٨
تفسیر
حکمۃ القرآن
تالیف
فضیلۃ الشیخ ابو محمد امین اللہ البشاوری
حفظہ اللہ تعالیٰ
جمع وترتیب : ابوزھیر سیف اللہ
المکتبۃ المحمدیۃ
مینگل مارکیٹ کنج - پشاور Mob: 0301-8828402

۸
تفسیر
حکمۃ القرآن
تالیف
فضیلۃ الشیخ ابو محمد امین اللہ البشاوری
حفظہ اللہ تعالیٰ
جمع وترتیب : ابوزھیر سیف اللہ
المکتبۃ المحمدیۃ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○

آیاتها (۱۳۵)	(۲۰) سورة طه مکیة (٤٥)	رکوعاتها (۸)

سورتِ طٰهٰ مکی دے، په دے کښې یو سلو پنځه دیرش آیتونه او آته رکوع دی۔

تفسیر سورت طه

نوم : یو نوم ئے سورتِ طه دے، او سیوطیؒ په ((الاتقان)) کښې د سخاویؒ نه نقل کړیدی چه دے ته سُوْرَةُ الْكَلِيْم هم وائی۔ او کلیم د موسیٰ علیه السلام نوم دے۔ او د هُذَلِیؒ نه ئے نقل کړیدی چه هغه په خپل ((کامل)) نومے کتاب کښې دے ته سورة موسیٰ (علیه السلام) وئیلے دے۔ (ابن عاشورؒ)

د نازلیدو زمانه : قرطبیؒ وائی چه د تمامو مفسرینو په نیز ددے د نازلیدو زمانه مکی دَور دے۔ سیوطیؒ په ((الاتقان)) کښې صرف یو آیت ﴿فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ﴾ مستثنیٰ ګرځولے دے۔ سننِ دارقطنی کښې د انس بن مالك رضی الله عنه نه د عمربن خطاب رضی الله عنه د اسلام راوړو واقعه روایت شوے ده، په هغے کښې دی چه کله هغهٔ د خپلے خور او اُوښی د اسلام راوړو خبر واوریدهٔ او د هغویٔ کور ته اورسیدهٔ نو هغویٔ ئے ښهٔ ووهل، او د خپلے خور د سر نه ئے چه وینه روانه ولیدله او د هغے د ایمانی جُرأت نه متاثره شو (چه تهٔ څهٔ کول غواړے هغه اوکړه، اوس مونږ اسلام نهٔ پریږدو) عمر رضی الله عنه ووئیل : لږ ماته هم هغه کلام را اُوښایئ کوم چه تاسو لوستلو۔ په دے روایت کښې راځی چه دغه خلقو د سورتِ طٰهٰ تلاوت کولو، او ددے په آوریدو سره عمر رضی الله عنه د اسلام راوړو دپاره تیار شو، او خباب بن الارت رضی الله عنه سره (چه دهٔ به د عمرؓ خور او اُوښی ته قرآن ښودلو) د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو او د خپل اسلام راوړو اعلان ئے وکړو۔ (ابن عاشورؒ وفتح البیان)

دے واقعے نه دا خبره ښکاره ثابته شوه چه دا سورت د عمر رضی الله عنه د مسلمانیدو نه مخکښې نازل شوے وو۔ په دغه زمانه کښې د قریشو کافرانو په مسلمانانو باندے د مصیبتونو غرونه باړول۔ څهٔ مسلمانان د هغویٔ د ظلم او زیاتی نه تنګ راغللی او حبشے ته ئے هجرت وکړو، او کوم خلق چه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره پاتے شوی وو، د هغویٔ

زندګی تنګه شوې وه. د همدې حالاتو له مخه ددې سورت په شروع کښې نبی کریم ﷺ ته تسلی ورکړې شوې ده چه دا قرآن په تا باندې دې دپاره نهٔ دې نازل شوې چه ته او ستا ملګری په شقاوت او بدبختۍ کښې آخته شئ. ته د صبر او استقامت نه کار اخله، اول او آخر به غلبه او عزت تاسو ته ملاویږي.

دې نه پس د موسی علیه السلام د واقعې په بیانولو سره د نبی ﷺ همت نور هم زیات کړې شو او هغه ته وویل شو چه هغه هم ستا پشان اول تنِ تنها د توحید دعوت واخستهٔ او فرعون او د هغهٔ د تابعدارو مخې ته ورغې، د هغهٔ سره څهٔ مادی وسیله نهٔ وه، هیڅ طاقت نهٔ وو، د هغهٔ د ورور نه علاوه د هغهٔ مدد هیچا نهٔ کولو، لیکن آخر غلبه دوئ ته نصیب شوه، او الله فرعون د خپل فوج سره د بحرِ قلزم (بحرِ احمر) چپو ته حواله کړو.

ربط او مناسبت

۱- مخکښې رد د شرك وو په اتخاذ الولد سره نو دلته ددې مسئلو په تبلیغ باندې تشجیع (بهادری) ورکوی چه داسې ئې بیان کړه لکه څنګه چه موسیٰ علیه السلام بیان کړې وې.

۲- د مخکښې سورت په آخر کښې د پخوانو امتونو هلاکت بیان شو نو اُوس د هغې مثال د فرعون په واقعه سره راوړی چه دې او ددهٔ قوم الله تعالیٰ دغسې هلاك کړو.

۳- موضوعاتی مناسبت دا دې چه هلته الله تعالیٰ عبادات ذکر کړل چه هغه اسباب د رحمت وو نو دلته وائی چه دا خبرې مهٔ هیروئ.

موضوع او مقصد د سورت

۱- زمونږ مشائخ وائی چه دې سورت کښې دوه موضوع دی یو تَشْجِیْع عَلَی التَّبْلِیْغ (په تبلیغ کښې بهادری کول چه اې زما نبی دین ورسوه او پدې کښې د هیچا پرواه مهٔ کوه) او دویم رسول الله ﷺ او مؤمنانو ته تسلی ورکوی او دا دواړه لوئی خبرې دی. لکه چه په مکی دور کښې دې خبرو ته ډیر ضرورت وو.

۲- ورسره پدې سورت کښې دوه مهمې موضوع نورې دی (۱) جَاءَ الْقُرْآنُ لِلتَّذْكِرَةِ لَا لِلشَّقَاوَةِ] قرآن د یاداشت او نصیحت دپاره راغلې دې نهٔ د بد بختۍ دپاره.

(۲) اَلتَّحْذِيْرُ عَنِ النِّسْيَانِ]. (یره ورکول د هیروه ولو نه) هرکله چه تاسو ته قرآن بیان شو نو دا به نهٔ هیروئ. لکه چه مشرکان خبره واوری بیائې هیره کړی. دا خبره په اول د

سورت کښې ذکر ده۔ او پدے سورت کښې به د ذکر او نسیان خبره زیاته ذکر کیږی۔
﴿تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشَىٰ﴾ ﴿وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا﴾ ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ ﴿وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي﴾
﴿وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا﴾ (۹۹) ﴿أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾ (۱۱۳) ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ (۱۱۵) ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي﴾ (۱۲٤) ﴿أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَىٰ﴾ (۱۲٦)

خلاصه د سورت:

په ابتداء د سورت کښې مقدمه ذکر ده، بیا اُوږده واقعه د موسیٰ ﷺ ذکر ده تر (۹۹) آیت پورے چه په مختلفو فوائدو مشتمله ده، بیا ئے د الله تعالیٰ کتاب نه اعراض کونکو ته تفصیلی تخویفات ورکړیدی، او د آخرت تخویفات تفصیلاً، بیا ئے مختصره واقعه د آدم ﷺ راوړیده دپاره د تحذیر عن النسیان چه آدم ﷺ د ونے په خوړولو سره پریشانه شو۔ نو که تاسو ته قرآن بیان شو او دا مو هیر کړو نو دغه شان پریشانی به دربانديے راشي۔ او چا چه د قرآن تابعداری وکړه ژوند به ئے ښه شي او که چا اعراض وکړو نو ژوند به ئے تنګ شي او په آخر د سورت کښې آداب دی۔ او بیا د رسولانو د رالیږلو حکمة ذکر شویدے۔

طٰهٰ ﴿۱﴾ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ
ددے حروفو په معنیٰ الله پوهه دے۔ نهٔ دے نازل کړے مونږ په تا باندے قرآن
لِتَشْقَىٰ ﴿۲﴾ إِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشَىٰ ﴿۳﴾
دے دپاره چه ته په مشقت کښې پریوزے۔ مګر یاداشت دپاره د هغه چا چه یریږی۔
تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَاوَاتِ الْعُلَى ﴿٤﴾
نازلیدل ددے دهغه ذات د طرفنه دی چه پیدا کړے ده زمکه او آسمانونه اُوچت۔

تفسیر: طٰهٰ: دا حروف مقطعات دی چه په حقیقی معنیٰ ئے الله تعالیٰ ښهٔ پوهیږی، تاویلی معانی پکښې علماء کرامو کړیدی، علامه شوکانیؒ او صاحب د فتح البیان د علماؤ نهه اقوال نقل کړی۔ (۱) په هغے کښې یو قول دادے چه دا د الله په نومونو کښې یو نوم دے۔ (۲) بل قول دادے چه دا د نبی کریم ﷺ یو نوم دے۔ او واحدیؒ مفسر د اکثرو

مفسرینو دا قول نقل کړے چه ددے معنیٰ ده [يَا رَجُلُ] (اے سړیه!)، او ددے نه مراد نبی کریم ﷺ دے۔ او په لغت د عُکل او طیء قبیله کښې ئے همدغه معنیٰ ده۔
او صاحب د فتح البیان وائی چه دا په لغت سریانی، او لغت نبطی او لغتِ حبشی تولو کښې په معنیٰ د یارجل دے۔ او د ابن عباس ﷺ، حسن بصریؒ، عکرمهؒ، سعید بن جبیرؒ، ضحاكؒ، قتادهؒ او مجاهدؒ وغیره هم دا قول دے۔
(۳) ځینی وائی چه طاء کښې اشاره ده طهارة ته او هاء کښې هدایت ته۔ اَیْ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اُنْزِلَ لِلطَّهَارَةِ وَلِلْهِدَايَةِ۔ دا قرآن د پاکئ او هدایت دپاره نازل شوید ے۔
(٤) یا معنیٰ دا ده : [طُوْبٰى لِمَنِ اهْتَدٰى] د هغه چا دپاره خوشحالی ده چه هغه هدایت قبول کړو۔
لیکن دا ټول د تخمین او ګمان په درجه کښې دی، حقیقی علم ئے پټ دے خو د قرآن کریم عظمت ته پکښې اشاره ده۔
لِتَشْقٰى: دے کښې دوه تفسیرونه دی (۱) دا یا د شقاوة نه دے یعنی دا قرآن په تا باندے الله تعالیٰ ددے دپاره نۀ دے نازل کړے چه ته پرے بد بخته شے۔

شان نزول

پدے معنیٰ باندے د آیت شان نزول دا دے چه مشرکانو رسول الله ﷺ ته وئیلی وو چه [اِنَّكَ شَتَّتَّ شَمْلَنَا وَفَرَّقْتَ جَمَاعَتَنَا وَسَفَّهْتَ اَحْلَامَنَا فَمَا رَاَيْنَا اَشْقٰى مِنْكَ] تا باندے چه دا کتاب نازل شوے نو تا زمونږ اتفاق خراب کړو او زمونږه ډله دے تس نس کړه او زمونږ عقلونو ته دے د بے وقوفتیا نسبتونه وکړل نو مونږ ستا نه لوی بد بخته بل نۀ دے لیدلے، او په عربو کښې بل داسے سړے نشته چه خپل قوم ئے ګډوډ کړے وی۔ نو الله تعالیٰ دا آیت نازل کړو چه د قرآن نازلیدل خو د بد بختئ سبب نۀ دے بلکه دا قرآن خو هدایت، رحمت او جنت طرفته لاره خودونکے دے چه ته به پدے سره خپل قوم ته نصیحت کوے او هغوی به الله تعالیٰ ته رابلے۔ (ایسر التفاسیر لاسعد حومدؒ)
لکه دا د باطل پرستو طریقه ده چه څوك حق ته راشی نو وائی چه دے خراب شو، د خپل پلار نیکۀ دین ئے پریخودو حال دا چه هغه خو اُوس صحیح شو۔
(۲) تفسیر : تشقیٰ د مَشَقَّةٌ نه دے یا د شَقَاء نه دے او شقاء په اصل کښې په معنیٰ د تَعَب (ستړی والی) سره دے۔

شان نزول

رسول الله ﷺ به د قرآن كريم د نازليدو په وخت كښ دوه كارونه ډير زيات كول يو دا چه قيام الليل (د شپے تهجد) به ئے دومره زيات اُوږده كول تردے چه خپے مباركے به ئے وپړسيدے۔ (ډير مشقت به ئے برداشت كولو)، دويم دا چه په قوم باندے به ئے ډير غم كولو چه دوی ولے ايمان نهٔ راوړی او دا دواړه كارونه د مشقت دی، نو الله تعالىٰ دا آيت نازل كړو چه قرآن په تا باندے ددے دپاره نهٔ دے نازل شوے چه تهٔ پرے مشقت كښ پريوځے [اَیْ لِتُتْعِبَ نَفْسَكَ] چه تهٔ پرے ځان په مشقت كښ واچوے او د كافرانو په ايمان نهٔ راوړو دومره افسوس وكړے چه مشقت ته ورسيږے بلكه په تا باندے صرف تبليغ كول دی، او نصيحت وركول دی او څوك چه يريږی هغه به نصيحت قبلوی۔

(زاد المسير وتفسير الطبراني والدر المنثور)

او حافظ ابن كثيرؒ د ضحاكؒ نه او صاحب د فتح البيان د ابن عباس ﷛ نه روايت نقل كړے چه كله قرآن نازل شو، نو نبی ﷺ او صحابه كرامؓ ددے په اوامرو او نواهيو عمل كول شروع كړو، نو نضر بن حارث او د مكے نورو كافرانو چه دا وليدل نو وے وئيل چه دا قرآن خو دے مسلمانانو دپاره مصيبت جوړ شو۔ نو دا آيت د هغوی په رد كښ نازل شو۔

اِلَّا تَذْكِرَةً: اَیْ لٰكِنْ نُزِّلَ لِلتَّذْكِرَةِ۔ ليكن دا نازل شويدے دپاره د تذكره، تذكره دے ته وائی چه تا ته زړے خبرے رايادوی او كومے خبرے چه درته نهٔ دی معلومی هغه درته يادوی نو معنىٰ دا ده: رايادونكے دے دپاره د فائده منو خبرو۔ ددے وجه نه د قرآن بار بار لوستل واجب دی ځكه چه د انسان نه ښے ښے خبرے يريږی او قرآن ئے انسان ته بار بار رايادوی۔

لِّمَنْ يَّخْشٰى : د قرآن نه فائده هغه څوك اخلی چه په هغه كښ د الله نه يره وی او د هغه د وعيدونو (عذابونو) نه يريږی۔ ﴿فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَّخَافُ وَعِيْدِ﴾ (ق : ٤٥) ﴿سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَّخْشٰى﴾ (اعلىٰ: ١٠) روستو سورة الانبياء (٤٩) آيت كښ راځی ﴿اَلَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ﴾

نو الله په مونږ شرط لګوی چه كه د قرآن نه فائده اخلئ نو د الله تعالىٰ نه، د حشر نه، د قبر نه، د الله تعاليٰ د عذابونو نه يره وكړه، نو بنده كښ چه څومره يره وی هغومره به د

قرآن نه فائده اخلي۔
تَنْزِيْلًا مِّمَّنْ خَلَقَ: اَیْ اَنْزَلْنَاهُ تَنْزِیْلًا : دا مونږ نازل کړے په نازلولو سره۔ یا دا بدل دے د (تَذْكِرَةً) نه یا منصوب علی المدح دے۔ یو عظیم میلمه چه چا کره راځي هغے دپاره تنزیل لفظ استعمالیږي نو قرآن تاسو سره یو عظیم میلمه دے، د بره نه درباندے راکوز شویدے۔

پدے آیت کښې د قرآن کریم عظمتِ شان بیان شوے چه اے زما نبی ! دا قرآن په تا باندے ستا د رب د طرفه نازل شوے چه هغهٔ زمکه او اوچت آسمانونه پیدا کړي۔ په مخلوقاتو کښې ئے زمکه او آسمانونه خاص طور سره ځکه ذکر کړل چه بندګان د الله تعالیٰ ددے عظیمو مخلوقاتو هر وخت لیدنه کتنه کوي۔
اَلْعُلٰی: جمع د عُلیا ده۔ یعنی پورته کړے شي۔

الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾ لَهٗ
بے حده مهربان ذات دے، په عرش باندے برابرتیا کړیده۔ د هغه په اختیار کښې دي
مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا
هغه څه چه په آسمانونو او هغه څه چه په زمکه کښې دي او هغه څه
تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾ وَاِنْ
چه په مینځ د دواړو کښې دي او هغه څه چه لاندے د نمناکے زمکے نه دي۔ او که
تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهٗ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾ اَللّٰهُ
ته ښکاره کوے وینا لره نو یقیناً هغه پوهه دے په پټه خبره او په ډیره پټه۔ الله تعالیٰ
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾
نشته حقدار د بندګۍ سویٰ د هغه نه د هغه دپاره نومونه ښائسته دي۔

تفسیر: الرَّحْمٰنُ : دا خبر د مبتداء دے،اَیْ هُوَ الرَّحْمٰنُ۔ یعنی د زمکے او آسمان پیدا کونکے هغه ذات دے چه په دنیا او آخرت کښې رحم کونکے دے۔ او عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى یا دویم خبر دے د (هُوَ) یا حال دے د (اَلرَّحْمٰنُ) نه۔ (ابن عاشورؒ)
او دلته ئے (رحمٰن) لفظ راوړو دے دپاره چه خلکو ته تعلیم ورکوي چه الله رحمٰن ومنی

ځکه چه مشرکانو د الله تعالیٰ ددے نوم نه انکار کولو، او دلته ذکر کولو کښې ئے دا فائده هم ده چه بندګانو ته دعوت ورکوی چه د هغه یواځے عبادت وکړی ځکه چه دغه ذات په بندګانو باندے ناشنا او کامل رحمتونه کړیدی۔ نو پدے کښې اشاره شوه چه دا کتاب ډیر لوی دے پدے کښې ډیر رحمتونه پراته دی ځکه چه د عظیم رحمن ذات د طرفنه راغلے دے،

او بله دا چه دا کتاب د رحمت دپاره راغلے دے نهٔ د غضب دپاره۔

د الله د صفتِ (استواء) په باره کښې د سورتِ اعراف په (٥٤) آیت کښې او د سورتِ یونس په (٣) آیت کښې لیکل شویدی هغے ته رجوع پکار ده۔ حافظ ابن کثیرؒ لیکی چه قرآن او سُنت کښې چه د الله تعالیٰ کوم صفتونه ثابت دی، په دے باره کښې د سلفوؒ مسلك همدا را روان دے چه هغه به په همدے طریقه بغیر د تاویل او تحریف، تشبیه او تمثیل، او بغیر د څهٔ کیفیت بیانولو نه منلے شی۔

لَهٗ مَافِي السَّمٰوٰتِ: په زمکه او آسمان کښې او ددے ترمینځه او په اووزمکو کښې چه هر څهٔ دی، هغه ټول د الله ملکیت دی، ټول د الله په سلطنت کښې دی، ددے نه هیڅ یو شے هم د الله د مرضیٔ نه بغیر نهٔ حرکت کولے شی، نهٔ سکون، نهٔ بدلیدے شی او نهٔ قرارے موندلے شی۔

وَمَا تَحْتَ الثَّرٰی: یعنی لاندے د نمناکے زمکے نه۔ ددے نه مراد اُوه زمکے دی ځکه چه دا د نمناکے خاورے نه لاندے دی۔ او څوك چه وائی چه مَا تَحْتَ الثَّرٰیٰ نه مراد غوایان دی، یا ماهیان دی او زمکه د هغے په ښکرو او شاګانو باندے پرته ده، دا ټولے اسرائیلی خبرے دی چه هیڅ ثبوت ئے نشته۔ بلکه زمکه کُرَوِیُّ الشکل ده چه د الله تعالیٰ په قدرت باندے په هواء کښې ټینګه ده۔

وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهٗ یَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰی: مخکښې د قدرت دلیلونه وو اُوس د علم دلیلونه ذکر کیږی۔ (١) ددے یو مطلب دا دے چه که تهٔ په اُوچت آواز سره الله تعالیٰ یادوے او د هغه نه دعاء غواړے او د هغه سره مناجات کوے، نو یاد لره چه الله تعالیٰ ددے نه بے نیازه دے، ځکه چه هغه خو د پټو رازونو نه خبر دے، بلکه د پټو رازونو نه هم په زیاتو پټو خبرو باندے پوهه دے چه هغه انسان نهٔ پیژنی او د هغے علم صرف علام الغیوب ته دے۔ نو ضرورت نشته چه انسان په زوره ذکر وکړی یا په زوره دعاء وغواړی۔ شوکانیؒ وائی چه په دے کښې په اُوچت آواز سره د الله د ذکر کولو نه منع

معلومیږي، لکه څنګه چه الله تعالی د سورة اعراف په (۲۰۵) آیت کښې فرمایلي دي : ﴿ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِيْ نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيْفَةً ﴾ (او خپل رب د ځان سره په عاجزئ او خوف سره یادوه)۔

او صاحب د فتح البیان لیکي چه په دے آیت کښې ګویا که په دے خبره باندے تنبیه ورکړے شوے ده چه په ذکر او دعاء کښې اُوچت آواز کول به ددے غرض دپاره نهٔ وي چه الله تعالیٰ ته خبر ورکوي او هغه ته ئے آوروي بلکه ددے مقصد دپاره به وي چه د الله ذکر په زړه کښې مضبوط شي او د وسوسو په لرے کولو سره ذهن متوجه کړي او انتهائي درجه عاجزئ او تواضع ظاهره کړي۔ (فتح البیان)

(۲) مطلب دا دے چه د انسان په هره خبره الله تعالیٰ پوهه دے که هغه ئے ښکاره کوي او که په پټه ئے کوي یا ئے په زړه کښې راولي۔نو پدے کښې یو مقصد ترغیب او ترهیب دے چه الله په هر شي عالم دے نو د هغه طاعت او بندګي وکړئ او د هغه د نافرمانئ نه ځان بچ کړئ۔ او بل مقصد پکښې د الله تعالیٰ عظمت بیانول دي چه دا کتاب د الله تعالیٰ په علم سره راغلے دے۔ او همدا مطلب د سیاق د آیتونو سره زیات مناسب دے او ابن عاشورؒ وائي چه مخکنے مقصد صرف اشارةً معلومیږي۔

د سر او د اخفیٰ فرقونه

۱- سر هغه راز ته وائي چه د دوه کسانو ترمینځ وي۔ او اخفی دے ته وائي چه ته ئے په زړه کښې پټ وساتے۔ (فراءؒ) ۲- سر هغه دے چه انسان ئے په زړه کښې پټ ساتي او اخفیٰ هغه دے چه انسان ئے صبا له کونکے دے خو اُوس ورته معلوم نهٔ دے نو الله په دواړو حالتونو پوهه دے په تیر شوي کارونو او په راتلونکي حالاتو۔

(ابن عباس ﷺ- ابن کثیر وفتح البیان وزاد المسیر وغیره)

۳- اَلسِّرُّ مَا حَدَّثْتَ بِهٖ نَفْسَكَ وَاَخْفٰی : مَا لَمْ تُلَفِّظْ بِهٖ)۔ (سعید بن جبیرؒ)۔

سر هغه دے چه ته ئے ځان سره ووائے، او اخفیٰ هغه دے چه په هغے باندے تلفظ ونکړے۔

٤- سر هغه عمل دے چه انسان ئے د خلکو نه پټ کوي۔ او اخفیٰ وسوسے ته وائي۔ (مجاهدؒ) ٥- یَعْلَمُ اَسْرَارَ عِبَادِهٖ وَقَدْ اَخْفٰی سِرَّهٗ عَنْهُمْ فَلَا یُعْلَمُ) (زید بن اسلم) الله پوهیږي په رازونو د بندګانو او هغه پټ کړیدے راز د بندګانو نه نو هیچا ته نهٔ معلومیږي۔

(زاد المسیر ٤/٢٩٦)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ : یعنی هر کله چه الله تعالیٰ دومره لوی عالم او قدیر ذات دے نو بس بندګی هم صرف د هغهٔ پکار ده ځکه چه د هغهٔ ښائسته او پاکیزه نومونه او صفتونه دی۔ د الاسماء الحسنی تفصیل په سورة الاعراف آیت (١٠٨) کښې وګورئ۔

وَهَلْ اَتٰـكَ حَدِيْثُ مُوْسٰى ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ نَارًا
او آیا (یقیناً) راغلے دے تا ته خبر د موسیٰ علیه السلام، کله چه ئے چه اُولیدو اُور
فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوْٓا اِنِّیْٓ اٰنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّیْٓ اٰتِیْكُمْ
نو وے وئیل خپل کور والو ته ایسار شئ یقیناً ما لیدلے دے اُور شاید چه زهٔ به راوړم تاسو ته
مِّنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّآ
ددے نه شونتئ (بل اُور) یا به مونده کړم د اُور په خوا کښې لارخودونکے۔ نو هر کله
اَتٰـهَا نُوْدِیَ یٰمُوْسٰى ﴿١١﴾ اِنِّیْٓ اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ
چه راغے هغے ته، آواز اُوکړے دهٔ ته اے موسیٰ۔ یقیناً زهٔ رب ستا یم نو اُوباسه
نَعْلَیْكَ ۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ
څپلئ خپلے یقیناً تهٔ په کنده پاکه کښې ئے چه نوم ئے طویٰ دے۔ او ما غوره کړے ئے تهٔ
فَاسْتَمِعْ لِمَا یُوْحٰى اِنَّنِیْٓ اَنَا اللّٰهُ لَآ اِلٰـهَ
نو غوږ کیده هغے ته چه تا ته ئے وحی کیدے شی۔ یقیناً زهٔ الله یم، نشته حقدار د بندګئ
اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدْنِیْ ۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِیْ ﴿١٤﴾
سویٰ د زما نه نو بندګی کوه زما او پابندی د مانځه کوه دپاره د یادولو زما۔

تفسیر : اُوس تفصیل د واقعے د موسیٰ علیه السلام بیانیږی، ددے قصے په قرآن کریم کښې ډیرے فائدے دی، دلته ئے بعض دا دی (١) د سورت موضوع په تبلیغ باندے بهادری ورکول دی، موسیٰ علیه السلام بهادری کړیده نو تاسو له هم دغه شان بهادری پکار ده۔
(٢) مخکښے د الله تعالیٰ د توحید ذکر وشو، اوس دا بیانیږی چه د تمامو انبیائے کرامو د دعوت مقصد همدا توحید د الله تعالیٰ دے۔ لکه چه موسیٰ علیه السلام یو لوی نبی او

رسـول وو، هـغهٔ سره چه کله الله تعالیٰ په کوهِ طور باندے خبرے وکړے نو هغهٔ ته د هغهٔ د رسـول کیـدو خبر ورکـولـو نه پس چه کوم مه اولنئ خبره الله تعالیٰ وکړه، هغه همدا وه چه د هغهٔ نه سیوا بل هیڅوك د عبادت لائق نشته۔

(۳) پـدے واقـعـه کـښِ تسـلـی ده رسول الله ﷺ او مؤمنانو ته چه موسیٰ ﷺ او بنی اسرائیلو او ساحرانو د الله تعالیٰ د دین دپاره څومره سخته تیره کړه نو دغسے به تاسو هم تیرویٔ۔ او یـواځے تاسو د الله تعالیٰ د دین دپاره مشقتونه نهٔ پورته کویٔ بلکه ستاسو نه مخکنو خلکو هم دغسے پورته کړیدی۔

(٤) تـذکـره پـکـښِ غـرض ده۔ د الله تـعـالیٰ حـکـمـونه مهٔ هیروی، لکه فرعون ته د الله حـکمونه بیان شو هغهٔ هیر کړل نو څنګه هلاك شو، روستو زمانه کښِ بنی اسرائیلو د الله حکمونه پریخودل نو څنګه ذلیله شول۔ نو د الله تعالیٰ د وحی نه غفلت مهٔ کویٔ۔

او جـزوی فـائـدے پـکـښِ ډیـرے زیـاتے دی، د رسـول الله ﷺ رشتینوالے، د الله توحید، د موسیٰ ﷺ عـظـمتِ شان، په سحر باندے رد، د تبلیغ طریقه، انابت او د الله په ذکر باندے یار بار امر دے، د مناظرے طریقے، هجرتونه پکښِ ذکر دی۔

ددے آیتِ کریمه نه په موسیٰ ﷺ بـانـدے د وحی د نازلیدلو او الله تعالیٰ سره د هغهٔ د خبـرو کولو واقعه بیانیږی۔ موسیٰ ﷺ پـه (مدین) کښِ لس کاله تیر کړل او د خپلے بی بی سـره مـصـر طـرفـتـه روان شو، نو د مصلحتِ الٰهی مطابق هغهٔ د کوهِ طور نزدے لاره ورکـه کـړه، د یـخـنـئ موسم وو، یخه شپه وه، هغویٔ ته د رڼا او اُور دواړو ضرورت وو۔ د کـوهِ طـور د طرفه هغهٔ ته د اُور رڼا په نظر راغله نو خپلے بی بی ته ئے ووئیل چه تهٔ دلته ایسـاره شـه، زهٔ تـاسـو له د اُور بندوبست کوم، یا کیدے شی چه هلته څوك بنیادم ملاؤ شی او مونږ ته لاره وښائی۔ موسیٰ ﷺ چـه کـله اُور ته نزدے اورسیدهٔ نو هلته معامله بـدله وه۔ هلته د میدان په ښی اړخ کښِ یوه وُنه وه چه د نُور نه ډکه کړے شوے وه، هلته نـه آواز راغـے چه اے مـوسیٰ! زهٔ ستا رب یم او تاسره خبرے کوم، او تهٔ په دے وخت کښِ پـه طُوىٰ (نـومے) پـاك میدان کـښِ ولاړے ئے، د خپل رب دپاره تعظیم او تواضع او ادب څرګند کړه او څپلئ وباسه۔

یا مطلب دا چه خپلے څپلئ دے دپاره وباسه چه ددے مقدس میدان برکتونه د قدمونو پـه لاره ستـا پـه بـدن کـښِ داخل شی۔ او ما تهٔ ددے زمانے د تمامو خلقو د مینځ نه چونړ کـړے ئے، او د خپـلـے پیـغـمبـریٔ دپاره مے غوره کړے ئے، دے وجے نه اوس چه په تا باندے

کومه وحی نازلیږی هغه په غور سره واوره او ددے د ذمه وارئ دپاره تیار شه۔ زهٔ الله یم، مانه سیوا بل هیڅوك د عبادت لائق نشته۔ دے وجے نه صرف زما عبادت کوه، او زما د یادولو دپاره مونځ قائم کره۔ مفسرینّ لیکی : همدا وجه ده چه څوك مونځ نهٔ کوی نو هغه د الله یادونکے نهٔ گنړلے کیږی، بلکه د هغهٔ منکر وی۔

وَهَلْ اَتٰكَ: هَلْ په معنىٰ د (قَدْ) (یعنی یقیناً) سره دے۔ خو په صورت د هل کښې ئے ذکر کړو څکه چه مقصد متوجه کول دی یعنی آیا تا ته راغلے دے یعنی راغلے دے متوجه شه ورته او عبرت ترے واخله۔

حَدِيْثُ: واقعے ته وائی۔

رَاٰ نَارًا: مفسرین لیکی : كَانَتْ لَيْلَةً مُظْلِمَةً مُطِيْرَةً شَاتِيَةً شَدِيْدَةَ الْبَرْدِ ـ کله چه دهٔ اُور ولیدو نو دا توره تیاره بارانی سخته یخه شپه وه او دا د جُمعے شپه وه۔ (فتح البیان)

اُمْكُثُوْا: یعنی لږ وخت دپاره دلته ایسار شئ۔ د جَمعے لفظ ئے راوړو څکه چه اهل لفظ اسم جمع ده، یا پدے وجه چه د خپلے بی بی سره هم د ادب لفظ استعمالول پکار دی۔

اٰنَسْتُ نَارًا: اَیْ اَبْصَرْتُ ـ یعنی ما ولیدو۔ څینی وائی : ایناس ښکاره لیدو ته وائی۔ او څینی وائی چه اِيْنَاس اِحساس (محسوسولو) ته وائی نو دا د لیدو نه عام دے۔ دا د موسیٰ ﷺ په گمان اُور وو او په حقیقت کښې نور وو۔ دلیل دے چه انبیاء علیهم السلام هم په غیبو نهٔ پوهیږی۔

بِقَبَسٍ: بَل لیتکے۔ قَبَس په معنیٰ د مقبوس دے لکه قَبْض په معنیٰ د مَقْبُوض دے۔

اَوْ اَجِدُ: دا مانعة الخلو ده۔ یعنی یا به دواړه کارونه وشی که دواړه ونشی نو یو خو به حاصل شی۔ او ښځه ئے څان سره هلته بونهٔ تلله د وجه د غیرت نه چه هلته به ئے خلك وینی، یا پدے وجه چه هغے باندے د حمل بوج وو۔

عَلَى النَّارِ: اَیْ عِنْدَ النَّارِ۔ د اُور په خوا کښې۔

هُدًى: یعنی هَادٍ۔ (لاره خودونکے)، ظاهری لاره خودونکے ئے طلب کولو الله تعالیٰ ورته معنوی هدایت وکړو۔ تلے د یو شی پسے وو، او الله تعالیٰ ورله ناشنا انوارات ورکړل۔

فَلَمَّآ اَتٰهَا: دا رنړا وه چه په ونه باندے لگیده نو دهٔ ته تعجب راغلو چه شنه ونه ده او اُور پرے بل دے او سیزی ئے نهٔ، پدے تعجب کښې ولاړ دے چه الله تعالیٰ ورته آواز وکړو۔ او دا د موسیٰ ﷺ عجیب مَنقبت او فضیلت دے چه د نبوت په ابتداء کښې ورسره الله تعالیٰ ښکلے خبرے شروع کړے۔

فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ : د څپلو د ویستلو حکم ئې ورته دپاره د ادب او تعظیم وکړو۔ او دا د موسیٰ ﷺ خصوصیت وو۔ نو ددے نه پدے خبره دلیل نیول چه مانځه ته به څپلئ وباسي غلط دی ځکه چه دا د پخوانی نبی شریعت دے چه زمونږ په دین کښې منسوخ شویدے ځکه چه رسول الله ﷺ حکم کړیدے چه په څپلو څپلو کښې مونځونه کوئ، نو کله نا کله دا هم سنت دی۔

[صَلُّوْا فِيْ نِعَالِكُمْ وَلَا تَشَبَّهُوْا بِالْيَهُوْدِ] (طبراني، صحيح الجامع : ۳۷۹۰ سند صحيح)

په څپلو (چپړو) کښې مونځ کوئ او د یهودیانو سره مشابهت مهٔ کوئ۔

۲- یا ئے پدے وجه ویستلے چه [كَانَتَا مِنْ جِلْدِ حِمَارٍ مَيِّتٍ] دا څپلئ د ناپاکه مردار خرهٔ د څرمنے نه جوړے وے نو الله تعالیٰ ورته حکم وکړو چه دا وباسه۔ (او دا زمونږ په دین کښې جائز دے کله چه رنګ کړے شوی وی او وچے شوی وی)۔

۳- یا ددے ځمکے برکت حاصلول مقصد وو۔ (حسنؒ، سعید بن جبیرؒ، مجاهدؒ وقتادهؒ) زاد المسیر)

وَاَنَا اخْتَرْتُكَ: یعنی ما تهٔ د نبوت او رسالت دپاره غوره کړے۔

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوْحٰى : نو غوږ کیږده هغه وحی ته چه تا ته کیږی د هغه وحی بیان دا دے چه

اِنَّنِيْٓ اَنَا اللّٰهُ: او مخکښې نه ئې ورته په غوږ کیخودو حکم وکړو دے دپاره چه دے عظیم کار ته تیار شی او دے دپاره چه ددے هیبت او عظمت ورته معلوم شی۔ او ددے نه معلومه شوه چه د الله تعالیٰ کتاب په ډیر شوق سره آوریدل پکار دی او ددے نه غفلت نهٔ دے پکار۔

فَاعْبُدْنِيْ: د تولو وحی مقصد دا دے چه خلك د الله تعالیٰ یواځې بندګی شروع کړی۔

وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِيْ: ۱- لِتَذْكُرَنِيْ۔ دے دپاره چه تهٔ ما یاد کړے په هغے کښې۔ ځکه چه کامل ذکر نهٔ کیږی مګر په ضمن د عبادت او مانځه کښې۔ ۲- یا لِتَذْكُرَنِيْ فِيْهَا۔ دے دپاره چه تهٔ پکښې ما یاد کړے۔ ځکه چه دا دواړه په اذکارو مشتمل دی۔

۳- لِذِكْرِيْ خَاصَّةً لَا تَشُوْبُهٗ ذِكْرُ غَيْرِيْ۔ یعنی مونځ خاص زما د ذکر دپاره قائم کړه چه زما د ذکر سره د بل چا ذکر یو ځای نشی، ریاکاری پکښې مهٔ کوه۔

٤- لِذِكْرِيْ اِيَّاكَ۔ مونځ قائم کړه دے دپاره چه زهٔ تا یاد کړم۔

٥- اَقِمِ الصَّلٰوةَ مَتٰى ذَكَرْتَ اَنَّ عَلَيْكَ صَلٰوةً۔ مونځ قائم کړه کله چه تا ته یاد شو چه په تا

باندے مونځ دے، لکه صحیحینو د انس بن مالك ﷺ نه روایت کړے چه رسول الله ﷺ وفرمایل: کله چه یو تن ستاسو د مانځه نه اُوده پاتے شي یا ترے غافل شي نو کله چه ورته رایاد شي هغه دِے وکړي ځکه چه الله فرمائي: ﴿وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِيْ﴾ (مسلم نی المساجد حدیث ٣١٦)۔ خو دا د آیت اشاره ده۔ مخکنئ معاني ئے حقیقي دي۔

وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ: دا ئے د عبادت نه روستو ذکر کړو دا تخصیص بعد التعمیم دے دپاره د زیات اهتمام او شرافت د مانځه۔

اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيْهَا لِتُجْزٰى كُلُّ
یقیناً قیامت راتلونکے دے، نزدے یم چه پټ کړم دا دے دپاره چه بدله ورکړے شي هر
نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ
نفس ته د هغے څه چه دا ئے کوي۔ نو واړوے نهٔ روي تا ددے نه هغه څوك
لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾
چه ایمان نهٔ لري پدے باندے او تابع وي د خواهش خپل نو هلاك به شے۔

تفسیر: د قیامت واقع کیدل یو یقیني خبره ده، په دے کښې هیڅ شبهه نشته، لیکن الله تعالیٰ ددے معلوم وخت د تمامو انسانانو او پیریانو نه دومره پټ ساتلے چه نزدے وه چه ددے ذکر ئے هم نهٔ کولو، هغه ئے د راز په صیغه کښې ساتلو، تردے چه ناګهانه واقع شي، لیکن په خپلو مؤمنانو بندګانو باندے د رحم کولو دپاره، دوئ ته د عملِ صالح د ترغیب ورکولو دپاره، او دے دپاره چه دے ایمانه خلقو هیڅ عُذر پاتے نشي، ددے ذکر ئے په اجمالي توګه وکړو۔ او قیامت به پدے وجه راځي چه په دغه ورځ به الله تعالیٰ تمامو انسانانو ته د هغوئ د نیکو او بدو اعمالو بدله ورکوي، کوم چه دوئ په دنیا کښې په خپل اختیار او مرضئ سره کړي دي۔ ددے وجے نه د دغه ورځے د ګرفت نه د بچ کیدو دپاره د الله عبادت کول او مونځ اودرول واجب کړے شو۔

اَكَادُ اُخْفِيْهَا: سوال دا دے چه کاد لفظ په عربئ کښې د نزدے والے معنیٰ ورکوي نو ددے نه خو دا معلومیږي چه نزدے ده چه زهٔ قیامت پټ وساتم یعني پټ مے نهٔ دے ساتلے بلکه ښکاره دے۔ حال دا چه قیامت خو د انسانانو نه پټ ساتلے شویدے؟ جواب دا دے (١) چه اَكَادُ په معنیٰ د اُرِيْدُ سره دے۔ یعني زما اراده ده چه زهٔ ئے پټ وساتم۔ یعني چا ته

مے نۀ دے ښکاره کړے۔ (۲) پدے کښې مبالغه مقصود ده اَیْ اَکَادُ اُخْفِیْهَا مِنْ نَّفْسِیْ فَکَیْفَ یَعْلَمُهَا غَیْرِیْ) نزدے ده چه زۀ ئے د خپل ځان نه پټ وساتم نو زما نه سوئ به بل څوك پرے څه پوهه شی۔ ددے وجه نه هیڅ ملائك، پیغمبر او نیك بنده پدے نۀ پوهیږی۔

او ددے پټ ساتلو حکمة دا دے چه بنده ګان په ډیره یره کښې شی او خپل احتیاط شروع کړی ځکه چه کله د دشمن د حملے وخت معلوم نۀ وی نو بنده ورته همیشه په تیاریٔ کښې وی۔ (زاد المسیر)

(۳) قرطبیؒ د بعض لغوینو نه نقل کړیدی چه اِخْفَاء د اَضدادو نه دے کله په معنیٰ د اِظهار سره هم راځی۔ معنیٰ دا ده : نزدے ده چه زۀ ئے راښکاره کړم۔

بِمَا تَسْعٰی : ددے نه معلومیږی چه په هغه عمل به انسان ته بدله ورکولے شی چه هغه په خپل اختیار سره کړے وی او نیت ئے پکښې کړے وی۔ په غیر اختیاری اعمالو بدله نشته۔

فَلَا یَصُدَّنَّكَ : الله تعالیٰ موسیٰ علیه السلام ته نصیحت وکړو، چرته داسے ونشی چه د آخرت منکر او د خواهشاتو پیروی کونکی خلق تا لره په آخرت باندے د ایمان راوړو نه منع کړی، یعنی تۀ د داسے خلقو پیروی مۀ کوه چه د آخرت نه انکار کوی، او د هغویٔ د زندګیٔ مقصد د دنیا خوندونه حاصلول وی، هغه د الله تعالیٰ د رضا حاصلولو نه بیخی غافله دی۔

فَلَا یَصُدَّنَّكَ عَنْهَا : ۱- عنها ضمیر لا اله الا الله ته راجع دے۔ ۲- الصلاة۔ ۳- الساعة۔ یعنی د قیامت نه دے څوك وانۀړوی۔ او د قیامت نه اړول دا چه بنده نۀ توحید قبول کړی، نۀ مونځ او نۀ ذکر او نۀ هیڅ عبادت کوی او نۀ آخرت منی۔ نو دا معنیٰ مخکنو تولو ته شامل ده او دا اقرب مذکور دے نو دے ته ضمیر راجع کول غوره دی۔

فَتَرْدٰی: نو تۀ به هلاك شے د کافرانو سره۔

فائده : تردے ځای پورے د انبیاء علیهم السلام د دعوت خلاصه بیان شوه چه توحید، مونځ او د قیامت تذکره ده یعنی خلکو ته عقیده خودل، اعمال کول او د آخرت نه یره ول۔ یعنی عقیده به ورښائی، اعمالو سره به ئے تعلق جوړوی او دارنګه د آخرت سره۔

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يٰمُوسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ ج أَتَوَكَّؤُا
او څه دي دا په ښي لاس ستا کښې اے موسیٰ۔ اُووئیل هغه دا امسا زما ده، تکیه لګوم
عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا
پدے باندے او پاڼړے راڅنډم پدے سره په خپلو ګډو بزو باندے او زما دپاره پدے کښې
مَاٰرِبُ أُخْرٰى ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا يٰمُوسٰى ﴿١٩﴾ فَأَلْقٰهَا
حاجتونه نور دي۔ اُووئیل الله تعالیٰ ګوزار کړه دا اے موسیٰ۔ نو ګوزار کړه هغه
فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ قف
نو ناڅاپه دا مار شو چه منډے ئے وهلے۔ اُووئیل الله تعالیٰ اُونیسه دا او مه یریږه،
سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولٰى ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلٰى جَنَاحِكَ
زر دے چه واپس به کړو دا حالت خپل اولنی ته۔ او یو ځائے کړه لاس خپل د ترخ خپل
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ اٰيَةً أُخْرٰى ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ
سره راوبه اُوځی سپین په غیر د نقصان نه نخه بله ده۔ دے دپاره چه اُوښایو مونږ تا ته
مِنْ اٰيٰتِنَا الْكُبْرٰى ﴿٢٣﴾ اِذْهَبْ إِلٰى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغٰى ﴿٢٤﴾ قَالَ
د نخو زمونږ لویو نه۔ لاړه شه فرعون ته یقیناً هغه سرکشی کړیده۔ اُووئیل موسیٰ
رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِيٓ أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ
اے ربه زما! کولاوه کړه ما لره سینه زما۔ او آسان کړے ما ته کار زما۔ او کولاوه کړه
عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾
غوټه د ژبے زما۔ چه پوهه شي دوی په وینا زما۔

تفسیر: موسیٰ علیه السلام ته چه کوم مُعجزات ورکړے کیدل، د هغے په حقله خبرے شروع کیږی، الله تعالیٰ او موسیٰ علیه السلام دواړو ته معلومه وه چه د موسیٰ په لاس کښې امسا ده نو بیا ددے تپوس کولو نه څه مقصد دے؟ نو مقصد دا وو چه موسیٰ علیه السلام ته دا تنبیه ورکړی چه ددے امسا نه چه اُوچ لرګے دے یو خوزیدونکے مار جوړیږی نو مخکښې نه

ورته هغه متوجه کوی او اقرار ترے اخلی او دے دپاره چه هغه ورته ښه سوچ وکړی او په هغه باندے حجت قائم شی۔ نو دا تپوس دے په باره د ناشنا حالت د هغے کښې، نهٔ د امسا د ذات او ماهیت په باره کښې۔ (ابن عاشورؒ)

❁ یا پدے وجه چه د موسیٰ ﷺ د نفس نه هیبت لرې کړی ځکه چه کله هغے نه ناګهانه مار جوړیږی نو کیدے شی چه موسیٰ ﷺ ترے یره وکړی۔

❁ یا پدے وجه چه د الله تعالیٰ په خبرو سره په موسیٰ ﷺ هیبت رانشی نو د هغهٔ د مانوس کولو دپاره ئے د امسا په باره کښې تپوس وکړو۔ (فتح البیان)

اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا : موسیٰ ﷺ خبرے اُوږدے کړے ځکه چه د الله تعالیٰ چه حقیقی محبوب دے د هغه سره خبرے پرے خوږے لګیدلے نو غوښتل ئے چه خبرے ورسره اُوږدے وشی۔ او بیا چونکه د مشرانو سره اُوږدے خبرے د ادب خلاف وی نو ځکه ئے خبره بیرته لنډه کړه په ﴿ وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴾ سره۔ چه زما دپاره پدے کښې نورے فائدے دی لکه د مثال په طور زهٔ دیته د خپل سفر توښه او اُوبهٔ زوړندوم او په خپله اوګه ئے راړوم۔

وَأَهُشُّ بِهَا : هش په اصل کښې خبط ته وئیلے شی یعنی په امسا سره ونه وهل دے دپاره چه د هغے نه پاڼړے راورژیږی۔

مَآرِبُ: جمع د مَأْرُبَةٌ ده، حاجت ته وئیلے شی۔

د امسا فوائد

د امسا ډیرے فائدے دی (۱) د مانځه دپاره ستره ګرځی۔

(۲) خپله سورلی پرے شړل شی۔ (۳) په سفر کښې په هغے قوت حاصلیږی۔

(٤) او په مزل کښې پرے تکیه لګولو سره د انسان قدمونه فراخه کیږی۔

(٥) او د سترې والی نه او راغورزیدو نه محفوظ کیږی۔

(٦) په نهر باندے پدے سره توپ وهلے شی۔(۷) د خوئیدو او غورزیدو نه امن راولی۔

(۸) ددے دپاسه څادر اچولو سره انسان د ګرمئ او یخنئ نه ساتی۔ (۹) وړاندے شے رانزدے کوی۔ (۱۰) دسترخوان او سامانونه ورته تړلے شی۔ (۱۱) دروازه پرے تکولے شی۔ (۱۲) د سپو او د ضرری حیواناتو نه پرے ساتنه کیږی۔ (۱۳) او د نیزے او د تورے په ځای قائمیږی۔ (فتح البیان)

علامه شوكانیؒ وائی چه ما د امسا او ددے د فوائدو په باره كښې د بعض متأخرينو علماؤ يو لطيف كتاب ليدلے دے۔ الله تعالیٰ پدے كښې د موسیٰ عليه السلام دپاره لوی براهين او لوی معجزات او نښے راجمع كړے وے چه د ساحرانو د كيدونو نه او د معاندينو د ضررونو نه محفوظ شو، او سليمان عليه السلام دا د خطبے او تقرير او د مانځه د اُوږدوالی دپاره ساتلے وه۔ او ابن مسعود رضي الله عنه به د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره امسا گرځوله، او هغهٔ به چوكه په لاس خطبه وركوله او دغه شان د هغه نه روستو به خلفاؤ امسا اخستله، او پخوانو عربو به امسا د خبرو، او محفلونو او خطبو په وخت كښې ځان سره نيوله او پدے باندے به ئے تكيه لگوله۔

قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوْسٰى : الله تعالیٰ وفرمايل : اے موسیٰ ! ته خپله امسا په زمكه وارتوه، هغهٔ په زمكه وارتوله نو الله تعالیٰ ددے صفتونه بدل كړل او هغے له ئے د يو اوږد او پلن يروونكی مار شكل وركړو چه تيزئ سره ئے خطرناك حركتونه كول او كاڼړی ئے تيرول۔ موسیٰ عليه السلام چه كله د خپلے امسا دا حال وليدهٔ نو ويريدو او روان شو۔ الله ورته ووئيل چه ته دا ونيسه او يريږه مهٔ، مونږ به دا د مخكښې پشان امسا جوړه كړو۔ كله چه هغهٔ دغسے وكړل نو هغے نه هغه امسا جوړه شوه كومه چه د مخكښې نه د هغهٔ په لاس كښې وه۔

الله تعالیٰ په داسے اضدادو قادر دے چه د اُوچے امسا نه ساه والا مار جوړوی او بيرته د ساه والا نه اُوچه امسا جوړوی۔ ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾۔

خُذْهَا وَلَا تَخَفْ: علامه ابن عاشورؒ او جلال الدين محلیؒ ليكی چه الله تعالیٰ موسیٰ عليه السلام ته دا حالت د مخكښې نه وخودلو دے دپاره چه كله ئے د فرعون په مخامخ كوزاری نو هلته پرے يره رانشی۔ (فتح البيان وابن عاشور)

او همدا خبره د روستو الفاظو (لِنُرِيَكَ مِنْ آيٰتِنَا الْكُبْرٰى) نه معلوميږی يعنی دا ستا د نبوت په رشتينوالی باندے دلالت كونكے دويمه معجزه ده۔ او حقه خو دا وه چه دا دواړه نښے د فرعون مخامخ ښكاره شوے وے، ليكن مونږ تاته مخكښے ځكه وښودلے چه ستا زړهٔ مضبوط شی او د فرعون چيلنج قبلولو په وخت ته خاطر جَمع ئے چه تاسره زمونږ دركړی معجزات شته دے، چه ددے د راښكاره كيدو سره سَم به د هغهٔ مكر او فريب هر چاته ښكاره شی او ته به غالبه شے۔

سِيْرَتَهَا الْاُوْلٰى : يعنی حالت اولنی ته۔ سيرة په اصل كښې د سَيْر نه دے د گرځيدو

هیئت ته وئیلے شی، بیا په معنیٰ د حالت، طریقه، عادت، طبیعت او هیئت سره استعمالیږی۔ (ابن عاشور، فتح البیان)

وَاضْمُمْ: دا بله معجزه ورته الله تعالیٰ وخودله دے دپاره چه کله فرعون او د هغه قوم ته چیلنج ورکوی نو د جادوګرانو مخامخ به داسے کار کوی، نو پدے کښې تمرین (ټریننګ) دے په دویمه معجزه سره چه هغه د امسا د غورزولو سره په غرض کښې یو شان ده۔ (ابن عاشورؒ)

مِنْ غَيْرِ سُوْءٍ: یعنی څه برګی بیماری به پرے نهٔ وی بلکه رڼا به ترے پورته کیږی چه شپه او ورځ به رڼا کوی لکه د نمر په شان چه نظر به پټوی۔ (ابن عباسؓ- فتح البیان)

اٰيَةً اُخْرٰى: دا منصوب دے بدل دے د بَيْضَاء نه۔ زجاجؒ وائی فعل ئے پټ دے۔ [آتَيْنَاكَ /یا نُؤْتِيْكَ آيَةً أُخْرٰى] مونږ درکوو تا ته بله معجزه۔

حافظ ابن کثیرؒ فرمائی چه په دے آیتِ کریمه کښې د (جناح) نه مراد ګریوان دے، لکه د سورتِ نمل آیت (۱۲) : ﴿وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ﴾

او د سورتِ قصص آیت (۳۲) : ﴿اُسْلُكْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوْءٍ﴾ کښې جیب (یعنی ګریوان) لفظ ذکر شویدے۔

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ: په دے کښې موسیٰ عليه السلام ته د ملاویدونکو معجزاتو مقصد بیانولے شی چه اے موسیٰ! معجزات واخله او زمونږ د رسول په حیثیت سره تهٔ د فرعون خواته لاړ شه چه هغهٔ د خپل حد نه تجاوز کړے او د خپل ځان د معبود کیدو دعویٰ ئے کړے ده، هغهٔ ته د هغهٔ حیثیت وریاد کړه، او زما د عبادت حکم ورکړه۔

فائده : مفسرین لیکی چه دهٔ په دغه مقام کښې ئے خپله بی بی په ځای پریخوده او هغه بیرته خپل پلار کره واپس شوه، او دے سیده لاړو فرعون ته ئے دعوت ورکړو۔ څکه چه الله ورته حکم کړے وو چه لاړ شه۔ نو پدے باندے بل څوک نهٔ قیاس کیږی چه بعض صوفیه وائی چه د الله تعالیٰ په لاره کښې به ووځے او د کور او ښځے او بچو به هیڅ پرواه نهٔ کوے ځکه چه موسیٰ عليه السلام وتلے دے۔

موسیٰ عليه السلام ته خو د الله تعالیٰ حکم وو او زمونږ نبی ته دغسے حکم نهٔ دے شوے، نو زمونږ د نبی د دعوت طریقه څه وه؟ هغه شان دعوت به صحیح وی۔

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ: سیده فرعون ته ځکه لاړو چه دهٔ عوام په لاس کښې نیولی وو نو په عوامو کښې کار بغیر ددهٔ نه نهٔ کیدو۔

ددے نه بعض خلك استدلال کوی چه موسی علیه السلام فرعون ته ورغلے وو نو دغه شان اسنبلیانو ته تلل پکار دی، مگر دا دلیل نیول د قرآن د تحریف معنوی مشابه دے۔

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ: کله چه موسیٰ علیه السلام ته د فرعون مخامخ د توحید د دعوت کیښودلو حکم ملاؤ شو، نو سوچ ئے وکړو چه ددۀ په سر یوه لویه ذمه واری واچولے شوه۔ یو طرفته په حیثیت د یو انسان کمزورے او بی سروسامان دے او بل طرفته د فرعون پشان د مصر د لوی بادشاه قوت او زوورتیا او د هغۀ جاه او جلال د هغۀ په سترګو کښې تاویدلو، او د هغۀ د کبر او غرور او د کفر او سرکشئ دا حالت وو چه هغۀ د الله نه انکار کړے وو او خپله د معبود کیدو دعویٰ ئے کړے وه، لیکن الله تعالیٰ موسیٰ علیه السلام د خپلے پیغمبرئ دپاره منتخب کړے وو، او هغۀ دپاره خامخا دا کار کول ضروری وو، دے وجے نه هغۀ الله تعالیٰ نه دعا وغوښته چه اے الله! زما سینه پراخه کړه، او په ما چه کومه ذمه واری واچولے شوه هغه راته آسانه کړه، ولے چه ستا د نصرت او مدد نه بغیر دومره لویه ذمه واری زما کمزورے اوګے برداشت کولے نشی۔ او زما د ژبے لُکنت (نښتل) لرے کړه دے دپاره چه کله زۀ فرعونیانو ته ستا دعوت پیش کړم نو چه هغوئ پرے پوهه شی۔ ځکه چه د دعوت دپاره فصیح او جرار سړے پکار وی ځکه چه کله د انسان ژبه کښې لُکنت وی نو آوریدونکی ورته تنګیږی۔

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ صَدْرِيْ: ددے نه دا معلومیږی چه د دعوت او د تقریر او وعظ او بیان نه مخکښې پکار ده چه بنده یواځے په خشوع او خضوع سره د الله نه دعا وغواړی چه ما سره مدد وکړه۔ او ددے نه بیا دا بدعت جوړول صحیح نۀ دی چه د مسجد نه د وتو په وخت همیشه دپاره په شریکه دعا کوی۔

رَبِّ اشْرَحْ لِيْ: یعنی زما سینه حق، انصاف او دین او تولو خبرو ته کولاوه کړه۔

وَيَسِّرْ لِيْٓ اَمْرِيْ: او ما ته زما د نبوت کار آسان کړه ځکه چه تولو زندګی په کار د نبوت کښې لګول ګران کار دے۔

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْ: ۱- دا یا کنایه ده د رُعب نه چه کله په بنده باندے رعب راشی نو ژبه ئے ګډه وډه شی۔ ۲- یا ددے نه مراد ظاهری لُکنت (ژبه انبنتل) دی چه په موسیٰ علیه السلام کښې موجود وو، ددے وجه نه هارون علیه السلام کښې فصاحت زیات وو، او په موسیٰ علیه السلام کښې لکنت وو نو الله تعالیٰ پدے دعا سره هغه لکنت ختم کړو۔ لکه روستو سورة القصص آیت (۳٤) کښې راځی ﴿وَاَخِيْ هٰرُوْنُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّيْ لِسَانًا﴾ (او زما ورور

هارون زما نه په ژبه سره زیات وضاحت کونکے دے۔

او په حدیث الفتون کښې راغلي دي عبد الله بن عباس ﷺ فرمائي چه په وړوکوالی کښې کله چه فرعون موسیٰ لره په تابوت کښې وموندو نو موسی ﷺ فرعون نه ګیره ونیوله او ویستله، نو فرعون اراده وکړه چه دے مړ کړي، آسیه ورته ووئیل چه دے مهٔ وژنه ماشوم دے لا نهٔ پو هیږي۔ نو د امتحان دپاره ئے ورته سکروټه او ملغلره راوړه نو دهٔ سکروټه خولے ته واچوله چه د هغے په وجه ئے ژبه کښې لکنت پیدا شو۔ (ابويعلى الموصلى، والنسائى فى الكبرى مجمع الزوائد ٦٦/٧) وابن جرير الطبرى فى التفسير ١٦/١٦٤)۔

او هغه چه کومه دعاء کړے وه چه اے الله! زما ورور هارون هم ددے ذمه وارئ په پوره کولو کښې ماسره شریك کړه، ځکه چه هغه مانه زیات فصیح او بلیغ تقریر کولے شي، نو دا کار د هغهٔ د لُکنت ختمیدو نه مانع نهٔ دے۔ د لُکنت نهٔ کیدو باوجود هم یو انسان د بل چا په مقابله کښې کم فصیح کیدلے شي۔

وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ﴿٢٩﴾ هٰرُوْنَ اَخِيْ ﴿٣٠﴾ اشْدُدْ بِهٖٓ
او اُوګرځوه ما لره ملګرے د کورنئ زما نه۔ هارون ورور زما۔ مضبوط کړه په دهٔ سره
اَزْرِيْ ﴿٣١﴾ وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْ ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا ﴿٣٣﴾
ملا زما۔ او شریك کړه دهٔ لره په کار زما کښې۔ دے دپاره چه تسبیح وایو ستا ډیر۔
وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ﴿٣٤﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ اُوْتِيْتَ
او یاد کړو تا ډیر۔ یقیناً ته په مونږ بانديے لیدونکے ئے۔ ووئیل الله یقیناً درکړے شو تا ته
سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰٓى ﴿٣٧﴾
غوختلے شے څیز ستا اے موسیٰ۔ او یقیناً احسان کړے وو مونږ په تا باندے بل کرته۔

تفسیر: وَزِيْرًا: اَیْ مُوَازِرًا (يَحْمِلُ الْوِزْرَ عَنْهُ) ۔ یعنی ما سره بوج پوره کونکے زما د اهل نه وګرځوه چه زما ورور هارون دے۔ مُفسرین لیکي چه ورور د ورور دپاره داسے خیرخواه جوړیدل پکار دي چه ځان سره ئے په نبوت کښې شریکول غواړي۔

اشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْ : اَیْ قَوِّ بِهٖ ظَهْرِیْ) په دهٔ سره زما ملا قوی کړه۔ او اَزْر قوت ته هم وئیلے شي یعنی زما قوت پرے مضبوط کړه، چه زما تائید کوی۔

صاحب د فتح البیان لیکی چه په دغه وخت کښ هارون ﷺ هم نبی شو کله چه موسیٰ ﷺ نبی جوړ شو- (مینځ کښ بیخی لږه فاصله وه)-

كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا : دے دپاره چه مونږ ستا ښهٔ تسبیح بیان کړو او تا ښهٔ یاد کړو- ځکه چه دوه کسان د الله ډیره پاکی بیانولے شی- دے کښ شخصی ذکر اذکار او تسبیحات هم مراد دی او بل ته دا بیانول او دعوت ورکول هم مراد دی- مفسرین لیکی چه دا آیت د تسبیح او ذکرِ اِلٰهی په فضیلت باندے ډیر لوی دلیل دے، ځکه چه موسیٰ ﷺ ته پته وه چه الله تعالیٰ ته دا عمل ډیر زیات خوښ دے، دے وجے نه هغهٔ د خپلے دعا د قبلیدو دپاره دا وسیله جوړه کړه-

إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا : یقیناً تهٔ زمونږ د تمامو حالاتو نه خبرئے او تاته معلومه ده چه ما تانه څهٔ غوښتلی دی هغه زمونږ دپاره فائده مَنُ دی-

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ : الله تعالیٰ وفرمایل : ما تاته ستا سوال (حاجت) درکړو نو د هغهٔ دعائے قبوله کړه، د هغهٔ سینه ئے پرانستله، د هغهٔ د نصرت او مدد وعده ئے وفرمایله، د هغهٔ لُکنت ختم شو، او د هغهٔ وروړ هارون چه د هغهٔ نه په عُمر کښ لوی وو، نبی جوړ کړے شو او د فرعون مخے ته د دعوت پیش کولو په ذمه واریٔ کښ د هغهٔ شریك او مددګار جوړ شو-

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ : الله تعالیٰ پرے خپل احسانات رایادوی ځکه چه الله تعالیٰ طرف ته دعوت کول ډیر سخت کار دے مګر د الله تعالیٰ نعمتونو ته هم وګوره نو ددے په مقابله کښ به شکر کوے او پدے کښ د رسول الله ﷺ حال ته هم اشاره وه چه په هغه هم د الله تعالیٰ ډیر احسانات شوی وو-

صاحب د فتح البیان هغه نعمتونه په ترتیب سره ذکر کړی دی کوم چه الله تعالیٰ په موسیٰ ﷺ باندے بغیر د غوښتلو نه د ماشوم والی نه واخله تر نبی کیدو د زمانے پورے کړی وو چه هغه اته دی او پدے آیتونو کښ ذکر دی-

۱ – د هغهٔ مور ته ئے د الهام په ذریعه حکم کړے وو چه ماشوم په صندوق کښ کیده او سمندر ته ئے حواله کړه-

۲ – د ماشوم والی په زمانه کښ الله تعالیٰ د خلقو په زړونو کښ ددهٔ محبت اچولے وو، چابه چه هم لیدلو محبت به ئے ورسره کولو-

۳ – د هغهٔ پرورش د الله تعالیٰ په حمایت (او حفاظت) کښ کیدلو-

٤ - هغه ئې دوباره خپلې مور ته واپس ورسولو۔
٥ - د دولسو كالو په عُمر كښې او د يو قول مطابق د ديرشو كالو په عمر كښې په غلطئ سره ئې يو قبطي وژلې وو، نو الله تعالىٰ د فرعونيانو نه خلاص كړو او د هغهٔ خطائي ئې معاف كړه۔
٦ - د رسول كيدو نه مخكښې چه كله هم هغه په څهٔ آزمائش كښې پريوتې دے، الله تعالىٰ ورله د هغې نه نجات ور كړے۔
٧ - د يو قول مطابق شل كاله او د يو بل قول مطابق آتهٔ ويشت كاله د مدين د نيك عمله سړي شعيب ﷺ سره پاتې شو او د هغهٔ د لور سره ئې وادهٔ وكړو۔ چه په هغې كښې لس كاله د شعيب ﷺ د لور د نكاح مهر وو۔
٨ - الله هغهٔ لره نبي او رسول جوړ كړو دے دپاره چه بنى اسرائيلو ته د الله پيغام ورسوي۔

إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾ أَنِ ٱقْذِفِيهِ
كله چه خبر وركړو مونږ مور ستا ته د هغې څه چه خبر وركيدے شو۔ چه واچوه دهٔ لره
فِى ٱلتَّابُوتِ فَٱقْذِفِيهِ فِى ٱلْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ ٱلْيَمُّ
په صندوق كښې بيا واچوه صندوق په درياب كښې نو اُوبه غورځوي دهٔ لره درياب په
بِٱلسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّى وَعَدُوٌّ لَّهُۥ ۚ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ
غاړه باندے، اُوبه نيسي دهٔ لره دشمن زما او دشمن ددهٔ، او واچوله ما په تا باندے
مَحَبَّةً مِّنِّى ۚ وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾
مينه د خلقو د طرف زما نه او دے دپاره چه پالنه اُوكړے شي ستا په سترګو زما باندے۔

تفسير : الله تعالىٰ د موسىٰ ﷺ مور ته د الهام په ذريعه حكم وكړو چه هغه خپل بچے په صندق كښې واچوي او په خپل خالق او مالك باندے بهروسه وكړي او په سمندر كښې ئې واچوي، دے دپاره چه سمندر د الله د حكم مطابق دا صندق هغه ځاى ته ورسوي چرته چه فرعون لامبل۔ لكه چه دغسے وشو، صندق په لامبو لامبو هغه نهرته

ورسیدهٔ چه هغه د سمندر نه راوتلے وو او د فرعون محل ته رسیدلے وو۔ څهٔ وخت چه د الله او د هغهٔ د رسول موسیٰ دشمن فرعون دغه صندق ولیدلو نو د هغے د را اوخکلو حکم ئے وکړو۔ په هغے کښې ئے چه بچے ولیدلو نو د الله د مشیت مطابق فرعون ډیر خوشحاله شو، الله تعالیٰ د هغهٔ او د نورو خلقو په زړونو کښې د موسیٰ علیه السلام محبت واچولو، دے دپاره چه د الله په حفظ او امان کښې د فرعون په کور کښې د هغهٔ پرورش او تربیت وشي۔

فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ: یعنې انجام به دا شي چه دریاب به ئے ګوزار کړي غاړے ته او دشمن به ئے راونیسي او الله تعالیٰ به ئے د هغه په کور کښې حفاظت وکړي، د الله تعالیٰ ناشنا کار ته وګوره چه فرعون کوشش کوي چه د بني اسرائیلو نارینه بچي وژني، الله تعالیٰ د بني اسرائیلو یو بچے بوتلو او د هغهٔ په کور کښې ئے ورله حفاظت وکړو او بیا د هغه په سر کښې الله تعالیٰ هلاك کړو نو د کوم شي نه چه یریدو هغه ئے خپل ځان دپاره لوئی کړو۔ لکه عرب وائي: كَالْبَاحِثِ عَنْ حَتْفِهِ بِظِلْفِهِ ۔ خلکو نه چاړه ورکه وه نو یو چیلې چاړه وکنستله نو خلکو په هغے باندے حلال کړو۔ نو ددے نه معلومه شوه چه تدبیر د الله تعالیٰ د تقدیر په مقابله کښې حقیقي مؤثر نهٔ دے۔ نو د الله د حکم رعایت پکار دے۔

مَحَبَّةً مِّنِّي: الله تعالیٰ ورسره د فرعون، دارنګه د آسیه او نورو خلکو محبت په زړونو کښې واچولو او دا هم د الله تعالیٰ خصوصي رحم وي چه د بندګانو په زړونو کښې ستا محبت واچوي، که دا نهٔ وي ستا د ګناهونو په وجه به هیڅوك ستا خوا له رانشي۔

وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِيْ : اَیْ لِتُرَبّٰى عَلٰى عَيْنِيْ۔ دے دپاره چه ستا تربیت وکړے شي زما د سترګو مخامخ۔

اِذْ تَمْشِيْٓ اُخْتُكَ فَتَقُوْلُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ
کله چه روانه وه خور ستا نو وئیل ئے آیا نهٔ ښایم تاسو ته هغه څوك
يَّكْفُلُهٗ ؕ فَرَجَعْنٰكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ
چه پالنه به کوي ددهٔ، نو راواپس کړے مونږ ته مور خپلے ته دے دپاره چه یخے شي
عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ؕ۬ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنٰكَ مِنَ الْغَمِّ
سترګے د هغے او غمجنه نشي او اُووژلو تا یو تن پس بچ کړے مونږ تهٔ د غم نه

وَفَتَنّٰكَ فُتُوْنًا ۵ قف فَلَبِثْتَ سِنِيْنَ فِيْٓ

او امتحانات راوستل مونږ په تا باندے ډیر امتحانونه، بیا وخت تیر کړو تا څو کلونه په

اَهْلِ مَدْيَنَ ۵ لا ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يّٰمُوْسٰى ﴿۴۰﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِيْ ﴿۴۱﴾

مدین والو کښې بیا راغلے ته په وخت مقرر اے موسیٰ۔ او غوره کړے ئې ما ته دپاره د خپل ځان۔

تفسیر : موسیٰ علیه السلام چه کله د فرعون کور ته ورسیدهٔ، نو فرعون او د هغهٔ ښځے د هغهٔ سره ډیره مینه کوله، ماشوم ژړل نو تے ورکونکی زنانه ئې ورله راوغوښتے لیکن د الله د ارادے مطابق هغهٔ د هیڅ تی ورکونکے زنانه په تی باندے خُلهٔ نهٔ کیښودله، لکه چه الله تعالیٰ د سورتِ قصص په آیت (۱۲) کښې فرمائیلی : ﴿ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ ﴾ (مونږ په هغهٔ باندے د دایانو پیٔ حرام کړی وو)۔ ددهٔ خور چه نوم ئې مریم بنت عمران وو هغے به وخت په وخت د هغهٔ خبر اخستلو، کله چه هغے واوریدل چه فرعون او د هغهٔ ښځه آسیه د یوے دائی په تالاش کښې دی، نو وے وئیل :

آیا زهٔ تاسو ته یوه دائی وښایم چه هغه به دے ماشوم له تے ورکوی، او ددهٔ تربیت او پرورش به کوی؟ نو پدے وخت کښې هامان ووئیل چه دا ښځه ئې خپلوانه ده، ماشوم وژل غواړی، فرعون ورته ووئیل چه دا خو زمونږ خیر خواه ده ﴿ يَكْفُلُوْنَهٗ لَكُمْ ﴾ لفظ ئې وئیلے دے۔ (یعنی ستاسو دپاره به ئې کفالت او تربیت وکړی)

مفسرین لیکی چه خپلے مور ورته درے یا څلور میاشتے تے ورکړے وو بیا ئې دریاب ته گوزار کړو۔ (ډیر گران امتحان دے) نو هغوئ تپوس وکړو چه دا څوك ده؟ وے وئیل : هغه زما مور ده چه په دے وخت کښې د هغے په غیږه کښې زما یو کلنے ورور هارون دے۔ نو دوی هغه راوغوښته مگر هغے ووئیل چه زهٔ نهٔ درځم ستاسو ضرورت دے تاسو به راځئ، نو الله تعالیٰ موسیٰ علیه السلام خپلے مور ته واپس کړو او دا معنیٰ ده د ﴿ فَرَجَعْنٰكَ اِلٰٓى اُمِّكَ ﴾۔ نو هر کله چه موسیٰ علیه السلام هغے ته واپس کړے شو نو فوراً د هغے پیٔ رودل ئې شروع کړل۔ په دے طریقه الله تعالیٰ هغه خپلے مور ته را واپس کړو، دے دپاره چه د هغهٔ د مور سترگے یخے وی او په سمندر کښې د ماشوم د غورزولو په وجه چه هغے ته کوم خفگان رسیدلے وو، هغه ختم شی۔ او آینده کښې هم څه خفگان پرے رانشی۔ او هغے له ئې تنخواه هم مقرر کړه دے ته د الله تعالیٰ مدد وائی چه د خپلو نیکانو بندگانو سره ئې

کوي۔
وَقَتَلْتَ نَفْسًا : الله تعالیٰ په موسیٰ ﷺ باندے یو احسان دا هم وکړو چه هغه د فرعون په کور کښ لوی شو، او یو قبطی ئے ووژلو، نو ټول فرعونیان د هغهٔ وژلو پسے ولګیدل، موسیٰ ﷺ د هغه ځای نه د ځان خلاصولو دپاره لاړو او الله تعالیٰ د هغهٔ دا خطائی معاف کړه۔ او د پیغمبر کیدو نه مخکښے ئے د قِسما قِسم آزمائشونو نه تیر کړو، او هر ځل الله تعالیٰ د هغهٔ مدد وکړو، او کله چه د فرعونیانو د ویرے نه مدین ته اورسیدهٔ نو یو نیك عمله سړی شعیب ئے ټوله قصه واوریدله، نو ورته ئے ووئیل چه تهٔ اوس مه یریږه، دلته چه تهٔ راغلے نو د ظالمانو نه دے نجات بیاموندلو۔ نو موسیٰ ﷺ هلته د شعیب سره شل یا آتهٔ ویشت کاله د هغهٔ په تربیت کښ پاتے شهٔ، او بیا د حکمتِ الٰهی د تقاضے مطابق هلته نه ئے خپله بی بی واخسته او روان شو، او کوهِ طور خواته ورسیدهٔ، نو الله ورته پیغمبری ورکړه او خبرے ئے ورسره وکړے۔ (فتح البیان)

ځینی په مدین کښ لس کاله ذکر کوی چه دا ئے د خپلے بی بی مهر وو او لس کاله ئے نور تیر کړل۔ او ځینی وائی : چه ټول اتلس کاله وو، لس کاله ئے مهر وو او باقی اضافی وو چه په هغے کښ ئے اولاد پیدا شوی وو۔ (فتح البیان)

وَفَتَنّٰكَ فُتُوْنًا : پدے باره کښ سعید بن جبیرؒ تپوس وکړو چه په موسیٰ ﷺ باندے کوم امتحانات راغلی وو؟ نو عبد الله بن عباس ﷺ وفرمایل : چه د هغے اختصار دا دے چه فرعون د بنی اسرائیلو نه خطره محسوس کړه چه دوی کښ یو تن پیدا کیږی چه زما بادشاهی به ددهٔ د لاس نه اوړی نو د بنی اسرائیلو د نارینه ؤ د وژلو حکم ئے وکړو بیا ورته قبطیانو شکایت وکړو چه هرکله مشران د بنی اسرائیلو مرهٔ شی او کشران ئے قتلیږی، نو زمونږ خدمتونه به څوك کوی؟

نو بیا ئے دا حکم وکړو چه د نسل د کمولو دپاره ئے یو کال وژنیٔ او بل کال ئے پریدیٔ، په کوم کال چه اجازه وه نو هارون ﷺ پیدا شو او په کوم کال چه وژل کیدل نو په دغه کال موسیٰ ﷺ پیدا شو نو اولنے امتحان پرے د پیدائش نه راغلو، بیا په تابوت کښ غورزول، بیا د فرعون کور ته تلل، بیا تے نهٔ خوړل سویٔ د تی د مور خپلے نه، بیا د فرعون ګیره رانیول تردے چه هغهٔ ئے د قتل اراده وکړه، بیا د ملغلرے په ځای سکروټه خولے ته اچول، بیا د فرعون په کور کښ د خادم په شکل وسیدل، بیا قبطی وژل، بیا فرعون او د هغه قوم د موسیٰ ﷺ د وژلو پروګرام کول او مدین ته په یره سره هجرت

کول، بیا پہ مدین کښې د شعیب علیه السلام پہ کور کښې ډیرے مودے پورے خدمت کول، بیا بیرتہ مصر تہ راتلل او پہ لارہ کښې خپلہ بی بی پریخودل، او بیا د نبوت پہ شان درون بوج ورتہ پہ سر کیدل بیا سیدہ فرعون تہ ورتلل، او د هغہ سرہ مقابلے کول، بیا د ساحرانو سرہ مقابلے کول، بیا د بنی اسرائیلو سرہ مشقتونہ برداشت کول تول ژوند ئے د تکلیفونو نہ ډک وو۔ دا هغہ امتحانات دی چہ تر مرگہ پورے پرے راغلی دی۔

دا روایت امام نسائیؒ پہ السنن الکبریٰ رقم (۱۱۲۶۳) او ابویعلی الموصلیؒ پہ حوالہ د مجمع الزوائد ذکر کړیدے چہ تقریباً دربے پاڼرے اُوږد دے۔ (وفی اسنادہ اصبغ بن زید قال ابن حبان کان یخطیٔ کثیرا وثقہ احمد وابن معین والنسائی) (اتحاف الخیرۃ المهرۃ ٦/٧٦)

ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يّٰمُوْسٰى: کوہِ طور تہ پہ دے وخت کښې رسیدل د اللہ پہ علم کښې د مخکښې نہ مقدر وو، چہ ددے هیڅ خبر هغۂ تہ نۂ وو۔ یا تۂ راغلے زما د خبرو دپارہ پہ یو خاص وخت او خاص اندازہ د زمانے نہ چہ پہ هغے کښې نورو انبیاؤ تہ وحی کیږی چہ هغہ څلویښت کالہ دی۔ (ابن عباسؓ)

وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِيْ: اَیْ اِخْتَرْتُكَ لِرِسَالَتِیْ وَوَحْیِیْ۔ او ما تۂ د خپل رسالت او وحی دپارہ مُنتخب کړے ئے او د مختلفو پړاوونو نہ مے تیر کړے او د هغے د ذمہ واریانو پورہ کولو قابل مے جوړ کړے، دے دپارہ چہ زما پیغام فرعون او بنی اسرائیلو تہ ورسوے، ځکہ چہ کلہ یو نبی راشی خلکو تہ د اللہ تعالیٰ د عبادت دعوت ورکړی نو پدے سرہ د اللہ تعالیٰ عجیبہ بندگی وشی، نبی سختہ تیرہ کړی د خلکو اصلاح وشی، معاشرہ ورسرہ بنہ شی، او پہ خلکو باندے د اللہ تعالیٰ حجت قائم شی، د مخلوق فائدہ هم وشی او د اللہ تعالیٰ تعظیم هم وشی۔

اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوْكَ بِاٰيٰتِيْ وَلَا تَنِيَا فِيْ ذِكْرِيْ ﴿٤٢﴾
لاړشہ تۂ او وررور ستا پہ معجزاتو زما سرہ او سستی مۂ کوئ پہ ذکر زما کښې۔
اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٤٣﴾ فَقُوْلَا لَهٗ قَوْلًا لَّيِّنًا
لاړ شئ دوارہ فرعون تہ یقیناً هغہ سرکشی کړیدہ۔ نو اُووایئ دوارہ هغہ تہ وینا نرمہ
لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ
دے دپارہ چہ نصیحت واخلی یا اُویریږی۔ اُووئیل دواړو اے ربہ زمونږ یقیناً مونږ یریږو

اَنۡ يَّفۡرُطَ عَلَيۡنَآ اَوۡ اَنۡ يَّطۡغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ
ددے نه چه زیاتے به اُوکړی په مونږ باندے یا به سرکشی اُوکړی۔ اُووئیل الله، مهٔ یریږئ
اِنَّنِيۡ مَعَكُمَآ اَسۡمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٦﴾ فَاۡتِيٰهُ فَقُوۡلَاۤ
یقیناً زهٔ ستاسو دواړو سره یم، اَورم او وینم۔ نو لاړ شئ دواړه هغه ته نو اُووایئ
اِنَّا رَسُوۡلَا رَبِّكَ فَاَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ ۙ۬ وَ
یقیناً مونږ رالیږلے شوی یو ستا د رب د طرفنه نو اُولیږه مونږ سره بنی اسرائیل او
لَا تُعَذِّبۡهُمۡ ؕ قَدۡ جِئۡنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنۡ رَّبِّكَ ؕ وَالسَّلٰمُ
عذاب مهٔ ورکوه دوی ته یقیناً مونږ راوړے تاته نخه ستا د رب د طرفنه او سلامتیا ده
عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الۡهُدٰى ﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدۡ اُوۡحِىَ اِلَيۡنَاۤ اَنَّ
هغه چا لره چه تابعداری د هدایت ئے اُوکړه۔ یقیناً وحی کړے شویده مونږ ته چه بیشکه
الۡعَذَابَ عَلٰى مَنۡ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾
عذاب په هغه چا باندے دے چه دروغجن کړی (حق لره) او مخ واړوی (د طاعت نه)۔

تفسیر : تهٔ او ستا ورور هارون چه د هغهٔ دپاره تا دعا کړے ده، زما دواړه معجزات واخلئ چه هغه زما په قدرت سره ستا مخے ته ښکاره شوی دی، دعوت دپاره را مخکښے شئ۔

وَلَا تَنِيَا فِيۡ ذِكۡرِيۡ: ۱- او تاسو دواړو باندے چه اوسه پورے ما احسانات او انعامات کړیدی، هغه یاد لرئ، او د رسالت په رسولو کښں د تُندئ نه کار واخلئ۔

۲- یا زما ذکر اذکار مهٔ پریدئ او پدے کښں سستی مهٔ کوئ، ذکر د هر مؤمن صفت دے خاصکر داعی به د الله تعالیٰ ډیر ذکر کوی۔ ذکر دلته دوه څیزونو ته شامل دے یو خانله سبحان الله او الحمد لله وئیل او دویم خلکو ته الله تعالیٰ یادول یعنی دعوت کول۔

اِذۡهَبَآ : دا تفصیل دے د مخکښں آیت د اجمال۔ یعنی تاسو دواړه زما پیغام واخلئ او فرعون خواته لاړ شئ چه هغهٔ د سرکشئ لاره اختیار کړے ده، او په ځای ددے چه خپل ځان یو عاجز او عابد بنده ثابت کړی، د خپل رب او معبود کیدو دعویٰ ئے کړے ده۔

فَقُوۡلَا لَهٗ قَوۡلًا لَّيِّنًا : یحیی بن معاذ الرازیؒ چه به کله دا آیت ولوستو نو ژړل به ئے او

بیا به ئے فرمایل : [اَللّٰهُمَّ هٰذَا رِفْقُكَ بِمَنْ يَّقُوْلُ اَنَا اللّٰهُ فَكَيْفَ رِفْقُكَ بِمَنْ يَّقُوْلُ اَنْتَ اللّٰهُ] اے الله ! دا ستا نرمی ده د هغه چا سره چه هغه ځان ته الله وائی نو ستا نرمی به د هغه چا سره څنګه وی چه هغه تا ته الله وائی)۔

او پدے کښې د دعوت د آدابو نه دا ده چه داعی به دعا غواړی، ذکر به کوی، اخلاص به کوی، او دعوت به په نرم انداز کښې پیش کوی څکه چه ډیر کرته نرمے خبرے لوی ظالمان او سرکشان هم د موم په شان نرم جوړوی۔

لَّعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى: شاید چه ستاسو د دواړو خبرے هغه په غور او فکر باندے مجبور کړی، او هغه د ایمان او هدایت لاره خپله کړی، یا اویریږی چه که هغه په کفر او ظلم باندے ټینګ پاتے شۀ نو د الله عذاب به ئے په خپله نیوکه کښې راولی۔

تذکر دے ته وائی چه خبره رایاده کړی او په آرام آرام سره بنه شی او یخشیٰ دا دے چه یره پکښې پیدا شی او سمدست بنه شی۔ لکه دے سورت کښې روستو راځی ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾ (۱۱۳)

سوال وجواب

الله تعالیٰ ته خو معلومه ده چه فرعون ایمان نۀ راوړی نو (لَعَلَّ) کلمه ولے استعمالوی؟ څکه چه لعل خو هغه څوك استعمالوی چه هغه ته علم نۀ وی؟

(۱) جواب : دا په نسبت د موسیٰ او هارون علیهما السلام دے۔ اَیْ عَلٰى رَجَاءٍ وَّطَمَعٍ مِنْكُمَا ۔یعنی تاسو دواړه دا امید او طمع وساتئ چه یا به نصیحت قبول کړی یا به ویریږی۔

(۲) جواب : د یتذکر او یخشی فاعل جدا دے [اَیْ لَعَلَّهٗ يَتَذَكَّرُ مُتَذَكِّرٌ اَوْ يَخْشٰى خَاشٍ] - شاید چه څوك نصیحت قبلونکے به نصیحت واخلی او یریدونکے به ویریږی۔ یعنی ستاسو په دعوت به ضرور څوك بنۀ شی۔

اول جواب غوره دے۔ او الله تعالیٰ ته سره ددے نه چه معلومه وه چه فرعون ایمان نۀ راوړی بیا ئے هم موسیٰ او هارون علیهما السلام فرعون ته ولیږل دا ددے دپاره چه په هغه باندے حجت قائم شی او د هغه عذر زائل شی، او پدے کښې به د الله تعالیٰ نور قدرتونه ښکاره شی۔

قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ : دواړو ورونو د الله ددے حکم اخستو نه پس، کله چه په حالاتو

بانـدے غـور وکـړو، او د خپـلـے بـے کسـئ او د فـرعون د قهر او دبدبے تصورئے وکړو، نو د انسـانـی فـطرت مطابق ویریدل، او دائے خپل رب ته څرګند کړل او وے وئیل : اے زمونږ ربـه ! مـونږ يـريـږو چـه هسـے نـهٔ د غـصـے د جوش په وجه مونږ قتل کړی يا سخته سزا راکړی، يا د هغهٔ سرکشی نوره زياته شی او ستا د شان او عظمت خلاف څهٔ خبره وکړی۔

يَّفۡرُطَ عَلَيۡنَاۤ اَوۡ اَنۡ يَّطۡغٰى : يَـفۡرُطَ دا هم دے چه مونږ به قـتـل کـړی، او يَطۡغٰى (طغيان) دا دے چه مونږ به ځان ته نهٔ پريدی چه زمونږ خواله مهٔ راځئ۔

قَالَ لَا تَخَافَاۤ : نـو الله تـعـالىٰ دوئ ته اطمينان ورکړو، او وے وئيل چه د يريدو څهٔ خبره نشتـه، زهٔ تـاسـو دواړو سـره يـم، ستـاسـو دواړو او د هـغـهٔ ترمينځه چه کومے خبرے اترے کيـږی او څـهٔ کـارونـه کيـږی، هغـه زهٔ آورم او وينم او ستاسو د دواړو حفاظت به کوم، دے وجے نـه تـاسـو دواړه د هـغـهٔ خـواتـه لاړ شـئ او هـغـهٔ ته ووايئ چه مونږ دواړه ستا د رب پيـغـمبران يـو، ستا خواته دے دپاره راليږلے شوی يو، چه تهٔ بنی اسرائيل د قيد او بند نه آزاد کـړے، او هـغـوئ لـه عـذاب ورکـول بـنـد کـړے او هـغـوئ زمونږ سره زمونږ وطن فلسطين ته پريدے۔

مَعَكُمَاۤ : زهٔ تاسو سره يم په مدد او ليدو او آوريدو سره۔

فَاَرۡسِلۡ مَعَنَا : يـعـنـی زمونږ دوه دعوتونه دی، يو مظلومان راخلاصول او بل توحيد قبـلـول۔ کـلـه پـه سورت کښې اوله خبره زياته مقصودی وی لکه پدے مقام کښې د مکے مشـرکـانو په صحابه کرامؓ ډير ظلمونه کول نو اشاره ده چه د رسول الله ﷺ مقصد به هم دا وی چه دا مظلومان په څه طريقه د ظالمانو د پنجو نه آزاد کړی۔

فَاَرۡسِلۡ: يعنی مونږ سره ئے پريده چه خپل وطن فلسطين ته لاړ شی۔

يا دوی باندے کارونه مهٔ کوه، د کارونو نه ئے آزاد کړه۔

او (وَلَا تُعَذِّبۡهُمۡ) ددے تشـريح ده چه دوی باندے د دوی د طاقت نه زيات بوجونه مهٔ اچوه لکه فرعون به په بنی اسرائيلو دغه شان ظلمونه کول۔

وَالسَّلٰمُ عَلٰى : دا د رسـول الله ﷺ طـريـقـه هم وه چه کافرانو ته به ئے په خطونو کښې داسے سلام ليـکـلـو۔ مـطـلب دا دے چه څوك د هدايت تابعداری وکړی نو هغه به د الله تـعـالىٰ د غـضـب او د عـذاب نـه مـحفوظ وی۔ او سلام د تحيه مراد نهٔ ده۔ او پدے کښې اشاره ده چـه څـوك د قـرآن تابع شو نو الله تعالىٰ به نجات ورکوی۔ نو پدے کښې هغه ته بشارت ورکوی که د هدايت تابع شوے الله تعالىٰ به سلامتيا درکړی۔

اِنَّا قَدْ اُوْحِیَ اِلَیْنَآ : اُوس تخویف ورکوی چه څوك د الله تعالیٰ د رالیږلے شوی دین تکذیب وکړی او د هغه نه مخ واړوی نو عذاب به صرف په هغه باندے راځی او څوك چه تصدیق کوی او د دین تابعداری کوی نو هغه به د الله تعالیٰ د عذابونو نه محفوظ پاتے کیږی۔

د کَذَّبَ او تَوَلّٰی فرق

تکذیب دا چه په ژبه او زړه سره خبره دروغجنه وګنړی۔ او تولی دا دے چه عملًا مخ واړوی (په هغے باندے عمل نکوی)۔ [اَیْ کَذَّبَ بِالْحَقِّ وَتَوَلّٰی عَنِ الطَّاعَةِ]۔
حق دروغجن وګنړی او د طاعت نه واوړی۔ د انسان دوه حالته دی یو د زړه خرابوالے او دویم د ظاهر خرابوالے دے۔

قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمَا یٰمُوْسٰی ﴿۴۹﴾ قَالَ رَبُّنَا
ووئیل فرعون نو څوك دے رب ستاسو د دواړو اے موسیٰ۔ اُووئیل هغه رب زمونږ
الَّذِیْٓ اَعْطٰی كُلَّ شَیْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰی ﴿۵۰﴾
هغه ذات دے چه ورکړے ئے دے هر شی ته پیدائش د هغه بیا ئے ورته لاره خودلے ده۔
قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُوْنِ الْاُوْلٰی ﴿۵۱﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّیْ
اُووئیل فرعون پس څه حال دے د پیرو مخکنو۔ اُووئیل موسیٰ علم د هغے زما د رب
فِیْ كِتٰبٍ ۚ لَا یَضِلُّ رَبِّیْ وَلَا یَنْسَی ﴿۵۲﴾ الَّذِیْ
سره دے په کتاب کښ، نهٔ غافل کیږی رب زما او نهٔ هیره وی (خبره)۔ هغه ذات دے
جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَّسَلَكَ لَكُمْ فِیْهَا سُبُلًا
چه کرځولے ئے ده تاسو لره زمکه همواره او روان کړے ئے دی تاسو لره پدے کښ لارے
وَّاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ؕ فَاَخْرَجْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ
او نازل کړے ئے دی د آسمان نه اُوبه نو راوباسو مونږ پدے سره جوړے د کیا هګنو
شَتّٰی ﴿۵۳﴾ كُلُوْا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ ؕ اِنَّ
مختلفو نه۔ (قسماقسم د بوټو مختلفو نه)۔ خورئ او څروئ چارپیان خپل یقیناً

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾

پدے کښې خامخا نخے د قدرت دی دپاره د عقل والو۔

تفسیر : فرعون ددے دواړو پوره تقریر آوریدو نه پس ووئیل، اے موسیٰ! ستاسو د دواړو رب څوك دے؟ مفسرین لیکی چه چونکه هغه د الله منکر او د خپل رب کیدو دعوئ کونکے وو، دے وجے نه هغهٔ ووئیل چه مانه سیوا ستاسو د دواړو رب څوك دے؟ نو موسیٰ علیه السلام ووئیل چه زمونږ رب هغه دے چه هغهٔ هر یو مخلوق د هغهٔ په مخصوص شکل او صورت سره پیدا کړے، او په هر یو اندام کښې ئے یوه خاصه فائده ایښے، بیائے هر یو دپاره د رزق تالاش کولو طریقے ښودلے او د هغویٔ د نسلونو د بقا وسائل او اسباب ئے ورکړی او د هغے د استعمالولو طریقے ئے ښودلی دی.

اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ: ١- [اَیْ خَلْقَهُ الَّذِیْ هُوَ عَلَیْهِ مُتَمَیِّزٌ بِهٖ عَنْ غَیْرِهٖ]. یعنی هر شی ته ئے خپل خپل شکل او صورت ورکړے چه د یو بل نه جدا جدا پیژندلے شی، که د څیزونو شکلونه یو شان وے نو انساناتان به پکښې خومره ګډوډ کیدے او پریشانه ژوند به وے. ٢- مجاهدؒ وائی : انسانان ئے د حیواناتو او حیوانات ئے د انسانانو په شان نهٔ دی پیدا کړی بلکه هر شی ته ئے د هغه د شان مناسب شکل ورکړیدے.

٣- فراءؒ وائی : سړی دپاره ئے ښځه پیدا کړیده او د هر مذکر دپاره ئے د هغه موافق ښځه پیدا کړیده.

٤- اَیْ اَعْطٰى خَلْقَهٗ كُلَّ شَيْءٍ يَحْتَاجُوْنَ اِلَيْهِ وَيَرْتَفِقُوْنَ بِهٖ . یعنی خپل مخلوق ته ئے هر هغه شے ورکړے چه هغوی ورته محتاج دی او په هغے سره فائدے اخلی۔ (فتح البیان)

ثُمَّ هَدٰى : د هدایت نه مراد هدایت لغوی دے۔ اَیْ هَدٰى سُبُلَ مَعَاشِهٖ . بیائے ورته د ژوند تیرولو لارے خودلی دی۔ تهول حیوانات د خپل ژوند په تیروه ولو کښې بل چا ته محتاج نهٔ دی لکه مثلاً چرګه د اګئ نه چرګورے په یوه خاص طریقے سره راوباسی چه دپاسه پرے ناسته وی هغه ګرمه کړی بیائے په تونګه ووهی او د هغے نه بچے راوځی۔ بچی چه ئے پیدا شی نو هغه ورله حفاظت کوی او دانے ورله پیدا کوی۔ چرګانو ته چه د ایلئ اګئ کیږدے نو چه بچے راوځی اُوبو ته دانګ کړی۔ حشرات د خلکو نه تیارے ته منډه کړی پدے پو هیږی چه دلته زمونږ نجات دے۔

حافظ ابن کثیرؒ او صاحب د فتح البیان لیکی چه کله موسیٰ علیه السلام فرعون ته وښودل

چه د هغهٔ رب هغه دے چه هغهٔ تمام مخلوق پیدا کړے، هغهٔ ته روزی ورکوی، او هغهٔ ته ئے د ژوند تیرولو طریقه ښودلے ده او خلق او هدایت خو د هر چا په نیز باندے ثابت دے، نو دا داسے قوی دلیل وو چه فرعون ترے هیڅ انکار نشو کولے نو هغه لا جوابه شو، او اراده ئے وکړه چه خلك چرته د موسیٰ ﷺ د دعوت نه متأثره نشی نو د خلکو ذهنونه ئے بل طرفته واړول، او په داسے خبرو کښ ئے مشغول کړل چه د هغے د رسالت سره هیڅ تعلق نشته او هغوی ته ئے دا ښکاره کړه چه ددهٔ سره علم شته۔

(لکه دا د باطل پرستو مبتدعینو طریقه وی چه ته به ورته دلائل وائے هغه به وائی، ښه، زمونږ مشران په غلطه وو؟) نو فرعون ووئیل چه بیا نو د هغه مخکنو قومونو په باره کښ ته څهٔ وائے چه هغوئ به د بُتانو عبادت کولو، لکه د نوح، هود، لوط او صالح (علیهم السلام) قومونه چه په یو الله تعالیٰ ئے ایمان رانهٔ وړلو او د بُتانو عبادت کولو سره د دنیا نه لاړل؟ نو موسیٰ ﷺ ووئیل چه د دغه ټولو قومونو عملونه الله تعالیٰ ته پوره پوره معلوم دی، د هغوئ هره وینا او عمل د هغوئ په عملنامو کښ محفوظ دے او هغه به د قیامت په ورځ د هغے بدله هغوئ له ورکوی۔

زما د رب د علم د دائرے نه هیڅ یو ادنیٰ شے هم نهٔ اوځی، او نهٔ په هغهٔ باندے هیره راځی۔ زما رب ددے دواړو عیبونو او د نورو ټولو نقصانونو نه بیخی پاك دے، زما رب هغه دے چه هغهٔ تاسو له زمکه فرش جوړه کړے ده دے دپاره چه تاسو په دے باندے ژوند تیر کړئ، او زما رب هغه دے چه هغهٔ په زمکه کښ ستاسو دپاره لارے هوارے کړی دی دے دپاره چه تاسو د یو ځای نه بل ځای ته لاړ شئ او زما رب هغه دے چه هغهٔ د آسمان نه باران اوروله دے چه د هغے نه نهرونه جوړیږی او کوهیان ډکیږی۔

قَالَ عِلْمُهَا : یعنی دا تا چه ما نه سوال وکړو دے کښ زمونږ هیڅ خبره نشته او الله تعالیٰ مونږ نه د هغوی په باره کښ هیڅ تپوس نکوی چه هغوی به څه عملونه کول او ولے ئے کول؟ الله ته د هغوی حال ښهٔ معلوم دے او ما او تا پدے مکلف نهٔ یو چه د هغوی احوال معلوم کړو۔ د داعی د حق دپاره دا ډیر ښه جواب دے چه د حق د مخالفینو په مقابله کښ ذکر کولے شی۔

د فرعون د اعتراض مطلب دا وو چه که موسیٰ ﷺ پخوانو خلکو ته ګمراهان وائی نو زهٔ به خلکو ته ووایم چه پلار نیکهٔ ته درله ګمراهان وائی نو خلك به ترے واوړی او که ووائی چه ښهٔ خلك وو نو زهٔ به ورته ووایم چه د هغوی پسے ولے نهٔ روانیږے۔ نو

مبتدعینو ته هم دغه جواب پکار دے۔

لَا يَضِلُّ رَبِّيْ وَلَا يَنْسَى : ۱- اَیْ لَا يُخْطِئُ رَبِّيْ (ابن عباسؓ) زما رب نهٔ خطاء کیږی او نهٔ ترے خبره هیریږی۔ ۲- نهٔ ورك کیږی زما د رب نه علم د یو شی د څیزونو نه او نهٔ پرے د خپل علم نه هیره راځی۔(زجاج)

۳- لَا يَغْفُلُ رَبِّيْ۔ زما رب نهٔ غافله کیږی د مخلوق نهٔ او نهٔ ترے هیریږی۔

٤- اول لفظ کښې اشاره ده چه الله تعالیٰ په ټولو کائناتو عالم دے او دویم لفظ دلیل دے چه دغه علم د الله تعالیٰ تر اَبَدَ الآبَاد پورے باقی دے، تغیر پکښې نهٔ راځی۔ (فتح البیان)

اَلَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ : دا اِدخال اِلٰهی دے یعنی د موسیٰ علیه السلام په خبره کښې الله تعالیٰ خپله خبره راداخله کړیده ځکه چه پدے واقعاتو کښې مونږ ته دعوت دے۔ نو الله تعالیٰ د خپل وحدانیت دلیل راوړی۔

فرمائی چه الله تعالیٰ هغه ذات دے چه تاسو لره ئے زمکه هموار ه گرځولے ده لکه د بسترے په شان چه تاسو ترے فائدے اخلئ او پدے کښې ئے ستاسو مقصد ته د رسیدو دپاره لارے جوړے کړیدی او د آسمان نه ئے اُوبه راوروَلی دی، او بیا خاص مونږه د همدے اُوبو په ذریعه قِسما قِسم بوټی، میوے او وُنے وغیره پیدا کوو چه هغه په خوند، رنګ، بوئی اونورو صفتونو او خصوصیاتو کښې د یو بل نه جدا وی، دے وجے نه عقل غواړی چه تاسو په ما ایمان راوړئ۔ او ددے بوټو او میوو نه چه ستاسو د خوراك دپاره دی، هغه خورئ او کوم چه ستاسو د څناورو دپاره دی هغه په هغوئ خوروئ۔

دا پورتنی تمام اعمال ددے خبرے دلیل دے چه مونږ په دے خبره قادر یو، زمونږ په علم کښې هر یو شے راګیر دے، او زمونږ رحمت تمامو مخلوقاتو ته شامل دے، دے وجے نه صرف مونږه د عبادت حقدار یو، لیکن دے دلائلو نه صرف عقلمند خلق فائده اخلی۔

فَاَخْرَجْنَا : دے کښې التفات د غائب نه متکلم ته دے ځکه چه دے دلیلونو کښې الله تعالیٰ بندګان خپل ځان ته متوجه کوی چه ما ته وګورئ دا کارونه زهٔ کوم۔

اَزْوَاجًا: قسماقسم او جوړئ۔ یعنی مذکر او مؤنث، خوږ او تریخ، لامده او اُوچ۔

النُّهٰى : جمع د نُهْيَةٌ ده، عقل ته وائی، نهیه کښې معنیٰ د منع پرته ده نو عقل هم انسان د قبائحو نه منع کوی۔

مِنۡهَا خَلَقۡنٰـكُمۡ وَفِيۡهَا نُعِيۡدُكُمۡ وَمِنۡهَا

ددے زمکے نه مونږ پیدا کړی یئ تاسو او پدے کښې به واپس کوو مونږ تاسو او ددے نه

نُخۡرِجُكُمۡ تَارَةً اُخۡرٰى ﴿۵۵﴾ وَلَقَدۡ اَرَيۡنٰهُ اٰيٰتِنَا كُلَّهَا

به را اُوباسو تاسو لره بل ځل۔ او یقیناً خودلے وو مونږ فرعون ته نخے خپلے ټولے

فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿۵۶﴾ قَالَ اَجِئۡتَنَا

نو دروغجنے ئے کړے او انکار ئے اُوکړو۔ اُوونیل آیا ته راغلے ئے مونږ ته

لِتُخۡرِجَنَا مِنۡ اَرۡضِنَا بِسِحۡرِكَ يٰمُوۡسٰى ﴿۵۷﴾

دے دپاره چه اُوباسے مونږ لره د زمکے زمونږ نه په جادو خپل سره اے موسیٰ۔

فَلَنَاۡتِيَنَّكَ بِسِحۡرٍ مِّثۡلِهٖ فَاجۡعَلۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكَ

پس رابه ولو تا ته جادو ددے په شان پس مقرر کړه په مینځ زمونږ او په مینځ ستا کښې

مَوۡعِدًا لَّا نُخۡلِفُهٗ نَحۡنُ وَلَاۤ اَنۡتَ مَكَانًا سُوًى ﴿۵۸﴾ قَالَ

وخت مقرر چه خلاف به نهٔ کوو مونږ او نهٔ ته ځائے برابر۔ اُوونیل فرعون

مَوۡعِدُكُمۡ يَوۡمُ الزِّيۡنَةِ وَاَنۡ يُّحۡشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿۵۹﴾

وخت مقرر ستاسو ورځ د دول (اختر) ده او چه راجمع کړے شی خلق په وخت د څاښت

فَتَوَلّٰى فِرۡعَوۡنُ فَجَمَعَ كَيۡدَهٗ ثُمَّ اَتٰى ﴿۶۰﴾

کښې۔ نو واوړیدو فرعون نو راجمع ئے کړو چل خپل بیا راغے۔

تفسیر : پدے کښې اُوس د بوتو د راخیژولو نه دلیل نیسی په دوباره ژوند باندے۔ الله تعالیٰ فرمائی چه اے بنیادمانو ! مونږ تاسو د هغے خاورے نه پیدا کړی یئ چه د هغے نه مونږ بوټی حیوانات پیدا کړی دی، آدم (علیه السلام) مو د خاورے نه او د هغهٔ اولاد مو د هغه نطفے نه پیدا کړی چه هغه د زمکے نه د پیدا شوے غذا نه تیاریږی، بیا به ئے وژنو او په همدے خاوره کښې به ئے واپس کوو لکه څنګه چه د بوټو، میوو او وُنو تخم په زمکه کښې اچولے شی، او د قیامت په ورځ به دوباره تاسو د خپلو قبرونو نه ژوندی کولو سره راوباسو، او ستاسو د اعمالو بدله به درکوو۔ نو دا د اثبات د آخرت دپاره دلیل شو او د الله

د معرفت دلیل هم دے، او ورسره یره هم پکښې پرته ده چه هرکله قیامت راتلونکے دے نو هغے دپاره خو تیارے پکار دے۔
وَلَقَدْ اَرَیْنٰهُ: آیا فرعون پدے دلیلونو مسلمان شو ؟ نو الله فرمائی : چه هغه ډیر لوی ضدی وو چه د موسیٰ علیه السلام معجزات ئے دروغجن وګنړل۔
اٰیٰتِنَا: دلته د (آیات) نه مراد هغه نهه معجزے دی چه الله تعالیٰ موسیٰ علیه السلام له ورکړے وے، چه د هغے ذکر په سورة الاسراء آیت نمبر (۱۰۱) کښې راغلے : ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ آيَاتٍ ﴾ (مونږ موسیٰ له نهه نښے ورکړے وے) هغه معجزے دا وے : همسا، لاس ځلیدل، قحط سالی، د میوو کمی، طوفان، ملخان، سپږے، چینډخان او وینه۔
كُلَّهَا: دا كُلُّ عرفی دے یعنی څومره ته چه ضرورت وو۔
وَاَبٰى : اَیْ عَنْ قَبُوْلِ الْحَقِّ۔ انکار ئے وکړو د حق د قبلولو نه۔
موسیٰ علیه السلام شلو کالو پورے فرعون ته د توحید دعوت ورکولو، او په دے اوږده موده کښې الله تعالیٰ دغه پورتنۍ معجزے را ولیږلے او هغهٔ ته ئے لاره وښودله، لیکن هغه په کبر او غرور کښې ټولے دروغژنے وګنړلے او د ایمان راوړو نه ئے انکار کولو، او موسیٰ علیه السلام ته ئے ووئیل چه مصر والا د خپل جادو په زور سره په دے وَهم کښې آخته کول غواړے چه تهٔ الله خپل نبی جوړ کړے او رالیږلے ئے، دے دپاره چه تهٔ زمونږ په مُلك او بادشاهۍ باندے قبضه وکړے او مونږ ددے ځای نه وباسے۔ نو دوه اعتراضه ئے پرے وکړل یو دا چه تهٔ نبی نهٔ ئے بلکه جادوګر ئے، او بله دا چه زمونږ نه ملك قبضه کول غواړے۔ دا د انبیاؤ علیهم السلام دعوت بدلول دی چه د ټولو باطل پرستو طریقه ده۔
فَلَنَاْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ: نو یاد لره چه مونږ به ستا جادو ددے نه په زیات قوی جادو سره مات کړو، دے دپاره چه خلقو ته معلومه شی چه تهٔ پیغمبر نهٔ ئے بلکه جادوګر ئے۔ دے وجے نه تهٔ په خپله زمونږ په مینځ کښې د مقابلے یو وخت مقرر کړه چه د هغے خلاف ورزی به په مونږ کښې هیڅوك نهٔ کوی، او دے دپاره یو داسے ځای مقرر کړه چه هلته ټول خلق راجمع کیدے شی او مقابله لیدلے شی۔
مفسرین وائی چه فرعون د خبرو د انداز نه دا خبره خلکو ته ښکاره کوله چه موسیٰ (علیه السلام) جادو ښودلے دے، او په داسے جادو ښودلو باندے دا پوره طور سره قادر دے۔
موسیٰ علیه السلام ووئیل چه زمونږ ترمینځه د مقابلے وخت د اختر ورځ مقرر شوه۔ دا د عاشورے ورځ وه۔ (سعید بن جبیرؒ)

یا د خالی ورځ وه۔ او بعض وائی چه د نیروز ورځ وه۔ او دا ورځ ځکه مقرر شوه چه پدے ورځ خلك وزګار وی او ښاریه او باندو والا ټول پکښې حاضریږی۔

وَاَنْ يُّحْشَرَ النَّاسُ: او خلق دِے د مقابلے لیدلو دپاره د صبا په وخت کښې راجمع شی، دے دپاره چه د ورځے په پوره رڼرا کښې دا وګوری۔

فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهٗ: یعنی دے خبرو آترو نه پس فرعون خپل مجلس ختم کړو، او د موسیٰ علیه السلام د مغلوب کولو دپاره ئے خپل هر قِسم مکر او فریب برابرول شروع کړل، او د مُلك ټول لوی جادوګران ئے راجمع کړل او د مقابلے کتلو دپاره ئے ټول چلونه سَم کړل او ډیر عوام ئے راجمع کړل دے دپاره چه موسیٰ علیه السلام باندے رعب ګوزار کړی۔

كَيْدَهٗ: یعنی مکرونه او چلونه او جادوګران۔ وائی چه دا جادوګران دوه کسان د قبطیانو نه وو او او اویا کسان بنی اسرائیل وو۔ ځینی وائی چه څلور سوه جادوګران وو۔ او ځینی وائی چه دولس زره وو۔ او بعض وائی چه څوارلس زره وو۔ او ابن المنذرؒ وئیلی دی چه دوی اتیا زره کسان وو او د هریو سره رسئ او امساګانے وے۔ (فتح البیان)

قَالَ لَهُمْ مُّوْسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ
اُووئیل دوی ته موسیٰ هلاك به شئ (تعجب دے په تاسو) مۀ جوړوئ په الله باندے
كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ
دروغ نو بیخ به اُوباسی ستاسو په عذاب سره او یقیناً نا اُمیده دے هغه څوك
افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوْٓا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ
چه دروغ ئے جوړ کړل۔ نو اختلاف اُوکړو دوی د کار خپل په مینځ خپل کښې
وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُوْٓا اِنْ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ يُرِيْدٰنِ
او پټه جرګه ئے اُوکړله۔ اُووئیل دوی یقیناً دا دواړه خامخا جادوګران دی، اراده لری
اَنْ يُّخْرِجٰكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا
چه اُوباسی تاسو د زمکے ستاسو نه په جادو خپل سره او بوځی (ختمه کړی)
بِطَرِيْقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَاَجْمِعُوْا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوْا صَفًّا ۚ وَقَدْ
لاره ستاسو چه غوره ده۔ مضبوط کړئ چل خپل بیا راشئ صفونه او یقیناً

اَفۡلَحَ الۡيَوۡمَ مَنِ اسۡتَعۡلٰى ﴿٦٤﴾

کامیاب دے نن ورځ هغه څوك چه اُوچت شو۔ (غالب شو)۔

تفسیر: کله چه جادوګر په مقرر وخت باندے موسیٰ ﷺ ته مخامخ راغلل، نو هغهٔ ورته د خیر خواهئ په وجه ووئیل چه تاسو د الله تعالیٰ په باره کښں دروغ مهٔ جوړوئ، او د خپل جادو په ذریعه محض خیالی څیز مهٔ پیش کوئ چه په دے سره خلقو له دهوکه ورکړئ۔ که چرے تاسو دا کار وکړئ نو دیو دردناك عذاب په ذریعه به الله تعالیٰ تاسو نیست او نابود کړی، او بیخ به درله وباسی، او یاد ساتئ چه دروغ جوړونکے همیشه په خساره او تاوان کښں وی۔

وَيۡلَكُمۡ: په اصل کښں وَيۡلٌ لَّكُمۡ دے۔ بیا په معنیٰ د تعجب استعمالیږی۔ یعنی په تاسو تعجب دے۔ یا دا آواز دے ویل ته۔ یعنی هائے افسوس دے په تاسو۔ لکه د ﴿ يَا وَيۡلَنَا مَنۡ بَعَثَنَا مِنۡ مَّرۡقَدِنَا ﴾ (یس: ٥٢) په شان۔ (فتح البیان)

فَيُسۡحِتَكُمۡ بِعَذَابٍ: اسحات استیصال (بیخ ویستلو) ته وئیلے شی۔ مراد ترے نه هلاکول دی۔

خَابَ: اَىۡ لَمۡ يَنَلۡ مُرَادَهٗ۔ یعنی خپل مقصد ته ونهٔ رسیدو هغه څوك چه په الله تعالیٰ دروغ جوړوی، ددهٔ انجام خراب دے۔

فَتَنَازَعُوۡۤا اَمۡرَهُمۡ بَيۡنَهُمۡ: جادوګرانو چه د موسیٰ ﷺ خبره واوریده نو خپلو کښں ئے اختلاف وکړو او په خپل مینځ کښں ئے پټے جرګے شروع کړے چه آیا دا کوم جادوګر دے یا واقعی د الله رسول دے؟۔ او پدے پټو خبرو کښں دا هم وه چه دا سړے خو داسے نیکے خبرے کوی چه د جادوګرو داسے خبرے نهٔ وی۔ نو شك ئے پیدا شو۔

دریم دا چه خپل مینځ کښں ئے وویل چه که دهٔ معجزه پیش کړه او مونږه ئے پرهٔ کړو نو ایمان به پرے راوړو، ضد به نهٔ کوو۔ (فراءؒ والزجاجؒ) او چا وویل چه مناظره ورسره کوو او چا وویل چه نهٔ، او بعض وائی: کله ئے چه د موسیٰ ﷺ دا خبره واوریده چه ﴿ وَيۡلَكُمۡ لَا تَفۡتَرُوۡا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴾ (هلاك به شئ په الله دروغ مهٔ جوړوئ) نو دوی وویل چه دا د جادوګر خبرے نهٔ دی۔

قَالُوۡۤا اِنۡ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ: یعنی فرعونیانو ولیدل چه جادوګران سستی کوی نو د هغوی د راتیزه ولو دپاره ئے په تاکید سره وویل چه دا خامخا دوه جادوګران دی۔

نو دوی درے خبرے وکړے یو ئے د جادو بدنامه ولګوله او دویم حکومت والا ئے ویره ول چه دوی ستاسو نه بادشاهی اخلی۔ دریم عوام خلك ئے ویرول چه دوی ستاسو حق دین خرابوی۔ یعنی دوی د خپل جادو په ذریعه فرعون او مونږه ټول د مصر د سرزمین نه وباسی او خپله په حکومت باندے قبضه اچول غواړی، او زمونږ په ځائے خپل قوم دلته آبادول غواړی، او زمونږ بنکلے بهترین دین او اخلاق ختمول غواړی۔ دے وجے نه مونږ دے په یوه خبره متفق شو، او مونږ له صف تړل او رامخکښے کیدل پکار دی، دے دپاره چه په کتونکو باندے زمونږ رُعب پریوځی۔ او بیا ئے خپلو کښے یو بل ته ووئیل چه نن څوك غالبه شو هغه به د فرعون او د فرعونیانو د اړخ نه ښه شاباسے بیامومی۔

اِنْ هٰذٰنِ: ۱- ان مُخففٌ مِنَ الْمُثقَّل دے اَیْ اِنَّهٗ ۔ بیشکه شان دا دے چه دا دوه ساحران دی۔ (قاله قُدَمَاءُ النحاة)۔ ۲- یا ان نافیه دے او لام په معنیٰ د اِلّا دے۔ اَیْ مَا هٰذَانِ اِلَّا سَاحِرَانِ ۔ نهٔ دی دا دواړه مګر جادوګر دی۔ ۳- یا اِنْ په معنیٰ د نَعَمْ دے (قاله عاصمؒ، والزجاجؒ والاخفشؒ) یعنی آؤ دا دواړه جادوګر دی۔ (فتح البیان) اول قول ډیر ظاهر دے۔

کَیْدَکُمْ: د کافرانو او باطل پرستو سره دلیل نهٔ وی ټول چل ول او مکر او فریب وی چه حق پرست دوکه کړی او ځان پرے غالبه ښکاره کړی۔

وَقَدْ اَفْلَحَ الْیَوْمَ : فلاح د آخرت کامیابیٔ ته وائی لیکن د کافرانو عادت دا دے چه هغوی دنیا ته کامیابی وائی۔

قَالُوْا یٰمُوْسٰٓی اِمَّآ اَنْ تُلْقِیَ وَاِمَّآ اَنْ نَّکُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰی ﴿۶۵﴾
اُووئیل دوی اے موسیٰ یا تهٔ ګوزار کړه او یا به شو مونږ اول د هغه چا نه چه ګوزاری۔
قَالَ بَلْ اَلْقُوْا ج فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِیُّهُمْ
اُووئیل موسیٰ بلکه ګوزار کړئ تاسو نو ناڅاپه رسئ (پړی) د دوی او امساګانے د دوی
یُخَیَّلُ اِلَیْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰی ﴿۶۶﴾ فَاَوْجَسَ فِیْ
په خیال کښې راتلل موسیٰ ته د وجے د جادو د دوی نه چه دا منډے وهی۔ نو پټه کړه په
نَفْسِهٖ خِیْفَةً مُّوْسٰی ﴿۶۷﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰی ﴿۶۸﴾
زړهٔ خپل کښې یره موسیٰ علیه السلام۔ اُووئیل مونږ مهٔ یریږه، یقیناً تهٔ اُوچت ئے۔

وَاَلۡقِ مَا فِیۡ یَمِیۡنِكَ تَلۡقَفۡ مَا صَنَعُوۡا ؕ

او گوزار کړه هغه چه په ښی لاس ستا کښې دی، تیر به کړی هغه چه دوی جوړ کړیدی

اِنَّمَا صَنَعُوۡا كَیۡدُ سٰحِرٍ ؕ وَلَا

یقیناً هغه شے چه جوړ کړیدے دوی هغه مکر (چل ول) د جادوگر دے، او نهٔ شی

یُفۡلِحُ السّٰحِرُ حَیۡثُ اَتٰی ﴿۶۹﴾ فَاُلۡقِیَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا

کامیابیدے جادوگر کوم ځائے ته چه راشي. نو گوزار کړے شول جادوگر سجده کونکی

قَالُوۡۤا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُوۡنَ وَمُوۡسٰی ﴿۷۰﴾ قَالَ اٰمَنۡتُمۡ

اُووئیل دوی مونږ راوړے په رب د هارون او موسیٰ. اُووئیل فرعون آیا ایمان راوړو تاسو

لَهٗ قَبۡلَ اَنۡ اٰذَنَ لَكُمۡ ؕ اِنَّهٗ لَكَبِیۡرُكُمُ الَّذِیۡ

په دهٔ باندے مخکښې ددے نه چه اجازت اُوکړم زهٔ تاسو ته یقیناً دا خامخا مشر دے هغه

عَلَّمَكُمُ السِّحۡرَ ۚ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَیۡدِیَكُمۡ وَاَرۡجُلَكُمۡ مِّنۡ خِلَافٍ

چه خودلے ئے دے تاسو ته جادو پس پرے به کړم لاسو نه ستاسو او خپے ستاسو رد وبدل

وَّلَاُصَلِّبَنَّكُمۡ فِیۡ جُذُوۡعِ النَّخۡلِ ۫ وَلَتَعۡلَمُنَّ

او خامخا په سولئ به کړم (پهانسی به کړم) تاسو په تنو د کجورو او خامخا پو هه به شئ

اَیُّنَاۤ اَشَدُّ عَذَابًا وَّاَبۡقٰی ﴿۷۱﴾

چه کوم یو زمونږ نه سخت عذاب والا دے او همیشه عذاب والا دے.

تفسیر: کله چه جادوگران په مقابله متفق شو نو بیا ئے ترتیب د مقابلے داسے وکړو چه اول ئے د موسیٰ علیه السلام نه تپوس وکړو چه اول تهٔ خپله امسا په زمکه غورزوے او که مونږه ئے وغورزه وو؟ موسیٰ علیه السلام ووئیل چه اول ئے تاسو وغورزوئ. او هغوئ دا ځکه ووئیل چه کله جادوگر خپل کرتب (چلونه) وښائي، او د هغوئ خیالی ماران د موسیٰ علیه السلام همسا تیره کړی، نو نبوی معجزه به د خلقو ترمینځه په ډیر واضح شکل سره ښکاره شی او د خلقو دپاره به عبرت جوړ شی. او ددے نه معلومیږی چه حق پرست له پکار دی چه په باطل پرست باندے اول مدعیٰ کیږدی، کله چه هغه مدعیٰ

کیخوده نو پر دے۔ ځکه چه د هغه سره د چالاکئ نه علاوه نور څه نهٔ وي، تا نه به تپوس نه کوي چه دا وښايه او دا وښايه، دا چالاکي ورله ماته کړه۔

فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ : جادوګرانو چه کله خپلے رسئ او همساګانے په زمکه وارتولے، نو موسىٰ عليه السلام وليدل او په خيال کښں ورته راغلهٔ چه هغه د جادو د اثر د وجے نه منډے وهي۔

(جادو اثر لري، نظر بندي راولي اګرکه د څيزونو حقيقت نشي بدلولے، او دا دليل دے چه سحر په پيغمبرانو عليهم السلام هم اثر کوي اګرکه د هغوی عقل او دين ته نقصان نشي رسولے، صرف قوتِ خيالي باندے اثر پريوزي او دا د بيمارئ په درجه کښں دے لکه تفصيل ئے په سورة الاعراف کښں ذکر شويدے)۔

فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهٖ خِيفَةً مُّوسٰى: موسىٰ عليه السلام د يو انسان په حيثيت سره د دغه مارانو نه ويريدهٔ، دا طبعي يره ده چه د نبوت سره منافات نهٔ لري۔ يا ددے خبرے نه ويريدهٔ چه هسے نهٔ خلق د جادوګرانو د چلونو نه متاثره شي، ځکه چه د دوئ همساګانے او رسئ هم د موسىٰ عليه السلام د همسا غونتے ماران جوړ شول او د خلقو ترمينځه ئے منډے وهلے، يا پدے وجه يره وه چه معجزه خو د موسىٰ عليه السلام په اختيار کښں نهٔ وه نو کيدے شي چه پدے وخت کښں د الله تعالىٰ د طرفنه امر ونشي۔

نو الله تعالىٰ ورته زيرے ورکړو چه تهٔ مه يريږه، بهر حال غلبه به تاته نصيب کيږي، او د اِلٰهي معجزے په مقابله کښں به د دوئ هيڅ کار ونهٔ چليږي۔ ستا په ښي لاس کښں چه کومه همسا ده، هغه په زمکه وارتوه۔ هغه داسے وکړل، او هغه همسا يوه لويه يرونکے اژدها جوړه شوه او د جادوګرانو همساګانے او رسئ ئے ژوندئ تيرے کړے، او ټولو خلقو او جادوګرانو دا هر څهٔ په خپلو سترګو وليدل، تردے چه په ميدان کښں يو مار هم پاتے نشو، او جادوګرو ماتے وخوړه او د الله تعالىٰ معجزه غالبه راغله۔

اِنَّمَا صَنَعُوْا كَيْدُ سٰحِرٍ : يعني دوئ چه څهٔ جوړ کړي وو هغه خو د جادو ګرانو چلونه وو، او جادوګر چه هر مکر وکړي هغه کاميابيږي نهٔ۔

وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى: يعني جادوګر چه د حق پرست په مقابله کښں هر ځاى راشي نو کامياب نهٔ دے ځکه چه انجام ئے خراب دے۔ که په يو وقتي طور سره کامياب هم شي بيا هم ناکام دے۔ سحر خپله ناکامي ده ځکه چه کفر دے۔

فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ: کله چه جادوګرانو دا هرڅهٔ په خپلو سترګو وليدل، نو د جادو ګرئ د

تمامو علمونو او فنونو نه د خبرتيا په وجه د هغوئ يقين راغے چه د موسىٰ (ﷺ) په لاس باندے چه دوئ اوس څۀ وليدل نو هغه څۀ جادو نۀ دے، (نو د سحر علم ورله فائده ورکړه) دا خو هغه حق دے چه ددے په حقانيت کښې هيڅ شك شبهه نشته. او دا هرڅۀ د هغه الله په قدرت سره وشو چه هغه څۀ ته ووائى شه نو هغه شے وشي.

دے وجے نه ټول جادوګران الله تعالىٰ ته مجبوراً په سجده پريوتل پدے وجه ئے د (أُلْقِيَ) صيغه مجهول راوړه. او دا اعلان ئے وکړو چه مونږه د هارون او موسىٰ (عليهما السلام) په رب باندے ايمان راوړو.

د دوئ په باره کښې د ابن عباس ﷺ وينا ده چه دا (۷۰) اويا جادوګران وو، د صبا په وخت جادوګران وو او د بيګاه په وخت شهيدان جوړ شو.

صاحب کشاف ليکي: [عَجَبًا لِأَمْرِهِمْ أَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ لِلْكُفْرِ وَالْجُحُوْدِ ثُمَّ أَلْقَوْا رُؤُوْسَهُمْ بَعْدَ سَاعَةٍ لِلشُّكْرِ وَالسُّجُوْدِ] د دوی په حالت تعجب دے دوی خپلے رسئ او امساګانے د کفر او انکار دپاره ګوزار کړے بيا ئے لږ ساعت روستو خپل سرونه د شکر او سجدے دپاره ګوزار کړل) سهار کښې دشمنان وو او غرمه کښې دوستان جوړ شو.

او د دوی دا سجده د شکر سجده وه، پدے کښې اودس او قبله وغيره د مانځه شرطونه ضروري نۀ وی. او دا زمونږ د رسول الله ﷺ نه هم نقل ده.

بِرَبِّ هٰرُوْنَ وَمُوْسٰى: دے سورت کښې ئے د هارون لفظ مقدم کړو او نورو سورتونو کښې موسىٰ مقدم راغلی نو يا خو د آيتونو د فواصلو د رعايت د وجه نه، يا پدے سورت کښې د هارون ﷺ شان ذکر کول مقصد دے لکه چه روستو ﴿ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُوْنُ ﴾ سره هغه بيانيږي.

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ: فرعون چه کله وليدل چه دے جادوګرانو د ټولو خلقو مخامخ د ايمان راوړو اعلان وکړو او هغۀ سره ويره پيدا شوه چه هسے نۀ نور خلق هم د دوئ پيروی وکړی، د خپل طاقت په غرور کښې ئے هغوئ ته ووئيل چه زما د اجازت نه بغير تاسو په موسىٰ ايمان راوړو، زما يقين راغے چه همدا موسىٰ هغه لوی جادوګر دے چه هغۀ تاسو ته جادو ښودلے، او تاسو ټولو په اتفاق سره سازش کړے، دے دپاره چه مِصر والا تاسو د خپل مُلك نه وباسئ.

ددۀ دا خبره قرآن کريم د سورتِ اعراف په (۱۲۳) آيت کښې داسے بيان کړے: ﴿ إِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوْهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴾ (يقيناً دا يو سازش دے چه

تاسو په ښار کښې په دې غرض کړې چه ددې وسيدونکي تاسو ددې ځائے نه وباسئ، نو زر دے چه تاسو ته به پته ولګي چه ستاسو انجام څۀ دے).

مفسرين ليکي چه دے تهمت لګولو نه د فرعون مقصد د خلقو په زړونو کښې د معجزے د رشتين والي په باره کښې شبهه اچول وو، دے دپاره چه دوئ هم د جادوګرانو پشان ايمان رانۀ وړي، ګنے هغۀ ته معلومه وه چه موسیٰ عليه السلام د دوئ استاذ نۀ وو.

د حافظ ابن کثيرؒ قول مونږ په رد د قول د فرعون کښې په تفسير د سورة الاعراف آيت (۱۲۵) کښې نقل کړے هغے ته رجوع وکړئ.

فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيۡدِيَكُمۡ: فرعون دے نوو مسلمانانو له دهمکي ورکړه، وے وئيل: زۀ به په تاسو کښې د هريو نه ديو طرف لاس او د بل طرف خپه پريکړم او د کهجورو په تنو باندے به مو په دار وخيژوم، بيا به تاسو ته معلومه شي چه زما عذاب زيات او هميشه دے او که د موسیٰ د رب، چه د هغۀ د وېرے نه تاسو په موسیٰ باندے ايمان راوړو. (لا حول ولا قوة الا بك يا صبار يا صبور)

پدے واقعه کښې د صحابه کرامو دپاره تسلي ده چه تاسو هم ددے جادوګرانو په شان تکليفونو ته کلك شئ. او مشرکانو باندے رد دے چه رسول الله ﷺ ته تاسو ساحر وايئ حال دا چه هغه خو د سحر رد کوي.

قَالُوۡا لَنۡ نُّؤۡثِرَكَ عَلٰى مَا جَآءَنَا مِنَ
اُووئيل دوی هيچرے نۀ غوره کوو مونږ تا لره په هغے باندے چه راغلل مونږ ته د
الۡبَيِّنٰتِ وَالَّذِىۡ فَطَرَنَا فَاقۡضِ مَاۤ
ښکاره دليلونو نه او په هغه ذات چه پيدا کړی ئے يو مونږ نو فيصله اُوکړه هغه
اَنۡتَ قَاضٍ ؕ اِنَّمَا تَقۡضِىۡ هٰذِهِ الۡحَيٰوةَ الدُّنۡيَا ﴿۷۲﴾
چه تۀ فيصله کوے يقيناً تۀ فيصله کوے پدے ژوند دنيوی کښې. (يعنی ستا فيصله صرف دلته چليږي).

تفسير: پدے جادوګرو مسلمانانو باندے د فرعون د دهمکئ هيڅ اثر ونشو. واقعي چه د رشتينے ايمان په مقابله کښې د دنيا د هيڅ طاقت خپه نشي ټينګيدے، د دوی د

استقامت غر ته ئې هيڅ اثر ونهٔ رسولو۔ دوئ ووئيل چه زمونږ مخې ته چه کوم الهی معجزات را ښکاره شو، په هغې باندې او په هغه حق ذات دې چه مونږه ئې پيدا کړی يو، مونږ تاله هيڅ کله نهٔ غوره کوو۔ او دا عقلمندي ده چه انسان ته کله ښکاره دليلونه ښکاره شي نو هغه به په باطل باندې نهٔ ټينګيږي، او مشران په خپل ځای دی مګر کله ئې چه خبره د حق خلاف وه نو د هغوی تابعداری کول خو ظلم دې۔

وَالَّذِیْ فَطَرَنَا: ۱- دا عطف دې په (مَا جَآءَنَا) باندې يعني لَنْ نُّؤْثِرَكَ عَلَى الَّذِیْ فَطَرَنَا ۔ مونږ تا نهٔ غوره کوو په هغه ذات چه مونږه ئې پيدا کړی يو۔ ځکه چه الله تعالیٰ ته زمونږ ورتلل دي هغه به راسره حساب کوي۔

۲- يا واو قسميه دې۔ يعني قسم دې په هغه ذات چه مونږه ئې پيدا کړی يو۔

فَاقْضِ مَآ اَنْتَ قَاضٍ: دا د دوی جواب دې فرعون ته د هغه خبرې چه هغه ورته وئيلی وو چه زهٔ به ستاسو خپې او لاسونه ادل بدل پريکړم نو دوی ووئيل چه تهٔ کومه فيصله کول غواړې وکړه، هيڅ پرواه نشته ځکه چه ستا فيصلې او حکمونه صرف په دې دنيا کښې چليږي چه دا بيخي يو عارضي کور دې، مونږ ددې د سزا ګانو نه نهٔ يريږو، زمونږ د ژوند مقصد خو اوس صرف د آخرت کاميابي ده۔ دا ډيره لويه بهادري ئې وکړه۔ مفسر ابو السعودؒ ليکي چه اګرکه د تفسير په بعضِ کتابونو کښې راغلي دي چه فرعون دا مسلمانان په سولئ کړل، ليکن د قرآن کريم يا د رسول الله ﷺ د صحيح سنت نه ددې ثبوت نهٔ ملاويږي چه فرعون په خپل دې قول باندې عمل کړې وو او دغه مسلمانان ئې په سولي کړي وو۔ آه۔

او بعض مفسرين وائي چه فرعون جبار خپله دهمکی سرته رسولې وه۔ (فتح البيان)

اِنَّآ اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطٰيٰنَا
يقيناً مونږ ايمان راوړې په رب زمونږ دې دپاره چه اُوبخي مونږ ته ګناهونه زمونږ
وَمَآ اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ؕ وَاللّٰهُ خَيْرٌ
او هغه چه زور کړې تا په مونږ باندې په هغې سره د (زده کولو) د جادو نه او الله غوره
وَّاَبْقٰى ﴿۷۳﴾ اِنَّهٗ مَنْ يَّاْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهٗ
دې او هميشه دې۔ يقيناً شان دا دې ځوك چه راشي رب خپل ته مجرم نو يقيناً دهٔ لره

جَهَنَّمَ ؕ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿۷۴﴾ وَ
جهنم دے چه به مړی په هغے کښې او نه به ژوندے وی (په فائده مند ژوند سره). او
مَنْ يَّاْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصّٰلِحٰتِ فَاُولٰٓئِكَ
څوك چه راشی هغه ته مؤمن پداسے حال کښې چه عملونه ئے کړی وی نیك نو دغه کسان
لَهُمُ الدَّرَجٰتُ الْعُلٰى ﴿۷۵﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا
دوی لره درجے دی اوچتے۔ جنتونه د همیشوالی دی چه بهیږی به لاندے د هغے نه
الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ؕ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿۷۶﴾
نهرونه همیشه به وی په هغے کښې او دا بدله د هغه چا ده چه ځان ئے پاك کړیدے۔

تفسیر : جادوګرو مسلمانانو په ډیره ایمانی جذبه کښې ووئیل چه ته چه مونږ وژنے نو ددے وجه دا ده چه مونږ په خپل رب باندے ایمان راوړے، او دا زمونږ جرم دے او مونږ خو ایمان ددے دپاره راوړو چه الله تعالیٰ به زمونږ مخکنی ګناهونه معاف کړی، او د موسیٰ او هارون (علیهما السلام) د مقابلے دپاره چه په کومے جادوګرئ باندے تا مونږه مجبور کړی وو، هغه هم معاف کړی، او د ایمان او عمل صالح والو دپاره د الله تعالیٰ ثواب بهتر وی او نافرمانو دپاره د هغهٔ د عذاب موده اوږده وی۔

وَمَآ اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ : ۱- فرعون په ملك کښې په خلکو باندے جادو زدهٔ کول لازم کړی وو او جادو کفر وو نو تا په مونږ دا کفر کړیدے، نو مونږ ایمان راوړو دے دپاره چه الله تعالیٰ ئے اوس مونږ ته معافی وکړی۔ د عبد الله بن عباس رضی الله عنه نه نقل دی چه فرعون د بنی اسرائیلو څلویښت هلکان د جادو زده کولو دپاره منتخب کړل دے دپاره چه دوی باندے په زمکه کښې هیڅوك غالبه نشی نو دا هغه خلك وو چه په موسیٰ علیه السلام ئے ایمان راوړو او دا خبره ئے وکړه۔ (فتح البیان)

۲- یا ددے نه مراد د موسیٰ علیه السلام او د هارون علیه السلام په مقابله کښې په جادو باندے مجبوره کول دی۔

وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى : ۱-خَیْرٌ ثَوَابًا مِنْكَ وَاَبْقٰی عَذَابًا مِنْكَ۔ الله تعالیٰ ستا نه په بدله ورکولو کښې غوره دے او ستا نه په عذاب ورکولو کښې همیشه دے۔

۲- محمد بن کعب القرظیؒ وائی : [خَیْرٌ مِنْكَ اِنْ اُطِیْعَ وَاَبْقٰی مِنْكَ عَذَابًا اِنْ اُعْصِیَ]۔

غوره دے ستا نه که د هغه تابعداری وشی او همیشه دے ستا نه په عذاب ورکولو کښ هغه چاته چه نافرمانی ئے وکړی۔
او دا جواب دے ددے قول د فرعون ﴿ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَابًا وَّاَبْقٰى ﴾ (فتح البیان)۔
اِنَّهٗ مَنْ يَّاْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا: دا هم اِدْخَالِ اِلٰهِی دے د جادوګر وینا نهٔ ده بلکه د الله تعالیٰ وینا ده، د هغوی د خبرے پوره کولو دپاره وئیلے شویده۔ او پدے کښ د کافر او مومن انجام بیان شوے چه څوك په کفر باندے مړ شو د هغهٔ د وسیدو ځای جهنم دے، چه هلته به دهٔ ته نهٔ مرګ راځی چه د عذاب نه خلاصے وموومی او نهٔ به داسے ژوند وی چه په هغے کښ ورته سکون او آرام ملاؤ شی۔
وَلَا يَحْيٰى: [اَیْ حَيَاةً تَنْفَعُهٗ] ۔ یعنی داسے ژوندے به نهٔ وی چه فائده ورله ورکړی۔ او لَایَمُوْتُ کښ اشاره ده چه اهل جهنم به په جهنم کښ همیشه وی۔
وَمَنْ يَّاْتِهٖ مُؤْمِنًا: او څوك چه په دے دنیا کښ د ایمان او عمل صالح والا ژوند تیروی، د قیامت په ورځ به ددهٔ درجے وچتیږی، ددهٔ استوګنه به د همیشه وسیدو دپاره هغه جنتونه وی چه د هغے لاندے به نهرونه بهیږی۔ هلته به دے همیشه وسیږی او دا بدله هغه چاته ملاویږی چه هغهٔ په دنیا کښ خپل ځان د کفر او ګناهونو د خیرو نه پاك ساتلے وی۔
امام احمدؒ او مسلمؒ د ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ خطبه ورکړه او کله ئے چه دا آیت ولوستهٔ نو وے فرمایل: ((کوم خلق چه جهنمیان وی، په جهنم کښ به هغوئ ته نهٔ مرګ راځی، نهٔ به ژوندی وسیږی))۔
او شیخینو د ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت کړے چه رسول الله ﷺ وفرمایل: ((جنتیان به د خپل ځان نه پورته بالخانو والا (درجو والا) داسے وینی لکه څنګه چه تاسو روښانه ستورے د آسمان په کنارو کښ وینئ مشرق طرفته یا مغرب طرفته دومره فرق به وی، صحابه کرامو عرض وکړو اے د الله رسوله! [تِلْكَ مَنَازِلُ الْاَنْبِيَاءِ لَايَبْلُغُهَا غَيْرُهُمْ]، دا به د انبیاء کرامو مرتبے وی چه بل څوك به ورته نشی رسیدلے۔ نو رسول الله ﷺ ارشاد وفرمایلو: [بَلٰى وَالَّذِیْ نَفْسِیْ بِيَدِهٖ رِجَالٌ آمَنُوْا بِاللهِ وَصَدَّقُوا الْمُرْسَلِيْنَ] داسے نهٔ ده، قسم په هغه ذات چه زما نفس د هغه په لاس کښ دے، دا به هغه خلك وی چه په الله تعالیٰ ئے ایمان راوړے وی او د پیغمبرانو تصدیق ئے کړے وی)۔ (بخاری: ۳۲۵۶) ومسلم (۷۳۲۲)
او په روایت د احمد کښ دی: ((او ابو بکر او عمر (رضی الله عنهما) به د هُم دوئ نه وی، او

څۀ بنۀ مقام به وي ددے دواړو)۔ (مسند احمد ۱۱۶۰۵ و اسناده صحيح لغيره)

مَنْ تَزَكّٰى : حافظ ابن كثيرؒ ليكي چه خان پاك كړي د خيرې او د پليتئ د شرك او گناهونو نه او د الله تعالىٰ بندگي كوي او د رسولانو اتباع كوي۔ او دا دليل دے چه جنت د پاكو خلكو ځاى دے او پاكوالے په ايمان او عمل صالح سره راځي۔

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰى ۵ۙ اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْ فَاضْرِبْ
او يقيناً وحي اوكړه مونږ موسىٰ عليه السلام ته چه د شپے بوځه بندگان زما نو اووهه
لَهُمْ طَرِيْقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا ۙ لَّا تَخٰفُ دَرَكًا وَّلَا تَخْشٰى ﴿۷۷﴾
دوی لره لاره په درياب كښ اُوچه نۀ به يريږے ته د لاندے كولو نه او نۀ به يريږے
فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُوْدِهٖ
(د غرقيدلو نه)۔ نو وروسے شو د دوی پسے فرعون سره د لښكرو د هغه نه
فَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿۷۸﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ
نو پټ كړل دوی لره د درياب نه هغه څه چه پټ ئے كړل دوی۔ او گمراه كړو فرعون
قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰى ﴿۷۹﴾
قوم خپل او لاره ئے ورته اونۀ خودله۔

تفسير : ددے ځاى نه د واقعے پنځم مقام شروع كيږي تر (۸۲) آيت پورے پدے كښ د بني اسرائيلو نجات او د فرعون او د هغه د قوم غرق كيدل او بيا بني اسرائيلو ته په نعمتونو سره يادداشت وركول او تخويف او بشارت ذكر دے۔

موسىٰ عليه السلام يو اُوږدے مودے پورے فرعون او فرعونيانو ته د اسلام دعوت وركولو، ليكن هغوئ په خپل كفر باندے ټينګ پاتے شول، نو الله تعالىٰ د هغه د هلاكت اراده وكړه، موسىٰ عليه السلام ته ئے حكم وكړو چه بني اسرائيل واخله او د مصر نه ئے وباسه۔ او دا ئے هم ورته وئيلي وو چه په درياب كښ به درله لاره دركوم پدے وجه موسىٰ عليه السلام په خپله طبع بني اسرائيل درياب ته نۀ وو روان كړي بلكه دا د الله تعالىٰ په وحي سره وو پدے وجه موسىٰ عليه السلام بي غمه وو او بني اسرائيل چونكه ناخبره وو نو ځكه په هيبت كښ وو۔

ددے واقعے تفصیل په سورتِ بقره، سورتِ اعراف او سورتِ یونس کښ تیر شوے۔
کله چه موسیٰ علیه السلام بنی اسرائیلو سره بحرِ قُلزم طرفته روان شو، نو فرعون د خپل فوج سره هغوئ پسے روان شو، او د الله د فیصلے مطابق د سمندر غاړے ته ورسیدو۔
موسیٰ علیه السلام د الله په حکم سره په خپلے همسا باندے اوبهٔ اووهلے، اوبهٔ دوه طرفونو ته شوے لکه د غرونو په شان او اوچه لاره جوړه شوه۔ موسیٰ علیه السلام خپل قوم واخستهٔ او بے خوف اوخطر روان شو، او دوئ پسے روسته روسته فرعون او د هغهٔ لښکر هم روان وو۔
موسیٰ علیه السلام د خپل قوم سره پورے واتهٔ، او فرعون د خپل لښکر سره چه کله مینځ ته ورسیدل نو اُوبو دوئ د هر طرفنه راګیر کړل او ټول په هغے کښ غرق شول او د هغه ځای نه اُورته ورسیدل او د فرعون لاش ئے د خلکو د عبرت دپاره بهر راویستو ۔ فرعون د خپل کفر او تکبر د وجے نه خپل قوم په هلاکت کښ وغورزولو، او سَمه لاره ئے ورته ونهٔ ښودله۔ د انسان د هلاکت وخت چه رانزدے شی نو الله تعالیٰ ترے عقل واخلی، دے دومره بی وقوف وو چه دا ئے نهٔ وئیل چه دا اُوبه ځنګه ودریدے؟ او آیا دا لکه چه موسیٰ علیه السلام ته ودریدے نو ما ته به هم ودریږی، سره ددے نه چه دے خو د موسیٰ علیه السلام مخالف وو۔
اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِیْ: دا د عابدانو د تیقظ (وېښیدو) وخت دے او د غافلانو د غفلت وخت دے۔
دَرَکًا :اَیْ مِنْ فِرْعَوْنَ ۔ د لاندے کولو د فرعون نه۔ دا هم ورته وئیل شوی وو چه فرعون به تا پسے درځی خو لاندے کولے به دِے نشی۔
وَّلَا تَخْشٰی:اَیْ مِنَ الْغَرَقِ۔ او تهٔ به د غرق کیدو نه نهٔ یریږے۔
فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُوْدِهٖ: فرعون ځان سره ټول قبطیان واخستل چه دوی اتلس لاکهه خلك وو او ځینی ددے نه هم زیات ذکر کوی، او ماشومان او زنانه ئے کورونو کښ پریخودے۔
فَغَشِیَهُمْ مِّنَ الْیَمِّ مَا غَشِیَهُمْ : (مَا) فاعل دے د غَشِیَهُمْ دپاره۔ او (ما) ئے مبهم راوړه، دپاره د تفخیم او د خبرے غتے ښکاره کولو دپاره یعنی دومره ډیرو اُوبو پټ کړل چه که زهٔ تا ته بیان هم وکړم نو تهٔ هغه پوره په ذهن کښ نشے راګیرولے دومره زیاتے اُوبه وے۔
وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰی : ۱- یعنی اول کښ فرعون خپل قوم ګمراه کړی وو (په ماضی زمانه کښ) او وَمَا هَدٰی (اَیْ فِی الْمُسْتَقْبِلِ) روستو ئے ورته هدایت ونکړو۔

کله نا کله یو مشر خپل قوم اول کښې گمراه کړی لیکن روستو رجوع وکړی او دوی بیرته هدایت ته راولی۔

۲- اضل قومه یعنی په دین کښې ئے خپل قوم گمراه کړل او (وَمَا هَدٰى) اَىْ سَبِيْلَ النَّجَاةِ) او هغوی ته ئے د نجات لاره ونۀ خودله۔ او پدے آیتونو کښې الله تعالیٰ بندگانو ته دا تعلیم ورکوی چه تاسو خپل مشر وګورئ چه چا پسے روان یئ، آیا تاسو ته به د الله د عذابونو نه نجات درکړی، د محمد رسول الله ﷺ پسے تلل پکار دی چه نجات درته ملاؤ شی۔

۳- اَضَلَّ قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰى نَفْسَهٗ۔ (قرطبیؒ) یعنی قوم ئے گمراه کړو او ځان ته ئے هم هدایت ونکړو۔ کله نا کله یو تن خلك گمراه کړی لیکن روستو زمانه کښې ځانله توبه وباسی خو هغه غلطے خبرے ئے په خلکو کښې چلیږی نو خپله خو هدایت والا شی لیکن خلك ئے گمراه کړی وی۔ لهذا تکرار نشته۔

يٰبَنِىْٓ اِسْرَآءِيْلَ قَدْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنٰكُمْ
اے بنی اسرائیلو یقیناً بچ کړئ مونږ تاسو د دشمن ستاسو نه او وعده کړے وه مونږ تاسو سره
جَانِبَ الطُّوْرِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ﴿۸۰﴾ كُلُوْا مِنْ
د طرف د طور ښی طرف او رالیږلی دی مونږ په تاسو باندے ترنجبین او مرزان۔ خورئ د
طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيْهِ فَيَحِلَّ
پاك هغے نه چه درکړیدی مونږ تاسو ته او سرکشی مۀ کوئ پدے کښې نو نازل به شی
عَلَيْكُمْ غَضَبِىْ ۚ وَمَنْ يَّحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِىْ فَقَدْ
په تاسو باندے غضب زما او هغه څوك چه نازل شی په هغه باندے غضب زما نو یقیناً
هَوٰى ﴿۸۱﴾ وَاِنِّىْ لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ
هغه هلاك شو۔ او یقیناً زۀ خامخا بخښنه کونکے یم هغه چا ته چه توبه ئے اُوویستله
وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿۸۲﴾
او ایمان ئے راوړو او عمل ئے اُوکړو نیك بیا په سمه لار کلك شو۔

تفسیر : ددے ځای نه اُوس د موسیٰ علیه السلام د خپلو ملګرو (بني اسرائیلو) سره امتحانات او د هغوی د لاسه تکلیفونه تیرول او د هغوی تربیت کول ذکر کیږي۔

او زمونږ د رسول الله ﷺ ملګري داسے نهٔ وو چه هغه ئے په عذاب کړے وي۔ او پدے کښې دے ته هم اشاره ده چه بني اسرائیلو باندے کتاب نازل شو نو هغوی ترے نافرماني وکړه، الله تعالیٰ ذلیله کړل نو دغه شان تاسو ته قرآن کریم راغلو که تاسو ددے نه مخ واړولو، الله به هم دغه شان ذلیله کړي۔ دارنګه کله چه د یو دشمن نه بنده خلاص شي نو د ګناهونو او خواهشاتو او خپل مابین کښې د جګړو په امتحان کښې واقع شي، نو الله تعالیٰ پدے آیتونو کښې مونږ ته ترغیب اِلَی الشُّکر راکړیدے چه د دشمن نه خلاص شئ نو د الله تعالیٰ شکر به کوئ۔ ناشکري به نهٔ کوئ ورنه د الله تعالیٰ غضب به نازلیږي او خلور کارونه به خپلوئ نو الله تعالیٰ به د دنیا سره آخرت هم درکوي۔ بیا موسیٰ علیه السلام ته د کتاب ورکول ذکر کیږي، کله چه موسیٰ علیه السلام د کتاب دپاره طور ته لاړو دلته سامري چه په حق باندے پوهه شویدے خلك ئے ګمراه کړل نو پدے کښې د تذکیر (خبرے یاد ساتلو) نه روستو د هغے د هیرولو یو مثال ذکر کیږي چه تاسو داسے کار ونکړئ۔

نو دلته په بني اسرائیلو باندے نعمتونه ذکر کیږي او هغوئ ته نصیحت کیږي چه هغوئ د الله تعالیٰ شکر وکړي دے دپاره چه دغه نعمتونه باقي پاتے شي، او ناشکري ونهٔ کړي دے دپاره چه د الله تعالیٰ د عذاب او غضب نه بچ پاتے شي۔ الله تعالیٰ دوئ د دوئ د دشمن فرعون نه خلاص کړل، بیا د دوئ د دیني لار ښودنے دپاره ئے دوئ ته حکم وکړو چه تاسو دلته (میدان تیه) کښې کینئ موسیٰ علیه السلام به طور ته راشي زهٔ به ورته کتاب ورکړم، هغه به ئے تاسو ته بیان کړي او تاسو به پرے عمل وکړئ۔ نو دا وعده د تورات ورکولو دپاره وه۔ بیا ئے دیني نعمتونه مقدم کړل په دنیاوي نعمتونو چه هغه په (وَنَزَّلْنَا) سره ذکر کوي، ځکه چه دیني نعمت د دنیاوي نعمت نه ډیر غوره وي۔

جَانِبَ الطُّوْرِ الْاَيْمَنَ: ایمن صفت د جانب دے او مراد ترے ښي طرف د موسیٰ علیه السلام دے۔

نو اول نعمت (نَجَّيْنَاكُمْ) نعمت د امن دے، او دویم (وَوَاعَدْنَاكُمْ) روحاني نعمت دے، او دریم (من او سَلویٰ) جسماني نعمت دے۔

په نعمت کښې د سرکشئ صورتونه

وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ: په نعمت کښې د سرکشئ ډیر صورتونه دی لکه ۱- لَا تَجَاوَزُوا الْحَلَالَ إِلَى الْحَرَامِ۔ یعنی د حلال نه به حرامو ته تجاوز نهٔ کوئ لکه اسراف، تکبر، او د مستحق نه منع کول۔ ۲- لَا تَكْفُرُوا النِّعْمَةَ۔ د نعمت ناشکری به نکوئ۔
۳- لَا تَنْسَوُا الْمُنْعِمَ۔ منعم به نهٔ هیروئ۔ یعنی چه تاسو باندے فراخی او عافیت دومره زیات شی چه گناهونه شروع کړئ۔
٤- لَا تَدَّخِرُوْا۔ دا خوراکونه به صبا ته نهٔ ساتئ۔ هغوی دا ټول کارونه وکړل۔
٥- لَا تَجْحَدُوْا نَبِيَّ اللّٰهِ فَتَكُوْنُوْا طَاغِيْنَ۔ د الله تعالیٰ د نبی نه انکار مهٔ کوئ گنے سرکشان به شئ۔ دا ټول صورتونه د طغیان دی۔ (فتح البیان)
د طغیان نه منع پدے وجه وشوه چه کله په بنده باندے نعمتونه فراخه وی نو هغه په سرکشئ کښې ډیر واقع کیږی۔
وَمَنْ يَّحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِيْ فَقَدْ هَوٰى: او په چا باندے چه زما غضب نازل شی هغه تباه کیږی۔ هَوٰى: اصل معنیٰ ده: یعنی راپریوتو د پورته ځای نه خکته ته۔ حاصل معنیٰ ئے د هلاکت ده۔ او زجاج وائی: فَقَدْ صَارَ إِلَى الْهَاوِيَةِ۔ یعنی هغه هاویه کندے ته پریوتو۔
او (فَقَدْ هَوٰى) لفظ کښې اشاره ده چه ډیر والے د نعمتونو د دنیا سره د ناشکرئ نه سبب د تنزل دے اگرکه دنیا پرست خلك دے ته ترقی وائی او دا تنزل په آخرت کښې پوره راښکاره کیږی۔ (احسن الکلام)
وَإِنِّيْ لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ: دا هم بنی اسرائیلو سره وعده ده نو دغه شان زمونږ سره هم دغه وعده ده۔ د الله تعالیٰ بخنه ډیره قیمتی ده، د هغے د حاصلولو دپاره الله تعالیٰ دلته څلور کُلی اسباب ذکر کړیدی (اگرکه نور هم ډیر زیات دی، په عمل صالح کښې ډیر شے داخلیږی)۔ ددے نه دا فائده حاصلیږی چه کوم خلك وائی چه الله غفور رحیم دے او گناهونه کوی او عمل نکوی نو دا دهوکه ده، دے ته غرور بالله وائی۔ (په الله باندے دهوکه کیدل)۔ د الله تعالیٰ مغفرت په څو شرطونو او اسبابو حاصلیږی، کوم انسان چه دا حاصل کړی او بیا د الله تعالیٰ د مغفرت او رحمت امید لری نو دے ته رجاء وائی او دا ایمان دے۔
اول شرط: لِمَنْ تَابَ: أَيْ رَجَعَ عَنْ شِرْكِهِ وَكُفْرِهِ وَمَعْصِيَتِهِ۔ یعنی د شرك او کفر او گناهونو نه راوگرځی۔

ددے آيت د پوهے دپاره مثال داسے دے، يو تن په ګاړی کښ سور دے ليکن ګاړے ئے په کډوډو لارو او کنډو روان کړے نو ګاړے بيرته سمے لارے ته راواپس کول دا د توبے شکل دے کـه نـهٔ وی نو ګاړے به تباه شی. بيا چه کله سمے لارے ته راغلو نو بيا به يقين وکړی چه آيا دا واقعی سمه لاره ده مقصد ته رسيدلے ده، پدے کښ به د خلکو نه تپوس هم وکړی، دا د ايمان شکل دے. بيا پدے هم کار نهٔ کيږی بلکه پدے لاره باندے اُوس ګاړے سټارټ کول ضروری دی چه مقصد ته ورسيږے نو دا (وَعَمِلَ صَالِحًا) دے.

او بيا بـه دا ګاړے پـه سړك بانـدے نهٔ تيز بوځی چه د يو سل شل نه ئے واړوی نو تيزی کول (وَلَا تَطْغَوْا) دے يعنی طغيان او سرکشی به نهٔ کوی، د الله د حدودو نه به نهٔ اوړی، مبتدع کيږی به هم نهٔ او په ځان به ډيره سختـه هم نهٔ راولی او ګاړے به ډير په آرام هم نهٔ چلوی ځکه چه يو خو د شاتنه د بل ګاړی د وهلو خطره ده (شيطان به ئے ځان سره يو ځای کړی، فاسق به شی) او دارنګه مقصد ته د نهٔ رسيدو خطره ده.

دارنګه ورسره ورسره به په ګاړی او مقصد باندے نظرونه اچوی، لاره کښ به بورډونو تـه ګوری چه څومره لاره پاتے شوه او د ګاړی اينجن او تيل وغيره به هم ګوری. بيا کله چه ددے اصولو رعايت وشی نو د الله تعالیٰ اصول دی چه غالباً دغه ګاړے به مقصد ته رسيږی، کله نا کله داسے کيږی چه دغه ګاړے په لاره کښ ايکسيډنټ وکړی مګر هغه به هم د ډرائيور غفلت وی يا مستی او تکبر وی.

نو ځوك چه په کفر او شرك او ګناهونو کښ اخته دے نو هغه په ګډه وډه لاره روان دے کله چه توبه وباسی نو نيغه لاره باندے راغے، (ايمان) نو اُوس به تصديق وکړی چه زما منزل مقصد الله تعالیٰ دے، جنت دے او د الله د عذابونو نه نجات دے. نو اُوس چه منزل ته رسيږی نو عمل صالح به اختياروی او ددے منازلو نه به تيريږی (مونځونه، زکاتونه، روژے، او نور اعمال الباطن دی) ورسره به د الله تعالیٰ د معرفت او د هغه د رضا د حاصلولو په اسبابو نظر اچوی. نو دا (ثُمَّ اهْتَدٰی) دے.

نو داسے انسان به کاميابيږی او زاړهٔ ګناهونه او شرکونه ورته معاف کيږی. پدے مثال سره به ددے څلورو قيدونو په فائده پوهه شے.

وَآمَنَ: يعنی ګناهونه به ددے وجه نه پريدی چه په الله تعالیٰ به ئے تصديق وی که يو تن ګناهونه پريدی د سرپټوب يا د شرم د يرے د وجه نه نو دا فائده نهٔ لری. بلکه د يقين بالله د وجه نه به ګناه پريدی، او صرف په تصديق کار نهٔ کيږی بلکه (وَعَمِلَ) هميشه

دپاره به عملونه کوي.

ثُمَّ اهْتَدٰى: دا قید صرف دلته لګولے شویدے، مفسرینو ددے ډیر مصداقات بیان کریدي: ۱- سفیانؒ او قتادهؒ وائي: بِاَنْ مَاتَ عَلٰى اِيْمَانِهٖ. یعني په نیغه لاره روان هغه دے چه په خپل ایمان باندے وفات شي. نو معلومه شوه چه عبادت او عمل صالح به همیشه تر مرګه پورے کوي. او دے ته استقامت هم وائي. لکه ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ قرطبيؒ وائي دا غوره قول دے.

۲- د ابن عباسؓ وغیره نه نقل دي چه [ثُمَّ لَمْ يَشُكَّ فِيْهِ] یعني د ایمان نه روستو به په هغے کښې شك نۀ کوي. لکه ددے تشریح په بل آیت کښې داسے راغلے ده. ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا﴾ (الحجرات:۱۵)

(یقیناً مؤمنان هغه کسان دي چه ایمان لري په الله او په رسول د هغه بیا ئے شك نۀ دے کړے)

۳- سعید بن جبیرؒ وائي: [لَزِمَ السُّنَّةَ وَالْجَمَاعَةَ] یعني د رسول الله ﷺ په سنت باندے عمل کوي او د صحابه کرامؓ په طرز چلیږي. مګر دا په عمل صالح کښې داخل دے.

٤- شعبيؒ وائي: اَيْ عَلِمَ اَنَّ لِعَمَلِهٖ ثَوَابًا وَعَلٰى تَرْكِهٖ عِقَابًا يُجْزٰى عَلَيْهِ. یعني اهتداء دا ده چه دے پدے خبره پوهه وي چه ددۀ د عمل دپاره ثواب شته او ددے په پریخودو سره سزا ملاویږي. یعني په عمل کښې به احتساب کوي چه پدے باندے اجر ملاویږي. دا هم ښۀ تعبیر دے.

٥- ابن زیدؒ وائي: تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيَهْتَدِيَ بِهٖ كَيْفَ يَعْمَلُ. بیا علم زده کوي ددے دپاره چه هدایت ته او الله ته پرے ورسیږي او د عمل طریقے زده کړي. یعني د عمل صالح علم زده کول. (بغويؒ، زاد المسیر، فتح البیان) دا هم ډیر اقرب تفسیر دے.

٦- عطاءؒ د ابن عباسؓ نه نقل کړیدي چه [عَلِمَ اَنَّ ذٰلِكَ تَوْفِيْقٌ مِنَ اللّٰهِ] یعني بیا دا خبره په علم کښې راولي چه دا ایمان او عمل صالح د الله تعالىٰ په توفیق سره حاصل شویدے. (بغويؒ، زاد المسیر)

۷- ابن عطیهؒ فرمائي: اهتدیٰ دا دے چه ثُمَّ حَفِظَ مُعْتَقَدَاتِهٖ مِنْ اَنْ يُّخَالِفَ الْحَقَّ فِيْ شَيْءٍ مِنَ الْاَشْيَاءِ). بیا به د خپلے عقیدے حفاظت کوي چه چرته په یو شي کښې د حق خلاف عقیده جوړه نکړي. (المحرر الوجیز)

۸- دے کښې به غوره تفسیر دا وي چه ثُمَّ عَرَفَ اللّٰهَ بِاَسْمَائِهٖ وَصِفَاتِهٖ وَاَفْعَالِهٖ.

یعني بیا د ایمان نه روستو علم او رهنمائي حاصله کړي د الله تعالىٰ نومونو او

صفتونو او کارونو نه یعني وخت په وخت به دا کوشش کوي چه خپل الله وپیژني او هغه ته خان ورسوي. ځکه که څوك د معرفت کوشش نکوي نو کیدے شي چه بنده ددے اعمالو نه د مصائبو او خواهشاتو په وجه واوړي. بله دا چه بنده کله خپل الله پوره طریقے سره نۀ وي پیژندلے نو په اعمالو کښې ئے هغه شان کمال نۀ راځي. نو ددے نه معلومیږي چه د ابن زیدؒ تفسیر ډیر غوره دے. یعني علم زده کول د الله تعالیٰ او د هغه د دین، دے دپاره چه الله تعالیٰ ته پرے ورسیږي. نو دا هدایت جدا شو د ایمان نه.
او دا لفظ دے ټولو معانیو ته شامل دے او دا ټول کارونه په مونږ لازم دي.

وَمَآ اَعۡجَلَكَ عَنۡ قَوۡمِكَ يٰمُوۡسٰى ﴿۸۳﴾ قَالَ هُمۡ اُولَاۤءِ
او څه شي په جلتئ سره راوستے د قوم خپل نه اے موسیٰ. اُووئیل هغه دوي دغه دي
عَلٰۤى اَثَرِىۡ وَعَجِلۡتُ اِلَيۡكَ رَبِّ
په قدمونو زما پسے راروان دي او جلتي اُوکړه ما تا ته اے ربه زما
لِتَرۡضٰى ﴿۸٤﴾ قَالَ فَاِنَّا قَدۡ فَتَنَّا قَوۡمَكَ
دے دپاره چه ته راضي شے. ووئیل الله پس یقیناً امتحان کښې اچولی دي مونږ قوم ستا
مِنۡۢ بَعۡدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِىُّ ﴿۸۵﴾ فَرَجَعَ مُوۡسٰۤى اِلٰى قَوۡمِهٖ
روستو ستا نه او ګمراه کړیدي هغوی لره سامري. نو راواپس شو موسیٰ قوم خپل ته
غَضۡبَانَ اَسِفًا ۚ قَالَ يٰقَوۡمِ اَلَمۡ يَعِدۡكُمۡ
چه غصه وو، د غم نه ډك وو، اُووئیل هغه اے قومه زما آیا وعده نۀ وه کړے تاسو سره
رَبُّكُمۡ وَعۡدًا حَسَنًا ۙ اَفَطَالَ عَلَيۡكُمُ الۡعَهۡدُ اَمۡ اَرَدۡتُّمۡ اَنۡ
رب ستاسو وعده بنائسته، آیا نو اُوږده شوه په تاسو وعده که نۀ غواړئ تاسو چه
يَّحِلَّ عَلَيۡكُمۡ غَضَبٌ مِّنۡ رَّبِّكُمۡ فَاَخۡلَفۡتُمۡ
نازل شي په تاسو باندے غضب د طرفه د رب ستاسو نه نو خلاف اُوکړو تاسو
مَّوۡعِدِىۡ ﴿۸٦﴾ قَالُوۡا مَاۤ اَخۡلَفۡنَا مَوۡعِدَكَ
د وعدے زما نه. اُووئیل دوي خلاف نۀ دے کړے مونږ د وعدے ستا نه

بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِّنْ زِيْنَةِ الْقَوْمِ
په اختیار زموږ لیکن بار کړے شو په موږ باندے بوجونه (گناهونه) د کالو د قوم نه
فَقَذَفْنٰهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿۸۷﴾
نو گوزار کړل موږ هغے لره نو دغسے گوزار کړل سامری (هم) ئے

تفسیر : دا قول د الله تعالیٰ چه موسیٰ علیه السلام ته ئے په طور کښې کړیدے۔ موسیٰ علیه السلام د بنی اسرائیلو سره په میدان تیه کښې وسیدو نو الله تعالیٰ ورته خاص ورځ وخوده چه پدے ورځ به طور ته راشے کتاب به درکړم، نو دا د (وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّوْرِ الْاَيْمَنِ) سره لگی۔ نو موسیٰ علیه السلام د وعدے نه یوه ورځ مخکښې لاړو د الله تعالیٰ د خبرو سره ئے ډیر زیات شوق وو، او خپل ورور هارون علیه السلام ته ئے ووئیل چه د بنی اسرائیلو خیال ساته۔ د دوئ د روانیدو نه پس (سامری) بنی اسرائیل په فتنه کښې وغورزول۔ هغهٔ د فرعونیانو پریښی زیوراتو (کالو) نه یو سخے جوړ کړو، او په هغے کښې ئے د جبرئیل علیه السلام د اس د خپرے لاندے یو مُوټے خاوره واچوله چه د هغے په وجه به د هغهٔ نه یو آواز راوتو، او بنی اسرائیل ددے نه متاثره شو او د دے عبادت ئے شروع کړو۔

نو الله تعالیٰ د موسیٰ علیه السلام نه تپوس وکړو چه (وَمَا اَعْجَلَكَ) تهٔ کومے خبرے د وعدے نه مخکښې راوستے؟ نو هغه فرمایل چه اے الله! بنی اسرائیل زما په سنتو روان دی، او پروگرام صحیح چلیږی، او هغوی زما د راواپس کیدو په انتظار کښې دی، ما ته ضرورت نهٔ وو، هارون علیه السلام د هغوی په اصلاح باندے لگیا دے۔ او ما جلتی ددے دپاره تا ته وکړه چه تهٔ زما نه خوشحاله شے۔ دا ظاهر تفسیر دے۔

فائده : ددے نه معلومیږی چه الله تعالیٰ پدے باندے خوشحالیږی چه بنده د هغه په طاعت کښې جلتی وکړی، وختی مانځه ته لاړ شی، وختی تهجدو ته راپاخیږی، وختی درس ته راشی۔

دویمه **فائده** : د رسول الله ﷺ فضیلت دا دے چه الله تعالیٰ ورته فرمائی : ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى﴾ الله به تا ته هغه څه درکړی چه تا به پرے خوشحاله کړی او دلته موسیٰ علیه السلام وائی چه اے الله! زهٔ تا خوشحاله کول غواړم۔

۲- تفسیر : چه دا د هغه اویا کسانو په باره کښې دے چه موسیٰ علیه السلام ځان سره کوهِ طور

طرفته بوتلل دے دپاره چه الله تعالیٰ د دوی د قوم په باره کښې توبه قبوله کړی، نو موسیٰ علیه السلام هغوی په يو خای کښې کينول او دے خپله کوهِ طور طرفته يواځے شو نو الله تعالیٰ ورته دا خبره وکړه چه څنګه مخکښې راغلے؟ نو دهٔ وويل چه دوی زما پسے راروان دی او ما ته نزدے دی، زما او د دوی ترمينځ لږه فاصله ده۔

مګر دا تفسير ظاهر نهٔ دے ځکه چه روستو نه معلوميږی چه سامری خو صرف دا اويا کسان نهٔ وو ګمراه کړی بلکه نور بنی اسرائيل کوم چه په ميدان تيه کښې پراتهٔ وو هغه ئے ګمراه کړی وو۔

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ : يعنی ستا په قوم باندے مونږ امتحان راوستو ستا د راجدا کيدو نه روستو۔ ابن الانباریؒ ائی چه دوی شپږ لاکهه کسان وو، صرف دولس زره کسانو د سخی عبادت ونکړو۔ او دوی باندے دا امتحان د موسیٰ علیه السلام د راجدائی نه شل ورځے روستو راغلے وو۔

فَتَنَّا : الله تعالیٰ په بندګانو امتحان کوی چه سامرے ورته پيدا شو، سخے ئے پيدا کړو، الله تعالیٰ د امتحان په ذريعه د بنده ايمان ښکاره کوی چه دا هسے دعويدار مسلمان دے، هسے په لږ کښې راغلے دے او که صحيح مسلمان دے۔

وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ: سامرے د موسیٰ علیه السلام د قوم نه يو سړے دے چه د موسیٰ علیه السلام سره ئے هجرت هم کړيدے، او دے د سامره قبيلے نه وو۔ بعض وائی : سامری ئے خپل اصل نوم دے۔ خينی وائی دا د قبطيانو نه وو او په بنی اسرائيلو کښې راننوتے وو ځکه چه دوی سره ئے تعلق وو، يا ئے د دوی دپاره څه کاريګری کوله۔ (ابن عاشورؒ)

او بعض وائی چه دا د کرمان علاقے د کافرانو نه يو کافر وو چه مصرته راغلے وو، او د موسیٰ علیه السلام ګاونډی وو او په هغه باندے ئے ايمان ښکاره کړے وو ليکن په زړه کښې منافق وو او ددهٔ نوم موسیٰ بن ظفر وو۔ (فتح البيان)

ددهٔ د ځان نه پير جوړ کړے وو او ناشنا کرتبونه ئے زده کړی وو چه ناشنا څيزونه به ئے جوړول، کله نا کله د يو تن دپاره خپل علم امتحان وګرځی لکه چا دپاره انګريزی د ګمراهئ ذريعه وګرځی، چا له منطق او فلسفه او چاله ډاکټری او انجنيئرنګ۔

او زمخشری او قرطبیؒ وئيلی دی چه دا سامرے د موسیٰ علیه السلام د ترور (خاله) يا د ماما خوی وو او د ايمان نه روستو مرتد شوے وو۔ (ابن عاشورؒ)

او ددے (۸۳) آيت نه تر (۹۸) پورے شپږم مقام دے چه پدے کښې د موسیٰ علیه السلام غضب

خپـل قـوم ته او بيا دريے خطابونه دي، اول قوم ته او بيا وررور ته او بيا سامري ته او په آخر كښ سوزول د سخي دي چه ماده د شرك وه، او دعوت دے توحيد ته۔

فَرَجَعَ مُوسٰى: موسىٰ عليه السلام چه دا واوريدل چه زما قـوم گمراه شويدے نو ډير زيات خفه شو او د بني اسرائيلو په حالت ئے افسوس وكړو، او چه واپس راغـے نو هغوئ نه ئے تپوسونه شروع كړل، او هغوئ ته ئے د الله تعالىٰ وعده وريادہ كړه چه الله تعالىٰ خوږهٔ كوهِ طور تـه دے دپاره راغـوښـتـلے ووم چـه تاسو له تورات دركړى، ليكن تاسو احسان هيرونكي وختـلئ، او ماتـه مـو يـو څـو ورځـے انـتـظـار هم ونهٔ كړو او د كتاب راتلو نه مخكښ مو شرك شروع كړو، او ماسره مو د توحيد په عقيده د ثابت قدمئ چه كومه وعده كړے وه د هغے خلاف ورزي مو وكړه او د الله تعالىٰ غضب ته مو دعوت وركړو۔ نو پدے كښ په مشركانو رد دے او په شرك خفه كيدل دي او د خپل قوم تربيت كول او د اصلاح طريقه ده۔

غَضْبَانَ: ظاهري غصے ته وئيلے شي او اَسِفًا : د زړه خفگان ته وئيلے شي۔

وَعْدًا حَسَنًا : دلتـه دوه وعدے شويدي يو كتاب وركول په (وَوٰعَدْنٰكُمْ جَانِبَ الطُّوْرِ) او دويمه وعده (وَاِنِّيْ لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ) سره ذكر وه چه ايمان به راوړئ او بيا به نيك عمل كوئ او بيـا بـه د الله تـعـالـىٰ مـعـرفـت حـاصـلـوئ او تـاسـو الله تعالىٰ ونهٔ پيژندو او د هغهٔ حق (عبادت) مو سخي ته وركړو۔

اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ : يـعـنـي تـاسـو تـه زما څلويښت ورځے زياتے ښكاره شوے چه موسىٰ (عليه السلام) بـه كـلـه راځي زمونږ شرك ته ضرورت دے، او كه نهٔ د الله غضب غواړئ۔ نو څلويښت ورځے خو دومره ډيره موده نهٔ ده او د الله تعالىٰ غضب ته تيـنـگـيـدے نشئ نو ستاسو په شرك كولو كښ هيڅ عذر نشته۔

مَّوْعِدِيْ : د مـوسـىٰ عليه السلام وعـده د هـغـوي سـره پـه تـوحـيـد او دين باندے مضبوط پاتے كيدل وو نو د هغے خلاف ئے وكړو۔

قَالُوْا مَآ اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ : اُوس د بـنـي اسرائيـلو جواب ذكر كوي چه مونږ په خپله خـوښـه تـاسـره د كـړے وعدے خـلاف ورزي نـهٔ ده كـړے، بلكه په مونږ باندے دا كار غير اختـياري وشو هغه داسے چه [لِاَنَّ مَنْ وَّقَعَ فِيْ بَلِيَّةٍ لَّمْ يَمْلِكْ نَفْسَهٗ]

څـوك چه پـه يـو مـصـيبت كښ اختـه شي نو هغه د خپل ځان اختيار نهٔ لري، كله چه امتـحـان راشي، څوك ورته يوه مشوره وركوي او څوك بله، نو انسان پريشانه شي خپل

اختیار ئے ختم شي۔

یا وجه دا ده چه دا گمراهي زمونږ په اختیار کښې نۀ وه بلکه مونږ مجبوره شو دے خطائی کولو ته یعنی سامري راته هغه څه ښائسته کړل کوم ئے چه ښائسته کړل او زمونږ په عقلونو ئے غلبه وکړه۔

او اصل کښې خبره دا ده چه زمونږ د ښځو سره چه د فرعونیانو کوم زیورات وو، کله چه ستا په واپسۍ کښې تاخیر وشو نو (سامري) مونږ ته ووئیل چه دا تاخیر په دے وجه کیږی چه تاسو سره د فرعونیانو د ښځو چه کوم زیورات دی هغه تاسو دپاره حلال نۀ دی، دے وجے نه تاسو ددے نه ځان خلاص کړئ. نو مونږ تول زیورات یو گوډی کښې وارتول۔

بیا سامري ددے زیوراتو نه یو سخے جوړ کړو چه د هغے نه به آواز راوتو، نو سامري او د هغۀ ملگرو خلقو ته ووئیل چه همدا زمونږ او د موسیٰ رب دے، موسیٰ (ﷺ) (العیاذ بالله) غلطی کړیده چه د خپل رب په تالاش کښې کوهِ طور طرفته تلے دے۔ ځکه د بني اسرائیلو د سخي سره مخکښې نه مینه وه۔

حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِّنْ زِيْنَةِ الْقَوْمِ: بار کړے شو په مونږ باندے بوجونه د زیوراتو د فرعونیانو نه۔ د حُمِّلْنَا معنیٰ دا ده چه سامري مونږ ته ووېل چه دا خو ستاسو دپاره جائز نۀ دی چه تاسو د فرعونیانو مالونه ځان سره وساتئ؛ ځکه چه د دوی دپاره غنیمت حرام وو، او بعض دوی د دریاب نه هم رانیولی وو۔

اَوْزَارًا: گناهونو ته هم وائی۔ یعنی په مونږ باندے ددے زیوراتو په وجه گناهونه بار کړے شو۔ دا د بني اسرائیلو انتهائي لویه بیوقوفي ده چه دلته د الله رسول (هارون ﷺ) موجود دے د هغه خبره نۀ آوری او د گمراه ملا (سامري) خبره مني۔

دغه طریقه د باطل پرستو مبتدعینو ده چه یو طرفته د رسول الله ﷺ احادیث موجود وی او بل طرفته دوی د یو مجتهد عالم یا خپل پیر، ملا او مرشد خبره او نرخ او رواج مخکښې کوی دا هم گمراهي ده۔

فَقَذَفْنٰهَا: یعنی مونږ په اُور کښې گوزار کړل دے دپاره چه ددے د گناه نه خلاص شو۔ یا مونږ سامري ته گوزار کړل دے دپاره چه د هغه په لاس کښې پاتے شي تردے چه موسیٰ (ﷺ) راواپس شي نو هغه به پکښې خپل حکم وکړی۔ (فتح البیان)

یا مونږ هغه یوه کنده کښې گوزار کړل کوم کښې چه سامري گوزار کړل او د سامري

پکښې مقصد خالله راجمع کول وو او بنی اسرائیل ګمراه کول وو۔

فَاَخۡرَجَ لَهُمۡ عِجۡلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ فَقَالُوۡا هٰذَاۤ اِلٰهُكُمۡ

نو را ویستلو دوی لره سخے یو بدن چه هغه لره آواز وو۔ نو اُووئیل دوی دا اله ستاسو

وَاِلٰـهُ مُوۡسٰى ۥ فَنَسِىَ ﴿۸۸﴾ اَفَلَا يَرَوۡنَ اَلَّا يَرۡجِعُ

او اله د موسیٰ دے نو دهٔ هیر کړیدے۔ آیا نو دوی نهٔ پو هیږی چه دا سخے نهٔ راواپس کوی

اِلَيۡهِمۡ قَوۡلًا ۥ ۙ وَّلَا يَمۡلِكُ لَهُمۡ ضَرًّا وَّلَا نَفۡعًا ﴿۸۹﴾ وَلَقَدۡ قَالَ

دوی لره هیڅ جواب او اختیار نهٔ لری دوی لره د ضرر او نهٔ د فائدے۔ او یقیناً وئیلی وو

لَهُمۡ هٰرُوۡنُ مِنۡ قَبۡلُ يٰقَوۡمِ اِنَّمَا فُتِنۡتُمۡ

دوی ته هارون علیه السلام مخکښې ددے نه اے قومه زما یقیناً امتحان کښې غورځولے

بِهٖ ۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحۡمٰنُ فَاتَّبِعُوۡنِىۡ

شوی یئ تاسو په سبب ددے سخی او یقیناً رب ستاسو رحمٰن دے نو تابعداری اُوکړئ

وَاَطِيۡعُوۡۤا اَمۡرِىۡ ﴿۹۰﴾ قَالُوۡا لَنۡ نَّبۡرَحَ عَلَيۡهِ

زما (د عمل) او اُومنئ خبره زما۔ وویل دوی همیشه به وی مونږ په دے سخی باندے

عٰكِفِيۡنَ حَتّٰى يَرۡجِعَ اِلَيۡنَا مُوۡسٰى ﴿۹۱﴾ قَالَ

منجوران (عبادت کونکی) تردے چه راواپس شی مونږ ته موسیٰ۔ اُووئیل موسیٰ

يٰهٰرُوۡنُ مَا مَنَعَكَ اِذۡ رَاَيۡتَهُمۡ ضَلُّوۡۤا ﴿۹۲﴾

اے هارونه څه منع کړے تهٔ کله چه اُولیدل تا دوی چه ګمراه شو۔

اَلَّا تَتَّبِعَنِ ؕ اَفَعَصَيۡتَ اَمۡرِىۡ ﴿۹۳﴾ قَالَ

چه زما تابعداری دے ولے نهٔ کوله آیا نافرمانی اُوکړه تا د حکم زما نه۔ اُووئیل هغه

يَبۡنَؤُمَّ لَا تَاۡخُذۡ بِلِحۡيَتِىۡ وَلَا بِرَاۡسِىۡ ۚ اِنِّىۡ خَشِيۡتُ اَنۡ تَقُوۡلَ

اے خوی د مور زما ! مهٔ نیسه ګیره زما او نهٔ سر زما یقیناً زهٔ یریدلے یم چه تهٔ به وائے

فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِيْ ﴿٩٤﴾

چه تا جداوالے پیدا کړو په مینځ د بنی اسرائیلو کښې او لحاظ دے نۀ دے کړے د خبرے زما۔

تفسیر : نـو سامـری دوی دپاره د دغـه سرو نه یو سخے تیار کړو چه بدن ئے وو او هغه دپاره د غـوا آواز وو او دا په خپـل حقیقت باندے حمل دے او دا امتحان وو چه الله تعالیٰ ددے جثے نـه د غـوا پـه شان آواز ویستو، بنی اسرائیلو چه کله دا ولیدل په تعجب کښې شو چه دا څه بلا ده، نو دے وخت کښې سامری او د هغه فاسدو ملګرو نوروته وویل چه دا ستاسو معبود دے، او د موسیٰ (علیه السلام) معبود دے خو موسیٰ خپـل معبود هیر کړیدے او هغـه ئے په طور کښې ګـوری۔ ددے نـه مـعـلـومیـږی چه دوی سخی ته حقیقةً اِلـٰه (معبـود) وئیـلـو او دا وجـه نـۀ وه چـه دوی پـدے سره الله تعالیٰ ته ځان نزدے کولو۔ دوی سخی ته معبود پدے وجه وئیلو چه دوی کښې د حلول او وحدة الوجود عقیده وه چه الله تـعـالیٰ پدے سخی کښې (العیاذ بالله) راداخل شویدے۔ لکه تفصیل ئے په تفسیر د سورة الاعراف کښې ذکر شویدے۔

یا معنیٰ دا ده چه (فَنَسِيَ) هیر کړه موسیٰ علیه السلام دا خبره چه تاسو ته ووائی چه دا د هغه اِلـٰه او ستاسو اِلـٰه دے۔ (ابن عباسؓ)

ابـن الاعرابیؒ وائی : نَسِيَ کښې ضمیر سامری ته راجع دے، یعنی سامری پریخودو هغه ایمان چه موسیٰ علیه السلام ورته پرے حکم کړے وو او ګمراه شو۔ (فتح البیان)

اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ : پـدے کـښې رد دے پـه دغه مشرکانو په نفی د صفت د اُلوهیت سره د سـخـی نـه۔ یـعـنـی اِلـٰه خو دے ته وائی چه هغه به خلکو سره خبرے کولے شی او جـواب به ورکولے شی۔ معلومه شوه چه اِلـٰه هغے ته وائی چه هغه به د کلام نه عاجز نۀ وی نـو کـلام د الله تـعـالیٰ صفت دے۔ او دا هم معلومه شوه چه هر هغه څوك چه خبرے نشی کولے هغه به اِلـٰه نۀ وی لکه بت، قبر، کانړی، بوټی وغیره۔

وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا: یعنی د دوی د نفع او د ضرر ورکولو اختیار هم نۀ لری نو بیا د داسے څیز څنګه عبادت کوی؟!۔

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُوْنُ : که څوك سوال وکړی چه هارون علیه السلام په دوی کښې موجود وو نـو هـغـه ددے شرك نه ولے نۀ منع کول ؟ نو الله تعالیٰ پدے آیت کریمه کښې د هارون علیه السلام صفائی بیانـوی چه هغه ورته خبره رایاده کړے وه لیکن بنی اسرائیلو ورسره نۀ منله۔

هارون علیه السلام بني اسرائيل خبر كړي وو چه تاسو د سخي په معبود جوړولو سره ګمراه شوي يئ، ستاسو رب خو رحمٰن ذات دے چه ټول نعمتونه ئے تاسو ته دركړيدي، د سخي په يو آواز باندے تاسو مشركان كيږئ عجيبه خبره ده۔ ددے وجے نه زما خبره ومنئ او صرف د الله تعالىٰ عبادت كوئ۔

قَالُوا لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عٰكِفِيْنَ: نو دے ګمراهانو جواب وركړو چه د موسىٰ (علیه السلام) د واپس راتلو پورے به مونږ د خپل هُم دے معبود په عبادت باندے كلك ولاړ يو، كه موسىٰ (علیه السلام) راواپس شو او هغه وويل چه مه كوئ نو نه به كوو، يعني ستا خبره نه منو، دا خلك تر اُوسه پورے د الله تعالىٰ په توحيد نه دي پوهه شوي، چه عبادت خو صرف حق د الله تعالىٰ دے۔

قرطبيؒ ليكي: امام ابو بكر طرطوشيؒ نه د داسے خلقو په باره كښ تپوس وشو، چه د الله تعالىٰ او د رسول (ﷺ) د ذكر دپاره راجمع كيږي، ډولونه وهي، او ګډيږي، نو هغه ووئيل چه دَ صُوفيانو مذهب د بيكارئ، جهالت او ګمراهئ مجموعه ده، اسلام د قرآن او سُنت نوم دے۔ عبادت دپاره ګډا او سرود استعمالول د تولو نه مخكښے (سامري) كړے وو، دهٔ سخے جوړ كړو او خلقو ته ئے ددے د عبادت دعوت وركړو، او د هغے نه ګير چاپيره به ئے د ګډا او سرود محفلونه لږول۔ (دا د صوفيانو عرسونه وو)

معلومه شوه چه دا د كافرانو او د سخي عبادت كونكو دين دے۔ او د تولو نه مخكښے د دُول (ځَمبے) استعمال زنديقانو (بے دينه) خلقو كړے چه د هغوئ مقصد مسلمانان د قرآن كريم د تلاوت نه لرے ساتل وو۔ د نبي كريم ﷺ او د صحابه كرامؓ مجلس خو به داسے وو چه ګويا كه د هغوئ په سرونو مرغئ ناستے دي۔ دے وجے نه هيڅ مسلمان له په داسے مجلسونو كښ شريكيدل جائز نهٔ دي چه د عبادت په نوم د ګډا او سرود دپاره جوړيږي۔ د ائمه كرامؒ مالكؒ، ابو حنيفةؒ، شافعيؒ او احمد بن حنبلؒ وغيره همدا مذهب دے۔ انتهى قول الطرطوشيؒ۔

فَاتَّبِعُوْنِيْ وَاَطِيْعُوْٓا اَمْرِيْ: اتباع په عمل او طريقه كښ وي، او اطاعت په وينا او حكم كښ وي، يعني هارون علیه السلام خپل قوم ته وويل چه زما په شان عمل كوئ په توحيد سره او زما د حكم اطاعت وكړئ په شرك پريخودو سره۔

قَالَ يٰهٰرُوْنُ: هارون علیه السلام چه په دے بُت پرستئ باندے د دوئ ټينګار وليدلو نو هغه دولس زره كسان چه هغوئ د سخي عبادت نهٔ وو كړے هغوئ ئے واخستل او جدا شو۔

موسیٰ ؑ چه کله واپس راغے، او خلق ئے د سخئ نه چاپیره کهیدونکی او لوے سندرے ویونکی ولیدل نو خپل وروړ هارون ؑ ته ئے ووئیل چه کله تا دا خلق ولیدل چه ګمراه کیدل نو ولے نۀ راتللے چه ماته دے خبر راکړے وے، تا زما د حکم خِلاف ولے وکړو۔

اَلَّا تَتَّبِعَنِ: ١- فِي الْبَيَانِ۔ زما په شان بیان به دِے کولے۔

٢- فِي ضَرْبِهِمْ۔ زما په شان وهل به دِے کولے۔ ٣- ما پسے طور ته ولے نۀ راتللے چه ما ته دِے په اوله کښې خبر راکړے وے۔ اوله معنیٰ غوره ده۔

اَفَعَصَيْتَ: یعنی ما خو تا ته ﴿ اَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴾ (اصلاح کوه او د مفسدانو د لارے پسے مۀ روانیږه) امر کړے وو نو آیا تا زما د حکم خلاف کړیدے۔

ددے نه معلومه شوه چه انکار د منکر واجب دے او د هغوی نه جدائی هم ضروری ده۔

يَبْنَؤُمَّ: اے د مور خوږه! دا د شفقت الفاظ دی۔

فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِيٓ اِسْرَآءِيلَ: یعنی که ما په دوی باندے زور او وهل تکول کړی وے نو تفرق او اختلاف به پیدا کیدلے ځکه چه زور سره دغه شان اختلاف پیدا کیږی، نو بیا به تا وئیلے چه تا بنی اسرائیل تس نس کړل۔ یا دا چه که ما دوی پریخودی وے او تا پسے درغلے وے نو دوی به خپل مینځ کښې ډلے ډلے کیدے۔

وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي: ١- او دا به دِے راته وئیلے چه زما د وینا لحاظ دِے نۀ دے ساتلے چه ما درته وئیلی وو چه اصلاح کوه او تا اصلاح نۀ ده کړے۔

٢- دویم دا چه (لَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي) د هارون ؑ وینا ده۔ یعنی ما به درته بهانے او عذرونه کولے نو تا به زما د وینا لحاظ نۀ کولے۔ نو پدے وجه ما سختی ونکړه۔ هـمدا قول ظاهر دے۔ او د هارون ؑ عذر په سورة الاعراف (١٥٠) کښې دا راغلے دے۔ ﴿ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي ﴾ ۔ دے قوم زۀ ضعیف ګڼړلے وم او نزدے وه چه زۀ ئے وژلے وے۔

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يٰسَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ
اُووئیل موسیٰ علیه السلام نو څه وو لوئی کار ستا اے سامریه۔ اُووئیل هغه ما لیدلے
بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ اَثَرِ الرَّسُولِ
هغه څه چه نۀ دے لیدلے دوی هغه پس راوامے خستو یو موټے د نقش قدم د رسول

فَنَبَذۡتُهَا وَ كَذٰلِكَ سَوَّلَتۡ
(جبریل) نه نو گوزار کړه ما دغه موټے (په سخې کښې) او دغسې بنائسته کړیدے
لِيۡ نَفۡسِيۡ ﴿۹۶﴾
ما ته نفس زما۔

تفسیر : اُوس سامری ته خطاب کوی چه په تا باندے څه باعث وو او کومے خبرے د سخې جوړولو ته راپورته کړے؟ نو هغه ووئیل : بَصُرۡتُ : پدے آیت کښې دوه تفسیره دی یو د متقدمینو علماؤ او بل د ابومسلم اصفهانی معتزلی چه دا متأخرینو غوره کړیدے۔

(۱) تفسیر دا دے چه الله تعالیٰ سامری ته د جبریل ﷺ اس ورښودلے وو، کله ئے چه فرعون غرق کولو نو د هغوی اسونه ئے زغلول نو د جبریل ﷺ د آس قدم چه به کوم ځای باندے ولګیدو هغه ځای به شین کیدو۔ سامری د اس د منډ خاوره راواخسته او دا خیال ئے وکړو چه که د جبریل ﷺ د اس د خپرے خاوره په یو جماد کښې واچولے شی نو په هغۀ کښې به ژوند راشی۔ نو د اس د قدم د خاورے نه ئے څه حصه ځان سره وساتله۔ او دا په دۀ او په بنی اسرائیلو باندے الله تعالیٰ امتحان کول غوښتل پدے وجه دا اعتراض به نۀ کیږی چه دا یو کافر سړے وو الله تعالیٰ دۀ ته د جبریل ﷺ اس څنګه خودلو۔

دغه شان امتحان الله تعالیٰ په روستو زمانه کښې په دجال باندے کوی چه ناشنا څیزونه به ورکوی اګرکه لوی کافر دے۔ نو معنیٰ دا ده : ما ولیدو هغه جبریل چه نورو بنی اسرائیلو نۀ وو لیدلے (فَقَبَضۡتُ قَبۡضَةً) نو ما راواخسته یو موټے د نقش قدم د دغه استازی نه چه جبریل ﷺ دے نو هغه مے پدے سخې کښې واچوله نو د هغې نه دغسے آواز کونکے سخے جوړ شو۔

موسیٰ ﷺ هم الله تعالیٰ ته وئیلی وو چه اے الله! دا سخے او پدے کښې دا آواز پیدا کول دا ټول ستا امتحان دے نو الله تعالیٰ وفرمایل چه آؤ، دا هر څه ما وکړل زۀ په خپلو بندګانو ابتلاء کوم چه بصیرت او غیر بصیرت والا جدا کړم۔ کله کله الله تعالیٰ داسے امتحان راولی چه د انسان دماغ پکښې بند شی نو پدے وخت کښې الله تعالیٰ ستا ایمان او غیر ایمان خلکو ته راښکاره کوی۔

وَ كَذٰلِكَ سَوَّلَتْ: یعنی زما نفس اماره بالسوء ما ته داسے ښائسته کړے وه نو ځکه ما دا کار وکړو۔ لکه بعض خلکو ته نفس قتلونه، بعضو ته جادو کول بعضو ته پیران تابع کول او بیا په خلکو باندے کینول مزه ورکوی۔ نفس ورته دا ښائسته ښکاره کړی وی۔

او تفسیر روح المعانی همدا معنیٰ پس د ډیر تفصیل نه غوره کړیده او دا د ډیرو سلفو یعنی صحابه کرامؓ او تابعینوؒ نه نقل ده او په بله معنیٰ ئے رد کړیدے۔

او همدا خبره غوره ده۔ لکه علی بن ابی طالب ؓ نه مستدرك د حاکم رقم (٣٤٣٤) کښ په صحیح سند نقل کړیدے۔ او ابن عباسؓ نه امام نسائیؒ په السنن الکبری (١١٢٦٣) او ابویعلی الموصلی نقل کړیدے۔

(وفی اسناده اصبغ بن زید (اتحاف الخیرة المهرة ٧٦/٦) وهو صدوق عند ابن حجر والذهبی)

(٢) تفسیر: بَصُرْتُ په معنیٰ د علم سره دے او اثر نه مراد سنت دی او الرسول نه مراد موسیٰ ؑ دے۔ او (فَنَبَذْتُهَا) ما گوزار کړه په طریقه د بد گنړلو سره۔ او نفس راته دغسے ښائسته کړل چه د سنتو په مقابله کښ راته بدعت ښه ښکاره شو۔

دا د ابو مسلم اصفهانی تفسیر دے چه ډیرو مفسرینو غوره کړیدے لکه زمخشری او فخر الدین الرازی وغیره، لیکن غوره نهٔ دے، بعید دے۔

او دا علماء په اول تفسیر باندے دا اعتراض کوی چه په هغے کښ زیات تقدیر راځی چه دا د فصیح کلام سره مناسب نهٔ دے، ځکه چه عبارت داسے جوړیږی: [قَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ حَافِرِ فَرَسِ الرَّسُوْلِ] ما راواخسته یو موټے خاوره د منډ د خپږے د اس د جبریل ؑ نه۔ مگر ددے نه جواب دا دے چه په فصیح عبارت کښ داسے ایجاز الحذف زیات کیږی کله چه مطلب واضح وی نو داسے تقدیر نقصان نهٔ ورکوی۔

قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ
اُووئیل موسیٰ ؑ پس ځه (ددے قوم نه) یقیناً ستا دپاره په ژوند کښ دا ده چه
تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ ۪ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا
ته به وائے ما له لاس مهٔ راوړئ او یقیناً تا لره مقرر وخت دے (د هلاکت ستا) چه
لَّنْ تُخْلَفَهٗ ۚ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِيْ
هیچرے خلاف به نشی کیدے ستا د هغے نه او اُوگوره معبود خپل ته هغه چه

ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ۖ لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنسِفَنَّهُ فِي
گرځېدلے ئے تۀ په هغې باندې منجور خامخا اُوبه سيزو مونږ دے بيا به ئے والوزو په
الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي
درياب کښې په الوزولو سره۔ يقيناً اله ستاسو الله دے هغه ذات دے
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾
چه نشته حقدار د بندګئ سوئ د هغه نه، فراخه دے هر شي ته په علم کښې۔

تفسير : موسىٰ عليه السلام د سامري د بيان آوريدو نه روستو د الله تعالىٰ په حکم سره هغه وشړلو او بنی اسرائيلو ته ئے حکم وکړو چه هيڅ يو انسان به دۀ سره خبرے نۀ کوی او هر سړے دے ورسره تعلق پريکړی، يوه معنىٰ خو داده۔

او دويمه معنىٰ داده چه هغۀ ورته د الله دا فيصله واوروله چه په ټول ژوند کښې به ستا بيماری داوی چه تۀ به خلکو ته وائے چه زما خواته مۀ رانزدے کيږئ، او مساس د مُمَاسَّة نه دے يعنی خلك به تا ته نۀ نزدے کيږی او تۀ به خلکو ته نۀ نزدے کيږے، غير اختياری به د خلکو نه منډے وهے۔

دا ډيره لويه سزا ده چه انسان د خلکو نه جدا شي نو دے نه پس هغه په صحراوونو او دشتو کښې د ځناورو سره ژوند تيرول شروع کړل، ټول ژوند د خلکو نه جدا شو، دا ډير تنګ ژوند دے، نۀ ئے ښځه وه، او نۀ بچی او نۀ د دنيا د څيزونو نه فائده اخستل وو او تردے چه پدے ذلت حالت کښې وفات شو۔

صاحب د فتح البيان د کرخیؒ نه نقل کړيدی:

[وَهٰذِهِ الْآيَةُ أَصْلٌ فِيْ نَفْيِ أَهْلِ الْبِدَعِ وَالْمَعَاصِيْ وَهِجْرَانِهِمْ وَأَنْ لَّا يُخَالَطُوْا]

دا آيت دليل دے چه مبتدعين او ګناهګاران دے دغه شان وشړلے شي او د دوی سره دے قطع تعلق وکړے شي، او د دوی خواته دے څوك نۀ ورځی۔ (فتح البيان ٤/٣٦٨)

صاحب د فتح البيان د (لَا مِسَاسَ) غوره معنىٰ دا بيان کړيده چه الله تعالىٰ په سامری باندے د خلقو نزدے والے حرام کړو، هغۀ به چه کله هم چاله ګوتے وروړے نو په دواړو به سخته تبه راتله۔ دے وجے نه هغۀ به چه کوم انسان ددۀ خواته نزدے راتلونکے وليدۀ نو تښتيدلو به او چغه به ئے وهله چه زما خواله نزدے مۀ راځئ:

وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهُ: دا خو دنیوی سزا وه چه د الله تعالیٰ د طرفه سامری ته ملاؤ شوه، او د آخرت د عذاب په باره کښې هغهٔ ته وویل شو چه د هغهٔ دپاره یو وخت مقرر دے، کله چه دغه وخت راشی نو دغه عذاب به خورے، په هیڅ حالت کښې تهٔ ددے نه بچ کیدے نشے. یعنی پوره سزا به ورته په آخرت کښې ملاویږی ځکه چه د شرك جرړه ئے کړلے ده.

وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ: اُوس سامری او د هغهٔ تابعدارو ته د هغوی د سخی د عبادت گمراهی بیانوی چه ستاسو سخے د الُوهیت (او عبادت) مستحق نهٔ دے ځکه چه هغه ذلیله او عاجز دے. یعنی تهٔ چه د کوم معبود مخے ته هر وخت بنکته کیږے، مونږ هغه سوزه وو او ایره ترے جوړه وو، او ددے ایره په سمندر کښې شیندو، دے دپاره چه ددے څهٔ نښه نښانه پاتے نشی.

فائده: موسیٰ ﷺ دغه سخے وسیزو او د هغهٔ ایره ئے دریاب ته گوزار کړه دے دپاره چه بت پرستانو ته د هغوی معبود سپك بنکاره شی.

ددے نه بعض علماؤ دا دلیل نیولے دے چه کوم شی باندے شرك شوے وی نو د هغے نه فائده اخستل حرام دی مگر دا د موسیٰ ﷺ په دین کښې حرام وو، زمونږ په دین کښې حکم دا دے چه که دغه شے قیمتی وو لکه سرهٔ او سپین وو او بت ترے جوړ شوے وو نو هغه به مات کړے شی او د سرو او سپینو توتے به خرڅی کړی، فائده به ترے واخلی ځکه چه مال ضائع کول حرام دی، البته زوغ بت د سرو یا د سپینو خرڅول حرام دی او که د غیر فائده من شی نه جوړ وی مثلاً د چونے، یا کانړی نه نو هغه به ضرور ماتوی او د هغے خرڅول په هر حال کښې حرام دی.

إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي: د سامری د مشرکانه عقیدے او د بُت پرستیٔ د رد کولو نه پس، موسیٰ ﷺ بنی اسرائیلو ته متوجه شو او هغویٔ ته ئے د توحید عقیده بیان کړه، او رد د شرك فی العلم ئے وکړو چه ستاسو د ټولو معبود الله تعالیٰ دے چه د هغهٔ نه سیوا بل هیڅوك د عبادت لائق نشته، نهٔ هغه سخے چه د هغے په ذریعه سامری تاسو ټول گمراه کړی وئ. بیا ئے ووئیل چه د دغه ایکی یواځے ذات علم هر شیٔ ته شامل دے، او د هغهٔ نه سیوا د هریو کس عِلم نیمگړے او قدرت ئے ناقص دے، دے وجے نه د هغهٔ نه سیوا بل څوك څنگه معبود کیدے شی؟.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ

دغسې بیانوو مونږ په تا باندې د خبرو د هغې نه چه مخکښې تیر شویدی او یقیناً

اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿۹۹﴾ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ

درکړیدې مونږ تا ته د خپل طرف نه یاداشت (قرآن). چا چه مخ واړو ددې نه

فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ﴿۱۰۰﴾ خٰلِدِيْنَ

نو یقیناً هغه به پورته کوی په ورځ د قیامت بوج (د ګناه). همیشه به وی

فِيْهِ ؕ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ﴿۱۰۱﴾

په هغې کښې او بد دې دا دوی لره په ورځ د قیامت بار.

تفسیر : اُوس پدې آیتونو کښې قرآن کریم ته ترغیب ورکوی نو د اول د سورت سره متعلق دې، او معرضینو خلکو ته د آخرت سخت تخویف ورکوی، بیا د آخرت د ورځې هیبت بیانوی تر (۱۱۲) آیت پورې، بیا قرآن کریم ته ترغیب ورکوی چه دا وعیدونه ددې دپاره بیانیږی چه خلکو کښې تقویٰ راشي یا نصیحت قبول کړی. بیا یو ادب بیانوی او بیا د آدم ﷺ واقعه راوړی.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ: دا مستقل کلام دې د رسول الله ﷺ دپاره تسلی ده او د مخکنو خلکو د احوالو نه عبرت اخستو ته دعوت دې او د رسول الله ﷺ معجزات زیات ښکاره کول دی. نبی کریم ﷺ ته وئیلې کیږی چه لکه څنګه چه مونږ ستا دپاره په پورتنو آیتونو کښې د موسیٰ ﷺ او فرعون او موسیٰ ﷺ او بنی اسرائیلو واقعات بیان کړیدی، دغه شان مونږ ستا دپاره آینده هم د تیرو شوو قومونو عبرتناکې واقعې بیانوو. دې دپاره چه ستا دپاره تسلی شی او ستا د نبوت په رشتینوالی باندې دلیل شی، او دې دپاره چه خلک ترې عبرت واخلي.

وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا : او مونږ خاص طور سره د قرآن غونته عظیم کتاب درکړې دې، چه په دې کښې د مومنانو دپاره نصیحتونه او عبرتناکې خبرې دی. د ذکر نه مراد قرآن کریم دې. (ابن زیدؒ) دې ته ذکر پدې وجه وائی چه دا انسان ته خبره رایاده وی او عبرت ورکوی. او بعض وائی چه د ذکر نه مراد شرافت دې لکه د سورة الزخرف آیت (٤٤) کښې دی: ﴿ وَاِنَّهٗ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ ﴾ او یقیناً دا قرآن شرافت دې ستا او ستا د قوم

دپاره۔

مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ: یعنی دا داسے کامل او جامع کتاب دے چه هیڅ یو نبی ته نهٔ دے ورکړے شوے۔ څوك چه ددے نه مخ واړوی، په دے ایمان نهٔ راوړی او په دے عمل نهٔ کوی، هغه به د خپل کفر په وجه د حشر په میدان کښ د ډیرو زیاتو ګناهونو سره راځی، چه دا به ددهٔ په اوږه باندے ډیر زیات دروند بوج وی او دا به ئے بار کړی وی او جهنم ته به ځی۔

وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا: یعنی د قیامت په ورځ دا د دوی دپاره ډیر بد بوج دے۔ او دا بوج د شرك او د ګناهونو دے، او په قیامت کښ د هرے ګناه خپل بوج دے۔

حمل په زیر د حاء سره هغه بار ته وائی چه د بدن په ظاهر وی او حَمل په زبر د حاء سره هغه بار چه په خیټه کښ دننه وی۔

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ
په کومه ورځ چه پوکے به اوکړے شی په شپیلۍ کښ او راجمع به کړو مجرمانو لره
يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿۱۰۲﴾ يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ
په دغه ورځ شین سترګی۔ پټے پټے خبرے به کوی په مینځ خپل کښ
اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿۱۰۳﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا
چه تاسو وخت نهٔ دے تیر کړے مګر لس ورځے۔ مونږ ښه پوهه یو په هغه څه چه
يَقُوْلُوْنَ اِذْ يَقُوْلُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً اِنْ لَّبِثْتُمْ
دا خلق ئے وائی کله چه وائی غوره د دوی په رائے کښ چه نهٔ یئ ایسار شوی تاسو
اِلَّا يَوْمًا ﴿۱۰۴﴾ وَيَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ
مګر یوه ورځ۔ او تپوس کوی دوی ستا نه په باره کښ د غرونو کښ نو ورته اووایه
يَنْسِفُهَا رَبِّيْ نَسْفًا ﴿۱۰۵﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿۱۰۶﴾
وابه لوزوی دا رب زما په الوزولو سره۔ نو پرے به دی دا زمکه میدان خویه۔
لَّا تَرٰى فِيْهَا عِوَجًا وَّلَآ اَمْتًا ﴿۱۰۷﴾
نهٔ به وینے تهٔ په هغے کښ کوږوالے او نهٔ ډیرګی۔

تفسیر : دلته مراد دویمه (شپیلۍ) ده چه په دے کښې د پوکۍ وهل کیدو نه پس به تمام خلق ژوندی شی او د محشر میدان ته به روان شی۔

زُرْقًا : جمع د اَزْرَق ده یعنی مجرمان به راجمع کړو شین سترګی۔ په دنیا کښې د سترګو شینوالے عیب نهٔ دے ځکه چه دا د الله تعالیٰ ورکړه او پیدائش دے، او کومو روایتونو کښې ئے چه عیب راغلے دے هغه موضوع او منګهړت دی، دلته د شینوالی نه معنیٰ دا ده چه د ډیرے تندے د وجه نه به ئے د سترګو توروالے شینوالی ته مائل شوے وی۔ لکه از هری د زُرْقًا معنیٰ په (عِطَاشًا) سره کړیده۔ یعنی تږی۔ او فراءٓ ئے په (عُمْيًا) سره معنیٰ کړیده یعنی ړانده۔ خو خپله معنیٰ ئے د شین سترګو ده۔

ابن عاشورؒ لیکی چه زُرْقَة : داسے رنګ دے لکه د غروب نه پس چه د آسمان رنګ وی۔ او دا د انسان په خرمن کښې ډیر قبیح منظر دے ځکه چه دا داسے ښکاره کیږی لکه چه د اُور سوزش ورته رسیدلے وی۔ او ظاهر د کلام دا دے چه زُرْقَة (شینوالے) به د دوی د بدنونو رنګ وی نو دا داسے دے لکه (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوْهٌ) یا که د سترګو شینوالے مراد واخستے شی نو بیا به معنیٰ دا وی چه د دوی د سترګو شینوالے به د عام حالت نه ډیر زیات وی چه سخت به بد ښکاره کیږی۔ (التحریر والتنویر ١٦/١٨٠)

يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ : او دوی به دومره هیبت نیولی وی چه یو بل ته به په پټه وائی چه په دنیا کښې زمونږ د عیش پرستئ ژوند د لسو ورځو نه زیات نهٔ وو۔ او دا د عامو مشرکانو خبره ده او د دوی چه کوم مشران دی نو هغوی به د ډیر هیبت په وجه د دنیا ژوند یوه ورځ وګنړی۔ مفسرین لیکی چه کله د آخرت ویره ووینی نو په دنیا کښې د خوشحالئ تیرے کړے ورځے به ورته یو څو ورځے ښکاره شی، او افسوس به وکړی چه آرمان دے مونږ د نیکئ او تقوئ ژوند تیر کړے وے نو په دے ابدی ژوند کښې به مونږ د ذلت او رسوائی او عذاب او عقاب سره نهٔ مخ کیدلے۔

عَشْرًا : ددے تعمیز (لَيَالٍ) دے یعنی لس شپے، او شپے ځکه ذکر کوی چه کافرانو تول ژوند په تیارو کښې تیر کړیدے۔

اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً : اَیْ اَفْضَلُهُمْ حَالَةً وَرَاْيًا۔ یعنی غوره د دوی نه په حالت او رایه کښې۔

اِلَّا يَوْمًا : د دوی چه کوم مشران وو په هغوی به د آخرت هیبت زیات وی نو هغوی به ځکه یوه ورځ بیانوی، د دنیا خوندونه به ترے تول هیر وی۔

آیت نه مقصد د دنیا د زندګئ سپکوالے او بے قدری ثابتول دی او دا چه دا خبره به د

مجرمانو په ژبه د قیامت په ورځ رابښکاره شي، او د افسوس په وجه به ورغوي مروړي او وائي به ارمان دے ! چه مونږ د دغه يو څو ورځو ژوند په عیش کښ مشغول شوي نه وے او د آخرت دپاره تیاري مو هیره کړے نه وے !

ابن عاشورؒ لیکي : دوي د دوباره ژوند نه منکر وو چه بدن کله خاورے شي نو دا به څنګه دوباره راژوندي شي نو کیدے شي چه پدے الفاظو (اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا) سره د خپل انکار دپاره عذر بیانوي چه مونږ څکه راژوندي شو چه زمونږ بدنونه نۀ دي خاوري شوي بلکه صرف لس ورځے پس زمونږ بدن ته روحونه راواپس کړے شویدي (چه په دومره موده کښ معمولي تغیر بدن کښ راځي او بدن لا خاورے شوے نۀ وي) نو څکه مونږ دوباره راژوندي شو. ورنه که مونږ ذره ذره شوي وے نو د هغے راپورته کول خو ناممکن دي.

او په دوي کښ چه کوم غوره رائے والا وي او ښۀ عذر پیش کونکے وي نو هغه به وائي چه تاسو خطاء شوئ بلکه تاسو یوه ورځ تیره کریده څکه دوباره راپورته کړے شوئ څکه چه ستاسو بدنونه بیخي روغ رمټ دي.

وَيَسْئَلُوْنَكَ : د قیامت تذکره وشوه نو اُوس د آخرت د اثبات يو تصویر بیانوي.

شان نزول :

د مکے مشرکانو رسول الله ﷺ نه تپوس وکړو چه تۀ وائے چه قیامت به راځي نو دا غرونه خو ډیر لوي مخلوق دے دا به څنګه د ځاي نه وخوزیږي؟ نو الله تعالیٰ نبي کریم ﷺ ته وفرمایل : تۀ دوئ ته جواب ورکړه چه زما رب به دا د جرړے نه وباسي او بهیدونکے شګے به ترے جوړے کړي، بیا د مالوچو د پاغوندو پشان به ئے په فِضاء کښ والوزوي، او ددے ځایونه به برابر او مئین شي چه په دے کښ به نۀ څۀ بوټے وي او نۀ څۀ آبادي، او نۀ د زمکے څۀ برخه به ښکته پورته وي.

يَنسِفُهَا: نسف د بیخ نه ویستل او بیا تقسیمول او آلوزول دي.

فَيَذَرُهَا: اَیْ اُصُوْلَهَا وَمَرَاكِزَهَا. یعني د غرونو ځایونه به هموار شي.

قَاعًا: هغه میدان چه ګیاه او آبادے په کښ نۀ وي. (ابن عباسؓ) ۲- نرمه زمکه.

صَفْصَفًا : صفا او هموار او خوئے. دا دلیل دے چه زمکه به توله نۀ فنا کیږي بلکه ددے هیئت او شکل به بدل شي.

عِوَجًا: ددے نه مراد خکته والے دے۔ او د امتا نه مراد پورته والے دے۔ یا عوج چاودونو او کندو ته وائی او امت ډیرکو ته وائی۔

يَوۡمَئِذٍ يَّتَّبِعُوۡنَ الدَّاعِىَ لَا عِوَجَ لَهٗ ۚ وَخَشَعَتِ
په دغه ورځ به دوی روان وی د آواز کونکی پسے نهٔ به وی کوږوالے هغے لره او عاجز به وی
الۡاَصۡوَاتُ لِلرَّحۡمٰنِ فَلَا تَسۡمَعُ اِلَّا هَمۡسًا ﴿۱۰۸﴾ يَوۡمَئِذٍ لَّا تَنۡفَعُ
آوازونه رحمٰن ذات لره نو نهٔ به اورے تهٔ مگر کشارے۔ په دغه ورځ به فائده نهٔ ورکوی
الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنۡ اَذِنَ لَهُ الرَّحۡمٰنُ وَرَضِىَ لَهٗ قَوۡلًا ﴿۱۰۹﴾
سفارش مگر د هغه چا چه اجازت ورکړی هغه ته رحمان او رضا وی د هغه په وینا۔
يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ
پو هیږی الله په هغه څه چه مخکښې د دوی نه دی او هغه چه روستو د دوی نه (پاتے
وَلَا يُحِيۡطُوۡنَ بِهٖ عِلۡمًا ﴿۱۱۰﴾
شوی) دی او نشی راګیرولے دوی الله لره په علم کښې۔

تفسیر : د داعی دوه معانی دی (۱) اَلۡاِمَامُ فِی الدُّنۡيَا ۔ یعنی په دنیا کښې ئے چه کوم پیشوا او مشر نیولے وو د هغه پسے به روان وی۔ (۲) ظاهر دا ده چه داعی نه مراد نافخ فی الصور دے یعنی کوم ملائك چه په شپیلۍ کښې پوکے کوی چه هغه اسرافیل ﷺ دے چه هغه به په شپیلۍ کښې داسے وائی : [اَيَّتُهَا الۡعِظَامُ الۡبَالِيَةُ وَاللُّحُوۡمُ الۡمُتَمَزِّقَةُ قُوۡمُوۡا اِلٰى عَرۡضِ الرَّحۡمٰنِ] اے زړو هډوکو او ذره ذره شوو غوښو راپاڅیږئ د رحمٰن ذات پیشۍ ته۔ نو کله چه دا آواز وشی ټول خلك به د هغه د آواز پسے ور روان شی نو د لا عوج له معنیٰ ده [اَیۡ لَا عِوَجَ لَهُمۡ عَنۡهُ] نهٔ به وی کوږوالے د خلکو د هغهٔ نه۔ الله تعالیٰ به ورله په آواز کښې دومره طاقت اچولے وی۔

وَخَشَعَتِ الۡاَصۡوَاتُ : اَیۡ ذَلَّتۡ وَسَكَنَتۡ ۔ ذلیله او په آرام به شی آوازونه رحمٰن ذات ته، هیڅوك به خبرے نشی کولے د ډیر هیبت د وجه نه۔ او دارنګه د الله تعالیٰ د اجازت نه بغیر به د هیچا د خبرو قدرت نهٔ وی۔

هَمۡسًا : ۱- اَلصَّوۡتُ الۡخَفِیُّ ۔ پټ آواز۔ (ابن عباسؓ ومجاهدؒ) ۲- اکثر مفسرین وائی

چه دا (صَوْتُ نَقْلِ الْاَقْدَامِ اِلَى الْمَحْشَرِ وَوَطْئِهَا) ۔ یعنی د خپو کشاری ته وئیلے شی چه محشر طرفته اخستے کیږی۔ ۳- دارنګه د سینے آواز ته وائی۔ (یعنی ساه اخستل)۔ ظاهر دا ده چه ددے نه مراد پټ آواز دے برابره ده چه په قدم سره وی او که د خولے نه وی په خوزولو د شونډو سره، یا د سینے نه وی۔

يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ : اُوس نفی د شفاعتِ قهری دے، که څوك ووائی چه زمونږ آلهه شته هغه به زمونږ دپاره سفارش کوی نو الله تعالیٰ فرمائی چه د قیامت په ورځ به سفارش فائده نهٔ ورکوی مګر په اجازه د الله تعالیٰ۔ او دا د هم د قیامت هیبت دے چه سفارش پکښې کار نهٔ ورکوی۔

لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ : ۱-اَیْ لَا تَنْفَعُ شَفَاعَةُ اَحَدٍ اِلَّا شَفَاعَةَ مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ فِیْ اَنْ يَّشْفَعَ لِغَيْرِهٖ وَكَانَ لَهٗ قَوْلٌ يَرْضٰی ۔ یعنی د هیچا سفارش به د هیچا دپاره فائده نهٔ ورکوی مګر د هغه چا سفارش به فائده ورکوی چه رحمٰن ذات ورته اجازه ورکړی چه بل له سفارش وکړی او دهٔ په دنیا کښې داسے وینا کړی وی چه هغه الله ته خوښه وی یعنی موحد وی او شرك ئے نهٔ وی کړے۔ او دا به انبیاء علیهم السلام او خواص مؤمنان متقیان وی۔

۲- یا ددے نه مراد هغه څوك دے چه د هغه دپاره شفاعت کیږی نو د من اذن نه مخکښې به لام پټ وی اَیْ لَاتَنْفَعُ شَفَاعَةُ اَحَدٍ لِاَحَدٍ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهٗ قَوْلًا ۔ یعنی د هیچا سفارش به هیچا له فائده نهٔ ورکوی مګر هغه چا له به د مؤمنانو سفارش فائده ورکوی چه هغه دپاره الله تعالیٰ اجازه کړی وی چه هغه دپاره دے سفارش وکړے شی او د هغه په خبره الله تعالیٰ راضی شوے وی۔ یعنی ګنهګار مؤمن وی۔

او دا آیت دلیل دے چه د کبیره ګناهونو والو دپاره به سفارش کیږی، کله چه توحید پکښې وی۔ څکه چه د فاسق په لا اله الا الله باندے هم الله تعالیٰ راضی دے، او هغه ئے ترے قبوله کړیده۔ نو پس د اجازت نه به دهٔ ته شفاعت فائده ورکوی۔ ابن عباسؓ وائی چه د رَضِيَ لَهٗ قَوْلًا نه مراد لا اله الا الله ده۔

امام بغویؒ لیکی : دا آیت دلیل دے چه بے ایمانه خلقو دپاره به هیڅ شفاعت نهٔ کیږی۔ د شفاعت فائده مخکښې بیان شویده چه پدے کښې د الله تعالیٰ تعظیم، د انبیاء علیهم السلام او مؤمنانو اکرام او په مجرم باندے رحم مقصد دے۔

نو په شفاعت کښې به په الله تعالیٰ باندے بدګمانی نشی کولے چه الله تعالیٰ ئے جهنم ته بوځی او رسول الله ﷺ ئے بچ کوی، نهٔ، دے ته شفاعت نهٔ وائی بلکه شفاعت کښې

مقصد د الله تعالیٰ تعظیم ښکاره کول دی۔

يَعْلَمُ مَابَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ: یعنی د مخلوق په باره کښې چه کومه فیصله وشوه چه څوك جنت ته او څوك جهنم ته داخل کړے شو نو د دوی په نیکو او بدو اعمالو الله تعالیٰ ښهٔ عالم دے۔ او دا د تیر شوی آیت دلیل دے یعنی شفعاء بغیر د اجازت نه سفارش نشی کولے ځکه چه الله تعالیٰ د دوی په حال او عجز عالم دے۔

ما بین ایدیهم : ۱- نه مراد هغه عملونه دی چه دوی مخکښې کړی وی (په خوانی کښې) او (ما خلفهم) نه مراد روستو عملونه دی کوم چه دوی په بوډاوالی کښې کړیدی۔

۲- ما بین ایدیهم نه د قیامت او آخرت حالات مراد دی۔ او ما خلفهم کښې د دنیا حالات دی۔

بِهٖ عِلْمًا : ۱- ضمیر الله ته راجع دے یعنی مخلوق الله تعالیٰ او د هغه صفات په خپل علم کښې نشی راګیرولے۔ الله تعالیٰ به لیدلے کیږی لیکن د هغه په ذات باندے به احاطه نشی کولے چه حقیقت ئے څنګه دے۔ لکه آسمان ته مونږ ګورو لیکن حقیقت ئے راته نهٔ دے معلوم۔ ۲- یا ضمیر (ما) ته راجع دے۔ یعنی مخلوق په خپل علم کښې نشی راګیرولے هغه حالات چه په دوی باندے راځی۔

وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّوْمِ ۚ وَقَدْ
او عاجز به وی مخونه ژوندی ذات ته چه تدبیر کونکے د ټول عالَم دے او یقیناً
خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿۱۱۱﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ
نا امیده دے هغه څوك چه پورته ئے کړو په ځان باندے ظلم لره۔ او چا چه عمل اُوکړو
مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَّلَا هَضْمًا ﴿۱۱۲﴾ وَكَذٰلِكَ
نیك او دا مؤمن وی نو نهٔ به یریږی د زیاتی نه او نهٔ د کمی نه۔ او دارنګه
اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَّصَرَّفْنَا فِيْهِ مِنَ
مونږ رالیږلے دے دا قرآن عربی ژبے والا او قسماقسم بیان کړیدی مونږ پدے کښې د
الْوَعِيْدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ اَوْيُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿۱۱۳﴾
عذابونو نه دے دپاره چه دوی کښې تقویٰ پیدا شی یا پیدا کړی دوی لره یاداشت۔

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ

نو اُوچت دے الله تعالیٰ چه بادشاه حق دے او جلتی مهٔ کوه په قرآن سره مخکښې ددے

يُّقْضٰۤى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ ۫ وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِىْ عِلْمًا ﴿۱۱۴﴾

نه چه پوره کړے شی تا ته وحی ددے او اُووایه اے ربه زما زیات کړے زما علم۔

تفسیر : د قیامت په ورځ به د تمام محشر والو څټونه د الله تعالیٰ مخامخ ښکته وی۔ او دا هم د مخکښې آیت دپاره دلیل دے چه بغیر د اجازت نه به سفارش څکه نشی کولے چه ټول خلك به الله تعالیٰ ته عاجز وی۔

وَعَنَتِ : عَنَا يَعْنُوْا په معنیٰ د عاجزئ سره دے۔ اَیْ ذَلَّتْ وَخَضَعَتْ ۔ الله تعالیٰ ته به ذلیله او عاجز وی۔

اَلْوُجُوْهُ : نه مراد ټول مخونه دی۔ او وجوه کله په معنیٰ د سردارانو او اشرافو سره راځی یعنی دنیا کښې چه کوم خلك مشران وو نو د قیامت په ورځ به عاجزه وی، تکبر به ئے ختم وی۔ خو د وُجوه نه چه ټول مخونه واخستے شی نو سرداران هم پکښې داخلیږی۔

وَقَدْ خَابَ : ددے نه روستو دوه ډلے بیانیږی، مشرکان او ایمان والا۔ چه د دوی په اعمالو به حساب وی۔

خاب معنیٰ ده مراد ته ونهٔ رسیدو۔ د ظلم نه مراد شرك دے۔ (ابن جریج، قتادة)

په دنیا کښې چه څوك په شرك باندے مړ شی، هغه به په آخرت کښې ډیر لوئے تاوانی وی، او چا چه د ایمان په حالت کښې نیك عمل کړے وی او د دنیا نه رخصت شی، نهٔ به ددهٔ په ګناهونو کښې زیاتے وکړے شی اونهٔ به ددهٔ نیکئ کمے کړے شی۔

ظلما او هضما کښې فرق

۱- ظلم دا دے چه د جرم نه زیات ګناهونه پرے واچوی، او هضم دا دے چه نیکئ ورله کمے کړی۔ ۲- ماوردیؒ وائی : ظلم ټول حق منع کول دی، او هضم بعض حق منع کول دی۔ او ظلم لفظ د اضدادو نه دے په معنیٰ د کمی او زیاتی دواړو سره استعمالیږی۔

هضم نقصان او ماتولو ته وئیلے شی۔

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ : اُوس بیا قرآن ته ترغیب ورکوی څکه چه د قیامت او د قرآن

مناسبت دے۔ یعنی چونکه قیامت راتلل او د نیکئ بدله موندل یقینی دی، دے وجے نه الله تعالیٰ قرآنِ کریم په فصیح او بلیغ عربیٔ ژبه کښ نازل کړو، دے دپاره چه هغه انسانانو ته د جنت زیرے ورکړی او د جهنم نه ئے ویروی۔

وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيْدِ: په دے کښ قِسما قِسم دهمکیانے دی، دے دپاره چه خلق د کفر او گناهونو نه بچ شی، او په دے کښ د تیرو شوو قومونو د هلاکتونو واقعات هم دی دے دپاره چه دا واوری او د خپلے اصلاح کوشش وکړی۔

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ: دے دپاره چه دوی کښ تقویٰ پیدا شی۔/ یا دے دپاره چه دوی د الله تعالیٰ نه او د هغه د عذابونو نه ویریږی او د گناهونو نه بچ شی۔

اَوْيُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا: یا به ورته یاداشت راپیدا کړی۔

د تقویٰ او د ذکر فرق

تقویٰ د عملونو بنهٔ کیدو ته وئیلے شی او ذکر د عقیدو بنهٔ کیدل دی۔ نو دلته (اَوْ) د مانعة الخلو دے۔ یعنی قرآن به دواړه کارونه کوی، عقیده هم جوړوی او عملونه هم۔ او که څوك قرآن وائی او د هغهٔ عقیده جوړه نشی یا عملونه ئے صحیح نشی نو دهٔ د قرآن نه فائده وانخسته۔ ۲ - دویم فرق دا دے چه انسانان دوه قسمه دی (۱) اشرف النفوس۔ غوره او شریف نفس والا خلك هغه دی چه د خبرے په آوریدو سره سمدست فکر وکړی او خپله اصلاح شروع کړی، (۲) او دویم هغه نفسونه دی چه په هغوی باندے غفلت غالب وی نو دوی د خبرے په آوریدو په اول ځل نهٔ بنه کیږی بلکه کله رابیدار شی لږ سوچ وکړی بیا غافل شی بیا رابیدار شی نو لږ وخت بعد بنهٔ شی۔ نو تقویٰ د اول قسم خلکو سره لگی چه دوی کښ به سمدست تقویٰ (تول دین) راشی، او دویم قسم خلکو دپاره به قرآنِ یاداشت راپیدا کړی او مهمے خبرے ته به ئے متوجه کړی۔

فَتَعٰلَى اللّٰهُ: اُوس د الله تعالیٰ عظمت بیانوی، چه دغه وعیدونه او دهمکیانے تاسو ته داسے لوی ذات او بادشاه بیانوی د هغه نه یره پکار ده۔

الْمَلِكُ الْحَقُّ: اَيِ الثَّابِتُ فِيْ ذَاتِهٖ وَصِفَاتِهٖ ۔ (هغه ذات چه په خپل ذات او صفاتو کښ ثابت دے)۔ ۲ - ذُو الْحَقِّ فِيْ مَلَكُوْتِهٖ وَاُلُوْهِيَّتِهٖ ۔ (په خپله بادشاهئ او اُلوهیت (معبود کیدو) کښ د حق والا دے)۔ ۳ - اَلْحَقِيْقُ بِاَنْ يُّرْجٰى وَعْدُهٗ وَيُخْشٰى وَعِيْدُهٗ ۔ (هغه ذات چه لائق دے چه د هغه د وعدے امید وساتلے شی او د هغه د دهمکئ نه یره وکړے شی)۔

او الله تعالیٰ ته حق بادشاه ځکه وائی چه بادشاهی ئې نۀ زائله کیږی او نۀ پکښې تغیر راځی او نۀ د بل چا نه حاصله ده او نۀ بل څوك پرے د الله تعالیٰ نه زیات لائق دے۔

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ : د قرآن متعلق خبره شروع ده نو دلته خپل نبی ته یو ادب بیانوی۔

پدے کښې درے تفسیره دی۔ ۱ - دا د رسول الله ﷺ د حال سره لګی۔ کله به چه جبریل علیه السلام نبی کریم ﷺ ته قرآن لوستلو، نو د ډیر احتیاط په وجه به ئې هر حرف او هره کلمه د هغۀ سره سره بار بار لوستله، پدے وجه به په رسول الله باندے ډیر تکلیف وو لکه چه د بخاری په دویمه صفحه کښې راغلی دی۔ ځکه چه هسے نۀ چه ترے کوم لفظ هیر شی بیا به چا نه تپوس کوی، او جبریل علیه السلام خو داسے استاذ دے چه غائبیږی۔ نو الله تعالیٰ وفرمایل چه داسے مۀ کوه بلکه انتظار کوه دے دپاره چه تۀ په ښه طریقے سره آیتونه واورے او پوهه شے پرے، او بیا هغه یاد کړے، او ددے په باره کښې ئې د سورة القیامه (۱۷/۱۶) آیتونه هم نازل کړل چه : ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ ۝ اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ ۝﴾

(اے نبی ! تۀ د قرآن د جلتئ جلتئ یادولو دپاره خپلے ژبے له حرکت مۀ ورکوه، ددے جمع کول او ستا په ژبه ددے لوستل زمونږ ذمه واری ده)۔

او د الله نه د زیادت د علم دعا غواړه نو درنه نۀ به یریږی۔

۲ - اَیْ لَاتَعْجَلْ بِالْعَمَلِ بِالْقُرْآنِ قَبْلَ الْبَيَانِ الْكَامِلِ۔ یعنی په قرآن باندے د پوره بیان نه مخکښې په جلتئ عمل مۀ کوه۔ ځکه چه په مجمل د قرآن به عمل وکړے او هغه به د الله تعالیٰ مراد نۀ وی نو په نقصان کښې به واقع شے۔ نو کله چه د یو حکم پوره تفصیل وشی بیا عمل کوه۔ دارنګه مجاهدؒ فرمائی چه په قرآن باندے د پوهے نه مخکښې هغه مۀ بیانوه۔ (قرطبیؒ)۔ په آیت کښې اشاره ده چه قرآن د جلتئ کتاب نۀ دے، او دا تجربه ده چه څوك قرآن کښې جلتی کوی په ډیر څه نۀ پوهیږی او کله ئې چه په آرام سره لولی نو زړۀ به پرے تازه کیږی او ایمان به پرے جوړیږی او ناشنا فوائد به مخے ته راځی۔

۳ - تفسیر : ابن عاشورؒ لیکی : رسول الله ﷺ به د خلکو د اصلاح دپاره ډیر زیات کوشش کولو نو هغه به دا خوښوله چه قرآن ډیر نازل شی او په هغے کښې مختلف قسم واقعات بیان شی دے دپاره چه د هغۀ قوم ددے نه نصیحت واخلی او د دوی اصلاح وشی نو الله تعالیٰ ورته تعلیم ورکړو چه خبره ما ته وسپاره ځکه چه زۀ د خلکو په عامو

احوالو بنهٔ خبردار یم۔ (التحریر والتنویر)

وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا: تهٔ د خپل رب نه د علم د زیاتوالي دعا کوه۔ صاحب د فتح البیان لیکي چه الله تعالیٰ خپل رسول ته د علم نه سیوا د بل هیڅ یو شي د زیات طلب کولو نصیحت نهٔ دے کړے۔ نو پدے آیت کښې بیان د شرافت د علم دے۔

ددے نه معلومیږي چه رسول الله ﷺ هم په زیات علم کښې الله تعالیٰ ته محتاج وو۔ نو کوم خلك چه خپل علم پوره ګڼړي دا جاهل دے۔ بیا سوال دا دے چه آیا د رسول الله ﷺ علم ګنې پوره نهٔ وو چه د نور علم سوال کوي؟ جواب دا دے چه د علم نه مراد د شریعت علم دے ځکه چه وخت په وخت به وحي نازلیده او احکام به پوره کیدل، نو معنیٰ دا ده چه اے الله ! ما ته د شریعت علم پوره کړه۔

(۲) جواب : دلته د علم نه مراد د احکام شرعیه ؤ نه علاوه نور علمونه دي چه هغه علم بالله او د هغه د صفاتو علم دے، او دا داسے علم دے چه ددے جزئیات نهٔ پوره کیږي۔

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ
او یقیناً حکم کړے وو مونږ آدم ؑ ته مخکښې ددینه نو پریے ښے خودو حکم لره
وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا ﴿۱۱۵﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا
او نهٔ وو موندلے مونږ هغه لره صبر۔ او کله چه مونږ اُووئیل ملائکو ته سجده اُوکړئ
لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى ﴿۱۱۶﴾ فَقُلْنَا
آدم ؑ ته نو سجده اُوکړه هغوی سوئ د ابلیس نه، انکار ئے اُوکړو۔ نو اُووئیل مونږ
يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ
اے آدمه ! یقیناً دا دشمن ستا دے او د بي بي ستا پس اُونهٔ باسي تاسو دواړو لره د جنت نه
فَتَشْقٰى ﴿۱۱۷﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا
نو په تکلیف به شې۔ یقیناً تا لره دا ده چه نهٔ به اُوږے کیږے په دے کښې او نهٔ به
تَعْرٰى ﴿۱۱۸﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيْهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿۱۱۹﴾
بربنډیږے۔ او یقیناً تهٔ به نهٔ تږے کیږے پدے کښې او نهٔ به دے ګرمي کیږي۔

تفسیر : واقعه د آدم علیه السلام ذکر کیږي چه پدے کښې یو مقصد اَلتَّحْذِیرُ عَنِ النِّسْیَان دے یعنی د خبرے هیرولو نه منع ورکوي چه ځوك خبره هیره کړي پریشانه کیږي نو تاسو ته چه کله قرآن نازل شو نو دا به نهٔ هیروئ ورنه پریشانه به شئ۔

نو اول په مشرکانو رد دے او بیا په فاسقانو رد دے چه د الله تعالیٰ حکمونه درته بیان شو نو هغے نه غفلت مهٔ کوئ۔

عَهِدْنَا: عهد دلته مضبوط حکم ته وائی۔

مِنْ قَبْلُ: ۱- اَیْ مِنْ قَبْلِ نُزُوْلِ الْقُرْآنِ۔ یعنی مخکښې د نازلیدو د قرآن نه۔

۲- مِنْ قَبْلِ هٰؤُلَاءِ الَّذِیْنَ تَرَکُوْا عَهْدِیْ۔ یا مخکښې ددے کسانو نه چه دوی زما عهد (حکم) پریښودو۔ ۳- یا مِنْ قَبْلِ اَکْلِهٖ مِنْهَا۔ مخکښې د خوړلو د ونے نه۔

فَنَسِیَ: ۱- د جمهورو مفسرینو تفسیر دا دے چه نسیان دلته په معنیٰ د ترك دے، او عزم نه مراد صبر دے۔ یعنی الله تعالیٰ آدم علیه السلام ته ونیلی وو چه ددے فلانئ ونے نه خوراك مهٔ کوه نو هغه کلك عزم وکړو چه نهٔ به ئے خوري لیکن لږ وخت روستو ورته شیطان وسوسه واچوله، هغه ئے دهوکه کړو او عزم ئے ورله کمزورے کړو او خبره ئے ورته رایاده کړه ﴿یَا آدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰی شَجَرَةِ الْخُلْدِ﴾۔ ﴿مَا نَهَاکُمَا رَبُّکُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّا اَنْ تَکُوْنَا مَلَکَیْنِ﴾ ۔ ۲- بعض مفسرین وائی چه نسیان په معنیٰ د هیره سره دے او عزم نه مراد غیر اختیاری کار کول دی۔ یعنی د ونے په خوړلو کښې خطاء شو۔ نو اے انسانانو! تاسو هم شیطان خطاء کوی خپل دشمن وپیژنئ۔

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِکَةِ: اُوس د واقعے تفصیل بیانوی، الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ ته فرمائی چه ته خلقو ته دا واقعه واوره، هر کله چه مونږ ملائکو ته د آدم (علیه السلام) د تعظیم ښکاره کولو دپاره د سجدے کولو حکم کړے وو، نو ټولو ملائکو په حکم عمل وکړو، لیکن ابلیس چه د پیریانو نه وو هغه په کبر او غرور کښې راغے او د سجدے کولو نه ئے انکار وکړو، نو مونږ آدم ته ووئیل چه دا ستا او ستا د ښځے دشمن دے، هسے نهٔ تاسو دواړه ددهٔ خبره ومنئ او ددے په وجه د جنت نه را اووځئ، او دنیا ته په راتګ سره د خپل ځان او د خپلے ښځے د خوراك دپاره د پُولے پټی او د محنت مزدورئ کولو ضرورت درپیښ شی، چه دا به ستا د پریشانئ باعث شی۔ ددے نه معلومیږی چه الله تعالیٰ چه د یو کار نه منع کوی نو په بندګانو باندے په هغے کښې ښهٔ حجت قائموی او خبره ورته رایاده وی بیا که سزا ورکوی نو بنده به خپله ځان ملامته کوی۔

فَتَشْقٰى : یعنی په دنیا کښې به د محنت او مزدورئ په وجه په مشقت کښې پریوزې۔
اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِیْهَا : یعنی مونږ تا ته ډیر لوی نعمت درکړیدے، ددے حفاظت کوه، هغه نه چه دا نعمتونه درنه واخستے شی۔ پدے جنت کښې به تا ته نهٔ لوږه رسی، او نهٔ به پکښې بربنډیږے او نهٔ به تنده وی او نهٔ گرمی۔
دلته ئے د لوږے سره بربنډوالے راوړو او د تندے سره ئے گرمی راوړه، وجه دا ده چه لوږه او بربنډوالے د غریبئ نه پیدا کیږی نو دا به نهٔ وی او تنده د گرمئ نه پیدا کیږی نو دواړه به نهٔ وی۔
وَلَا تَضْحٰى : د ضَحُوْ نه دے غرمو ته کیدو ته وئیلے شی چه د هغے په وجه ورته د نمر گرمائش ورسیږی، مراد ترے نه گرمی ده۔ او ددے څلورو په نفی سره ټول نعمتونه مراد دی ځکه چه انسان په دنیا کښې څومره سترے برداشت کوی نو دا د څلورو څیزونو دپاره، موړوالے په خوراکونو، تنده ختمیدل، جامه او د وسیدو ځای حاصلول۔ او ددے نه علاوه څیزونه زیاتی دی، د هغے نه بغیر هم ژوند تیریدے شی، او په دے کښې آدم عليه السلام ته دا خبردارے ورکول وو چه که دهٔ ونه ونهٔ خوړه نو دهٔ دپاره به په جنت کښې دا ټول څیزونه ملاویږی او که د هغه وصیت ترے ضائع شو او د هغه د لوظ حفاظت ترے ونهٔ شو نو د جنت نه به ئے دنیا ته راویاسی، نو ددے څیزونو په حاصلولو کښې به په ستړی والی او ستومانئ کښې اخته کیږی۔ (فتح البیان)

فَوَسْوَسَ اِلَیْهِ الشَّیْطٰنُ قَالَ یٰۤاٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ

پس وسوسه واچوله هغه ته شیطان ورته ئے اُووئیل اے آدمه ! آیا نهٔ ښایم تا ته ونه د

الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا یَبْلٰى ﴿۱۲۰﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ

همیشوالی او بادشاهی چه نهٔ به زړیږی۔ نو دواړو خوراك اُوکړو د هغے نه نو ښکاره شو

لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا یَخْصِفٰنِ عَلَیْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ز

دواړو ته عورتونه د دواړو او شروع شو دواړه چه لګولے ئے د ځان پورے د پاڼړو د جنت نه

وَعَصٰۤى اٰدَمُ رَبَّهٗ فَغَوٰى ﴿۱۲۱﴾ ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ

او خلاف اُوکړو آدم د رب خپل نه نو ژوند ئے خراب شو۔ بیا غوره کړو دهٔ لره رب ددهٔ

فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿۱۲۲﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيْعًا

نو مهربانی ئې اُوکړه په دهٔ او ښودنه ئې ورته اُوکړه۔ اُوئیل الله کوز شئ دواړه ددے نه ټول

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّىْ

بعض ستاسو د بعضو دپاره دشمنان به وی پس کچرته راشی تاسو ته زما د طرف نه

هُدًى ۵ۙ فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿۱۲۳﴾

هدایت نو پس چا چه تابعداری اُوکړه د هدایت زما نو نهٔ به گمراه کیږی او نهٔ به بدبخته کیږی۔

تفسیر: لیکن شیطان چه په انتظار کښې وو، هغهٔ د آدم علیه السلام په زړهٔ کښې وسوسه پیدا کول شروع کړل او وے وئیل چه اے آدم! آیا زهٔ تاته یوه داسے وُنه وښایم چه د هغې د خوړلو نه پس به تاسو دواړه هیڅ کله د جنت نه ونهٔ وځئ، او همیشه دپاره به دلته ستاسو حکومت وی؟ دواړه په دے لغزش کښې راغلل او د دغه منع شوے وُنې نه ئې خوراك وکړو، چه ددے په نتیجه کښې دواړه بربنډ شول، نو د وُنو پاڼرے ئې راشوکولے او خپله پرده ئې پرے پټوله، ځکه الله تعالیٰ د آدم علیه السلام په طبیعت کښې دا خبره ایښے وه چه هغهٔ بربنډ وسیدل نهٔ برداشت کول۔

وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهٗ فَغَوٰى: یعنی مخالفت وکړو آدم علیه السلام د خپل رب نه فَغَوٰی اَیْ فَضَلَّ عَنْ مَطْلُوْبِهٖ۔ نو واوړیدو د خپل مطلوب نه چه هغه همیشوالے حاصلول وو په خوراك د ونے سره۔ یعنی مقصد ته ونهٔ رسیدو، جنت کښې همیشه پاتے نشو۔ (فتح البیان)

۲- فَسَدَ عَيْشُهٗ بِنُزُوْلِهٖ اِلَى الدُّنْيَا۔ ژوند ئې خراب شو (یعنی سختو سره مخامخ شو) پدے وجه چه دنیا ته راکوز شو۔

مفسرین (لکه ابن فورك وغیره) لیکی چه دهٔ نه ددے غلطئ کیدل په مقام نبوت باندے د کامیابیدو نه مخکښې شوے وه۔ د خپل رب نه ئې ددے غلطئ مغفرت طلب کړو نو الله تعالیٰ هغه معاف کړو او د خپلے پیغمبرئ دپاره ئې منتخب کړو۔

فَتَابَ عَلَيْهِ: یعنی خپل طاعت ته ئې راواپس کړو۔ او توبه ئې ورله قبوله کړه۔

. وَهَدٰى: اَیْ هَدَاهُ اِلَى الثَّبَاتِ وَالْمُدَاوَمَةِ عَلَى التَّوْبَةِ فَلَمْ يَنْقُضْهَا۔

یعنی الله تعالیٰ ورته هدایت وکړو چه په خپله توبه باندے کلك پاتے شو او هغه ئې

ماته نکړه، بیا ئے هیڅکله داسے مخالفت ونکړو۔
یا د هَدیٰ معنیٰ دا ده چه د الله تعالیٰ په حکم باندے همیشه عمل کول۔ که یو تن په سلو حکمونو عمل کوی او په یو حکم عمل نکوی نو هغه په دغه یو حکم کښې هدایت والا نهٔ دے، ددے وجه نه په یو مؤمن کښې هدایت او ضلالة دواړه جمع کیدے شی چه په بعض حکمونو عمل کوی نو هدایت والا دے او چه بعض ترے پاتے کیږی نو ضلالة والا دے۔ او هرچه لوی هدایت او لوی ضلالت دے یعنی اسلام او کفر نو هغه په یو تن کښې په یو ځای نشی راجمع کیدے۔
قَالَ اهْبِطَا: دا خطاب ابلیس او آدم ﷺ ته دے او حواء رضی الله عنها د خپل خاوند تابع ده۔ او بعض وائی چه ددے نه مراد آدم او حواء علیهما السلام دی ځکه چه باقی انسانان ددے دواړو نه په وجود کښې راغلی دی۔ نو روستو خطاب د دوی اولادو ته دے۔
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ: یعنی تاسو به د یو بل دشمنان شئ، ابلیس به د انسانانو دشمن شی، او انسانان به خپلو کښې د یو بل دشمنان شی۔
مِّنِّيْ هُدًى: ددے نه مراد کتابونه او رسولان دی۔
فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ: هلته (په دنیا کښې) چه کله تاسو ته زما کوم رسول راشی او زما پیغام در ورسوی، نو څوك چه زما د رالیږلی دین تابعداری وکړی، نو نهٔ به په دنیا کښې گمراه شی او نهٔ به په آخرت کښې بدبخت شی۔
اتبع کښې مبالغه ده نو دا دلیل دے چه د قرآن کریم به ډیره تابعداری کولے شی۔
فَلَا يَضِلُّ: اَیْ فِی الدُّنْيَا۔ په دنیا کښې به گمراه نشی
وَلَا يَشْقٰى: اَیْ فِی الْآخِرَةِ ۔ او په آخرت کښې به بد بخته نشی۔ نو دا د اول د سورت سره متعلق شو چه ﴿مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقٰى﴾ څوك چه قرآن وائی هغه بد بخته نهٔ دے۔
عبد الله بن عباس رضی الله عنه ددے آیت د مخے فرمایلی دی: [مَنْ قَرَأَ كِتَابَ اللّٰهِ ثُمَّ اتَّبَعَ مَا فِيهِ لَا يَضِلُّ فِي الدُّنْيَا وَلَا يَشْقٰى فِي الْآخِرَةِ] (رواه رزین) چا چه قرآن ولوستو او ددے تابعداری ئے وکړه نو په دنیا کښې به گمراه نشی او په آخرت کښې به بد بخته نشی۔
او رسول الله ﷺ په خطبه د حجة الوداع کښې وفرمایل:
[وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنِ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ كِتَابُ اللّٰهِ]۔ (صحیح مسلم: ۳۰۰۹)
او ما تاسو ته هغه څه پریخودل چه هیڅکله به گمراه نشئ که تاسو په هغے منگولے

ولګولے، هغه د الله تعالیٰ کتاب دے۔
او بل حدیث دے: [فَإِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ سَبَبٌ طَرَفُهُ بِيَدِ اللهِ وَطَرَفُهُ بِأَيْدِيكُمْ فَتَمَسَّكُوا بِهٖ فَإِنَّكُمْ لَنْ تَضِلُّوا وَلَنْ تَهْلِكُوا بَعْدَهُ أَبَدًا] (صحيح ابن حبان، والطبرانی الكبير والبزار، صحيح الجامع (٣٤) الصحيحة (٧١٣) (دا قرآن کریم د الله تعالیٰ رسئ (پړے) دے، (زمکے ته ئے راکوز کړے دے)، یو طرف ئے د الله تعالیٰ لاس کښ دے، بل طرف ئے ستاسو (بندګانو) په لاس کښ دے، نو پدے پورے اُونخلئ ځکه چه تاسو به ددے پورے د انختلو نه پس هیڅکله ګمراه او هلاك نۀ شئ)۔

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ
او چا چه مخ واړوو د ذکر (قرآن) زما نه نو یقیناً دۀ لره ژوند دے تنګ او راپورته به کړو دۀ لره
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ أَعْمٰى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ
په ورځ د قیامت ړوند۔ دا به وائی اے ربه! ولے راپورته کړم تا ړوند او حال دا چه زۀ اُوم
بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذٰلِكَ أَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ج وَكَذٰلِكَ
لیدونکے۔ وبه وائی الله دغسے راغلی وو تا ته آیتونه زما نو هیر کړل تا هغه او دغسے به
الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ
نن ورځ تۀ هیرولے شے۔ او دغسے بدله ورکوو مونږ هغه چا ته چه زیاتے کوی او ایمان نۀ
بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ ط وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقٰى ﴿١٢٧﴾
راوړی په آیتونو د رب خپل او خامخا عذاب د آخرت ډیر سخت او همیشه دے۔

تفسير: کوم شخص چه د الله تعالیٰ د دین نه مخ اړوی، او د قرآن کریم تلاوت او په دے باندے عمل کول پریدی، الله تعالیٰ دۀ ته ددے بد عمل دا بدله ورکوی چه څلور واړو طرفونو ته به دۀ لره تنګی راګیروی، او د روزئ د فراخئ باوجود به ددۀ سکون او اطمینان ختم شی، او د مرګ نه پس به په دۀ باندے ددۀ قبر تنګیږی، او ددۀ د برزخ ټول ژوند به د شقاوت او بد بختئ نوم وی۔ او د قیامت په ورځ به دے ړوند را پورته کیږی، او کله چه په خپل دے حالت باندے تعجب وکړی او د الله تعالیٰ نه به تپوس وکړی چه اے زما ربه! تا ولے زۀ ړوند راپورته کړم، زۀ خو په دنیا کښ او د قبر نه را پاسیدو پورے بینا ووم؟ نو الله

تعالىٰ به ورته ووائي چه تهٔ په دنيا كښې د سترګو لرلو باوجود د زړهٔړوند وې او زما آيتونه به دې رد كول، دې وجې نه اُوس به تهٔ په جهنم كښې اچولے شې او هيڅوك به ستا د حال تپوس كونكے نهٔ وي۔

ذِكْرِىْ : **د ذكر مصداقات**

۱- د ذكر نه مراد تسبيحات او د الله تعالىٰ يادول دي په ژبه او په زړهٔ سره۔

۲- ليكن ددې نه غوره مصداق دا دے چه ذكر دلته قرآن ته وائي ځكه چه يو خو خبره د قرآن شروع ده، بل دا چه روستو (كَذٰلِكَ اَتَتْكَ آيَاتُنَا) ذكر دے، دارنګه (وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهٖ) لفظ دليل دے۔

د قرآن نه د اعراض صورتونه

۱- تَرْكُ الْاِيْمَانِ بِكِتَابِ اللّٰهِ۔ اعلىٰ درجه اعراض دا دے چه په قرآن ايمان رانهٔ وړي لكه روستو راځي (وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهٖ)۔

۲- تَرْكُ الْعَمَلِ۔ (د عمل پريښودل)۔ او دا په دوه قسمه دے۔ (۱) بالكليه ټول اعمال پريښودل چه نهٔ مونځ كوي او نهٔ زكاة او نهٔ روژه وغيره نو دا په كفر كښې داخليږي۔

(۲) او كه بعض اعمال پريږدي نو دا فسق دے دا هم يو نوع اعراض دے۔ او د هر چا د عمل مطابق خپله خپله درجه اعراض دے، او پدې كښې ډير مراتب دي۔

۳- تَرْكُ التَّحَاكُمِ اِلَيْهِ۔ قرآن ته فيصله نهٔ وړل او په قرآن فيصله نهٔ كول۔ دا هم ډير لوي اعراض دے۔

٤- تَرْكُ التَّدَبُّرِ۔ په قرآن كښې تدبر او سوچ نهٔ كول او ددې نه فائده نهٔ اخستل۔ دا اَدنىٰ درجه اعراض دے۔

٥- تَرْكُ التِّلَاوَةِ۔ د قرآن كريم تلاوت نهٔ كول، پدې سره بنده صرف د خير نه محروميږي ليكن ګنهګار نهٔ دے كله چه د قرآن په احكامو عمل كوي۔ بنده د حياتِ طَيِّبه (مزيدار ژوند) نه محروميږي، د عامو مزدورانو په شان ژوند به تيروي، ژوند كښې به ئے مزه نهٔ وي۔

٦- تَرْكُ الْاِسْتِشْفَاءِ۔ د قرآن نه شفاء نهٔ اخستل په زائله كولو د ظاهري مرضونو او د زړونو د مرضونو كښې۔

تنګ ژوند څه شے دے؟

مَعِيْشَةً ضَنْكًا: تنک ژوند څه شے دے؟ دا د حیاة طیبه په مقابل کښ دے. یعنی څوک چه د الله تعالیٰ د هدایت او د هغه د دین او د هغه د کتاب نه مخ واړوی نو هغه به تنگ ژوند تیروی او په سترې والی او ستو مانۍ کښ به وی.

۱– سعید بن جبیرؓ وئیلی دی چه انسان نه کله دوه څیزونه وځی نو د هغه ژوند به تنگیږی [إذَا سَلَخَ اللّٰهُ عَنِ الْعَبْدِ الْقَنَاعَةَ وَالتَّوَكُّلَ] کله چه د بنده نه قناعت او توکل وځی. لکه مونږ په تفسیر د سورة النحل کښ وئیلی وو چه حیاة طیبه توکل او قناعت ته وائی او دا ډیر ښهٔ تفسیر دے.

۲– القبر. یعنی قبر ورله تنگ کړی. ۳– الدنیا. یعنی دنیا کښ به تنگ ژوند ورکړو نو دا گمان مهٔ کوه چه کافران په ډیر ښهٔ ژوند کښ دی بلکه د هغوی ژوند د ډیرو پریشانو سره مخامخ دے اگرکه ظاهری فراخی به ورسره وی، خو سکون ورته حاصل نهٔ دے.

وَّنَحْشُرُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى : یو حشر دے میدان ته او بل حشر دے اُور ته، ددے نه مراد اُور ته حشر دے چه پدے وخت کښ به ړوند شوے وی. یا د اعمیٰ نه مراد د دلیلونو نه ړوند والے دے چه په دنیا کښ به ئے باطل دلیلونه پیش کول، د قیامت په ورځ به ترے دا هرڅه هیر شی. لیکن اول تفسیر غوره دے.

تُنْسٰى: یعنی دغه شان به پریخودے شے، د نسیان نه مراد دلته ترك (پریخودل) دی. او ددے نه مراد په عذاب کښ همیشه دپاره د نَسْیًا مَنْسِیًّا (هیر تیر) په شان پریخودل دی.

وَ كَذٰلِكَ نَجْزِىْ مَنْ اَسْرَفَ: د اسراف نه مراد شرك دے (قاله سفیانؒ) ځکه چه قرآن کریم اعلیٰ درجه ذکر کوی. او صاحب د فتح البیان وائی:

[اَسْرَفَ اَىْ اِنْهَمَكَ فِى الشَّهَوَاتِ] یعنی څوك چه په شهواتو کښ ورننوځی.

اَشَدُّ: یعنی د آخرت عذاب خو د دنیاوی تنگ ژوند نه ډیر سخت او کبراهتٔ والا دے.

اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
آیا پس نهٔ ده ښکاره شوے دوی ته چه څومره هلاك کړیدی مونږ مخکښ د دوی نه
مِّنَ الْقُرُوْنِ يَمْشُوْنَ فِىْ مَسٰكِنِهِمْ ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ
د پیړو نه دوی گرځی په کورونو د هغوی کښ یقیناً پدے کښ خامخا نخے دی

لِّاُولِی النُّهٰی ﴿۱۲۸﴾ وَلَوْلَا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ
دپاره د عقل والو۔ او که چرته نهٔ وے خبره چه مخکښې شویده د رب ستا نه
لَکَانَ لِزَامًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّی ﴿۱۲۹﴾
خامخا وے به عذاب لازم او که نهٔ وے نیټه مقرره۔

تفسیر : اُوس تخویف دنیوی بیانوی چه د قرآن نه اعراض د دنیاوی عذاب سبب هم دے۔

اَفَلَمْ یَهْدِلَهُمْ : یَهْدِ فعل دے او ضمیر پکښې قرآن ته راجع دے، او یَهْدِ په معنیٰ د یُبَیِّنُ سره دے۔ یعنی آیا د مکے مشرکانو ته کوم چه زمونږ د کتاب او زمونږ د رسول دروغژن گنړونکی دی، دا خبره قرآن نهٔ ده بیان کړے چه مونږ د دوی نه مخکښې څومره ډیر قومونه هلاك کړیدی چه دوی د هغوی په کورونو ورتیریږی لکه د عاد او ثمود او قوم لوط کلی شو چه اُوس د هغوی نام ونشان هم باقی پاتے نهٔ دے۔ بیشکه چه عقلِ سلیم لرونکو دپاره په دے واقعاتو کښې ډیرے عبرتناکے خبرے دی۔ د سورتِ حج په (٤٦) آیت کښې الله تعالیٰ فرمائیلی دی : ﴿ اَفَلَمْ یَسِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَتَکُوْنَ لَهُمْ قُلُوْبٌ یَّعْقِلُوْنَ بِهَا اَوْ آذَانٌ یَّسْمَعُوْنَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَی الْاَبْصَارُ وَلٰکِنْ تَعْمَی الْقُلُوْبُ الَّتِیْ فِی الصُّدُوْرِ ○ ﴾ (آیا دویٔ په زمکه کښې ونهٔ گرځیدل چه د دویٔ دپاره داسے زړونه وے چه په هغے باندے دویٔ دا خبرے پیژندلے یا ئے په غوږونو باندے دا واقعات اوریدلے، خبره داده چه صرف سترگے ئے ړندے نهٔ دی، بلکه هغه زړونه ئے ړاندهٔ دی کوم چه په سینو کښې دی)۔

۲– دویم دا چه یَهْدِ فعل دے او کَمْ اَهْلَکْنَا جمله ئے فاعل دے۔ یعنی آیا دوی ته دا خبره نهٔ ده ښکاره شوے چه مونږ څومره ډیر قومونه هلاك کړیدی دوی ترے عبرت ولے نهٔ اخلی۔ یا (اَلْاَمْرُ) فاعل دے۔ آیا دا خبره نهٔ ده ښکاره شوے دوی ته چه مونږ څومره هلاك کړیدی۔

یَمْشُوْنَ : یعنی هغوی به گرځیدل په خپلو کورونو کښې چه لوی لوی آبادیانے ئے جوړے کړے وے لیکن لاړل ختم شو۔ ظاهر دا ده چه یَمْشُوْنَ کښې ضمیر موجوده کافرانو ته راجع دے، یعنی دا موجوده خلك د هغوی په کورونو ورتیریږی او د هغوی آثار وینی۔

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ: مخکښې آیت نه معلومه شوه چه پدې خلکو عذاب راتلونکے دے لکه چه په پخوانو راغلے وو. نو اُوس پدے آیت کښې د تاخیر د عذاب حکمة بیانوی.

او دا جواب د سوال هم دے چه په موجوده کافرو د پخوانو په شان عذاب ولے نهٔ راځی سره ددے نه چه د رسول الله ﷺ مخالفت ئے کړیدے؟ نو جواب وشو.

د كَلِمَةٌ سَبَقَتْ نه څه مراد دے؟

كَلِمَةٌ سَبَقَتْ: ۱- ددے کلمے نه مراد دا دے چه الله تعالیٰ دا فیصله کړیده. [بِأَنْ لَّا يُعَجِّلَ الْعُقُوْبَةَ لِلنَّاسِ] چه خلکو ته په گناهونو په جلتئ سره عذاب نهٔ ورکوی لکه چه فرمائی: ﴿وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ﴾ بلکه په خپل تایم باندے عذاب ورکوی لکه ﴿وَاَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ د هغے تشریح ده او دا هم د لَوْلَا د لاندے او په كَلِمَةٌ باندے عطف دے. یعنی که د خلکو نیټه مقرره نهٔ وے نو دوی ته به ئے عذاب ورکړے وے لیکن الله تعالیٰ ورله نیټه مقرر کړیده چه په خپل وخت به پرے عذاب راځی. د عذاب نه خلاصیدل ئے خو په هیڅ شان نشته.

۲- قاشانیؒ لیکی چه ددے امت په باره کښې د الله تعالیٰ فیصله ده چه هغه به دوی په یو ځل نهٔ تباه کوی ځکه چه نبی کریم ﷺ د دوی دپاره سراسر رحمت دے، همدا وجه ده د مکے د مشرکانو د زړونو د کفر او سرکشئ باوجود الله تعالیٰ په هغوئ باندے عذاب نازل نهٔ کړو، بلکه د هغوئ معامله ئے د آخرت د ورځے پورے وساتله، گنے د هغوئ کفر او کبر خو داسے وو چه د الله تعالیٰ عذاب هغوئ لره په همدے دنیا کښې را نیولے وے.

(محاسن التاویل للقاسمیؒ)

لَكَانَ لِزَامًا: اَیْ لَكَانَ الْعَذَابُ لَازِمًا لِهٰؤُلَاءِ. خامخا ددے خلکو دپاره به عذاب لازم وے.

لزام یا مصدر د لَازَمَ دے او حمل مبالغة دے. یا اسم آله ده لکه حِزَامٌ او رِكَابٌ. او بیا هم حمل مبالغةً دے. (قاسمیؒ)

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
نو صبر کوه په هغه څه چه وائی دوی او تسبیح وایه سره د صفتونو د رب خپل

قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوْبِهَا ۚ وَمِنْ اٰنَآئِ الَّيْلِ
مخکښې د ختلو د نمر نه او مخکښې د پريوتو د نمر نه او د وختونو د شپې نه
فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿۱۳۰﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ
نو پاکي بيانوه او د اطرافو د ورځ نه دے دپاره چه ته راضي (خوشحاله) شے. او مه اوږدوه
عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖۤ اَزْوَاجًا
سترګے خپلے هغه څه ته چه فائدے ورکړيدي مونږ په هغے سره قسما قسم خلقو ته
مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ لِنَفْتِنَهُمْ
د دوی نه، دپاره د ډول د ژوند دنيوی، دے دپاره چه امتحان اوکړو په دوی باندے
فِيْهِ ۭ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿۱۳۱﴾
پدے کښې او رزق د رب ستا ډير غوره دے او هميشه دے.

تفسیر: اُوس آداب بيانيږي، چه ته عذابونه مه غواړه بلکه نيك عملونه کوه چه دا داسے اعمال دي چه انسان له ذاتي هم فائده ورکوي او په دشمن باندے غلبه هم راځي.
نو اول ادب دے حکم کول په صبر باندے په مقابله د خبرو د خلکو کښې. يعني نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکولے شي چه د مکے دا کافران چه تاته جادوګر، شاعر، ترويتي، او دروغژن وغيره وائي، نو ته ددے خبرو خيال مه ساته، دوئ له د عذاب ورکولو کوم وخت چه مقرر دے هغه وخت به دوئ لره هيڅوك بچ نۀ کړي، ته په صبر او سکون سره د خپل رب په حمد او ثناء کښې ولګيږه، د نمر راختو او نمر پريوتو نه مخکښې د خپل رب د ثناء بيانولو دپاره تسبيح لوله، او د شپے په وختونو کښې هم د خپل رب پاکي بيانوه، يعني د ماښام او ماسخوتن مونځونو هم خيال ساته، او د ورځے په دواړو طرفونو کښې د خپل رب د پاکئ بيانولو زيات خيال ساته.
۲- او ددے نه مراد پنځه مونځونه هم دي، قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ نه مراد د سهار مونځ او قَبْلَ غُرُوْبِهَا کښې مازيګر مونځ شو، او د آنَاءِ الَّيْلِ نه مراد د ماښام او ماسخوتن مونځ سره د نوافلو نه او اطراف النهار نه مراد د ماسپښين مونځ او د ورځے په مختلفو اوقاتو کښې نفلي مونځونه دي.

لَعَلَّكَ تَرْضٰى: یعنی ته په دے باندے عمل وکړه نو تاته به د خپل رب د طرفه داسے اجر ملاؤ شی چه ته به خوشحاله شے. رسول الله ﷺ فرمائی: څوك چه ددے پنځونو مونځونو اهتمام کوی نو (عَاشَ بِخَيْرٍ وَّمَاتَ بِخَيْرٍ) د هغه ژوند به په خیر سره وی او مرګ به ئے د خیر سره وی. (پدے سره د انسان ژوند مزیدار کیږی). (ترمذی: ۳۲۳۳) باسناد صحیح)

بخاری او مسلم دَ جریر بجلی ﷺ نه روایت کړے، نبی کریم ﷺ وفرمایل: «تاسو به خپل رب وینئ، لکه څنګه چه دے سپوږمۍ ته ګورئ، تاسو به د هغه په کتلو کښې تیل نهٔ کوئ، نو که چرے تاسو نه کیدے شی نو د نمر راختو او نمر پریوتو نه مخکښے د مونځونو په اداء کولو کښې د خپل نفس نه مغلوبه نهٔ شئ نو وکړئ، بیا نبی (ﷺ) هم‌دا آیت تلاوت کړو». (بخاری: ٥٥٤) مسلم (١٤٦٦)

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ: اُوس تزهید فی الدنیا (د دنیا بی رغبتی) بیانوی ځکه چه دا د الله تعالیٰ د ذکر او مونځونو نه مانع دے.

د لَا تَمُدَّنَّ: معنیٰ ده پسخیدل او یو شی ته سترګے ددے دپاره اُوږدول چه هغه شے ښهٔ وګنړی، چه خلکو خو مزے وکړے او زهٔ څو مره په نقصان کښې پروت یم، نو دے سره انسان ته خپل نیك عمل سپك ښکاره شی او د دنیا شے ورته لوی ښکاره شی نو بیا ورته الله تعالیٰ د نیك عمل توفیق نهٔ ورکوی ځکه چه دا اصول دی چه څوك دینی خبرے سپکے وګنړی نو الله ورته توفیق نهٔ ورکوی.

حدیث کښې دی: [لَاتَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوْفِ شَيْئًا]. د نیکئ نه هیڅ شے سپك مهٔ ګڼړه.

(صحیح مسلم: ٦٨٤٧)

دلته تفسیر قاسمیؒ لیکلی دی [وَقَدْ شَدَّدَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ مِنْ اَهْلِ التَّقْوٰى فِیْ وُجُوْبِ غَضِّ الْبَصَرِ عَنْ اَبْنِيَةِ الظَّلَمَةِ وَعُدَدِ الْفَسَقَةِ فِي اللِّبَاسِ وَالْمَرَاكِبِ وَغَيْرِ ذٰلِكَ، اِنَّمَا بَنَوْا ذٰلِكَ لِعُيُوْنِ النَّظَارَةِ فَمَنْ نَظَرَ اِلَيْهَا فَهُوَ مُحَصِّلٌ لِغَرَضِهِمْ وَكَالْمُغْرِیْ لَهُمْ عَلٰى اتِّخَاذِهَا]

بعض متقیانو علماؤ سخته خبره کړیده چه د ظالمانو د آبادیانو او د فاسقانو جامو او سورلو او سامانونو ته د کتلو نه نظر خکته ساتل واجب دی، ځکه چه هغوی دا ددے دپاره جوړے کړیدی چه خلك ورته وګوری نو څوك چه دے ته ګوری، هغه د هغوی غرض حاصلوی، او ګویا که هغوی ته تیزی ورکوی چه دا ونیسی.

او صاحب د فتح البیان د حسن بصریؒ نه نقل کړیدی چه

[لَاتَنْظُرُوْا إِلَى دَقْدَقَةِ هَمَالِيْجِ الْفَسَقَةِ وَلٰكِنِ انْظُرُوْا كَيْفَ يَلُوْحُ ذُلُّ الْمَعْصِيَةِ مِنْ تِلْكَ الرِّقَابِ]

تاسو د فاسقانو د اسونو د خپو آوازونو ته مه گورئ بلکه د هغوی څټونو ته وگورئ چه د هغې نه څنګه د ګناهونو ذلت ښکاره کیږي.

بلکه ستا ژوند د عامو مالدارو نه ښه دے، چه په دین کښې تیریږي.

أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ : ١- قسماقسم مالونه. ٢- یا مالداره خلك مراد دي.

لِنَفْتِنَهُمْ: ١- یو مطلب مخکښې بیان شو چه د دنیا څیزونه امتحان دے.

٢- یا د فتنے نه مراد عذاب دے اَیْ لِنُعَذِّبَهُمْ فِی الْآخِرَةِ. یعنی دے دپاره مے ورکړیدی چه په آخرت کښې ورته عذاب ورکوم. ٣- اَزِيْدُ لَهُمُ النِّعْمَةَ فَيَزِيْدُوْا بِذٰلِكَ كُفْرًا وَطُغْيَانًا.

زهٔ ورله نعمتونه زیاتوم نو د دوی پدے سره کفر او سرکشی زیاتیږي. (فتح البیان)

حاصل د آیت دا دے : کافرانو او مشرکانو له چه په دنیا کښې د آرام او دول کوم اسباب ورکړے شوے، هغه دیني اعتبار سره څهٔ ښهٔ شے نهٔ دے، بلکه د هغوئ دپاره د آزمائش او فتنے باعث دے، دے وجے نه الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ ددے د خواهش کولو نه منع کړو، او وے ښودل چه ستا رب چه نیك عمل والو ته په آخرت کښې کوم اجر او ثواب ورکوی، هغه به ډیر زیات غوره او همیشه وی.

وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّأَبْقٰى : دے کښې یوه بله معنیٰ دا هم بیان شوے ده چه الله تالره د رسالت په کوم منصب باندے کامیاب کړے او کوم آخری دین، دینِ اسلام ئے چه درکړے او رالیږلے ئے، دا د هغه دنیوی نعمتونو نه ډیر زیات بهتر او همیشه باقی پاتے کیدونکے دے کوم چه مشرکانو ته ورکړے شوے، د دواړو ترمینځ لرے مناسبت هم نشته. څکه چه اسلامی دین د دنیا او آخرت د نیك بختئ ذریعه ده، او دوئ ته چه کوم شے ملاؤ شوے، هغه د یو څو ورځو نه پس ختمیدونکے دے.

شان نزول

بزآر، ابو یعلیٰ او ابن ابی شیبة وغیره د ابو رافع ﷺ نه روایت کړے، او علامه البانیؒ په ((صحیح الجامع الصغیر رقم : (١٣٢٧)) کښې ذکر کړے چه یو ورځ رسول الله ﷺ خواته یو میلمه راغے، د هغوئ په کور کښې هیڅ شے نهٔ وو، نو هغوئ زهٔ د یو یهودی کره ولیږلم چه هغه دے د رجب د میاشتے راختو وعدے پورے قرض ورُهٔ درکړی. هغهٔ د رهن

مطالبه وکړه. زهٔ واپس راغلم او نبی ﷺ ته مې خبر ورکړو، نو هغوئ وفرمایل: قسم په الله! زهٔ په آسمان کښې امانتداریم او په زمکه کښې هم، که چرې هغهٔ ماله قرض راکړے وے نو مابه ضرور د هغهٔ پیسے اداء کولے، زما د وسپنے زغره واخله او ورته ئے ورکړه. زهٔ د دغه ځائے نه لا واپس شوے نهٔ ووم چه دا آیت نازل شو، چه په دے کښې نبی ﷺ ته د دنیا لالچ نهٔ کولو نصیحت شوے دے. (فتح البیان)

وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ؕ
او حکم کوه خپلو تابعدارو ته په مانځه سره او کلك شه په هغے باندے،
لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا ؕ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ؕ وَالْعَاقِبَةُ
نهٔ غواړو مونږ تا نه خوراك، (ستا دپاره) مونږ رزق درکوو تا ته او ښه انجام
لِلتَّقْوٰى ﴿۱۳۲﴾ وَقَالُوْا لَوْ لَا يَاْتِيْنَا بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ
د تقوئ دپاره دے. او وائی دوی ولے نهٔ راوړی دے مونږ ته نخه د طرف د رب د هغه نه
اَوَلَمْ تَاْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ﴿۱۳۳﴾
آیا نهٔ دے راغلے دوی ته ښکاره بیان د هغے چه په صحیفو مخکښو کښې وو.

تفسیر: په دے آیتِ کریمه کښې الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ ته حکم کړے چه هغه خپل کور والو ته د مونځ حکم وکړی. د بعضِ خلقو رائے داده چه دلته د اهل نه مراد ټول تابعدار دی، یعنی ټول خلق دے خپل کور والو ته د مانځه حکم وکړی. نبی ﷺ په دے حکم کښې په طریقه اولیٰ سره داخل دے.

وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا: او په مانځه باندے کلك وسیږه، یعنی په مانځه باندے حکم هم کوه اوخپله پرے همیشه پابندی کوه، او د دنیا په کارونو کښې مشغول کیدو سره ددے نه غافل کیږئ مهٔ. مونځ هم گران شے دے پدے وجهٔ پدے کښې ډیر صبر ته ضرورت دے.

ابن المنذرؒ، طبرانیؒ او بیهقیؒ وغیره د عبد الله بن سلام ؓ نه روایت کوی، چه ددے سند ته حافظ سیوطیؒ صحیح وئیلی، چه د نبی کریم ﷺ کور والو ته به چه کله څهٔ پریشانی او تنگی راغله، نو هغوئ (ﷺ) به دوئ ته د مانځهٔ حکم کولو او: ﴿وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ﴾ پورے آیت ئے ولوستلو. (عبد الرزاق: ۳/۴۹ ح: ۴۷۴۴) وشعب الایمان (۲۹۱۱)

وقد ورد في الحديث : (كان رسول الله اذا حزبه امر صلى) ابو داود (۱۳۱۹) : (وحسن اسناده الحافظ ابن حجر والالباني)

لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا: يعنې تاته دا نهٔ وايو چه ته د خپل ځان او د خپل بال بچ دپاره د روزئ په فکر کښې اولګه او د مانځه نه غافل شه۔ بلکه تاسو او ستاسو کور والو ته روزي مونږه ورکوو، او ښائسته انجام د تقوىٰ والو دپاره دے۔

شوکانيؒ ليکي : د آيت دا برخه ددے خبرے قطعي دليل دے چه تقوى د تمامو ښيګړو جرړه ده او د ټولو کارونو چابي ده۔

مطلب دا شو چه د مانځه پابندي کوه او تقوىٰ اختيار کړه الله تعالىٰ به فراخه رزق درکړي۔

فائده : په قرآن کريم کښې هميشه الله تعالىٰ رزق او مونځ او تقوىٰ يو ځاى ذکر کوي، ځکه چه تقوىٰ او عبادات د رزق د حاصليدو بهترينه ذريعه ده۔

سورة العنكبوت (۱۷) آيت کښې فرمائي : ﴿ فَابْتَغُوا عِنْدَ اللهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ ﴿ وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ (الطلاق:۲/۳)

﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ﴾ (الذاريات:۵۷) نو که د متقيانو رزق غواړے نيك اعمال کوه په آسانئ او د تقوىٰ والا رزق به الله تعالىٰ درکوي۔

فائده۲ : لَا نَسْئَلُكَ رِزْقًا: کښې دا مطلب نهٔ دے چه کسب او کاروبار مهٔ کوه بلکه دا بناء دے د عربو په عادت باندے چه هغوي به غلامانو ته ويل چه زما خدمت به هم کوے او بازار ته به ووځے مال به هم ګټے، ځانله به هم رزق پيدا کوے او ما له به هم دومره دومره ټيکس راکوے، نو الله تعالىٰ فرمائي چه زما ترتيب د عامو خلکو د غلامئ د ترتيب مطابق نهٔ دے، بلکه د الله تعالىٰ چه څوك غلام شو نو الله تعالىٰ هغه له هم رزق ورکوي او ځانله هم ترے مطالبه نهٔ کوي بلکه الٹه هغه ته رزق ورکوي، بيا رزق کله په طريقه د کسب سره ورکوي او کله په طريقه د ميراث او هبه سره، او کله بله طريقه وي۔

نو معنىٰ دا شوه چه مونږ ستا نه رزق د خپل ځان دپاره هم نهٔ غواړو او نهٔ ستا دپاره بلکه ستا د رزق زما وار زهٔ يم۔

وَقَالُوا لَوْ لَا : پدے آيت کښې زجر دے منکرينو ته۔ د مکے کافرانو به وئيل چه اے محمده! که چرے تهٔ نبي ئے نو د مخکنو انبياؤ غونته د خپل رشتينوالي څهٔ نښه ولے نهٔ پيش کوے، لکه پدے سورت کښې د موسىٰ عليه السلام معجزات بيان شو امسا وغيره، يا

مونږ چه کومے نښے غواړو د هغے نه څۀ نښه تۀ ولے نۀ راوړے؟
الله تعالیٰ د دوئ جواب ورکړو چه د مکے کافران د مخکنو آسمانی کتابونو اقرار کوی، او په هغے کښې د نبی کریم ﷺ زیرے او نښے موجودے دی، نو هغه کتابونه ددے قرآن تصدیق کوی، بیا په دۀ باندے د ایمان راوړلو نه کومه خبره مانع ده، دا معجزه د دوی دپاره کافی ده. نو پدے معنیٰ سره د (بَیِّنه) نه مراد بیان د پخوانو کتابونو دے.
د جواب دویم مطلب دا کیدے شی چه کومو قومونو د خپلو انبیاؤ نه نښے غوښتلے وے، دغه قومونه د نښو د راتلو نه پس هم د ایمان نۀ راوړو په وجه هلاك شوی دی، که چرے دا خلق هم ایمان رانۀ وړی نو څوك به د عذابِ اِلٰهی نه دوئ بچ کړی. (فتح البیان)
یا د (بَیِّنَة) نه مراد قرآن کریم دے چه د الله د طرفنه د نبی کریم ﷺ په رشتینوالی باندے د تولو نه غټ دلیل دے. او بیّنه د قرآن یو نوم دے.
هم دا خبره الله تعالیٰ د سورة العنکبوت په (۵۱/۵۰) آیتونو کښې داسے بیان کړے ده:
﴿ وَقَالُوْا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّنْ رَّبِّهٖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ۞ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴾
(او وئیل به دوئ چه په دۀ باندے څۀ نښے ددۀ د رب د طرفه ولے نۀ نازلیږی، تۀ اووایه چه نښے خو ټولے د الله سره دی، زۀ خو صرف ښکاره خبرونکے یم، آیا دوئ له دا بس نۀ دے چه مونږ په تا کتاب نازل کړے چه په دوئ باندے لوستلے کیږی، په دے کښې رحمت او نصیحت دے هغه خلقو دپاره چه ایمان راوړی).
نو د دواړو معنو حاصل به یو راوځی.

وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنٰهُمْ بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوْا
او که چرے مونږ هلاك کړی وے دوی په عذاب سره مخکښې ددے نه نو وئیلے به دوی
رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُوْلًا فَنَتَّبِعَ
اے ربنا زمونږ ولے تا نۀ رالیږلو مونږ ته یو رسول نو مونږ به تابعداری کړے وے
اٰيٰتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَّذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿۱۳٤﴾ قُلْ كُلٌّ
د آیتونو ستا مخکښې ددے نه چه مونږ ذلیل شو او اوشرمیدو. تۀ اُووایه! هر یو

مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوْا ج فَسَتَعْلَمُوْنَ
انتظار کونکے دے نو تاسو هم انتظار کوئ زردے چه تاسو ته به پته اُولګی
مَنْ اَصْحٰبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾
چه څوك دی خاوندان د لارے برابرے او څوك دی هدایت والا۔

تفسیر : اُوس د قرآن کریم د نازلیدو حکمة بیانوی او د نبی کریم ﷺ په رالیږلو او د قرآن کریم په نازلولو سره الله تعالیٰ د هیڅ یو کافر او مشرك دپاره عُذر باقی نهٔ دے پریښے، یعنی که مونږ د نبی د رالیږلو او د کتاب نازلولو نه مخکښے خلق هلاك کړی وے نو ضرور به ئے وئیلے چه اے زمونږ ربه ! مونږ لره د هلاکولو نه مخکښے دے ولے مونږ ته خپل رسول نهٔ رالیږلو، دے دپاره چه مونږ ایمان راوړے وے، لیکن اوس چه کله مونږ خپل آخری رسول را ولیږلو او خپل آخری کتاب مو نازل کړو، نو د ایمان راوړو نه د دوئ دپاره څهٔ شے مانع دے، اُوس خو پکار ده چه ایمان راوړی۔ خو که اُوس هم ایمان نهٔ راوړی او زهٔ ئے ذلیله کوم او عذاب پرے نازلوم نو د دوی به هیڅ عذر پاتے نهٔ وی۔

اَنْ نَذِلَّ: دا اشاره ده چه د الله تعالیٰ د کتاب نه خلاف کول سبب د ذلت او رسوائی دے۔ او نَخْزٰی کښں د آخرت عذاب ته اشاره ده۔

قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ: په دوی باندے عذاب کله راځی؟ نو الله تعالیٰ خپل نبی ته فرمائی : چه تهٔ سرکشه کافرانو ته ووایه چه مونږ او تاسو ټول د خپل انجام په انتظار یُو، انتظار کوئ کله چه مسلمانان ډیر زر فتح او نصرت حاصل کړی نو تاسو ته به پته ولګی چه څوك په اسلامی دین ولاړ دے، چاته الله تعالیٰ د نجات لاره ښودلے، او څوك ګمراه کیدو سره تباه او برباد شو۔ دے وجے نه تاریخ ګواه دے چه الله تعالیٰ خپلو رسولانو سره کړے وعده پوره کړے ده، مسلمانان په قلار قلار غالبه شو، او کفار او مشرکین د جزیرهٔ عرب نه ورك شو۔ یا که چا په دنیا کښں د اسلام غلبه ونهٔ لیده نو په آخرت کښں به ئے وینی۔ (ابن عاشورؒ)

كُلٌّ: اَیْ مِنَّا وَمِنْكُمْ۔ یعنی هر یو زمونږ او ستاسو نه۔

الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى : صراط سَوِی او اِهْتَدیٰ دواړه یو شے دے لیکن د الصراط السوی (نیغے لارے) نه مراد دین او عقیده ده او (مَنِ اهْتَدیٰ) نه مراد عمل دے۔

یعنی د عقیدے او عمل په اعتبار سره به څوك صحیح وی، تاسو او که مونږ۔ پدے کښې اشاره ده چه ایمان والا نیغے لارے والا او هدایت والا دی ځکه چه داسے کلام د برائت او مناظرے په وخت کښې هغه څوك وئیلے شی چه د هغهٔ په خپل حقانیت باندے کامل یقین وی۔ (ابن عاشور)

یا اَلصِّرَاطُ السَّوِی کښې صحت د لارے ته اشاره ده او (مَنِ اهْتَدٰی) کښې صحت د مقصد ته اشاره ده۔ یعنی لاره ئے هم صحیح اختیار کړیده او مقصد ئے هم لوی دے۔ نو قرآن او سنت هغه لاره ده چه انسان سیده الله تعالیٰ ته رسوی او پدے باندے الحمد لله مؤمنان روان دی۔ وبالله التوفیق۔

امتیازات د سورت طه

١ – قرآن د تذکرے او نصیحت دپاره راغلے دے، نهٔ د شقاوة دپاره۔

٢ – اُوږده قصه د موسیٰ ﷺ۔

٣ – د قرآن نه د اعراض کولو بدیانے ذکر شوے۔

٤ – واقعه د آدم ﷺ د تحذیر عن النسیان دپاره ذکر شویده۔

ختم شو تفسیر د سورتِ طه په حمد د رب العالمین سره په میاشت رجب 7-1436 هـ الموافق 26/4/2015ء صباح د یوم الاحد بجه : 6:40۔

OOOOOO

بسم الله الرحمن الرحيم

آیاتها (۱۱۲)	(۲۱) سورة الأنبياء مكية (۷۳)	رکوعاتها (۷)

سورتِ انبیاء مکی دے، په دے کښې یو سل دولس آیتونه، او اُووه رکوع دی

تفسیر سورة الانبیاء

نوم: په دے سورت کښې چونکه د ډیرو انبیاء کرامو علیهم السلام فضائل او واقعات بیان شوی دی، دے وجے نه ددے نوم (سورة الانبیاء) کیښودے شو۔ دویم نوم: تَذْكِيْرُ الْغَافِلِيْن دے، یعنی د غافلانو خلکو رابیدارول، دا سورت او سورتِ ص او مریم یو شان طرز لری په نرم والی او د اعمالو او عباداتو په تذکره کښې۔ دا سورت هم په اعمالو ترکیز کوی او عذابونه ډیر بیانوی۔

د نازلیدو زمانه: قرطبیؒ وائی چه د تمامو مفسرینو په نیز دا سورت مکی دے۔ امام بخاریؒ وغیره د عبد الله بن مسعود ﷜ نه روایت کړے [بَنُوْ اِسْرَائِيْلَ وَالْكَهْفُ وَمَرْيَمُ وَالْاَنْبِيَاءُ مِنَ الْعِتَاقِ الْاُوَلِ وَهُنَّ مِنْ تِلَادِيْ] چه بنی اسرائیل، کهف، مریم، طٰهٰ او الانبیاء هغه سورتونه دی چه دا ما د مکی دور په ابتداء کښې حاصل کړی وو۔ او دا زما زوړ مال دے۔

مناسبت

۱– مخکښې تشجیع (بهادری) وه په تبلیغ باندے نو دلته مثال د تشجیع راوړی په ذکر د انبیاء علیهم السلام سره۔

۲– بنهٔ مناسبت دا دے چه مخکښې تحذیر عن النسیان وو (چه خبره مو واوریده نو هغه مهٔ هیره وئ) نو دلته ایقاظ عَنِ الْغَفْلَة بیانوی چه د غفلت د خوب نه رابیدار شئ او خبره واورئ۔

۳– مخکښې د قیامت هیبتونه بیان شو نو دلته د هغې نزدیکت بیانوی۔

موضوع د سورت

ایقاظ عن الغفلة او د غافلینو انواع او د غفلت نه د رابیدارو طریقے بیانول دی۔

لوی غافل هغه دے چه د آخرت نه منکر دے، او چه نبی نهٔ پیژنی، بل غافل مشرك دے چه د الله تعالیٰ سره برخه داران جوړوی نو پدے باندے به ردونه ذکر کوی۔

د غفلت نه د رابیدارو طریقے یو قرآن دے، دویمه د دنیا عذابونو ته کتل۔ دریم الادلة العقلیه (الکائنات) عقلی دلیلونه۔ څلورم اَلدَّعْوَةُ اِلَی اللّٰهِ۔ پنځم اَلْعِبَادَات۔ نو پدے سورت کښ به بیا په پیغمبرانو سره مثالونه راوړی چه دوی به په هیڅ وخت کښ د الله تعالیٰ نه غفلت نهٔ کولو اګرکه ډیر سخت ځای به وو۔ داود ﷺ په بادشاهئ کښ او یونس ﷺ د ماهی په خیټه کښ۔ او کافران به په قیامت کښ د غفلت نه افسوسونه کوی۔ ﴿یَا وَیْلَنَا قَدْ کُنَّا فِیْ غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا﴾ .

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِیْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۱﴾
ډیر رانزدے شو خلقو ته حساب د دوی او دوی په غفلت کښ دی مخ اړونکی دی۔

تفسیر : اِقْتِرَاب ډیر نزدے کیدو ته وائی او قیامت (یعنی د حساب ورځ) ځکه ډیر رانزدے دے چه کوم شے راتلونکے وی هغه نزدے وی۔

یا دا چه د دنیا راتلونکے عمر په نسبت د تیر شوی عمر ډیر کم دے۔

او دارنګه د هر انسان مرګ د هغهٔ قیامت قائمیدل دی۔

مفسرین لیکی چه په دے آیتِ کریمه کښ د عامو انسانانو یا د مکے کافرانو حال بیان شوے چه دوئ هره ورځ د قیامت قائمیدو ته نزدے کیږی، او د خپلو اعمالو حساب ځکلو ته نزدے کیږی، نو ددے تقاضا خو دا وه چه دوئ په نبی کریم ﷺ باندے ایمان راوړے وے او ددے ورځے د کامیابئ دپاره ئے تیاری کولے، لیکن معامله بیخی اُلټه ده چه دوئ د حساب او جزاء او سزا نه بیخی غافل دی، او د آخرت د فکر نه ډیر لرے دی، د دنیا د یو څو ورځو عیش او آرام ئے د خپل ژوند مقصد ګرځولے۔

فِیْ غَفْلَةٍ: اَیْ بِالدُّنْیَا۔ (د دنیا په وجه په غفلت کښ دی)۔

۲- غَفْلَةُ الضَّلَالَةِ۔ د ګمراهئ په غفلت کښ دی۔

مُّعْرِضُوْنَ: اَیْ عَنِ الْآخِرَةِ وَعَنِ الْهِدَایَةِ ۔ د آخرت‌نه مخ اړوی نو ځکه د هدایت نه هم مخ اړوی۔

مفسرین لیکی دا آیت چه کله نازل شو نو یو صحابیؓ دیوال جوړولو کله ئے چه دا آیت واوریدو نو د دیوال نه راکوز شو او هغه ئے پریخودو چه هر کله حساب رانزدے دے

نو زمونږ څه کار چه ددنیا څیزونو کښې ځان غافله کوو. صحابه کرامو به د الله تعالیٰ د کتاب نه ځو مره تأثر اخستو.

مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ
نۀ راځي دوی ته څه یاداشت د طرف د رب د دوی نه نوے مګر آوری هغه
وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى
او دوی لوبے کوی. غافله دی (مشغوله دی) زړونه د دوی او پټے جرګے اوکړے
الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ
هغه کسانو چه ظالمان دی چه نۀ دے دا مګر بنده دے ستاسو په شان آیا تاسو راځئ
السِّحْرَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي
جادو ته او تاسو وینئ (چه جادو دے) (یا تاسو پو هیږئ). اُووئیل دے رسول رب زما
يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾
پو هیږی په هره وینا په آسمان او زمکه کښې او هغه اوریدونکے پو هه دے.

تفسیر: پدے آیت کښې مشرکانو ته زجر دے او د هغوی د عمل نه شکایت دے.

قرآن کریم به نوے نوے نازلیدو، یو آیت نه پس بل آیت، یو سورت نه پس بل سورت چه پدے کښې به دوی ته تنبیه او نصیحتونه کیدل نو پکار خو دا وه چه د دوی زړونه د اسلام قبلولو دپاره مائله شوی وے لیکن دوئ د تکبر په وجه همیشه قرآن پورے توقے کړی، د خپلو لوبو توقو والا ژوند کښې ورننوتی دی، او د دوئ زړونه په قرآنی آیتونو کښې د غور او فکر کولو نه غافل دی.

ذِکر: د ذکر نه مراد قرآن کریم دے.

مُّحْدَثٍ: اَیْ اِنْزَالُهٗ. چه نوے وی نازلیدل د هغے. د سلفو صالحینو دا عقیده ده چه قرآن کریم حادث (یعنی مخلوق) نۀ دے او دلته د مُحدث نه مراد دا دے چه نازلیدل ئے نوی دی. یا دا چه د نبی کریم ﷺ په بیانولو کښې نوے دے. یا د منکرینو په ګمان نوے دے.

وَهُمْ يَلْعَبُونَ: یعنی دوی هغه د لوبو او توقو په حالت کښې آوری او د نصیحت قبلولو

په نیت او په توجه سره ئے نۀ آوری. د قرآن د آوریدو په وخت کښې لوبے کول لوی جرم دے.

يَلْعَبُوْنَ: یا مطلب دا دے: مشغول شی دوی په اعتراضونو کولو سره په قرآن باندے.

لَاهِيَةً قُلُوْبُهُمْ: یعنی د دوی زړونه د قرآن کریم نه غافل او مشغول دی په دنیا او په دروغو قصو سره.

دلته د منکرینو شپږ عیبونه بیان شو، (١) غفلت، (٢) اعراض. (٣) لعب، (٤) لهو القلب (د زړه مشغوله کول)، (٥) النجویٰ. (جرگے کول) (٦) ظلم.

وَاَسَرُّوا النَّجْوَى: یعنی د رسول الله ﷺ په باره کښې ئے پټے مشورے وکړے.

هَلْ هٰذَآ: د رسول الله ﷺ په باره کښې ئے شپږ طعنونه ووېل، اول هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ: د بشریت او د رسالت منافات گنړل. (٢) سحر (٣) اضغاث احلام. (گډوډ خوبونه دی) (٤) افتراء. (٥) شعر. (٦) طلب د معجزے.

د مکے د مشرکانو مطلب دا وو چه د الله تعالیٰ رسول به یو ملائك وی، دے وجے نه که یو بنیادم د نبوت دعویٰ کوی او د خپل رشتینوالی دپاره د دلیل په طور څۀ معجزه پیش کوی، نو دا به جادوگر وی او دۀ معجزه به په اصل کښې جادو وی. دے وجے نه دوئ خلقو لره د اسلام نه لرے ساتلو دپاره خپلو کښې سرگوشی وکړه او بیائے خلقو ته ووئیل چه محمد (ﷺ) ستاسو غونته انسان دے، او دۀ خبرے د جادو پشان دی، بیا ولے تاسو دۀ پیروی کوئ.

اَفَتَاْتُوْنَ السِّحْرَ: یعنی یو بل ته خپل مینځ کښې وائی چه دا خو جادوگر دے او آیا تاسو د جادوگر خواله ورځئ او ایمان پرے راوړئ.

قٰلَ: دا په مینځ کښې شکایت د رسول الله ﷺ دے الله تعالیٰ ته، گویا که الله تعالیٰ ورته فرمائیلی دی چه ما ته داسے ووایه. او مقصد دا چه تۀ کافرانو ته وښایه چه زما رب هر هغه خبره پیژنی چه په زمکه او په آسمان کښې واقع کیږی نو الله تعالیٰ ستاسو خبرے واوریدے کومے چه تاسو زما په باره کښې وکړے چه ما ته جادوگر وایئ او د نبوت او د بشریت منافات گنړئ او د الله سره شرك کوئ او د اسلام د دعوت مخے ته رکاوټونه جوړوئ الله تعالیٰ به درسره حساب کوی. او په آخر د سورت کښې فرمائی ﴿قٰلَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ﴾ تاسو خو دا خبرے کوئ خو زۀ د رحمٰن ذات نه ددے په مقابله کښې مدد غوارم. نو د الله علم ذکر کول د تهدید (دهمکئ) دپاره دی.

بَلْ قَالُوْٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍۭ بَلِ افْتَرٰىهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ
بلکه وائي دوی (دا) گډوډ خوبونه دي بلکه د ځان نه ئې جوړ کړيدے بلکه دا شاعر دے
فَلْيَاْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَآ اُرْسِلَ الْاَوَّلُوْنَ ﴿۵﴾ مَآ اٰمَنَتْ
نو راوړي دې وړي مونږ يوه نخه لکه چه ليږلے شويدي مخکښې رسولان۔ ايمان نهٔ دے راوړے
قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۶﴾
مخکښې د دوی يو کلي کوم چه هلاك کړيدي مونږ آيا دوی به ايمان راوړي۔

تفسیر : د مکے کافرانو به د قرآن کريم په باره کښې خلقو ته دا يقين ورکولو چه دا د الله تعالىٰ کلام نهٔ دے، بلکه د جادو، د دروغژنو خوبونو، په الله باندے د دروغ جوړولو مجموعه ده۔ اوکه محمد (ﷺ) خامخا په دے ولاړ دے چه دا د الله رسول دے، نو د مخکنو انبياؤ پشان څهٔ نښه دِے راوړي، لکه صالح (علیہ السلام) اُوښه د ګټے نه را وِخکلو سره وښودله، او موسىٰ او عيسىٰ (عليهما السلام) نور معجزات پيش کړل۔

مفسرين ليکي چه د دوئ دا سوال په خباثت او شرارت، او په کفر او عناد باندے بناء وو، ځکه چه د قرآن کريم آيتونه او د نبي کريم ﷺ په ذريعه د نورو معجزو وخت په وخت ښکاره کيدل، د ايمان راوړو دپاره کافي وو، او که د الله په علم کښې وے چه دوئ به د مخکنو انبياؤ پشان نښنه ليدلو سره ايمان راوړي، نو الله تعالىٰ به داسے نښے هم راليږلے وے، ليکن د دوئ د خبرو دا انداز صرف د حق نه د انکار کولو دپاره وو، دے وجے نه الله تعالىٰ د دوئ د خبرے جواب ورکړو فرمائي چه کوم کافر قومونه د دوئ نه مخکښے په دنيا کښې تير شوي دي، هغوئ هم د دوئ پشان نښے غوښتلے وے، او ددے نښو د راتلو نه پس ئې ايمان رانهٔ وړو، نو مونږ هغوئ ته د نور مهلت ورکولو نه بغير هغوئ هلاك کړل۔ مونږ ته معلومه ده چه د مکے دا کافران به هم دغسے کوي، او مونږ نهٔ غواړو چه دوئ هلاك کړے شي، دے وجے نه د دوئ د تيښکار باوجود د دوئ مطالبه نشي پوره کيدلے۔

اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ : يعني دا محمد (ﷺ) د شپے ګډوډ خوبونهويني او بيا ئې مونږ ته بيانوي۔ اضغاث احلام تشريح په سورة يوسف کښې ذکر شويده۔

بَلْ: دا کلمه په درے واړو ځايونو کښې د يو غرض نه بل غرض ته د نقل کيدو دپاره ده۔

او پدے کښ اشاره ده اضطراب د اقوالو ته، ځکه چه خوب او افتراء څنګه جمع کیږي، خوب لیدل خو غیر اختیاري شے وي او افتراء اختیاري دروغ وي۔ دارنګه خوبونه او سحر څنګه جمعه کړے شي، معلومه شوه چه دوي خپله په دے خبرو کښ ګډوډ دي په یوه خبره باندے ئے پوره اطمینان نهٔ وو، او باطل پرست مشرکان او مبتدعین همیشه دپاره دغه شان ګډے وډے وائي۔ یو غر د بل غر نه جنګوي۔

فَلْيَأْتِنَا : شپږم اعتراض ئے دا وو چه که دا هر څه نهٔ وي او محمد خان ته رشتینی رسول وائي نو بیا دے زمونږ مطالبات پوره کړي۔

مَآ اٰمَنَتْ : اَىْ مَعَ الْمُعْجِزَاتِ ۔ دا جواب دے دوي ته د آخري اعتراض چه پخوانو قومونو سره د معجزاتو نه ایمان نهٔ دے راوړے نو آیا ګنے دا موجوده کفار به د مطالباتو پوره کیدو نه روستو ایمان راوړي۔ مَعَ اَنَّهُمْ اَعْتٰى مِنْهُمْ ۔ سره ددے نه چه دا موجوده د مخکنو کافرانو نه ډیر سرکشه دي۔ یعني الله تعالیٰ ته معلومه ده چه که د دوي مطالبات پوره شي هم ایمان نهٔ راوړي۔

اَهْلَكْنٰهَا: دا جمله صفت دے د قَرْيَةٍ یعني داسے کلي والا چه مونږ هلاك کړیدي۔

وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِىْٓ اِلَيْهِمْ
او مونږ نهٔ دي رالیږلي مخکښ ستا نه مګر سړي چه وحي به کوله مونږ هغوي ته
فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ﴿۷﴾ وَمَا جَعَلْنٰهُمْ
نو تپوس اُوکړئ د علماؤ نه که تاسو نهٔ پو هیږئ۔ او نهٔ وو ګرځولي مونږ دوي
جَسَدًا لَّا يَاْكُلُوْنَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوْا خٰلِدِيْنَ ﴿۸﴾
داسے بدنونه چه نهٔ به خوري طعام او نهٔ وو هغوي همیشه (په دنیا کښ)۔
ثُمَّ صَدَقْنٰـهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنٰهُمْ وَمَنْ
بیا رشتینی کړه مونږ د هغوي سره وعده نو بچ کړل مونږ هغوي او هغه څوك
نَّشَآءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِيْنَ﴿۹﴾
چه غوختل ما او هلاك کړل مونږ زیاتے کونکي۔

تفسیر : دا دریم آیت د اعتراض جواب دے، د دوي دے اعتراض څه نا څه وقعت لرلو

چه بشـر رسول نشی کیدے، الله تعالیٰ خپل رسالت بشر ته نهٔ ورکوی نو الله تعالیٰ ددے جواب ورکوی۔ چه د آدمؑ نه واخـلـه اُوسه پورے چه څومره انبیاء علیهم السلام تیر شـویـدی هـغـه ټول انسـانـان وو چه هغویٔ ته به الله تعالیٰ د وحی په ذریعه خپل پیغام رسولو۔

فَسْـَٔلُوٓا اَهْلَ الذِّكْرِ: یعنی کوم یهود او نصاریٰ چه تاسو په عِلم او پوهه کښې د خپل ځان نـه زیات پـوهـه ګڼرئ د هغویٔ نه تپوس وکړئ، هغویٔ به هم ددے خبرے تصدیق کـوی۔ او کـافـرانـو تـه خـطـاب کـولـو کښې مقصد د هغوی غلې کول او هغوی د تکبر د مـرتبے نه رابښکته کول دی چه لږ تپوس خو وکړئ هسے په هوا کښې تکبر کوئ، او د نهٔ مـنـلـو پـه غـونـډئ نـاست یئ۔ علامه مفسر بغوئ لیکی: د اهل الذکر نه مراد اَلْمُؤْمِنِيْنَ الْعَالِمِيْنَ بِالْقُرْآنِ دی۔ یعنی هغه علماؤ نه تپوس وکړئ چه په قرآن باندے پوهه دی۔

بعضِ خـلـقـو ددے آیت نـه د تـقـلـیـدِ شخصی پـه جواز باندے استدلال کړے۔ خو دا استـدلال صـحـیح نهٔ دے، ځکه چه دلته د (اهل الذکر) نه مراد یهود او نصاریٰ دی۔ او که بـالـفـرض دا عام هم ومنلے شی، نو د اهل الذکر نه تپوس کولو نه مقصد دا چه د هغوی نـه بـه د قـرآن او سـنـت د نصوصو تپوس کوی، نهٔ د کوم انسان د رائے چه هغه د قرآن او سنت د دلیـل نـه بـغیر ومـنـلے شی۔ د سورتِ نحل د (٤٣) آیت د تفسیـر لانـدے پـه دے موضوع باندے تفصیل سره لیکل شوی دی۔

وَمَا جَعَلْنٰهُمْ جَسَدًا: بل دا چه تاسو به دا پدے وجه نبی نهٔ منئ چه دا بشر دے ډوډئ خوری، او نبی بـه دے تـه وائـی چه ډوډئ به نهٔ خوری (لکه دا د اکثرو خلکو غلط ذهن دے وائـی چـه فلانے ډوډئ نهٔ خوری سم بزرګ دے، یعنی د دوی په خیال بزرګ به دے ته وائی چه ډوډئ به نهٔ خوری، دا څومره غلطه عقیده ده۔ نو الله فرمائی: رسولان خو به د نـورو انـسـانـانو دپاره نمونه وی، دوی به هم د عامو خلکو په شان خوراک څکاك کوی، د دنیا څیـزونـو تـه بـه ضـرورت لـری، کـاروبـار بـه هم کوی، لکه ډیر خلك چه یو عالِم په دنیـاوی کـار ویـنـی نـو تـعـجـب کـوی، دا غـلط ذهن دے۔ نو نبوت، د خوراك څکاك، نکاحونو او د مرګ سره منافات نهٔ لری۔

وَمَا كَانُوْا خٰلِدِيْنَ: دارنګه ډیر خلك دا ذهن لری چه نبی به دے ته وائی چه په هغه به مـرګ نـهٔ راځـی کـه یو نبی مړ شی نو دوی وائی چه که دا نبی وے نو مړ کیدے به نهٔ، دا هـم غـلـط ذهن دے، بلکه په انبیاء علیهم السلام باندے مرګ راتلے شی۔ لکه رسول الله

ﷺ چه کله وفات شو نو ډیر عرب پدې وجه مرتد شو چه هغوی دا وویل چه که دا نبی وے نو دهٔ باندے به مرگ نهٔ راتللے۔

ثُمَّ صَدَقْنٰهُمُ الْوَعْدَ: یعنی د نبی د نبوت د رشتینوالی نښه دا وه چه مونږ هغوی ته د هغوی د مخالفینو په مقابله کښې غلبه ورکړه او د هغوی سره مے وعده رشتینی کړه۔

الْمُسْرِفِيْنَ : اَیِ الْمُجَاوِزِیْنَ لِلْحَدِّ فِی الْکُفْرِ وَالْمَعَاصِیْ۔ هغه کسان چه د حد نه ئے تیروتل کړی وو په کفر او گناهونو کښې۔

لَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ كِتٰبًا فِيْهِ ذِكْرُكُمْ
یقیناً مونږ رالیږلے دے تاسو ته داسے کتاب چه په هغے کښې ستاسو د عبرت خبرے دی
اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ﴿۱۰﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَّاَنْشَاْنَا
آیا نو عقل نهٔ لرئ۔ او ډیر هلاك کړیدی مونږ کلی چه وو ظلم کونکی او راپیدا کړل مونږ
بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ﴿۱۱﴾ فَلَمَّآ اَحَسُّوْا بَاْسَنَآ اِذَا هُمْ
روستو د هغے نه قوم نور۔ نو هرکله چه اُولیدو هغوی عذاب زمونږ دغه وخت دوی
مِّنْهَا يَرْكُضُوْنَ﴿۱۲﴾ لَا تَرْكُضُوْا وَارْجِعُوْٓا اِلٰى مَآ
د هغے نه منډے وهلے۔ (اُووئیلے شو) منډے مهٔ وهئ او واپس شئ هغه څه ته
اُتْرِفْتُمْ فِيْهِ وَمَسٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ
چه تاسو له مستی درکړے شویده په هغے کښې او کورونو خپلو ته دے دپاره تاسو نه
تُسْئَلُوْنَ﴿۱۳﴾ قَالُوْا يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ﴿۱۴﴾
تپوس اُوکړے شی۔ اُووئیل دوی اے هلاکت دے مونږ لره یقیناً مونږ وو ظالمان۔
فَمَا زَالَتْ تِّلْكَ دَعْوٰهُمْ حَتّٰى جَعَلْنٰهُمْ حَصِيْدًا خٰمِدِيْنَ﴿۱۵﴾
نو همیشه وو دغه آوازونه د دوی تردے چه اُوکرځول مونږه دلدل مړهٔ پراته۔

تفسیر : د قرآن کریم عظمتِ شان بیانیږی او د قریشو کافرانو ته احسان وریادولے شی چه دا کتاب ستاسو په ژبه په تاسو کښې یو کس نازل شوے دے، یقیناً چه دا خبره ستاسو دپاره د عزت او شرافت باعث ده، او ددے اشتهار، ستاسو د اشتهار دپاره سبب

دي.

فِيهِ ذِكْرُكُمْ : ۱ – ابن عباس ﷺ فرمائي چه د ذكر نه مراد شرافت دے لكه د سورة الزخرف آيت (٤٤) كښې دي : ﴿وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ﴾ او يقيناً دا قرآن ستا او ستا د قوم شرافت دے.

۲ – او په دے قرآن كښې تاسو دپاره د نصيحت خبرے دي، كه په دے باندے تاسو عمل كوئ نو ستاسو دنيا او آخرت دواړه به جوړ شي.

وَكَمْ قَصَمْنَا: قَصم ماتولو ته وئيلے شي دلته ترے مراد هلاكول دي.

(۲) مفسرين او مؤرخين وائي چه دلته د (قرية) نه مراد د يمن يوه علاقه ده. الله تعالیٰ د هغوئ د هدايت دپاره شعيب بن مهدم نومے يو پيغمبر را اوليږه، چه هغه د ابن عباس ﷺ د وينا مطابق د حِمير قبيلے سره تعلق لرلو. كله چه د هغهٔ قوم هغه دروغژن وګڼړلو او په هغهٔ باندے د ايمان راوړلو نه ئے انكار وكړو، (او هغه ئے قتل كړو) نو الله تعالیٰ د هغوئ د سركوبئ (او ذليله كولو) دپاره بُختنصر را وليږهٔ چه هغهٔ هغوئ لره په تورو سره د ګانډرو او مولو غوندے وژل شروع كړل. كله چه هغوئ خپل دا حال وليدلو نو د خپلو ګناهونو اقرار ئے وكړو، ليكن دغه وخت د دوئ توبه د دوئ په كار رانغله. ځينې وائي چه د آسمان نه آواز راغلو چه دا د انبياؤ بدله وه. نو دوی د خپلو ګناهونو اقرار وكړو. (فتح البيان)

ظاهر دا ده چه آيت عام دے هر هغه چا چه د رسولانو خلاف كړے او شرك ئے كړے نو الله تعالیٰ هلاك كړيدي او د هغوی نه روستو ئے نور قومونه راوستل.

فَلَمَّآ اَحَسُّوْا بَاْسَنَآ : يعني هر كله چه هغوی زمونږ عذاب وليدو او هغه ئے په ځانونو كښې محسوس كړو نو دغه وخت ئے منډے وهلے او د كلو نه په منډه او په سورلو باندے وتل ليكن هغوی ته وويل شو چه اُوس تښتئ مه.

لَا تَرْكُضُوْا : ركض په اصل كښې په خپو سره آس په خيټه كښې وهل دے دپاره چه منډه كړي يعني زغلول.

وَارْجِعُوْٓا اِلٰى مَآ اُتْرِفْتُمْ فِيْهِ : راواپس شئ هغه مزو ته چه تاسو ته پكښې مستي دركړے شوے وه او تكبر به مو ددے په وجه كولو، او دا د دوی پورے مسخرے او توقے وے چه آيا تاسو ته دغه مزو څه فائده دركړه؟!.

لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُوْنَ : ۱ – اَیْ سَبَبَ اِتْيَانِ الْعَذَابِ . يعني دے دپاره چه تاسو نه د عذاب د

راتـلـلـو سبب وتپوسلے شی چه تاسو خو به څانونه بزرگان او نیکان ګنړل بیا په تاسو دا عذاب ولے راغلو؟۔

۲- یا مطلب دا دے چه تاسو ډیر غټ خلق یئ، خلقو ته ستاسو ضرورت دے، خلق ستاسو خواله د صلاح او مشورے دپاره راځی۔

۳- لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُوْنَ اَنْ تُؤْمِنُوْا كَمَا كُنْتُمْ تَسْأَلُوْنَ ذٰلِكَ قَبْلَ نُزُوْلِ الْعَذَابِ بِكُمْ۔ دے دپاره چه تاسو نه تپوس وشی چه اُوس ایمان ولے نهٔ راوړئ لکه څنګه چه تاسو به د عذاب د راتـلـلـو نه مخکښ دا تپوس کولو۔ یعنی د عذاب په وخت به تاسو نه د ایمان مطالبه کیږی او تاسو به ایمان راوړئ لیکن هیڅ فائده به نهٔ درکوی۔

٤- دے دپاره چه تاسو نه تپوس وشی چه ولے تیخته کوئ۔

٥-دے دپاره چه تاسو نه د دنیا څه څیزونه وغوښتے شی چه چا ته ئے ورکړئ او د چا نه ئے منع کړئ څکه چه تاسو مالداره وئ۔

٦- دے دپاره چه تاسو نه تپوس وکړے شی د شکر د نعمتونو۔ دا ټول د دوی پورے توقے دی او دوی ته رټنه ده۔

قَالُوْا يٰوَيْلَنَآ : لیـکـن د عذاب په وخت به د دوی دا نعرے وے چه (يٰوَيْلَنَا) هائے هلاکت دے مـونـږ لـره۔ مونږ ظالمان وو۔ لیکن پدے وینا وینا کښ دوی هلاك شو او د سکارو په شان مړهٔ پراتهٔ وو، دغه افسوسونو ورته هیڅ فائده ورنکړه۔

خٰمِدِيْنَ : خـمـود پـه اصـل کـښ د اُور مړ کیدو ته وائی، پدے کښ اشاره ده چه د دوی غـرور او تـکبـر او غـصـه د اُور په شان وه خو لکه چه اُور مړ شی دغسے د دوی زور شور او غصه هم مړه شوه۔

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
او نهٔ دے پیدا کړے مونږ آسمان او زمکه او هغه څه چه په مینځ د دواړو کښ دی
لٰعِبِيْنَ ﴿١٦﴾ لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ
لوبے کونکی۔ که مونږ غوختے چه اُونیسو مشغله خامخا نیولے به وے مونږ هغه
مِنْ لَّدُنَّآ اِنْ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ
د خپل طرف نه که وے مونږ دا کار کونکی۔ بلکه ګوزاره و مونږ حق لره په باطل باندے

فَيَدۡمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ
نو هلاك كړي هغې لره (په دماغو ئې زخمي كړي) نو دغه وخت هغه تلونكے وي او تاسو لره
الۡوَيۡلُ مِمَّا تَصِفُوۡنَ ﴿۱۸﴾ وَلَهٗ مَنۡ فِي
هلاكت دے د هغې نه چه تاسو ئې بيانوئ. او د الله په اختيار كښې دي هغه څوك چه په
السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَمَنۡ عِنۡدَهٗ لَا يَسۡتَكۡبِرُوۡنَ عَنۡ عِبَادَتِهٖ
آسمانونو او زمكه كښې دي او هغه څوك چه د هغه سره دي لوئي نكوي د بندګۍ د
وَلَا يَسۡتَحۡسِرُوۡنَ ﴿۱۹﴾ يُسَبِّحُوۡنَ الَّيۡلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفۡتُرُوۡنَ ﴿۲۰﴾
هغه نه او نهٔ ستو مانه كيږي. تسبيح وائي د شپے او د ورځے نهٔ ستړي كيږي.

تفسیر : اُوس دليل عقلي د اثبات د آخرت دپاره بيانوي. يعني څوك چه رسول نهٔ مني كوم چه د خلكو د بيدارولو دپاره راغلے دے او دے وائي چه زهٔ دا نهٔ منم، دا شاعر دے نو الله تعالىٰ فرمائي : هركله چه تهٔ رسول نهٔ منے او دين نهٔ منے، نو بيا دا كائنات د څه مقصد دپاره پيدا دي، دا خو هسے د لوبو دپاره نهٔ دي پيدا بلكه دا د يو عظيم مقصد دپاره پيدا دي او هغه دا چه تاسو به د الله تعالىٰ عبادت كوئ او آخرت به راځي هلته به د بندګانو سره حساب كيږي، څوك چه شرك كوي او آخرت نهٔ مني بيا خو د دنيا پيدائش عبث او بے مقصده شو.

لَوۡ اَرَدۡنَاۤ اَنۡ نَّتَّخِذَ لَهۡوًا : پدے آيت كښې دوه تفسيره دي (۱) د لهو نه مراد مشغولتيا ده. يعني كه بالفرض مونږ غوښتے چه آسمانونه او زمكه باندے ځان مشغوله كړو او ددے سره لوبے وكړو نو ما به د ځان سره ساتلے او تاسو ته به مے ددے دليلونه نهٔ ښكاره كولے. پدے صورت كښې (مِنۡ لَّدُنَّا) په معنىٰ د (عِنۡدَنَا) سره دے، او دا توجيه د راتلونكي او تير شوي آيت سره زيات مناسبت او ربط لري. (۲) لهو په معنىٰ د مشغولتيا والا شي سره دے چه هغه اولاد او ښځه ده يا صرف اولاد دي. يعني كه مونږ غوښتے چه د ځان دپاره مشغلا يعني اولاد ونيسو نو خامخا دا به مے د هغه ملائكو نه نيولي وے چه زما سره دي يا د جنت د حورونو او غلامانو نه، او په خپله خوښه به مے نيولے ستاسو خوښے ته به نهٔ پريخودے. ليكن مونږ دا كار هيڅريے نهٔ كوو.

بَلۡ نَقۡذِفُ : اَىۡ سُبۡحَانَنَا اَنۡ نَّتَّخِذَ لَهۡوًا . مونږ ددے نه پاك يو چه مونږ لهوه ونيسو،

بلکه مونږ دا کار کوو چه حق په باطل باندے ورګوزاره وو یعنی د الله تعالیٰ انقلابی ژوند خوښ دے، په دنیا کښې باطل یعنی شرك او کفر پیدا شی نو الله تعالیٰ نبی راولیږی هغه مقابله شروع کړی نو مشرك راځملی او حق پرست پرے غالبه کړی او شرك ختکته او توحید او اسلام پرے ورپورته کړی او د مشرك دعوت ختمیږی او د حق دعوت پرے غالبه کیږی۔

فَيَدۡمَغُهٗ : نو هلاك کړی باطل لره۔ دمغ په اصل کښې اِيۡصَالُ الۡجُرۡحِ اِلٰی اُمِّ الدِّمَاغِ ته وئیلے شی۔ یعنی د سر ژیری کیدل او زخمی کیدل تردے چه دماغو ته ورسیږی۔ اَیۡ تُصِيۡبُهٗ فِيۡ اُمِّ الدِّمَاغِ یعنی هغه وولی په مینځ د دماغو، د دماغو پرده ورله زائله کړی۔

یا د حق نه مراد حق دلیلونه او براهین دی او د باطل نه مراد باطل عقائد او نظریات دی یعنی مونږ د حقو دلیلونو په ذریعه باطل عقائد او نظریات ختموو۔

وَلَكُمُ الۡوَيۡلُ مِمَّا تَصِفُوۡنَ : نو اے مشرکانو ! که چرے تاسو د قرآن کریم د نازلیدو نه پس هم د الله سره د شرك کولو نه منع نشوئ نو تاسو د خپلے بربادئ او تباهئ انتظار کوئ۔

مِمَّا یعنی د وجه د هغے نه چه تاسو ئے د الله دپاره بیانوئ د (مَا) نه مراد نسبت د اولادو دے۔

وَلَهٗ مَنۡ فِي السَّمٰوٰتِ: پدے کښې مختصر عقلی دلیل دے او د ملائکو عجز بیانوی او رد دے په هغه مشرکانو چه ملائك ئے د الله تعالیٰ سره شریکان جوړ کړیدی۔ او دا د (نَقۡذِفُ بِالۡحَقِّ) تشریح ده۔

او مطلب د آیت دا دے چه الله تعالیٰ د آسمان او زمکے د تمامو موجوداتو مالك دے، هغه ددے نه بیخی بے نیازه دے چه د هغهٔ دے ښځه یا ځوی وی۔

وَمَنۡ عِنۡدَهٗ: یعنی ملائك به د هغه سره څنګه شریکان شی او د هغهٔ به څنګه لونړه شی حال دا چه تمام ملائك د هغهٔ په عبادت کښې مشغول وسیږی، نهٔ د هغهٔ د عبادت نه انکار کوی، او نهٔ ددے نه ستړی کیږی، شپه او ورځ د هغهٔ تسبیح لولی، لکه څنګه چه انسان په هر حال کښې ساه اخلی، او هر وخت د هغه بانړهٔ خوزیږی، اوتر څو پورے چه ژوندے وی هیڅ کله هم ددے دوارو کارونو نه ستړے کیږی نهٔ، دغه شان ملائك په هر حال کښې تسبیح لولی۔ د هیڅ لمحے دپاره هم دا بندیږی نهٔ، او دا کار د هغوئ دپاره داسے طبعی خبره ده چه هیڅ کله هم ددے نه ستړی والے نهٔ محسوسوی۔

وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ: دِ حسیر نه دے، هغه اُوبښ نه وائی چه د ستړی والی په وجه د مزل نه پاتے شي۔ یعنی دوی نهٔ ستړی کیږی او نهٔ ستومانه کیږی۔

الَّيْلَ وَالنَّهَارَ: ئے منصوب راوړل اشاره ده دوام د عبادت د دوی ته۔ او د ملائکو اکثر عبادت تسبیحات دی۔

لَا يَفْتُرُوْنَ: د فتور نه دے سستیٔ ته وائی۔ یعنی سستی نهٔ ښکاره کوی۔ او سستی نهٔ کوی۔ د ملائکو بدنونه ئے داسے جوړ کړیدی لکه د کانړی او خختے په شان چه هیڅ قسمه ستړی والے په عبادت کښ نهٔ محسوسوی۔

اَمِ اتَّخَذُوْٓا اٰلِهَةً مِّنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُوْنَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ
آیا نیولی دی دوی معبودان د زمکے نه چه هغوی دوی ژوندی کوی۔ که چرته وے
فِيْهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا
په زمکه او آسمانونو کښ معبودان وے سوئ د الله تعالیٰ نه خامخا خراب شوے به وو
فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿٢٢﴾
نظام ددے دواړو نو پاك دے الله تعالیٰ چه مالك د عرش دے د هغے نه چه دوی ئے بیانوی
لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ
(هغه لره)۔ تپوس نشی کیدے د هغه نه د هغے کار چه هغه ئے کوی او دوی نه
يُسْئَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوْا
به تپوس کیږی۔ آیا نیولی دی دوی سوئ د الله نه نور معبودان اُووایه راوړئ
بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ
دلیل خپل، دا (قرآن) خبر دے د هغه چا چه زما ملګری دی او خبر دے د هغه چا
مَّعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِيْ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٢٤﴾
چه زما نه مخکښ دی بلکه زیات خلق نهٔ پوهیږی په حق نو دوی مخ اړوی۔
وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ
او نهٔ دے لیږلے مونږ مخکښ ستا نه هیڅ رسول مګر وحی به کوله مونږ هغه ته

اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴿۲۵﴾

ددے خبرے چه نشته حقدار د بندګئ سوئ زما نه نو بندګی خاص کړئ ما لره۔

تفسیر: پدے راتلونکو آیتونو کښ د مکے مشرکانو ته په شرك رټنه وزکوی او بیا د هغوی د شرك تردید شوے دے، او په عبادت کښ د الله تعالیٰ وحدانیت ثابت کړے شوے دے۔

مناسبت

مخکښ د آسمان والو د الله تعالیٰ سره د شریك کیدلو باطلوالے ثابت شو اُوس د زمکے دشریکانو نفی کوی۔ نو پدے آیت کښ فرمائی چه آیا د مشرکانو تراشلی بُتان مړی ژوندی کولے شی؟ جواب معلوم دے چه هغوئ داسے نشی کولے، او مشرکان هم ددے اقرار کوی، دے وجے نه هغه په هیڅ حالت کښ د عبادت مستحق نشی جوړیدے۔

اَمِ اتَّخَذُوْا: مبرّد وائی اَمْ دلته په معنیٰ د (هَلْ) سره دے۔

هُمْ يُنْشِرُوْنَ: یعنی آیا دوی مړی راژوندی کولے شی۔ دا استفهام اِنکاری دے یعنی هیڅکله داسے نشی کولے نو دوی مستحق د عبادت نشی کیدے۔

يُنْشِرُوْنَ: د اِنشار نه دے او هغه د نشور نه دے په معنیٰ د اول ځل ژوندی کولو یا دوباره ژوندی کولو سره۔

لَوْ كَانَ فِيْهِمَاۤ اٰلِهَةٌ: اُوس په فساد د شرك باندے دلیل بیانوی۔

پدے آیت کښ دوه تفسیره دی (۱) د فساد نه مراد تخریب النظام او خُرُوج عَنِ النظام دے۔ یعنی که په آسمان او زمکه کښ د الله تعالیٰ سره نور شریکان (معبودان) موجود وے، نو دا ښکلے نظام د زمکے او د آسمان به خراب شوے وے، حال دا چه زمکه او آسمان کښ د الله تعالیٰ ناشنا نظام او پروګرام او تربیت روان دے چه د انسان عقل ورته حیرانیږی چه هر شے په ترتیب او وزن او اندازے سره دے، نو که چرته نور آلِهه وے نو دا نظام به داسے ښائسته نهٔ چلیدے ځکه چه د آسمان اِلٰه به یو کار کولے او د زمکے به بل کار کولے نو د آسمان او د زمکے به د یو بل سره ترتیب او اتفاق نهٔ وے، دارنګه که په زمکه کښ دوه آلهه وے نو یو بل بوټی رازرغونولے او بل به نهٔ، یو بل یو تن ژوندی کولے او بل به نهٔ، یو به وژلے او بل به نهٔ، نو د زمکے نظام به نهٔ چلیدے، ځکه چه دواړه به په یو بل باندے غالبه کیدے یا نهٔ، که غالبه کیدے نو مغلوب خو اِلٰه نشی کیدے او که نشوے

غالبه کیدے، نو قادر به نۀ وے او قادر هم إِلٰه نشي کیدے، نو معلومه شوه چه تعدد د آلهو باطل دے، او دا دلیل قطعي او یقیني دے، او تفتازاني چه دے ته په شرح العقائد النسفیه کښ دلیل إِقناعي او ظني وئیلے دے نو محققینو په هغه باندے رد کړیدے چه دا ډیره غلطه خبره ده، او د قرآن کریم بے ادبي ده لکه غزالي او ابن الهمام او صاحب د روح المعاني وئیلي دي چه دا یقیني دلیل دے۔

دارنګه که ګنړ آلهه موجود وے نو نظام د عالم به نۀ وے موجود ځکه چه یا به دواړه (مثلًا د دواړو آلهو په قدرت موجود وے یا به د یو په قدرت سره که د دواړو په قدرت سره موجود وے نو دوه قدرتونه دوه مستقل علتونه دي، او په یو معلول باندے دوه علتونه په یوځل نشي راجمع کیدے او که د یو په قدرت سره موجود وے نو بل به عبث شي او ترجیح بلا مرجح به راشي۔ او دا د اُلوهیت سره منافي دي۔

دارنګه که ګنړ آلهه موجود شي نو عالَم به غیر ممکن شي ځکه چه دوی به د یو بل په منع کولو قادر وي یا نۀ، او دواړه صورتونه باطل دي لکه چه مخکښ بیان شو۔ ددے وجه نه دے دلیل ته برهان تمانع وائي۔

(۲) تفسیر: بعض مفسرینو د مخکښ آیت په مناسبت سره ددے آلهه ؤ نه مراد د مشرکانو په نیز آلهه مراد اخستي دي چه دوی د الله تعالیٰ سره شریکان جوړول او حقیقي آلهه نۀ دي مراد او د هغوی آلهه خو عاجز دي او عاجز د زمکے او د آسمانونو نظام نشي سنبالولے، نو معنیٰ دا شوه چه ددے مشرکانو آلهه (چه کمزوري دي) که د زمکے او د آسمانونو (یعني د دنیا) تدبیر کونکي شي لکه چه اُوس هم مشرکان قُطبان او غَوثان د دنیا تدبیر کونکي ګنړي نو دا نظام به خراب شوے وے ځکه چه د کمزورو نه د یو کار سنبالښت نۀ کیږي، کار ترے ورانیږي۔ (احسن الکلام بتغیر)

او ددے نه معلومه شوه چه هرکله نظام چلونکے الله تعالیٰ دے نو بس بندګي به هم د هغۀ کولے شي، دا نشي کیدے چه نظام به الله تعالیٰ چلوي او عبادت به پکښ د غیر الله کیږي۔ نو ددے وجه نه مشرکان چه کومے خبرے کوي ددے نه الله تعالیٰ پاک دے۔

فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ: هرکله چه د ګنړو معبودانو موجودیدل باطل شو نو ددے وجه نه الله تعالیٰ د مشرکانو د شرك نه خپله پاکي بیان کړه۔

لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ: پدے آیت کښ ئے خپل ځان لـه مطلق طور سره ربوبیت او الوهیت ثابت کړے دے چه الله تعالیٰ چه څۀ غواړي کوي ئے، هیڅوك نشته چه د هغۀ

پـه څـهٔ کار او د هغه په خبره باندے اعتراض وکړی، او د هغهٔ نه سیوا چه څو مره پیریان اوانسـانـان دی، ټـولـو سره به د هغویٔ د اعمالو حساب کیدلے شی، او دا ددے خبرے دلیل دے چـه ټـول د هـغـهٔ بـنـدګـان او غلامان دی، د الله نه تپوس قدرے هم نشی کولے، نو نهٔ ورسـره شریـکـان شته او نهٔ تپوس کونکی۔ نو پدے کښ اشاره ده چه د چا نه چه تپوس کیـدے شی هـغـه اِلٰه نشی کیدے، الٰـه به هغه وی چه فاعل مختار وی او سائل وی، نهٔ مسئول۔

اَمِ اتَّخَذُوْا: اُوس بیـا رتـنـه ده په شرك پس د باطلوالی د ګنړو آلهه ؤ نه، سره د مطالبے د دلیـل د مشرکانو نه او ورسره د الله تعالیٰ په توحید او عبادت باندے دلیل پیش کوی او د مشرکانو د جهل بیان دے۔

هَـاتُوْ بُرْهَانَكُمْ: یعـنـی تـاسـو چه دوی ته آلهه وایئ نو ددے په اُلو هیت باندے دلیل پیـش کـړئ۔ نـهٔ دلیل عقلی شته او نهٔ نقلی۔ دلیل عقلی خو مخکښ بیان شو او دلیل نقلی دا دے : (هٰذَا ذِكْرٌ)۔

هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِيَ : ١- یعـنـی دا قـرآن چه د مـسـلـمانانو کتاب دے او دا کتابونه چه زمـا نـه مخکښ نازل شویدی، تورات او انجیل پدے کښ وګورئ چه ددے نه په هیڅ یو کتـاب کـښ د الله تـعـالیٰ هیڅ شریك نهٔ دے ثابت کړے شوے، نو بیا تاسو د کوم دلیل په بـنـیـاد داسے خـطـرناکه خبره په خپله ژبه راولئ۔ حقیقت دادے چه تاسو ته د قرآن کریم د عـظـمـت احسـاس نـهٔ دے شوے، دے وجے نه د توحیدِ اُلو هیت متعلق په دے کښ د بیان شوو دلائلو او براهینو نه تاسو مخ اړوئ۔

٢- یـا مـعـنـیٰ دا ده : دا قرآن نصیحت دے زما د ملګرو او الله تعالیٰ پکښ دا نصیحت رالیږلے چه د الله تعالیٰ سره شریکان مهٔ جوړوئ۔

وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِيْ : او پـدے قـرآن کـښ خبر دے د هغه انبیاء علیهم السلام چـه زمـا نه مـخـکښ تیر شویدی نو تاسو لاړ شئ د هغوی احوال وګورئ چه آیا هغوی چرته شرك کـړیدے یا ئے شرك ته دعوت ورکړیدے؟۔ بلکه روستو ﴿وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِیْٓ اِلَیْهِ﴾ نـه مـعـلـومیږی چـه هغوی خو په توحید باندے رالیږلے شوی وو۔ نو نهٔ په قـرآن کـښ د شـرك اجازه شته او نهٔ په پخوانو کتابونو کښ نو تاسو به د بل کوم ځای نه دلیل راوړئ۔ نو دا داسے دے لکه ﴿اِئْتُوْنِیْ بِكِتَابٍ مِّنْ قَبْلِ هٰذَآ اَوْ اَثٰرَةٍ مِّنْ عِلْمٍ﴾۔ (احقاف :٣)

٣- بـعـض علماؤ هٰذَا اشاره توحید ته کړیده یعنی دا توحید یاداشت دے زما د ملګرو،

الله تعالیٰ دوی ته د توحید عبرت او یاداشت ورکړیدے او پخوانو ته هم الله تعالیٰ په توحید باندے عبرت او تذکیر ورکړیدے چه زما یواځے بندګی وکړئ. دا تفسیر هم د روستو سره مناسبت لری.

بَلۡ اَکۡثَرُهُمۡ : بَلۡ د اِضراب دپاره دے یعنی دلیل ورسره نشته بلکه جاهلان دی.

فَهُمۡ مُّعۡرِضُوۡنَ : یعنی اکثر خلك د حق د قبلولو نه مخ اړوی او په دلیلونو کښې فکر او سوچ نهٔ کوی. ځکه چه اَلنَّاسُ اَعۡدَاءٌ لِمَا جَهِلُوۡا. او د دوی دا جهل عذر نهٔ دے بلکه دوی ځان په زوره جاهل کړیدے ځکه چه د حق د پوهے اسباب موجود دی او دوی ځان نهٔ پوهه کوی. او ددے نه معلومه شوه چه څوك په حق پوهه شی نو هغه د حق نه نهٔ اوړی ځکه چه حق رڼړا ده او د رڼړا نه څوك نهٔ اوړی خو پدے کښې شرط دا دے چه تعصب او ضد پکښې نهٔ وی. نو د حق د قبلولو نه دوه مانع دی یو جهالت او بل ضد.

وَمَا اَرۡسَلۡنَا : دا متعلق دے د (وَذِکۡرُ مَنۡ قَبۡلِیۡ) سره. یعنی مخکښې ئے وویل چه توحید پخوانو کتابونو کښې بیان شویدے او تولو رسولانو پرے اتفاق کړیدے نو اوس ددے اجمال تفصیل کوی چه د آدم ﷺ د زمانے نه واخله د نبی کریم ﷺ د زمانے پورے چه څومره انبیاء رالیږلے شوی او څومره آسمانی کتابونه نازل شوی، د هغے تولو یو پیغام وو، چه د الله تعالیٰ نه سیوا بل هیڅوك معبود نشته، نو بس صرف د هغهٔ عبادت کول پکار دی.

دا حقیقت الله تعالیٰ د قرآن کریم په ګنړو آیتونو کښې بیان کړے. د هغے نه بعض آیتونه دادی. سورتِ زخرف آیت (٤٥) کښې دی : ﴿وَاسۡأَلۡ مَنۡ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ مِنۡ رُّسُلِنَا اَجَعَلۡنَا مِنۡ دُوۡنِ الرَّحۡمٰنِ آلِهَةً یُّعۡبَدُوۡنَ﴾ سورتِ نحل آیت (٣٦) کښې فرمائی : ﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِیۡ کُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوۡلًا اَنِ اعۡبُدُوا اللهَ وَاجۡتَنِبُوا الطَّاغُوۡتَ﴾. په دے دواړو آیتونو کښې همدا خبره بیان شوے ده چه د تمامو انبیاؤ د رالیږلو مقصد انسان ته دا تعلیم ورکول وو چه د الله تعالیٰ نه سیوا بل هیڅ معبود نشته، او صرف هغه د هر قِسم عبادت مستحق دے.

فَاعۡبُدُوۡنِ : پدے جمله کښې د درے خبرو دعوت دے ١- بندګی به کوی، غفلت به نهٔ کوی. ٢- بندګی به صرف د الله کولے شی، شریکان به ورسره نهٔ جوړوی.

٣- دریم : په طریقه د رسول الله ﷺ به وی چه د ﴿وَمَا اَرۡسَلۡنَا مِنۡ رَّسُوۡلٍ﴾ نه معلومیږی. او دا اصول ثلاثه دی چه په تول امت باندے ددے عملی کول لازم دی. دا د تولو پیغمبرانو د دعوت خلاصه ده، بندګی کول، یواځے د الله بندګی کول، د رسول په

طریقه کول. او د بدعاتو او خرافاتو نه ځان ساتل. نو پدے کښ رد دے په اهل الغفلة، اهل الشرك، اهل الاهواء والبدع باندے.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ بَلْ عِبَادٌ
او وائی دوی نیولے دے رحمٰن ذات ځوی، پاك دے هغه بلکه دوی بندګان دی،
مُّكْرَمُوْنَ ﴿۲۶﴾ لَا يَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُوْنَ ﴿۲۷﴾
عزت ورکړے شوی. نهٔ مخکښ کیږی د هغه نه په وینا سره او دوی په حکم د الله عمل کوی
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
پوهیږی په هغه څه چه مخکښ د دوی نه دی او هغه چه روستو د دوی نه دی
وَلَا يَشْفَعُوْنَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهٖ
او سفارش نهٔ کوی مګر هغه چا لره چه غوره کړے وی الله تعالیٰ او دوی د وجے د یرے د الله نه
مُشْفِقُوْنَ ﴿۲۸﴾ وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّیْ اِلٰهٌ مِّنْ دُوْنِهٖ
ډیر یریدونکی دی. او چا چه اُووئیل د دوی نه چه بیشکه زهٔ معبود یم سویٰ د الله نه
فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۹﴾
نو دے کس له به سزا ورکوو مونږ د جهنم دغسے بدله ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسیر: بیا په عقیده د اتخاذ الولد باندے رد کوی دا د (وَمَنْ عِنْدَهٗ) سره متعلق دے.
صاحب د فتح البیان وائی چه خزاعه، جُهینه، بنو سلمه او بنو مُلیح قبیلو به وئیلے چه ملائك د الله لونړه دی. قتادهٔ وائی چه دا د یهودو عقیده وه، چه الله تعالیٰ په جناتو کښ واده کړیدے د هغوی نه ملائك پیدا شویدی. صحیح داده چه د قرآن الفاظ عام دی، او په دے کښ هر هغه شخص یا ډله داخله ده چه په هغه زمانه کښ ئے الله تعالیٰ دپاره اولاد ثابتول. الله تعالیٰ ددے نقص نه خپله پاکی بیان کړه او د ملائکو په باره کښ ئے وفرمایل چه هغه خو د الله عزتمند بندګان دی، (د هغوی اُوه کمالی صفتونه ئے راوړیدی) ۱ خپل کمالِ عبودیت د وجے نه د الله په باره کښ د خپله طرفه هیڅ خبره نهٔ کوی، او د الله د حکم مطابق عمل کوی، ۲ د هغهٔ د حکم نه د وینئتهٔ د سر هومره هم مخ

نهٔ اړوی۔ او د الله تعالیٰ علم د دغه ملائکو مخکنو او روستنو تمامو احوالو باندے ګیره اچولے ده۔ د هغوئ هیڅ خبره د هغهٔ نه پټه نهٔ ده۔ او دغه ملائك به د قیامت په ورځ د الله په دربار کښې صرف د هغه چا سفارش کوی چا دپاره چه الله تعالیٰ سفارش کول خوښوی۔ او دا ملائك د الله د مرضئ نه بغیر څنګه چاله شفاعت وکړی، حالانکه دوئ خو خپله د الله تعالیٰ د قهر او زوروړتیا نه سخت یریږی۔

نو ملائك د الُوهیت دعوه نکوی او دوی ورته د الُوهیت نسبت کوی۔

سُبۡحٰنَهٗ: یعنی څوك چه الله تعالیٰ دپاره اولاد وائی نو هغه الله تعالیٰ ته د ډیرو عیبونو نسبت کوی چه ددے ټولو نه الله تعالیٰ سراسر پاك دے۔

بَلۡ عِبَادٌ: یعنی د ملائکو په باره کښې به دا عقیده ساتئ چه دا بندګان دی، د الله په بندګئ که مصروف دی۔

مُّكۡرَمُوۡنَ: الله ورله عزت ورکړیدے چه ځان سره ئے نزدے کړیدی او په خپل آسمانونو کښې ئے اُوسه ولی دی او په خپله بندګئ ئے ورله عزت ورکړیدے، او ګناهونه نهٔ کوی، او بندګی د ولادت منافی ده، لکه د عربو هم دا طریقه وه چه خپل غلام نه به ئے بچے نهٔ جوړولو او د شریعت طریقه هم دا ده چه کله یو انسان د خپل بچی مالك جوړ شی نو په هغه باندے آزادیږی۔ (فتح البیان)

لَا یَسۡبِقُوۡنَهٗ بِالۡقَوۡلِ: بـل کمال ئے دا دے چه هغوی بی ادبی نهٔ کوی، د الله تعالیٰ نه په خبره کښې مخکښوالے نهٔ کوی چه الله تعالیٰ یوه خبره نهٔ وی کړی او دوی هغه وکړی، الله تعالیٰ د یو شی اجازه نهٔ وی ورکړی او دوی ئے ورکړی، الله تعالیٰ یو شے منع کړی او دوی ئے جائز کړی دا د الله تعالیٰ نه مخکښې کیدل دی لکه ډیر خلك داسے فتوے ورکوی۔

وَهُمۡ بِاَمۡرِهٖ یَعۡمَلُوۡنَ : د الله تعالیٰ په حکم باندے عمل کوی۔

فائده : ددے آیتونو نه معلومه شوه چه د الله تعالیٰ ولی او بزرګ بنده به هغه وی چه بندګی کوی، عبدیت ترے ساقط نهٔ وی، او په بندګئ باندے عزت ملاویږی، او په اقوالو او افعالو دواړو کښې به د الله تعالیٰ تابع وی نو دا اولیاء د ملائکو مشابه دی۔

یَعۡلَمُ مَا بَیۡنَ اَیۡدِیۡهِمۡ: دا کنایه ده د ټولو احوالو نه۔ مخے ته ئے آسمان دے او شاته ئے ټوله دنیا ده، مخے ته ئے آخرت دے او شا ته ئے دنیا ده۔ یا مَا بَیۡنَ اَیۡدِیۡهِمۡ اَیۡ بِمَا عَمِلُوۡا اَوَّلًا وَّآخِرًا۔ په هغه عملونو چه دوی مخکښې کړیدی او هغه چه روستو ئے کړیدی۔ یعنی د الله تعالیٰ د اجازے نه بغیر هیڅ حرکات او سکنات نشی کولے چه الله تعالیٰ ترے خبر نهٔ

وي۔
وَلَا يَشْفَعُوْنَ: ددې دوه مصداقه دي (١) په دنيا كښې شفاعت، دعا كول دي، ملائك په دنيا كښې د ايمان والو دپاره استغفار غواړي او دوى له دعا غواړي نو دوى دعا نشي غوښتې مگر هغه چا له چه الله تعالىٰ غوره كړې وي چه هغه دپاره دې دعا وغواړي نو بيا ملائكو ته الهام وكړي چه دوى له دعاګانې وغواړي۔ (٢) دارنګه په آخرت كښې به شفاعت نهٔ كوي مگر هغه چا له چه الله تعالىٰ غوره كړې وي او موحد وي، دوى په قيامت كښې الله ته داسې نشي وئيلې چه اې الله ! دې فلانې زمونږ عبادت كړې نو تهٔ ئې معاف كړه، بلكه ملائكو باندې به خپله هيبت وي لكه د سورتِ صافات (١٦٤) آيت نه معلوميږي، مگر كه الله اجازه وركړي نو بيا به سفارش كوي۔ نو ملائك داسې محتاج مخلوق دې بيا دوى تاسو ولې د الله تعالىٰ اولاد ګنړئ او بيا ئې په الله باندې زوره وركنړئ او بيا ورله بندګي كوئ۔
ارْتَضٰي : يعني چه الله تعالىٰ ترې راضي شي او الله تعالىٰ د موحد نه راضي كيږي۔
مِّنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُوْنَ: خشية هغه يره ده چه سره د تعظيم نه وي۔
مُشْفِقُوْنَ: اِشفاق : ظُهُوْرُ اَثَرِ الْخَوْفِ عَلٰى ظَاهِرِ الْبَدَنِ ته وئيلې شي۔ يعني په بدن باندې د يرې آثار راښكاره كيدل، نو د دوى هسې سرسري يره نهٔ ده بلكه د الله د يرې نه ژاړي او سرونه ئې ښكته كړي وي او په سجدو باندې پراته وي۔ هغه يره فائده منه ده چه آثار د هغې په بدن كښې ښكاره شي۔
٢- اشفاق د شفقت نه دې نو معنىٰ به دا وي چه ملائك د الله تعالىٰ د يرې د وجه نه په ځان باندې شفقت لري پدې وجه د الله تعالىٰ بندګي كوي او يريږي چه چرته دوى هلاك نشي۔ ځكه چه څوك په ځان شفقت لري هغه د الله بندګي كوي او څوك چه شفقت نهٔ لري نو هغه وائي چه زهٔ دې هلاك شم، د هغه په الله تعالىٰ هيڅ پرواه نهٔ وي۔ يا د شفقت معنىٰ مينه ده يعني د الله ديرې د وجه نه د هغه سره مينه كوي۔ خو معنىٰ د يرې دلته ښكاره ده۔
وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ: مقصد د آيت دا دې چه ملائك دومره عاجز مخلوق دې چه دوى هيڅرې د اُلوهيت دعوه نشي كولې او كه بالفرض دوى د اُلوهيت دعوه وكړي نو زهٔ به ئې جهنم ته بوځم۔ يعني كه دوى دعوه وكړه بيا به هم دوى محتاج وي۔ پدې كښې ابليس ته اِشاره ده چه هغه د ملائكو سره وو او تكبر ئې وكړو او د اُلوهيت دعوه ئې وكړه

نو الله جهنمی کړو او د خپل رحمت نه ئے نا امیده کړو. او بعض وائی چه (مِنۡهُمۡ) ضمیر ټول مخلوق ته راجع دے. یعنی د الله تعالیٰ سره په مخلوقاتو کښ هیڅوك شریك نشی کیدے که هر چا دا خبره وکړه نو اُور به ئے ځای وی. ددے نه دا هم معلومه شوه چه څوك ځان د اُلوهیت درجے ته رَسُول غواړی لکه د خلکو نه طاعتِ مطلقه غواړی، دا غواړی چه هغه ته دے سجده وکړے شی (لکه ډیرو دهوکه مارو پیرانو ته سجدے کیږی) نو د دوی ځای هم جهنم دے. که دا خلك ځان ته په خوله باندے ونهٔ وائی چه زهٔ اِلٰه یم خو دا عملونه ئے د اُلوهیت دی.

جَهَنَّمَ: جهنم باندے الله تعالیٰ ډیر مخلوق یره ولے دے، لکه ملائك، آسمانونه او زمکه او انسانان او پیریان.

نَجۡزِی الظّٰلِمِیۡنَ: شرك او کفر لوی ظلم دے چه د الله تعالیٰ حق مخلوق ته ورکوی. ددے وجے نه د مشرکانو دا خبره خالص دروغ دی چه ملائك د الله لونړه دی، او د دوئ عبادت په دے لالچ سره کول چه دوئ به د الله تعالیٰ په نیز سفارشیان جوړ شی، لوی ظلم دے. نو ملائك الله تعالیٰ ته شرعاً او قَدَرًا دواړه طریقو سره محتاج دی، شرعًا دا چه بی اجازت ته شفاعت نکوی، د هغهٔ په امر عمل کوی او قَدَرًا دا چه الله تعالیٰ فیصله کړیده چه ملائك به ما ته محتاج وی. او بچے خو په پلار باندے نازولے وی، ډیر کرته په پلار باندے زور کوی او ډیر کرته د پلار سره په زور کښ مشابه وی.

اَوَلَمۡ یَرَ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡۤا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ کَانَتَا رَتۡقًا فَفَتَقۡنٰهُمَا
آیا نهٔ گوری کافران چه بیشکه آسمانونه او زمکے وو بند نو راکولاؤ کړل مونږ دواړه
وَجَعَلۡنَا مِنَ الۡمَآءِ کُلَّ شَیۡءٍ حَیٍّ اَفَلَا یُؤۡمِنُوۡنَ ﴿۳۰﴾
او گرځولی دی مونږ د اُوبو نه هر شے ژوندے آیا نو دوی ایمان نهٔ راوړی.
وَجَعَلۡنَا فِی الۡاَرۡضِ رَوَاسِیَ اَنۡ تَمِیۡدَ بِهِمۡ
او گرځولی دی مونږ په زمکه کښ پاخه غرونه چه اُونهٔ خوزیږی په دوی باندے
وَجَعَلۡنَا فِیۡهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمۡ یَهۡتَدُوۡنَ ﴿۳۱﴾
او گرځولی دی مونږ په دے کښ غټے غټے لارے دے دپاره چه دوی مقصد ته اُورسیږی.

وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوْظًا وَّهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا
او گرځولې دې مونږ آسمان يو چهت ساتلې شوې او دوی د نخو د هغې نه
مُعْرِضُوْنَ ﴿۳۲﴾ وَهُوَالَّذِيْ خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ
مخ اړونکی دی۔ او الله هغه ذات دې چه پیدا کړې ئې ده شپه او ورځ او نمر
وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ﴿۳۳﴾
او سپوږمۍ دا ټول په خپل ځائے د ګرځیدو کښې لامبو وهی۔

تفسیر : اُوس عقلی شپږ دلیلونه او نعمتونه بیانیږی، پدې کښې ډیر فوائد دی چه سورت نحل او سورتِ بنی اسرائیل کښې د هغې بیان وشو۔ پدې کښې د الله تعالیٰ وجود، د هغهٔ حکمتونه، او د هغه قوّت او قدرت او علم ورخودل مقصود دې، او کله پدې نعمتونو ذکر کولو کښې د بندګانو نه شکر مطالبه وی لکه سورة الرحمٰن کښې دی ﴿ فَبِاَیِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ او کله پدې دلائلو کښې غرض ازالةُ الْغَفْلَة وی یعنی د انسانانو نه د غفلت ځادر لرې کول او دې دپاره چه عظیم مقصد ته متوجه شی کوم له چه پیدا شویدی لکه دلته (اَوَلَمْ يَرَوْا) لفظ استعمال شویدې [اَیْ اَوَلَمْ یَتَفَكَّرُوْا/ اَوَ لَمْ یَعْلَمُوْا] یعنی دوی فکر نکوی او دوی نهٔ پو هیږی او نهٔ ګوری چه الله دوی سره څومره نعمتونه او احسانات کړیدی او څومره دلیلونه ئې ودرولی دی لیکن د کافرو د الله تعالیٰ په باره کښې هیڅ پرواه نشته او د هغهٔ دلیلونو ته سوچ نکوی۔ او روستو به ورسره د رسول الله ﷺ خبره یو ځای کړی نو ددې دلیلونو مقصد به دا وی چه داسې عظیم ذات دا رسول رالیږلې دې، نو ددهٔ تابعداری پکار ده۔

ربط او ومناسبت

د مخکښې آیتونو سره ئې تعلق دا دې چه د الله تعالیٰ اولاد نشته ځکه چه ددې نظام چلونکې یواځې یو الله تعالیٰ دې۔ په دهٔ باندې ایمان راوړئ او شریکان ورسره مهٔ جوړوئ۔

او هر ځای کښې الله تعالیٰ د مقام مناسب عقلی دلیلونه بیانوی چه هلته څه واقع شوی وی او دغه شان دلیلونو ته ضرورت نهٔ وی ځکه ورله طرزونه جدا کوی۔ دلته دې قسم دلیلونو راوړو کښې غرض خلك د غفلت نه رابیدارول دی۔

رَتْقًا: دا مصدر دې پدې وجه مفرد ذکر شویدې۔ بندش ته وائی۔

د رتق او فتق مطلبونه

۱- رتق بندش په معنیٰ دعَدَم (نشتوالی) سره۔ یعنی آسمان او زمکه معدوم وو فَفَتَقْنَاهُمَا بِالْاِیْجَادِ نو مونږ کولاو کړل په موجودولو سره۔ (قاله ابو مسلم اصفهانی واختاره الرازی) ۲- کَانَا شَیْئًا مُلْتَصِقًا فَفَتَقْنَاهُمَا بِالْفَضَاءِ وَالْهَوَاءِ بَیْنَهُمَا۔

یعنی دواړه یو بل سره پیوسته یو شے وو نو الله تعالیٰ د دواړو ترمینځ کولاوالے په فضاء او هواء سره وکړو۔ او ددے بیان په قرآن کریم کښ اشارةً راغلے دے، او د تورات په سفر الخلق اول باب کښ راغلے دے۔ چه کائنات اول کښ اُوبه وو او د الله تعالیٰ عرش په اُوبو وو نو الله تعالیٰ د اُوبو نه لوګے راپورته کړو (لکه قرآن کریم کښ ورته وَهِیَ دُخَانٌ ئیلے شویدے (حم السجده: ۱۱)) نو د دغه منجمد لوګی نه ئے آسمان جوړ کړو او د اُوبو نه ئے څه شے منجمد کړو نو زمکه ئے ترے جوړه کړه۔ او د دغه اُوبو نه ئے نمر او سپوږمئ هم جوړ کړو او د تورات د عبارت نه معلومیږی چه جنت او جهنم هم جوړ کړل او دلته روستو وائی

﴿ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَیْءٍ حَیٍّ ﴾ مونږ د اُوبو نه هر شے ژوندے کړو۔ او ټول حیوانات د اُوبو نه پیدا دی۔ ﴿ وَاللهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّنْ مَّاءٍ ﴾ او اُوبه الله تعالیٰ په خپل قدرت سره پیدا کړیدی۔

سائنسدانان وائی : چه دا د دهماکے په شکل د یو بل نه جدا شو (یعنی په زور سره) او د هغه دهماکے آثار اُوس هم په آسمان او زمکه کښ شته، بره په آسمانونو کښ داسے وریځے دی چه هغے ته مجلان وائی چه د زمکے نه ډیر لرې دی د آسمانونو د فضاء نه په بل طرف کښ دی نو دا د هغه دهماکے اثر دے۔ او د قرآن نه معلومیږی چه دغه دهماکه اُوس هم روانه ده لکه الله فرمائی :﴿ وَالسَّمَاءَ بَنَیْنَاهَا بِاَیْدٍ وَاِنَّا لَمُوْسِعُوْنَ ﴾ آسمان مونږ پیدا کړیدے په خپلو لاسونو او مونږ پدے کښ فراخی راوستونکی یو۔ (الذاریات: ٤٧)

او بل دلیل پرے دا دے چه حدیث کښ دی چه د قیامت د علاماتو نه دا ده : (اِنْتِفَاخُ الْاَهِلَّةِ) چه سپوږمئ به پرسیږی۔ او د یوے شپے سپوږمئ به د دوو شپو په شان ښکاره کیږی۔ (دا روایت طبرانیؒ په معجم صغیر کښ راوړیدے او شیخ البانیؒ ورته په صحیح الجامع (۵۸۹۸) او صحیحه (۳٦٦/۵) کښ صحیح وئیلے دے۔

ددے نه معلومیږی چه د سپوږمئ لیدو له اعتبار دے، نهٔ غټوالی او وړوکوالی له۔ خو

پـدے شـرط چه په اوله شپه هیڅ‌ا لیدلی نهٔ وی۔ د کمپیوټر وینډو کولاویدو شکل هم د دهماکے دے، چه تیاره وی ناڅاپه رڼرا راپیدا شی۔

٣- عبد الله بن عباس ﷺ فـرمـائـی: آسمان او زمکه بند وو چه هیڅ شے ترے نهٔ راوتل نو آسمان ئے په باران کولاؤ کړو او زمکه ئے په ګیاهګانو۔

٤- بـعـض وائی چه آسمانونه بند وو یعنی ټول یوه طبقه وه (یو جسم وو) نو الله تعالیٰ کـولاو کـړل او اُوه آسـمـانـونـه ئے جوړ کړل او دغه شان زمکه یوه طبقه (او یو جسم) وو نو الله ترے اُوه زمکے جوړے کړے۔ (الدر المنثور و فتح البیان والقرطبی)

پدے کښې دویم تفسیر غوره دے۔

اَوَلَمۡ یَرَ الَّذِیۡنَ: سوال دا دے چه کافرانو خو دا حالت د آسمانونو او د زمکے نهٔ دے لیدلے نـو دوی تـه څنګه وائی چه دوی ولے نهٔ ګوری؟ نو جواب دا دے چه رؤیة دلته په معنیٰ د فـکـر او سوچ کولو دے، او قرآن ددے بیان وکړو چه رشتینی کتاب دے یعنی پدے کښې دے سـوچ وکـړی او ددے د نـاشـنـا حـالاتـو نه دے عبرت حاصل کړی۔ نو د دومره لوی الله سره شریك څنګه جوړوی او غفلت ترے څنګه کوی؟!۔

صاحب د ((فی ظلال القرآن)) په یو مقام کښې لیکلی دی چه کائنات زمونږ نه مخکښې پیـدا دی او مـونـږ پـه کـائـنـاتـو کښې پیدا یو نو مونږ ورسره اموخته شوی یو که دا زمونږ مخامخ پیدا کیدلے نو په انسان به ډیر ناشنا هیبت راتللے۔ لکه یو روایت کښې دی چه الله تـعـالیٰ د مـلائـکـو مخامخ غرونه پیدا کړل نو هغوی تعجب وکړو او تپوس ئے وکړو چه اے الله! ددے نـه سـویٰ سـتـا بل لوی مخلوق شته؟ الله وفرمایل: آؤ، اُوسپنه ده، او د هغے نـه لـوی مـخـلـوق اُور او د هغه نه لوی مخلوق اُوبه او د هغه نه لوی مخلوق هواء ده او د هواء نه لوی مخلوق انسان دے چه نیك عمل وکړی، صدقه وکړی۔

(ترمذی: ٣٣٦٩، باسناد ضعیف فیه سلیمان بن ابی سلیمان مجهول- البانی)

وَجَعَلۡنَا مِنَ الۡمَآءِ کُلَّ شَیۡءٍ حَیٍّ: ١- ددے یـوه معنیٰ دا ده چه د ماء نه مراد باران او د چیـنـو اُوبه دی او جَعَلۡنَا په معنیٰ د صَیَّرۡنَا سـره دے یعنی مونږ هر شے په اُوبو سره ژوندے ساتلے دے۔ اَیۡ قِـوَامُ کُلِّ شَیۡءٍ وَحَیَاةُ کُلِّ شَیۡءٍ بِالۡمَاءِ ۔ د هـر شی ژوندون په اُوبو سره دے یـعـنـی د اُوبو د وجه نه ژوندے دے۔ نو کل شیء حیواناتو او بوټو ته هم شامل دے چه دا پـه اُوبـو سره تازه کیږی۔ (٢) دویمه معنیٰ دا ده چه جعل په معنیٰ د خلق سره دے یعنی هـر ژونـدے شے ئے د اُوبـو نـه پیـدا کړیدے۔ ژوندی مخلوق ټول د اُوبو نه پیدا دی، بیا د

نورو دلائلو نه معلومیږي چه جمادات هم د اُوبو نه پیدا دي لکه آسمان او زمکه۔ خو ژوندي مخلوق د اُوبو نه پیدا دي۔ نو په اُوبو باندې ژوندي هم دي او د اُوبو نه پیدا هم دي۔

او د ماء نه نطفه اخستل ضعیف دي ځکه چه ماء چه کله مطلق ذکر شي مراد ترې عرفي اُوبۀ وي۔ دویم دا چه ډیر څیزونه شته چه د نطفې نه نۀ پیدا کیږي لکه چینجي او بعض حشرات، سپږې وغیره، چه د خاورو او خیرو نه پیدا کیږي۔

وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ : زمکه د اُوبو په سر پرته وه نو خوزیده پدې وجه الله تعالیٰ پرې غرونه میخونه ووهل۔ نو زمکه ئې په آرام کړه۔

رَوَاسِيَ: جمع د رَاسِيَةٌ ده مضبوط غرونه۔ په غرونو کښې نور ډیر فوائد دي، اُوبۀ پکښې جمع کیږي، ونې او بوټي پکښې راخیژي، آب او هواء ورسره برابریږي، د زمکې بنائست دې، کومو علاقو کښې چه غرونه وي هلته عذابي تیزې هواګانې نۀ راځي چه د هغې په وجه کورونه ونړیږي، لکه څنګه چه هموارو علاقو باندې دا قسم خطرات وي لکه د حجاز علاقې واخله۔ په غرونو کښې قسم قسم خزانې وي، الله تعالیٰ غرونو له داسې طرز ورکړیدې چه انسانان پرې ګرځیدې شي او پلن ئې نۀ دي ګرځولي چه ډیره زمکه ونۀ نیسي، اُوبو له ئې پکښې لارې ورکړیدي او انسانان پکښې آبادیانې هم جوړولې شي۔ که غر په بل طرز وې نو دا فوائد به پکښې نۀ وې۔

اَنْ تَمِيْدَ بِهِمْ : مَادَ په معنیٰ د خوزیدو سره دې۔ او دلته (لِئَلَّا) یا (کَرَاهِيَةَ) لفظ پټ دې۔

وَجَعَلْنَا فِيْهَا: دا ضمیر رواسي ته هم راجع دې او زمکې ته هم۔

فِجَاجًا: دا لویو لارو ته وائي۔ او سُبُلًا د هغې تفسیر دې۔ فجاج د غرونو درې او کندې هم دي چه کله په کښې د تلو راتلو لار وي او کله نۀ وي نو ددې وجه نه ئې ورپسې روستو (سُبُلًا) ذکر کړو۔

لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ: اَيْ اِلٰى مَعَاشِهِمْ وَاَهْدَافِهِمْ ۔ دې دپاره چه انسانان په هغې سره لاره مونده کړي د خپل ژوند فائدو او مقاصدو ته۔ که دا لارې نۀ وې نو انسانان به زر مقصد ته نۀ شوې رسیدې۔

سَقْفًا مَّحْفُوْظًا: ۱ - اَيْ عَنِ السُّقُوْطِ۔ (د راپریوتو نه محفوظ دې)۔

۲- عَنِ الشَّيَاطِيْنِ۔ د شیطانانو د تصرفاتو نه محفوظ دې چه ورشي نو ویشتلې کیږي۔

۳- مَحْفُوْظًا عَنِ الشِّرْكِ وَالْمَعَاصِيْ ۔ د شرك او د ګناهونو نه محفوظ دې چه هیڅ ګناه

پکښې نهٔ ده شوې۔ (بغوىّ)

٤– عَنِ النَّقْضِ وَالْاِعْوِجَاجِ ـ د ماتيدو او د کوږوالي نه محفوظ دې، د جوړخ د وخت نه تر اُوسه پورې پکښې يو ځای هم مات نشو۔ (فتح البيان)

مُعْرِضُوْنَ : اَیْ لَايَعْتَبِرُوْنَ بِهَا ـ يعني د هغې نه عبرت نهٔ اخلي۔ معلومه شوه چه د کائناتو نه عبرت نهٔ اخستل د کفارو صفت دې۔

وَهُوَ الَّذِیْ: دا د بل نعمت بيان دې، مخکښې د مکانونو د قبيلې نه دليلونه ذکر وو او دا دليل د زمانې او د هغې د اسبابو سره متعلق دې۔ دارنګه هغه علوي او سفلي دليلونه وو او دا وَسطي دليل دې۔

يعني الله هغه ذات دې چه شپه او ورځ او نمر او سپوږمۍ ئې پيدا کړل، او د نمر او سپوږمۍ هر يو خاصه دائره ئې جوړه کړه چه په دې کښې هغوئ د الله د حکم مطابق ګردش کوي، يو د بل سره نهٔ ټکراوېږي او د خپلې محدودې دائرې نه نهٔ اوځي۔

كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ : فلك کښې معنیٰ د تدوير (ګرځيدو) ده، په اصل کښې د فَلَكُ الْمِغْزَلِ نه دې، هغه څرخې ته وئيلې شي چه د هغې په تاوولو سره جولا تارونه او جامې جوړوي۔ د فلك نه مراد دلته مدار د ستورو دې يعني کوم ځای چه ستوري ګرځي راګرځي۔

افلاكُ د آسمان نه لاندې د ستورو مدارات دي۔ بعض وائي : فلك اُوبه يا چپې دي چه د آسمان نه لاندې بندې کړې شويدي او په هغې کښې ستوري ګرځي راګرځي۔ (فتح البيان)

يَّسْبَحُوْنَ: سبح په اصل کښې لامبو وهلو ته وئيلې شي نو اشاره ده چه افلاك په شان د سمندر دې او نمر، سپوږمۍ او ستوري او د هغې په واسطه سره شپه او ورځ په هغې کښې د مهيانو په شان لامبو وهي، په آسانه طريقه سره رفتار کوي۔

او ددې آيت نه معلوميږي چه نمر د آسمان نه لاندې دې، په څلورم آسمان کښې نهٔ دې۔ بيا سيارې دوه قسمه حرکت کوي، کله حرکت تدويري (ګرد) وي او کله مستقيم (نيغ) وي۔

هر کله چه دوي د عقلمندو په شان کار کوي نو دوي ئې په طاعت (خبره منلو) کښې په شان د عاقلانو وګرځول نو لفظ ئې د مذکر عاقل (يَسْبَحُوْنَ) راوړو۔ (قاله سيبويةّ)

بلاغة : كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ جمله د روستو طرفنه که ولوستې شي هم دغه شان جوړېږي پدې

کښې اشاره ده چه د ستورو ګردش هم دغه شان دے، چه د مخکښې نه شا ته او د شا ته بیرته مخکښې ځی راځی۔

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَائِنْ مِّتَّ
او نهٔ دے ګرځولے مونږ یو انسان لره مخکښې ستا نه همیشوالے آیا نو که ته مړ شوے
فَهُمُ الْخٰلِدُوْنَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوْكُمْ
نو دوی به همیشه وی۔ هر نفس څکونکے د مرګ دے او امتحان کوو مونږ په تاسو
بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَّاِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ﴿٣٥﴾
په تکلیف او خیر سره او خاص مونږ ته به تاسو راګرځولے شی۔

تفسیر : غرض د آیت دا دے چه الله تعالیٰ خپل نبی ته اخبار ورکړے چه په تا به هم مرګ راځی او په نورو خلکو به هم راځی۔ او ضمناً جواب دے د مشرکانو د یو بے تمنا، مشرکانو به یو بل ته وئیل چه (تَرَبَّصُوْا بِهٖ رَيْبَ الْمَنُوْنِ) انتظار وکړئ په دهٔ باندے به مرګ راشی مونږ به ترے خلاص شو لکه نور ډیر شاعران مړهٔ شویدی۔ (لکه الله تعالیٰ د دوی نه داسے نقل کړیدی ﴿اَمْ يَقُوْلُوْنَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهٖ رَيْبَ الْمَنُوْنِ﴾ (الطور: ۳۰) (آیا وائی چه دے شاعر دے، انتظار کوو مونږ په دهٔ باندے د حوادثو د مرګونو)

نو الله فرمائی چه آیا تاسو به ګنے همیشه ژوندی پاتے شئ او تاسو به د مرګ نه خلاص شئ هیچرے داسے نهٔ ده۔ او دا د الله تعالیٰ قانون دے چه په هر چا مرګ راولی، او الله تعالیٰ دنیا د امتحان دپاره پیدا کړیده او بیا به الله تعالیٰ ته ورځئ، نتیجه د امتحان به هلته راوځی۔ نو دنیا کښې الله تعالیٰ مرګ هم مقرر کړیدے او ابتلاء ئے هم مقرر کړیده او بیائے د حساب ورځ هم مقرر کړیده۔

مناسبت

۱-نزدے آیت سره ئے مناسبت دا دے چه مخکښې د الله عظمت بیان شو نو اُوس د رسول الله ﷺ شان بیانوی چه دا رسول دغه عظیم ذات رالیږلے نو ددهٔ پوره توقیر مهٔ کوئ۔

۲- د اول د سورت سره ئے تعلق دادے چه دوی وئیلی وو چه دا ساحر او شاعر دے بیا ئے وئیلی وو چه مرګ به پرے راشی ترے خلاص به شو۔

وَنَبۡلُوكُم بِالشَّرِّ وَالۡخَيۡرِ : ١- پدے کښې رسول الله ﷺ ته تسلی ده چه دنیا کښې امتحانات او تکلیفونه راځی، صبر کوه.

٢- کافروته دعوت دے چه تاسو ابتلاء له پیدا یئ، دنیا دار الابتلاء ده، دار اللّذائذ (د خوندونو کور) او دار الغفلات (د غفلتونو کور) نهٔ دے، دا نعمتونه ددے دپاره نهٔ دی چه تاسو به همیشه پاتے کیږئ او بس همدا مقصود دے، بلکه پدے کښې الله تعالیٰ په تاسو امتحان کوی چه آیا تاسو شکر کوئ او که ناشکره کیږئ، صبر کوئ او که بی صبری، نو د دنیا نعمتونه د فخر سبب نهٔ دے او ددے په وجه به غفلت نهٔ کوئ بلکه دا به امتحان گنړئ. دغه شان مصیبتونه هم واخله.

خٰلِدُوۡنَ : د خلود نه مراد په دنیا کښې همیشه پاتے کیدل دی.

سوال دا دے چه عیسیٰ ﷺ خو تر اُوسه ژوندے دے او ډیره زمانه ئے وشوه نو هغه دپاره خو د رسول الله ﷺ نه مخکښې همیشه ژوند ثابت شو ؟ جواب دا دے چه د عیسیٰ ﷺ ژوند په استثناء شرعی سره مستثنیٰ دے. دویم جواب دادے چه الخلد نه مراد په دنیا کښې همیشوالے دے او هرچه عیسیٰ ﷺ دے نو هغه په بل عالَم کښې ژوندے دے، د دنیا سره ئے هیڅ تعلق نشته. دریم جواب دا دے چه خُلد نه مراد دا دے چه ستا نه مخکښې وی او همیشه دپاره پاتے شی او عیسیٰ ﷺ به همیشه دپاره ژوندے نهٔ پاتے کیږی بلکه دنیا ته به راکوزیږی او مرگ به پرے راځی. او دا ښهٔ جواب دے.

فَهُمُ الۡخٰلِدُوۡنَ : مطلب دا چه مرگ هرچا له شته نو په مرگ کښې په چا باندے خوشحالی نهٔ ده پکار.

كُلُّ نَفۡسٍ : اَیۡ كُلُّ نَفۡسٍ مَّخۡلُوۡقَةٍ . هر مخلوق نفس به مری. تردے چه ملائك به هم مری. نو مخکښې د بشر مرگ ذکر شو دلته ورسره ملائك هم یو ځای کوی.

هر څومره پاك او خبیث نفس چه وی الله تعالیٰ پرے مرگ مقرر کړیدے. نو د غفلت نه د رابیداریدو ښهٔ سبب د مرگ رایادول دی.

بِالشَّرِّ وَالۡخَيۡرِ : د شر نه مراد تکلیفونه، مصیبتونه او پریشانیانی دی او د خیر نه مراد فائدے، صحتونه او نعمتونه دی.

وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡۤا اِنۡ يَّتَّخِذُوۡنَكَ اِلَّا هُزُوًا
او کله چه اُووینی تا هغه کسان چه کافران دی، نهٔ نیسی دوی تا لره مگر توقے (وائی)

اَهٰذَا الَّذِیْ یَذْکُرُ اٰلِهَتَکُمْ وَهُمْ بِذِکْرِ الرَّحْمٰنِ
آیا دا هغه سړے دے چه یادوی (په بدئ سره) معبودان ستاسو او دوی د یادولو د رحمن نه
هُمْ کٰفِرُوْنَ ﴿۳۶﴾ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُورِیْکُمْ
(په توحید سره) دوی انکار کوی۔ پیدا کړے شویدے د تلوارے نه زردے چه اُوبه ښایم
اٰیٰتِیْ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْنِ ﴿۳۷﴾ وَیَقُوْلُوْنَ مَتٰی هٰذَا الْوَعْدُ
تاسو ته نخے خپلے نو په جلتئ سره ئے مهٔ غواړئ۔ او وائی دوی کله به وی دا وعده
اِنْ کُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۳۸﴾ لَوْ یَعْلَمُ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا
د عذاب که یئ تاسو رشتینی۔ که چرته پته وے کافرانو ته (حال د خپلو نفسونو)
حِیْنَ لَا یَکُفُّوْنَ عَنْ وُّجُوْهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُوْرِهِمْ
په هغه وخت چه نهٔ به شی اړولے د مخونو خپلو نه اُور لره او نهٔ د شاګانو خپلو نه
وَلَا هُمْ یُنْصَرُوْنَ ﴿۳۹﴾ بَلْ
او نهٔ به دوی سره مدد کیدے شی۔ (نو دوی به کفر نهٔ وے کړے)۔ بلکه
تَاْتِیْهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا یَسْتَطِیْعُوْنَ رَدَّهَا
راځی به اُور دوی ته ناڅاپه نو حیران به ئے کړی نو طاقت به نهٔ لری د واپس کولو د هغے
وَلَا هُمْ یُنْظَرُوْنَ ﴿۴۰﴾
او نهٔ به دوی ته مهلت ورکړے شی۔

تفسیر: پدے آیت کښې په رسول الله ﷺ پورے په استهزاء کولو باندے رټنه ورکوی۔ او د الله تعالیٰ د توحید نه په انکار کولو باندے هم۔ پدے کښې رسول الله ﷺ ته یو قسم تسلی هم ده چه دوی یواځے ستا تکذیب نهٔ کوی بلکه زما تکذیب هم کوی نو صبر کوه۔ ابو جهل او د قریشو نورو کافرانو به د نبی کریم ﷺ د دعوت پسے توقے کولے۔ دے بدبختو ته د نبی کریم ﷺ د مقام او مرتبے هیڅ اندازه نهٔ وه۔

پدے جاهلانه کار باندے الله تعالیٰ ډیر په غصه وو پدے وجه الله تعالیٰ ورته کافران وویل۔

يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ: اَىْ يَعِيْبُ وَيَسُبُّ. يعنى عيب لګوى او كنځلے ورته كوى. ځوك چه حق بيانوى خلك د هغه په باره كښ وائى چه دا هغه فلانے د باباګانو منكر، او غير مقلد او كرامتونه نهٔ منونكے دے.

وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ: يعنى د خپلو آلهو په عيبونو باندے خفه كيږى او حال دا چه د الله تعالىٰ عيبونه بيانوى، د هغهٔ د صفتونو او رحمتونو نه منكر دى. لكه همدا د مشركانو طرز دے چه د الله تعالىٰ په نسبت باندے په خپلو باباګانو ډير خفه كيږى.

يعنى نبى كريم ﷺ چه كله د دوئ د دروغژنو معبودانو په باره كښ وائى چه دا بے ساه دى او تاسو ته هيڅ نفع يا نقصان نشى رسولے، نو په دے باندے دوئ غصه شى، او خپله د دوئ دا حال دے چه دوئ د كائناتو د خالق او مكان د وحدانيت نه انكار كوى، يا د هغهٔ د قرآن نه انكار كوى، او په فخر سره ګرځى، تهٔ به وائے چه دوئ د هيڅ جُرم ارتكاب نهٔ دے كړے.

د ذكر الرحمٰن مطلبونه

١ - د رحمٰن د نوم يادولو نه منكر دى، او دوى به ويل چه رحمٰن خو صرف د يمامے رحمٰن دے. نو پدے كښ د مشركانو د ظلم او د هغوى د بدے فيصلے بيان دے.

٢ - يعنى يواځے د رحمٰن په يادولو منكر دى ترځو چه شريك ئے ورسره نهٔ وى جوړ كړے نو دوى د الله تعالىٰ لوړه بى ادبى كوى او رسول الله ﷺ د دوى د آلهو بى ادبى نهٔ ده كړے. او په ذكر لفظ كښ اشاره ده غفلت ته، يعنى كله هم الله صحيح طريقے سره ياد نكړى، د هغه نه غافله دى نو ځوك چه د الله تعالىٰ نه غفلت كوى هغه د الله تعالىٰ شان نهٔ پيژنى.

خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ: پدے آيت كښ اَلزَّجْرُ وَالتَّهْدِيْدُ لِلْكَافِرِيْنَ بِاسْتِعْجَالِ الْعَذَابِ دے. يعنى كافرانو ته د عذاب په جلتئ غوښتلو باندے رټنه وركوى. او د انسان مزاج بيانوى چه پدے كښ جلتى پرته ده، او دا مزاج ئے ورله د رد دپاره بيان كړے چه د خپل مزاج تابعدارى مهٔ كوه او دا مزاج دے برابر كړه، ددے مخالفت وكړه، په انسانانو كښ بعض خويونه لكه شهوات او حرامو ته ميلان اچولے شويدے نو د هغے مقابله په مونږ لازمه ده. ورسره دا بيانوى چه په دوى باندے عذاب نازليدونكے دے، جلتى دِے نكوى.

د مشركانو دا طريقه وه چه د رسول الله ﷺ نه به ئے عذابونه په جلتئ سره غوښتل.

مِنْ عَجَلٍ :اَیْ مِنْ طَبْعِهِ الْعَجَلَةُ ۔ یعنی ددهٔ طبیعت کښې جلتي پرته ده اګرکه دا به ورته ضرر ورکوی. یعنی په خپلو حالاتو کښې د زیاتے جلتي کولو په وجه داسے دے لکه ګویا که چه د جلتئ نه پیدا شوے وی. نو دا استعاره بالکنایه ده۔

مفسرین لیکي چه آدم ﷺ چه الله تعالیٰ پیدا کړو او په هغه کښې ئے روح واچولو نو د هغه روح اول سر تـه راغـلو نو هغه سمدست د پاڅیدو کوشش کولو مخکښې ددے نه چه خپو ته ئے روح ورسیږی نو راپریوتو۔ نو وویل شو (خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ)
(قاله عکرمةؒ، سعید بن جبیرؒ، سدیؒ، کلبیؒ، مجاهدؒ)

مګر دے تخصیص ته ضرورت نشته، غوره دا ده چه ددے نه مطلق انسان مراد دے۔

سوال دا دے چه انسان خو د خاورے او نطفے نه پیدا دے، او دلته وائی د تلوارے نه پیدا دے۔ جـواب دا دے چـه دا پـه هـره ژبـه کښې محاوره ده چه څوك یو کار زیات کوی خلك وائی چـه ګـویا که دا فلانے خو ددے څیز نه پیدا دے۔ نو د انسان په طبیعت کښې جلتي زیاتـه ده نو ګویا که داسے دے لکه چه د جلتئ نه پیدا وی۔ او کوم مفسرین چه دے کښې داسے تـاویـلات کوی چه عجل په لغت د بعض عربو کښې (لکه حِمْیَر قبیله) په معنیٰ د ختے سره دے، یا عبارت پـه قـلـب سره ګرځوی یعنی تلوار د انسان نه پیدا ده، ﴿وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُوْلًا﴾ ۔ انسـان ډیـره جلـتـي کـوی۔ نو دا غوره نهٔ دی ځکه چه د ختے معنیٰ د روستو سره نهٔ لګیږی۔

سَاُورِيْكُمْ اٰيٰتِيْ: ۱- د آیات نه مراد [آيَاتِ قُدْرَتِنَا وَتَوْحِيْدِنَا] دے یعنی مونږ به تاسو ته د خپل قدرت او د خپل توحید نښے وښایو نو ددے نه په انکار کولو کښې جلتي مهٔ کوئ لکه د ﴿سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْۤ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ﴾۔

۲- یا نښے د حقانیة د قرآن او د رسول الله ﷺ مراد دی۔ یعنی وخت په وخت به قرآن اورسـول الله ﷺ تـه الله تعالیٰ ترقی او غلبه ورکوی، دا به نښه وی چه دا زما حق کتاب دے نو ددے نـه پـه انکار کولو کښې جلتي مهٔ کوئ، صبر وکړه تا تـه بـه ئے حقانیت ښکاره شی۔

او دا د الله تـعـالیٰ عـادت دے چـه وخت په وخت د انسانانو د رهنمائی او حجت قائمولو دپاره داسے نښے د حـقـانیت د تـوحید او د قرآن ښکاره کوی۔ او زمونږ په زمانه کښې دا قسم نښے ډیرے زیاتي دی۔

۳- یـا د آیـات نـه مـراد نښے د عـذاب دی نـو د هغے په غوښتو کښې جلتي مهٔ کوئ او

هغه نښې دا وې چه هره ورځ به خلکو ایمان راوړو او د مشرکانو ترتیب به کمزورې کیدو او دا نښه وه چه دوی باندې تکلیف راتلونکې دې، یا د طرفه د الله نه یا په لاسونو د مؤمنانو. تردې چه لږ وخت روستو الله تعالیٰ خپل رسول او مؤمنانو ته د مدینې د هجرت حکم وکړو بیا ئې ورته د قتال حکم وکړو او مشرکان ئې پرې ذلیله کړل. لکه روستو راځي ﴿اَفَلَا یَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِی الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا﴾ دا ددغه نښو بیان دې. نو د دشمن ډیریدل نښه د عذاب ده.

دارنګه نښې د عذاب دا وې چه په بدر کښې د قریشو سرداران په انتهائي ذلت سره ووژل شو، او د قیامت عذاب هم نزدې دې، مرګ نه پس به د هغې نقشه د دوئ سترګو مخې ته راشي.

وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ: پدې آیت کښې زجر دې او په مخکښې آیت کښې د ذکر شوی استعجال بیان دې.

د وعد نه مراد ۱ – وعده د عذاب دنیاوی ده. ۲ – د آخرت عذاب.

صٰدِقِيْنَ: فَعَيِّنُوْا وَقْتَهٗ. یعنی که تاسو رښتینې یئ نو مونږ ته ئې وخت راوښایئ. او د الله تعالیٰ طریقه دا ده چه ددې کارونو نښې نښانې ښکاره کوی لیکن د هغې بالضبط وخت نۀ متعین کوی ځکه چه د هغې ښکاره کول د حکمت خلاف دی.

لَوْ يَعْلَمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا: اُوس تخویف دې چه دغه ورځ چه تاسو ئې په جلتئ سره غواړئ رابه شي او ستاسو به پکښې داسې ناکاره حال وی.

یعنی که اُوس کافرانو ته د قیامت د ورځې یقین راغلې وې، او د خپلو نفسونو حال ورته مستحضر وې کله چه دوی د جهنم اُور د خپلو مخونو او د خپلو شاګانو نه نشي بچ کولې او نۀ به د دوی څوك مدد کولې شي. نو ددې (لَوْ) جزاء پټه ده اَیْ لَمَا اسْتَعْجَلُوْا. دوی به په عذاب راتللو جلتي نۀ کولې. ځکه چه دا ډیر سخت حالت دې چه یو مجرم ته پته وی چه زۀ به په فلانی وخت جیل ته ځم نو هغه په جلتئ سره څنګه وغواړی بلکه د هغې د روستو کیدو ارمان به کوی. یا لَمَا اَشْرَكُوْا بِاللهِ. که دوی د خپل ځانونو حالاتو د عذاب په وخت کښې وینې نو دوی به په دنیا کښې د الله سره هیڅوك نۀ شریك کولې. ځکه چه دوی ته پته ولګیده چه د شرك په وجه مونږ اُور ته روان یو او دا معبودان مونږ سره مدد نشي کولې نو زمونږ څه کار چه د دوی تابعداری کوو چه د دوی په وجه اُور ته روانیږو. دوی چه په عذابونو جلتي کوی او د الله سره براخه داران جوړوی، ددې وجه دا

ده چه په دغه ورځ ئې يقين نشته۔
وُجُوْهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُوْرِهِمْ: پدے کښې اشاره ده چه کافرانو ته به الله تعالیٰ د اُور توپیئ اَچوی لـکه اُوس هم د مجرمانو دپاره حکومتونه دا کارونه کوی۔ او مخ او شا نه مـراد د ټولو جوانبو نه احاطه کول دی، نو اشاره ده چه دوی به ئې د هیڅ طرفنه نشي دفع کولے۔
بَلْ تَأْتِيْهِمْ بَغْتَةً: يعنی قيامت او عذابونه به دوی ته ناڅاپی راځی نو بیا به ئې نهٔ خپل طاقت وی (فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ) کښې دے تـه اشـاره ده، او نـهٔ بـه ئې د بـل طاقت وی (وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ) او نهٔ به ورته مهلت ورکولے شي چه اُوس توبه وباسي۔ يا عذر پيش کړي۔
يُنْظَرُوْنَ بِتَاخِيْرِ الْعَذَابِ ۔ دوی تـه بـه د عذاب د روستو کيدو مهلت نهٔ ورکړے کيږی چه لږے ورځې ترے عذاب روستو کړي۔ يا مهلت دا معنیٰ چه دوی دنيا ته واپس کړے شي۔
خو دا خبرے هغه چا ته فائده ورکوی چه يقين ئې وی۔

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ
او يقيناً توقے کړے شويدی په ډيرو رسولانو پورے مخکښې ستا نه نو راګير کړل
بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ
هغه کسانو لره چه توقے به ئې کولے د دوی نه هغه عذاب چه دوی به هغے پورے
يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَنْ يَّكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ
توقے کولے۔ اُووايه څوك ساتي تاسو لره په شپه او ورځ کښې د رحمٰن د عذاب نه بلکه
هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ
دوی د يادولو د رب خپل نه مخ ګرځونکی دی۔ آيا دوی لره معبودان شته
تَمْنَعُهُمْ مِّنْ دُوْنِنَا لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا
چه ويه ساتي دوی لره سویٰ زمونږ نه، طاقت به نهٔ لري د مدد د نفسونو خپلو او نهٔ
هُمْ مِّنَّا يُصْحَبُوْنَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا
د هغوی سره زمونږ د طرف نه ملګرتيا کيدے شي۔ بلکه فائدے د دنيا ورکړيدی مونږ

هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ
دوی او د مشرانو د وی ته (سره د شرك نه) تردے چه اُوږد شو په دوی باندے عمر (نو الله ئے
اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا
هیر کړو) آیا نو نهٔ گوری دوی چه بیشکه مونږ راتلل کوو زمکے ته، کموو هغے لره
مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿٤٤﴾
د طرفونو د هغے نه، آیا پس دوی به زورور شی۔

تفسیر: نبی کریم ﷺ له تسلی ورکړے شوے چه که د مکے کافران تا پورے توقے کوی نو تهٔ د صبر نه کار اخله او د دویٔ د انجام انتظار کوه، نو د توقو کونکو دپاره دهمکی ده ځکه چه په هر دور کښ د کافرانو همدا عادت را روان دے چه دویٔ خپلو انبیاؤ پورے توقے کړی، او آخر په کوم عذاب پورے چه دویٔ توقے کولے هغه په دویٔ باندے مسلط کړے شو۔

فَحَاقَ: حاق معنیٰ د هلاکت ده دلته ترے راگیرول مراد دی۔

مِنْهُمْ: مِنْهُمْ ضمیر پیغمبرانو ته راجع دے۔ او مَا كَانُوْا يَسْتَهْزِءُوْنَ کښ دوه مصداقه دی، (۱) مضاف پټ دے اَیْ عَذَابَ مَا كَانُوْا يَسْتَهْزِءُوْنَ ۔ راگیر کړو توقو کونکو لره عذاب د هغه استهزاء چه دوی په هغے روان وو۔ (۲) یا د (مَا) نه مراد خپله عذاب دے۔ او مطلب ئے مخکښ واضح شو۔ او همدا معنیٰ ظاهره ده۔

قُلْ مَنْ يَّكْلَؤُكُمْ: (۱) پدے آیت کښ الله تعالیٰ بندگان متوجه کوی ناصر او حفاظت کونکی ذات ته، چه هر انسان حفاظت ته محتاج دے ځکه چه دے پداسے طریقه پیدا دے چه هر قسم آفتونو دهٔ ته متوجه دی لکه د انسانانو، شیطانانو، حشراتو (مار لړم) د انسان په بدن کښ ډیر مرضونه دی چه د شپے د خوب نه سهار رابیدار شی نو دده اندامونه بیرته یو ځای کولو ته محتاج دی، نو د هر عقلمند د زړه آواز به دا وی چه زمونږ حفاظت کونکے یو مهربان ذات دے چه د خپلے مهربانئ د وجه نه زمونږ مدد او حفاظت کوی، که نهٔ وی په هغه باندے د هیڅ زور نشته نو کله چه دے خبرے ته بنده متوجه شی نو غفلت به ئے ختم شی، مینه به ئے د الله تعالیٰ سره پیدا شی، شکر گوزار به جوړ شی، شریکان به د الله تعالیٰ سره نهٔ جوړوی۔

يَكْلَؤُ: د كَلَاءَةٌ نـه دے حـفـاظـت تـه وائي۔ او په حفاظت لفظ کښې اشاره ده چه انسان په هر شي کښې محتاج دے، انتهائي کمزورے دے، او څومره ډير غافل دے۔
مِنَ الرَّحْمٰنِ: ١- سِوَىٰ الرَّحْمٰنِ۔ (سوئ د رحمٰن ذات نه)۔ (ابن کثيرؒ)
٢- مِنْ عَذَابِ الرَّحْمٰنِ۔ د رحمن ذات د عذابونو نه۔
رحمٰـن لـفـظ ئـے راوړو ځـکـه چه الله تـعـالیٰ چه د بندګانو حفاظت کوی نو دا د هغهٔ د رحمانيت او رحمت تقاضا ده، په هغهٔ باندے هيڅ زور نشته۔
بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ: بَلْ د اضـراب دپاره دے مـقـصـد پکښې توبيخ دے۔ يعنی دا خلك د خپـل رب يـادول نـهٔ كوی نو د هغه نه به څهٔ ويريږی او د هغه سره به څه محبت وساتی۔ (معالم التنزيل) نـو پدے آيت کښې د غفلت د زائله کولو د طريقو نه يوه طريقه دا ده چه [اِسْتِحْضَارُ نُصْرَةِ اللّٰهِ وَكَلَاءَتِهٖ لِلْعَبْدِ] د الله تـعـالـیٰ د مـدد او د حـفـاظـت کولو استحضار كول۔
د انسـانـانـو طـريـقـه دا ده چه نوی نعمت ته لږ متوجه کيږی ليکن د زاړهٔ نعمتونو نه غافل وی۔
(٢) د آيت دويـم مطلب دا دے چه الله تعالیٰ نبی کريم ﷺ تـه فـرمائی چه تهٔ ددے تو قوكـونكو نه لږ دا تپوس وكړه چه د كوم عذاب چه تاسو مستحق يئ، كه چرے الله تعالیٰ په تاسو باندے دغه عذاب نازلول وغواړی نو تاسو به څوك بچ كړی؟ دے نه فوراً روستـه د دوئ پـه حال باندے د ماتم كولو دپاره الله وفرمايل چه دوئ د حق د قبلولو نه دومره لرے تلی دی چه دا نصيحتونه په دوئ هيڅ فائده مند اثر نهٔ پريباسی۔ (فتح البيان)
عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ : ددے نـه مـراد د الله تـعـالیٰ يادول، يا قـرآن، يا د الله تعالیٰ مواعظ او نصيحتونه، يا د هغه معرفت دے۔ (فتح البيان، بغویؒ، خازنؒ)
يـعـنـی قرآن انسان لره الله تعالیٰ ته متوجه كوی او دوی د هغے نه مخے اړوی نو څنګه به رابيدار شي۔
اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ: پـدے کـښې د مشـر کـانـو د معبودانو عجز او کمزوری بيانوی په طريقه د سوال سره۔ چه كيدے شي چه د دوی به معبودان وی هغوی به ورله حفاظت كوی د الله د حـفـاظـت نـه بـغـيـر، يا هغوی به ئے د الله تعالیٰ د عذاب نه بچ كړی؟ نو الله جواب كوی ﴿لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ﴾، يـعـنـی هغوی خو خپله عاجز دی د خپل ځانونو مدد نشی او نه ورسره د الله د طـرفـنـه قوت شتـه۔ يعنی نهٔ ورسره ذاتًا كمال شته او نهٔ عطاءً، نو د الله تعالیٰ د مدد

نه بغیر د انسان هیڅ چاره نشته.

مضمون : بیا په روستو آیت کښې فرمائي چه هرکله خبره واضحه ده، نو دا خلك بیا ولې غفلت کوي؟ نو د هغې وجه بیانوي چه د دوی غفلت سبب اِدْرَارُ النِّعَمِ وَ اِعْطَاءُ مَتَاعِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا دے یعنې په دوی باندے نعمتونه رافراخه شویدي او د دنیا مزے ورکړے شویدي، او الله تعالیٰ ورته څه نهٔ دي وئیلي، او نا اهله انسان پدے سره غافل کیږي. بیا په (اَفَلَا يَرَوْنَ) نیم آیت کښې الله تعالیٰ دغه غافلان متوجه کوي چه ستاسو د رانیولو او ذلت وخت رانزدے دے د هغې نښې راغلي دي، نو په هغې کښې بیان د علاماتو د عذاب دے سره د بیان د مغلوبیت د مشرکینو نه. بیا په (قُلْ اِنَّمَا اُنْذِرُكُمْ) کښې بَيَانُ صِدْقِ هٰذَا الْاِخْبَار دے یعنې الله چه کوم خبر درکړو نو دا رشتیني دے ځکه چه دا په وحي سره ورکړے شویدے.

بیا د کفارو مشرکینو نا اهلي بیانیږي چه دوی ځانونه کاڼړهٔ کړیدي، دوی ته یرے فائده نهٔ ورکوي. په (٤٦) آیت کښې فرمائي : چه د نا اهله انسان طریقه دا ده چه هغه په تنګ او ګوزار او عذاب باندے راوبښیږي نو پدے آیت کښې د کفارو نا اهلي بیانیږي. نو د غفلت د زائل کیدو نه بل سبب نزول د عذاب دے، کله به فائده ورکړي او کله نهٔ، استیصالي عذاب کښې تول هلاك شي نو فائده نهٔ ورکوي او په تنبیهي عذاب کښې فائده ورکوي.

بیا په (٤٧) کښې بَيَانُ مُحَاسَبَةِ اللهِ تَعَالٰى لِلنَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) د قیامت په ورځ د الله تعالیٰ حساب حق دے او اعمال به تللے کیږي، ددے تعلق به روستو بیان شي. بیا ئے واقعات الانبیاء شروع کړیدي چه د هغے حکمتونه روستو بیانیږي، د واقعاتو د ختمیدو نه روستو آخري رکوع کښې د آخرت تفصیلي احوال ذکر کیږي.

فوائد الآية

تَمْنَعُهُمْ: یعنې چه دوی منع او بچ کړي د عذابونو نه.

مِّنْ دُوْنِنَا : ١ - اَیْ سِوَانَا. یعنې زما نه ماسویٰ. ٢ - یا دون په معنیٰ د عذاب سره دے اَیْ مِنْ عَذَابِنَا یعنې زمونږ د عذاب نه. اول غوره دے.

نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ: ١ - بتان د خپلو ځانونو سره مدد نشي کولے چه د خپل ځان حفاظت وکړي بلکه دغه بتان مشرکانو ته ورپه غاړه وي، هغه ئے پورته کوي او د ځانونو سره ئے ګرځوي. او پدے معنیٰ کښې مبالغه زیاته ده. چه یو تن د ځان سره مدد نشي کولے نو د

بل سره به ئې څه وکړي. ۲- یا د مشرکانو سره مدد نشي کولے.

وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ : ۱- هم ضمیر آلهه ؤ ته راجع دے. یعنی د دغه آلهه ؤ سره زما د طرفنه ملګرتیا نشي کیدے. نو مطلب دا شو چه کله په یو شي کښې خپله طاقت وي او کله ئې خپل طاقت نهٔ وي خو د الله مدد ورسره ملګرے شي نو په زورور طاقت باندے غالبه شي. نو پدے کښې د مشرکانو ددے عقیدے رد وشو چه هغوی وائي چه دا بتان او باباګان خو خپله مدد نشي کولے لیکن الله ورله طاقت ورکوي او د خلکو سره مددونه کوي نو الله فرمائي چه زما ملګرتیا د دوی سره نشته چه دوی ته طاقت ورکړم او بیا دوی د خلکو سره مددونه وکړي. ۲- یا ضمیر کفارو ته راجع دے. یعنی نهٔ دي کافران چه زمونږ د طرف نه ئې مدد وکړے شي. او د عذابونو نه بچ کړے شي. یعنی نهٔ ئې معبودان مدد کوي او نهٔ ئې زهٔ کوم. صحبت په معنیٰ د حفاظت او پناهي ورکولو او مدد کولو دے.

دا تفسیر ضعیف دے ځکه چه په دنیا کښې الله تعالیٰ د مشرکانو مدد هم کوي او حفاظت ئې کوي. دا د اصولو خلاف دے.

بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَاۗءِ: یعنی دوی د غفلت نه پدے وجه نهٔ رابیداریږي چه دوی ته الله تعالیٰ د دنیا مزے او نعمتونه ورکړیدي او الله تعالیٰ ورته څه نهٔ دي وئیلي نو دوی پدے دهوکه شویدي چه ګنے مونږ د الله تعالیٰ په نظر کښې ښه خلك یو او مونږ به همیشه پدے نعمتونو کښې یو او دا به نهٔ زائل کیږي. (فتح البیان) نو پدے اوله جمله کښې سبب د غفلت دے او په روستو جمله کښې سبب د اِیقاظ (بیدارولو) دے.

حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ : اَیْ فَنَسُوا اللّٰهَ وَغَفَلُوْا عَنْهُ ـ نو دوی الله هیر کړو او د هغه نه غافل شو.

اَفَلَا يَرَوْنَ: الله تعالیٰ په دوی باندے رد کوي چه اُوس د دوی د هلاکت او د عذابونو وخت رانزدے شویدے. نو پدے کښې د دوی رابیدارول دي. نو پدے جمله کښې بیان دے د علاماتو د عذاب د الله تعالیٰ چه په دوی باندے به راځي. او د دوی د مغلوبیت بیان دے. نو راوښې دے شي ګنے هلاك به شي.

د زمکے د کمولو څه مطلب؟

نَاْتِي الْاَرْضَ : ۱- زمکے ته راتلل او د هغې د اطرافونه کمولو مطلب دا دے چه

[بِاِنْزَالِ الْعَذَابِ] الله تعالیٰ ځای په ځای او یو قوم او بل قوم باندے عذابونه راولی نو ددے نه وړے دا موجوده مشرکان ویریږی چه سبا له د دوی نمبر دے۔ ۲- دویم مطلب چه د هغه وخت سره زیات مناسب وو دا دے : بِزِيَادَةِ اَهْلِ الْاِيْمَانِ وَتَقْلِيْلِ اَهْلِ الْكُفْرَانِ ۔ چه الله به وخت په وخت مؤمنان زیاتول او کافران به ئے کمول او د دوی دائره به تنګیده، نو دوی د خطرو سره مخامخ شو چه چرته د مؤمنانو په وجه هلاك نشو۔ لکه همیشه د کافرانو دا سوچ وی چه چرته مؤمنان زیات نشی او د دوی دعوت مخکښ لاړ نشی، لیکن الله تعالیٰ د دوی د مقصد خلاف کولو، نو په اتم او لس کال باندے عامو عربو ایمان راوړو۔ نو الله تعالیٰ اسلام غالبه کړو او کفار مغلوبه شو نو دوی له راوبښیدل پکار دی۔ او په هره زمانه کښ دغه شان اهل حق زیاتیږی او مساجد او مدارس ئے زیاتیږی نو دلته الله تعالیٰ دعوت ورکوی چه راشئ د مخکښ نه حق قبول کړئ ورنه روستو به ذلیله شئ۔

۳- سعید بن جبیرؒ وائی : د زمکے کمے دا دے چه علماء د زمکے مړهٔ شی۔ لهذا د علماؤ نه استفاده پکار ده۔ ځکه چه کله زمکه د جاهلانو نه ډکه شی او علماء ختم شی نو الله تعالیٰ دنیا ختموی، قیامت به راولی۔ دا پدے آیت کښ یوه اشاره ده، لفظی معنیٰ ئے نهٔ ده۔ ځکه چه دلته خطاب مشرکانو ته دے او مشرکان د علماؤ د وجود او د هغوی د مرګ په حکمتونو نهٔ پوهیدل، هغوی صرف پدے پوهیږی چه دا مسلمانان څنګه وخت په وخت ډیریږی او دے ډیر پریشانه کری وی۔ لکه دا اشاره الله تعالیٰ په سورة القصص آیت (٤) کښ ذکر کریده ﴿وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَّنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِيْنَ﴾ ۔ (مونږ غوښتل چه احسان وکړو په هغه خلکو چه کمزوری ګنړلے شوی وو په زمکه کښ او دوی امامان جوړ کړو او دوی وارثان کړو)

پدے کښ صحابه کرامؓ ته اشاره وه چه لکه څنګه الله تعالیٰ کمزوری بنی اسرائیل په فرعونیانو غالبه کړل، نو دغه شان به دا صحابه کرامؓ د قریشو په لوی لوی کافرانو غالبه کیږی۔

قُلْ اِنَّمَآ اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ
اُووایه یقیناً یره درکوم تاسو ته په وحی سره او نهٔ آوری کونړ بلنے لره کله چه
اِذَا مَا يُنْذَرُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ
دوی لره ویره ورکیدے شی۔ او که اُورسی دوی ته ټکره د عذاب د رب ستا

لَيَقُولُنَّ يٰوَيۡلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيۡنَ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ
خامخا وائی دوی ای هلاکت دے مونږ لره، یقیناً مونږ ظالمان وو۔ او کیبږدو
الۡمَوَازِيۡنَ الۡقِسۡطَ لِيَوۡمِ الۡقِيٰمَةِ فَلَا تُظۡلَمُ نَفۡسٌ
تلے انصاف والا په ورځ د قیامت کښې نو ظلم به نشي کیدے په هیڅ نفس باندے
شَيۡـًٔا ؕ وَاِنۡ كَانَ مِثۡقَالَ حَبَّةٍ مِّنۡ خَرۡدَلٍ اَتَيۡنَا بِهَا
هیڅ قسم اگرکه وی دا (عمل) په اندازه د دانے د اوری نو رابه ورومونږه هغے لره (د وزن
وَكَفٰى بِنَا حٰسِبِيۡنَ﴿٤٧﴾
دپاره) او کافی یو مونږ حساب کونکی۔

تفسیر : پدے آیت کښې دوه خبرے دی (۱) صِدۡقُ هٰذَا الۡاِخۡبَار ۔ دا کوم خبر چه الله ورکړو چه کفار به مغلوبه کیږی او دوی به وژلے او قید کولے شی او اسلام به غالبه کیږی، دا خبر رشتینی دے ځکه چه په وحی سره ورکړے شویدے او وحی رشتینی شے وی۔

(۲) دویم صَمَمُ الۡكُفَّار ۔ یعنی کافران پدے خبره نهٔ پو هیږی اگرکه خبره رشتینی ده که دوی پو هیدلے نو عبرت به ئے اخستے وے۔

بِالۡوَحۡیِ: یعنی دا هسے وهمی خبرے نهٔ دی بلکه وحی ده او په وحی کښې دروغ، سهوه او نسیان او خلاف واقع خبرے نهٔ وی بلکه هغه حقیقت لری چه همداسے به کیږی۔ نو د وحی خبره به معمولے نهٔ گنړے، ځکه چه وحی د الله تعالیٰ خبره وی او د هغهٔ دروغو ته ضرورت نشته۔

وَلَا يَسۡمَعُ الصُّمُّ : یعنی دا کافران د کنړو په شان دی او کونړ خبره نهٔ آوری نو هرکله چه دا کافران خبره نهٔ آوری نو څرنگه به یره قبوله کړی۔ کافران په نهٔ آوریدو کښې او د رسول الله ﷺ د بیان او د قرآن کریم د مواعظو نه په فائده نهٔ اخستو کښې مشابه دی د هغه کنړو سره چه هیڅ نهٔ آوری، کونړ په یو مصیبت ور روان دے، تهٔ ورته آوازونه کوه هغه ځان د مصیبت نه نشي بچ کولے بلکه سیده به ورته پریوزی، نو دغه شان دا کافران په مصیبت (اُور) باندے ور روان دی که تهٔ ورته هرڅومره آوازونه وکړے نو هغوی ستا خبره نهٔ منی۔ نو مؤمن به د کافرو سره ځان نهٔ مشابه کوی بلکه د خبرے نه به فائده

اخلي۔

الصَّمّ : شرك او د دروغژنو معبودانو محبت د دوی د زړهٔ سترګے ړندے کړیدی۔ دے وجے نه دوی رسول الله ﷺ او قرآن کریم دروغژن ګنړي، او د هیڅ یو ے د همکئ پرواه نهٔ کوی۔

وَلَئِنْ مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ : پدے آیت کښ د کافرو او د عامو نا اهله انسانانو مزاج بیانوی چه دوی د غفلت نه نهٔ بیداریږی مګر دا چه عذاب پرے راشي او مصیبتونه ورته ورسیږی۔ یعنی اُوس خو دا خلك غافل دی لیکن کله چه پرے عذاب راشي نو بیا به راویښ شي لیکن څه فائده به ورکړی؟!۔

په بل تعبیر سره : دا د مشرکانو د بدے عقیدے بیان دے چه که معمولی شان تکلیف ورته ورسیږی نو فورًا واویلا کوی او بُتان پریدی او د الله په حضور کښ د خپلو ګناهونو سرِ عام اقرار کوئ۔

نَفْحَةٌ: په معنیٰ د بوئی سره لکه نَفْحَةُ الْعَرَبِ او نَفْحَةُ الْيَمَنِ۔ مراد ترے نه معمولی شے دے، یعنی که د الله تعالیٰ د عذاب معمولی شان بوئی پرے راغے نو دغه وخت به ځان ته ظالمان وائی او افسوسونه به کوی، دغه وخت به راویښ شی۔

بیا د الله تعالیٰ دوه اصوله دی که دا عذاب استیصالی وی او د مرګ خطر پکښ وی نو بیا ورله دغه افسوسونه نهٔ قبلوی ځکه چه په وخت د عذاب او مرګ کښ توبه نهٔ قبلیږی۔ او که دا عذاب د تنبیه په درجه کښ وی چه مرګ پکښ نهٔ وی بیا ورله توبه قبلوی، خو په دواړو صورتونو کښ به راویښیږی یعنی اے انسانه ! مخکښ نه په خبره نهٔ جوړیږے او چه عذاب راشي بیا دے سوچ برابریږی، پکار خو دا ده چه د الله تعالیٰ په اشاره او خبره باندے جوړ شی، عذاب ته نمبر رانشی۔

وَنَضَعُ الْمَوَازِيْنَ : پدے آیت کښ تخویف اُخروی دے په ذکر کولو د وزن (تول) د اعمالو او حساب کولو سره بغیر د ظلم نه۔

ددے مناسبت د اول آیت د سورت سره دے (اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ) الله تعالیٰ به بندګانو سره حساب کوی پدے طریقه چه تلے به راوړے شی دپاره ددے چه د بندګانو اعمال وتلی چه آیا وزن پکښ شته او که نهٔ نو که اخلاص او د نبی تابعداری پکښ نهٔ وی نو بی وزنه به وی او که وی نو وزنی به شی۔ دا یوه طریقه د حساب ده،

❁ او بله طریقه دا ده چه عملنامه به ورکوی په ښی او ګس لاس کښ۔

❁ او بله طریقه دا ده چه زورنه به ورکوی چه هغے ته سوال وائی، ﴿فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِيْنَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ﴾ او ﴿مَاذَآ اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِيْنَ﴾ او دا به ورته وائی : [لِمَ فَعَلْتَ وَ كَيْفَ فَعَلْتَ؟] (دا کار دے ولے کړے او په څه طریقه دے کړے؟)

او پدے سورت کښې ئے د وزن خبره پدے وجه راوړیده چه پدے سورت کښې د اتباع د رسول خبره زیاته ده، دوی په هغهٔ اعتراضونه کول او د هغهٔ شان ئے نهٔ پیژندو، نو دلته اشاره کوی چه د رسول الله ﷺ په تابعدارئ به ستاسو عملونه وزنی کیږی۔ لکه دا خبره په سورة الاعراف آیت (۸) کښې راغلے ده ﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَىِٕذِ الْحَقُّ﴾۔

دارنګه دا مخکښې خبرو سره لګی چه کافران توقے کوی او کله قیامت غواړی، او کله وائی چه ملائك د الله تعالیٰ لونړه دی نو الله تعالیٰ ورته فرمائی چه ستاسو عملونه او خبرے تللے کیږی، نو پدے کښې اشاره ده د مشرکانو وغیره ؤ عقیدو ته چه پدے به حساب کیږی نو دا سمے کړئ۔

او نږدے سره ئے مناسبت دا دے چه مخکښې آیت کښې عذاب دنیاوی بیان شو په ﴿نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾ سره او دلته وائی چه کامل عذاب به په آخرت کښې وی پس د حساب کولو نه۔

تلے څومره دی؟

الْمَوَازِيْنَ : پدے کښې دوه قوله د اهل علمو دی، (۱) یو دا چه موازین جمع ئے راوړه څکه چه د هر یو نوع د عملونو به جدا جدا میزان وی۔ (۲) راجح دا ده چه په قیامت کښې میزان یو دے لیکن په اعتبار د موزوناتو سره ئے جمع ذکر کړیده۔ یعنی د مختلفو خلکو عملونه به پرے تللے کیږی۔ لکه عرف کښې خلك وائی چه ډیرے تلے ئے راوتللے حال دا چه تله یوه وی۔ او دا د حدیث نه معلومیږی چه میزان یو دے دومره به لوی وی چه یو یو چابړے به ئے د آسمانونو او د زمکو په مقدار وی او په ډیر معمولی ذره به هم حرکت خوری، او په حدیث کښې دی : د قیامت په ورځ به میزان کیخودے شی نو که پدے کښې آسمانونه او زمکه وتللے شی نو هغه به ورته فراخه شی نو ملائك به ووائی : چه اے الله ! پدے کښې به د چا عملونه تللے کیږی ؟ نو الله وفرمایل: [لِمَنْ شِئْتُ مِنْ خَلْقِيْ] زما د مخلوق نه چه څوك وغواړم د هغوی په عملونو کښې به وزن پیدا کړم۔ نو ملائکو ووئیل : [سُبْحَانَكَ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ] (پاکی ده تا لره مونږ ستا لائقه بندګی ونکړه) (الحاکم ۸۷۳۹) حدیث صحیح علی شرط مسلم وصححه الالبانی فی الصحیحة۲/۶۵۷)

او دا میزان په یو سبحان الله والحمد لله سره ډکیږي.

اَلْقِسْطَ: زجاج وائي : ذَوَاتِ الْقِسْطِ ـ یعنی عدل والا۔ یا دا حمل مُبَالغَةٌ دے یعنی په تلهٔ به داسے انصاف کیږي ګویا که دا خپله عدل دے۔

او تلے د قیامت په ورځ حقے دي معتزله وائي تلے نشته بلکه دا کنایه ده د عدل نه، دا خبره د قرآن او د حدیث نه خلاف ده۔

لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ: ۱ – اَیْ فِیْ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ ـ یعنی د قیامت په ورځ کښ به دا تلے کیخودے شي۔

۲ – لِحِسَابِ یَوْمِ الْقِیٰمَةِ ـ د قیامت د ورځے د حساب دپاره ئے ایږدي، ځکه چه قیامت د حساب ورځ ده۔

وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ: کان کښ ضمیر (موزون یعنی تللے شوی عمل) ته راجع دے، د مقام نه معلومیږي۔

خَرْدَلٍ: یعنی اُورے، غوبنت، ګدن، رائی۔ عرب دا د کموالی دپاره مثال ذکر کوي۔

اَتَيْنَا بِهَا: یعنی دغه ذره عمل به مونږ حاضر کړو۔ او اُوس ئے د راتللو صورت نه انکار نهٔ کیږي ځکه چه د ویډیو په شکل سره تیر شوی اعمال د انسان مخے ته راوستے شي۔

او پدے آیت کښ د غفلت د زائل کیدو سبب دا ذکر دے چه انسان میزان د آخرت یاد کړي۔

وَلَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسٰی وَهٰرُوْنَ الْفُرْقَانَ
او یقیناً ورکړے وو مونږ موسیٰ او هارون (علیهما السلام) ته کتاب فرق کونکے د حق او
وَضِیَآءً وَّذِکْرًا لِّلْمُتَّقِیْنَ ﴿۴۸﴾ الَّذِیْنَ یَخْشَوْنَ
د باطل ترمینځ او ډیره رڼا او یاداشت دپاره د متقیانو۔ هغه کسان دي چه یریږي
رَبَّهُمْ بِالْغَیْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿۴۹﴾
د رب خپل نه په نهٔ لیدلو کښ او دوی د قیامت نه سخته یره کونکي وو۔
وَهٰذَا ذِکْرٌ مُّبٰرَكٌ اَنْزَلْنٰهُ
او دا یاداشت دے، برکتونو والا (د خیر نه ډک)، نازل کړیدے مونږ دے لره،

اَفَاَنۡتُمۡ لَهٗ مُنۡكِرُوۡنَ ﴿۵۰﴾

آیا تاسو دا ناشنا ګڼئ۔ (انکار ترې کوئ)۔

تفسیر: ددې ځای نه د اُولسم (۱۷) انبیاء علیهم السلام واقعات راوړوی:
(۱) زمونږ د مشائخو په نیز ددې مقصد تذکیر د غافلانو دې د توحید نه په ذکر د احتیاج د هغوی او عاجزي کول د هغوی الله تعالیٰ ته چه نوح، ایوب او یونس او زکریا علیهم السلام الله تعالیٰ ته آواز کړې په خپلو حاجتونو کښې نو دا خلك آلهه نهٔ دي، او د دوی سره عبادت لائق نهٔ دې۔ (۲) بل مقصد: په دې کښې د انبیاء علیهم السلام اعمال او صفات بیانوی دې دپاره چه مونږ د هغوی اقتداء وکړو چه هغه د هدایت او د حساب د آسانئیدو ذریعه ده لکه د موسیٰ او هارون علیهما السلام مختصره واقعه ئې راوړیده چه په هغې کښې ئې صفات ذکر کړیدي، او دغه شان ابراهیم علیه السلام بتان مات کړیدي او مشرکان ئې راوېښ کړیدي نو د هغهٔ اقتداء پکار ده، دغه شان د اسحاق او لوط علیهما السلام د خیر کارونه بیانوی۔
(۳) او پدې ټولو واقعاتو کښې د غفلت نه رابیداریدل دي تردې چه په مصیبت او په بادشاهئ کښې ئې د الله تعالیٰ نه غفلت نهٔ دې کړې بلکه د هغوی صبر او شکر به بیانوی۔
د موسیٰ علیه السلام واقعه ئې مختصره راوړه ځکه چه تفصیل ئې مخکښې سورت کښې وشو، دلته وائي الله تعالیٰ موسیٰ او هارون علیهما السلام ته کتاب ورکړو چه هغې کښې ډیر کمال وو او د هغې اهل هغه څوك وو چه په هغوی کښې درې صفات وو۔
نو اشاره کوی چه د نیکانو بنی اسرائیلو مشابهت وکړئ په دغه درې صفاتو کښې نو د قرآن نه به فائده واخلئ۔
اَلْفُرْقَانَ: (۱) ددې نه مراد تورات دې ځکه چه د الله تعالیٰ د کتاب په وجه د حق او د باطل او د خالق او د مخلوق ترمینځ فرق راځي۔
وَضِيَآءً: دا عطف تفسیر دې د فرقان دپاره۔ (۲) بعض وائي چه د فرقان نه مراد معجزات فارقه بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ دي۔ او د ضیاء نه مراد ښکاره احکام۔ او د ذکر نه مراد تورات دې۔ لیکن غوره دا ده چه دا درې واړه د تورات صفات دي۔

فرقان، ضیاء او ذکر فرقونه

بیا د دریے وارو فرق دا دیے چه فرق هغه دلیلونه دی چه د حق او د باطل فرق راولی او ضیاء هغه مسائل او احکام دی چه ښکاره دی، او خلکو ته رڼړا ورکوی او ذکر هغه نصیحتونه او امثال او واقعات دی چه ایمان والو ته تَثَبُّتْ (مضبو طوالے) ورکوی او مقصد ورته رایادوی۔ او دا دریے واړه صفات په تورات کښې وو نو دغه شان په قرآن کریم کښې په اعلیٰ درجه کښې هم شته۔

لِّلْمُتَّقِيْنَ : د متقیانو تخصیص ئے وکړو څکه چه دوی فائده اخستونکی دی۔

اَلَّذِيْنَ : دا د هغه متقیانو صفات دی چه پدیے سره د الله تعالیٰ د کتاب نه فائده حاصلوی یو تقویٰ او دویم د خپل رب نه یریدل، او دریم د قیامت نه یره کول۔

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ: متقی خو د الله تعالیٰ نه یریږی نو دا ئے ورسره دوباره ولے ذکر کړل؟ نو وجه دا ده چه کله نا کله انسان د خلکو د شرم یا د مُروّت (سړیتوب) یا د صحت یا د معاشریے د وجه نه پرهیز کوی، نو دلته فرمائی چه گناهونه به پریدی د الله تعالیٰ د یریے د وجه نه۔

بِالْغَيْبِ : اَىْ حَالَ كَوْنِهِمْ غَائِبِيْنَ عَنِ اللّٰهِ۔ یعنی په داسے حال کښې چه د الله تعالیٰ نه غائب وی، الله تعالیٰ ئے نهٔ دیے لیدلے او یره تریے کوی۔ یا پداسے حال کښې چه د خلکو نه غائب وی۔ اوله معنیٰ ظاهره ده۔

وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ: د الله نه یریے سره د قیامت نه یره راځی نو دوباره ئے ذکر کړو دپاره د زیاتے تشریح۔ او قیامت ئے د الله تعالیٰ د کتاب سره ذکر کړو څکه چه د الله تعالیٰ د کتاب نه د فائدیے اخستو دپاره لویه ذریعه د آخرت نه یره ده۔

مُشْفِقُوْنَ : اشفاق : ١ - ظُهُوْرُ اَثَرِ الْخَوْفِ فِيْ ظَاهِرِ الْبَدَنِ۔ په ظاهری بدن باندیے د خوف اثر راښکاره کیدل دی نو کوم انسان چه دعوه کوی چه زهٔ د الله تعالیٰ نه یریږم او د هغه په اعمالو کښې تبدیلی نهٔ راځی نو دا دروغژن دیے۔ (کور ته ئے فحاشی رانویستلی وی او وائی چه زهٔ د الله تعالیٰ نه یریږم) او کله اعلیٰ درجه ظهور وی لکه د اعمالو سره سره ددهٔ په بدن باندیے د خوف آثار راښکاره شی لکه د سترگو نه ئے اوښکے وبهیږی، رنگ ئے بدل شی، او د بعض سلفو په باره کښې نقل دی چه هغوی به کله د جهنم اُور یاد کړو نو بے هوشی به پریے راتلله۔ امام احمدؒ فرمائی یحیی بن سعید القطانؒ ډیر عقلمند

سړي وو [وَكَانَ يُغْشٰى عَلَيْهِ عِنْدَ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ] او په هغه باندې به د قرآن کریم د تلاوت په وخت بې هوشي راتلله. البته که دا یره رانغله نو دومره ضرر نشته. بلکه دومره یره ضروري ده چه انسان پرې د ګناهونو نه بچ شي لکه رسول الله ﷺ فرمائي: [اَللّٰهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُوْلُ بِهٖ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعْصِيَتِكَ] اې الله! مونږ ته د خپلې یرې نه دومره راکړه چه زمونږ او زمونږ د نافرمانۍ ترمینځ پرده واقع شي. که یو تن په یوه موقعه کښې وژاړي او د ګناهونو نه نۀ منع کیږي نو دا هیڅ خشیت نۀ دے.

(۲) اشفاق د زړۀ نرمي ده د وجه د محبت او خیر خواهۍ او یرې نه چه د هغې اثر په اندامونو ښکاره شي. نو معنیٰ دا شوه چه دوی د قیامت د وجه نه په خپلو ځانونو باندې شفقت لري او د الله د کتاب نه فائده اخلي.

وَهٰذَا ذِكْرٌ: قرآن ته ترغیب دے او زجر دے معرضینو د قرآن ته. د قرآن کریم عادت دے چه د تورات نه روستو د قرآن کریم تذکره کوي د دوه وجو نه (۱) یو دا چه د تورات د صفاتو د وجه نه هسې نۀ چه اُوس څوك د تورات تابعداري وکړي نو الله فرمائي چه اُوس به قرآن باندې عمل کوے.

(۲) تورات مخکښې ذکر کوي په طریقه د استدلال چه الله تعالیٰ مخکښې هم دغسې کتابونه رالیږلي نو که دا قرآن ئې راولیږلو دا څه د تعجب خبره نۀ ده، او دا نوے کتاب نۀ دے.

ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ : [اَىْ ذِكْرٌ لِمَنْ تَذَكَّرَ بِهٖ وَمَوْعِظَةٌ لِمَنِ اتَّعَظَ] (زجاج) یعنې دا نصیحت او یاداشت دے د نصیحت اخستونکي دپاره.

مُبٰرَكٌ: د برکت معنیٰ بار بار ذکر شوه چه نمو او زیادت او کثرة الخیر ته وئیلے شي.

د قرآن برکتونه

قرآن کښې برکتونه څنګه دي؟ نو دے کښې یو ظاهري برکات دي چه په یو لفظ باندې لس نیکۍ دي، بیماري پرې ښه کیږي، قرآن چه کوم ځاې لوستلے کیږي هلته برکت راځي، ❁ زړه پرې خوشحالیږي، ❁ اطمینان او تثبُّت پرې راځي، ❁ خفګان زائله کوي.

او بل معنوي برکات دي چه مختصر یو جلد کتاب دے او د اسلام ټول قوانین او نظام پکښې ذکر دے. ❁ او بل برکت دا دے چه د هرې زمانې سره لګیږي او د هر قسم خلکو سره مناسب دے. قرآن کریم ټولو احوالو او حوادثو ته شامل دے،

❁ پدے کښې ټول قسمه علمونه دي، تاريخ، سائنس او فلکيات، طب او ډاکټري، احکام او مسائل۔ سياست او تزکيه نفس۔

❁ د قرآن برکت دا هم دے چه يو لاکھ علماء په مختلفو موضوعاتو بيان کوي، هر يو به د قرآن نه د خپلے موضوع دپاره آيت پيدا کوي۔

❁ او د قرآن برکتونه په آخرت کښې دا دي چه انسان جنت ته داخلوي او د اُور نه ئے بچ کوي، او د جنت درجات ورکوي۔

❁ دعوتي برکت ئے دا دے چه قرآن يو ځاى کښې بيان شي نو انقلاب راولي،

❁ ددے په وئيلو ايمان جوړيږي چه بيا نۀ خرابيږي، ګمراهئ ته ئے نۀ پريدي، په خلاف د هغه ايمان نه چه په نصيحتونو جوړ شوے وي۔

اَفَاَنۡتُمۡ لَهٗ مُنۡكِرُوۡنَ : دا همزه استفهاميه د توبيخ دپاره ده۔ يعنى دومره عظيم کتاب نه تاسو انکار کوئ، يا تاسو څنګه انکار کوئ چه دا د الله تعالىٰ د طرفه نۀ دے نازل شوے ؟ سره ددے نه چه تاسو اقرار کوئ چه تورات د الله تعالىٰ د طرفه نازل وو۔

يا تاسو خو اهل اللسان يئ، د خبرو لطائف او باريکات پيژنئ، او د قرآن بلاغت پيژنئ چه بل څوك ئے دومره نۀ پيژني، او پدے کښې ستاسو شرافت او ديدبه ده (لکه ذکر لفظ کښې ورته اشاره ده) نو سره ددے نه ستاسو انکار ډير ناشنا دے۔ پکار دا ده چه بل څوك انکار کوي تاسو ئے مقابله وکړئ۔ (فتح البيان)

وَلَقَدۡ اٰتَيۡنَاۤ اِبۡرٰهِيۡمَ رُشۡدَهٗ مِنۡ قَبۡلُ
او يقيناً ورکړے وو مونږ ابراهيم ﷺ ته هدايت د هغه (پوهه ددين) مخکښې
وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيۡنَ ﴿٥١﴾ اِذۡ قَالَ لِاَبِيۡهِ وَقَوۡمِهٖ مَا هٰذِهِ
او وو مونږ په هغه باندے پوهه۔ کله چه اُووئيل هغه پلار ته او قوم خپل ته څه دي دا
التَّمَاثِيۡلُ الَّتِىۡۤ اَنۡتُمۡ لَهَا عٰكِفُوۡنَ ﴿٥٢﴾
شکلونه (دليل پرے څه دے) هغه چه تاسو دے لره منجوران يئ۔ (ددے هميشه عبادت
قَالُوۡا وَجَدۡنَاۤ اٰبَآءَنَا لَهَا عٰبِدِيۡنَ ﴿٥٣﴾ قَالَ
کوئ)۔ اُووئيل دوى موندلى دي مونږ پلاران خپل ددے عبادت کونکي۔ اُووئيل هغه

لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوْٓا
یقیناً یئ تاسو او پلاران ستاسو په گمراهئ ښکاره کښې۔ اُووئیل دوی
اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللّٰعِبِيْنَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَّبُّكُمْ
آیا تا مونږ ته راوړے دے حق او که ته د توقو کونکو نه ئې۔ دهٔ اُووئیل بلکه رب ستاسو
رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الَّذِيْ فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰي ذٰلِكُمْ
رب د آسمانونو او د زمکے دے هغه ذات چه پیدا کړی ئې دی دا۔ او زهٔ پدے باندے
مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ
تاسو ته د خبر ورکونکو نه یم۔ او قسم په الله خامخا چل به جوړ کړم بتانو ستاسو ته
بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾
روستو ددے نه چه واوړئ تاسو شاکونکی۔

تفسیر : واقعه د ابراهیم ؑ ذکر کیږی چه پدے کښې اول الله تعالیٰ د هغهٔ صفت راوړی چه هدایت والا انسان وو، بیا د هغه دعوت، بیا بت شکنی، نو پدے کښې اشاره ده دے ته چه انبیاء علیهم السلام هغه خلك وو چه خپله هم وینې وو او نور خلك ئې هم راوینبول ﴿لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ﴾ او مشرکان لوی غافلان دی چه انبیاؤ رابیدار کړیدی۔

رُشْدَهٗ: هدایتٔ او صلاحیت ته وئیلے۔ او د (مِنْ قَبْلُ) نه مراد وړوکوالے دے نو کوم خلك چه دا وائی چه ددهٔ په اول کښې د الله تعالیٰ په باره کښې شك وو او په یو غار کښې پروت وو ستورے ئې ولیدو او وے ویل چه دا زما رب دے، او کله سپوږمئ او کله نمر ته ئې رب ووئیلو نو دا ټول غلط اسرائیلیات دی، د قرآن خلاف دی او په انبیاء علیهم السلام باندے بدگمانی ده۔ یا مِنْ قَبْلُ نه مراد (مِنْ قَبْلِ مُوْسٰى) یعنی د موسیٰ ؑ د زمانے نه مخکښې۔

مطلب دا دے : الله تعالیٰ ابراهیم ؑ له په وړوکوالی کښې دا توفیق ورکړے وو چه هغه په نمر او سپوږمئ او نورو ستورو کښې فکر وکړی او توحیدِ ربوبیت او توحیدِ الوهیت وپیژنی، په دے باندے ایمان راوړی او د خپل پلار آزر او د هغهٔ د قوم په مخ کښې دا دعوت پیش کړی، ځکه چه الله تعالیٰ ته معلومه وه چه دا ددے عقیدے د قبلولو او بیا

دا د نورو خلقو په مخکښې د پیش کولو پوره اهلیت او صلاحیت لري۔
رشده نه معلومه شوه چه مرشد به دے ته وائی چه د شرك دشمن وی او کله چه یو تن ته خلك مرشد وائی او هغه خلکو ته د شرك دعوت ورکوی او خلك ورته سجدے کوی نو دا مرشد نهٔ بلکه مشرك دے۔
اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ : دا بیان دے د رشد د ابراهیم علیه السلام چه پلار او قوم ئے په شرك کښې اخته دی۔
مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ : یعنی د خښتو، کانړو او لرګو نه جوړ هغه سپك او بے روحه جسمونو څهٔ حقیقت دے چه تاسو ددے عبادت کوئ۔ نهٔ دا نفع رسولے شی، نه نقصان۔ دوی کښې څه کمال دے؟ دا خو خپله ستاسو په لاسونو جوړ شوی بے ساه مجسمے دی۔ د کوم عقل تقاضا ده چه ددے عبادت وکړے شی؟ لکه سورة شعراء آیت (۷۲) کښې ئے تفصیل ذکر دے۔
تفسیر السراج المنیر او الکبیر او فتح البیان لیکلی دی چه د دوی دوه اویا بتان وو، بعض د سرو او بعضے د سپینو او بعض د وسپنے، او بعض د قلعی، او ځینی د تانبے او ځینی د کانړو او ځینی د لرګو نه جوړ وو۔ او دوی د ستورو په شکل وو، د هغوی عبادت به ئے کولو او بعض د نیکانو خلکو په شکل وو۔ او د دوی دا ګمان وو چه پدے بتانو کښې د ستورو روحانیت دے مونږ چه د دوی عبادت وکړو نو مونږ کښې د ستورو روحانیت راځی۔
دارنګه ددے نیکانو تصویرونه چه مونږ جوړ کړو او دے ته سجده وکړو نو د نیك سړی روح خوشحاله شی، او هغه خو د الله تعالیٰ نازلولے دے نو د الله تعالیٰ د طرفه د خیرونو او برکتونو خزانے د دوی په لاس کښې دی مونږ ته به ئے راکوی۔ مشرکان د دنیا دپاره شرك کوی دے دپاره چه مالونه ئے فراخه شی۔
تماثیل جمع د تِمْثَال ده (اَلصُّوَرُ وَالْاَصْنَامُ) (مجاهد) تصویرونو او بتانو ته وئیلے شی۔ په اصل کښې شَيْءٌ مَصْنُوْعٌ لَهٗ شَبَهٌ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللّٰهِ ۔ دا هغه شے دے چه جوړ کړے شی او د هغهٔ د الله تعالیٰ د یو مخلوق سره مشابهت وی۔ حیوان وی او که انسان۔ که د ذوی الارواحو سره مشابه وی نو د هغے ماتول ضروری دی، او جوړول ئے حرام دی۔ او که د غیر ذی روح سره مشابه وو او د کافرانو خاص شعار وو لکه د ستوری شکل نو د هغے ماتول هم پکار دی ځکه چه دا د صابئینو او د ابراهیم علیه السلام د قوم سره مشابهت راځی۔

یا صلیب د نصاراؤ، یا زنار د مجوسو، یا د یهودو ټوپۍ (کیپ /cap) چه د بزګی وغیره نه ئې جوړه کړی وی۔ نو ددے جوړول هم صحیح نهٔ دی۔

بلکه صحابه کرامؓ د تماثیلو اطلاق په هغه څیزونو هم کړیده چه هغه د شریعت په لحاظ مکروه یا حرام وی لکه سیدنا علی ﷺ په څه کسانو راتیر شو چه هغوی د شطرنج (زمری لوبه، لَدُو) کوله نو ورته ئې وفرمایل : (مَاهٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ الَّتِيْ اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُوْنَ) یعنی څوك چه شطرنج لوبه کوی نو دوی د بتانو د عبادت کونکو سره مشابه دی۔ او ابن عمر ﷺ دے ته مُنکر وئیلے دے۔ (اقامة الدليل على ابطال التحليل ص (٣٨٧) والفتاوى الكبرى ٤/٤٦٤) مسألة اللعب- لشيخ الاسلام)۔

شیخ الاسلام ابن تیمیهٔ فرمائی : خلك امام شافعیؒ ته نسبت کوی چه هغه شطرنج جائز کړیدے حال دا چه ائمه ثلاثه ورته مکروه تحریمی وائی، او د امام شافعیؒ نه ئې هم کراهت نقل دے۔ ځکه چه دا د الله تعالیٰ د ذکر او د مانځه نه د غفلت سبب دے،آه۔

او دا قسم تماثیل زمونږ په زمانه کښې څومره زیات دی۔ احادیثو کښې راغلی دی چه روستو زمانه کښې به بیرته خلك بت پرستان شی نو دا زمانه اُوس شروع شویده چه خلك د خپلو مشرانو د تصویرانو څومره اکرام کوی، په دفترونو او چوکونو کښې او بیتکونو کښې ئې د تعظیم دپاره لګولی وی۔ والله المستعان ولا حول ولا قوة الا بالله۔

که څوك د دغه تصویر بی عزتی وکړی نو خبره قتل وقتال ته رسیږی نو آیا دا قسم تعظیم به د شرك نه نهٔ وی؟!

لَهَا عٰكِفُوْنَ : یعنی تاسو ددے همیشه عبادت کونکی یئ۔

قَالُوْا وَجَدْنَآ : هغوئ ووئیل زمونږ پلرونو او نیکونو ددے عبادت کولو، دے وجے نه مونږ هم ددے عبادت کوو او آینده به ئې هم کوو۔ ددے سره بله مقدمه پټه ده چه [وَآبَاؤُنَا اَعْلَمُ بِالْخَيْرِ مِنَّا] او زمونږ مشران په خیر باندے زمونږ نه ښهٔ پو هیدل نو دا عمل خیر دے، ﴿وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا﴾ او الله تعالیٰ زمونږ مشرانو ته پدے باندے حکم کړیدے۔

د پلارانو او نیکونو د ړوند او جاهلانه تقلید نه علاوه د دوئ سره د خپلو مشرکانه عملونو هیڅ عقلی دلیل نهٔ وو۔ صرف په خپلو مشرانو ښهٔ ګمان وو او بیا د هغوی پسے بغیر د دلیل نه ورروانیدل وو۔ او همدے ته تقلید وئیلے شی۔ او دا په اسلام کښې حرام دے۔

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ: ابراهیم عليه السلام ووئیل: تاسو او ستاسو پلار نیکهٔ تول په ښکاره

گمراهئ کښې سرګردان يئ. او ددې مثال داسې دې لکه يو تن په غلا کښې ونيولې شي چه مجسټريټ ته پيش شي، هغه ترې تپوس وکړی چه دا غلا دې ولې کړيده؟ هغه ووائي چه زما پلار هم غل وو نو دهٔ خو خبره نوره سخته کړه. ځکه ورته ابراهيم ؑ وفرمايل چه تهٔ هم ګمراه يې او پلار دې هم ګمراه وو نو تهٔ څنګه د هغوی تقليد پيش کوې.

دا خبره حق پرست يو مقلد ته کولې شي کله چه هغه د قرآن او د حديث په خلاف تقليد کوی چه تهٔ ګمراه يې او تهٔ چه د چا تقليد کوې نو هغه پدې خاص مسئله کښې په اجتهادی خطائی کښې واقع دې. مجتهد ته د ګمراهئ نسبت کول صحيح نهٔ دی لکه د ابن مسعود ؓ نه نقل دی [لَقَدْ ضَلَلْتُ اِذًا] يعنی زهٔ به ګمراه شم که د ابو موسیٰ اشعریؓ خبره په خطائی کښې ومنم) او داسې ئې ونهٔ وئيل چه هغه ګمراه دې. او دا د حق پرستئ انصاف دې.

اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ :کافرانو چه ددهٔ دا خبره واوريده، نو وې وئيل : اے ابراهيم !تهٔ چه کومه خبره مونږ ته کوې نو دا په سنجيدګئ او رشتيا سره کوې او که نهٔ مونږ سره توقے کوې، او ستا د خبرو اترو څهٔ مطلب نشته؟ يعنی که توقے کوې بيا خير دې او که رشتيا وائے چه څه غم درله وکړو.

قَالَ بَلْ : دا بَلْ د اضراب دپاره دې. يعنی زهٔ توقے نهٔ کوم بلکه ما تاسو ته حق راوريدې. او ستاسو آلهه آلهه نهٔ دی بلکه اِلٰه خو رب د آسمانونو دې. نو پکار ده چه تاسو د هغهٔ عبادت وکړئ ځکه چه هغه آسمانونه او زمکے پيدا کړيدی.

د رب معنیٰ ده پالونکے ليکن قرآن کريم کښې رب په معنیٰ د معبود سره هم راځی لکه امام شعرانیؒ په اليواقيت والجواهر کښې وائی چه [كَانُوْا قَآئِلِيْنَ بِكِبْرِيَآئِهٖ تَعَالٰى] دے خلکو د الله تعالیٰ لوی والے منلو، او د کائناتو خالق ئې منلو. نو دلته ورته وائی چه هر کله الله تعالیٰ آسمانونه پيدا کړی نو بس عبادت هم د هغهٔ پکار دې.

السَّمٰوٰتِ: ابراهيم ؑ د کائناتو نه زيات اثر اخستے وو پدې وجه په خپلو بيانانو کښې آسمان او زمکه زياته ذکر کوی.

وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ : او زهٔ ددې خبرې ګواهی ورکوم چه د هغهٔ نه سيوا بل هيڅوك نهٔ معبود شته او نهٔ څوك رب. شَاهِدِيْنَ کله په معنیٰ د بيان کونکو سره راځی.

وَتَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ : مخکښې د ژبې دعوت وو اوس ورته عملی مجاهده ښکاره

کوي، او دے تـه دیـنـي او ایماني غیرت وائي او په الله تعالیٰ باندے پوره اعتماد دے۔ چه کـوم شے د الله تـعـالیٰ د بندګۍ نه خلکو لره آړوي هغه خو ماتول پکار دي۔ یا ئے دا خبره پـدے وجه وکړه چه هغهٔ قوم د ابراهیم علیه السلام دعـوت تـه هیڅ توجه نهٔ کوله نو دا عمل ئے ددے وجـه نـه وکـړو چه هغوي ده ته طرفته توجه وکړي نو دے به ئے په توحید باندے بنهٔ پو هه کړي۔ لکه د روستو (اِلَيۡهِ يَرۡجِعُوۡنَ) یو تفسیر دا دے۔ (احسن الکلام)

وَتَاللّٰهِ: دا قسم ابراهیم علیه السلام د خان سره په پټه باندے کړے وو او د هغوي بعض کسانو آوریدلے وو۔

مُدۡبِرِيۡنَ: یـعـنـي چـه کـلـه تاسو میلے ته لاړ شئ او درګاه خالي پاتے شي څکه چه دوي سالانه جشن یا عرس له تلل۔

مفسرین لیکي: کله چه د ابراهیم علیه السلام د قوم د اختر ورځ راغله نو هغوئ ابراهیم علیه السلام تـه دعـوت ورکـړو چـه کـه چـرے تـهٔ مـونـږ سره د اختر په خوشحالیو کښې شریك شے نو زمـونـږ دین به درے خوښ شي۔ ابراهیم علیه السلام معذرت وکړو (اِنِّيۡ سَقِيۡمٌ) زهٔ بیمار یم، او په زړهٔ کښې ئے ووئیل چه که تاسو د توحید دعوت زما په ژبه سره نهٔ قبلوئ، نو اُوس به زهٔ تـاسـو په عملي توګه پو هه کړم چه ددے بُتانو هیڅ حقیقت نشته۔ اوکله چه تاسو ددے بتـانـو د عبادت کـولـو نـه پـس خپلو کورونو ته لاړ شئ نو زهٔ به په خپل لاس سره ددے (نـاروا کاړ) د ختمولو کوشش کوم۔ نو ابراهیم علیه السلام تبرګی سره تمام بُتان ټکړے ټکړے کـړل، صـرف غـټ بُت ئے پریښودهٔ، او د هغهٔ په څټ کښې ئے تبرګے زوړند کړو، دے دپاره چـه کـلـه دوئ واپـس راشي او د خپلو معبودانو دا حال ووینی، او د غټ بُت په څټ کښې تبرګے زوړند ووینی، نو د هغهٔ نه څهٔ تپوس وکړي۔ او کله چه هغه د خپل حال په ژبه د خپلے عـاجزئ او کمزورئ اعلان وکړي، نو د مشرکانو په دماغو کښې به څهٔ خبره راشي چـه د دوئ وارهٔ وارهٔ معبودان څهٔ چه غټ معبود هم څو مره عاجز او بے وسه دے چه خبره هم نشي کولے، نو بیا دا څنګه معبود کیدے شي؟ د واپس راتلو نه پس کله چه هغوئ د بُتـانـو دا حـال ولیـدهٔ نو وے وئیل: چا چه زمونږ د معبودانو سره داسے د سپکاوي حرکت کـړے دے، هـغـهٔ دیـر لـوي جُرم کـړے دے، چـه د کـوم بُتانو عبادت مونږ کولو هغه ئے ټکـړے ټـکـړے کـړي دي، نو په دوئ کښې بعضِ خلقو ووئیل چه یو ځوان چه د هغهٔ نوم ابراهیم دے، زمـونـږ د مـعـبـودانـو په باره کښې د هغهٔ نه داسے خبرے آوریدلے شوي دي۔ خلقو ووئیل چه بیا دے هغه زمـونـږ مخے ته راوستے شي، او داسے عبرتناکه سزا دے

ورکړې شي چه د نورو دپاره عبرت جوړ شي۔

حافظ ابن کثیرؒ لیکي : ابراهیم ؑ خو همدا غوښتله چه د تمام قوم مخامخ هغهٔ ته د توحید د دعوت پیش کولو او د بُتانو د بے وسئ بیانولو موقع ملاؤ شي۔

فَجَعَلَهُمْ جُذٰذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ
نو وې ګرځول هغه لره ټکړے ټکړے بغیر د مشر د هغوی نه دے دپاره چه دوی هغه ته
يَرْجِعُوْنَ ﴿۵۸﴾ قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۹﴾
را اُوګرځي۔ اُووئیل دوی چا کړیدے دا کار زمونږ د معبودانو سره یقیناً دے د ظالمانو نه
قَالُوْا سَمِعْنَا فَتًى يَّذْكُرُهُمْ
دے۔ اُووئیل دوی مونږ اَوریدلی دی د یو ځوان نه چه دوی به ئے یادول (په بدئ سره)
يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيْمُ ﴿۶۰﴾ قَالُوْا فَاْتُوْا بِهٖ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ
وئیلے شي هغه ته ابراهیم۔ اُووئیل دوی نو راولئ دهٔ لره مخامخ د سترګو د خلقو
لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ ﴿۶۱﴾
دپاره ددے چه دوی ئے اُوګوري۔

تفسیر : فَجَعَلَهُمْ جُذٰذًا : ابراهیم ؑ چه کله بت خانے ته ننوتو نو ځینی مفسرین وائي چه ځان سره ئے د کور نه طعام واخستو او بتانو ته ئے مخے ته کیخودو چه دا وخورئ بیا ئے د مشرکانو د خړ کولو دپاره وفرمایل : (مَالَكُمْ لَا تَنْطِقُوْنَ) تاسو خبرے ولے نهٔ کوئ هسے خلکو تاسو نه معبودان جوړ کړیدی چه خبرے هم نشئ کولے۔ نو بس په هغوی باندے شروع شو او ټکړے ټکړے ئے کړل۔

جُذٰذًا: اَیْ فُتَاتًا۔ (ذره ذره)۔ جَذ په معنیٰ د قطع کولو او ماتولو سره دے۔او دا هغه کید دے چه دوی سره ئے د هغے وعده کړے وه۔

دا دلیل دے چه انبیاء علیهم السلام بتان ختموی او رسول الله ﷺ هم په خپل دور کښ دغه شان وکړل۔

اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ : ۱- ضمیر الله ته راجع دے۔ یعنی دے دپاره چه الله تعالیٰ ته راواپس شي چه بتان کمزوری دی۔ دا لږ بعید احتمال دے۔ ۲- کبیر ته ضمیر راجع دے۔ چه دے

مشر ته راواپس شي او د هغه نه به تپوس وکړي او هغه به جواب نشي ورکولے نو هغه ته به غصه شي او بې عزتي به ورله وکړي نو شرك به ئې ختم شي. يا به پوهه شي چه دے خو د خير او شر مالك نهٔ دے، او په خير او شر نهٔ پوهيږي. ددے قوم عادت دا وو چه كله به دوی د سفر نه راتلل نو اول به ئې دے بتانو ته سجده لګوله بيا به كورونو ته تلل. ۳- يا ابراهيم عليه السلام ته راواپس شي او هغه ته غوږ كيږدي. دويم احتمال ظاهر القرآن دے.

فتى: دے نه معلومه شوه چه د انبياء عليهم السلام او ځوانانو همدا كار دے چه د شرك مقابله كوی.

يَذْكُرُهُمْ: يعني ددے بتانو تذكرے به ئې كولے پدے لفظ سره ﴿تَاللهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ﴾. يعني دهٔ ددے د ماتولو قسمونه كول. يا ذكر په معنىٰ د عيب وئيلو سره دے يعني د ابراهيم (عليه السلام) نه سوئ ددے بتانو بل څوك عيب نهٔ وائي نو دهٔ به دا كار كړے وي.

يَشْهَدُوْنَ: يعني چه خلك پرے ګواهي وكړي چه آؤ، دهٔ دا كار كړيدے نو بيا به سزا وركړو لكه دا د ټولو عقلاؤ انسانانو طريقه ده چه د تحقيق نه روستو سزا وركوي.

۲- يا د شهود نه دے په معنىٰ د حضور سره اَیْ يَحْضُرُوْنَ عِقَابَهٗ. يعني دے دپاره چه خلك دهٔ سزا ته حاضر شي چه عبرت واخلي. ۳- يا يَشْهَدُوْنَ په معنىٰ د يُشَاهِدُوْنَ سره دے، يعني دے دپاره چه دهٔ سزا ويني او خلك ترے عبرت واخلي.

قَالُوْٓا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يٰٓاِبْرٰهِيْمُ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ
وويل دوی آيا تا كړيدے دا كار زمونږ د معبودانو سره اے ابراهيمه. ووېل هغه بلكه
فَعَلَهٗ كَبِيْرُهُمْ هٰذَا فَسْئَلُوْهُمْ اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ﴿٦٣﴾
كړيدے دا كار مشر د دوی چه دا دے نو تپوس اُوكړئ د دوی نه كه دوی خبرے كولے شي.
فَرَجَعُوْٓا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوْٓا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ
نو اُوګرځيدل دوی خپلو ځانونو ته (په سوچ كولو سره) نو اُووئيل دوی يقيناً تاسو
الظّٰلِمُوْنَ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوْا عَلٰى رُءُوْسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ
ظالمان يئ. بيا ځكته شو په سرونو باندے (وے وئيل) يقيناً تهٔ پوهيږے

مَا هٰٓؤُلَآءِ یَنۡطِقُوۡنَ ﴿۶۵﴾ قَالَ اَفَتَعۡبُدُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ

چه دوی خبرې نشي کولے۔ اُووئیل هغه آیا نو تاسو بندګي کوئ سوئ د الله تعالیٰ نه

مَا لَا یَنۡفَعُکُمۡ شَیۡـًٔا وَّ لَا یَضُرُّکُمۡ ﴿۶۶﴾ اُفٍّ لَّکُمۡ

د هغه چا نۀ فائده درکولے شي د څه شي او نۀ ضرر درکولے شي۔ هلاکت دې تاسو لره

وَلِمَا تَعۡبُدُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ ؕ اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۶۷﴾

او هغه چا لره چه تاسو ئې بندګي کوئ سوئ د الله نه آیا نو عقل نه کار نۀ اخلئ۔

قَالُوۡا حَرِّقُوۡهُ وَ انۡصُرُوۡۤا اٰلِهَتَکُمۡ اِنۡ کُنۡتُمۡ فٰعِلِیۡنَ ﴿۶۸﴾

اُووئیل دوی اُوسیزئ دۀ لره او مدد اُوکړئ د معبودانو خپلو که یئ تاسو دا کار کونکي۔

قُلۡنَا یٰنَارُ کُوۡنِیۡ بَرۡدًا وَّ سَلٰمًا عَلٰۤی اِبۡرٰهِیۡمَ ﴿۶۹﴾ وَ اَرَادُوۡا

اُووئیل مونږ اے اُوره شه یخ او سلامتیا والا په ابراهیم باندے۔ او دوی اراده اُوکړه

بِهٖ کَیۡدًا فَجَعَلۡنٰهُمُ الۡاَخۡسَرِیۡنَ ﴿۷۰﴾

په هغه باندے د مکر نو اُوګرځول مونږ دوی لره تاوانیان۔

تفسیر : ابراهیم علیه السلام په ډک محفل کښې راوستے شو، او هغۀ نه تپوس وشو چه اے ابراهیم! آیا تا زمونږ د بُتانو دا حال جوړ کړے دے؟ نو هغۀ د بُت پرستانو په خِلاف دلیل قائمولو دپاره او د هغوئ په بیوقوفتیا باندے آواز کولو دپاره ووئیل : بلکه دا کار د دوی مشر کړیدے چه دا دے، دا مشر ئې پدے باندے ناراضه دے چه تاسو ددۀ نه علاوه د نورو وړو بتانو ولے عبادت کوئ نو د دوی نه تپوس وکړئ که دوی خبرے کولے شي نو تاسو ته به حال ووائي چه مونږ سره دا کار چا وکړو۔ دا څنګه اِلٰه دے چه خبرے نشي کولے، نو پدے جملـه کښې ئې هغوی په ډیر ناشنا طریقه سره ووهل او متوجه ئې کړل چه تاسو د هغـه چا عبادت کوئ چه خبرے نشي کولے، جواب نشي ورکولے، د ځان نه ضرر نشي دفع کولے او چا ته فائده نشي ورکولے نو د داسے کمزوري شي په عبادت باندے څه کوئ او د دوی عبادت کول سراسر بیوقوفي ده۔

بَلۡ فَعَلَهٗ کَبِیۡرُهُمۡ: دلتـه بعض مفسرینو وئیلي دي چه دا د ابراهیم علیه السلام توریه ده او حقیقةً هغه دا نۀ دي وئیلي چه دے مشر دا کار کړیدے ځکه چه دا خو د عقل خلاف ده

چه د کافرو او د لرګو مجسمې ته د ماتولو نسبت وکړي نو هغوی پدې مقام کښې تاویلات کوي چه بعض دا دي (١) فَعَلَهٗ فعل دې او (فَاعِلٌ) ئې فاعل دې یعنې بلکه کړیدې دا کاریو کونکي، (چه مراد ترې نه ځان دې) او كَبِيْرُهُمْ مبتداء ده او هٰذَا ئې خبر دې یعني مشر ئې دا دې تپوس ترې وکړئ نو پدې صورت کښې ددې کار نسبت مشر ته رانغلو.

(٢) دویم تاویل: پدې کښې تقدیم تاخیر دې یعنې اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ فَعَلَهٗ كَبِيْرُهُمْ. یعنې که دوی خبرې کولې شي نو بیا به د دوی مشر دا کار کړې وي، او که خبرې نشي کولې بیا به د دوی مشر دا کار نهٔ وي کړې. نو خبره د هغوی په نطق پورې مشروط ده. نو پدې کښې ضمناً ددې خبرې اقرار دې چه دا کار ما کړیدې.

(٣) دریم دا چه د کبیر نه مراد الله تعالیٰ دې ځکه چه هغه د ټولو معبودانو مشر دې. او نور معبودان باطل او الله تعالیٰ حق معبود دې. یعنې دا کار الله تعالیٰ کړیدې (یعنې ما ته ئې حکم کړیدې چه زهٔ داسې وکړم).

(٤) څلورم دا چه دلته بَلْ په معنیٰ د استفهام سره دې یعنې آیا دا کار کړیدې دې غټ بت. (الرازيؒ والقرطبيؒ غیره)

لیکن دا تاویلات غوره نهٔ ښکاره کیږي، بلکه ټول د ظاهر د قرآن خلاف دي او ددې تفسیر په حدیث د صحیحینو کښې راغلې دې. رسول الله ﷺ فرمائي: [لَمْ يَكْذِبْ اِبْرَاهِيْمُ فِيْ شَيْءٍ قَطُّ اِلَّا فِيْ ثَلَاثٍ، ثِنْتَيْنِ مِنْهُنَّ فِيْ ذَاتِ اللّٰهِ، قَوْلُهٗ اِنِّيْ سَقِيْمٌ وَلَمْ يَكُنْ سَقِيْمًا وَقَوْلُهٗ لِسَارَةَ اُخْتِيْ وَقَوْلُهٗ بَلْ فَعَلَهٗ كَبِيْرُهُمْ هٰذَا] (بخاری فی الانبیاء باب ٨، والنکاح باب ١٢، ومسلم فی الفضائل حدیث ١٥٤) ابراهیم علیه السلام هیڅکله په هیڅ شي کښې دروغ نهٔ دي وئیلي مګر په درې ځایونو کښې چه دوه ئې د الله دپاره وئیلي وو، یو ئې قوم ته وویل چه زهٔ بیماریم او بیمار نهٔ وو، او بل ئې د خپلې بي بي (سارې) په باره کښې وویل چه دا زما خور ده، او بل ئې دا وینا ده چه دا کار ددې بتانو مشر کړیدې.

نو علماء فرمائي: که دلته دا تاویلات وشي نو ددې حدیث خلاف راځي، بله دا چه ابراهیم علیه السلام به د قیامت په ورځ د خلکو دپاره شفاعت نه ځان پدې وجه روستو کوي چه دهٔ په دنیا کښې دغه درې خبرې کړې وې، دا خبرې د صغیره ګناه په درجه کښې هم نهٔ دي بلکه خلاف اولیٰ کارونه وو او تاویل ئې هم موجود دې مګر د ابراهیم علیه السلام شان ډیر اوچت دې نو هغه ځان ته ګنهګار وائي.

او شریعت خو د الله تعالیٰ دپاره په دروغ وئیلو کښې اجازه هم ورکړیده، (اِلَّا مَنْ اُکْرِهَ) (النحل :۱۰٦)
[لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِيْ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُوْلُ خَيْرًا وَيَنْمِيْ خَيْرًا] (بخاری: ۲٦۹۲) (هغه انسان دروغجن نهٔ دے چه د خلکو ترمینځ اصلاح کوی نو د خیر خبره کوی یا خیر زیاتوی)۔
نو که مونږ دا کار وکړو اجر به راته ملاؤ شی۔ نو ظاهر دا ده چه قرآن او حدیث په ظاهر باندے پریخودے شی او پدے کښې د ابراهیم ﷺ د شان هیڅ گستاخی نهٔ راځی۔
حاصل دا شو چه دلته دوه درجے وے یو اعلیٰ درجه او بله ادنیٰ۔ اعلیٰ درجه دا وه چه ابراهیم ﷺ داسے وئیلی وے چه دا کارونه ما وکړل او ادنیٰ درجه دا ده چه په دغه مقاماتو کښې ئے توریه وکړه، او دا جائز کار دے، او ددے نه تعبیر په دروغو سره شویدے۔
فَرَجَعُوْا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ: هرکله چه د بُتانو په باره کښې مشرکانو د ابراهیم ﷺ د توقع دا سلوك او په حقیقت باندے مبنی دا جواب واوریدهٔ نو لاجوابه شول، او خپلو کښې ئے یو بل ته ووئیل چه ددے بے روحه جماداتو په عبادت کولو سره په حقیقت کښې مونږ په خپل ځان ظلم کوو، او خامخا ابراهیم باندے الزام لگوو، (دے وخت کښې لږ څه متوجه شو)
لیکن څهٔ ساعت پس د هغوئ کبر او عناد سر راپورته کړو او بیا مخے ته راغے، دے وجے نه ئے ووئیل :تاته معلومه ده چه دا بُتان خبرے نشی کولے، نو ولے دا وائے چه مونږ دوئ نه تپوس وکړو۔ (کله نا کله باطل پرست هم د حق اقرار کوی او وائی چه مونږ سره کمزوری دلائل دی او زمونږ دا کار بنه نهٔ دے، لیکن د رواج او تعصب د وجه نه بیرته په باطل کلك شی)۔
اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظّٰلِمُوْنَ: دویم مطلب دا دے چه تاسو ظالمان یئ چه معبودان مو همداسے بغیر د څوکیدارئ نه پریخودل چه داسے لوبه ئے پرے وکړه۔ اول قول غوره دے۔
ثُمَّ نُكِسُوْا عَلٰى رُءُوْسِهِمْ: ابن جریرؒ وائی د سرکوزی کیدو نه مراد قلب الحجة دے۔ یعنی دوی له پکار وو چه دغه دلیل ئے منلے وے مگر دوی دغه دلیل اُلټه کړو۔
۲-اَیْ رَجَعُوْا اِلٰى جَهْلِهِمْ وَعِنَادِهِمْ۔یعنی دوی خپل جهالت او عناد ته واپس کړے شو۔ یعنی د مشرانو نه مجبوره وو۔ (فتح البیان) ۳- یا دا کنایه ده د ملامتیا نه۔
٤- یا کنایه ده حرانتیا نه۔ ٥- سَلَكُوْا طَرِيْقًا فَاحِشًا۔ په بده لاره روان شو۔

قَالَ اَفَتَعۡبُدُوۡنَ: د دوئ دا دے جواب نه د ابراهیم ﷺ مقصد پوره شو چه هر کله تاسو خپله اقرار کوئ چه دا د خبرو کولو طاقت هم نهٔ لري، نو بیا ولے د دوئ مخے ته پریوځئ۔

ابراهیم ﷺ دوئ لا جوابه کړل او انتهائی د سپکاوی په انداز کښ ئے ووئیل چه بیا نو تاسو د الله په پرېښودو سره د داسے بُتانو عبادت ولے کوئ چه هغوئ تاسو ته نفع او نقصان نشي رسولے۔

اُفٍّ لَّكُمۡ: اُف کلمه د تَضَجُّرُ (تنګئ) او خفګان ده، یعني افسوس دے په تاسو او ستاسو په معبودانو باندے۔ یا زهٔ بد ګنړم تاسو۔ او د هلاکت معنیٰ ئے حاصل معنیٰ ده۔ (قاسمیؒ)

اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ: آیا ستاسو په پوهه کښ دومره خبره نهٔ راځي چه ستاسو دا کار څومره بد او د عقل نه څومره لرے دے، چه خپله په خپل لاس سره د تراشلے شوو کاڼړو مخے ته بشکته کیږئ او هغه خپل معبودان ګڼړئ۔

قَالُوۡا حَرِّقُوۡهُ: کله چه مشرکانو لره د ابراهیم ﷺ استدلال عاجز جوړ کړل، نو لکه څنګه چه همیشه د باطل پرستو دا عادت راروان دے چه د حق پرستو د دلیل نه عاجزه شي نو بیا طاقت استعمالوی او ظلم او زیاتے کوی، دوئ په خپل مینځ کښ مشوره وکړه چه د ابراهیم (ﷺ) د خاموش کولو صرف یو شکل پاتے شوے دے چه مونږه د خپلو معبودانو عظمت برقرار ساتلو دپاره هغه بَل اُور ته ګوزار کړو، دے دپاره چه دنیا د هغهٔ دے وَسئ ننداره وکړی او هر چاته معلومه شي چه څوك زمونږ د معبودانو عزت نهٔ کوی هغهٔ له به مونږ دغسے دردناکه سزا ورکوو۔

وَانۡصُرُوۡۤا اٰلِهَتَكُمۡ: یعني ستاسو د آلهو سره مدد دا دے چه د هغوی دشمن ووژلے شي۔

مفسرین لیکي: هغوئ یو زبردست اُور بَل کړو، او ابراهیم ئے د منجنیق (مچوغنے) په ذریعه د لرے نه دغه اُور ته وارتولو۔ فخر الدین رازیؒ او ابو السعودؒ لیکلی دی چه ابراهیم ﷺ په دغه اُور کښ څلویښت یا پنځوس ورځے پاتے شو، دا وخت ددهٔ عمر شپاړس کاله وو۔ ماوردیؒ لیکي چه دے وخت کښ د شپږویشتو کالو وو۔

او ابن اسحاقؒ او ابن کثیرؒ وائي چه یو میاشت پورے به دوی لرګی راوړل او نذرونه به ئے کول که زمونږ فلانے حاجت پوره شي نو د ابراهیم (ﷺ) د سوزولو دپاره به دومره

لرګی راوړم، دوی دا کار د خپلو آلهو نصرت او مدد ګنړلو نو پدے وجه په ډیر شوق سره به ئے لرګی راجمع کول۔

د بعض سلفو (معتمر بن سلیمان التیمیؒ) نه نقل دی چه کله ابراهیم ؑ اُور ته ګوزارولے شو نو دغه وخت جبریل ؑ راغلے وے فرمایل:

اے ابراهیمه ! ستا څه حاجت شته ؟ هغه وفرمایل : [أَمَّا إِلَيْكَ فَلَا] تا ته مے هیڅ ضرورت نشته۔ یعنی الله زما کافی دے۔

ابن ابی شیبةؒ او ابن المنذرؒ د ابن عمر ؓ نه روایت کړیدے چه ابراهیم چه کله اُور ته ګذار کړے شو نو اولنئ کلمه چه دهٔ په خُلهٔ راغله «حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ» وه (مونږ له الله کافی دے او هغه ډیر لوئے کار ساز دے)۔ (وصحیح بخاری: ۴۵۶۳)

او کوم روایت کښ چه دا راغلی دی چه جبریل ؑ ورته ووئیل چه د الله تعالیٰ نه دعا وکړه نو ابراهیم ؑ وفرمایل : [عِلْمُهُ بِحَالِيْ خَيْرٌ (أَوْ- يُغْنِيْ) مِنْ سُؤَالِيْ] ۔ د الله علم زما په حال باندے زما د سوال نه غوره دهٔ۔ نو دا روایت ضعیف دے بلکه د بخاری د ذکر شوی روایت نه معلومه شوه چه هغه حسبی الله کلمه وئیلے وه، او دعا کول د توکل منافی نهٔ دی بلکه دا عبادت دے۔

دغه روایت ابن عراقؒ په تنزیه الشریعة (۱/۲۵۰) کښ ذکر کړیدے او شیخ الاسلام ابن تیمیةؒ وئیلي دی چه دا موضوع (منګړت) روایت دے۔

ابراهیم ؑ چه کله اُور ته وارتول شو، الله تعالیٰ اُور ته حکم وکړو چه د ابراهیم ؑ دپاره یَخ جوړ شی، او یَخ هم دومره چه نقصان ورنهٔ کړی بلکه د سکون او سلامتیا باعث وی۔ بس هغه یَخ او آرام ورکونکے جوړ شو۔ امام احمد، نسائیؒ، ابن ماجةؒ او ابن حبانؒ اونورو د عائشے رضی الله عنها نه روایت کړے چه رسول الله ﷺ وفرمایل : (کله چه ابراهیم اُور ته وغورزولے شو نو د ځیر مخکئ نه علاوه ټولو ځناورو د اُور مړ کولو کوشش کړے وو، او ځیر مخکئ به اور ته پُوکے کولو، دے وجے نه رسول الله ﷺ ددے د وژلو حکم کړے، (دا زهرجن او برګی مرض والا دهٔ)۔ صحیح الجامع (۱۵۲٤) (محدث البانیؒ دے حدیث ته صحیح وئیلی)۔

قُلْنَا: ددے نه معلومه شوه چه د اسبابو تاثیر په اذن د الله تعالیٰ سره دے۔

وَّسَلٰمًا : دائے ورسره ځکه ووئیلو چه د ډیر یَخیدو په وجه ابراهیم ؑ هلاك نشی۔ کله چه ابراهیم ؑ د اُور نه روغ رمټ راووتو نو خلکو تعجب وکړو چه د ابراهیم ناشنا

غیرتی رب دے، مفسرین لیکی چه نمرود وویل چه ستا رب خو ډیر غیرتی دے نو د هغه په نوم باندے ئے نذر وکړو۔

عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ : دائے ځکه وویل چه نورو خلقو باندے یخ نشی۔

فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَخْسَرِيْنَ : ددے خلکو تاوان په دوه طریقو وشو یو ئے وخت او خواری ضائع شوه، او بل ئے مال ضائع شو او بل پرے د ماشو عذاب راغلو۔ او دعوت ئے هم ختم شو۔ خلکو ته معلومه شوه چه ابراهیم ﷺ په حق باندے دے او هغوئ په باطل باندے۔

او په سورت صافات (۹۸) کښ ئے (اَلْاَسْفَلِيْنَ) وئیلے دے ځکه چه دوی تکبر کړے وو نو الله تعالیٰ خکته کړل۔

وَنَجَّيْنٰهُ وَلُوْطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا
او بچ کړو مونږ ده لره او لوط ﷺ لره هغه زمکے ته چه برکت اچولے وو مونږ
فِيْهَا لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۱﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ نَافِلَةً ۭ وَكُلًّا
په هغے کښ دپاره د خلقو۔ او اُوبخو مونږ ده ته اسحاق او یعقوب زیاتی او داتول
جَعَلْنَا صٰلِحِيْنَ ﴿۷۲﴾ وَجَعَلْنٰهُمْ اَىِٕمَّةً يَّهْدُوْنَ
گرځولی وو مونږ پوره نیکان۔ او گرځولی وو مونږ دوی امامان (د دین) بیان ئے کولو
بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرٰتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ
د دین زمونږ او مونږ وحی کړیده دوی ته د کولو د نیکو کارونو او د پابندی کولو د مونځ
وَاِيْتَاۗءَ الزَّكٰوةِ ۚ وَكَانُوْا لَنَا عٰبِدِيْنَ ﴿۷۳﴾ وَلُوْطًا
او د ورکولو د زکوة او دوی دوی مونږ لره عبادت کونکی۔ او یاد کړه لوط ﷺ،
اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا وَّنَجَّيْنٰهُ مِنَ
ورکړے وو مونږ هغه ته پیغمبری او پوهه د دین۔ او بچ کړے وو مونږ هغه لره د
الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ تَّعْمَلُ الْخَـبٰۗىِٕثَ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ﴿۷۴﴾
هغه کلی نه چه کول به ئے پلیت کارونه، یقیناً دوی وو قوم د بدئ نافرمان۔

وَاَدْخَلْنٰهُ فِیْ رَحْمَتِنَا اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ﴿۷۵﴾

او داخل کړو مونږ دهٔ لره په رحمت خپل کښې یقیناً دا د نیکانو نه وو۔

تفسیر: ابراهیم علیه السلام چه د اور نه راووتو نو خلقو ته به ئے د توحید دعوت پیش کولو، او ورځ په ورځ به ددهٔ په خِلاف د بُت پرستانو دشمنی زیاتیدله، تردے چه الله تعالیٰ هغهٔ ته د خپل ملك د پریښودو او د شام سرزمین ته د هجرت کولو حکم وکړو، نو هغه د خپل وراره (چه د هغهٔ د ورور هاران اصغر ځوی وو) او د خپلے ښځے سارے سره (چه د هغهٔ د ترهٔ هاران اکبر لور وه) شام طرفته روان شو چه دا د خپلے زرخیزئ، وَنو، نهرونو او د میوو د زیاتوالی په وجه مشهور وو، او دا د ډیرو انبیاؤ د پیدائش او د نبوت ځای وو، او دے وجے نه الله تعالیٰ دیته د مؤمن او کافر تولو دپاره مبارك وئیلے دے۔ چا ددے زمکے نه مراد مکه اخستے ده مگر غوره دا ده چه دا شام دے او ددے تذکره پدے سورت کښې درے کرته شویده۔

وَوَهَبْنَالَهٗ: ابراهیم علیه السلام دعاء کړے وه چه: ﴿ رَبِّ هَبْ لِیْ مِنَ الصَّالِحِیْنَ ﴾ (اے زما ربه! ماته یو نیك عمله ځوی راکړے) (صافات: ۱۰۰) نو الله تعالیٰ د هغهٔ دعاء قبوله کړه، او د ساره علیها السلام د خیټے نه اسحاق پیدا شو، او الله تعالیٰ د خپل طرفنه فضل او کرم وکړو او اسحاق علیه السلام له ئے د ابراهیم علیه السلام په ژوند کښې د یعقوب علیه السلام پشان ځوی ورکړو، چه دا د خپل نیکهٔ او پلار پشان نبی شو۔

وَیَعْقُوْبَ نَافِلَةً: زیاتی ورته ځکه وائی چه ددے سوال ئے نهٔ وو کړے۔

صٰلِحِیْنَ: دے درے واړو ته الله تعالیٰ د (صالح) لقب ورکړو، ځکه چه دوئ د خپل خالق او مالك د عبادت حق پوره طور سره ادا کړو، او د بندګانو په حقونو ادا کولو کښې ئے هم څهٔ کمی ونهٔ کړه۔ او چونکه پدے سورت کښې د انبیاء علیهم السلام عبادات د اقتداء دپاره ذکر کیږی نو ځکه ئے صالحین لفظ راوړو او سورة مریم کښې ئے ﴿ وَکُلًّا جَعَلْنَا نَبِیًّا ﴾ (او هر یو مونږ نبی جوړ کړے وو) د هغوی د اصلی حالت ذکر کولو دپاره وئیلے وو۔

وَجَعَلْنٰهُمْ اَئِمَّةً: یعنی دا خلك الله تعالیٰ طرفته داعیان هم وو۔ دا تول مونږ د رُشد او هدایت امامان جوړ کړی وو، د آسمانی وحی مطابق به ئے خلق ښیګړے طرفته رابلل، او خپله به ئے هم نیك کارونه کول، د مانځه پابندی به ئے کوله، زکوٰة به ئے ورکولو، او د

خپل رب په عبادت کښې به مشغول وو.
يَهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا: ١ -اَىْ يَدْعُوْنَ النَّاسَ اِلٰى دِيْنِنَا. خلك به ئے رابلل زمونږ دين ته.
٢- خلکو ته به ئے هدايت کولو (په دعوت سره) زما په حکم. نو دا داسے خلك وو چه خلك به ئے د غفلت نه رابيدارول.
وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيْتَآءِ الزَّكٰوةِ: دا جملے د اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ سره لگيږى او ډيرے مقصدى جملے دى چه قيامت راروان دے خلك ترے غافل دى او انبياء عليهم السلام ويښ دى او خلك رابيداروى په عباداتو سره. صلاة او زكاة په (الخيرات) کښې داخل وو خو د اهتمام د وجه نه ئے دوباره ذکر کړل.
وَكَانُوْا لَنَا عٰبِدِيْنَ: پدے کښې نور تاكيد دے. فعل الخيرات کښې حقوق الله او حقوق العباد مراد دى، او عابدين کښې عبادت د الله تعالىٰ مراد دے.
وَلُوْطًا: اُوس د لوط ﷺ مختصره واقعه راوړى. الله تعالىٰ لوط ﷺ باندے د نبوت، د شريعت علم او حکمت او پوهے پيرزو کړے وه، او د خلقو ترمينځه ئے ورله د صحيح فيصلے کولو صلاحيت ورکړے وو. هغهٔ به د سدوم علاقے او د عموريه علاقے او ددے خوا او شا کلو کښې د دين د تبليغ کار کولو، ليکن د خلقو حالت بدل نشو، او کوم خبيث کارونه به ئے چه کول، هغه ئے پريے نښودل، نو الله تعالىٰ هغهٔ ته حکم وکړو چه مسلمانان ددغه ځای نه اوباسه.
اَلْخَبٰٓئِثَ: خبائث ئے جمع راوړه ځکه چه دغه کلى والو به ډير خبيث کارونه کول لکه شرك، زنا، ښکاره د خلکو مخامخ گناه کول، گيرے خرئيل، د هلکانو کار کول، او په مجلس کښې باد اچول، لارے شوکول، پردو کورونو باندے ور اوړيدل، مسافر لوټ کول اوکونترے الوزول چه ددے بدو کارونو په وجه هلاك شول. نو پدے کښې مونږ ته دعوت دے چه دداسے بدو کارونو نه منع شئ ورنه هلاك به شئ.
مفسرين ليکى چه ددے ښارونو شميره اُووه وه، جبرئيل ﷺ ددينه شپږ الټه کړل، او صرف (زغر) نومے کلے ئے د لوط ﷺ او د هغهٔ د اهل او عيال دپاره پريښودو.
وَاَدْخَلْنٰهُ فِىْ رَحْمَتِنَا: دنيا کښې رحمت دا وو چه نجات ئے ورکړو او په آخرت کښې به جنت ورکوى. معلومه شوه چه نيك عملى د الله تعالىٰ د رحمت سبب جوړيږى، او فسق او فجور د هغهٔ د رحمت نه د محرومتيا باعث جوړيږى، او د الله په نيك بندگانو کښې د تولو نه زيات د صلاح او تقوىٰ والا خلق انبياء کرام عليهم السلام وى.

سلیمان ﷺ دعاء کړے وه: ﴿ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴾ (ما په خپل رحمت سره په خپلو نیکو بندګانو کښ داخل کړه)۔ (النمل : ۱۹)۔

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا
او (یاد کړه) نوح ﷺ کله چه هغه آواز اُوکړو مخکښ ددے نه نو قبول کړه مونږ
لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ
دعا د هغه پس بچ کړو مونږ هغه لره او کورنۍ د هغه د غم لوئی نه۔ او بدله واخسته
مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ
مونږ دهٔ لره د هغه قوم نه چه دروغجن ئے ګنړل آیتونه زمونږ، یقیناً دوی وو قوم د بدئ
فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ
نو غرق کړل مونږ دوی ټول۔ او (یاد کړه) داؤد او سلیمان کله چه دواړو فیصله کوله
فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ
په باره د فصل کښ کله چه (د شپے) څریدلے وے په هغے کښ ګډے بزے د یو قوم،
وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا
او مونږ وو د دهغوی په فیصله باندے خبر لرونکی۔ پس پوهه کړو مونږ د هغے فیصلے
سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ
سلیمان ته او هر یو لره ورکړیوه مونږ پیغمبری او پوهه د دین او تابع کړے وو مونږ سره د
دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾
داؤد غرونه تسبیح ئے وئیله او مارغان هم او مونږ دا کار کونکی وو۔
وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ
او خودلے وو مونږ هغه ته جوړول د زغرو تاسو لره چه حفاظت کوی ستاسو
مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمَانَ
د جنګ ستاسو نه پس آیا تاسو شکر کونکی یئ۔ او (تابع کړے وو مونږ) سلیمان لره

الرِّيۡحَ عَاصِفَةً تَجۡرِيۡ بِاَمۡرِهٖۤ اِلَى الۡاَرۡضِ الَّتِيۡ بٰرَكۡنَا فِيۡهَا
هوا تيزه روانه به وه په حکم د هغه سره هغه زمکې ته چه برکت اچولے وو مونږ په هغے
وَكُنَّا بِكُلِّ شَيۡءٍ عٰلِمِيۡنَ ﴿۸۱﴾ وَمِنَ الشَّيٰطِيۡنِ
کښې او وو مونږ په هر شي باندے علم لرونکي۔ او (تابع کړي وو مونږ) د شيطانانو نه
مَنۡ يَّغُوۡصُوۡنَ لَهٗ وَيَعۡمَلُوۡنَ عَمَلًا دُوۡنَ ذٰلِكَ
هغه څوك چه غوپے به ئے وهلے د هغه دپاره او کارونه به ئے کول کارونه ددينه سواء
وَكُنَّا لَهُمۡ حٰفِظِيۡنَ ﴿۸۲﴾
او وو مونږ دوی لره حفاظت کونکي۔

تفسير: نوح عليه السلام هم د الله تعالىٰ د لويو پيغمبرانو نه يو پيغمبر وو۔ هغهٔ ته د څلويښتو کالو په عمر نبوت ملاؤ شو، دے نه پس ئے نهه نيم سوو کالو پورے په خپل قوم کښې د توحيد د دعوت کار کولو، ليکن هغه خلق په خپل کفر او تکبر باندے ټينګ پاتے شو نو نوح عليه السلام دوئ ته ښيرے وکړے او خپل رب ته ئے ووئيل: ﴿اَنِّيۡ مَغۡلُوۡبٌ فَانۡتَصِرۡ﴾ (اے زما ربه! زهٔ مغلوب يم نو تهٔ زما مدد وکړه) (القمر : ۱۰).
دارنګه فرمائي: ﴿رَّبِّ لَا تَذَرۡ عَلَى الۡاَرۡضِ مِنَ الۡكٰفِرِيۡنَ دَيَّارًا﴾ (زما ربه! په زمکه باندے د هيڅ يو کافر کور مهٔ پريده)۔ (نوح : ۲۶). نو الله تعالىٰ د طوفان په ذريعه نوح عليه السلام او مسلمانانو نه سيوا تمام کافران هلاك کړل، نوح عليه السلام د طوفان نه پس شپيتو کالو پورے ژوندے وو۔ نو د هغهٔ مجموعي عمر يو زر او پنځوس کاله وو۔ (کذا في التحبير فتح البيان)

نَادٰى: ددے نداء نه مراد استغاثه ده يعني مدد طلب کول۔

وَنَصَرۡنٰهُ: د هغهٔ مدد کولو معنىٰ داده چه د هغه دپاره مے د قوم نه بدله واخستهٔ۔

كَذَّبُوۡا بِاٰيٰتِنَا: پدے کښې اشاره ده چه څوك غفلت کوی او د الله تعالىٰ د آيتونو تکذيب کوی نو هلاکيږی به۔ نو غفلت سبب د هلاکت دے۔

وَدَاوٗدَ وَسُلَيۡمٰنَ: اَیۡ وَاذۡكُرۡ دَاوٗدَ۔ يعني داود او سليمان عليهما السلام هم رایاد کړه چه سره د ډيرو مصروفياتو د بادشاهئ نه د الله تعالىٰ نه غافل نهٔ دی۔ او مشرکان څومره په غفلت کښې دی۔ داود عليه السلام او سليمان عليه السلام هم د هغه نيکانو انبياؤ نه وو چه په هغوئ

بانـدے الله تعالیٰ خپل خاص فضل او کرم کړے وو، په دواړو باندے ئے د نبوت او حکمت او پو هے پیرزو کړے وه۔

اِذۡ نَفَشَتۡ : نَفَش په شپه کښ بغیر د راعی (شپونکی) نه خاروی خریدو ته وئیلے شی۔

واقعه : یو ځل داسے اوشو چه د داود علیه السلام د قوم نه د یو کس ګډے بزے د شپے په وخت د انګورو په یو باغ کښ ننوتے وے او په پوره تو ګه ئے تس نس کړے وو۔ او ځینی وائی چه فصل وو، مقدمه داود علیه السلام ته راغله، هغه فیصله وکړه چه پټی والا دے ګډے بزے واخلی، ځکه چه د پټی تاوان د ګډو بزو د قیمت سره برابر وو۔ کله چه دواړه هلته نه بهر اووتل نو سلیمان علیه السلام ته د فیصلے پته ولګیده۔ (یائے د دغه کسانو نه تپوس وکړو) هغهٔ خپل پلار ته ووئیل چه فیصله خو صحیح ده، لیکن دواړو دپاره ددے نه زیاته فائده منه فیصله به دا وی چه د ګډو بزو مالك دے د پټی حفاظت کوی تردے چه د مخکښے پشان شی، او پټی والا دے د ګډو بزو د پیٔ او وړیٔ وغیره نه فائده اخلی تردے چه ددهٔ پټے اولنی حالت ته اُورسی بیا دے ئے واپس کړی۔ پدے فیصله کښ د دواړو جانبو خیر او فائده وه۔

فَفَهَّمۡنٰهَا : یعنی الله تعالیٰ د سلیمان علیه السلام په زړه کښ دا فیصله واچوله ددے دپاره چه د هغه فضیلت او علم پلار ته ښکاره شی نو هغه به خوشحاله شی ځکه چه پلار د اولادو په ترقیٔ سره خوشحالیږی۔

او د داود علیه السلام دا فیصله اجتهاد وو، وحی نهٔ وه او د شریعت اسلامی نه دا معلومیږی چه اجتهاد کښ انسان خطاء کیدے شی او یو اجر هم ورته ملاویږی لیکن د هغهٔ په دغه فیصله به عمل نهٔ کیږی۔ یا د داود علیه السلام فیصله هم اجتهاد وو او صحیح وو لیکن د وخت سره زیاته مناسبه فیصله د سلیمان علیه السلام وه۔ او د سلیمان علیه السلام فیصله یا اجتهاد وو خو صحیح وو، د الله تعالیٰ خوښ شو، یا وحی وه۔

ځینی وائی چه د داود علیه السلام فیصله صحیح وه لیکن الله تعالیٰ منسوخ کړه په فیصله د سلیمان علیه السلام باندے او په نسخ کښ ډیر حکمتونه وی۔ نو دا تفهیم په طریقه د وحی سره وو۔ (فتح البیان)

زمونږ د شریعت فیصله

په داسې واقعه کښې زمونږ د شریعت فیصله دا ده: د براء بن عازب ﷛ اوښه د یو سړي فصل ته ننوتې وه او هغه ئې خراب کړو نو رسول الله ﷺ فیصله وکړه چه که د شپې څاروي یو پټي کښې څریدل وکړي نو مالك د څاروو به د پټي مالك ته د هغې مطابق تاوان ورکوي او که د ورځې ئې څریدل وکړل نو په ګلو بزو والا باندې هیڅ نشته ځکه چه د ورځې به د پټي مالکان د خپلو پټو حفاظت کوي.

[فَقَضٰى رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: اَنَّ عَلٰى اَهْلِ الْحَوَائِطِ حِفْظَهَا بِالنَّهَارِ وَاَنَّ مَا اَفْسَدَتِ الْمَوَاشِيْ بِاللَّيْلِ ضَامِنٌ عَلٰى اَهْلِهَا] (الموطا رقم: ١٤٣٥ باب القضاء فی الضواری والحریسة) ابوداود رقم: ٣٥٧٢) الصحیحة رقم (٢٣٨/ج١/٤٢٣)

نو مالکانو له پکار دی چه د شپې خپل څاروي وتړي.

پدې کښې احنافو علماؤ خلاف کړیدې چه شپه وي او که ورځ د څاروي په مالك باندې هیڅ نشته او د یو عام حدیث نه ئې دلیل نیولې دې چه [اَلْعَجْمَاءُ جُرْحُهَا جُبَارٌ] د حیوان زخمي کول هدر (بیکاره) دي. (هیڅ تاوان پکښې نشته) مثلاً یو حیوان یو سړې زخمي کړو تاوان ئې نشته نو که فصل وخوري نو په طریق اولیٰ به تاوان نهٔ وي.

جواب دادې چه دواړه حدیثونه صحیح دي او یو بل سره ټکراوول غلط دي، هر یو دپاره خپل خپل مقصد دې، یو زخمي کول دي او بل فصل خوړل دي دواړو کښې فرق دې. حیوان نه به انسان ځان خپله بچ کوي نو په مالك به تاوان نهٔ وي او فصل خو د حیوان نه منډه نشي وهلې. او دواړه د شریعت فیصلې دي نو د مذهب د وجه نه یو حدیث غورزول او بل اخستل صحیح نهٔ دي.

فوائد: (١) پیغمبران د عوامو خدمت کوي او د الله تعالیٰ د حکم پسې ګرځي او دا ډیر لوی عبادت دې، د یوې مسئلې تحقیق کول عظیم عبادت دې. (٢) پیغمبران اجتهاد هم کوي، دلته دواړو پیغمبرانو اجتهاد وکړو، خو د دواړو فرق دا دې چه که غیر نبي خطاء شي نو خطائي ئې باقي پاتې کیږي څوك نهٔ وي چه تنبیه ورکړي، او که یو نبي په اجتهاد کښې خطاء شي نو الله تعالیٰ ورله تنبیه ورکوي نو بیرته خبره صحیح شي، معلومه شوه چه په دین کښې اجتهاد شته او دا به ترقیامته پورې وي، او اجتهاد یوائې قیاس ته نهٔ وائي، دا خو یوه خاص اصطلاح ده، اجتهاد په شریعت کښې (بَذْلُ الْجُهْدِ لِمَعْرِفَةِ حُكْمِ اللّٰهِ) ته وئیلې شي یعني د الله تعالیٰ د حکم د معلومولو دپاره کوشش کول دي. اودا هر مؤمن چه څه نا څه علم ورسره وي کولې شي چه کوشش وکړي چه د الله

تعالیٰ حکم په قرآن یا حدیث یا په اقوالو د علماؤ کښې پیدا کړی چه هغوی پدے باره کښې کوم دلیل پیش کړیدے۔ نو د بعض مقلدینو دا خبره کول چه اجتهاد د ائمه اربعه ؤ نه روستو بند شویدے خطاء ده، ځکه اجتهاد نعمت دے، او نعمت صرف د مخکنو پورے خاص نهٔ دے۔

(۳) حسن بصریؒ ددے آیت متعلق وائی : [لَوْلَا هٰذِهِ الآيَةُ لَقُلْنَا اِنَّ الْقُضَاةَ هَلَكُوْا لِاَنَّ الْخَطَأَ فِي الْاِجْتِهَادِ لَايُنَافِيْ الْعِلْمَ] که دا آیت نهٔ وے نو مونږ به وئیلے چه قاضیان هلاك شو، ځکه چه په اجتهاد کښې خطائی د علم سره منافات نهٔ لری نو که یو عالم یا قاضی خطاء شی نو داسے به نهٔ وائے چه دا جاهل دے، په یوه مسئله کښې خطاء کیدو سره علم نهٔ ختمیږی۔ او د اجتهاد په وجه د یو اجر مستحق دے۔ مجرم هغه څوك دے چه د مجتهد د خطائی پسے روان شی او قرآن او حدیث پریدی۔ او د مقلدینو د علماؤ د خطائی پسے د روانیدو زرگونه مثالونه دی۔

وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَّعِلْمًا : یعنی دا گمان ونکړے چه داود ؑ په یوه فیصله کښې خطاء شو گنے د هغهٔ سره به علم نهٔ وو، بلکه ما دواړو ته ښهٔ ډیر علم او د فیصلو علم ورکړے وو۔ دے نه روستو د هر یو جدا جدا فضیلتونه بیانوی۔

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوٗدَ الْجِبَالَ : دے کښې د بعضِ اِلٰهی انعاماتو ذکر دے چه هغه د داود ؑ سره خاص وو۔ الله تعالیٰ هغهٔ دپاره غرونه او مارغان مُسَخر (تابع) کړی وو، کله به چه هغهٔ په خپل خوږ آواز سره تسبیح وئیله او د زبور تلاوت به ئے کولو نو د غرونو نه به دغسے آواز راختلو او مارغان به په فضاء کښې اودریدل او د هغهٔ د آواز سره به ئے آواز ملاؤ کړو او د الله تعالیٰ تسبیح به ئے وئیله۔

د سورتِ صٓ په (۱۷/۱۸/۱۹) آیتونو کښې راغلی دی: ﴿ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ ذَا الْاَيْدِ ۝ اِنَّهٗٓ اَوَّابٌ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهٗ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ۝ وَالطَّيْرَ مَحْشُوْرَةً كُلٌّ لَّهٗٓ اَوَّابٌ ۝ ﴾ (او زمونږ بنده داود یاد کړه چه ډیر طاقت والا وو، یقینًا هغه ډیر زیات رجوع کونکے وو، مونږ غرونه د هغهٔ تابع کړی وو چه د هغهٔ سره به ئے بیگاه صبا تسبیح لوستله، او مارغان به هم تول جمع شو او د هغهٔ د فرمان لاندے به چلیدل)۔

الْجِبَالَ: دا عجیبه معجزه وه چه خلکو به د داود ؑ سره یو ځای د غرونو تسبیحات آوریدل او دلته به مارغان هم شروع شو نو ټوله علاقه به د الله تعالیٰ په ذکر آباده وه، داود ؑ به زبور لوستلو او ژړل به ئے، ډیر ښه د یقظت (ویښ والی) ماحول وو۔ نو پدے

کښې رد دے په مشرکانو چه انبیاء علیهم السلام د الله تعالیٰ په ذکر کښې مشغول دي او ددوی په خوله چرته یو سبحان الله هم رانغله۔

وَكُنَّا فٰعِلِيْنَ: پدے کښې د الله توحید ته اشاره ده چه دا ټول کارونه ما کول زهٔ پدے قادر یم، چه مارغان د انسانانو نه تېښتي او دلته ورته ما راجمع کول۔ او پیغمبران پدے ټولو حالاتو کښې الله تعالیٰ ته محتاج وو، او دوی دا په جادو سره نهٔ وو تابع کړي۔

وَعَلَّمْنٰهُ صَنْعَةَ لَبُوْسٍ: یعنی ما هغهٔ له د وسلے جوړولو علم ورکړے وو۔ او د هغهٔ په لاس کښې به چه وسپنه راغله نو هغه به نرمیدله، دے دپاره چه هغه ترے په آسانئ سره کومه وسله جوړول وغواړي جوړه کړي۔

د سورتِ سبا په (۱۰/۱۱) آیتونو کښې دي: ﴿وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ﴾ (او مونږ هغهٔ له وسپنه نرمه کړے وه چه ته پوره پوره زغرے جوړه وه، او په جوړونو کښې ئے اندازه کوه (دے دپاره چه غټه او وړه نهٔ وي، یا سخته یا نرمه نهٔ وي)۔

صَنْعَةَ: کاریګرئ او جوړولو ته وئیلے شي۔

لَبُوْسٍ: صاحب د فتح البیان لیکي چه لبوس د عربو په نیز ټولے وسلے ته وئیلے شي۔ چه زغره وي، که توره او که نیزه۔ او دلته ترے بیا خاص زغرے مراد دي او لبوس په معنیٰ د ملبوس سره دے۔ وائي چه اول زغرے جوړونکے داود ﷺ وو ځکه چه اول به د وسپنے تختے استعمالیدے چه هغه به ډیرے درنے وے نو هغے کښې کړئ کړئ جوړولو سره حفاظت هم راغے او ساتنه هم۔ ځکه روستو وائي (لِتُحْصِنَكُمْ) د تورے او نیزے او زغرے په وجه انسان په جنګ کښې د دشمن د وهلو نه ساتلے شي۔

فَهَلْ اَنْتُمْ شٰكِرُوْنَ: اے مکے والو آیا تاسو ددے لوی نعمت شکر کوئ یعنی شکر وکړئ چه تاسو سره ئے د داود ﷺ په واسطه دا احسان وکړو۔

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ: او سلیمان ﷺ دپاره الله تعالیٰ هواء تابع کړے وه۔ مفسرین لیکي چه تیزے او تُندے هواء به د هغهٔ تخت الوزولو۔ د صبا په وخت به په دے باندے کیناستهٔ او د جهاد دپاره به ئے د یو مے میاشتے مزل کولو او مابنامه پورے به خپل مُلك (شام) ته واپس راتلو۔ د سورتِ صبا په (۱۲) آیت کښې الله تعالیٰ فرمائي: ﴿وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ﴾ (او مونږ سلیمان دپاره هواء تابع کړے وه چه د صبا مزل به د هغے د یوزه میاشتے هومره وو، او د مابنام مزل هم۔ یعنی صبا نه واخله مابنامه

پورے به ئې د دوه میاشتو مزل کولو)۔

عَاصِفَةً: تیزه هواء۔ سوال دا دے چه دلته وائی چه تیزه هواء وه او سورة ص (۳٦) آیت کښې دی (رُخَاءً) نـرمـه هواء وه؟ (۱) جواب دا دے چه په بعض اَوقاتو کښې به نرمه وه او په بعض اَوقاتو کښې سخته۔ (۲) یا سخته وه په اعتبار د مزل او نرمه به وه په اعتبار د ضرر نهٔ ورکولو لکه جهاز تیز روان وی لیکن خلك پکښې په نرمئ سره ناست وی۔

بِكُلِّ شَيْءٍ: یعنې مونږ د هر شی په تدبیر باندے بنهٔ عالِم یو۔ دا ټول کارونه ئې زمونږ په علم کول، مونږ ته ددے کارونو حکمتونه معلوم وو۔

وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ : اَیْ وَسَخَّرْنَا لَهٗ مِنَ الشَّيَاطِيْنِ۔ یـعـنـی مونږ د هغهٔ دپاره پیـریـان هم تـابع کړی وو، چه په سمندر کښې به ئې غوپه وهله او هغهٔ دپاره به ئې قیمتی ملغلرے او جواهر راویستل، او نور کارونه به ئې هم د هغهٔ په حکم سره کول، عمارتونه، مُجسمے، قلعے، او کشتئ وغیره به ئې جوړولے۔

د سورتِ صبا په (۱۳) آیت کښې الله تـعـالیٰ فرمائیلی دی: ﴿يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَاءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ﴾ (څهٔ به چه سلیمان غوښتل، پیریانو به هغه تیارول مثلًا قلعے او مجسمے او حوضونو غوندے کاسے)۔

او الله تـعـالیٰ پـه هـغـهٔ خاص احسان دا کړے وو چه هغهٔ به ددے ټولو څیزونو حفاظت کولو دے دپاره چه هیڅ یو شیطان د جوړولو نه پس دا خراب نهٔ کړی۔

يَغُوْصُوْنَ: یـعـنـی د ملغلرو او قیمتی کاڼو راویستو دپاره به ئې په دریاب کښې غوپے وهلے۔

وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ : ۱- یعنی مونږ د دوی د اعمالو حفاظت کونکی وو۔

۲- فراءؔ وائی : مونږ د هغوی ساتنه کوله چه ونهٔ تښتی یا د کار نه انکار ونکړی۔

۳- زجاجؔ وائی : شیـطـانـانـو بـه د شپے هغه کارونه ورانول کوم چه به ئې د ورځے جوړ کړی وو نو الله تعالیٰ دوی ددے فساد نه ساتل۔ (فتح البیان)

وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ اَنِّيْ
او (یاد کړه) ایوب ﷺ کله ئې چه آواز اُوکړو رب خپل ته چه بیشکه ما ته
مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ﴿۸۳﴾ فَاسْتَجَبْنَا
رسیدلے دے مرض او تهٔ ډیر رحم کونکے ئې د رحم کونکونه۔ نو قبوله کړه مونږ

لَهٗ فَكَشَفۡنَا مَا بِهٖ مِنۡ ضُرٍّ وَّاٰتَيۡنٰهُ
دعا د هغه نو لرې کړو مونږ هغه چه په دهٔ باندې وو د مرض نه او ورکړو مونږ دهٔ ته
اَهۡلَهٗ وَمِثۡلَهُمۡ مَّعَهُمۡ رَحۡمَةً مِّنۡ عِنۡدِنَا وَذِكۡرٰى
بال بچ دهٔ او پشان د هغوی ورسره نور د وجې د رحمت زمونږ د طرف نه او یاداشت
لِلۡعٰبِدِيۡنَ ﴿۸۴﴾ وَاِسۡمٰعِيۡلَ وَاِدۡرِيۡسَ وَذَا الۡكِفۡلِ ؕ كُلٌّ مِّنَ
د عبادت کونکو دپاره۔ او (یاد کړه) اسماعیل او ادریس او ذا الکفل دا ټول وو د
الصّٰبِرِيۡنَ ﴿۸۵﴾ وَاَدۡخَلۡنٰهُمۡ فِيۡ رَحۡمَتِنَا ؕ اِنَّهُمۡ مِّنَ الصّٰلِحِيۡنَ ﴿۸۶﴾
صبرناکونه۔ او داخل کړې وو مونږ دوی په رحمت خپل کښې یقیناً دوی وو د نیکانونه۔

تفسیر : د همدې نیکانو انبیاؤ نه ایوب علیه السلام هم وو۔ وئیلې کیږی چه دهٔ زمانه د ابراهیم علیه السلام نه پس وه او دهٔ علاقه د بحرِ میّت په جنوبِ مشرق کښې وه۔ قرطبیؒ او صاحب د فتح البیان وغیره لیکی چه دا د روم د وسیدونکو نه وو او د عیص بن اسحاق په نسب کښې وو او مورئې د لوط بن هاران د اولادو نه وه۔ صاحب د التحریر (ابن عاشورؒ) لیکی چه صحیح دا ده چه دې د ابراهیم علیه السلام نه روستو او د موسیٰ علیه السلام نه مخکښې راغلې دې د عیسی علیه السلام نه مخکښې په پنځلسمه پیړئ کښې راغلې دې۔ یعنی د هجرت نه یویشت پیړئ مخکښې۔

دا د الله تعالیٰ ډیر زیات شاکر او صابر بنده وه۔ الله تعالیٰ ورله ډیر زیات مال، دولت، اولاد او عزت ورکړې وو، دې وجې نه ډیر زیات به ئې د خپل رب شکر کولو۔

دهٔ په واقعه کښې هم ډیر زیات تیقظ (بیداریٔ) ته دعوت دې۔ ایوب علیه السلام د روم د وسیدونکو نه وو او ډیر مالداره وو، الله ورله نبوت ورکړې وو، نو دهٔ به د مسکینانو سره ډیر احسان کولو او د یتیمانانو کفالت به ئې کولو، او د میلمنو اکرام به ئې کولو او مسافرو ته به ئې خرچه ورکوله. نو دې داعی، عابد او متصدق درې واړه وو نو شیطانانو دا خبره مشهوره کړه چه ایوب علیه السلام دا عبادتونه ځکه کوی چه مالداره دې، او الله تعالیٰ ورله نعمتونه ورکړیدی، دې ته وزګار دې او مونږ خو غریبانان یو، په اصطلاح ((د سیر ورو پسې ګرځو)) لکه دا د عامو انسانانو د عبادت په پریخودو کښې بهانه وی چه

که مونږ ته هم الله داسے مالونه راکړی وے، مونږ به هم دغسے عبادتونه کولے،

نو الله تعالیٰ په ایوب علیه السلام باندے امتحان راوستو، شیطانانو او عامو خلکو ته ئے دا خبره ورښودله چه زما دا نبی په تکلیف کښ هم زما عبادت کوے نو الله تعالیٰ اول کښ دهٔ نه مال هلاك کړو نو دهٔ صبر وکړو او پدے سره ئے عبادت نور هم زیات شو۔

ګڼډے بزے ئے مرے شوے، تردے چه بچی ئے هم مړهٔ شول، بیا شیطانانو وسوسے اچولے چه روغ او ځوان سړے دے، عبادتونو ته وزګار دے، نو الله تعالیٰ په هغه باندے بیماری هم راوسته، (کله په یو داعی بیماری راشی نو د عوامو دپاره په هغے کښ فائده وی، د هغوی د عقیدے اصلاح وی) چه خلکو د هغه نه بیزاری وکړه (او دا خبره خطاء ده چه په ایوب علیه السلام کښ چینجی شوی وو او نور داسے غلطے بیماریانے بعض مفسرین ذکر کوی دا ټول اسرائیلی قصے دی چه د انبیاء علیهم السلام بی ادبی پکښ راځی) نو یوائے خپلے بی بی به ئے خدمت کولو او یو حدیث کښ راغلی دی چه دا بیماری اتلسو کالو پورے وه (الصحیحه)

او پدے اتلسو کالو کښ دهٔ صبر کړیدے او سمدستی ئے د بیماریٔ د لرے کیدو دعا هم ونکړه، چه نن بیمار شی او سمدست دعاء کوی بلکه د انبیاء علیهم السلام طریقه دا ده چه سخته راشی زر دعاء هم نکوی، د الله نه حیاء کوی، بلکه د الله تعالیٰ په امتحان باندے صبر کوی، لکه سورة ص آیت (٤٤) کښ دی: ﴿إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا﴾ هغه مونږ صبرناك موندلے وو۔ او پدے مصیبت کښ به ئے هم د الله تعالیٰ ډیره بندګی کوله نو په شیطانانو او د هغوی په ملګرو باندے حجت قائم شو۔ پدے وجه روستو الله تعالیٰ فرمائی چه ﴿وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ﴾ دا د ټولو عابدانو دپاره نصیحت او یاداشت دے چه مصیبت د مال او د بچو او د بدن به ئے د الله د عبادت نه نهٔ منع کوی۔

پدے حالت کښ وو نو آخر کښ ئے د الله تعالیٰ نه دعا وکړه چه اے الله ! ما نه دا تکلیف لرے کړه۔ مفسرینو پدے باره کښ ډیر اقوال ذکر کړیدی چه دهٔ د بیماریٔ د لرے کولو سوال او دعاء ولے وکړه؟ (١) یو قول دا دے چه شیطان دهٔ بی بی ته ووئیل چه زهٔ به ستا خاوند ته دوائی ورکړم چه روغ به شی خو پدے شرط چه نسبت به ما ته کوی چه فلانی ډاکټر ښهٔ کړم۔ کله ئے چه ایوب علیه السلام ته دا خبره ذکر کړه، هغه پدے باندے درد مند شو نو د الله نه ئے سوال وکړو چه اے الله ! په ما بیماری راغلے ده او شیطان زما ښځے ته وسوسے اچوی نو دا بیماری ما نه لرے کړه۔

(۲) مګر ظاهر د قرآن دا دے چه تکلیف ئے زیات شویدے نو د الله تعالیٰ د رحمت امید ئے ساتلے دے او دعاء ئے کړیده۔ اُوسه پورے صبر وو او اُوس د الله تعالیٰ د رحمت امید وو۔ او دواړه عبادتونه دی، او په سورة ص کښې د هغه د شفاء طریقه راغلے ده چه الله تعالیٰ ورته وفرمایل چه دا ځای په خپه باندے ووهه نو د هغے نه لاندے یخه چینه راوختله، بیا ئے ورته ووئیل چه دا وڅکه چه دننه کولے دے صفاء شی او بیا پرے ولامبه نو ایوب ﷺ کپړے لرے کړے او لامبل ئے شروع کړل نو الله تعالیٰ روغ کړو بیا ئے ورته د لمبا حکم وکړو نو د لمبا په وخت کښې پرے الله تعالیٰ د سرو زرو ملخان راګوزار کړل (کما فی حدیث البخاری)

نو دهٔ زر زر په خپله جامه کښې بندول نو الله ورته وفرمایل: اے ایوبه! آیا ما تهٔ ددے نه نهٔ ئے غنی کړے؟ نو هغه ښه جواب وکړو چه [لَا غِنٰی بِیْ عَنْ بَرَکَتِكَ] اے الله! ستا د برکت نه هیڅ بی پرواهی نشته۔ ایوب ﷺ د الله تعالیٰ شان پیژنی پدے وجه د هغهٔ د نعمت اکرام کوی۔ نو هغهٔ دغه ملخان راجمع کړو نو بیرته ډیر مالداره شو او الله تعالیٰ ورته اولاد هم واپس ورکړل۔ او په یو صحیح حدیث کښې راغلی دی چه ددهٔ دوه درمندونه وو یو د غنمو او بل د وربشو نو الله دوه وریځے راولیږلے، یوے د غنمو په درمن باندے سرهٔ زر راتوی کړل تردے چه وبهیدل او بلے د وربشو په درمن باندے سپین زر راتوی کړل تردے چه وبهیدل۔ (ابن ابی الدنیا، ابویعلی، ابن جریر، ابن ابی حاتم، ابن حبان، الحاکم فی المستدرك ۲/۵۸۱) وصححه ووافقه الذهبی والالبانی فی الصحیحة رقم: ۲۷/ ۲۵/۱)۔

فوائد القصه:

۱- د الله تعالیٰ نه په هر حالت کښې راضی کیدل پکار دی۔ ۲- په تکلیف او خوشحالئ دواړو حالتونو کښې د الله تعالیٰ بندګی کول۔ ۳- د الله تعالیٰ نه نا امیدی نهٔ کول۔ په تکلیف کښې د الله تعالیٰ نه امید ساتل چه اوس الله غریب کرم بیا به مے مالداره کړی۔

۴- او دا تسلی ساتل چه الله تعالیٰ په پیغمبرانو بیماری راوستے ده که په ما راغله نو دا څه بعیده خبره نهٔ ده (وَذِكْرٰی لِلْعٰبِدِیْنَ) کښې دے ته اشاره ده۔

مَسَّنِیَ الضُّرُّ: د ایوب ﷺ څه بیماری وه؟ په قرآن او حدیث کښې هغه نهٔ ده ذکر، یو تکلیف وو د تکلیفونو نه۔ کوم خلك چه چینجی یا نور نفرت والا بیماریانے ذکر کوی

نو هغهٔ صحیح نهٔ دی، وجه دا ده چه الله تعالیٰ په پیغمبرانو داسے بیماریانے نهٔ لګوی چه خلك ترے نفرت وکړی ځکه چه بیا په بندګانو باندے حجت نهٔ قائمیږی خلك به په قیامت کښ دا بهانه کوی چه اے الله! تا داسے پیغمبر رالیږلے وو چه مونږ د هغه خواته نشو راتللے۔ نو ددے وجه نه الله تعالیٰ چه کوم انبیاء رالیږلی دی نو د هغوی ښائسته شکلونه او ښائسته آوازونه وی او ښکلے نسب والا وی لکه دا په صحیح حدیث کښ راغلی دی۔ (مختصر الشمائل (٣٧٤) للالبانی والترمذی فتح الباری باب المعراج)

او د چا نه زکاة هم نهٔ اخلی، میراث هم ترے نهٔ پاتے کیږی دے دپاره چه د مخلوق هیڅ بهانه د هغوی په باره کښ پیدا نشی۔ بیا په تفاسیرو کښ دا خبرے هم ذکر دی چه د هغهٔ نه به چینجے پریوتو نو بیرته به ئے راواخستو او ځان سره به ئے یو ځای کړو دا د نبی شان کمول دی۔ چینجے خو وژل پکار دی، دا هسے بی ځایه خبرے دی۔

وَاَنۡتَ اَرۡحَمُ الرّٰحِمِیۡنَ: انبیاء علیهم السلام خپل حاجت په ناشنا انداز کښ پیش کوی چه د الله تعالیٰ انتهائی احترام پکښ وی، دلته وائی چه ما ته تکلیف رسیدلے دے او ته د ټولو مهربانو نه زیات مهربانه ئے، یعنی زما نه دا تکلیف لرے کړه لیکن صریح الفاظو سره ئے نهٔ ذکر کوی، د زیات ادب د وجه نه او د الله تعالیٰ نه زیاته حیاء کوی۔

علماء فرمائی: څوك چه د ایوب ﷺ په شان درمند انداز کښ دا دعاء ووائی الله تعالیٰ به ئے د هغهٔ په شان صحتمند کړی۔

اٰتَیۡنٰهُ اَهۡلَهٗ: دے نه معلومیږی چه د ایوب ﷺ بچی امتحاناً وفات شوی وو او د نیتے والا مرګ نهٔ وو نو الله ورته هغه هم راژوندی کړل او د هغوی په شان نور بچی ئے هم ورکړل دا ئے زیات انعام وو، او دا قول د زیاتو مفسرینو دے او د عبد الله بن مسعود ﷺ نه نقل دے او همدا ظاهر د قرآن دے۔ د هغه اُوه ځامن او اوه لونړه وے۔ نو بعض وائی چه الله تعالیٰ ورته نور هغومره اولاد ورکړل او د دوی دوچنده ئے نور ورکړل۔ (فتح البیان)

رَحۡمَةً: اَیۡ لِاَجۡلِ رَحۡمَتِنَا۔ یعنی د وجه د رحمت زمونږ نه مونږ دهٔ ته حکم او علم ورکړے وو۔

وَذِکۡرٰی لِلۡعٰبِدِیۡنَ: دا د عابدانو دپاره څنګه یاداشت دے؟ (۱) یو دا چه عابدانو له پکار ده چه الله تعالیٰ هر وخت یاد کړی لکه د ایوب ﷺ په شان۔ مالدار وی که غریب، تکلیف کښ وی که راحت کښ۔ (۲) دویم امید دے، چه د تکلیف نه پس الله تعالیٰ راحت راوستونکے دے۔ (۳) محمد بن کعب القرظیؒ وائی: دے کښ دا نصیحت هم دے

[مَنْ اَصَابَهٗ بَلَاءٌ فَلْيَذْكُرْ اَيُّوْبَ فَاِنَّهٗ خَيْرٌ مِنْهُ] چا ته چه یو تکلیف ورسی نو هغه دې ایوب ؈ رایاد کړي چه هغه دهٔ نه ډیر غوره وو او هغه ته تکلیف رسیدلے وو نو که دهٔ ته ورسی نو دومره لویه خبره نهٔ ده. (٤) او دا واقعه دلیل دے چه بیماري راتلل عیب نهٔ دے بلکه امتحان دے. یعنی د دنیا مصیبت او تکلیف ددے خبرے دلیل نهٔ دے چه گنے دا بنده د خپل رب په نظر کښ ذلیل او بدبخت دے.

(٥) او د صبر انجام ډیر ښهٔ وی. (٦) او د اسماءِ حُسنیٰ او صفاتِ عُلیا سره د الله تعالیٰ په حضور کښ دعاء او زاریٔ او فریاد کولو سره مصیبت لرے کیږی.

(٧) او ایمان او اخلاص سره د صبر کولو په وجه الله تعالیٰ د مخکښے نه هم ځو چنده زیاتی ورکوی.

وَاِسْمٰعِيْلَ: اَیْ وَاذْكُرْ اِسْمَاعِيْلَ. یعنی رایاد کړه اسماعیل ؈.

وَذَا الْكِفْلِ: ددهٔ واقعه قرآن کریم کښ نشته، او ظاهر دا ده چه دا د انبیاء علیهم السلام په لړ کښ الله تعالیٰ ذکر کړیدے نو دے نبی دے. (ابن کثیرؒ) او ترمذیؒ کښ یو روایت راغلے دے چه هغه د یو نیك سړی نوم دے هغه نبی نهٔ وو. د هغه واقعه دا ده: ((الکفل د بنی اسرائیلو نه وو [لَا يَتَوَرَّعُ عَنْ ذَنْبٍ عَمِلَهٗ] دهٔ به د گناهونو نه ځان نهٔ ساتلو نو هغه ته یوه ښځه راغله، هغه ورته شپیته دیناره ددے دپاره ورکړل چه هغے سره به زنا کوی، هر کله چه دا هغے سره یواځے شو نو هغه ورپیده او وے ژړل، دهٔ ورته ووېل چه ولے ژاړے آیا ما دربانده زور کړیدے؟ هغے ووېل: نهٔ، لیکن دا یو داسے کار دے چه ما هیڅکله نهٔ دے کړے او زهٔ دے کار ته صرف ضرورت مجبوره کړے یم. نو دهٔ ورته ووېل چه هر کله تهٔ دا کار د مجبورتیا نه کوے نو ځهٔ لاړه شه دا پیسے ستا شوے، او بیا ئے ځان سره ووېل [وَاللّٰهِ لَا اَعْصِي اللّٰهَ بَعْدَهَا اَبَدًا] قسم په الله زهٔ به ددے نه روستو د الله تعالیٰ هیڅ نافرمانی نهٔ کوم نو په دغه شپه مړ شو کله چه صبا شو نو (کرامةً) ددهٔ په دروازه لیکلے شوی وو [اِنَّ اللّٰهَ غَفَرَ لِلْكِفْلِ] الله تعالیٰ الکفل ته بخنه کړیده. (الترمذی فی القیامة باب ٤٨، واحمد فی المسند ٢/٢٣) ترمذی ورته حسن او شیخ احمد شاکرؒ ورته صحیح وئیلے دے او حافظ ابن کثیرؒ ورته (غَرِيْبٌ جِدًّا وَفِي اِسْنَادِهٖ نَظَرٌ) وئیلے دے. او شیخ البانیؒ په ضعیف الجامع کښ ضعیف کړیدے. او صحیح همدا ده چه سند ئے ضعیف دے. (سند کښ ئے سعد مولی طلحه مجهول دے عند ابن حجرؒ صرف یو راوی ترے نقل کړیدے عبد الله بن عبد الله الرازی. او د ذهبیؒ په نیز د هغهٔ توثیق شویدے، او ابن حبان ئے توثیق کړیدے

نو د حاکمؒ او د ذهبیؒ قول چه دا روایت صحیح دے د هغوی تساهل دے)
(خلك حیران شو چه تحقیق ئے وکړو، پته ولګیده چه هغه خو توبه ویستلے وه)۔
مګر صحیح دا ده چه په دغه روایاتو کښ (الکفل) نوم راغلے دے او کوم روایت کښ چه (ذو الکفل) راغلے دے لکه په روایت د ابن حبان (۲٤٥۳ موارد) کښ نو هغه خطائی ده۔
❁ بعض وائی چه ذو الکفل د الیاس علیه السلام لقب دے ❁ او بعض وائی چه دا یوشع بن نون علیه السلام دے، او بعض وائی چه دا زکریا علیه السلام دے چه د مریم کفالت ئے کړے وو۔
❁ بعض وائی چه دا د ایوب علیه السلام خوی دے او نوم ئے بشر بن ایوب دے۔ الله تعالیٰ د خپل پلار نه روستو نبی ګرځولے دے او نوم ئے ورته ذا الکفل ایخے دے او هغه ته ئے د توحید حکم کړے وو او دے په شام کښ وسیدو تردے چه د (۷۵) کالو په عمر کښ وفات شو۔
❁۔ بعض وائی چه یو نبی وفات کیدو (ځینی وائی چه هغه الیسع علیه السلام وو- ابن عاشور) نو د خلکو نه ئے په درے خبرو لوظ واخستو وے فرمایل: څوك دے چه زما په ځای قائم شی چه د ورځے به روژه وي او د شپے به عبادت کوی او غصه کیږی به نه، نو یو ځوان پاڅیدو چه زهٔ به دا کارونه کوم، او هغه نه الله تعالیٰ روستو زمانه کښ نبی جوړ کړو۔ (الدر المنثور وفتح البیان والقرطبی وغیره)
او ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه او مجاهدؒ نه نقل دی چه دا نبی نهٔ وو۔
كُلٌّ مِّنَ الصّٰبِرِيْنَ: دا هر یو په خپلو ذمه واریانو باندے ډیر صبر کونکی وو۔
دارنګه په دنیاوی تکلیفونو او د دعوت په کار کښ په تکلیفونو به ئے صبر کولو۔
فِيْ رَحْمَتِنَا : پدے کښ دعوت دے چه صبر او صلاحیت او تقویٰ ځان کښ راولئ الله تعالیٰ به درباندے رحم وکړی۔

وَذَا النُّوْنِ اِذْ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا
او (یاد کړه) مهی والا (یونس) کله چه لاړو پداسے حال کښ چه غصه وو (قوم خپل ته)
فَظَنَّ اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِى
نو ګمان ئے اُوکړو چه هیڅ کله تنګسیا به رانولو مونږ په دهٔ باندے نو آواز ئے اُوکړو په
الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّىْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۷﴾
تیارو کښ چه نشته حقدار د بندګئ سوئ ستا نه پاکی ده تا لره یقیناً زهٔ یم د ظالمانو نه۔

فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي
نو مونږه دعا قبوله کړه د هغه او بچ کړو مونږ هغه د غم نه او داغسې نجات ورکوو مونږ
الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸۸﴾ وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادٰى رَبَّهٗ
مؤمنانو ته۔ او (یاد کړه) زکریا ﷺ کله چه آواز اُوکړو هغه رب خپل ته
رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّأَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿۸۹﴾
اے ربه زما مۀ پرېږده ما یواځے او تۀ غوره ئے د باقی پاتے کیدونکو نه۔

تفسیر: ذو النون نه مراد یونس بن مَتّٰی ﷺ دے۔ (نون) مهی ته وائی، چونکه مهی د الله په حکم سره هغه تیر کړے وو دے وجے نه الله تعالیٰ په دے لقب سره هغه ذکر کړے دے۔ دا د (مُوصِل-عراق) په علاقه کښ نینویٰ والو ته رالیږلے شوے وو، دے دپاره چه خلقو ته د الله تعالیٰ د توحید، عدل او انصاف او د ښو اخلاقو دعوت ورکړی، لیکن هغوئ ددۀ دعوت قبول نۀ کړو بلکه ورځ په ورځ د هغوئ خرابوالے زیاتیدۀ۔ آخر د هغوئ د کفر نه تنګ راغے او هغوئ له ئے دهمکی ورکړه چه که تاسو ایمان رانۀ وړو نو په تاسو به د الله تعالیٰ عذاب راځی، او خپله د دغه ځای نه اُووتۀ او بیت المقدس ته راغے، او بیا هلته نه (یافا) طرف ته روان شو، او (ترشیش) طرفته تلونکے یوے کشتئ کښ سور شو۔

د الله تعالیٰ کار ته اوګوره چه تیزه هواء راغله او کشتئ په خطره کښ پریوته نو خلقو د کشتئ د بوج کمولو دپاره خپل سامان سمندر ته ګوذار کړو، دے نه پس هم خطره ختمه نشوه، هغوئ فکر وکړو چه کشتئ کښ خامخا داسے انسان شته دے چه د هغۀ په وجه خطره راغلے ده۔ نو هغوئ قرعه اندازی وکړه نو د یونس ﷺ په نوم قرعه را اوختله، دے وجے نه خلقو هغه سمندر ته وارتولو نو طوفان ختم شو۔

الله تعالیٰ یو مهی را اولیږلو چه هغه ئے تیر کړو، درے ورځو پورے د مهی په خیټه کښ پاتے شو، د الله تعالیٰ دے عجیب قدرت ته وګوره چه د مهی په خیټه کښ اکسیجن نۀ وی او انتهائی ګرمه وی لیکن په داسے تنګ ځای کښ الله تعالیٰ درے ورځو پورے روغ رمټ وساتو، بیا ئے دعاء وکړه نو الله تعالیٰ د هغۀ دعاء قبوله کړه او مهی غاړے ته راغے او د خپلے خیټے نه ئے بهر کړو۔

فوائد

پدے واقعه کښې ډیر فوائد دی (۱) الله تعالیٰ مونږ ته خپل طاقت بیانوی چه ما د خپل خوږ نبی سره څنګه مدد کړیدے۔ (۲) انبیاء علیهم السلام د خپل ځان سره مدد نشي کولے۔ (۳) دے نبی پدے سخت مقام کښې چرته هم د ابراهیم ﷺ او نورو انبیاء علیهم السلام نه مدد نهٔ غوښتے، صرف الله تعالیٰ ته به ئے آوازونه کول او د الله ذکر به ئے کولو او د هغه نه ئے غفلت نهٔ کولو ځکه ورته الله تعالیٰ نجات ورکړو۔

(٤) ترمذیؒ، نسائیؒ او حاکمؒ وغیره د سعد بن ابی وقاص ﷺ نه روایت کړے چه رسول الله ﷺ وفرمایل: (د یونس (ﷺ) دعاء کله چه هغه د مهی په خیټه کښې وو:

لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِیْنَ وه۔ [فَاِنَّهٗ لَمْ یَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِیْ شَیْءٍ قَطُّ اِلَّا اسْتَجَابَ اللّٰهُ لَهٗ] کله چه یو مسلمان د خپل رب نه د یو حاجت دپاره (په یو مصیبت کښې) دا دعاء وکړی نو ضرور به ئے الله تعالیٰ قبلوی)۔ شیخ البانیؒ دے حدیث ته صحیح وئیلے۔

(۵) او پدے کښې د شرك رد دے چه د قوم په شرك باندے خفه وو۔

(٦) د یونس ﷺ انتهائی تَیَقُّظ (بیداری) ترے ثابته شوه۔

فِی الظُّلُمٰتِ: احمدؒ، حاکمؒ او ترمذیؒ د ابن مسعود ﷺ نه روایت کړے چه د (ظُلُمَات) یعنې تیَرو نه مراد د شپے تیارهٔ، د مهی د خیټے تیارهٔ او د سمندر تیارهٔ ده۔

اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ: مفسرین لیکی چه د یونس ﷺ ناراضګی د الله تعالیٰ دپاره د خپل قوم د کفر په وجه وه، لیکن هغهٔ نه دا هیره وشوه چه د الله تعالیٰ د فیصلے د انتظار کولو نه بغیر د نینوٰی نه لاړو، دے وجے نه کله ئے چه دعاء وکړه نو خپل ځان ته ئے د ظلم نسبت وکړو۔

یونس ﷺ د نینوٰی نه د تللو نه پس کله چه د هغهٔ قوم ته د عذاب یقین راغے نو هغویٔ فوراً توبه وخکله او ایمان ئے راوړو، نو الله تعالیٰ عذاب پورته کړو، چه د دے تفصیل په سورتِ یونس (۹۸) آیت کښې تیر شوے۔

مُغَاضِبًا: ۱ - اَیْ مُغَاضِبًا لِقَوْمِهٖ ۔ (ضحاكؒ) یعنې خپل قوم ته د الله تعالیٰ دپاره غصه وو۔

(۲) نو کومو مفسرینو سلفو (لکه حسنؒ، شعبیؒ، سعید بن جبیرؒ) چه داسے تفسیر

کړیدے [مُغَاضِبًا لِرَبِّهٖ] او ابن جریرؒ او قتیبیؒ غوره کړیدے، نو ددے نه بعض خلکو داسے معنیٰ اخستے ده چه خپل رب ته غصه وو، نو نحاسؒ وئیلی دی چه دا معنیٰ اخستل او بیا پرے رد کول د هغه چا کار دے چه په لغت عربی باندے خبر نهٔ وی، بلکه ددے معنیٰ دا ده [اَیْ مُغَاضِبًا لِاَجْلِ رَبِّهٖ] یعنی چه د الله تعالیٰ دپاره غصه وو۔ او دا صحیح قول دے۔

(فتح البیان)

او داسے معنیٰ نهٔ ده چه الله ته غصه وو ځکه چه انبیاء علیهم السلام هیڅکله داسے حالت نهٔ اختیاروی۔

فَظَنَّ اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ : ١- اَیْ لَنْ نُضَيِّقَ عَلَيْهِ ۔ یعنی مونږ به تنګی رانهٔ ولو په هغهٔ باندے۔ د قدر معنیٰ تنګی راوستل دی۔

٢- یا دا د هغه قدر نه دے چه په معنیٰ د قضاء او حکم سره دے [اَیْ اَنْ لَّنْ نَّحْکُمَ وَنَقْضِیَ عَلَيْهِ الْعُقُوْبَةَ] (قتادةؒ ومجاهدؒ- واختاره الفراءؒ والزجاجؒ)

یعنی مونږ به فیصله ونکړو په دهٔ باندے د سزا۔ یعنی اجتهاد ئے وکړو چه ما ته به هیڅ سزا ملاؤ نشی چه د الله تعالیٰ د اجازت نه بغیر د قوم نه ووځم۔ (فتح البیان)

لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحٰنَكَ: هره دعاء چه بنده کوی نو په هغے کښې درے څیزونه ضروری دی دے دپاره چه قبوله شی۔ یو دا چه د الله تعالیٰ صفات بیان کړی، دویم دا چه د هغهٔ عظمت به بیان کړی چه هغه صرف پدے حاجت پوره کولو قادر دے۔ دریم به خپله عاجزی پیش کړی او پدے دعاء کښې دا درے واړه شته۔

مِنَ الْغَمِّ : یعنی د ماهی د خیټے او د الله د ناراضګئ وغیره ټولو غمونو نه خلاص شو۔ دا دلیل دے چه پدے دعاء سره انسان د غمونو او پریشانو نه خلاصیږی۔

وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِيْنَ : پدے کښې الله تعالیٰ خبره عامه کوی چه د هغه مدد یواځے د انبیاء علیهم السلام پورے خاص نهٔ دے خو چه کله بنده د الله نه دعا غواړی او صرف هغه ته فریاد کوی، الله به ورسره مدد کوی۔

وَزَكَرِيَّا: د کومو انبیاء کرامو ژوند چه د نبی کریم ﷺ او مسلمانانو دپاره نمونه ده، د هغوئ نه زکریا ؑ هم دے۔ هغهٔ په بوډاوالی کښې د خپل رب نه دعاء وکړه چه یو ځوی ورته ورکړی چه د هغهٔ د مرګ نه پس د دعوت الی الله کار سنبال کړی۔ دا واقعه د سورتِ آل عمران د (٣٨) آیت نه واخله تر (٤١) آیت پورے او د سورتِ مریم د (٣) آیت نه واخله تر (١٥) آیت پورے په تفصیل سره بیان شوے ده۔ هغهٔ په خپله دعاء کښې

ووئیل : اے زما ربه ! ما یواځې مهٔ پریده، یو ځوی راکړه چه په نبوت او علم او حکمت کښې زما او د آلِ یعقوب وارث جوړ شی، او ته خو د هر چا نه زیات ښهٔ وارث او د ټولو نه زیات په خپلو بندګانو رحم کونکے ئے، یعنی مونږ ټول تا ته پاتے یو او ټول به مرو او ته خپل دین نهٔ ضائع کوے، د یو چا نه به د دین خدمت اخلے نو زما د اولادو نه ئے واخله۔ نو الله تعالیٰ د هغهٔ دعاء قبوله کړه او د هغهٔ ښځه ئے د هلك زیګولو قابله جوړه کړه چه د هغې د خیټې نه یحییٰ (علیه السلام) پیدا شو۔

وارث کله مالك ته هم وائی۔

فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَوَهَبْنَا لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا
نو دعا قبوله کړه مونږ د هغه او اُوبخو مونږ هغه ته یحیی علیه السلام او برابره کړه
لَهٗ زَوْجَهٗ اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسٰرِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ
مونږ هغه لره بی بی د هغه یقیناً دوی وو چه جلتی به ئے کوله په نیکو کارونو کښې
وَيَدْعُوْنَنَا رَغَبًا وَّرَهَبًا وَكَانُوْا لَنَا خٰشِعِيْنَ﴿۹۰﴾
او دعاګانے به ئے کولے مونږ ته په مینه او په یره سره او وو دوی مونږ ته عاجزی کونکی۔
وَالَّتِيْٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيْهَا مِنْ
او (یاده کړه) هغه زنانه چه ساتلے وو عورت خپل نو پوکے اُوکړو مونږ په هغے کښې د
رُّوْحِنَا وَجَعَلْنٰهَا وَابْنَهَآ اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ﴿۹۱﴾
روح د طرف زمونږ نه او ګرځولے وه مونږ هغه او ځوی د هغے نخه دپاره د مخلوقاتو۔

تفسیر : وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ: اکثر مفسرین وائی چه د بی بی د برابرولو نه مراد دا دے چه مخکښې شنډه وه نو اُوس الله تعالیٰ د اولادو قابله کړه، او په رَحِم کښې ئے ورله ګرمی پیدا کړه۔ او ځینی مفسرین وائی چه اول کښې بد اخلاقه وه نو هغه ورله الله تعالیٰ خوش اخلاقه کړه۔ دا به هم الله کړی وی لیکن اوله معنیٰ غوره ده۔

اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسٰرِعُوْنَ : د پورتنو انبیاءِ کرامو علیهم السلام د یو یو کس د ذکر کولو نه پس اُوس د هغوئ د ټولو مجموعی صفت دا ښودلے کیږی چه دے صاحبانو به د خیر کارونو طرفته ورانډے والے کولو، او د امید او ویرے په دواړو حالتونو کښې به ئے خپل

رب رابللو، او په هر حال کښې به ئې خشوع او خضوع اختیاروله. نو الله تعالیٰ مونږ ته فرمائي چه تاسو هم پدے صفاتو کښې د هغوی په شان شئ.

بعض مفسرین وائي چه دا درے واړه صفات د زکریا علیه السلام، د هغهٔ د ښځے او د هغهٔ د خوی یحییٰ علیه السلام بیان شوی دی. لیکن عموم غوره دے.

يُسٰرِعُوْنَ: مسارعه تَقْدِیْمُ الْاَهَمِّ فَالْاَهَم ته وئیلے شي یعنی د ټولو نه اهم شے مخکښې کول او غیر اهم روستو کول. د مسارعے دپاره یو څو څیزونه ضروری دی (۱) یو علم دے چه انسان ته معلومه وی چه دا عمل پدے مقام کښې مخکښې کول ضروری دی او فلانے روستو کول. مثلاً نفل ضروری دی او که درس، د مور او پلار خدمت او که جهاد. نو اعمال به وپیژنې چه دا نیك دی بیا به د هغے مرتبے وپیژنې.

(۲) د مسارعے دپاره شوق او جذبه ضروری ده، که انسان د اعمالو درجات هم پیژني لیکن شوق ئې نهٔ وی بیا هم مسارعه نشی کولے.

فِي الْخَيْرٰتِ: دلته هرے نیکئ ته وئیلے شي.

د (عَلیٰ) په ځای د (فِيْ) کلمے راوړو فائده دا ده، اشاره کوی چه دوی په اصل خیر کښې خو موجود وو خو پدے نیکئ کښې به ئې دننه نورو نیکیانو ته منډے وهلے او یو بل نه به مخکښې کیدل.

وَيَدْعُوْنَنَا: یعنی د طاعت او عبادت سره خپل حاجات به ئې هم الله ته پیش کول او مدد به ئې د هغهٔ نه طلب کولو.

رَغَبًا وَّرَهَبًا: دعاء کښې دا ضروری ده چه د الله تعالیٰ سره به مینه لری او د هغه د عذابونو نه به یره کوی. ددے یوه معنیٰ ده: ۱- يَتَضَرَّعُوْنَ اِلَيْنَا فِيْ حَالِ الرَّخَاءِ وَحَالِ الشِّدَّةِ. مونږ ته به ئې عاجزی کوله په حالت د فراخئ او حالت د سختئ کښې.

۲- [يَدْعُوْنَ لِاَجْلِ الرَّغَبِ وَالرَّهَبِ] - یعنی دوی به مونږ رابللو د وجه د مینے د دوی نه او د وجه د یرے د دوی نه. او همدا ایمان دے.

۳- [يَرْغَبُوْنَ رَغَبًا وَيَرْهَبُوْنَ رَهَبًا] چه مونږ سره به ئې ډیره مینه کوله او مونږ نه به ئې ډیره یره کوله.

٤- ابن جریج وائي: مینه به ئې د الله تعالیٰ د رحمت کوله او یره به ئې د الله تعالیٰ د عذاب نه کوله.

پدے کښې اشاره ده چه انبیاء علیهم السلام په نیکیانو کښې مسارعه (جلتی) کوی او

تاسو په غفلت کښې پراته يئ. دارنګه هغوی به صرف د الله نه دعا غوښتله او تاسو ئې د بتانو او باباګانو نه غواړئ نو رد د شرك وشو.

فائده : يُسَارِعُوْنَ فِي الْخَيْرَاتِ کښې د جوارحو (اندامونو) عبادت دے او (وَيَدْعُوْنَنَا) کښې د ژبے عبادت او په (خاشعين) کښې د زړه عبادت ذکر دے. هر قسم عبادات به ئې کول.

خٰشِعِيْنَ : خاشع : اَلْحَذِرُ الَّذِىْ لَا يَتَوَسَّعُ فِي الْاُمُوْرِ خَوْفًا مِنَ الْوُقُوْعِ فِى الْاِثْمِ] هغه احتياط والا ته وائی چه په کارونو کښې فراخی پدے وجه نهٔ کوی چه يريږی چه چرته په ګناه کښې واقع نهٔ شی.

ابن عاشورؒ ليکی: الخشوع : خَوْفُ الْقَلْبِ بِالتَّفَكُّرِ دُوْنَ اضْطِرَابِ الْاَعْضَاءِ الظَّاهِرَةِ] خشوع د زړه هغه يرے ته وائی چه په فکر کولو سره وی، چه ظاهری اندامونه په کښې نهٔ خوزيږی. (التحرير) ابويزيدؒ وائی : اَلْخُشُوْعُ خُمُوْدُ الْقَلْبِ عَنِ الدَّعَاوِىْ) خشوع داده چه زړهٔ د دعوو کولو نه مړ وی. (روح المعانی)

خاشعين کښې اشاره ده چه دے خلکو به زما د عبادت نه استکبار نهٔ کولو.

وَالَّتِىْٓ اَحْصَنَتْ: دا ئے جدا کړه ځکه چه دا نبيّه نهٔ وه. يعنی رايادہ کړه هغه زنانه. اګرکه مريم عليها السلام پيغمبره نهٔ وه، ليکن چونکه د عيسیٰ عليه السلام مور وه، او د دواړو په قيصه کښې د الله تعالیٰ د قدرت ډيرے لوئے نښے موندلے کيږی، دے وجے نه دلته د هغے ذکر کول مناسب وو.

وَالَّتِىْٓ اَحْصَنَتْ : په کلی طور سره ئے إحصان کړے وو چه مريم عليها السلام هيڅ کله حرام کار نهٔ وو کړے، بلکه د حلالو نه ئے هم خپله شرمګاه ساتلے وه، هغے خپل ځان د الله تعالیٰ د عبادت دپاره په پوره توګه فارغ کړے وو، دے وجے نه وخته رسيدو نه پس هيڅ کله د وادهٔ خيال د هغے په زړهٔ او دماغو کښې نهٔ وو راغلے. کله چه الله تعالیٰ د هغے د خيټے نه عيسیٰ عليه السلام بغير د پلار نه پيدا کړونو جبريل عليه السلام د هغے په ګريوان يا لمنه کښې پُوکے وکړو او د الله په حکم سره عيسیٰ عليه السلام د هغے د خيټے نه پيدا شو.

د مريم عليها السلام او د هغے د ځوی عيسیٰ عليه السلام دواړو په حالاتو او واقعاتو کښې د دنيا والو دپاره غټ عبرت او د نصيحت خبرے پرتے دی. مريم سره به په محراب کښې د يخنئ ميوه په ګرمئ کښې او د ګرمئ ميوه په يخنئ کښې د الله په حکم سره راتلله. د عيسیٰ عليه السلام د پيدائش په وخت د کهجورے په اوچه وُنه کښې ميوه راغله، او د مريم د قدمونو لاندے چينه روان شوه. او عيسیٰ عليه السلام د مور په خيټه کښې خبرے وکړے، او د

نبی کیدو نه پس ئے د الله په حکم سره مړی ژوندی کړل، او د ګنجی کیدو او د برګی مرض بیماری ئے ختمه کړه. پدے قصه کښې زمونږ دپاره عبرت دا دے چه الله فرمائی چه دے زنانه ته دا کمالات د څه په وجه ورکړے شوی وو ؟ دا د عبادتونو په وجه، نو تاسو هم د هغے سره په عبادتونو کښې مشابهت وکړئ. او پدے کښې د الله تعالیٰ د قدرت نښے هم ښکاره شوی.

اَحۡصَنَتۡ : یعنی خپل اندام یې پوره بچ ساتلے وو. پدے کښې رد دے په یهودیانو باندے چه هغوی پرے بهتان لګوی.

اٰيَةً لِّلۡعٰلَمِيۡنَ: زجاج وائی : په دواړو کښې یوه نښه ده هغه دا چه مریم عیسیٰ علیه السلام بغیر د پلار نه راوړیدے. ۲- یا آیةً جنس دے چه ټولو نښو ته شاملیږی.

۳- یا په عبارت کښې تقدیر دے : (اَیۡ جَعَلۡنَاهَا آیَةً وَّابۡنَهَا آیَةً) ما هغه نښه وګرځوله او د هغے ځوی مے بله نښه وګرځوله. (القرطبی وفتح البیان) او په العالمین کښې اشاره وه چه داسے واقعه په ټول عالَم کښې صرف همدا یوه وه. (احسن الکلام).

اِنَّ هٰذِهٖۤ اُمَّتُكُمۡ اُمَّةً وَّاحِدَةً ۖ وَّاَنَا رَبُّكُمۡ فَاعۡبُدُوۡنِ ﴿۹۲﴾
یقیناً دا (بندګی) دین ستاسو دے یو او زهٔ رب ستاسو یم نو بندګی اُوکړئ زما.
وَتَقَطَّعُوۡۤا اَمۡرَهُمۡ بَيۡنَهُمۡ ؕ كُلٌّ اِلَيۡنَا رٰجِعُوۡنَ ﴿۹۳﴾ فَمَنۡ
او ټس نس کړو دوی دین خپل په مینځ خپل کښې دا ټول به مونږ ته راګرځی. پس چا
يَّعۡمَلۡ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٌ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهٖ ۚ
چه عمل اُوکړو د نیک عملونو نه او دا مؤمن وو نو نهٔ به وی محرومتیا د عمل ددهٔ
وَاِنَّا لَهٗ كٰتِبُوۡنَ ﴿۹۴﴾ وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرۡيَةٍ
او یقیناً مونږ هغے لره لیکونکی یو. او لازم ده په کلی والو باندے
اَهۡلَكۡنٰهَاۤ اَنَّهُمۡ لَا يَرۡجِعُوۡنَ ﴿۹۵﴾
چه هلاک کړو مونږ هغے لره چه بیشکه دوی به نهٔ راواپس کیږی (دنیا ته).

تفسیر : دلته د اُمت نه مراد دین او ملت دے. الله تعالیٰ تمامو انسانانو سره خبرے کوی او توحید طرفته ترغیب ورکوی فرمائی چه دا مخکښې کوم انبیاء کرام علیهم

السلام چه ذکر شو، د دویٔ نه علاوه هم د آدم ﷺ نه واخله نبی کریم ﷺ پورې چه څو مره انبیاء کرام تیر شوی دی، د ټولو دین او عقیده یوه وه. ټول د توحید په عقیده ولاړ، او د هغې دعوت ورکونکی وو. هر نبی د خپل قوم خلقو ته د الله تعالیٰ د توحید دعوت ورکړې وو، شرك نه ئې یرولی وو، او هغویٔ ته ئې ښودلی وو چه صرف الله د تمام مخلوق رب دے، دے وجے نه صرف د هغهٔ عبادت کول پکار دی.

هٰذِهٖ: ۱ – اشاره ده جماعة د انبیاء علیهم السلام ته. ۲ – یا هذه اشاره ده عبادت ته کوم چه مخکښې په (یُسَارِعُوْنَ او یَدْعُوْنَنَا او خَاشِعِیْن) کښې ذکر شو. اول قول غوره دے.

وَتَقَطَّعُوْا: لیکن د انبیاء کرامو د تیریدو نه پس د هغویٔ امتونه د زمانے په تیریدو سره د اصل توحید نه واوړیدل، او په مختلفو ډلو او فرقو کښې اوویشلے شو، چا خپل نوم یهودی کیښودهٔ، چا نصرانی او چا بُت پرست، او د اصل دین، دینِ اسلام او توحید نوم د هغویٔ د ذهنونو نه ووتهٔ. الله تعالیٰ وفرمایل چه ددے ټولو ډلو راګرځیدل مونږ طرفته دی، نو په دویٔ کښې چه کوم خلق موحدین دی او د ایمان په حالت کښې ئې نیك عمل کړے وی، الله تعالیٰ د هغویٔ محنت نهٔ ضائع کوی. هغه د ملائکو په ذریعه د خپلو ټولو بندګان عملونه لیکی.

وَتَقَطَّعُوْا: اَیْ اِخْتَلَفُوْا وَتَفَرَّقُوْا دِیْنَهُمْ. په دین کښې ئې اختلاف وکړو او ډلے ئې پکښې جوړے کړے. تس نس کول دیته وائی چه اصلی دین پریدی او دیسی روان شی.

الله تعالیٰ فرمائی: دا ټول به ما ته راګرځی زهٔ به ورسره حساب کوم.

مضمون: فَمَنْ یَّعْمَلْ دا د کُلٌّ اِلَیْنَا رَاجِعُوْنَ سره لګی. هرکله چه الله تعالیٰ ته د ټولو ورګرځیدل دی نو څه په کار راځی نو فرمائی: اَلْاِیْمَانُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ ـ دارنګه دا د اول د سورت سره متعلق دے (وَهُمْ فِیْ غَفْلَةٍ) خلك په غفلت کښې دی؟ نو سوال راغلو چه د غفلت نه په څه باندے راوتل کیږی؟ نو الله وفرمایل: په ایمان او عمل صالح سره. نیك عمله خلك غافل نهٔ دی. او ورسره ددے نیك عمل جزاء به بیانوی، روستو آیت کښې فرمائی: چه نیك عمل په جلتئ سره وکړیٔ ځکه چه د مرګ نه روستو بیا نیك عمل نهٔ کیږی. بیا په (حَتّٰۤی اِذَا فُتِحَتْ) کښې فرمائی چه دا جزاګانے به کله ورکړے کیږی نو الله فرمائی چه کله د قیامت ورځ راشی. او په هغه ورځ به کافران د غفلت په باره کښې ارمان کوی چه مونږ په غفلت کښې وو ارمان چه دا مو نهٔ وے کړے. بیا وائی چه دا کافر څوك دی چه غفلت ئې کړیدے؟ نو الله فرمائی: دوی مشرکین دی. (اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ).

بیا د غافلانو سزا بیا د هغوی په مقابله کښې مؤمنانو ته د آخرت زیرے ورسره د آخرت تخویف بیا دنیاوی زیرے دے، (وَلَقَدْ كَتَبْنَا) کښې۔

بیا قرآن ته ترغیب، او د رسول الله ﷺ شان بیانوی۔ (وَمَا اَرْسَلْنَاكَ) کښې۔

بیا د نبی کریم ﷺ کار بیانوی چه هغه بیان د توحید دے، هغوی عذاب غواړی نو نبی ته وائی چه ته ووایه ما ته ددے پته نشته، بیا په آخر کښې د رسول الله ﷺ شکایت دے الله تعالیٰ په خپل قوم، الله تعالیٰ هغه نقل کوی چه که دے نبی درته ښیرے وکړے نو هغه زۀ قبلوم نو تباه به شئ، ولے د خپل نبی ښیرے اخلئ او ددۀ پورے توقے کوئ۔ دا ددے آیتونو د دعوت حاصل دے۔

نو پدے آیت کښې فرمائی : ایمان او عمل صالح وکړه نو د غفلت نه به بیدار شے او چه الله ته واپس شوے نو ښائسته بدله به درکړی۔

فَلَا كُفْرَانَ : اَىْ لَا حِرْمَانَ ۔ یعنی نۀ به وی محرومیدل ددۀ د کوشش ددۀ نه۔ او نۀ به وی انکار ددۀ د عمل، او نۀ باطلوالے د ثواب ددۀ، او نۀ ضائع کیدل د بدلے ددۀ بلکه ددۀ به شکر کیدے شی او بدله به ورکولے شی۔

وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ : ربط : مخکښې د ایمان والو د بدلے حال بیان شو اُوس د مجرمانو حال بیانوی فرمائی چهکومو خلکو کفر او شرك اختیار کړو او بیا دوئ د کفر او شرك په وجه په دنیا کښې هلاك شو نو د قیامت په ورځ به دوئ خامخا د الله په حضور کښې د جزاء او سزا دپاره پیش کولے شی۔ دا خبره الله تعالیٰ قطعی طور سره حرامه کړیده چه دوئ د قیامت په ورځ دَ هغۀ خواته واپس رانشی۔

نو مطلب د آیت دا شو چه اے انسانه ! نیك عمل په دنیا کښې کیږی ځکه چه صبا دربانـدے مرگ راغے نو د یو سبحان الله پسے به ارمان کوے، او الله ته به وائی چه اے الله ! مونږ لږ دنیا ته واپس کړه۔ (نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ) مونږ به ستا دعوت وومنو او ستا د رسولانو تابعداری به وکړو۔ دارنګه که یو انسان باندے ناڅاپه مرگ راغلو نو ځو مره خفګان کښې به وی چه زۀ خو آخرت ته بې تیاریٔ راغلم، زما خو اراده وه چه زۀ به جهاد کوم، صدقات به ورکوم او نور ډیر اعمال به کوم، هغه ټول رانه پاتے شو۔ نو راشه اُوس نه په نیك عمل ځان تیار کړه۔

اشکال وجواب

لَا يَرْجِعُوْنَ : دے کښې اشکال دا دے چه د حرام نه روستو خو (لا یرجعون) په ځای

یرجعون پکار دے ځکه دلته خو مطلب دا جوړیږي چه دنیا ته نهٔ راواپس کیدل حرام دي او راواپس کیدل جائز دي. حال دا چه دنیا ته بیخي راواپس کیدل نشته؟. نو مفسرین دلته تاویلات کوي (۱) دلته (لا) زیاتي دے. (واختاره ابو عبیدة).

(۲) نحاسؒ وثیلیٰ دي چه رجوع الی الله په معنیٰ د توبے سره دے. یعني د قیامت په ورځ به دوی ته دا موقعه نشي ورکولے چه دوی الله ته واپس شي د توبے دپاره، او الله تعالیٰ تربے توبه نهٔ قبلوي. یا همدا معنیٰ په دنیا کښې واخله او اهلکناها په معنیٰ د [قَدَّرْنَا اِهْلَاکَهَا] سره. یعني د کوم قوم په باره کښې چه د دنیاوي یا اُخروي عذاب فیصله وکړے شي، هغوي هیڅکله توبه نهٔ وباسي او د عمل صالح ژوند نهٔ اختیاروي.

(۳) ډیره صحیح دا ده چه دلته حرام په معنیٰ د لازم او واجب سره دے لکه په سورة الانعام کښې ذکر شویدي.

اَهْلَکْنٰهَا: اِهلاك په معنیٰ د هلاکت او مرګ سره دے.

لَا یَرْجِعُوْنَ: دے نه معلومیږي چه دنیا ته د مړو روحونه بیرته نهٔ راواپس کیږي، روح یا جنت ته لاړو یا جهنم (سِجین) ته چه همیشه په هلاکتونو واوړیدو. کوم خلك چه دا وائي چه د فلاني بزرګ روح دنیا ته راځي یا فلاني شخص فلانے عالم او بزرګ پس د مرګ نه ژوندے لیدلے دے نو دا ټول خرافات او شرکي قصے دي، او دنیا ته د مړو راواپس کیدل د روافضو عقیده ده.

او د معراج په شپه کښې چه رسول الله ﷺ ته روحونه راواپس شوي وو نو هغه عالَم برزخ وو، دنیا کښې په بیت المقدس کښې هیڅ نهٔ دي لیدلي لکه ددے تفصیل په تفسیر د سورة الاسراء کښې ذکر شویدے.

حَتّٰۤى اِذَا فُتِحَتْ یَاْجُوْجُ وَمَاْجُوْجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ یَّنْسِلُوْنَ ﴿۹۶﴾
تردے چه کله راکولاو شي یاجوج او ماجوج او دوی به د هرے ډیرکۍ نه منډے وهي.
وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِیَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِیْنَ
او ډیره رانژدے شوه وعده حقه نو دغه وخت به وازے راوځي سترګے د هغه کسانو
كَفَرُوْا یٰوَیْلَنَا قَدْ كُنَّا فِیْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا
چه کافران دي (وائي به) اے افسوس دے مونږ لره یقیناً وو مونږ په غفلت کښې ددے نه

بَلْ كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿٩٧﴾ اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ
بلکه وو مونږ ظالمان. یقیناً تاسو او هغه څوك چه تاسو ئې بندګي کوئ سوئ
اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ اَنْتُمْ لَهَا وٰرِدُوْنَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَآءِ
د الله تعالیٰ نه خشاك د جهنم دي، تاسو به هغې ته ورداخلیدونکي یئ. که وے دوی
اٰلِهَةً مَّا وَرَدُوْهَا وَكُلٌّ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٩٩﴾
معبودان (رشتیني) نۀ به ورننوتلے هغې ته او دا تول به په هغې کښې همیشه وي.

تفسیر: ١- دا متعلق دے د (لَايَرْجِعُوْنَ) یعنی دا خلك به الله تعالیٰ ته نۀ واپس کیږي مګر کله چه قیامت راشي، یعنی قیامته پورے به دوی واپس نشي. او د قیامت لویه علامه دا ده چه هغه بند چه ذو القرنین د یاجوج ماجوج منع کولو دپاره ودرولے وو، وغورزیږي، او هغوئ په تیزئ سره په زمکه را خوارۀ شي، او په کوم خای چه تیریږي هر یو شے تباه او برباد کړي، او هیڅوك د هغوئ مقابله ونۀ کړے شي. دا وخت به قیامت بیخي رانزدے شي چه د هغې حقه وعده الله تعالیٰ د خپلو بندګانو سره کړے ده.

٢- یا دا د مقدر پورے متعلق دے [اَیْ هُمْ مُسْتَمِرُّوْنَ عَلَى الْكُفْرِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُوَ فَتْحُ سَدِّ يَأْجُوْجَ وَمَأْجُوْجَ] . یعنی دوی به په کفر او شرك باندے همیشه پاتے وي تر قیامته پورے چه د هغې د رانزدے کیدو علامه دغه ذکر شویده. اول مطلب غوره دے.

نو پدے آیت کښې د قیامت بعض نزدے علامه خودلے شویده چه هغه په صحیح احادیثو سره ثابت شویده چه د دجال د فتنې نه روستو به یاجوج او ماجوج په تول عالم باندے مسلط کړے شي.

فُتِحَتْ : نه معلومیږي چه یاجوج ماجوج د الله د طرفنه په یو خای کښې بند کړے شویدي او عالم کښې نشي ګرځیدے.

حَدَبٍ: ډیره کې ته وائي. او د بعض روایاتو نه معلومیږي چه دوی د بنیادمانو نه نهه حصے زیات دي.

اِذَا فُتِحَتْ دا شرط دے او روستو (وَاقْتَرَبَ) په فُتِحَتْ عطف دے او جزاء ددے دواړو پټه ده (اَیْ وَقَعَ الْفَسَادُ وَالْاِضْطِرَابُ) نو دغه وخت کښې به فساد او نظام درهم برهم کیدل واقع شي. (التفسیر القرآني للقرآن للدکتور عبد الکریم الخطیب)

او بصریان او زجاج وائی چه جواب پټ دے یعنی (قَالُوْا یَا وَیْلَنَا) یعنی کله چه بند راکولاؤ شی نو دغه وخت به دوی افسوسونه کوی)۔ (فتح البیان)

(۲) فراء او یوه ډله علماء وائی چه جزاء (وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ) ده او واو پکښې زیات دے او واو په عربئ ژبه کښې په داسے مقام کښې زیاتی راځی۔ لکه ﴿فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهٗ لِلْجَبِیْنِ وَنَادَیْنٰهُ﴾ (الصافات: ۱۰۳، ۱۰۴) یعنی کله چه د یاجوج ماجوج بند راکولاؤ شی نو دغه وخت به د الله تعالیٰ وعده د قیامت رانزدے وی۔ (اللباب لابن عادل)

او فراء داهم وئیلی دی چه دا جائز ده چه (فَاِذَا هِیَ شَاخِصَةٌ) ئے جزاء او جواب شی۔

یَّنْسِلُوْنَ: د نَسَلَان نه دے تیز مزل او منډے ته وئیلے شی۔

فَاِذَا هِیَ: هی ضمیر قصه دے د تعظیم د روستنی کلام دپاره راوړے کیږی۔ یعنی قصه دا ده چه د کافرانو سترګے به د ډیرے یرے د وجه نه کُړاغے (نیغے) را اووځی، او د افسوس ورغوی به مروړی او، وائی به: هائے زمونږه بدنصیبئ! مونږ خو ددے ورځے د کامیابئ دپاره د تیاری کولو نه بیخی ناخبره وو، زمونږ خو د سره یقین نهٔ وو چه قیامت به راځی۔ بیا به ووائی چه بلکه مونږ خو په خپلو ځانونو ډیر زیات ظلم وکړو ښه پوهه شوی وو لیکن مونږ ځان په زوره غافل کړے وو، لیکن ددے وخت افسوس او د دغه ورځے توبه د هغوئ په کار نهٔ راځی۔

اِنَّکُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ: اُوس سوال پیدا شو چه د مشرکانو بتان او معبودان شته چه هغوی به ئے خلاص کړی؟ نو الله جواب کوی مکے مشرکانو ته په خاصه توګه او د تمامے دنیا مشرکانو ته په عامه توګه خطاب کیږی چه تاسو او ستاسو هغه معبودان چه تاسو ئے د الله نه سیوا عبادت کوئ، ټول به د هغه جهنم خشاك جوړ شی چه په هغے کښې به تاسو خامخا داخلیږئ۔ او هغه وخت به ستاسو یقین راشی چه که دا بُتان ستاسو حقیقی معبودان وے نو ستاسو سره به د جهنم خشاك نهٔ جوړیدلے۔ عابد او معبود دواړه به په دے جهنم کښې همیشه سوزی۔ دَتفسیر عالمان لیکی چه د کافرو نه جوړ شوی بُتان ددے د عبادت کونکو د ذلیل کولو او سپکاوی دپاره ورغورزولے شی۔

حَصَبُ جَهَنَّمَ:

شان نزول

ابن جریر طبریؒ، طبرانی او حاکم وغیره د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت کړے چه کله (۹۸) آیت نازل شو، چه تاسو او ستاسو معبودان ټول به د جهنم خشاك جوړیږی، نو عبد الله

بن الزبعرٰی رسول الله ﷺ ته ووئیل : ای محمده ! آیا ته نهٔ وائے چه عُزیر نیك وو، عیسیٰ نیك وو، او مریم نیکه وه؟ هغهٔ وفرمایل :هاؤ ! نو هغهٔ ووئیل : د ملائکو، عیسیٰ، عزیر او د مریم عبادت شویدے، نو آیا داټول به جهنم ته داخلیږی؟ نو الله دا (روستو) آیت ﴿ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ﴾ نازل کړو چه کوم خلق نیکان دی او د هغویٔ عبادت د هغویٔ د مرضیٔ نه بغیر کیږی، هغویٔ به د جهنم خشاك نهٔ جوړیږی.

نو مشرکانو شور جوړ کړو او جذبه کښې راغلل چه دا خو ئے ډیر ښهٔ اعتراض پیدا کړو لکه دا همیشه د باطل پرستو طریقه وی چه په حق پرست معمولی شان اشکال پیدا شی نو هغوی ورله زور ورکړی دے دپاره چه خلك د حق پرست نه واړوی حال دا چه په خبره ئے ځان نهٔ وی پوهه کړے.

ددے جواب دا دے چه د (مَا) نه مراد هغه بتان او نمر او سپوږمیٔ او ابلیس او د هغه ملګری دی چه مشرکانو ئے عبادت کولو لکه (مَا) اګرکه د عموم احتمال لری لیکن دلته ترے خصوص مراد دے ځکه چه لفظ د (مَا) کښې احتمال د عموم او خصوص دواړو شته لکه دا خبره په اصولو کښې ثابته ده، نو دلته یا غیر ذوی العقول یعنی بتان وغیره کانړی مراد دی نو عیسیٰ علیه السلام او ملائك په لفظ د (مَا) کښې داخل نشو. یا ددے نه مراد خاص هغه معبودان دی چه هغوی خلکو ته د شرك او بدعت دعوت ورکوی لکه باطل پرست پیران او مُلیان.

(۲) دویم جواب دا دے چه که ومنو چه لفظ د مَا عام دے نو بیا وایو چه روستو استثناء راغلے ده ﴿ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾

او داسے په عربی او هره ژبه کښې کیږی چه اول خبره عامه وکړی بیا د هغے نه تخصیص وکړی لکه خلك وائی قوم راغے مګر زید پکښې رانغلو. نو زید په قوم کښې داخل وو بیا ئے ترے رابهر کړو. او دا استعمال حقیقت دے. او دغه شان نزول پرے دلیل دے.

لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ: یعنی که دا بتان واقعی معبودان وے لکه چه تاسو پرے ګمان لریٔ نو عابدان او معبودان دواړه به جهنم ته نهٔ داخلیدے هرکله چه دوی ورسره جهنم ته پریوتل معلومیږی چه دا آلِهه نهٔ دی. او پدے کښې د بتانو عبادت کونکو ته سخته زورنه ده.

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
دوی لره به هغے کښې اوسیلی وی او دوی به په هغے کښې هیڅ نهٔ آوری. یقیناً هغه کسان

سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَّا الْحُسْنٰى اُولٰٓئِكَ عَنْهَا
چه مخکښې شویده هغوی لره زمونږ د طرف نه وعده د جنت، دوی به د هغې نه
مُبْعَدُوْنَ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُوْنَ حَسِيْسَهَا وَهُمْ فِىْ مَا
وړاندې کړې شي۔ نۀ به آورې دوی کشارې د جهنم او دوی به په هغه څه کښې
اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خٰلِدُوْنَ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ
چه غواړي ئې نفسونه د دوی همیشه وي۔ نۀ به غمجن کوي دوی لره ګبراهټ لوئې
وَتَتَلَقّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِىْ كُنْتُمْ
او ملاویږي به دوی سره ملائك (ورته وائي به) دا ورځ ستاسو ده هغه چه تاسو سره ئې
تُوْعَدُوْنَ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِى السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ
وعده کیدې شوه۔ په کومه ورځ چه راتاؤ به کړو آسمان په شان د راتاوولو د منشي
لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَاْنَآ اَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيْدُهٗ
کتابونو لره لکه څنګه چه شروع کړیدې مونږ اول پیدائش نو دوباره به هم دغسې کوو،
وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فٰعِلِيْنَ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُوْرِ
وعده ده په مونږ باندې یقیناً مونږ دا کار کونکي یو۔ او یقیناً مونږ لیکلي وو په زبور کښې
مِنْۢ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصّٰلِحُوْنَ﴿١٠٥﴾
روستو د ذکر (تورات) نه چه بیشکه زمکه په میراث کښې به ئې اخلي بندګان زما نیکان۔

تفسیر : لَهُمْ فِيْهَا زَفِيْرٌ : د سخت عذاب او د سخت غم او خفګان د وجې نه به د جهنمیانو د خُلې نه نارې سورې خیژي، او د جهنم د شور او د جهنمیانو د چغو او آوازونو او د عذاب د سختیدو په وجه به جهنمیان هیڅ نۀ آوري۔

لَا يَسْمَعُوْنَ: ۱ - هیڅ به نۀ آوري۔ څکه چه دوی به کانړۀ راپورته کولې شي۔ لکه چه سورة الاسراء کښې راغلي وو ﴿ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا ﴾ (الاسراء : ۹۷) ۲ - لَا يَسْمَعُوْنَ كَلِمَةَ النَّجَاةِ۔ د نجات خبرې به نۀ آوري۔

۳ - [لِاَنَّهُمْ فِىْ تَوَابِيْتَ مُقَفَّلَةٍ] ۔ څکه به هیڅ نۀ آوري چه دوی به د اُور په صندقونو

کښې وي چه هغې ته به تالې لګیدلی وي۔ لکه دا خبره د ابن مسعود ﷺ نه نقل ده (فتح البیان)۔

یعنې دوی به دا ګمان کوي چه جهنم کښې صرف مونږه یو، نور څوك نشته، نو پدې سره به د دوی عذاب نور هم سخت شي۔

إِنَّ الَّذِينَ: د کافرانو نه پس اُوس د مؤمنانو حال بیانیږي، چه د کومو خلقو دپاره الله تعالیٰ په ازل کښې نیك بختي او د نیك عملونو توفیق لیکلے، هغوئ به د جهنم نه لرے ساتلے شي۔ نو دے آیت کښې دا خبره هم راغلـه چه د کومو انبیاء علیهم السلام او ملائکو بندګي شویده نو هغوی به د جهنم نه لرے کړے شي۔

الْحُسْنَىٰ: اَيِ الْمَوْعِدَةُ الْحُسْنَىٰ۔ یعني ښائسته وعده چه هغه جنت ته داخلیدل دي۔ یا حسنیٰ د جنت نوم دے۔

مُبْعَدُونَ: ددے لفظ نه معلومیږي چه دوی به یو ځل ورقریب شي بیا به ترے جدا کړے شي۔ نو دا اشکال نشته چه سورة مریم کښې راغلل چه ﴿وَإِنْ مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ چه هر یو تن به اُور ته ورداخلیږي، او په اُور به ورځي۔ ځکه چه دلته مُبعد معنیٰ دا ده چه اول بـه ورنـزدے شوے وي بره به پرے تیریږي لیکن الله تعالیٰ به ئے ترے جدا کړي، په اُور به ئے نۀ سیزي۔

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا: حسیس : کشاري او آواز ته وئیلے شي۔ یعنې دوی به د جهنم آواز نۀ آوري (۱) لِسُرْعَةِ مُرُوْرِهِمْ۔ ځکه چه په جهنم به زر ورتیر شي۔ لکه د سترګے د رپ او بریخنا په شان۔ دا اعلیٰ درجه مؤمنان دي۔

(۲) یا دا روستـو زمـانـه مـراد ده یعنې کله چه جنت ته ننوزي نو د جهنم آوازونه به نۀ آوري (قاله ابن عباس) لیکن دلته چونکه فضیلت ذکر کول دي نو اوله معنیٰ زیاته غوره ده۔

وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ: یعني د خپلے خوښے خوراك او څکاك به کوي او څه چه غواړي، او په هغې کښې به همیشه وسیږي۔

لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ: او کله چه په میدانِ حشر کښې د جمع کیدو دپاره دوباره شپیلئ ووهلے شي، نو په هغوئ به هیڅ ګبراهټ نۀ راځي۔

د لوی ګبراهټ ډیر مصداقات دي۔

۱- ذبح الموت۔ کله چه د جنتیانو او جهنمیانو ترمینځ مرګ د ګډ په شکل راوستے شي او ذبح شي او دواړو ډلو ته به ووائی چه (خُلُوْدٌ لَا مَوْتَ) همیشه به وسیږئ چه هیڅکله به مرګ نهٔ وی۔ ۲- اَلطَّبَقُ عَلٰی جَهَنَّمَ۔ کله چه په جهنم باندے طبق کیخودے شي او سر ئے بند کړے شي او دا په هغه وخت کښ چه د جهنم نه هغه خلك راوستے شي د کوم چه الله تعالیٰ اراده د راوستو کړې وی بیا به په اُور باندے سر کیخودے شي۔

۳- یا ددے نه مراد د قیامت د ورځے اهوال (یرے) دی په بعث، او حساب او عقاب (سزا) سره، او کله چه د یو بنده په باره کښ به د اُور فیصله کیږی۔

٤- غوره مصداق ئے مخکښ بیان شو چه هغه د ابن عباسؓ نه نقل دے چه کله دویمه شپیلئ وهلے کیږی نو دغه وخت ډیر سخت هیبت والا دے چه انسانان به د قبرونو نه راپورته شي او پدے شپیلئ سره به کائنات ماتیږی، نو کامل ایمان والو باندے به پدے وخت کښ هیبت نهٔ وی، البته په ګناهګارو باندے به دا هیبت وی او هر چا باندے به د هغه د عمل او ګناه مطابق یره وی، په چا ډیره او په چا کمه۔

او دلته به د کاملو مؤمنانو استقبال ته ملائك هم راوځی او هغوئ ته به مبارکی وائی او وائی به چه دا ستاسو د خوشحالئ هغه ورځ ده چه په دنیا کښ تاسو سره ددے وعده کیدله۔ نن به تاسو له ستاسو د نیکیو ښه بدله درکولے کیږی۔

وَتَتَلَقّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ: ۱- ملائك به دوی ته مخے ته راځی په دروازو د جنت چه مبارکی به ورکوی۔ ۲- یا کله چه د قبرونو نه راوځی۔ (جلال الدین المحلیؒ)

او هیڅ مانع نشته چه دواړه اوقاتو کښ ورلهٔ راشي۔

یَوْمَ نَطْوِی السَّمَآءَ: سوال پیدا شو چه دا فزع اکبر به کله راځی؟ نو الله د هغے بیان کوی۔

د قیامت د کومے ورځے ذکر چه مخکښے اوشو، په دے ورځ به دا هم کیږی چه الله تعالیٰ به آسمان په خپل ښی لاس سره داسے راتاؤ کړی لکه څنګه چه یو لیکونکے لیکلے شوے خط راتاووی، ټول ستوری به خوارهٔ وارهٔ شي، نمر او سپوږمئ به زائله شي او خپل ځای به پریدی، او د عالَم ټول نظام به ګډوډ شي۔ الله تعالیٰ به تمام انسانان دوباره پیدا کړی، ټول به د خپلو قبرونو نه خپیبله خپے، بربنډ او ناسُنته را پورته شي، د الله تعالیٰ دا وعده رشتینے ده او هغه به داسے کوی۔ په دے کښ د شك او شبهے هیڅ ګنجائش نشته۔

كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ : ۱ - سجل مُنشی ته وائی. یعنی دا کائنات داسے دی لکه یو دفتر او الله تعالیٰ پکښې تصرفات کوی او د بندګانو اعمال شماری او د ملاتکو په ذریعه ئے لیکلی خو کله چه قیامت راشی نو الله تعالیٰ به دا دفتر راغونډ کړی، لکه څنګه چه یو منشی د ورځے لیکل وکړی، کتابونه ئے خوارهٔ کړی وی، مابنام کښې ئے حساب کوی، تول مالونه راجمع کړی.

۲ - یا سجل صندوق ته وائی او کتب کتابونه. یعنی لکه څنګه چه صندوق کتابونه راګیروی.

۳ - سجل (رجستر) ته وائی او کتب خطونه. یعنی لکه څنګه چه رجستر کښې خطونه او مضامین راتاووی. او دا قول د ابن عباس ﷺ دے او دے ته ابن کثیرؒ صحیح وئیلے دے.

او د راتاوولو دوه مطلبه دی (۱) یو دا چه ظاهری راتاوول مراد دی. (۲) یا ددے نه مراد پټول او محوه کول دی څکه چه الله تعالیٰ به د آسمانونو رنړا او نبے ختمے کړی او ستوری به ئے خړ شی. لکه چه مخکښې بیان شو.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُوْرِ : اُوس نیکانو بندګانو ته د دنیا او د آخرت زیرے ورکوی چه څوك نیك شو نو الله تعالیٰ به زمکه په میراث کښې ورکړی.

پدے آیت کښې دوه تفسیره دی (۱) دَ (زَبُوْر) لغوی معنیٰ ده کتاب. دلته ددے نه مراد یا تمام آسمانی کتابونه دی. او د (ذکر) نه مراد لوح محفوظ دے. او د (ارض) (زمکے) نه مراد یا خو جنت دے یا د کافرانو زمکه مراد ده. او د (نیکانو بندګانو) نه مراد یا خو د نبی کریم ﷺ د امت نیکان خلق دی، یا د هر امت نیکان خلق. یعنی ما په تولو آسمانی کتابونو کښې د لوح محفوظ نه روستو لیکلی وو چه زمکه د شام یا د جنت یا نورے زمکے به نیکانو خلکو ته په میراث کښې ورکوم.

(۲) یا د (زبور) نه مراد خاص کتاب د داود ﷺ دے او د ذکر نه مراد تورات دے یا لوح محفوظ دے. یعنی ما په زبور کښې پس د تورات نه او پس د لوح محفوظ نه لیکلی وو چه زمکه د شام به نیکان بندګان په میراث کښې اخلی.

مِنْۢ بَعْدِ الذِّكْرِ : یعنی دا خبره دومره اهمه وه چه ما اول کښې په لوح محفوظ کښې لیکلې وه. او د هغے نه روستو مے خلکو ته په کتابونو کښې رابنکاره کړه.

الْاَرْضَ : (۱) ددے نه مراد د شام زمکه ده او د عباد صالحین نه مراد دا امت دے نو دا

وعده د عمر بن الخطاب ﷺ په زمانه کښې پوره شوه چه د شام زمکه فتح کړے شوه او د هغے والی سیدنا امیر معاویه ﷺ مقرر کړے شو نو معلومه شوه چه معاویه ﷺ په دے صالحینو کښې داخل وو۔ نو دا د معاویه ﷺ خصوصی فضیلت شو۔

(۲) یا ددے زمکے نه جنت مراد دے۔ لیکن دا دومره غوره نهٔ دے۔ دے علماؤ دا په دے وجه غوره کړیدے چه ظاهره کښې ورته مسلمانان مغلوبه ښکاره شویدی۔

(۳) او اکثر مفسرین وائی چه په دے کښې زیرے دے د رسول الله ﷺ امت ته چه د دوی نیکانو ته به الله تعالیٰ د کافرانو زمکے په میراث کښې ورکوی او د هغے مالکان او حاکمان به جوړیږی او تاریخ گواه دے چه هم دغسے وشوه، د قیصر او کسریٰ د کومو علاقو په باره کښې چه چا سوچ هم نشو کولے چه هلته به مسلمانان ورسیږی، هغه ټولے علاقے د مسلمانانو په قبضه کښې راغلے۔ بیا چه کله د مسلمانانو دینی حالت خراب شو نو زوال پذیر شو۔ او قیامته پورے کله چه هم دا امت صلاح او تقویٰ خپله نښه جوړه کړی او د قرآن او سُنت په بنیاد باندے متحد شی، نو د الله تعالیٰ وعده به بیا را واپس کیږی، لکه چه الله تعالیٰ د سورتِ نور په (۵۵) آیت کښې فرمائیلی دی: ﴿وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ آمَنُوْا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾

(په تاسو کښې هغه خلقو سره چه هغوئ ایمانٔ راوړے او نیک عملونه ئے کړی دی، الله تعالیٰ وعده کړے چه دوئ له به خامخا په زمکه باندے خلیفه گان جوړوی لکه څنګه ئے چه هغه خلق خلیفه گان جوړ کړی وو چه هغوئ د دوئ نه مخکښے وو)۔

او اهل علم فرمائی چه کله صحابه کرامو ﷺ کښې اعلیٰ تقویٰ او نیکی وه نو الله تعالیٰ د ټولے دنیا مالکان جوړ کړل او بیا د هغوی نه روستو خلکو کښې هم نیکی او تقویٰ وه نو اسلامی خلافت په هغوی کښې راروان وو بیا کله چه تقویٰ او صلاح کمیده نو الله تعالیٰ د هغوی نه وخت په وخت خلافت کمزورے کولو تردے چه عامو خلکو کښې فساد زیات او تقویٰ او صلاح کمه شوه نو الله تعالیٰ ترے خلافت رابنکلو، او د مهدی آخر زمان او د عیسیٰ ﷺ د راکوزیدو په زمانه کښې به الله تعالیٰ بیرته مسلمانانو ته خلافت ورکوی څکه چه هغه به د عدل او انصاف زمانه وی۔ او په دے کښې شخصی طریقے سره د زمکے ملکیت هم داخلیږی هغه دا چه ته نیک عمله شه نو ټوله زمکه ستا ده، هر ځای به تا ته فائدے حاصلیږی، خلك به ستا اکرام کوی، هر ځای کښې به الله تعالیٰ ستا مدد کوی، هغه علاقه به ستا داسے وی لکه خپل کلے۔ لکه د نیکانو خلکو

په حال سوچ وکړئ، د آیت زیات وضاحت به معلوم کړئ. ددے نه دا معلومه شوه چه کوم خلك د بادشاهئ او خلافت کوشش کوی او نیك اعمالو له اعتبار نهٔ ورکوی، هغه معمولی ګنړی، او صرف خلك راجمع کوی چه خلافت او بادشاهئ راولو، او ددے دپاره ووټونه کوی نو دا هسے ضائع کار دے، د دین سمجهـ داسے نهٔ دے، الله تعالیٰ د هسے سرونو سره دا وعده نهٔ ده کړے بلکه د نیکانو صالحینو سره ئے کړیده. نو ترڅو چه مجموعی طور سره په خلکو کښ نیك عملی نهٔ وی راغلی، خلافت پرے نشی راتللے.

اِنَّ فِیۡ هٰذَا لَبَلٰغًا لِّقَوۡمٍ عٰبِدِیۡنَ ﴿۱۰۶﴾
یقیناً پدے (مخکنی بیان) کښ خامخا تبلیغ دے دپاره د هغه قوم چه عبادت کوی.
وَمَاۤ اَرۡسَلۡنٰكَ اِلَّا رَحۡمَةً لِّلۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۱۰۷﴾
او مونږ نهٔ ئے رالیږلے ته مګر رحمت دپاره د مخلوقاتو.

تفسیر : (۱) هذا کښ یا خو اشاره ده پدے سورت کښ ذکر شوی بیان ته او د بلاغ معنیٰ ده : کفایت او مقصد ته رسیدل. (رازیؒ) یعنی په دے سورت کښ چه د انبیاء کرامو کوم خبرونه او واقعات ذکر شو نو پدے کښ پوره وعظ او پند او نصیحت پروت دے د هغه چا دپاره چه د عبادت اراده لری ځکه چه دلته د انبیاء علیهم السلام واقعات او د قیامت یرے او نور داسے بیان وشو چه غافلان خلك د غفلت د خوب نه رابیداروی او په عبادت باندے ئے راولی. (۲) یا (هذا) قرآن کریم طرفته اشاره ده.

او بلاغ په معنیٰ د کفایة (یعنی کافی بیان) سره دے. د آیت مطلب دا چه دا پند او نصیحتونه یا دا قرآن کریم د الله تعالیٰ د جنت موندلو دپاره هغه خلقو له کافی بیان دے ځوك چه د هغهٔ په عبادت کښ خشوع او خضوع سره مشغول پاتے کیږی. ابو هریره ﷺ فرمائی چه دلته د عبادت نه مراد پنځه وخته مونځ دے. د انس بن مالك ﷺ نه په یو حدیث کښ روایت شوی دی چه هغه ابن مردویهؒ، دیلمیؒ او ابو نعیمؒ روایت کړے چه پنځه وخته مونځونه په عبادت کښ د مشغول ساتلو دپاره کافی دی.

حاصل مطلب دا شو چه پدے قرآن او پدے سورت سره پوره تبلیغ کیږی عابدانو خلکو ته. او هغوی پرے مقصد ته رسیږی او د هغوی دپاره کافی بیان دے. عبرت ترے اخستل پکار دی.

وَمَآ اَرۡسَلۡنٰكَ اِلَّا رَحۡمَةً: په دې آيت كريمه كښې د نبي كريم ﷺ صفت بيان شوې چه الله تعالىٰ هغوئ لره د دنيا والو دپاره رحمت جوړ كړو او را وې ليږلو، يعني په كوم دين سره چه هغه دنيا ته راليږلې شوې هغه د انسانانو او پيريانو دپاره رحمت دې، د دنيا او آخرت نيك بختيا د همدې په قبلولو كښې ده، دې وجې نه د مبالغې په طور نبي كريم ﷺ ته (رحمت) وئيلې شوې. صلوات الله وسلامه عليه.

امام مسلمؒ د ابو هريره ؓ نه روايت كړې، نبي كريم ﷺ ته عرض وكړې شو چه تۀ مشركانو ته ښيرې وكړه، نو هغوئ وفرمايل: [اِنِّيۡ لَمۡ اُبۡعَثۡ لَعَّانًا، وَاِنَّمَا بُعِثۡتُ رَحۡمَةً] (زۀ لعنت كونكې نۀ يم راليږلې شوې، زۀ خو رحمت جوړيدو سره راليږلې شوې يم). (مسلم في البر حديث ۸۷) دې وجې نه ددې آيت په تفسير كښې د ابن عباس ؓ نه روايت دې چه د نبي كريم ﷺ د راليږلو نه پس چه څوك ايمان راوړي، هغۀ دپاره دنيا او آخرت دواړو جهانونو كښې رحمت پوره شو، او څوك چه ايمان رانۀ وړي هغه د دنيا د عذاب نه محفوظ شو كوم چه به په مخكنو قومونو باندې د شكل په مسخ كيدو، په زمكه كښې د ډوبيدو او د كاڼړو د باران په شكل كښې راتللو. (فتح البيان)

يعني د عمومي عذابونو نه د هغه په وجه محفوظ دي.

د رسول الله ﷺ د امت دپاره رحمت جوړيدل

اِلَّا رَحۡمَةً: بيا رسول الله ﷺ د امت دپاره رحمت جوړيدل په ډيرو طريقو سره دي:

(۱) رسول الله ﷺ د ايمان سبب دې.

(۲) د علم سبب دې، مونږ جاهلان وو د رسول الله ﷺ په وجه امت كښې څو مره علمونه راخوارۀ شول.

(۳) رسول الله ﷺ د جنت او الله تعالىٰ ته د رسولو سبب دې.

(٤) كه رسول الله ﷺ نۀ وې نو امت ته به هيڅ اخلاق او آداب نۀ وې زده.

(۵) د هغه وجود رحمت او بركت وو. د امت دپاره ئې دعاگانې كړيدي او په آخرت كښې به د امت د گناهگارو مؤمنانو دپاره سفارش كوي.

قُلۡ اِنَّمَا يُوۡحٰۤى اِلَيَّ اَنَّمَاۤ اِلٰـهُكُمۡ

اُووايه يقيناً وحي كيدې شي ما ته دا خبره چه بيشكه لائق د بندگۍ ستاسو

اِلٰـهٌ وَّاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۰۸﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ
یو معبود دے نو آیا تاسو منونکی یئ؟ (ددے مسئلے)۔ نو که دوی مخ واړولو نو اُووایه
اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَآءٍ وَاِنْ اَدْرِیْٓ اَقَرِیْبٌ
ما خبر درکړو تاسو ته په برابرتیا۔ (چه دواړه پکښې برابر یو) او زهٔ نهٔ پوهیږم چه آیا نزدے
اَمْ بَعِیْدٌ مَّا تُوْعَدُوْنَ ﴿۱۰۹﴾ اِنَّهٗ یَعْلَمُ
دے یا لرے دے هغه عذاب چه تاسو سره ئے وعده کیدے شی۔ یقیناً الله پوهیږی
الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَیَعْلَمُ مَا تَكْتُمُوْنَ ﴿۱۱۰﴾ وَاِنْ اَدْرِیْ
په ښکاره وینا او هغه پوهیږی په هغه څه چه تاسو ئے پټوئ۔ او زهٔ نهٔ پوهیږم
لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِیْنٍ ﴿۱۱۱﴾
شاید چه دا (تاخیر د عذاب) امتحان وی په تاسو او فائدے ورکول وی تر یو وخته پورے۔
قٰلَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ
اُووئیل پیغمبر اے ربه زما فیصله اُوکړه په حق سره او رب زمونږ رحمٰن دے،
الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿۱۱۲﴾
مدد غوختے شی د هغه نه په مقابله د هغے چه تاسو ئے بیانوئ۔

تفسیر: مخکښې ئے ووئیل چه رسول الله ﷺ د امت دپاره رحمت دے نو دلته وائی چه اصل رحمت خو د الله تعالیٰ توحید دے چه رسول الله ﷺ پرے رالیږلے شویدے، همدا د اسلامی دین او د تمامو آسمانی دینونو اصل او بنیاد دے۔

نو رسول الله ﷺ امت ته د توحید دعوت ورکړو۔ دے وجے نه نبی کریم ﷺ له د رحمت د لقب ورکولو نه پس الله تعالیٰ هغهٔ ته فرمائی چه تهٔ مکے والو ته ووایه چه په ما باندے کومه وحی نازلیږی د هغے خلاصه داده چه ستاسو د تولو معبود یو دے، او هغه الله تعالیٰ دے، هغهٔ نه سیوا هیڅ معبود نشته، دے وجے نه تاسو د هغهٔ مخے ته ښکته کیږئ، د هغهٔ عبادت کوئ، او هغهٔ سره په عبادت کښې هیڅوك مهٔ شریکوئ۔

فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ : آیا تاسو د الله تعالیٰ منقاد کیږئ، یواځے د هغهٔ عبادت کوئ،

استفهام کښې معنیٰ د امر ده. یعني منقاد او تابع شئ.

فَاِنْ تَوَلَّوْا: که چرې ددې ښکاره پیغام په دوئ باندې څهٔ اثر ونشي او اسلام نهٔ قبلوي، نو بیا تهٔ دوئ ته ښکاره ووایه چه زمونږ او ستاسو ترمینځه د صلح او جوړ جاړي اُوس هیڅ صورت نشته، دا خبره په تاسو کښې هر چاته معلوم میدل پکار دي.

عَلٰى سَوَآءٍ: اَیْ عَلٰی وَجْهٍ نَسْتَوِیْ نَحْنُ وَاَنْتُمْ فِی الْعِلْمِ بِهٖ.

یعنی په داسې طریقه چه مونږ او تاسو په هغې باندې په علم کښې برابر یو. مطلب دا چه مونږ کښې دې هر یو خبر وي چه زمونږ صلح ختمه ده.

۲- زجاج وائي ددې مطلب دا دې چه ما تاسو ته توحید داسې ښکاره بیان کړو چه مونږ تهولو ته د هغې علم حاصل شو، او ما د توحید په باره کښې هیڅ خبره نهٔ ده پټه کړې. مطلب دا چه زما غاړه آزاده شوه اُوس ستاسو خوښه ده که عذاب درباندې راغې زهٔ به ذمه وار نهٔ یم. (فتح البیان)

وَاِنْ اَدْرِیْ: سوال پیدا شو چه تهٔ وائې چه عذاب به راځي نو کله به راځي؟ نو جواب کوي چه تهٔ دوی ته دا هم اووایه چه ماته معلومه نهٔ ده چه دا عذاب چه په تاسو باندې الله تعالیٰ د مسلمانانو په لاس باندې نازلونکې دې د هغې وخت نزدې دې او که لرې، لیکن دومره خبره یقیني ده چه د اسلام او مسلمانانو غلبه به راځي او الله تعالیٰ به د مسلمانانو په لاس سره تاسو ته عذاب درکړي.

اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ : مطلب دا چه الله تعالیٰ ته ستاسو هر حالت معلوم دې او هره ګناه معلومه ده نو هغه به تاسو ته ستاسو د ګناهونو مطابق عذاب راولي. پدې کښې د الله اختیار دې. او پدې کښې اشاره ده چه تاسو زما په باره کښې کومې خبرې کوئ چه شاعر، جادوګر او لیونې دې، دا الله تعالیٰ واوریدې او تاسو چه پټې کومې مشورې او جرګې کوئ پدې هم هغه پوهه دې، حساب به درسره کوي.

(**اَلْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ**) کښې اشاره ده ښکاره وینا ته. او (**مَا تَكْتُمُوْنَ**) کښې پټ فعل مراد دې. چه هغه زړهٔ کښې دشمني او بغض او حسد پټول دي، او د اسلام په خلاف سازشونه کول دي.

وَاِنْ اَدْرِیْ لَعَلَّهٗ: ضمیر تاخیر د عذاب ته راجع دې. یعني کیدې شي څو ورځو دپاره د الله عذاب روستو کیدل دې دپاره وي چه تاسو په آزمائش کښې وغورزوي، چه تاسو باندې فی الحال عذاب رانهٔ ولي او تاسو ووایئ چه مونږ په حقه یو او دا نبي په باطله

دے، ځکه چه دے هر وخت عذاب عذاب یادوی او عذاب رانغلو۔

وَمَتَاعٌ اِلٰی حِیْنٍ: یا د یو مقرر وخته پورے د الله تعالیٰ د طرفنه د څهٔ حکمت د تقاضے مطابق ستاسو دپاره خلاصے وی، دے وجے نه ددے تاخیر او مهلت نه تاسو لره په دهوکه کښې پریوتل نهٔ دی پکار۔

قٰلَ رَبِّ احْکُمْ: یعنی په تاسو باندے به عذاب خامخا راځی ځکه چه زما دے نبی ستاسو په خلاف باندے ما ته شکایت کړیدے او زهٔ خو د هغهٔ شکایت قبلوم نو د عذاب انتظار کوئ۔ یا مخکښې نه ایمان راوړئ چه د عذاب نه بچ شئ۔

مفسرین لیکی پدے آخری آیت کښې الله تعالیٰ د نبی کریم ﷺ دعاء نقل کړیده، کومه چه هغهٔ د الله د طرفه د مشرکانو په خلاف د جنګ د اعلان کولو نه پس کړے وه چه اے زما ربه ! تهٔ زما او زما د قوم ترمینځه اوُس فیصله وکړه، ځکه چه د دوی عادت د اسلام او مسلمانانو سره د دشمنئ کولو جوړ شوے۔ نو الله تعالیٰ د خپل رسول ﷺ دعاء قبوله کړه، کافران ئے د مسلمانانو په لاس د بدر په میدان کښې ووهل، ډیر ئے اووژل او ډیر ئے په زنځیرونو کښې بند کړل۔

اُحْکُمْ بِالْحَقِّ: یعنی که زهٔ په حقه یم نو ما غالبه کړه او که زهٔ په باطله یم نو ما هلاك کړه۔ او حقه فیصله خو دا ده چه د رسول الله ﷺ دشمنان به هلاکیږی، نو پدے کښې د رسول الله ﷺ زیات اخلاص ته اشاره ده، او د قوم متوجه کولو ته چه د باطل نه توبه وباسی او حق ته غاړه کیږدی۔

وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ: دا وینا د رسول الله ﷺ ده چه خپل قوم ته ئے کړیده۔ یعنی زمونږ رب په خپلو بندګانو ډیر رحم کونکے دے، په خپل نبی به رحم کوی، او د هغهٔ ذات داسے دے چه د هغهٔ نه په ټولو کارونو کښې مدد غوښتلے کیږی چه د دغه کارونو نه د کافرانو دا وینا هم ده چه غلبه به دوئ ته حاصلیږی، نو زهٔ خاص د الله تعالیٰ نه مدد غواړم چه هغه د دوئ دعوٰی دروغژنه ښکاره کړی۔

الْمُسْتَعَانُ عَلٰی مَاتَصِفُوْنَ: اَیْ عَلٰی تَحَمُّلِ مَا تَصِفُوْنَ ۔ یعنی تاسو چه ما ته کوم ساحر او شاعر وایئ نو ددے په برداشت کولو کښې به زهٔ د الله تعالیٰ نه مدد غواړم او ستاسو پدے خبرو به صبر کوم۔ یا تاسو چه د الله تعالیٰ په باره کښې کومے غلطے خبرے کوئ نو د هغے په باره کښې به مونږ د الله تعالیٰ نه مدد غواړو چه مونږ ته غلبه راکړی په تاسو باندے۔ یا مدد دا دے چه په تاسو باندے عذاب راولی۔ وبالله التوفیق۔

امتیازات د سورت

۱- د غفلت بیان او اقسام د غفلت او اسباب د زائله کیدو د غفلت۔
۲- د آسمان او د زمکے رتق او فتق ذکر دی۔
۳- د انبیاء علیهم السلام عبادات (يَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا) پکښ ذکر دی۔
٤- د ملائکو صفات پکښ ذکر دی۔
٥- د تعدد د آلهو د بطلان دلیل پکښ ذکر دے۔
٦- د یاجوج ماجوج راکولاویدل پکښ ذکر دی۔
۷- د ابراهیم علیه السلام اُور ته غورزیدل پکښ خصوصی ذکر دی۔

ختم شو تفسیر د سورة الانبیاء په انعام د ارحم الراحمین په تاریخ 1436 ھ رجب15
الموافق: 4/5/2015ء بروز پیر سهار، بجه : 7:40

بسم الله الرحمن الرحیم

آیاتها (۷۸)	(۲۲) سورة الحج مدنیة (۱۰۳)	رکوعاتها (۱۰)

سورة الحج مدنی دے، په دے کښې آته اویا آیتونه او لس رکوع دی

تفسیر سورة الحج

نوم : د حج نوم ئې ورته کیخودو ځکه چه په دے سورت کښې د حج فرضیت، د هغې ارکان او واجبات او د حج نور شعائر بیان شوی، او ددے ظاهری او باطنی فوائد او منافع هم ذکر شویدی۔

د نازلیدو زمانه: په دے باره کښې د علماؤ اختلاف دے چه دا سورت مکی دے او که مدنی۔ د ابن عباس ؓ وینا ده چه د درے آیتونو نه سیوا باقی ټول سورت مدنی دے۔ هغه درے آیتونه د : ﴿هٰذَانِ خَصْمَانِ﴾ نه شروع کیږی۔ جمهور مفسرین فرمائی چه په ټول سورت کښې مکی او مدنی آیتونه یو بل سره ملاؤ دی۔ د کومو آیتونو شروع چه د ﴿یَا اَیُّهَا النَّاسُ﴾ نه شوے ده، هغه مکی دی، او د کومو شروع چه د ﴿یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ آمَنُوْا﴾ نه شوے هغه مدنی دی۔ (فتح البیان)

فضیلت

امام قرطبیؒ د غزنویؒ نه نقل کړیدی: [هٰذِهٖ مِنْ اَعَاجِیْبِ السُّوَرِ، نَزَلَتْ لَیْلًا وَنَهَارًا، سَفَرًا وَحَضَرًا، مَکِّیًا وَمَدَنِیًّا، سَلْمِیًّا وَحَرْبِیًّا، نَاسِخًا وَمَنْسُوْخًا، مُحْکَمًا وَمُتَشَابِهًا] چه دا سورت د هغه عجیبه سورتونو نه دے چه د هغې آیتونه د نزول د اوقاتو په اعتبار سره ګڼ قسمونه لری۔ ځینې آیتونه د شپے نازل شوی نو ځینې د ورځے، ځینې په سفر کښې نو ځینې په حضر کښې، ځینې مکی دی نو ځینې مدنی، د چا موضوع جنګ دے نو د چا صلح، څوک ناسخ دے نو څوک منسوخ، څوک محکم دے نو څوک متشابه۔

احمدؒ او ابوداودؒ او ترمذیؒ وغیره د عقبه بن عامر ؓ نه روایت کړیدے چه ما رسول الله ﷺ ته وویل : [اَفُضِّلَتْ سُوْرَةُ الْحَجِّ عَلٰی سَائِرِ الْقُرْآنِ بِسَجْدَتَیْنِ؟ قَالَ نَعَمْ، فَمَنْ لَّمْ یَسْجُدْهُمَا فَلَا یَقْرَؤْهَا] (ابوداود فی السجود باب ۱ / والترمذی فی الجمعة باب ٥٤) وفی اسناده

ابن لهيعة وفيه ضعف وَاَكَّدَ الْحَاكِمُ بِاَنَّ الرِّوَايَةَ صَحَّتْ بِنْ عُمَرَ وَابْنِهِ وَابْنِ مَسْعُوْدٍ رضى الله عنهم قاله الحافظ فى التلخيص وَيُؤَيِّدُهُ مَا رُوِىَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ مُرْسَلًا)

آيا سورة الحج په باقي قرآن باندے د دوه سجدو په وجه غوره کړے شويدے؟ نبي کريم ﷺ وفرمايل : آؤ، چا چه دا دواړه سجدے ونکړے نو دا سورت (يا دا آيتونه دِے) نهٔ لولي۔

مناسبت

١- مخکښې د انبياء عليهم السلام الله تعالىٰ ته عاجزي بيان شوه چه دوی به د الله تعالىٰ سره نهٔ شريکوئ، اُوس بل قسم شرك باندے رد كوي چه هغه شرك في التحليل والتحريم دے چه حلال او حرام به د ځان نه نهٔ جوړوئ نو مخکښې عقيدوي شرك باندے رد وو او دلته عملي شرك باندے رد کوي۔

٢- مخکښې د غفلت نه رابيداريدل وو نو دلته د حساب دپاره يو سبب بيانوي چه دا اختيار کړئ نو حساب نه به خلاص شئ چه هغه تقوىٰ ده۔ لکه ددے سورت په اول او بيا په مينځ او په آخر کښې دا خبره کړيده۔

مقصد د سورت

١- زمونږ مشائخ وائي چه ددے سورت دوه موضوعات دی (١) اثبات د توحيد په لس عقلي دليلونو سره او په رد د ټولو اقسامو د شرك سره۔ (٢) او دويم اثبات د بعث دے په عقلي دليلونو او تخويف او بشارت سره۔ (احسن الكلام)۔

٢- زمونږ نظر دا دے چه دے سورت کښې ښکاره موضوع د تقوىٰ ده چه دے ته ترغيب ورکوي او ددے فضائل او ددے مصداقات بيانوي۔ او ددے دليل دا دے چه په اوله کښې ئے په تقوىٰ امر کړيدے، بيا ئے د تقوىٰ متعلق خبره کړيده چه مناسبت ئے روستو راځي، بيا يوه دله ده چه په ظاهره کښې د تقوىٰ کار کوي، ليکن په زړهٔ کښې ئے نشته۔ او د حج په احکامو کښې فرمائي : ﴿ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوْبِ﴾ او په (٣٧) آيت کښې دی : ﴿ وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ﴾ چه الله ته تقوىٰ رسيږي۔ او پدے سورت کښې د زړه جوش الله طرفته راوينې کول هم ډير دی، چه زړه الله ته راوينې کړه او غافل کيږه مهٔ، ددے وجه نه د اخبات لفظ به راوړي۔ ﴿ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ﴾ او په آخر د سورت کښې الله تعالىٰ د تقوىٰ احکام بيان کړيدی۔ ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهٖ﴾ او (اِرْكَعُوْا وَاسْجُدُوْا)

(وَجَاهِدُوْا)۔

خلاصه

اول کښې الله په تقوئ باندې امر کړيدې نو سوال پيدا شو چه تقوئ ولې ضروري ده؟ نو الله فرمائي ځکه چه قيامت راروان دې نو د هغې هيبت ئې بيان کړيدې چه هلته تقوئ پکار راځي۔ او هغه چا ته ئې رټنه ورکړيده چه دومره لويه ورځ پرې راروانه ده او د الله په باره کښې جګړې کوي او تقوئ څه چه توحيد کښې جګړې کوي، بيا اثبات د حشر ئې ذکر کړيدې او د هغې دپاره ئې دوه دليلونه ذکر کړيدي، بيا ئې پرې تفريع د اثبات د حشر کړيده۔

بيا ئې هغه بندګانو ته رټنه ورکړيده چه تقوئ نۀ کوي او د الله تعالىٰ په باره کښې جګړې کوي، بيا ئې د (۱۰) آيت نه روستو د منافقانو حال بيان کړيدې چه بعض خلك ظاهري تقوئ والا دي، او په زړۀ کښې ئې نشته، د دنيا د مفادو دپاره ئې تقوئ اختيار کړيده او دوي ته ئې رټنه ورکړيده او صحيح ايمان او تقوئ والو ته ئې زيرې ورکړيدې۔

بيا ئې دوه ډلې بيان کړيدي، متقيان او غير متقيان نو الله تعالىٰ به په قيامت کښې د دوي ترمينځ فصل (جدا والې) راولي۔ او د هغوي صفات راوړي، يوې ډلې ته مؤمنان وائي او بل ته کافران، د کافرانو دپاه اُور او د ايمان والو دپاره جنت بيانوي۔ بيا ئې هغه چا ته رټنه ورکړيده چه د تقوئ والا ځاي نه خلك منع کوي بيا ئې احکام د حج بيان کړيدي چه دا په انسان کښې تقوئ پيدا کوي، انسان الله تعالىٰ ته نزدې کوي او د آخرت سره محبت پيدا کوي، د حج د احکامو نه روستو ئې په (۳۷) آيت کښې د جهاد احکام راوړيدي چه مناسبت به ئې په خپل ځاي کښې راشي۔

د پوره سورت د مطالعه کولو نه معلوميږي چه د نزول د زمانې د ګنړيدو په اعتبار سره ددې مضامين هم ګنړ دي۔ د څۀ آيتونو تعلق د مکې د مشرکانو سره دې، او د ځينو تعلق د منافقينو سره، او د ځينو تعلق د رشتينې ايمان والو مسلمانانو سره دې۔

يَاۤأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ﴿۱﴾ يَوْمَ
اے خلقو! اُويريږئ د رب خپل نه يقيناً زلزله د قيامت يو شے لوئې دې۔ په هغه ورځ
تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّاۤ
چه اُويه وينئ تاسو هغې لره چه غافله به شي هره يئ ورکونکې د هغه بچي نه

اَرۡضَعَتۡ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمۡلٍ حَمۡلَهَا وَتَرَى
چه پې ورکوی هغه ته، او اوبه غورځوی هره حمل والا ښځه حمل خپل او وینې به ته
النَّاسَ سُكٰرٰى وَمَا هُمۡ بِسُكٰرٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيۡدٌ ﴿۲﴾
خلق نشه او حال دا چه نه به وی نشه (د نشانی ځیز په ځکلو) لیکن عذاب د الله تعالیٰ سخت دے۔

تفسیر: امام احمدؒ او ترمذیؒ او نسائیؒ او حاکمؒ وغیره د عمران بن حصین او ابوسعید خدری رضی الله عنهما نه روایت کړیدے چه دا دوه آیتونه په غزا د بنی المصطلق کښې د شپے نازل شو نو رسول الله ﷺ خلکو ته آواز وکړو، خلك راجمع شو نو دائے پرے ولوستل [فَلَمۡ يُرَ اَكۡثَرُ بَاكِيًا مِنۡ تِلۡكَ اللَّيۡلَةِ] نو صحابه کرامؓ د دغه شپے نه زیات ژړیدونکی کله هم نهٔ وو لیدلے شوی۔ کله ئے چه صبا کړو، دوی د خپلو سورلو نه زینونه نهٔ وو راکوز کړی او نهٔ ئے خیمے وهلے وے او نهٔ ئے کتهوئ پخے کړے۔ او خلك ځه ژړیدونکی وو او ځه غمژن فکرمند ناست وو نو رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: [اَتَدۡرُوۡنَ اَیَّ يَوۡمٍ ذٰلِكَ؟] آیا تاسو پوهیږئ چه دغه ورځ کومه ده؟ صحابه کرامو عرض وکړو چه الله تعالیٰ او د هغه رسول ښهٔ پوهه دی۔ وے فرمایل: دا هغه ورځ ده چه الله تعالیٰ به آدم ﷺ ته وفرمائی چه د خپلو اولادو نه یوه ډله اور ته د لیږلو دپاره راپورته کړه۔ نو آدم (ﷺ) به عرض وکړی چه د ټولو نه ځومره؟ نو الله تعالیٰ به وفرمائی: [مِنۡ كُلِّ اَلۡفٍ تِسۡعَمِائَةٍ وَتِسۡعَةً وَتِسۡعِيۡنَ اِلَى النَّارِ وَوَاحِدٌ فِي الۡجَنَّةِ] د هر زرو کسانو نه نهه سوه نهه نوی کسان اورته بوځه او یو به جنت کښې وی۔ نو دا خبره په مسلمانانو ډیره درنه پریوته او وے ژړل او عرض ئے وکړو [فَمَنۡ يَنۡجُوۡ اِذًا يَا رَسُوۡلَ اللّٰهِ ؟!] اے د الله رسوله! په دغه وخت کښې به بیا ځوك بچ شی؟ او په یو روایت کښې دی چه [فَيَئِسَ الۡقَوۡمُ حَتّٰى مَا اَبۡدَوۡا بِضَاحِكَةٍ] نو صحابه کرامؓ نا امیده شو تردے چه خندا ترے ورکه شوه نو رسول الله ﷺ زیرے ورکړو۔ وے فرمایل:

[قَارِبُوۡا وَسَدِّدُوۡا وَاَبۡشِرُوۡا فَاِنَّهَا لَمۡ تَكُنۡ نُبُوَّةٌ قَطُّ اِلَّا كَانَ بَيۡنَ يَدَيۡهَا جَاهِلِيَّةٌ]۔

عملونه خپل برابر جاری ساتئ او خوشحاله شئ ځکه چه هر نبی چه راغلے دے نو د هغه نه مخکښې د جاهلیت والا وی نو د هغوی نه به دغه شمار پوره شی او که نهٔ وی نو د منافقانو نه به پوره شی۔ او ستاسو او د پخوانو امتونو مثال داسے دے لکه د ځاروی په

لیچه کښې جدا رنګ یا لکه نښه په اړخ د اوښ کښې. او په یو روایت کښې دي: یاجوج او ماجوج داسې دوه مخلوقه دي چه د هر قوم سره ودرولې شي نو هغوی پرې خامخا ډیریږي. (او په روایت د بخاري کښې دي: د یاجوج او ماجوج نه زر کسان او ستاسو نه یو برابر دي رقم الحدیث: ۲۱۹) نو د صحابه کرامو نه بعض غم کم شو.

(الترمذي: ۳۱٦۸) وصححه والنسائي والحاكم وصححه، واحمد (۱۹۸۹۷) وقال شعيب الارناووط: حديث صحيح وهذا اسناد ضعيف وضعفه الالباني).

او دا واقعي خبره ده چه ټول انسانان د یاجوج ماجوج په نسبت کم دي، بیا نور انسانانو کښې مسلمانان کم دي لکه احصائیاتو والا وائي چه په دنیا کښې تقریباً پنځه اربه او دیرش کروړه انسانان وسیږي، پدې کښې څلور اربه دیرش کروړه انسانان کافر دي، پدې کښې یهود، نصارئ، هندوان، سکهان، او دهریه دي، او یو ارب خلك مسلمانان حسابیږي بیا په مسلمانانو کښې چانړ وکړه، په دوی کښې شیعه، قادیاني، مرزائي، نام نهاد مشرکان قبر پرست، نو شیعه څومره ډیر دي دا هم ترې بهر کړه، دغه شان قادیانیان مرزائیان هم ترې لرې کړه، مشرکان هم ترې لرې کړه ځکه چه د دوی عقیدې هم غلطې دي. نو صحیح توحید عقیدې والا چه ګناهګار وي ډیر کم پاتې کیږي. اګرکه دوی هم والحمد لله في نفسه ډیر مخلوق دې.

بیا رسول الله وفرمایل: [إِنِّي لَأَرْجُوا أَنْ تَكُونُوا رُبْعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَكَبَّرُوا] زما د الله نه امید دې چه تاسو به څلورمه حصه جنتیان یئ؛ نو صحابه کرامو الله اکبر وویلو، بیا ئې وفرمایل: زما امید دې چه تاسو به ثلث اهل الجنة یئ؛ یعنی دریمه حصه خلك. هغوی تکبیر وکړو بیا ئې وفرمایل: زما امید دې چه تاسو به نیمائي جنتیان یئ. بیا هغوی تکبیر وکړو. راوي وائي چه زما یاد نۀ دي چه داسې ئې وویل چه تاسو به دوه برخې جنتیان یئ او که نۀ؟.

(بخاري في الرقاق باب ٤٦) ومسلم في الايمان حديث ۳۷۹، ۳۸۰) وابن ماجه في الزهد باب ۳٤).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ: الله تعالیٰ ددې سورت په شروع کښې عام انسانان مخاطب کړي او ورته فرمائیلي ئې دي چه د خپل رب نه د همیشه دپاره ډیرې والا ژوند اختیار کړئ، د هغه د حکمونو پابندي وکړئ، نیك عمل وکړئ او د بدو نه بچ شئ، ځکه چه د قیامت زلزله ډیره لویه حادثه ده او دا به دومره هیبتناکه وي چه د ډیرې یرې د وجه نه به میندې خپل

تی رودونکی ماشومان هیر کړی، امیدوارې به خپل امید وارتوی، او هر انسان به خپل هوش د لاسه ورکړی او داسې به معلومیږی چه تولو خلقو د نشې څهٔ شې څکلې دې. حالانکه داسې خبره به نهٔ وی، بلکه د الله تعالیٰ د سخت عذاب د تصور په وجه به د دوئ دا کیفیت جوړ شوې وی.

اِنَّ زَلْزَلَةَ: ددې زلزلې دوه تفسیره دی (۱) یو په ذکر شوی حدیث کښې راغلے چه په میدان محشر کښې به راځی، دیته زلزلة القلوب وائی، یعنی زړونه به ئې وخوزیږی او هیبت کښې به شی. او دا په حدیث د بخاری کښې ذکر دې.

(۲) دویم: دا زلزله قیامت ته ډیره نزدې یوه نښه ده، یعنی قیامت نه مخکښې د دنیا په ژوند کښې به واقع کیږی. دې زلزلې نه پس به نمر د مغرب نه راخیژی، غرونه به ذره ذره شی او وابه لوزی، په زمکه به داسې رَپ رپې راشی چه هیڅ یو شې به په خپل ځای پاتې نشی، میندې به خپل تی رودونکی بچی هیر کړی، امیدوارې ښځې به خپل حمل وارتوی او ماشومان به بوډاګان شی. دا به په اصل کښې د الله یو عذاب وی چه په دې کښې به هغه خپل ناکاره مخلوق آخته کوی. (بخاری وفتح البیان)

او دا زلزله به د اولې شپیلۍ وهلو نه پس شروع کیږی. کله چه بندګان د قبرونو نه راپورته کړې شی. دا په سورة (اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا) کښې راغلې ده.

که دا دویم تفسیر واخستې شی نو مُرْضِعَة او ذَاتِ حَمْل به په خپل حقیقت باندې وی، او که اول تفسیر واخستې شی نو دا به په تعلیق باندې حمل وی یعنی په قیامت کښې که چرته تې ورکونکی یا حمل والا زنانه وې نو هغه به ئې د سخت هیبت نه ګوزار کړې وې. مګر ظاهر دا ده چه دا هم په حقیقت حمل دې او هغه دا چه کومه زنانه چه تې ورکونکې ده او پدې حالت کښې وفات شوی وی نو په دغه حالت کښې به راپاځیږی دغه شان به حامله هم وی. لکه د حدیث نه دا معنیٰ معلومیږی [يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلٰى مَا مَاتَ عَلَيْهِ] هر بنده په هغه حالت راپورته کولې شی په کوم چه وفات شوې وی.

(صحیح مسلم: ۷٤۱۳)

او دا دواړه تفسیرونه د احادیثو نه معلوم دی او دواړه حالتونه په بندګانو راځی.

مُرْضِعَةٍ: دا هغه زنانه ده چه فی الحال په تی ورکولو مشغوله وی.

ذَاتِ حَمْلٍ: دا هغه زنانه ده چه نوې حمل ئې اخستې وی او حمل باندې ئې کمه موده تیره شوی وی نو دا په خیټه کښې مضبوط وی او حامله هغه زنانه ده چه حمل ئې لوی

شوې وي، نو هغه زر پریوزي نو دلته ئې اوله زنانه ذکر کړه اشاره ده چه هیبت به دومره زیات وي چه قوي حمل به ئې هم ضائع شي۔

وَتَرَى النَّاسَ سُكٰرٰى: دا هر لیدونکي ته خطاب دے چه ته به خلك وینې په قیامت کښې چه نشه به وي ښکه چه کله هیبت زیات شي نو دماغ کار پریدي لکه د لیونو په شان شي۔

وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيْدٌ: که په چا باندے عذاب نه وي هغه به هم یریږي ښکه چه څوك د بل چا سخت عذاب وینی نو په هغه باندے هم هیبت راځي۔ او دا په ابتداء کښې داسے حالت وي روستو په مؤمنانو باندے الله تعالیٰ امن راولي۔ د قیامت ډیره سخته او اوږده ورځ ده نو ددے وجه نه کله نا کله په مؤمنانو هم سخته راځي، بیا به الله تعالیٰ امن ورکوي، بله دا چه کله د قبر نه راپاځیږي نو ملائك به ورته وائي چه مه یریږئ لیکن هغوي به بیا هم یریږي ښکه چه بعض غمونه او دردونه او پریشاني د سفر او ناشنا لارے سره لازم وي۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ
او بعض د خلقو نه هغه څوك دي چه جګړے کوي په باره د الله تعالیٰ کښې په غیر
عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ﴿۳﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهٗ
د پوهے نه او روان وي د هر شیطان سرکش پسے۔ لیکلے شویده په شیطان چه بیشکه
مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهٗ يُضِلُّهٗ وَيَهْدِيْهِ
څوك چه دوستي کوي د هغه سره نو یقیناً هغه به ئې ګمراه کوي او روانوي به ئې
اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۴﴾
عذاب د اور ګرم ته۔

تفسیر: اُوس الله تعالیٰ رتنه ورکوي هغه خلکو ته چه تقویٰ نهٔ اختیاروي او د الله په باره کښې جګړے کوي، د هغهٔ توحید نهٔ مني، قیامت نهٔ مني۔ مفسرین وائي چه دا آیت کریمه د نضر بن حارث په باره کښې نازل شوے، چه هغه ډیر غټ جګړه مار، او ددے خبرے منکر وو چه الله تعالیٰ به دوباره مړي ژوندي کوي۔ د بعض مفسرینو وینا ده چه

دا آیت د ولید بن مغیره او د عتبه بن ربیعه په باره کښې نازل شوے. بهرحال آیت چه د هر چا په باره کښې نازل شوے وی، لیکن ددے مفهوم عام دے او هر هغه کس ته شامل دے کوم چه د الله تعالیٰ د کامل قدرت او د نبی کریم ﷺ د نبوت نه انکار کوی، الله تعالیٰ دپاره اولاد ثابتوی، او د خیر او صلاح نه لرے د هر یو شیطان پیروی کوی، شیطان به دے د حقے لارے نه لرے کوی، او د جهنم اُور ته به ئے رسوی.

فِي اللهِ : فِيْ شَانِ اللّٰهِ وَذَاتِهٖ وَصِفَاتِهٖ وَقُدْرَتِهٖ وَتَوْحِيْدِهٖ . یعنی د الله تعالیٰ د ذات او صفاتو او قدرت او د هغهٔ د توحید په باره کښې جګړه کوی.

بِغَيْرِ عِلْمٍ: یعنی دلیل شرعی ورسره نشته.

كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ : ۱ – ددے نه مراد یا شیطانان دی. ۲ – یا رُؤْسَاءُ الْكُفْرِ وَالدُّعَاةِ اِلَى الْاَهْوَاءِ وَالْآرَاءِ] مراد دی، یعنی د کفر مشران او هغه خلك چه خواهشاتو او خپلو رائے ګانو ته دعوت ورکوی. لکه نضر بن الحارث وغیره. حافظ ابن کثیرؒ لیکی چه دا حال د بدعتیانو ګمراهانو دے چه د ښکاره حق نه مخ ګرځوی او د باطل تابعداری کوی، او پریږدی هغه څه چه الله تعالیٰ په رسول الله ﷺ باندے نازل کړیدی او تابعداری کوی د ګمراهئ د مشرانو چه هغوی بدعاتو ته په خپلو خواهشاتو او آراؤ سره بلنه ورکوی.

مَّرِيْدٌ: سرکشه، خالص فساد ګر، مَرید د مَرْد نه دے د وښتو نه خالی کیدو ته وئیلے شی. نو مرید ورته ځکه وائی چه دا خالی دے د هر خیر نه.

كُتِبَ عَلَيْهِ : اَیْ قُضِیَ عَلَى الشَّيْطَانِ . (قتادهٔ) یعنی په شیطان باندے دا فیصله شویده. یا مقرر کړے شویده په هغه باندے. دا لیکل تقدیری مراد دی یعنی الله تعالیٰ په دهٔ باندے په تقدیر کښې دا خبره لیکلے ده. یا کتابت په معنیٰ د لزوم سره دے. یعنی د شیطان د تابعدارئ سره دا خبره لازمه ده چه انسان به ګمراه کوی.

تَوَلَّاهُ: تولی نه مراد د شیطان سره دوستی کول دی. یعنی د هغه تابعداری او تقلید کوی. (ابن کثیرؒ)

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ
اے خلقو که یئ تاسو په شك کښې د دوباره ژوند نه نو (خپل پیدائش ته اُوګوره)
فَاِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ
یقیناً مونږ تاسو پیدا کړی یئ د خاورے نه بیا د نطفے نه بیا د توتے د وینے نه بیا د

مُضۡغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيۡرِ مُخَلَّقَةٍ
توټې د غوښې نه (کرېندی نه) چه پوره اندامونو والا او نه پوره اندامونو والا
لِّنُبَيِّنَ لَكُمۡ وَنُقِرُّ فِي الۡاَرۡحَامِ مَا
دے دپاره چه بیانوو تاسو ته (قدرت خپل) او اُوسوو مونږ په رحمونو کښې څومره
نَشَآءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخۡرِجُكُمۡ طِفۡلًا ثُمَّ
چه مونږ غواړو تر نيټې مقررے پورے بيا را اُوباسو تاسو لره واړهٔ بيا (پالنه کوو ستاسو)
لِتَبۡلُغُوۡٓا اَشُدَّكُمۡ وَمِنۡكُمۡ مَّنۡ يُّتَوَفّٰى
دے دپاره چه اُورسيږئ ځوانئ خپلے ته، او بعض ستاسو نه هغه دی چه مړ کړے شی
وَمِنۡكُمۡ مَّنۡ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرۡذَلِ الۡعُمُرِ لِكَيۡلَا
او بعض ستاسو نه هغه دی چه واپس کړے شی سپك عمر ته، عاقبت دا شی چه نهٔ
يَعۡلَمَ مِنۡۢ بَعۡدِ عِلۡمٍ شَيۡـئًا وَتَرَى الۡاَرۡضَ هَامِدَةً
پوهيږی روستو د پوهے نه په هيڅ څيز باندے، او وينے به ته زمکه اوچه پرته
فَاِذَآ اَنۡزَلۡنَا عَلَيۡهَا الۡمَآءَ اهۡتَزَّتۡ وَرَبَتۡ
نو کله چه نازل کړو مونږ په هغے باندے اُوبه نو اُوخوزيږی او بوګه شی
وَاَنۡۢبَتَتۡ مِنۡ كُلِّ زَوۡجٍۢ بَهِيۡجٍ ﴿٥﴾
او را رزغون کړی د هر قسم بوټی تازه نه۔

تفسير : مخکښې د قيامت حالات او د هغے هيبتونه بيان شو نو اُوس د قيامت د ورځے اثبات کوی، او مشرکانو دا خبره د عقل نه لرے ګڼړله چه مړی به څنګه راژوندی شی نو د هغوی دپاره دلته د بعث بعد الموت عقيده بيانيږی او فرمائی چه ددے انکار په اصل کښې د تمامو بيماريو جړه ده۔ نو دوه عقلی دليلونه ئے پيش کړی۔ اولنے دليل دادے چه الله تعالیٰ د تولو نه مخکښے آدم عليه السلام د خاورے نه پيدا کړو، بيا باقی انسانان ئے د مور او پلار د منی نه پيدا کړل۔ د پلار نطفه د مور رَحِم ته ورسيده، هغه ئے اول جَم شوے وينه جوړه کړه، بيائے د غوښے يوه بوټئ سازه کړه، او دا بوټئ کله د الله تعالیٰ په

مرضۍ سره د ماشوم شکل اختیاروي، او کله په دے کښې ساه وانۀ چولے شي او د رَحِم نه وغورزیږي. او الله تعالیٰ داسے ځکه کوي دے دپاره چه انسان د هغۀ قدرت، علم او ښائسته تدبیر باندے ایمان راوړي، د هغۀ د عظمت اقرار اوکړي، هغۀ سره محبت وکړي، او د هغۀ بندګي وکړي. بیا چه کومه بوټۍ د بچي شکل اختیار کړي هغه یوے معلومے مودے پورے په رَحِم کښې د پاتے کیدو نه پس پیدا کیږي نو ډیر زیات کمزورے بچے وي، بیا غټیږي تردے چه کامل ځوان شي. او ځینے ماشوم د بالغ والي نه مخکښے مړ کیږي، ځکه چه د حکمتِ الٰهي تقاضا هم دا وي. او ځینے خلق اُوږد عمر مومي تردے چه خپل هر څۀ د لاسه ورکړي او عقل او هوش ئے ختم شي.

آدم علیه السلام د خاورے نه او د هغۀ اولاد د مني د قطرے نه پیدا کیدل ددے خبرے قطعي او واضح عقلي دلیل دے چه کوم الله تعالیٰ چه دا په اول ځل په داسے طریقه پیدا کړو، هغه ددۀ په دوباره پیدا کولو قادر دے، په دے کښې د هیڅ شک شبهے ګنجائش نشته.

نو لکه څنګه چه تاسو د مور د رَحِم نه راوتي یئ نو دغه شان د قبر د رَحِم نه به هم قیامت ته راپورته کیږئ. دا ښۀ مثال دے.

اِنۡ كُنۡتُمۡ فِيۡ رَيۡبٍ : ددے جزاء پټه ده. فَانۡظُرُوۡٓا اِلٰى مَبۡدَءِ خَلۡقِكُمۡ. نو تاسو خپل ابتدائي پیدائش ته وګورئ.

مُضۡغَةٍ: کرینډے، هغه هډوکے چه لا سخت شوے نۀ وي.

لِّنُبَيِّنَ لَكُمۡ: اَيۡ قُدۡرَتَنَا وَعِلۡمَنَا. یعنی تاسو ته ښکاره کوو خپل قدرت او علم. ځکه چه انسان چه په خپل خِلۡقَت (پیدائش) باندے سوچ وکړي نو الله تعالیٰ به وپیژني، چه که ټول عالَم راجمع شي، داسے پیدائش به ونکړي.

وَنُقِرُّ فِي الۡاَرۡحَامِ : الله تعالیٰ ورله په رحم کښې قرارے ولے ورکوي؟ ځکه چه د ماشوم بدن کمزورے وي، او د دنیا هواء سخته ده، که دنیا ته زر رابهر شي نو ژوند به ونکړي.

طِفۡلًا : یعنی ماشومان چه د مور تابع وي.

ثُمَّ لِتَبۡلُغُوۡٓا: اَيۡ ثُمَّ نُرَبِّيۡكُمۡ. بیا الله ستاسو لږ لږ په آرام آرام سره پرورش کوي.

اَرۡذَلِ الۡعُمُرِ: چه دا د هَرَم او خَرف زمانه ده چه دا (۷۵) کاله عمر دے. (عليؓ) یا اتیا کاله دے. قتادةؒ وائي دا د نوي کالو عمر دے. ظاهر دا ده چه تخصیص پکښې نشته.

نو دا دومره حالات په تا باندے بدل شو چه اول ورو کوالے او بیا غټوالے او بوډاوالے راغلو هر کله چه الله تعالیٰ داسے ګران کارونه کولے شي، نو آیا هغه ګنے پدے خبره قادر نۀ دے

چه ستا بدنونه د قبرونو نه راپورته کړي؟!۔

وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً: دَ دوباره ژوندون بل دليل دادے چه د اُوبو او ګياه نه بغير زمکه مړه شي، او کله چه باران ورېږي نو په دے کښې ژوند راشي او حرکت پيدا کړي، او د اُوبو د اثر په وجه خاوره بوګه شي، او بيا په دے کښې قِسماقسم بوټي راخيږي۔ د خاورے حيثيت د مور د رَحِم غوندے وي، او د باران اُوبۀ د نطفے پشان وي۔ او څنګه چه نطفه د مور په رَحِم کښې پرورش قبلوي، دغه شان تخم هم په خاوره کښې پرورش قبلوي، او څۀ ورځے پس يو ژوندے او تازه بوټے بره راخيږي، او بيا يو معلوم مودے پورے کله چه پتے پوخ شي نو انسان دا پريکوي، لکه څنګه چه انسان خپل ليکلے عمر تيرولو نه پس رخصتيږي۔ دا هم ښکاره دليل دے۔

هَامِدَةً: مَيِّتَةً يَابِسَةً۔ مړه اُوچه لکه اُور چه کله مړ شي۔ هامده هغه اُوچه زمکه ده چه هيڅ ګياه نۀ راټوکوي۔

اهْتَزَّتْ : يعنې وخوزيږي په ګياه رازرغونولو۔ اَیْ اَهَلَّتْ لِلْاِنْبَاتِ ۔ يعني د رازرغونيدو دپاره قابله شي۔ .

وَرَبَتْ: يعني راوپړسيږي، راپورته شي۔ او زياته شي۔

زَوْجٍ : صِنْفٌ مِنَ النَّبَاتَاتِ ، دا د ګيا هګانو قسمونو ته وئيلے شي۔ زوج ورته ځکه وائي چه په هغے کښې جوړۍ وي، نر او ماده، خوارۀ او تراخۀ۔

بَهِيْجٍ: ښائسته/ تازه۔ نو دا اُوچه زمکه چا شنه کړه؟ الله تعالیٰ۔ نو دغه شان به دا اُوچه زمکه چه انسانان پکښې خاورے شويدي بيرته راتازه کړي او انسانان به ترے رابهر کړي۔

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهٗ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَ
دا دليل دے پدے خبره چه بيشکه الله تعالیٰ حق دے او يقيناً هغه به ژوندي کوي مړي او
اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٦﴾ وَّاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ
يقيناً هغه په هر شي قدرت لرونکے دے۔ او يقيناً قيامت راتلونکے دے، نشته هيڅ شک
فِيْهَا وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُوْرِ ﴿٧﴾ وَ
په هغے کښې او يقيناً الله تعالیٰ به راپورته کوي هغه څوک چه په قبرونو کښې دي۔ او

مِنَ النَّاسِ مَنۡ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٍ وَّلَا
بعض د خلقو نه هغه څوك دي چه جګړه کوي په باره د الله کښې په غير د علم نه او بغير
هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيۡرٍ ﴿۸﴾ ثَانِيَ عِطۡفِهٖ
د هدايت نه او بغير د کتاب رڼرا کونکي نه۔ اړونکے دے اړخ خپل لره (تکبر کوي)
لِيُضِلَّ عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ ؕ لَهٗ فِي الدُّنۡيَا خِزۡيٌ وَّ
دے دپاره ګمراه کوي خلق د لارے د الله تعالیٰ نه دهٔ لره په دنيا کښې شرمندګي ده او
نُذِيۡقُهٗ يَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ عَذَابَ الۡحَرِيۡقِ ﴿۹﴾ ذٰلِكَ بِمَا
اُوبه څکو دهٔ ته په ورځ د قيامت عذاب د اُور سوزونکي۔ دا په سبب د هغه عملونو دي
قَدَّمَتۡ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيۡسَ بِظَلَّامٍ لِّلۡعَبِيۡدِ ﴿۱۰﴾
چه مخکښې ليږلي دي لاسونو ستا او يقيناً الله تعالیٰ نهٔ دے هيڅ ظلم کونکے په بندګانو۔

تفسير : د انسان د پيدائش او د بوټو د پيدائش سره متعلق چه کومه خبره بيانه شوه، دا ددے خبرے دليل دے چه الله تعالیٰ په حقه دے او دغه الله تعالیٰ مړي ژوندي کوي، او هغه په هر يو شئ باندے قادر دے، او دا ددے خبرے هم قطعي دليل دے چه قيامت به راځي، په دے کښې هيڅ شك نشته، او الله تعالیٰ به مړي د قبرونو نه دوباره ژوندي کوي او هغه به را پورته کوي، او د هغوئ د اعمالو بدله به هغوئ له ورکوي۔

ذٰلِكَ: ۱–د سيبويهٔ او زجاج په نيز ترکيب داسے دے : اَلۡاَمۡرُ ذٰلِكَ ۔ خبره همداسے ده څنګه چه ما بيان کړه۔ يا مطلب دا دے [ذٰلِكَ الصُّنۡعُ الۡبَدِيۡعُ حَاصِلٌ بِسَبَبِ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الۡحَقُّ]۔ يعنې دا ناشنا پيدائش د بوټو او د انسانانو حاصل دے پدے وجه چه الله تعالیٰ حق او ثابت ذات دے۔

يَبۡعَثُ مَنۡ فِي الۡقُبُوۡرِ : دا تخصيص بعد التعميم دے۔ ټول مړي به راژوندي کوي که هغه حيواناتو خوړلي وي، يا اُوبو وړي وي، او خاصکر په قبرونو کښې چه ښخ وي هغه به هم راژوندي کوي، دا ټول د الله تعالیٰ په قدرت کښې يو شان دي۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يُّجَادِلُ : بيا زجر دے هغه خلکو ته چه د الله تعالیٰ په باره کښې جګړے کوي۔ يعنې داسے ښکاره دليلونه ثابت شو او بعض خلك بيا هم جګړے کوي۔

داسے آیت مخکښې هم ذکر شو، فرق دا دے چه مخکښې د عوامو جاهلانو گمراهانو حال بیان شویدے چه خپله علم نهٔ لری بلکه د نورو د گمراه کُن علم دعویدارو پسے لګیږی او د الله تعالیٰ په باره کښې د دروغو او بے بنیاده خبرے کوی۔ او دلته مشران، لیډران، ناکاره علماء مراد دی لکه ابوجهل چه د کفر او کبر او نخوت مُجَسَّمَه نمونه وه، او خلقو لره به ئے د حقے لارے نه د لرے ساتلو دپاره هر قِسم کوشش کولو، لیکن د آیت مفهوم عام دے او د کفر او بدعت تمام گمراه کُن مشرانو ته شامل دے، چه هغوئ د خپل خواهش په تابعدارئ کښې د الله او رسول په باره کښې داسے خبرے کوی چه د صحیح عقل یا صریح نقل نه د هغے دپاره هیڅ دلیل نهٔ ملاویږی، او داسے متکبران وی چه څټ تاووی او د خلقو نه په مخ اړولو سره ګرځی، او د دوئ مقصد د الله بندګان ګمراه کول وی۔ او پدے کښې د شریعت تولے مسئلے او عقیدے داخلے دی چه څوك د هغے نه اعراض کوی پدے آیت کښې داخل دے۔

الله تعالیٰ د داسے تولو خلقو انجام دا اوښودلو چه هغه دوئ په دنیا کښې رسوا کوی، او په آخرت کښې جهنم د دوئ انتظار کوی۔ او په دے ورځ به دوئ ته وئیلے کیږی چه دا ذلت او رسوائی او دا عذاب ستاسو د لاسونو ګټه ده، الله تعالیٰ په خپلو بندګانو باندے ظلم نهٔ کوی۔

د بعضِ مفسرینو وینا ده چه په دواړو آیتونو کښې یو قِسم خلق مراد دی، او د تکرار نه مقصد د دغسے خلقو زیاتی بدی بیانول دی، ځکه چه په بل آیت کښې ددے کافرانو په باره کښې زیاتی وئیلے شوی دی چه دوئ سره د خپلے دعوے په رشتین والی باندے نهٔ څهٔ عملی دلیل شته، نهٔ عقلی، او نهٔ د قرآن کریم کوم آیت د دوئ د وینا تائید کوی۔

بِغَيْرِ عِلْمٍ: دا درے الفاظ په سورة آل عمران کښې ذکر شویدی علم نه مراد علم بدیهی دے او هُدًى دلیل نظری دے او کتاب مُنیر دلیل سَمْعِی ته وئیلے شی۔

(۲) یا علم دلیل عقلی دے او (هُدیً) دلیل وحیی او کتاب منیر دلیل نقلی د پیغمبرانو دے۔ نو دا درے واړه قسمه دلیلونه ورسره نشته۔

ثَانِيَ عِطْفِهٖ: دا حال دے۔ عِطْف اړخ ته وائی۔ اَیْ لَاوِیْ عُنُقِهٖ ۔ (قتادة) یعنی په داسے حال کښې جګړے کوی چه کړونکے دے څټ خپل لره۔ ابن عباس ﷺ او زجاج وائی یعنی متکبر دے۔ ۲ - فرّاءُ وائی چه اړخ اړولو نه مراد اعراض کول دی د ذکر نه۔

یعنی کله چه ورته حق بیانیږی نو مخ اړوی او اعراض کوی او تکبر کښې راځی او

خلك د الله د لارے نه اړوی۔

ذٰلِكَ: یعنی دا عذاب ستا لاسونو مخکښې رالیږلے دے۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ
او بعض د خلقو نه هغه څوك دی چه بندګی کوی د الله تعالٰی په شك باندے نو كه
اَصَابَهٗ خَيْرُ نِ اطْمَاَنَّ بِهٖ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةُ نِ انْقَلَبَ عَلٰى
اُورسیږی دهٔ ته خیر نو کلك شی په هغے او که اُورسیږی دهٔ ته تکلیف واوړی په
وَجْهِهٖ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿۱۱﴾ يَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللهِ
مخ خپل، تاوانی ئے کړه دنیا او آخرت، دا تاوان دے ښکاره۔ رابلی سوئ د الله تعالٰی نه
مَا لَا يَضُرُّهٗ وَمَا لَا يَنْفَعُهٗ
هغه چا لره چه نهٔ ورته ضرر ورکولے شی او هغه چا لره چه نهٔ ورته فائده ورکولے شی،
ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ﴿۱۲﴾ يَدْعُوْا لَمَنْ ضَرُّهٗ اَقْرَبُ
دا ګمراهی ده لرے۔ رابلی (بندګی کوی) هغه چا لره چه ضرر د هغه ډیر نزدے دے
مِنْ نَّفْعِهٖ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ ﴿۱۳﴾
د فائدے د هغه نه، ډیر بد دوست دے او خامخا بد ملګرے دے۔

تفسیر: د ښکاره کافرانو نه پس، په دے آیتِ کریمه کښې د بعضِ هغه منافقانو ذکر کیږی چه هغوئ صرف د دنیوی ګټو په خاطر دا ښکاره کوله چه دوئ مسلمانان شوی دی، تر څو پورے چه د هغوئ دا ګټے ملاویدلے او په څهٔ تکلیف او مصیبت کښې مبتلا شوی نهٔ وو، نو په دینِ اسلام باندے باقی پاتے وو، او کله چه دوئ ته څهٔ تکلیف ورسیدهٔ نو د دوئ اصلی څیره به مخے ته راتله او کفر طرفته به واپس کیدل، او خپل دنیا او آخرت دواړه به ئے بربادول، او دا دیو انسان ښکاره خساره ده، ځکه که چرے دا خلق په خپل ایمان کښې مُخلص وے نو په آخرت کښې به کامیابیدلے، او کومه خساره چه په دنیا کښې راغلے ده، الله تعالٰی به دا هم پوره کړے وے چه بیابه ئے ورته مال او اولاد ورکړے وے۔

مناسبت

مخکښې ئې ووېل چه تقویٰ وکړئ، اُوس وائی چه بعض خلك تقویٰ کوی خو د دنیا دپاره نو د دوی دا تقویٰ کار آمد نهٔ ده، هغه تقویٰ فائده منه ده چه انسان ظاهراً باطناً د الله د حکمونو او د هغه د دین پابند شی۔

شان نزول

په صحیح بخاری کښې د ابن عباس ﷺ نه ددے آیت په تفسیر کښې نقل شوی دی چه بعضِ خلق (د أعرابو نه) به مدینے ته راغلل (او د مسلمانیدو اعلان به ئې وکړو) بیاکه د هغوئ ښځو به هلکان راوړل او د هغوئ په مالونو کښې به زیاتے پیدا شو، نو وئیل به ئې چه دا ښهٔ دین دے، اوکه چرے هلکان به ئې پیدا نشو او په مال کښې به ئې اضافه ونشوه نو وئیل به ئې چه دا خراب دین دے۔ دارنګه که أسونو به ئې بچی راوړل نو وئیل به ئې چه دا ښهٔ دین دے او که اسونو به ئې بچی رانهٔ وړل نو وئیل به ئې چه دا خراب دین دے۔

(بخاری : ٤٧٤٢)

ابن ابی حاتمؒ او ابن مردویۃ د ابن عباس ﷺ نه په صحیح سند سره نقل کړیدی چه د بانډو نه به بعض خلك رسول الله ﷺ ته راغلل چه اسلام به ئې ښکاره کړو خو کله چه به خپلو علاقو ته واپس شو نو که هلته به ئې بارانی کال او د فراخئ کال او د ګډو بزو نه د ښائسته اولادو راوړل وموندل نو وېل به ئې چه دا دین خامخا ښهٔ دے نو مضبوط به شو او که د قحط او خشکئ او د خراب اولادو راوړو کال به ئې وموندو نو وئیل به ئې چه زمونږ پدے دین کښې هیڅ خیر نشته نو الله تعالیٰ (د دوی په رد کښې) دا آیت نازل کړو۔

سیدنا جابر ﷺ فرمائی : یو بانډچی د رسول الله ﷺ سره په اسلام بیعت وکړو، نو هغه ته د مدینے تبه ورسیده نو رسول الله ﷺ ته راغلو ورته ئې ووېل : [اَقِلْنِیْ بَیْعَتِیْ]

ما سره خپل بیعت واپس کړه نو رسول الله ﷺ ترے انکار وکړو، بیا ورته راغلو او دغه خبره ئې ورته وکړه، او دغه شان دریم کرته هم راغلو۔ تردے چه همداسے د مدینے نه وتښتیدو نو رسول الله ﷺ وفرمایل : [اَلْمَدِیْنَةُ کَالْکِیْرِ تَنْفِیْ خَبَثَهَا وَیَنْصَعُ طِیْبَهَا]

مدینه د بټئ په شان ده چه زنګ ختموی (ګنده خلك لرے کوی) او ددے پاك خلك صفا کوی۔ (بخاری : ١٨٨٣)

او ابو سعید خدری ﷺ فرمائی : د یهودو نه یو سړی ایمان راوړو نو د هغه نظر لاړو او مال او اولاد ئې مړهٔ شول نو هغه په اسلام باندے بد فالی ونیوله او دا ئې سپیرهٔ وګڼړلو۔

نبی کریم ﷺ ته راغلو چه ما سره زما بیعت واپس کړه. رسول الله ﷺ وفرمایل:
[إِنَّ الْإِسْلَامَ لَا يُقَالُ] د اسلام بیعت بیرته نهٔ ماتیږی. نو هغه وویل: ما پدے دین کښې هیڅ خیر حاصل نکړو، زما نظر او مال لاړو او اولاد مے مړهٔ شول،
رسول الله ﷺ وفرمایل:
[يَا يَهُودِيُّ الْإِسْلَامُ يَسْبِكُ الرِّجَالَ كَمَا تَسْبِكُ النَّارُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ]
اے یهودی! اسلام سړی داسے ویلی کوی لکه څنګه چه اُور د وسپنے، او سرهٔ او سپینو زنګ ویلی کوی. نو دا آیت نازل شو. (ابن مردویه - فتح البیان) واسناده معلول بعنبسه بن سعید قاله العقیلیّ فی الضعفاء الکبیر ۳/۳٦۸) وتخریج احادیث الکشاف للزیلعی رقم: ۸۱۰):
نو په آیت کښې مونږ ته دا هدایت پروت دے چه د الله تعالیٰ بندګی به صرف د الله تعالیٰ د رضا دپاره کولے شی، تکلیف راځی که راحت، خود غرضه به نهٔ جوړیږی چه په راحت کښې ملګرے وی، او تقویٰ کوی او په تکلیف کښې اوړی.
عَلٰی حَرْفٍ: حرف په اصل کښې طرفته وائی، دلته ترے مراد شك دے یعنی سرګیر او طرف طرف ته روان وی او په اسلام کښې دننه نهٔ وی ننوتے.
فِتْنَةٌ: ددے نه مراد دنیاوی امتحان دے لکه د مال او نفس وغیره مصیبت.
خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ: دنیا ئے هم خانله تاوانی کړه چه د غنیمتونو نه به محرومه وی، خلك به ئے بنهٔ صفت نهٔ کوی، مال او وینه به ئے د مسلمانانو نه محفوظه نهٔ وی. او په آخرت کښې تاوان دا دے چه د اَجر نه محروم شو، او الله تعالیٰ چه د نیکانو بندګانو دپاره کوم نعمتونه تیار کړیدی د هغے نه محروم شو. دے چه کفر کوی او اسلام پریدی آیا پدے سره به د عذابونو او مصیبتونو نه محفوظ شی؟!.
يَدْعُوا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ: دا بیان دے د (اِنْقَلَبَ عَلٰی وَجْهِهٖ) چه په خپل مخ باندے اوړیدل دا دی چه انسان غیر الله ته رامدد شه ووائی او د هغه بندګی وکړی.
یعنی دوی د الله تعالیٰ نه سیوا هغه معبودان رابلی چه که هغه را اونهٔ بلی نو په دنیا کښې دغه معبود دهٔ ته هیڅ نقصان نشی رسولے، اوکه چرے دا را اوبلی او د هغهٔ عبادت وکړی نو هغه په دنیا او آخرت کښې هیڅ فائده نشی ورکولے. ځکه چه دغه معبود خو خپله عاجز دے او بعض پکښې جمادات دی چه په هیڅ ضرر او فائده ورکولو قادر نهٔ دے.
الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ: غیر الله ته رامدد شه وئیل او هغهٔ ته د عبادت آواز کولو ته الله تعالیٰ

دلته ضـلال بـعید وویٔیلو، او په سورة الانعام کښې ئے ورته ارتداد وئیلے دے۔ ﴿وَنُرَدُّ عَلٰی اَعْقَابِنَا﴾ او په سورة الرعد کښې ئے ورته کفر وئیلے دے ﴿وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلَالٍ﴾۔ او په سورة الاحقاف (۱٤) آیت کښې ئے ورته اَضَلُّ (لوی گمراه) وئیلے دے۔ ﴿وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾

يَدْعُوْا لَمَنْ ضَرُّهٗ: دا د مخکښې يَدْعُوْ نه بدل دے۔

سوال وجواب

دلته دوه سوالونه دی (۱) لفظی سوال دا دے چه (لَمَنْ) مفعول دے د (يَدْعُوْ) او په مفعول باندے لام ابتدائیه تاکیدیه نهٔ داخلیږی ځکه لام ابتداء غواړی او مفعول خو معمول وی، روستو وی۔ (۱) جواب: ضعیف تاویل دا دے چه (يَدْعُوْ) د مخکښې (يَدْعُوْ) دپاره تاکید دے۔ او معنیٰ دا ده چه دا مشرك همیشه دپاره خپل معبود رابلی او رابلی۔ او (لَمَنْ ضَرُّهٗ) مبتداء ده او (لَبِئْسَ الْمَوْلٰی) ئے خبر دے۔ (زجاج والفراء)

لیکن دا په کلام کښې تقطیع راوستل دی نو غوره نهٔ ده۔

(۲) دویم دا چه لام زائد دے او په عربیٔ کښې لام د تاکید دپاره زیاتولے شی۔

دویم سوال: مخکښې آیت کښې وائی چه د غیر الله نهٔ ضرر شته او نهٔ فائده او دلته وائی چه ضرر ئے د فائدے نه زیات دے۔ نو مخکښې نفی کوی او دلته اثبات؟

(۱) اول جواب: مخکښې آیت د بتانو او مړو په باره کښې دے چه د هغوی هیڅ ضرر او فائده نشته، بلکه هغوی ته پته هم نشته چه زمونږ څوك عبادت کوی۔ او دے آیت کښې هغه مشرکان او مبتدعین پیران او مُلیان مراد دی چه خلك گمراه کوی او خلکو ته بعضے دنیاوی فائدے د مال او خوراك هم ورکوی لیکن د دغه خلکو ایمان او دین ته نقصان رسوی نو ضرر ئے ډیر زر ورسیږی په نسبت د فائدے۔

(۲) دویم جواب: صاحب د فتح البیان وائی چه مخکښې آیت کښې ذاتی ضرر او فائده مراد ده چه په دغه معبودانو کښې ذاتی هیڅ ضرر او نفع نشته چه تا ته ئے درکړی۔ او دے آیت کښې ضرر د عبادت او فائده د عبادت مراد ده۔ یعنی تهٔ چه ورله عبادت کوے او رامدد شه ورته وائے نو پدے کښې ضرر شته او ستا په گمان چه دوی به مونږ ته فائده راکړی، زهٔ به ترے دعا وغواړم حاجت به مے پوره کړی نو د هغے فائده درکولو په نسبت تا ته ضرر ډیر ملاؤ شو چه د الله تعالیٰ د نظر نه پریوتے او مشرك شوے او د هلاکت کندے ته وغورزیدے۔ نو ضرر د عبادت ئے یقینی دے او فائده ئے وهمی ده۔

اَلْمَوْلیٰ: مددگار ته وئیلے شي۔
اَلْعَشِیْرُ: دا هغه دوست دے چه انسان سره شریك ژوند تیروی۔ یعنی په قیامت کښې به دا باطل معبود د انسان بد مددګار او بد دوست وګرځی چه ددهٔ په خلاف به ودریږی او وبه وائی چه مونږ خو ستاسو د بندګئ نه نا خبره وو۔ یا دا د کافر خبره ده چه خپل باطل معبود ته به ئے کوی چه ته خو زما ډیر بد مددګار ئے او ډیر بد دوست ئے۔
(فتح البیان)

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
یقیناً الله تعالیٰ داخلوی هغه کسانو لره چه ایمان ئے راوړیدے او عملونه ئے کړیدی نیك
جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿۱۴﴾
هغه جنتونو ته چه بهیږی به لاندے د هغے نه ولے، یقیناً الله کوی هغه چه اُوغواړی۔
مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَّنْ يَّنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا
څوك چه ګمان کوی چه هیچرے مدد به اُونکړی د هغه سره الله تعالیٰ په دنیا
وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ
او آخرت کښې نو اُوږد دِے کړی پړے آسمان (چهت) ته بیا دِے پریکړی نو اُودے ګوری
هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ﴿۱۵﴾
آیا بو به ځی چل ددهٔ هغه څه چه دا ئے غصه کړیدے۔

تفسیر: مناسبت: باطل معبودان خپلو عابدانو ته هیڅ نفع نشی ورکولے او الله تعالیٰ هغه ښهٔ مولیٰ دے چه د خپلو عابدانو سره څومره احسان کوی جنتونه ورکوی۔ نو دا د لَبِئْسَ الْمَوْلیٰ سره لګی۔ ۲- دویم دا د تقویٰ سره لګی، مخکښې سړی په شك باندے عبادت کولو نو تاوانی شو او څوك چه په اخلاص او تقویٰ سره بندګی کوی نو الله تعالیٰ ورله داسے بدلے ورکوی۔
اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ: جواب د سوال دے چه الله تعالیٰ ولے بعض خلك ګمراه کوی او بعضو ته هدایت کوی؟ حاصل د جواب دا دے چه الله تعالی په خپله اراده سره د ډیرو حکمتونو دپاره یو کار کوی، هر کار کښې ئے حکمت وی۔

مَنْ كَانَ يَظُنُّ : پدې آیت کښې مشهور دوه تفسیره دي. (۱) چا د رسول الله ﷺ سره لګولې دې او (لَنْ يَنْصُرَهُ) کښې ئې ضمیر رسول الله ﷺ ته راجع کړیدې. او دا ئې وئیلي دي چه په دې آیت کښې د هغه یهودو او مشرکانو او منافقانو ذکر کیږي چه هغوئ به د نبي کریم ﷺ او د مسلمانانو په هره کامیابئ او فتح حاصلولو باندې سوزیدل، او د هغوئ سینې به د غم او غصې نه ډکیدلې. د دوئ په باره کښې الله تعالیٰ وفرمایل چه د دین کوم دشمنان چه په دې خام خیالئ کښې آخته دي چه الله تعالیٰ د اسلامي دین، د خپل نبي (ﷺ) او د مسلمانانو مدد نهٔ کوي، دې وجې نه دوئ به په شك او منافقت کښې پریوتل او ایمان به ئې نهٔ راوړو لکه څنګه چه بني اسد او غطفان کړې وو، او اوس چه کله د الله مدد د خپل دین، د خپل رسول او مسلمانانو دپاره ښکاره شویدې، او ددې په وجه د هغوئ غم او غصه آخر سرته رسیدلې ده، نو مونږ د هغوئ د غم او غصې لرې کولو یوه طریقه ښایو چه هغوئ دې آسمان ته یوه رسئ اُوږده کړي او په هغې دې وخیژي او د آسمان نه دې دغه مدد بند کړي یا دې چَت پورې یوه رسئ زوړنده کړي، او بیا دې هغه خپلې مرئ ته واچوي او پوره طاقت سره دې هغه راکاږي تردې چه هغه رسئ پریکړې شي او د مرئ خفه کیدو په وجه مُردار شي. بیا دې دا او نور خلق اوګوري چه آیا په دې کار سره هغه سبب ختم شو چه د هغې په وجه ددهٔ غم او غصه آخر سر ته رسیدلې وه؟ مطلب دا چه دوئ دې په خپل غم او غصه مرهٔ شي، الله به بیا هم د خپل دین او نبي مدد کوي، تردې چه هغه خپل دین په تمامو دینونو باندې غالب کړي.

الله تعالیٰ د سورت مؤمن په (۵۱) آیت کښې فرمائي :

﴿ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴾

(یقینًا مونږ د خپلو رسولانو او ایمان والو مدد د دنیا په ژوند کښې هم کوو او په هغه ورځ هم کله چه ګواهي ورکونکي اودریږي).

پدې تفسیر سره د ګمان نه مراد تمنا کول دي او د سماء نه مراد آسمان دې یا چهت دې. او د قطع کولو نه مراد بندول د وحي او مدد الهي دې، یا دا چه دا رسئ دې پریکړي دې دپاره چه بل څوك ورنشي او هغه مدد راکولاؤ نکړي. او هَلْ يُذْهِبَنَّ کښې استفهام انکاري دې.

لیکن دا تفسیر دومره غوره نهٔ دې څکه چه بیا دا آیت د هغه زمانې پورې خاص کیږي او فائده ئې ډیره نهٔ راوځي.

(۲) غوره تفسیر دا دے چه (لَنْ يَنْصُرَهُ) کښې د (ه) ضمیر (مَنْ) ته راجع دے او دا د منافقانو او بې دینو خلکو سره لګیږی، تقوی نۀ اختیاروی او دین باندے عمل نۀ کوی، ګمان ئے دا وی چه الله تعالیٰ ما سره مدد نۀ کوی۔ ځوك چه دا یقین لری چه الله تعالیٰ زما مددګار دے ما ته رزق هم هغه راکوی، زما هر څه هغه چلوی، بیا هغۀ کښې تقویٰ وی ځکه چه الله ته خپل ځان محتاج ګنړی، تقویٰ هغه انسانان کوی چه د الله نه مَرَه وَر نۀ وی۔

نو بیا دا روستو جملے په دوه طریقو لګیږی۔ (۱) یعنی مَنْ كَانَ اَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللهُ۔ ځوك چه په الله تعالیٰ بدګمانه وی او د هغه نه نا امیده وی چه هغه ورسره مدد نۀ کوی او دے پدے خبره غصه وی۔ نو الله فرمائی چه بیا اے انسانه! تۀ کوشش وکړه او د الله تعالیٰ نه په غیر مدد حاصل کړه، هغه دا صورت دے چه (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ) یعنی دے ډے آسمان ته یوه رسئ اُوږده کړی او بیا ډے هغه پریکړی نو آیا دے به د هغه ځای نه څه مدد راوړی؟ یعنی که دے آسمان ته ورسیږی هم د الله تعالیٰ نه بغیر د بل ځای نه مدد نشی راوړے (فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ) یعنی بیا ډے وګوری چه آیا پدے کار سره ددۀ غصه ختمه شوه او ځان دپاره ئے مدد حاصل کړو؟، هیڅکله نۀ۔ نو بس د هغۀ نه نا امیدی نۀ ده پکار، بلکه د هغۀ صحیح بندګی وکړه نو هغه به درسره مدد کوی، د هغۀ نه بغیر ستا هیڅ چاره نشته، هغه ته په هرڅه کښې محتاج ئے۔

(۲) دویمه طریقه دا ده چه سماء نه مراد چهت دے نو معنیٰ دا ده چه ځوك په الله باندے غصه وی او د هغه نه خفه وی او د هغه نه نا امیده وی چه مدد ورسره نکوی نو دے ډے چهت ته یوه رسئ زوړنده کړی او ځان ډے پرے پهانسی (مړ) کړی۔ نو فَلْيَقْطَعْ معنیٰ به دا وی چه پدے رسئ سره ډے خپله مرئ خپه کړی (پهانسی کړی) یا ډے رسئ پریکړی او خکته ډے ځان راګوزار کړی نو آیا پدے کار سره به ددۀ غصه ختمه شی او مدد به ورسره وشی، هیڅکله نۀ، یعنی که تۀ ځان مړ هم کړے، تا ته د الله تعالیٰ نه بغیر مدد نشی ملاویدے نو بیا ولے د الله نه نا امیده کیږے او د هغه نه خفګان کوے۔ دے کښې نور تفسیرونه هم شته خو ډیر واضح نۀ دی۔ بغویؒ او قرطبیؒ او قاسمیؒ او ابن عاشورؒ وغیره ذکر کړیدی۔

ثُمَّ لْيَقْطَعْ: کښې نورے معانی دا دی (۱) بیا ډے دغه مسافه قطع کړی او آسمان ته ډے ځان ورسوی او مدد ډے بند کړی۔ (۲) یا قطع په معنیٰ د فیصلے کولو سره یعنی بیا ډے

فیصله وکړی چه آیا پدے طریقه مدد حاصلیږی.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِىْ مَنْ
او دغه شان مونږ نازل کړیدے دا آیتونه ښکاره او یقیناً الله تعالیٰ هدایت کوی چا ته
يُّرِيْدُ﴿۱۶﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا
چه الله ئے اُوغواړی. یقیناً هغه کسان چه ایمان ئے راوړیدے او هغه کسان چه یهودیان
وَالصّٰبِئِيْنَ وَالنَّصٰرٰى وَالْمَجُوْسَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا اِنَّ اللّٰهَ
دی او صابئین او نصاریٰ او مجوسیان او هغه کسان چه شرک ئے کړیدے یقیناً الله تعالیٰ
يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ
به فیصله اُوکړی په مینځ د دوی کښ په ورځ د قیامت یقیناً الله تعالیٰ په هر شی باندے
شَهِيْدٌ﴿۱۷﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهٗ مَنْ فِى
حاضر ناظر دے. آیا نه گورے چه بیشکه الله تعالیٰ سجده کوی دهٔ لره هغه څوک چه په
السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُوْمُ وَالْجِبَالُ
آسمانونو او هغه څوک چه په زمکه کښ دی او نمر او سپوږمۍ او ستوری او غرونه
وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيْرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيْرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ
او ونے او حیوانات او ډیر د انسانانو نه او ډیرو باندے ثابت شویدے عذاب او هغه څوک
يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ
چه الله تعالیٰ ئے سپک کړی نو نشته هغه لره هیڅوک عزت ورکونکے،
اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩ السجدة ﴿۱۸﴾
یقیناً الله تعالیٰ کوی هغه څه چه اُوغواړی.

تفسیر: پدے آیت کښ قرآن کریم ته ترغیب ورکوی او دا د مخکښ سره متعلق دے چه الله تعالیٰ قرآن کریم ښکاره آیتونه رالیږلی دے او هغه چه د چا دپاره د هدایت اراده وکړی پدے سره ورته هدایت کوی. او پدے کښ رسول الله ﷺ ته تسلی او اطمینان

ورکول دي.

وَكَذٰلِكَ: ۱- یعنی لکه څنګه چه مونږ امر کړیدے په صبر سره او د نصرت وعده هم کړیده، دغه شان مونږ دا قرآن کریم هم د تسلئ او د هدایت او استقامت دپاره رالیږلے.

۲- یا لکه چه مونږ د توحید او د قیامت اثبات وکړو په عقلي دلیلونو سره نو دغه شان ددے دپاره مونږ قرآن کریم نازل کړیدے.

۳- لکه څنګه چه ما خپل دلیلونه واضح کړل هغه چا ته چه زما قدرت په مړی راژوندی کولو نهٔ مني نو دغه شان مے خپل نبي محمد ﷺ ته دا قرآن ښکاره آیتونه نازل کړو یعنی ښکاره دلیلونه دي، هدایت کوی چا ته چه الله تعالیٰ د هدایت اراده کړی وی. (طبريّ)

٤- د قرآن کریم صفت بیانیږی چه دهٔ د فصاحت او بلاغت او د عربئ ژبے تول اعلیٰ ترینے خوبئ راجمع کړی دی، ددے آیتونه په خپلو معنو او مقصدونو باندے انتهائی درجه په ډاګه او وضاحت سره دلالت کوی، او الله تعالیٰ چه چا دپاره هدایت غواړی هغهٔ له په دے قرآني آیتونو کښ د غور او فکر کولو توفیق ورکوی، دے دپاره چه حق وپیژني او هغه قبول کړی.

وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِىْ: یعنی قرآن کریم کښ اګرکه د هدایت دپاره ښکاره دلیلونه شته هر چا دپاره لیکن هدایت د الله تعالیٰ په اختیار او اراده سره حاصلیږی نو بنده له پکار دی چه د الله نه ئے وغواړی او په ځان کښ انابت پیدا کړی او په هغهٔ باندے نیك ګمان وکړی.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا: د نبي کریم ﷺ په زمانه کښ د حق او باطل ترمینځه چه کوم جنګ روان وو، او د ایمان والو په خلاف چه کومو خلقو صفونه تړلی وو، پدے آیت کښ د همدے جنګ او د همدے باطل پرستو ذکر شوے دے او دوئ له دهمکی ورکړے شوے چه د قیامت په ورځ به الله تعالیٰ دوئ له ددے باطل پرستئ بدله ورکړی، ځکه چه الله تعالیٰ د خپلو بندګانو د اقوالو او افعالو نه پوره خبر دے، بلکه د هغوئ د زړونو د رازونو نه خبر دے. نو په آیت کښ د عالَم د اقوامو او مشهورو فِرَقو ذکر دے، یوه فرقه هغه ده چه د آیات بیّنات نه فائده اخلی او نورے فِرقے د دغه آیتونو نه اعراض کونکی دی، په دنیا کښ خو مشترك دی لیکن په قیامت کښ به الله تعالیٰ د دوی ترمینځ فیصله وکړی، ځکه چه الله تعالیٰ په دوی باندے عالِم دے، مؤمنان به جنت ته داخل کړی او نور

به جهنم ته.

او دا مناسبت هم دے چه مخکښې ذکر د اعمالو د دواړو فرقو وو او دلته د هغوی ترمینځ فیصله ذکر ده. او په اقوامو د عالَم کښې لوی دوه ډلے دی. مؤمنان او مشرکان.

او دا متعلق دے د (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا) سره چه پدے کښې بیان د متقین او غیر متقین دے.

((صابئین)) نه مراد هغه خلق دی چه د ستورو عبادت ئے کولو. او قتادة وائی چه دا یو قوم دے چه د ملائکو عبادت کوی او قبلے ته مونځونه کوی او زبور کتاب لولی. او د ((مجوسو)) نه مراد هغه خلق دی چه د اُور عبادت ئے کولو او د رنړا او تیارے دواړو جدا جدا خالق کیدو قائل وو. بعضِ وائی چه مجوسو به د نمر او سپوږمئ عبادت کولو.

یو دریم قول دا دے چه دوئ د یهودیت او نصرانیت دواړو نه څۀ خبرے راخستے وے. څینی وائی چه دا هغه خلك وو چه نجاسات (گندگیانے) به ئے استعمالولے.

او د ((مشرکینو)) نه مراد خاص طور سره د عربو کافران دی چه د بُتانو عبادت به ئے کولو. او ددے ډلو پوره تفصیل په سورة البقره آیت (٦٢) کښې ذکر دے.

قتادة فرمائی: ټول اصول ادیان شپږ دی پنځه د شیطان دی او یو د رحمٰن دے.

يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ: ١- جدا والے به راولی د دوی ترمینځ په ځایونو او احوالو کښې نو د دواړو ډلو به یو شان جزاء نۀ وی او په یو ځای کښې به ئے نۀ راجمع کوی. یا جدا والے دا دے چه هرے ډلے ته به خپله خپله نښه ورکړی چه په هغے سره به پیژندلے شی.

٢- یا فصل په معنیٰ د فیصلے سره دے لکه چه مخکښې ذکر شو.

عکرمة وائی: د دوی ترمینځ به داسے فیصله وکړی چه پنځه به شریك کړی او دا امت به یوه ډله جوړه کړی. (فتح البیان)

أَلَمْ تَرَ: پدے آیت کښې د الله تعالیٰ د عظمت او معرفت بیان دے، یعنی د الله د لوی والی او د هغه د معرفت (پیژندګلئ) او د هغۀ د ربوبیت او اُلوهیت بیان دے، دپاره ددے چه بندګان هغه ته سر خکته کړی او د هغه تابعدار شی. او دارنګه دا عقلی دلیل دے د الله په توحید باندے چه ټول عالَم الله تعالیٰ ته سجده لګوی. او پدے کښې د مشرکانو د معبودانو عاجزئ هم بیانوی. او د آیت د آخر نۀ معلومیږی چه په پدے کښې د مخکنو دوه ډلو (مؤمنانو او مشرکینو) صفات ئے بیان کړیدی یوه ډله الله ته عاجزئ والا دی او بله ډله منقاد نۀ دی، نو په روستو آیت کښې به د دوی سزا او جزاء ذکر کوی.

مطلب: یعنی په آسمانونو کښې چه څومره ملائك وسیږی، او په زمکه کښې چه

څو مره پيريان او چارپايان موندلے کيږي، دا ټول الله تعالیٰ ته سر په سجده دي، دغه شان نمر او سپوږمۍ، ستورې، غرونه، ونے، چارپايان او ډير انسانان د خپل خالق او مالك په مخ کښې منقاد او تابع دي، د هغهٔ د حکم منلو نه مخ نهٔ اړوي، ليکن په انسانانو کښې ډير داسے دي چه د هغهٔ مخے ته سر په سجده نهٔ ږدي، دے وجے نه د هغوئ په حق کښې عذاب ليکلے شوے۔ او دا خلق هم اګر که د الله د بندګۍ دپاره خپل سر نهٔ ښکته کوي، ليکن د هغهٔ د قدرت د قانون خو دوئ هم تابع دي۔ د صحت او بيمارۍ، مالدارۍ او محتاجۍ او د ژوند او د مرګ قانون په دوئ باندے هم نافذيږي او د الله تعالیٰ د مرضۍ مخامخ د دوئ هيڅ خبره نهٔ چليږي۔

اَلَمْ تَرَ: اَیْ تَنَبَّہْ۔ يعنی متوجه شه۔

يَسْجُدُ: ۱- سجدے نه مراد تابع کيدل دي۔ ۲- يا د سجدے نه مراد ظاهري سجده ده چه هر مخلوق ئے د خپل شان مطابق الله تعالیٰ ته کوي۔ ملائك سجدے لګوي او په زمکه کښې مخلوق هم۔ د نمر خپله سجده ده چه د عرش د لاندے ئے کوي۔او د سجدے شکل ئے دا هم دے چه سهار کښې الله ته ولاړ وي او زوال وخت کښې سر راخکته کړي او د غروب په وخت کښې الله ته سر په سجده شي۔ او دا څيزونه ئے د ﴿ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِی الْاَرْضِ ﴾ نه روستو خاص ذکر کړل اګر که دا په (مَنْ) کښې داخل دي چه د مَنْ نه مراد عام مخلوق واخلے، خو دا ئے خاص کړل ځکه چه د دوی سجده لګول عادةً بعيد دي۔ او دارنګه ددے څيزونو غالباً عبادت شويدے نو د مشرکانو د خړ کولو دپاره ئے ذکر کړل۔

ابن عطيةٌ ذکر کړيدی چه حِمْيَر قبيلے د نمر عبادت کولو، کنانه د سپوږمۍ، او تميم د دَبَرَان ستورې، او لَخم د مُشْتَرِیْ ستورې، او طَیْ د ثُرَيَا او قريشو د شِعْرَیٰ او اَسَد د عَطَارُد او رَبِيعه د مِرزَم ستورې عبادت کولو۔

الدَّوَآبُّ: کښې غوا، مار او چرګ داخل دے چه د دوی عبادت کړے شويدے۔

وَكَثِيْرٌ: دا مرفوع دے مبتداء ده او خبر ئے (مَرْحُوْمُوْنَ) پټ دے۔ يعنی په دوی باندے رحم کړے شويدے۔ يا [كَثِيْرٌ مِنَ النَّاسِ يَسْتَحِقُّ الثَّوَابَ) ډير انسانان د ثواب مستحق دي۔ او دا ئے جدا راوړو اشاره ده چه د دوی سجده خاص طاعت دے کوم چه عقلاء کوي۔ ليکن که دلته هم د سجدے نه انقياد واخستے شي نو صحيح ده۔ او دا به عطف وي په (مَنْ) باندے د قبيلے د عطف د خاص نه په عام باندے۔ (فتح البيان)

- وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ: مراد د اهانت دا دے چه الله ته سجده پريدي، يا کافر او بد بخته شي۔

هٰذٰنِ خَصْمٰنِ اخْتَصَمُوْا فِيْ رَبِّهِمْ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا
دا دوه ډلے دی چه جګړه کوی په باره د رب د دوی کښې نو هغه کسان چه کفرئے کړیدے،
قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوْسِهِمُ الْحَمِيْمُ ﴿۱۹﴾
پریکولے به شی دوی لره جامے د اُور نه، راړولے به شی دپاسه د سرونو د دوی نه ګرمے اُوبه۔
يُصْهَرُ بِهٖ مَا فِيْ بُطُوْنِهِمْ وَالْجُلُوْدُ ﴿۲۰﴾ وَلَهُمْ
ویلی کولے به شی پدے اُوبو هغه څه چه په خیټو د دوی کښې دی او څرمنے۔ او دوی لره
مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيْدٍ ﴿۲۱﴾ كُلَّمَا اَرَادُوْا اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ
به ګرزونه وی د اُوسپنے نه۔ هرکله چه اراده اُوکړی دوی چه را اُوځی د هغے نه د وجے د غم
اُعِيْدُوْا فِيْهَا وَذُوْقُوْا عَذَابَ
نه نو واپس به کړے شی په هغے کښې او (ورته ونیلے به شی) اُوڅکئ عذاب د اُور
الْحَرِيْقِ ﴿۲۲﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
سوزونکی۔ یقیناً الله تعالیٰ داخلوی هغه کسان چه ایمان ئے راوړیدے
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ
او عملونه ئے کړیدی نیک جنتونو ته چه بهیږی به لاندے د هغے نه ولے،
يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا وَّلِبَاسُهُمْ
اچولے کیږی به دوی ته په هغے کښې د بنګړو د سرو زرو نه او ملغلرے او جامے ددوی به
فِيْهَا حَرِيْرٌ ﴿۲۳﴾ وَهُدُوْٓا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ
په هغے کښې وریښم وی۔ او هدایت کړے شویدے د دوی پاکے وینا ته
وَهُدُوْٓا اِلٰى صِرَاطِ الْحَمِيْدِ ﴿۲۴﴾
او هدایت کړے شوے وو د دوی لارے د ستائیلے شوی ذات ته۔

تفسیر: مخکښې آیت کښې چه کومے ډلے ذکر شوے په دے آیت کښې د هغے نه تعبیر

په دوه ډلو وشو ځکه چه د کفارو ټولې ډلې یوې ډلې ته راجع دی (اَلْکُفْرُ مِلَّةٌ وَّاحِدَةٌ)، یوه ډله مسلمانان، او دویمه ډله د کافرانو په پنځو فرقو باندې مشتمل جماعت دې۔ دواړه ډلې په دنیا کښې د خپل رب او د هغهٔ د دین او شریعت په باره کښې جګړه کوی، او هرې ډلې دعوٰی کړې چه هغه په حقه ده۔ کله چه قیامت راشی نو الله به د دوئ ترمینځه فیصله کوی چه څوك په حقه دې او څوك په باطله، بیا به کافرې ډلې جهنم ته داخلوی، چرته به چه دوئ ته د اُور جامې آغوستولې شی، او د دوئ په سرونو به انتهائی ګرمې اُوبهٔ اړولې شی، چه د هغې د ګرمئ په وجه به د دوئ د خیټو کولمې او غوښې او وازده ویلی شی او بهر ته به را اوځی، او د دوئ د جسمونو څرمنې به پریکړې شی او د بدنونو نه به جدا شی، او په جهنم کښې به دوئ دپاره د وُسپنې ګرزونه وی چه په دې سره به دوئ وهلې شی، او د غم او خفګان او درد نه د تنګیدو په وجه چه کله دوئ راوتل وغواړی، نو په جهنم باندې مامور ملائك به دوئ په وهلو وهلو دوباره واپس کړی او د یو ساعت دپاره به هم دوئ وځکلو ته نهٔ پریدی او ورته وائی به چه تاسو د اور د عذاب خوند اوڅکئ۔

هٰذٰنِ : کښې اشاره ده مخکښې (کَثِیْرٌ حَقَّ عَلَیْهِ الْعَذَابُ) او (اَصْحَابُ السُّجُوْد) ته۔ یعنی کفار او مسلمانان۔

اخْتَصَمُوْا فِیْ رَبِّهِمْ : د ټولو انسانانو دینی اختلاف د الله تعالیٰ په باره کښې دې، څوك د الله تعالیٰ ذات منی او څوك نهٔ، څوك د الله تعالیٰ ټول صفات منی او څوك ئې بعض منی، بعض انسانان د الله تعالیٰ سره شریکان جوړوی او څوك ئې نهٔ جوړوی، په یهود او نصاراو کښې په اصل کښې شرك نشته خو هغوی کښې بل مرض دې چه دوی ټول پیغمبران نهٔ منی، نو څوك د الله تعالیٰ احکام ټول منی او څوك بعض منی چه د مزاج مطابق وی۔ بعض د آخرت منونکی وی او بعض ئې نهٔ منی، او دا دنیاوی اختلاف نهٔ دې ځکه چه هغه جګړه آسانه وی، بلکه دا ډیر لوی اختلاف دې چه پدې باندې جنت او جهنم بناء دې۔

سیدنا علی بن ابی طالب رضی الله عنه فرمائی : چه دا آیتونه زمونږ اصحاب بدر په باره کښې نازل دی چه نبی کریم ﷺ او د هغه ملګری یو طرفته وو او مشرکان په بل طرف کښې وو (چه یو د الله نوم اُوچتولو او بل د الله نوم ورك کول غوښتل او شرك ئې عام کولو) علی رضی الله عنه فرمائی :[فِیْنَا نَزَلَتْ هٰذِهِ الآیَةُ وَاَنَا اَوَّلُ مَنْ یَجْثُوْ فِی الْخُصُوْمَةِ عَلٰی رُکْبَتَیْهِ بَیْنَ یَدَیِ اللّٰهِ یَوْمَ الْقِیَامَةِ] (بخاری فی المغازی باب۸، وتفسیر سورة ۲۲، باب ۳) ۔ دا آیت زمونږ په

باره کښې نازل دے او زهٔ به اول هغه څوك یم چه د قیامت په ورځ به د الله تعالیٰ مخے ته په ګوډو باندے کینو (یعنی زهٔ او ابو عبیدهٔ او حمزهٔ او زمونږ مقابله کښې عتبه، شیبه، ولید بن عتبه) او زمونږ ترمینځ به الله تعالیٰ فیصله کوی۔ ابو ذر ﷺ به قسم کولو سره وئیل چه دا آیت ددے مقابلینو په باره کښې نازل دے لکه دا خبره په صحیحینو کښې ثابته ده۔

فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا : دا د (يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ) تفصيل دے۔ د كفر نه مراد، د الله تعالیٰ ذات او صفات، قيامت، رسول الله ﷺ او د هغه كتاب نهٔ منل دی۔

قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ : ددے نه مراد دا دے چه د جهنم د جنس نه به دوی دپاره جامے جوړولے شی لکه په سورة ابراهیم (۵۰) آیت کښې ذکر دی، یا دا کنایه ده چه اُور به په دوی باندے داسے احاطه کړی وی لکه جامه چه په بدن باندے راتاو شوی وی۔ اوله وجه غوره ده۔

الْحَمِيْمُ : دا هغه ګرمے اُوبهٔ دی چه په جهنم باندے خوټ کیدلے وی او ګرمائش ئے انتهاء ته رسیدلے وی۔

مِنْ فَوْقِ رُءُوْسِهِمُ: ددے نه حقیقی معنیٰ مراد ده لکه د غسل کولو په شان۔ یا ددے نه مراد دا دے چه د دوی په څُلو کښې به دغه اُوبه په زور سره اچولے شی۔

يُصْهَرُ : اَیْ يُذَابُ بِالْحَمِيْمِ ۔ یعنی په دغه ګرمو اُوبه به د دوی په خیټو کښې کولمے ویلی کړے شی۔

وَالْجُلُوْدُ: یعنی څرمنے به ئے ودوړیږی۔ او ددے نه معلومیږی چه د دوی په سرونو به اچولے شی چه څرمنه هم ورله ویلی کړی۔

او په حدیث کښې دی چه ابو هریره ﷺ دا آیت ولوستو او بیا ئے وفرمایل : ما د رسول الله ﷺ نه آوریدلی دی چه فرمایل ئے : ګرمے اُوبه به د دوی په سرونو باندے واړولے شی نو د دوی کوپړئ ته به ورننوزی تردے چه د دوی خیټو ته به ورسیږی بیا به د دوی د خیټو نه وبهیږی تردے چه د دوی د قدمونو نه به وځی او دے ته صهر (ویلی کول) وائی بیا به زوړ حالت ته راواپس شی۔ (الترمذی فی جهنم باب ٤، احمد ٢/٣٧٤) والصحیحة (٣٤٧٠)۔

وَلَهُمْ مَّقَامِعُ : جمع د مِقْمَعَةٌ، او مِقْمَعٌ ده، د وسپنے ګرز ته وئیلے شی۔ د قمع نه دے ذلیله کولو او تکولو ته وئیلے شی۔ یعنی د ذلیله کولو په طریقه به وهلے کیږی او تختیدو ته به ئے نهٔ پریدی، که اراده د تختیدو کوی نو په دغه ګرزونو سره به ئے وهی۔

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ: اُوس د دویمے ډلے جزاء بیانوی۔

يُحَلَّوْنَ: ښائسته کولے به شي۔
اَسَاوِرَ: بنګړی به صرف په لاسونو کښ وی او (وَلُؤْلُؤًا) (ملغلرے) په ټول بدن باندے وی ځکه ئے لُؤْلُؤًا جدا ذکر کړو او داسے په سورة فاطر (۳۳) آيت کښ هم راغلی دی۔ او په سورة الدهر (۲۱) آيت کښ فضه (سپين زر) ذکر دی، اشاره ده چه دا بنګړی به مختلف قِسمونه وی څه د سرو او څه د سپينو او څه نورے ملغلرے به وی۔ يا دا چه دے بنګړو کښ به ملغلرے هم وی، او دا هم صحيح ده چه سو چه د ملغلرو نه جوړ وی۔ (قاله القُشَيرِيّ والقرطبيّ)
وَلُؤْلُؤٌ: دا عطف دے په محل د اَسَاوِرَ باندے چه هغه نصب دے۔ او په (اَسَاوِرَ مِنْ) کښ مِنْ تبعيضيه دے يعني بعض بنګړی به د سرو نه وی۔
وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيْرٌ: يعنی ټول لباسونه به ئے د وريښمو نه وی۔ يا مطلب دا دے چه وريښم ورله په دنيا کښ حرام وو نو دلته به ورله دا لباس د وريښمو حلال وی۔
وَهُدُوْٓا اِلَى الطَّيِّبِ: پدے کښ د جنتيانو جنت ته د داخليدو سبب بيانوی چه دا هغه خلك وو چه په دنيا کښ دوی ته د پاکو خبرو او پاکو عملونو هدايت شوے وو او د الله تعالیٰ په لاره روان وو۔ او (هُدُوْا) ئے مجهول راوړو اشاره ده چه دا هدايت د دوی کمال نهٔ وو بلکه دا ورته الله تعالیٰ کړے وو۔ او دا دليل دے چه جنت د پاکو خلکو ځای دے۔
يا دا هدايت په جنت کښ مراد دے يعني دوی ته به په جنت کښ پاکے خبرے خودلے شي چه هغه يو بل سره ښے خبرے کول دی چه هيڅ بده خبره به نهٔ آوری، يو بل ته به سلام کوی او د جنت په شان نعمتونو باندے به د الله شکر کوی۔ ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰىنَا لِهٰذَا﴾ به وائی۔

طيب قول څه شے دے؟

۱– شَهَادَةُ اَنْ لَّا اِلٰـهَ اِلَّا اللّٰهُ۔ د توحيد ګواهی کول۔ (ابن عباسؓ)
۲– القرآن۔ ۳– سبحان الله والحمد لله۔ ٤– كُلُّ قَوْلٍ طَيِّبٍ ۔ هره پاکه مزيداره خبره مراد ده چه چا ته نيکه نرمه خبره وکړی او هغه پرے خوشحاله شي۔
وَهُدُوْٓا اِلٰى صِرَاطِ: اشاره ده چه د دوی اعمال هم پاك وو لکه څنګه ئے چه اقوال پاك وو۔
الْحَمِيْدِ: کښ اشاره ده چه دغه جنتيانو په دنيا کښ د الله تعالیٰ ډير حمدونه وئيلی

دی۔

اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا وَیَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ
یقیناً هغه کسان چه کفرئے کړیدے او منع کوی خلق د لارے د الله تعالیٰ نه او د مسجد
الْحَرَامِ الَّذِیْ جَعَلْنٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءَ نِ الْعَاکِفُ فِیْهِ
حرام نه هغه چه ګرځولے دے مونږ هغه خلقو لره برابر اُوسیدونکے په هغے کښې
وَالْبَادِ وَمَنْ یُّرِدْ فِیْهِ بِاِلْحَادٍ م بِظُلْمٍ
او مسافر (نو دوی هلاك شو) او چا چه اراده اُوکړه په هغے کښې د کږلیچ په ظلم سره
نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِیْمٍ ﴿۲۵﴾
اوبه څکوو هغه ته د عذاب دردناك نه۔

تفسیر: دا آیت د روستو احکامو د حج دپاره یوه مقدمه ده، او پدے کښې اول زجر ورکوی هغه کافرانو ته چه د هغوی کفر متعدی وی، نور خلك ګمراه کوی، خلك د الله تعالیٰ د لارے او مسجد حرام نه منع کوی۔

مناسبت :

۱- مسجد حرام ځای د تقویٰ دے۔ حج سبب د تقویٰ دے او مشرکان خلك ددے ځای نه منع کوی نو لوی مجرمان دی څکه ورته دغه مخکښې سزاګانے ورکړے شوے۔ نو ددے مناسبت د مخکښې (فَالَّذِیْنَ کَفَرُوْا) سره هم شو چه مشرکانو ته د اُور جامے څکه ورکړے شوے چه یو دوی په الله تعالیٰ کافران شویدی او خلك د الله تعالیٰ د لارے نه منع کوی او دغه شان د مسجد حرام نه خلك منع کوی، او بل دا چه بیت الله د توحید دپاره جوړ وو دوی پکښې شرك شروع کړو نو دا ټول د دوی د عذاب اسباب دی۔

نو په آیت کښې احکام د تقویٰ هم دی۔

اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا: ددے (اِنَّ) خبر پټ دے۔ اَیْ هَلَکُوْا۔ دا خلك تباه شو۔

وَیَصُدُّوْنَ: دا ئے صیغه د مستقبل راوړه اشاره ده چه د دوی منع کول هر وخت دی، ددے وجه نه دا په حُدَیبیه پورے خاص نهٔ دے لکه چه بعض مفسرینو وئیلی دی۔

سَوَآءَ نِ الْعَاکِفُ فِیْهِ وَالْبَادِ: ۱- مجاهد او عطاء وائی: [سَوَاءٌ فِیْ تَعْظِیْمِ الْبَلَدِ

وَتَحْرِيْمِهٖ وَقَضَاءِ نُسُكِهِ الْعَاكِفُ وَالْبَادِ] برابر دي په تعظيم د ښار د مکې او د هغې په تحريم کښې او د هغې سره په عبادت کښې هلته وسيدونکې او مسافر.

۲- يا برابر دي په فضيلت د مانځه او طواف کښې مقيم او مسافر.

قرطبيؒ ليکي چه په دې خبره د ټولو علماؤ اتفاق دې چه په مسجدِ حرام کښې په مونځ کولو، طواف او عبادت کولو او په دې کښې پاتې کيدو سره د الله په ذکر کولو کښې ټول خلق برابر دي. هيڅوک چا له د دغه ځای نه په اوخکلو باندې مجبورولې نشي. البته د مکې د ښار په باره کښې اختلاف دې.

د مجاهدؒ، ابو حنيفةؒ او مالكؒ وغيره رائې دا ده چه د مکې د کورونو نه په فائده آخستو کښې مقيم او بهر نه راتلونکې دواړه برابر دي. او ددې قول مفهوم دادې چه د مکې د عمارتونو اخستل خرڅول جائز نهٔ دي. دې صاحبانو په آيت کښې د (مسجدِ حرام) نه مراد د مکې ښار اخستې دې او د ګڼړو مرفوع احاديثو نه ئې استدلال کړې دې، چه هغه طبرانيؒ، دارقطنيؒ او ابن مردويةؒ او نورو روايت کړي دي، چه په هغې کښې په ډاګه دا خبره بيان شوې چه د مکې د کورونو اخستل خرڅول جائز نهٔ دي.

د شافعيؒ او جمهورو علماؤ رائې داده چه د مکې د ښار عمارتونه او مکانات د مسجدِ حرام غونته نهٔ دي. دې خلقو د (مسجدِ حرام) نه مراد مسجد اخستې دې، او وائي چه د مکې د فتح نه پس نبي کريم ﷺ د اهلِ مکه د کورونو ملکيت د هغوئ دپاره منلې وو، لکه فرمائي چه څوك د خپل کور دروازه بنده کړي هغه به په امن وي، او څوك چه د ابو سفيان کور ته ننوځي هغه به په امن وي. او د بخاري او مسلم حديث دې چه کله نبي کريم ﷺ نه تپوس وشو چه آيا تاسو به په مکه کښې په خپل کور کښې پاتې کيږئ؟ نو هغوئ وفرمايل: آيا (د ابو طالب خوی) عقيل مونږ له څهٔ کور پريښې دې؟. او الله تعالیٰ په قرآن کريم کښې فرمائيلي دي: ﴿ اَلَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ ﴾ (هغه خلق چه د خپلو کورونو نه اوخکلې شو). په دې آيت کښې د کور ملکيت د خلقو دپاره ثابت شوې. او دا هم ثابته ده چه عمر بن خطاب رضي الله عنه د صفوان بن اميه کور واخستهٔ او هغې نه ئې جيلخانه جوړه کړه. ددې دلائلو په رڼرا کښې اوس تقريباً ټول علماء د مکې د عمارتونو اخستل خرڅول جائز ګڼري، او په دې باندې يو قِسم اجماعِ سکوتي شوې ده. والله اعلم.

بِاِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ: يعني کجروي او فساد کوي د وجه د ظلم نه، (يعني ظلم طرفته مائل

وي) ظلم قيد ځكه لګوي چه كله يو انسان د خطائي د وجه نه فساد وكړي لكه په چا راپريوزي هغه ته تكليف وركړي، يا حرم كښ ښكار په خطائي سره وكړي يا د هغه ځاي بوټي په ناخبرئ كښ وشوكوي. نو دا ظلم نۀ دے۔

((الحاد)) لغوي معنیٰ ده انحراف او طرفته كيدل۔

﴿ وَمَنْ يُّرِدْ فِيْهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ ﴾ نه علماؤ استدلال كړے چه مسجدِ حرام كښ څوك د ګناه اراده هم وكړي نو د الله په نيز دے رانيول كيږي، پاتے لا ګناه كول۔

د الحاد او ظلم ډير مصداقات دي

١- الشرك۔ نو مشرك لوي ملحد دے۔ ٢- السرقه۔ (غلا كول)۔ ٣- القتل۔ (خلك وژل)۔ ٤- اِحْتِكَارُ الطَّعَامِ۔ طعام ذخيره كول او حاجيانو باندے نۀ خرڅول۔

٥- كُلُّ مَا نَهٰى عَنْهُ الشَّرْعُ ۔ هر هغه شے چه شريعت ترے منع كړے وي او بنده هغه وكړي نو دا اِلحاد دے، او دا ډيره سخته ده ددے وجه نه بعض سلف به په حرم كښ نۀ وسيدل او دا به ئے وئيل چه ددے ځاي پابندي سخته ده، دا به رانه ونۀ شي، ګناهګار به شو۔

اُوس پكښ خلك تصويران وباسي، غلاګانے كوي، او په خوا كښ ئے ډش او نيټونه لګيدلي وي چه ډير لوي الحاد دے۔

او دا دليل دے چه په حرم كښ بنده صرف د ګناه په ارادے سره د عذاب مستحق كيږي نو ددے نه په منع كولو سره خو دلوي عذاب مستحق دے۔لكه په صحيح حديث كښ دي : درے قسمه كسان الله تعالیٰ ته ډير مبغوض دي، اول الحاد كونكے په حرم كښ دويم، په اسلام كښ د جاهليت طريقه طلب كونكے۔ دريم د مسلمان د قتل طلب كونكے۔ (بخاري : ٦٨٨٢)

وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِيْمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ
او كله چه ځاي وركړو مونږ ابراهيم ته په ځائے د بيت الله كښ (اُووئيل مونږ) چه
لَّا تُشْرِكْ بِيْ شَيْئًا وَّطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَ
شريك مۀ جوړه ما سره هيڅ شے او پاك ساته كور زما دپاره د طواف كونكو او

الْقَآئِمِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۲۶﴾ وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ

اُودریدونکو (عبادت دپاره) او رکوع کونکو او سجده کونکو۔ او اعلان اُوکړه په خلقو

بِالْحَجِّ يَاْتُوْكَ رِجَالًا وَّعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ

کښې د حج نو راځي به تا ته پیاده او سوارهٔ په هر اُوښ خوار باندے (تیز رفتاره سورلۍ

يَّاْتِيْنَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيْقٍ ﴿۲۷﴾ لِّيَشْهَدُوْا مَنَافِعَ لَهُمْ

باندے) چه راځي به دا د هر هرے لارے لرے نه۔ دے دپاره چه حاضر شي فائدو خپلو ته

وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ

او یاد کړي دوی نوم د الله تعالیٰ په ورځو معلومو کښې په هغه څه چه الله تعالیٰ ورکړے

مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَآئِسَ الْفَقِيْرَ ﴿۲۸﴾

دے دوی ته د څارپیانو نه نو خورئ ددے نه او خوراك ورکوئ مصیبت زدهٔ، محتاج ته۔

تفسیر: حافظ ابن کثیرؒ لیکي چه په دے آیتِ کریمه کښې قریشو مشرکانو ته رټنه ورکړے شوے چه کوم کور د اولے ورځے نه دے دپاره جوړ شوے وو چه هلته به صرف د یو الله عبادت کیږي، تاسو په دے کښې په سوونو بُتان کیخودل او د الله نه سیوا مو ددے عبادت کول شروع کړل۔

او په دے آیتونو کښې د الحاد بیان دے چه ابراهیم علیه السلام حرم ددے دپاره آباد کړے وو چه خلك پکښې یو اځے د الله بندگي وکړي خو مشرکان راولګیدل شرك ئے شروع کړو۔ نو په دے آیت کښې دلیل نقلي دے د ابراهیم علیه السلام نه دپاره د رد د شرك۔

او مخکښې د الحاد نه منع وه نو اُوس د حرم پورے خاص طاعت او عبادت بیانوی۔

بَوَّاْنَا: اَیْ اَظْهَرْنَا وَهَيَّاْنَا ۔ مونږ رابنکاره کړو ابراهیم علیه السلام ته او تیار مو کړ هغه ته ځای د بیت الله۔ یا د اقامت دپاره ځای ورکولو او متعین کولو معنیٰ ئے ده۔

مفسرین لیکي چه الله تعالیٰ د یوے هواء په ذریعه ابراهیم علیه السلام دپاره د خانه کعبے ځای معلوم کړو، یعنی هواء دغه ځای صفا کړو او وے وئیل چه ددے د جوړولو نه پس به صرف د هغهٔ عبادت کوئ او هغه به د هر قِسم خیرو او ګندګیو نه پاك صفا ساتئ، دے دپاره چه طواف کونکو، مونځ کونکو او رکوع او سجده کونکو ته تکلیف ونهٔ

رسیږی۔ ابراهیم ﷺ د خپل رب په حکم عمل وکړو او د خپل ځوی اسماعیل ﷺ سره ملګرے شۀ او مسجدِ حرام ئے جوړ کړو۔
بیت الله چا جوړ کړیدے او څنګه ؟ د هغے په باره کښ د سورة البقره تفسیر کتل بنۀ دی۔
وَّطَهِّرْ بَيْتِيَ: د بیت الله پاکوالے ظاهری او باطنی دواړه مراد دی، یعنی د شرك او کفر او بدعاتو او نورو پلیتونه پاك ساتل۔ بیت الله په شرك سره خیرنیږی پدے وجه ئے د پاکوالی حکم وکړو۔
اَنْ لَّا تُشْرِكْ بِيْ شَيْئًا: دا تاکید دے په ابراهیم ﷺ باندے څکه چه هغه خو شرك نۀ کولو۔
وَالْقَآئِمِيْنَ: ۱- په مانځه ولاړ۔ ۲- وسیدونکی د اعتکاف دپاره۔
په بیت الله کښ طواف اول بهتر دے څکه ئے مخکښ ذکر کړو بیا اعتکاف او بیا مونځونه غوره دی۔
وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ: دا خطاب اول کښ ابراهیم ﷺ ته وو، بیا رسول الله ﷺ ته دے۔

مناسبت

مخکښ د توحید اعلان وو اُوس د حج اعلان دے۔ او پدے کښ اشاره ده چه حج داسے عبادت دے چه په هغے کښ د عملی توحید تعلیم دے څکه چه پدے کښ د الله تعالیٰ کورته سفر کول دی په نیت د عبادت سره او طواف کول دی او څاروی د الله تعالیٰ په نوم نذر کول او هغه ذبح کول دی او دا ټول د توحید اعمال دی۔
.څۀ وخت چه جومات تیار شو نو الله تعالیٰ ابراهیم ﷺ ته حکم وکړو چه هغه خلق ددے مسجد د زیارت او د حج کولو دپاره را اُوبلی۔
عبد الله بن عباس ﷺ نه روایت شویدے چه هرکله ابراهیم ﷺ د بیت الله د آبادئ نه فارغ شو نو وے ویل: زۀ فارغ شوم۔ الله تعالیٰ ورته وفرمایل: په خلکو کښ د حج اعلان وکړه۔ هغه ووئیل: اے ربه! زما آوز به چا ته ورسی؟۔ الله وفرمایل: تۀ اعلان وکړه رَسَول ئے په ما باندے دی۔ هغه ووئیل: څنګه ووایم؟ الله وفرمایل داسے ووایه: [يَا اَيُّهَا النَّاسُ اُكْتِبَ عَلَيْكُمُ الْحَجُّ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ] اے خلکو! په تاسو باندے الله تعالیٰ ددے عزتمند کور حج فرض کړیدے۔ ددے د زیارت دپاره دلته راشئ۔ نو الله تعالیٰ دا آسمان او زمکے والو ته ورسولو۔

او بعض وائی چه جبل ابی قُبَیس باندے وختو نو غوږونو کښې ئے گوتے ورکړے او مخ ئے ښئی او گس او مشرق او مغرب طرفته وگرځولو او خلکو ته ئے د حج اعلان وکړو او داسے ئے وویل : اے خلکو ! ستاسو رب یو کور جوړ کړو او په تاسو باندے ئے دے ته راتلل فرض کړل نو د خپل رب قبول والے وکړئ نو د سړو په شاگانو او د میندو په رَحِمونو کښې چه کوم اولاد وو او د هغوی دپاره حج لیکلے شویدے هغوی دغه آواز واوریدو۔ (فتح البیان)

نو الله تعالیٰ د هغه آواز دنیا ته خور کړو او ترڅو پورے چه دنیا باقی وی خلق به د مسجدِ حرام د زیارت او حج دپاره پیدل او سوارهٔ د مشرق او مغرب او شمال او جنوب د لرے علاقو نه راځی۔ ځینی اهل علم وائی چه یمن والو د ابراهیم علیه السلام قبول والے اول کړے وو نو پدے وجه هغوی د ټولو خلکو نه زیات حج کونکی دی۔ (فتح)

حج په سورلئ غوره دے که پیاده ؟

رِجَالًا : یعنی پیاده۔ ددے نه عبد الله بن عباس رضی الله عنه دلیل نیولے دے چه پیاده حج غوره دے ځکه چه الله تعالیٰ پیاده مخکښې ذکر کړیدی۔ نور علماء وائی چه په سورلئ سره غوره دے ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په سورلئ سره حج کړیدے نو رجالًا د نزدے خلکو دپاره دے او (وَعَلٰی کُلِّ ضَامِرٍ) د لرے خلکو دپاره دے۔ دے کښې راجح دا ده چه که د چا تعلیم غرض وو نو په سورلئ بهتر دے لکه رسول الله صلی الله علیه وسلم د تعلیم د وجه نه په سورلئ کړیدے او که د چا تعلیم غرض نهٔ وی نو پیاده غوره دے ځکه چه الله تعالیٰ پیاده مخکښې ذکر کړیدی۔ دا د دواړو دلیلونو تطبیق دے۔ لیکن چونکه پدے وخت کښې نفسونه کمزوری دی که داسے اُوږده مزلونه وکړی نو د حج په اعمالو کښې د ستړی والی د وجه نه مزه ختمیږی او عبادت ډیر نشی کولے، نو بیا ورله په سورلئ بهتر دے۔

ضَامِرٍ: دا هغه څاروی ته وئیلے شی چه د نری بدن والا وی چه په مزل کولو کښې زر نهٔ ستړے کیږی، یا هغه چه د ډیر سفر کولو په وجه تپ او خوار شوے وی۔ او مطلب دا دے چه تاته به د هر طرفنه خلق راځی۔ او پدے کښې ئے دریاب نهٔ دے ذکر کړے ځکه چه مکے ته دریاب نزدے نهٔ دے او که دریاب کښې راشی نو بیا به هم په اُوچه تر بیت الله پورے مزل کوی۔

فَجٍّ: دا د غرونو په مینځ کښې فراخه لارے ته وئیلے کیږی او د مکے ښار ته هره لاره

داسې ده لکه چه د غرونو په مینځ کښې راګوزېږي۔

د حج فوائد

لِّيَشْهَدُوا: دا متعلق دے د (يَأْتُوكَ) پورے۔ یعنی دے دپاره به راځي چه خپلو فائدو ته حاضر شي۔ نو پدے آیت کښې د حج حکمت او غرض بیانوي چه په حج کښې الله تعالیٰ د پنځوسو نه زیات فوائد ایښي دي، چه دا فوائد څه دیني ایماني، څه ثقافتي، څه تجارتي، دنیاوي، تربوي، او څه اُخروي دي۔ دیني فائدے دادي چه الله د حاجیانو ګناه معاف کوي، د هغوئ دعاګانے قبلوي، او ډیر أجرونه راجمع کوي، په احرام، طواف او په مسجد حرام کښې یو مونځ په یو لاکهه دے۔ جنت پرے ملاوېږي۔ او دنیوي فائدے دادي چه د حج په پوره سفر کښې دوئ تجارت کوي، صنعت او کارو کسب زده کوي، او چه کومے تجربے حاصلوي هغوئ له په آینده ژوند کښې فائده ورکوي۔ او په ایام تشریق (لسم تاریخ نه دیارلسم تاریخه پورے) د الله نوم اخلي او څناور قرباني کوي۔

وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ: زمخشري لیکلي چه دلته د (الله د نوم اخستو) نه مراد ذبح کول دي۔ آه۔ دے ته ایام الذبح وائي چه دا د لسم د ذو الحجے نه تر دولسم پورے د جمهورو په نیز دي او د امام شافعيؒ په نیز تر دیارلسم پورے ذبح کیږي۔ او همدا قول قوي دے لکه زمونږ «الحق الصریح» کښې ئے تفصیل وګوره۔

او پدے کښې دے خبرے طرفته اشاره ده چه مسلمانان چه کله هم قرباني کوي یا د غوښو خوړلو دپاره څناور ذبح کوي نو د الله نوم به خامخا اخلي، ځکه چه مقصد په هر حال کښې د الله نوم اخستل دي۔ او (رازقيّ) په دے باندے دا اضافه کړے ده چه مقصد د هغه مشرکینو مخالفت دے چه هغوئ به د بُتانو په نوم څناور ذبح کول۔ یعني پکار خو دا ده چه حاجي په وخت د ذبح کښې د الله تعالیٰ نوم یاد کړي۔ اودے کښې عام اذکار او تکبیرات هم داخل دي۔

وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ: یعني کوم څاروے چه قرباني کړئ د هغے غوښه خپله هم خورئ او محتاجه خلقو ته ئے هم ورکوئ چه هغوئ قرباني نۀ وي کړي۔ دا دم شکر دے پدے وجه خپله هم ترے خوراك جائز دے۔

الْبَائِسَ: د بؤس نه دے سخت فقر ته وئیلے شي او ددے په وجه انسان غمژن کیږي پدے وجه معنیٰ ئے په غمزده سره کیږي او فقیر د هغے وضاحت دے۔

ثُمَّ لْيَقْضُوْا تَفَثَهُمْ وَلْيُوْفُوْا نُذُوْرَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوْا

بیا دې لرې کړي دوی خیرې خپل او پوره دې کړي نذرونه خپل او طواف دې اوکړي

بِالْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ﴿۲۹﴾ ذٰلِكَ وَمَنْ يُّعَظِّمْ حُرُمٰتِ

د کور آزاد نه۔ دا (یاد لرئ) او چا چه تعظیم (قدر) اوکړو د حرمتونو (عزتونو)

اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ

د الله تعالیٰ، نو دا غوره دے دۀ لره په نیز د رب دۀ او حلال کړے شویدي تاسو لره چارپیان

اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ

مګر هغه چه لوستلے کیږي په تاسو باندے (په قرآن کښ) نو ځان اوساتئ د پلیتئ نه

مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ الزُّوْرِ ﴿۳۰﴾ حُنَفَآءَ لِلّٰهِ

چه بندګئ د غیر الله ده او ځان اوساتئ د وینا د دروغو نه۔ (شئ) اخلاص کونکی الله

غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ بِهٖ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا

تعالیٰ ته، مۀ کیږئ شرك کونکی د هغه سره او چا چه شرك اوکړو د الله سره نو ګویا که

خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِيْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ مَكَانٍ سَحِيْقٍ ﴿۳۱﴾

دا راپریوتو د آسمان نه نو وتختوی دۀ لره مارغان یا ګوزار کړي دۀ لره هوا په ځائے لرے کښ۔

تفسیر : قربانی کولو نه پس دې حاجیان د احرام کپړے وغورزوی، ویښتۀ دې اوخرئي، که نوکان غټ وي نو کټ دې ئے کړي، زیر ناف ویښته، او د ترخونو ویښته دې واخلي۔ او صفا ستره جامے دې واغوندي، اوکه نذرئے منلے وو چه په حرم کښ به ځناور ذبح کوم نو هغه دې پوره کړي، او مسجدِ حرام ته دې لاړ شي او د بیت الله طواف افاضه (طواف زیارت) دې وکړي چه دا د حج رکن دے، چه دا د عرفات د وقوف نه روسته او په لسم تاریخ د جمره عقبے د ویشتلو نه پس کیږي۔

ثُمَّ لْيَقْضُوْا تَفَثَهُمْ : تفث خیرے ته وائي عبد الله بن عباس رضی الله عنه فرمائي : [مَنَاسِكُ الْحَجِّ كُلُّهَا] دا د حج ټولو کارونو ته وئیلے شي چه دا په حج کښ شپږ دي، اول رمی د جمراتو، دویم ذبح د ځاروی، دریم حَلْقُ الرَّأْسِ (سر خرئیل یا لنډول) څلورم طواف او پنځم سعی او

شپږم مِنىٰ ته واپس راتلل دي. او چونکه په سر خرئیلو او نوکونو اخستو کښې خیری لرے کیږی نو دے ته ئے ځکه تفث (خیری) وئیلی دی.

وَلْيُوْفُوْا نُذُوْرَهُمْ: که کوم نذر ئے منلے وی، یا د الله تعالیٰ د طرفنه په دهٔ باندے کوم فرضی کارونه وی هغه دے پوره کړی، نو د نُذُوْر نه مراد اعمال د حج دی. یا هدایا او اُضحیه دی. (فتح البیان)

وَلْيَطَّوَّفُوْا بِالْبَيْتِ الْعَتِيْقِ: دا طواف افاضه، طواف رکن، طواف زیارت دے چه په حج کښې فرض دے، او تول حاجیان ورته په یو ځل متوجه کیږی نو ډیره ګنړه پرے جوړه وی. او د اختر په ورځ کیږی چه دائے بهتره ورځ ده او ددے نه که چا روستو کړو نو تو له میاشت کښې کیږی. چه تفصیل ئے په کتابونو د حج او عمره کښې وګورئ.

الْعَتِيْقِ: ۱- زوړ کور ځکه چه په مخ د زمکه اول جوړ شویدے.

۲- آزاد. یعنی د جبابره ؤ د تسلط نه آزاد دے چه هغه وران کړی، مګر قیامت ته نزدے به ورانیږی. ❁یا پدے کښې الله تعالیٰ د ګناهګارو ځتهونه د عذاب نه آزادوی،

❁ یا پدے وجه چه الله تعالیٰ د نوح ؑ د طوفان په وخت د غرقیدو نه آزاد کړیدے.

❁ یا آزاد دے چه د هیڅ بادشاه په ملکیت کښې نهٔ دے راغلے.

۳- یا عتیق معنیٰ ده کریم (عزتمند) او طواف د الله تعالیٰ تعظیم او د هغه بندګی ده او ډیر فضیلت لری چه په خپل ځای کښې ئے کتلے شیٔ.

ذٰلِكَ: اَيِ الْاَمْرُ ذٰلِكَ - خبره همداسے ده. یا اِعْمَلُوْا ذٰلِكَ - پدے خبرو عمل وکړیٔ. دا جمله د دوه کلامونو د جدا والی دپاره راځی.

حُرُمٰتِ اللّٰهِ: شوکانیؒ لیکی چه (حُرُمَات) دَ حُرْمَةٌ جمع ده، او دے نه مراد د الله تعالیٰ هر هغه حکم دے چه هغه په ځای راوړل ضروری دی، برابره خبره ده که هغه د حج سره متعلق وی او که بل کوم عبادت سره، مقصد دا چه کوم سړے د ګناهونو نه ځان ساتی او په خپل زړهٔ کښې دا اِحساس لری چه ددے کارونو کول د الله تعالیٰ د احکامو ډیره زیاته خلاف ورزی ده، نو الله تعالیٰ دهٔ ته ددے لوی اجر ورکوی.

حُرُمات د عزت ځیزونو ته وئیلے شی چه ددے نه مراد مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ مِنْ مَعَاصِيْهِ وَتَعْظِيْمُهَا تَرْكُ مُلَابَسَتِهَا دے یعنی هغه ګناهونه چه الله تعالیٰ ترے منع کړیده او د هغے تعظیم دا دے چه د هغے خواله ورنشی. او دے ته روستو شعائر الله هم وائی. یعنی تول د عزت ځایونو ته هم وئیلے شی لکه کعبه، مسجد حرام، قرآن وغیره.

زجاج وائي: حرمة مَا وَجَبَ الْقِيَامُ بِهِ وَحَرُمَ التَّفْرِيْطُ فِيْهِ۔ دا هغه شے دے چه په هغے باندے مضبوط ودريدل واجب وی او کوتاهي پکښې حرامه وی۔

وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ: يعني اے مسلمانانو! ستاسو دپاره د څناورو غوښه حلاله شويده سيوا د هغه څناورو نه چه هغه د سورتِ مائدے د (۳) آيت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ الآية په ذريعه مستثنیٰ شوی دی۔

چه ترجمه ئے داده: (په تاسو باندے حرام شوے دے مردار څناور او وينه او د خنزير غوښه او په کومے باندے چه د الله نه سویٰ د بل چا نوم واخستے شی، او د کوم مرئ چه خفه کړے شی، او کوم چه د تپکيدلو په وجه مړ شی، او کوم چه د برے نه را پريوزی او مړ شی، او کوم چه د يو څناور د ښکرو وهلو په وجه مړ شوے وی، او کوم چه يو درنده (ددے نه) خوړلے وی سيوا د هغے نه چه هغه تاسو (د مرګ نه مخکښے) ذبح کړی وی او هغه څناور هم په تاسو حرام شوے چه هغه د يو بُت په دربار کښې ذبح کړے شوے وی،

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ: يعني تاسو د الله د حدودو خيال ساتئ، څه چه هغهٔ حلال کړی وی هغه حرام مهٔ ګنړئ او څهٔ ئے چه حرام کړی دی هغه حلال مهٔ ګنړئ، او د بتانو د عبادت نه ځان وساتئ، او د هر دروغ او باطل نه پرهيز وکړئ، او د تولو نه لوی دروغ الله تعالیٰ سره بل څوك شريكول دی۔

(من الاوثان) مِنْ بيانيه دے يعني دغه پليتی د بتانو عبادت دے۔ او دا معنوی پليتی ده۔

قَوْلَ الزُّوْرِ: يعني د دروغو د وينا نه۔ زُوْر کړے خبرے او هره باطله خبره ده۔

زجاج وائي: ددے نه مراد دا دے چه بعض چارپيان حلالول او بعض حرامول، او د ځان نه دا وينا کول چه دا حلال دی او دا حرام۔ يا ددے نه مراد شهادة الزور (يعني د دروغو ګواهی) ده۔

عبد الله بن عباس ﷺ فرمائی: يعني په الله باندے افتراء کول او دروغ تړل۔ يا ددے نه مراد د مشرکانو دا وينا ده چه په تلبيه کښې به ئے وئيل: [لَبَّيْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ إِلَّا شَرِيْكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ]۔ احمد، ترمذی، ابن المنذر وغيره د ايمن بن خريمؓ نه روايت کړيدے چه (يوه ورځ) رسول الله ﷺ تقرير کونکے راپاڅيدو نو وے فرمايل:

[يَا أَيُّهَا النَّاسُ! عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّوْرِ شِرْكًا بِاللهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ قَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ]

(واسناده ضعيف لم يسمع ايمن بن خريم من النبي ﷺ- الضعيفة (۱۱۱۰) وقال في صحيح الترغيب والترهيب رقم (۲۳۰۱) رواه الطبراني في الكبير موقوفا على ابن مسعود باسناد حسن)

اے خلکو ! د دروغو گواهي د شرك سره برابره ده۔ او په صحیح حدیث کښې دي چه رسول الله ﷺ اکبر الکبائر شرك، عقوق الوالدین او قول الزور او شهادة الزور وشمارلو۔ (بخاری: ۲٦۵۳ ومسلم: ۲٦۹/ ۲۷۰) نو زُور شرکی کلمے ته وئیلے شي۔

حُنَفَآءَ لِلّٰهِ: یعنی خپل اطاعت او بندگی صرف الله دپاره خاص کرئ، د شرك او باطل نه مخ وارووئ او د توحید په لاره روان شوئ، او هیڅوك هغهٔ سره مهٔ شریکوئ۔ او حنفاء لفظ د أضدادو نه دے کله استقامت ته وئیلے شي او کله میلان ته۔ او حُنَفاء په ترکیب کښې حال دے، او پدے کښې اشاره ده چه د بتانو او د دروغو وینا نه به ځان ساتل د حنیفیت یعنی اخلاص د وجه نه وي، نهٔ د خپل خواهش یا دنیاوی مفاداتو د وجه نه۔

وَمَنْ یُّشْرِكْ بِاللّٰهِ: پدے مثال سره د مشرك د گمراهئ او هلاکت او بربادئ او د حقے لارے نه د انتهائی لرے والی او د هغه ذلت بیان شویدے او دا چه دهٔ د نجات هیڅ طریقه نشته۔ او دا مثال په دوه طریقو لگولے شي۔

(۱) تَشْبِیْهُ الْمُرَکَّبِ بِالْمُرَکَّب۔ دا تصور وکړه چه یو تن آسمان ته وختو او د هغه ځای نه خکته راپریوتو چه په هواء کښې د هغه نه ساه ووتله او لرے ځای ته ئے گوزار کړو چه هیڅ پته ئے هم ونهٔ لگیده او لاندے د هغه قبر هم معلوم نشو بلکه ذره ذره شو۔ یا مارغان وریسے راغلل هغه ئے په هواء کښې په پنجو کښې وتختولو او هغه ئے پوتي پوتي کړو نو دا انسان به څومره تباه وي چه ددے نه روستو به بله تباهي نهٔ وي۔

(۲) او تشبیه د مفرداتو او تشبیه مفرّق داسے ده: زمخشري وئیلي دي چه د سماء نه مراد توحید او ایمان دے چه په پورته والی کښې د آسمان سره مشابه دے، او څوك چه ایمان پریدي او د الله سره شرك وکړي دا مشابه دے د هغه شخص سره چه د آسمان نه راپریوتے وي۔ او هلاکونکي خواهشات او بدعات مشابه دي د هغه مارغانو سره چه تختونکي دي، یعنی دے په باطلو خواهشاتو کښې اخته شي چه هغه ئے هلاك کړي۔ او هغه شیطان چه دهٔ له گمراه کوي مشابه دے د هغه هواء سره چه دهٔ له په لرے کندو کښې گوزاري او هلاکوي ئے۔ (فتح البیان)

دویم تطبیق:

حافظ ابن القیمؒ فرمائي: توحید په مثال د آسمان دے چه په هغے کښې نمر، سپوږمۍ او ستوري شته نو چا چه شرك وکړو هغه د توحید نه محروم شو او د قرآن کریم او د

سنت رسول الله ﷺ او د صحابه کرامو د طریقے نه خکته راوغورزیدو او خکته غورزیدل اشاره ده ډیر ذلت ته او مشرکان مُلیان او پیران په مثال د مارغانو دی چه د هغوی په لاسونو کښې پریوتو نو هغوی ددهٔ ایمان، عزت، حیاء، غیرت او مال پوتی پوتی کړی، یا که د دوی په لاس کښې رانشی نو په دهریت او بی دینئ کښې اخته شی چه د الله تعالیٰ د دین نه بیخی انکاری شی او دواړو حالتونو کښې په دنیا او آخرت کښې ذلیل شی۔

فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ : خوک چه مشرك شی نو شیطان انسی او جنی ورپسے ولگیږی چه ددے سړی نه زمونږ کار کیږی۔

اَوْتَهْوِىْ بِهِ الرِّيْحُ: پدے کښې اشاره ده چه شرك همیشه انسان هلاکتونو ته راکاږی، نن مشرك صبا له دهری شی او هر قسم فسق او فجور کښې اخته شی، او هر کارئے گلوډ وی۔ ﴿وَكَانَ اَمْرُهٗ فُرُطًا﴾ (الکهف:۲۸) چه مشرك شو نو هر قسم بد صفات پکښې راجمع شی، خائن، دهوکه باز، فاسق فاجر او ضدی وی۔ او توحید په انسان کښې ښائسته صفات پیدا کوی۔

ذٰلِكَ وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى
دا یاد کړئ او چا چه تعظیم (ادب) وکړو د نخو د الله تعالیٰ نو یقیناً دا د اخلاص
الْقُلُوْبِ﴿۳۲﴾ لَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ اِلٰى اَجَلٍ مُّسَمًّى
د زړونو نه دے۔ تاسو لره په هغے کښې فائدے دی تر نیتے مقررے پورے
ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ﴿۳۳﴾
بیا ځائے د حلالے د هغے بیت الله آزاد سره دے۔

تفسیر : (شَعَائِر) د شَعِيْرَةٌ جمع ده، هر هغه شئ ته وئیلے کیږی چه په هغے کښې د الله تعالیٰ ځهٔ نښه وی۔ دے وجے نه د (شعائر الله) نه مراد د الله د دین نښے دی، او د قربانئ ځناور په دے کښې په طریقه اولیٰ سره داخل دی۔ او ددے د تعظیم مطلب دادے چه قربانئ دپاره داسے ځناور حاصلول پکار دی چه لوئی، ډولی، چاق تازه او قیمتی وی، او د اخستو په وخت په رقم کښې ډیر چیر ونهٔ کړے شی۔ صحابه کرامو او سلفو عظامو به د درے څیزونو اخستو په وخت ډیر قیمت نهٔ راکمولو : هدی، د قربانئ ځاروے او غلام۔

علماء فرمائی: شعائر هغه ځیزونو ته وئیلې شي چه کله انسان په هغې کښې سوچ وکړي نو انسان ته الله تعالیٰ راياد شي لکه بنده چه کله اِحرام وتړي نو خپل مرګ رایاد کړي چه الله تعالیٰ به ما وژني او د هغه مخې ته به په داسې کفن کښې وروان یم، او کعبه چه وېې ولیده نو دلته به درته الله تعالیٰ رایاد شي چه دا زمونږ د رب د تعظیم کور دې، زهٔ دلته ملاقات له راغلې یم، صفا مروه کښې د ګناهونو نه منډې وهم او د الله تعالیٰ دپاره پریشانه یم، لکه یو مُحِب چه د محبوب د ملاقات دپاره لیواله او پریشانه وي، کله یو طرفته تاوېږي او کله بل طرفته۔

لیکن اکثر خلك ددې رازونو نه خبر نهٔ وي، اصلي حج ډېر کم خلك کوي۔ دلته شعائر الله کښې بُدُنې، عرفات، مزدلفه، کعبه، صفا مروه ټول داخل دي او په شعائر الله کښې قرآن، مساجد او علماء هم داخلیږي۔

تَقْوَى الْقُلُوبِ: یعنې د الله د دین د نښو تعظیم د زړونو په تقوٰی باندې دلالت کوي یعنې دا کار کول د تقوٰی والو کار دې۔

لَكُمْ فِيهَا: ۱- ظاهر دا ده چه دا ضمیر خاص شعائرو ته یعنې بُدنو (اُوښانو) ته راجع دې لکه سیاق پرې دلالت کوي۔ او د دې فائدې دا دي چه پدې سورلي وکړي، پۍ ترې ولشي، نسل او وړئ او پشم ترې حاصل کړي۔

(اِلٰى اَجَلٍ مُّسَمًّى) ددې نه مراد وخت د نحر او ذبح دې۔ یعنې ددې نه دا فائدې تر وخت د ذبح پورې اخستل جائز دي۔ بخاري او مسلم د انس بن مالك ﷛ نه روایت کړې، رسول الله ﷺ یو کس ولیدهٔ چه هغهٔ یو اُوښ روان کړې وو، نو هغهٔ ته ئې ووئیل چه په دې باندې سور شه، هغهٔ ووېل: دا خو د هَدْي اُوښ دې، نو نبي ﷺ ورته بیا اوفرمایل: تعجب دې په تا باندې په دې سور شه۔ (بخاري: ۱۶۹۰ مسلم: ۳۲۷۱)

ثُمَّ مَحِلُّهَا: یعنې بیا ځای د ذبح ددې په بیت العتیق باندې ختمیږي، د بیت العتیق نه مراد دلته ټول حرم دې لیکن کعبه پکښې مرکزي ځای دې ځکه ئې د هغې نوم اخستې دې۔ او ذبح د حیواناتو په منیٰ او ټول حرم کښې کیږي لکه رسول الله ﷺ فرمایلي دي:

[وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ] (ابوداود ۱۹۳۹) وسنده صحیح۔

د مکې ټولې لارې او درې د ذبح ځای دې۔

(۲) دې کښې دویم تفسیر دا دې چه (فِيهَا) ضمیر ټولو شعائرو ته راجع دې نو په ټولو شعائرو کښې ستاسو دپاره فائدې دي، په منیٰ او عرفات او مزدلفه او حرم کښې، چه پدې

کښې عبادات کولے شي۔

ثُمَّ مَحِلُّهَا : بیا انتهاء ددے شعائرو په طواف دی یعنی دا شعائر په طواف ختمیږی صرف جمرات ویشتل به پاتے شي۔ یا دا چه ددے نه مراد طوافِ وداع دے۔ چه پدے سره تول اعمال د حج ختم شي او دا تفسیر امام مالکؒ په موطأ کښې ذکر کړیدے۔

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ
او د هر امت دپاره کړخولے دے مونږ ځائے د قربانئ (عبادت) دے دپاره چه یاد کړی نوم
اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَٰهُكُمْ
د الله په هغه څه چه ورکړے دے الله تعالیٰ دوی ته د چارپیانو نه نو حقدار د بندګئ
إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾
ستاسو معبود یو دے نو خاص هغه لره اخلاص کوئ او زیرے ورکړه ډیره عاجزی
الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ
کونکو ته۔ هغه کسان دی چه کله یاد کړے شي الله تعالیٰ نو یریږی زړونه د دوی
وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ
او صبر کونکی وی په هغه مصیبت چه دوی ته رسیدلے وی او پابندی کونکی د مانځه
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا
دی او د هغے نه چه مونږ ورکړیدی دوی ته خرچ کوی۔ او اُوښانے کړځولی دی مونږ هغه
لَكُم مِّن شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ
تاسو لره د نخو د الله تعالیٰ نه تاسو لره په هغے کښې خیر دے، نو یاد کړئ نوم د الله
عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ
په هغے باندے پداسے حال کښې چه ولاړے وی په درے خپو نو کله چه راپریوځی
جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ
اړخونه د دوی نو خورئ ددے نه او خوراك ورکوئ سوال کرته او ځان پیش پیش کونکی

كَذٰلِكَ سَخَّرۡنٰهَا لَكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ﴿۳۶﴾

ته، دغسے تابع کړیدی مونږ دا تاسو لره دیے دپاره چه تاسو شکر اُوکړئ۔

تفسیر: پدیے آیت کښ ترغیب ورکوی چه تاسو کومے ذبح کوئ نو دا به صرف د الله تعالیٰ دپاره وی لکه هر امت ته الله تعالیٰ داسے حکم کړیدیے۔ یعنی د انسان د پیدائش نه چه څومره قومونه دنیا ته راغلی، د الله د طرفه د دوئ دپاره د قربانئ یوه ورځ مقرر ده، په کومه ورځ چه به دوئ د الله په نوم څناور ذبح کول۔ په ﴿مِنۡ بَهِيۡمَةِ الۡاَنۡعَامِ﴾ کښ اشاره ده چه قربانی صرف د څناور جائز ده۔ او ﴿لِيَذۡكُرُوا اسۡمَ اللّٰهِ﴾ کښ اشاره ده چه د قربانئ مقصد د ذبح په وخت د الله تعالیٰ نوم اخستل دی۔ الله تعالیٰ فرمائی: چونکه ستاسو د ټولو معبود په هره زمانه کښ یودیے، دیے وجے نه تاسو ټول د هغهٔ بندګی وکړئ۔

مَنۡسَكًا: ۱- دا صیغه د مصدر ده، عبادت د قربانئ او ذبح ته وئیلے شی۔

۲- یا صیغه د ظرف ده ځای د قربانئ۔ (از هرئ)

۳- ابن عرفة وائی: منسك [مَذۡهَبًا مِنۡ طَاعَةِ اللّٰهِ] د الله د طاعت یوه لاره او طریقه۔

٤- مُتَعَبَّدًا۔ (ځای د عبادت)۔ ٥- ذَبۡحًا۔ (عکرمهؒ)۔ ٦- حَجًّا۔

معنیٰ دا ده چه د هر دین والو دپاره یا د مخکنو مسلمانانو دپاره مونږ ذبح مقرر کړیده یا ځای د عبادت، یا طاعت یا اختر یا حج مقرر کړیدیے دیے دپاره چه دوی یواځے د الله تعالیٰ نوم یاد کړی او خپل عبادت یواځے د الله پوریے خاص کړی۔ اول قول غوره دیے ځکه چه د روستو (لِيَذۡكُرُوۡا) سره زیات مناسب دیے۔

یهودو او نصاراؤ ته هم دا حکم وو چه د اختر په ورځ به قربانی کوئ او دیے امت ته ئے هم وکړو۔

فَاِلٰهُكُمۡ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ: یعنی ستاسو نذرونه او ذبح د الله تعالیٰ پوریے ځکه خاص کول پکار دی چه هغه یواځے حقدار او لائق د بندګئ دیے۔ نو هرکله چه ستاسو معبود یو دیے نو عبادت به هم یواځے د هغهٔ کوئ۔

فَلَهٗ اَسۡلِمُوۡا: اُوس ټولو ته په اسلام او د هغه طاعت او عبادت ته په انقیاد (غاړه کیخودو) باندیے حکم کوی۔ اَسۡلِمُوۡا: یعنی تابع شئ، او اخلاص وکړئ، او د هغه طاعت وکړئ۔ او دا حکم دیے په کلك والی د توحید باندیے همیشه دپاره۔

وَبَشِّرِ الۡمُخۡبِتِيۡنَ: اَیِ الۡمُتَوَاضِعِيۡنَ الۡخَاشِعِيۡنَ الۡمُخۡلِصِيۡنَ۔ یعنی ته خشوع او خضوع

خپلونکو، د الله مخلصو بندګانو ته د خپل رب د طرف نه د ښهٔ انجام زیرے ورکړه، چه د هغوئ خویئ دادی چه کله د هغوئ په مخ کښې د الله ذکر کیږی نو د هغهٔ په بندګئ کښې د کوتاهئ کولو او د هغهٔ په یاد کښې د غفلت په احساس سره د هغوئ زړونه رپیږی، او کله چه هغوئ په څهٔ مصیبت کښې آخته شی نو ګهبراویږی نهٔ او په ژبه د شکایت کلمه نهٔ راوړی، بلکه صبر نه کار آخلی، او د پنځه وخته مونځونو په مسجد کښې د مسلمانانو سره شریك د تمامو ارکانو او شرطونو لحاظ ساتی او د هغے د اداء کولو پابندی کوی، او الله چه دوئ له کومه روزی ورکړے د هغے نه په خپل اهل او عیال، فقیرانو او مسکینانو او د الله په نورو بندګانو خرچ کوی۔

او پدے آیت کښې اشاره ده چه کله بنده ذبح کوی نو پدے وخت کښې به د الله تعالیٰ د عظمت او د هغه د حکم استحضار وکړی چه اے الله ! دا ستا په نوم ذبح کوم او الله ته به عاجزی وکړی او هغهٔ ته به توجه وکړی۔ نو د مُخۡبِتِیۡنَ لفظ راوړل د حاجی د شان سره زیات مناسب دی چه هغه کښې به عاجزی وی۔

اَلۡمُخۡبِتِیۡنَ: دا د خَبۡتٌ نه دے د زمکے خکته حصے ته وئیلے شی۔ ۱- ددے یوه معنیٰ ده : عاجزی کونکی۔ ۲- اَلۡمُطۡمَئِنِّیۡنَ بِذِکۡرِ اللّٰهِ ۔ هغه خلك چه د الله په ذکر باندے ئے اطمینان راځی۔ ۳- یا روستو آیت ئے تفسیر دے۔ ٤- او ددے یوه نښه دا خودلے شویده۔ د عمرو بن اوسؓ نه نقل دی: اَلَّذِیۡنَ لَایَظۡلِمُوۡنَ وَاِذَا ظُلِمُوۡا لَایَنۡتَصِرُوۡنَ ۔ دا هغه خلك دی چه ظلم نهٔ کوی او کله چه په دوی ظلم وشی نو بدله نهٔ اخلی۔ (قرطبی، فتح البیان)

اَلَّذِیۡنَ اِذَا ذُکِرَ اللّٰهُ : دا صفات پدا سے مقام کښې راوړل انتهائی مناسب دی، ځکه چه حاجی چه کله ذبح کوی نو غفلت کوی، پکار ده چه د الله تعالیٰ ذکر زیات وکړی او د هغهٔ د نومونو نه مزه واخلی او د هغهٔ په یاد باندے ورپیږی۔ دارنګه په حج کښې انسان مسافر وی، لوږه تنده ورته ورسیږی، د ملګرو او نورو خلکو او سفر او د ګرمے د وجه نه ورته تکلیف رسیږی نو الله تعالیٰ فرمائی چه دوی به صبر کوی۔ بل په حج کښې انسان نه مونځونه تیرو بیر کیږی نو الله فرمائی چه د مانځه پابندی به کوی۔

دارنګه په حج کښې مال لګولو ته ډیر ضرورت راځی په ځان او په ملګرو به خرچه کوی، بل باندے خوراك کول، د ملګرو خرچه او کرایه برداشت کولو صفت به ځان کښې پیدا کوی۔

فائده : هر کله چه د زړهٔ احوال زر زر بدلیږی نو ددے صفت ئے په صیغه د فعل

مشروط سره ذکر کړو او صبر او اقامة الصلاة چه هر وخت مطلوب دی هغه ئې په اسم سره ذکر کړل، او انفاق هم کله کله وی نو هغه ئې په صیغه د فعل سره ذکر کړو۔ (احسن الکلام)

او ددې آیت په تفسیر کښې امام قرطبیؒ سخت رد کړیدې په مبتدعینو پیرانو ذاکرینو چه په وخت د ذکر کښې په هغوی جذبه راځي او توپونه او چغې وهي او کله یو طرفته او کله بل طرفته غورزیږی، او دې ته وَجُد وائی دا تهول دصحابه کرامؓ د صفاتو نه مخالفت دې، بلکه دا یو قسم لیونتوب دې، او دا شیطاني اعمال دی۔

ابن جوزیؒ په «تلبیس ابلیس» کښې د حسن بصریؒ نه نقل کړیدی چه د داسې خلکو سره زمونږ شرط دا دې چه دوی دې د کوهی په غاړه باندې یا د کوټې په بلیٔ باندې کینی او بیا دې ذکر اِلٰهی وکړی او په دوی دې جذبه او وجد راشی۔

وَالْبُدْنَ: قربانی د الله تعالیٰ په نیز مُهم عبادت دې ځکه ئې الله تعالیٰ بار بار ذکر کوی۔ یا مخکښې عام شعائر الله بیان شو او ذبح او قربانیٔ ته ئې ترغیب ورکړو او په هغې باندې د پابندی کونکو صفات ئې بیان کړل نو اُوس پدې آیت کښې د بعض شعائر الله احکام بیانوی چه هغه د هدیی اُوښان دی۔

اَلْبُدْنَ: جمع د بَدَنَةٌ ده۔ دا د امام شافعیؒ او د نورو اهل لغتو په نیز صرف اُوښانو ته وائی او همدا غوره ده ځکه چه روستو کوم صفات راځي دا صرف د اُوښانو دی۔ ابوحنیفهؒ او مالكؒ وائی چه اُوښ او غوا دواړو ته شاملیږی۔ دا قول ضعیف دې۔

مِّنْ شَعَآئِرِ اللهِ: یعنی دا هم د الله تعالیٰ د دین نښه ده نو ددې تعظیم هم ضروری دې۔

لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ: اَیْ فِیْ ذَبْحِهَا وَتَعْظِیْمِهَا۔ ستاسو دپاره ددې په ذبح او تعظیم او احترام کولو کښې ډیرې دنیاوی او دینی فائدې (ثوابونه) دی۔ او د ټولو نه لویه فائده دا ده چه بنده د الله تعالیٰ په نوم قربانی کولو سره د هغهٔ نزدیکت حاصلوی۔

فَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ: دې وجې نه الله تعالیٰ وفرمایل چه کله د هغې کسې خپې اُوتړلې شی او د هغې په مریٔ باندې چاړهٔ راکاږیٔ نو [بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَر] وایئ، او کله چه هغه په زمکه راپریوزی او پخې شی نو خپله هم د هغې غوښې خوریٔ، او محتاجانو او هغه خلقو باندې ئې هم خورویٔ چه هغوی په دې ورځو کښې ستاسو ملاقات دپاره راځي۔

صَوَآفَّ: دا جمع د صَافِنَةٌ ده صَافِنَةٌ ته وئیلې شی (اَلصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ) (ص: ۳۱) یعنی هغه چه په درې خپو ولاړ او څلورمه خپه ئې تړلې شوی وی۔

په صحيحينو وغيره روايت كښ دي چه د عبد الله بن عباس ﷺ يو سړے وليدو چه خپله بدنه (اوښه) ئے كينولے وه او هغه ئے حلالوله نو هغه ورته وفرمايل :
[اِبۡعَثۡهَا قِيَامًا مُقَيَّدَةً سُنَّةُ مُحَمَّدٍ ﷺ] (بخارى فى الحج باب ١١٨، ابو داود فى المناسك باب ٢٠ واحمد ٢/٣)۔
دا پاخوه او په ولاړه تړلے شوے ئے ذبح كړه دا د محمد ﷺ سنت دى۔
وَجَبَتۡ: وجوب په معنیٰ د سقوط (راپريوتو) سره دے۔
فَكُلُوۡا مِنۡهَا: ددے آيت نه بعض علماؤ دليل نيولے دے چه د قربانۍ غوښه درے حصے كول پكار دى، يوه حصه دِے انسان خپله وخورى، يوه حصه دِے هديه كړى او بله حصه دے صدقه كړى۔ او دا حكم استحبابى دے، كه څوك څه نا څه صدقه كړى هم كافى ده لكه په حديث كښ دى : [فَكُلُوۡا وَادَّخِرُوۡا وَتَصَدَّقُوۡا] خپله ئے وخورئ، ځانله ئے وساتئ او څه خيرات كړئ۔ (مسلم : ٥٢١٥)
الۡقَانِعَ: د قنوع نه دے، سوالگر ته وئيلے شى په زېه۔ او (المعتر) هغه سوالگر چه ځان پيش پيش كوى چه دے ته سوال بالحال وائى چه ځان داسے جوړ كړى لكه چه سوال كوى۔ ٢- يا قانع د قناعت نه دے هغه فقير ته وائى چه په لږه قناعت كوى (ابن عباسؓ) او معتر هغه دے چه ځان پيش پيش كوى او سوال كوى كله په اشارے سره او كله په صراحت سره۔ ٣- امام مالك وائى : قانع فقير دے او معتر : زائر دے يعنى هغه دے چه ملاقات له راغلے وى۔ (يعنى د ملاقات په بهانه سوال كوى)
٤- يا قانع هغه فقير دے چه په كور كښ ناست وى او معتر هغه دے چه ستا خوا ته راغلے وى۔ (الدر المنثور وفتح البيان والقرطبى وغيره)
كَذٰلِكَ سَخَّرۡنٰهَا : يعنى په دغه ناشنا تسخير سره مونږ دا څاروى ستاسو دپاره تابع كړى دى، تاسو په دے سوريږئ، ددے پئ څښئ، او ددے غوښے خورئ، دا كار ئے څكه كړے چه تاسو د خپل قول او عمل په ذريعه شكر وكړئ۔
تَشۡكُرُوۡنَ : دلته دوه شكرونه دى يو خپله پدے څارو كولو سره چه دا د الله تعالىٰ دپاره ذبح كړى نو دا د الله تعالىٰ بندگى ده۔ دويم بهرنے شكر چه الله لره حمد او شكر دے چه دومره قوى اوښ مونږ له الله تعالىٰ تابع كړو چه كه دا غصه شوے وے نو هيچا به نشو راتينگولے۔

لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ
هیچرې نهٔ رسیږي الله تعالیٰ ته غوښې ددې او نهٔ وینې ددې، لیکن رسیږي الله تعالیٰ ته
التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ
اخلاص ستاسو نه دغه شان تابع کړيدي الله تعالیٰ دا څاروي تاسو لره
لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَبَشِّرِ
دې دپاره چه تاسو لوئي اُووایئ په هغه طریقه خودلې ئې ده تاسو ته او زیرې ورکړه
الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۷﴾
ښائسته عمل کونکو ته۔

تفسیر : پدې آیت کښې ترغیب دے اخلاص او تقویٰ ته په باره د حیواناتو ذبح کولو کښې چه څاروي په تقویٰ او اخلاص سره ذبح کړئ، هله به قبلیږي او خواري به مو نهٔ ضائع کیږي۔

او پدې کښې رد دے په رواج د جاهلیت باندې۔ د جاهلیت په زمانه کښې به د عربو مشرکانو چه کله د خپلو بتانو په نوم څاروي ذبح کول نو د هغې غوښې به ئې په دغه بتانو باندې اچولې او په هغې باندې به ئې د هغې وینه چنړکاووله۔ الله تعالیٰ وفرمایل چه تاسو د الله په نوم سره د هدي یا قربانئ څاروې دې دپاره ذبح کوئ چه هغه ستاسو خالق او رازق دے، د هغې غوښه او وینه الله تعالیٰ ته نهٔ رسیږي، ځکه چه هغه خو د هر شئ نه بے نیازه دے، الله تعالیٰ خو ستاسو نیتونو او ستاسو اخلاص او تقویٰ ته ګوري چه آیا تاسو د هغهٔ د رضا دپاره دا کار کړے دے؟!

لُحُوْمُهَا: الله تعالیٰ ته غوښه ځکه نهٔ رسي چه دا خو تاسو او نورو انسانانو وخوړې او وینه ئې وبهیدله، پدې کښې ذاتي هیڅ اثر نشته بلکه نیت او د الله تعالیٰ حکم منلو له اعتبار دے۔

التَّقْوٰى: ددې دوه مصداقه دي (۱) یو د زړهٔ اخلاص۔ چه دا الله تعالیٰ ته رسیږي او الله پدې باندې فیصلے کوي۔ (۲) دویم اصطلاحي تقویٰ ته وائي یعنې د الله تعالیٰ حکم منل او د هغه د نافرمانئ نه ځان بچ کول۔ نو تقویٰ دا ده چه تا ته حکم وشو چه اُوښه واخله تا ښه ګرانه واخسته، بیا دې په هغه مقرره ورځ ذبح کړه۔ نو دا امر منل الله تعالیٰ

ته رسیږي، الله تعالیٰ ئې قبلوي.
كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ : دوباره ئې ذکر کړه دپاره د تذکیر.
لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ : یعنی په وخت د ذبح کښې الله اکبر ووایئ. په مخکښې آیت کښې د الله په نوم (بِسْمِ اللّٰهِ) ذکر کولو حکم وشو او دلته ئې تکبیر ذکر کړو دلیل دے چه دواړه به جمعه کولے شي. یعني بسم الله اکبر به وائي. بعض وائي چه د تکبیر نه مراد د الله تعالیٰ نور د کبریاء صفات بیانول دي، او ذکر اذکار ترې مراد دے.
عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ : ۱ - ما موصوله ده یعني په هغه طریقه چه تاسو ته ئې خودنه کړیده په ژبه د رسول خپل سره. ۲ - یا ما مصدریه ده. یعني پدے وجه چه تاسو ته ئې هدایت کړیدے. چه اے الله ! ته ډیر لوي ذات ئې چه تا ما ته هدایت وکړو چه ستا بندګي کوم.
الْمُحْسِنِيْنَ : دا هغه خلك دي چه تیر شوي احکام په احسن طریقه (یعني په شرعي طریقے) سره ادا کوي، بدعات ورسره نۀ خلط کوي. او اخلاص کونکي وي.

اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ عَنِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ
یقیناً الله تعالیٰ دفاع کوي د ایمان والو نه یقیناً الله تعالیٰ مینه نۀ کوي د هر خیانتګر
كَفُوْرٍ ﴿۳۸﴾ اُذِنَ لِلَّذِيْنَ
ناشکره سره. (اجازت) اعلان کړے شویدے هغه کسانو ته
يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ
چه هغوي سره جنګ کیدے شي (د جنګ کولو) پدے وجه چه دوي باندے
ظُلِمُوْا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرٌ ﴿۳۹﴾
ظلم شویدے او یقیناً الله تعالیٰ د دوي په مدد باندے خامخا قادر دے.

تفسیر : اُوس احکام د جهاد راوړي. ربط او مناسبت

۱ - حج یو قسم جهاد دے.
۲ - مضمون سره مناسبت دا دے چه د تقوىٰ لویه برخه جهاد فی سبیل الله دے.
۳ - مشرکانو چونکه بیت الله خپل جاګیر ګنړلے وو او مسلمانان ئې ددے نه منع کول نو الله تعالیٰ ترغیب ورکوي چه جهاد ورسره وکړئ او د تقوىٰ ځاي ترے آزاد کړئ.

مضمون : اول کښې الله تعالیٰ مقدمه د جهاد بیانوي، بیا اجازه په قتال کولو، بیا د قتال فائده، بیا د فتح نه روستو خلافت قائمیږي نو د هغې اصول بیانیږي درې مهم کارونه ذکر کوي. بیا کافرانو ته تخویفات دي چه دوي تاسو سره قتال کوئ خو الله تعالیٰ به ئې د پخوانو امتونو په شان هلاك کړي، د پخوانو نه ډېرے عبرت واخلئ. تر رکوع پورې.

بیا بیان د رسول الله ﷺ دے چه د جهاد سره به دعوت هم کیږي، د دعوت نه روستو دوه ډلے پیدا کیږي، مؤمنان او بل مکذبین او د هغوی حال.

بیا په یو رکوع کښې درے خبرے بیانوي. تسلي رسول الله ﷺ ته او بیان د عداوة الشیطان او بل دعوة الرحمٰن او دعوة الشیطان ذکر کوي. چه د باطل او حق معرکه به تر قیامته پورے روانه وي په (۵۲) آیت کښې. بیا ئې هجرت ته ترغیب ورکړیدے بیا ئې ډیر عقلي دلیلونه په طریقه د دلیل اِنّیٰ او لِمِّیٰ سره راوړیدي چه الله تعالیٰ به تاسو سره مدد کوي ځکه چه هغه داسے قدرت والا ذات دے، او هغه متعلق دي د هجرت او د تقویٰ سره چه د داسے لوي الله نه یره پکار ده. او په آخر کښې په شرك رد او د الله تعالیٰ قدر بیانول دي.

تفسیر : دا آیت د جهاد د فرض کیدو نه مخکښې په مدینه کښې نازل شوے وو. دے نه مقصد مسلمانانو ته زیرے ورکول دي چه الله تعالیٰ دوئ سره دے، او کله چه د مکے مشرکانو په خِلاف د جهاد کولو وخت راشي نو الله به د دوئ مدد کوي، ځکه چه د مکے مشرکان په امانتونو کښې خیانت کونکي، لوظ ماتونکي، او د الله او رسول نه منکر دي، چه ددے لازمي نتیجه داده چه هغه دوئ لره نهٔ خوښوي، دے وجے نه چه که دوئ سره جنګ راشي نو د دوئ په خلاف به الله تعالیٰ مسلمانانو سره مدد کوي. او دا آیت مقدمه ده.

اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ : مفعول ئې نهٔ دے ذکر کړے دپاره د تعمیم. اَیْ يُدَافِعُ الْكُفَّارَ وَالْفُجَّارَ وَالشَّيَاطِيْنَ وَالْقُوَى الْبَاطِلَةَ. یعنی الله تعالیٰ کفار، بدکاره خلك، شیطانان او باطل قوتونه د ایمان والو نه اړوي او د دوي حفاظت کوي. مدافعه باب مفاعله دے، یعنی کافران په ایمان والو اَتیك (حمله) کوي نو الله تعالیٰ ترے هغوی اړوي او ددوي حفاظت کوي.

نو پدے آیت کښې دا خبره ده چه د ایمان د فوائدو نه یوه فائده دا ده چه الله تعالیٰ به د مؤمن نه دفاع کوي، شیطان پرے تسلط نشي کولے، کافران پرے غلبه نشي کولے، خلك

بـه پروګرامونه او پلانونه جوړوی الله تعالیٰ به ئې ختنثیٰ کوی. او دا د الله تعالیٰ وعده ده، نو څومره چه بنده کښې تقویٰ او ایمان زیات وی نو هغومره مدافعت به ترې زیات کیږی.

او پدې آیت کښې تسلی ده مؤمنانو ته چه که دوی د حج یا د جهاد سفر کوی نو الله تعالیٰ به د دوی د کورونو او د اهل وعیال او نفسونو حفاظت کوی او دا ځکه چه دوی د الله دوستان دی او ددوی دشمنان چه «کُلَّ خَوَّانٍ کَفُوْرٍ» دی هغه د الله تعالیٰ دشمنان دی او ضروری خبره ده چه الله تعالیٰ خپل دوستان د دشمنانو نه محفوظ ساتی.

کُلَّ خَوَّانٍ کَفُوْرٍ: یعنی کفار د الله تعالیٰ مبغوض او دشمنان دی نو ځکه به ورسره مدد نکوی او مسلمانان به ترې محفوظ ساتی ځکه چه دوی ئې محبوبان دی.

اُذِنَ لِلَّذِیْنَ یُقٰتَلُوْنَ: ربط:

د الله تعالیٰ د مدافعت نه یوه طریقه دا ده چه الله تعالیٰ ایمان والو ته د مشرکانو سره د قتال اجازه ورکړه. نو کله چه بنده جهاد کوی، محفوظ به وی د کفارو د دسیسو نه او د اسلام د ختمولو نه.

شان نزول

ترمذیؒ، نسائیؒ، طبریؒ اونورو د ابن عباس ﷛ نه روایت کړې چه کله نبی کریم ﷺ د مکې نه په اوخکلو باندې مجبوره کړې شو، نو دا آیت نازل شو. ابو بکر ﷛ چه کله دا آیت واوریدهٔ نو وې وئیل چه اُوس به جنګ کیږی. او د ابن عباس ﷛ نه یو بل روایت دا هم دې چه هرکله نبی کریم ﷺ د مکې نه وخکلې شو نو ابوبکر ﷛ وفرمایل:

[اَخْرَجُوْا نَبِیَّهُمْ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُوْنَ، لَیَهْلِکَنَّ الْقَوْمُ فَنَزَلَتْ اُذِنَ لِلَّذِیْنَ]

دوی د الله نبی ویستلو انا لله وانا الیه راجعون خامخا دا خلک به هلاکیږی نو دا آیت نازل شو. (احمد، ترمذی (۳۱۷۲) وحسنه، والنسائی(۳۰۸۵)، وابن ماجه- قال الالبانی صحیح الاسناد)

مکه مکرمه کښې د مسلمانانو شماره کمه او د مشرکانو تعداد زیات وو، دې وجې نه الله تعالیٰ مسلمانانو ته د صبر تلقین کولو. د بیعة العقبه په شپه د مدینې والو شماره د (۸۰) نه زیاته وه، هغوئ د رسول الله ﷺ په لاس د بیعت کولو نه پس اجازت وغوښتو چه په مِنیٰ کښې موجود مشرکان قتل کړی، نو نبی ﷺ وفرمایل چه ماته ددې اجازت نهٔ

دے شوے۔ هجرت نه پس کله چه رسول الله ﷺ او مهاجرین په مدینه کښ جمع شو، او د مهاجرینو او انصارو مجموعی شمارے سره د مسلمانانو یو بنۀ خاص طاقت په وجود کښ راغے، او مدینه د دوئ ځونړئ او د مسلمانانو د سلامتیا کور جوړ شو، نو الله تعالیٰ ددے آیت په نازلولو سره جهاد مشروع کړو۔

بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا: باء سببیه ده۔ یعنی پدے وجه چه په دوی باندے ظلم او زیاتے شویدے، یعنی وهل تکول، رد بد او شړل او بی عزتی کول۔

عَلٰی نَصْرِهِمْ لَقَدِیْرٌ: دا د مخکښ مدافعت دپاره تاکید دے۔

اَلَّذِیْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ بِغَیْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ
دا هغه کسان دی چه ویستلے شویدی د کورونو خپلو نه په ناحقه سره مګر دا چه
یَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ؕ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
وائی دوی رب زمونږ الله دے او که نۀ وے دفع کول د الله تعالیٰ خلقو لره بعض د دوی
بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِیَعٌ
په بعضو سره خامخا نړولے شوے به وے ګیرجے د راهبانو او عبادت خانے د نصاراؤ
وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ یُذْكَرُ فِیْهَا اسْمُ اللّٰهِ
او عبادت خانے د یهودیانو او جماتونه د مسلمانانو چه یادولے شی په هغے کښ نوم د الله
كَثِیْرًا ؕ وَلَیَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ یَّنْصُرُهٗ ؕ
تعالیٰ ډیر، او خامخا مدد کوی الله تعالیٰ د هغه چا سره مدد کوی د دین د هغۀ سره،
اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِیٌّ عَزِیْزٌ ﴿۴۰﴾ اَلَّذِیْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ
یقیناً الله تعالیٰ قوت والا دے زورور دے۔ هغه کسان دی چه که مونږ ځائے ورکړیدے
فِی الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ
هغوی ته په زمکه کښ پابندی کوی د مانځه او ورکوی زکاة او حکم کوی په نیکئ
وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ﴿۴۱﴾
او منع کوی د بدئ نه او خاص الله لره انجام د ټولو کارونو دے۔

تفسیر: دا بیان د مظلومیت د هغوی دے او د اِذن د قتال دپاره بل علت دے، او دارنګه د نصرتِ اِلٰهی دپاره هم علت دے. او دا آیت دلیل دے چه موحدینو سره دشمنی د توحید په وجه ده.

مطلب دا دے چه په مکه کښ چه په مسلمانانو باندے کوم ظلم او ستم اُوشو او هغویٔ د خپلو کورونو نه وخکلے شو، نو د دویٔ هیڅ قصور نهٔ وو، سیوا ددے نه چه دویٔ ددے خبرے اقرار کړے وو چه زمونږ رب صرف الله تعالیٰ دے. دے وجے نه مدینے ته د راتګ نه پس کله چه د دویٔ یو طاقت په وجود کښ راغے نو الله تعالیٰ دویٔ ته د جهاد کولو اجازت ورکړو، دے دپاره چه په دویٔ کوم ظلم شوے وو د هغے بدله واخلی.

او دا آیت دلیل دے چه همیشه دپاره اول کافران په مسلمانانو باندے زیاتے کوی او مسلمانان چه جهاد کوی نو د خپل مظلومیت د ختمولو دپاره.

وَلَوۡلَا دَفۡعُ اللّٰهِ: پدے کښ الله تعالیٰ د جهاد حکمت بیانوی او دا بل علت د قتال دے. چه که الله تعالیٰ مسلمانانو له د جهاد اجازت نهٔ وے ورکړے او د مسلمانانو په ذریعه ئے مشرکان نهٔ وهلے، نو په هر دور کښ به مشرکان په دیندارو خلقو باندے غالب راتللے او د هغویٔ عبادت خانے به ئے نړولے. او څوك چه د الله د دین د مدد دپاره پاخیږی الله د هغهٔ ضرور مدد کوی. او الله تعالیٰ باندے څوك غالبه راتلے شی هغه خو نهایتِ قوی او په هر حال کښ غالب دے، هغه چه د چا مدد کول غواړی که ټوله دنیا یو ځای شی هغه کمزورے کولے نشی.

او دا آیت دلیل دے چه کافران د الله تعالیٰ دشمنان دی، د الله نوم ئے نهٔ دے خوښ، که د هغه قوت راشی نو هغه درله اذان هم نهٔ پریدی او نهٔ د الله د عبادت هیڅ ځای، د اسلام او د مسلمان وجود نهٔ برداشت کوی. نو کوم ناپوهه خلك چه دا خبره کوی چه کافران خو ډیر نرم او بشر دوست دی، دوی سره ولے قتال کولے شی، نو دا خبره ددے آیت د مخه صحیح نهٔ ده.

صَوَامِعُ: جمع د صَوۡمَعَةٌ ده. عبادت خانے د راهبانو کوم چه به دوی په صحراوونو کښ جوړے کړے وے. او بعض وائی چه دا د صابئینو عبادتخانے وے چه دا ګول آبادی وه. او په اسلام کښ صومعة هغه اُوچتو ځایونو ته وئیلے شوه چه په هغے باندے به اذان کیدے شو.

وَبِيَعٌ: جمع د بِيَعَةٌ ده دا عبادت خانې د نصاراؤ دي چه ديته کنيسه او چرچ وئيلې شي. بعض وائي چه دا د يهوديانو مساجد وو.
وَّصَلَوٰتٌ: دا د يهوديانو عبادتخانې دي. صلوات جمعه د صَلَاةٌ ده، او کنيسې ته صلاة پدې وجه وائي چه دې کښې مونځ کيږي. او علامه سمينؒ او شهابؒ وائي چه صلوات لفظ په عبراني کښې صلوت وو او معنیٰ ئې د مصلي (عيدګاه، د مانځه ځاي) وو.
وَّمَسٰجِدُ : دا د مسلمانانو عبادتخانې دي. او صوامع او بيع او صلوات ئې په مساجدو مخکښې ذکر کړل ځکه چه هغوي پخوا آبادې شويدي. يا پدې کښې انتقال دې د شريف نه اشرف ته.

سوال وجواب

که د يهوديانو او نصاراؤ عبادتخانې ورانې شي نو څه ضرر دې هغوي خو هسې هم کافران دي، پدې عبادتخانو کښې شرك کوي؟ جواب دا دې چه دا په خپله زمانه کښې مراد دي، د يهودو په زمانه کښې صلوات او د نصاراؤ په زمانه کښې صوامع او بيع صحيح عبادتخانې وې نو الله تعالیٰ د هغوي په زمانه کښې جهاد فرض کړو د دغه عبادت خانو حفاظت ئې پرې وکړو، اوس د شرك ځايونه دي. نو د جهاد فائده د توحيد د مراکزو حفاظت دې، که جهاد نهٔ وي، مسجد، مدرسه او نور ديني مراکز وران واخله.
وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ: دا ډير د يقين والا آيت دې. او ډير عموم پکښې دې، که د يو تن په دعوت کښې مقصد د الله تعالیٰ د دين مدد وي نو الله تعالیٰ به ورسره خامخا مدد کوي، د بيان او تقرير طريقه به ورزده کوي، او که جهاد کښې مقصد اسلام غالبه کول وي، نور دنياوي مفاد نهٔ وي نو الله تعالیٰ به ئې ضرور مدد کوي، پدې وجه په جهادونو کښې خيانتونو او غلاګانو ته ضرورت نشته. او د الله تعالیٰ دين او د هغه رسول سره مدد کول دا د الله تعالیٰ سره مدد کول دي.
اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ: هر کله چه په جهاد سره الله تعالیٰ مسلمانانو ته علاقې ورکړې او د دوي خلافت پکښې قائم شو نو اوس به دوي څه کارونه کوي؟. نو دلته د مسلمانانو هغه ذمه وارياني بيانوي چه د خلافت د قائميدو نه روستو په هغې باندې عمل کول ضروري وي او دې ته نتيجه او فائده د جهاد وائي، جهاد به د همدې کارونو دپاره کولې شي، نهٔ دا چه د انسان خواهشات زيات شي. او دا کارونه د نصرت الٰهيه د دوام دپاره هم دي، او د

بقاء د خلافت شرطونه هم دی۔

اِنْ مَّکَّنّٰهُمْ: تمکین (قدرت او ځای ورکول دی)۔ ددې قید نه معلومه شوه چه د خلافت دپاره تمکین شرط دې نو څوك چه د خلافت اعلان کوی او قدرت ئې نهٔ وی، یو تن په خیمه کښې دیره وی او اعلان کوی چه راشئ ما سره بیعت وکړئ زهٔ خلیفه یم، دا بې ځایه خبره ده، او ددې نه ډیر لوی فساد خوریږی۔

اَقَامُوا الصَّلٰوةَ: د خلافت لوی مقصد دغه څلور کارونه عام کول او نافذ کول دی چه د مانځه پابندی، د زکاة حکم جاری کول، او امر بالمعروف کول او په منکراتو باندې پابندی لګول۔ اګرکه په خلافت کښې ټول شرعی نظام نافذ کول مقصد دې لیکن دا کارونه پکښې ډیر آهم او د هر چا سره متعلق دی۔

او مؤمن به د خلافت قائمیدو نه مخکښې هم دا اعمال کوی برابره ده چه قدرت ئې وی او که نهٔ خو دلته مقصد دا دې چه د خلافت نه روستو به دا کارونه نافذ کوی، د مانځه قانون او د زکاة کمیټئ، او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ریاست به جوړوی۔

او امر بالمعروف او نهی عن المنکر خو بغیر د قدرت او علم نه نشی کیدې، مونږ چه کوم دعوت کوو دا خو صرف د وعظ او نصیحت په درجه کښې دې۔ لکه تفصیل ئې په تفسیر د سورة آلعمران کښې ذکر دې۔

وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ: یعنی د قیامت په ورځ به په ټولو کارونو کښې په عدل او انصاف سره فیصله هم هغه کوی، دې وجې نه هغهٔ نه په هر حال کښې ویریدل پکار دی۔ یا هرکله چه انجام د الله په لاس کښې دې نو اې مؤمنانو! تاسو ته به په جهاد سره ښه انجام درکړی او همدغسې وشوه چه مهاجرین او انصار الله تعالیٰ د عربو په سردارانو غالبه کړل۔

وَاِنْ یُّکَذِّبُوْكَ فَقَدْ کَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
او که دوی تا ته دروغژن وائی نو یقیناً د دروغو نسبت کړې وو مخکښې د دوی نه قوم
نُوْحٍ وَّعَادٌ وَّثَمُوْدُ ﴿۴۲﴾ وَقَوْمُ اِبْرٰهِیْمَ وَقَوْمُ لُوْطٍ ﴿۴۳﴾ وَّاَصْحٰبُ مَدْیَنَ
د نوح او عادیانو او ثمودیانو۔ او قوم د ابراهیم او قوم د لوط ؑ۔ او مدین والو
وَکُذِّبَ مُوْسٰی فَاَمْلَیْتُ لِلْکٰفِرِیْنَ ثُمَّ
او نسبت د دروغو شوې وو موسیٰ ؑ ته پس مهلت مې ورکړو کافرانو ته بیا

اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿٤٤﴾ فَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا

مے راونیول دوی نو څنګه شو عذاب زما هغوی لره۔ پس ډیر د کلو نه هلاک کړیدی

وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا

مونږ هغه او دوی ظلم کونکی وو نو هغه راپریوتلی وو په چتونو خپلو باندے

وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَّقَصْرٍ مَّشِيْدٍ ﴿٤٥﴾ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ

او ډیر کوهیان شاړ او بنګلے مضبوط طے۔ (شاړے دی)۔ آیا نو نۀ ګرځی دوی په زمکه کښې

فَتَكُوْنَ لَهُمْ قُلُوْبٌ يَّعْقِلُوْنَ بِهَآ اَوْ اٰذَانٌ يَّسْمَعُوْنَ

پس چه شی دوی لره زړونه چه سوچ اُوکړی په هغے سره یا غوږونه چه په اوریدل اُوکړی

بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوْبُ الَّتِيْ فِي الصُّدُوْرِ ﴿٤٦﴾

په هغے سره یقیناً نۀ ړندیږی سترګے لیکن ړندیږی زړونه هغه چه په سینو کښې دی۔

وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ

او په جلتئ سره غواړی دوی ستا نه عذاب لره او هیچرے خلاف نۀ کوی الله تعالیٰ

وَعْدَهٗ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا

د وعدے خپلے نه او یقیناً یوه ورځ په نیز د رب ستا پشان د زرو کالو ده د هغے نه

تَعُدُّوْنَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا

چه تاسو ئے شمارئ۔ او ډیر کلی دی مهلت ورکړے وو ما هغوی ته

وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَيَّ الْمَصِيْرُ ﴿٤٨﴾

او دوی ظلم کونکی وو بیا مے اُونیول هغوی او خاص ما ته راګرځیدل دی۔

تفسیر: ربط: پدے آیت کښې سبب د قتال دے چه دوی سره قتال څکه پکار دے چه دا هغه خلك دے چه د رسول الله ﷺ تکذیب ئے کړیدے۔ او دارنګه پدے کښې تهدید (دهمکی) ده موجوده کافرانو ته چه د مسلمانانو په لاس به مو داسے هلاك کړم لکه

څنگه چه پخوانی امتونه د تکذیب په وجه هلاك شول.

او پدے آیت کښ رسول الله ﷺ ته تسلي ورکړے شویده چه د مشرکانو د طرفنه چه تا ته کوم تکلیف رسیږي، دوي ستا تکذیب کوي په هغے باندے صبر کوه څکه چه د هر دور کافرانو د خپلو انبیاؤ سره دغسے معامله کړے. تولو د خپلو انبیاؤ تکذیب کړے، نو الله تعالیٰ په هغوئ باندے رسئ ورسسته کړه، او کله چه هغوئ په کفر او سرکشئ او زیاتي کښ آخر سر ته اورسیدل نو الله هغوئ ناګهانه را اونیول.

وَّأَصْحٰبُ مَدْيَنَ : شعیب ﷺ دوه قومونو ته رالیږلے شوے وو اول مدین والا او دویم اصحاب الایکه ته، او د مدین والو تکذیب مخکښ وو نو څکه ئے هغه ذکر کړل.

وَكُذِّبَ مُوْسىٰ : داسے ئے ونۀ وئیل چه قوم د موسیٰ ﷺ تکذیب وکړو څکه چه د هغه قوم بني اسرائیل مسلمانان وو، هغوي داسے تکذیب نۀ وو کړے چه په تولو عذاب راغلے وي، بلکه قبطیانو او بعض بني اسرائیلو کړے وو. یا ئے پدے وجه تعبیر بدل کړو چه اشاره ده چه د موسیٰ ﷺ سره د ډیرو معجزاتو نه تکذیب شوے وو.

نَكِيْرِ : انکار ته وئیلے شي نو مراد ترینه دا دے چه ما په هغوي باندے څنګه انکار وکړو چه عذاب مے ورکړو او د هغوي نعمتونه مے بدل کړل، نو حاصل معنیٰ ئے ده یعني زما عذاب د هغوي دپاره څنګه شو. یعني ډیر مضبوط وو او په صحیح ځاي باندے واقع شو. نو اے کافرو! زما په مقابله کښ مۀ ودریږئ ګنے دغسے به هلاك شئ.

فَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ : دا هم د مخکښ په شان تخویف دنیوی دے او پدے کښ خبره عامه کوي او د هغوي د عذاب علت ذکر کوي چه هغه ظلم دے. الله فرمائي : چه ډیرو کلو والو چه کله الله سره د شرك او رسول ته د دروغو نسبت کولو په ذریعه په خپل ځان ظلم وکړو نو مونږه دغه کلي والا تباه کړل، د هغوئ ټول کورونه په چتونو باندے را پریوتل او زمکے سره هوار شو، هغه کوهیان چه هغوئ به ئے اوبۀ څکلے اوس بیکاره (شاړ) پراتۀ دي، او هغه محلونه او ماڼئ چه په هغے کښ به هغوئ په فخر سره عیش عشرت کولو هغه ویران ویجاړ پراتۀ دي.

وَبِئْرٍ : دا عطف دے په (قَرْيَةٍ) باندے. د (كَم) د لاندے دے.

مُّعَطَّلَةٍ : یعني بیکاره او پریخودلے شوي چه څوك ترے اُوبه نۀ راوړي او بوکے نۀ ورښکته کوي. قتادة وائي : عَطَّلَهَا اَهْلُهَا وَتَرَكُوْهَا. چه د هغوي مالکانو شاړ پریخي دي. یا شاړ دي چه مالکان ئے نشته. (ابن عباسؓ)

مَّشِيْد: اُوچتے او مضبوطے آبادئ.

تـفـسـيـر قرطبيؒ د (بئر معطلة) په مصداق كښې يوه قصه ذكر كړيده چه دا په يمن كښې په عدن ښار كښې په حضور علاقه كښې يو كوهے وو چه هلته څلور زره مؤمنان وسيدل كومو چه په صالح ﷺ ايمان راوړے وو او د عذاب نه خلاص شوي وو كله چه صالح ﷺ وفات شو نو دغه ځاى ته خلكو حضرموت نوم كيخودو. نو دوى د هغه نه روستو خپل يو سړے مشر كړو چه ډير عادل او شريف وو تر ډيرے مودے پورے دوى وسيدل تردے چه نفري ئے زياته شوه، كله چه د دوى دغه بادشاه وفات شو دوى ډير پريشانه شو او نظام ئے ګډوډ شو نو شيطان دا فرصت غنيمت وګڼړلو نو دوى دغه بادشاه په تيلو غوړ كړو دے دپاره چه بدن ئے خراب نشي نو څه وخت روستو شيطان په دغه جثه كښې ورننوتو او دوى ته ئے آواز وكړو چه زۀ مړ نۀ يم بلكه زۀ غائب شوے يم دے دپاره چه ستاسو كاروګورم نو دوى ډير خوشحاله شو او خپلو خواصو ته ئے حكم وكړو چه ما ته پرده ووهئ چه د هغے نه شا ته تاسو سره خبرے اترے كوم دے دپاره چه د هغه په شكل كښې څوك مرګ ونۀ وينى نو خلكو د پردے شا ته يو بت ودرولو چه هيڅ خوراك او څكاك به ئے نۀ كولو او دوى ته ئے خبر وركړو چه دا نۀ مرى او دا د دوى اِله (معبود) دے او شيطان به د هغه په خوله باندے خبرے كولے نو ډيرو خلكو ئے تصديق وكړو او بعض پكښې شكيان شو او تكذيب كونكى ئے ډير كم وو د تصديق كونكو نه، كه كوم خير خواه به دوى ته نصيحت كولو نو هغه ته به غصه كيدل او هغه به ئے رټلو،

تردے چه ټولو ددے بت عبادت شروع كړو او كفر ئے وكړو نو الله تعالىٰ دوى ته يو نبى (حنظله بن صفوان ﷺ) راوليږلو هغه ورته نصيحت وكړو چه دا خو هسے بت دے روح ئے نشته او تاسو شيطان ګمراه كړئ او الله تعالىٰ د مخلوق په شكل نۀ راځى او بادشاه د الله سره شريك جوړول ناروا دى او د الله تعالىٰ د عذاب نه ئے ويرول ليكن هغوى دۀ ته تكليف وركړو او دشمنى ئے ورسره شروع كړه او هغه به ورته هميشه نصيحت كولو تردے چه هغه ئے په بازار كښې قتل كړو او كوهى ته ئے ګوزار كړو نو دغه وخت د الله تعالىٰ عذاب راغلو چه دوى باندے الله تعالىٰ دغه لوى كوهے چه ټول قوم به ترے اُوبه څكلے ددے نه سوئ ئے نور ے اُوبه نۀ وے- وچ كړو تردے چه د دوى ښځو او ماشومانو ټولو چغے شروع كړے او پدے حالت كښې د تندے نه مړۀ شول، او د دوى علاقو ته درنده ګان او د دوى كورونو ته ګيدړان او ګورګتئ راغلے او د دوى باغونو او مالونه د بيرو په

ونو بدل شو او ازغی داری ونی پاتے شوی، چه په هغے کښې به صرف د جناتو او د زمرو آوازونه وو. علاقے ئے ترے وزګارے کړے. (القرطبی وفتح البیان)

دے آیت کښې دے ته هم اشاره ده اګر که آیت کښې عموم دے. پدے قصه کښې ډیر لوی عبرت پروت دے.

وَّقَصۡرٍ مَّشِيۡدٍ: ددے نه مراد یا د ثمودیانو ماڼۍ او بنګلے دی. یا ددے نه مراد د شداد بن عاد بن ارم بنګله ده چه په زمکه کښې داسے مضبوطه آبادی نهٔ وه جوړه شوے چه هغه هم الله تعالیٰ هلاك کړو او دغه ئے ترے شاړے پاتے کړے پس ددے نه چه په ډیرو مزو او چرچو کښې به ئے ژوند تیرولو. یا ددے نه مراد هغه خلك دی چه بختنصر هلاك کړی وو او د دوی کلی ئے راغورزولی وو لکه په سورة الانبیاء آیت (۱۱) ﴿وَكَمۡ قَصَمۡنَا مِنۡ قَرۡيَةٍ﴾ کښې ورته اشاره شویده نو د هغوی کو هیان شاړ پاتے شو او بنګلے ئے خرابے شوے.

اَفَلَمۡ يَسِيۡرُوۡا: که څوك ووائی چه کوم ځای قومونه هلاك شویدی؟ نو الله د قریشو کافرانو او د عربو نورو قبیلو ته فرمائی چه دوئ په زمکه باندے ولے نهٔ ګرځی چه د قومونو په پخوانو آثارو باندے د عبرت نظر واچوی، یا د تاریخ پاڼړے وګوری، شاید چه په دے کښې د غور او فکر سره د دوئ زړونه ژوندی شی او د دوئ غوږونه د خیر خبرو ته توجه وکړی، اوس خو د دوئ سترګے او د دوئ غوږونه هیڅ کار نهٔ ورکوی، ځکه چه سترګے ئے ړندے نهٔ دی، بلکه ددے خلقو د زړونو سترګے ړندیږی چه هغه په سینو کښې وی.

اَوۡ اٰذَانٌ يَّسۡمَعُوۡنَ بِهَا: یعنی د خلکو نه واوری چه پدے علاقو کښې اصحاب الاخدود هلاك شویدی لکه نجران کښې، او دا ثمودیان دی چه د تبوك په لاره کښې واقع دی. دارنګه نور اقوام وګوره.

فَاِنَّهَا: دا ضمیر قصه دے.

لَا تَعۡمَى الۡاَبۡصَارُ: سوال دادے چه کله ناکله خو د کافرانو نظر هم ړندیږی نو څنګه وائی چه سترګے نهٔ ړندیږی؟ ۱- جواب دا دے چه دلته الله تعالیٰ دا ژوندی کافران یادوی چه د دوی نظرونه ظاهره کښې بنهٔ کار کوی لیکن زړونه ئے ړاندهٔ دی نو څه عبرت به واخلی؟. او دا قضیه مُهملَه ده چه په قوّت د جزئیه کښې وی. یعنی داسے نهٔ ده چه ټولے سترګے به نهٔ ړندیږی. ۲- دویم مطلب دا چه [لَا يَضُرُّ عَمَى الۡاَبۡصَارِ وَلٰكِنَّ الضَّارَ عَمَى الۡقَلۡبِ] د سترګو ظاهری ړوندوالے هیڅ ضرر نهٔ ورکوی بلکه ضرری شے د زړه ړوندوالے

دے۔ او په دنیا کښې اکثر انسانان په سترګو بینا دی لې ړانده وی، او د زړونو ړانده ډیر زیات دی او د زړونو بینا ډیر کم دی۔ اول مطلب ظاهر دے۔

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ: دا آیتِ کریمه د نضر بن حارث او د هغهٔ د ملګرو په باره کښې نازل شوے وو چه هغوئ به په جلتئ سره عذاب غوښتلو، او په کبر او عناد کښې به راغلل او د رسول الله ﷺ نه به ئے دا غوښتنه کوله چه د کوم عذاب دهمکی دوئ له ورکولے شی هغه اوس په دے ساعت ولے نهٔ راځی۔ او مقصد ئے دا وو چه عذابونه نشته دا نبی (العیاذ بالله) هسے خبره کوی۔

سورتِ انفال (۳۲) آیت کښې د دوئ دا قول په دے طریقه بیان شوے چه ((اے الله ! که چرے دا قرآن واقعی ستا کلام وی په مونږ باندے د آسمان نه کاڼړی را اُوروه، یا را باندے بل کوم دردناك عذاب نازل کړه))۔ الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ ته خطاب کوی او فرمائی چه دوئ ډیر په تادئ سره عذاب غواړی، نو دوئ ډے پدے خبره څان پوهه کړی چه الله تعالیٰ د خپلے وعدے خِلاف ورزی نهٔ کوی، د هغهٔ عذاب به راځی۔ دا خو د هغهٔ انتهائی بُرد باری (صبر) او اِحسان دے چه دوی ته ئے مهلت ورکړیدے۔ هغهٔ ته معلومه ده چه کله هغه اُوغواړی بدله به اخلی، دے وجے نه د خلقو زر کاله د هغهٔ د بُرد باریٔ په مخ کښې ګویا که د یوے ورځے غوندے دی۔ لکه الله تعالیٰ فرمائی: ﴿ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا وَنَرَاهُ قَرِيبًا ﴾ (المعارج: ۷،۶) دوی خو قیامت لرے ګنړی او مونړه ئے نزدے وینو)۔

وَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ : یعنی الله تعالیٰ چه دوی سره د انبیاء علیهم السلام په ژبه د کومو عذابونو وعده کړیده هغه به ضرور په دوی باندے راځی یا په دنیا کښې یا په آخرت کښې۔ (فراء)۔

وَإِنَّ يَوْمًا : ۱ - وَإِنَّ يَوْمًا مِنْ أَيَّامِ الْعَذَابِ فِي الآخِرَةِ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ مِنْ سِنِي الدُّنْيَا)۔

یعنی په آخرت کښې یوه ورځ د عذاب د دنیا د زرو کالو په شان اُوږده او درنه ده۔ لکه حدیث کښې دی چه د آخرت ورځ زر کاله ده، او فقیران مسلمانان به د اغنیاؤ نه پنځه سوه کاله مخکښې داخلیږی چه هغه نیمائی ورځ ده۔

لکه دا روایت حافظ ابن کثیرؒ راوړیدے۔ د آخرت ورځ خو پنځوس زره کاله ده، لیکن یو موقف پکښې زر کاله دے۔ نو پدے کښې کافرانو دپاره دا وعید ذکر دے چه دوی ته به الله تعالیٰ په آخرت کښې اُوږد عذاب ورکوی۔

دے نہ مفسر فخر الدین رازیؒ داسے تعبیر کړیدے: چه عقل مند انسان له د آخرت په عذاب باندے جلتی نهٔ ده پکار، ځکه چه په آخرت کښې د یوے ورځے عذاب، د سخت غم او درد په اعتبار سره د زرو کالو د عذاب برابر دہ۔ که چرے خلقو ته د آخرت د عذاب د سختئ اندازه شوے وے نو جلتی به ئے نهٔ کولے۔

۲– دے کښې غوره تفسیر چه د مخکښې سره ښهٔ مناسب دے هغه دے کوم چه مونږ په خلاصه د آیت کښې ذکر کړو۔ چه پدے کښې الله تعالیٰ د خپل صبر بیان کړیدے، انسان جلتی کوی او الله تعالیٰ حلیم ذات دے، هغه باندے جلتی نهٔ راځی نو معنیٰ دا ده چه انسانانو باندے زر کاله تیر شی نو داسے ده لکه چه یوه ورځ تیره وی او چه په انسان باندے پنځوس زره کاله تیر شی، نو د الله تعالیٰ په نیز داسے ده لکه چه پنځوس ورځے تیر وی ځکه چه د الله تعالیٰ صبر زیات دے۔ نو مطلب دا شو چه تاسو عذابونه په جلتئ غوارئ، که الله تعالیٰ تاسو ته زر کاله صبر وکړو نو دا داسے ده لکه یوه ورځ ئے چه درته صبر کړے وی نو زر کاله پس چه ستا کوم عذاب مقرر دے هغه داسے دے لکه چه صباله وی، یعنی که ستاسو عذاب هر څومره روستو شی نو دا د الله تعالیٰ په نیز نزدے دے نو جلتی څه پکار ده۔ خو تاسو ته ئے چه تاخیر کړیدے دے کښې ستاسو فائده ده۔

وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ: دے وجے نه په دے آیت کښې الله تعالیٰ وفرمایل چه ما ډیرو گنهګارو کلو له مهلت ورکړو، لیکن کله چه هغوئ د خپلو گناهونو نه منع نشول نو هغه ئے ناګهانه په خپل گرفت کښې راوستل۔ دے وجے نه مشرکان دے هیڅ جلتبازی نکوی۔ که چرے د دنیا د عذاب نه بچ شی، نو د دوئ بهر حال زما طرفته راګرزیدل دی، چه هلته دائمی او ابدی عذاب د دوئ انتظار کوی۔

قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَاۤ اَنَا لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۴۹﴾ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
اُووایه اے خلقو یقیناً زهٔ تاسو لره یره درکونکے ښکاره یم۔ پس هغه کسان چه ایمان ئے
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿۵۰﴾ وَالَّذِيْنَ
راوړیدے او عملونه ئے کړیدی نیک دوی لره بخښنه او رزق عزتمند دے۔ او هغه کسان
سَعَوْا فِيْۤ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿۵۱﴾
چه کوشش کوی په آیتونو زمونږ مقابله کونکی د هغے سره دغه کسان اُور والا دی۔

تفسير: دا بيان د رسول الله ﷺ دے او متعلق دے د ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ سره۔ دارنګه د ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ﴾ سره۔ او مطلب دا دے چه ته تکذيب کونکو او په تادئ سره عذاب غوښتونکو ته ووايه چه اے خلقو ! زهٔ ستاسو معبود او رب نهٔ يم، عذاب راليږل يا په چا نعمت کول زما په قدرت کښې نهٔ دی، زهٔ خو د الله يو بنده يم، ماته خو صرف ددے خبرے حکم شوے چه نافرمان خلق د الله د عذاب نه اوېروم او فرمانبردارو له د جنت زيرے ورکړم۔

دارنګه چا ته هدايت ورکول او د تکذيب نه په زوره منع کول هم زما په واك کښې نهٔ دی۔

فَالَّذِيْنَ: پدے آيتونو کښې همدا ښهٔ او بد انجام بيان شوے چه کوم خلق ايمان راوړی او نيك عمل وکړی، الله تعالىٰ به د دوئ ګناهونه بخښي او جنت ته به ئے ننباسي، او کوم خلق چه د الله بندګان د هغهٔ د آيتونو نه اړوی، او په دے باطل ګمان کښې آخته دی چه دوئ به الله لره عاجزه کړی، نو دوئ له پيژندل پکار دی چه الله لره هيڅوك مغلوب کولے نشي، او د داسے خلقو د وسيدو ځاى جهنم دے۔

وَرِزْقٌ كَرِيْمٌ : ددے نه مراد جنت دے۔ او کريم هغه دے چه ټول فضيلتونه او کمالات ئے راجمع کړی وی۔

فِيْ ايٰتِنَا: اَیْ فِیْ اِبْطَالِ آيَاتِنَا۔ په باطله ولو د آيتونو زمونږ کښې۔

مُعٰجِزِيْنَ: يعني الله تعالىٰ اراده کړيده چه خپل آيتونه به غالب کوی نو دوی کوشش کوی چه د الله تعالىٰ آيتونه مونږ مغلوبه کوو نو د دوی ګمان دا دے چه مونږ به د الله مقابله وکړو او الله تعالىٰ به عاجز کړو او د هغه آيتونه به غالب نشی، دا د دوی کچه خيال دے۔ بيا ددے حاصل معنیٰ ده : مُقَابِلِيْنَ وَمُشَاقِّيْنَ ۔ (قتادة وابن عباسؓ) يعنی زما د آيتونو مقابله کوی او د هغے په خلاف کښې ودريږی۔ ❁ زجاج وائی : ظَانِّيْنَ اَنْ يُّعْجِزَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَيَفُوْتُوْهُ فَلَا يُعَذِّبُهُمْ ۔ ګمان کونکی دی چه الله به عاجزه شی او دوی به ترے خلاص شی او دوی ته به عذاب ورنکړی۔ ❁ فراءؒ وائی : مُعَانِدِيْنَ۔ يعنی ضد کونکی دی۔

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ وَّلَا نَبِيٍّ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى
او نهٔ دے راليږلے مونږ مخکښې ستا نه هيڅ رسول او نهٔ نبی مګر کله چه به ئے لوستل

اَلْقَى الشَّيْطٰنُ فِىْٓ اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ

کول نو گوزارلے به شیطان په قراءت د هغه کښې (خلقو ته وسوسے) نو ختم به کړو

اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ

الله تعالیٰ هغه شے چه اچول به شیطان بیا به مضبوط پریخودل الله تعالیٰ آیتونه خپل

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٢﴾ لِّيَجْعَلَ مَا يُلْقِى الشَّيْطٰنُ

او پوهه حکمتونو والا دے۔ دے دپاره چه اُوګرځوی الله هغه شے چه اچوی ئے شیطان

فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ فِىْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْقَاسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ

امتحان دپاره د هغه کسانو چه په زړونو د هغوی کښې مرض دے او د سختو زړونو والو

وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَفِىْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿٥٣﴾ وَّلِيَعْلَمَ

لره، او یقیناً ظالمان خامخا په دشمنئ لرے کښې دی۔ او دے دپاره چه پته اُولګی (یقین

الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ

اُوکړی) هغه کسان چه ورکړے شویدے ورته علم چه دا حق دے د طرف د رب ستا نه

فَيُؤْمِنُوْا بِهٖ فَتُخْبِتَ لَهٗ قُلُوْبُهُمْ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ

نو ایمان به راوړی پدے باندے نو عاجزی به اُوکړی دے ته زړونه د دوی او یقیناً الله

لَهَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٥٤﴾

خامخا هدایت کونکے دے هغه کسانو ته چه ایمان ئے راوړیدے لارے نیغے ته۔

وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِىْ مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتّٰى

او همیشه به وی هغه کسان چه کافران دی په شك کښې ددے نه تردے

تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَاْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيْمٍ ﴿٥٥﴾

چه رابه شی دوی ته قیامت ناڅاپه یا به راشی دوی ته عذاب د ورځے شندے۔

تفسیر: پدے رکوع کښې درے عنوانات دی (۱) اَلتَّسَلِّیْ لِلرَّسُوْلِ ۔ رسول الله ﷺ او داعی ته تسلی ده چه د مخکنو پیغمبرانو په مقابله کښې هم داسے مفسدان مخے ته ولاړ

رو چه فسادونه به ئې کول. او شیطانانو به د هغه په خلاف دعوتونه کول. نو که کافران تا دروغژن گنړي او فسادونه کوي نو زړهٔ ماتې کیږه مهٔ، تمامو انبیاؤ سره داسې شوي. آخر به ستا دعوت الله تعالیٰ باقي پریدي او باطل دعوت به ختموي.

(۲) بَیَانُ عَدَاوَةِ الشَّیْطَانِ. د شیطان د دشمنۍ بیان دے، چه اے خلکو! شیطان تباه کړې ولے د شیطان د دعوت پسے روانیږئ، په کفر او شرك ودریدل خو د شیطان دعوت دے نو هغه سره دشمني وکړئ.

(۳) بَیَانُ دَعْوَةِ الرَّحْمٰنِ وَدَعْوَةِ الشَّیْطَانِ. په دنیا کښې دوه قسمه دعوتونه روان دي، د رحمٰن دعوت او د شیطان دعوت، او دا د آدم ﷺ د زمانے نه راروان دي. او بیا روستو زمانه کښې الله تعالیٰ د جهاد حکم هم وکړو چه د شیطانانو سره جهاد وکړئ. نو چا کښې چه نیکي ده الله به ئې د رحمٰن دعوت ته راولي او چا کښې چه ضد او فساد دے نو هغه به د شیطان ملگري کیږي او دا آیتونه بعینه د سورة الانعام (۱۱۲) آیتونو په شان دي، هغه دلته راوړه نو په مطلب به ئې ښهٔ پوهه شے.

پدے آیت کښې بیا دوه تفسیره دي (۱) یو ضعیف تفسیر چه بعض مفسرینو ذکر کړیدے هغه دا چه رسول الله ﷺ یو ځل د خانه کعبے خواته په مشرکانو سورت نجم لوستلو نو مشرکانو ورته غوږ اینبے وو. کله چه نبي ﷺ ﴿ اَفَرَءَیْتُمُ اللّٰتَ وَالْعُزّٰی وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰی ۝﴾ تلاوت کړو، نو شیطان د هغهٔ په ژبه [تِلْكَ الْغَرَانِیْقُ الْعُلٰی، وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰی] (دا لوی لوی ښتونه دي، (یعني ډینگان دي) او بیشکه د دوئ د شفاعت امید کیدلے شي) جاري کړل، ددے په دے آوریدو سره مشرکان ډیر خوشحاله شول، په دے کښې د هغوئ د بتانو صفت وو، نو پدے وجه ئې د رسول الله ﷺ سره د سورت په آخر کښې سجده هم وکړه، پدے کښې جبریل ﷺ راغلو ورته ئې وفرمایل: تا څه وکړل؟ تا خو په خلکو هغه څه ولوستل چه ما درته د الله تعالیٰ د طرفنه نهٔ وو راوړي نو رسول الله ﷺ سخت غمژن شو او ډیر ویریدو نو الله تعالیٰ دا آیتونه د هغه د تسلۍ دپاره نازل کړل.

(چه هر رسول چه راغلے دے شیطان د هغه په تلاوت کښې د ځان نه څه کلام اچولے دے لیکن روستو به الله تعالیٰ هغه د خپل کلام نه جدا کړي)

او دا کار الله تعالیٰ ولے کوي؟ دا امتحان وي، دا ددے دپاره چه بعض خلك پرے کافر شي لکه مشرکان نور هم په خپلو بتانو کلك شو او ایمان والو ته معلومه شوه چه قرآن حق

دے او دغه خبرے شیطانی دی۔ دا بیخی بے اصله بے بنیاده واقعه ده۔ امام بیهقیؒ فرمائی چه دا قیصه منکرت ده۔ ابن خزیمهؒ لیکلی چه دا قیصه زنادقهٔ جوړه کړے۔

قاضی عیاضؒ په خپل کتاب «الشفاء» کښې لیکی : د امت په دے اجماع ده چه نبی کریم ﷺ د الله له اړخه څهٔ رسولی دی په هغے کښې قصدًا یا غلطیٔ یا هیرے سره ئے یو حرف هم د خپل طرفه اضافه کړے نهٔ دے۔ امام رازیؒ وائی چه دا قیصه باطله ده، او قرآن کریم د رسول الله ﷺ په باره کښې په ډیرو آیتونو کښې دا وئیلی دی چه هغه نهٔ د خپل طرفه څهٔ وائی او نهٔ هیریږی، نو دا قصه د هغے خلاف ده۔ او څوك چه دا وائی چه نبی کریم ﷺ په هره طریقه چه وی د بتانو تعظیم کړے نو دهٔ کفر اوکړو۔

شیخ محدث البانیؒ هم دا قیصه باطله ګنړلے، او ددے په رد کښې ئے یوه رساله هم لیکلے، «نصب المجانیق لنسف قصة الغرانیق» چه د علماؤ ترمینځه مشهوره ده۔

البته حافظ ابن حجرؒ د درے صحیح مرسلو روایتونو په بنیاد وائی چه دومره خبره ثابته ده چه نبی کریم ﷺ کله سورتِ نجم تلاوت کړو نو شیطان د خپل طرف نه د مشرکانو په غوږ کښې داسے کلمات واچول چه په هغے کښې د بتانو صفت وو۔ د رسول الله ﷺ په ژبه دغه کلمات جاری شوی نهٔ وو۔ آه۔ لیکن مرسل هم ضعیف روایت وی۔ لهذا دا قصه بیخی په هره طریقه بی اصله ده۔ تفصیل دپاره فتح البیان، تفسیر الخازن، تفسیر المدارك، بغوی او ابن کثیر ته رجوع وکړئ۔ پدے قصے سره په وحی باندے اعتماد نهٔ پاتے کیږی، ځکه چه شیطان هم دا کولے شی چه په وحی کښې خپلے خبرے داخلے کړی۔

دارنګه دا د ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ﴾ (الحاقه : ٤٤) او ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ﴾ (النجم : ٣) او ﴿وَلَوْلَا أَن ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ﴾ (الاسراء : ٧٤) خلاف ده۔ نو رسول الله ﷺ معمولی شان میلان هم مشرکانو طرفته نهٔ دے کړے اګرکه غیر اختیاری وی۔

دارنګه که دا واقعه صحیح ثابته وے نو یهودیانو، نصاراؤ، مشرکانو او منافقانو به په نبی کریم ﷺ باندے اعتراض کړے وے چه تهٔ په خپله د شرك اقرار کوے او مونږ ترے منع کوے؟۔

نو د آیت صحیح مطلب دا دے چه دلته الله تعالیٰ رسول الله ﷺ ته تسلی ورکوی او دوه دعوتونه ذکر کوی لکه مخکښې ذکر شو نو د أَلْقَى الشَّيْطَانُ نه مراد وسوسے اچول دی په زړونو د خلکو کښې۔ یعنی (زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا) به ئے وکړو۔ اُوس هم شیطان دا کار کوی، داعی به د حق دعوت کوی، شیطان به د خلکو په زړونو کښې وسوسے اچوی چه

دا سرې د څه دپاره لګیا دې، خان سترې کوي، تنخواه او مال نهٔ غواړي، دهٔ له به د کوم ځای نه مال او دولت راځي، دا مونږ د پلار نیکه د لارې نه اړوي، داسې نور غلط تومونه رامخې ته کړي چه دا خو فلانے دے، باباګان نهٔ مني، تقلید نهٔ مني، مذهبونه نهٔ مني۔

فَيَنسَخُ اللَّهُ : یعنې د شیطان وسوسې به الله تعالیٰ ختمې کړې څکه چه هغه د زګ په مثال دي۔ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ : بیا به الله تعالیٰ مضبوط وساتل آیتونه خپل څکه چه حق همیشه باقي پاتې وي او باطل ختمیږي۔ (لِيَجْعَلَ) کښې وجه ددې وسوسو اچولو بیانوي (نو دا متعلق دې د مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ پورې) چه دا کار الله تعالیٰ پدې وجه کوي چه کوم خلك مرضیان دي هغوي دپاره امتحان جوړ شي لکه سورة الانعام کښې دي ﴿وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ نو په غلط دعوت غلط خلك ګمراه کیږي، وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ) او دا خلك ظالمان دي او د حق نه جدا روان دي پدې وجه پدې شیطاني وسوسو او خبرو سره ئې ګمراه کوي۔ (وَلِيَعْلَمَ) دا متعلق دې د (فَيَنسَخُ اللَّهُ) پورې۔ یعنې دغه غلط دعوت الله تعالیٰ ولې ختموي؟ ددې وجه دا ده چه علم او ایمان والا (صحابه کرامو) ته پته ولګي چه دا قرآن د الله د طرف نه حق کتاب دې نو د هغوي ایمان به نور مضبوط شي (نو د فَيُؤْمِنُوا نه مراد زیادت د ایمان دې) هغوي به وګوري چه د رسول الله ﷺ دعوت باقي پاتې شو او د ابوجهل، نضر بن الحارث، ولید او عتبه او شیبه ولې دعوت ختم شو۔

فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ۔ نو هرکله چه ورته معلومه شي چه دا حق کتاب دې نو زړونه به ئې دې ته عاجزي وکړي۔ د قرآن فائده دا ده چه بندګان دې ته عاجزي وکړي او ددې تول حکمونه ومني او غاړه ورکړي۔ نو قرآن د قسوة کتاب نهٔ بلکه د نرمۍ کتاب دې، د کوم انسان زړه چه پرې نرم نهٔ شي نو نقصاني دې۔ اِخبات په قرآن کریم سره پیدا کیږي۔

او دا آیتونه صاحب د محاسن التنزیل (قاسمیؒ) هم د دعوت سره لګولي دي هغه فرمائي: ((چه کله هم کوم رسول یا نبي وغوښتل چه د هغهٔ دعوت خور شي او د هغهٔ راوړي شریعت ته په تیزۍ سره ترقي حاصله شي، نو شیطان رکاوټونه را منځ ته کول غوښتلي دي۔ او خلق ئې د هغهٔ د دعوت قبلولو نه منع کول غوښتلي۔ لیکن الله تعالیٰ د هغهٔ چلونه ناکام جوړ کړل او خپل دین او خپل آیتونه ئې مضبوط کړل))۔

مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ: ددې دواړو فرق په سورة مریم کښې ذکر شو۔ مختصر دا چه

رسول هغه دے چه د الله د طرفنه پیغام رسونکے وی او نبی هغه دے چه امتیانو ته خبر ورکونکے وی، دا نسبتی فرق دے. دویم: رسول هغه دے چه د هغه سره مستقل کتاب یا صحیفے وی او نبی عام دے. دریم دا چه رسول، استازی ته وئیلے شی نو ملائکو دپاره هم استعمالیږی او نبی په انسانانو پورے خاص دے.

فِيْ قُلُوْبِهِمْ: ددے نه مراد ضعف الایمان دے، یا شك او نفاق دے.

وَالْقَاسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ: ددے نه مراد مشرکان دی چه د دوی زړونه حق ته نۀ نرمیږی او په هیڅ حال کښ حق ته نۀ راواپس کیږی او دے دواړو ډلو ته الله تعالیٰ ظالمان وئیلی دی.

وَلِيَعْلَمَ: پدے کښ اشاره ده چه کله الله تعالی داسے حالات راپیدا کوی د امتحان دپاره نو دا د ایمان والو دپاره کوم چه په الله او د هغه په شریعت باندے علم لری، د یقین د زیاتیدو سبب جوړیږی.

وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ: یعنی کومو خلکو کښ چه انابت وی نو الله تعالیٰ به هغوی ضرور په داسے امتحاناتو کښ نیغے لارے ته رسوی او په خپل دین به ئے نور هم مضبوطوی او هغه به ئے رهنمائی کوی، پدے کښ مدعووینو ته تنبیه ورکول دی چه سوچ وکړئ هسے نۀ چه په امتحان کښ ناکام شئ، شیطانی دعوت ومنئ.

وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ: دا د مخکښ (يُلْقِي الشَّيْطَانُ) پورے متعلق دے یعنی د شیطانی شبهاتو او شکونو په وجه به کافران خلك همیشه د قرآن او نبی او توحید او دین په حقانیت کښ شك کوی، تردے چه یا خو ناګهانه قیامت راشی، یا بل کوم داسے دنیوی عذاب دوئ په خپل ګرفت کښ واخلی چه په هغے کښ به هیڅ خیر نۀ وی.

مفسرین لیکی چه دا د جنګ بدر ورځ وه چه په دے ورځ د دوئ نه ډیر زیات خلق په ذلت او رسوایئ سره قتل کړے شو او ډیر قیدیان کړے شو، او بیا دوئ ته معلومه شوه چه قرآن او اسلامی دین حق دے.

حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ: د ساعة نه مراد یا قیامت دے یا د مرګ وخت دے. او دے نه معلومیږی چه دا نشی کیدے چه د داعی په آواز دے ټول خلك تابع شی بلکه تر قیامته پورے به شکیان او مخالفین د حق موجود وی.

عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيْمٍ: عقیم شنډے ته وائی، دلته ترے یا د قیامت ورځ مراد ده او دے ته ئے شنډه ځکه ووئیله چه ددے نه پس بله ورځ نۀ راځی. یا ددے نه مراد په دنیا کښ د عذاب ورځ ده او هغے ته ئے شنډه ددے وجه نه وئیلے ده چه د دوی پروګرامونه به شنډ کړی، او

دوی به پکښې ذلیله کړی لکه د بدر د ورځې په شان۔ یا په هر شی باندې چه د هغې عذاب ولګی هغه شنډوی، یا عقیم په معنیٰ د بې خیره سره۔ چه په دوی به پکښې څه رأفت (شفقت) او رحمت نهٔ کیږی نو ګویا که دا شنډه ده د خیر نه۔ (فتح البیان)

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ
بادشاهی په دغه ورځ خاص الله لره ده، فیصله به کوی په مینځ د دوی کښې
فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِيْ جَنّٰتِ
پس هغه کسان چه ایمان ئې راوړیدې او عملونه کوی نیك په جنتونو د
النَّعِيْمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا
نعمتونو کښې به وی۔ او هغه کسان چه کفرئې کړیدې او دروغژن ئې ګڼړلی دی
بِاٰيٰتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِيْنَ
آیتونه زمونږ نو دغه کسان دوی لره عذاب سپکونکې دې۔ او هغه کسان
هَاجَرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوْٓا اَوْمَاتُوْا
چه هجرت ئې کړیدې په لاره د الله تعالیٰ کښې بیا وژلې شویدی یا مړهٔ شویدی
لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ
خامخا رزق به ورکړی دوی ته الله تعالیٰ رزق ښائسته او یقیناً الله تعالیٰ خامخا هغه
خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُّدْخَلًا
غوره رزق ورکونکې دې۔ خامخا داخل به کړی دوی لره ځای د داخلیدو ته
يَّرْضَوْنَهٗ ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ﴿٥٩﴾
چه دوی به ئې خوښوی، او یقیناً الله تعالیٰ خامخا پوهه دې صبرناك دې۔

تفسیر: پدې کښې اشاره ده چه دغه عذاب هیڅوك نشی واپس کولې ځکه چه اختیار صرف د الله تعالیٰ دې۔ او هغه به د خپلو بندګانو ترمینځ فیصله کوی۔ بیا بشارت او تخویف ذکر کوی۔

فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ: یعنی د جنت په ځمکه به همیشه وی او د هغې په نعمتونو کښې به ډوب وی ځکه چه دنیا کښې ئې سخته تیره کړیده۔
عَذَابٌ مُّهِيْنٌ: هرکله چه کافران په کفر او تکذیب سره او د شبهاتو په راپیدا کولو سره د الله تعالیٰ د آیتونو اهانت او سپکاوے کوی نو الله تعالیٰ هم دوی ته مهین (سپکونکے، رسواکونکے) عذاب ورکوی۔
وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا: دا متعلق دے د (اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ) سره یعنی مخکښې د قتال خبرے وے چه کافرانو په مسلمانانو ظلم کړے وو د کورونو نه ئې ویستلی وو نو دلته هجرت ته ترغیب او بشارت ورکوی، (مَعَ الْاَمْرِ بِالْقِتَالِ وَمَعَ الْبِشَارَةِ بِالنُّصْرَةِ)۔ په قتال باندے حکم کوی او په نصرت سره زیرے ورکوی چه الله به غلبه ورکوی ځکه چه د دوی الله ډیر لوی دے۔
فرمائی: کومو خلقو چه د خپل رب د رضا په خاطر خپل کور کلے پریښودهٔ، بیا ئې جهاد کولو او ووژلے شول، یا په خپل مرګ مړهٔ شول، الله به هغوئ له په جنت کښې ډیره ښهٔ روزی ورکړی، او د قیامت په ورځ به دوئ له داسے محلونه ورکړی چه هغې سره به دوئ خوشحاله وی۔ اګرکه د شهید او عام شخص ترمینځ به په جنتونو او درجاتو کښې فرق وی۔
لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا: ۱– ددے نه مراد یا د جنت رزق دے چه نهٔ ختمیدونکے دے۔ ۲– دارنګه رزق حسن هغه دے چه بغیر د کړاؤ نه وی او هر وخت لذت ورکونکے وی او هیڅ نقصان او مرض ترے نهٔ پیدا کیږی او دا رزق په برزخ کښې دے لکه په سورة آلعمران (۱۶۹) آیت کښې ذکر شویدی۔ یا په جنت کښې مراد دے۔
خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ: الله ته خیر الرازقین ولے وائی ؟ (۱) ځکه چه الله تعالیٰ رزقونه پیدا کوی او بنده خالق نهٔ دے بلکه صرف ګټونکے او راوړونکے دے۔
(۲) الله مُبَارِك دے، په رزق کښې برکت اچوی، چه مړځ، او د بدن ترقی پرے راولی، هرے حصے د بدن ته د هغې د حاجت مطابق رزق رسوی۔
(۳) دارنګه الله تعالیٰ روحانی او ظاهری دواړه قسمه رزقونه ورکوی، ایمان او تقویٰ خو مره ښائسته رزق دے چه زړه روښانه کړی چه دا ډیر کم بندګانو ته ملاویږی۔ او جسمانی رزق په ډیرو طریقو دے، رزق د خیټے، رزق د هډوکو، رزق د پلو، رزق د رګونو، او رزق د سترګو، لنډه دا چه رزق به یو وخوری او هر اندام ته به ئې خپله ماده

ورسیږی، بعضو ته اُوبه، بعضو ته وینه، بعضو ته کلکه ماده وغیره۔ او بنده ددے نه خبر هم نهٔ وی۔

او رزق ئے پدے مقام کښ ذکر کړو ځکه چه انسان هجرت وکړی نو هغه سره د رزق فکر زیات وی چه څه به کوم او څه به خورم۔

لَعَلِيْمٌ: پو هه دے په درجاتو د عاملانو او په مرتبو د استحقاق د هغوی۔ یا پو هه دے په احوالو د بندګانو او د هغوی په امیدونو۔ (فتح البیان)

حَلِيْمٌ: که چا پکښ کومه کوتاهی کړی وی د هغوی د عذاب نه صبرناك دے۔ (ابن عباسؓ) (قرطبیؒ)

ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا
دا کار (به کیږی) او چا چه سزا ورکړه (دشمنانو لره) په مثل د هغے
عُوْقِبَ بِهٖ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ
چه سزا ورکړے شویده دهٔ ته په هغے بیا ظلم شویدے په دهٔ باندے نو خامخا مدد به کوی
اللّٰهُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ﴿٦٠﴾ ذٰلِكَ
دهٔ سره الله تعالیٰ یقیناً الله معافی کونکے بخښنه کونکے دے۔ دا مدد الله کولے شی۔
بِاَنَّ اللّٰهَ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ
پدے وجه الله تعالیٰ ننباسی شپه په ورځ کښ او ننباسی ورځ په شپه کښ
وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ بَصِيْرٌ ﴿٦١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ
او یقیناً الله آوریدنکے لیدونکے دے۔ دا مدد پدے وجه دے چه الله تعالیٰ هغه حق دے
وَاَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ
(بندګی ئے هم حقه ده) او یقیناً هغه څوك چه دوی ئے رابلی سوئ د الله نه
هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿٦٢﴾
هغه باطل دے او یقیناً الله تعالیٰ اُوچت دے غټ ذات دے۔

تفسیر: مناسبت: مخکښ ئے هجرت ذکر کړو نو اُوس وائی چه د هجرت نه روستو

جهاد وی هغه به هم کوی نو هله به ورته دغه زیرے ملاویږی۔

شان نزول

مقاتل بن حیانؒ او ابن جریرؒ روایت کړے چه دا آیت د صحابه کرامؓ د یوے ډلے په باره کښې نازل شوے وو چه د مُحرم په میاشت کښې د مشرکانو د یوے ډلے سره د هغوئ مقابله راغلے وه، او د مسلمانانو د ډیر زیات کوشش باوجود کافران د جنګ نه منع نشول او په مسلمانانو ئے حمله وکړه نو مسلمانان مجبوره شول او د هغوئ سره ئے جنګ وکړو او الله دوئ غالبه کړل۔

عَاقَبَ: د عقاب نه دے تعاقب او عقاب د یو شی پسے روستو راتللو ته وئیلے شی، بیا ترے مراد بدله اخستل وی، یا سزا ورکول وی دلته ترے مراد قتال فی سبیل الله دے، او دے ته ئے معاقبه مشاکلةً وئیلے دے۔ مطلب دا دے چا چه سزا ورکړه کافرانو ته په داسے طریقه چه د هغوی سره قتال وکړی لکه چه دوئ ته ئے سزا ورکړیده په مکه کښې۔

ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ: بیا پرے زیاتے شویدے چه د خپل وطن نه اُوخکلے شو او په هجرت مجبوره کړے شو او دوئ بیا بدله واخسته په قتال کولو سره نو الله به ددوئ سره ضرور مدد کوی۔ نو پدے کښې کامل ترغیب دے چه مدد به درسره الله کوی او دریاندے ظلم هم شویدے او بیا پکښې د کورونو نه هم ویستلے شوے نو لاړ شه د کافرانو نه بدله واخله۔

د آیت ظاهری مفهوم واضح دے چه څوك د ظالم شخص نه د هغهٔ د ظلم مطابق بدله واخلی، بیا ظالم دوباره په هغهٔ ظلم وکړی نو الله به خامخا ددے مظلوم مدد کوی۔

لَعَفُوٌّ غَفُورٌ: پدے کښې د عفوے او درګذر کولو ترغیب ورکړے شوے چه الله ډیر زیات معافی کونکے او ډیر زیات مغفرت کونکے دے، دے وجے نه د هغهٔ بندګانو له هم په دے صفاتو سره متصف کیدل پکار دی۔

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ: دلته الله تعالیٰ دوه قسمه دلیلونه بیانوی یو دلیل اِنّیٰ او بل دلیل لِمّیٰ۔ دلیل انی دیته وائی چه استدلال د آثارو نه په مؤثر وکړی او دلیل لمی دا دے چه استدلال د مؤثر نه په آثارو وکړی نو دلته فرمائی چه الله تعالیٰ د مظلومانو په مدد خامخا قادر دے څکه چه د الله تعالیٰ د قدرت آثارو ته وګوره، چه هغه د ورځے او شپے نه هر یو ورو‌کے کوی او په یو بل کښې ئے ننباسی۔

نو دا عجیب او غریب کاریګری ددے خبرے دلیل دے چه الله تعالیٰ د تولو مالك حق

معبود دے، د هغهٔ هيڅ شريك او هيڅ مقابله كونكے نشته، او كوم معبودان چه مشركان رابلى هغه هيڅ قِسم قدرت نهٔ لرى بلكه هغه خپله د هغې عبادت كونكو په خپلو لاسونو جوړ كړى دى.

نو آيا دا د حيرانتيا خبره نهٔ ده چه خلق دا قادرِ مطلق، معبود بر حق او د نفع او نقصان رسونكے الله تعالىٰ پريدى او د بتانو عبادت كوى؟ (دا دليل اِنّىْ شو) بيا روستو فرمائى چه دا آثار الله تعالىٰ ولے راوړيدى؟ نو ځكه چه الله تعالىٰ حق ذات دے، هغه داسے كارونه كوى. (دا دليل لِمّىْ شو).

او پدے دليلونو كښ يواځے دغه د نصرت مقصد نهٔ وى بلكه دلته د الله تعالىٰ تعارف ذكر كيږى چه الله تعالىٰ دومره لوى دے، د هغه دپاره به تقوىٰ كولے شى، د هغه د حكمونو پابندى به كولے شى، د هغه دپاره به هجرت كولے شى، د هغه دپاره به وينه هم وركولے شى، او دا د الله تعالىٰ انعامات هم دى او د نصرت دپاره دليلونه هم دى.

ذٰلِكَ: دا اول (ذلك) اشاره ده مدد د مظلومانو ته او باء سببيه ده، يعنى دا مدد پدے وجه دے چه الله سبحانه وتعالىٰ قادر دے.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ: دا (ذلك) اشاره ده كامل قدرت او كامل علم د الله تعالىٰ ته. يعنى دا كارونه چه د كامل قدرت دليلونه دى پدے وجه شويدى چه الله تعالىٰ حق والا او ثابت ذات دے نو د هغه دين هم حق او د هغه د دوستانو سره مدد هم حق او د هغه وعده هم حقه ده، نو هغه په اعتبار د ذات او افعالو ټولو سره حق دے. د (الحق) نه مراد ذو الحق دے. يعنى د حق والا.

هُوَ الْبَاطِلُ: ۱- يعنى هغه فانى كيدونكى، زائله كيدونكى دى.
۲- يا عبادت ئے بيكاره دے. ۳- يا د هغهٔ معبود جوړيدل ختميدو والا دى. يعنى ذات ئے هم ختميدو والا دے او اُلوهيت ئے هم. مجاهدؒ وائى: د باطل نه مراد شيطان دے، ځكه چه د غير الله عبادت د شيطان په لمسه سره كيږى.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً
آيا تهٔ نهٔ ګورے چه بيشكه الله تعالىٰ راليږى د آسمان نه اُوبه نو اُوګرځى زمكه شنه
اِنَّ اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ﴿٦٣﴾ لَهٗ مَا فِى
يقيناً الله تعالىٰ مهربان دے، خبردار دے. د هغه په اختيار كښ دى هغه څه چه په

السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ
آسمانونو او هغه څه چه په زمکه کښې دی او یقیناً الله تعالیٰ خامخا بے حاجته
الْحَمِيْدُ ﴿٦٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا
ستائیلے شویدے۔ آیا ته نه گورے چه بیشکه الله تعالیٰ تابع کړیدی تاسو لره هغه څه
فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ
چه په زمکه کښې دی او کشتئ چه روانے دی په دریاب کښې په حکم د هغه
وَيُمْسِكُ السَّمَآءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖ اِنَّ اللّٰهَ
او هغه بندوی آسمان ددے نه چه راپریوځی په زمکه باندے مگر په حکم خپل یقیناً الله
بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِيْ
تعالیٰ په خلقو باندے خامخا شفقت کونکے رحم کونکے دے۔ او الله هغه ذات دے
اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ اِنَّ الْاِنْسَانَ
چه ژوند کړی ئے یئ تاسو بیا به مړهٔ کوی تاسو بیا به مو راژوندی کوی یقیناً انسان
لَكَفُوْرٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ
خامخا ناشکره دے۔ دپاره د هر امت مقرر کړیدے مونږ طریقه (ځای) د عبادت چه دوی
نَاسِكُوْهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي
عبادت کونکی دی په هغه طریقه (یا هلته) نو جګړه دِے اُونکړی تاسره په
الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٦٧﴾
کار د دین کښې او دعوت ورکوه طرف د رب خپل ته یقیناً ته خامخا په هدایت برابر ئے۔

تفسیر: نور دلیلونه د توحید او د الله د معرفت بیانیږی۔ د الله تعالیٰ عجیب او غریب کاریگری دا هم ده چه د آسمان نه باران راُووروی نو زمکه د پتهو او شنو گیاه گانو د وجے نه تکه شنه شی۔ او په زمکه او آسمان کښې چه څهٔ دی هغه ټول هغهٔ پیدا کړی دی، د ټولو مالك هم هغه دے، هغه چه څنگه غواړی په دے کښې تصرف کوی۔ نو پدے کښې

رد د شرك في التصرف هم وشو۔
مُخْضَرَّةً: اَیْ ذَاتَ اِخْضِرَارٍ ۔ شینکئ والا۔ او تُصْبِحُ ئې مضارع راوړه دپاره د استحضار د صورت د اخضرار، سره د استمرار تجددي نه چه وخت په وخت باران نازلوي نو زمکه ورسره شنه کیږي۔
فَتُصْبِحُ : عکرمة نه روایت دے چه په مکه او تهامه علاقه کښې چه باران وشي نو صبا له سمدست زمکه کښې شینکئ ښکاره شي۔ نو فاء دلته په خپله معنیٰ د اتصال سره ده۔ او ابن عطیة وئیلي دي چه دا په علاقه د سوس اقصیٰ کښې هم ما لیدلي دي۔ او که عام ملکونه مراد شي نو بیا فاء صرف د عطف دپاره ده۔ (القرطبيؒ)
لَطِيْفٌ: یعني د الله تعالیٰ علم هر باریك او وړوکي څیز ته رسیږي۔ یا الله تعالیٰ مهرباني کونکے دے په رزقونو د بندګانو خپلو۔ یا په راویستلو د ګیاهګانو۔
الْحَمِيْدُ: یعني بندګانو له پکار دي چه د هغهٔ حمدونه ووائي۔
او د هغهٔ د قدرت د نښانو نه دا هم ده چه هغهٔ په زمکه کښې موجود ټول ښاروی او چارپایان او ونے او نهرونه او کانړو او اُوسپنه او اُور د انسانانو د فائدے دپاره تیار کړي دي، او سمندرونه ئې هم د دوئ دپاره تابع کړي چه په هغے کښې وارهٔ او غټ جهازونه او کشتئ د هغوئ د ژوندګئ اسباب د یو ځای نه بل ځای ته رسوي۔
وَيُمْسِكُ السَّمَآءَ : دا پنځم نعمت دے۔ یعني د هغهٔ د قدرت یوه بله نښه دا هم ده چه آسمان د هغهٔ په ارادے سره په خپل ځای بند ولاړ دے، په زمکه باندے نهٔ راغورزیږي۔ د الله تعالیٰ دا ټول نعمتونه د انسان نه دا خبره غواړي چه هر وخت د هغهٔ شکر ادا کړي۔
وَيُمْسِكُ: کښې اشاره ده چه الله تعالیٰ بغیر د ستنو نه آسمان په خپل امر راټینګ کړیدے۔ اِلَّا بِاِذْنِه کښې اشاره ده چه د قیامت په ورځ به د الله تعالیٰ اِذن وشي نو آسمانونه به ټکړے شي۔
وَهُوَ الَّذِیْٓ اَحْيَاكُمْ : دا دلیل عقلي اَنْفُسِيْ دے او د انسان درے حالات ئې ذکر کړیدي یعني د الله تعالیٰ د حق معبود کیدو قطعي او یقیني دلیل دادے چه هغهٔ انسانان پیدا کړي، او کله چه د هغوئ په دنیا کښې عمر پوره شي نو هغوئ له مرګ ورکوي۔ او کله چه قیامت راشي نو دوئ له به دوباره ژوند ورکوي، او دوئ له به د دوئ د عملونو بدله ورکوي، بیا زجر ورکوي چه سره د دومره دلیلونو نه انسان دومره غټ ناشکره دے چه

کوم خالق او مالك دا نعمتونه ورکړی، او کوم چه دومره عظیم قدرت والا دے، دا پریدی او د نورو دروغژنو معبودانو عبادت کوی۔

لَكَفُورٌ: حسنؒ وائی: يَعُدُّ الْمُصِيبَاتِ وَيَنْسَى النِّعَمَ ۔ مصیبتونه ئے یاد وی او نعمتونه هیروی۔ او د انسان ناشکری دا هم ده چه په هغهٔ کفر کوی او د هغهٔ طاعت نهٔ کوی۔

لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا: مخکښې آیتونو کښې د جهاد خبره وه نو اُوس د دعوت خبره ذکر کیږی۔

فرمائی: الله تعالیٰ د زمانے او ځایونو او قومونو د حالاتو مطابق ګنړ شریعتونه نازل کړی، او د عبادت جدا جدا طریقے ئے ښودلی دی۔ تورات ئے د هغه امت دپاره نازل کړو چه هغوئ د موسیٰ ﷺ د رالیږلو د وخت نه تر د عیسیٰ ﷺ د رالیږلو پورے وو، او انجیل ئے د هغه امت دپاره مقرر کړو چه هغوئ د عیسیٰ ﷺ د رالیږلو نه تر د نبی کریم ﷺ د رالیږلو پورے وو، نو اُوس ئے تا ته قرآن او حدیث درکړو چهٔ دا به تر قیامته پورے باقی پاتے وی چه ددے د راتلو نه روستو ټول مخکنی شریعتونه منسوخ شول۔

اُوس به دا کافران کوشش کوی چه تا ددے حق دین نه خپل باطل دین ته راواړوی خو چرته وادے نهٔ ړوی بلکه په خپل دین اسلام باندے مضبوط شه او د کلك کیدو طریقه دا ده چه تهٔ هغوی ته دعوت ورکوه چه زهٔ په هدایت روان یم او تاسو په ګمراهئ، ځکه چه زما د راتګ نه روستو ستاسو دینونه منسوخ دی۔

او پدے کښې یهود او نصاراؤ ته دعوت دے چه دوی له پکار دی چه د رسول الله ﷺ سره جنګ جګړے او مناظرے ونهٔ کړی بلکه په هغهٔ باندے ایمان راوړی او دین اسلام قبول کړی، او نبی کریم ﷺ لره هم دا نهٔ دی پکار چه د هغوی د جنګ جګړو او مناظرو نه متأثر شی او د حق دین نه واوړی۔

نو پدے کښې به هغوی چالاکی شروع کړی نو تهٔ ورله دهمکی ورکړه او بیا د آخرت تخویف ذکر دے۔

ربط او مناسبت

مخکښې ئے د انسان کفر ذکر کړو نو اُوس د هغے علاج دپاره دعوت ذکر کوی، لیکن په اول کښې تشجیع (بهادری) ذکر کوی۔

مَنْسَكًا: ۱ – دا صیغه د مصدر ده په معنیٰ د شرع (شریعت) او عبادت سره۔

۲ – یا ځای د عبادت۔

نَاسِكُوْهُ: چه دوی هغه عبادت کوی په هغه طریقه.
فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ: یعنی اُوس د هغوی عبادتونه او شریعتونه منسوخ دی نو دوی ډې تا سره جګړې ونکړی په دین کښې. مطلب دا چه هغوی راشی او تا خان سره په جګړو ربړو سره خپل دین ته راکاږی او د کار نه ډې وباسی بلکه د دوی په دسیسو خبردار شه، لکه باطل پرست همیشه دا کار کوی چه په اهل حقو باندې د دعوت کار د خرابولو دپاره مناظرې او جګړې او بحثونه کوی دې دپاره چه اهل حق دعوت ته جوړ نشی او د دوی دعوت بند شی او د کار نه ووځی. آیت کښې عجیب نصیحت دې.
فَلَا يُنَازِعُنَّكَ: نزع رابښکلو ته وائی یعنی دوی تا رانۀ کاږی. یعنی د دوی جګړو له هیڅ اعتبار مۀ ورکوه او خپل دعوت جاری ساته. او پدې کښې هغه دعوت ته هم اشاره ده چه مشرکانو به رسول الله ﷺ ته بار بار دعوت ورکولو چه زمونږ په لار راشه او دا به ئې هم وئیل چه الله تعالیٰ چه کوم حیوان ذبح کړی هغه نۀ خورئ او چه تاسو ئې په خپل لاس ذبح کړئ هغه خورئ. او یهودو او نصاراؤ به دعوت ورکولو چه زمونږ دین غوره دې، مونږ ته راواوړه.
وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ: چونکه دا دین د الله تعالیٰ آخری دین دې، او اُوس ددې نه سیوا بل هیڅ یو دین صحیح نشته، دې وجې نه الله تعالیٰ هغۀ ته حکم وکړو چه تۀ د خپل رب توحید او عبادت طرفته خلق رابله.

وَاِنْ جَادَلُوْكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
او که دوی جګړه کوی تا سره نو تۀ ورته اُووایه چه الله تعالیٰ ښه پوهه دې په هغه څه
تَعْمَلُوْنَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
چه تاسو ئې کوئ الله تعالیٰ به فیصله اُوکړی په مینځ ستاسو کښې په ورځ د قیامت
فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٦٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ
په هغه څه کښې چه تاسو په هغې کښې اختلاف کوئ. آیا تۀ نۀ پوهیږې چه بیشکه
اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ ذٰلِكَ فِيْ كِتٰبٍ
الله تعالیٰ پوهیږی په هغه څه چه په آسمان او زمکه کښې دی یقیناً دا په کتاب (لوح

اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿۷۰﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ
محفوظ) كښ دي يقيناً دا كار په الله باندے آسان دے۔ او دوى بندګي كوى سوئ
اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّمَا لَيْسَ لَهُمْ
د الله تعالىٰ نه د چا چه نۀ دے رالیږلے الله په هغے باندے دليل او نشته دوى لره
بِهٖ عِلْمٌ وَّمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ نَّصِيْرٍ ﴿۷۱﴾
په هغے باندے علم او نشته ظالمانو لره هيڅ مددګار۔

تفسير :وَاِنْ جَادَلُوْكَ: يعنى كه د حق دين د وضاحت نه روستو بيا هم دوى جګړے كوى نو دا خلك عناد ګر دى، نو بيا د دوى د بحث نه اعراض وكړه او خبره ئے الله تـه وسپاره او دهمكى وركړه چه الله تعالىٰ به درسره حساب كوى، هغه ستاسو د عملونو نه ښۀ خبر دے، او د دين په كومو خبرو كښ چه نن تاسو جګړے كوئ، د قيامت په ورځ به هغه ستاسو ترمينځه خپله فيصله صادروى او دابه ښائى چه په حق باندے څوك وو او باطل باندے څوك۔

اَلَمْ تَعْلَمْ: دا د مخكښ آيت تائيد او دليل دے۔ يعنى الله تعالىٰ به ستاسو د اختلافى خبرو فيصله څكه كوى چه الله تعالىٰ د هر څه نه خبر دے، هرڅه ئے ليكلى دى، هيڅ ذره هم د هغه نه پټه نۀ ده، دا ټولے خبرے په خپل علم كښ راوستل او بيا په لوح محفوظ كښ ليكل الله تعالىٰ ته انتهائى آسان دى۔

وَيَعْبُدُوْنَ: دا متعلق دے د (فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِى الْاَمْرِ) سره او پدے كښ د مشركانو دين او دعوت بيانيږى، او بيا د رسول الله ﷺ دعوت۔ د مشركانو دعوت دا دے چه دوى خلك راكاږى د غير الله عبادت ته، بتانو او قبرونو او عاجز مخلوق ته، چه الله تعالىٰ د هغوئ د عبادت په لائق كيدو باندے هيڅ دليل نۀ دے راليږلے، او نۀ دوئ سره ددے څۀ عقلى دليل شته، نو نۀ منزل دليل شته او نۀ عقلى نو څكه ئے دے ته ظلم ووئيلو۔

نو دلته وقف دے اَىْ يُحَاسَبُوْنَ وَيُعَذَّبُوْنَ ۔ چه دوى سره به ډير زر د قيامت په ورځ ددے دروغو جوړولو حساب كيږى، او دوئ ته به ددے بدله وركړے كيږى، او هغه وخت به د الله په مقابله كښ دوئ د خپل ځان دپاره هيڅ يار او مددګار بيانۀ مومى۔

وَإِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِ

او کله چه لوستلے کیږی په دوی باندے آیتونه زمونږ ښکاره، پیژنے به ته په مخونو

الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُوْنَ يَسْطُوْنَ

د هغه کسانو کښ چه کفرئے کړیدے خفگان (ناشنا والے)، نزدے ده چه حمله اُوکړی دوی

بِالَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ

په هغه کسانو چه لولی په دوی باندے آیتونه زمونږ ته اُووایه آیا نو خبر کړم تاسو ته

بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكُمْ اَلنَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِيْنَ

په ډیر ناکاره سره ددے نه چه اُور دے، وعده کړیده د هغے الله تعالیٰ هغه کسانو سره

كَفَرُوْا وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٧٢﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ

چه کفرئے کړیدے او بد ځائے د ورګرځیدو دے (دغه اُور)۔ اے خلقو! بیانیږی مثال

مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ اِنَّ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَنْ

نو غوږ کیدئ دے ته، یقیناً هغه کسان چه رابلئ ئے تاسو سویٰ د الله تعالیٰ نه هیچرے

يَّخْلُقُوْا ذُبَابًا وَّلَوِ اجْتَمَعُوْا لَهٗ وَاِنْ يَّسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ

نشی پیدا کولے یو مچ لره اګر که ټول راجمع شی هغے ته او که اوتختوی د دوی نه مچ

شَيْئًا لَّا يَسْتَنْقِذُوْهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ

څه شے نو نشی راخلاصولے هغے لره د هغه نه، کمزورے دے غوختونکے

وَالْمَطْلُوْبُ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ

او د چا نه چه غوختنه کیدے شی۔ عزت نهٔ دے کړے دوی د الله تعالیٰ په لائق

قَدْرِهٖ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿٧٤﴾

عزت د هغه، یقیناً الله تعالیٰ خامخا قوت والا دے، غالب دے۔

تفسیر: د حق دین مخالفت کونکو کافرانو او مشرکانو یو صفت دا هم دے چه کله د دوئ مخامخ د قرآن کریم هغه آیتونه بیانیږی چه هغه د الله تعالیٰ په توحید او

وحدانیت او د رسول الله ﷺ په رشتینوالی باندے واضح او روښانه دلیل وی، نو د دوئ مخونه بدل شي، او د دوئ نه شر راښکاره کیږي، او داسے معلومیږي چه اوس دوئ د حق په هغه داعیانو باندے حمله کوی چه هغوئ دوئ ته قرآن آوروی.

عبد الله بن مسعود ﷺ یوه ورځ وویل چه مشرکانو هیڅکله د الله تعالیٰ کتاب سم وانه وریدو، زهٔ ورځم او قرآن ورته لولم، کله ئے چه د هغوی ترمینځ سورة الرحمٰن شروع کړو نو هغوی یو بل ته وویل چه ابن ام عبد څه وائی ؟ هغوی وویل: (بَعْضَ مَا يَقُوْلُ مُحَمَّدٌ) هغه خبرے بیانوی چه محمد (ﷺ) ئے کوی. نو هغوی وویل چه راوے نیسئ نو تولو پرے راودانگل او سم ئے ووهلو.

علامه شوکانیؒ لیکی : [وَهٰكَذَا تَرَى اَهْلَ الْبِدَعِ الْمُضِلَّةِ اِذَا سَمِعَ الْوَاحِدُ مِنْهُمْ مَا يَتْلُوْهُ الْعَالِمُ عَلَيْهِمْ مِنْ آيَاتِ الْكِتَابِ الْعَزِيْزِ اَوْ مِنَ السُّنَّةِ الصَّحِيْحَةِ، مُخَالِفًا لِمَا اعْتَقَدَهُ مِنَ الْبَاطِلِ وَالضَّلَالَةِ رَأَيْتَ فِيْ وَجْهِهٖ مِنَ الْمُنْكَرِ مَا لَوْ تَمَكَّنَ مِنْ اَنْ يَسْطُوَ بِذٰلِكَ الْعَالِمِ لَفَعَلَ بِهٖ مَا لَا يَفْعَلُهُ بِالْمُشْرِكِيْنَ] او دغه شان به تهٔ گمراهان مبتدعین وینی چه کله دوی د یو عالم نه د الله د کتاب آیتونه یا سنت صحیحه واوری او هغه د دوی د باطلے عقیدے او گمراهئ خلاف وی نو تهٔ به د هغه په مخکښ دغه شان منکر (تغیر) وینے چه که هغه په دغه عالم باندے قادر شي نو حمله پرے کوی چه دغسے حمله به په مشرکانو هم نهٔ کوی.آه. لکه همیشه دپاره د اهل بدعو دشمنی د اهل حقو سره د مشرکانو نه هم زیاته وی.

بیا فرمائی : دغه شان قصے مونږ ډیرے لیدلی او آوریدلی دیٔ چه د هغے بیان نشی کیدے لیکن الله تعالیٰ د حق مدد کوی او خپل دین ښکاره کوی او باطل ختموی او بدعت به هلاکوی او د حق داعیان به ترے ساتی. (فتح القدير ٥/١٣٧)

الْمُنْكَرَ: ناشنا والے، تغیّر، حزن او خفگان.

يَكَادُوْنَ: یعنی کله به پرے عین حمله کوی چه وس ئے وشی او که وس ئے ونهٔ شی نو بیا به داسے نفرتی انداز اختیاروی تهٔ به وائے چه دا دے اُوس په اهل حق باندے حمله کوی.

نو يَكَادُوْنَ د (تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِهِمُ الْمُنْكَرَ) بیان دے.

يَسْطُوْنَ: سَطْوٌ توپ وهل (حمله کول) او رانیول دی او سَطْوَةٌ سخت رانیولو ته ویلے شی. او دا رانیول په کنځلو او وهلو او لاس سره رانیولو تولو دپاره استعمالیږی.

قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكُمْ ؕ اَلنَّارُ : الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ ته وفرمایل : ته دوی ته ووایه چه کوم شر او بدی تاسو د حق دعوت کونکو په خلاف په خپلو زړونو کښې پټه ساتئ، چه د هغې آثار ستاسو په مخونو کښې ښکاره دی، آیا زه تاسو ته ددے نه هم د ډیر بد انجام خبر درکړم؟ هغه د جهنم اُور دے چه الله تعالیٰ د هغې وعده د کافرانو سره کړے، او هغه د اوسیدو ډیر خراب ځائے دے۔ (فتح البیان)

حاصل مطلب دا چه تاسو خو قرآن ته شر وایئ او قرآن ته بد ګورئ خو د خپل ځان غم وکړه، ته خپل بد عمل ته نه ګورے او قرآن په ځان باندے بد لګوے، یعنی تاسو خو قرآن ته ناکاره وایئ نو ددے نه ډیر ناکاره شے (ستاسو په ګمان) دروښایم هغه اُور دے چه د کفر په سبب ملاویږی نو ته د خپل کفر غم وکړه قرآن ته څه نقصان دے؟!۔ نو د شر نه مراد قرآن شو خو په ګمان د کفارو۔ چه هغوی دے ته شر وئیلو۔

۲- دویم شر په معنیٰ د (اَكْرَه) سره دے یعنی زه تاسو ته خبر درکړم په هغه شی باندے چه هغه به په تاسو ډیر بد لګیږی د قرآن نه هم چه هغه اُور دے چه د کفر په سبب ملاویږی۔

۳- اَفَاُخْبِرُكُمْ بِشَرٍّ مِمَّا يَلْحَقُ تَالِيَ الْقُرْآنِ مِنْكُمْ مِنَ الْاَذٰى وَالتَّوَعُّدِ لَهُمْ وَالتَّوَثُّبِ عَلَيْهِمْ۔

یعنی ذٰلکم کښې اشاره ده هغه ضرر او دهمکی او حملے ته چه دوی ئے د قرآن په بیانونکی باندے کوی۔ یعنی تاسو چه کومه حمله په داعی د قرآن باندے کوئ نو ددے نه ډیر شر او ضرر والا شے دروښایم چه هغه اُور دے چه د قرآن منع کونکو دپاره تیار دے۔ یعنی تاسو به داعی ته دومره ضرر ورنکړئ خو الله چه تاسو له کوم اُور تیار کړیدے هغه ددے ضرر نه ډیر سخت دے، پته به مو ولګی۔ (القرطبی وفتح البیان بتصرف)

او دا آیت دلیل دے چه د قرآن په بیان باندے خفه کیدل کفر دے او د کافرانو سره مشابهت دے۔

یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ : ۱- دا متعلق دے د ﴿تُتْلٰى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ﴾ سره، یعنی کوم آیتونه په کافرانو بد لګیږی؟ نو د هغې مثال راوړی۔ نو مشرك باندے د قرآن هغه آیت بد لګیږی چه په هغې کښې رد د شرك وی، خو مره به غصه شی۔

(هر مبتدع او باطل پرست ته د هغه د عقیدے او نظریې خلاف آیت او حدیث ووایه غصه به شی، عام قرآن باندے نه خفه کیږی)

۲- زمونږ مشائخ وائی : هر کله چه دوی د قرآن د بیان په وخت شور او جګړه کوی او

غورږ ورته نهٔ نيسي نو دغه وخت دوی ته د شور د دفع کولو دپاره ووايه چه شور مهٔ کوئ غورږ کيږدئ يو عجيبه مثال پيش کيدلے شي۔ (احسن الکلام)۔

ضُرِبَ مَثَلٌ : د بُتانو سپکوالے بيانيږي، او د هغے د عبادت کونکو په عقل ماتم کيږي چه لږ د عقل نه خو کار واخلئ، او غور وکړئ چه تاسو د الله په ځای د کومو بتانو عبادت کوئ، که هغه ټول يو ځای شي نو يو مَچ هم نشي پيدا کولے چه دا د الله يو ډير معمولي سپك مخلوق دے، او دا ډير سپك مخلوق که چرے د دوئ نه څهٔ شے اُوتښتوی نو هغه را واپس کولے نشي۔ حقيقت دادے چه ستاسو بتان او مچ دواړه سپك او کمزوری دی۔ بلکه ستاسو معبودان خو زيات سپك او کمزوری دی چه هغوئ د خپل ځان نه مچ هم نشي شړلے۔

ضُرِبَ مَثَلٌ : قُتَيبِيّ وائي : ددے مثال معنیٰ دا ده [عُبِدَتْ آلِهَةٌ لَمْ تَسْتَطِعْ اَنْ تَخْلُقَ ذُبَابًا] چه تاسو د داسے معبودانو عبادت کوئ چه ددے طاقت نهٔ لری چه يو مچ قدرے پيدا کړی۔

مَثَلٌ: په اصل کښ د کلام يوے حصے ته وئيلے شي چه خلکو قبوله کړے وی او په هغوی کښ مشهوره شوی وی او هغوی ناشنا گڼرلی وی، بيا د قصے، حالت، او ناشنا صفت او بيان دپاره استعماليږی ځکه چه هغه په ناشنا والی کښ د هغه حالت مشابه وی۔ (فتح البيان) نو د مثل نه مراد دلته ناشنا بيان دے او مثال هم۔

فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ : يعنی ددے مثال بيان ته غورږ کيږدئ او سوچ او فکر پکښ وکړئ۔ او مطلب دا چه کافرانو ما دپاره زما په عبادت کښ يو مشابه جوړ کړيدے نو تاسو ددے مشابه خبر واورئ۔ چه آيا دا (معبودان) واقعي زما مشابه گرځيدے شي۔ بيا ئے د هغے حال او صفت بيان کړيدے۔ (فتح)

علماء فرمائي : ددے مثال آوريدل واجب دی ځکه چه الله تعالیٰ ددے په آوريدو خصوصي حکم کړيدے۔

ذُبَابًا: د مچ مثال ئے د يو څو وجو نه خاص ذکر کړو۔

(۱) د باطلو معبودانو په دربارونو کښ خوراك څکاك او خواږهٔ د نذر د غير الله په طور زيات وی او مچان ورله ډير راځي۔

(۲) مچ په بدن کښ اندامونه د ماشی نه هم کم دی، بانړهٔ ئے نشته، نو خپل لاسونه په سترگو راښکاږی۔ نو چه لږو اندامونو والا نشي پيدا کولے، د ډيرو اندامو والا به څرنگه

پيدا کړے شي او پدے وجه اکثر په دربارونو د غير الله کښې بيماران، ړانده، ګوډ، شل خلك پراته وي ليکن دغه قبرونو والا هغوی نشي جوړولے نو نورو خلکو له به څه حاجتونه پوره کړي۔

(۳) حياة الحيوان د دميرئ ليکلی دی چه مچ د الله تعالیٰ په مخلوق کښې ډير اجهل دے او ددے وجه نه د قبر د منجور مثال د بی حياء مچ سره ورکړے شويدے نو دا باطل معبودان د دغه بی حيا هم مقابله نشي کولے او د هغوی نه څه څيز نشي راخلاصولے۔ (احسن الکلام)

الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ: ۱– طالب نه مراد معبود باطل دے چه مچ پسے منډه وهی دے دپاره چه هغه نه تښتولے شوے شے راستون کړي۔ او مطلوب دغه مچ دے۔(قاله ابن جريرؒ)

((کمزورے دے طلب کونکے او طلب کړے شوے مچ))۔ نو دلته دغه معبود د مچ نه هم زيات کمزورے دے، ځکه چه مچ حيوان دے او معبود من دون الله بی ساه مخلوق دے۔

۲– يا طالب نه مراد مشرك عابد دے او مطلوب معبود من دون الله دے۔ يعنی دا مشرك د زړۀ نه او د همت نه ډير کمزورے دے چه لوی الله پريدی او مخلوق پسے روانيږي۔

مَاقَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهٖ: ۱– دے آيتونو کښې د الله تعالیٰ عظمت بيانيږي،

۲– بَيَانُ قَدْرِ اللّٰهِ تَعَالٰى۔ د الله تعالیٰ قدر پکار دے، د هغه قدر دا دے چه د هغه رسول ومنی، که څوك رسول نۀ منی نو دۀ د الله تعالیٰ قدر نۀ دے پيژندلے۔ دارنګه څوك چه رکوع سجده کوی او د الله په بندګئ کښې وخت لګوی، هرے نيکئ ته مخکښې والے کوی، او اسلام لرب العالمين پکښې دے، يعنی د هغه هر حکم ته ئے غاړه ايخے ده، او مجاهده کوی، د مانځه پابند دے، زکاة ورکوی او په الله تعالیٰ ئے منګولے لګولی دی نو دۀ د الله قدر وپيژندلو۔ نو پدے آيتونو کښې د الله تعالیٰ د قدر د پيژندلو اسباب او طريقے هم ذکر دی۔

نو پدے آيت کښې زجر دے هغه مشرکانو ته چه د کمزوری مخلوق نه حاجات غواړی او لوی الله تعالیٰ ئے هير کړيدے نو دوی د الله تعالیٰ قدر نۀ کوی او د هغه صفتونه نۀ پيژنی۔

او پدے کښې رد دے په مشرکانو چه هغوی موحد ته وائی چه تا د اولياؤ او بزرګانو قدر

نۀ دے کړے نو الله سبحانه وتعالیٰ فرمائی چه تاسو د الله تعالیٰ قدر نۀ کوئ۔

اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ اِنَّ

الله تعالیٰ غوره کوی د ملائکو نه استازی (پیغام رسونکی) او د انسانانو نه هم یقیناً

اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ

الله تعالیٰ آوریدونکے لیدونکے دے۔ پو هیږی په هغه څه چه مخکښی د دوی نه دی

وَمَا خَلْفَهُمْ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿٧٦﴾

او هغه چه روستو د دوی نه دی او خاص الله تعالیٰ ته ورګرځولے شی ټول کارونه۔

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ارْكَعُوْا وَاسْجُدُوْا وَاعْبُدُوْا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ

اے ایمان والو رکوع کوئ او سجده کوئ او بندګی کوئ د رب خپل او کوئ نیک کارونه

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٧٧﴾ وَجَاهِدُوْا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ

دے دپاره چه تاسو کامیاب شئ۔ او جهاد کوئ په لار د الله تعالیٰ کښی لائق جهاد د هغه،

هُوَ اجْتَبٰىكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي

هغۀ غوره کړی یئ تاسو (دپاره د جهاد) او نۀ ده ګرځولے الله تعالیٰ په تاسو باندے په

الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ اَبِيْكُمْ اِبْرٰهِيْمَ هُوَ

دین کښی هیڅ تنګسیا۔ روان شئ د دین د پلار ستاسو چه ابراهیم دے هغه (الله)

سَمّٰىكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ

نوم ایخودلے دے تاسو لره مسلمانان مخکښی ددے قرآن نه (په نورو کتابونو کښی)

وَفِيْ هٰذَا لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيْدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى

او پدے قرآن کښی ددے دپاره چه شی رسول ګواه په تاسو باندے او شئ تاسو ګواهان په

النَّاسِ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوْا بِاللّٰهِ

خلقو پس پابندی کوئ د مانځه او ورکوئ زکوٰة او کلک شئ په دین د الله تعالیٰ،

هُوَ مَوْلٰـكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ ﴿۷۸﴾

هغه ستاسو مولیٰ (مالك) دے نو ښه دوست دے او ښه مددګار دے۔

تفسیر: ١- د مکے کافرانو د رسول الله ﷺ په باره کښې ووئیل: ﴿ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْۢ بَيْنِنَا﴾ (آیا زمونږ ترمینځه په محمد باندے قرآن نازل شو) (سورت ص: ٨) او وے وئیل: ﴿قَالُوْٓا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا﴾ (آیا الله انسان رسول جوړ کړو او را وے لیږهٔ) (اسراء: ٩٤)

نو الله تعالیٰ د هغوئ د سوال جواب ورکړو، او وے فرمایل چه هغه د خپلے پیغمبرئ دپاره چه څوك غواړی منتخب کوی۔ هغه چه د ملائکو نه چالره غواړی د خپل پیغام رسولو دپاره ئے غوره کوی، او دغه شان د انسانانو نه هم چه چالره غواړی ددے کار دپاره ئے غوره کوی، نو دا د هیڅ اعتراض خبره نهٔ ده۔

٢-یا دا جواب دے د وینا د مشرکانو چه هغوی وائی چه مونږ ددے اولیاؤ بزرګانو نه حاجات ځکه غواړو چه الله تعالیٰ دوی ته دا اختیارات (د اُلوهیت) ورکړیدی۔ حاصل د جواب دا دے چه الله تعالیٰ چه خپل مخلوق له لویه مرتبه ورکوی نو هغه رسالت دے، د رسالت نه بره مرتبه د اُلوهیت ده، هغه هیچا لره نهٔ ورکوی۔

٣- مفسر ابو السعودؒ لیکی چه الله تعالیٰ په عبادت کښې د خپل وحدانیت ثابتولو نه پس، ګویا که دا وئیل غواړی چه د هغهٔ څهٔ غوره شوی بندګان دی چه هغوئ لره هغهٔ د خپل پیغام رسولو دپاره غوره کړی، د هغوئ د ښودلے طریقے مطابق د هغهٔ عبادت کول لازم دی۔

ربط او مناسبت

١- مخکښې د مچ تذکره وه نو اُوس وائی چه الله تعالیٰ داسے لوی ذات دے چه په لوی مخلوق (ملائکو) باندے ئے هم قدرت شته نو د هغه بندګی پکار ده۔

٢- مخکښې د اُلوهیت تذکره وه نو دلته ئے د نبوت تذکره ده۔

٣-رازیؒ وائی چه مخکښې ئے عبادت د بتانو باطل کړو نو دلته د ملائکو د عبادت باطلوالے بیانوی چه دوی آلهه نشی کیدے، دا هم په غوره والی کښې الله تعالیٰ ته محتاج دی۔ (فتح البیان)

رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ: یعنی ملائك نبی ته ولیږی او نبی خلکو ته۔ یا دا چه ملائك د روحونو قبض کولو، یا د فائدے ورکولو او د عذاب نازلولو دپاره لیږی۔

يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ: مخکښې د الله تعالىٰ قدرت او علم بيان شو نو اُوس وائي چه د دغه لوی ذات قدر دا دے چه د هغه بندګی وکړے شی۔ او دا متعلق دےٗ د اول د سورت سره۔ يعنی پدے کښې د تقویٰ کارونه ذکر دی۔

ارْكَعُوْا: دا د اخص نه اعم ته انتقال دے، رکوع ډیره خاص ده او سجده وریسے عامه ده او عبادت عام دے او وَافْعَلُوا الْخَيْرَ د ټولو نه عام دے۔ فعل الخير حقوق العباد ته هم شامليږی۔ يعنی د نيکئ په کارونو کښې لګيا اُوسئ، صله رحمی کوئ، د يتيمانو زړهٔ ساتئ، محتاجانو او غريبانو باندے خوراك خوروئ، او خپل ځان د ښائسته اخلاقو پابند لرئ۔ د جنت د حاصلولو همدا طريقه ده۔

وَجَاهِدُوْا فِي اللهِ حَقَّ جِهَادِهٖ : (۱) که دا آيتونه مکی شی نو بيا د دے يو مصداق دعوت دے يعنی په ژبه سره جهاد کول۔

(۲) سدیؒ وائی : [هُوَ اَنْ يُّطَاعَ فَلَا يُعْصٰى] چه د الله پوره طاعت وکړی، او د هغه هيڅ نافرمانی نکوی۔

(۳) عبد الله بن عباس ﷺ فرمائی : [هُوَ اسْتِفْرَاغُ الطَّاقَةِ فِيْ طَاعَةِ اللّٰهِ] ۔ ټول طاقت د الله په طاعت کښې لګولو ته وئيلے شی۔

(٤) مجاهدؒ وائی : [اَنْ لَّايَخَافَ فِی اللّٰهِ لَوْمَةَ لَائِمٍ] چه د الله تعالىٰ په باره کښې به د چا د ملامتيا نه نهٔ يريږی۔

(٥) بعض وائی : د الله ټول حکمونه منل او د هغه د ټولو منهياتو نه ځان ساتل پوره مجاهده ده۔ (فتح البيان وغيره)

مطلب د آيت دا دے [وَاعْمَلُوْا لِلّٰهِ حَقَّ عَمَلِهٖ] چه د الله دپاره لاتـقه خواری وکړئ لکه خلك د خپل دوست دپاره ځان وژنی، او ټول طاقت خرچ کوی، ليکن انسان د يو بنده لحاظ زيات ساتی په نسبت د الله تعالىٰ، دا ځومره بی وفائی ده۔

فِي اللهِ: اَیْ فِیْ ذَاتِهٖ مِنْ اَجْلِهٖ۔ د الله په باره کښې د هغه د وجه نه۔

هُوَاجْتَبٰكُمْ : پدے کښې د مؤمنانو ډير لوی شرافت دے چه الله تعالىٰ د خپل دين د نصرت او تائيد او دعوت دپاره غوره کړيدی۔

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ: څوك به ووائی چه مجاهده خو ډير ګران کار دے، د دے کول به ممکن نهٔ وی؟ نو الله بيرته خبره آسانوی چه داسے مجاهده نشته، چه هغه انسان نشی کولے، چه انسان هميشه روژه او ټوله شپه عبادت وکړی۔

په دين کښې حرج ولې نشته ؟ ځکه چه الله تعالیٰ د توبې دروازه کولاوه کړېده چه ګناه درنه وشي نو توبه به وباسې، که قسم دې وکړو کفاره به ورکړې، که يو طلاق دې ورکړو نو بيرته بنځه واپس کولې شې، که عدت تير شي نو تجديد د نکاح به وکړې نو ځومره آساني شوه. په روند، ګوډ باندې جهاد نهٔ دې مقرر کړې، د مرض په حالت کښې ئې په ولاړه مونځ نهٔ دې لازم کړې، د اوبو د نشتوالي په وخت کښې ئې تيمم راليږلې دې.

د مؤمنانو د خواهشاتو د لحاظ ساتلو دپاره ئې څلورو ښځو سره د نکاح کولو اجازه ورکړه. او که ملك يميني وي نو بيا بيشماره وينځو نه فائده اخستلو اجازه ده، په سفر کښې ئې د مانځه قصر حکم کړې، مسافر دپاره ئې د روژې ماتول جائز کړېدي، د ضرورت په وخت کښې مرداره خوړل.

لنډه دا چه ټول احکام د انسانانو د وس مطابق دي.

مِلَّةَ اَبِيْكُمْ : اَیْ اِتَّبِعُوْا. (تابعداري وکړئ د ملة د خپل پلار)

هُوَ سَمّٰكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ : يعني الله تاسو ته نوم ايخې دې د مسلمانانو. ددې امت نوم امتِ مُسلمه دې. مسلمين معنیٰ ده اَلْمُنْقَادِيْنَ لِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ . هغه خلك چه د الله تعالیٰ د حکمونو تابعدار وي. دا به مسلمان وي.

بعض بدعتيانو ددې لفظ نه غلطه فائده اخستې ده چه زمونږ نوم به جماعة المسلمين وي او که د چا دا نوم نهٔ وي نو هغه کافر دې. دا خبره خطاء ده بلکه هر هغه څوك چه په قرآن او حديث باندې عقيدةً او عملاً روان وي هغه مسلمينو کښې شمار دې اګر که ځان ته دې جماعة المسلمين نوم ونهٔ وائي، بلکه اهل السنة والجماعة، اهل الحديث والسنة، الطائفة المنصورة، الفرقة الناجية، صادقين. نو مونه به ئې ډير وي.

لکه رسول الله ﷺ فرمائي : تَسَمُّوْا بِاسْمِ اللّٰهِ الَّذِیْ سَمّٰكُمْ عِبَادَ اللّٰهِ الْمُسْلِمِيْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ

(مسند احمد ۲۲۹٦۱) والترمذی (۲۸٦۳) واسناده صحيح، شعيب، والبانی) .

تاسو ځان ته هغه نوم کيږدئ کوم چه الله تعالیٰ تاسو ته ايخې دې چه هغه مسلمين، مؤمنين، عِبَادَ الله دې. نو دې کښې درې نومونه راغلل. په نوم بدليدو سره انسان نهٔ بدليږي بلکه اعتبار عقيدې او عمل لره دې. نو دا صفتي نومونه دي.

او مطلب دا دې چه هرکله ستاسو نوم مسلمين شو نو پکار ده چه اُوس تاسو د هغه منقاد شئ، د هغه بندګي وکړئ، د خپل نوم اثر په خپل ځان کښې راښکاره کړئ.

مِنْ قَبْلُ : ددې نه مراد مخکنې کتابونه دي او (فِیْ هٰذَا) کښې اشاره ده قرآن کريم ته.

چه پدے کښې راغلی دی: ﴿فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ (بقره: ۱۳۲) ﴿وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ (بقره: ۱۳٦)

یا د سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ ضمیر ابراهیم علیه السلام ته راجع دے یعنی ابراهیم علیه السلام په خپله زمانه کښې تاسو ته د اسلام نوم درکړیدے لکه هغه وئیلی وو ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ﴾ (البقره: ۱۲۸)۔

او د (هُوَ اجْتَبَاكُمْ) نه روستو د جهاد دپاره شپږ علتونه ذکر کوی۔

لِيَكُونَ: دا پنځم علت دے چه دا رسول به په تاسو گواهی کوی چه دهٔ تاسو ته دین رسولے دے۔

او دا متعلق دے د (اِجْتَبَاكُمْ) پورے۔ یعنی الله تعالیٰ تاسو معتدل او غوره امت ددے دپاره وګرځولئ چه تاسو به د قیامت په ورځ په نورو امتونو گواهئ ورکوئ او رسول الله ﷺ به ستاسو په خبره پاندې گواهی ورکوی چه زما امت رښتیا وویل۔

وَتَكُونُوا شهداء: شپږم دا چه تاسو به هم شهادت کوئ په نورو خلکو چه هغوی ته پیغمبرانو دین رسولے وو۔ لکه تفصیل ئے په سورة البقره (۱٤۳) کښې ذکر شویدے۔ او دا مرتبه تاسو ته د جهاد وجه نه حاصله ده۔

فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ: دا لوی ارکان د اسلام بیانوی چه یو بنده مسلمان شی نو څه کارونه به کوی۔ یعنی هرکله چه الله تعالیٰ تاسو غوره امت وګرځولئ نو ددے لوی نعمت تقاضا دا ده چه تاسو د الله تعالیٰ شکر وکړئ پدے عبادتونو سره۔

وَاعْتَصِمُوا بِاللهِ: ۱- ددے یوه معنیٰ د توکل ده۔

۲- دویم په تول دین باندے منګولے لګول او هغه مضبوط رانیول دی۔ لفظی معنیٰ ئے دا ده: ځان بچ کړئ په الله تعالیٰ سره د هغه ځیزونو نه چه تاسو ترے یریږئ او په ټولو احوالو کښې الله تعالیٰ ته پناهی راوړئ۔

نو چا کښې چه دا کارونه راغلل هغه به د الله تعالیٰ قدر پیژني۔

هُوَ مَوْلَاكُمْ: ځکه الله تعالیٰ ستاسو مالك دے۔

فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ: نو ډیر ښه حفاظت کونکے او ښهٔ مدګار دے هغه۔ وبالله التوفیق۔

امتیازات د سورت

۱- د آخرت زلزله پکښې په ناشنا انداز سره ذکر ده.
۲- د اثبات د بعث دپاره پکښې زیات دلائل دي.
۳- احکام د حج په ناشنا انداز.
٤- اذن بالقتال پدې سورت کښې خصوصي ذکر دے.
٥-مسئله د دفاع پکښې ذکر ده.
٦- د مهاجرینو فضائل پکښې ذکر دي.
۷-د الله د قدر بیان پکښې دے.

ختم شو تفسير د سورة الحج 22 رجب المرجب 1436 هـ يوم الاثنين، موافق : 11-5-2015مئ.

00000

بسم الله الرحمن الرحیم

آیاتها (۱۱۸)	(۲۳) سورة المؤمنون مکیة (۷٤)	رکوعاتها (٦)

سورة المؤمنون مکی دے، په دے کښې یو سلو آتلس آیتونه او شپږ رکوع دی

تفسیر سورة المؤمنون

نوم : پدے سورت کښې د مؤمنانو غټ صفتونه او بیا د هغے نتیجه بیان شویده پدے وجه دے سورت ته د مؤمنون سورت نوم ورکړے شو۔

د نازلیدو زمانه : قرطبیؒ وائی چه دا سورت د ټولو په نیز مکی دے۔ امام احمدؒ او مسلمؒ د عبد الله بن السائب ﷺ نه روایت کړے چه نبی کریم ﷺ په مکه کښې د صبا په مانځه کښې سورة المؤمنون اولوستۀ، تردے چه کله د موسیٰ او هارون او عیسیٰ (علیهم السلام) ذکر راغے نو نبی ﷺ باندے ټوخے اولګیدۀ، دے وجے نه رکوع ته لاړو۔ اهـ د موسیٰ او هارون علیهما السلام ذکر په (٤٥) آیت کښې راغلے دے۔

مناسبت

۱- مخکښې سورت کښې په مشرکانو رد وو چه د غیر الله په نوم ذبحے کوی نو دلته د هغے مبدأ بیانوی چه هغه رد د شرك فی البرکات دے چه برکت صرف د الله تعالیٰ په اختیار کښې دے، د غیر الله په نوم ذبح کولو سره برکت حاصلولو عقیده مۀ ساتئ۔

۲- مخکښې امر وو په تقویٰ سره دلته د تقویٰ معنیٰ بیانوی چه هغه ایمان او د هغے شعبے (خانګے او اعمال) دی۔

موضوع او مقصد د سورت

۱- زمونږ بعض مشائخ فرمائی چه دے سورت کښې رد د شرك فی البرکات دے چه دا په (فَتَبَارَكَ اللهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ) آیت (١٤) او (اَنْزِلْنِيْ مُنْزَلًا مُبَارَكًا) آیت (٢٩) کښې راغلے ده لیکن دا جزئی موضوع ده، ټول سورت ورسره نۀ لګی۔

۲- اَلتَّفْرِقَةُ بَيْنَ اَهْلِ الْاِيْمَانِ وَاَهْلِ الْكُفْرَانِ ۔ د ایمان والو او د کفارو ترمینځ فرق بیانوی

په صفتونو سره۔

۳- غوره داده چه پدې سورت کښې اَلتَّرْغِیْبُ اِلَی الْاِیْمَانِ وَشُعَبِهٖ دے یعني ایمان او د هغې څانګو ته ترغیب ورکوی۔ چه تقریباً څوارلس شعبې ئې ذکر کړیدی۔ وَالتَّرْهِیْبُ عَنِ الْکُفْرِ وَخِصَالِهٖ۔ او د کفر او د هغهٔ د خصلتونو نه ځان وساته۔ او کله ددے نه په تقویٰ، کله په عبادت، کله په عمل صالح سره تعبیر کوی۔ او په آخر د سورت کښې به وفرمائی چه تاسو عبث نهٔ یئ پیدا بلکه د یو عظیم مقصد دپاره پیدا شوی یئ۔

خلاصه د سورت:

د ایمان شعبې په اول کښې اُوه ذکر دی۔ او په مینځ د سورت کښې ئې ﴿اِنَّ الَّذِیْنَ هُمْ مِّنْ خَشْیَةِ رَبِّهِمْ﴾ سره اُوه صفتونه ذکر کړیدی او د کفارو ئې هم څوارلس خصلتونه ذکر کړیدی او په مینځ کښې ئې عقلي دلیلونه راوړیدی چه مناسبت به ئې روستو راشي۔ تر رکوع پورې او بیا واقعات د انبیاء علیهم السلام راوړی چه دوی به ایمان او عمل صالح ته دعوت ورکولو او ټول انبیاء پدې دعوت کښې شریك دی۔

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۱﴾ الَّذِیْنَ هُمْ فِیْ صَلَاتِهِمْ
یقیناً کامیاب دی مؤمنان۔ هغه کسان چه دوی په مونځونو خپلو کښې
خٰشِعُوْنَ ﴿۲﴾ وَالَّذِیْنَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ ﴿۳﴾
عاجزي کونکي دی۔ او هغه کسان چه دوی دبے فائدو کارونو نه مخ اړونکي دی۔
وَالَّذِیْنَ هُمْ لِلزَّکٰوةِ فٰعِلُوْنَ ﴿٤﴾ وَالَّذِیْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ
او هغه کسان چه دوی زکاة لره ورکونکي دی۔ او هغه کسان چه دوی د عورتونو خپلو
حٰفِظُوْنَ ﴿٥﴾ اِلَّا عَلٰٓی اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَکَتْ
حفاظت کونکي دی۔ مګر په خپلو بیبیانو باندې یا هغه وینځې چه مالکان دی
اَیْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَیْرُ مَلُوْمِیْنَ ﴿٦﴾ فَمَنِ ابْتَغٰی وَرَآءَ
ښی لاسونه د دوی پس یقیناً دوی نهٔ دی ملامته کړے شوی۔ نو چا چه طلب کړو سویٰ

ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ﴿٧﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ
ددې نه نو دغه کسان دوی حد نه تیروتونکی دی۔ او هغه کسان چه دوی
لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ﴿٨﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى
د امانتونو خپلو او لوظونو خپلو لحاظ ساتونکی دی۔ او هغه کسان چه دوی په
صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوٰرِثُوْنَ ﴿١٠﴾ الَّذِيْنَ
مونځونو باندې حفاظت کونکی دی۔ دغه کسان دوی وارثان دی۔ هغه کسان دی
يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١١﴾
چه په میراث کښې به اخلی جنت فردوس دوی به په هغې کښې همیشه وی۔

تفسیر: الله تعالیٰ د اولنی آیت نه تر (۱۱) آیته پورې د مومنانو هغه صفتونه بیان کړی چه په هغې باندې د متصف کیدو په صورت کښې د دوئ سره د فلاح او کامیابئ وعده شوې۔ او د فلاح معنیٰ مخکښې ذکر شویده چه همیشه کامیابئ ته وائی، او ددې فلاح (کامیابئ) نه مراد د جهنم نه نجات او جنت حاصلول دی، لکه چه دا په (۱۱) آیت کښې په ډاګه بیان شوې۔ د سورتِ آل عمران په (۱۸۵) آیت کښې هم اصل کامیابی د جهنم نه نجات او جنت حاصلول ښودلې شوې ده۔ الله تعالیٰ فرمائیلی دی: ﴿ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ﴾ (نو کوم کس چه د جهنم نه لرې کړې شو او جنت ته داخل کړې شو هغه کامیاب شو)۔

په حدیث د طبرانیؒ، بزارؒ او الترغیب والترهیب د منذریؒ کښې دی چه کله الله تعالیٰ جنت پیدا کړو نو هغې ته ئې وفرمایل: (تَكَلَّمِيْ) خبرې وکړه۔ نو هغې وویل: (قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ) مؤمنان کامیاب دی چه ما ته به راځی۔

(اسناده صحیح موقوفا- صحیح الترغیب والترهیب ۳۷۱٤ وقال الهیثمی فی الزواجر اسناده جید)۔

هغه صفات دادی: اولنې صفت دادې چه دا مؤمنان په خپلو مونځونو کښې خشوع اختیاروی، یعنی سکون او اطمینان سره مونځ اداء کوی، اخوا دیخوا نۀ ګوری، د دوئ په زړونو کښې نرم والې راځی، او ډیر کرته د الله د ویرې نه د دوئ د سترګو نه اوښکې بهیږی۔ په مانځه کښې د خشوع د اهمیت د وجه نه بعضِ علماؤ دیته فرض وئیلې ده۔ الله تعالیٰ

د سورتِ طٰه په (١٤) آیت کښ فرمائیلی دی: ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِيْ ۝ ﴾ (اے زما نبی! زما د یادولو دپاره مونځ اودروه). دے وجے نه څوك چه په مانځه کښ خشوع نهٔ کوی بلکه ددهٔ زړهٔ غافل وی، نو دهٔ د مانځه غرض پوره نهٔ کړو.

دویم صفت دادے (عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ) چه دویٔ د هر یو داسے فکر او داسے قول او عمل نه اعراض کوی چه د الله د طرفنه د هغے اجازت نهٔ وی. د دویٔ په ژوند کښ د بیهوده خبرو او ناروا کارونو دپاره هیڅ وخت نهٔ وی.

مفسرین لیکی: لغوه، شرك، باطل، معاصی (ګناهونه)، كُلُّ لَهْوٍ وَلَعِبٍ. (هرے تماشے او لوبے) ته وائی. او بنهٔ تعبیرئے دا ده چه [كُلُّ مَا لَا يَنْفَعُ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ] هر هغه شے چه نهٔ په دنیا کښ فائده ورکوی او نهٔ په آخرت کښ.

لغو په څلورو څیزونو کښ راځی (١) اَلْخَطَرَاتُ. (د زړه غلط سوچونه) (٢) اَللَّحَظَاتُ. (په سترګو اخوا دیخوا بی ځایه کتل). (٣) اَللَّفَظَاتُ. په ژبه باندے بی ځایه خبره جاری کول. (٤) اَلْخُطُوَاتُ. (فضول ګرځیدل). د لغو مثال داسے دے لکه یو تن سپینے جامے اچولی وی، په لاره کښ ورته د ختو څاڅکی وشی نو لغوه هم ایمان دغه شان خیرنوی.

بیا دلته الله تعالیٰ د ایمان سره خشوع ذکر کړه ځکه چه ایمان انسان کښ خشوع راولی او د خشوع سره ئے نزدے لغو ذکر کړه ځکه چه د خشوع خرابونکے شے لغویات دی. او اشاره ده چه په تا کښ به خشوع هله پیدا کیږی چه تهٔ د بی ځایه خبرو او کارونو او سوچونو نه ځان بچ کړے. لغویاتو والا کښ اکثر خشوع نهٔ راځی.

د حسن بصریؒ نه نقل دی چه دوی د لغویاتو نه ځکه اعراض کوی:

[شَغَلَهُمُ الْجِدُّ فِيْمَا اَمَرَهُمْ بِهٖ رَبُّهُمْ مِنَ اللَّغْوِ].

د الله تعالیٰ په حکمونو باندے عمل کولو دوی لره د لغویاتو نه مشغوله کړیدی.

یو انسان په عبادت، دعوت او نورو نیکو اعمالو کښ مصروف وی نو هغه سره دوه منټه هم د لغویاتو دپاره نهٔ ملاویږی. لغویات د بی مقصده ژوند والا کوی.

خٰشِعُوْنَ: علی ﷺ فرمائی: خشوع په زړهٔ کښ وی او خشوع دا هم ده چه تهٔ خپل اړخ د مسلمان دپاره نرم کړے، او دا چه تهٔ په مانځه کښ اخوا دیخوا ونهٔ ګورے.

دریم صفت دادے چه دویٔ د خپلو مالونو زکاة اداء کوی. بعضِ خلقو ددے نه د شرك او د نورو ګناهونو نه د نفس پاکوالے مراد کړے دے، لکه څنګه چه الله تعالیٰ د سورتِ شمس په (٩) آیت کښ فرمائیلی دی: ﴿ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا ۝ ﴾ (چا چه خپل نفس د

گناهونو نه پاك كړو هغه كامياب شو).

حافظ ابن کثیرؒ وائی: کیدے شی چه دواړه معنے مراد وی، یعنی دا خلق زکاة اداء کوی او خپل نفسونه د شرك او گناهونو نه پاك ساتی، اهـ او په مکه کښ هم زکاة فرض وو او گرکه د مقادیرو بیان ئے په مدینه کښ وشو.

څلورم صفت دادے چه دوئ د خپلو شرمگاهونو حفاظت کوی، یعنی دا نهٔ برېنډوی او نهٔ په حرامو طریقو سره خپل خواهش پوره کوی. دے وجے نه الله تعالیٰ وفرمایل چه دوئ صرف خپلو بیبیانو او وینزوته راتګ کوی، او داسے کولو سره دوئ ملامته نهٔ دی، ځکه چه الله تعالیٰ دوئ دپاره دا جائز کړی دی. او د زنا کولو د سختے بدئ واضح کولو دپاره الله تعالیٰ وړاندے فرمائی چه کوم خلق د حلالو حدودو نه د توپ وهلو کوشش کوی نو هغوئ د الله په نظر کښ ظالمان دی.

وَرَآءَ ذٰلِكَ: دا دلیل دے چه زنا، اغلام بازی، او متعه کول تول حرام دی ځکه چه دا تول په (وَرَآءَ ذٰلِكَ) کښ داخل دی.

او امام شافعیؒ ددے آیت نه دلیل نیولے دے چه مشت زنی (استمناء) په لاس سره حرام ده. او دے ته په روایاتو کښ وړوکے زنا وئیلے شویده.

غلط تصویرونو ته کتل هم پدے کښ داخل دی. نو ددے علاج روستو سورة النور آیت (۳۱) کښ راروان دے چه ﴿وَتُوبُوا إِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ الله ته توبه وباسئ دے دپاره چه کامیاب شئ.

دلته د توجه قابل خبره داده چه الله تعالیٰ د بندګانو فلاح او کامیابی د عورتونو په حفاظت سره شرط کړے ده، او ددے د ډیر زیات اهمیت ښکاره کولو دپاره ئے وفرمایل چه څوك د خپل عورت حفاظت نهٔ کوی، کامیابی به نهٔ مومی، او د ملامتیا قابل به وی، دارنګه د ظالمانو نه به وی. او د عفت او پاکدامنئ د سخت اهمیت دپاره الله تعالیٰ مومنانو ته د نظرونو د ښکته ساتلو او د عورتونو د حفاظت حکم ورکړے دے.

لِاَمٰنٰتِهِمْ: پنځم صفت دادے چه دا خلق د امانتونو او لوظونو حفاظت کوی، برابره خبره ده که دا امانتونه د الله وی او که د بندګانو، دارنګه دا لوظونه ئے د الله سره کړی وی او که بندګانو سره.

عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُونَ: شپږم صفت دادے چه دا خلق د خپلو مونځونو حفاظت کوی، یعنی پنځه وخت فرض مونځونه په خپل وختونو کښ جماعت سره اداء کوی، د

پاکوالی شرائط پوره کوی، په رکوع او سجده کښې تادي نهٔ کوی، او د مانځه د نورو سُننو او آدابو لحاظ هم ساتی. د مانځه د حفاظت یوه طریقه دا هم ده چه دا سوچ به کوی چه کوم ځای مونځ کیږی او کوم ځای نهٔ، ځای ګنده دے، قبرونه دی، د صف اتصال شته یا نهٔ.

عبد الله بن مسعود ﷺ نه تپوس وشو چه الله تعالیٰ په قرآن کریم کښې د مانځه ذکر زیات کوی چه مؤمنان په مونځونو همیشوالے کوی، حفاظت ئے کوی نو ددے نه څه مراد دے؟ هغه وفرمایل: دا په خپل وخت کښې کول مراد دی. هغوی ووئیل چه مونږ خو وئیل چه ددے نه مراد به دا وی چه دا وعید به هغه چا دپاره وی چه څوك ئے پریدی. هغه وفرمایل: پریخودل خو ئے کفر دے. (فتح البیان)

همدا هغه شپږ صفتونه دی چه په یو انسان کښې بیا موندے شی نو دایه کامل مومن وی، دا کامیاب او کامران جوړیږی او د اوچت جنت الفردوس حقدار جوړیږی. الله تعالیٰ دِے مونږ ددے حقدار جوړ کړی. آمین!

الْوٰرِثُوْنَ: ١- دوی ته ئے میراثیان ځکه ووئیل چه دوی ته د عمل په بدله کښې دا جنتونه ورکړے شو. نو د میراث نه مراد مالك کیدل دی. ٢- یا په جنت کښې د جهنمیانو برخه هم شته نو هغه به هم دوی ته پاتے شی لکه څنګه چه په جهنم کښې د مؤمنانو برخه وی هغه به کافرانو ته پاتے شی.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ طِيْنٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ
او یقیناً پیدا کړیدے مونږ انسان د راخکلے شوے خټے نه (د مختلفو ځایونو نه). بیا
جَعَلْنٰهُ نُطْفَةً فِيْ قَرَارٍ مَّكِيْنٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ
جوړه کړه مونږ هغه نطفه په ځائے د اُوسیدو مضبوط کښې. بیا مونږ پیدا کړه د نطفے نه
عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا
توته د وینے بیا پیدا کړه مونږ د توتے د وینے نه توته د غوښے نو پیدا کړه مونږ
الْمُضْغَةَ عِظٰمًا فَكَسَوْنَا الْعِظٰمَ لَحْمًا ج ثُمَّ اَنْشَاْنٰهُ
د توتے د وینے نه هډوکی نو واغوستوله هډوکو ته غوښه بیا پیدا کړو مونږ هغه

خَلْقًا اٰخَرَ ؕ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ ﴿١٤﴾

په پیدائش بل سره نو برکت والا دے الله تعالیٰ چه ډیر ښائسته دے پیدا کونکو نه۔

تفسیر: اُوس تر رکوع پورے عقلي دلیلونه راوړي۔

مناسبتونه او فوائد

❁ یو دا د ایمان دلائل دي، چه ته به ایمان ځکه راوړے چه د الله تعالیٰ دے کامل قدرت ته وګوره۔ نو مؤمن په وهم نهٔ دے روان بلکه په دلیلونو روان دے۔
❁ دویم پدے کښې ددے مخکښو صفتونو د راجلب کولو دپاره خپل نعمتونه ذکر کوي، یعني زما دے نعمتونو ته وګوره نو ځکه دغه مخکښو اعمال وکړه۔ ځکه مُنعم ته خلك عاجزي کوي۔ ❁ روستو الله تعالیٰ د آخرت په منکرینو رد کوي نو دلته ورته وائي چه د آخرت نه انکار مهٔ کوه بلکه د خپل پیدائش اَدْوَارُو ته وګوره۔
او دلته څلور قسمه دلیلونه ذکر دي (١) یو د انسان د پیدائش مختلف اَدْوَار او پړاوونه چه هغه تر (تُبْعَثُوْن) پورے نهه دي۔ (٢) دویم د آسمانونو پیدائش۔
(٣) دریم: د اُوبو نازلول۔ (٤) څلورم د حیواناتو د احوالو نه دلیل نیول لکه ﴿وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ﴾ چه په دغه آیت کښې څلور احوال د حیوان ذکر دي۔ (فتح البیان)
نو دے آیت کښې الله تعالیٰ د خپل کامل قدرت او انتهائي حکمت ثابتولو دپاره د انسان د پیدائش پړاوونه بیان کړي دي۔ فرمائي چه مونږ انسان د خاورے د خُلاصے نه پیدا کړے۔ یعني خاوره ئے د اوبو سره یو ځای کړه نو بوټي پیدا شو، چه انسان دا اُوخوړل نو وینه جوړه شوه۔ ددے وینے نه مونږ نطفه پیدا کړه، او دا نطفه مو د مور رحِم ته ورسوله هلته رسیدو سره د الله په حکم ایساره شوه، بیا مو د هغے نه سره او جَم شوے وینه جوړه کړه، بیا مو هغه د غوښے یوه ټکړه جوړه کړه، بیا مو بردغه ټکړے نه د انساني جسم ولاړے ډیرئ او باقي هډوکي تیار کړل، او بیامو هغے ته د غوښے بوټئ ور واغوستے، بیا مو ورله نور اندامونه جوړ کړل، ښائسته شکل او صورت مو ورله جوړ کړو او یو کامل انسان جوړولو سره مو د مور د رحم نه بهر را اوخکلو۔ دا ټوله کاریګري د هغه لوی الله ده چه د عظیم قدرت او حکمت مالك دے۔
یا د انسان نه مراد آدم علیه السلام دے۔

سُلٰلَةٍ: راخکلے شوے، سلاله په اصل کښې يو شے د بل شی نه راويستلو ته وئيلے شی، سُلاله په معنیٰ د خلاصه (نچوړ شوے) سره هم راځی، د آدم ؑ ختے ته ئے سُلاله پدے وجه ووئيله چه دا د هرے خاورے نه راويستلے شوے وه۔ او سلاله هغه ختے ته وئيلے شی چه په موتی کښې ونيولے شی او زور ورکړے شی نو په ګوتونو کښې ختـه راوځی۔

ثُمَّ جَعَلْنٰهُ : که د انسان نه مراد آدم ؑ واخستے شی، نو دلته به د (ه) ضمير مطلق انسان ته راجع وی يعنی د هغه اولادو ته لکه دا کار په قرآن کريم کښې ډير کرته کيږی۔

مُضْغَةً : نرم هډوکے، کرپندے۔

خَلْقًا اٰخَرَ: (١) ددے نه مراد دنيا ته راوخکل دی۔

(٢) ابن عباس ؓ فرمائی : موږ په هغه کښې روح وپو کلو پس د هغے نه چه هغه جماد (بی ساه) وو۔ (واختاره ابن جريرؒ)

(٣) يا ددے نه مراد د ولادت نه روستو ددهٔ مختلف احوال دی چه هغه تے ورکول، بيا کيناستل، بيا ودريدل بيا مزل کول، بيا دتی نه پريکول، بيا خوراك څکاك شروع کول تر بلوغ پورے، او بيا په ښارونو کښې ګرځيدل۔

صحيح خبره دا ده چه پدے کښې نور هم عموم دے چه هغه خبرے کول، علم او پوهه حاصلول، ورکړه راکړه کول تر مرګه پورے۔

فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ: ١ - د الله تعالیٰ خيرونه زيات دی۔

٢ - يا اِسْتَحَقَّ التَّعْظِيْمَ وَالثَّنَاءَ۔ الله تعالیٰ د تعظيم او تعريف کولو مستحق دے۔

اَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ : الله تـعالیٰ تـه ځکه احسن الخالقين وائی چه هغه د نشت نه شے وجـود تـه راولی، او انسان نه چه خالق وئيلے شی نو هغه صرف ترکيب کوی، نوے ماده نشی ايجاد کولے۔ دارنګه د څاڅکی د منیٔ نه دا هوښيار او عقلمند انسان پيدا کوی، داسے ښائسته صفتونو والا خو مستحق ددے دے چه د هغه بندګی وکړے شی۔

٢ - احسن کبله په معنیٰ د مضبوط او کلك سره راځی او کله په معنیٰ د ښائسته سره۔ او خالقين نه مراد پيدا کونکی يا شکل ورکونکی دی۔ (فتح البيان)

ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُوْنَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

بيا يقيناً تاسو روستو ددے نه خامخا به مړهٔ کيږئ۔ بيا يقيناً تاسو به د قيامت په ورځ

تُبْعَثُوْنَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ ق وَمَا كُنَّا

دوباره راپورته کولے شئ۔ او یقیناً مونږ پیدا کړیدی دپاسه ستاسو اُوه لارے او نهٔ یو مونږ

عَنِ الْخَلْقِ غٰفِلِيْنَ ﴿١٧﴾ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ

د خپل مخلوق نه بے خبره۔ او رالیږلی دی مونږ د بره نه اُوبه په اندازه

فَاَسْكَنّٰهُ فِي الْاَرْضِ ق وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ بِهٖ لَقٰدِرُوْنَ ﴿١٨﴾

نو اُوسه ولی دی مونږ په زمکه کښ او یقیناً په بوتلو ددے باندے خامخا قادر یو۔

تفسیر: بیا انسان د خپل خاص معلوم عمر تیرولو نه پس مری۔ لیکن د الله د حکمت تقاضا داده چه کوم انسان هغهٔ په دومره اهتمام سره پیدا کړو، او ژوند ئے ورکړو او د عمل مهلت ئے ورکړو، نو هغه نهٔ ضائع کوی، دے وجے نه د قیامت په ورځ به الله تعالیٰ انسانان د قبرونو نه دوباره ژوندی کوی او د حساب او جزاء دپاره به ئے را اُوباسی۔

ثُمَّ اِنَّكُمْ : دا خطاب عام دے پدے کښ انبیاء علیهم السلام او اولیاء هم داخل دی او اشاره ده چه دغه نعمت (یعنی دنیوی ژوند) ستاسو نه زائله کیدونکے دے، ددے فرصت نه فائده واخلئ، ستاسو به الله تعالیٰ ته پیشی کیږی، هغه به درسره حساب کتاب کوی۔

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ : مخکښ اَنفسی دلیل وو اُوس آفاقی بیانوی۔

قرآن کریم عام طورسره د انسانانو د پیدائش ذکر کولو نه پس د آسمانونو او زمکے پیدائش ذکر کوی۔ الله تعالیٰ د سورة المؤمن په (٥٧) آیت کښ فرمائیلی دی: ﴿ لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ ﴾ (د آسمانونو او زمکے پیدائش یقیناً د انسان د پیدائش نه ډیر لوی کار دے)۔ او دے نه مقصد د الله تعالیٰ کامل قدرت ظاهرول دی۔ لکه دلته هم د انسان د پیدائش ذکر کولو نه پس انسانانو ته خطاب کوی، فرمائی چه مونږ ستاسو دپاسه اُووهٔ آسمانونه پیدا کړی، او مونږ د خپلو مخلوقاتو نه غافل نهٔ یو، ځکه خو د تمام عالَم نظام په ښائسته طریقے سره چلیږی، ګنے فساد به راغلے وے، او هر یو شے به تباه او برباد شوے وے۔

طَرَآئِقَ: جمع د طَرِيْقَةٌ ده۔ لارے ته وائی یعنی دا د ملائکو د تلو راتلو لارے دی۔ یا د ستورو او د هغے د ګرځیدو لارے دی۔ یا هر هغه شے چه د بل شی دپاسه وی عرب هغے ته طریقه وائی۔ نو معنیٰ دا ده چه اُوه آسمانونه یو د بل دپاسه۔ (القرطبی وفتح البیان)

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً : اُوبـهٔ د الله تـعالیٰ ډیر لوی نعمت دے۔ الله تعالیٰ فرمائی چه مـونږ د آسـمـان نـه د انسـانـانو د ضرورت مطابق باران نازلوو، بیا دا د زمکے په تَل کښې ایسـاروو، او د ضـرورت او حـکـمـت مـطابق د چینو په ذریعه دا پورته راوړو۔ الله تعالیٰ د سورتِ زمر په (۲۱) آیت کښې فرمائیلی دی: ﴿ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَکَهٗ یَنَابِیْعَ فِی الْاَرْضِ ﴾ (آیا تـهٔ نـهٔ گـوزے چـه الله تـعـالیٰ د آسمان نه اُوبهٔ را اُوروی او هغه د زمکے په چینو کښې روانوی)۔

بِقَدَرٍ : یـعـنی زمونږ په اندازے سره۔ یا په اندازه د فائدو د فصلونو او د میوو او څکلو۔ څکه که اُوبه زیاتی شي نو دغه څیزونه تباه کیږي۔

وَاِنَّا عَلٰی ذَهَابٍ بِهٖ لَقٰدِرُوْنَ : یـعـنی مونږ چه کله وغواړو دا اوبهٔ ختموو۔ مفسرین لیـکـی چـه دا عـظـیـم نعمت د انسانانو نه دا غوښتنه کوی چه دویٔ د الله تعالیٰ همیشه شـکـر اداء کـړي، او ددے نـه ویـریـږي چـه کـه چـرے شـکـر ئے اداء نهٔ کړو نو دا نعمت ترے اخستل کیدے شي۔

فَاَنْشَاْنَا لَکُمْ بِهٖ جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِیْلٍ وَّاَعْنَابٍ لَکُمْ فِیْهَا
نو پیدا کړل مونږ تاسو لره پدے سره باغونه د کجورو او انگورو نه، تاسو لره پدے کښې
فَوَاکِهُ کَثِیْرَةٌ وَّمِنْهَا تَاْکُلُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُوْرِ
میوے دی ډیرے او ددے نه تاسو خوراك کویٔ۔ او (پیدا کړے ئے ده) ونه چه راوځي د غر
سَیْنَآءَ تَنْۢبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْاٰکِلِیْنَ ﴿۲۰﴾ وَاِنَّ لَکُمْ
بنائسته نه چه راټو کوی تیل او انگلے (ترکاری) دے دپاره د خوړونکو۔ او یقیناً تاسو لره
فِی الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ؕ نُسْقِیْکُمْ مِّمَّا
په چارپیانو کښې خامخا عبرت شته، څکوو مونږ تاسو ته د هغے نه
فِیْ بُطُوْنِهَا وَلَکُمْ فِیْهَا مَنَافِعُ کَثِیْرَةٌ وَّمِنْهَا
چه په خیټو د دوی کښې دی او تاسو لره پدے کښې فائدے ډیرے دی او بعض ددے نه
تَاْکُلُوْنَ ﴿۲۱﴾ وَعَلَیْهَا وَعَلَی الْفُلْکِ تُحْمَلُوْنَ ﴿۲۲﴾
تاسو خورئ۔ او پدے باندے او په کشتو باندے سورولے شئ تاسو۔

تفسیر: مونږ ددے اُوبو په ذریعه ستاسو دپاره د کهجورو او انګورو باغونه پیدا کړی، چه په هغے کښې د قِسما قِسم خوندونو او رنګونو والا میوے پیدا کیږی، او ددے میوو نه بعض قسمونه د خوراك په توګه استعمالیږی۔

مفسرین لیکی چه د کهجورو او انګورو ذکر خاص طور سره ځکه وشو چه د حجاز وسیدونکو خلق د نورو میوو په نسبت دا دواړه میوے زیاتے پیژندلے۔ په نورو ممالکو کښې الله تعالیٰ نورے ډیرے مزیدارے فائده منے میوے پیدا کړی دی، چه د هغے د شکر اداء کولو نه د دغه ملکونو وسیدونکی خلق عاجزه دی۔

فَوَاكِهُ: یعنی د کجورو او انګورو نه مختلف او ډیر قسمونه میوه جات جوړیږی۔ یا ددے نه مراد نور میوه جات دی، سوئی د کجورو او انګورو نه۔ او فِيهَا ضمیر مطلق (جَنَّات) ته راجع دے۔

وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ: پدے کښې اشاره ده چه د خوراك نه علاوه نورے فائدے هم پدے کښې شته۔

وَشَجَرَةً: ددے نه مراد د بنونه (زیتون) ونه ده چه هغه د طور سیناء (شام) په خوا او شا علاقو کښې ډیره کیږی، چه ددے نه تیل را اوخی، او دا د خوراك دپاره د سالن په طور استعمالیږی۔ رسول الله ﷺ فرمائی:

[كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّهُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ] (صحیح ابن ماجه: ۳۳۱۰ والصحیحة ۳۷۹)

زیتون خورئ او دا د تیلو په طور استعمال کړئ ځکه چه دا د مبارکے ونے نه دی۔ پدے کښې تیل هم دی، ترکاری هم ده، دوائی او شفاء هم پکښې موجوده ده۔

دلته ئے د زیتون ونه خاص ذکر کړه ځکه چه دا په قدرتی اُوبو سره خړوبه کیږی، او څوك غالباً دے ته اُوبه نهٔ اچوی، او دا اولنئ ونه ده چه د طوفان د نوح علیه السلام نه روستو زرغونه شویده، په زمکه کښې ډیر عمر لری تردے چه بعضو وئیلی دی چه درے زره کاله عمر لری۔ (ذکره الخازن) او پدے سره الله تعالیٰ په بندګانو احسان وکړو ځکه چه دا د تولو ونو نه ډیره عزتمنه ده او فائده او برکت ئے زیات دے۔

طُورِ سَيْنَاءَ: زیتون ونه په اصل کښې د طور سیناء نه راوتے ده او دا په بیت المقدس کښې یو غر دے بیا د هغه ځای نه نورے دنیا ته نقل شویده۔ (فتح البیان)

سَيْنَاءَ: یا ښائسته ته وائی۔ یا سریانی لفظ دے هغه غر چه د ونو نه ډك وی۔ بعض

وائي دا هر هغه غر دے چه په هغے کښې میوه دارے ونے وی۔ دے ته (طُوْرِ سِيْنِيْنَ) هم وائي۔ او جمهور مفسرین وائي چه (طور سيناء) مجموعه د يو غر نوم دے لکه د جبل اُحُد په شان۔ او بعض وائي چه دا د هغه ځاى نوم دے چه دا غر پکښې موجود دے۔ ابن عباس ﷺ فرمائي چه دا هغه غر دے چه موسیٰ ﷺ ته ترے آواز شوے وو۔

وَصِبْغٍ : دا عطف دے په (اَلدُّهْنِ) باندے یعنی رازرغونوی ترکاری دپاره د خوړونکو۔ نو دے کښې دوه څیزونه راغلل، د غوړولو دپاره تیل او د خوراك دپاره ترکاری۔ د هغے تیل او دانے خوړلے هم شی۔

صبغ په اصل کښې هغه رنګ ته وائي چه جامے پرے رنګولے شی۔ او کومه ترکاری چه روټئ سره خوړلے شی هغے ته هم صِبْغٌ او صِبَاغٌ وئیلے شی۔

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً : چارپایان هم د الله تعالیٰ ډیر لوی نعمت دے، او په دے کښې د انسان دپاره د عبرت ډیرے خبرے دی، انسان چه د دوئ په پیدائش، د دوئ په ژوند او د دوئ نه په حاصلیدونکو فائدو کښې غور و فکر وکړی نو د الله تعالیٰ وجود او د هغهٔ په وحدانیت باندے ایمان راوړی۔ نیسابوریؒ لیکلی دی: ممکن ده چه دلته د (انعام) نه مراد اُوښان وی، ځکه چه عام طور سره بوج په همدوئ باندے راوړلے شی، او په دے وجه هم چه ددے سره ذ کشتیو ذکر راغلے دے، لکه څنګه چه کشتئ د سمندر دپاره وی، دغه شان اُوښان د لوی سفر دپاره وی، دا د وچے کشتئ دی۔ (فتح البیان)

د سوتو او وینے ترمینځه راتیریدونکے کوم پئ چه د ځاروو د خیټو نه را اُوځی انسان دا څکی، د هغے غوښه خوری، د هغے د ویښتو او پشم نه کپړے جوړیږی، هغه آغوندی، په هغے سورلی کوی، او په هغے باندے بوجونه وړی او لرے لرے ښارونو ته د وړلو دپاره د اوچے لارے وهی، او سمندری لارو دپاره کشتئ استعمالوی۔

مَنَافِعُ : د پیو ډیر منافع دی، ددے نه شوملے، لسی، ماسته، کُچ، قُرت، پنیر، قوه، غوړی وغیره تیاریږی، او دا د څرمنے او ویختو او وړئ منافعو ته هم شاملیږی۔

مِمَّا فِيْ بُطُوْنِهَا: دلته ئے (ضمیر) د مؤنث راجع کړو او په سورة النحل کښې (فِيْ بُطُوْنِهٖ) وئیلے وو۔ وجه دا ده چه هلته صرف په پیو سره احسان ذکر وو او هغه صرف د مؤنث نه راوځی نو ځکه ئے ضمیر (بَعْضُ الْاَنْعَامِ) ته راجع کړے وو۔

او دلته تول ځاروی مراد دی مذکر وی او که مؤنث پدے وجه ئے روستو (وَلَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ) جمع راوړه چه دا یواځے د مؤنث پورے خاص نهٔ دی۔

دا تمام نعمتونه د انسانانو نه دا غوښتنه کوي چه دوئ د الله شکر وکړي، د هغهٔ احسانات یاد کړي، د هغهٔ عبادت وکړي، او هغهٔ سره په عبادت کښې هیڅوك شریك جوړ نهٔ کړي۔

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ
او یقیناً لیږلے دے مونږ نوح ﷺ قوم د هغه ته نو اُووئیل هغه اے قومه زما
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ط
بندګي خاص کړئ الله لره نشته تاسو لره حقدار د بندګئ سوئ د هغه نه،
اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۲۳﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ
آیا پس نهٔ یریږئ (د الله نه)۔ نو اُووئیل غټانو هغه کسانو چه کفرئے کړے وو د
قَوْمِهٖ مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ لا يُرِيْدُ اَنْ يَّتَفَضَّلَ
قوم د هغه نه نهٔ دے دا مګر انسان دے ستاسو په شان غواړي دا چه ځان غوره کړي
عَلَيْكُمْ ط وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً ج صلے مَّا سَمِعْنَا
په تاسو او که غوختلے الله خامخا رالیږلی به ئے وے ملائك، نهٔ دی آوریدلی مونږ
بِهٰذَا فِيْٓ اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِيْنَ ﴿۲۴﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌۢ بِهٖ
دا خبرے په مشرانو پخوانو کښې۔ نهٔ دے دا مګر یو سړے دے چه په دهٔ باندے
جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوْا بِهٖ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿۲۵﴾
لیونتوب دے نو انتظار کوئ په دهٔ باندے تر یو وخت پورے۔

تفسیر: د توحید دلائل بیانولو نه پس نبی کریم ﷺ ته د تسلئ دپاره اوس د څهٔ انبیاؤ او رسولانو واقعے بیانیږي، چه د هغوئ د رالیږلو مقصد انسانانو ته د الله تعالیٰ د توحید دعوت ورکول وو۔ نو اشاره ده چه توحید او ایمان ته دعوت ورکول د تولو انبیاؤ کار وو، نو دین د تولو انبیاؤ یو دے۔

الله تعالیٰ فرمائی چه اے زما رسوله! مونږ تانه مخکښې نوح (ﷺ) لره پیغمبر رالیږلے وو، نو د هغهٔ قوم هغه دروغژن وګنړلو، لکه څنګه چه نن ستا قوم تاسره کوي،

هغوئ د الله تعالیٰ د امرونو مخالفت وکړو او هغهٔ سره ئے بل څوك شريكان جوړ كړل نو الله تعالیٰ د هغوئ نه خپله او د خپل رسول بدله واخسته۔

نوح ﷺ خپل قوم ته ووئيل چه تاسو صرف د الله تعالیٰ عبادت وكړئ او هغهٔ سره په عبادت كښ هيڅوك مه شريكوئ، ځكه چه هغهٔ نه سيوا ستاسو دپاره هيڅ يو معبود نشته، تاسو چه د هغهٔ سره د نورو عبادت هم كوئ نو آيا تاسو يريږئ نه چه د هغهٔ غضب به په تاسو نازل شی؟

فَقَالَ الْمَلَؤُا : د قوم سردارانو، چه هغوئ د كفر لاره اختيار كړے وه، خپل قوم ته مخاطب شول او په نوح ﷺ ئے پنځه اعتراضات وكړل، وے وئيل چه دا (نوح) خو ستاسو غونته يو انسان دے۔

(دويم) دے غواړی چه ستاسو سردار جوړ شی، دے وجے نه د نبوت دروغژنه دعویٰ كوی، او وائی چه په ما باندے د آسمان نه وحی راځی۔

(دريم) كه چرے الله تعالیٰ خپل پيغمبر راليږل غوښتلے نو د آسمان نه به ئے ملائك راليږلی وے۔

(څلورم) مونږ دا نهٔ دی آوريدلی چه مخكنو قومونو ته الله تعالیٰ كوم انسان نبی جوړولو سره راليږلے وی۔ (پنځم) رشتيا خبره داده چه دا سړے ليونے شوے دے، دے وجے نه اے خلقو! مونږ له انتظار كول پكار دی، كيدے شی چه ددهٔ ليونتوب ختم شی نو دا دعوه به پريدی، يا به ورله مرگ راشی او ددهٔ نه به خلاص شو۔

امام رازیؒ ليكی چه دا پنځه شبهات چه د نوح ﷺ د قوم مشركانو څرگند كړل، دومره لچر وو چه الله تعالیٰ صرف ددے بيانول كافی وگنړل، ځكه هر عقلمند انسان ددے په آوريدو سره د نوح ﷺ د قوم په ناجوړه عقل باندے ماتم كوی، ځكه چه د انسانانو نبی انسان كيدل پكار دی، او نبی دپاره خپله برتری هم ثابتول پكار دی، دے دپاره چه خلق ددهٔ پيروی وكړی، او د نوح ﷺ قوم كه دا نهٔ وی آوريدلی چه الله تعالیٰ مخكنو قومونو ته هم د دوئ نه انبياء راليږلی وو، نو دا ددے خبرے دليل نهٔ دے چه گنے واقعی دوئ ته انبياء عليهم السلام نهٔ وو راغلی، او د دوئ دا خبره چه دے ليونے شوے دے، نو دا سراسر دروغ وو، ځكه چه دوئ ته پته وه چه نوح ﷺ په دوئ كښ كامل عقل والا انسان وو۔

مَّا سَمِعْنَا بِهٰذَا : هميشه باطل پرست د اهل حقو په خلاف كښ وائی چه دا نوے

مسئلے دی، دا مونږ د مشرانو نه نهٔ دی آوریدلی، هغوی ولے داسے خبرے نهٔ کولے کومے چه تاسو کوئ، دے خلکو همیشه په تقلید اعتماد کریدے چه دا ئے سبب د گمراهئ گرځیدلے دے۔

فَتَرَبَّصُوا بِهٖ: یعنی دهٔ ته انتظار وکړئ تردے چه مړ شی۔ او مطلب ئے دا وو چه ایمان پرے مهٔ راوړئ۔

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنِ ﴿٢٦﴾
اُووئیل هغه اے ربه زما! مدد اُوکړه زما په سبب ددے چه دوی ما ته دروغژن وائی۔
فَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا
نو وحی اُوکړه مونږ هغه ته چه جوړه کړه کشتئ په سترګو زمونږ او په وحی زمونږ
فَاِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ فَاسْلُكْ فِيْهَا
سره نو کله چه راشی حکم د عذاب زمونږ او جوش اُوهی تنور نو داخل کړه پدے کښې
مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ
د هر قسم حیوان نه جوړے دوه او اهل خپل سوئ د هغه چا نه چه مخکښې شویده
عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ ۚ وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ
په هغه باندے فیصله (د عذاب) د دوی نه او خبرے مهٔ کوه ما سره په باره د هغه کسانو
ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿٢٧﴾ فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ
کښې چه ظلم ئے کړیدے یقیناً دوی غرق کړے شویدی۔ نو کله چه برابر شے ته
وَمَنْ مَّعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
او هغه څوک چه تاسره دی په کشتئ باندے نو وایه ټول صفتونه د کمال خاص الله لره
الَّذِيْ نَجّٰنَا مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَنْزِلْنِيْ
دی هغه ذات چه بچ ئے کړو مونږ د قوم ظالمانو نه۔ او وایه اے ربه زما کوز کړے ما لره
مُنْزَلًا مُّبٰرَكًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ

خائے د کوزیدو برکت والا ته او ته غوره یے د کوزونکونه۔ یقیناً پدے کښ
لَاٰيٰتٍ وَّاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِيْنَ ﴿۳۰﴾
خامخا عبرتونه دی او یقیناً مونږ خامخا امتحان کونکی یو۔

تفسیر : نوح علیه السلام نهه نیم سوه کالو پورے تبلیغ کولو، او په دے لاره کښ به ئے هر قِسم تکلیف برداشت کولو، لیکن ددهٔ د قوم سرکشی زیاته شوه، آخر هغهٔ د خپل رب نه مدد وغوښتو او وے وئیل چه اے زما ربه! اوس ته زما مدد اوکړه او د دوئ د طرف نه زما د پرلـه پسے تکذیب د وجے نه دوئ هلاك کړه، نو الله تعالیٰ هغهٔ ته وفرمایل چه ته زما په نگرانئ کښ او زما د تعلیماتو مطابق کشتئ جوړه کړه، او کله چه د تنور نه اُوبهٔ را وخوټیږی نو د تمامو حیواناتو مذکر او مونث جوړے او بوټی او د میوو ونے په کشتئ کښ بار کړه او خپل اهل او عیال په کښ سوارهٔ کړه، سیوا د هغه خلقو نه چه د هغوئ تباه کیدل په تقدیر کښ لیکلے شوی دی (لکه د هغهٔ خوی او د هغهٔ ښځه) او د عذاب لیدلو نه پس دِے په دے ظالمانو باندے ستا رحم رانشی او دا سوچ مهٔ کوه چه که اوس عذاب روستو شی نو کیدے شی چه دا خلق ایمان راوړی، ځکه چه دا زما فیصله ده چه دوئ به دکفر او سرکشئ په حالت کښ ډوبیږی۔

او کله چه ته او نور ایماندار خلق په کشتئ کښ سوارهٔ شی نو د الله تعالیٰ شکر وکړئ چه هغهٔ تاسو د ظالمانو خلقو نه خلاص کړئ، او تضرع او زارئ سره دعاء کوئ چه اے زما ربه! ما په یو مبارك ځای کښ کوز کړے۔

مُنْزَلًا مُّبٰرَكًا : منزل صیغه د مصدر ده په معنیٰ د نزول سره یعنی ما داسے کوزیدو سره کوز کړه چه برکت والا وی چه ما ته بچی راکړے او زما نسل مخکښ بوځے او فصلونه راته راکړے چه بیا عذابونه رانشی۔

یا دا منزل په زبر د میم او زیر د زاء سره دے صیغه د ظرف ده یعنی ځای د کوزیدو ته۔ قرطبیؒ او صاحب د فتح البیان لیکلی دی چه پدے آیت کښ اشاره ده چه څوك په یو ځای کښ وسیږی یا مسجد او بل مکان ته داخلیږی دا دعاء دِ لولی۔ یا دا د کشتئ او جهاز نه د کوزیدو دعاء ده۔

لَاٰيٰتٍ : ډیرے نښے دی د الله تعالیٰ په قدرت، د هغهٔ د دشمنانو په هلاکولو او د دوستانو په بچ کولو۔ او په حقانیت د رسولانو، او په حقانیت د توحید باندے۔

وَّاِنْ كُنَّا: اِنْ مُخَفَّفٌ مِنَ الْمُثَقَّلِ دے۔ اَیْ اِنَّهٗ كُنَّا۔ یعنی مونږه یو۔

لَمُبْتَلِيْنَ : ۱–[لَمُخْتَبِرِيْنَ قَوْمَ نُوْحٍ بِاِرْسَالِهٖ اِلَيْهِمْ وَوَعْظِهٖ] خامخا امتحان کونکی وو په قوم د نوح باندے چه هغه مو ورته راولیږلو۔

۲– [لَمُخْتَبِرِيْنَ بِاِرْسَالِ الرُّسُلِ اِلَيْهِمْ لِيَظْهَرَ الْمُطِيْعُ وَالْعَاصِيْ مِنَ النَّاسِ]

یا مونږ امتحان کونکی یو په انسانانو په رالیږلو د رسولانو سره دوی ته دے دپاره چه ښکاره شی چه فرمانبردار څوك دے او نافرمانه څوك۔

۳– [لَمُخْتَبِرِيْنَ تَارَةً بِالْاِرْسَالِ وَتَارَةً بِالْعَذَابِ لِنَنْظُرَ مَنْ يَّعْتَبِرُ وَيَذَّكَّرُ]

یا خامخا مونږ امتحان کونکی یو کله په رسولانو رالیږلو سره او کله د عذاب په رالیږلو سره دے دپاره چه وګورو (یعنی خلکو ته راښکاره کړو) چه څوك نصیحت اخلی او څوك انکار کوی۔ (فتح البیان)

٤– [وَاِنْ كُنَّا لَمُخْتَبِرِيْنَ بِالْخَيْرِ وَالشَّرِّ]

او مونږ په خپلو بندګانو باندے د خیر او شر په ذریعه آزمائش کوو دے دپاره چه کافر او مومن او ګنهګار او فرمانبردار ترمینځه فرق ښکاره شی۔

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿۳۱﴾ فَاَرْسَلْنَا فِيْهِمْ رَسُوْلًا
بیا پیدا کړل مونږ روستو د دوی نه پیړئ بله۔ نو راولیږل مونږ په دوی کښې رسول
مِّنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ
د دوی نه (پدے خبره) چه بندګی خاص کړئ الله لره نشته تاسو لره حقدار د بندګئ
غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۳۲﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِيْنَ
سوئ د هغه نه آیا تقوی نهٔ کوئ تاسو۔ او اُووئیل مشرانو د قوم د هغه نه هغه کسان
كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنٰهُمْ
چه کفرئے کړے وو او دروغژن ئے ګڼړلے وو ملاقات د آخرت او مستی ورکړے وه مونږ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۙ يَاْكُلُ
هغوی ته په ژوند دنیوی کښې نهٔ دے دا مګر انسان دے ستاسو په شان خوراك کوی

مِمَّا تَأْكُلُوْنَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُوْنَ ﴿۳۳﴾

د هغې نه چه تاسو خوراك كوئ د هغې نه او څکل کوی د هغې نه چه تاسو ئې څکئ.

وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا

او كه تاسو تابعداری اُوکړئ د يو انسان ستاسو پشان په دغه وخت كښې به

لَّخٰسِرُوْنَ ﴿۳۴﴾ اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَّعِظَامًا اَنَّكُمْ

خامخا تاوانيان شئ (په دنيا كښې). آيا وعده كوی درے تاسو سره چه بيشكه تاسو

مُّخْرَجُوْنَ ﴿۳۵﴾ هَيْهَاتَ

کله چه مړهٔ شئ او شئ خاورے او هډوکی چه يقيناً تاسو به راويستلے کيږئ. لرے ده

هَيْهَاتَ لِمَا تُوْعَدُوْنَ ﴿۳۶﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا

لرے ده هغه چه تاسو سره ئې وعده کيدېشی. نۀ دے دا مگر ژوند زمونږ دنيوی دے،

نَمُوْتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ ﴿۳۷﴾

مړهٔ کيږو بعض زمونږ او ژوندی کيږی بعض او نۀ يو مونږ دوباره ژوندی کړے شوی.

اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلُ نِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا وَّمَا نَحْنُ لَهٗ

نۀ دے دا مگر سړے دے چه جوړ کړی ئې دی په الله باندے دروغ او نۀ يو مونږ دهٔ لره

بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۳۸﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِيْ بِمَا

ايمان لرونکی. اُووئيل هغه اے ربه زما مدد اُوکړه ما سره په سبب د هغې

كَذَّبُوْنِ ﴿۳۹﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيْلٍ لَّيُصْبِحُنَّ

چه دوی دروغژن گڼړی ما لره. اُووئيل الله روستو د لږ وخت نه به خامخا اُوگرځی دوی

نٰدِمِيْنَ ﴿۴۰﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنٰهُمْ

پښيمانه. نو راونيول دوی لره چغے په حق (عذاب) سره نو اُوگرځول مونږ دوی لره

غُثَآءً ۚ فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۴۱﴾

خشاك (ذره ذره) (تور شوی بوس) نو هلاك دے قوم ظالمانو لره.

تفسیر : د نوح علیه السلام د واقعې نه پس اُوس د هود علیه السلام واقعه بیانولې شي. الله تعالیٰ فرمائي چه مونږ د دوئ نه پس یو بل قوم پیدا کړو. د اکثرو مفسرینو وینا ده چه د ﴿قَرْنًا آخَرِينَ﴾ نه مراد د عادیانو قوم دے.
بعضِ خلقو د ثمودیانو قوم مراد کړے دے، ځکه چه دلته دا ذکر شویدی چه دا قوم د چغې په ذریعه هلاك شوی دی، او د نورو آیتونو نه ثابت دی چه د چغې په ذریعه ثمود قوم هلاك شوے وو. او بعض وائي چه دا اصحاب مدین د شعیب علیه السلام قوم دے ځکه چه هغوی هم په چغه سره هلاك شویدی.
الله تعالیٰ د دوئ د هدایت دپاره د همدوئ نه یو کس خپل رسول جوړ کړو او دوئ ته ئے راولیږهٔ، چه هغهٔ دوئ د یو الله تعالیٰ عبادت ته را اُوبلل، ځکه چه د هغهٔ نه سیوا بل هیڅوك د عبادت لائق نشته، او ورته ئے ووئیل چه تاسو چه د هغهٔ نه علاوه د هغهٔ سره بل څوك شریکوئ نو آیا تاسو یریږئ نهٔ چه د هغهٔ غضب به په تاسو نازل شي؟ نو د قوم سردارانو، چه هغوئ د کفر لاره خپله کړے وه او د محشر په ورځ کښې د الله تعالیٰ مخې ته د حاضریدو نه ئے انکار کړے وو، او په دنیا کښې په ناز او نعمت کښې مَست وو، هغوئ ووئیل چه دا (هود یا صالح علیه السلام) خو ستاسو پشان یو انسان دے، ستاسو پشان خوراك څښاك کوی، نو دا خو یو عام بشر دے نو تاسو څنګه راضی کیږئ چه دا دې ستاسو سردار جوړ شي.
دویم مطلب داد ے چه که دا رسول وے نو دے به ډیر مالداره وے چه زمونږ نه به ئے خوراك او څکاك ډیر اُوچت وے. د دوی په نیز د الله رسول دپاره دا شرط وو چه ډیر مالداره به وي.
وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ : که چرے تاسو د ځان پشان د یو انسان اطاعت قبول کړو نو خپل عزت به د لاسه ورکړئ او په ډیره خساره کښې به پریوزئ. ځکه چه خپل معبودان به پریدئ د هغه چا په خبره چه د هغه ستاسو نه څه جدا فضیلت نشته. او دا د دوی ډیره لویه بې وقوفي وه چه د خپل مشابه انسان تابعداری نه ئے خو انکار او نفرت کولو او د خپل ځان نه د ډیرو کمزورو بتانو عبادت ئے کولو.
لَّخٰسِرُوْنَ: د دوی په نیز خسران (تاوان) دا وو چه دا سړے به تاسو ته د عبادتونو حکم کوی چه مونځ وکړئ، زکاة ورکړئ، نو د دنیا د کارونو نه به مو وباسی. لکه انبیاء علیهم

السلام همیشه د اعمالو دعوت ورکوی او دوی ته په اعمالو کښې تاوان ښکاره کیدو۔
اَیَعِدُکُمْ: بیا دوی ووییل چه عملونه خو خلك د قیامت دپاره کوی او قیامت خو نشی راتللے نو دوی د تعجب په انداز کښې ووییل: ددهٔ دا خبره څومره د تعجب والا ده چه کله تاسو مرهٔ شئ او خاوره درنه جوړه شی او صرف ستاسو هډوکی پاتے شی نو تاسو به دوباره ژوندی کولے شئ۔ دا ډیره نهٔ کیدونکے او د عقل نه لرے خبره ده۔
حقیقت دادے چه زمونږ دنیوی ژوندون چه کله ختم شی نو مونږ به دوباره نهٔ را پورته کیږو۔ دا سړے د الله تعالیٰ په باره کښې دروغ وائی چه ګنے الله به تاسو دوباره ژوندی کوی۔ او ستاسو د اعمالو حساب به اخلی او تاسو له به جزاء او سزا درکوی، دے وجے نه مونږ په دهٔ باندے ایمان نهٔ راوړو۔
هَیْهَاتَ: اَیْ بَعِیْدٌ عَنِ الْاِمْکَانِ۔ یعنی دا خبره د امکان نه لرے ده۔ او ممکن نهٔ ده۔
نَمُوْتُ وَنَحْیَا: اَیْ یَمُوْتُ بَعْضُنَا وَیَحْیٰی بَعْضُنَا۔
یعنی مونږ نه بعض مره کیږی او بعض ژوندی کیږی او په همدے طریقه به دنیا همیشه دپاره روانه وی او قیامت به نهٔ راځی۔
افْتَرٰی عَلَی اللّٰهِ کَذِبًا: مشرکانو خپله افتراء علی الله کوله او ددے نسبت ئے نبی ته کولو۔ خپل مرض ئے په بل چا اړولو۔
قَالَ رَبِّ انْصُرْنِیْ: کله چه دوئ خپل پیغمبر ښکاره دروغژن وګنړلو، او د خپل کفر اعلان ئے وکړو، او د الله نبی د هغوئ د طرفه بیخی نا امیده شو، نو آخر هغهٔ د خپل رب نه دعاء وغوښته، وے وئیل: اے زما ربه! اوس تهٔ زما مدد وکړه، او د دوئ له طرفه زما د شهٔ واشهٔ درغژن ګنړلو په وجه دوئ هلاك کړے، نو الله تعالیٰ هغهٔ ته ووئیل چه لږ وخت پس به دا خلق په خپل کفر او سرکشئ باندے خپیمانه شی۔ چنانچه یو روح ویستونکے چغے دوئ په خپل ګرفت کښې ونیول چه د هغے دوئ حقدار وو۔
عَمَّا قَلِیْلٍ: عَنْ په معنیٰ د بَعْدَ سره دے او ما د تاکید د قِلّت دپاره زائده ده۔ اَیْ بَعْدَ قَلِیْلٍ مِنَ الزَّمَانِ۔ یعنی پس د څه مودے نه۔
نٰدِمِیْنَ: د مرګ په وخت کښې هر انسان خپیمانه کیږی لیکن خپیمانتیا هیڅ فائده نهٔ ورکوی، ندامت د مرګ نه مخکښې توبه وی۔
حافظ ابن کثیرؒ وائی چه په ظاهر کښې چه کوم عذاب په دوئ مسلط شوے وو، هغه د ملائك چغه او سخته یخه او طوفانی هواه دواړو باندے مشتمل وو۔ دے عذاب دوئ

داسې هلاك كړل چه دوئ د سيلاب د خس او خشاكو غوندې حقير ترين ځيز جوړ شو، او ظالمان د خپل كفر او عناد او د الله د رسول د مخالفت په وجه داسې ختم شو چه د دوئ د بدترين وجود نه دنيا پاكه شوه۔

بِالْحَقِّ : د حق نه مراد عذاب دے۔ يا استحقاق د عذاب مراد دے۔ يا عدل او انصاف مراد دے۔

غُثَآءً : دا هغه خس او خشاك دي چه د سيلاب په سر روان وي۔ زجاج وائي چه دا د ونو هغه زړے پاڼړے دي چه كله سيلاب پرے راشي نو د هغه د زګ سره يو ځاى شي۔

او بعض وائي : كتوئ چه كله وخوټ كيږي او د هغے په جوش سره د سر نه كوم زګ پريوزي دغه غثاء ده۔

او بعض وائي چه غثاء وچے ګياه ته وائي نو معنیٰ دا ده چه په هلاكت سره مے داسې اُوچ سوټ كوري كړل لكه ځنګه چه دغه ګياه وچيږي۔ (فتح البيان)

فَبُعْدًا : اَیْ فَبَعِدُوْا بُعْدًا ـ نو دوی هلاك شو په هلاكت سره۔ دا يا اخبار دے د هغوی د هلاكت نه يا هغوی ته ښيرے دي چه الله دِے دغه ظالمان هلاك كړي۔ او پدے ښيرو كښ مقصد دا وي چه الله تعالیٰ په دوی باندے خفګان ونكړو۔

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قُرُوْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ
بيا پيدا كړل مونږ روستو د دوی نه پيړئ نورے۔ نۀ مخكښ كيږي هيڅ امت د
اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ؕ كُلَّمَا
نيټے خپلے نه او نۀ روستو كيږي۔ بيا راوليږل مونږه رسولان خپل پرله پسے، هر كله
جَآءَ اُمَّةً رَّسُوْلُهَا كَذَّبُوْهُ فَاَتْبَعْنَا
چه به راغلو يو امت ته رسول د هغے نو دروغژن به ئے اُوګنړلو نو وريسے كړل مونږ
بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَّجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ ج
بعض د دوی د بعضو پسے (په هلاكت كښ) او اُوګرځول مونږ دوی لره خبرے د عبرت
فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى
نو هلاكت دے دپاره د هغه قوم چه ايمان نۀ راوړي۔ بيا راوليږو مونږ موسیٰ

وَاَخَاهُ هٰرُوْنَ ەۙ بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤٥﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ
او د هغه ورور په آیتونو زمونږ او په دلیل ښکاره سره۔ فرعون او غټانو د قوم د هغهٔ ته
فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا عَالِيْنَ ﴿٤٦﴾
نو لوئي وکړه هغوی او وو هغوی قوم لوئي کونکي۔

تفسیر : الله تعالیٰ د هود ﷺ د قوم د هلاکت نه پس نور قومونه پیدا کړل۔ بعضِ مفسرین وائی : دلته د ﴿قُرُوْنًا آخَرِيْنَ﴾ نه مراد د صالح، لوط او شعیب، یونس او ایوب علیهم السلام قومونه دی، او بعضِ وائی چه دے نه مراد بنی اسرائیل دی۔ دواړه پکښ داخلیږی۔

مَا تَسْبِقُ: الله تعالیٰ د خپل کامل علم او قدرت ښکاره کولو دپاره وفرمایل چه د کوم کافر قوم د هلاکت او بربادئ دپاره چه کوم وخت مقرر دے، په هغے کښ نهٔ مخکښے والے کیږی نهٔ روستوالے۔

مِنْ اُمَّةٍ دا فاعل دے د تَسْبِقُ دے۔

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا: اَیْ مُتَتَابِعَةً، تَتَوَاتَرُ وَاحِدًا بَعْدَ وَاحِدٍ۔ پرله پسے او یو بل پسے۔

پدے آیت کښ الله تعالیٰ فرمائی چه هغهٔ قومونو ته پرله پسے انبیاء او رسولان ولیږل، لیکن د هغوئ نه زیاتره خلقو د دغه انبیاؤ تکذیب وکړو چه د هغے په نتیجه کښ مونږ پرله پسے دوئ هلاک کړل، تردے چه دنیا د هغوئ د وجود نه پاکه شوه، او راتلونکو نسلونو دپاره صرف د هغے عبرتناکے قیصے پاتے شوے۔

اَحَادِيْثُ : دا جمع د اُحْدُوْثَةٌ ده قیصے د عبرت۔ [اَیْ تُحَدِّثُ النَّاسُ بِقَصَصِهِمْ] یعنی خلك د هغوی قصے په مجلسونو کښ ذکر کوی چه عادیان داسے او ثمودیان داسے هلاك شول۔

۲– یا دا جمع د حَدِيْثٌ ده۔ په معنیٰ د عبرت سره۔ لکه عرب وائی [صَارَ فُلَانٌ حَدِيْثًا اَیْ عِبْرَةً] فلانے حدیث وګرځیدو یعنی عبرت۔

۳– یا معنیٰ ده : يُتَمَثَّلُ بِهِمْ فِی الشَّرِّ ۔ خلك د هغوی په شر کښ مثال ورکوی۔ یعنی دوی ضرب المثل (یعنی متل) وګرځیدل۔

ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى : مضمون : دے ځای نه روستو الله تعالیٰ د هلاك شوی قومونو

بل مثال راوړی لکه فرعونیان چه الله تعالیٰ تول په توله دریاب ته واچول او مصر ئے ترے وزګار کړو او د هغوی شرئے ختم کړو، بیا بله واقعه راوړی د فائدے دپاره بیا د الله خطاب اجمالًا تولو پیغمبرانو ته په دوه څیزونو ذکر کوی. بیا په (۵۲) آیت کښې د پیغمبرانو په دے دوه کارونو کښې په تابعداریٔ باندے حکم دے. بیا الله تعالیٰ د ایمان والو اُوه صفات او د هغوی په مقابله کښې د کافرو څوارلس صفات راوړی،

بیا الله تعالیٰ د خپل معرفت اود رد د شرك دلائل راوړی چه پدے کښې غرض ایمان ته دعوت او په کفر باندے رد دے. او په آخری رکوع کښې د دنیا تخویف دے په ذکر د دعاء د رسول الله ﷺ سره. چه د کفر په وجه په دنیا کښې هم عذاب راځی.

بیا د شیاطین الانس والجن مقابله ئے په اخلاقو او په دعاء سره ذکر کړیده. بیا تخویف دے په دوه قیامتونو. چه مرګ او لوی قیامت دے. یعنی څوك چه ایمان نهٔ راوړی په هغوی باندے دوه قیامته راروان دی، بیا به دوی ارمان کوی چه مونږ دنیا ته واپس کړه چه نیك عمل وکړو.

او بیا د قیامت د ورځے حالات بیانیږی چه هلته به نفسا نفسی وی، په آخره کښې د دوه ډلو بیان نیك بخته او بد بخته چه ایمان والو پورے ئے استهزاء کړیده. او د نیك بختو صفات ئے بیان کړیدی او په آخره کښې الله تعالیٰ په هغه چا رد کړیدے چه د خپل ژوند هدف او مقصد نهٔ پیژنی او د انسانانو پیدائش باطل ګنړی او بیا سورت په دعاء باندے ختمیږی چه په هغے کښې د مغفرت او رحمت سوال دے.

ثُمَّ : یعنی ددے مخکنو قومونو د دنیا نه د رخصتیدو نه پس الله تعالیٰ موسیٰ ﷺ او د هغهٔ ورور هارون ﷺ له نبیے ورکړے او هغه ئے را ولیږل، چه په هغے کښې د موسیٰ ﷺ همسا د قطعی دلیل حیثیت لرلو، فرعون او فرعونیانو لهٔ ئے د توحید دعوت ورکړو لیکن دا خلق په کبر او غرور کښې راغلل او د موسیٰ او هارون علیهما السلام د دعوت قبلولو نه ئے انکار وکړو. الله تعالیٰ د دویٔ په باره کښې وفرمایل چه د دویٔ ظلم او زیاتی د حد نه تجاوز کړے وو،

هغویٔ ووئیل چه مونږ د ځان پشان په دوو انسانانو باندے څنګه ایمان راوړو، او هغه هم داسے دوه انسانان چه د دویٔ قوم همیشه زمونږ تابعدار پاتے شوی دی، چنانچه دویٔ دواړه نبیان دروغژن وګڼړل او د هغویٔ د توحید دعوت ئے رد کړو، نو الله تعالیٰ هغویٔ په سین لاهو کړل.

وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ: ددے نہ مراد ښکارہ دلیل دے۔ یا نهه معجزات دی۔ یا امسا او ید بیضاء دے۔

فَقَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا
نو اُووئیل دوی آیا ایمان راوړو مونږ په دوه بندګانو چه په شان زمونږ دی او قوم د دوی
لَنَا عٰبِدُوْنَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوْهُمَا فَكَانُوْا مِنَ الْمُهْلَكِيْنَ ﴿٤٨﴾
زمونږ غلامان دی۔ نو دوی دروغژن اُوګنړل هغوی لره نو شودوی د هلاك شوو نه۔
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ لَعَلَّهُمْ
او یقیناً ورکړے وو مونږ موسیٰ علیه السلام ته کتاب ددے دپاره چه دوی
يَهْتَدُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً
هدایت موندهٔ کړی۔ او ګرځولے دے مونږ خوی د مریم او مور د هغه نخه،
وَّاٰوَيْنٰهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَّمَعِيْنٍ ﴿٥٠﴾
او ځائے ورکړو مونږ دواړو ته اُوچتے زمکے ته چه ځائے د آرام او د اُوبو چینه دارو والا وو۔
يٰٓاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوْا مِنَ الطَّيِّبٰتِ وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ؕ
(وئیلی وو مونږ) اے رسولانو خورئ د پاکو (حلالو) څیزونو نه او عملونه کوئ نیك،
اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿٥١﴾
یقیناً زهٔ په هغه عملونو چه تاسو ئے کوئ پوهه یم۔

تفسیر: لِبَشَرَيْنِ: دوی هم دوه اعتراضه وکړل، یو دا چه بشریت او رسالت نشی جمع کیدے۔ زمونږ په شان انسانانو خبره څنګه ومنو۔ دویم دا چه دا د سپك قوم نه دی، کـه الله نبی رالیږلے نو اُوچت قوم نه پکار وو، مونږ څنګه د خپلو غلامانو د دوه کسانو خبره ومنو۔ او دا د دوی تکبر وو۔ او همدا خبره بعینهٖ د مکے د مشرکانو هم وه ﴿لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيْمٍ﴾ (الزخرف:٣١) (یعنی قرآن په مالداره ولے نهٔ نازلیږی چه دے غریب باندے راغی)۔

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا: یعنی د فرعون او فرعونیانو د هلاکت او د هغوئ د غلامئ نه د بنی

اسرائیلو د آزادولو نه پس مونږ موسیٰ (ﷺ) له تورات ورکړو، دے دپاره چه بنی اسرائیل په دے عمل وکړی او د الله تعالیٰ د رضا په لاره روان شی۔

فائده : د موسیٰ ﷺ د زمانے نه روستو چه کومو قومونو د انبیاء علیهم السلام خلاف کړیدے نو الله تعالیٰ په هغوی عمومی عذابونه نهٔ دی راوستی بلکه لږ لږ به ئے هلاکول ددے ډیرے وجے دی (۱) یو دا چه الله تعالیٰ جهاد فرض کړو نو د انسانانو سره ئے آسانی وکړه چه څوك د حق مخالفین دی هغه به د مسلمانانو په لاس سره وهلے کیږی، نو دا د کافرو دپاره هم آسانی ده څکه چه د کفر په وجه داسے عمومی عذاب پرے راتغلو چه د کچ د بچه تول ختم شی بلکه لږ لږ به مری۔ نو جهاد د کافرو دپاره هم رحمت دے۔

(۲) دویمه وجه : قرب قیامت دے۔ (قیامت رانزدے دے) نو قیامت کښ به سزاگانے ورکوی پدے وجه دنیا کښ داسے عمومی عذابونه ئے بند کړیدی۔

فائده : د ایمان دپاره دوه سببونه دی یو د نبی بیان او هغه مخکښ بیان شو او بل د کتاب بیان دے۔ اُوس هغه بیانیږی۔ او دلته درے بیان شویدی، یو د رسول الله ﷺ بیان، بل دقرآن او بل عقلی دلیلونه۔

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ: پدے لنډه واقعه کښ یو غرض ترغیب دے ایمان بِالله وَبِلِقَاءِ الله ته۔ الله حق ذات دے څکه چه عیسیٰ ﷺ او د هغهٔ مور ته ئے د دشمنانو نه حفاظت ورکړو بغیر د ظاهری اسبابو نه دا نښه ده د الله د قدرت۔ او دا نښه ده چه د الله تعالیٰ ملاقات حق دے څکه چه الله تعالیٰ هغه طاقت والا ذات دے چه د مریم نه ئے بی خاونده بچے پیدا کړو نو دغه شان به د قبر نه انسانان راپورته کوی، هغهٔ ته دا هیڅ گران نهٔ دی۔ او پدے کښ د ایمان فائده هم ذکر ده چه چا کښ صحیح ایمان راشی نو الله تعالیٰ ورله دنیا هم ښه کوی۔

وَّاٰوَيۡنٰهُمَاۤ اِلٰى رَبۡوَةٍ: ربوه : هره ځربه زمکه وی چه سطحه ئے د نورو زمکو نه اُوچته وی او ددے په تعیین کښ د علماؤ اختلاف دے څوك وائی چه دا دمشق وو (عبد الله بن سلام، عبد الله بن عباس رضی الله عنهم، سعید بن المسیبؒ، مقاتلؒ دا ویلی دی۔)

❁ قتادةؒ او کعبؒ وائی چه ددے نه مراد بیت المقدس وو۔ ❁ ابو هریره ﷺ فرمائی چه دا په فلسطین کښ رمله علاقه وه۔ ❁ او بعض وائی چه دا مصر وو۔

او د ذات قرار نه مراد دا دے چه د اُوسیدو دپاره پکښ پوره اسباب موجود وو، دوی ته پکښ سکون ملاویدو، او مَعِیْن نه مراد دا چه د اُوبو چینے پکښ موجودے وے۔ او ددے

سبب دا وو چه یهودی ظالم بادشاه په دغه وخت کښې د عیسیٰ ﷺ د قتل کولو اراده کړې وه نو مریم خان سره عیسیٰ ﷺ دغه ربوې ته بوتللو دې دپاره چه هلته کښې محفوظ شي. مفسرین لیکي چه هلته ئې دولس کاله تیر کړل تردې چه دغه بادشاه ظالم وفات شو. (فتح البیان)

يَآأَيُّهَا الرُّسُلُ : پدې کښې د مخکښنو واقعاتو نه اجمالي فائده راویستل دي چه الله تعالیٰ ټولو رسولانو ته د دوه خبرو حکم کړې وو.

ربط او مناسبت

اُوس فرمائي لکه څنګه چه عیسیٰ ﷺ ته الله تعالیٰ د حلال خوراك امر کړې وو نو دغه شان الله تعالیٰ ټولو انبیاؤ ته د حلال خوړئ حکم کړې وو چه ددې نه فائده اخلئ.

او اشاره وه چه دا انبیاء علیهم السلام انسانان وو، دوی به د دنیا څیزونه استعمالول لیکن ورسره الله تعالیٰ د نیك عمل حکم کړې وو کوم دپاره چه دوی الله تعالیٰ دنیا ته رالیږلی وو.

نو ټولو انبیاء علیهم السلام د حلال خوړئ انتهائي زیات التزام کړې وو. مفسرین لیکي چه مریم علیها السلام به څرخکې کولو، او د هغې په آمدنئ سره به د مور او څوی دواړو ژوند تیریدهٔ. (قاله حفص الفزاري التابعيؒ – فتح)

داؤد ﷺ به د خپل لاس د ګټې نه خوراك کولو. او د صحیح حدیث نه ثابت دي چه نبي کریم ﷺ د یو څو پیسو په عوض د مکې والو ګډې بزې څرولی دي.

مفسرین لیکي چه په دې آیت کښې ذ هغه عیسائي راهبانو رد مقصد دې چه هغوئ به ښهٔ څیزونه خوړل د زهد او تقوی خلاف ګنړل.

دغه شان الله تعالیٰ تمامو انبیاؤ ته د عمل صالح حکم کړې، څکه د دنیا او آخرت د کامیابئ او نیك بختئ دارو مدار په نیکو عملونو دې.

او رسول الله ﷺ فرمائي : [وَإِنَّ اللّٰهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِيْنَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِيْنَ] الله تعالیٰ خپلو مؤمنانو بندګانو ته د هغه څه حکم کړیدې کوم ئې چه پیغمبرانو ته کړې وو چه هغه حلال خوړل او نیك عمل کول او ایمان والو ته ئې وئیلی دي ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوْا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ﴾. (البقره: ۱۷۲)

اې ایمان والو! خوړئ د پاك هغه خوراکونو نه چه ما درکړیدي او د الله شکر کوئ که

چرې تاسو د هغه عبادت کونکی یئ)۔ (صحیح مسلم: ۲۳۹۳)
يَـٰٓأَيُّهَا الرُّسُلُ: بعض مفسرین لیکی چه دا خطاب صرف رسول الله ﷺ ته وو، ځکه چه په هغه وخت کښې هغه ژوندے وو او د جمع صیغه ئې د ادب دپاره راوړے ده۔ لیکن دا تفسیر د مخکښې حدیث خلاف دے۔ صحیح دا ده چه په هره زمانه کښې خپل خپل نبی ته دا حکم کړے شویدے نو مطلب دا شو چه د ټولو انبیاء علیهم السلام دین یو وو چه هغه حلال خوړل او نیك عمل کول دی۔ بیا الله تعالیٰ د نیك عمل سره حلال خوری یو ځای کړه ددے فائده مونږ په تفسیر د سورة البقره کښې وئیلې ده چه نیك عمل بغیر د حلال خورئ نه نهٔ قبلیږی۔ دویم دا چه حلال خوری انسان ته د نیك عمل توفیق ورکوی۔ لکه تفصیل دپاره سورة البقرے ته رجوع بنه معلومیږی۔
الطَّيِّبَٰتِ: حسن بصریؒ وائی چه د طیبات نه مراد دلته مزے کول نهٔ دی بلکه ددے نه مراد حلال دے، ځکه چه څوك دنیا کښې مزو پسے ګرځی نو هغه نه ډیرے بندګیانے پاتے کیږی۔ نو طیبات هغه څیزونه دی چه د شرك او د حرمت د شبهاتو نه پاك وی۔
وَاعْمَلُوا صَالِحًا: عمل صالح نه مراد ټول دین دے، چه هغه په الله تعالیٰ ایمان راوړل او په ځان کښې د ایمان اوه اویا شعبے راوستل دی۔
إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ: خطاب رسولانو ته دے او مراد ترے نه د هغوی امتونه یرول دی چه ستاسو په عملونو زهٔ پوهه یم، بدله به درکوم۔

وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوٓا
او یقیناً دا دین ستاسو دے دین یو او زهٔ رب ستاسو یم نو اُویریږئ زما نه۔ نو تس نس کړو
أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ
دوی دین خپل په مینځ خپل کښې ټکرے ټکرے، هره ډله په هغه څه چه د دوی سره
فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾
دی خوشحاله دی۔ نو پریږده دوی په غفلت (ګمراهئ) د دوی کښې تر یو وخت پورے۔
أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِۦ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾
آیا ګمان کوی دوی چه بیشکه هغه چه زیات ورکوو مونږ دوی لره د مال او د ځامنو نه۔

نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرٰتِ ط بَلْ لَّا يَشْعُرُوْنَ ﴿٥٦﴾

(ګنې) په جلتئ سره ورکوو دوی ته په نیك عملونو د دوی کښ بلکه دوی نۀ پو هیږی۔

تفسیر: ۱- دے کښې يو تفسير دا دے چه دا خطاب دے تولو انبياؤ ته يعني الله تعالىٰ تولو انبياؤ تـه دا هم ووئيل چه ستاسو د تولو دين يو دے، هغه دا چه خلق صرف يو الله طرفته رابلئ، لکه څنګه چه الله تعالىٰ د سورتِ آل عمران په (۱۹) آيت کښې فرمائيلی دی: ﴿إِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ﴾ (بيشکه د الله په نيز دين صرف اسلام دے)۔
او د تمامو انسانانو رب هم صرف زۀ يم، دے وجے نه که چرے دوئ زما د وحدانيت نه انکار کوی او ما سره بل څوك په عبادت کښې شريکوی، نو دوئ له زما د عذاب او سزا انتظار کول پکار دی۔

۲- دويم دا چـه دا خـطـاب موجـوده امت تـه دے او (هٰذِه) اشاره ده دغه جماعت د پيغمبرانو ته۔ يعنی دغه پيغمبران ستاسو يو جماعت دے يعنی دين د هغوی يو دے، هغوی چه په کومه لاره تللی دی، تاسو په هغے روان شئ چه هغه دين اسلام او د الله يواځے بندګی ده۔

۳- تفسير دا دے چه (هٰذِه) اشاره ده حلال خورئ او نيك عمل کولو ته۔ يعنی دغه ذکر شوی څيزونه ستاسو دين دے يو دين۔ يعنی حلال خوراك کول او د وحی سره موافق عمل کول د تولو پيغمبرانو اتفاقی دين دے۔ نو د هغوی تابعدارو ته هم د دغه دين حکم شوے دے۔

وَّاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُوْنِ: دلتـه ئے تقوىٰ ووئيـله څکه چه تقوىٰ د الله حکمونو منلو ته وائی او دلته هم موضوع د ايمان او د هغے د شعبو ده نو تقوىٰ ورسره زياته مناسب ده، او په سورة الانبياء (۹۲) آيت کښې ئے (فَاعْبُدُوْنِ) ووبل څکه چه هلته د عبادت موضوع وه۔

فَتَقَطَّعُوْٓا اَمْرَهُمْ: الله تعالىٰ تولو انبياؤ له يو دين ورکړو او را وے ليږل، چه د هغے ذکر پورته وشو، ليکن د دے انبياؤ د تيريدو نه پس خلق په مختلفو ډلو او فرقو کښې تقسيم شول، اول يهود او نصارىٰ جوړ شول، بيا په هره ډله کښې شلګونه ډلے جوړے شوے۔ څوك په تورات پسے روان شو او څوك د انجيل پسے، او څوك د زبور پسے او مشرکان پکښې د خپل پلار نيکه د ګمراهئ پسے روان شو۔ او هره يوه ډله په خپل ګمان

خوشحاله ده چه همدا په حق باندے ده او نورے ډلے ګمراه دی۔
فَتَقَطَّعُوٓا: اَیْ جَعَلُوْا دِیْنَهُمْ قِطَعًا وَّفِرَقًا۔ د انبیاء علیهم السلام دین ئے ټوټے ټوټے او تس نـس کـړو۔ او د الله دین ټوټے کول دا دی چه د الله دین پریږدی او لږ څه برخه د هغوی د دین نـه راواخـلی او نـور خـواهشـات ورسـره یو ځای کړی، او په هغے باندے عمل کوی، لکه مشرکانو به حج کولو او د ابراهیم علیه السلام نوم به ئے اخستو لیکن نور په خرافاتو روان وو او دغه شان د یهودو، او دغه شان زمونږ د امت خوارج، روافض او مرجئه وغیره ډلے۔
زُبُرًا: دا جمع د زَبُوْر یا د زُبْرَةٌ ده، ټـکـړے تـه وائـی۔ یا زبر جمع د زبور ده په معنیٰ د کتـابـونـو سره یعنی هرے فرقے خپل خپل کتاب راواخستو او په هغے کښ ئے تحریفات وکړل او د هغے په وجه په خپل مینځ کښ بنه وجنګیدل۔
حکمة : پـه سـورة الانبیاء (۹۳) کښ ئے (وَتَقَطَّعُوْا) ووېل او زُبُرًا ئے ورسره ذکر نکړو ځـکـه چـه هلته د عبادت او دعاء موضوع وه او په دعاء او عبادت کښ ډیره موده روستو اختـلافـات پـیـدا کیږی، او دلته خبره د طعامونو او عمل صالح وه او پدے کښ مخالفت زر شروع کیږی او د هغـے په وجه ډلے زر پیدا کیږی نو پدے وجه ئے دلته (فاء) د تعقیب مع الوصل او زُبُرًا ذکر کړو۔ (احسن الکلام)
فَرِحُوْنَ : اَیْ فَرِحُوْنَ بِهٖ عَنِ الْحَقِّ۔ یـعـنـی د حـق پـه خلاف کښ په خپل باطل دین خـوشـحـالـی کـوی۔ نـو کـه مـؤمنان په خپل دین خوشحالی کوی نو د حق موافق دین ورسره دے او هـغـوی سره بـاطـل دین دے، او د حق په مقابله کښ پرے خوشحاله دی نو ځکه د هغوی بدی ووېل شوه۔
او دا دوه مرضـه دی چـه یـو دا چـه یـو انسـان غلط دین واخلی او بیا په هغے باندے فـخر کوی۔ نو پدے کښ الله تعالیٰ دعوت ورکوی چه د خپل دین غم وکړئ هسے نۀ چه تۀ به په خپل دین خوشحاله ئے او حال دا چه هغه به باطل دین وی۔
فَذَرْهُمْ فِیْ غَمْرَتِهِمْ : پـدے آیت کښ الله تعالیٰ کفارو ته دهمکی ورکوی او خپل رسول تـه تسلی۔ فرمائی چه دا خلك د هدایت او د حق قبلولو اهل او لائق نۀ دی پدے وجـه دوی په ضلالت او ګمراهئ کښ دغسے غلط او حیران پریده، که ایمان نۀ راوړی نو دوی ددے لائق دی، او زۀ به ورله روستو سزا ورکوم۔ او که چرے په دوئ باندے عذاب نۀ نازلیږی نو زړۀ مۀ تنګوه، ځکه چه د الله تعالیٰ په نیز د هر یو شی یو مقرر وخت وی۔
غَمْرَه: کـفـر، شـرك، غفلت، حیرانتیا او جهالت او ګمراهئ ته وئیلے شی۔ او غمره په

اصل کښې پتولو ته وئيلې شي او غمر ډيرو اوبو ته وئيلې شي چه هغه زمکه پټوي۔

(فتح البيان)

حَتّٰى حِيْنٍ: يعنې تردې چه د دوي وخت د عذاب راشي په قتل سره يا تردې چه په کفر باندې مړهٔ شي او سيده اور ته ورسيږي۔ او ددې مطلب دا نهٔ دې چه دوي ته دعوت مهٔ کوه بلکه مطلب ئې دا دې چه زهٔ به سزا ورکوم، معامله ئې ما ته وسپاره۔

اَيَحْسَبُوْنَ: دا دفع د وهم ده چه کـه دا کـافـران پـه باطله وې نو دوي ته به الله تعالىٰ دومره مالونه او اولاد نهٔ ورکولې لکه دا د کافرانو هميشه گمان وي چه که مونږ په غلطه روان وې نو مونږ ته به الله تعالىٰ په دنيا کښې فراخيانې نهٔ راکولې۔ فراخي به ئې دليل د حقانيت گرځولو نو الله تعالىٰ دا وَهُم ختموي چه د دنيا فراخي د حق نښه نهٔ وي لکه څنګه چه دنيا کښې مصيبت راتلل د باطل نښه نهٔ وي بلکه دا د دنيا امتحان دې، چه الله تعالىٰ په انسانانو مقرر کړيدې۔

د الله تعالىٰ په اولياؤ د دنيا مصيبتونه راځي لکه څنګه چه د الله تعالىٰ دشمنانو کافرانو ته فراخيانې ملاويږي۔ بلکه د الله په نيز اعتبار ايمان او عمل صالح لره دې۔

نو دا آيت دليل دې چه د دنيا فائدې ملاويدل دليل نهٔ دې چه گنې بنده نيك عمله دې او هغه ته ددې نيك عملئ په وجه دا فائدې ملاويږي بلکه دا ډير کرته بد عملو ته هم ملاويږي۔

اَيَحْسَبُوْنَ: کښې ضمير مخکښې متقطعينو ته راجع دې۔ يعنې کومو خلکو چه د انبياء عليهم السلام دين تس نس کړو نو دوي دې دا گمان نهٔ کوي۔

انما کښې (ما) موصوله ده او (بِهٖ) ضمير دغه (مَا) ته راجع دې او (مِنْ مَّالٍ وَّبَنِيْنَ) د هغې د هغې بيان دې۔ او نُسَارِعُ د (اَيَحْسَبُوْنَ) د همزې د لاندې دې۔ اَیْ اَنُسَارِعُ۔ معنىٰ دا ده چه آيا دا کـافـران گمان کوي چه مونږ دوي ته کوم مال او ځامن ورکوو نو آيا گنې مونږ دوي ته په جلتئ د دوي په نيك عملونو خيرونه او د دنيا فائدې ورکوو۔ يا مونږ دوي له په ښيگړو او برکتونو ورکولو کښې تادي کوو، داسې څهٔ خبره نشته، بلکه دوئ د څناورو پشان د عقل او شعور نه خالي دي، دې وجې نه دوئ نهٔ پوهيږي چه په حقيقت کښې دوئ ته رسوئ ورسسته شوې ده، دې دپاره چه گناهونو طرفته نور هم وروړاندې شي۔ او بيا په نتيجه کښې هلاك شي يعنې دا کار خو دوي دپاره استدراج دې او دوي په خپله غلط فهمئ کښې دا دليل د خپل حقانيت او بزرگئ گڼړي۔

د خیرات نه مراد ددنیا فائدے دی کوم چه د نیك عمل په بدله کښ ملاویږی۔

نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرٰتِ: لفظی معنیٰ دا شوه: جلتی کوو دوی ته په نیکیانو کښ یعنی د نیکیانو بدله په جلتیٔ سره ورکوو۔

❁ جلتیٔ سره ورکوو دوی ته فائدے د دنیا۔

۲–تفسیر: څینی وائی چه نُسَارِعُ باندے اوله خبره ختمه شوه او مطلب دا دے چه آیا دوی گمان کوی چه مونږ دوی ته کوم مالونه او اولاد ورکوو۔ اَتُرِيْدُ لَهُمُ الْخَيْرَ ۔ آیا مونږ دوی ته د خیر اراده کړیده۔ نو نُسَارِعُ به دوی ته جواب وی: یعنی دوی ته مونږ اراده د خیر نۀ ده کړے بلکه په جلتیٔ سره ورکوو دوی ته د دنیا فائدے او بیا ئے هلاکت کندے ته کوزارو لیکن دوی نۀ پو هیږی نو دا به داسے آیت شی لکه ﴿ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ﴾ (هود: ۱۰۹) یا ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيْهَا وَهُمْ فِيْهَا لَا يُبْخَسُوْنَ﴾ (هود: ۱۵) لیکن اول تفسیر زیات ظاهر دے۔

اِنَّ الَّذِيْنَ هُمْ مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُّشْفِقُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَالَّذِيْنَ
یقیناً هغه کسان چه دوی د وجے د یرے د رب خپل نه ډیره یره کوونکی دی۔ او هغه کسان
هُمْ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۸﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِرَبِّهِمْ
چه دوی په آیتونو د رب خپل ایمان لری۔ او هغه کسان چه دوی د رب خپل سره
لَا يُشْرِكُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَآ اٰتَوْا
برخه دار نۀ جوړوی۔ او هغه کسان چه ورکوی هغه څه چه کوم ئے ورکړل (یعنی کوی
وَّقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ
هغه عملونه کوم چه ئے اوکړل) او زړونه د دوی یریدونکی وی چه یقیناً دوی به
اِلٰى رَبِّهِمْ رٰجِعُوْنَ ﴿۶۰﴾ اُولٰٓئِكَ يُسٰرِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ وَهُمْ لَهَا
خپل رب طرف ته ورگرځی۔ دغه کسان جلتی کوی په نیك عملونو کښ او دوی هغے
سٰبِقُوْنَ ﴿۶۱﴾ وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا
ته مخکښ کیدونکی دی۔ او تکلیف نۀ ورکوو یو نفس ته مگر په اندازه د طاقت د هغه

وَلَدَيۡنَا كِتٰبٌ يَّنۡطِقُ بِالۡحَقِّ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُوۡنَ ﴿۶۲﴾

او مونږ سره کتاب دے چه خبرے به کوی په حق سره او دوی باندے به ظلم نشی کیدے۔

تفسیر : اُوس د کافرانو برعکس هغه خلك بیانوی چه هغوی ته الله تعالیٰ دنیا کښې هم د نیکو عملونو ښیګړے او برکتونه ورکوی۔ او دا د (وَاعۡمَلُوۡا صَالِحًا) عمل صالح تشریح ده۔ او دے کښې د ایمان والو اُوه اعمال او صفتونه ذکر دی او اُوه په اول د سورت کښې نو ټول څوارلس صفات شو۔ او دا صفتونه سبب د خیراتو دے او پدے کښې زیرے دے هغه کسانو ته چه د انبیاء علیهم السلام د دین نه ئے مخالفت نهٔ دے کړے۔

اولنے صفت دادے (مِنۡ خَشۡيَةِ رَبِّهِمۡ مُّشۡفِقُوۡنَ) چه دویٔ د الله د عذاب د ویرے نه لړزیږی۔

اشفاق : ظُهُوۡرُ اَثَرِ الۡخَوۡفِ فِیۡ ظَاهِرِ الۡبَدَنِ دے۔ یعنی د خوف اثر په ظاهری بدن راښکاره کیدل دی لکه په ظاهری بدن کښې ئے نیك اعمال راشی، د سنت پابند وی۔ نو مؤمنان هغه خلك دی چه دوی د الله تعالیٰ یره په ظاهری بدن راښکاره کوی۔ او په مشفق کښې معنیٰ د شفقت هم پرته ده۔ نو پدے وجه دلته دوه تفسیره دی او دواړه مراد دی (۱) مُشۡفِقُوۡنَ خَائِفُوۡنَ مِنۡ عِقَابِهٖ ۔ یعنی د الله د یرے د وجه نه د هغه د عذابونو نه سخته یره کوی چه دغه یره ئے په بدن راښکاره شویده پدے وجه نیك اعمالو کښې جلتی کوی۔

(۲) مُشۡفِقُوۡنَ۔ دوی د خپل رب د یرے د وجه نه په خپل ځانونو شفقت کونکی دی۔ انسانان دوه قسمه دی یو هغه دی چه د خپل ځان پرواه نهٔ لری او په ځان ئے شفقت نهٔ وی نو دا خلك د الله نه نهٔ یریږی، او دویم هغه خلك چه په ځان شفقت لری نو هغه د الله نه یره کوی چه چرته هغه ورله د ګناهونو په وجه عذاب ورنکړی۔

حسن بصریؒ فرمائی : [اِنَّ الۡمُؤۡمِنَ جَمَعَ اِحۡسَانًا وَّخَشۡيَةً، وَاِنَّ الۡمُنَافِقَ جَمَعَ اِسَاءَةً وَّاَمۡنًا]۔

مؤمن سړی نیك عملی او یره دواړه راجمعه کړیدی، یعنی سره د نیك عملیٔ نه یریږی او منافق بدی او امن راجمع کړیدی یعنی لوی لوی ګناهونه کوی او ښه بے غمه وی۔

دویم صفت دادے ﴿وَالَّذِيۡنَ هُمۡ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمۡ يُؤۡمِنُوۡنَ﴾ چه دویٔ د خپل رب په آیتونو او دلیلونو باندے ایمان لری۔ دواړه قسمه آیتونه مراد دی۔

دریم صفت دا دے (لَا يُشْرِكُوْنَ) چه دویٔ د خپل رب سره هیڅوك نهٔ شریکوی۔
او څلورم صفت دادے (يُؤْتُوْنَ مَا آتَوْا) چه دویٔ د الله تعالىٰ په لاره کښې مال خرچ کوی او ددے نـه یریږی چه معلومه نهٔ ده صدقه به قبوله شی او که نهٔ، او دویٔ ته هر وخت دا فکر وی چه د قیامت په ورځ به د الله د عذاب نه دویٔ څنګه خلاصے بیامومی۔
وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَآ آتَوْا: معنیٰ دا ده: يَفْعَلُوْنَ مَا فَعَلُوْا ـ کوی هغه نیك عملونه چه کوم کوی۔ اشاره ده ډیرو عملونو ته یعنی هر وخت په نیکو اعمالو کښې مشغول وی۔
/يُعْطُوْنَ مَا اَعْطَوْهُ (یا ورکوی هغه صدقے کومے ئے چه ورکړیدی)۔
یـعـنـی دوی سره د ډیرو عـملونو نه یریږی چه مونږ الله تعالیٰ ته واپس کیدونکی یو، هسے نهٔ چه د هغهٔ په دربار کښې دا عملونه چرته برباد شی، ځکه چه مونږ به د الله تعالیٰ د شان مطابق نهٔ وی کړی، دوی د الله تعالیٰ شان او قدر پیژنی، نو پدے وجه دوی هر قسم نیك عمل ته په جلتیٔ ورځی۔ یا پدے وجه یریږی چه د نیك عمل شرطونه زیات دی نو کیدے شی چه دوی په هغه شرطونو سره نهٔ وی کړے۔لکه ددے تفسیر په حدیث کښې راغلے دے۔
ترمذیؒ، ابن ماجهؒ او حاکمؒ وغیره د عائشے رضی الله عنها نه روایت کړے، دۓ د رسول الله ﷺ نه تپوس وکړو چه آیا د الله تعالیٰ ددے قول: ﴿وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَا آتَوْا وَّقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ﴾ مفهوم دادے [أَهُوَ الرَّجُلُ يَسْرِقُ وَيَزْنِيْ وَيَشْرَبُ الْخَمْرَ وَهُوَ مَعَ ذٰلِكَ يَخَافُ اللّٰهَ؟ قَالَ لَا: وَلٰكِنَّهُ الرَّجُلُ يَصُوْمُ وَيَتَصَدَّقُ وَيُصَلِّيْ وَهُوَ مَعَ ذٰلِكَ يَخَافُ اللّٰهَ اَنْ لَّا يُتَقَبَّلَ مِنْهُ]
چه انسان غلا کوی، زنا کوی او شراب څښکی، او ددے باوجود د الله تعالیٰ نه یریږی؟
نو نبی ﷺ وفرمایل: نه، بلکه ددے مطلب دادے چه انسان روژه نیسی، صدقه ورکوی او مونځ کوی، او ددے باوجود د الله تعالیٰ نه یریږی چه داسے ونشی چه ددهٔ عمل قابلِ قبول نشی۔ (ابن ماجه: ٤١٨٨) وسنده حسن، الصحيحة (١٦٢)
مالك بن دینارؒ وئیلی دی: اَلْخَوْفُ عَلَى الْعَمَلِ اَنْ لَا يُقْبَلَ اَشَدُّ مِنَ الْعَمَلِ ـ یعنی عمل کول دومره سخت نهٔ دی څو د الله په دربار کښې قبلول ئے ډیر سخت دی۔ اګر که مؤمن به نا امیدیٔ درجے ته نهٔ رسیږی۔
يُسٰرِعُوْنَ فِي الْخَيْرٰتِ: داسے خلك ولے په نیك عملونو کښې د یو بل نه جلتی کوی، یو خو دوی د الله تعالیٰ شان پیژنی،
دویـم دا چه دوی په خپل نیك عمل بدګمانه وی چه دا صحیح نهٔ دے شوے بلکه نیکی

کوم چه ډیره ښائسته وی، او چه هغه وکړی په هغې هم بد گمانه وی، نو بیا ورپسې بل نیك عمل کوی او په همدې طریقه د هغه ژوند روان وی۔

فِى الْخَيْرٰتِ: ١- فِيْ نَيْلِ الْخَيْرَاتِ۔ یعنی دا کسان جلتی کوی په حاصلولو د نیکانو خپلو کښې۔ یعنی دوی ته به الله تعالیٰ ددې نیك عملونو بدله په دنیا کښې هم ورکوی او په آخرت کښې هم۔

٢- یا يُسَارِعُوْنَ فِيْ عَمَلِ الطَّاعَاتِ۔ په نیکو اعمالو کولو کښې جلتی کوی۔

يُسٰرِعُوْنَ : مسارعه تقدیم الاهم فَالْاَهم ته وئیلې شی۔ یعنی اهم کار مخکښې کول۔

او (فِیْ) کلمه راوړو کښې اشاره ده چه دوی ټول ژوند په نیکو کښې دننه تیرېږی، دیوې نیکئ نه وځی په بل کښې داخلیږی۔ (ابوالسعودؒ)

وَهُمْ لَهَا سٰبِقُوْنَ: اَیْ اِلَيْهَا سَابِقُوْنَ۔ یعنی دوی د یو بل نه دغه نیکو ته مخکښې کیږی۔ یعنی یو بل سره په نیك عمل کی سیالی کوی۔ ٢- تاویلی معنیٰ دا ده: [وَهُمْ مِنْ اَجْلِ الْخَيْرَاتِ سَابِقُوْنَ اِلَى الْجَنَّةِ/ اَوْ سَابِقُوْنَ النَّاسَ) دوی د وجه د نیکو عملونو نه جنت ته مخکښې تلونکی دی۔ یا د خلکو نه به مخکښې وی۔ (القاسمیؒ)

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا : سوال پیدا شو چه دا عملونه خو ډیر گران کار دې، دا به څوك وکړی؟ نو الله جواب وکړو چه دا عملونه د انسانانو د طاعت نه بهر نهٔ دی۔ نو انسان د خپل وسع مطابق کوشش کولو سره د خپل رب رضا او د هغهٔ جنت موندلې شی۔ یعنی بنده کښې چه څومره استعداد دې نو د هغې مطابق نیك عمل کوه او د الله نه ویریږه نو دا ستا د جنت دپاره کافی ده۔ نو دې وخت کښې یو بنده کښې د رسول الله ﷺ او د ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه او نهٔ د نورو صحابه کرامو (رضوان الله علیهم اجمعین) په شان یره او هغه شان عمل نشته نو آیا دې د هغوی سره په قیامت کښې نهٔ یو ځای کیږی، دا خو ډیره خطرناکه خبره ده؟ نو الله تعالیٰ پدې آیت کښې دا اشکال ختموی چه دغه خلکو کښې استعداد زیات وو نو هغوی د الله نه زیات یریدل او نورو انسانانو کښې استعداد کم دې نو که بنده د خپل استعداد مطابق د الله نه ویریدو نو هم الله تعالیٰ ورته بخښنه کوی، او جنت ورکوی نو دا د ډیر زیری آیت دې۔

او دارنګه په عمل کښې دننه طاقت ته هم شاملیږی چه که په ولاړه وس نهٔ وی نو په ناسته او که په ناسته نهٔ وی نو په ملاسته د الله بندگی وکړه۔ یو انسان د بدن د مضبوط والی په وجه زیات عمل کوی او بل کمزورې وی کم عمل کوی، نو دواړو ته الله تعالیٰ

بخنه کوی۔

وَلَدَيْنَا كِتٰبٌ: پدې جمله کښې تسلي او بشارت دے چه د دوئ عملونه په يو داسے کتاب کښې ليکلے کيږي چه د هغے نه هيڅ يوه نيکي يا بدي نهٔ ضائع کيږي، دے وجے نه دوئ سره به بے انصافي نهٔ کيږي، بلکه د دوئ د نيکيو بدله به دوئ ته پوره پوره ملاويږي، لکه چه الله تعالىٰ د سورتِ جاثيه په (۲۹) آيت کښې فرمائيلي : ﴿ هٰذَا كِتٰبُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝ ﴾ (دا زمونږ کتاب دے چه ستاسو په باره کښې رشتيا خبرے کوي، مونږ به ستاسو عملونه ليکل)۔

كِتٰبٌ: نه مراد د ملائکو صحيفه ده۔

بَلْ قُلُوْبُهُمْ فِيْ غَمْرَةٍ مِّنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِّنْ دُوْنِ
بلکه زړونه د دوی په غفلت کښې دی ددے (کتاب) نه او دوی لره نور عملونه دی سوئ
ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عٰمِلُوْنَ ﴿٦٣﴾ حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذْنَا مُتْرَفِيْهِمْ
ددے نه چه دوی هغے لره کونکي دي۔ تردے چه کله اُونيسو مونږ مستان د دوی
بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْئَرُوْنَ ﴿٦٤﴾ لَا
په عذاب سره دغه وخت به دوی کرونجيږي (فرياد به کوی) چغے به وهي)۔ مهٔ
تَجْئَرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ مِّنَّا لَا تُنْصَرُوْنَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ
کرنجيږئ نن ورځ يقيناً تاسو سره به زمونږ د طرف نه مدد نشي کيدے۔ يقيناً وو
اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُوْنَ ﴿٦٦﴾
آيتونه زما لوستلے کيدل به په تاسو نو وئ تاسو چه په پوندو خپلو به اوړيدلئ۔
مُسْتَكْبِرِيْنَ بِهٖ سٰمِرًا تَهْجُرُوْنَ ﴿٦٧﴾
لوئي کونکي وئ ددے نه (يا پدے حرم)، قصه گو وئ تاسو، پريخودو به تاسو دهٔ لره۔ (يا
اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَآءَهُمْ
بکواس به مو کولو) آيا پس سوچ نهٔ کړی دوی پدے قرآن کښې بلکه راغلے دے دوی ته
مَّا لَمْ يَاْتِ اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٦٨﴾ اَمْ لَمْ يَعْرِفُوْا رَسُوْلَهُمْ فَهُمْ

هغه څه نهٔ دې راغلي پلارانو د دوی مخکنو ته۔ آیا دوی نهٔ پیژني رسول خپل نو دوی

لَهٗ مُنۡكِرُوۡنَ ﴿٦٩﴾ اَمۡ يَقُوۡلُوۡنَ بِهٖ جِنَّةٌ ؕ

هغه لره ناشنا ګنړونکي دي۔ آیا وائي دوی پدهٔ باندې لیونتوب دې (پیریان دي)

بَلۡ جَآءَهُمۡ بِالۡحَقِّ وَاَكۡثَرُهُمۡ لِلۡحَقِّ كٰرِهُوۡنَ ﴿٧٠﴾

بلکه راوړې ئې دې دوی ته حق او ډیر د دوی حق لره بد ګنړونکي دي۔

تفسیر : اُوس د ایمان والو په مقابله کښې د آخرت نه د نهٔ یریدونکو څوارلس بد صفتونه راوړي، او اشاره کوی چه د دغه مخکنو صفتونو د مؤمنانو نه کافران ډیر لرې دي۔

بَلۡ: دا متعلق دې د (بَلۡ لَّا يَشۡعُرُوۡنَ) پورې۔ یعنې دوی په دې خبره نهٔ پوهیږی چه دا مالونه او اولاد د دوی دپاره استدراج دې بلکه د دوئ په زړونو باندې غفلت راغلې، او د کفر او شرك نه علاوه هم دوئ لوی ګناهونه کړی دي، چه هغه د دوئ په عملنانو کښې لیکلي شوی دي، او دا ټول عملونه به دوئ جهنم ته رسوی۔

مِّنۡ هٰذَا : ۱- اشاره ده کتاب (عملنامې) ته۔ ۲- یا اشاره ده دغه مخکنو صفاتو د مؤمنانو ته په تاویل د مذکور سره۔ یعنې دوی د مؤمنانو د حالت او د صفاتو نه خبر هم نهٔ دي۔ نو دوی په یو وادی کښې دي او مؤمنان په بله وادی کښې۔

مِّنۡ دُوۡنِ ذٰلِكَ: ۱- اَیۡ دُوۡنَ الشِّرۡكِ۔ یعنې سوئ د شرك او کفر نه۔ (ابن عباسؓ)

۲- ابن جریرؒ وائی : اعمالو د مؤمنانو ته اشاره ده۔ یعنې د کفارو دپاره عملونه دي سوئ د عملونو د مؤمنانو نه چه دوی هغه کونکي دي۔

۳- حسنؒ او ابن زیدؒ فرمائی : اشاره ده نورو عملونو ته یعنې کفارو لره د مخکنو عملونو نه سوئ نور ګناهونه او عملونه دي چه دوی هغه نهٔ دي کړی خامخا به هغه د حق په خلاف کښې کوی او د هغې په وجه به اُور ته داخلیږی۔ لکه مثلاً په قرآن باندې طعن لګول، نبي پورې مسخرې کول۔ (فتح البیان)

حَتّٰۤى اِذَاۤ اَخَذۡنَا: دا حتی متعلق دې د (عَامِلُوۡن) پورې۔ یعنې دوی به دا عملونه کوی تردې چه مونږ د دوی مستان په عذاب سره راونیسو۔ یعنې مونږ خو دې کافرانو ته رسئ سسته کړې ده او دوی ته مو مال او اولاد ورکړیدی دا ددې دپاره چه په کفر او

سرکشئ کښې تيزئ سره مخکښې لاړ شي او په آخر کښې ئې الله تعالیٰ راونيسي نو بيا به د سپو په شان کرونجيږي۔ لکه کله چه د بدر په ميدان کښې الله تعالیٰ دوئ لره را ونيول او د قيد او بند او د قتل په صورت کښې د هغهٔ عذاب په دوئ باندے مسلط شو، يا کله چه د رسول الله ﷺ د دعاء په وجه الله دوئ په قحط سالئ کښې مبتلا کړل، نو چغے او سورے به ئې وهلے۔ دغه وخت الله دوئ ته ووئيل چه اوس د چغو سورو څهٔ فائده نشته، اوس زمونږ د عذاب نه د خلاصون دپاره ستاسو څوك مدد گار نشته۔

اِذَا هُمۡ يَجۡـَٔرُوۡنَ: جُؤار : چغے سورے دی لکه سپے چه يخنئ نيولے وی او کرونجيږي۔ دلته ترے مراد مدد طلب کول او جزع فزع کول دی۔

قَدۡ كَانَتۡ اٰيٰتِىۡ تُتۡلٰى: اُوس د دوی عذاب دپاره د دوئ څوارلس بد عملونه ذکر کوی۔

يعني کله چه زما آيتونه ستاسو مخے ته لوستل کيدل چه ددے نه نصيحت واخلئ، نو تاسو به مخ واړولو او په دے غرور کښې به مبتلا وئ چه تاسو د حرم والا يئ، په تاسو باندے څوك غلبه موندلے شي؟ او د خانه کعبے خوا اوشا د خپلو شپو په مجلسونو کښې به تاسو په قرآن کښې عيب را اوخکلو، کله به مو ورته جادو وئيلو، نو کله شعر، دے دپاره چه خلق په دے باندے ايمان رانهٔ وړی۔

تَنۡكِصُوۡنَ: اَیۡ تَرۡجِعُوۡنَ وَرَآءَ كُمۡ۔ تاسو به په شا باندے تللئ او د قرآن نه به مو اعراض کولو۔ نکوص په اصل کښې په شا باندے تلل دی چه شا ته نهٔ گوری نو دوی به هم د حق نه پوره اعراض کولو او حق طرفته به ئې بيخی سوچ نکولو۔

﴿ كَاَنَّهُمۡ حُمُرٌ مُّسۡتَنۡفِرَةٌ ۞ فَرَّتۡ مِنۡ قَسۡوَرَةٍ ﴾ (المدثر : ٥٠/٥١)

گويا که دوی صحرائی خرهٔ دی چه د زمری نه وتښتی۔

مُسۡتَكۡبِرِيۡنَ بِهٖ: دا دويم مرض دے۔ (بِهٖ) ضمير حرم ته راجع دے۔ يعني تاسو به په حرم سره ځان لوی گنړلو چه مونږ د حرم اهل يو، زمونږ په دنيا کښې ډير عزت دے۔

او بيا به ئې د بيت الله تعظيم نهٔ کولو بلکه (سَامِرًا) ددے گير چاپيره به ئې فضول قصے کولے۔ سامر مفرد په معنیٰ د جمع سره دے لکه حاج او راکب او غائب او حاضر په معنیٰ د جمع دی۔

واحدیؒ وائی: اَلسَّامِرُ الۡجَمَاعَةُ يَسۡمُرُوۡنَ بِاللَّيۡلِ اَیۡ يَتَحَدَّثُوۡنَ ۔ سامر هغه ډلے ته وئيلے شی چه د شپے قصے او خبرے اترے کوی۔ او داسے قصو نه رسول الله ﷺ منع فرمائيلے ده، يو خو دا زړه سختوی، بل دا انسان نه د سهار جمع قضاء کوی۔

تَهْجُرُوْنَ: دا د هُجر نه دے، فحش او ناکاره وینا ته وائي۔ یعني د رسول الله ﷺ پسے به ئے پدے قصو کښ فاحشے خبرے کولے۔ دا خبرے به دوی ته الله تعالیٰ په هغه وخت کښ کوی چه دوی باندے مرګ راولي او عذاب پرے راشي۔

(۲) تفسیر: (بِه) ضمیر نبی کریم ﷺ ته راجع دے او دا متعلق دے د (سَامِرًا) پورے۔ او (مُسْتَكْبِرِيْنَ) به د مخکښ (عَلٰى أَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُوْنَ) سره ولګي یعني تاسو به په خپلو پوندو اوریدئ په داسے حال کښ چه تکبر به مو کولو۔

[أَيْ سَامِرِيْنَ بِذِكْرِ النَّبِيِّ ﷺ وَسَبِّهِ].

تاسو به قصے د رسول الله ﷺ پورے کولے او ځانونه به مو د هغه په بدو ردو مشغوله کولو۔ او تَهْجُرُوْنَ: بکواس به مو کوله۔ اول تفسیر ظاهر دے۔

هجر: په زبر د هاء سره بکواس ته وئیلے شي او په پیش د هاء سره فحش او ناکاره خبرو ته وئیلے شي۔

(۳) مُسْتَكْبِرِيْنَ (بِه) په معنیٰ د (عَنْهُ) سره دے او ضمیر قرآن یا نبی ته راجع دے۔ او سامرا په معنی د مفرد دے۔[أَيْ مُسْتَكْبِرِيْنَ عَنِ الْقُرْآنِ أَوِ النَّبِيِّ وَتَظُنُّوْنَ بِهِ سَامِرًا تَهْذُوْنَ/ أَوْ تَفْحَشُوْنَ /أَوْ تَتْرُكُوْنَهُ]۔ تاسو به د قرآن یا ددے نبی نه ځانونه لوی ګنړل او پدے نبی یا قرآن باندے به تاسو ګمان کولو د قصه ګو۔ په داسے حال کښ چه تاسو به بکواس کولو۔ او ناکاره خبرے به مو کولے۔

یا تهجرون د هجران نه دے یعني تاسو به پریخوستو هغه لره چه دا هسے قصه ګو دے او دا قرآن هسے قصے دی نو د هغے خوا ته به نهٔ راتلئ۔ نو اوس دا عذابونه وڅکئ۔ لیکن دے تفسیر کښ بلاوجه تقدیر زیات دے چه غوره نهٔ دے۔

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ: دا زجر دے قریشو کافرانو ته چه د قرآن کریم د نازلیدو نه روستو دوی بیا څنګه په کفر باندے ټینګ پاتے کیږي، دا خو ډیره د حیرانتیا خبره ده۔ نو دلته د دوی د کفر دپاره څلور اسباب بیانوی۔

اول دا چه دوی په قرآن کریم کښ تدبر او سوچ نهٔ دے کړے، که دوی په قرآن کښ په رشتینے زړهٔ سره غور او فکر وکړو، نو دوی ته به دا خبره رابښکاره شوے وے چه دا د الله رشتینے کتاب دے، او په چا چه نازل شوے هغه د هغهٔ رشتینے رسول دے۔

أَفَلَمْ: همزه د انکار دپاره ده او فاء عاطفه ده او دا عطف دے په پټ عبارت باندے أَيْ فَعَلُوْا مَا فَعَلُوْا فَلَمْ يَتَدَبَّرُوْا ۔ یعنی دوی چه دا څه کوی، انکار او اعراض کوی نو ددے وجه

دا ده چه په قرآن کریم کښې ئے سوچ نۀ دے کړے. د اَلْقَوْلَ نه مراد قرآن کریم دے.

اَمْ جَآءَ هُمْ: دویم سبب: دوی د قرآن نه پدے وجه تکبر کوی چه آیا دوی ته یو ناشنا کتاب راغلے دے چه هغه د دوی مشرانو ته نۀ دے راغلے؟ نو دا ئے سبب د تکبر گرځیدلے، یعنی دوی انکار پدے وجه کوی چه زمونږ مشرانو ته ولے دا کتاب نۀ دے راغلے. حال دا چه دا خو د تکبر سبب نۀ دی جوړول پکار بلکه دوی له پکښې سوچ پکار دے چه دے کښې کومے بدے خبرے دی. نو اَمْ منقطعه دے په معنیٰ د (بَلْ) سره.

یا ددے نه مراد د توحید مسئله ده یعنی دوی ته د توحید مسئلے بیانیږی چه هغه د دوی مشرانو ته نۀ وه راغلے نو دوی د هغے نه انکار کوی نو دلته الله تعالیٰ دوی ته زجر ورکوی چه تاسو زما د توحید نه انکار کوئ پدے وجه چه ستاسو مشران په توحید روان نۀ وو لکه داسے په سورة ص (۷) آیت کښې راغلی دی.

اَمْ لَمْ يَعْرِفُوْا رَسُوْلَهُمْ: دا دریم سبب دے، او پدے کښې د منکرینو بل صفت ذکر دے یعنی دوی ضد او عناد کوی ځکه چه ددے رسول صدق او امانتداری د مخکښې نه پیژنی لیکن د ضد د وجه نه ئے نۀ منی. نو (اَمْ) د استفهام انکاری دپاره دے.

ابو صالح او سفیان ثوریؒ په دلته فرمایل: [بَلْ عَرَفُوْهُ وَلٰكِنَّهُمْ حَسَدُوْهُ]. (فتح البیان) بلکه دوی ښه پیژندلے لیکن د هغه سره ئے حسد کړیدے.

اَمْ يَقُوْلُوْنَ بِهٖ: دا څلورم سبب دے: یعنی ددے مخکښې خبرو نه هم خطرناکه خبره د دوئ هغه بهتان وو چه محمد (ﷺ) لیونے شوے دے، حالانکه د مکے کافرانو ته معلومه وه چه محمد (ﷺ) په دوئ کښې د ټولو نه زیات عقلمند او هوښیار انسان دے.

او پدے آیت کښې د منکرینو دوه صفتونه ذکر دی یو نبی ته د جنون (لیونتوب) نسبت کول، او دویم د حسد او د تقلید د وجه نه حق بد گڼړل.

بَلْ جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ: یعنی کافرانو ته ښه معلومه ده چه قرآن د الله کلام دے، او محمد (ﷺ) په دوئ کښې د ټولو نه زیات رشتینے، امانتدار، عاقل او هوښیار انسان دے، او کوم دین طرفته چه هغه دعوت ورکوی هغه حق دین دے، لیکن په دوئ کښې اکثر خلق د خپل کبر او نخرے او د کفر او سرکشئ او تعصب او د جاهلیت د غیرت په وجه ددے نه انکار کوی.

اَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ: (هُم) ضمیر عامو انسانانو ته راجع دے. یا کافرو ته راجع دے او مطلب دا دے چه اکثر کفار حق بد گڼړی او ضد ورسره کوی او لږ خلك خالی

الذهن وی پدے وجه حق نه نا خبره وی خو هسے د بل چا په تقلید کښې راغلی وی۔

وَلَوِ اتَّبَعَ الۡحَقُّ اَهۡوَآءَ هُمۡ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ
او كه روان شوے وے حق د خواهشاتو د دوی پسے خامخا وران شوی به وے آسمانونه
وَالۡاَرۡضُ وَمَنۡ فِيۡهِنَّ ؕ بَلۡ اَتَيۡنٰهُمۡ بِذِكۡرِهِمۡ
او زمکه او هغه څوك چه په دے کښې دی بلکه راوړیدے مونږ دوی ته یاداشت
فَهُمۡ عَنۡ ذِكۡرِهِمۡ مُّعۡرِضُوۡنَ ﴿۷۱﴾ اَمۡ تَسۡـَٔـلُهُمۡ
(نصیحت) د دوی نو دوی د یاداشت خپل نه مخ اړونکی دی۔ آیا غواړے ته د دوی نه
خَرۡجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيۡرٌ ۖ وَّهُوَ خَيۡرُ الرّٰزِقِيۡنَ ﴿۷۲﴾ وَاِنَّكَ
مزدوری نو مزدوری د رب ستا غوره ده او هغه غوره دے د رزق ورکونکو نه۔ او یقیناً ته
لَتَدۡعُوۡهُمۡ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۷۳﴾ وَاِنَّ الَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ
خامخا رابلے دوی لره لارے نیغے ته۔ او یقیناً هغه کسان چه ایمان نهٔ راوړی
بِالۡاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنٰكِبُوۡنَ ﴿۷۴﴾
په آخرت باندے د نیغے لارے نه خامخا اوړیدونکی دی۔

تفسیر : دا هم زجر دے په طریقه د دلیل سره۔ د حق نه مراد یا الله تعالیٰ دے یا ترے ظاهری حق مراد دے، په اول صورت کښې به مطلب دا وی چه که الله تعالیٰ ددوی د خواهشاتو تابعداری وکړی او دوی چه څه غواړی هغه پوره کړی نو نظام د عالَم به خراب شی ځکه چه د دوی مختلف خواهشات دی چه هغه د حکمت خلاف دی، څوك به د مکے نه غرونه اخوا کول غواړی، څوك به نهرونه روانول غواړی، څوك به وائی چه آسمان راخکته کره۔ او په دویم صورت کښې مطلب دا دے چه که حق د دوی د خواهشاتو سره موافق شی یعنی دوی چه کوم معبودان من دون الله جوړ کړیدی دا حق شی، او دارنګه دوی چه کوم بدعات او خرافات جوړ کړیدی دا دین شی، نو دا به د عالَم د نظام د خرابیدو او تباه کیدو سبب شی ځکه چه شرك او بدعت د عالَم د فساد سبب دے۔

۲– زجاج وائی : حق نه مراد قرآن دے۔ یعنی که قرآن کریم د دوی د شرك مطابق نازل

شي نو نظام د عالَم به تباه شي۔ (فتح البیان)

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُوْنَ: پدے کښې د دوی بل بد صفت دا ذکر دے چه دوی د الله تعالیٰ د توحید نه اعراض کوی۔

د ذکر نه مراد دلته قرآن دے او دا په معنیٰ د شرافت سره هم دے۔ یعنی دوی ددے قرآن نه ځنګه اعراض کوی او دا بد ګنړی حال دا چه مونږ دوی ته هغه قرآن راوړیدے چه د دوی پکښې شرافت او تعظیم دے نو دوی لره ددے منل پکار دی۔ (فتح البیانٰ)

او قرآن ته ذکر پدے وجه هم وائی چه پدے کښې د انسانانو د یاداشت دپاره هر قسم عقیده او عمل پروت دے چه دوی ته بار بار خبره رایادوی۔

اَمْ تَسْئَلُهُمْ خَرْجًا: اُوس وائی چه د دوی د کفر او اعراض وجه به دا وی چه ته به د دوی نه پیسے غواړے چه هغه به دوی نشی ادا کولے نو ځکه ایمان نهٔ راوړی؟ حال دا چه ته خو د دوی نه هیڅ نهٔ غواړے، ستا مزدوری او اجر خو په الله دے او هغه ستا دپاره ډیر غوره دے نو بیا دوی ولے خبره نهٔ منی۔ او دا د دوی د کفر پنځم سبب دے۔

د خرج او خراج فرق

خرج هغه اجرت ته وائی چه مقرر کړے شوے وی، او خراج هغه اجر دے چه په عطاء او بخشش سره حاصلیږی ددے وجه نه ئے د الله تعالیٰ په جانب کښې خراج لفظ ذکر کړو۔

❁ یا خرج خاص دے او خراج عام دے۔ خرج لږ اجرت ته وئیلے شی او خراج زیات ته لکه خَرج الکوفة او خَراج القریة۔

❁ مبرّدؒ وائی چه خرج مصدر دے او خراج اسم مصدر دے۔

❁ ابوعمرو بن العلاءؒ وائی: خراج : مَا لَزِمَكَ وَالْخَرْجُ مَا تَبَرَّعْتَ بِهٖ۔ خراج هغه شے دے چه په تا لازم وی او خرج هغه دے چه ته ئے په طریقه د احسان چا ته ورکولے۔ (فتح البیان)

دا فرق په آیت کښې تطبیق کړه نو ښه معنیٰ به راوځی۔ رسول الله ﷺ لږ احسانی اجرت هم د چا نه نهٔ غوښتو، تنخواه خو لا په ځای پریده، او الله چه ورسره د کوم فراخه اجر وعده کړیده نو هغه به خامخا ورکوی۔

وَاِنَّكَ لَتَدْعُوْهُمْ : دا د دوی د کفر شپږم سبب دے۔ یعنی کله ناکله یو انسان به ښه روغ جوړ وی، لیونے به نهٔ وی، مزدوری او پیسے به هم نهٔ غواړی او خلك به ئے پیژنی هم لیکن د هغه خبرے او مسئلے به خطاء وی نو الله فرمائی چه اے زما نبی! ستا خبرے هم

سراسر هدایت دے او ته دوی لره نیغے لارے ته رابلی۔
وَإِنَّ الَّذِينَ : اُوس الله فرمائی چه ددے اعراض اصل وجه دا ده چه ددے خلکو په آخرت باندے ایمان نشته ځکه د رسول الله ﷺ نه اوری، او څوك چه د آخرت د حساب نه ویریږی نو هیڅکله به د رسول الله ﷺ او د هغه د سنتو نه وانۀ وری۔ ایمان بالآخرة انسان توحید ته راکاږی، اتباع الرسول ته ئے راکاږی، نیك اعمالو او د قرآن نه فائدے اخستو ته ئے راکاږی۔ او پدے آیت کښ د دوی آخری قبیح صفت ذکر دے۔
عَنِ الصِّرَاطِ: الف لام عهدی دی، أَيْ صِرَاطِكَ۔ د لارے ستا نه۔

وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ
او که چرته رحم اُوکړو مونږ په دوی باندے او لرے کړو هغه چه په دوی باندے
مِنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوْا فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ
څه تکلیف دے خامخا ننوځی به دوی په سرکشئ خپله کښ پریشانه به وی۔ او یقیناً
اَخَذْنٰهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوْا لِرَبِّهِمْ
راونیول مونږ دوی لره په عذاب سره نو دوی ځان ذلیله نکړو رب خپل ته (تابعداری ئے
وَمَا يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٧٦﴾ حَتّٰى إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
اُونکړه د رب خپل) او عاجزی ئے اُونکړه۔ تردے چه کله راکولاو کړه مونږ په دوی باندے
بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيْدٍ إِذَا هُمْ فِيْهِ مُبْلِسُوْنَ ﴿٧٧﴾
دروازه سخت عذاب والا دغه وخت دوی په هغے کښ نا اُمیده وی۔

تفسیر: پدے آیت کښ تخویف دے په عذاب دنیوی سره پس د زجرونو ذکر کولو نه۔ او پدے آیت کښ یوے خاص واقعے ته هم اشاره ده، او حافظ ابن کثیرؒ لیکی چه آیت کښ عموم غوره دے۔ الله تعالیٰ دلته د قریشو کفر او سرکشی او ضد بیانوی چه د دوئ باطن دومره تور شوے دے چه که مونږ د دوئ په حال رحم وکړو او د لوږے او قحط کالئ تکلیف ترے لرے هم کړو، نو سرګردانه ګرځی، او ایمان نۀ راوړی۔ او ددے عملی تجربه هم شوے چه مونږ دوئ په لوږه او قحط سالئ کښ مبتلا کړل، او د بدر په میدان کښ د دوئ نه ډیر ووژلے شول، او څوك چه باقی پاتے شو هغوئ ته زولنے واچولے شوے،

لیکن دوئ ته ددے توفیق ملاؤ نشو چه دوئ د خپل رب مخے ته سر ښکته کړی او زاری وکړی، بلکه په خپل کفر باندے ټینګ پاتے شو۔ دے وجے نه کله چه د دوئ سرکشی د حد نه زیاته شوه، نو مونږ د دوئ مخے ته د سخت عذاب یوه دروازه پرانسته، چه د هغے سختئ دوئ په ډیره نا امیدئ کښ مبتلا کړل۔

مفسرین لیکی چه دے عذاب نه مراد د بدر په جنګ کښ د دوئ قتل کیدل دی، یا هغه قحط دے چه هغه د رسول الله ﷺ د دعاء په وجه راغلے وو، او دوی بیا زاری کوله چه ته د الله نه وغواړه چه زمونږ نه دا قحط لرے کړی، نو رسول الله ﷺ دعاء وکړه او قحط ترے ختم شو۔

مِّن ضُرٍّ: یعنی قحط او خشك کالی۔

لَّلَجُّوا: دوی به همیشه ورننوزی په عناد او سرکشئ کښ۔ دا د لجاج نه اخستے شویدے په ضد او عناد سره په مخالفت کښ ورننوتلو ته وئیلے شی۔

فَمَا اسْتَكَانُوا: استکانت د ګین نه دے، د زنانه په عورت کښ غوښه ده چه انتهائی ذلیله ده، یعنی دوی ځان ذلیله نکړو په وخت د عذاب کښ په توبه کولو سره۔

وَمَا يَتَضَرَّعُونَ: او دوی آینده دپاره هم الله تعالیٰ ته په تکلیفونو کښ عاجزی نهٔ کوی او الله تعالیٰ د مصیبت د لرے کولو دپاره نهٔ رابلی او د هغه توحید نهٔ منی۔

حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم: پدے کښ اشاره ده د بدر جنګ او په کافرانو باندے عذاب راتللو ته۔ یعنی داسے وخت به هم راشی چه دوي باندے به زهٔ د سخت عذاب دروازه راکولاوه کرم نو دغه وخت به دوی نا امیده وی لکه په بدر کښ دغه شان وشوه (ابن عباسؓ) ځکه چه مرګ نه روستو د انسان توبه نهٔ قبلیږی۔

او ځینی وائی چه ددے نه مراد د مکے فتح ده چه په دغه وخت کښ د دوئ غرور مات شو او د نا امیدئ خادر د دوی په زړونو پریواتهٔ۔ یا ددے نه مراد د آخرت عذاب دے۔ لیکن پدے کښ غوره عموم دے او هغه داسے چه کله هم الله تعالیٰ یو رسول رالیږلے دے او ټولو کفارو مجرمانو هغه نهٔ وی منلے نو الله تعالیٰ په هغوی باندے مشکلات راولی او بیائے حالت د نا امیدئ وی۔ نو آیت کښ مونږ ته دا دعوت دے چه کله تکلیف راغلو نو الله تعالیٰ ته عاجزی کوه او د ګناهونو نه توبه وباسه داسے نهٔ چه ددے نه روستو بل غټ عذاب راشي۔

وَهُوَ الَّذِیٓ اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْئِدَةَ ؕ قَلِیْلًا
او الله هغه ذات دے چه پیدا کړی ئے دی تاسو لره غوږونه او سترګے او زړونه، لږ شان
مَّا تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾ وَهُوَ الَّذِیْ ذَرَاَكُمْ فِی الْاَرْضِ
شکر کوئ تاسو۔ او الله هغه ذات دے چه خوارهٔ کړی ئے یئ تاسو په زمکه کښ
وَاِلَیْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۷۹﴾
او خاص هغه ته به ورجمع کړے شئ۔

تفسیر: پدے آیتونو کښ د الله تعالیٰ د تعارف بیان دے، دا یو ددے دپاره ذکر کیږی چه الله تعالیٰ په کافرانو باندے په عذاب راوستو قادر دے اُوګورئ د هغه د قدرت نخو ته۔

دویم دا اَدِلَّةُ الْاِیْمَان دی، یعنی په الله باندے د ایمان راوړو دلیلونه دی۔

دریم دا د اثبات د آخرت دپاره دلیل دے۔ یعنی الله تعالیٰ د قیامت په ورځ د مړو په دوباره ژوندی کولو باندے یقیناً قادر دے، ځکه چه د هغهٔ د قدرت اندازه داده چه هغهٔ انسانان د خاورے نه پیدا کړل، د دوئ په جسمونو کښ ئے د آوریدو او لیدو صلاحیت پیدا کړو، د غوږے یو بوټئ ئے پیدا کړه چه دیته زړهٔ وئیلے کیږی، چه په دے کښ ئے د سوچ کولو او علم حاصلولو قدرت کیښودلو۔ دے نعمتونو نه مومن او کافر ټول فائده اخلی، لیکن مشرکان ددے شکر نهٔ اداء کوی، ځکه چه د شکر عملی تقاضا دا وه چه دوئ ایمان راوړے وے او نیک عملونه ئے کړی وے۔

قَلِیْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ: د لږ شکر نه مراد اقرار ددے نعمت دے سره د شرك كولو نه۔

وَهُوَ الَّذِیْ ذَرَاَكُمْ: اَیْ بَثَّكُمْ فِیْهَا بِالنَّسْلِ كَمَا تَبُثُّ الْحُبُوْبُ۔

(تاسو ئے خوارهٔ کړئ په نسل سره لکه دانے چه خوریږی) یعنی الله تعالیٰ انسانان اول ځل بغیر د څهٔ مخکنئ نمونے نه پیدا کړل، او د نظامِ تناسل په ذریعه ئے د دوئ شماره زیاته او په جهان کښ خوره کړه، اوکله چه د قیامت ورځ راشی نو دوئ به د خپلو قبرونو نه را پاڅیدو سره میدانِ حشر ته راجمع کیږی او د دوئ مخے ته به د خپلو عملونو حساب کتاب کیږی، نو کوم ذات چه دوئ په اول ځل پیدا کړل، هغه یقیناً چه د دوئ په دوباره پیدا کولو قادر دے۔

وَهُوَ الَّذِىْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ

او الله هغه ذات دے چه ژوند کول او مړه کول کوی او د هغه په اختیار کښې دی بدلیدل

الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۸۰﴾ بَلْ قَالُوْا مِثْلَ مَا قَالَ

د شپے او د ورځے آیا نو عقل نهٔ لرئ۔ بلکه وائی دوی په شان د هغے چه وئیلی وو

الْاَوَّلُوْنَ ﴿۸۱﴾ قَالُوْٓا ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا

مخکنو خلقو۔ وائی دوی آیا کله چه مړهٔ شو مونږ او شو مونږ خاورے او هډوکی

ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ﴿۸۲﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا

آیا مونږ به دوباره راپورته کولے شو۔ یقیناً وعده کړے شویده مونږ سره او پلارانو زمونږ

هٰذَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۸۳﴾ قُلْ

سره دا وعده د پخوانه۔ نهٔ دی دا مګر قصے دی د پخوانو خلقو۔ اُووایه

لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۴﴾

د چا په اختیار کښې ده زمکه او هغه څوک چه پدے کښې دی که تاسو پوهیږئ۔

سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۸۵﴾ قُلْ

زردے چه وائی به دوی خاص الله لره، اُووایه آیا نو نصیحت نهٔ اخلئ۔ اُووایه

مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿۸۶﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ

څوك دے اختیار مند د آسمانونو اُوو او رب د عرش لوئی۔ زردے چه وائی به دوی الله لره

قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۸۷﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ

(اختیار دے)۔ اُووایه آیا نو نهٔ یریږی د الله نه۔ اُووایه د چا په لاس کښې ده بادشاهی

كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ

د هر شی او هغه پناهی ورکوی (د مصیبت نه) او پناهی نشی ورکیدے په خلاف د هغه

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۸﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ؕ قُلْ

کښې که تاسو پوهیږئ۔ زردے چه وائی به دوی الله لره ده۔ اُووایه

فَأَنّٰى تُسۡحَرُوۡنَ ﴿۸۹﴾
نو څرنګه اړولے شئ تاسو (د حق نه)۔ (څرنګ جادو کیدے شی په تاسو)۔

تفسیر : او الله تعالیٰ هغه ذات دے چه هغه د مَنِی د څاڅکی نه ژوند ورکوی، په جُم شوے وینه کښې روح اچوی، او د مختلفو پړاوونو نه په تیرولو سره د مکمل انسان په شکل کښې ئے د مور د رحِم نه را بهر کوی۔ او الله هغه ذات دے چه ورځ او شپه بدله وی رابدلوی، مقصد پکښې د الله تعالیٰ بندګئ دپاره تازګی پیدا کول دی لکه دا خبره په سورة القصص کښې راغلے ده۔

په دے تصرفاتو باندے د هغهٔ نه سیوا بل هیڅوك قادر نهٔ دے۔ نو اے مکے والو ! آیا ستاسو په عقل کښې دومره خبره نهٔ راځی چه چا اول ځل په غیر د مخکنئ نمونے تاسو پیدا کړی یئ، هغه یقیناً ستاسو په دوباره پیدا کولو قادر دے ؟

بَلۡ: دا اضراب دے د (أَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ) نه یعنی دوی د عقل نه کار نهٔ اخلی بلکه د دوی د زړه سترګے ړندے شویدی چه د هیڅ دلیل نه فائده نشی اخستے بلکه اعتراضات کوی او د دلیلونو او براهینو آوریدو باوجود هم دوی د مخکنو منکرینو ګمراهانو خلکو تقلید کوی او د هغوی په شان دا خبره کوی چه کله مونږ مړهٔ شو او خاورے شو او زمونږ صرف هډوکی پاتے شی، نو آیا مونږ به دوباره ژوندی کیږو او د قبرونو نه به راپورته کیږو۔ دے نه مخکښے هم مونږ سره او زمونږ پلارانو او نیکونو سره داسے خبرے کیدے، لیکن اوسه پورے خو هیڅ هم ونشو۔ دے وجے نه دا د پخوانو کتابونو قیصے او داستانونه دی چه خلق ئے بیانوی، حقیقت سره ددے خبرے هیڅ تعلق نشته۔

قُلۡ لِمَنِ الۡأَرۡضُ : پدے کښې د آخرت منکرینو ته جواب دے په ذکر د أدِله عقلیه اعترافیه سره، تاسو وایئ چه قیامت به نهٔ راځی نو ولے به نهٔ راځی؟ دا زمکه د چا ده، دا آسمانونه د چا دی ؟، دا ټول کائنات د چا دی؟ دا ټول د الله تعالیٰ دی نو هغه کولے شی چه هغه په خپله بادشاهئ کښې تغیر راولی او تصرف وکړی، او د قیامت ورځ راولی۔

او بیا به د توحید خبره وکړی چه دوی ته الله تعالیٰ د توحید خبرے راوړیدی لیکن دوی ترے اعراض کوی او د الله سره ئے شریکان جوړ کړل۔ نو پدے دلیلونو کښې اثبات د توحید او د بعث بعد الموت دے۔

أَفَلَا تَذَكَّرُوۡنَ: یعنی تاسو عبرت او نصیحت ولے نهٔ اخلئ او خبره ولے نهٔ رایادوئ چه

هر کله دا اقرار کوئ چه زمکه او آسمانونه او عرش هر څه د الله تعالیٰ دی او هغه په هر شی کښ تصرف کولے شی، نو بیا د دغه لوی الله تعالیٰ بندګی ولے نهٔ کوئ. دریم هرکله چه هر څه د الله تعالیٰ دی نو هغه به پدے کښ تغیر او تبدیل هم پیدا کړی او قیامت به راولی نو د انکار څه وجه ده؟!.

دریم دا عبرت هم واخله چه هر څه د الله دی که هغه په تاسو باندے عذاب راولی نو بیا به څه کوئ، آیا تاسو ځان د الله تعالیٰ نه خلاصولے شئ؟.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ : او اے زما نبی ! که چرے تهٔ د دوئ نه تپوس اوکړے چه د اوو آسمانونو او لوی عرش رب څوك دے ؟ نو دوئ به وائی چه الله ددے رب دے، د رب نه مراد مالك هم دے او تربیت کونکے هم. بیا تهٔ دوئ نه تپوس وکړه : که چرے تاسو ددے پیژندلو باوجود هغهٔ سره څوك شریك جوړوئ، او قرآن اورسول دروغژن ګنړئ نو آیا تاسو د هغهٔ د عذاب نه یریږئ نهٔ ؟. د داسے لوی ذات نه خو یره پکار ده.

مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ : (مَلَكُوْت) مبالغه ده په مُلْك کښ یعنی بادشاهی. یعنی اے زما نبی ! که چرے تهٔ دوئ نه تپوس وکړے چه د هر شئ مالك څوك دے او د چا په لاس کښ د هر یو شئ خزانه ده ؟ (مجاهدؒ)

وَهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ: الله تعالیٰ بندګانو ته پناهی ورکوی او د هغه په خلاف څوك پناهی نشی ورکولے، یا داسے څوك نشته چه الله تعالیٰ منع کړی ددے بنده د رانیولو نه کله چه الله اراده وکړی چه یو بنده راونیسی. دا دلیل د توحید دے چه پناهی ورکونکے صرف یو الله دے، مدد به صرف د هغهٔ نه غوښتے شی.

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ: [اَىْ فَاَجِيْبُوْا]. که تاسو پو هیږئ نو جواب راکړئ.

فَاَنّٰى تُسْحَرُوْنَ: اَىْ تُصْرَفُوْنَ عَنِ الْحَقِّ وَتُخْدَعُوْنَ. (فراءؒ، زجاجؒ)

تاسو کوم طرفته د حق نه اړولے شئ او ولے دهوکه خورئ. چه حق درته باطل او صحیح درته فاسد ښکاره کیږی؟ دا چا دهوکه کړئ، او چا درباندے جادو وکړو چه د الله د بندګئ نه ئے واړولئ. حقیقت دا دے چه دوی ته دهوکه ورکونکے شیطان، یا د دوی خواهشات یا دواړه دی. (فتح البیان)

فائده : د اول سره ئے تذکر کړو ځکه چه زمکه نزدے ده د هغے نه عبرت ښهٔ حاصلیږی او د آسمانونو او د عرش سره ئے تقویٰ ذکر کړه ځکه چه آسمانونه او عرش په هیبت او عظمتِ شان دلالت کوی او د هغے سره تقویٰ (یره) مناسب ده.

او په دریم کښې ئې ﴿فَاَنّٰى تُسۡحَرُوۡنَ﴾ د تعجب سره ذکر کړو یعنی هر کله چه ټول څیزونه د الله په لاس کښې دی او مخلوق ټول عاجز دے نو دا صفت چه څوك نۀ مني او بیا هم د الله سره شریك جوړوي نو ددے انسان خو دماغ خراب او بند شویدی او لیونے شویدے لکه چه جادو پرے شوے وي، چه صحیح شے هم ورته خراب ښکاره کیږي، حقیقت ورته دهوکه ښکاره کیږي.

بَلۡ اَتَيۡنٰهُمۡ بِالۡحَقِّ وَاِنَّهُمۡ لَكٰذِبُوۡنَ ﴿۹۰﴾ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ
بلکه راوړیدے مونږ دوي ته حق لره او یقیناً دوي خامخا دروغژن دي. نۀ دے نیولے الله
مِنۡ وَّلَدٍ وَّمَا كَانَ مَعَهٗ مِنۡ اِلٰهٍ اِذًا
تعالیٰ هیڅ بچے او نۀ شته د هغه سره څوك معبود، (که وے نو) پدغه وخت به
لَّذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍۢ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا
خامخا بوتلے وے هر معبود هغه شے چه پیدا کړے ئې دے او خامخا زورور شوے به وے
بَعۡضُهُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ ؕ سُبۡحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوۡنَ ﴿۹۱﴾ عٰلِمِ الۡغَيۡبِ
بعض د دوي په بعضو باندے، پاك دے الله د هغې نه چه دوي ئې بیانوي. پوهه دے په پټ
وَالشَّهَادَةِ فَتَعٰلٰى عَمَّا يُشۡرِكُوۡنَ ﴿۹۲﴾
او په ښکاره باندے نو اُوچت دے الله تعالیٰ د هغې نه چه دوي ورسره برخه داران جوړوي.

تفسیر : (بَلۡ) دا اضراب دے د (تُسۡحَرُوۡنَ) نه یعنی دوي باندے چا جادو نۀ دے کړے بلکه ددے خلکو دروغ خوښ دي او فطرت ئې بدل کړیدے چه الله تعالیٰ ته د اولادو او د شریکانو نسبت کوي او د حق قرآن او توحید نه انکار کوي.

بِالۡحَقِّ: د حق نه مراد اَلۡاَمۡرُ الۡوَاضِحُ الَّذِیۡ يَحِقُّ اتِّبَاعُهٗ ۔ هغه ښکاره خبره ده چه د هغې تابعداري لائق ده. چه ددے مصداق یو قرآن دے او بل توحید دے او بل اثبات د بعث بعد الموت دے چه دا ټولے حقے مسئلے دي.

وَاِنَّهُمۡ لَكٰذِبُوۡنَ: ۱ - فِیۡ نِسۡبَةِ الۡوَلَدِ اِلَيۡهِ تَعَالٰی ۔ دوي دروغجن دي پدے کښې چه نسبت د اولادو الله تعالیٰ کوي او پدے پو هیږي چه ټول کائنات د الله تعالیٰ دي.

۲– لَكَاذِبُوْنَ فِيْ اَنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ افْتِرَاءٌ ۔ دوی دروغجن دی پدے کښې چه دوی وائی چه دا قرآن د خان نه جوړ شویدے۔
مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَّلَدٍ: اُوس د دوارو خبرو صراحةً رد کوی۔ یعنی الله تعالیٰ خپل خان له نهٔ څوك اولاد جوړ کړی دی او نهٔ هغهٔ سره بل کوم معبود شته، څکه که کنړ معبودان وے نو هریو به په خپلو مخلوقاتو کښې د خپلے مرضیٔ مطابق تصرفات کولے، او نتیجه به دا وے چه د جهان د نظام په سنبالولو کښې به د دویٔ ترمینځه ټکراؤ پیدا کیدے، لیکن معامله ددے برعکس ده، د پوره عالَم نظام انتهائی مُنَظَّم دے، او هریو شے د بل شیٔ سره د یو خاص نظام مطابق لګیدلے دے۔
دارنګه که کنړ معبودان وے نو هریو به په بل باندے د غالبه کیدو کوشش کولے، او که دواړه د یو بل په مقابله کښې عاجز کیدلے نو هغه به معبود نهٔ وے، او که چرے یو غالب وے او بل مغلوب، نو مغلوب به معبود نهٔ وے۔ او دا ډیر یقینی قطعی دلیل دے۔
یعنی دا نظام کذائی په بنائسته طریقے سره چلیدل دلیل دے چه د الله تعالیٰ سره نهٔ څوك اولاد شته او نهٔ د هغه سره برابر شریك شته۔
وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ : یعنی یو به په بل باندے غلبه او فوقیت حاصلولے څکه چه د هر بادشاه دا کوشش وی چه خپله بادشاهی د بل نه جدا کړی او یو بل ته باهر ووهی۔
﴿ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴾ ددے نه مراد د الله دپاره اولاد او شریکان وئیل دی۔
عٰلِمِ الْغَيْبِ: هغه خو د غائب او حاضر ټولو علم لری، دے وجے نه د هغهٔ د اعلیٰ صفتونو والا ذات د مشرکانو د دروغ جوړولو نه بلند او بالا دے۔ یعنی د الله سره په واقع کښې هیڅوك شریك نشته، ټول مخلوق هغه ته عاجز دے، صرف مشرکانو په خپلو ګنده خولو او ګنده ذهنونو کښې د الله سره شریکان جوړ کړیدی۔

قُلْ رَّبِّ اِمَّا تُرِيَنِّيْ مَا يُوْعَدُوْنَ ﴿۹۳﴾
اُووایه اے ربه زما که ښائے ما ته هغه عذاب چه دوی سره ئے وعده کیدے شی۔
رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِيْ فِي الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۹۴﴾ وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ
اے ربه زما نو مهٔ ګرځوه ما په قوم ظالمانو کښې۔ او یقیناً مونږ په هغه خبره

نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَٰدِرُوْنَ ﴿۹۵﴾ اِدْفَعْ

چه اُوښایو تا ته هغه عذاب چه وعده ئے کوو مونږ د دوی سره خامخا قادر یو۔ دفعه کوه

بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ؕ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا

په هغه طریقه چه ښائسته ده بدئ لره، مونږ ښه پوهه یو په هغه څه

يَصِفُوْنَ ﴿۹۶﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ ﴿۹۷﴾

چه دوی ئے بیانوی۔ او وایه اے ربه زما پناهی غواړم په تاسره د وسوسو د شیطانانو نه۔

وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ ﴿۹۸﴾

او پناهی غواړم په تا سره اے ربه ددے نه چه حاضر شی دوی ما ته۔

تفسیر: ربط :

هرکله چه دوی دومره ظلم کوی چه لوی الله ته غلط نسبتونه کوی نو دوی د عذاب مستحق دی۔

پدے آیت کښې غرض مشرکانو ته دهمکی ورکول دی چه هغوئ د نبی کریم ﷺ د رالیږلو او د قرآن د نازلیدو نه هیڅ فائده وانخسته او دا دلیلونه ورته ذکر کیږی او هیڅ اثر پرے نهٔ کیږی، او په خپل کفر او شرك باندے ټینګ پاتے کیږی۔

او پدے آیت کښې کافرانو ته د بیان کولو طریقه هم ذکر شویده یعنی په شکل د دعاء باندے بیان کول دی۔ او پدے کښې الله تعالیٰ خپل نبی ته دا دعا وخودله دے دپاره چه همیشه د الله تعالیٰ یادونکے جوړ شی۔ او په روستو آیت کښې د شیطانانو (مشرکانو) د د فع کولو طریقه خودلے ده۔ او د هغے دوه قسمه مقابله ئے ذکر کړیده۔

الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ تـه فرمائی چه تهٔ دا دعاء کوه (الله تعالیٰ ورته په قرآن کښې دا دعا وخودله دے دپاره چه مشرکان ئے هم واوری) چه اے زما ربه ! که چرے په کافرانو باندے زما په ژوند کښې عذاب نازلوے نو دے ظالمانو سره ما مهٔ یو ځای کوه بلکه ما ترے جدا کړه او بیا دوی ته عذاب راوله۔

مفسرین لیکی : په دے کښې اشاره ده چه هغه عذاب به ډیر زیات سخت وی، او اشاره ده چه په دوی باندے به عذاب خامخا راځی نو پدے کښې د کافرانو د هغه توقو رد دے چه هغوی به ویل چه که د عذاب خبره صحیح وی نو بیا ولے په جلتئ سره نهٔ راځی۔

او ددے آیت د وجه نه به رسول الله ﷺ د الله تعالیٰ نه داسے دعا کوله: [وَاِذَا اَرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَتَوَفَّنِيْ غَيْرَ مَفْتُوْنٍ] (کله چه ته په خپلو بندګانو عذاب نازلول غواړے نو ما د دوی نه پوره واخله په داسے حال کښې چه ما ته هیڅ عذاب رانهٔ ورسیږی).

(الترمذی ٣٢٣٥ واحمد (١٦٦٧٢ باسناد صحیح - ظلال الجنة ٣٣٨ وصحیح الترمذی للالبانی)

وَاِنَّا عَلٰٓى اَنْ نُّرِيَكَ: یعنی د کوم عذاب وعده چه دوئ سره کولے شی، مونږ هر وخت ددے په رالیږلو باندے قادر یو، لیکن د حکمت تقاضا داده چه هغه د هغے مقرر وخته پورے روسته کړے شی۔

اِدْفَعْ بِالَّتِيْ: اُوس پیغمبر ته خپل کار سپاری۔

عنوان د آیت دے: دفع د شر د شیاطین الانس۔ او روستو آیت کښې دفع د شر د شیاطین الجن ده۔ د انسی شیطانانو شر دفع کول په اخلاقو سره دی، او د جناتو په اعوذ بالله وئیلو سره دی۔

الله فرمائی قریشو سره چه د کوم عذاب وعده کړے شویده، د هغے د وخت راتلو پورے نبی کریم ﷺ ته حکم وکړو چه مشرکین چه کومے توقے ددهٔ پورے او اسلامی دین پورے کوی په هغے صبر کوه، معافی کوه نو پدے سره به د هغوی شر دفع کیږی، او د دعوت لاره به نهٔ نیولے کیږی۔ د سیئه نه مراد د مشرکانو بد اخلاقی او ضرر دے او (اَلَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ) نه مراد نیك اخلاق دی۔ او سورة حم السجده آیت (٣٤) کښې ئے ددے فائده دا خودلے ده ﴿فَاِذَا الَّذِيْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهٗ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهٗ وَلِيٌّ حَمِيْمٌ﴾ (نو دغه وخت به ستا او ستا د دشمن ترمینځ داسے حالت جوړ شی ګویا که هغه ستا مخلص دوست دے)۔ یعنی د اخلاقو په ذریعه مخالف متأثر کولے شی۔

او په اَلسَّيِّئَه او (اَلَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ) کښې نور مصداقات هم شته:

(١) چه ګناه درنه وشوه نو روستو ورپسے نیکی وکړه، هغه به ختمه کړی،

(٢) چا سره دِے بد اخلاقی وکړه نو بیا ورسره خوش اخلاقی وکړه۔

(٣) اَلَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ دین ته وائی۔ یعنی د دین په بیان باندے د خلکو کفر او شرك رد کړه۔ خو اصل مصداق اخلاق دی۔

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُوْنَ: یعنی ستا ذمه د مشرك او کافر او د حق مخالف سره اخلاق چلول دی نور د هغهٔ عمل الله تعالیٰ معلوم دے، سزا به هغه ورکوی، او تا سره به الله تعالیٰ د هغهٔ په مقابله کښې مدد کوی۔

بعض مفسرینو دا آیت د جهاد په آیت سره منسوخ گرځولے دے، او بیا ئے وئیلی دی چه د مسلمانانو خپل مینځی تعلقاتو په سلسله کښې ددے حکم باقی دے لیکن دا خبره ضعیفه ده ځکه چه دا د دعوت په باب کښې اخلاق دی، او دا به په هره زمانه کښې د کافرانو سره کولے شي او مسلمانان خو په کښې په اوله درجه داخل دی۔

وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُبِكَ: پدے آیت کښې د شیطانانو د وسوسو نه د محفوظ کیدو طریقه ښودلے کیږی چه د الله تعالیٰ په ذریعه د رټلی شوی شیطان او د هغهٔ د وسوسو نه پناه وغواړه۔

کله انسان د مخالف د ردو بدو او کنځلو او توقو په وجه زړهٔ تنگے شي نو دے وخت کښې شیطان وسوسے اچوی نو په الله تعالیٰ پورے پناه وغواړه یعنی داسے ووایه چه اے الله ! ما د شیطانانو د وسوسو نه محفوظ کړه او دے دپاره چه زما مجلس ته رانشی چه ما په طیش او جذبه کښې راولی او بد اخلاقی راباندے وکړی۔

او دا دعاء کله نا کله د بیان په وخت کښې د مخاطبینو سره هم لگی هغه دا چه کله انسان بیان کوی نو شیطان راځی او د هغه د مخاطبینو په زړونو کښې وسوسے اچوی نو دا (هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْن) شو، او کله کله د مُبَلغ (بیان کونکی) په زړه کښې وسوسے راولی، د خولے نه ورله غلطه خبره وباسی، په غصه کښې ئے راولی۔ نو د هغے نه پناهی طلب کړے شوه په (اَنْ يَّحْضُرُوْنِ) سره۔

امام احمدؒ، ابوداودؒ، ترمذیؒ اونسائیؒ وغیره د عبد الله بن عمرو بن العاص ﷺ نه روایت کړے چه نبی کریم ﷺ به صحابه کرامؓ ته د اُودهٔ کیدو په وخت ددے دعاء لوستلو نصیحت کولو، دے دپاره چه شیطان د خوب په حالت کښې دوئ ونهٔ یروی :

[بِسْمِ اللّٰهِ اَعُوْذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهٖ وَعِقَابِهٖ وَشَرِّ عِبَادِهٖ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِيْنِ وَاَنْ يَّحْضُرُوْنِ]

(زهٔ د الله تعالیٰ نوم اخلم اُودهٔ کیږم، د الله د مکملو او پوره کلماتو په ذریعه د هغهٔ د غضب، د هغهٔ د سزا، د هغهٔ د بندگانو د شر، او د شیطان د وسوسو نه پناه غواړم، او ددے خبرے نه پناه غواړم چه دوئ زما خواته راشي)۔ (واسناده حسن– البانی وشعیب الارنوط)

مسند احمد کښې دی : خالد بن الولید نبی کریم ﷺ ته ووئیل : یا رسول الله ! زهٔ په خوب کښې یریږم، نو هغوئ ورته وفرمایل چه کله تهٔ خپلے بسترے ته راشے، نو دا دعاء لوله (کومه چه اُوس تیره شوه) نو شیطان به ستا خواته نهٔ رانزدے کیږی، او نقصان به

نهٔ درکوی۔ ابو داودؒ او ترمذیؒ روایت کړی دی چه نبی کریم ﷺ به د شیطان نه پناه غوښتله او وئیل به ئے: [أَعُوْذُ بِاللهِ السَّمِيْعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ مِنْ هَمْزِهٖ وَنَفْخِهٖ وَنَفْثِهٖ] (زهٔ د الله په ذریعه چه ډیر آوریدونکے او ډیر پوهه دے د شیطان رټلی شوی نه پناه غواړم، یعنی د هغهٔ د وسوسے، پوکی کولو، او تُف تُف کولو نه پناه غواړم)۔ (واسناده صحیح)

حَتّٰۤى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ
(دوی به مخالفت کوی) تردے چه کله راشي یو تن د دوی ته مرګ وائي به اے ربه زما
ارْجِعُوْنِ ﴿۹۹﴾ لَعَلِّیْۤ اَعْمَلُ صَالِحًا فِیْمَا تَرَكْتُ
واپس کړه ما لره۔ دے دپاره چه زهٔ عمل وکړم نیك په بدله د هغے کښ چه پریخے دے ما۔
كَلَّا ؕ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ؕ
هیڅ‌رے واپسی دنیا ته نشته، یقیناً دا یوه خبره ده چه دے ئے ویونکے دے
وَمِنْ وَّرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۱۰۰﴾
او مخے د دوی ته یوه پرده ده تر هغه ورځ پورے چه دوی به دوباره ژوندی کولے شي۔

تفسیر: پدے آیت کښ الله تعالیٰ کفارو او مجرمانو ته په دوه قیامتونو باندے تهدید (دهمکی) ورکړیده یو په قیامتِ صغریٰ سره چه هغه مرګ دے او بل قیامتِ کبریٰ دے۔

حَتّٰۤى: دا متعلق دے د (لَایُؤْمِنُوْنَ) پورے یعنی دا مشرکان به تر هغه وخته پورے ایمان نهٔ راوړی او په خپل کفر او ګمراهئ باندے به ټینګ پاتے وی تردے چه یو تن د دوی ته مرګ راشي او د ګناهونو تورے وریځے د دوی مخے ته راشي، بیا به د ایمان او عمل صالح ارمان کوی او الله تعالیٰ ته به وائي چه اے الله! ما له مهلت راکړه دے دپاره چه زهٔ دنیا کښ پاتے شم او نیك کار وکړم لیکن الله تعالیٰ به ددهٔ دا خبره رد کړی او وائي به: اوس دا سے هیڅ کله نشی کیدے۔

رَبِّ ارْجِعُوْنِ: د الله دپاره په مخاطب کښ د جمعے صیغه نهٔ استعمالیږی ځکه چه پدے کښ شائبه د شرك پیدا کیږی۔ نو بیا ئے ولے د جمع صیغه استعمال کړه؟ نو ددے یوه وجه دا ده چه دا جمع د تکرار دپاره ده۔ اَیْ اِرْجِعْنِیْ، اِرْجِعْنِیْ، اِرْجِعْنِیْ۔ یعنی زر زر به

وائي چه ما واپس کړه، ما واپس کړه. ۞ يا رب کښې الله ته خطاب دے او اِرْجِعُوْن کښې ملائکو ته خطاب دے کوم چه ددۀ نه روح اخلي. يعني اول کښې ئے د الله تعالىٰ نه مدد طلب کړو او بيا ملائکو ته خطاب کوي چه ما واپس کړئ او اے الله ! ما سره مدد وکړه او دے ملائکو ته ووايه چه ما قبر ته وړے نۀ سي. ۞ يا ملائکو ته خطاب دے او د رب معنىٰ ده (بِحَقِّ رَبِّ) په حق د رب زما، ما واپس کړئ.

قتادة وائي : [مَا تَمَنّٰى اَنْ يَّرْجِعَ اِلٰى اَهْلِهٖ وَعَشِيْرَتِهٖ وَلَا لِيَجْمَعَ الدُّنْيَا وَيَقْضِيَ الشَّهَوَاتِ وَلٰكِنْ تَمَنّٰى اَنْ يَّرْجِعَ فَيَعْمَلَ بِطَاعَةِ اللّٰهِ، فَرَحِمَ اللّٰهُ امْرَءً ا عَمِلَ فِيْمَا تَمَنَّاهُ الْكَافِرُ اِذَا رَاٰى الْعَذَابَ]

يعني دے واپسي ددے دپاره نۀ غواړي چه خپل اهل او قبيلے ته واپس شي او دنيا راجمع کړي او خواهشات پوره کړي بلکه دے ددے ارمان کوي چه واپس لاړ شي او د الله په طاعت باندے عمل وکړي، نو الله دے رحم وکړي په هغه سړي باندے چه عمل وکړي په هغه ژوند کښې چه کافر به ئے ارمان کوي کله چه عذاب ويني)

نو دے اُوس نه د الله تعالىٰ په طاعت کښې ځان مصروف کوي دے دپاره چه د کافر په شان ارمانونه ونکړي.

او دا وينا ددۀ په وخت د يقين د مرګ کښې ده، يا دا وينا په عالَم برزخ کښې ده پس د مرګ نه.

فِيْمَا تَرَكْتُ: ١- په هغه ژوند کښې چه ما روستو پريخودو. حاصل معنىٰ ئے ده : [اَىْ بَدَلَ مَا ضَيَّعْتُ]. په بدل د هغه ژوند کښې چه ما ضائع کړيدے.

٢- بَدَلَ مَا تَرَكْتُ مِنَ الدِّيْنِ. په بدل د هغه دين کښې چه ما پريښے وو.

﴿ كَلَّا اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا ﴾ (اِنَّهَا) ضمير هغه خبرے ته راجع دے کوم چه په (اِرْجِعُوْن) سره ذکر شو. ١- او د هُوَ قَائِلُهَا معنىٰ دا ده چه [اَىْ لَيْسَ لَهَا اسْتِجَابَةٌ] دا خبره هسے ددۀ د خُلے نه وځي او ددے هيڅ قبول والے نشته. ٢- يا معنىٰ دا ده چه دا هسے ددۀ د خُلے خبره ده چه هيڅ حقيقت ئے نشته، دے وائي چه زۀ به نيک عمل وکړم ليکن دروغ وائي بلکه الله تعالىٰ د سورتِ انعام په (٢٨) آيت کښې فرمائيلي : ﴿ وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ ﴾ (که چرے دوئ دنيا ته واپس هم شي نو د کوم شرك او کفر نه چه دوئ منع کړے شوى وو، هم هغه به دوباره کوي).

وَمِنْ وَّرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ: يعني د مرګ راتلو نه پس د دوئ او دنيا ته د دوباره واپس کيدو

ترمینځه د دنیا د باقي عمر پرده ده، او دوئ به په عالَمِ برزخ کښې وسیړی تردے چه کله قیامت راشي نو دوئ به د قبرونو نه را پورته کولے شي، لیکن دغه زندگي د عمل نۀ ده، بلکه د حساب او جزاء زندګي ده۔ د برزخ ژوند د قبر ژوند دے، چه د قیامت نه مخکښې ئے د جنت او جهنم سره تعلق شروع شو۔

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ
نو کله چه پوکے اُوکړے شي په شپیلۍ کښې نو نۀ به وی نسبونه په مینځ د دوی کښې
يَوْمَئِذٍ وَّلَا يَتَسَآءَلُوْنَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ
په دغه ورځ او نۀ به د یو بل نه تپوسونه کوی۔ پس هغه څوك چه درانۀ شو
مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ
تلے د عملونو د هغه نو دغه کسان دوی کامیاب دی۔ او هغه څوك چه سپکے شي
مَوَازِيْنُهٗ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فِيْ جَهَنَّمَ
تلے د عملونو د هغه نو دا هغه کسان دی چه تاوان ئے کړل نفسونه خپل په جهنم کښې
خٰلِدُوْنَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوْهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيْهَا كٰلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾
به همیشه وی۔ سیزی به مخونه د دوی لره اُور او دوی به په هغے کښې بدشکله وی۔
اَلَمْ تَكُنْ اٰيٰتِيْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا
آیا نۀ وو آیتونه زما چه لوستلے کیدل به په تاسو نو وئ تاسو چه هغه به
تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٠٥﴾ قَالُوْا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا
مو دروغژن کول۔ وائي به دوی اے ربه زمونږ غالبه شوے وه په مونږ باندے
شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَآلِّيْنَ ﴿١٠٦﴾
بد بختي زمونږه او وو مونږ یو قوم گمراهان۔

تفسیر: اُوس د لوی قیامت تذکره ده۔

نُفِخَ فِي الصُّوْرِ: دلته دویم ځل شپیلۍ پُوکل مراد دی، چه دے سره به تمام خلق

ژوندي شي او ميدان حشر ته د راجمع كيدو دپاره به منډې وهي. دا وخت به په خلقو داسې ګبراهټ او ويره او حيرانتيا را غورځيدلې وي چه هر سړې به د خپل ځان نه علاوه د بل هيڅ فكر نۀ كوي. لكه الله تعالىٰ د سورت عبس په (٣٤) نه تر (٣٧) آيته پورې فرمائيلي دي: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۝ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۝ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۝﴾ (په دې ورځ به انسان د خپل ورور نه، او د خپلې مور او د خپل پلار نه، او د خپلې ښځې او د خپل اولاد نه تښتي. په دوئ كښې به هر يو كس ته په دغه ورځ د خپل نجات داسې فكر پريوتې وي چه هغه به ددۀ دپاره كافي وي).

فَلَآ أَنسَابَ: ١- فَلَا تَفَاخُرَ بِالْأَنسَابِ. په نسب باندې به فخرونه نۀ وي.

٢- فَلَا نَفْعَ بِالْأَنسَابِ بَيْنَهُمْ. د نسب د وجه نه به يو بل ته فائده نشي وركولې.

وَلَا يَتَسَآءَلُونَ: ١- يعنې يو بل نه به تپوسونه نۀ كوي چه تۀ د كومې قبيلې ئې لكه څنګه چه په دنيا كښې ګنړ خلك په يو ځاى راجمع شي نو د يو بل سره تعارف كوي.

٢- د يو بل نه به د نيك عمل سوال نۀ كوي چه ما له لږ عمل راكړه.

سورت معارج (١٠) آيت كښې فرمائي: ﴿وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ۝﴾ (په دغه ورځ به هيڅ دوست د خپل كوم دوست نه تپوس نۀ كوي).

او د سورت صافات په (٢٧) آيت او د سورت طور په (٢٥) آيت كښې چه دا راغلي: ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (په دغه ورځ به خلق د يو بل نه تپوسونه كوي) نو دې نه معلوميږي چه خلك به د قبرونو نه د پورته كيدو په ډير سخت ګبراهټ كښې وي نو پدې وخت كښې به د يو بل نه تپوسونه نۀ كوي، هر سړې به په خپل ځان اخته وي، او د يو بل نه د تپوسلو خبره به په بل كوم وخت كښې وي. لكه د آيتونو او حديثونو د مطالعې نه دا اندازه كيږي چه د قيامت ورځ به ډيره اوږده وي. او په دې اوږده موده كښې به خلق د مختلفو حالاتو نه تيريږي.

فَمَنْ ثَقُلَتْ: د قيامت په ورځ چه د چا د نيكيو چابړې دروند شي پدې وجه چه ايمان او نيك عمل ورسره دې، نو هغه به د جهنم نه نجات بيامومي او جنت ته به ځي، او د چا د بديو چابړې چه دروند شي پدې وجه چه عمل ئې د سنت موافق نۀ وو او اخلاص پكښې نۀ وو نو هغه به جهنم ته ورديكه كړې شي، چه په هغې كښې به هميشه وسيږي، اور به د هغۀ خيره وسيزي، شونډې به ئې وسوزي، او غاښونه به ئې رابښكاره شي او ددۀ شكل به خراب شي او انتهائي قبيح او يرونكې به جوړ شي. (زجاج)

د کومو مومنانو گناهګارو چه تله سپکه شي نو هغوی به د گناه په اندازه په اُور کښې وی بیا بـه تـرے راوځی خو قرآن کریم کښې اعلیٰ درجه ذکر کیږی، یا اعلیٰ مؤمنان او اعلیٰ کافران۔

تَلۡفَحُ : اَیۡ تُحۡرِقُ۔ لفح په اُور باندے سوزیدو ته وئیلے شي۔

کٰلِحُوۡنَ : کُلُوۡح بد شکلئ ته وائی چه یو صورت ئے دغه مخکښے دے، او اهل لغت وائی چه کلوح دا دے چه تندے تریو وی او غاښونه ئے ښکاره وی لکه زمرے چه خپلے دارے راښکاره کړی۔ بعض وائی : د مخ راګونجے کیدو ته وائی۔

اَلَمۡ تَکُنۡ اٰیٰتِیۡ : د دوئ د غم او تکلیف د زیاتولو دپاره به دوئ ته د زجر او رټنے په توګه وئیلے کیږی چه آیا زمونږ رسول زمونږ آیتونه تاسو ته نۀ آورول ؟ لیکن تاسو هغه دروغژن ګنړلو۔ نو هغوئ سره به ددے هیڅ جواب نۀ وی، صرف د معذرت په توګه به دوئ وائی : اے زمونږ ربه ! زمونږ بدبختی په مونږه غالبه شوے وه چه مونږ په دنیوی خوندونو کښې ډوب پاتے شو، د نفس د خواهشاتو پیروی مو کوله، او د حقے لارے نه ډیرے لرے پاتے شو۔

شِقۡوَتُنَا : ددے نه مراد خواهشات او مزے د دنیا دی چه سبب د بد بختئ دی، یا ددے نه مراد تقدیری شقاوت دے۔

رَبَّنَاۤ اَخۡرِجۡنَا مِنۡهَا فَاِنۡ عُدۡنَا فَاِنَّا ظٰلِمُوۡنَ ﴿۱۰۷﴾
اے ربه زمونږ ! اُوباسه مونږ ددے اُور نه که را واپس شو مونږ نو یقیناً مونږ به ظالمان یو۔
قَالَ اخۡسَـُٔوۡا فِیۡهَا وَلَا تُکَلِّمُوۡنِ ﴿۱۰۸﴾ اِنَّهٗ کَانَ فَرِیۡقٌ
الله تعالیٰ به اُوفرمائی کورے شئ پدے کښې او خبرے مۀ کوئ ما سره۔ یقیناً وه یوه ډله
مِّنۡ عِبَادِیۡ یَقُوۡلُوۡنَ رَبَّنَاۤ اٰمَنَّا فَاغۡفِرۡ لَنَا
د بندګانو زما نه چه وئیل به ئے اے ربه زمونږ ایمان راوړیدے مونږ نو بخښنه اُوکړه مونږ
وَارۡحَمۡنَا وَاَنۡتَ خَیۡرُ الرّٰحِمِیۡنَ ﴿۱۰۹﴾ فَاتَّخَذۡتُمُوۡهُمۡ
ته او رحم اُوکړه په مونږ او ته غوره د رحم کونکو نه ئے۔ پس اُونیول تاسو هغوی لره

سِخۡرِيًّا حَتّٰىٓ اَنۡسَوۡكُمۡ ذِكۡرِىۡ وَكُنۡتُمۡ مِّنۡهُمۡ

په توقو باندې ترديې چه هيرې کړو تاسو نه يادول زما او وئ تاسو چه د هغوی پورې

تَضۡحَكُوۡنَ ﴿١١٠﴾ اِنِّىۡ جَزَيۡتُهُمُ الۡيَوۡمَ بِمَا صَبَرُوۡۤا اَنَّهُمۡ

مو خندل۔ يقيناً ما بدله ورکړه دوی ته نن ورځ پدې وجه چه صبر کړې دوی يقيناً دوی

هُمُ الۡفَآئِزُوۡنَ ﴿١١١﴾ قٰلَ كَمۡ لَبِثۡتُمۡ

خاص دوی کامياب دی۔ ويه وائی الله تعالیٰ څومره وخت تير کړې وو تاسو

فِى الۡاَرۡضِ عَدَدَ سِنِيۡنَ ﴿١١٢﴾ قَالُوۡا لَبِثۡنَا يَوۡمًا اَوۡ بَعۡضَ

په زمکه کښ په شمار د کلونو سره۔ ويه وائی دوی تيره کړيده مونږ يوه ورځ يا بعض

يَوۡمٍ فَسۡـَٔلِ الۡعَآدِّيۡنَ ﴿١١٣﴾ قٰلَ اِنۡ لَّبِثۡتُمۡ

ورځې پس تپوس اوکړه د شمار کونکو نه۔ ويه وائی الله تعالیٰ نۀ دې تير کړې تاسو

اِلَّا قَلِيۡلًا لَّوۡ اَنَّكُمۡ كُنۡتُمۡ تَعۡلَمُوۡنَ ﴿١١٤﴾ اَفَحَسِبۡتُمۡ اَنَّمَا

مگر لږ وخت که چرې تاسو پو هيدلې۔ آيا پس گمان کوئ تاسو چه يقيناً

خَلَقۡنٰكُمۡ عَبَثًا وَّاَنَّكُمۡ اِلَيۡنَا لَا تُرۡجَعُوۡنَ ﴿١١٥﴾

پيدا کړی يئ مونږ تاسو بې فائدې او يقيناً تاسو به مونږ طرف ته نشی راگرځولې۔

تفسير: بيا بـه د سخت غم او مصيبت په وجه گهبراؤ شی او وائی به اې زمونږ ربه! مونږ دلتـه نه اُوباسه او دنيا ته مو وليږه، که چرې مونږ دوباره د کفر او شرك لاره اختيار کړه نو واقعی به مونږ ظالمان يو، نو الله تعالیٰ به دوئ رد کړی او داسې به ئې کُړې کړی څنگه چه سپې کُړې کيږی او شړل کيږی۔ او ددې تفصيل په صحيح حديث کښ داسې راغلې دې چه جهنميانو باندې به سخت تکليف راشی، لوږه او تنده به پرې الله تعالیٰ واچوی، دوی به د الله تعالیٰ نه خوراك وغواړی، الله تعالیٰ به زقوم ورکړی، هغه به ئې په مرئ کښ ونښلی، دوی به ووائی چه په دنيا کښ به چه زمونږ کوم شې په مرئ کښ ونښتو، مونږ به ورپسې اُوبه څکلې، نو الله تعالیٰ به داسې گرمې اُوبه ورکړی چه د هغې په څکلو سره به دوی کولمې لاندې وبهيږی، نو تکليف به ډير زيات سخت شی دوی به

ووائی چه راځي: سوال کوونو اول به د ملائکو نه سوال وکړی لکه په سورة المؤمن (٤٧) آیت کښې راغلی دی

﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ﴾ ملائك به ورته وائی چه آیا تاسو ته زما رسولان په ښکاره معجزاتو نهٔ وو راغلي؟ هغوی به اقرار وکړی، هغوی به ورته ووائی چه ځانله دعا غواړئ مونږه ئې درله نهٔ غواړو۔

بیا به دوی ووائی چه راځئ چه د جهنم د ملائکو مشر ته ورځو چه د هغه نوم مالك دے لکه په سورة الزخرف (۷۷) آیت کښې راځی ﴿وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ﴾

الله ته ووایه چه په مونږ باندے مرگ راولی او ختم مو کړی، نو هغه به زر کاله پس جواب ورکړی

﴿إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ﴾ تاسو به دلته وسیږئ مرگ نشته۔ نو ډیر به نا امیده شی۔ دے وخت کښې به الله ته متوجه شی، الله ته به ووائی (چه هغه وینا دلته ذکر ده) چه اے ربه زمونږ! مونږ ددے اُور نه وباسه که مونږ دوباره کفر او شرك وکړو نو مونږ به یقیناً ظالمان یو۔ نو الله به ورته سخت د غضب نه ډك جواب ورکړی چه کورے شئ او ما سره خبرے مهٔ کوئ۔ دے وخت کښې به دوی په واویلا شروع شی او وائی به چه وائے تباه شو وائے تباه شو۔ لکه سورة الفرقان (۱٤/۱۳) کښې راځی چه﴿ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا۝ لَاتَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا۝﴾ هغوی به هلاکتونو ته آوازونه کوی۔ الله به ورته وائی چه یو هلاکت مهٔ راغواړئ بلکه ډیر هلاکتونه راوغواړئ۔ (خلاصے مو نشته)۔

اخْسَئُوا: خَسْءٌ د سپی د کورے کولو دپاره استعمالیږی، نو پدے کښې اشاره ده چه د دوی حال به د سپو په شان شی، یا دا چه دنیا کښې دوی د سپو په شان موحدینو (دعوت کونکو) لره داړل او چیچل او هغوی پسے ئې غپل۔

اِنَّهٗ كَانَ فَرِيْقٌ: پدے کښې دوی ته جهنم ته د راتللو سبب او وجوهات بیانوی۔ څه مخکښې ذکر شو چه (ضالین) او (ظالمون) دی۔ نور دا دی: فرمائی چه په دنیا کښې به زما مومنانو بندگانو د خپل ایمان او عمل صالح په وسیله مانه د مغفرت او رحمت طلب کولو نو تاسو د هغوئ عبادتونو او دعاگانو پورے توقے کولے، نن زهٔ هغوئ له د هغوئ د صبر بدله په جنت کښې ورکوم۔ مطلب دا دے چه ددے مؤمنانو ستاسو سره هیڅ کار نهٔ وو، تاسو ته ئې هیڅ ضرر نهٔ وو درکړے، او تول تعلق ئې د الله سره وو، هغهٔ ته به ئې د نیك عمل او ایمان وسیله نیوله، او د هغهٔ نه به ئې مغفرت او رحمت طلب کولو۔

او تاسو د هغوی پسې خبرې کولې او توقې او مسخرې به مو کولې۔
سِخۡرِيًّا: په زير د سين سره په معنیٰ د اِسۡتِهۡزَاء او سُخريه (مسخرې) سره او په پيښ د سين سره تسخير (تابع کولو) او غلام جوړولو ته وئيلې شي۔
حَتّٰى اَنۡسَوۡكُمۡ ذِكۡرِىۡ: ذکر اطلاق په ټول دين کيږي۔ [اَیۡ حَتّٰی شَغَلُوۡكُمۡ عَنۡ تَوۡحِيۡدِیۡ] (ابن عباس ﷺ) يعنې تردې چه دې مؤمنانو تاسو نه هير کړو زما يادول چه هغه توحيد دې۔ يعنې تاسو د هغوی په بدو باندې مشغول وئ او زما توحيد ته مو هيڅ توجه نهٔ ورکوله۔
په بل تعبير باندې: د مؤمنانو سره زما ذکر وو چه هغه توحيد او ايمان او حق دې او تاسو به د هغوی پورې توقې کولې او دا قانون دې چه د چا سره يو خير وی او بل ورپورې توقې کوی نو هغه خپله د هغه خير نه محروميږي۔ او دا په هره زمانه کښې کيږي، چه يو تن سره سنت طريقه ده او بل ورپورې توقې کوی نو الله تعالیٰ به دهٔ ته ددې سنت طريقې توفيق نهٔ ورکوی بلکه ددې نه به ئې محروم ساتي، ځکه چه دين او سنت طريقه په ډير بنهٔ نصيب سره حاصلولې شي۔ دلته ئې د نسيان نسبت مؤمنانو ته وکړو ځکه چه دوی ئې سبب جوړ شو۔
تَضۡحَكُوۡنَ: تاسو به په دنيا کښې د هغوی پورې د هغوی د غربت د وجه نه خندنې کولې۔
بِمَا صَبَرُوۡٓا: مؤمنان هميشه د تکليفونو او صبرونو سره مخامخ وی پدې وجه په صبر به کاميابيږي۔
قٰلَ كَمۡ لَبِثۡتُمۡ: الله تعالیٰ به د کافرانو نه د هغوی د زورنې او غلی کولو او ملامته کولو دپاره تپوس کوی چه تاسو خو به د آخرت نه انکار کولو نو اُوس آخرت ته راغلئ نو کوم دنيوی ژوندون کښې چه تاسو په عيش او عشرت کښې ډوب وئ هغه د څو ورځو زندگی وه، نو هغوئ به د سخت غم او درد په وجه د دنيا عيش او آرام هير کړی او دوئ ته به داسې معلوميږي لکه چه په دنيا کښې دوئ صرف يوه ورځ يا دې نه هم کم وخت تير کړې وو۔
فِى الۡاَرۡضِ: ددې نه مراد دنياوی ژوند دې، يا د قبر ژوند هم ورسره مراد دې۔
لَبِثۡنَا يَوۡمًا اَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٍ: ۱- دنيا به ورته دومره سپکه ښکاره شي چه د هغې ټول ژوند به ورته يوه يا نيمائي ورځ ښکاره کيږي ځکه چه د دوی عذاب ډير سخت دې او

کله چه انسان په تکلیف کښې وی نو د دنیا خوندونه ترے تول هیر شی۔
۲- بعض وائی چه د دوارو شپیلو ترمینځ چه کومه موده وه په دے کښې د دوی نه په قبرونو کښې عذاب پورته شوے وو نو ځکه ئې هغے ته یوه یا نیمه ورځ ووئیله۔ یا ترے الله تعالیٰ هیر کړے وو۔
فَسْئَلِ الْعَآدِّيْنَ: هرکله چه دوی په سخت تکلیف او هیبت اویره کښې وو او پته ورته ولګیده چه مونږ نه هغه حساب هیر شویدے نو حواله ئې ورکړه چه د شمار کونکو نه تپوس وکړه چه هغه ملائك او نور حساب کونکی جنتیان دی۔
قٰلَ: یعنی تاسو په دنیا کښې لږے ورځے پاتے شوی وئ، اصل اوږده زندګی خو به اوس شروع کیږی۔
اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا: په قیامت کښې به دوه جوابونه ورکړے کیږی، یو دلته ذکر دے چه د دنیا زندګی کمه وه، او دویم په سورة الروم آیت (٥٦) کښې دی ﴿لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ﴾ چه د دنیا زندګی ډیره وه۔ نو دا دواړه په مختلفو احوالو بناء دی، د دنیا ژوند کم دے په نسبت د آخرت لکه اهل علم فرمائی چه که د یو تن سل کاله ژوند شی نو د آخرت د یوے ورځے (چه پنځوس زره کاله ده) په نسبت سره دوه نیم منټه ژوند جوړیږی نو دا یوه ورځ هم نهٔ ده او نیمائی هم نهٔ ده بلکه انتهائی کمه ده۔ او د دنیا د ژوند په نسبت چه ئې واخلے نو بیا شپیته اویا کاله ډیر ژوند دے چه په دے کښې انسان ځان کامیابۍ ته رسولے شی۔
لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ: نو اے مجرمانو! که تاسو پوهیدے نو تاسو ډیره کمه زندګی تیره کړه او په دغه کم ژوند کښې تاسو خپل رب راضی نکړو او د دنیا خواهشاتو دهوکه کړئ او د لوی خیر (ایمان) نه محروم شوئ۔
اَفَحَسِبْتُمْ: دا زورنه به هم په آخرت کښې وی۔ یا دا د سر نه خبره ده او د آخرت او د توحید منکرینو ته زورنه ده۔ دارنګه په دے کښې رد دے په غافلانو۔ کوم خلك چه د ایمان او عمل صالح نه غفلت کوی، نو ددے وجه نه دا آیت په دوه طریقو لګیږی۔
(۱) که د آخرت سره ولګی نو بیا د عبث نه مراد [اَلَّذِيْ لَا حِسَابَ عَلَيْهِ] هغه شخص چه په هغه باندے حساب نهٔ وی۔ یعنی آیا تاسو په دے غلط فهمئ کښې پراته یئ چه تاسو مونږ همداسے بیکاره پیدا کړی یئ چه تاسو سره به هیڅ حساب نهٔ کیږی او د الله مخے ته به نهٔ ودریږئ بلکه تاسو سره به ضرور حساب کیږی۔

(۲) یا د عبث نه مراد اَلَّذِیْ لَا یُؤْمَرُ وَلَا یُنْهٰی دے۔ یعنی هغه څوك چه هغهٔ ته حکمونه نهٔ وی متوجه، نهٔ ورته امر کولے شی او نهٔ د څه خبرے نه منع کولے شی۔ یعنی تاسو ضائع پیدا نهٔ یئ، بلکه تاسو د یو عظیم مقصد دپاره پیدا یئ چه هغه د الله بندگی او د هغهٔ غلامی ده۔

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ج لَآ اِلٰـهَ اِلَّا هُوَ
نو اوچت دے الله تعالیٰ چه بادشاه دے حق دے، نشته حقدار د بندگئ سوی د هغه نه
رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ ﴿۱۱۶﴾ وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰـهًا اٰخَرَ لا لَابُرْهَانَ لَهٗ
رب دے د عرش عزتمند۔ او څوك چه رابلی د الله تعالیٰ سره مددگار بل، نشته دلیل دهٔ
بِهٖ لا فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ط اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۱۷﴾
لره په هغه باندے پس یقیناً حساب ددهٔ د رب ددهٔ سره دے یقیناً نشی کامیابیدے کافران۔
وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۱۱۸﴾
او اُووایه اے ربه زما بخنه وکړے او رحم وکړے او تهٔ غوره ئے د رحم کونکو نه۔

تفسیر: دا د مخکښې آیت دپاره دلیل دے چه الله تعالیٰ عبث کار نهٔ کوی ځکه د الله تعالیٰ ذات ددے نه ډیر اُوچت او بالا دے چه هغه یو شے بیکاره پیدا کړی۔ مونږ خو تاسو د خپل عبادت دپاره پیدا کړی یئ۔

فَتَعٰلَى اللّٰهُ: اَیْ فَتَعَالَی اللّٰهُ عَنِ الْعَبَثِ۔ الله تعالیٰ د عبث او بیکاره کارونو نه ډیر اُوچت دے۔ یا دا نتیجه د ټول سورت ده چه مخکښې ئے ربوبیت او اُلوهیت او اثبات د آخرت وکړو او د شریکانو او اولادو نفی ئے وکړه نو اُوس نتیجه بیانیږی چه معلومه شوه چه الله تعالیٰ د شریکانو او د اولادو نه بیخی پورته ذات دے او هغه شریکانو او اولاد ته هیڅ حاجت نهٔ لری، او هغه بادشاه ذات دے چه د هغهٔ سره بادشاهی لائقه ده، ټول مخلوقات د هغهٔ مملوك او محتاج دی۔ او هغه حق دے، هر کار او هره خبره ئے حقه ده۔

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ: یعنی هغه حقدار د بندگئ دے، پدے کښې د بندگانو د پیدائش مقصد ذکر دے۔ چه الله تعالیٰ ځکه عبث کارونه نکوی چه هغه حقدار د بندگئ دے، بندگان ئے د همدے مقصد دپاره پیدا کړیدی۔

رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ: د الله تعالیٰ عرش کریم (یعنی عزتمند) دے ځکه چه قرآن کریم یا ټول رحمتونه او خیرونه د هغے نه نازلیږی۔ یا پدے وجه عزتمند دے چه کریم ذات پرے استواء کړیده۔

ددے نه معلومه شوه چه د الله تعالیٰ عرش په عام مخلوق باندے غوره دے نو کوم مبتدعین چه لیکی چه د رسول الله ﷺ د قبر خاوره یا هغه چه په کوم ځای قدم ایخے دے د هغه ځای خاوره د عرش نه غوره ده، نو دا بے دلیله او غلطه عقیده ده۔ د مبتدعینو همیشه طریقه دا ده چه جانب د مخلوق په جانب د خالق غوره کوی۔

وَمَنْ يَّدْعُ: اوس په شرك باندے رد کوی چه لکه څنګه چه هغه کس برباد شو چه هغه عبث ژوند تیروی نو دغه شان مشرك چه د الله نه سوئ د بل عبادت کوی او بل چا ته بے دلیله رامدد شه وائی نو هغه هم تباه شو۔ دهٔ سره به دهٔ په دے بد عمل باندے د الله په حضور کښ حساب کیدلے شی، او دهٔ له به ددے بدئ بدله ورکولے شی۔

نو پدے آیت کښ رتنه ده مشرکانو ته او هغوی ددے کار نه منع کول دی۔

لَا بُرْهَانَ لَهٗ: دا دلیل دے چه په شرك باندے هیڅ دلیل نشته۔

فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ: اشاره ده چه د شرك سزا ډیره غټه ده۔ او اشاره ده چه دهٔ ته به بخنه نهٔ کیږی کله چه په دنیا کښ توبه ونهٔ باسی۔

اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ: دا د حساب خلاصه ده، چه کوم انسان د الله سره بل چا ته رامدد شه وائی، یا الله او یا علی، یا الله او یارسول الله مدد وائی او هغه سره شرك کوی نو دا کافر دے او کافران ناکام دی نو دا د ﴿قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ﴾ په مقابله کښ شوه چه کافر دپاره فلاح (کامیابی) نشته بلکه فلاح خاص ده د ایمان والو پورے۔

وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ: پدے آیت کښ الله تعالیٰ خپل نبی او بیا هر امتی ته دا دعا غوښتلے ده چه الله تعالیٰ ته التجاء کوه او د هغه په دربار کښ د خپلو ګناهونو د مغفرت سوال کوه او په هر حال کښ د خپل رب حمد او ثناء بیانوه او د هغه نه رحمت غواړه۔

ددے دعاء فائده څه ده؟ هغه دا ده چه که ته غواړے چه په دنیا کښ عبث ژوند تیر نکړے نو دوه کارونه کوه، یو دا چه کله درنه ګناه وشوه د هغے بخنه غواړه ځکه چه ته ګناهونو کولو دپاره پیدا نهٔ یے، خو که درنه وشوه نو د هغه نه بخنه غواړه الله پدے خوشحالیږی۔

دویم دا چه د الله تعالیٰ نه رحمت غواړه چه هغه تا په خپلو طاعاتو او بندګیانو کښ

استعمال کړی. او دا هم د دعوت یوه طریقه ده په شکل د دعاء سره چه بندګانو له پکار دی چه دغه دوه کارونه وکړی.
دویم ددے آیت په راوړو کښ حکمة دا دے چه مخکښ سخت وعیدونه بیان شو چه جهنمیان به بد شکله وی او مخونه به ئے اُور سیزی او الله به ورته د «کُوړیے شه» الفاظ وائی او سختے سزاګانے به ورکوی نو پدے آیت کښ د دغه عذابونو نه د بچ کیدو اسباب ذکر کوی، لهذا دا د مذکوره عذاب د دفع کولو اسباب دی.
او پدے دعاء سره د بنده نه عذابونه دفع کیږی. وبالله التوفیق.

امتیازات د سورة المؤمنون

۱- پدے سورت کښ د ایمان شعبی په اول او په آخر کښ ذکر شوے. او ددے په مقابله کښ خوارلس صفات د کافرو بیان شو.
۲- د انسان د پیدائش طریقے او اطوار ذکر شو.
۳- د برزخ تذکره پکښ ذکر ده.
٤- د انسانانو د پیدائش مقصد پکښ ذکر شو.

ختم شو تفسیر د سورة المؤمنون په خصوصی انعام د رب العالمین سره په تاریخ
شعبان 1436/4 هجری، موافق : 2015/05/24ء
وکتبه ابوزهیر سیف الله بپشاور شیخ آباد.

❀❀❀❀❀❀

بسم الله الرحمن الرحیم

آیاتها (٦٤)	(٢٤) سورة النور مدنية (١٠٢)	رکوعاتها (٩)
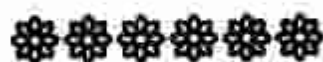
سورة النور مدنی دے، په دے کښې څلور شپیتۀ آیتونه او نهه رکوع دی

تفسیر سورة النور

نوم: د (٣٥) آیت: ﴿ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ .. ﴾ نه اخستے شوے۔ یعنی د الله تعالیٰ نور او د مؤمنانو نور پکښې ذکر دے۔ صاحب د محاسن التنزیل لیکی چه په دے سورت کښې د الله تعالیٰ نور د یو مثال په ذریعه په دے طریقه بیان شوے چه په دے سره انسانانو ته د الله معرفت او پیژندنه حاصلیږی، دے وجے نه ددے نوم (سورة النور) ایخودے شوے۔

د نازلیدو زمانه: دا سورت په مدنی دَور کښې د بنی المصطلق غزا نه پس نازل شوے، چه هغه د محمد بن اسحاقؒ د سیرت د روایت مطابق په (٦) هـ شعبان کښې پیښه شوے وه۔ ددے دلیل دادے چه د همدے غزا نه په واپسئ باندے مدینے منورے ته د رسیدو نه مخکښې د (بهتان واقعه) راپیښه شوے وه، یعنی د ام المؤمنین عائشه صدیقه رضی الله عنها په عفت او پاکدامنئ باندے د منافقانو سردار عبد الله بن اُبی ابن سلول تهمت لګولے وو۔ چه ددے تفصیل په دے سورت کښې راروان دے۔

مناسبت

١- مخکښې سورة الحج کښې رد وو په مشرکانو او په مؤمنون کښې ئے د مؤمنانو صفات راوړل او پدے سورت کښې په منافقانو رد کوی چه دوی دینی معاشره خرابوی۔

٢- سورة المؤمنون کښې دعوت وو چه د الله تعالیٰ په ملاقات ایمان راوړئ۔ او پدے سورت کښې اتباع د رسول الله ﷺ ته دعوت دے۔

٣- مخکښې سورت کښې ئے د توحید مسئله په عقلی او نقلی دلیلونو سره ثابته کړه نو پدے سورت کښې د طعن د اسبابو نه منع کوی چه د هغے په وجه منافقان په مؤحدینو باندے بدنامے لګوی۔

موضوع او مقصد د سورت

۱ - یو پدے کښې تَحْذِيْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ عَنْ اَوْصَافِ الْمُنَافِقِيْنَ دے۔ یعنی ایمان والا د منافقانو د صفاتو نه یرول دی۔ د منافقانو یو صفت دے بی حیائی خورول۔ او دویم : د رسول الله ﷺ نافرمانی کول۔ ﴿ وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ﴾ او ﴿ آمَنَّا بِاللهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ ﴾ او ﴿يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا﴾

۲ - دارنګه پدے سورت کښې دوه موضوع ګانے دی یو رَدُّ الْفَحْشَاءِ او سَدُّ الْفَحْشَاءِ۔ یعنی بی حیائی رد کول او داسے طریقے ذکر کول چه په هغے سره د مسلمانانو د معاشرے نه بی حیائی اوځی او بندیږی۔ او دے ته تخلیه وائی۔ دویم تَحْلِيَةُ الْمُؤْمِنِيْنَ بِالْاِيْمَانِ وَاتِّبَاعِ الرَّسُوْلِ ﷺ۔ مؤمنان په ایمان او د رسول الله ﷺ په تابعداریٔ باندے ښائسته کول۔ په فحشاء سره انسان بد رنګیږی، نو د هغے صفائی پکار ده، او بیا په ایمان او اتباع سره ښائسته کیږی۔ یا داسے تعبیر وکړه چه پدے سورت کښې د ظاهر او باطن دواړو جوړولو طریقے ذکر شویدی۔

حاصل د سورت

په اول کښې دے سورت باندے عمل کولو ته ترغیبی درے جملے ذکر کوی چه دا به بار بار راځی، دے دپاره چه بنده ته ددے سورت په احکامو باندے عمل کول آسان شی۔ بیا الله تعالیٰ څلور قوانین بیان کړیدی چه دا قوانین دی روستو د زنا د واقع کیدو نه، دے دپاره چه زنا بنده شی۔ اول قانون د حد الزنا دے۔ دویم د زناکارو سرو او ښځو سره د نکاح حراموالے۔ دریم : قانون د حَدُّ الْقَذْفِ۔ څوك چه په مؤمن باندے تهمت ولګوی هغه له دورے ورکړیٔ او په معاشره کښې ورله ګواهی مهٔ قبلویٔ۔ دا فاسق دے بیا ئے توبے ته ترغیب ورکړیدے چه که توبه وباسی نو بیا ورله ګواهی قبوله کړیٔ۔

څلورم قانون د لعان دے چه څوك په خپله ښځه باندے د زنا تور ولګوی نو هغے کښې څو اتیا درے نشو ورکولے ځکه چه دا د خاوند دپاره حرج جوړیږی نو لعان دے وکړی، هر یو دے پنځه قسمونه وکړی او ښځه به خاوند نه همیشه دپاره جدا شی او په دواړو کښې چه کوم یو دروغجن وی د آخرت عذاب به په هغه باندے وی، او په دنیا کښې به د یو بل نه جدا شی۔ لسم آیت کښې ترغیب دے۔ بیا په یوه رکوع کښې رد دے په منافقانو او دا هم یو قانون دے چه په معاشره کښې بعض بد عمله خلك خپل عیبونه په بل

اچوی او په نیکانو خلکو تهمتونه لګوی نو د هغې علاج الله تعالیٰ خودلے دے او دا متعلق دے د ﴿يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ سره یعنی پدے کښې د حد قذف علاج دے۔ چه په معاشره کښې تاسو ګنده خلك ویپیژنئ چه دوی ته به الله تعالیٰ سزا ورکوی، ددوی نه خلور ګواهان وغواړئ که هغه ئې نشو پیش کولے نو اتیا دُرے ورله ورکړئ چه اینده دپاره داسے خبرے په معاشره کښې نهٔ خوروی۔ او پدے کښې د عائشے رضی الله عنها واقعه ذکر ده خو بیا ترے عام قانون مراد دے تر (۱۸) آیت پورے بیا په (۱۹) آیت کښې هغه چا ته تخویف ورکړے شویدے چه بی حیائی خوروی۔ بیا په یوه رکوع کښې الله تعالیٰ آداب بیان کړیدی، اول دا چه د شیطان تابعداری مهٔ کوئ هغه مو دشمن دے۔ بیا په (وَلَا يَأْتَلِ) کښې بل ادب دے چه که یو مومن نه غلطه خبره وشوه نو هغه معاف کړئ۔

بیا په (اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ) کښې زجر دے هغه کسانو ته چه په پاکو زنانو تهمتونه لګوی۔

بیا په (اَلْخَبِيْثَاتُ) کښې بل ادب دے چه ځان نه پاك جوړ کړه۔

بیا د (يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا) نه ظاهرًا اوه قوانین د سَدُّ الْفَحْشَاء دپاره ذکر کړیدی چه دا د بی حیائی د واقع کیدو نه مخکښې احکام دی۔ تر اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ پورے۔

او د اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ نه روستو به تحلیه بیانه کړی او اتباع الرسول ئې بیان کړیدے چه پدے سره ښائست راځی، په آخر د سورت کښې ئې بیا درے آداب راوړیدی چه هغه د حجاب او حیاء سره تعلق لری او سورت ئې په اتباع الرسول او د الله تعالیٰ د علم په بیان ختم کړیدے۔

امام قرطبیؒ لیکلی دی چه ددے سورت مقصد د ستر او د پاکدامنئ احکام بیانول دی آه۔ او دے احکامو سره د اسلامی معاشرے اصلاح کیږی۔

او سیدنا عمر فاروق ﷜ کوفے والو ته لیکلی وو چه خپلو زنانو ته دا سورت وښایئ۔

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا
دا سورت دے چه نازل کړیدے مونږ او فرض کړیدے مونږ (عمل کول پدے باندے)
وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍ ۢ بَيِّنٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱﴾
او نازل کړیدی مونږ پدے کښې حکمونه ښکاره دے دپاره چه تاسو نصیحت واخلئ۔

تفسیر: پدے آیت کښې الله تعالیٰ دے سورت ته ترغیب ورکړیدے په پنځه طریقو

سره، اول دا چه دا د قرآن اُوچت شان والا ټکړه ده، دویم دا چه نازل کړے شویده، دریم دا چه پدے باندے عمل کول فرض کړے شویدی. څلورم دا چه ددے حکمونه واضح او ښکاره دی. پنځم دا چه پدے کښې د تذکر او نصیحت اخستلو فائده ده.

او (سُوْرَةٌ) دا خبر د مبتداء دے (اَیْ هٰذِهٖ سُوْرَةٌ) دا یو عظیم الشان سورت دے، او پداسے مقام کښې مبتداء حذف کولو کښې نکته ترکیز وی په خبر باندے او د هغې عظمت ته اشاره وی.

سُوْرَةٌ: په لغت کښې قِطْعَةٌ عَالِیَةٌ ـ ته وئیلے شي یعني یوه حصه چه اُوچتے مرتبے والا وی. یا [مَنْزِلَةٌ شَرِیْفَةٌ] یعني اُوچتے او عزتمنے مرتبے ته وئیلے شي.

او د قرآن سورت ته پدے وجه سورت وائي چه دا هم اُوچته مرتبه او حصه وی.

او سورت کښې معنیٰ د اُوچتوالي پرته ده.

اَنْزَلْنٰهَا: ځان ته نسبت کولو نه مقصد نبي کریم ﷺ او مسلمانانو ته تنبیه ورکول دی چه دا الله تعالیٰ نازل کړے دے، د محمد ﷺ یا د بل کوم انسان کلام نهٔ دے. نو ددے منل لازم دي او دا به لوی ګڼړلے شي.

وَفَرَضْنٰهَا : اَیْ اَوْجَبْنَا الْعَمَلَ بِهَا. یعني په دے کښې چه کوم احکام بیان شوی، هغه ډیر زیات آهم دی او په دے باندے عمل کول فرض دی. په قرآن کښې نور فرائض هم شته لیکن پدے سورت خصوصي طور سره عمل کول فرض دی چه معاشره پرے برابریږي.

فرض کلمه په ظاهري معنیٰ سره دے. یعني فرض کول او لازمول. او همدا راجح تفسیر دے. دے کښې تاویلي تفسیر دا دے چه فرض په معنیٰ د تقدیر (اندازے) سره دے. یعني دا مونږ اندازه کړیدے چه دومره دومره احکام دے پکښې نازل شي او دا احکام د معاشرے د برابرولو سره موافق دی.

وَاَنْزَلْنَا فِیْهَآ اٰیٰتٍۢ بَیِّنٰتٍ: یعني پدے سورت کښې ښکاره مضمون والا آیتونه نازل شویدی چه هیڅ شبهه پکښې نهٔ پاتے کیږي او دا ددے دپاره چه امتِ مُسلمه په آسانۍ سره پدے باندے عمل وکړي. یا فَرَضْنَاهَا کښې اشاره ده احکامو ته چه ددے په احکامو عمل فرض دے، او په آیَاتٍ بَیِّنَاتٍ کښې اشاره ده د الله تعالیٰ معرفت ته، چه پدے سورت کښې د الله د معرفت او د توحید دلیلونه هم شته. یعني پدے سورت کښې عقیده او عمل دواړه شته.

تَذَكَّرُوْنَ: دے دپاره چه رایاده کړئ هغه مسئله چه ستاسو په فطرت کښې ده.

یا فائده منه خبره رایاده کړئ. او تذکر کښې د الله تعالیٰ یادول هم داخل دی چه ستاسو رب دومره لوی دے چه تاسو ته د عفت خبرے ښائی.
حاصل معنیٰ ئے دا ده چه دے دپاره چه تاسو نصیحت واخلئ.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ ص وَّلَا تَأْخُذْكُمْ
زناکاره ښځه او زناکار سړے نو اُووهئ هر یو د دواړو نه سل دُرے او نهٔ دِے نیسی تاسو لره
بِهِمَا رَاْفَةٌ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ
پدے دواړو باندے شفقت کول په جاری کولو د حکم د الله تعالیٰ کښې که یئ تاسو
تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ج وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲﴾
چه ایمان لرئ په الله او په ورځ روستنئ باندے او حاضر دِے شی عذاب د دواړو ته یوه ډله د مؤمنانو.

تفسیر: په دے آیتِ کریمه کښې اول حکم د فحشاء د بندولو حد د زنا دے یعنی د زنا کارے ښځے او زناکار سړی حکم بیان شوے.

فائده: زنا د څلورو خبرو نه پیدا کیږی (۱) د بی دینئ نه. نو دین مانع دے د زنا نه. (۲) دویم بی عقلی. نو عقل مانع دے د زنا نه، ددے وجه نه په زنانو کښې زنا زیاته موندے شی ځکه چه د دوی عقل کښې کمزوری وی. (۳) حیاء. د انسان حیاء د زنا نه منع کوی.
(٤) قاسر. یعنی یو مانع موجود وی چه هغه د پلار او ورور او مشرانو او بادشاه او خلیفه نه یریدل، د هغوی ډانګے او سزا ورکول. او اُوس په عامو زنانو کښې دا څلور واړه خیزونه غالباً نشته نو ځکه زنا زیاته ده.

د زناکارو د حکم تفصیل

زناکار سړے او زناکاره ښځه که وادهٔ کړی نهٔ وی، آزاد، بالغ او عاقل وی نو لکه څنګه چه په دے آیتِ کریمه کښې راغلی، دوئ له سل کوړے ورکول پکار دی، او د جمهورو علماو په نیز یو کاله پورے ئے د ښار نه شړل پکار دی. د امام ابو حنیفة په نیز د کلی نه د شړلو تعلق د حاکمِ وقت سره دے، که چرے هغه وغواړی نو وِدے کړی او که وغواړی نو

صرف په کوړو ورکولو دے اکتفاء وکړی۔ د جمهورو دلیل په بخاری او مسلم کښې د ابو هریره او زید بن خالد جُهَنی رضی الله عنهما نه نقل شوے حدیث دے، چه په هغے کښې راغلی دی چه یو مزدور د هغه سړی ښځے سره زنا وکړه، چاسره چه هغهٔ کار کولو، نو نبی ﷺ هغهٔ له د سلو کوړو ورکولو او یو کاله پورے د جلا وطنئ حکم وکړو۔ (بخاری: ۲۶۹۶) ومسلم (۴۵۳۱)

که چرے دواړه غلام او وینزه وی، نو په دوئ کښې به هر یو له پنځوس کوړے ورکولے شی۔ ددے دلیل د سورتِ نساء (۲۵) آیت دے: ﴿فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ (که چرے وینزے زنا اوکړی نو دوئ له به د آزادو ښځو په نیمائی باندے سزا ورکولے شی)۔ یعنی پنځوس کوړے، او د غلام سزا هم د وینزے په شان ده چه دهٔ له به هم پنځوس کوړے ورکولے شی۔

زانی او زانیه که آزاد، بالغ، عاقل او وادهٔ کړی وی، نو دوئ به سنګسارولے شی۔ په صحیح او متواتر سنت کښې همدا ثابت دی، او د علماؤ په همدے باندے اجماع ده۔ ځکه چه د قرآن کریم ددے آیت: ﴿اَلشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوْهُمَا اَلْبَتَّةَ﴾ الفاظ اګرکه منسوخ شوی دی، لیکن ددے حکم باقی دے۔

د بخاریؒ او مسلمؒ روایت دے، عمر بن خطاب ﷺ په خطبه کښې ووئیل: «خلق به وائی چه د رجم حکم د کوم ځای نه راغے، قرآن کښې خو صرف د سلو کوړو ورکولو حکم دے۔ حالانکه رسول الله ﷺ رجم کړے او د هغوئ نه پس مونږ (خلفاؤ) رجم کړے۔ که چرے چا دا نهٔ وئیلے چه عُمر په قرآن کښې اضافه کړیده، نو د رجم حکم چه څنګه نازل شوے دغسے ما لیکلو»۔ (بخاری: ۶۸۳۰) (مسلم: ۴۵۱۳) په دے مضمون باندے حدیثونه امام مالكؒ، امام احمدؒ او نسائیؒ وغیره هم روایت کړی دی۔

امام شوکانیؒ لیکی چه د سورة النساء (۱۵/۱۶) آیتونو کښې چه د زنا کونکو سړو او زنا کونکو ښځو متعلق د (قید کولو او سزا ورکولو) کوم حکم بیان شوے، هغه ددے آیت په ذریعه منسوخ شوے۔ د هغه آیتونو تفسیر ته رجوع پکار ده۔

آیا د رجم سره به کوړے یو ځای کوی؟

په دے بله د یادولو وړ مسئله داده چه د جمهورو په نیز وادهٔ کړے زنا کار او زنا کاره به صرف رجم کولے شی، په کوړو به نشی وهلے، ځکه چه رسول الله ﷺ چه کوم نارینه او

زنانه په خپل دَور كښې رجم كړي وو، هغوئ له ئې كوړے نهٔ وے وركړے.
د امام احمدؒ په نيز به دوئ له كوړے هم وركولے كيږي.
د دوئ دليل د مسلمؒ، امام احمدؒ او سنن اربعو هغه حديث دے كوم چه د عباده بن صامت ﷜ نه روايت دے چه رسول الله ﷺ وفرمايل:
((مانه واخلئ، مانه مانه واخلئ، الله تعالىٰ دوئ دپاره لاره را اوخكله، بے وادهٔ نارينه او زنانه له به سل كوړے وركړے كيږي او يو كاله پورے به جلا وطن كيږي، او وادهٔ كړي نارينه او زنانه له به سل كوړے وركړے كيږي او سنګسار به كړے شي)).
وَلَا تَأْخُذْكُم: الله تعالىٰ مسلمانانو ته حكم اوكړو چه دوئ د مسلمانے معاشرے د بدكارئ او فحاشئ نه د پاكولو دپاره زنا كوونكو نارينه اوزنانو باندے د قرآن او سنت نه ثابت شوے حد ضرور نافذ كړي، او د شيطان په دهوكه كښې راتلو سره دے په دوئ رحم ونهٔ كړي او د شرعي حد په نافذولو كښې د تاخير نه كار وانهٔ خلي.
شيطان خو غواړي چه په اسلامي معاشره كښې فحاشي او بدكاري خوره شي، د مسلمانانو نسلونه خراب شي. په معاشره كښې ناجائزه بچي په وجود كښې راشي، او د امتِ مسلمه بنياد چه په كوم عفت او پاكدامنئ او طهارت او پاكيزګئ باندے كيښودے شوے، هغه ختم شي، لكه څنګه چه نن په مغربي ممالكو كښې كيږي چه د هغوئ حكومتونو لواطت او زنا له قانوني درجه وركړے، چه ددے په نتيجه كښې په لكهونو ناوادهٔ ميندے او ناجائز بچي موندلے شي، او د دوئ شماره په زياتيدو ده.
او د لواطت جائز ګنړلو په وجه ورځ په ورځ د دوئ فطرت مسخ كيږي، او په ظاهره كښې تلونكي راتلونكي انسانان، په دننه كښې د خنزيرانو نه هم بدتر شوي دي. او دوي دا اجازه هم وركړه چه دوه مثلين (يعني دوه سړي يا دوه زنانه) د يو بل سره واده هم كولے شي، خپل فطرت ئې بدل كړو او شيطان پرے لوبے وكړے.
الزَّانِيَةُ: زانيه ئې مقدم كړه په زاني (سړي) باندے څكه چه زنا د ښځے د طرفنه واقع كيږي چه هغه سړي ته موقعه وركړي. او د جاهليت په زمانه كښې به زنانو په خپلو دروازو باندے جنډے لګولے وے دے دپاره چه د بې حيائي اراده لرونكي ته پته ولګي چه دلته د دوي مقصد پوره كيږي نو څكه ئې زناكاره ښځه مخكښې ذكر كړه.
۞ يا ئې پدے وجه مخكښې راوړه چه زنا د زنانه دپاره لوي شرم دے څكه چه دوي له خو پرده او حفاظت پكار دے نو د زيات اهتمام او سختے زورنے دپاره ئې هغه مخكښې ذكر

کړه۔ (فتح البیان)

❁ دارنګه زنا د کم همته خلکو نه واقع کیږي او د زنانه همت کمزورے وي۔

یو تن ته به زاني او زانیه هله وټیلے کیږي چه د هغه زنا په اقرار یا شرعي شهادت (ګواهي) سره ثابت شي۔

وَّلَا تَاۡخُذۡكُمۡ بِهِمَا رَاۡفَةٌ: مطلب دا چه ددے حکم په نافذ کولو کښې د زناکارو سره هیڅ نرمي او رعایت مۀ کوئ او په دوی باندے زړه مۀ سیزئ او شفقت پرے مۀ کوئ چه دوی ته کمه سزا ورکړئ یا بیخي ورته سزا ورنکړئ، ځکه چه د الله تعالیٰ نه هیڅوك مهربانه نشته، په همدے حد قائمولو کښې د معاشرے او ددے زناکارو فائده ده۔

فِيۡ دِيۡنِ اللّٰهِ: دلته د دین نه مراد (اِجْرَاءُ حَدِ الله) دے۔ یعنی د الله د حد په جاري کولو کښې۔ یا (فِيْ حُكْمِ اللّٰهِ)۔ د الله په حکم کښې۔

اِنۡ كُنۡتُمۡ تُؤۡمِنُوۡنَ: پدے سره ایمان والا راتیزوي د الله تعالیٰ د حدودو په نافذ کولو۔ ځکه چه څوك په الله تعالیٰ او په آخرت ایمان لري هغه له پکار دي چه د الله تعالیٰ په طاعت او د هغهٔ د حکم په جاري کولو کښې مضبوط وي۔ او آخرت ئے ذکر کړو اشاره ده چه تاسو خو اُوس په حدودو کښې نرمي کوئ خو د آخرت په ورځ چه کومه سزا ده په هغے کښې به د الله د عذاب نه څنګه بچ شئ۔ رسول الله ﷺ ددے حدودو په باره کښې څومره سختئ سره عمل کونکے وو، هغه فرمائي:

[لَوْ سَرَقَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ لَقَطَعْتُ يَدَهَا]

(بخاری فی الانبیاء باب ٥٤، والمغازی باب ٥٣ والحدود باب ١١) ومسلم فی الحدود حدیث ٩)

که (زما لور) فاطمه بنت محمد غلا وکړي نو زۀ به د هغے نه خامخا لاس پریکوم)۔

او دا دلیل دے چه څوك شرعي حدود نۀ نافذ کوي پس د هغے نه چه د هغے په نافذولو قادر وي هغوي د لوی خطرے سره مخامخ دي۔

وَلۡيَشۡهَدۡ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ: دا ددے دپاره وائي چه عام خلك هم ددے نه عبرت واخلي او په حدودو کښې ډیر عبرت پروت وي۔ او بله دا چه کله یو پټ ځای کښې سزا ورکړے شي نو مجرمان به دومره نۀ شرمیږي، او دا حکم په ټولو حدودو او قصاص کښې دے چه د خلکو په وړاندے به جاري کولے شي۔

طَآئِفَةٌ نه مراد د علاقے څه کسان دي، د ټول ملك خلك راجمع کول ضروري نۀ دي۔

اَلزَّانِیُ لَا یَنۡکِحُ اِلَّا زَانِیَۃً اَوۡ مُشۡرِکَۃً وَّالزَّانِیَۃُ
زناکار سړے نکاح نهٔ کوی مگر زناکارے ښځے سره یا د مشرکے ښځے سره او زناکاره
لَا یَنۡکِحُهَاۤ اِلَّا زَانٍ اَوۡ مُشۡرِکٌ ۚ وَحُرِّمَ ذٰلِکَ عَلَی الۡمُؤۡمِنِیۡنَ ﴿۳﴾
ښځه نکاح نهٔ کوی ددے سره مگر زناکار سے یا مشرك او حرام کړے شویدے دا کار په مؤمنانو۔

تفسير : پدے آیت کښې دویم قانون دے [حُرْمَةُ نِكَاحِ الزُّنَاةِ وَالزَّوَانِيْ يا - بَيَانُ تَحْرِيْمِ نِكَاحِ الزَّانِيَاتِ] د زناکارو سړو او ښځو سره نکاح حرامه ده۔ لیکن د جمهورو په رایه سره د زناکارو سره نکاح جائز ده مثلًا يو ے زنانه نه زنا وشوه او توبه ئے لا نهٔ ده وېستلې او يو پاکدامن انسان د هغے سره نکاح کول غواړی نو د هغوی په نظر دا کار جائز دے، د هغوی سره هيڅ دليل نشته سوئ د يو مجمل آيت نه چه روستو راځی (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ) وائی چه ايامٰی عام دے چه زناکار وی او که نهٔ۔ نو هغوی ددے آيت داسے تفسير ونه کړيدی چه د آيت نه ئے يو ه مُعَمّه جوړه کړيده۔ ليکن جواب دا دے چه ددے دواړو آيتونو هيڅ تعارض نشته بلکه دواړو کښې جدا جدا معانی پرتے دی، هلته وائی چه د بی وادهٔ سره نکاح وکړه او دلته وائی چه دا شرط دے چه زناکار به نهٔ وی۔

او بل طرفته د ابوبکر صدیق، علی بن ابی طالب، ابن مسعود ﷺ رايه ده او په ائمه وُ کښې د امام احمدؒ او روستو د ابن حزمؒ، شيخ الاسلام ابن تيميةؒ، ابن القيمؒ وغيره ائمه کرامو دے چه د زناکارو سره نکاح حرامه ده۔ خو هغه زناکاره او زناکار چه هغه په زنا مشهور وی او اُوس هم په زنا پسے گرځی او توبه ئے نهٔ وی وېستلی نو دا که هر څومره ستا خوښه وی، او مالداره او حسينداره وی خو نکاح ورسره حرامه ده، که چا ورسره نکاح وکړه نو هغه به هم زناکار حسابيږی۔ او که جائز ئے ورته ووئيله نو مشرك کيږی۔

او که يوے زنانه يا سړی نه يو کرت زنا وشوه او بيا ئے توبه وېستله نو د هغے سره په اجماع د مسلمانانو نکاح بيخی جائز ده، ځکه چه دا يو ه گناه وه چه ددهٔ نه وشوه او بيرته ئے توبه وېستلې ده نو دا پاك شويدے۔

دلائل د حرمت : ۱- يو دا آيت دے۔ ﴿وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ يعنی دا نکاح د زناکارو سره حرامه کړے شويده په ايمان والو۔

۲- سورة النساء آيت (۲٤) کښې دی ﴿مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسَافِحِيْنَ﴾ او د زنانو په باره کښې

فرمائی : ﴿مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ﴾ (۲۵ آیت)

۳- او په سورة المائده آیت (۵) کښې دی ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ نو ددې نه مراد دا دې چه مؤمنه او کتابيه به عفيفه (پاکدامنه) وی، هله به ورسره نکاح جائز وی۔

٤- ډير احاديث پدې دلالت کوی یو شان نزول ددې آیت دې۔

لکه د ابو مرثد الغنوی ﷺ په قصه کښې راغلی چه دې رسول الله ﷺ مقرر کړې وو چه مکې ته څه او هلته نه مؤمنان قيديان راتښتوه۔ دې وائی چه زۀ مکې ته راغلم هلته د شپې په تر ګمئ (د سپوږمئ په رڼړا) کښې روان وم چه یوې زنانه ولیدم چه عناق د هغې نوم وو (او دا زنانه په جاهليت زمانه کښې د ابو مرثد يارة وه) نو هغې وليدو، آواز ئې ورته وکړو چه (تَعَالَ يَا أَبَا مَرْثَد) اې ابو مرثده ! راځه ما سره شپه تيره کړه۔ نو هغه ورته وويل: مونږ ایمان راوړیدې او ستا دا خبرې ختمې شویدی، اسلام زنا حرامه کړیده۔ نو هغې خلکو ته آواز وکړو چه راشئ ابو مرثد ستاسو قيديان تښتوی نو خلك ما پسې راروان شو، زۀ یو غار ته ننوتم، خلك راغلل او د هغې دپاسه ئې په ما باندې متيازې وکړې، خو زۀ نۀ خوزیدم، آخر دا چه مدينې ته راورسيدم، ما د رسول الله ﷺ نه مطالبه وکړه چه زۀ د عناق سره نکاح کول غواړم؟ رسول الله ﷺ غلې شو نو الله تعالیٰ دا آیت نازل کړو۔ نو رسول الله ﷺ د آیت په آخر کښې وفرمايل: [فَلَا تَنْكِحْهَا] ددې سره نکاح مۀ کوه۔

(ابو داود فی النكاح باب ٤، والترمذی فی تفسير سورة ٢٤، باب ١ وحسنه، والنسائی فی النكاح باب ١٢، والحاكم وصححه والبيهقی وغيرهم وحسنه الالبانی)

د عبد الله بن عمرو بن العاص ﷺ نه روايت دې چه یوه ښځه وه چه نوم ئې ام مهزول وو هغې به زنا کوله او دا به ئې وئيل چه څوك ددې سره نکاح کوی نو خرچې نه خلاص دې (يعنی نفقه ئې په ما باندې ده)۔ نو د رسول الله ﷺ د ملګرو نه یو سړی اراده وکړه چه هغه په نکاح واخلی نو الله تعالیٰ دا آیت نازل کړو۔

(احمد (٦٤٨٠) والنسائی والحاكم وصححه واسناده حسن)

او کوم مفسرين چه دا خبره کوی چه دا آيت ددې یوې ښځې پورې خاص دې نو دا بيخی بې دليله خبره ده۔

عقلی دليل : کله چه ښځه زناکاره وی نو ددې عيب په خاوند باندې لګيږی، په خاوند کښې د هغې خباثتونه راځی، ددۀ عفت پدې زنانه نۀ راځی، او دۀ کښې هم د زنا

میلان پیدا کیږي، بیا په بچو کښې دا مرض راځي.
پدې وجه باندې عبد الله بن عباس ﷺ فرمائي :
[مَا بَغَتِ امْرَاَةُ نَبِيٍّ قَطُّ] هیڅکله د یو نبي بي بي زنا نهٔ ده کړې. (ابن ابي حاتمؒ، ابو الشیخ، ابن عساکرؒ) او دا کار دیاثت (دیوث توب) دې او دیوث باندې جنت حرام دې.

د جمهورو مفسرینو تاویلات :

۱- بعض وائي چه دا آیت منسوخ دې په آیت (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى) سره لیکن په نسخ باندې هیڅ دلیل نشته.
۲- دویم : د نکاح نه مراد زنا ده. یعني د زناکار سړي رغبت او مینه په زنا کولو کښې د زناکارې ښځې سره وي. یعني د غلطې ښځې غلط ملګرې وي او د غلط سړي غلطه ښځه ملګرې وي. (وَحُرِّمَ ذٰلِكَ) او دا زنا حرامه ده په ایمان والو. لیکن ددې تفسیر فائده کمه ده بلکه نشته. ځکه چه دا خو واقعي خبره ده نو ددې ذکر کول د فائدې نه خالي دي لکه ددې مثال دا دې چه خوړونکې نهٔ خوري مګر خوراك.
۳- یعض وائي چه لَا يَنْكِحُ نفي په معنیٰ د نهي سره ده یعني زناکار دې نکاح نهٔ کوي مګر د زناکارې سره او بیا دا نهي هم منسوخ شوه.
٤- زمونږ بعض مشائخ داسې تفسیر غوره کوي چه پدې آیت کښې اکثري عادت د بد کارو ذکر دې او دا داسې دې لکه د اَلْخَبِيْثَاتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ په شان. او مطلب دا دې چه زناکار سړې عادةً نکاح نهٔ کوي مګر د زناکارو ښځو سره کله چه دغه عمل کوي او ګناه ئې ګنړي یا دا بل جانب مشرك دې کله چه دا عمل جائز ګنړي. او دغه شان د زناکارو ښځو عادت دا دې چه د هغوی زناکار سړي یا مشرك خوښ وي (کله چه هغه عمل جائز ګنړي) یعني د زناکارو به د یو بل سره تعلق وي د نکاح او د غیر نکاح. بد کار سړي نیکه ښځه غالباً نهٔ وي خوښه او د بد کارې ښځې فاسق او ګیر خرئیلي خوښ وي.
وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ: یعني دا عادت جوړول او دا تعلق لرل په مؤمنانو حرام کړې شویدي یعني د دوی سره دې دوستانه نهٔ لري دې دپاره چه دوی دا خباثت پریږدي یا د معاشرې د پاکانو نه جدا شي.
او که عادت نهٔ جوړوي او کله نا کله د زناکارې ښځې سره نکاح وکړي نو جائز ده. لیکن دا تفسیر هم ضعیف دې او پدې کښې د اکثریت نه متأثر کیدل دي.

حقه دا ده چه دلته الله تعالیٰ د زناکارو سړو او ښځو سره د نکاح کولو نه منع کړیده او چا چه دا وکړه نو هغه به د زناکارو نه حسابیږی. او پدے وخت کښې به معنیٰ دا وی: زناکار سړے نکاح نهٔ کوی مګر د زناکارے ښځے سره یعنی څوك چه پاك وی او د زناکارے سره نکاح وکړی نو دا به زناکار شمار شی نو دے ته زانی په اعتبار د مَا یَؤُوْلُ اِلَیْهِ (یعنی آینده) سره وئیلے شویدے. نو که دے زانیه زنا حرامه ګڼړله نو زناکاره ده او که هغه ئے حلاله ګڼړله نو بیا مشرکه ده.

وَّالزَّانِیَةُ: د اول صورت برعکس، یوه زنانه پاکه ده او د یو زناکار سړی یا مشرك سره نکاح وکړی نو دا به پدے نکاح سره زناکاره وګرځی.

وَحُرِّمَ ذٰلِكَ: یعنی دا نکاح د زناکارو سړو او ښځو سره په ایمان والو باندے حرامه ده. او همدا ظاهر تفسیر دے. او ددے تفسیر نه ښائسته فائده هم راوځی هغه دا چه کله زناکارے سره څوك نکاح نهٔ کوی نو هغه به د زنا نه منع شی، او دا به وائی چه ما به آینده کښې څوك په نکاح نهٔ اخلی.

نو پدے آیتِ کریمه کښې مقصد د زنا بدی او د زنا کارو سپکاوے او رذالت بیانول دی، او ایمان والا منع کول دی چه تاسو به داسے کار نهٔ کوئ.

وَالَّذِیْنَ یَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ ثُمَّ لَمْ یَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ
او هغه کسان چه ولی (بد نامه لګوی) په پاکدامنو نفسونو باندے بیا نهٔ راوړی څلور
شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِیْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ج وَاُولٰٓئِكَ
ګواهان نو اُووهئ دوی لره اتیا دُرے او مهٔ قبلوئ دوی لره ګواهی هیڅ کله او دا کسان
هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٤﴾ اِلَّا الَّذِیْنَ تَابُوْا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
هم دوی نافرمان دی. مګر هغه کسان چه توبه ئے اُوویستله روستو ددے نه
وَاَصْلَحُوْا ج فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿٥﴾
او برابر ئے کړو عمل خپل نو یقیناً الله تعالیٰ بخونکے رحم کونکے دے.

تفسیر: په دے آیتِ کریمه کښې دریم حکم د حد قذف (یعنی د زنا د تهمت لګونکی) حکم بیان شوے. او دده دپاره درے قسمه سزا ګانے خودلے شویدی. د آیت معنیٰ دا ده

چه که څوك په يو آزاد، بالغ او پاكدامن مسلمان نارينه يا زنانه باندے د زنا تور وتړی چه تا زنا كړيده، نو اسلامی شريعت ددهٔ نه دا مطالبه كوی چه هغه دے د خپلے دعوے په رشتين والی باندے څلور گواهان پيش كړی، كه چرے دا كار نشی كولے نو حاكم وخت به دے اتيا (۸۰) دُرے ووهی چه ولے په معاشره كښ داسے گنده خبرے خوروی. دويمه سزا دا ده چه ددهٔ عدالت به ساقط شی، او ددهٔ گواهی به په معمولی څيز كښ هم نهٔ قبليږی، تردے چه توبه كړی او خپل حالت برابر كړی. د ائمه كرامو مالكؒ، شافعیؒ، او احمدؒ همدا مذهب دے، يعنی د توبه كولو نه پس به ددهٔ گواهی قبليږی، او همدا قول غوره دے، ځكه چه توبه هره گناه ختموی، لكه چه د صحيح حديث نه ثابته ده.

امام ابوحنيفةؒ وائی چه د توبه ويستلو نه پس به دا سړے فاسق نهٔ پاتے كيږی، ليكن ددهٔ گواهی به هيڅ كله نهٔ قبليږی. قاضی شريحؒ او ابراهيم نخعیؒ هم دا رائے لری، ليكن دُرے وركول د هيچا په نيز په هيڅ حالت كښ هم نهٔ ساقطيږی.

البته د جمهورو علماؤ رائے داده چه څوك په كافر سړی يا ښځے باندے د زنا تهمت وتړی او څلور گواهان پيش نهٔ كړی نو دهٔ له دُرے نهٔ وركولے كيږی. زهریؒ، سعيد بن المسيبؒ او ابن ابی ليلیٰؒ وائی چه په دهٔ به هم حد جاری كيږی.

دغه شان د جمهورو رائے داده چه غلام له به صرف څلويښت كوړے وركولے كيږی. او د ابن مسعودؓ، عمر بن عبد العزيزؒ او قبيصةؒ وغيره په نيز به دهٔ له هم اتيا (۸۰) دُرے وركولے كيږی. امام قرطبیؒ ليكی چه د علماؤ اجماع ده چه كه يو آزاد انسان په يو غلام باندے د زنا تهمت ولگوی نو دهٔ له به د كوړو سزا نهٔ وركولے كيږی، د بخاری او مسلم روايت دے چه كوم شخص په خپل غلام باندے د زنا تهمت ولگوی په دهٔ به د قيامت په ورځ حد جاری كولے شی.

(بخاری فی الحدود باب ٤٥، ومسلم فی الايمان حديث ۳۷) (فتح البيان)

فائده : ددے آيت نه استنباطاً دا ثابتيږی چه يو مؤمن باندے د زنا تهمت لگول چه لا د هغهٔ نه واقع كيږی هم، دومره لويه سزا ده چه دے انسان ته دُرے وركوی، گواهی ورله نهٔ قبلوی، او فاسق ورته وائی.

نو د هغه چا به څومره لويه سزا وی چه په يو متقی مؤمن باندے دا تهمت لگوی چه دے جاسوس دے، يا د كافرو دپاره كار كوی، يا ئے دومره دومره پيسے واخستے، يا كافر او مرتد دے. الله تعالیٰ به ورسره ډير زر او سخت حساب وكړی.

یَرْمُوْنَ: رمی ویشتلو ته وئیلے شی، دلته ترے ویشتل دی په زنا سره۔
اَلْمُحْصَنٰتِ: د اِحصان پنځه شرطونه دی، یا په پنځو څیزونو سره اِحصان حاصلیږی۔ (۱) اسلام۔ که کافرے ته زناکاره وویل شوه، نو په ویونکی به حد نهٔ وی۔ (۲) عقل۔ (۳) بلوغ۔ (٤) حریت (آزادی)۔ (٥) د زنا نه پاکوالے۔ یعنی چه یوه زنانه په زنا مشهوره نهٔ وی بلکه عفیفه وی۔ او په اجماع د مسلمانانو سره د سړو د اِحصان دپاره هم دغه شرطونه دی۔
خو اکثر په زنانو تهمتونه لګیږی پدے وجه ئے زنانه ذکر کړے، او بله دا چه دا آیتونه د عائشه رضي الله عنها د تهمت په باره کښې نازل شوی وو نو ځکه ئے زنانه ذکر کړے۔
بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ: که څلور ګواهان پیش کړی نو بیا خو ګناهګار نهٔ دے بلکه زانی به راګیریږی۔
د زنا په باب کښې الله تعالیٰ څلور ګواهان ضروری کړل، حکمة دا دے: دے دپاره چه زنا باب پټ پاتے شی ځکه چه څلور ګواهان په یو سړی او ښځه باندے په یو ځای ور اوریدل او د هغوی لیدل ډیر کم کرت واقع کیږی نو ددے وجه نه به دا مسئلے میدان ته ډیرے نهٔ راځی، که یو یا دوه کسان ګواهان مقرر شوی وے نو د زنا حادثے به مخے ته زیاتے راتللے نو تقریباً چه هره ورځ به حدونه قائمیدلے۔
او دا ګواهان د الله تعالیٰ د غیرت د وجه نه مقرر شویدی۔
اِلَّا الَّذِیْنَ: د جمهورو په نیز دا اِستثناء ده د دوه څیزونو نه، یعنی کله چه توبه وباسی نو ګواهی به ئے هم قبلیږی او فاسق به هم نهٔ حسابیږی۔ او همدا حقه ده او داسے اِستثناء د قرآن په نورو آیتونو کښې هم راغلے ده لکه ﴿اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِیْنَ یُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ﴾ (المائده: ۳۳) بیا وائی: ﴿اِلَّا الَّذِیْنَ تَابُوْا﴾ او دا خبره خو یقینی ده چه دا استثناء مخکښې تولو کارونو ته راجع ده نو دغه شان دلته هم ده۔ زجاجؒ وائی چه قاذف د کافر نه په جرم کښې سخت نهٔ دے کله چه هغه توبه وباسی او عمل برابر کړی ګواهی ئے قبلیږی، نو پکار ده چه ددهٔ ګواهی هم قبوله کړے شی۔ (فتح البیان)
او فقهاءِ احناف وائی: دا استثناء د (اَلْفَاسِقُوْنَ) نه ده۔ یعنی صرف فاسق به ورته نهٔ وئیلے کیږی او هرچه ګواهی ده نو هغه به ئے نهٔ قبلیږی۔ لیکن دا قول غوره نهٔ دے۔ او امام بخاریؒ په ((کتاب الشهادة)) کښې د ډیرو سلفو نه اقوال نقل کړیدی چه هغوی به د توبے نه روستو د قاذف ګواهی قبلوله۔ د عمر فاروق ﷛ په خلافت کښې درے کسانو په

مغیره بن شعبه ﷛ باندے د زنا تهمت ولګولو نو عمر فاروق ﷛ هغوی ته حد ورکړو او بیا ئے هغوی ته ووئیل چه که تاسو توبه وباسئ نو زهٔ درله ګواهی قبلوم۔

او ددے نه دا هم معلومه شوه چه که څلور ګواهان نهٔ وی او ګواهی ورکړی نو ګواهانو باندے به حد قذف قائمولے شی لکه عمر فاروق ﷛ دغه شان وکړل او هیڅ صحابیؓ ددے نه مخالفت ونکړو۔ (فتح البیان)

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ
او هغه کسان چه اُولی ښځے خپلے او نهٔ وی دوی لره ګواهان مګر نفسونه د دوی
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍ م بِاللّٰهِ لا اِنَّهٗ لَمِنَ
نو ګواهی د یو تن د دوی څلور ګواهانے دی په قسم د الله باندے چه یقیناً دا خامخا د
الصّٰدِقِيْنَ ﴿٦﴾ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ
رشتینو نه دے۔ او پنځمه ګواهی دا ده چه لعنت د الله تعالیٰ دے وی په دهٔ باندے که
كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
وے دا د دروغژنو نه۔ او دفع کوی د هغے نه عذاب لره دا خبره چه ګواهی اُوکړی څلور
شَهٰدٰتٍ م بِاللّٰهِ لا اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿٨﴾ وَالْخَامِسَةَ
ګواهیانے په قسم سره په الله باندے چه یقیناً دا خامخا د دروغژنو نه دے۔ او پنځم ځل (به
اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ
وائی) چه غضب د الله تعالیٰ دے وی پدے ښځه باندے که چرته وی دا (سړے) د
الصّٰدِقِيْنَ ﴿٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ
رشتینو نه۔ او کچرے نهٔ وے فضل د الله تعالیٰ په تاسو باندے اور حمت د هغه
وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠﴾
او یقیناً الله تعالیٰ توبه قبلونکے حکمتونو والا دے۔

تفسیر: څلورم حکم د لِعان ذکر دے۔ او دا هم ناشنا حکمت لری چه تفصیل ئے دا دے

: کـه یـو تن پردیٔ ښځه په زنا ولیده، ګواهان ورسره نشته یا شته نو دهٔ باندے ضروری نهٔ ده چه خامخا به ګواهی ورکوی، په دهٔ باندے هیڅ حرج نشته که قاضی ته د هغه حال ونـهٔ وائی او کـه حال وائی نـو څلور ګواهان به راوړی۔ اُوس که یو تن خپله ښځه په زنا ولیدلـه نـو کـه څلـور ګـواهـان پیدا کوی او بیا قاضی ته د هغے کار حواله کوی نو بس ښځـه بـانـدے بـه رجـم راځـی لیـکـن کـه څلـور ګواهان نهٔ وی او دهٔ ته دا خبره عیب هم ښکاری چه نور خلك څنګه د خپلے ښځے په زنا راخبر کړی نو که دا غلے کینی برداشت نشی کـولے او که قاضی ته حال وائی نو دلتـه ورسره ګواهان نشته قاضی ورله اتیا درے ورکـوی نـو سـری تـه بـه دوه عذابونه ملاوٌ شی یو دا چه ښځے ئے زنا وکړه، زړه ئے جوش کـوی، او بـل دپاسه د هغے په ځای دهٔ ته اتیا درے ملاوٌ شوے، نو اسلام دا ظلم نهٔ برداشت کـوی پـدے وجـه د لـعـان حـکـم ئے راولیږلو۔ چه یا خو به ښځه د خپلے زنا اقرار وکړی که اقرار نـهٔ کـوی نـو دواړه به د قاضی مخامخ پنځه پنځه قسمونه وکړی چه قسم په الله دا دروغ وائی۔ نـو پتـه بـه ونـهٔ لـګـی چه کوم یو دروغجن دے، صرف الله ته پته ولګیده او آخـرت تـه بـه وسپارلے شی چه الله به په دواړو کښ مجرم ته سزا ورکړی او په دنیا کښ ئے سزا دا ده چه ښځه به د سړی نه همیشه دپاره جدا کیږی، او د مور او خور په شان به ترے جدا وی۔

نو لعان حکم د ډیر حکمت نه ډکه ده۔

شان نزول

ددے آیتـونـو د شان نزول پـه بـاره کـښ مـحـدثـینـو کرامو د هِلال بن امیـه انصاریؓ مشـهـوره واقعه بیان کړے ده۔ امام احمدؒ او بخاریؒ او مسلمؒ وغیره د ابن عباس ﷺ نه چه کوم روایتونه نقل کړی، د هغے خلاصه داده چه هلال بن امیه ﷺ یو شپه د پټی نه کور تـه واپس راغے نو دٔ خپلے ښځے خوانه ئے یو پردئے سړے اولیدهٔ، او په خپلو غوږونو ئے هم د دواړو خبرے واوریدے۔ صباله ئے رسول الله ﷺ تـه هـغـه څهٔ بیان کړل کوم ئے چه لیدلی وو، نـو په نبی ﷺ بـانـدے دا خبره ګـرانـه ولګیده او سوچ ئے اوکړو چه که هلال بن امیه څلـور ګـواهـان رانـهٔ وړی نو دے به اتیا (۸۰) دُرے وهلے کیږی۔ هلال د نبی ﷺ په تندی بـانـدے دا خبره مـعـلـومه کړه او وئیلے یا رسول الله! زهٔ رشتینے یم او زما امید دے چه الله تعالیٰ به زما مشکل خامخا حل کوی۔

په يو روايت كښې راغلي دي چه رسول الله ﷺ هلال بن اميه ته ووئيل چه كه تهٔ د خپلے دعوے په رشتيـن والي څلـور گـواهان پيش نهٔ كړے نو تاله به دُرے دركړے شي، نو لږ وخت پس دا آيتونه نازل شو، او نبي ﷺ هغـه ښځې پسے جواب اوليږهٔ، او پورته د لِعان چـه كومه طريقه ښودلے شوے ددے مطابق هلال د خپل رشتين والي گواهي ورکړه، بيا ښـځې ته اووئيلے شو، نو هغې څلور ځله د خپل خاوند د دروغژن والي گواهي ورکړه، او د پنځم ځل نه مخكښې بنده شوه او د زنا اقرار كول ئے وغوښتل، ليكن بيائے دا اووئيل چه زهٔ خپلـه قبيلـه نهٔ شرموومه، او دائے ووئيل چه كه زما خاوند رشتيني وي نو په ما دې د الله غـضـب وي. دے نه پس دواړه د يو بل نه جدا شو، ليكن كوم بچے چه ددے د خيټے نه پيـدا شو، هغـه دغسے وو څنگه چه رسول الله ﷺ وئيـلي وو چـه (وگورئ كه دے زنانه رنـجيـنـو سـتـرگـو والا، غټـو كـنـاټـو والا او ډكو پنډو والا بچے راوړو نو دا به د شريك بن سَـحماء نـه وي او د هـلال بـن اميـه نـه به نهٔ وي. كله چه رسول الله ﷺ خبر شو نو وے فرمايل: [لَـوْلَا مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ لَكَانَ لِيْ وَلَهَا شَأْنٌ] (البخاري في تفسير سورة ٤، باب ٣، ابو داود في الطلاق باب ٢٧)

كـه چرے قسـمـونـه نـهٔ وے خوړلے شوي نو نن به د دغه ښځې سره ما بله معامله كړے وے.

لِعان څـه ته وائي ؟ د قرآن د ظاهر نه معلوميږي چه دا (شَهَـادَاتٌ مُؤَكَّدَاتٌ بِالْأَيْمَانِ) دي، يعـني دا گواهيانے دي چه تاكيد ئے په قسمونو سره وشي نو معلومه شوه چه لعان بـه د هغه جاترمينځ كيږي چه د گواهئ قابل وي. نو كه د يو تن ښځه كتابيه وي او په هغے تهمت ولـگوي نو د هغے او ددهٔ ترمينځ لعان نشتـه. پدے كښې نورو علماؤ وئيلي دي چه (اَيْمَانٌ مُؤَكَّدَاتٌ بِالشَّهَادَاتِ) دا قسمونه دي چه تاكيد ئے په گواهئ سره وشي نو هر هغه څوك چه د قسم لائق وي نو هغه لعان كولے شي او د كافر قسم له هم اعتبار وي لهذا د كافر او د مسلمان ترمينځ هم لعان شته. ليكن اول قول غوره دے.

وَلَـمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ: يـعـنـي كـوم شـخـص چه په خپله ښځه باندے د زنا تهمت ولـگوي او په خپل رشتينوالي باندے څلور گواهان پيش نهٔ كړے شي، داسے سړي ته الله تـعـالىٰ حـكـم كړے چه هغه دغه ښځه د حاكم خواته بوځي او په هغے باندے ئے چه كوم تهمت لگولے، هغه دوباره كړي. نو حاكم به ورته ووائي چه څلور ځله گواهي وكړه چه تا چه په خپلـه ښځه كوم تهمت لگولے په دے كښې ته رشتينے ئے، او پنځم ځل به دا وائي

چه که دا دروغژن وي (يعنى زهٔ) نو په دهٔ دے د الله لعنت وي.
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ: يعنى څلور قسمونه به قائم وي په ځای د څلورو گواهانو. ليكن صرف جدائي راولي او په ښځه حد نهٔ لازمووي.
لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ: اَیْ فِيْمَا رَمَاهَا بِهٖ. يعنى دے رښتينى دے په هغه تهمت كښې كوم ئے چه په ښځه لگولے دے.
مِنَ الْكٰذِبِيْنَ: اَیْ فِي النِّسْبَةِ اِلَيْهَا. يعنى كه دے د دروغجنو نه وي په نسبت د زنا كښې ښځے ته.
وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ: اَنْ تَشْهَدَ فاعل دے د يَدْرَءُ، او د اَلْعَذَابَ نه مراد رجم دے. يعنى د ښځے نه د هغے گواهي وركول رجم دفع كوي. يعنى كه ښځه هم څلور گواهيانے وكړي چه ددے خاوند چه په دے باندے كوم تهمت لگولے، دا بهتان دے او ددے خاوند دروغژن دے، او پنځم ځل به ووائى چه كه دا رښتينے وي نو په ما دے د الله غضب نازل شي نو پدے وخت كښې به د ښځے نه رجم اړولے او دفع كولے شي.
حكمة : د سړي په جانب كښې ئے لعنت او د ښځے په جانب كښې ئے د غضب لفظ راوړو
١ - ددے يو حكمة زمونږ مشائخ بيانوي چه سړے ښيرے ډيرے نكوي نو هغه د لعنت سره اموخته نهٔ وي او ښځه چونكه د لعنتونو وئيلو سره اموخته وي، پدے وجه ښځه به غضب لفظ استعمالوي چه په هغے اثر وكړي.
٢ - ظاهر دا ده چه غضب كښې د لعنت نه معنىٰ زياته ده، لعنت كله نا كله په گناهگار مسلمان هم كيږي [لَعَنَ اللّٰهُ السَّارِقَ] او غضب سره بنده تباه كيږي. نو فرق ئے پدے وجه وكړو چه كه سړے په ښځه تهمت ولگوي نو ددهٔ جرم كم دے، صرف يو جرم د تهمت او عيب دے. او كه ښځه دروغجنه وي نو ددے جرمونه زيات دي، زنا، د خاوند بي عزتي، نسب خرابول، د خاوند مهر وړل، او دپاسه ئے پرے دروغ هم ووئيل.
حافظ ابن كثيرؒ او صاحب د فتح البيان وغيره د هغه صحابه كرامو واقعات راوړيدي چه هغوی لعان كړيدے لكه هلال بن اميه، عويمر العجلاني او عاصم بن عدي رضي الله عنهم د زياتي فائدے دپاره هغے ته رجوع وكړئ.
وَالْخَامِسَةُ: فائده : د نارينو اكثر عادت د آرام وي او خبره په دمه دمه كوي نو ددهٔ په جانب كښې ئے (وَالْخَامِسَةُ) په پيښ سره راوړو چه مستقله جمله ده، او په ماقبل باندے عطف ده. او د زنانو اكثرى عادت دا دے چه په خبرو كښې تلوار او جلتي كوي نو د هغے

په جانب کښې ئې (وَالْخَامِسَةَ) په زور سره راوړو چه د مخکښې سره متصل دے۔ اَیْ وَاَنْ تَشْهَدَ الشَّهَادَةَ الْخَامِسَةَ] چه گواهی وکړی پنځمه گواهی۔ (احسن الکلام)

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ: اَیْ بِنُزُوْلِ الْقُرْآنِ وَرَحْمَتُهٗ بِاِنْزَالِ الْاَحْکَامِ وَالْحُدُوْدِ۔

یعنی که د الله فضل نهٔ وے په نازلولو د قرآن او د هغه رحمت نهٔ وے په نازلولو د احکامو او د حدودو چه د هغې په ذریعه الله تعالیٰ مسلمانانو ته د ډیر لوی اجتماعی مشکل حل وخودلو او د دروغژن د شرمولو په ځای ئې په هغهٔ پرده واچوله چه کیدے شی په مستقبل کښې هغه خپل حالت صحیح کړی، او د الله تعالیٰ مخامخ په رشتینے زړهٔ سره توبه کړی او خپل عاقبت او انجام ښهٔ کړی، ځکه چه الله تعالیٰ توبه قبلونکے او ډیر حکمتونو والا دے۔

تَوَّابٌ: دے کښې اشاره ده چه په چا باندے حد قائم شو نو الله تعالیٰ ددے په ذریعه د هغهٔ گناهونه رژوی، ځکه چه حدود د گناهونو کفارات (رژونکی) دی۔

اِنَّ الَّذِیْنَ جَآءُوْا بِالْاِفْكِ
یقیناً هغه کسان چه راتلل ئے کړیدی په دروغ جوړولو (په عائشه رضی الله عنها باندے)
عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ؕ لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ ؕ بَلْ هُوَ
یوه ډله ده ستاسو نه، گمان مهٔ کوئ پدے باندے چه بده ده ستاسو دپاره، بلکه هغه
خَیْرٌ لَّكُمْ ؕ لِكُلِّ امْرِیٍٔ مِّنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ ۚ
غوره دے تاسو لره، دپاره د هر یو تن د دوی نه (سزا) د هغې ده چه کړے وی د گناه نه،
وَالَّذِیْ تَوَلّٰی كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِیْمٌ ﴿۱۱﴾
او هغه سړے چه را اوچت کړیدے لوئی بوج د هغې دوی نه هغه لره عذاب دے لوئی۔
لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنٰتُ
ولے نهٔ وه کله چه واوریدل تاسو دے لره چه گمان کړے وے مؤمنانو سړو او مؤمنو ښځو
بِاَنْفُسِهِمْ خَیْرًا ۙ وَّقَالُوْا هٰذَآ اِفْكٌ مُّبِیْنٌ ﴿۱۲﴾ لَوْلَا جَآءُوْ عَلَیْهِ
په یو بل باندے د خیر او ویلی ئے وے دا دروغ دی ښکاره۔ وے نهٔ راوړل دوی پدے خبره

بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ج فَاِذْ لَمْ يَاْتُوْا بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ
څلور ګواهان نو کله چه دوی رانهٔ وړل ګواهان نو دغه کسان په نیز د الله تعالیٰ هم دوی
الْكٰذِبُوْنَ ﴿۱۳﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ فِي الدُّنْيَا
دروغژن دی۔ او چرته نهٔ وے فضل د الله تعالیٰ په تاسو باندے او رحمت د هغه په دنیا
وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِيْ مَآ اَفَضْتُمْ
او آخرت کښ، خامخا رسیدلے به وے تاسو ته په هغه څه کښ چه تاسو داخل شوی یئ
فِيْهِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱٤﴾
په هغے کښ عذاب لوئی۔

تفسیر: ددے آیتِ کریمه نه د اِفْك (یعنی بهتان) مشهوره واقعه شروع کیږی۔ چه په دے کښ د منافقانو سردار عبد الله بن أبی ابن سلول په ام المؤمنین عائشه صدیقه رضی الله عنها خلاف دروغ جوړ کړل او په هغے باندے ئے د صفوان بن معطل سهمی انصاری ﷺ سره د ګناه کولو تهمت وتړلو۔

دا واقعه بخاریؒ او مسلمؒ، اهلِ سننو او نورو محدثینو دلته د ذکرشوو اتلس آیتونو د شانِ نزول په طور په تفصیل سره بیان کړیده۔

چه ددے خلاصه داده چه د مسلمانانو ښځو دپاره د پردے د فرض کیدو نه پس، نبی کریم ﷺ په (٦) هجری کال د صحابه کرامو سره د بنی المصطلق دپاره (رابغ) طرفته لاړو چه دا د مدینے منورے او جدے ترمینځه واقع دے۔ په واپسئ کښ یوه شپه مدینے منورے ته نزدے ئے پړاؤ واچولو، او سهار له روان شو۔ روانیدو نه مخکښے ام المؤمنین عائشه صدیقه رضی الله عنها د قضائے حاجت دپاره لاړه نو د هغے هار د غاړے نه وغورزیدهٔ (هغه فرمائی چه دا ما د خپلے خور آسماء رضی الله عنها نه په سوال اخستے وو دے دپاره چه زهٔ پرے رسول الله ﷺ ته ځان ښائسته کړم، لکه دا خبره په ښځه فرض ده چه خاوند ته به ډول کوی) هغه وائی چه زهٔ وریسے وګرځیدم نو د سهار په وخت کښ رسول الله ﷺ د قافلے د روانیدو حکم وکړو نو مونږ به په کجاوه کښ وړلے کیدو۔ د کجاوے د پورته کولو دپاره څلور کسان راغلل او خالی کجاوه ئے په اُوښ باندے په دے ګمان کیښوده چه ګنے زهٔ پکښ ناسته یم۔ (دوی ته دا پته ولے نهٔ لګیده؟ وجه دا ده چه یو

خو زهٔ وږه وم (تقريباً د څوارلسو کالو وه) او دويم دا چه مونږ به معمولي خوراك خوړلو پدې وجه مونږ غوښنه نهٔ وه اخستې خوارهٔ وم) او بله دا چه څلور کسان څوانان چه يوه کجاوه اُوچتوي نو هر يو دا ګمان کوي چه زور به په بل طرف باندے وي.

کله چه زهٔ خپل ځاى ته راورسيدم، پته ولګيده چه قافله تلے ده، دے وجے نه خپله لوپټه مے پسر کړه او کيناستم چه کله قافلے والو ته د هغے د نهٔ موجودګئ پته ولګی نو واپس به راشي. پدے کښې يو صحابي صفوان بن مُعَطل انصاري ﷺ د رسول الله ﷺ په حکم د دغه زمانے د دستور مطابق هلته پاتے شوے وو، يا ددهٔ دا خوئي وو چه کله به يو ځاى اُوده شو نو زر به نشو بيداريدے نو په دهٔ باندے هم ناوخته شويدے. دلته چه راورسيدو وو، نو هغهٔ عائشه صديقه رضی الله عنها ناګهانه وليده نو ﴿ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيۡهِ رَاجِعُوۡنَ ۝﴾ ئے ووئيلو (او پدے زمانه کښې حجاب نازل شوے وو او مخکښې د حجاب نه ئے ليدلے وه نو وے پيژندله) او خپل اُوښ ئے هغے ته نزدے کينولو، عائشه رضی الله عنها په هغے سوره شوه، او صفوان اُوښ پاسولو روان شو. کله چه قافلے والو ته ورسيدهٔ نو د منافقانو سردار عبد الله بن اُبي فوراً د موقعے نه فائده پورته کړه او وے وئيل چه نن دا بچه نهٔ ده پاتے شوے. او دے خبرے له ئے ښه هواء ورکړه، او په صحابو او صحابياتو کښې څلور کسان ددے افتراء نه متاثره شو او د هغهٔ سره ملګرى شو، چه د هغوئ نومونه دادي: زيد بن رفاعه، حسان بن ثابت، مِسطح بن اثاثه او حمنه بنت جحش (رضی الله عنهم). څهٔ نور خلق هم متاثره شو.

مدينے ته د راتګ نه پس دا خبر څلور واړو طرفونو ته خور شو، د رسول الله ﷺ په اهلِ بيتو او د صحابه کرامو په کورونو کښې سخته پريشاني راغله. رسول الله ﷺ عائشه رضی الله عنها او ابو بکر ﷺ ډير زيات ستومانه شو. رسول الله ﷺ هيڅ نهٔ وئيل، دا امتحان وو. عائشه رضی الله عنها فرمائي: زهٔ د هيڅ خبرے نه خبره نهٔ وم چه دا خبره دومره خوره شويده نو زهٔ بيماره شوم، رسول الله ﷺ زما په بيمارئ کښې به مخکښې ډيره مينه کوله او دے وخت کښې ئے صرف دومره ووېل چه څنګه ئے؟ نو زما شك پيدا شو چه رسول الله ﷺ ولے ډيره مينه نکوي، نو د بيمارئ د لړ ښه کيدو په حالت کښې زهٔ د مِسطح بن اثاثه د مور (اُمّ رُهْم) سره د قضائے حاجت دپاره بهر لاړم نو د مِسطح د مور خپه په لنګ کښې ونښته او راوښويده نو هغے مسطح ته ښيرے وکړے، ما ورته ووېل هغه خو بدري صحابي دے، هغه ته ښيرے مهٔ کوه. نو هغے ما ته ووېل چه تا ته څه پته

ده چه هغه خو تا پسے تهمت ترلے دے، څه تهمت دے ؟ هغه قصه ئے ورته بیانه کړه.
عائشه رضی الله عنها فرمائی : زهٔ ډیره سخته خفه شوم او بیماری مے نوره زیاته شوه، او کور ته چه راغلم، ما د رسول الله ﷺ نه اجازه واخسته چه زهٔ به پلار کره لاړه شم، هغه راته اجازه راکړه (زما غرض دا وو چه د مور نه به تحقیقات وکړم) کله چه د مور خوا ته ورغلم، ما ډیر ژړل او د هغې نه مے تحقیق کولو (نو د هغې ذهن بل طرفته لاړو د هغې په بنو باندے بد گمانی پیدا شوه چه دا مسئله به هغوی جوړه کړی وی) نو هغې راته ووئیل چه [هَوِّنِیْ عَلَیْكِ] په ځان باندے آسانی راوله، ځکه هره ښځه چه ښائسته وی او د هغې ډیرے بنے وی نو بنے پرے تهمت لګوی.
عائشه رضی الله عنها فرمائی : زهٔ پلار کره وم، وحی بنده ده، رسول الله ﷺ هم پریشانه دے، زما دا گمان نهٔ وو چه په قرآن کښې به زما په باره کښې وحی نازلیږی (ځکه چه عائشه رضی الله عنها کښې تواضع زیاته وه) صرف دا گمان مے وو چه رسول الله ﷺ ته به الله تعالیٰ په خوب کښې زما صفائی وښائی. او پدے وخت کښې رسول الله ﷺ مسجد کښې هم ملګری راجمع کړل چه د هغې نه جګړه جوړه شوه رسول الله ﷺ هغوی غلی کړل، پدے کښې رسول الله ﷺ زما د پلار کور ته راغے. او ما ته ئے ووئیل : که تا دا گناه کړی وی نو اقرار وکړه، الله تعالیٰ ته توبه وباسه، الله به دے معاف کړی. او که گناه دے نهٔ وی کړی نو مونږ ته اقرار وکړه. عائشه رضی الله عنها فرمائی : پدے وخت کښې زما اوښے ودریدے او مور او پلار ته مے ووئیل چه تاسو جواب ورکړئ، هغوی ووئیل : مونږ به څه ووایو. نو ما جواب ورکړو : [فَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ اِنِّیْ بَرِیْئَةٌ وَاللهُ یَعْلَمُ اِنِّیْ بَرِیْئَةٌ لَا تُصَدِّقُوْنِیْ بِذٰلِكَ، وَلَئِنِ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِاَمْرٍ وَاللهُ یَعْلَمُ اَنِّیْ مِنْهُ بَرِیْئَةٌ لَتُصَدِّقُنِّیْ، وَاللهِ مَا اَجِدُ لَكُمْ مَثَلًا اِلَّا اَبَا یُوْسُفَ] که زهٔ تاسو ته ووایم چه زهٔ ددے کار نه بیزاره یم او الله ته معلومه ده چه زهٔ پاکه یم نو تاسو زما تصدیق نهٔ کوئ (ځکه چه ستاسو په زړونو کښې دا خبره ننوتے ده) او که زهٔ په یو کار اقرار وکړم او الله ته معلومه ده چه زهٔ د هغې نه بری یم نو تاسو خامخا زما تصدیق کوئ، قسم په الله زما او ستاسو حال د یعقوب ؑ په شان دے. (هغه وائی چه ما نه د یعقوب ؑ نوم هم هیر شو، ابویوسف مے ورته ووئیلو) چه هغه وئیلی وو ﴿فَصَبْرٌ جَمِیْلٌ وَاللهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰی مَا تَصِفُوْنَ﴾ زما دے الله تعالیٰ ته ښائسته صبر وی او د هغه نه به مدد غوارم. عائشه رضی الله عنها فرمائی : لږ وخت لا تیر شوے نهٔ وو چه په همدے کور کښې په رسول الله ﷺ باندے وحی نازله شوه، او په هغه باندے د وحی د بوج

د وجه نه خولے راغلے، کله چه ترے دا حالت لرے شو، ورے خندل نو اوله خبره ئے دا وکړه
[يَا عَائِشَةُ اَبْشِرِىْ اَمَّا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فَقَدْ بَرَّأَكِ]

اے عائشے! خوشحاله شه، الله تعالیٰ ستا صفائی نازله کړه۔ ما ته مور او پلار وویل چه پاڅیږه د رسول الله ﷺ حمد ووایه، ما وویل: زهٔ نهٔ پاڅیږم او صرف د الله تعالیٰ حمد وایم چه زما براء ت ئے نازل کړو۔ (دا د ښځے او د خاوند ترمینځ آزادی وی، پدے وجه رسول الله ﷺ ترے نهٔ دے خفه شوے) (صحیح بخاری فی الشهادات باب ۱۵، والمغازی باب ۳٤، رقم (٤٧٥٧) (٤٧٥٠) (٤١٤١) ومسلم فی التوبة حدیث ٥٦ وغیره)

نو الله تعالیٰ په دے مبارکو آیتونو کښ د عائشے رضی الله عنها او د صفوان بن معطل رضی الله عنه برائت او پاکدامنی نازله کړه، او د مدینے په غمزده ماحول کښ د خوشحالیٰ فضاء جوړه شوه۔

سیرت د ابن اسحاق او دارنګه طبریؒ او قرطبیؒ لیکلی دی چه ددے آیتونو د نازلیدو نه پس رسول الله ﷺ حسان، مسطح او حمنه بنت جحش له دُرے ورکړے۔

(او ددے حکمة دا دے چه په حد سره د دوی ګناه ختمه شی او د آخرت د سزا نه محفوظ شی)۔ او عبد الله بن ابی او نور منافقان ئے پریښودل۔ دے دپاره چه دوی ته الله تعالیٰ مکمّله سزا په آخرت کښ ورکړی۔

امام العز بن عبد السلامؒ په خپل تفسیر کښ لیکی چه نبی کریم ﷺ هیچا له دُرے نهٔ دی ورکړی، ځکه چه د حد جاری کولو دپاره دلیل موجودیدل پکار دی، یا دا چه تهمت لګونکے په خپله ژبه اقرار وکړی، او د بهتان په واقعه کښ ددے دواړو نه یوه خبره هم نهٔ ده موجوده، بلکه الله تعالیٰ رسول الله ﷺ ته د وحی په ذریعه ددے خبر ورکړے وو، لیکن بعض علماؤ د مسند البزار او د طبرانی فی الکبیر او د بیهقی د سنن کبریٰ د روایتونو مطابق د امام طبریؒ پورتنے قول غوره کړیدے لیکن دغه روایتونه هم ضعیف دی، نو بس خبره تاریخی ده۔

فوائد الآیة:

عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ: یعنی یوه ډله ده ستاسو نه چه بعض مؤمنان او بعض منافقان دی۔ او منافق هم په ظاهره کښ د مسلمانانو د ډلے نه دے۔

عصبه په اصل کښ هغه ډلے ته وئیلے شی چه یو بل بانده مضبوط تړی، او ددے په تعیین کښ اختلاف دے، ځینی وائی چه د لسو نه ځلویښتو پورے کسانو ته وئیلے شی

او ځینې وائي چه د درې وو نه تر لسو پورې او بعض وائي د لسو نه پنځلسو پورې۔
لَا تَحْسَبُوْهُ: دا خطاب دې رسول الله ﷺ، سیدنا ابوبکر صدیق ﷺ، عائشه رضی الله عنها او صفوان بن معطل ﷺ او عامو صحابه کرامو ﷺ ته هم خطاب دې ځکه چه دوی هم پدې واقعه ډیر غمژن وو۔
بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ : او دا تسلی پدې طریقه ده چه اگرکه تاسو ته ددې الزام په لگولو سره سخت تکلیف ورسیدهٔ لیکن د نتیجې او انجام په اعتبار سره تاسو ته ښیگړه ورسیده هغه داسې چه پدې مصیبت باندې د صبر په وجه تاسو ته لوی اجر ملاویږی۔
او دویمه لویه فائده داده چه د عائشې رضی الله عنها برائت الله تعالیٰ د اُوو آسمانونو دپاسه نه په قرآن کریم کښې نازل کړو، او تر د دنیا د باقی ژوند پورې د هغې عفت او پاکدامنی د مسلمانانو په زړهٔ او دماغو باندې ثبت کړه۔ او عامو مسلمانانو دپاره دا حکم د الله همیشه دپاره شریعت جوړ شو او هغوی ته پکښې آداب وخودل شو، سیوا د هغه رافضی شیعه گانو نه چه هغوئ د قرآن کریم تکذیب کوی او د عائشې رضی الله عنها په خلاف په هغې بهتان لگوی۔ په دروغژنو دې د الله لعنت وی۔
لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ: یعنی بهتان په گناه کښې چه چا څومره برخه اخستې ده هغومره گنهگار دې، چا ابتداء کړیده او چا یو کس ته خبره ښکاره کړیده او چا ډیرو کسانو ته او چا په ظن باندې عمل کړیدې او چا یقین کړیدې۔
تَوَلّٰى كِبْرَهٗ: ﷺ یعنی تصرف ئې کړیدې په غټه گناه کښې۔ ﷺ یا واکداری او مشری ئې کړیده د لوی گناه۔ ﷺ اَیْ تَحَمَّلَ مُعْظَمَهٗ فَبَدَءَ بِالْخَوْضِ فِيْهِ وَاَشَاعَهٗ ۔ یا غټه خبره ئې بار کړیده او په هغې کښې ئې شروع کړیده (او په هغې کښې ننوتې دې) او هغه ئې خلکو کښې خوره کړیده۔ چه ددې نه مراد ابن سلول دې چه ددهٔ کرسئ خرابه شوې وه نو ځکه ئې دا قسم فسادونه کول چه رسول الله ﷺ او د هغه کورنئ سپکه کړی۔ (فتح البیان)
ﷺ یا را اُوچت کړیدې لوی بوج د گناه۔
كِبْرَهٗ: دا ضمیر یا (اِفْك) ته راجع دې۔ یا اِثم (گناه) ته۔
لَوْلَا اِذْ سَمِعْتُمُوْهُ : اُوس الله تعالیٰ ایمان والو ته دینی او اخلاقی ادب او تربیت ورکوی او دوی ته دا احساس ورکوی چه تمام مسلمانان خپلو کښې وروڼه وروڼه دی، او زنانه د دوئ خویندې دی، او اسلام د دوئ نه غواړی چه لکه څنگه چه په دوئ کښې هر یو کس خپل ځان پاکدامن گنړی، نو د نورو په باره کښې هم د دوئ داسې گمان کول پکار

دی، او که چرے یو بد اصلہ منافق په دوئ کښ د چا خلاف تهمت ولګوی نو ددے تصدیق دِے نهٔ کوی، بلکه په همغه وخت هغه رد کول پکار دی، او دا وئیل پکار دی چه دا په یو مسلمان وروریا خور باندے الزام لګول دی، او خاصکر چه کوم بهتان د نبی کریم ﷺ د پاکیزه بی بی سره متعلق وی، ددے دپاره خو د مسلمان په خپل زړهٔ او دماغو کښ هډو ځای نهٔ دی ورکول پکار۔

لَوْلَا: دا داخل دے په (ظَنَّ الْمُؤْمِنُوْنَ) باندے۔ یعنی مؤمنانو ولے په خپلو همجنسو مؤمنانو باندے د خیر ګمان نهٔ کولو کله چه تاسو دا خبر واوریدهٔ۔

او ددے ځای نه نهه رتنے او زورنے دی تر (سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ) آیت (۲۱) پورے۔

بِاَنْفُسِهِمْ: مؤمنانو ته ئے اَنْفُس (د دوی ځانونه) وویل، اشاره ده چه بل مؤمن داسے وګڼره لکه خپل ځان، که تهٔ بالفرض د عائشے رضی الله عنها سره یواځے په یو ځای کښ پاتے شوے بلکه که د خپل استاذ د بی بی سره پاتے شوے نو آیا ستا په زړهٔ کښ به څه غلط خیال راغلے وے، هیڅکله نهٔ، بلکه تا به د هغے د مور په شان احترام کولے، نو دغه شان د بل په باره کښ هم ګمان وکړه۔

او حسنؒ وائی : د اَنْفُسهم معنیٰ ده (بِاَهْلِ دِیْنِهِمْ) په خپل دین والو باندے۔ ټول مؤمنان د یو نفس په شان دی ځکه چه په ایمان کښ ټول شریك دی۔ یا د انفس نه مراد ورونه دی (نحاسؒ) (فتح البیان)

اِفْكٌ مُّبِیْنٌ: ښکاره دروغ ځکه دی چه د مؤمن ظاهری حال د ایمان او د تقویٰ او د عفت (پاکدامنئ) دے، نو هسے په یو ځای کښ د یوے زنانه سره یواځے کیدلو سره څنګه د هغه په باره کښ بد ګمانی وکړے شی۔

لَوْلَا جَآءُوْ: په دے آیتِ کریمه کښ مسلمانانو ته د یو تشریعی حکم تعلیم ورکړے شوے چه هر کله عبد الله بن اُبَیْ دا خبره په خپله ژبه وکړه، نو پکار دا وه چه مسلمانانو د هغهٔ نه څلور ګواهان غوښتلی وے، او هغهٔ څلور څهٔ چه یو ګواه هم پیش نهٔ کړے شو، نو د هغهٔ دروغ هغهٔ طرفته واپس کول پکار وو، او په هغهٔ باندے د بهتان لګولو حد جاری کول پکار وو، لیکن مسلمانانو داسے ونهٔ کړل، دے وجے نه په دے آیتِ کریمه کښ دوئ له رټنه ورکړے شوے چه تاسو دا منافق ولے رشتینے وګڼړلو، په اسلامی معاشره کښ مو دهٔ له د شر خورولو موقع ولے ورکړه ؟۔

یا پدے آیت کښ زجر دے منافقانو ته او دا د مخکښ حکم دپاره علت دے یعنی هر کله

چه دوی څلور گواهان نشي پیش کولے نو بغیر د شرعي ثبوت نه په مؤمنانو باندے ولے د بدئ گمان کوی۔

وَلَوۡلَا فَضۡلُ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ : په دے آیتِ کریمه کښې هم مسلمانان ملامته کړے شوی او په دوئ باندے احسان هم زیاتولے شویدے چه الله تعالیٰ په خالص خپل فضل او کرم سره تاسو ته معافی وکړه، گنے کومه غلطی چه تاسو کړے ده، د الله سخت عذاب په تاسو نازلیدل پکار وو۔

فضل او رحمت څه شے دے؟

۱ - د الله فضل په تاخیر د عذاب سره دے۔ او د هغه رحمت دا دے چه معافی ئے درته وکړه او بیا ئے د توبې توفیق درکړو۔ د صحابه کرامو ﷺ پورے چه څوك خبرے کوی الله تعالیٰ پرے دومره غضب نازلوی۔ ۲ - یا د الله فضل دا دے چه منافقانو ته ئے زجر ورکړو او د هغه رحمت دا دے چه ایمان والو ته ئے ښائسته آداب بیان کړل چه دوی ته په دنیا او آخرت کښې فائده ورکوی۔ (احسن الکلام)

إِذۡ تَلَقَّوۡنَهٗ بِأَلۡسِنَتِكُمۡ وَتَقُوۡلُوۡنَ بِأَفۡوَاهِكُمۡ مَّا
کله چه راخستله تاسو دے (خبرے) لره په ژبو خپلو او وئیل تاسو په خولو خپلو هغه څه
لَيۡسَ لَكُمۡ بِهٖ عِلۡمٌ وَّتَحۡسَبُوۡنَهٗ هَيِّنًا ۖ وَّ
چه نۀ وو تاسو لره په هغے باندے علم او گمان کولو تاسو پدے باندے معمولی خبره او
هُوَ عِنۡدَ اللّٰهِ عَظِيۡمٌ ﴿۱۵﴾ وَلَوۡلَآ إِذۡ سَمِعۡتُمُوۡهُ قُلۡتُمۡ
هغه په نیز د الله تعالیٰ لویه بده خبره ده۔ او ولے نۀ وه کله چه تاسو واوریدله دا چه وئیلے
مَّا يَكُوۡنُ لَنَآ أَنۡ نَّتَكَلَّمَ بِهٰذَا ۖ سُبۡحٰنَكَ هٰذَا بُهۡتَانٌ عَظِيۡمٌ ﴿۱۶﴾
وے تاسو نۀ دی جائز مونږ لره چه خبرے وکړی پدے باندے، پاکی ده تا لره دا بهتان لوی دے۔

تفسیر : دا د (أَفَضۡتُمۡ) تشریح ده۔ فرمائی چه تاسو اخلاقی طور سره په دے معامله کښې څومره پاتے راغلئ چه دا خبر مو واوریده نو په غیر د تحقیق نه مو یو بل ته بیانولو، او دا گمان مو کولو چه دا څۀ لویه گناه نۀ ده، او گنے په خلقو کښې ددے افواه په

خوررولو سره په تاسو ذمه واري نۀ راځي، حالانکه دا خبره د الله په نظر کښې ډېره لويه وه، ددې تعلق د رسول الله ﷺ، عائشې، ابو بکر رضی الله عنهما او د نبي د کور د عزت او ناموس سره وو۔

تَلَقَّوْنَهُ: يعنې کله چه تاسو اوره وله راوړوله دغه خبره۔ يا کله چه تاسو اخستـه ديو بل نه دا خبره۔ تلقي دې ته وائي چه بعض ئې د بعضو نه نقل کړي۔ (مجاهدؒ، مقاتلؒ)

وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا : دا د اکثرو انسانانو حال دې چه ګناهونه ورته واړه ښکاره کيږي۔ امام نووي دا آيت د ورع دپاره راوړيدې چه اکثر انسانان به لويه ګناه کوي او هغه ورته معمولي ښکاره کيږي، نو دلته دا خبره دوی ته وړه ښکاره کيده چه عائشه رضی الله عنها روستو پاتې شويده (العياذ بالله) زنا به ئې کړي وي۔ او دا د الله په نيز ډېره لويه خبره ده۔

دا د ټولو ګناهونو حال دې چه يو تن به د غير الله عبادت وکړي، قبر ته به سجده وکړي او هغه ته به نذر ويسي نو يو تن به ووائي چه څه چل وشو چه دومره شور مو جوړ کړو۔ حال دا چه دا شخص د الله په نيز هميشه د جهنم لائق شو۔ الله تعالیٰ ته ګناهونه ولې لوی ښکاره کيږي؟ ځکه چه د هغهٔ صفات کامل دي، د هغهٔ محبت او کراهت کامل دې، مينه ئې زياته ده نو پدې وجه نيك اعمالو ته په اُوچته ستر که ګوري او کراهت او بغض ئې سخت دې نو ګناه هم ډېره بده ګنړي۔ نو دا د الله د اسماء او صفاتو تقاضا ده۔ زمونږ محبت او کراهت ناقص دی نو ځکه په نيك عمل ډېره خوشحالي نۀ کوو او په ګناه دومره خفه کيږو نۀ۔

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ: پدې آيت کښې دريم ادب دې ايمان والو ته چه منافقان خو پدې باندې ژبې خوزوي ليکن مؤمنانو له پکار دي چه خپلې ژبې ددې نه وساتي او پدې کښې د اول ادب نه زيات تاکيد دې، په اول کښې صرف ترغيب وو ښائسته ګمانَ کولو ته او پدې کښې ترغيب دې ښکاره انکار کولو ته۔

قُلْتُمْ: يعنې تاسو له پکار وو چه دغه بکواس او بهتان والو باندې مو خبره رد کړې وې او د هغوی تکذيب مو کړې وې۔

سُبْحٰنَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ : دا هم د (قُلْتُمْ) د لاندې دې۔ يعنې تاسو له پکار وو چه صفا مو ويلي وې چه دا د نبي د عزت او ناموس په خلاف يو سازش او بهتان لګول دي۔ لکه ځنګه ابو ايوب انصاري ﷺ ته ښځې ورويل چه خلك د عائشې رضی الله عنها په باره کښې داسې خبره کوي نو هغه سمدست ورويل : دا يقيني دروغ دي۔ او هغې ته ئې

ووېل : اے ام ایوب ! آیا تـه بـه داسـے کار وکړے؟ هغے ووېل، قسم په الله هېڅکله نهٔ، نو عائشه (رضی الله عنها) ستـا نـه ډیره غوره ده او ډیره پاکه ده او دا دروغ او لوی بهتان دے۔ نو ددے مطابق الله تعالیٰ دا آیت راولیږلو۔

سُبْحٰنَكَ : کـلـمـه د تـعـجـب دپاره ذکر کوی، یعنی ددے اِفك (دروغو) جوړونکو دپاره تـعـجـب دے۔ او پـدے مـقام کښ د الله پاکی ښکه وائی چه الله تعالیٰ ددے نه پاك دے چه خپل نبی ته بد کاره ښځه ورکړی، د خپل نبی بی عزتی نهٔ کوی۔

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُوْدُوْا لِمِثْلِهٖۤ اَبَدًا اِنْ
نصیحت کوی تاسو ته الله تعالیٰ چه واپس شئ تاسو په شان ددے ته هیڅ کله که
كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۷﴾ وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۱۸﴾
یئ تاسو مؤمنان۔ او بیانوی الله تاسو ته آیتونه او الله پو هه حکمتونو والا دے۔
اِنَّ الَّذِيْنَ يُحِبُّوْنَ اَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِى الَّذِيْنَ
یقیناً هغه کسان چه خوښوی چه خوره شی بے حیائی په هغه کسانو کښ
اٰمَنُوْا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
چه ایمان ئے راوړیدے دوی لره عذاب دردناك دے په دنیا او په آخرت کښ او الله پو هیږی
وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ
او تاسو نهٔ پو هیږئ۔ او چرے نهٔ وے فضل د الله تعالیٰ په تاسو او رحمت د هغه
وَاَنَّ اللّٰهَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۰﴾
او یقیناً الله تعالیٰ شفقت کونکے رحم کونکے دے۔

تفسیر : پـدے آیت کـښ بـل ادب دے چـه مـؤمنان ډے همیشه دپاره د بهتان تړلو نه منع شی، برابره ده که هغه د رسول الله ﷺ د بی بیانو پورے وی او که تر قیامته پورے د نورو مؤمنانو پورے وی۔

يَعِظُكُمُ اللّٰهُ : ۱ – الله تاسو ته نصیحت کوی۔ ۲ – یا منع کوی الله تعالیٰ تاسو۔

اَنْ تَعُوْدُوْا: كَرَاهَةَ اَنْ تَعُوْدُوْا۔ یعنی تاسو ته نصیحت کوی دے دپاره چه دا بده گڼړی

چه تاسو دوباره دے کار ته راواپس شئ. یا مِنۡ اَنۡ تَعُوۡدُوۡا. تاسو ددے نه منع کوی چه دے کار ته راواپس شئ.

لِمِثۡلِهٖۤ: ۱- ضمیر قذف (بدنامے لګولو) ته راجع دے. ۲- یا د بدنامے خبرے آوریدو ته راجع دے. یعنی د منافقانو نه هیڅکله داسے خبرے مهٔ اخلئ او مهٔ آورئ.

اَبَدًا: په ټول ژوند کښ.

فائده : د بدنامے لګونکی توبه کښ اختلاف دے. (۱) عمر بن الخطاب ﷺ، شعبیؒ، ضحاكؒ او اهل مدینة وائی چه ددهٔ توبه دا ده چه کومه بدنامه ئے لګولے ده په هغے کښ به ځان دروغژن کړی، چه ما دا تهمت تړلے وو او اُوس زهٔ توبه وباسم.

(۲) او یوه ډله وائی چه د هغوی نه امام مالك هم دے چه ددهٔ توبه دا ده چه خپل حال برابر کړی او خپل عمل نیك کړی او په تیره شوے ګناه پښیمانه شی او د الله نه بخنه وغواړی او آینده دپاره عزم وکړی چه بیا به داسے نکوی اګرکه خپل ځان دروغژن نکړی او د خپلے مخکنئ خبرے نه رجوع ونکړی. (فتح البیان)

وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ: پدے کښ ترغیب دے عمل کولو ته پدے احکامو باندے یعنی دا تشریعی احکام او اسلامی آداب الله تعالیٰ په دے وجه بیانوی چه تاسو نصیحت حاصل کړئ او خپله انفرادی او اجتماعی زندګی د اسلامی اخلاقو او آدابو مطابق تیره کړئ.

اَلۡاٰيٰتِ: ددے آیتونو نه مراد د قرآن کریم آیتونه دی. یا ددے نه مراد احکام او آداب دی.

عَلِيۡمٌ: پوهه دے په بندګانو، حکیم دے په احکامو رالیږلو کښ ئے ډیر حکمتونه دی.

اِنَّ الَّذِيۡنَ يُحِبُّوۡنَ: علامه قاسمیؒ لیکی چه په دے آیتِ کریمه کښ هم مسلمانانو ته یو اخلاقی تعلیم ورکړے شوے چه په اسلامی معاشره کښ که یو شخص څهٔ بده خبره واوری، نو په ده فرض دی چه دا خلقو ته بیان نهٔ کړی، ځکه چه دے سره کمزورو ایمان والو او منافقو ته په اسلامی معاشره کښ د بدئ خورولو موقع ملاویږی. داسے خلقو له چه هغوئ د مسلمانانو ترمینځه بے حیائی خورول غواړی، په دے آیتِ کریمه کښ الله تعالیٰ په دنیا او آخرت کښ د سخت عذاب دهمکی ورکړے، او مسلمانانو ته ئے وئیلی دی چه په اسلامی معاشره کښ د خرابے خبرے په خورولو سره څومره خطرناك آثار مرتب کیږی، ددے علم الله ته دے، تاسو ددے صحیح اندازه نشئ لګولے، دے وجے نه د الله له خوا تاسو له چه کوم اخلاقی تعلیم درکولے کیږی په هغے باندے په سختئ سره عمل وکړئ.

د فحشاء خورولو صورتونه

۱- یو په زنا کولو سره. ۲- د زنا ډپاره کورونه (اډے، سنیماگانے، هوټلونه) جوړول.

۳- بالقذف. په مؤمناتو باندے د زنا تهمتونه لګول. ٤- تصویرونه جوړول او هغه د خلکو مخامخ لګول. ٥- د زنانو تصویرونه خرڅول لکه په اخترونو کښې خلك دا کار کوی. ٦- غلط تصویرونه په نټ باندے شیئر کول.

۷- د الله حدود نهٔ قائمول. چه پدے سره بی حیائی عامه کیږی.

۸- دارنګه نور د فحشاء او بد کاریٔ اسباب عام کول.

عَذَابٌ اَلِيۡمٌ فِي الدُّنۡيَا: ۱- اسلامی خلیفه به هغه ته سزا ورکوی.

۲- دنیا کښې به پرے مرضونه او دردونه راولی. لکه د زناکارو او بی حیاء خلکو په بدنونو همیشه دردونه وی، او په ایډز کښې اخته وی.

يَعۡلَمُ: ۱- اَیۡ مَنۡ فِیۡ قَلۡبِهِ الۡفَاحِشَةُ. الله پو هیږی چه د چا په زړه کښې فاحشه خوره ول دی. ۲- يَعۡلَمُ عَذَابَهٗ. الله تعالیٰ ددهٔ په عذاب پو هه دے او تاسو نهٔ پو هیږیٔ.

۳-دریم مخکښې بیان شو چه الله پو هیږی چه ددے نه څو مره بد آثار پیدا کیږی.

وَلَوۡلَا فَضۡلُ اللّٰهِ: دلته الله تعالیٰ دوباره احسان زباتلے دے چه هغهٔ خالص په خپل فضل او کرم سره سمدست تاسو په عذاب کښې آخته نهٔ کړیٔ، ګنے ستاسو ګناه خو ډیره لویه وه.

بار بار خپل فضل او رحمت ذکر کوی پدے کښې اشاره ده چه د بی حیائی نه ډیر کم خلك بچ پاتے کیږی، که الله تعالیٰ تاسو رانیولے نو ټول انسانان به ئے ختم کړی وے.

فضل الله نه مراد په جلتیٔ سره په ګناه نهٔ رانیول دی او د رحمت نه مراد دا دے چه دوی ته ئے دا قسم یرے بیان کړے چه ځان وساتی.

۲- یا فضل دا دے چهٔ احکام ئے راولیږل او بندګان ئے منع کړل او رحمت دا دے چه ستاسو حفاظت ئے وکړو د فاحشے او د هغے د اشاعت نه.

د لولا جواب پټ دے [لَعَاجَلَكُمۡ بِالۡعُقُوۡبَةِ] خامخا تاسو ته به ئے په جلتیٔ سزا درکړے وے.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَتَّبِعُوۡا خُطُوٰتِ الشَّيۡطٰنِ ؕ وَمَنۡ يَّتَّبِعۡ خُطُوٰتِ
اے ایمان والو مهٔ روانیږیٔ د قدمونو د شیطان پسے او هغه څوك چه روان شو د قدمونو

الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ۭ وَلَوْلَا فَضْلُ
د شیطان پسے نو یقیناً هغه حکم کوی په بے حیایئ او په بدو کارونو او که نهٔ وے فضل
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ
د الله تعالیٰ په تاسو او رحمت د هغه نهٔ به وے پاك شوے ستاسو نه هیڅوك هیڅ کله
وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّيْ مَنْ يَّشَآءُ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۱﴾
لیکن الله تعالیٰ پاکوی چا له چه اُوغواړی او الله اوریدونکے پو هه دے۔

تفسیر : پدے رکوع کښې الله تعالیٰ نور آداب بیانوی، د بی حیائی د پیدا کیدو یوه لاره دا ده چه د شیطان پسے روان شی، د یو مؤمن نه خطائی وشوه او هغه نهٔ معاف کوی، مؤمنانو زنانو باندے تهمتونه تړی، خبیث کارونه کوی۔

نو پدے آیت کښې مسلمانانو له تعلیم ورکړے شوے چه دوئ د شیطان په نقشِ قدم باندے تللو نه ځان وساتی، ځکه چه هغه خو همیشه د خرابو کارونو حکم کوی، هغه خو غواړی چه ځهٔ خلق د هغهٔ په نقشِ قدم روان شی او د مسلمانانو ترمینځه بدئ له هواء ورکړی، دے دپاره چه د اسلامی معاشرے امتیازی صفت ختم شی او په دے کښې بدئ ته ترقی ملاؤ شی۔

خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ: پدے کښې تول گناهونه او بدعات او ظلمونه او قتلونه او تهمتونه لگول وغیره داخل دی۔

وَمَنْ يَّتَّبِعْ : ددے جزاء پټه ده۔ [فَاِنَّهٗ يَهْلِكُ] دا انسان به هلاکیږی۔ یا [فَاِنَّهٗ يَقَعُ فِي الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ] یقیناً دے به په بی حیائی او منکراتو کښې واقع کیږی۔ ځکه چه شیطان همیشه پدے کوشش کښې لگیا دے چه خلکو ته د فحشاء (بی حیائی) او هر قسم ناروا کارونو دعوت ورکړی۔

فحشاء او منکر په قرآن کښې جمع کیږی ځکه چه تول گناهونه دے ته راجع دی، فحشاء هغه کارونه دی چه د تولو اهل عقلو په نیز قبیح وی لکه دروغ ویل، بهتان تړل، بدکاری کول، عمل قوم لوط کول، زنا کول، عورت ښکاره کول۔ او منکر هغه کارونو ته وائی چه شریعت د هغے نه منع کړی وی۔

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ: پدے جمله کښې هغه مسلمانانو ته ویلے شوی دی چه هغوئ

خالص د الله تعالیٰ په فضل سره په دے بهتان لګولو کښې شریك شوی نهٔ دی، چه هغویٔ دے خپل ځان کامل اوبے ګناه نهٔ ګنړی چه هر وخت هغه مسلمانان ملامته کوی چه د هغویٔ نه دا غلطی شوے وه، بلکه د الله د فضل اقرار ډے وکړی چه هغهٔ دویٔ لره ددے ګناه نه بچ وساتل، که چرے الله نهٔ غوښتلے نو دویٔ به هم په دے ګناه کښې آخته شوی وو، ځکه چه الله چه د چا دپاره د خیر اراده وکړی هغه د شیطان په جال کښې د نښتلو نه ساتی او د نیك عمل توفیق ورکوی۔

۱ – د فضل نه مراد قرآن کریم دے چه منع کونکے دے د تابعداریٔ د شیطان نه او د رحمت نه مراد ددے سورت نازلول دی دپاره د عفت او پاکدامنیٔ، یا دا احکام نازلول دی، یا ددے نه مراد بعثت د نبی کریم ﷺ دے۔ ۲ – فضل نه مراد عصمت او بچاؤ دے د ګناهونو او بدنامو نه۔ او رحمت نه مراد توبه او د مغفرت لاره کولاویدل دی۔

مَا زَكٰى : یعنی نهٔ به وے پاك شوے هیڅ یو تن ستاسو نه هیچرے۔

❁ یا – پاك به نهٔ وے پاتے شوے د بدنامو ستاسو نه هیڅوك۔ او بعضو ددے معنیٰ په متعدی سره کړیده : [مَا طَهَّرَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ نَفْسَهٗ مِنْ دَنْسِهَا مَا دَامَ حَيًّا] ستاسو نه به هیچا خپل ځان د ګندونو نه په ټول ژوند کښې نهٔ وے پاك کړے۔ (فتح البیان)

وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّىْ : اَیْ بِاِلْهَامِهِ الْاِنَابَةَ وَالتَّوْبَةَ ۔ الله تعالیٰ پاکوی په انابت او توبے سره چا له چه وغواړی (قاسمیؒ)۔

معلومه شوه چه بنده په تزکیه او تقویٰ کښې الله تعالیٰ ته محتاج دے۔ او ددے آیت نه معلومیږی چه انسان کښې تزکیه او تقویٰ او نُور (رڼړا) د بی حیائی نه په بچ کیدو پیدا کیږی لکه دے ته ئے روستو (نُور) وئیلے دے۔

وَلَا يَاْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا
او قسم ډے نهٔ کوی خاوندان د غوره والی ستاسو نه او د فراخیٔ چه ورکړی دوی
اُولِى الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ
خپلوانو ته او مسکینانو ته او هجرت کونکو ته په لاره د الله تعالیٰ کښې
وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ؕ اَلَا تُحِبُّوْنَ
او معافی ډے اُوکړی او مخ ډے واړوی (د ملامته کولو نه) آیا نهٔ خوښویٔ تاسو

اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲﴾ اِنَّ
چه بخنه اُوکړی الله تعالیٰ تاسو ته او الله بخنه کونکے رحم کونکے دے۔ یقیناً
الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ
هغه کسان چه تهمتونه لګوی په پاکو زنانو چه غافله دی (دبے حیائی نه) مؤمنے دی،
لُعِنُوْا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۪ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۲۳﴾
لعنت کړے شویدے په هغوی په دنیا او په آخرت کښ او دوی لره عذاب لوئی دے۔
يَّوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ
په هغه ورځ چه ګواهی به کوی په دوی باندے ژبے د دوی او لاسونه د دوی او خپے د دوی
بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۲۴﴾ يَوْمَئِذٍ يُّوَفِّيْهِمُ اللّٰهُ
په هغے عملونو چه دوی به کولو۔ په هغه ورځ به پوره ورکوی دوی ته الله تعالیٰ
دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ ﴿۲۵﴾
جزا د دوی حقه او پو هیږی به چه الله تعالیٰ حق ذات دے ښکاره۔

تفسیر : پدے آیت کښ مؤمنانو ته نور درے آداب بیانوی، یعنی لوی مرتبے والا مؤمن دپاره لوی اخلاق اختیارول پکار دی۔ که د یو مؤمن نه نقصان وشو او هغه توبه ګار شو نو معاف ئے کړئ، داسے نۀ چه یو مؤمن نه یو خطاء کار وشی او تۀ ئے کافر کنړے، او همیشه دپاره ورسره ورانه کړے دا خو معاشره خرابول دی، معاشره کښ به ګناهونه هم کیږی نو هغه له توبه ویستل پکار دی او مؤمنانو له هغه معاف کول پکار دی۔

شان نزول

د آیت شان نزول سیدنا ابوبکر صدیق رضی الله عنه او بعض نور مؤمنان دی۔

بخاریؒ او مسلمؒ، ترمذیؒ، احمدؒ او طبریؒ وغیره د عائشے صدیقے رضی الله عنها نه د (بهتان د واقعے) په باره کښ یو اوږد حدیث روایت کړے، په هغے کښ راځی چه ابو بکر رضی الله عنه د مسطح بن اثاثه کفالت کولو، چه دا د هغۀ د خاله (ترور) خوی وو، کله چه مسطح د (بهتان د واقعے) په موقع د بهتان په لګولو کښ شریك شو او د الله د طرفه د عائشے

رضی الله عنها برائت راغے، نو ابو بکر صدیق ﷺ قسم وخوړلو چه اوس به دے د مسطح کفالت نۀ کوی، په دے وخت کښې دا آیت نازل شو۔ ابو بکر ﷺ چه کله دا واوریدۀ نو وے وئیل : [بَلٰی اَنَا اُحِبُّ اَنْ یَّغْفِرَ اللّٰهُ لِیْ] په الله قسم دے ! زۀ غواړم چه الله ما اوبخښی، او دوباره ئے د مِسطح کفالت جاری کړو۔

۲ – [حَلَفَ نَاسٌ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِیِّ ﷺ مِنْهُمْ اَبُوْبَکْرٍ اَنْ لَّا یَتَصَدَّقُوْا عَلٰی رَجُلٍ تَکَلَّمَ بِشَیْءٍ مِنْ هٰذَا وَلَا یَصِلُوْهُ] څه صحابه کرامو قسم وکړو چه چا د عائشے رضی الله عنها په تهمت کښې برخه اخستے ده په هغوی به هیڅ صدقه نۀ کوی او نۀ به ورسره صله رحمی کوی۔ نو الله حکم وکړو چه دوی دِے صله رحمی کوی او د مخکښې په شان دِے په هغوی خرچه کوی نو الله به دوی ته بخنه او معافی کوی۔ (ابن عباسؓ – فتح البیان)

بیا پدے آیت کښې تعمیم هم کیدے شی چه یو تن ته الله تعالیٰ فراخی ورکړه او یو مؤمن ته د هغه د یو نقصان د وجه نه غصه شو، چه زۀ به په دۀ صدقه نۀ کوم، نۀ به ورله سفارش چا ته کوم او نۀ به ورسره بل کوم احسان کوم، او قسم ئے وکړو او هغه مؤمن د خپل نقصان نه توبه ویستله نو دا مؤمن به خپله غصه ختموی او قسم به ماتوی او احسان به شروع کوی لکه ابوبکر صدیق ﷺ قسم مات کړو او کفاره ئے ورکړه او احسان ئے بیرته شروع کړو۔

وَالْمَسٰکِیْنَ وَالْمُهٰجِرِیْنَ : دا دلیل دے چه گناه سره (بغیر د شرك او کفر نه) عملونه نۀ بربادیږی، د داسے شخص سره خپلولی (صله رحمی) کول جائز دی او د هغه د هجرت په عمل کښې نقصان نۀ راځی۔

د عفو او صفحے مصداقات

۱ – وَلْیَعْفُوْا : یعنی گناه دِے ورله د زړۀ نه وباسی او بغض دِے ورسره ختم کړی۔ او صفح دے ته وائی چه په خوله دِے ورته نۀ یادوی او هغه دِے پرے نۀ ملامته کوی۔

۲ – یا عفو دا ده چه د هغه نه معافی وکړی سزا ورنکړی او صفح دا ده چه د هغه جرم هیر کړی۔ ۳ – یا عفو په فعل سره وی او صفح په زړه سره۔ یعنی عملاً دِے ورته سزا نۀ ورکوی او په زړه کښې دِے ترے خفگان نۀ کوی۔

اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ یَّغْفِرَ اللّٰهُ لَکُمْ : یعنی ته څو مره گناهګار ئے او الله تعالیٰ تا ته معافی کوی نو تۀ هم د هغه مؤمن بنده ته معافی وکړه الله به تا ته بخنه وکړی نو ابوبکر

صدیق ﷺ وویل چه آؤ زهٔ خوښوم چه ما ته الله تعالیٰ بخښنه وکړي.
اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ: پدے آیتـونـو کښې نهی ده د تهمت لګولو نه په پاك نفسونو په ذکر د تخویف اُخروی سره.
او د اَلْمُحْصَنَات نه مراد پاکدامن نفسونه دی، نارینه وی او که زنانه.
ددے آیت په باره کښې د تفسیر د امامانو ترمینځ اختلاف دے. سعید بن جبیرؒ وائی چه دا د هغه خلقو سره متعلق دے چه هغوئ د عائشے صدیقے رضی الله عنها په باره کښې ئے خبرے اترے کړے وے. مقاتلؒ وائی چه دا د عبد الله بن اُبیٔ په باره کښې دے.
او ضحاكؒ او کلبیؒ وائی چه دا آیت د عائشے صدیقے رضی الله عنها او نورو امهات المؤمنین سره متعلق دے، نور مسلمانان سړی او ښځے په دے کښې داخل نهٔ دی، لیکن غوره خبره داده چه ددے آیت تعلق د عبد الله بن اُبیٔ سره دے،
او د تفسیر د علماؤ د عامے قاعدے مطابق ددے حکم عام دے چه کوم شخص په کومے پاکدامنے مسلمانے ښځے باندے د زنا تهمت وتړی او توبه ونهٔ باسی، هغه به په دنیا او آخرت دواړو کښې د الله د رحمت نه لرے کړے شی، او په دنیا کښې به په دهٔ باندے حد جاری کیږی، او په آخرت کښې به په جهنم کښې غورزیږی، او په دے ورځ به د داسے خلقو ژبے او د دوئ لاسونه او خپے د دوئ د بدو اعمالو ګواهی ورکوی، او الله به دوئ له ددے بدو عملونو پوره پوره بدله ورکوی، او بیا به دوئ ته معلومه شی چه د الله ذات حق دے.
صاحب د فتح البیان لیکی چه الله تعالیٰ په قرآن کریم کښې په عائشے رضی الله عنها باندے د تهمت لګونکو په باره کښې چه په کلکه باندے رد کړے، نو دومره رد ئے په بله کومه ګناه نهٔ دے کړے. کله په اجمالی توګه په دے رد کوی نو کله په تفصیلی توګه، او ددے رد او انکار بار بار اعاده ئے کړے ده، دے دپاره چه خلقو ته ددے ګناه د قباحت او خرابئ صحیح اندازه اولګی.
ابن عباس ﷺ نه نقل دی چه که څوك ګناه اوکړی او توبه کړی نو ددهٔ توبه به قبلیږی، سیوا د هغه خلقو نه چه هغوئ د عائشے صدیقے رضی الله عنها په عفت او پاکدامنئ باندے خبرے اترے کړے وے. (او دا د عبد الله بن عباس ﷺ زیات تعظیم او احترام دے او مبالغه ده په باره د افك کښې) (فتح البیان)
اَلْمُحْصَنٰتِ: پاکدامنے، اَلْغٰفِلٰتِ: چه ساده ګانے وی، د زنا او د زنا د مرکزونو نه خبرے نهٔ وی.

که پاکدامنه نهٔ وه، یا په زنا متهمه وه، دبی حیائی مرکزونو له ځی یا مؤمنه نهٔ وه نو که یو تن په هغې باندې د زنا تهمت وتړی نو دا به مجرم نهٔ وی۔

عَذَابٌ عَظِيمٌ: یعنی دوی ددې عذاب لائق دی کله چه توبه ونهٔ باسی او که توبه ئې وبستله نو ګناه ئې معاف ده۔

اَلْسِنَتُهُمْ: هرکله چه منافقانو پدې واقعه کښې ژبې او لاسونه او خپې استعمال کړې وې نو پدې وجه ئې د هغوی درې واړو ګواهي ذکر کړه۔

او په سورة یس آیت (٦٥) کښې راغلی دی ﴿ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ ﴾ نن ورځ به د دوی په خولو باندې مهر ووهو او د دوی لاسونه به خبرې کوی او خپې به ئې ګواهي کوی۔ نو هلته د کفر سزا بیانوی ځکه چه کفر په بدن باندې کیږی۔ او دلته تهمت په خوله وئیلې شویدې نو ځکه پکښې د ژبې ګواهي هم راوړې شوه، یا اشخاص مختلف دی، د چا به په یو څه ګواهي وی او د چا په بل څه سره۔

دِيْنَهُمُ الْحَقَّ: د دین نه مراد جزاء ده او حق نه مراد کامل۔ اَىْ جَزَائَهُمُ الْكَامِلَ۔

۲- حق واجب ته هم وائی۔ ۳- او عدل ته هم وائی۔ او خپله معنیٰ ئې ده: یقینی سزا۔ یا: سزا د دوی چه ثابته ده۔

الْحَقُّ الْمُبِينُ: یعنی هغه الله چه حق دې او ښکاره دې حقانیت د هغه په دلیلونو سره۔ یا متعدی معنیٰ ده: چه بیانونکې دې حق لره۔

اَلْخَبِيْثٰتُ لِلْخَبِيْثِيْنَ وَالْخَبِيْثُوْنَ لِلْخَبِيْثٰتِ ج وَالطَّيِّبٰتُ
پلیتې: د پلیتانو دپاره دی او پلیتان دپاره د پلیتو دی، او پاکې: دپاره د پاکانو دی او پاکان
لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبٰتِ ج اُولٰٓـئِكَ مُبَرَّءُوْنَ مِمَّا يَقُوْلُوْنَ ط
دپاره د پاکو وی دغه کسان جدا دی (پاك دی) د هغه خبرو نه وائی (وریسې) پلیتان،
لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٢٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ
دوی دپاره بخښنه ده او رزق عزتمند دې۔ اې ایمان والو مهٔ داخلیږئ کورونو ته سوئ
بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى
د کورونو ستاسو نه تردې چه اجازه اُوغواړئ او سلام واچوئ په

اَهۡلِهَا ؕ ذٰلِكُمۡ خَيۡرٌ لَّكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُوۡنَ ﴿۲۷﴾
اُوسیدونکو د هغې باندې دا غوره ده تاسو لره دې دپاره چه تاسو حکم یاد کړئ.

تفسیر: دا آیت د عائشې صدیقې رضی الله عنها د برائت په باره کښې آخری آیت دے.
او په دے آیت کښې بل ادب دے ایمان والو ته چه د خبیثو خبرو او خبیثو زنانو نه ځان وساتئ ګنې تاسو به هم ددے په وجه خبیث جوړ شئ.
او په دے کښې اشاره ده چه د نبی کریم ﷺ پاکدامنئ دلیل دے په پاکدامنئ د بیبیانو د هغۀ باندې ځکه چه الله تعالیٰ خپل پاك نبی ته خبیثې زنانه نۀ ورکوی. او پاك سړی خبیثې ښځې نۀ خوښوی.
اَلۡخَبِيۡثٰتُ: دا د درے څیزونو صفت دے (۱) اَلۡكَلِمَاتُ الۡخَبِيۡثَاتُ ۔ (خبیثې خبرے) (مجاهدؒ، سعید بن جبیرؒ وعطاء واکثر المفسرین)
(۲) اَلنِّسَاءُ الۡخَبِيۡثَاتُ ۔ (خبیثې زنانه) (۳) اَلۡعَادَاتُ الۡخَبِيۡثَاتُ ۔ (خبیث عادتونه)
او په دے کښې مونږ ته الله تعالیٰ د خباثت او د طیبت چل راښائی چه د خباثت نه به ځان څنګه بچ کوے او طیبت به ځان کښې څنګه پیدا کوے. او د خبیثانو او د طیبینو په مابین کښې بَوۡنٌ بَعِيۡدٌ (کامل جداوالے) بیانوی، چه خبیث ئې بدی شی او طیب ئې خوښ دے او د دوی سزا او جزا ئې بیان کړیده.
که د زنانو سره ولګی نو معنیٰ به دا وی: ((خبیثې زنانه د خبیثو سړو دپاره دی))، ښځه چه کله خبیثه وی نو هغه خبیث سړے او مشرك او زناکار خوښوی او هغه په نکاح اخلی. او خبیثه ښځه کله هم عالِم او نیك عمل سړے په نکاح نۀ اخلی. دغه شان دا بل طرف واخله. نو ددے نه معلومه شوه چه کوم سړی یا کومے ښځې خبیثه ښځه یا خبیث سړے خوښولو نو دۀ کښې به خباثت وی.
اُولٰٓئِكَ مُبَرَّءُوۡنَ : اُوس په دے دوارو کښې فرق بیانوی چه دغه پاك خلك بیزاره او جدا کړے شویدی د هغه خبرو نه چه خبیثان ئې پسے وائی، په دنیا کښې ئې هم ترے الله تعالیٰ جدا کوی چه خلکو ته به دا ښکاره کړی چه دا پاك انسانان وو او دے خبیث ورپسے غلطه خبره وکړه. او په آخرت کښې هم.
او که د خبرو سره ولګی نو معنیٰ به دا وی: ((خبیثې خبرے د خبیثو خلکو دپاره دی او خبیث سړی د خبیثو خبرو دپاره دی)). یعنی ګویا که پلیت خلك د غلطو خبرو دپاره

پیدا دی۔ یعنی خرابے خبرے به همیشه د خرابو خلکو د خولو نه راوځی او خراب خلك به همیشه خرابے خبرے کوی۔ دغه شان د عاداتو سره لګی چه خبیث عادتونه د خبیثو خلکو دپاره وی او خبیث خلك د خرابو عادتونو دپاره دی۔

زجاج وائی : ددے معنیٰ دا ده چه خبیث سړی او ښځے خبیثے خبرے کوی او پاك سړی او ښځے پاکے خبرے کوی۔ (فتح البیان)

یو تفسیر دا هم بیان شوے چه د خبیث نه مراد عبد الله بن اُبیؒ او د طیّب او طیّبه نه مراد رسول الله ﷺ او عائشه صدیقه رضی الله عنها دی، یعنی عبد الله بن اُبیؒ خبیث ته به خبیثه ښځه ملاویږی، رسول الله ﷺ خو طیّب دے دے وجے نه هغهٔ ته د عائشے رضی الله عنها غونته طیبه (پاکیزه) ښځه ملاؤ شوے ده۔

اُولَـٰٓئِكَ مُبَرَّءُونَ : (۱) دا دنیا سره هم لګی : یعنی په دنیا کښ به الله تعالیٰ دوی جدا کړی په مختلفو طریقو، یا به وحی راولیږی لکه د عائشه رضی الله عنها په باره کښ ئے راولیږله۔ یا به نور اسباب جوړ کړی۔ تا باندے چا تهمت ولګولو نو الله به ستا دپاره څه اسباب پیدا کړی چه ستا برائت به خلکو ته ښکاره کړی۔ لکه په هره زمانه کښ دا کار کیږی او شویدے۔

فائده : امام قرطبیؒ وغیره لیکلی دی چه الله تعالیٰ د یوسف ؑ براء ت د یو شاهد (ګواه) په بیان سره ښکاره کړو او د موسیٰ ؑ برائت ئے په هغه کاڼړی سره ښکاره کړو چه ددهٔ جامے ئے وتختولے او د مریم براء ت ئے د عیسیٰ ؑ په ژبه په ووړوکوالی کښ ښکاره کړو او د عائشے رضی الله عنها براء ت ئے په خپل کلام سره ددے سورت په نازلولو ښکاره کړو او دا ډیره اُوچته مرتبه ده۔ او پدے سره هغهٔ د خپل نبی د مرتبے پورته والے ښکاره کوی۔ (فتح البیان والقرطبی)

(۲) یا مُبَرَّءُونَ : د آخرت سره لګی او مبرؤون صیغه د اسم مفعول ده د حال او استقبال دواړو دپاره استعمالیږی، یعنی الله تعالیٰ به ئے په آخرت کښ د خبیثانو د خبرو نه پاك کړی او خلکو ته به ئے براء ت راښکاره کړی۔ او بیا به ئے جنت ته داخل کړی۔

یَـٰٓأَیُّهَا الَّذِینَ ءَامَنُوا : پدے رکوع کښ قوانین دی (لِسَدِّ الْفَحْشَاءِ قَبْلَ وُقُوعِهَا) د بې حیائی د واقع کیدو نه مخکښ د هغے د بندولو۔ او دا قوانین د فرضو په درجه کښ دی۔ او اکثر خلك پرے نهٔ دی پوهه او څوك چه پرے پوهه دی نو لحاظ ئے نهٔ ساتی۔

دا اُوه قوانین دی او چه واړه واړه ئے شماری نو ډیر دی۔

اول قانون د اِستِیذان دے۔ یعنی پردی کور ته داخلیدل بغیر د اجازت نه ناجائز دی۔
دویم قانون او ادب سلام اچول دی د داخلیدو نه مخکښ۔ دا دوه قوانین پدے یو آیت کښې دی بیا ئے ددے متعلقات بیان کړیدی چه یو کور خالی دے د خلکو نه نو نۀ به نۀ ننوزی او ددے د متعلقاتو نه دا دے چه چا درته د کور نه آواز وکړو چه واپس لاړ شه نو واپس کیږے به او خفګان به نۀ کوے او ددے متعلقاتو نه دا هم ده چه که یو تن داسے بازار یا منډئ یا سرائے ته لاړ شی چه هغے کښې خلك وسیږی نۀ، نو هلته اجازه غوښتل ضروری نۀ دی۔
بیا ددے تفصیلات په احادیثو کښې راغلی دی۔

ربط او مناسبت

مخکنو آیتونو کښې د زنا حراموالے بیان شو، دارنګه د پاکدامنو نارینه او زنانه ؤ لره په زنا سره د تهمتی کولو حرمت او په اسلامی معاشرے باندے ددے بدترین اثرات بیان شو۔ نو په همدے مناسبت سره اُوس پدے آیتِ کریمه کښې د بل چا کور ته بغیر د اجازت نه د داخلیدو نه منع شوے، دے دپاره چه د نارینه او زنانو ناجائز ګډون بند کړے شی، چه دے سره د فحاشی دروازه کهلا ویږی، او دے دپاره چه پاکدامنے ښځے او سړی د زنا د تهمت نه بچ شی۔
یوه دریمه فائده په دے کښې داده چه ډیر کرته انسان په خپل کور کښې په داسے حالت کښې وی چه هغه نۀ غواړی چه بل څوك دے دا په دے حالت کښې ووینی۔ اوس که څوك بغیر د اجازت نه د هغۀ کور ته داخل شی، نو قِسما قِسم اخلاقی او معاشرتی بیماریانے او جګړے پیدا کیدے شی۔ دے وجے نه الله تعالیٰ ددے تمامو خرابیانو د دروازے بندولو دپاره د چا کور ته د هغۀ د اجازت نه بغیر داخلیدل منع کړی دی۔
دارنګه بله فائده دا ده چه انسان په پردو عورتونو باندے د نظر لګیدو نه محفوظ شی۔
بُيُوتِكُمْ : دا جمع د بَيت ده، یواځے کور ته نۀ وائی۔ بلکه په کور کښې دننه کوټے ته هم وائی۔
غَيْرَ بُيُوتِكُمْ : په خپله کوټه کښې اجازه غوښتل نشته ځکه چه که خپله ښځه بربنده هم وینی، هیڅ حرج نشته۔ او ښځه هم د خاوند په بې اجازه راتللو نۀ خفه کیږی مګر بیا به هم عبد الله بن مسعود ﷛ د خپلے ښځے کوټے ته هم د راتللو په وخت کښې

تَنَحْنُحُ (تو خې) كولو دے دپاره چه ښځه په بد حالت كښې ونهٔ وينى چه ښځه نهٔ غواړى چه خاوند ئے په هغه حالت كښې وينى. ليكن دغه اجازه شريعت لازمه كړے نهٔ ده.

بُيُوْتًا : دا بيوت عام دى، د پلار، د مور، د ورور او د هر چا كوټے ته ننشى تللے برابره ده كه په هغے كښې دننه زنانه وى او كه نهٔ وى. ددے مثال : تا ته ښه يقينى معلومه ده چه ستا ورور په كوټه كښې يواځے ناست دے او ښځه ورسره نشته يا ئے ښځه بيخى نهٔ ده كړے نو هغه باندے بغير د اجازت نه ورداخليدل حرام دى، د ډيرو خلكو دا گمان دے چه د چا سره ښځه يا لور ناسته وى نو هغه نه به اجازه غواړى او كه يواځے وى نو بيا سيده ورداخليږى، دا غلط سوچ دے او د الله د حكم نه غفلت دے.

او پدے اجازه كښې ډير حكمتونه دى، يو دا چه كيدے شى زنانه ورسره وى، يا كيدے شى چه د هغه عورت او پونډئ يا سينه ښكاره كيږى، او هغه نهٔ غواړى چه هغه څوك پدے حالت كښې وينى. يا كيدے شى چه د هغهٔ پدے وخت كښې د ملاقات اراده نهٔ وى، خفگان كښې وى چه د ميلمه اكرام ترے ننشى كيدے، نو مسلمان له پكار دى چه د بل مسلمان د مزاج لحاظ وساتى، خپل غرض به بهر حال سر ته نهٔ رسوى.

رسول الله ﷺ د خپلو بيبيانو نه خفگان كړے وو يواځے كمره كښې ناست وو، عمر فاروق رضی اللہ عنہ ترے درے ځل اجازه طلب كړه چه درځم ليكن رسول الله ﷺ اجازه ورنكړه بيا ئے روستو اجازه وركړه.

كله به يو مسلمان په يو نيك سوچ او فكر كښې ناست وى نو د بل په بى اجازے راتللو سره به هغه د نيك سوچ او فكر نه وران شى، شريعت د هر چا لحاظ ساتلے دے، ډير پلاران يا ميندے ددے لحاظ نهٔ ساتى په بچى او لور او انگور باندے نيغ كمرے ته ورځى، بعض په ورونو نيغ ورځى او اجازه نهٔ غواړى، دا حرام كار دے. او ډير بزرگان پدے حرامو كښې اخته دى. يو صحابى ووئيل چه اے د الله رسوله ! آيا زهٔ به د مور نه هم اجازه غواړم، وے فرمايل : آؤ، هغه بيا تپوس وكړو چه زهٔ د هغے سره په كمره كښې يم، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: اجازه غواړه. بيا هغه ووئيل : زهٔ د هغے خدمتگار يم، رسول الله ﷺ وفرمايل : اجازه غواړه، [أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً] آيا ته دا غواړے چه هغه برينډه وينے؟) هغه ووئيل : نهٔ، وے فرمايل : اجازه غواړه. (الموطأ لمالك: ١٧٢٩ مرسلًا و مثله اثر ابن عباس بسند صحيح. تخريج احاديث وآثار كتاب فى ظلال القرآن رقم: ٦٢٦)

ددے روايت نه دا هم ثابته شوه چه كله په يوه كمره كښې دوه كسان يا ډير كسان وسيږى

نو هغوی به هم د يو بل نه په ننوتو کښې اجازه غواړی۔

نو بُيُوتًا نه مراد د هر چا کوټه شوه۔ او معلومه شوه چه په هر هغه چا به اجازه طلب کول لازم وي چه د هغه عورت ته کتل حرام وي۔

حَتَّى تَسْتَأْنِسُوْا: استيناس اجازه طلب کول او استعلام او استخبار (هغه ته معلومات او خبر ورکول) دی۔ اجازه طلب کول دوه قسمه دی يو دا چه صراحةً وی چه هغه ته آواز وکړی۔ [اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ءَ اَدْخُلُ] آيا زهٔ درشم۔ او دويم دلالةً اجازه طلب کول دی چه هغه ته غاړه تازه کړی، توخې وکړی۔ يا په چا پسې چه قاصد ليږلے وی او هغه د قاصد سره راشی۔

بله طريقه دا ده چه دروازه په دمه دمه وټکوی او د اجازې انتظار وکړی لکه دا طريقه هم په احاديثو کښې راغلې ده۔ بله طريقه دا ده په حديث د ابن ماجةَ رقم (۳۷۰۷) او ابن ابی شيبةَ او طبرانی فی الکبير وغيره کښې ذکر ده چه استيناس دا دے چه تسبيح ووائی، يا الله اکبر يا الحمد لله يا غاړه تازه کړی چه کور والا خبر شی او بيا د اجازې انتظار وکړی۔ دا روايت سنداً ضعيف دے، ابن کثيرؒ ورته غريب وئيلے دے۔ په سند کښې ئے واصل بن السائب او د هغه شيخ ابو سوره دواړه ضعيف دی۔ شيخ البانیؒ فرمائی: دا سنداً ضعيف دے ليکن مطابق دے د بعض هغه آثار سلفيه ؤ سره کوم چه ددے آيت د لاندے ذکر کيږی۔ (الضعيفة رقم: ۶۳۷۰)

وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَهْلِهَا: سلامونه درے دی (۱) يو د داخليدو نه مخکښې سلام دے۔ [اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ ءَ اَدْخُلُ] السلام عليکم آيا درشم؟۔ دے ته سلام الاستيذان (يعنی د اجازت سلام) وائی۔ او دا به درے کرته اچوی، که اجازه ورته ملاؤ نشوه نو کمرے او کور ته به نهٔ ننوزی برابره ده په کمره او کور کښې څوك وی چه بنه آواز واوری او جواب درنکړی ځکه چه اراده ئے د ملاقات نهٔ وی نو هم نهٔ به داخليږی او که په کور کښې څوك نهٔ وی هم به نهٔ ننوزی۔

دا خو زمونږ د معاشرے د خلکو ناپوهی ده چه سلام اچولو نه پس سيده کور ته ننوزی برابره ده چه اجازه ورته ملاؤ شوی وی او که نهٔ، ځکه چه که دے واپس شی نو د لرے ځای نه راغلے دے بيا به ئے کارونه وران شی، خپل غرض راخستے وی، د ډيرو خلکو په زړه کښې تکبر وی چه ما ته څنګه دروازه کولاوه نشوه او اجازه راته ملاؤ نشوه، د بل مسلمان د ظروفو او د قيمتی آوقاتو هيڅ پرواه ورسره نهٔ وی۔

د رسول الله ﷺ عمل ته وګوره، يوه ورځ د سعد ﷺ ته ئې تشريف يوړو، يو کرت ئې سلام وکړو، سعد ﷺ پټ جواب ورکړو، بيا ئې سلام وکړو، هغه پټ جواب ورکړو بيا ئې سلام وکړو او روان شو نو سعد ﷺ ورپسې راووتو چه اې د الله رسوله ! ما ستا درې واړه ځل سلام اخستې دې خو جهر مې پدې وجه نۀ کولو چه ستا سلامونه بار بار مونږ ته ملاؤ شي (يعني ستا دعا مو ډيره خوښه ده) بيخي اجازه ده، راځئ. نو دلته رسول الله ﷺ داسې ونۀ وئيل چه زۀ مشر او نبي يم او ما ته يو امتي اجازه نۀ راکوي. څوك چه مَره ور کيږي دا ښه د تکبر وي.

(۲) دويم سلام الدخول. کله چه ننوزي نو سلام به واچوي.

(۳) دريم سلام الْوِدَاع. (د رخصتئ په وخت سلام).

اول سلام د داخليدو نه مخکښ دې، بهر دې، يو تن رسول الله ﷺ ته بغير د سلام اچولو نه راننوتو نو رسول الله ﷺ د ادب دپاره هغه واپس کړو چه لاړ شه سلام واچوه بيا راځه.

صفوان بن اميه ﷺ فرمائي : زۀ د فتح د مکې په وخت رسول الله ﷺ باندې ورداخل شوم چه هغه د وادي په بره طرف کښ وو، او ما سلام وانۀ چولو او اجازه مې ونۀ غوښته. نبي کريم ﷺ وفرمايل : واپس لاړ شه او داسې ووايه :

[اَلسَّلَامُ عَلَيْکُمْ ءَ اَدْخُلُ]. او پدې وخت کښ صفوان اسلام قبول کړې وو. (الترمذی : ۲۷۱۰) (ابوداود : ۵۱۷۸) صحيح – البانی)

او په حديث د مسلمؒ کښ دي د انس بن مالك ﷺ نه روايت دې چه يو سړې د رسول الله ﷺ بعض کوټو ته راښکاره کيدو نو رسول الله ﷺ غشي په لاس ورپاځيدو ګويا که زۀ ورته ګورم چه د هغۀ غفلت ئې کتلو دې دپاره چه په غشي سره ئې ووهي. (صحيح مسلم : ۵۷٦۷) نو دې حديث نه معلومه شوه چه که يو تن مخکښ د اجازت غوښتلو نه د چا کورته نظر وکړي (په سورو کښ ګوري) نو کور والو ته اجازت دې چه ددۀ سترګه په ډکي سره وباسي. او دا حديث په ظاهر باندې حمل دې. (خو شرط دا دې چه د کور دروازه به کولاوه نۀ وي).

په بخاريؒ او مسلمؒ او د حديث په نورو کتابونو کښ د سهل بن سعد ﷺ نه روايت دې چه يو سړې د رسول الله ﷺ کوټې ته د يو سوري نه وکتل او د رسول الله ﷺ په لاس کښ يو لرګې وو چه سر ئې پرې ګرولو (روستو کله چه رسول الله ﷺ ته معلومه شوه) نو

وے فرمایل: [لَوْ اَعْلَمُ اَنَّكَ تَنْظُرُ لَطَعَنْتُ بِهَا فِیْ عَیْنَیْكَ، اِنَّمَا جُعِلَ الْاِسْتِئْذَانُ مِنْ اَجْلِ النَّظَرِ] که چرے ماته دغه وخت پته لګیدلے وے چه ته ګورے نو په همدغه لرګی سره به مے ستا ستر که وخکلے وے۔ کور ته د داخلیدو د اجازت حکم په همدے وجه شوے دے چه څوك د چا کور ته ونهٔ ګوری۔

(بخاری فی الاستئذان باب ١١، حدیث (٦٢٤١) ومسلم فی الادب حدیث ٤١)۔

بخاریؒ او مسلمؒ او نورو محدثینو د ابو سعید خدری رضی الله عنه نه روایت کړے، دے وائی: زهٔ د انصارو په یو مجلس کښې ناستووم چه ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه ګهبراویدو سره داخل شو۔ خلقو ترے سبب وتپوسهٔ، هغه وویل: زهٔ عمر بن خطاب رضی الله عنه لیږلے ووم، کله چه ورغلم نو درے ځله مے اجازت وغوښته، لیکن ماته اجازت ملاؤ نشو نو زهٔ واپس لاړم۔ هغهٔ زهٔ دوباره را وغوښتم او تپوس ئے وکړو چه ته ولے رانغلے؟ ما وویل: زهٔ راغلے ووم او درے ځله مے اجازت وغوښتو او رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: که په تاسو کښې څوك درے ځله اجازت وغواړی او هغهٔ ته اجازت ملاؤ نشی نو واپس دے شی۔ دے وجے نه زهٔ واپس لاړم، نو عمر رضی الله عنه ووئیل چه ته ددے حدیث په رشتینِ والی دلیل پیش کړه۔

ابو سعید رضی الله عنه وائی: ابی بن کعب رضی الله عنه وفرمایل: [فَوَاللهِ لَایَقُوْمُ مَعَكَ اِلَّا اَحْدَثُنَا سِنًّا] چه په مونږ کښې دے د ټولو نه کم عُمر والا سړے لاړ شی او ګواهی دے ورکړی۔ نو ابو سعید رضی الله عنه د عمر رضی الله عنه خواته لاړ او ګواهی ئے ورکړه چه ډیرو صحابه کرامو د رسول الله ﷺ نه دا حدیث آوریدلے۔ نو عمر رضی الله عنه وفرمایل: [اَلْهَانِی الصَّفَقُ بِالْاَسْوَاقِ] زهٔ په بازارونو کښې تجارتونو مشغوله کړے وم نو ما دا حدیث نهٔ وو آوریدلے۔ د مسلم په یو بل روایت کښې دی: چه ابی کعب عمر فاروق ته وفرمایل: تهٔ د الله د رسول په ملګرو باندے عذاب مهٔ جوړوه نو هغه وفرمایل: [سُبْحَانَ اللهِ، اِنَّمَا سَمِعْتُ شَیْئًا فَاَحْبَبْتُ اَنْ اَتَثَبَّتَ] تعجب دے، ما یوه (ناشنا) مسئله واوریده نو ما وغوښتل چه زهٔ پدے باره کښې تاکید وکړم۔ (یعنی ما په ابو موسیٰ علیه السلام باندے تهمت نهٔ دے لګولے، لیکن د رسول الله ﷺ د احادیثو معامله ډیره سخته ده (یعنی ښهٔ تحقیق کول پکار دی))۔

(بخاری رقم: ٦٢٠٢) ومسلم (٥٧٥٣) (٥٧٥٩)

﴿ حَتّٰی تَسْتَاْنِسُوْا ﴾ پدے کښې دے ته هم اشاره ده چه اجازت غوښتلو سره داخلیدل د مانوس انسان خصوصیت دے، او بغیر د اجازت نه داخلیدل د وحشی ځناورو کار دے چه هغوئ د هر چا کور ته بغیر د اجازت نه داخلیږی۔

فَإِنۡ لَّمۡ تَجِدُوۡا فِيۡهَآ اَحَدًا فَلَا تَدۡخُلُوۡهَا حَتّٰى

نو که چرے نهٔ مونده کوئ په هغے کښې څوك نو مهٔ داخلیږئ دے ته ترڅو

يُؤۡذَنَ لَكُمۡ ۚ وَاِنۡ قِيۡلَ لَكُمُ ارۡجِعُوۡا فَارۡجِعُوۡا

چه اجازه اُوکړے شی تاسو ته او که اُووئیلے شی تاسو ته چه واپس شئ نو واپس شئ

هُوَ اَزۡكٰى لَكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ عَلِيۡمٌ ﴿۲۸﴾ لَيۡسَ

دا کار ډیر پاکونکے دے تاسو لره او الله په هغه عملونو چه تاسو ئے کوئ پوهه دے۔ نشته

عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ اَنۡ تَدۡخُلُوۡا بُيُوۡتًا غَيۡرَ مَسۡكُوۡنَةٍ فِيۡهَا مَتَاعٌ

په تاسو باندے ګناه چه داخل شئ کورونو ته چه اُوسیدل نهٔ کیږی په هغے کښې سامان وی

لَّكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُوۡنَ وَمَا تَكۡتُمُوۡنَ ﴿۲۹﴾

ستاسو، او الله پو هیږی په هغه څه چه تاسو ئے ښکاره کوئ او هغه چه تاسو ئے پټوئ۔

تفسیر : فَلَا تَدۡخُلُوۡهَا: که څوك بی اجازته یو کمرے ته ورداخل شی او هغے کښې څوك نهٔ وی او د دغه کور نه غلا وشوه نو دے به غل حسابیږی۔

حَتّٰى يُؤۡذَنَ لَكُمۡ : د اجازت یو صورت دا هم دے چه د کور مالك چا ته چابی ورکړی چه زما کور یا کوټے ته ننوزه، اُوده شه پکښې یا فلانے شے ترے راوړه۔

ارۡجِعُوۡا: یعنی که تاسو ته وویل شی چه اُوس واپس لاړ شه نو بغیر د خفګان نه واپس کیدل پکار دی۔ او دا وګنړه چه د کور والو به څهٔ مجبوری وی ځکه خو دۀ ته اجازت ملاؤ نشو۔ د مسلمانانو د زړونو طهارت او پاکیزګی په همدے کښې ده، دے سره د دوئ ترمینځه خپلو کښې محبت باقی پاتے کیږی۔ په زبردستئ سره د چا کور ته داخلیدل رذالت او کمینګی ده، او د مسلمان د عزتِ نفس خلاف ده۔ (فتح البیان)

اَزۡكٰى لَكُمۡ : پدے کښې ستاسو د نفسونو تزکیه (پاکی) ده، یو خو دا چه کیدے شی هغه شخص په حالت د بربنډ والی کښې وی، یا د ښځے سره وی، نو د هغه په عورت به دے نظر ونهٔ لګی نو نفس به دے پاك پاتے شی۔

دویم پدے واپس کیدو سره په سړی کښې عاجزی پیدا کیږی او تکبر ئے ماتیږی۔

او دریم مخکښې تیر شو چه محبت باقي پاتې کیږي.

مفسرین لیکي چه یو مهاجر صحابي پدې حکم باندې عمل کولو دپاره ډیر موده د خلکو کره تللو، هر چا به اجازه ورکوله آخر یو تن ورته وویل چه واپس شه نو هغه دا کار پریخودو او وې ویل چه ما همدا غوښته دې دپاره چه زما په نفس کښې پاکي پیدا شي او د الله پدې حکم باندې عمل وشي. (طبريؒ، قرطبيؒ، ابن کثیرؒ)

فائده ۱: که یو تن دروازې خواته راشي او اجازه ونهٔ غواړي او دروازې سره کیني انتظار کوي نو جائز ده لکه عبد الله بن عباس ﷺ به د انصارو کورونو ته د حدیث د طلب دپاره راتللو او بهر دروازه کښې به په انتظار ناست وو تردې چه دهٔ ته د کور مالك راوځي، هغه چه به ولیدو، دا به ئې ورته وویل چه اے د رسول الله ﷺ د تره ځویه! مونږ ته به ډې د راتللو خبر راکړے وې؟ نو هغهٔ به ویل چه همدغسې مونږ ته حکم شویدې چه مونږ علم طلب کړو. (فتح البیان)

فائده ۲: ددې حکمونو نه هیڅوك مستثنیٰ نهٔ دې، بعض خلك علماء او پیران او استاذان ددې نه مستثنیٰ کوي او هغه سیده په خلکو بې اجازته ورداخلیږي، دا غلطه طریقه ده.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ: په پورتنی آیت کښې چه کوم حکم بیان شوې، ددې نه بطورِ استثناء په دې آیت کښې هغه کورونو ته د داخلیدو حکم بیان شوې، چه په هغې کښې هیڅ انسان وسیږي نهٔ، د مثال په طور په سرکونو باندې جوړ هوټلونه، دکانونه او نور تجارتي ځایونه، منډاپانې، سرایونه. داسې ځایونو ته بغیر د اجازت نه داخلیدل جائز دي، ځکه چه هر چاته معلومه ده چه په داسې ځایونو کښې خلق د خپلو ښځو سره نهٔ وسیږي چه هغې ته کتل حرام دي. او خلکو دا ځایونه ددې دپاره جوړ کړي وي چه عام خلك ورته راشي، البته که چا دیو هوټل کمره په کرایه اخستې وي، او په دې کښې د خپلې ښځې یا د کور د نورو افرادو سره وسیږي، نو ددې حکم هم د کور پشان دې، او دیته سر ورښکاره کول یا بغیر د اجازت نه داخلیدل منع دي.

مَتَاعٌ لَّكُمْ: د متاع نه مراد فائدې او د فائدې څیزونه دي. یعنی چه هغه ځای ته ستاسو په تللو کښې تاسو ته فائده ښکاري. او اشاره ده چه داسې ځایونو ته هم بې حاجته تلل نهٔ دي پکار ځکه چه دا هم سبب د بدنامۍ جوړیږي.

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوْا فُرُوْجَهُمْ ط
اُووایه مؤمنانو ته چه خکته کړی بعض نظرونه خپل او حفاظت اُوکړی د عورتونو
ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ ط اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا يَصْنَعُوْنَ ﴿۳۰﴾
خپلو دا کار پاك ساتونکے دے تاسو لره یقیناً الله خبردار دے په هغه څه چه دوی ئے کوی.

تفسیر : د مسلمانو د روح د طهارت او پاکئ دپاره او د فحاشئ او بے حیایئ دروازو بندولو دپاره الله تعالیٰ دوئ ته حکم کړے چه خپل نظرونه ښکته ساتئ، او پردو ښځو ته مهٔ ګورئ، او چه کله ناګهانه په یوے غیر محرمے ښځے باندے نظر ولګی نو فوراً خپل نظر اړول پکار دی، او د خپلو شرمګاهونو حفاظت کوئ، مهٔ بدکاری کوئ او مهٔ خپل شرمګاه هغه چا ته ښکاره کوئ چه هغهٔ دپاره ددے کتل حرام وی.

په دے دواړو خبرو باندے عمل کولو سره د مسلمان روح پاك پاتے کیږی. بعضِ مفسرینو وئیلی دی چه د نوافلو په اداء کولو سره دید زیاتیږی او د زړهٔ په حفاظت کولو سره د روح پاکیزګی حاصلیږی.

مسلمؒ او احمدؒ د جریر بجلیؓ نه روایت کړے، دهٔ د نبی کریم ﷺ نه په پردئ ښځه باندے د ناساپی نظر پریوتو په باره کښ تپوس وکړو، نبی ﷺ ورته وفرمایل : خپل نظر واړوه. (مسلم فی الآداب حدیث ٤٥، وابوداود فی النکاح باب ٤٣)

او ابوداودؒ د بریده ؓ نه روایت کړے، رسول الله ﷺ علیؓ ته وفرمایل : اے علی! [لَاتُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَاِنَّ لَكَ الْاُوْلٰى وَلَيْسَتْ لَكَ الْاُخْرٰى] دیو نظر نه پس بل نظر مهٔ اچوه، اولنے نظر خو معاف دے، لیکن د دویم نظر اجازت تاته نشته.

علماء فرمائی : وَمَنْ اَطْلَقَ نَظَرَاتِهٖ دَامَتْ حَسَرَاتُهٗ. (چا چه نظر همیشه کولاؤ ساتلو نو همیشه به په افسوسونو کښ وی).

كُلُّ الْحَوَادِثِ مَبْدَاُهَا النَّظَرُ	❁	وَمُعْظَمُ النَّارِ مِنْ مُسْتَصْغِرِ الشَّرَرِ

دټولو مصیبتونو ابتداء د نظر نه کیږی، لکه څنګه چه لوی اُور د وړوکے سپرغے نه لګیږی.

او همدا حکمة دے چه د عورتونو د حفاظت نه ئے د نظر په خکته کولو باندے حکم مخکښ وکړو. (القاسمیؒ) څکه چه علماء فرمائی : [اَلنَّظَرُ بَرِيْدُ الزِّنَا] نظر د زنا ډاکی دے، زنا د بد نظر نه پیدا کیږی.

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ : ايمان والا ئے ذكر كړل، پدے كښې اشاره ده چه د مؤمن ايمان خرابونكے شے هغه اطلاق البصر (د نظر كولاو لګيدل) دى، پدے سره ايمانى كيفيت خرابيږى لكه څنګه چه په تركارئ كښې خلك زهر ملاؤ شى۔

يَغُضُّوْا : غض خكته والى ته وئيلے شى، نو نظر پټول نشته بلكه خكته ساتل ضرورى دى۔

نظرونه به د څه نه خكته ساتى؟

١- يو خو د پردو زنانو نه. چه نۀ به ورله مخ ته ګورى او نۀ شاته، لكه حديث كښې دى چه [اِنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فِيْ صُوْرَةِ شَيْطَانٍ وَتُدْبِرُ فِيْ صُوْرَةِ شَيْطَانٍ] ښځه د شيطان په شكل كښې مخ او شا راړوى۔ يعنى په هر طرف سړے ګمراه كوى۔ (صحيح مسلم ٣٤٧٣)

او په همدے حديث كښې ددے علاج دا خودلے شويدے. [فَاِذَا اَبْصَرَ اَحَدُكُمْ امْرَأَةً فَلْيَأْتِ اَهْلَهٗ فَاِنَّ ذٰلِكَ يَرُدُّ مَا فِيْ نَفْسِهٖ] (كله چه يو تن ستاسو يوه ښځه وينى نو خپل كور والا ته دے راتلل وكړى نو دا به ددۀ د زړه نه وسوسے او غلط خيالات لرے كړى۔

٢- مِنْ عَوْرَةِ الرِّجَالِ ـ د پردو سړو د عورت نه. د نامه تر زنګون پورے عورت ته به نۀ ګورى۔ ٣- مِنَ التَّصَاوِيْرِ ـ د تصويرونو نه نظر خكته ساتل څكه چه دا د انسان توحيد خرابوى۔ ٤- مِنَ الْمُرْدَانِ ـ نا بالغ بے ګيرو ښائسته هلكانو ته به د تلذذ دپاره نظر نۀ كوى۔

٥- وَيَدْخُلُ فِيْ ذٰلِكَ زِيْنَةُ الدُّنْيَا۔ او پدے كښې د دنيا زيب او زينت نه نظر خكته ساتل هم داخليږى او دا كار بهتر دے لكه په (لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ) كښې دا خبره ذكر شويده۔ خو دلته اولنى دوه څيزونه مقصود دى۔

مِنْ اَبْصَارِهِمْ : (مِنْ) بعضيه دے، يعنى بعض نظرونه. او دا څكه وائى چه په بعض اوقاتو كښې پردئ زنانه ته كتل جائز دى چه كله ئے په نكاح اخلے، يا كله د قاضى په دربار كښې ګواهى وركوى يا د بيع او شراء په وخت كښې، خو د شهوت نظر به نۀ وى۔

وَيَحْفَظُوْا فُرُوْجَهُمْ : د عورت حفاظت د استعمال نه، او د ښكاره كولو نه۔ لكه مخكښې بيان شو۔

اَزْكٰى لَهُمْ : پدے كښې اشاره ده چه د نظر په خكته ساتلو كښې ډير فوائد دى۔

د نظر خکته ساتلو فوائد

حافظ ابن القیم رحمه الله په خپل کتاب «الجواب الکافی» کښې د نظر ښکته ساتلو لس فوائد بیان کړي، او اردو کښې یو کتاب «بدنظری کا علاج» کښې دیرش فوائد لیکلي دي، بعض د هغې نه دا دي: (۱) [اِمْتِثَالُ اَمْرِ اللّٰهِ] چه په دے کار کولو کښې د الله تعالیٰ فرمانبرداري ده، (۲) [تَزْکِیَةُ النَّفْسِ] پدے سره نفس پاکیږي۔

(۳) [یَمْنَعُ وُصُوْلَ اَثَرِ السَّهْمِ الْمَسْمُوْمِ] د شیطان د زهریله غشي اثر زړهٔ ته نهٔ رسیږي،

(٤) [یُوْرِثُ الْقَلْبَ اُنْسًا بِاللّٰهِ وَجَمْعِیَّةً عَلَیْهِ] الله تعالیٰ سره اُنس او محبت زیاتیږي، او زړه په الله تعالیٰ باندے راجمع کیږي۔

(٥) [یُقَوِّی الْقَلْبَ وَیُفَرِّحُهٗ وَعَکْسُهٗ بِعَکْسِهٖ] زړهٔ ته قوت او خوشحالي حاصلیږي، او که نظر کولاؤ وي نو زړهٔ به کمزورے او خفه وي۔

(٦) [یُلْبِسُ الْقَلْبَ نُوْرًا] زړهٔ ته رڼرا ورکوي، لکه پدے سورت کښې د نور تذکره راروانه ده۔

(۷) [یُوْرِثُ فِرَاسَةً صَادِقَةً] د مؤمن عقل او فراست (هوښیارتیا) زیاتیږي،

(۸) [ثَبَاتُ الْقَلْبِ وَشَجَاعَتُهٗ] زړهٔ ته ثبات او بهادري ملاویږي،

(۹) [یَسُدُّ عَلَی الشَّیْطَانِ مَدْخَلَهٗ عَلَی الْقَلْبِ] زړهٔ ته د شیطان د رسیدو لاره بندیږي، نو دشمن خپل دار الخلافه ته مهٔ پریده۔

(۱۰) [یُفَرِّغُ الْقَلْبَ لِلْفِکْرَةِ فِیْ مَصَالِحِهٖ] زړهٔ مطمئن شي او د مفیدو خبرو سوچ کولو دپاره فارغ شي۔

(۱۱) [صَلَاحُ الْقَلْبِ بِصَلَاحِ النَّظَرِ وَفَسَادُهٗ بِفَسَادِهٖ] د نظر او زړهٔ دواړو نزدے تعلق دے، او د دواړو ترمینځ لاره ډیره زیاته مختصره ده، د زړهٔ د ښهٔ والي او بد والي دارو مدار د نظر په ښهٔ والي او بد والي دے۔ کله چه نظر خراب شي نو زړهٔ خرابیږي، په دے کښې نجاستونه او ګندګئ جمع کیږي، نو د الله د معرفت او محبت دپاره پدے کښې ګنجائش نهٔ پاتے کیږي۔

(۱۲) [حَلَاوَةُ الْعِبَادَةِ] عبادت کښې خوند پیدا شي لکه دا یو حدیث کښې راغلي دي۔

(۱۳) [یَفْتَحُ عَلَی النَّاسِ بَابَ الْعِلْمِ وَالْمَعْرِفَةِ] په خلکو باندے د علم او د الله د معرفت دروازے راکولاویږي۔ (تفصیل ئے په «الفوائد» کښې وګوره۔

خَبِیْرٌ: یعني په باطني کارونو پو هه دے۔

يَصْنَعُوْنَ : صنـع هغې تـه وائي چه انسان ئې په قصد سره وکړي يا هغه چه عادت ئې ګرځيدلې وي. نو اشاره ده چه په ناڅاپي نظر کښې راتيول نشته اګرکه نقصان ئې شته. يا غير اختياري عورت ښکاره کيدل.

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوْجَهُنَّ
او اُووايه مؤمنو ښځو ته چه خکته کړي د نظرونو خپلو نه او بچ اُوساتي عورتونه خپل
وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ
او نهٔ دې ښکاره کوي ډول خپل مګر هغه چه ښکاري د هغې نه (عادةً) او وا دې چوي
بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوْبِهِنَّ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا
لوپټې خپلې په ګريوانونو خپل باندې او نهٔ دې ښکاره کوي ډول خپل مګر
لِبُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ
خاوندانو خپلو ته يا پلارانو خپلو ته يا پلارانو د خاوندانو خپلو ته يا ځامنو خپلو ته
اَوْ اَبْنَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِيْٓ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِيْٓ اَخَوٰتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ اَوْ
يا ښځو خپلو ته يا رونړو خپلو ته يا وريرونو خپلو ته يا خوريونو خپلو ته يا زنانو ته يا
مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التّٰبِعِيْنَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ
هغه چه مالکان وي ښې لاسونه ددوي يا خدمتګاران چه نهٔ دي حاجت (شهوت) والا د
الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِيْنَ لَمْ يَظْهَرُوْا عَلٰى عَوْرٰتِ النِّسَآءِ ص وَلَا يَضْرِبْنَ
سړو نه يا ماشومان هغه چه نهٔ دي خبر شوي په عورتونو د ښځو باندې او نهٔ دې وهي
بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِيْنَ مِنْ
خپې خپلې (په زمکه) دې دپاره چه معلوم شي (خلقو ته) هغه چه دوي ئې پټوي د
زِيْنَتِهِنَّ ط وَتُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ جَمِيْعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُوْنَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۳۱﴾
ډول خپل نه او توبه اُوباسئ الله ته ټول اې مؤمنانو دې دپاره چه کامياب شئ.

تفسير : مخکښې حکم سړو ته وو او په قرآن کريم کښې قانون دا دې چه ښځې اکثر

تابع د سړو وی خو دلته ئې پدې قانون کښې ښځې جدا کړېدی او دوی ته ئې جدا د نظر د حفاظت حکم کړېدے چه دوی دې هم خپل نظرونه ښکته ساتی، او پردو سړو ته دې نهٔ ګوری، ځکه چه ددے نه هم فساد پیدا کیږی، د زنانه زړهٔ او ایمان خرابیږی۔ اوکه چرے ناګهانه په پردی سړی نظر پریوځی نو فوراً خپل نظر ښکته کړی، او د خپلو شرمګاهونو حفاظت دې کوی، نهٔ دې بدکاری کوی او نهٔ دې د خپل خاوند نه علاوه بل چا ته ښکاره کوی۔ او ددے سره د عورت حفاظت او د حجاب مسئله بیانوی۔

مِنۡ اَبۡصَارِهِنَّ: مِنۡ ئې راوړو ځکه چه زنانه به د دوه څیزونو نه حفاظت کوی (۱) یو به پردو سړو ته نهٔ ګوری (۲) او دویم د نورو زنانو عورتونو نه۔ د ښځې دپاره دا حرامه ده چه د بلې ښځې عورت ته وګوری۔

وَيَحۡفَظۡنَ فُرُوۡجَهُنَّ: دا بل ادب دے لکه تشریح ئې مخکښې ذکر شوه۔

وَلَا يُبۡدِيۡنَ زِيۡنَتَهُنَّ: دا بل قانون او ادب دے۔ یعنی خپل ډول سینګار دې د هیچا مخامخ نهٔ ښکاره کوی۔ ددے نه منع پدے وجه راغله چه دا قانون دے چه کله زنانه ډول وکړی نو د هغې خواهش او توجه پیدا شی، دا غواړی چه سړی ما ته وګوری، دارنګه د ډول په وخت کښې ددے نه فتنه جوړه شی او چه کله سیده ساده وی نو فتنه ترے نهٔ جوړیږی، خپله ئې هم زړه مړ وی او د سړو هم ورته توجه نهٔ پیدا کیږی۔

زِيۡنَتَهُنَّ : د زینت نه مراد ځایونه د ډول دی۔ او هسے سرهٔ او سپین نهٔ دی مراد چه دکاندار ته ئې وړی یا ئې ورله هغه جوړوی۔ خو غالباً د عورت په ځایونو زنانه ډول کوی۔

اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنۡهَا: دا استثناء ده د مخکښې نه یعنی کوم ځای چه عادةً ښکاره دے د زنانه نه، ددے درے مصداقه دی (۱) مرجوح مصداق دا دے چه ددے نه مراد برقعه او څادری ده چه هغه مجبوراً ښکاره کولے شی ځکه چه د هغې پټول نشی کیدے۔ دارنګه د لارے د لیدلو په ضرورت سره یوه سترګه ښکاره کول دی، او دارنګه ګوتے د یو لاس چه په هغې سره په ځان باندے څادر پرونے رانیسی یا سیلیٔ راشی جامه ترینه واړه وی دا مجبوراً ښکاره کیدل دی۔ نو دا استثناء منقطع ده او معنیٰ دا ده چه زنانه دې قصداً خپل زینت نهٔ ښکاره کوی او کوم چه مجبوراً ښکاره کیږی نو په هغې ګناهګاره نهٔ ده۔

(۲) مَا ظَهَرَ مِنۡهَا نه مراد مَوۡضِعُ الۡكُحۡلِ، (یعنی سترګے) او د لاسونو ګوتے دی۔

(۳) ظاهر تفسیر دا دے چه ددے نه مراد (اَلۡوَجۡهُ وَالۡكَفَّانِ) دی۔ یعنی مخ او دواړه لاسونه۔ او دا عبد الله بن عباس ﷺ تفسیر دے او د امام احمدؒ او احنافو رایه ده۔

او همدا د محققینو قول دے چه زنانه مخ ښکاره کولے شي خو دے کښې شرط دا دے چه هغې به په مخ کښې ډول نۀ وی کړے، میك اپ شیکپ به ئے نۀ وی کړے، سترګے به ئے نه وی تورے کړے او شونډے به ئے نۀ وی سرے کړی بلکه سیده ساده به وی ځکه چه دغه څیزونه د فتنے دی۔ او دا د اسلام آسانی ده، چه په زنانه باندے مخ پټول واجب نۀ دی اګرکه مخ پټول ورله مستحب دی۔

مسئله د حجاب

حجاب په دوه قسمه دے، د سړو حجاب او د زنانو حجاب۔

د سړو حجاب یو په مانځه کښې دے، او بل بهر د مانځه نه۔ په مانځه کښې د نامه نه تر زنګون پورے او اوګے به هم پټوی۔ په حدیث د بخاری کښې دی [لَايُصَلِّيَ اَحَدُكُمْ فِيْ الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلٰى عَاتِقَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ] یو تن دې په یوه جامه کښې مونځ نکوی پداسے حالت کښې چه د هغه په اوږو باندے د هغې نه څه نۀ وی۔ (مسلم رقم: ۱۱۷۹)

د مانځه نه بهر عورت د نامه نه تر زنګنونو پورے دے که شا یا خیټه یا اوږے ئے ښکاره شی نو خیر دے اګرکه د آدابو خلاف ده۔

(۲) حجاب د زنانو۔ دوه قسمه دے یو د رسول الله ﷺ د بیبیانو دے، او بل د عام امت د زنانو دے۔ د رسول الله ﷺ د بیبیانو پرده سخته وه تردے چه هغوی به ټول بدن پټوی [فَاسْئَلُوْهُنَّ مِنْ وَّرَاءِ الْحِجَابِ] د هغوی په باره کښې حکم وو۔ او تردے چه د هغوی دپاره افضل دا وه چه هغوی به برقعه هم پټوی لکه هغوی به په کجاوو کښې ورل کیدے، لکه حافظ ابن حجر رحمه الله په «فتح الباری» کښې د ابن بطال نه نقل کړیدی چه [وَحِجَابُ اَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ مَنِيْعٌ] د رسول الله ﷺ د بیبیانو حجاب قوی دے، نو ددے نه دا فائده معلومیږی چه پدے مسئله کښې به د هغوی په باره کښې دلائل د اُمت په نورو زنانو نۀ فِټ کوی۔

د اُمت د زنانو حجاب بیا دوه قسمه دے۔ (۱) په مانځه کښې دا دے چه ټول بدن به پټوی که څوك وی او که نۀ، تردے چه ظاهر طرف د قدمینو به هم پټ ساتی۔ لکه رسول الله ﷺ فرمایلی وو [اِذَا كَانَ الدِّرْعُ سَابِغًا يُغَطِّيْ ظُهُوْرَ قَدَمَيْهَا] (کله چه قمیص دومره کامل وی چه ظاهر طرف د قدمونو پټوی نو مونځ پکښې جائز دے)۔

(ابوداود: ۶۴۰) الدارقطنی (۱۷۸۵ واسناده مرفوعا ضعیف ورواه مالك موقوفا وهو الصواب)

(التلخیص الحبیر ۴/۸۹)

البتـه ورغـوی او مـخ ښکاره کول ورله په مانځه کښې هم جائز دی۔ برابره ده چه دے ته څوك گـوری او که نهٔ، مثلاً یوه زنانه مسجد ته راغله او په مانځه ودریده لاسونه او مخ ئے ښکاره کیده نو خلکو له پکار دی چه دے ته ونهٔ گوری او ددے پدے حالت کښې مونځ جائـز دے۔ او په مانځه کښې پرده کول د الله تعالیٰ حق دے نو اگرکه په تیاره کښې د کمرے په کُنج کښې ولاړه وی هم پرده به کوی۔

(۲) د مـانـځـه نه بهر حجاب۔ دا بیا په دوه قسمه دے (۱) یو د محارمو مخامخ حجاب دے، او بـل د اَجانبـو (پـردو) مخامخ۔ د محارمو نه مراد هغه خلك دی چه د زنانه د هغے سره نـکـاح هـمیشه دپاره حرامه وی نو اَوښے پکښې داخل نهٔ دے۔ لکه هغه محارم پدے آیـت کښې ذکر دی (آبَائِهِنَّ) نـو د دوی دپاره جائـز دی چـه دے کسـانو ته د زینت ځایونه ښـکاره کړی، ځایونه د زینت دا دی: ۱ – سر۔ نو که د یو ے زنانه سر د پلار، ورور، ځوی، سخـر، خـاونـد مـخـامـخ ښکاره شی نو هیڅ عیب نشته، د پښتنو دا خبره خطاء ده چه د زنانـه سر نـه لـوپټه اخوا شی اگرکه یواځے وی یا ددے د محارمو په مخامخ وی نو وائی چـه لـعنت پرے راوریږی۔ دا خبره د الله تعالیٰ د حدودو نه تجاوز دے۔ ۲ – مخ، ۳ – اَلْیَدَیْنِ اِلَـی الْـمِرْفَقَیْنِ۔ تـر څـنـگـلو پورے لاسونه۔ ٤ – اَلسَّـاقَانِ۔ دواړه پـونـډئ۔ څـکه چه ددے ځـیـزونـو پټـول د زنـانـو دپاره حرج وو بیا به معنیٰ دا شی چه کور ته به هیڅ خپلوان نهٔ رانـنـوزی نـو اسـلام دا اجازه ورکړه۔ او پدے کښې حکمة دا دے چه ددے محارمو ته که دا ځایونه ښکاره شی هیڅ شهوت نهٔ پیدا کیږی۔

(۲) د اَجانبـو (پـردو) نـه پـرده۔ اَجانب هر هغه چا ته وائی چه د هغوی سره نکاح جائز کیږی اُوس یا په راتلونکی زمانه کښې لکه د ترهٔ ځوی، ماما ځوی، اَوښے، لیور۔

پـردو نه حجاب په دریے قسمه دے (۱) اعلیٰ دا دے چه [اَنْ تَحْتَجِبَ شَخْصَهَا] چه خپل شخصیت د پردو نه پټ وساتی، نهٔ دے جامے ښکاره کوی او نهٔ دے مخ، بلکه خپله کوټه کـښې دے کیـنـی۔ دلیل دا دے چه حدیث کښې دی: [اَلْـمَـرْأَةُ عَوْرَةٌ فَاِذَا خَرَجَتْ اِسْتَشْرَفَهَا الشَّیْطَانُ] ښـځـه عـورت دے نـو کـلـه چه دا وځـی شیطان ئے د خلکو سترگو ته راپورته کوی۔ نو پدے حدیث کښې ترغیب دے چه زنانه دے بهر ته ډیره نهٔ وځی، ددے نه به فتنه ولاړه شی۔ د زنـانـو د جامو نه هم فتنه پیدا کیدے شی اگرکه دا ورله حرامه نهٔ ده۔ پدے باب کښې به غلو نشی کولے۔ نو د زنانو دپاره بی ځایه گرځیدل مناسب کار نهٔ دے۔

(۲) اَنْ تَحْتَجِبَ جَمِيْعَ بَدَنِهَا۔ چه ټول بدن پټ کړی سره د مخ او لاسونو نه کله چه بهر ته وځی نو دا پرده هم په اسلام کښ شته، څوك چه دا نهٔ منی، غلط وائی لیکن آیا دا قسم پرده واجب ده او که مستحب؟ نو د جمهورو په نیز واجب ده، که چا ددے مخ یا لاسونه ولیدل نو دا گناهګاره ده، په لاره څه چه که په کور کښ لیور ددے مخ او لاسونه ولیدل هم گناهګاره ده۔ او د محققینو په نیز مستحب ده لیکن واجب نهٔ ده۔

(۳) اَنْ تَحْتَجِبَ جَمِيْعَ بَدَنِهَا اِلَّا الْوَجْهَ وَالْكَفَّيْنِ۔ ټول بدن پټ کړی سوئ د مخ او لاسونو نه، جمهور وائی دا حجاب په اسلام کښ نشته، او محققین علماء وائی چه دا حجاب هم جائز دے، د پردو مخامخ مخ ښکاره کولے شی لکه د ترهٔ ځوی، ماما ځوی، اَوښی، لیور ته البته بازارونو کښ ښکاره کولو ته دومره ضرورت نشته نو هلته به ئے نهٔ ښکاره کوی مګر که هلته ئے هم ښکاره کړو ګنهګاره به نهٔ وی۔

لیکن دے حجاب کښ څلور شرطونه دی۔ (۱) [اَنْ لَا تَتَزَيَّنَ] دے زنانه به ډول نهٔ وی کړے۔ (۲) مصافحه به نهٔ کوی د ماما، کاکا ځوی سره۔ (۳) اَنْ لَا يَخْلُوَ بِهَا ۔ یواځے به ورسره نهٔ کینی۔ (٤) [اَنْ لَّا يَكُوْنَا ذَا رِيْبَةٍ] دواړو باندے به شك د زنا او بی حیائی نهٔ وی۔ دواړه به نیکان وی۔ (۵) [اَنْ لَّا يُدَقِّقَ النَّظَرَ اِلَيْهَا] په دقت به ورته نهٔ ګوری چه د هغے هر اندام ته ګوری بلکه که زنانه د میلمه مخامخ چائے روټئ راوړه او د وړاندے نه ئے ورته سترګی مښی وویشله نو ناروا نهٔ ده۔ او کوم علماء چه مخ ته عورت وائی او بیا پرے عمل نهٔ کوی، هره ورځ ئے په کور کښ په ورندار باندے نظر لګی نو دواړه هره ورځ د الله حکم ماتوی، نو داسے وئیل پکار دی چه پدے شرطونو سره پدے کښ ګناه نشته، لیکن دا وخت د فساد دے، عام خلك ددے شرطونو لحاظ نهٔ ساتی نو دے کښ آزادی نهٔ دی ورکول پکار۔ نو غوره دا ده چه زنانه دننه کوټه کښ وی۔

لیکن دلته ورسره دا خبره یاده کړه چه که زنانه بهر بازارونو ته وځی نو پکار ده چه د جمهورو په قول عمل وکړے شی۔او که خپلو خپلوانو ته ضرورت وو او هغوی ته ئے مخ ښکاره کړو نو ان شاء الله تعالیٰ چه ګنهګاره به نهٔ وی۔ او پدے باندے شپیته احادیث دلیل دے او یو د قرآن کریم دا آیت دے (اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا) چه پخپله کوم ښکاره کیږی۔ شیخ البانی رحمه الله په ((جلباب المرأة المسلمه)) کښ جمع کړیدی۔

او بل دلیل دا دے چه په اِجماع د علماؤ سره د زنانه دپاره په مانځه کښ مخ او لاسونه پټول واجب نهٔ دی او حال دا چه عورت پټول فرض دی نو که دا عورت وے، بیا پدے

باندے لازم وه چه دا به ئے خامخا پټولے۔ حال دا چه په مانځه کښې پرده زیاته ده په نسبت د بهر۔ (الثمر المستطاب للشیخ الالبانیؒ) او دا قول امام قرطبیؒ هم غوره کړیدے۔
په اختصار سره یو دلیل دوه وګوره : په حدیث د جابر بن عبد الله ﷺ کښې دی [فَقَامَتِ امْرَأَةٌ مِنْ سَطَةِ النِّسَاءِ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ] د رسول الله ﷺ د اختر په خطبه کښې یوه زنانه د مینځ د زنانو نه چه تورو اننګو والا وه راپاڅیده۔

(مسلم رقم: ۲۰۸۵) والنسائی والدارمی واحمد)

۲ – عبد الله بن عباس ﷺ فرمائی : رسول الله ﷺ خان سره په اُوښه باندے فضل بن عباس (ﷺ) د اختر په ورځ روستو سور کړے وو او فضل بن عباس ﷺ ښائسته مخ والا وو نو رسول الله ﷺ خلکو دپاره ودریدو چه هغوی ته ئے جوابونه ورکول پدے کښې یوه زنانه د خثعم قبیلے رامخامخ شوه چه ښائسته مخ والا وه د رسول الله ﷺ نه ئے تپوس کولو نو فضل شروع شو چه هغے ته ئے کتل او د هغے حُسن په تعجب کښې واچولو نو رسول الله ﷺ هغے ته وکتل نو خپل لاس ئے شا ته واړولو او د فضل زنه ئے ونیوله او د هغه مخ ئے اخوا کړو د کتلو نه دے زنانه ته۔۔ الحدیث۔ (صحیح بخاری ۶۲۸)
دلته رسول الله ﷺ زنانه ته ونهٔ وئیل چه مخ پټ کړه بلکه د فضل مخ ئے ترے واړولو۔
او که دا په حالت د احرام باندے حمل شی نو بیا دلیل داسے دے چه په حالت د احرام کښې د عورت ښکاره کول په هیڅ وجه جائز دی او بهر نهٔ دی جائز۔ دارنګه راوی د حدیث څنګه وائی چه ((ښائسته مخ والا وه)) وبالله التوفیق۔
وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ: یعنی د خپلو سرونو لوپټے دے خپلو ګټونو او سینو باندے زوړندے کړی، دے دپاره چه د دوئ وېښتهٔ، ګټونه، والئ او د دوئ سینے هر څهٔ پټ شی۔
جاهلیت والو به خپلو لوپټے شا ته زوړنده ولے او د هغوی مخامخ ګریوانونه به کولاؤ وو نو د هغوی سینے او امیلونه به ښکاره کیدل نو دوی ته حکم وشو چه لوپټے دے په ګریوانونو راخکته کړی دے دپاره چه د دوی سینے پټے شی۔ او دغه د جاهلیت دور اُوس راواپس شویدے بلکه لا زیات شویدے۔ علامه البانیؒ لیکی چه دا دلیل دے چه د ښځے مخ عورت نهٔ دے ځکه چه دلته ئے داسے ونهٔ وئیل چه لوپټے دے په مخ باندے راخورے کړی۔ بلکه ګریوانونه ئے ذکر کړل۔ (جلباب المرأة المسلمه ص ۵۶)

﴿ وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ ﴾ دوباره ئے د ډول ښکاره کولو منع وکړه. ۱- ځکه چه مخکښې استثناء د مجبورئ صورت ووو او دلته استثناء اختياري ذکر ده. ۲- يا مخکښې ئے د اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا د استثناء د وجه نه ذکر کړو او اُوس اصلي حالت بيانوی چه د زينت ځايونه راتلونکو خلکو ته ښکاره کولے شي اګر که د مخ او لاسونو نه علاوه وي.

زِيْنَتَهُنَّ: د زينت نه مراد د زينت اندامونه دي يعني سر، مخ، غوږونه، غاړه، څنګلے، لاسونه، خپے او پنډئ ځکه چه کالي اکثر پدے اندامونو کښې استعماليږي.

لِبُعُوْلَتِهِنَّ: خاوند ئے مخکښې کړو ځکه چه دهٔ ته ټول بدن ښکاره کولے شي. او اصلي زينت دهٔ ته کولے شي.

اَوْ اٰبَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ: يعني سخران.

اَبْنَآءِ بُعُوْلَتِهِنَّ: بنځي. يعني د خاوند د بلے ښځے بچي.

اِخْوَانِهِنَّ: وروڼه څلور قسمه دي، که د پلار نه وي، که د مور نه، که د دواړو نه او که رضاعي وي.

بَنِيْ اِخْوَانِهِنَّ: وريرونه هم دغه څلور قسمه دي.

بَنِيْ اَخَوَاتِهِنَّ: دے کښې هم د څلور قسمه خويندو اولاد داخل دي.

نِسَائِهِنَّ: يعني مؤمنے زنانه. بعض علماء وائي چه دا دليل دے چه د کافرے او مشرکے زنانه نه ستر د زينت فرض دے. ليکن ظاهر دا ده چه د کافرے نه هم د دغه اندامونو ستر فرض نهٔ دے او دلته ئے چه نِسَاءِهِنَّ ضمير مؤمنو ته راجع کړيدے نو ددے نه مراد هغه زنانه دي چه د دوی سره په عفت کښې مشابه وي نو د زانياتو (زناکارو) ښځو نه ستر واجب دے ځکه چه هغه نورو خلکو ته حال وائي.

او دا دليل دے چه مؤمنے زنانه ته سينه ښکاره يا شا ښکاره کول هم حرام دي.

اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ: سعيد بن مُسيبؒ نه نقل دي چه ددے نه صرف وينځے مراد دي. او نورو اهل علم وائي چه پدے کښې د ښځو غلامان هم داخل دي، برابره ده چه مسلمانان وي او که کافران. او دا قول د عائشه، ام سلمه، ابن عباس رضي الله عنهما او امام مالك دے. او همدا حق او راجح مذهب دے. لکه نبي ﷺ فاطمے رضی الله عنها ته يو غلام هبه کړو او په فاطمه (رضی الله عنها) باندے يوه جامه وه چه کله به ئے پرے سر پټ کړو، خپو ته به ئے نهٔ رسيده او کله چه به ئے پرے خپے پټے کړے، سر ته به ئے نهٔ رسيده، نو رسول الله ﷺ چه کله دا پدے حالت کښې وليده ورته ئے وفرمايل: [اِنَّهٗ لَيْسَ عَلَيْكِ بَأْسٌ

إِنَّمَا هُوَ اَبُوكِ وَغُلَامُكِ] (تا باندے څه گناه نشته دا یو ستا پلار دے او دا بل دِے غلام دے۔
(یعنی د غلام نه د زینت د ځایونو ستر نهٔ وی)
(ابو داود فی اللباس باب۳۲) حدیث (۴۱۰۸) (واسناده صحیح)
دا حدیث پدے خبره هم دلیل دے چه د زینت په ځایونو کښې سر هم داخل دے نو محارمو ته ددے ښکاره کول جائز دی۔ بعض اهل علم پکښې سر نهٔ داخلوی، قول ئے ضعیف دے۔
او ډیر خلك دے حدیث ته د مذهب د خاطره په غصه دی او پدے کښې تاویلونه کوی۔
اَوِ التَّبِعِيْنَ: یعنی هغه خلك چه د کور تابع وی۔ کور کښې د خدمت وغیره دپاره اوړی راوړی۔ عبد الله بن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا یو معتوه شان انسان وی چه د زنانو هیڅ شهوت نهٔ لری۔ یا ددے نه مراد هغه مُخَنَّث (خُسره) دے چه د زنانو حاجت نهٔ لری۔
دا اګر که لوی سړے وی لیکن چونکه شهوات ئے نشته پدے وجه که د زنانه د زینت ځایونه ورته ښکاره شی، پرواه نشته لکه پخوا زمانه کښې به خلکو داسے خلك د خپل خدمت دپاره ځان سره ساتل او د هغوی د رزق پروګرام به ئے په خپله ذمه اخستے وو۔
او پدے کښې ډیر بوډاګان هم داخلیږی چه هغوی د شهوت خبرے نشی کولے او دا پړے بدے لګیږی او شهوت ئے بیخی ختم وی۔ او عام بوډاګان پکښې نهٔ دی داخل ځکه چه دوی خو د ځوانانو په شان خبرے کوی۔
غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ: یعنی چه ضرورت د زنانو نهٔ لری۔
ددے نښه دا ده چه د زنانو خبرے به نهٔ کوی۔ او پدے باندے دلیل حدیث د مسلمؒ، ابو داودؒ او نسائیؒ او بیهقیؒ وغیره دے۔
خلاصه ئے دا ده چه د طائف په غزا کښې یو خنثیٰ مشکل وو چه د هغه (هِيت) نوم وو، په خیمه کښې د ام سلمه رضی الله عنها او عبد الله بن ابی امیه رضی الله عنه سره ناست وو، پدے کښې رسول الله ﷺ راننوتو، هیت عبد الله ته وویل: [اِنْ فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ غَدًا الطَّائِفَ فَاِنِّيْ اَدُلُّكَ عَلَى ابْنَةِ غَيْلَانَ] که صبا له الله تعالیٰ طائف فتح کړو نو زهٔ تا ته د غیلان ثقفی لور درښایم چه د هغے بادیه نوم دے چه هغه درنه څوك ونهٔ نیسی، هغه ډیره پیره جینئ ده۔ [فَاِنَّهَا تُقْبِلُ بِاَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ] ځکه چه هغه کله مخامخ راروانه وی، په خیټه کښې ئے څلور کندے او چه کله شا راواړوی نو اته کندے ښکاره کیږی۔ رسول الله ﷺ چه دا واوریدل په غصه شو او وے فرمایل: [لَا اَرٰى هٰذَا يَعْرِفُ مَا هٰهُنَا، لَا يَدْخُلَنَّ عَلَيْكُمْ] (دا

شخص ډیے ژۀ وننۀ وینم چه د زنانو په خبرو پو هیږی، دا ډیے په تاسو بیا داخل نشی۔ نو خلکو د هغۀ نه پرده شروع کړه۔

(البخاری فی المغازی باب ٥٦، ومسلم فی السلام حدیث ٣٢،٣٣)

اَوِ الطِّفۡلِ الَّذِيۡنَ : د طفل اطلاق په مفرد، تثنیه، جمع تولو کیږی۔

لَمۡ يَظۡهَرُوۡا : اَیۡ لَمۡ يَطَّلِعُوۡا ۔ یعنی نۀ وی خبر شوی په عورتونو د زنانو۔ یعنی د شهوت زمانے ته نۀ وی رسیدلی او پدے نۀ پو هیږی چه سینه څه ته وائی او عورت او غیر عورت څه شے دے۔

حافظ سیوطیؒ په «الاکلیل» کښې لیکلی دی چه بعضِ خلقو د ترۀ او ماما نه پرده ضروری ګنړلے، ځکه چه په آیتِ کریمه کښې ددے دواړو ذکر نۀ دے راغلے۔ ابن المنذرؒ د شعبیؒ او عکرمةؒ نه نقل کړیدی چه هغوی وائی : ددے وجه دا ده چه دا دواړه به خپلو ځامنو ته بیان وکړی۔ او د حسن بصریؒ په نیز دواړه د نورو محرمانو سرو پشان دی۔ (القاسمیؒ) او همدا قول حق دے۔

وَلَا يَضۡرِبۡنَ بِاَرۡجُلِهِنَّ : پدے کښې اشاره ده چه مسلمانے ښځے دپاره لکه څنګه چه د خلقو د نظرونو نه خپل ډول پټول ضروری دی، دغه شان د هغویٔ غوږونو ته هم د خپل کالی آواز نۀ دی رسول پکار۔ که چرے یوے ښځے پانزیب اچولے وی نو دے له هرګز دا جائز نۀ دی چه د خپے نه آواز وباسی او روانه وی، دے دپاره چه ددے د پانزیب آواز خلق واوری او هغویٔ ته پته ولګی چه دے پانزیب اچولے۔

د جاهلیت عربو ښځو به خپو ته ګونګری اچولی وو او خپو له به ئے درز ورکړو خلکو ته به ئے د هغے آواز آورولو چه دے ته وګوری لکه اُوس هم ډیرے زنانه دا کار کوی دا حرامه ده، پدے سره د سړو توجه پیدا کیږی، او د خلکو شهوات راپاروی۔

لِيُعۡلَمَ مَا يُخۡفِيۡنَ مِنۡ زِيۡنَتِهِنَّ : حافظ ابن کثیرؒ وائی چه په دے ممانعت کښې هر هغه پټ زینت داخل دے چه هغه خوزیدو سره ښکاره کیږی۔ په همدے ضمن کښې د ښځے خوشبوئی لګول او بهر وتل هم راځی دے دپاره چه خلق ددے خوشبوئی محسوس کړی، پدے سره ددے پټ زینت راښکاره کیږی او د سړو توجه دے طرفته راوړی۔ سنن ترمذی کښې د نبی کریم ﷺ حدیث دے چه [اِذَا اسۡتَعۡطَرَتِ الۡمَرۡاَةُ فَمَرَّتۡ بِالۡقَوۡمِ لِيَجِدُوۡا رِيۡحَهَا فَهِيَ كَذَا وَكَذَا] یعنی زانیة) «ښځه چه کله خوشبوئی ولګوی او په یو مجلس تیریږی دے دپاره چه هغوی ددے خشبوئی محسوس کړی نو دا زنا کاره ده»۔ (ترمذی:

٢٧٨٦) ابوداود (٤١٧٥) واحمد (١٩٥٩٣) اسناده صحیح، احمد شاکرؒ والالبانیؒ وشعیب ارناووطؒ)

او په همدے ضمن کښې د لارے په مینځ کښې د ښځې تلل دی۔ د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې به ښځې د لارے غاړے ته تللے، او دیوال سره به نښتلے۔ آه۔

پدے کښې سینډل هم داخلیږی چه د مزل په وخت کرپ کروپ کوی او خلك راخبروی۔

وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا : پدے مخکنو احکامو کښې د ایمان والو نه خامخا کوتاهی کیږی نو الله تعالیٰ ددے علاج بیانوی هغه دا چه ټول د الله په دربار کښې رشتینی توبه وباسئ او هغه ټول کارونه پریدئ چه په هغے سره الله تعالیٰ ناراضه کیږی، او هغه ټول عملونه خپل کړئ چه الله تعالیٰ ئے خوښوی۔ او خبره ښکاره ده چه نظر ښکته ساتل، د شرمګاه حفاظت او د عفت او پاکدامنئ اهتمام کول په نیکو اعمالو کښې په طریقه اولیٰ سره داخل دی۔

وَأَنكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِن
او نکاح وکړئ د بے وادهٔ ستاسو نه او د نیکانو د غلامانو ستاسو او وینځو ستاسو نه که
يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ
وی دوی فقیران، مالدار به کړی دوی لره الله تعالیٰ د خپلے مهربانئ نه او الله فراخه دے
عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ
علم والا دے۔ او ځان دے پاك ساتی هغه کسان چه نهٔ مونده کوی نکاح لره تردے پورے
يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ
چه مالدار به کړی دوی لره الله تعالیٰ د فضل خپل نه او هغه کسان چه لټوی
الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ
مکاتب کیدل د هغه چا نه چه مالکان دی ښی لاسونه ستاسو نومکاتب کړئ دوی لره
إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي
که پیژنئ تاسو په دوی کښې د خیر (ایمان) او ورکوئ دوی ته د مال د الله تعالیٰ نه هغه

اٰتٰكُمْ ؕ وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ
چه درکړے ئې دے تاسو ته، او زور مهٔ کوئ په جینکو (وینځو) خپلو باندے په بدکارئ (او
اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوْا
د نکاح نهٔ کولو) که چرے دوی اراده لری د پاکدامنئ (نکاح کول) ددے دپاره چه لټوئ تاسو
عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَمَنْ يُّكْرِهْهُّنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ
سامان د ژوند دنیوی او چا چه زور اُوکړو په دوی باندے نو یقیناً الله تعالیٰ
مِنْۢ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۳۳﴾
روستو د زور کولو نه په دوی باندے بخونکے رحم کونکے دے۔

تفسیر: ربط :

مخکښې زنا او د هغې راپورته کونکی څیزونه بیان شو نو اُوس وائی چه د زنا د ختمیدو بنه لاره دا ده چه هلکان او جینکئ او وینځې او غلامان په واده شی۔ چونکه د وادهٔ اصلی مقصد اګرکه د انسانی نسل حفاظت دے، لیکن ددے یوه بله فائده دا هم ده چه پدے سره د شهوت تیزی ختمیږی، او د سترګے او شرمګاه حفاظت کول آسانیږی۔

ډیر خلك د رواجونو او د ناوخته وادهٔ کولو د وجه نه په زنا ګانو کښې واقع کیږی۔

الله تعالیٰ مومنانو ته نصیحت کړے چه په دوئ کښې کوم نارینه او زنانه بے وادهٔ وی، دوئ له وادهٔ وکړئ، او خپل هغه غلامانو او وینځو له هم وادهٔ وکړئ، چه په هغوئ باندے د نیکئ آثار ښکاره کیږی، دے دپاره چه اسلامی معاشره د بے حیایئ نه محفوظه پاتے شی۔

ډیر کفار دا کوشش کوی چه خلکو ته د اتلسو کالو نه خکته عمر کښې د واده کولو عیبونه بیانوی دا ددے دپاره چه خلك په زنا اموخته شی۔

الْاَيَامٰى: جمع د اَیِّم ده هغه نارینه او زنانه چه د هغې جوړے نهٔ وی یعنی نکاح ئې نهٔ وی، یا د اول نه ئې نکاح نهٔ وی یا کونډ شوے وی۔ او دا هم دلیل دے چه زنانه ځان پخپله نشی ورکولے بلکه د ولی اجازت ضروری دے۔

مفسر ابو السعودؒ لیکی چه کوم غلام او وینځه ښه نهٔ وی هغه خپل ځان سره نهٔ دی ساتل پکار۔ بعض خلقو په آیت کښې د ﴿وَالصّٰلِحِيْنَ﴾ نه مراد هغه غلام او وینځه

اخستے ده چه هغهٔ سره د وادهٔ دپاره مالي او جسماني صلاحیت (استعداد/ تیارے) موجود وي۔ نو وروکی دپاره نکاح ضروري نهٔ ده۔ او دا دلیل دے چه غلام هم خپل ځان له بغیر د اجازت د مالك نه نکاح نشي کولے۔

اِنْ يَّكُوْنُوْا فُقَرَآءَ: پدے سره د وادهٔ د زیات اهمیت ښودلو دپاره فرمائي چه فقیري او محتاجي په وادهٔ کښې رکاوټ نهٔ دي ګنړل پکار، د الله تعالیٰ وعده ده چه د وادهٔ نه پس به دا محتاجي لرے کړي۔ عمر بن خطاب ﷺ به وئیل: [عَجِبْتُ لِمَنْ يَّبْتَغِي الْغِنٰى بِغَيْرِ نِكَاحٍ] ماله په هغه فقیر تعجب راځي چه هغه د وادهٔ په کولو سره د خپلې محتاجئ لرے کولو سامان نهٔ تیاروي۔

ابوبکر صدیق ﷺ فرمائي: [اَطِيْعُوا اللّٰهَ فِيْمَا اَمَرَكُمْ مِنَ النِّكَاحِ يُنْجِزْ لَكُمْ مَا وَعَدَكُمْ مِنَ الْغِنٰى] (تاسو د الله تعالیٰ د حکم د نکاح تابعداري وکړئ هغه به تاسو سره د مالدارئ وعده پوره کړي)۔ (فتح البیان)

او په حدیث د ابن ماجه کښې دي: ((درے قسمه کسان دي چه په الله باندے لازم ده چه د دوی مدد به کوی ۱- مجاهد في سبیل الله۔ ۲- هغه مکاتب چه د اداء اراده لري۔

۳- او هغه نکاح کونکے چه د عفت او پاکدامنئ اراده لري))۔ (صحیح ابن ماجه: ۲۰۰۹) واسناده حسن) نو دَ هغه فقهاؤ خبره صحیح نهٔ ده چه هغوی وائي چه څوك غریب وي نکاح ورله حرامه ده۔ رسول الله ﷺ داسے سړي ته هم یوه ښځه په نکاح ورکړیده چه هغه سره هیڅ نهٔ وو سیوئ د قرآن نه۔ کما في البخاري رقم (۵۰۲۹) ومسلم (۳۵۵٤)۔

او دا دلیل دے چه د نکاح دپاره د مال کفائت شرط نشته۔

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِيْنَ: اوس که یو تن ووائي چه زما وادهٔ نشته نو زهٔ به بد نظري هم کوم او هر څه به کوم نو الله تعالیٰ هغه دپاره علاج بیانوي فرمائي چه کوم سړے چه د څهٔ مجبورئ په وجه وادهٔ نشي کولے هغهٔ له پکار دي چه د صبر نه کار واخلي، روژے دے نیسي او مونځ دے کوي او الله نه دے دا دعاء غواړي چه د شیطان په جال کښې ونهٔ نښلي، او د خپل عفت او پاکدامنئ حفاظت دے کوي تردے چه الله تعالیٰ به دومره مال ورکړي چه وادهٔ پرے وکړي۔

اَلَّذِيْنَ: دے کښې زنانه هم داخلے دي چه د وادهٔ نه مخکښې دے هم د خپل عفت او پاکدامنئ خیال ساتي، بعض زنانه چه لا نکاح شوی نهٔ وي، آزادے ګرځي او چه کله نکاح کښې راشي بیا پابندي کوي دا هم صحیح نهٔ ده۔

په ﴿ حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ﴾ كښې الله تعالىٰ پاكدامنو نارينه او زنانو ته د خپل فضل او مهربانۍ اُميد وركړے، دے دپاره چه خاطر جَمعۍ سره د خپلے پاكدامنۍ حفاظت كوى. په دے كښې اشاره ده چه پاكدامن خلق د الله تعالىٰ د فضل زيات مستحق دى.

بعضِ خلقو ددے آيتِ كريمه نه د (مُتعے د نكاح) په حُرمت باندے استدلال كړے. د مُتعے نكاح داده چه يو سړے يوے ښځے سره د يوے معلومے مودے دپاره د يو معلوم رقم په عوض وادۀ وكړى. د اسلام په شروع كښې دا نكاح جائز وه، بيا الله دا حكم منسوخ كړو. دے وجے نه اوس د جمهور اُمتِ مسلمه په نيز دا نكاح حرامه ده. شيعه ګان دا جائزه ګڼړى، چه دوئ سره ددے د قرآن او صحيح سُنت نه هيڅ دليل نشته.

وَالَّذِيْنَ يَبْتَغُوْنَ الْكِتٰبَ : پدے كښې مسلمانانو ته ترغيب وركړے شوے چه كه ستاسو غلامان ستاسو نه مطالبه كوى چه تاسو ته مال دركړى او آزادى حاصله كړى نو تاسو له پدے كار باندے رضا كيدل پكار دى او دا په ليكلو كښې راوستل پكار دى، دے دپاره چه د ليكلى شرط مطابق په قسطونو كښې مطلوبه رقم اداء كړى او هغه آزاد شي. دے ته عقدِ كتابت او مُكاتبت وائي.

الْكِتٰبَ : د كتاب نه مراد كتابت او مكاتب دے او دا دے ته وائي چه يو مالك خپل غلام ته ووائي چه دومره مال راوړه نو ته به آزاد ئے، كه په كال كښې ئے راوړے او كه په مياشت كښې، يا غلام مالك ته ووائي چه زۀ به دومره دومره رقم دركړم ما آزاد كړه مالك ورسره دا ومني او دا خبره وليكى. او حديث كښې دى :

[اَلْمُكَاتَبُ عَبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ دِرْهَمٌ] مكاتب غلام دے ترڅو پورے چه په هغه باندے يوه روپۍ باقى وى. (ابوداود : ۳۹۲۸ باسناد حسن)

فَكَاتِبُوْهُمْ : د جمهورو علماؤ په نيز دا امر د استحباب دپاره دے، چه كله يو غلام د خپل سَيِد نه مكاتبت طلب كوى نو هغه له بهتره ده چه دا ترے قبول كړى. او عمر رضي الله عنه به ويل چه دا امر د وجوب دپاره دے. سيدنا انس بن مالك رضي الله عنه ته يو غلام (سيرين) وويل چه ما سره مكاتبت وكړه، هغه انكار وكړو، هغه لاړو عمر فاروق رضي الله عنه ته ئے شكايت وكړو. عمر فاروق رضي الله عنه په هغه باندے په زوره مكاتبت قبول كړو. (دره ئے پرے راوچته كړه او دا ئے ورته وويل چه ددۀ سره كتابت وكړه) او دا آيت ئے ورته ولوستو. (ابن كثيرؒ وائي ددے سند صحيح دے) او صاحب د فتح البيان د عبد الله بن صبيحؒ نه روايت كړيدے چه د هغه پلار (صبيح) فرمائي : زۀ د حويطب بن عبد العزى مملوك (غلام) وم نو ما د

هغه ته کتابت وغوښتو، هغه انکار وکړو نو پدے باندے دا آیت نازل شو۔

﴿ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ﴾ ددے نه مراد قدرت او قوت دے په ګټلو د مال او بیا په ادا کولو د مال، کوم باندے چه کتابت شویدے اګر که في الحال ورسره مال نهٔ وی۔ یا امانت داری د هغه ده۔ یعنی که تاسو ته معلومه وی چه دوی مال پیدا کولے شی او امانتدار دے چه غلا وغیره به نهٔ کوی او تیښته به نهٔ کوی، بلکه د تجارت یا مزدورئ په ذریعه مال حاصلولے شی۔ او ابراهیم نخعیؒ وائی چه د خیر نه مراد دین دے، یعنی که دینداره وی۔ عَبِيْدَةَ السَّلْمَانی وائی چه ددے نه مراد د مانځه پابندی ده۔

او که پدے کتابت کښې ټول مال په یو ځل غواړی یا په قسطوارئ سره، په څه چه د دواړو جوړه راغله جائز ده۔

وَّاٰ تُوْهُمْ مِّنْ مَّالِ اللّٰهِ الَّذِيْٓ اٰتٰىكُمْ : پدے آیت کښې نورو مسلمانانو ته حکم دے چه دوی د الله مال (یعنی زکاة او خیرات) دے مکاتب غلامانو ته ورکړی دے دپاره چه دوی پرے ځان آزاد کړی۔ (دا قول د حسنؒ، نخعیؒ او بریده ﷺ دے) یا پدے کښې خطاب دے د غلام آقا ته چه هغه له پکار دی چه هغه هم ددے مکاتب غلام په مالی طور سره مدد وکړی یعنی د هغهٔ څهٔ قسطونه دِے معاف کړی۔ (دا قول د علی بن ابی طالب ﷺ وغیره دے) ځکه چه په اسلام کښې د غلام د آزادولو ډیر لوی اهمیت دے۔

دارنګه ددے یو صورت دا هم دے چه مالك خپل مکاتب غلام ته زکاة ورکړی هغه به ورته بیرته دغه مال په کتابت کښې ورکړی۔ او دا صورت بعینهٖ د قرضو هم دے چه ستا په یو تن باندے قرض وی نو هغهٔ ته زکاة ورکړه بیا ترے مطالبه وکړه چه زما قرض راکړه نو هغه به ئے درته درکړی، ستا قرض به هم ادا شی او زکاة هم۔ او زید بن اسلمؒ وائی چه دا خطاب دے د مُلك والیانو او حاکمانو ته چه دوی د زکاة نه څه حصه مکاتبینو ته ورکړی دے دپاره چه ځان پرے آزاد کړی۔ لکه الله تعالیٰ ﴿ وَفِي الرِّقَابِ ﴾ (التوبه : ٦٠) وئیلے دے۔ یعنی د زکاة مستحقینو کښې یو د غلام آزادول هم دی۔

﴿ وَلَا تُكْرِهُوْا فَتَيٰتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ ﴾ : پدے کښې په زنا باندے د وینځو د مجبورولو نه منع شوے۔ د جاهلیت په زمانه کښې به څهٔ خلقو د مال په خاطر په خپلے وینځے باندے زنا کوله، چه دا یو بدترین عادت وو۔ چونکه دا کار د انسانی ځوانمردئ بیخی خلاف دے، دے وجے نه الله تعالیٰ ددے نه په سختئ سره منع وفرمایله، او وے فرمایل چه کومه وینځه د ظلم او زیاتی نښه جوړه شی، او په دے کار باندے مجبوره کړے شی، الله به د

دوئ گناه معاف کړي.

شان نزول

مسلمؒ، سعید بن منصورؒ او ابن ابی شیبةؒ وغیره د جابر بن عبد الله ﷺ نه روایت کړے چه د عبد الله بن اُبیٔ دوه وینځے وے، د یوے نوم مسیکه وو، او د دویمے اُمیمه. دواړه مسلمانے شوے وے. ابن اُبیٔ به دا دواړه په زنا کولو مجبورولے او په دوئ به ئے پیسے گټلے. دواړو رسول الله ﷺ ته شکایت وکړو نو دا آیت نازل شو. (مسلم فی التفسیر حدیث رقم: ۲۷/۲۶)

ابن جریرؒ او ابن مردویهؒ د ابن عباسؓ نه روایت کړے چه د جاهلیت په زمانه کښ به خلقو خپلے وینځے په زنا مجبورولے، او د دوئ نه به ئے پیسے اخستلے، نو دا آیت نازل شو.

او رسول الله ﷺ منع وکړه د مَهْرُ الْبَغِيّ نه. یعنی د زناکارو ښځو د مزدورئ نه.

(بخاری فی البیوع باب ۱۱۳ وغیره)

الْبِغَآءِ: مصدر دے په معنیٰ د زنا او بدکارئ سره. او دا صرف د زنانو دپاره استعمالیږي.

اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا: ((که چرے دوئ پاکدامنی غواړي نو دوئ په زنا مهٔ مجبوروئ)) ددے مطلب دا نهٔ دے چه که دوئ پاکدامنی نهٔ غواړي نو په دوئ زنا کول جائز دي، بلکه د هغه وخت حالاتو طرفته اشاره ده چه عام طور سره به دغه وینځے بیچاره گانے مجبورولے شوے.

نو دے ته قید واقعي وائي. یا دا چه دا قید ورسره ځکه لگوي چه اِکراه هله راتلے شي چه کله زنانه پاکدامنی غواړي او مالك ئے مجبوره کوي، او که چرته زنانه خپله زنا غواړي نو بیا خو د اِکراه (زور کولو) هیڅ معنیٰ نشته.

پدے آیت کښ استنباطي تفسیر دا دے چه فتیات ځوانو جینکو ته وئیلے شي او د اکراه معنیٰ ده مجبوره کول. معنیٰ دا ده تاسو خپلے ځوانی جینکئ دے ته مهٔ مجبوره کوئ چه هغه زنا وکړي کله چه هغوی اراده د نکاح لري او تاسو ئے په نکاح نهٔ ورکوئ بلکه په جلتئ سره هغوی په واده کړئ چه زنا نه بچ شي. او ستاسو مقصد دا وي چه د دنیا سامان لټوئ، مالداره کورنئ گورئ، هغے ته مو کینولي وي.

او په حدیث کښې راغلي دي چه په تورات کښې الله تعالیٰ لیکلي وو : کله چه یوه جینئ دولسو کالو (یعنی بلوغ) ته ورسیږي او پلار ورله خای نهٔ طلب کولو او جینئ گناه وکړه نو گناه به ئې په پلار وي.

نو لکه څنګه چه هلك دپاره خای کوربے نو جینئ له به هم کوشش کوي. او ډیرو خلکو خپلو لونړه مالدارو ته ساتلي وي، او چا د خپلو لونړو دپاره انتهائي سخت شرطونه مقرر کړي وي چه عالِم به وي، مالداره به وي، کور به ئې نزدے وي، خپل کور به لري، بله ښځه به ئې نهٔ وي. ددے شرطونو د وجه نه ډیرے جینکئ په کورونو کښې زړے شي او د هغوی حقوق برباد شي.

لِّتَبۡتَغُوۡا عَرَضَ الۡحَیٰوۃِ الدُّنۡیَا : یعنی «دنیوی فائدے دپاره داسے مهٔ کوئ» دا قید هم واقعي دے.ددے معنیٰ هرگز دا نهٔ ده چه کئے یو کس خپله وینځه مُفته چاکره د زنا دپاره لیږلے شي، بلکه په هغه زمانه کښې به په عامه توګه خلقو د مادي فائدے دپاره خپلے وینځے په زنا مجبورولے.

وَلَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ اِلَیۡکُمۡ اٰیٰتٍ مُّبَیِّنٰتٍ وَّمَثَلًا مِّنَ الَّذِیۡنَ
او یقیناً نازل کړیدي مونږ تاسو ته آیتونه وضاحت کونکي او نمونے د هغه کسانو نه
خَلَوۡا مِنۡ قَبۡلِکُمۡ وَمَوۡعِظَۃً لِّلۡمُتَّقِیۡنَ ﴿۳۴﴾
چه تیر شویدي مخکښې ستاسو نه او نصیحت دے دپاره د متقیانو.

تفسیر : ربط : مخکښې احکام بیانولو نه پس الله تعالیٰ په دے آیتِ کریمه کښې د قرآن کریم تعریف کړے او دے ته ئې ترغیب ورکړیدے چه لکه څنګه چه مونږ دغه احکام صفا صفا بیان کړي، او په دے کښې د بندګانو سره متعلق تمام عبادات، معاملات او د ژوند آداب تفصیل سره بیان شوي او د پخوانو قومونو نمونے بیان شویدي.

مُّبَیِّنٰتٍ : اَیۡ لِاَحۡکَامِ اللّٰهِ وَاَحۡکَامِ الۡعِفَّةِ . یعني د الله احکام او د عفت او پاکدامنئ احکام ښکاره بیانوي.

وَّمَثَلًا: (۱) مثل په معنیٰ د نمونے سره دے. یعني الله تعالیٰ تاسو ته نمونے د پخوانو قومونو رالیږلي یعني د قرآن دویمه خوبي داده چه په دے کښې الله تعالیٰ د تیر شوو

قومونو د عبرتناکو واقعاتو په بیانولو سره انسان له تعلیم ورکړے چه دے نه تعلیم او عبرت حاصل کړه، (۲) او دارنګه مثل په معنیٰ د مشابه سره راځی یعنی دا داسے احکام دی چه د پخوانو سره مشابه دی، هغوی له هم الله تعالیٰ داسے احکام ورکړی وو نو یواځے پرے تاسو مکلف نه یئ، لکه الله تعالیٰ سورة النساء (۲۶) آیت کښې فرمایلی وو:
﴿ يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾

(۳) یا مثل په معنیٰ د عجیبه خبر او عجیبه قصے سره دے یعنی لکه څنګه چه په دے سورت کښې د عائشے صدیقے رضی الله عنها واقعه تعجب ناکه او نصیحت ورکونکے ده، دغه شان په قرآن کښې د یوسف ﷺ او مریم رضی الله عنها ذکر شوے واقعے هم تعجب ناکے او عبرت ورکونکے دی، او لکه څنګه چه الله تعالیٰ د یوسف ﷺ او مریم برائت ښکاره کړے، دغه شان د عائشے رضی الله عنها برائت ئے هم په قرآن کښې اعلان کړو.

(فتح البیان)

سمعانیؒ، صاحب اللباب (ابن عادلؒ) او خازنؒ وغیره دلته د مثل نه مراد عبرتناکے سزاګانے اخستی دی او دائے وعید ګرځولے دے چه تاسو ته ئے د پخوانو خلکو عبرتناکے سزاګانے رالیږلی دی څکه چه ستاسو حال د هغوی د حال سره په تکذیب د رسولانو کښې مشابه دے. دا صحیح تفسیر نهٔ دے.

وَمَوْعِظَةً: او د قرآن دریمه خوبی داده چه ټول قرآن د الله تعالیٰ نه یریدونکو دپاره عبرت ورکونکے دے، او د چا په زړونو چه مُهر لګیدلے وی او په سترګو ئے پرده اچولے شوی وی، هغهٔ ته به ددے قرآن نه هیڅ فائده ونهٔ رسی.

لِّلْمُتَّقِيْنَ: دے ځای نه معلومیږی چه تقویٰ دے ته وائی چه انسان کښې عفت وی، د زنا، بد نظرئ او بی حیایئ نه ځان ساتی، نو اُوس دِے هر انسان وګوری چه په دهٔ کښې څومره تقویٰ ده.

اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ مَثَلُ نُوْرِهٖ
الله تعالیٰ نور (رڼا) د آسمانونو او د زمکے دے، مثال د رڼا د توحید د هغه (په زړه د
كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ ۚ اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ ۚ
مؤمن کښې) پشان د طاقچے دے چه په هغے کښې ډیوه وی، دا ډیوه په شیشه کښې وی،

اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ
دا شیشه ګویا کښې ستوری دی پر قیدونکی، بله ولی شی (دا ډیوی د تیلو) د ونی
مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَّلَا غَرْبِيَّةٍ ۙ يَّكَادُ
برکت والا نه چه خونه دی، نهٔ مشرق طرف ته ده او نهٔ مغرب طرف ته ده نزدی دی
زَيْتُهَا يُضِيْٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ؕ نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ ؕ
تیل د هغې چه رڼا اوکړی اګرکه نهٔ وی رسیدلی هغې ته اور، رڼا ده دپاسه د رڼا
يَهْدِى اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ
هدایت کوی الله تعالیٰ نور ته هغه چا له چه اوغواړی، او بیانوی الله تعالیٰ مثالونه
لِلنَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٣٥﴾
خلقو ته او الله په هر شی باندی پوهه دی۔

تفسیر: دا آیتِ کریمه د هغه آیتونو نه دی، چه ددی متعلق علماءِ کرامو مستقل کتابونه لیکلی۔ د امام غزالیؒ کتاب «مشکاة الانوار» مشهور دی۔ امام ابن القیمؒ په خپل کتاب «الجیوش الاسلامیة» کښې ددی آیت په باره کښې ډیر عُمده او مفید بحث لیکلی دی۔

ربط او مناسبت

۱ – مخکښې د ظلماتو دفع وشوه یعنی ناکاره اعمال او اخلاق چه تیارهٔ پیدا کوی نو اُوس ترغیب ورکوی نُور ته یعنی د رڼا والا احکامو ته چه هغه ایمان بالله، اتباع الرسول ﷺ، صلاة، او زکاة دی، پدی احکامو سره انسان ته رڼا ملاویږی، نو مخکښې احکام د تخلیه وو او دا احکام د تحلیه (د ښائست پیدا کولو) دی۔

۲ – یا مخکښې ئې د خبیثانو د اخلاقو نه منع وکړه نو اُوس د طیبینو حال بیانوی۔

۳ – لَمَّا رَدَّ اللّٰهُ الْفَحْشَاءَ ذَكَرَ هُنَا نُوْرَهٗ وَنُوْرَ قَلْبِ الْمُؤْمِنِ۔ مخکښې الله تعالیٰ فحشاء ذکر کړه نو اُوس خپل نُور او د مؤمن د زړهٔ نُور بیانوی پدی کښې اشاره ده چه انسان ته نُور د بی حیائی په پریخودو حاصلیږی۔ نو پدی آیتونو کښې د نُور د حاصلولو اسباب هم خودلی شویدی چه روستو راځی۔

دلته الله تعالیٰ درے مثالونه بیان کړیدی یو د مؤمنانو او دوه د کافرانو۔
اول مثال د نور دے، خو د مقدمے په شکل سره الله تعالیٰ اول خپل نُور بیان کړیدے او اصل مقصد د مؤمن د زړهٔ نُور ذکر کول دی چه هغه ډیر روښانه وی، چه هغه نُور ددهٔ په خوله، مخ او اعمالو کښې راښکاره کیږی۔ یعنی الله هم د رڼاو الا ذات دے او د مؤمن په زړهٔ کښې هم رڼا ده او ددے دواړو رڼا گانو یو بل سره مناسبت دے۔

د نور السموات څه مطلب؟

په اجماع د مسلمانانو سره ددے مطلب دا نهٔ دے چه په آسمان او زمکه کښې چه کومه رڼا ده دا بعینه الله دے۔ ځکه چه دا رڼا خو مخلوقه ده۔ نو دلته ددے نور مصداقات دی (۱) یو دا چه نُور په معنیٰ د (مُنَوِّر) رڼا ورکونکی سره دے۔ لکه بل قراءت کښې په صیغهٔ د ماضی دے یعنی [اَللهُ نَوَّرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ] دے۔ یعنی الله تعالیٰ رڼا ورکړیده آسمانونو او زمکے ته۔
مفسر ابو السعودؒ لیکی چه د نُور والا نه ئے په (نُور) سره تعبیر دے دپاره وکړو چه د رڼا انتهائی قوت ته اشاره وشی، او دیته هم اشاره کول مقصد دی چه الله خپله د خپل ذات په ذریعه ښکاره دے، او د خپل ځان نه علاوه تمام موجودات هم هغهٔ ظاهر کړی دی، لکه څنگه چه رڼا بذاتِ خود ظاهریږی، او نور څیزونه ددے په ذریعه ظاهریږی۔ او دَ (نُور) اضافت آسمانونو او زمکے ته شوے، دے دپاره چه معلومه شی چه د الله ذات د تمامو کائناتو روښانه کونکے دے۔
بخاریؒ او مسلمؒ کښې د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دے چه رسول الله ﷺ به چه کله د شپے پاسیدهٔ، نو دا دعاء به ئے وئیله :[اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، اَنْتَ قَيِّمُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ...... الحديث] په دے دعاء کښې رسول الله ﷺ الله تعالیٰ ته د آسمانونو او زمکے نُور وئیلے۔
(۲) دویم مصداق : ابن عباس رضی الله عنه د (نُور) تفسیر په (هَادِيْ) سره کړے، یعنی هغه ذات چه هغه د تمامو کائناتو رهنما او لارښود دے۔
(۳) نور په معنیٰ د مُنَوِّر دے په ایجاد سره یعنی آسمانونه او زمکه مخکښې معدوم وو او عدم (نشتوالے) تیارهٔ وی او وجود د یو شی رڼا وی۔ یعنی الله دے ته رڼا ورکړیده یعنی دا ئے موجود کړیدی۔ (٤) عبد الله بن مسعود رضی الله عنه پکښې داسے تفسیر کړیدے چه

حافظ ابن القيمؒ په بدائع التفسير کښې هغه غوره کړيده هغه فرمائي : [لَيْسَ عِنْدَ رَبِّكُمْ لَيْلٌ وَّلَا نَهَارٌ نُوْرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مِنْ نُّوْرِ وَجْهِهٖ] - يعنى ستاسو د رب سره شپه او ورځ نشته، بلکه د آسمانونو او د زمکے رڼړا د الله تعالىٰ د مخ د رڼړا عکس دے۔ نو د الله تعالىٰ ذات رڼړا والا دے، د هغه صفات د نور والا دي، د هغه کلام نُور دے، او د قيامت په ورځ به زمکه د رب په نور سره روښانه وي. (وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُوْرِ رَبِّهَا) (الزمر:٦٩)۔

نو دلته معنىٰ دا شوه چه د آسمانونو او د زمکے رڼړا د الله تعالىٰ د رڼړا نه راغلے ده۔

دا ټول تفسيرونه صحيح دي او دلته ټول مراد دي۔

فائده : حافظ ابن القيم رحمه الله ليکى چه الله تعالىٰ خپل نوم (نُور) ايښے دے، او خپل کتاب يعنى قرآن کريم ئے نُور نازل کړے، خپل رسول ئے نور جوړ کړے، او خپل دين ئے نُور ساز کړے۔ هغه د خپل مخلوق د نظرونو نه د نُور په ذريعه پټ شوے، هغهٔ د خپلو اولياؤ کورونه د نُور نه پيدا کړي چه هغه خليږي۔ الله تعالىٰ فرمايلي دي : ﴿اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ او د (نور) تفسير په (نور والا) سره شوے چه هغهٔ کائنات روښانه کړي، او هغه د زمکے او آسمانونو والو لارښوونه کوي۔ په دے آيت کښې (نور) د هغهٔ فعل دے۔ او کوم نُور چه د هغهٔ صفت دے، هغه د هغهٔ ذات سره قائم دے، آه۔

دے ځاى پورے مقدمه شوه چه الله تعالىٰ نور (رڼړا والا) ذات دے۔ او په حديث د ابو ذر ﷛ کښې راغلي دي : (نُوْرٌ اَنّٰى اَرَاهُ) الله تعالىٰ نور دے، زهٔ به ئے څنګه وينم۔ (مسلم: ٤٦١)

شيخ الاسلام ابن تيميهٌ فرمائي : ددے مطلب دادے چه هلته يو نُور وو، چه هغه د نُور د حجاب په وجه سره نهٔ ليدلے کيږي، آه۔ او ﴿فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ﴾ نه هم معلوميږي۔

امام مسلمٌ د ابو موسى اشعرى ﷛ نه يو حديث روايت کړے، چه په هغے کښې رسول الله ﷺ د الله په باره کښې فرمائيلي دي چه د هغهٔ پرده نُور دے، که هغه دغه پرده لرے کړي نو د هغهٔ د مخ رڼړاګانے به هغه تمام مخلوقات ايره کړي، کوم ځائے پورے چه د هغهٔ نظر رسي۔ مسلم: (٤٦٣)

مَثَلُ نُوْرِهٖ كَمِشْكٰوةٍ : دا مثال په دوه طريقو لګى، تشبيه المفرد او بل تشبيه المرکب۔

(١) تشبيه المفرد :

مَثَلُ نُوْرِ اللّٰهِ فِيْ قَلْبِ الْمُؤْمِنِ ـ د مؤمن په زړهٔ کښې د الله تعالىٰ د رڼړا مثال چه مراد ددے نه د ايمان رڼړا ده۔ څنګه چه په زړهٔ کښې کله د الله تعالىٰ سره تعلق پيدا شي او په الله

باندے ایمان پیدا شی نو په زړهٔ کښې د ایمان په وجه رنړا پیدا شی۔ لکه روستو راځی (یَهْدِی اللّٰهُ لِنُوْرِہٖ)۔ د مشکاة نه مراد صَدْرُ الْمُؤْمِن، (د مؤمن سړی سینه) ده۔ او زُجاجة (شیشه) د مؤمن زړهٔ دے او مصباح نه مراد د ایمان رنړا ده۔

د زړه تشبیه د زجاجے سره ولے ورکړے شویده؟ درے وجے دی (۱) یو پکښې صلابة دے، (۲) بل رقت چه زر ماتیږی۔ (۳) شفاف والے (صفائی)۔ نو د مؤمن په زړه کښې هم صلابت (سختوالے) پروت دے (قسوت نهٔ دے) بلکه په حق باندے کلك والے مراد دے۔ تَصَلُّب فِی الدِّیْنِ پکښې وی۔ (په دین باندے کلك وی)۔ د مؤمن په زړهٔ کښې نرمی هم وی چه د الله خبرے واوری نو نرمی پکښې پیدا کیږی۔ او شفافیت هم پکښې وی چه د حرام شهواتو، حسد او کینے، تکبر او کفر او شرك نه پاك صفا وی۔

كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّیٌّ: د شیشے صفا والے داسے دے لکه دا د آسمان ستورے دے نو د مؤمن زړهٔ هم همیشه بره روان وی، تعلق ئے د بره ذات سره وی۔ بیا په ډیوه کښې قانون دا وی چه د هغې دپاره تیل پکار دی، نو د شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ نه د وحی ونه مراد ده۔ یعنی دا ایمان د وحی په ذریعه تازه کیږی۔ دلته زړه د ایمان په وجه صفا دے لیکن کله چه ورسره وحی ملګرے شی نو بیا ډیره رنړا پیدا کړی او تازه شی۔

لَّا شَرْقِیَّةٍ وَّلَا غَرْبِیَّةٍ: ددے وحی مثال د هغه ونے دے چه نهٔ مشرق کښې ولاړه ده او نهٔ مغرب کښې، یعنی ددے ترمینځ ده، ځکه چه د هر طرفنه پرے تول ورځ نمر لګیږی او کوم زیتون ونه چه داسے وی نو د هغې میوه مزیداره او پخه وی او تیل ئے ډیر صفا وی۔ نو پدے کښې اشاره ده چه پدے وحی کښې افراط او تفریط نشته، (لَا یَهُوْدِیَّةٌ وَّلَا نَصْرَانِیَّةٌ)۔ نهٔ پکښې یهودیت شته او نهٔ نصرانیت۔ د یهودو په دین کښې افراط وو او نصاراؤ کښې تفریط وو۔ بلکه د الله وحی همیشه د عدل نه ډکه ده، او پدے کښې انتهائی صفا والے دے، لَیْلُهَا كَنَهَارِهَا۔ شپه پکښې نشته۔ او دا قول فراّء او زجاجؔ غوره کړیدے۔

ابی بن کعب ﷺ وائی: دا داسے ونه ده چه د ګنړو ونو ترمینځ ده، نو شنه تازه او نرمه وی، نمر ورته په هیڅ حال کښې ضرر نشی رسولے، نهٔ د راختو او نهٔ د پریوتو په وخت کښې نو دغه شان مؤمن هم د فتنو نه په سورو کښې محفوظ دے۔ (فتح البیان)

لیکن اول قول غوره دے۔

یَّكَادُ زَیْتُهَا یُضِیْٓءُ: ددے تیلو صفت کوی چه دا تیل دومره صفا دی چه نزدے ده چه دا پخپله رنړا وکړی اګر که اُور ورته نهٔ وی بل کړے شوے نو د وحی خبرے دغه شان

صفا دی۔

دلته د مؤمن د فطرت تشبیه د تیلو سره ورکړے شویده۔ تقدیر ئے داسے دے [یَکَادُ فِطْرَةُ الْمُؤْمِنِ یَنْطِقُ بِالْحَقِّ]۔ نزدے ده چه د مؤمن صفا فطرت د حق خبرے وکړی اګرکه دۀ ته د وحی خبره لا نۀ وی بیانه شوی۔ یعنی زړه او فطرت ئے دومره صفا دے چه که وحی ورته بیانه نکړے شی هم د هغه فطرت حق خبره اخلی او قبلوی، لکه یو امی شخص به وی چه هغه ته کله د حق خبره وشی نو هغه ئے زر قبوله کړی، هغه وائی چه دا خبره مخکښ نه زما په زړه ګرځیده اُوس چه کله بیانه شوه نو ما قبوله کړه۔

نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ : اَیْ اِذَا مَسَّهٗ نَارٌ فَهُوَ نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ۔ یعنی کله چه دغه تیلو ته اُور ورسیږی یعنی د دغه فطرت سره د وحی اُور یو ځای شی نو بیا ئے دوه رنړا ګانے شی یو د فطرتِ سلیمه او بل د وحی، او دریم ورسره د ایمان رنړا ده۔ نو د نُوْرٌ عَلٰى نُوْرٍ نه به تکرار د رنړا واخلے۔

یَهْدِی اللّٰهُ لِنُوْرِهٖ : دلته د نور نه مراد دین او ایمان دے۔ یعنی الله تعالیٰ خپل دین او ایمان ته هغه بعض بندګان راولی چا دپاره چه وغواړی چه هغه کښ اهلیت د ایمان او د دین شته نو هغه ته ایمان او دین طرفته هدایت وکړی۔ نو بنده له یره پکار ده چه زما په زړه کښ ولے نور نشته او ګندګیانے د حسد، تکبر او بی ایمانئ او فسق او فجور موجودے دی۔

نو سوال پیدا شو چه دا نُور به په څه طریقه مونږ پیدا کوو نو په روستو آیت کښ ددے طریقه ښائی۔

(۲) طریقه : تشبیه المرکب بالمرکب۔

دا آسانه طریقه ده۔ صاحبِ کشاف وائی چه دا د عربو د مثالونو طریقه ده، حافظ ابن القیمؒ او علامه قاسمیؒ غوره کړیده۔

• دا تصور وکړه چه یوه طاقچه ده، په هغے کښ ډیوه بله شوه بیا دغه ډیوه په یوه شیشه کښ بنده ده، ډیوه کښ رنړا تیزه نۀ وی خو چه کله ترے شیشه تاؤ شی نو رنړا ئے تیزه شی او د مړ کیدو نه هم محفوظه شی، او بیا دا شیشه صفا هم ده او په هغے کښ تیل هم ډیر صفا دی چه نزدے ده چه هغه خپله رنړا وکړی، پدے کښ دے تیلو ته اُور بل کړے شو نو څومره ډیره رنړا به پیدا شی بیا په طاقچه کښ دا رنړا راغونډه شویده نو په دغه طاقچه کښ به تا ته ذرات هم ښکاره کیږی، لکه څنګه چه په دغه طاقچه کښ د دغه

ډیوے او ددے لالټین ډیره رڼړا ده نو دغه شان بعینه د مؤمن د زړه مثال دے چه ددهٔ په زړه کښ هم ډیرے رڼړاګانے راجمع شویدی، یو د ایمان رڼړا ده، د قرآن رڼړا ده، د صحیح فطرت رڼړا ده۔

نو دا ټول تصور شوے حالت به د مؤمن د زړه سره چه کله پکښ ایمان راشی مثال جوړ شی۔

یُّوْقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبٰرَكَةٍ زَيْتُوْنَةٍ : یعنی لکه څنګه چه دغه ډیوه د زیتون (خونه) د ونے د تیلو نه بلیږی، دارنګه د مؤمن ایمان حاصل شوے وی د علومو د قرآن او حدیث نه او کوم ایمان چه تقلیدی وی، په هغے کښ شکونه او شبهات راځی، دوام ئے نهٔ وی او کوم ایمان چه د قرآن او حدیث نه اخستے شوی وی، هغه د شك او شبهے نه پاك وی او همیشه وی۔ او د زیتون ونه د ډیرو خیرونو او برکاتو نه ډکه ده نو دغه شان د قرآن عِلمونه د ډیرو خیرونو او برکاتو نه ډك دی، د زیتون (ښونه) ونه د لاندے نه برو ځانګو پورے پاڼړے نیسی، (د پاڼړو نه پوره ډکه وی) او دا ترکاری هم ده او تیل هم دی، رنګ هم دے او د بلولو سامان هم او پدے کښ هر شے د فائدے والا دے او ددے تیل د ټولو تیلونو نه صفاء او روښانه دی۔ (فتح البیان) نو دغه شان د قرآن علمونه او احکام هم دی۔

فِيْ بُيُوْتٍ: اُوس دا رڼړا چه کله په زړه کښ پیدا شوه نو دا ماده غواړی چه بار بار به دا بلوے، نو الله تعالیٰ دلته طریقه ښائی، چه دے ته اسبابِ النور وائی چه ستا په زړه کښ به رڼړا څنګه او په څه سره پیدا کیږی؟ نو فرمائی چه د جمات سره به تعلق لرے، د الله ذکر به کوے، قرآن به وائے، د مانځه پابند به ئے، زکاتونه به ورکوے، د قیامت د ورځے نه به یره کوے۔ او روستو راځی (اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ) یعنی د الله تعالیٰ په دلائلو او کائناتو کښ به سوچ کوے، او روستو اتباع الرسول ﷺ راغلے دے۔

وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ : الله تعالیٰ خلقو دپاره مثالونه دے دپاره بیانوی چه دوئ پوره طریقے سره خبره وپیژنی۔

بعض مفسرینو د نُور نه مراد (قرآن مبین) اخستے دے او ټول مثال ئے د قرآن کریم سره لګولے دے۔ (ابو السعودؒ)

فِيْ بُيُوْتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ
(بلولے شی) په کورونو کښ چه حکم کړیدے الله تعالیٰ چه عزت اُوکړے شی د هغے

وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ ۙ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ
او یاد کړے شی په هغے کښې نوم د هغه، تسبیح وائی هغه لره پدے کورونو کښې صبا
وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ
او بیګاه. سړی چه نهٔ غافله کوی دوی لره تجارت او نهٔ خرڅول د یاداشت د الله تعالیٰ نه
وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ۙ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ
او د پابندی کولو د مانځه نه او د ورکولو د زکاة نه، یریږی د هغه ورځے نه چه اوړی به
فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ
په هغے کښې زړونه او سترګے. دے دپاره چه بدله ورکړی دوی ته الله تعالیٰ د ښائسته
مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ
هغه عملونو چه دوی کړیدی او زیات ورکړی دوی ته د فضل خپل نه، او الله تعالیٰ
يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾
رزق ورکوی چا ته چه اُوغواړی په غیر د حساب نه.

تفسیر : فِيْ بُيُوْتٍ : دا متعلق دے د (يُوْقَدُ) پورے. یعنی اَلْمِصْبَاحُ يُوْقَدُ فِيْ بُيُوْتٍ. دغه ډیوه بلولے شی په هغه کورونو کښې چه مساجد دی چه الله تعالیٰ حکم کړیدے چه د هغے تعظیم دے وکړے شی، نو دغه شان د مؤمن د ایمان رڼا هم حاصله شویده د مساجدو نه. اشاره ده چه ایمان به د مساجدو نه راخستے شی او دلته به جوړیږی، دا د ایمان کارخانے دی. نهٔ په بازارونو کښې. او ددے بیوت نه مراد هر مسجد دے، خاص مسجد حرام یا بیت المقدس مراد کول غوره نهٔ دی.

اَنْ تُرْفَعَ : ۱ - د رفع نه مراد اَنْ تُبْنٰى دے (مجاهد وعکرمة) یعنی دا دے جوړ کړے شی او آباد دے کړے شی.

۲ - وَتُعَظَّمَ) او ددے تعظیم دے وکړے شی. فَلَايُذْكَرُ فِيْهَا الْخَنَا مِنَ الْقَوْلِ. (حسن بصری) پدے کښې به بی حیاء خبرے نشی کیدے. نو رفع معنوی مراد ده.

یا د رفع نه ظاهری پورته کول مراد دی یعنی ددے شان دے پورته کړے شی او دا دے د ګندونو او پلیتونو نه پاک کړے شی. (زجاج) دواړه قسمه رفع مراد کول صحیح دی. نو

د مسجد تعظیم دا دے چه هغه صفا وساتلے شي، خوشبوئي پکښې ولګولے شي، د اُوچتو آوازونو نه وساتلے شي، د ورك شوي څیز دپاره اعلان کول، د مړي اعلان کول، د تجارت او د صنعت کارونو نه دِے محفوظ وساتلے شي۔ او په داخلیدو کښې ښئ خپه مخکښې کول، مسنون ذکر کول، او راوتو کښې ګسه خپه مخکښې کول او مسنون ذکر کول او دغسے نورو آدابو لحاظ وساتلے شي۔

يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ: پدے کښې قرآن کریم لوستل، او د حدیثو او د دیني علمونو درس او تدریس کول او دعوت او تبلیغ کول او په شرعي طریقه سره ذکر کول ټول داخل دي۔

نو دلته الله تعالیٰ د هغه مؤمنانو صفت کوي چه مسجد ته ځي راځي یا پکښې دیره وي او د الله په ذکر باندے مصروف وي او قرآن لولي نو دا کامیاب خلك دے۔

يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا: ددے تسبیح (پاکي بیانولو) نه مراد مونځونه کول، د الله تعالیٰ د توحید کلمات په ژبه لوستل او هغے ته دعوت ورکول دي۔

بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ: د غدو نه مراد سهار مونځ او د آصال (بیګاه) نه مراد د ماسپښین، مازیګر او ماښام او ماسخوتن مونځونه دي۔ ځکه چه آصال لفظ دے ټولو اوقاتو ته شاملیږي۔ او غدوئے مفرد راوړو ځکه چه دے وخت کښې یو مونځ وي او آصال ئے جمعه راوړه ځکه چه دے کښې ډیر مونځونه دي۔ یا ددے نه د صبا او د بیګاه ذکرونه مراد دي چه دا ډیر اهمیت لري۔ یا ترے مراد هر وخت د الله تعالیٰ ذکر او بندګي کول دي۔

رِجَالٌ: دے خلکو ته الله تعالیٰ سړي وویل ځکه چه د سړي توب کار کوي چه هغه د الله تعالیٰ بندګي ده۔

رِجَالٌ: دا یا فاعل دے د (يُسَبِّحُ) دپاره۔ یا دا خبر دے د مبتداء دپاره۔ اَیْ هُمْ رِجَالٌ۔ یعني دوي سړي دي۔

او په رجال کښې اشاره ده چه مساجدو کښې مونځونه کول د سړو دپاره کمال دے او هر چه زنانه دي نو د هغوي دپاره په کور کښې مونځ بهتر دے لکه چه په حدیث د ابن عمر ﷺ کښې ابوداود رقم (٥٦٧) نقل کړیدي۔ [وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ]۔ (او د دوي دپاره کورونه بهتر دي)

لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ : دلته الله تعالیٰ داسے ونهٔ وئیل چه دوي تجارت او بیع او شراء نهٔ کوي ځکه چه هغه حرامه نهٔ ده بلکه داسے ئے وویل چه دوي لره تجارتونه او اخستل خرڅول د الله تعالیٰ د ذکر او د مانځه نه نهٔ غافله کوي۔ (مفرداتِ راغب)

شان نزول

ابو هريره ﷺ او قتاده رحمه الله فرمائي : دا آيت د هغه چا په باره کښې نازل دے چه هغوی به دوکانونو ته تلل [وَإِذَا نَابَهُمْ حَقٌّ مِنْ حُقُوقِ اللَّهِ حَتَّى يُؤَدُّوهُ إِلَى اللَّهِ] او کله چه به دوی ته د الله تعالىٰ يو حق مخے ته راغے نو هغه به ئے الله تعالىٰ ته ادا کولو۔

ابن ابی حاتم د عبد الله بن عمر ﷺ نه روايت کريدے چه هغه په بازار کښې وونو د مانځه دپاره اِقامت وشو نو هغوی دوکانونه بند کړل او مسجد ته ننوتل نو ابن عمر ﷺ وفرمايل : ستاسو په باره کښې دا آيت نازل شويدے۔ (رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ)۔

(قاسمیؒ والبغویؒ وابن کثیرؒ)

او د عبد الله بن عباس ﷺ نه روايت دے چه دا څه سړی وو چه د الله تعالىٰ فضل به ئے طلب کولو، اخستل خرڅول به ئے کول خو کله چه به ئے اذان واوريدو نو په لاسونو کښې چه به ئے څه وو هغه به ئے گوزار کړل او مسجد ته به راروان شو او مونځ به ئے وکړو۔ (فتح البيان) عبد الله بن مسعود ﷺ څه کسان د بازار والو نه وليدل چه هغوی اذان واوريدو، خپل سامانونه ئے پريخودل نو هغه فرمايل: [هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ فِيهِمْ ﴿لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾] دا هغه کسان دي چه الله تعالىٰ د دوی په باره کښې فرمايلي دي چه دوی لره تجارت او بيع د الله تعالىٰ د ذکر نه نهٔ غافله کوی۔ (فتح البيان)

تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ: د تجارت نه مراد په سفر کښې اخستل خرڅول دی، او د بيع نه مراد په حضر کښې دے۔ يا د تجارت نه مراد اخستل دی ځکه چه روستو بيع ذکر ده۔ يا تجارت هغه دے چه خلك د باندو نه مالونه راوړی، او بيع هغه ده چه انسان ئے په خپلو لاسونو خرڅوی۔ يعنی تجارتونه او صنعتونه او دکانداريانے۔ دکان کښې به ناست وو، په پټی کښې به ئے کار کولو ليکن الله تعالىٰ به ئے نهٔ هيرولو، د هغه حکم به ورته هميشه دپاره ياد وو او دا به د هر مؤمن صفت وی۔ او دا خو ډير کمينه انسان دے چه د يو څو روپو د وجه نه ترے عظيم رب هير شی۔

وَإِيتَاءِ الزَّكٰوةِ: يعنی د فرض زکاة نه هم په تجارتونو باندے نهٔ غافله کيږی۔ بعض وائی ددے نه مراد د الله تعالىٰ طاعت او اخلاص دے ځکه چه د هر مؤمن دپاره مال نهٔ وی۔

يَخَافُونَ يَوْمًا: يعنی دا سړی اگر که د الله تعالىٰ په ذکر او طاعاتو کښې ډير کوشش

کوي مکر ددې سره د آخرت د ورځې نه يريږي، ځکه چه دوي پو هيږي چه دوي د الله تعالیٰ لائق عبادت نهٔ دې کړې.

تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ : ١- دا کنايه ده د اضطراب او پريشانئ نه چه د يرې په وجه به په انتهائي پريشانئ او هيبت کښې شي.

٢- تَتَقَلَّبُ مِنْ مَوْضِعِهَا إِلَى الْحَنْجَرَةِ . يعنې د خپلو ځايونو نه به واوړي حنجرې ته. يعنې زړونه به ئې مرئ ته راوړسيږي او سترګې به ئې کولاوې پاتې شي.

٣- زړونه به واوړي د شك نه يقين ته او د خوف نه رجاء ته او د رجاء نه خوف ته. اوله معنیٰ ظاهره ده.

لِيَجْزِيَهُمْ : دا متعلق دې د پټ (يَفْعَلُوْنَ) پورې. يعنې دوي دا عملونه ددې دپاره کوي چه الله ورله د ښائسته عملونو بدله ورکړي. يا لام د عاقبت او صيرورت دې يعنې ددې عملونو عاقبت به دا شي چه دوي ته به الله تعالیٰ بدله ورکړي.

وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ: يعنې د احسان په طور به د خپلې بدلې نه زيات ورکړي لکه يو په لسو يو په اوه سوه. يا داسې څيزونه به ورکړي چه دوي سره په خاص طور سره د هغې وعده نهٔ ده شوې، يا د هغې کيفيات او مقادير د دوي په زړونو کښې نهٔ دي تير شوي.

وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ: دا د مخکښې دپاره تذييل او تاکيد دې، او د الله تعالیٰ د طرفنه وعده ده چه الله تعالیٰ به دوي ته د دوي د اعمالو نه علاوه نور اجرونه هم ورکوي چه هيڅ حساب به ئې نهٔ وي معلوم.

بِغَيْرِ حِسَابٍ : يعنې پدې به ورسره حساب نهٔ کوي، يا هيڅ اندازه به ئې معلومه نهٔ وي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ
او الله هغه کسان چه کفرئې کړيدې عملونه د دوي په شان د پړقيدونکې شګې دې
بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَآءً ط حَتَّىٰ إِذَا
په ميدان کښې چه ګمان کوي په هغې باندې تږې سړې د اُوبو، تردې چه کله
جَآءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَّوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ
راشي هغې ته مونده نهٔ کړي هغې لره هيڅ شې او مونده کړي الله تعالیٰ د هغې سره

فَوْقَهٗ حِسَابَهٗ ؕ وَاللّٰهُ سَرِیْعُ الْحِسَابِ ﴿۳۹﴾ اَوْ
نو پوره ورکړی ده ته حساب دده، او الله تعالیٰ زر حساب کوونکے دے. یا مثال د دوی
كَظُلُمٰتٍ فِیْ بَحْرٍ لُّجِّیٍّ یَّغْشٰهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ
په شان د تیارو دے په دریاب ژور کښې چه پټ کړے وی هغه لره چپے دپاسه د هغے نه
مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ؕ ظُلُمٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ؕ اِذَآ
بله چپه وی، دپاسه د هغے نه وریځ وی، تیارے دی بعض دپاسه د بعضو نه، هرکله
اَخْرَجَ یَدَهٗ لَمْ یَكَدْ یَرٰىهَا ؕ وَمَنْ
چه را اُویاسی لاس خپل نزدے نۀ ده چه اُووینی هغے لره او هغه څوک چه
لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ ﴿۴۰﴾
اُونۀ کرځوی الله هغه لره رڼرا نو نۀ شته هغه لره هیڅ رڼرا.

تفسیر : د مؤمن د ایمان د مثال نه روستو اُوس د اصحاب الظلمات مثالونه راوړی، دوه مثالونه بیانیږی چه دواړه د کافرانو د عملونو د بربادیدو دی او دا مانی (د اُوبو والا) مثالونه دی.

دوه مثالونه ئے ولے راوړی دی؟ فرق ئے دا دے چه (۱) اول مثال د منافق دے چه نیك عملونه کوی، مونځونه، زکاتونه، روژے او نور صدقات او د مخلوق سره احسان کوی مګر دا هم برباد دی ځکه چه اخلاص پکښې نشته. او دویم مثال د ښکاره کافر دے چه دا همیشه په تیارو کښې پروت دے. (۲) دویم : حافظ ابن کثیرؒ وائی چه اول مثال د هغه کافر دے چه داعی وی کفر او شرك ته یعنی د کافرانو مُقتدیٰ دے.

او دویم مثال د جاهلانو مشرکانو دے چه شرکی تقلید کوی. نو اول مثال د مشر او لیډر او مقتدیٰ د کفر دے او دویم مثال په کفر کښې د تقلید کونکی دے.

(۳) چا دا فرق کړیدے چه اول مثال د کافر او د مشرك د نیك اعمالو دے چه دا هم دده د کفر په وجه برباد دی، او دویم مثال د کافر او مشرك د بدو اعمالو دے چه ټول تیارهٔ تیارهٔ دی. (٤) ډیره حقه او ظاهره دا ده چه دا دواړه مثالونه د کافرو دی ځکه چه اول کښې ئے (كَفَرُوْٓا) لفظ راغلے دے خو فرق دا دے چه اول مثال د کافر د عمل د بربادیدو دے او دویم د

کافر د عمل د تیارة والا کیدو مثال دے۔ نو د کافر عمل برباد او د هغه عمل تیارے والا دے۔ دا دوه صفتونه ئے ذکر کوی۔ او په کافر کښې منافق هم داخل دے۔ او برابره ده چه دا کافر داعی دے او که مدعو، مقتدیٰ دے او که مُقلد۔

د مثال تطبیق

کافر نیك اعمال وکړل، صدقه، حج او عمره وغیره، گمان ئے دا دے چه دا به ما ته فائده راکړی نو ددے مثال داسے دے لکه د پیرانو د تنور او شگو ګل په شان چه د تږی سړی دا گمان وی چه دا به ماته فائده راکړی، تنده به مے پرے ماته شی خو چه کله هغه ځای ته ورشی هلته هیڅ اُوبه نهٔ وی، بلکه هلته پرے دشمن راشی او هغه وتړی۔ نو دغه شان کافر چه کله قیامت ته راشی او الله ته پیش شی، هیڅ نیك عمل به ورسره نهٔ وی، هغه به د کفر په وجه برباد شوے وی، نو هیڅ به ونهٔ مومی نو الله به ورسره حساب وکړی او بیا به ئے جهنم کښې وتړی۔ نو دوه تاوانه ئے وکړل، عملونه او خواری ئے هم ضائع شوه او بل طرفته دشمن هم وتړلو۔

کَسَرَابٍ: سراب دیته وائی چه د اُوری په موسم کښې د غرمے په وخت یو انسان صحراء او میدان ته نظر کوی نو د لرے نه هغه ته اُوبه ښکاره کیږی لیکن هغه اُوبه نهٔ وی۔

دارنګه په یوه شګلنه علاقه کښې چه نظر واچوی نو د نمر په وجه د شګو نه چمك پورته کیږی داسے ښکاره کیږی لکه اُوبهٔ، چه هغے ته په عرف کښې شګو ګل او د پیرانو تنور وائی۔ نو سراب د یو نیشت شی نوم دے۔

بِقِيعَةٍ: صفا میدانونو ته وئیلے شی۔

وَّوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ: نو دلته په کلام کښې تقدیر دے [لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا فَكَذٰلِكَ الْكَافِرُ لَا يَجِدُ مِنْ جَزَاءِ عَمَلِهٖ شَيْئًا بَلْ وَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ] هیڅ شے به ونهٔ مومی نو دغه شان کافر به د خپل عمل هیڅ نیکه بدله ونهٔ مومی بلکه الله تعالیٰ به د هغے سره ومومی چه حساب به ورسره وکړی)

حافظ ابن القیمؒ په «الجیوش الاسلامیه» کښې لیکلی دی چه دا مثال د کافر د عملونو او علمونو دے چه د وحی نه ئے نهٔ وی راخستی، چه د قیامت په ورځ به دغه عملونه او علمونه د دوی برباد شی او هیڅ فائده به ورنکړی پس د هغے نه چه دوی په

دنیا کښې په هغې باندې ډیر ښهٔ گمان لرلو چه دا به دوی ته فائده ورکړی. نو کله چه قیامت ته راشی، الله به ورله د دغه عِلمونو او عملونو نه عذابونه جوړ کړی کله د گرمو اوبو په شکل او کله د ضریع او زقوم په شکل، الی آخر ما قال. (محاسن التاویل للقاسمیؒ)

اَوۡ كَظُلُمٰتٍ:

تطبیق د مثال

(۱) تشبیه المفرد بالمفرد طریقه

تشبیه المفرد کښې مختلفې طریقې دی (۱) بَحۡرٍ لُجِّيٍّ نه مراد د کافر زړهٔ دے. يَغۡشٰهُ مَوۡجٌ مِنۡ فَوۡقِهٖ مَوۡجٌ نه مراد (اَلۡجَهۡلُ وَالۡحَيۡرَةُ) هغه جهالت او حیرانتیا چه د کافر په زړه کښې پرته ده. یعنی یوه تیاره د جهالت او بل د حیرانتیا او شك ده. او مِنۡ فَوۡقِهٖ سَحَابٌ [خَتَمَ عَلٰى قَلۡبِهٖ] . یعنی ددهٔ په زړهٔ باندې مهر وهل دی نو د کافر زړهٔ د ژور دریاب په شان دے لکه څنګه چه ژور دریاب تیارې والا وی، نو دغه شان ددهٔ زړه هم په تیارو کښې ډوب دے. او «چپې دپاسه د چپې» د جهالت او د شك او حیرانتیا چپې دی چه پدې سره هم تیاره پیدا کیږی. او بیا پرې الله تعالیٰ دپاسه مهر هم ووهی چه هیڅ رڼرا ورته نهٔ ننوزی نو د کافر زړه دغه شان تیارې والا دے.

(۲) طریقه: کافر په درې تیارو کښې دے بحر لجی کښې ظُلۡمَةُ الۡاِعۡتِقَاد (د عقیدې تیاره) ته اشاره ده. څکه په غلطه عقیده کښې تیارهٔ وی. او په ﴿يَغۡشٰهُ مَوۡجٌ مِنۡ فَوۡقِهٖ مَوۡجٌ﴾ کښې ظُلۡمَةُ الۡعَمَل (د عمل تیارهٔ) ده. څکه چه د سنت او د اِخلاص خلاف دے. او دوه چپې ئې څکه راوړیدی چه ددهٔ عملونه ډیر دی، او په هر عمل کښې ئې تیاره ده. او ﴿مِنۡ فَوۡقِهٖ سَحَابٌ﴾ کښې ظُلۡمَةُ الۡقَوۡل (د خبرو تیاره) ده. چه خبرې ئې هم د شریعت خلاف دی.

ابی بن کعب رضی الله عنه فرمائی: کافر په پنځه تیارو کښې دے. [فَقَلۡبُهٗ فِيۡ ظُلۡمَةٍ وَقَوۡلُهٗ فِيۡ ظُلۡمَةٍ وَعَمَلُهٗ فِيۡ ظُلۡمَةٍ وَهُوَ فِيۡ ظُلۡمَةٍ وَمَدۡخَلُهٗ اِلَى الظُّلُمَاتِ] . زړه ئې په تیاره کښې دے، خبرې ئې د تیارې دی، عمل ئې په تیاره کښې دے او دے تول په تیارو کښې دے او تیارو ته داخیدونکے دے چه هغه د قبر تیارې دی. د ابی بن کعب رضی الله عنه دا خبره د ظُلُمَاتٌ بَعۡضُهَا فَوۡقَ بَعۡضٍ تشریح ده او تطبیق د مثال نهٔ دے.

(۳) طریقه: تفسیر السراج المنیر لیکی: فِيۡ بَحۡرٍ لُجِّيٍّ کښې اشاره ده چه (لَايَدۡرِيۡ) خپله نهٔ پو هیږی چه زهٔ کوم طرفته روان یم او زما څه هدف او مقصد دے. او په (يَغۡشٰهُ

مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ) كښې اشاره ده چه [لَايَدْرِيْ اَنَّهٗ لَا يَدْرِيْ] چه پدے هم نهٔ پوهيږي چه زهٔ نهٔ پوهيږم- يعنې په خپله ناپوهي هم نهٔ پوهيږي چه دے ته جاهل مرکب وائي- (مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ) كښې اشاره ده: [وَيَعْتَقِدُ اَنَّهٗ يَدْرِيْ] او دا عقيده لري چه دے پوهيږي- نو دا بيا لويه تباهي ده چه په خپل ځان بنهٔ گمان کوي چه زهٔ خو ډير پوهه يم، ددهٔ جهالت نهٔ زائل كيږي، ځكه چه دا په خپله ناپوهئ كښې ځان پوهه گنړي- لكه شاعر وائي:

آنكس كه نه داند ونه داند كه نه داند	❁	در جهل مركب ابد الدهر بماند

هغه څوك چه نهٔ پوهيږي او پدے هم نهٔ پوهيږي چه دے نهٔ پوهيږي، دے به په جهل مرکب كښې هميشه دپاره پاتے وي-

(٤) فِيْ بَحْرٍ لُّجِّيٍّ كښې ظلمت د شرك دے (يَغْشٰهُ مَوْجٌ) كښې انكار جهلي يا عنادي دے- او (مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ) كښې ظلمت د فسق او فجور د اعمالو او د اخلاقو دے- او (مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ) كښې ظلمت د ظلمونو دے په خلكو باندے- او بيا هم دهٔ ته خپل گناهونه نهٔ محسوس كيږي ددے وجه نه د الله د طرفنه ورته نُور نهٔ وركړے كيږي-

تشبيه المركب طريقه

دا تصور وكړه چه يو ژور درياب دے چه د ژور والي د وجه نه خپله تيارے والا دے، بيا ددے درياب دپاسه چپه راغله چه هغې نوره تياره جوړه كړه او بيا پرے بله چپه راغله يعنې يو بل پسے چپے راروانے دي، دے وخت كښې به درياب ځومره هيبت والا وي، او بيا چه كله ددے دپاسه د وريځے تياره هم راشي نو ددے نه خوف به نور هم زيات شي ځكه چه ددے په وجه هغه ستوري هم پټ شي چه په درياب كښې تلونكے انسان د هغې په وجه لاره مومي، بيا چه كله د دغه وريځے نه باران هم شروع شي او هواء هم راوالوځي (لكه غالباً د باران نه مخكښې هواگانے راځي) نو دے وخت كښې به د انسان غمونه ځومره زيات شي او گنړے پرے او غمونه به ئے راجمع شي او خبره به داسے حد ته ورسيږي چه د هغې به هيڅ انتهاء نهٔ وي، دومره تيارو كښې به خپل لاس هم نهٔ ويني، انتهائي ډيرے تيارے به د يو بل دپاسه راجمع شي، نو دا انسان به ځومره پريشانه وي-[فَكَذٰلِكَ الْكَافِرُ فِيْ ظُلُمَاتٍ وَّحَيْرَةٍ] نو دغه شان كافر انسان هم په گنړو تيارو كښې او حيرانتيا كښې راگير دے، چه لاره ترے وركه ده، هيڅ پته ورته نهٔ لگي چه زهٔ څنگه ژوند تيروم او كوم طرفته روان يم او نيغه لاره كومه ده او كږه لاره كومه ده؟-

بـل تـعبیـر : د کـافـرانـو د کـفـر، د باطلـے عقیدے او د دویٔ د بدو اعمالو یو بل مثال هغه تـکـه تـوره تیارهٔ ده چـه پـه توره شپه کښ په زوٓر سمندر کښ وی، چه په هغے کښ پرله پسـے چپـے وی، او پـورتـه پـه آسـمان باندے توره وریخ وی، گویا که تیارهٔ دپاسه تیارهٔ ده۔ داسـے سختـه تیارهٔ وی چه د دغه شپـے مسافر په سمندر کښ خپل لاس نهٔ وینی۔

پـه دے دنیـا کښ د کافر هم همدا حال دے چه ددهٔ په ژوند کښ گنړے تیارے جمع شوے وی، د کـفـر تیـارهٔ، د بدو اعمالو تیارهٔ، د باطل تیارهٔ، د رب العالمین د نهٔ پیژندو تیارهٔ، او د خپـل انـجـام نـه د ناخبرتیا تیارهٔ۔ هغه په دے تیارو کښ حیران اوسی، تردے چه مرگ نے رالاندے کړی۔

حـافـظ ابـن القیمؒ لیکی : [فَيَا لَهُ تَشْبِيْهًا مَا اَبْدَعَهُ ! وَاَشَدَّ مُطَابَقَتَهُ بِحَالِ اَهْلِ الْبِدَعِ وَالضَّلَالِ]۔ څـه عـجیبه او ناشنا تشبیه ده او څومره ډیره زیاته د مبتدعینو او گمراهانو د حال سره مطابقه ده۔ (القاسميؒ)

لَمْ يَكَدْ يَرٰهَا: ۱ – دلته د تاکید په طریقه نفی د رؤیت د لاس ده۔ یعنی نزدے نهٔ ده چه لاس وینی، یعنی لیدو ته نزدے شوے هم نهٔ دے، لیدل خو په ځای پریده۔

۲ – یا د لَمْ يَكَدْ معنیٰ دا ده چه نهٔ وینی لاس خپل مگر پس د ډیر مشقت او تکلیف نه ځکه چه تیاره ډیره سخته ده۔ نحاسؒ اولے معنیٰ ته اصح وئیلے ده۔ (فتح البیان)

او حـافـظ ابـن القیمؒ او قاسمیؒ د گاډَ په معنیٰ کښ پنځه اقوال ذکر کړیدی چه هغے ته رجوع پکار ده۔

وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ: پـدے کـښ اشاره ده چه نور (رڼا) د الله تـعـالیٰ پـه واك کـښ ده نـو د هـغـه نه رڼا وغواړیٔ هغه به ئے درکړی۔ او کافر انسان الله تعالیٰ ته متوجه نهٔ شو پدے وجه الله تعالیٰ په تیارو کښ پریخودو۔

او ددے مـطـلـب دا هـم دے چـه ددے تیـارو لـرے کولو یو اځینے علاج د الله تعالیٰ دین، د هغهٔ قرآن او د هغهٔ د نبی (ﷺ) پیروی ده۔ چاته چه دا نُور حاصل نشی د هغهٔ تیارهٔ هیڅ کله نهٔ لرے کیږی۔

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ
آیا نهٔ گورے یقیناً الله تعالیٰ تسبیح وائی هغه لره هغه څوك چه په آسمانونو کښ

وَالْاَرْضِ وَالطَّیْرُ صٰٓفّٰتٍ ؕ کُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهٗ وَ
او زمکه کښې دي او مارغان خوروُنکي د وزرو، دا ټول پیژني الله تعالیٰ مونځ د هغه او
تَسْبِیْحَهٗ ؕ وَ اللّٰهُ عَلِیْمٌۢ بِمَا یَفْعَلُوْنَ ﴿۴۱﴾ وَلِلّٰهِ
تسبیح وئیل د هغه او الله تعالیٰ پوهه دے په هغه کارونو چه دوی ئې کوي۔ او د الله په
مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِیْرُ ﴿۴۲﴾ اَلَمْ
اختیار کښې ده بادشاهي د آسمانونو او زمکے او خاص الله ته ورګرځیدل دي۔ آیا نهٔ
تَرَ اَنَّ اللّٰهَ یُزْجِیْ سَحَابًا ثُمَّ یُؤَلِّفُ بَیْنَهٗ
ګورے تهٔ چه بیشکه الله تعالیٰ چلوي (شړي) وریځے بیا یو ځائے والے راولي په مینځ د
ثُمَّ یَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ
هغے کښې بیا اُوګرځوي هغے لره لاندے باندے (غټه) نو وینے به تهٔ غټ څاڅکي (باران)
یَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ وَیُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ
چه را اُوځي د مینځ د هغے نه او راوروي الله تعالیٰ د آسمان د طرف نه د (وریځو نه) چه
مِنْ جِبَالٍ فِیْهَا مِنْۢ بَرَدٍ فَیُصِیْبُ بِهٖ مَنْ یَّشَآءُ وَ
پشان د غرونو دي په هغے کښې ګلئ وي نو اُورسوي هغه چا ته چه اُوغواړي او
یَصْرِفُهٗ عَنْ مَّنْ یَّشَآءُ ؕ یَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ یَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿۴۳﴾
اړوي هغه د هغه چا نه چه اُوغواړي نژدے ده چمك د بریښنا ددے چه بوځي نظرونه۔

تفسیر: پدے رکوع کښې د نُور د حاصلولو نور اسباب ذکر کوي چه هغه د الله تعالیٰ اسماء او صفات او افعال دي۔ او دا د زړهٔ د روښانه کولو عظیم سبب دے، او دا عقلي دلیلونه د توحید او د الله د معرفت او د نُور د حاصلولو او د ظلماتو نه د بچ کیدو دپاره دي۔ نو پدے رکوع کښې اتباع الرسول ﷺ ته دعوت او په منافقانو رد بیانیږي چه دوی تیارے والا دي ځکه چه نهٔ ورسره د الله تعالیٰ معرفت شته او نهٔ پکښې اتباع د رسول الله ﷺ شته۔

اَلَمْ تَرَ: نبي کریم ﷺ ته بالخصوص او هر صاحبِ عقل او نظر ته بالعموم خطاب

کیږی چه په آسمان او زمکه کښې تمام مخلوقات، برابره خبره ده که هغه ملائك وی، که انسانان، یا پیریان، یا حیوانات، تردے چه جمادات هم د الله تعالیٰ تسبیح بیانوی. مرغۍ په فِضاء کښې آلوزی او د خپل رب تسبیح بیانوی.

كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ : ١ - د کائناتو هر شیٔ ته د الله تعالیٰ تسبیح بیانولو طریقه معلومه ده، الله تعالیٰ ورته خودلے ده. نو پدے کښې د الله تعالیٰ بل قدرت او عظمتِ شان ذکر دے چه الله تعالیٰ دا ټول څیزونه د خپل خان دپاره تسبیح کونکی گرځولی دی او دوی نه چه څه راوځی په هغے باندے پوهیږی. او الله هم د دوی په عملونو پوهه دے.

٢ - یا عَلِمَ کښې ضمیر الله تعالیٰ ته راجع دے یعنی ددے ټولو په مانځه او تسبیحاتو باندے الله تعالیٰ پوهه دے. د سورتِ اسراء په (٤٦) آیت کښې تیر شوی چه د کائناتو هر شے تسبیح بیانوی. اول قول راجح دے ځکه که دویم تفسیر واخستے شی نو بیا نصب د (كُلٌّ) غوره وو. یا مطلب دا دے [كُلٌّ عَلِمَ صَلَاةَ اللّٰهِ وَتَسْبِيحَهُ الَّذِيْنِ اَمَرَ بِهِمَا وَبِاَنْ يَّفْعَلَا] چه هریو ته د الله تعالیٰ هغه صلاة او تسبیح معلومه ده چه الله تعالیٰ ورته خودلے ده او الله ورته په هغے حکم کریدے چه دا وکړئ. (فتح البیان) اول مطلب ظاهر دے.

صلاة متعلق دے د ملائکو او جناتو او انسانانو سره او تسبیح متعلق دے د مارغانو سره. یا (تَسْبِيحَهُ) بیان دے د (صَلَاتَهُ).

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ: مخکښې ئے ویل چه الله تعالیٰ معبود د مخلوقاتو دے نو دلته وائی چه الله تعالیٰ بادشاه د مخلوقاتو دے. فرمائی: د آسمان او زمکے هر شے د هغهٔ دے، او مرګ نه پس دوباره ژوندی کیدو سره هم هغهٔ طرفته واپسی ده، دے وجے نه د هر قِسم عبادتونو مستحق صرف د هغهٔ ذات دے.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ: د الله د قدرت ښکاره کیدو او د هغهٔ د معرفت نور دلیلونه دا دی (او پدے کښې د کائناتو احوال متوسطه بیانیږی) چه الله تعالیٰ وریځے شړی، د هغے ټکړے یو ځای ته راغونډوی، او هغه یو بل سره ډهیرے لګوی، بیا هغه په دے حال کښې جوړوی چه هغه د باران څاڅکی جوړ شی او په زمکه را وریږی، د غرونو پشان د لوی لوی ټکړو په شکل کښې په زمکه نهٔ را وریږی، ګنے تمام مخلوقات به هلاك کیدلے.

يُزْجِيْ: د زمکے او د خواوشا او اطرافونه اجزاء راپورته کولو ته إزجاء وائی.

رُكَامًا: یو د بل دپاسه. تیه به تیه.

الْوَدْقَ: غټ غاڅکو والا باران ته وئيلے شي۔
مِنْ خِلٰلِهٖ : كعبؓ وائي : وريځه د باران غلبيل دے چه پدے سره باران څنړيږي که د باران د نازليدو په وخت وريځه نهٔ وے نو په زمکه کښې به ئے ډير څيزونه خرابولے۔
(فتح البيان)
وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْ بَرَدٍ : د الله د قدرت ښکاره كيدو بل دليل دا دے چه هغهٔ په فضا کښې د ګلو لوی لوی غرونه پيدا کړی، د هغے ټکړے په زمکه باندے د هغهٔ په حکم سره را وريږی، او هغه چه چاته نقصان رسول غواړی، د هغهٔ پټی، خاروی او ګلوے بزے تباه او بربادوی، او الله چه چاته نقصان رسول نهٔ غواړی، هغهٔ نه ئے لرے کوی۔
پدے کښې بيا دوه تفسيره دی (۱) يو دا چه مِنْ بَرَدٍ بيان دے يا بدل دے د (مِنْ جِبَالٍ) نه۔ يعنی الله تعالیٰ د وريځے نه رانازلوی غرونه چه دا غرونه د ګلئ دی چه په وريځه کښې دی۔ نو پدے کښې اشاره ده چه الله تعالیٰ سره د غرونو په اندازه ګلئ دی په وريځو کښې۔
(۲) مِنْ جِبَالٍ وريځے دی [اَیْ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ سَحَابٍ كَالْجِبَالِ بَعْضَ الْبَرَدِ] ۔يعنی الله نازلوی د آسمان د طرفنه د وريځونه چه په شان د غرونو دی په آسمان کښې (څه نازلوی؟) بعض ګلئ (نازلوی)۔ اول ترکيب زيات ظاهر دے۔
يَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ : الله تعالیٰ په وريځه کښې بريښنا پيدا کړی چه نزدے ده چه چمك (برق) د بريښنا د هغے د انسانانو نظرونه بوځی، ددے پيدا کونکے څوك دے؟۔ صرف يو الله۔

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ط اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۴۴﴾
اړوی راړوی الله تعالیٰ شپه او ورځ يقيناً پدے کښې خامخا عبرت دے دپاره د عقلونو
وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ ج فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ
والو۔ او الله تعالیٰ پيدا کړيدے هر حيوان د اوبو نه نو بعض د دوی نه هغه دی چه ګرځی
عَلٰى بَطْنِهٖ ج وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ج وَمِنْهُمْ مَّنْ
په خيټه او بعض د دوی نه هغه دی چه ګرځی په دوه خپو او بعض د دوی نه هغه دی

يَمۡشِيۡ عَلٰٓى اَرۡبَعٍ ؕ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
چه ګرځي په څلورو (خپو) پيدا كوي الله تعالىٰ څه چه اُوغواړي يقيناً الله تعالىٰ په هر
شَيۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۴۵﴾ لَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ ؕ
شي باندے پوره قدرت لرونکے دے۔ يقيناً نازل کړيدي مونږ آيتونه وضاحت کونکي
وَاللّٰهُ يَهۡدِيۡ مَنۡ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۴۶﴾
او الله هدايت كوي چا ته چه اُوغواړي لارے نيغے ته۔

تفسير : د الله تعالىٰ د قدرت او توحيد بل دليل دا دے چه هغه شپه او ورځ اړوی راړوی، شپه راشي نو ورځ غائبه شي، او ورځ را اوځي نو شپه ختمه شي۔

د الله د قدرت د را ښکاره کيدو ددے تولو ځايونو نه عقل او فکر والا عبرت حاصلوی، د الله په جلال او کمال باندے ايمان راوړی، او د هغهٔ د وحدانيت اقرار کوی او صرف د هغهٔ عبادت کوی۔

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ : د الله تعالىٰ د قدرتِ مطلقه د را ښکاره کيدو يو ډير لوی دليل دادے چه هغهٔ په زمکه باندے ګرځيدونکے هر حيوان د اُوبو نه پيدا کړے، څوك ئے د نطفے نه او څوك ئے د اُوبو نه۔ او ددے حيواناتو نه بعضِ په خپله خيټه روان وی، لکه مار او مهی وغيره، بعضِ په دوه خپو روان وی لکه انسان او مرغئ، او بعضِ په څلورو خپو روان وی لکه چارپايان او ځناور۔

زيات ئے ذکر نکړو لکه چهل پايه او هزار پايه ځکه چه هغه کم دی، يا دا چه هغه هم په څلورو خپو ګرځي او دا نور ورسره د ستېږنی په درجه کښې وی۔

عَلٰى رِجۡلَيۡنِ : په دوه خپو باندے انسان څنګه تېنګ دے سره ددے نه چه بره پرے ډير درونډ بدن پروت دے، دے کښې فکر کولو سره د الله محبت او عظمت پيدا کيږی۔

يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُ : الله تعالىٰ چه څهٔ غواړی پيدا کوی ئے لکه د بعضِ ځناورو د څلورو نه زياتے خپے وی، د ډيرو ځناورو ډير عجيب او غريب شکلونه وی، د هغوئ اندامونه، د هغوئ شکلونه او د هغوئ حرکتونه يو د بل نه مختلف وی۔ او دا تولے خبرے دليل دے چه الله تعالىٰ په هر شئ قادر دے۔

لَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ : پدے کښې ترغيب دے قرآن ته او پدے احکامو باندے عمل کولو ته، الله

فرمائی : دا خبرے مونږ په قرآن کریم کښې واضح او په ډاګه آیتونو کښې بیان کړی، او په دے باندے ایمان راوړل او ددے مطابق عمل کول د هغهٔ نیغه لاره ده۔ او هغه د خپلو بندګانو نه چا له چه غواړی په خپله نیغه لاره روانوی۔

مُّبَيِّنٰتٍ: یعنی داسے آیتونه دی چه تاسو ته پکښې الله تعالیٰ د خپل معرفت دلیلونه ښکاره کوی۔

وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ
او وائی دوی ایمان راوړیدے مونږ په الله او په رسول (ﷺ) او تابعداری کوو مونږ، بیا
يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا
اوړی یوه ډله د دوی نه روستو ددے نه او نهٔ دی دغه کسان مؤمنان۔ او کله چه
دُعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ
را اُوبللے شی دوی الله ته او رسول د هغه ته دے دپاره چه فیصله اُوکړی په مینځ د دوی
اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ يَّكُنْ لَّهُمُ الْحَقُّ
کښې دغه وخت یوه ډله د دوی نه مخ ګرځوی۔ او که چرے وی دوی لره حق (فائده
يَاْتُوْٓا اِلَيْهِ مُذْعِنِيْنَ ﴿٤٩﴾ اَفِيْ قُلُوْبِهِمْ
دنیوی) راځی هغے ته یقین کونکی (په جلتئ سره راځی)۔ آیا په زړونو د دوی کښې
مَّرَضٌ اَمِ ارْتَابُوْٓا اَمْ يَخَافُوْنَ اَنْ يَّحِيْفَ اللّٰهُ
مرض دے که دوی شکیان دی که یریږی ددے نه چه ظلم به اُوکړی الله تعالیٰ
عَلَيْهِمْ وَرَسُوْلُهٗ ؕ بَلْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٥٠﴾
په دوی باندے او رسول د هغه بلکه دغه کسان هم دوی ظالمان دی۔

تفسیر : اُوس دلته الله تعالیٰ منافقانو ته توبیخونه ورکوی دا هغه خلک وو چه د الله تعالیٰ په نیغه لاره روان نشو او د دوی نه اسلام ته ډیر زیات نقصان رسیدلے۔ او هره زمانه کښې منافقان اسلام ته نقصان رسوی، او پدے آیتونو کښې دعوت دے اتباع د رسول الله ﷺ ته چه دا د نُور د حاصلولو اسباب هم دی۔

نو د (٤٧) آیت نه تر (٥٠) پورې د همدې منافقانو صفتونه بیان شوي، چه دوئ په خپلو ژبو سره په الله او د هغهٔ په رسول باندې د ایمان لرلو اقرار کوي، او وائي چه مونږ د دوئ اطاعت کوو، لیکن کله چه د مسلمانانو مجلسونو نه لرې شي نو په خپلو زړونو کښې خوشحاله وي او وائي چه مونږ کله په محمد باندې ایمان راوړې۔ الله تعالیٰ هم د دوئ په باره کښې ووئیل چه دوئ هیڅ کله مومنان نهٔ دي۔ ځکه چه د دوی د خولې خبره د زړه سره برابره نهٔ ده۔

بیا د مقابلې په طور باندې الله تعالیٰ د ایمان والو صفات بیان کړیدي او منافقانو ته ئې زجرونه او مؤمنانو ته ئې اُخروي او دنیوي بشارتونه ورکړیدي بیا درې آداب دي دپاره د دفع د حرج د مؤمنانو نه۔ بیا په آخر کښې مقابله ده د صفتونو د مؤمنانو او د منافقانو او زجر او تخویف دې منافقانو ته او سورت ئې په مسئله د توحید باندې ختم کړیدې۔

وَإِذَا دُعُوٓا إِلَى اللهِ: د دوئ د دروغژن کیدو دلیل دا دې چه کله په یوه مسئله کښې دوئ ته د قرآن او سنت مطابق د فیصلې دعوت ورکړې شي، او دوئ په حقه باندې نهٔ وي نو انکار کوي، او کله چه دوئ په حقه وي نو رسول الله ﷺ ته د فیصلې دپاره په تادئ سره راځي. ځکه دوئ ته پته وي چه دا به په هر صورت د حق مطابق فیصله کوي۔

مِنۡهُمۡ مُعۡرِضُونَ : مخکښې ئې هم ووېل چه (يَتَوَلّٰى) اوړي، او دلته هم وائي چه دوی اعراض کوي۔ نو فرق دا دې چه تولي په عامو اوقاتو کښې ده او اعراض په خاص مسئله او واقعه کښې ده۔ یعنې که په کومه مسئله کښې ئې چا سره لانجه ده په هغې کښې هم اوړي او که چا سره ئې لانجه نشته هم اوړي۔ (٢) دویم دا چه (لِيَحۡكُمَ) معنیٰ دا ده چه الله تعالیٰ یو حکم صادر کړي چه مونځ وکړئ، زکاة ورکړئ یعنې الله او د هغه رسول د دوی ترمینځ یو قانون کیږدي چه پدې به فیصله کوئ نو دوی د هغې نه مخ اړوي۔ نو حکم دوه معنې شوې، د دوه کسانو ترمینځ په یوه لانجه کښې فیصله کول، او دویم د الله تعالیٰ حکمونه صادرول او قانون کیخودل دي۔

مُذۡعِنِينَ: په جلتي سره قبلونکي وي۔ نو دا حق قبلول د حق پرستئ د وجه نه نهٔ دي بلکه د مفاد پرستئ او خواهش پرستئ او تنظیم پرستئ د وجه نه دي۔

او ددې مصداق پدې زمانه کښې هغه خلك دي چه په یوه معامله کښې د قرآن او سنت فیصلې ته راوبللې شي نو که فائده او ګټه ئې نهٔ وي، وائي چه په جرګه او نرخ او د پښتنو په قانون فیصله کوو، او په شریعت چا فیصلې کړیدي۔ او که ګټه ورته ملاویږي (لکه

چه ډیر خلك په لانجه کښ اول د ملا صاحب نه تپوس وکړی که هغه ورته گټه بیان کړی) نو بیا په جلتئ سره وائی چه په شریعت فیصله کوم.
صاحب د فتح البیان وغیره وائی چه پدے کښ هغه مُلیان هم داخل دی چه متعصب مقلدین دی چه د قرآن او سنت په مقابله کښ فقهی روایات بے دلیله منی او وائی چه زمونږ مشران ښه پوهیدل او که د دوی څه مفاد پکښ ښکاره کیږی نو بیا په قرآن او سنت باندے حوالے ورکوی، او په فتوئ کښ د قرآن آیت یا حدیث لیکی.
او که آیت یا حدیث د دوی په خلاف وی نو بیا وائی چه زمونږ دپاره د فلانی عالِم قول کافی دلیل دے.
اَلْحَقُّ: د حق نه مراد فائده ده. یعنی که د رسول الله ﷺ په فیصله کښ ورته فائده ښکاره کیږی.
مُذْعِنِيْنَ: د اذعان نه دے په معنیٰ د مُنْقَادِيْنَ وَ مُسْرِعِيْنَ سره دے یعنی تابعداری کونکی او غاړه ایخودونکی وی او په جلتئ سره خبره منونکی وی. زجاج وائی : اذعان اَلْاِسْرَاعُ مَعَ الطَّاعَةِ ته وئیلے شی یعنی په جلتئ سره خبره منل.
اَفِيْ قُلُوْبِهِمْ : الله تعالیٰ په طریقه د رد او توبیخ سره د دوی په باره کښ تپوس کوی.
آیا د قرآن او سنت نه د دوئ دا اعراض ددے وجه نه دے چه د دوئ په زړونو کښ د منافقت بیماری ده، یا په دے وجه چه دوئ د رسول الله ﷺ په نبوت کښ شك کوی، یا د دوئ باطنی خباثت دومره زیات شوے چه دوئ د الله او رسول (ﷺ) په باره کښ بدگمانی لری چه هغوئ به دوئ سره بے انصافی وکړی ؟!
همزه د تقریر دپاره ده. یعنی د دوی په زړونو کښ مرض د منافقت او ضعف الایمان دے.
اَمِ ارْتَابُوْا: اَمْ په معنیٰ د بَلْ سره دے. یعنی دوی شکیان دی په باره د نبوت د محمد ﷺ او د هغهٔ په فیصله کښ، یا دوی د هغه نه څه تهمت لیدلے دے چه د دوی اعتماد او یقین پرے ختم شویدے، دا هیڅ نشته نو بیا ولے اوړی؟!.
اَمْ يَخَافُوْنَ اَنْ يَّحِيْفَ اللّٰهُ: حَيْف ظلم او په فیصله کښ مائله کیدو (کږیدو) ته وئیلے شی. یعنی بلکه دوی د قرآن او سنت فیصلے ته د ظلم او وحشت نسبت کوی لکه چه وائی چه د زنا او د غلا حدود ظلم او وحشیانه سزاگانے دی. دا وینا کول عین کفر دے.
بَلْ اُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ : پدے کښ اشاره ده چه د قرآن او سنت په فیصلو کښ هیڅ ظلم نشته بلکه سراسر عدل او انصاف دے بلکه دوی ظالمان دی چه د الله د فیصلے

نه د غير الله فيصلے ته اوري او د دوی په خود ساخته قوانينو او رواجونو او نرخونو کښې صريح ظلم موجود دے۔

هُمُ الظّٰلِمُوْنَ: دوی د کفر او نفاق په وجه په خپلو ځانونو ظلم کوی او د مسلمانانو په خلاف زړه خوږولو سره په دویٔ هم ظلم کوی۔

فائده ۱ : دلته په اَم چه په معنیٰ د بَلْ سره دے دوه کرته اعراض وشو نو پدے کښې تقسيم ته اشاره ده هغه دا چه دوی چه د الله او د رسول د فيصلے نه منع کيږی نو يا به دوی کښې خلل او نقصان وی (مرضيان به وی) يا به نقصان په فيصله کونکی کښې وی، په دويم صورت کښې دوی به په فيصله کونکی (رسول الله ﷺ) کښې دا نقصان واقعی موندلے وی يا به دوی توقع لری او دواړه صورتونه باطل دی ځکه چه د رسول الله ﷺ د نبوت منصب او په امانتداریٔ باندے مشهوريدل ددے خبرے نه منع کوی۔ نو اول صورت متعين شو چه دوی کښې مرض او ظلم دے چه عقيده ئے خرابه شويده، کفرئے زړونو ته ننوتے دے او خپله ظلم ته مائله دی۔ (بيضاویؒ - فتح البيان)

فائده ۲ : ابن خويز منداد وائی : [وَاجِبٌ عَلٰى كُلِّ مَنْ دُعِيَ اِلٰى مَجْلِسِ الْحَاكِمِ اَنْ يُّجِيْبَ مَا لَمْ يَعْلَمْ اَنَّ الْحَاكِمَ فَاسِقٌ]۔ هر هغه څوك چه د شرعی حاکم مجلس ته (د فيصلے دپاره) راوبللے شو نو په هغه واجب دی چه اجابت به کوی ترڅو چه دهٔ ته نهٔ وی معلومه چه حاکم فاسق دے)۔ قرطبیؒ وائی : دا آيت دليل دے چه څوك چا لره حق حاکم ته راوبلی نو د هغه خبره منل واجب دی ځکه چه الله تعالیٰ د هغه چا سخته بدی بيان کړيده (چه دا مرضيان دی) چه هغه د الله رسول ته راوبللے شی دے دپاره چه ددهٔ او ددهٔ د جګړه مار ترمينځ فيصله وکړی۔ انتهیٰ۔

صاحب د فتح البيان وائی : که يو قاضی د کتاب او سنت په احکامو پوهه نهٔ وی، او د الله تعالیٰ دليلونو نه خبر نهٔ وی او د هغه د کلام او د رسول الله ﷺ د کلام په معانيو نهٔ پوهيږی بلکه جاهل وی په جهل بسيط سره يا جاهل مرکب وی پدے طريقه چه په دغه مذکوره خبرو نهٔ پوهيږی خو صرف د مجتهدينو بعض اجتهادات ورته ياد وی او د رأی د علم نه خبر وی نو دا قاضی په حقيقت کښې جاهل دے، او که دا شخص د هغه په باره کښې دا عقيده لری چه دا په دين پوهيږی نو ددهٔ دا عقيده غلطه ده۔

نو که داسے قاضی ته څوك راوبللے شو، د هغهٔ اجابت واجب نهٔ دے ځکه چه دا د الله او د رسول په حکم نهٔ پوهيږی چه د هغے په ذريعه د دوه جګړه مارو ترمينځ فيصله وکړی

بلکه دا د طاغوت د قاضیانو نه دے او د باطل حاکمانو نه دے، ځکه چه دهٔ سره چه د رائے کوم علم دے، دا خو د مجتهد دپاره دلیل دے کله چه هغه ته د کتاب او سنت دلیل نهٔ وی معلوم، او د روستو خلکو دپاره د هغے د تابعدارئ اجازه نشته، هر کله چه تا ته دا خبره واضحه شوه نو تهٔ به پدے خبره پو هه شے چه د اُمت د عالمانو نه د یو عالم تقلید کول او خاص هغه ته نسبت کول نهٔ نورو ته او هغه چه څه روایتونه یا رأی راوړی وی بس صرف هغه تهول عبادت او شریعت گنړل او ددے نه سوئ د نورو علماؤ خبره پریخودل ډیر لوی گمراه کونکے بدعت او ملا ماتونکے مصیبت دے چه دے ملت اسلامیه کښې پیدا شویدے، فانا لله وانا الیه راجعون آه۔

اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذَا دُعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ
یقیناً دے وینا د مؤمنانو کله چه را اُوبللے شی الله او د رسول د هغه ته
لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَّقُوْلُوْا سَمِعْنَا
دے دپاره چه فیصله وکړی په مینځ د دوی کښې دا ده چه وائی دوی واوریدهٔ مونږه
وَاَطَعْنَا ۭ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۵۱﴾ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ
او تابعداری کوو مونږ، او دغه کسان دوی کامیاب دی۔ او هغه څوک چه تابعداری د الله
وَرَسُوْلَهٗ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ
او د رسول د هغه کوی او ویریږی د الله نه (په تیر شوی گناهونو) او اُویریږی د هغه نه (په
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿۵۲﴾
راتلونکی گناهونو کښې) نو دغه کسان هم دوی کامیاب دی۔

تفسیر: د منافقانو په خلاف کومو مؤمنانو چه د الله نیغه لاره اختیار کړے، کله چه دوئ قرآن او سنت طرفته رابللے کیږی، نو فوراً غاړه ږدی، او وائی چه مونږ د الله او د رسول اطاعت کوو۔ ځکه که په یوه فیصله کښې مال دوی ته ملاؤ شو نو هم فائده، او که مال ددهٔ نه لاړو نو پردے حق دهٔ ته رانغلو، هم فائده وشوه۔ داسے خلقو له الله په دنیا او آخرت کښې د کامیابئ زیرے ورکوی۔

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ: اُوس خبره عامه کوی او زیرے ورکوی چه څوک د الله او د

رسول اطاعت کوی، او په ظاهر او باطن کښې هغهٔ نه یریږی، او د هغهٔ د اوامرو او منع کړو څیزونو مخالفت نکوی، د قیامت په ورځ به همدا خلق د اور د عذاب نه بچ پاتے کیږی. او انبیاؤ او صدیقینو او شهداؤ و صالحینو سره به جنت ته لیږلے کیږی.

د خشیت او تقویٰ فرقونه

وَيَخْشَ اللهَ وَيَتَّقْهِ : (۱) ددے دواړو فرق دا دے چه په تیرو شوو گناهونو کښې د الله نه ویریدو (وَيَتَّقْهِ) او ویریدو په راتلونکی زمانه کښې نو د الله او د رسول د مخالفت نه ئے ځان وساتلو. (الرازی فی الکبیر والنسفی فی المدارك) دا فرق دومره ظاهر نهٔ دے.

(۲) ظاهر دا ده چه يخش الله معنیٰ ده (چه د الله د عظمت نه ویریږی) او تقویٰ متعلق ده د احکامو پورے یعنی د الله نه ویریږی پدے طریقه چه د هغه د احکامو تابعداری وکړی. او دا دواړه یرے ضروری دی، کله انسان هسے په احکامو عمل کوی خو د الله نه نهٔ یریږی او کله د الله نه هسے یریږی لیکن د هغه د احکامو مخالفت کوی. او کامیابی دا ده چه انسان د الله د هیبت نه متأثره شی بیا د هغه په حکم باندے عمل وکړی. نو د تقویٰ طریقه دا ده چه بنده په دین په داسے طریقه عمل وکړی چه د الله د وجه نه وی او د هغه نه په کښې متأثره شی. ځکه چه خشیة (خَوْفٌ مَعَ تَعْظِيْمٍ وَمَعْرِفَةٍ) ته وئیلے شی، یعنی داسے یره چه د تعظیم او د الله د پیژندګلیٔ سره وی. او تقویٰ هغه یره ده چه بنده د الله په احکامو عمل وکړی.

الْفَآئِزُوْنَ: د فلاح او فوز فرق

۱- فلاح دا ده چه بنده د شر نه نجات مونده کړی. یعنی اُور نه. او فوز دا دے چه حصول المراد وکړی، مقصد حاصل کړی یعنی جنت ته داخل شی.

۲- فرق: ابو هلال العسکریؔ په «الفروق» کښې لیکی: فلاح [نَيْلُ الْخَيْرِ وَالنَّفْعِ الْبَاقِيْ اَثَرُهٗ] دے. یعنی خیر او داسے فائده حاصلول چه د هغے اثر باقی او همیشه وی. او فوز: [اَلْخَلَاصُ مِنَ الْمَكْرُوْهِ مَعَ الْوُصُوْلِ اِلَى الْمَحْبُوْبِ]. د مصیبت نه بچ کیدل او مقصد ته رسیدل دی. او هر کله چه اول صفت د جنت د حصول دپاره کافی دے ځکه چه نفس ایمان دے نو هغے سره فلاح ذکر شوه، او په دویم آیت کښې پوره ایمان سره د اوامرو منلو نه او د منهیاتو نه ځان ساتل ذکر دی نو هغه سبب د پوره کامیابیٔ دے چه هغے ته فوز وائی نو ځکه ئے دے سره فوز ذکر کړو. (احسن الکلام)

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ
او قسمونه کوی دوی په الله باندے مضبوط قسمونه خپل که ته حکم اوکړے دوی ته
لَيَخْرُجُنَّ ؕ قُلْ لَّا تُقْسِمُوْا ۚ طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
خامخا دوی به اوځی ته اووایه قسمونه مه کوئ تابعداری ستاسو معلومه ده، یقیناً الله
خَبِيْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٣﴾ قُلْ اَطِيْعُوا اللّٰهَ
تعالیٰ خبردار دے په هغه عملونو چه تاسو ئے کوئ۔ اووایه تابعداری کوئ د الله تعالیٰ او
وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا
تابعداری کوی د رسول نو که تاسو واوړیدئ نو یقیناً په هغه باندے هغه شے دے
حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَّا
چه په هغه بار کړے شویدے او په تاسو باندے هغه ذمه واری ده
حُمِّلْتُمْ ؕ وَاِنْ تُطِيْعُوْهُ تَهْتَدُوْا ؕ
چه په تاسو بار کړے شویده۔ او که تابعداری کوئ تاسو د هغه په هدایت به شئ
وَمَا عَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ
او نشته په رسول مګر رسول ښکاره دی۔ وعده کړیده الله تعالیٰ د هغه کسانو سره
اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ
چه ایمان ئے راوړیدے ستاسو نه او عملونه ئے کړیدی نیك خامخا خلافت به ورکوی دوی
فِى الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ
ته په زمکه کښ لکه څنګه ئے چه خلیفه ګان جوړ کړی وو هغه کسان
مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِى
چه د دوی نه مخکښ وو او خامخا مضبوط کړی دوی لره دین د دوی هغه
ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ؕ
چه غوره کړے ئے دے دوی لره او خامخا بدلوی به دوی لره روستو د یرے د دوی نه امن

يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْئًا ؕ
لره، پداسے حال کښې چه بندګی به کوی زما برخه دار به نۀ جوړوی ما سره هیڅ شے
وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۵۵﴾
او چا چه کفر اُوکړو روستو ددے نه نو دغه کسان هم دوی نافرمان دی۔

تفسیر : پدے کښې د منافقانو لسم صفت ذکر کیږی۔ هرکله چه په فرق بیانیدو سره دوی بی اعتباره شو نو ددے وجه نه منافقانو به نبی کریم ﷺ ته د خپل ایمان د ریښتین والی د یقین ورکولو دپاره، او په خپل نفاق باندے د مضبوط طے پردے اچولو دپاره درانۀ درانۀ قَسمونه خوړل او د الله نوم به ئے ذکر کولو ځکه چه په غیر الله باندے قسم د دوی په عام حالاتو کښې وو او په نوم د الله باندے قسم کول د دوی په نیز مضبوط قسم وو قسم به ئے پدے خبره کولو :

لَيَخْرُجُنَّ: ۱ – چه دوی به جهاد ته ووځی، خو ستا د امر او اشارے په انتظار کښې یو۔

۲ – یا لَيَخْرُجُنَّ مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ۔ یعنی دوی به د خپلو کورونو او مالونه ووځی۔ لکه دا د منافقانو طریقه ده چه د وخت نه مخکښې قسمونه کوی چه که وخت راغے، قسم په الله زۀ به کور هم پریدم او مالونه به هم ورکوم، د دروغو لاپے شاپے کوی، لیکن کله چه وخت راشی بیا تښتی او پټیږی۔

قُلْ لَّا تُقْسِمُوْا : یعنی د وخت نه مخکښې قسمونه د طاعت او جهاد ته د وتلو مۀ خورئ۔

طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ: ۱ –دا خبر د مبتداء محذوف دے۔ اَیْ طَاعَتُكُمْ طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ ۔ (مجاهدؒ) یعنی ستاسو طاعت خو معلوم دے چه د وخت نه مخکښې لاپے کوئ خو په موقعه کښې بیا پټیږئ۔ یا ستاسو طاعت معلوم دے چه د مفادو او خواهش دپاره دے۔ او دا غوره تفسیر دے۔ ۲ – دویم : (طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ) موصوف صفت مبتداء او خبرئے [اَوْلٰی بِكُمْ] دے۔ یعنی د نیکئ والا طاعت او غیر مشکوك اطاعت او فرمانبرداری ستاسو سره لائقه ده چه هغه وکړئ او هسے د خُلے طاعت له اعتبار نشته۔ ۳ – یا اَمْرُكُمُ الَّذِیْ یُطْلَبُ مِنْكُمْ طَاعَةٌ مَّعْرُوْفَةٌ۔ یعنی ستاسو کار چه تاسو نه د هغے طلب کیدے شی هغه دا دے چه تاسو نیکه تابعداری وکړئ چه په هغے کښې شك او شبهه نۀ وی۔ دا تفسیرونه جائز دی۔ په

اول تفسير کښې په دوی رد دے او په روستنو کښې دوی ته د صحيح اطاعت ترغيب دے.
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ: يعنې الله خو ستاسو د ټولو پټو او ښکاره عملونو خبر لري، ستاسو د دروغو قسمونه، منافقت او مسلمانانو له دهوکه ورکول هر څۀ هغۀ ته معلوم دي، دے وجے نه هغۀ نه به چرته خلاصيږئ.
قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ: پدے آيت کښې منافقانو ته د اطاعتِ کامله دعوت دے په اخلاص او په پريخودو د منافقت سره، او د طاعت د پريخودو نقصان ئے ذکر کړيدے.
يعنې ته منافقانو ته ووايه چه د الله او د رسول تمام اوامر او نواهي په ځاى راوړئ،
فَإِنْ تَوَلَّوْا: دا په اصل کښې [تَتَوَلَّوْا] دے. او د خطاب صيغه ده. د رسول الله ﷺ د خطاب نه پس ئے دوی ته خطاب وکړو پدے کښې زيات تاکيد د امر ته اشاره ده چه د دوی طاعت او تابعدارئ ته راتلل ډير مهتم بالشان دي. مطلب دا دے چه که تاسو د طاعت نه واوړيدئ او انکار مو وکړو. نو د رسول ذمه وارى صرف داده چه هغه د الله پيغام ورسوی، او ستاسو ذمه وارى داده چه تاسو د هغۀ فرمانبردارى وکړئ. او څوك چه هم په خپلې ذمه وارئ اداء کولو کښې کوتاهي کوی، هغه به د الله له خوا د هغۀ سزا خوری.
مَا حُمِّلَ: ددے نه مراد هغه ذمه وارى د دعوت او تبليغ ده چه په رسول الله ﷺ باندے د هغے ادائيگى لازمه شويده.
مَا حُمِّلْتُمْ: نه مراد د احکامو قبلول او د رسول الله ﷺ تابعدارى او د هغه اکرام دے.
وَإِنْ تُطِيعُوهُ: پدے کښې ئے د رسول الله ﷺ د اطاعت فائده ذکر کړيده چه هغه هدايت او حق ته رسيدل دي او خامخا هدايت موندل دي. او داسے په سورة الاعراف آيت (۱۵۸) کښې هم راغلى دي. ﴿وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾
نو بغير د تابعدارئ د رسول الله ﷺ نه هدايت نۀ حاصليږی، نو هغه پيران چه د ځان نه ئے طريقت او حقيقت جوړ کړيدے او وائى چه شريعت جدا دے او طريقت جدا دے او هغه بدعتيان چه د ځان نه عقيدے او اعمال جوړوی او د هغے ثوابونه ذکر کوی، دا ټول ګمراهان دي، د دوی سره هدايت نشته. (احسن الکلام)
تَهْتَدُوا: يعنې تاسو به حق ته ورسيږئ، او خيرونه او اجرونه به حاصل کړئ.
بعض مفسرينو ليکلى : که چرے څوك ددے عظيم الشان جُملے په رشتين والى باندے قسم وخوری، هغه به رشتينی وی، ځکه چه هره ښيګړه د نبى کريم ﷺ په

تابعدارئ كښې پټه پرته ده، او د هغهٔ پيروي كونكے هيڅ كله نهٔ گمراه كيږي.
او د ابو عثمان النيسابوريؒ نه نقل دي: [مَنْ أَمَّرَ عَلٰى نَفْسِهِ السُّنَّةَ قَوْلًا وَفِعْلًا نَطَقَ بِالْحِكْمَةِ وَمَنْ أَمَّرَ الْهَوٰى عَلٰى نَفْسِهٖ قَوْلًا وَفِعْلًا نَطَقَ بِالْبِدْعَةِ]
چا چه په خپل ځان باندے سنت د رسول الله ﷺ امير وگرځولو په قول او فعل كښې هغه به د حكمت خبرے كوي او څوك چه په ځان باندے خواهش امير وگرځوي په قول او فعل كښې هغه به د بدعت خبرے كوي. (حلية الاولياء ١٠/٢٤٤)
وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا: پدے آيتونو كښې الله تعالىٰ ايمان والو ته دنياوي زيرے وركړيدے چه ددے سورت د احكامو او قوانينو د جاري كولو دپاره به الله تعالىٰ دوي ته خلافت وركوي چه دا منافقان به پكښې ذليله وي د يهودو زور به ختم شي. لكه الله تعالىٰ په مدينه كښې خلافت راوستو. اسلام غالب شو، مكه فتح شوه، دغه شان خيبر، بحرين، جزيرة العرب، يمن، هَجَر، اطراف د شام، او عُمان او حَبَش چه پدے كښې په چا باندے جزيه كيخودے شوه او څوك فتح كړے شو. بيا په زمانه د اول خليفه ابوبكر صديق ﷜ كښې د جزيرة العرب نه مرتدين ختم كړے شول او بُصرىٰ، دمشق، حوران او بلادِ مصر او بعض علاقے د فارس (ايران) فتح كړے شوے.
او په خلافت د عمر فاروق ﷜ كښې شام، مصر، اكثر بلاد فارس او روم فتح كړے شول او د كِسرىٰ او قيصر خزانے د مسلمانانو لاس ته راغلے. او په زمانه د خليفه عثمان بن عفان ﷜ كښې مغرب د بحر محيط پورے او په مشرق كښې عراق، خراسان، اهواز، كابل وغيره ته اسلامي خلافت راورسيدو او د هغوي نه روستو هم د دنيا اطرافو سند هـ، او هند باندے د مسلمانانو غلبه راغله.
او رسول الله ﷺ فرمائيلي دي: ما نه روستو به خلافت ديرش كاله وي بيا به بادشاهي شروع كيږي. (ابوداود والترمذي: ٢٢٢٦ باسناد صحيح)
د ابوبكر صديق ﷜ خلافت دوه كاله او درے مياشتے وو او د عمر فاروق ﷜ خلافت لس كاله او شپږ مياشتے وو او د عثمان ﷜ خلافت دولس كاله وو او د علي ﷜ څلور كاله او نهه مياشتے وو نو د څلورو خلفاؤ موده د خلافت (نهه ويشت كاله او نهه مياشتے) جوړيږي او دا ديرش كاله پوره كيږي په خلافت د حسن ﷜ سره چه هغه شپږ مياشتے وو بيا د هغه نه راكوز شو. (فتح البيان)
او دغه شان به په هره زمانه كښې د ايمان او عمل صالح والو سره دا وعده وي. تخصيص

ئے د صحابه کرامو پورے صحیح نهٔ دے. بلکه قیامت ته نزدے زمانه کښې به هم الله تعالیٰ د مهدي او د هغه د ملګرو او د عیسیٰ علیه السلام خلافت راولي. والحمد لله.

پدے آیت کښې د خلافتِ اسلامي د حاصلولو شرطونه ذکر کیږي، بیا کار د خلافت به څه وي؟ بیا شرطونه د بقاء د خلافت. یعنی خلافت به څنګه باقي پاتے کیږي؟.

استخلاف او خلافت دے ته وائي چه یو تن بادشاه شي او نور ئے رعیت او د الله په دین باندے عمل کیږي او هغه قائم وي. لکه دا وعده الله تعالیٰ د رسول الله ﷺ نه تر ډیرے زمانے پورے په خلفاؤ کښې رشتینے ثابته کړه.

نو اول د خلافت د حاصلولو شرطونه بیانوي. اول دا چه ایمان او عمل صالح او د الله بندګي به کیږي. خلافت یو لوی نعمت دے، الله تعالیٰ ئے ګنده خلکو له نهٔ ورکوي، داسے نشي کیدے چه پوډریانو، فاسقانو مجرمانو ته الله تعالیٰ د خلافت په شان لوی نعمت ورکړي، ددے وجه نه څوك چه د عوامو د اصلاح نه په غیر د خلافت کوشش کوي دا غلطه لاره ده. صحیح لاره دا ده چه ایمان او عمل صالح او دعوت او جهاد وکړے شي. ووټونه، حکومتونو باندے دهرنے او هرتالونه کول ئے صحیح لارے نهٔ دي.

ډیر خلك وائي چه خلافت خو د آسمان نه نهٔ راغورزیږي. دا خبره صحیح ده لیکن الله تعالیٰ د خلافت وعده په ایمان او عمل صالح سره کړیده، چا کښې چه دا پیدا شو الله تعالیٰ به خپله خلافت ته حالات برابروي.

او اهل علم لیکي چه دا خلافت شامل دے ټولو دیني معالي او مناصبو (منصبونو او کارونو) ته. چا کښې چه ایمان او عمل صالح وي، الله تعالیٰ به ئے مدرس کوي، د کتاب او سنت مفتي کوي، د دین داعي به ترے جوړوي. دا هم د دین مشریانے دي.

اَلَّذِیۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ : ددے نه مراد بني اسرائیل دي، چه د فرعون د هلاکت نه روستو د دوی خلافت شروع شوے وو. الله تعالیٰ د فلسطین نه جبابره وویستل او دوی ته ئے ورکړو. او په دوی کښې داود او سلیمان علیهما السلام ته الله تعالیٰ خلافت ورکړے وو.

وَلَیُمَكِّنَنَّ لَهُمۡ : ددے نه روستو دوه بشارتونه (زیری) ورکوي یو تمکین د دین اسلام، یعني دین اسلام به ورله مضبوط کړي او په خلکو کښې به ئے نافذ کړي. او دویم امن.

الَّذِي ارۡتَضٰی لَهُمۡ: دے کښې دے ته اشاره ده چه خلافت اسلامي کښې به اسلام نافذ کولے شي نهٔ بل څه، ځکه چه الله تعالیٰ مونږ له اسلام دین پسند کړیدے ﴿ وَرَضِیۡتُ لَكُمُ الۡاِسۡلَامَ ﴾ نو فقه جعفري او فقه حنفي او فقه شافعي او فقه مالکي او فقه حنبلي نافذ

کولو نعرے غلطے دی۔ د مذاهب اربعه ؤ دا فقهے به یا د قرآن او حدیث خلاف وی نود هغے نافذ کول غلط دی یا به موافق وی نو بیا ددے نعرے وهلو په ځای د قرآن او حدیث نوم اخستل پکار دی چه اتفاقی دی۔

وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا: مخکښې ډیرے یرے وے، صحابه کرام به مسجد ته راتلل نو د تورو سره به ئے مونځونه کول۔ او د الله نه به ئے سوالونه کول چه اے الله! زمونږ یره یوه کړے چه یو طرفته ستا نه یره او بل طرفته د دشمن نه ده۔ همیشه د حملو یره وه، رسول الله ﷺ به ځان ته څوکیداران ودرول۔ بیا روستو داسے خلافتونه راغلل چه زنانو به هم یواځے سفرونه کول۔

يَعْبُدُوْنَنِيْ: دا د بقاء د خلافت دپاره شرطونه دی۔ که څوك غواړی چه خلافت ئے باقی پاتے شی او ختم نشی نو هغوی به دا راتلونکی کارونه کوی، چه د مانځه پابندی به وی، د زکاة نظام به وی، د الله تعالیٰ هر قسم عبادتونه به وی او د هغه سره به هیڅ قسم شرك نهٔ وی، په کوم حکومت کښې چه شرك موجود وی، هغه به خلافت نهٔ وی۔

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ : یعنی کوم خلق چه ددے تمامو انعاماتو او اکراماتو باجود د کفر لاره اختیاروی، او ددے نعمتونو ناشکری کوی، همدا خلق د هغهٔ باغیان او د هغهٔ د عذاب حقدار دی، د دوی نه به خلافت اخستے کیږی لکه روستو زمانو کښې په مسلمانانو کښې ددے شرطونو صحیح پابندی رانغله نو الله تعالیٰ ترے خلافت رابښکلو او په دوی باندے ئے یرے واچولے۔

وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ
او پابندی کوئ د مانځه او ورکوئ زکوٰۃ او تابعداری کوئ د رسول دے دپاره چه په تاسو
تُرْحَمُوْنَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مُعْجِزِيْنَ
رحم اُوکړے شی۔ گمان مهٔ کوه په هغه کسانو چه کفرئے کړیدے عاجزه کونکی الله لره
فِي الْاَرْضِ ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۖ وَلَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٥٧﴾
په زمکه کښې او ځائے د دوی اُور دے او خامخا بد ځائے د ورگرځیدو دے۔

تفسير : صحابه کرامو ته خصوصًا او نورو مسلمانانو ته عمومًا وئیلے کیږی چه تاسو د الله بندگی کوئ، مونځ قائم کړئ، زکاة اداء کړئ، او د ژوند په ټولو اړخونو کښې د

رسول الله ﷺ اطاعت کوئ، په هره زمانه کښ ستاسو د کامیابئ راز همدا دے، او په دے کار کولو سره به د الله د رحمت سورے په تاسو لګیږی.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا : کـه څوك ووائی چه د کفارو خو ډیر زور شور دے، اسلامی خلافت به څنګه راشی. نو الله فرمائی چه کفر او شرك، هلاکت او بربادی او ذلت او رسوائی راوړی. تـهٔ دا ګـمان هیڅ کله مه کوه چه ګنے کافران به د الله تعالیٰ نه بچ شی، زمکـه د الله ده، د کـائـنـاتـو ذره ذره د هـغـهٔ پـه قبضـه کـښ ده، د هغـهٔ نـه هغوئ چرتـه تښتیـدے شی، الله تـعـالیٰ بـه دوئ پـه دنیـا کـښ رسـوا کـوی، اوپه آخرت کښ د دوئ د ورتللو خای جهنم دے، چه بدترین خای دے.

نـو پـدے آیـت کـښ کـافـرانو تـه دهمکی ده او مؤمنانو تـه تسلی ده چه دوی ستاسو نه خـلافـت نشی اخستے ځکه چه دوی د الله تعالیٰ مقابله نشی کولے چه د هغه نه تیښته وکړی او چرته پټ شی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِيْنَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
اے ایمان والو ! اجازت دے غواړی ستاسو نه هغه کسان چه مالکان دی ښی لاسونه
وَالَّذِيْنَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ ؕ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ
ستاسو او هغه کسان چه نهٔ دی رسیدلی بلوغ ته ستاسو نه درے وخته مخکښ د مانځه
الْفَجْرِ وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيْرَةِ وَمِنْۢ بَعْدِ
د صبا نه او په کوم وخت چه کیږدئ تاسو جامے ستاسو د غرمے په وخت کښ او روستو
صَلٰوةِ الْعِشَآءِ ۗ ؕ ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ ؕ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا
د مونځ د ماسخوتن نه، دا درے وختونه د پردے ستاسو دی، نشته په تاسو باندے او نهٔ په
عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ ؕ طَوّٰفُوْنَ عَلَيْكُمْ
دوی باندے ګناه روستو (ددے وختونو) نه ډیر تلونکی راتلونکی دی په تاسو باندے
بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ
بعضے ستاسو په بعضو باندے، دغسے بیانوی الله تعالیٰ تاسو ته احکام خپل او الله پو هه

حَكِيْمٌ ﴿۵۸﴾ وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَاْذِنُوْا
حکمتونو والا دے۔ او کله چه ؤور سیړی ماشومان ستاسو نه بلوغ ته نو اجازه دے
كَمَا اسْتَاْذَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ
غواړی (هر وخت) لکه څنګه چه اجازت غوختلے وو هغه کسانو چه مخکښ د دوی نه
كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ
دی (بالغان شویدی)، دغسے بیانوی الله تعالیٰ تاسو ته احکام خپل او الله پوهه
حَكِيْمٌ ﴿۵۹﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ الّٰتِيْ لَا يَرْجُوْنَ نِكَاحًا
حکمتونو والا دے۔ او ناستے (بوډۍ ګانے) د زنانو نه هغه چه امید نهٔ لری د نکاح
فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَّضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجٰتٍۭ
نو نشته په دوی باندے ګناه چه کیږدی (زیاتی) جامے خپلے، نهٔ به وی ښکاره کونکی
بِزِيْنَةٍ ؕ وَاَنْ يَّسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۶۰﴾
دول لره، او چه خان پاك ساتی ډیره غوره ده دوی لره، او الله آوریدونکے پوهه دے۔

تفسیر : اُوس بیا درے آداب او په منافقانو رد او د مؤمنانو صفات راوړی۔ یا داسے ووایه چه د منافقانو او د مؤمنانو د صفاتو مقابله ذکر کیږی۔

ددے او د مخکنو آدابو فرق دا دے : زمونږ مشائخ داسے وائی چه مخکنی آداب دپاره د عمل ذکر شوی او دا آداب د تمیز د مؤمن او د منافق دپاره ذکر شوی، څوك چه پدے عمل کوی مؤمن به وی او چه عمل پرے نکوی، هغه به منافق وی، لیکن دا فرق دومره غوره نهٔ دے. ظاهر دا ده چه مخکښ د کور نه بهر آداب وو، او دلته په کور کښ دننه آداب او احکام دی۔او دا تول د عفت او پاکدامنیٔ او پردے احکام دی۔

لِيَسْتَاْذِنْكُمْ: وینزے، غلامان، خادمان او خادمانے او د کور ماشومان بچی دے د شپے او ورځے په درے مخصوصو وختونو کښ کمروته بغیر د اجازت نه نهٔ داخلیږی۔ سهار نه مخکښے چه د شپے د اُودهٔ کیدو وخت دے، د غرمے په وخت کله چه عام طور سره خلق آرام کوی، او د ماسخوتن مانځه نه پس کله چه خلق د ورځے د محنت او مشقت نه پس

اُودهٔ کیږي. ځکه چه په دې دریے وختونو کښې په عامه توګه خلق د خپلو ښځو سره وي، په کمرو کښې دننه د پردے ډیر خیال نهٔ ساتي، دے وجے نه په دے وختونو کښې د چا ناګهانه کمرے ته راتلل ډیر نابرداشته ګنړلے کیږي، او ډیر کرته ددے نوکرانو او ماشومانو نظرونه د پردے په ځایونو پریوځي.

نو مقصد د آیت دا شو چه عام خلك خو به هر وخت اجازه غواړي او هرچه ماشومان او وینزے، او غلامان دي نو هغوي به دریے وختونو کښې اجازه غواړي. او باقي اوقاتو کښې دے اجازه نهٔ غواړي نو دا د اجازے د قانون نه استثناء ده.

سدیؒ وائي : څه صحابه کرامؓ به غوښتل چه پدے دریے وختونو کښې د خپلو بیبیانو سره ملاؤ شي دے دپاره چه غسل وکړي او بیا مانځه ته وخي نو الله تعالیٰ دوی ته حکم وکړو چه دوی دے خپلو غلامانو او وینځو او ماشومانو ته دا حکم وکړي چه پدے دریے وختونو کښې به نهٔ راځي مګر په اجازت سره. (فتح البیان)

ثَلٰثَ مَرّٰتٍ: یعني دریے اوقات.

وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ : ددے نه تهولے جامے مراد دي لکه بعض خلك د آرام کولو دپاره تهولے جامے وباسي او یا مراد ددے نه د غرمے د خوب په وخت زیاتي جامے دي پداسے طریقه چه د عورت اکثره حصه ئے ښکاري او پرواه نهٔ کوي.

مِنَ الظَّهِيْرَةِ: په غرمه کښې آرام ضروري دے، ځکه چه د شپے تهجدو دپاره مدد ورکوي. حدیث کښې دي : تاسو د غرمے خوب کوئ ځکه چه شیطانان د غرمے خوب نکوي. (ابو نعیم فی الطب ۱۲/۲۰۱) والطبراني وحسنه الالباني في الصحيحة (۱٦٤٧)

حسن بصريؒ په بازار کښې څه خلك د غرمے په وخت په ګرزیدو ولیدل وے فرمایل : [اَرٰى لَيْلَهُمْ لَيْلَ سَوْءٍ] ما ته د دوی شپه ناکاره ښکاره کیږي. چه توله شپه ئے په خوب کښې تیره کړیده ځکه د غرمے خوب نهٔ کوي.

ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ: اَىْ ثَلَاثُ اَوْقَاتٍ لِكَشْفِ عَوْرَاتٍ لَكُمْ.

یعني دا دریے وختونه دي دپاره د ښکاره کیدو د عورتونو ستاسو. نو پدے دریے وختونو کښې به اجازه غواړي او ددے نه علاوه وختونو کښې که اجازه نهٔ غواړي نو ګناه نشته ځکه چه بیا دوی ته تکلیف کیږي.

عبد الله بن عباس ﷺ فرمائي : په دریے آیتونو باندے اکثرو خلکو ایمان نهٔ دے راوړے (یعني سمه پابندي پرے نکوي) یو دا آیت دے او بل د سورة النساء (۱۳۳) ﴿ وَاِذَا حَضَرَ

الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبٰى﴾ او بل ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (۱۳) آیتونه دي.

طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ: دا جمله عذر بیانوي په هر وخت اجازه نهٔ غوښتو کښې. یعنې ډیر تلونکي راتلونکي دي بعض ستاسو په بعضو باندې، تاسو د هغوي کوتو ته ورځې او هغوي ستاسو کوتو ته راځي نو که هر وخت اجازه غوښتل لازم شي، حرج او تکلیف به جوړ شي او الله تعالیٰ په دین کښې په چا باندې تکلیف نهٔ دے جوړ کړے.

حَكِيمٌ: پدے هر حکم کښې د الله تعالیٰ حکمة دے.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ: دا د مخکښې حکم تتمه ده یعني کله چه دغه هلکان (اولاد) بالغان شي نو بیا به هر وخت اجازه غواړي. او د الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ نه مراد هغه خلك دي چه د دوي نه مخکښې بالغان شویدي.

عطاءؒ وائي چه بالغ سړے که آزاد وي او که غلام، بغیر د اجازت نه به نهٔ داخلیږي. امام زهريؒ وائي چه انسان به د خپلې مور کمرے ته د داخلیدو نه مخکښې هم اجازت غواړي. لکه د همدے مقصد دپاره دا آیت نازل شویدے.

وَالْقَوَاعِدُ : دا دویم قانون دے د بوډئ ګانو د پردے متعلق. هغه بوډئ ښځې چه د هغوئ حیض د یوے زمانے نه بند شوے وي، د حمل او ولادت هیڅ امید ئې باقي نهٔ وي پاتے شوے، اونهٔ دوئ سره څوك وادهٔ کول غواړي،

الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا: پدے صفت سره اشاره ده چه د دوي عمر انتهاء ته رسیدلے وي چه شوق او خاص رغبت ترینه ختم شوے وي.

فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ: دوئ دپاره الله تعالیٰ دا جائز کړي دي چه دوئ د غیر محرمو په مخ کښې د خپل سرونو غټه لوپټه یا برقعه لرے کړي، د ثیاب نه مراد دلته جلابیب (لوئې لوپټے او پړوني) او برقعے دي چه بهر ته د وتلو په وخت کښې ئې زنانه اچوي) په دے شرط چه دوئ د خپل بدن پټ ډول سینګار را ښکاره نهٔ کړي، لکه د لاسونو نکریزے، بنګړي، د غاړے امیل، او پانزیب وغیره، او هرچه د سر وبښته دي نو هغه به د نا محرمو نه پټ ساتي. لیکن الله تعالیٰ د داسے ښځو دپاره هم بهتره دا ګنړلے چه دوئ د پردو خلقو په مخ کښې خپلو سرونو نه لوپټے او د خپلو بدنونو نه بُرقعے کوزے نهٔ کړي، په دے کښې دوئ دپاره فائده ده.

وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ: أَيْ إِنْ يَطْلُبْنَ الْعِفَّةَ : یعني چه دوي عفت او پاکدامني طلب کړي.

پډے کښې اشاره ده چه احکامو کښې دوه قسمونه دی، یو عزیمت چه په هغې باندے عمل کول غوره کار وی، او دویم رخصت چه په هغې باندے عمل کول جائز وی۔

نبی کریم ﷺ د بے پردے او بے حیاء ښځو دپاره ډیر سخت عذاب بیان کړے۔ صحیح مسلم کښې دی چه نبی کریم ﷺ وفرمایل: (دوه قِسمه جهنمیان مانهٔ دی لیدلی: داسے خلق چه هغوئ سره به د غوا د لکئ پشان کوړے وی، چه په هغې سره به خلق وهی، او داسے ښځے چه هغوئ به داسے لباس اغوستے وی چه ګویا که هغوئ بربنډے دی، د خلقو زړونه به خپل ځانته راګرزونکی وی، او تکبر سره به کړے تلونکے وی، د هغوئ سرونه به د اوښانو د قُبونو پشان یو طرفته کاږهٔ وی، داسے ښځے به جنت ته داخلے نشی او نهٔ به د هغې خوشبوئی بیامومی، حالانکه د هغې خوشبوئی به د لرے نه محسوسیږی)۔ (مسلم: ٥٧٠٤)

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَّلَا عَلَى الْمَرِيْضِ حَرَجٌ
نشته په ړوند باندے ګناه او نهٔ په ګوډ باندے ګناه او نهٔ په مریض باندے ګناه او نهٔ
وَّلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوْا مِنْۢ بُيُوْتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ
په ځانونو ستاسو باندے چه خوراك کوئ د کورونو خپلو نه یا د کورونو
اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اُمَّهٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ
د پلارانو ستاسو نه یا د کورونو د میندو ستاسو نه یا د کورونو د ورونو ستاسو نه یا
بُيُوْتِ اَخَوٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ
د کورونو د خویندو ستاسو نه یا د کورونو د ترونو ستاسو نه یا د کورونو د
عَمّٰتِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوْتِ خٰلٰتِكُمْ
تروریانو ستاسو نه یا د کورونو د ماماګانو ستاسو نه یا د کورونو د ماسی ګانو ستاسو نه
اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيْقِكُمْ ؕ لَيْسَ
یا د هغه کورونو نه چه مالك یئ تاسو د چابیانو د هغې یا د دوستانو ستاسو نه، نشته
عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوْا جَمِيْعًا اَوْ اَشْتَاتًا ؕ فَاِذَا دَخَلْتُمْ

په تاسو باندې ګناه چه خوراك کوئ په يو ځائې يا ځان ځانله، نو کله چه داخليږئ تاسو
بُيُوْتًا فَسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ
کورونو ته نو سلام اُوکړئ په اُوسيدونکو د هغې باندې پيشکشي ده د طرف د الله تعالىٰ
مُبٰرَكَةً طَيِّبَةً ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ
نه برکتونو والا زړهٔ خوشحالونکې، دغه شان بيانوی الله تعالىٰ تاسو ته حکمونه خپل
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٦١﴾
دې دپاره چه د عقل نه کار واخلئ.

تفسير : دا دريم قانون دې دپاره د دفع د حرج.

شان نزول

د دې آيتِ کريمه په تفسير کښې د علماؤ ګڼ اقوال دی : ١- يو قول دادې چه صحابه کرام ﷺ به چه کله د جهاد دپاره تلل نو د خپلو کورونو چابيانې به ئې خپلو بعضِ معذورو رشته دارانو يا دوستانو له ورکولې، دې دپاره چه هلته خوراك څښاك کوی او په آرام سره وسی. دې معذورينو ته به شك پريوتهٔ چه داسې کول دوئ دپاره جائز دی اوکه نهٔ، نو دا آيت نازل شو چه په دې کښې هيڅ حرج نشته.

٢- دويم قول دادې چه معذورو صحابوؓ به د خپلو تندرستو رشته دارانو او دوستانو سره په خوراك کولو کښې تنګسيا محسوسوله چه هسې نهٔ دا خلق ئې بد وګنړی، نو دا آيت نازل شو. ٣- د عطاء خراسانیؒ او عبد الرحمن بن زيد بن اسلمؒ وينا داده چه دې آيت نه مقصد دا بيانول دی چه معذوره خلق که په جهاد کښې شريك نشی نو هيڅ حرج نشته. مګر دا قول ظاهر نهٔ دې.

٤- يو قول دا هم دې چه بعضِ صحابو به ځينې معذوره خلق خپلو کورونو ته بوتلل که هلته به ئې طعام ونهٔ موندو، بيا به ئې د خپلو رشته دارانو او دوستانو کورونو ته بوتلل او هلته به ئې هغوئ له خوراك ورکولو، نو د خوړونکو او خورونکو په زړونو کښې شك کيدهٔ چه آيا داسې کول به صحيح وی اوکه نه؟ (هسې نهٔ چه حرامه رابانديې ونهٔ خوری) نو دا آيت نازل شو.

٥- صاحب د فتح البیان د ابن عباس رضی الله عنه نه نقل کړیدی چه هرکله ﴿ یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تَأْکُلُوا أَمْوَالَکُمْ بَیْنَکُمْ بِالْبَاطِلِ ﴾ (النساء: ٢٩) آیت نازل شو نو مسلمانانو وویل چه مونږ الله تعالیٰ په خپل مینځ کښې په باطله سره د مالونو خوړلو نه منع کړو او طعام خو بهتر مال دے نو مونږ کښې به هیچا دپاره جائز نهٔ وی چه د بل چا سره خوراك وکړی نو خلك ددے نه بند شو (او دا خو لوی حرج وو) نو الله تعالیٰ دا آیت نازل کړو تر (مَا مَلَکْتُمْ مَفَاتِحَهُ) پورے۔

٦- ضحاك وئیلی دی چه مدینے والو به د رسول الله ﷺ د هجرت نه مخکښې د ړندو او مریضانو سره خوراك شریك نهٔ کولو (لکه ډیر کرته په کور کښې د سړی سره وروړ، د تره خوی شریك وسیړی) دوی به وئیل چه دوی په صحیح طریقه خوراك نشی کولے نو کیدے شی چه مونږ ترے زیاته وخورو او دوی د بیمارئ په وجه یا د طعام نهٔ ښکاره کیدو یا د سم نهٔ کیناستو په وجه خوراك کم وکړی نو مونږ به ګناهګار شو نو الله تعالیٰ دا آیت د هغوی سره په شریکه د خوراك کولو په اجازه کښې نازل کړو۔ (فتح البیان)

مسلمانان اګرکه په شریکه یو طعام تیار کړی، څوك کمه خوری او څوك زیاته دوی یو بل ته اجازه ورکوی، دا کار حرام نهٔ دے۔

صاحب د محاسن التنزیل (القاسمیؒ) لیکی چه آیتِ کریمه په دے پورتنو ټولو صورتونو باندے صادقیږی، او د ټولو نه د شك او تنګسیا ازاله کوی۔ او د مریض سره د خوراك کولو په باره کښې ئے لیکلی دی: بهتره داده چه په یو دستر خوان باندے ټول جمع شی او په جدا جدا پلیټونو کښې خوراك وکړی. دے دپاره چه د اصولو مطابق هیچا ته اعتراض یا تکلیف نهٔ وی۔

او پدے آیتونو کښې د مؤمنانو خپل مینځ کښې د اُلفت پیدا کولو احکام دی چه مؤمنان خپل مینځ کښې وروڼه دی، یو بل سره ډے دومره نکته چینی نکوی۔

لَیْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ : په آخری صورت کښې عَلیٰ په معنیٰ د (فِیْ) سره دے۔ اَیْ فِی الْاَکْلِ مَعَ الْاَعْمیٰ۔ یعنی په خوراك کولو کښې د ړوند سره۔ او په ړومبنی صورتونو کښې عَلیٰ په خپله معنیٰ دے۔

﴿ أَنْ تَأْکُلُوا مِنْ بُیُوتِکُمْ ﴾ کښې د اولاد کور داخل دے، یعنی انسان له د خپل اولاد په کور کښې بغیر د اجازت نه خوراك جائز دے۔ امام احمدؒ او ابن ماجهؒ د جابر بن عبد الله رضی الله عنه نه روایت کړے چه (تهٔ او ستا مال ستا د پلار دے)۔ ډیرو خلقودے حدیث ته صحیح وئیلی۔

او شعيب ارناووطؒ ورته حسن وئيلي۔ (احمد: ٦٩٠٢)

ددے تائيد په بل يو حديث سره کيږي، چه هغه احمدؒ، ابو داودؒ، نسائيؒ او ابن ماجةؒ روايت کړے او شيخ البانيؒ ورته صحيح وئيلي چه رسول الله ﷺ وفرمايل: (د ټولو نه پاکيزه خوراك هغه دے چه انسان ئے د خپلے ګټے نه خوري، او ددهٔ ځوی ددهٔ په ګټه کښ داخل دے)۔ (ابوادود: ٣٥٣٠) نسائي: (٤٤٤٩) ابن ماجه (٢١٣٧) واسناده صحيح)

علماؤ دا وجه هم بيان کړے چه کله انسان د خپل پلار په کور کښ بغير د اجازت نه خوراك کولے شي، نو د خپل اولاد د کور نه په طريقه اولیٰ سره خوراك کولے شي۔ او په ﴿بُيُوْتِكُمْ﴾ کښ د ښځو کورونه هم داخل دي، يعنې خاوند د خپلے ښځے په کور کښ بغير د اجازت نه خوراك کولے شي۔

دلته دا سوال کيږي چه خپل کور نه خوراك خو هسے هم جائز دے نو ددے اجازه ورکولو څه فائده ده؟ نو پدے وجه مفسرينو دلته د بُيُوْتِكُمْ تاويل په بُيُوْتُ الْاَوْلَادِ او بُيُوْتُ الزَّوْجَاتِ سره کړيدے دا هم صحيح ده، ليکن اصل وجه دا ده چه دلته تشبيه ده او مبالغه ده په اجازه ورکولو کښ۔ يعنې دے نورو کسانو کورونو کښ خوراك کول داسے دي لکه په خپل کور کښ خوراك کول، يعنې دا د خپل کور په شان وګڼړه۔

اَوْبُيُوْتِ ا بَآئِكُمْ: ستا پلار ستا نه بيل (جدا) دے، او هغه په کور کښ نشته او تهٔ د هغهٔ کور ته لاړے نو ستا دپاره خوراك جائز دے۔

اَوْبُيُوْتِ اُمَّهٰتِكُمْ: صورت: ستا مور بل چاته وادهٔ شويده ستا د پلار د وفات نه پس او تهٔ هغے کره لاړے او هغه دربانديے خوراك وکړي يا هغه موجوده نهٔ وي او ته خوراك وکړے نو جائز ده۔

اَوْ بُيُوْتِ اِخْوَانِكُمْ: يعنې د کور مالکان (وروڼه) نشته نو د هغوی نه خوراك کول جائز دي۔ خو پدے کښ پُخ کړے طعام مراد دے، داسے نهٔ چه انسان د هغے نه مال يا د غنمو او چينئ يا ګوړے بورئ راوباسي، دا حرامه ده۔

﴿اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَّفَاتِحَهٗ﴾ پدے کښ هغه وکيل مراد دے چه د کور او باغ، يا چارپايانو او پټې حفاظت کوي، داسے انسان په غير د اجازت نه د کور خوراك، د باغ ميوه، او د څاروو پئ څښلے شي۔ او پدے کښ خادم هم داخل دے چه مالك د کور ورته چابي ورکړي وي او هغه کور ته راشي نو خوراك کولے شي۔

﴿اَوْ صَدِيْقِكُمْ﴾ نه مراد مخلص دوست دے، چه د هغهٔ په باره کښ دا يقين وي چه د

هغهٔ د کور خوراك کولو دپاره د هغهٔ اجازت ضروري نهٔ دے۔

﴿ لَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ اَنۡ تَاۡكُلُوۡا جَمِيۡعًا اَوۡ اَشۡتَاتًا ﴾: بعض عربو به دا ګناه ګڼړله چه انسان يواځے خوراك وکړي تردے چه بل تن به ئے خان سره خامخا کينولو۔ او بعض عربو به د ميلمه نه بغير خوراك نهٔ کولو۔ قتادهٔ وائي چه د جاهليت په زمانه کښ به د بنی کنانه نه يو تن دا عيب ګڼړلو چه يواځے خوراك وکړي تردے چه په لوږه خيته به د بل چا پسے ګرزيدو چه ځان سره ئے کينوي، آه۔ او بعضِ خلقو به د نورو سره په خوراك کولو کښ تنګسيا ګڼړله چه هسے نهٔ شريك خوراك کونکی ته تکليف ورسي، الله تعالیٰ د دواړو صورتونو په باره کښ وفرمايل چه په دے کښ څهٔ تنګسيا نشته دے۔

جَمِيۡعًا: ددے صورت دا دے چه ډير کسان د يو ے کاسے نه خوراك وکړي۔

اَوۡ اَشۡتَاتًا: ددے صورت دا دے چه هر يو تن ئے ځان ته په بيله بيله کاسه کښ راواچوي اګرکه په يو دسترخوان ناست وي۔ ليکن په جمع سره په يو لوخی کښ خوراك غوره دے او برکت پکښ زيات وي پدے وجه ئے جميعًا مخکښ ذکر کړيدے۔ پدے کښ بعض خلك دواړو طرفونو ته غلو کوي، بعض خلك خو د نورو سره شريك خوراك نه نفرت کوي او د هغه نه د جراثيمو خطره کوي، او بعض خلك يواځے خوراك کونکی ته هندو وائي۔

فَاِذَا دَخَلۡتُمۡ بُيُوۡتًا: الله تعالیٰ مسلمانانو ته يو بل اسلامي ادب ښودلے چه کله يو کس داسے کور ته داخل شي چه په هغے کښ خلق موجود وي نو هغوئ ته دے سلام وکړي، او دا سلام د دخول دے۔ که چرے څوك موجود نهٔ وي نو امام بخاريؒ په (الادب المفرد) کښ د ابن عمر ﷺ نه روايت کړے چه هغه دے په خپل ځان او د الله په نيکو بندګانو يعني ملائکو سلام وکړي او [اَلسَّلَامُ عَلَيۡنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِيۡنَ] دے ووائي۔

(الادب المفرد ۱۰۵۵) وابن ابی شيبة (۵۸۸٦/٦٤٨/٨) وحسن الالبانی اسناده و كذا الحافظ فی الفتح (۱۱/۲۰)

ابن عباس ﷺ په آيت کښ د ﴿ بُيُوۡتًا ﴾ نه مراد جوماتونه اخستي، يعني مسجد ته داخليدونکے شخص دے د خپل ځان پشان مونځ ګذارو ته سلام وکړي۔

ابن عربيؒ وائي چه دے نه مراد د عامو مسلمانانو کورونه دي، او دا حکم عام دے چه کله انسان خپل کور ته ننوځي نو خپل ځان او خپل کور والو ته دے سلام وکړي۔

د جابر بن عبد الله ﷺ نه روايت کړے چه رسول الله ﷺ وفرمايل: «کله چه تاسو خپل

اهـل او عیـال تـه راشـیئ نو سلام کویئ چه د الله له خوا ډالیئ او سلام دیے، او کله چه د بل چا کورونو ته ننوځئ نو دغه کور والو ته سلام وکړئ))۔

(ترمذی : ۲۶۹۸) ضعیف الاسناد (البانی) صحیح المتن۔

تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللهِ مُبٰرَكَةً : پـدیے کـښې الله تـعالیٰ ترغیب او تعلیم ورکړیے چه په دیے کښې ډیر برکتونه او فائدیے دی، چاته چه سلام کولے شی د هغهٔ زړهٔ خوشحالیږی، خپلو کښې وحشت او حسد او بغض ختمیږی، او مینه محبت زیاتیږی۔ دا ئے برکت دیے۔

دیے ته تحیه ووئیله شکه چه دا سبب د حیات او دعاء د حیات ده۔

مِّنْ عِنْدِ اللهِ : یـعـنـی مـقـرر ده د جانبـه د الله تـعالیٰ نه۔ په حدیث د ابو هریره ﷺ کښې راغـلـی دی چه ((الله تـعالیٰ آدم ﷺ پـه خپـل صـورت سـره پیـدا کړو او د هغه اُوږدوالے شپیتـه ګزه وو بیا ئے ورته وفرمایل : [اِذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلٰى اُولٰئِكَ النَّفَرِ] لاړ شـه دغه کسانو بانـدیے سـلام واچـوه، او دا نـفـر مـلائـك وو چه یو ځای کښې ناست وو، او غوږ کیږده چه دوی تـا تـه څـه جواب درکوی نو دا به ستا او ستا د اولادو سلام وی۔ نو هغه لاړو [اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ] ئے ووېل۔ هغوی ووېل : اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ نـو هغوی ورسره (ورحمة الله) زیات کړو))۔ (الحاکم وصحیح الجامع رقم : ۳۲۳۳)

طَيِّبَةً: پـدیے سـره د آوریـدونکی زړه خوشحالیږی۔ او مزیدار والے پکښې دا هم دیے چه ډیر اجرونه او ثوابونه پریے ملاویږی، او شیطان پدیے سره تښتی۔

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاِذَا
یقیناً مؤمنان هغه کسان دی چه ایمان ئے راوړیدیے په الله او په رسول د هغه او کله چه
كَانُوْا مَعَهٗ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوْا حَتّٰى
وی دوی د هغه سره په یو کار راجمع کونکی باندیے نو نهٔ ځی دوی د هغه نه تردیے پوریے
يَسْتَاْذِنُوْهُ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَاْذِنُوْنَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ
چه اجازت ترینه اُوغواړی، یقیناً هغه کسان چه اجازت غواړی ستا نه دا هغه کسان دی
يُؤْمِنُوْنَ بِاللهِ وَرَسُوْلِهٖ ۚ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوْكَ
چه چه ایمان لری په الله او په رسول د هغه باندیے نو هرکله چه اجازت اُوغواړی دوی

لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ لِّمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ
ستا نه د بعضے کار خپل دپاره نو اجازه ورکړه هغه چا ته چه غواړے ته د دوی نه
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٢﴾
او بخنه غواړه دوی لره د الله تعالیٰ نه یقیناً الله تعالیٰ بخونکے رحم کونکے دے۔

تفسیر: اُوس د منافقانو په مقابله کښې د مخلصو مؤمنانو صفت راوړی۔

ربط او مناسبت

لکه څنګه چه د سلام حکم د مسلمانانو په کورنیٔ کښې دے نو دغه شان کله چه د نبی ﷺ نه د رخصتیږی نو په هغه په وخت کښې به هم د رخصتیٔ سلام کوی۔
او مخکښې آداب او احکام بیان شو نو اُوس د رسول الله ﷺ شان ذکر کوی۔
وَرَسُوْلِهٖ : دلته چونکه شان او طاعت د رسول الله ﷺ بیانیږی پدے وجه ئے خصوصي پکښې دا ذکر کړو۔
عَلٰٓی اَمْرٍ جَامِعٍ : د امر جامع نه مراد هغه اجتماعی کار دے چه دوی ورته راجمع کیږی لکه جُمعه، جماعت، لوی اختر، وړوکی اختر او د جهاد یا بله دینی او اصلاحی او رفاهی مشوره ده۔ نو امر جامع هغه لوی کار ته وائی چه په هغے کښې راجمع کیدو ته ضرورت وی۔ بلکه پدے کښې اهل علمو دا هم داخل کړیدی چه یو تن سفر ته وځی نو هغه له هم پکار دی چه د خپل امیر نه اجازت وغواړی۔ یا که درس قرآن کیږی نو بی اجازته وتل نهٔ دی پکار۔ صاحب د فتح البیان نقل کړیدی چه رسول الله ﷺ به کله د جُمعے په ورځ منبر ته وختو او یو تن به اراده وکړه چه د مسجد نه د څه مجبورتیا او ضرورت په وجه وځی نو همداسے به نهٔ وتو بلکه د رسول الله ﷺ مخامخ به ودریدو، هغه به وپیژندل چه دا د اجازت غوښتو دپاره پاڅیدلے دے نو چا ته به ئے چه غوښتل اجازه ورکوله۔
لنډ مطلب دا دے چه یوه مشوره شروع ده، د مسجد د جوړولو، یا د لارے یا پُل وغیره دپاره نو مسلمانان به د امیر د اجازت نه بغیر همداسے د مجلس نه نهٔ وځی۔ بیا دا حکم د رسول الله ﷺ پورے خاص نهٔ دے بلکه مدارك وغیره لیکلی دی : [وَيَنْبَغِيْ اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ مَعَ اَئِمَّتِهِمْ وَمُتَقَدِّمِيْهِمْ فِي الدِّيْنِ كَذٰلِكَ] پکار ده چه خلك د خپلو علماؤ او د دین

مشرانو سره هم دغه شان سلوك وكړي چه بې اجازته د هغوی نه لاړ نشي۔
په يوه مدرسه كښې وسيږے نو د ناظم نه به اجازت اخلي۔ پكار ده چه مسلمان يو اصولي انسان وي او شتر بې مهار به نهٔ وي۔
او رسول الله ﷺ فرمائي : څوك چه چا كره لاړو، همداسے به ترے نهٔ راوځي تردے چه د كور والو نه اجازت واخلي۔ دا هم ضروري حكم دے، او ډير مسلمانان ددے ضروري خبرو نه خبر نهٔ دي۔ يو ځاى كښې ديني بيان شروع شو، همداسے به نهٔ پاڅے تردے چه د بيان كونكي نه اجازت وغواړي چه زما كار دے۔
فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ : يعني كله چه دوى ستا نه د بعض مُهم كارونو د وجه نه اجازه غواړي نو ستا خوښه ده چه كه چا ته اجازت وركوے لكه سيدنا عمر فاروق ﷺ د رسول الله ﷺ سره غزا د تبوك ته ووتلو بيا ئے د رسول الله ﷺ نه اجازت وغوښتو چه زما كور كښې سخت ضرورت دے، هغه ورته اجازه وركړه او دائے ورته وفرمايل [ارْجِعْ فَلَسْتَ بِمُنَافِقٍ] واپس شه، تهٔ منافق نهٔ ئے۔ (فتح البيان)
فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ : نو رسول الله ﷺ به د مصلحت مطابق چا ته اجازه وركوى او چا ته به ئے نهٔ وركوى۔ پدے كښې د رسول الله ﷺ ډير لوى شان دے چه خبره ئے د هغه اجازت ته وسپارله۔ او دا دليل دے چه بعض احكام د رسول الله ﷺ رائے ته سپارلے شوى وو۔
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ : يعني د اجازت نه روستو چه كله دوى رخصتيږى نو د الله نه ورله بخنه غواړه۔ پدے كښې اشاره ده چه اجازه اگركه د يو جائز عذر په وجه وي ليكن بيا هم پدے كښې تقصير شته چه رسول الله ﷺ يو ځاى كښې ناست دے، او ته ترے روانيږے، پكار دا ده چه هر كار د الله تعالىٰ او د رسول د خبرے دپاره پريخودے شي، او پدے كښې دا شائبه شته چه پدے كښې د دنيا كار په آخرت باندے غوره كړے شو، ځكه چه د رسول الله ﷺ مجلس غنيمت گنړل د اجازت غوښتو نه ډير غوره دي۔ نو پدے وجه په بخنه سره به دغه كوتاهي زائله شي۔
او پدے سره د رخصتيدو په وخت كښې دعا ثابته شوه ليكن لاس پورته كول پكښې ضروري او لازم نهٔ دي او پدے كښې اشاره ده چه هر كله امير د استغفار دعا غواړي نو معلوميږي چه اِذن ئے په خوشحالئ سره كړيدے۔

لَا تَجۡعَلُوۡا دُعَآءَ الرَّسُوۡلِ بَيۡنَكُمۡ كَدُعَآءِ بَعۡضِكُمۡ بَعۡضًا ؕ
مهٔ کرځوئ بلنه د رسول په مینځ خپل کښې پشان د بلنې د بعض ستاسو بعضو لره،
قَدۡ يَعۡلَمُ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ يَتَسَلَّلُوۡنَ مِنۡكُمۡ لِوَاذًا ۚ
یقیناً پیژنی الله تعالیٰ هغه کسانو لره چه پټ اُوځی ستاسو د مجلس نه خان پټوی،
فَلۡيَحۡذَرِ الَّذِيۡنَ يُخَالِفُوۡنَ عَنۡ اَمۡرِهٖۤ اَنۡ تُصِيۡبَهُمۡ
پس اُودې یریږی هغه کسان چه خلاف کوی د طریقے د نبی نه چه وُبه رسیږی دوی ته
فِتۡنَةٌ اَوۡ يُصِيۡبَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ﴿۶۳﴾ اَلَاۤ اِنَّ لِلّٰهِ مَا
فتنه یا به اُورسیږی دوی ته عذاب دردناك. خبرشئ یقیناً د الله دپاره اختیار د هغه څه دے
فِى السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ قَدۡ يَعۡلَمُ مَاۤ اَنۡتُمۡ
چه په آسمانونو او زمکه کښې دے یقیناً پو هیږی الله تعالیٰ په هغه حال چه یئ تاسو
عَلَيۡهِ ؕ وَيَوۡمَ يُرۡجَعُوۡنَ اِلَيۡهِ فَيُنَبِّئُهُمۡ
په هغے باندے، او په کومه ورځ چه واپس به کړے شی دوی هغه ته نو خبر به ورکړی
بِمَا عَمِلُوۡا ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمٌ ﴿۶۴﴾
دوی ته په هغه عملونو چه دوی کړیدی، او الله تعالیٰ په هرشی باندے پو هه دے۔

تفسیر : اُوس الله تعالیٰ مؤمنانو ته ادب ورکوی چه د رسول الله ﷺ آواز د نورو خلکو په شان مهٔ کنړئ، هغه ډیر لوی آواز دے، د الله تعالیٰ رسول ﷺ په ادب او احترام او خبره منلو کښې د عامو خلکو په شان مهٔ کنړه۔

بیا پدے آیت کښې څلور تفسیره دی او څلور واړه مراد دی (۱) دعاء د استغفار سره لګی یعنی تاسو له چه رسول الله ﷺ دعاء او استغفار طلب کړونو دا د نورو خلکو په شان مهٔ کنړئ لکه چه مؤمنان یو بل ته دعاء کوی، یا به قبلیږی یا نهٔ، خو غالباً قبلیږی او د رسول الله ﷺ یو تن ته دعاء کول ضرور قبلیږی نو دا سپکه مهٔ کنړئ۔

(۲) دعاء بنیرو ته وائی۔ یعنی که رسول الله ﷺ چا ته بنیرے وکړی نو دا د عامو خلکو په شان بنیرے نهٔ دی بلکه دا د الله تعالیٰ په دربار کښې ضرور قبلیږی نو په غیر د اجازت

نه مهٔ وځئ هسې نهٔ چه رسول الله ﷺ درته بنیرے وکړی.

دا مخکنی تفسیر ته نژدے دے.

(۳) دعاء په معنیٰ د آواز سره دے. سعید بن جبیرؒ او مجاهدؒ وائی چه نبی ﷺ په نوم اخستو سره په سخته لهجه کښں مهٔ رابلئ، بلکه نرمئ سره (یا رسول الله) وئیلو سره ئے رابلئ. او داسې آواز ورته مهٔ کوئ لکه چه تاسو ئے یو بل ته کوئ چه یا عبد الله یا عبد الرحمن نو یا محمد مهٔ وایئ. دا آیت دلیل شو پدے خبره چه رسول الله ﷺ ته یا محمد وئیل په ژوند او پس د مرګ نه حرام دی. لکه دا منع په سورة الحجرات کښں هم راغلې ده. او د هیڅ صحابی نه دا څوك نشی ثابتولے چه هغوی رسول الله ﷺ ته په یا محمد آواز کړے وی بلکه دا آواز د منافقانو او یهودیانو دے. او که د الله تعالیٰ یا د جبریل ﷺ د طرفنه آواز وی نو په هغوی باندے قیاس کول صحیح نهٔ دی، بلکه الله تعالیٰ په قرآن کریم کښں په (یا محمد) سره آواز نهٔ دے کړے.

(٤) یا دعاء په معنیٰ د آواز سره دے او دا مصدر مضاف دے فاعل ته، الرسول ئے فاعل دے. یعنی رسول الله ﷺ چه تاسو ته آواز وکړی، یو حکم درته وکړی، یا د څه ضرورت دپاره تاسو راوبلی نو دا د نورو خلکو د رابللو په شان مهٔ ګنړئ مثلاً رسول الله ﷺ یو تن ته آواز وکړی چه فلانیه دلته راشه، یا امت ته وفرمائی چه تاسو دا کار وکړئ. نو دا به داسې نهٔ ګنړئ لکه چه تاسو خپل مابین کښں یو بل ته حکم کوئ چه د هغې منل لازم نهٔ دی، که ودې منله بنه ده او که نهٔ وی هیڅ ګناه نشته، او که رسول الله ﷺ درته حکم وکړو یا یو کار ته ئے راوبللے نو د هغې منل لازم دی. د رسول الله ﷺ او د مجتهد او عالِم خبره کښں د زمکے او د آسمان فرق شو. مؤمن به سنتِ نبوی د ټولے دنیا د خبرے نه درنه ګنړی. او دا ډیره غوره تفسیر دے.

صاحب د محاسن التنزیل د ابن ابی الحدیدؒ او د مهائمیؒ نه نقل کړیدے.

﴿ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا ﴾ اُوس په منافقانو رد کوی چه هغوئ به د رسول الله ﷺ د اجازت غوښتو نه بغیر یو د بل نه پس په پټه سره د هغه د مجلسونو نه وتل، د یو بل شا ته شاته کیدل به، چرته به چه رسول الله ﷺ ته د صحابه کرامؓ ضرورت وو لکه دینی مشوره به وه. دارنګه د جُمعې د خطبې په دوران کښں به ئے یو بل ته اشارے کولے چه څوك خو به مو نهٔ وینی، نو د مسجد د ستنو پورے به ئے ځانونه پټول او بیا به پټ وتل او صحابه کرام ﷺ به رسول الله ﷺ ته متوجه ناست وو.

مفسرين ليكي: چه پدے كښې د رسول الله ﷺ د سنتو نه وتل هم داخل دي چه دا خلك هم الله تعالىٰ ته معلوم دي چه د هغهٔ د سنتو نه ځان په حيلو او تاويلونو او جوابونو سره وباسي. او دا په عِلم سره دهمكي وركول دي چه ما ته ستاسو حال معلوم دے، زهٔ به ئے سزا دركرم.

يَتَسَلَّلُوْنَ: تَسَلُّلْ په پټه سره خونيدو ته وئيلے شي.

لِوَاذًا: ځان پناه كولو ته وئيلے شي. او دا مفعول مطلق دے په معنىٰ د يَلُوْذُ لِوَاذًا سره. معنىٰ دا ده: الله تعالىٰ ته معلوم دي هغه كسان چه پټ خونيږي ستاسو نه، پټيږي په پټيدو سره. يا لِوَاذًا مفعول لَهٗ دے. معنىٰ دا ده چه وځي ستاسو نه د پټيدو دپاره. يا حال دے. په معنىٰ د مُتَلَاوِذِيْنَ سره. يعني وځي ستاسو نه پداسے حال كښې چه د يو بل پورے ځان پناه كوي.

﴿ فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖ ﴾ اُوس يره بيانوي هغه كسانو ته چه هغویٰ د رسول الله ﷺ د حكم مخالفت كوي، هغویٰ له ويريدل پكار دي چه الله تعالىٰ به هغوی په آزمائش (امتحان) كښې واچوي، يا به ئے په دردناك عذاب كښې راګير كړي.

بيا د (اَمْرِهٖ) نه مراد صرف حكم نهٔ دے بلكه پدے كښې عموم دے. حافظ ابن كثيرؒ فرمائي: [عَنْ سَبِيْلِهٖ وَمِنْهَاجِهٖ وَسُنَّتِهٖ (طَرِيْقَتِهٖ) وَشَرِيْعَتِهٖ] چه د امر نه مراد لاره، منهاج (طرز)، سنت او شريعت دے، [فَتُوْزَنُ الْاَقْوَالُ وَالْاَعْمَالُ بِاَقْوَالِهٖ وَاَعْمَالِهٖ، فَمَا وَافَقَ ذٰلِكَ قُبِلَ، وَمَا خَالَفَهٗ فَهُوَ مَرْدُوْدٌ عَلٰى قَائِلِهٖ وَفَاعِلِهٖ كَائِنًا مَا كَانَ] نو ټول اقوال او اعمال به د هغهٔ په سنت سره تللے كيدلے شي، كه د هغے سره برابر وي، مقبول به وي، او كه د هغهٔ د سنت خلاف وي نو هغه به په ويونكي او كونكي باندے مردود وي (يعني په هغهٔ به واپس كولے شي) هرڅه خبره او عمل چه وي.

د بخاريؒ او مسلمؒ روايت دے چه نبي كريم ﷺ وفرمايل «چا چه يو داسے كار وكړو چه زمونږ د سنت مطابق نهٔ دے، هغه مردود او ناقابلِ قبول دے».

(بخاري: ٢٦٩٧) مسلم: ٤٥٨٩)

د فتنے مطلبونه او مصداقات

فِتْنَةٌ: د فتنے (ازمائش) نه مراد (١) كفر (٢) او نفاق (٣) او بدعت دے يعني مخالفت د سنت په آرام آرام سره انسان بدعت او كفر او نفاق كښې اچوي. امام احمدؒ وائي چه د

فتنے نه مراد شرك دے، ځکه چه کیدے شی چه یو تن به د رسول الله ﷺ خبره رد کړی نو د هغه په زړهٔ کښې به څه کوږوالے پیدا شی نو هلاك به شی۔ (ابن کثیرؒ)

(٤) یا د فتنے نه مراد دنیاوی عذابونه او مشقتونه دی لکه قتلونه، زلزلے، قحطونه، ګرانی، ظالمان بادشاهان مسلط کیدل وغیره د سنت د مخالفت د وجه نه راځی۔

(٥) یا د فتنے نه مراد په زړهٔ باندے د الله د طرف نه مهر وهل دی۔

(٦) د زړهٔ سختوالے د معرفت د خپل رب نه۔

(٧) عَدَمُ تَوْفِيْقِ التَّوْبَة ۔ کله به د سنت د مخالفت د وجه نه سړی ته د توبے توفیق نهٔ ملاویږی۔ دا ډیر ناشنا آزمائش دے۔

دا وجه ده چه پدے زمانه کښې عامو مسلمانانو د رسول الله ﷺ سنت طریقے شاته غورزولی دی او په عقیدو او عملونو او په حکمونو او قوانینو کښې د قرآن او حدیث نه خلاف لارے ئے اختیار کړیدی نو په هر ملك کښې د کافرانو په لاسونو باندے ذلیل کیږی او په مختلفو عذابونو کښې اخته دی۔

امام قرطبیؒ وائی: فقهاؤ ددے آیت نه استدلال کړیدے چه د الله تعالیٰ او د هغهٔ د رسول (اَمر) د وجوب دپاره وی۔ ځکه چه دلته د هغهٔ د حکم د پرېښودلو نتیجه د دوه سزاګانو نه یوه سزا ښودلے شوے چه یا خو به څهٔ مصیبت نازلیږی یا دردناك عذاب۔ دے وجے نه کوم خلق چه د نبی کریم ﷺ د سنت مخالفت کوی، یا د فاسدو تاویلونو په ذریعه د بل چا خبرو له په دے باندے مخکښے کوی، هغوئ له په دے آیت باندے ضرور غور او فکر کول پکار دی، او د رسول اکرم ﷺ د مقام او محبت تصور کولو سره د هیچا قول او عمل د سنت په مقابله کښې قابلِ اعتبار نهٔ دی ګڼړل پکار۔ ﴿ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ﴾ (داهم د الله فضل دے چاته ئے چه غواړی ورکوی ئے)۔

اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ: کښې دا (اَوْ) د مانعة الخلو دپاره دے نو د دواړو سزاګانو جمع کیدل هم جائز دی۔

اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ: په آخر کښې الله تعالیٰ خپل تصرف او عِلم بیانوی۔ یعنی په آسمانونو او زمکه کښې چه څهٔ دی ټول الله تعالیٰ پیدا کړی، ټول د هغهٔ مملوك او غلامان دی، هغه چه څنګه غواړی په دوی کښې تصرف کوی، او څهٔ چه غواړی فیصله کوی، د هغهٔ په فیصلو کښې هیڅوك مداخلت نشی کولے۔ او هغهٔ خپل رسول دے دپاره رالیږلے چه د هغهٔ اتباع وکړے شی، نو کوم خلق چه ددے مخالفت کوی هغوئ له یریدل پکار دی چه

هسې نهٔ د هغهٔ په نيو که کښې راشي۔

قَدۡ يَعۡلَمُ مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ: يعنې الله پو هه دے په تمامو ظاهرى او باطنى احوالو ستاسو، د قيامت په ورځ به تول هغهٔ ته واپس شى۔ په دغه ورځ به هغه دے ټولو ته د دوئ د ټولو اقوالو او اعمالو خبر ورکړى، او کوم خلق چه په دنيا کښې د هغهٔ د رسولانو مخالفت کوى، هغوئ به په دردناك عذاب کښې آخته کړى۔ او پدے آيت کښې سخته دهمکى ده منافقانو ته او ايمان والو ته تسلى ده۔

فَيُنَبِّئُهُم : دا خبر ورکول به په دوه طريقو سره وى (۱) يو قولاً چه الله به ورته فرمائى چه دا دا اعمال دِے کړيدى۔ (۲) اِرَاءَةً (په خودنے سره) يعنې الله تعالىٰ به ئے ورته په ويډيو کښې ښائى چه خپلو عملونو ته ګوره۔ او دا ډيره سخته سزا ده چه انسان ته د ټولو کائناتو مخامخ ګناهونه وخودلے شى۔ اے الله ! په خپل لوى احسان او فضل مونږ سره ښائسته معامله وکړے او زمونږ ګناهونه معاف کړے۔ وبالله التوفيق

وسبحانك اللهم وبحمدك لا اله الا انت استغفرك واتوب اليك۔

امتيازات د سورة النور

۱- د زنا د بندولو او ختمولو دپاره پکښې حدود او قوانين بيان شويدى۔

۲- مثال د نُور او د ظلمت پکښې په ښائسته انداز سره بيان شويدى۔

۳- احکام د اِسۡتِئۡذَان (اجازت غوښتو) پکښې بيان شويدى۔

٤- د رسول الله ﷺ د حکم د مخالفت سخت وعيد بيان شويدے۔

الحمد لله ختم شو تفسير د سورة النور په تاريخ : شعبان (١٤) ١٤٣٦ هـ موافق : ٢/٦/٢٠١٥ يوم الثلاثاء۔ بشاور شيخ آباد۔

❁❁❁❁❁

بسم الله الرحمن الرحیم

آیاتها (۷۷)	(۲۵) سورة الفرقان مکیة (۴۲)	رکوعاتها (۶)

سورة الفرقان مکی دے، په دے کښې اووه اویا آیتونه او شپږ رکوع دی

تفسیر سورة الفرقان

نوم : په دے سورت کښې (فرقان) لفظ درے ځله راغلے چه دا د قرآن کریم اَهم ترین صفت دے. او پدے سورت کښې هم عظمتِ شان د قرآن ذکر دے.

د نازلیدو زمانه : د جمهورو اهلِ علمو په نیز دا سورت په مکی دَور کښې نازل شوے. قرطبیؒ د قتادهؒ او ابن عباس ﷺ په حواله د (۶۸) آیت نه تر (۷۰) پورے دیته مدنی وئیلی دی.

مناسبت د سورت

۱– مخکښې اتباع الرسول ﷺ بیان شو او منع وشوه چه د منافقانو په شان مهٔ پټیږئ نو دلته په رسالت باندے د راتلونکی اعتراضاتو جوابونه ذکر کوی.

۲– مخکښې سورت کښې الله تعالیٰ د منافقانو رد وکړو، نو دلته د مشرکانو رد کوی.

۳– مخکښې سورت کښې د توحید او د شرك فرق ئے په مثالونو سره کړیدے او دلته ئے د اهل توحید او اهل شرك فرق په بیان د صفاتو د دواړو سره ذکر کوی.

٤– مخکښې سورت کښې منع وه د اعمالو د جاهلانو نه او دلته د هغوی د باطلو عقیدو نه منع ذکر کوی.

موضوع د سورت

۱– زمونږ مشائخ وائی چه ددے موضوع رد د شرك فی البرکات دے چه په هر شی کښې برکت صرف او صرف الله تعالیٰ اچوی، بزرګان، قبرونه او بتان برکت ورکونکی نهٔ دی. دلیل ئے دادے چه تبارك لفظ پکښې درے کرته راغلے دے.

۲– دویم : دا سورت درے خبرے بیانوی (۱) توحید، (۲) نبوت، (۳) معاد.

۳- ظاهره دا ده چه پدے سورت کښ دوه موضوعات دی (۱) اَلزَّجْرُ لِمُعْرِضِی الْآیَاتِ ۔ خوك چه د الله تعالیٰ د آیتونو نه اعراض کوی هغوی ته الله تعالیٰ رټنه ورکړیده په مختلفو طریقو سره۔ د اعراض صورتونه دا دی ۱- د الله د آیتونو مطابق عقیده نهٔ لرل۔ ۲- پدے کتاب اعتراضونه کول۔ ۳- انکار کول او ددے سره ضد کول۔

د اعراض شکلونه دا دی (۱) چه د الله سره شریك جوړول۔ (۲) قرآن ته د دروغو نسبت کول، (۳) په رسول ﷺ باندے اعتراض چه دے خوراك څکاك کوی، بازارونو کښ ګرځی۔ نو پدے سورت کښ د هغوی د اعتراضاتو جوابونه هم دی۔

(٤) د اعراض بل صورت انکار د آخرت دے۔

(۲) موضوع: اَلْبِشَارَةُ لِلْمُتَأَثِّرِيْنَ بِآيَاتِ اللّٰهِ ۔ هغه خلکو ته زیرے بیانیږی چه د الله تعالیٰ د آیتونو نه اثر اخلی۔ چه هغوی د الله تعالیٰ آیتونه ومنل بیا د هغے په وجه پکښ ښکلے صفات پیدا شو چه دلته ئے څوارلس بیان کړیدی۔ او څوك چه د الله د قرآن دشمنان دی نو دا سورت به ورته دهمکی ورکوی او د هغوی عیبونه به بیانوی۔

نو د قرآن صفت به بیانوی، او په مینځ کښ به د کائناتو تذکره کوی ځکه چه د هدایت دوه لارے دی، یو د الله تعالیٰ کتاب او بل د کائناتو دلائلو کښ فکر کول۔

خلاصه :

په اول کښ قرآن کریم ته ترغیب دے او د قرآن د راليږلو حکمة ئے بیان کړیدے چه هغه إنذار د عالَم دے۔ بیا د الله تعالیٰ تعارف راوړی چه داسے عظیم ذات راليږلے دے۔ بیا سمدست په مشرکانو باندے حمله او رد ذکر دے چه دا کتاب داسے لوی ذات راليږلے مګر مشرکان ورسره عاجز مخلوق شریکان ګڼړی، بیا د مشرکانو په قرآن باندے اعتراض. بیا په رسول ﷺ باندے اعتراض چه دهٔ سره ملائك ولے نهٔ راځی، بیا جواب دے په (تَبَارَكَ الَّذِیْ) کښ، بیا په ﴿بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ﴾ کښ فرمائی چه د دوی د اعتراضاتو اصلی سبب د آخرت نهٔ منل دی، که دوی آخرت منلے نو دا اعتراضونه به ئے نهٔ کولے۔

بیا د آخرت تخویف او مؤمنانو دپاره زیرے دے۔ بیا په (۱۷) آیت کښ مشرکانو ته د آخرت تخویف دے چه د قیامت په ورځ به ستاسو د معبودانو نه تپوس کیږی۔

بیا جواب د سوال چه رسول الله ﷺ بشر دے او بازار کښ ګرځی، بیا بیان د امتحان دے او رسول الله ﷺ او مؤمنانو ته تسلی ده۔ بیا د کافرانو اعتراض چه مونږ به تا هله منو چه ملائك او الله راشی، نو ددے تفصیلی رد به وکړی چه داسے ورځ راتلو والا ده چه

دوی به ملائك وینی لیکن وخت به جدا وی. د قیامت په ورځ به کافران او مجرمان افسوسونه کوی د اتباع د رسول الله ﷺ پسے. بیا د قرآن نه هجران باندے رټنه ذکر ده. او د رسول الله ﷺ شکایت ذکر دے، بیا په یوه رکوع کښې دنیوی تخویفات دی چه اقوام مکذبه ؤ ته وګوریٔ چه د الله تعالیٰ د آیتونو تکذیب ئے کولو نو دنیا کښې هلاك شول نو تاسو داسے مهٔ کویٔ. بیا ے عقلو ته رټنه ده. بیا په یوه رکوع کښې دلائل د کائناتو نه ذکر کوی چه کیدے شی دا دریاندے اثر وکړی، په مینځ کښې به کافرانو ته زجر ورکوی چه دلائل واضح دی او بیا هم دوی د غیر الله بندګی کوی، او په آخره کښې الله تعالیٰ رسول الله ﷺ ته ادب ورکړے چه خلکو ته ووایه چه زهٔ تاسو نه پدے بیان باندے مزدوری نهٔ غواړم بلکه دا غواړم چه تاسو الله ته لاره ونیسیٔ. بیا د الله هیبت ذکر دے. بیا په آخری رکوع کښې د مؤمنانو صفات دی چه د الله تعالیٰ د آیتونو نه فائده اخلی او په آخری آیت کښې به د انسانیت د پیدائش مقصد ذکر کړی چه هرکله تهٔ کفر او شرك کوے نو بیا ته څه له پیدا ئے، تا مقصد د پیدائش نهٔ دے پیژندلے.

تَبٰرَكَ الَّذِیْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰی عَبْدِهٖ
برکت ورکونکے دے هغه ذات چه لږ لږ ئے نازل کړیدے فرقان په بنده خپل
لِیَکُوْنَ لِلْعٰلَمِیْنَ نَذِیْرًا ﴿١﴾
دے دپاره چه شی مخلوقاتو لره یره ونکے.

تفسیر : پدے آیت کریمه دا خبره ذکر کوی چه الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ باندے قرآن کریم نازل کړو او تمامو انسانانو او پیریانو دپاره ئے خپل رحمتونه، برکتونه او ښیګړے عامے کړے. نو د قرآن د نازلولو یو غرض دا دے چه انسانیت ته برکتونه او خیرونه ورکړی.

تَبٰرَكَ: دے کښې لازم معنیٰ ده : تَزَایَدَ خَیْرُهٗ. یعنی ډیر خیر او برکت والا دے الله تعالیٰ. او متعدی معنیٰ هم صحیح ده یعنی ډیر خیر او برکت ورکونکے دے. یعنی الله تعالیٰ سره ډیر خیرونه دی، چا چه دا قرآن وومنلو او عمل ئے پرے وکړو الله تعالیٰ به ورته دغه خیرونه او برکتونه ورکړی. او دا کلمه د تعظیم ده چه صرف د الله تعالیٰ دپاره استعمالیږی. بل څوك برکت ورکونکے سویٔ د الله تعالیٰ نه نشته. او د برکت معنیٰ ده

په لږ شي کښې ډیر خیر اچول.

او پدې کښې اشاره ده چه د الله کتاب کښې ډیر برکتونه او خیرونه دي چه الله تعالیٰ پکښې اچولي دي، لهذا دا د اعتراضونو او شبهاتو مرکز مهٔ جوړوئ، بلکه ددې نه فائده واخلئ.

دارنګه تبارك کښې لازم معنیٰ داسې ده: اَیْ تَعَاظَمَ وَتَعَالٰی ـ الله تعالیٰ لوی دے او اُوچت دے. یعني دغه ذات یواځې په خپلو تمامو صفتونو او کارونو کښې د هر چا نه اُوچت دے. او علامه قرطبيؒ ذکر کړیدي چه الله تعالیٰ ته مُتَبَارَك، او مُبَارَك (په زبر د راء سره) نهٔ وئیلے کیږي ځکه چه الله تعالیٰ په برکاتو کښې بل چا ته محتاج نهٔ دے.

نَزَّلَ: یعني لږ لږ ئے نازل کړو.

اَلْفُرْقَانَ: دا د قرآن کریم نوم دے او تشریح ئے په سورة آلعمران او سورة الانفال کښې ذکر شویده. او دا د قرآن کریم برکت دے چه د حق او د باطل، د توحید او د شرك، د عدل او ظلم فرق او تمییز پدے سره کیږي.

لِیَكُوْنَ: دا ضمیر (عبد) ته یا (فرقان) ته راجع دے او د دواړو حاصل یو دے.

لِلْعٰلَمِیْنَ: عالَمِین انسانان او پیریانو ته وئیلے شي او دا دلیل دے چه دا نبي او دا کتاب آخري دي، ددے نه روستو بل نبي او بل کتاب نشي راتللے.

او نبي ﷺ فرمائیلي دي: زهٔ سرو او تورو تمامي خلقو دپاره نبي جوړیدو سره رالیږلے شوے یم. (احمد: ۲۷٤۲ باسناد حسن).

نَذِیْرًا: چه خلکو ته قرآن بیان کړي او ددے په وجه ئے د الله تعالیٰ او د آخرت نه او د شرك او د کفر د بد انجام نه ویروي. انذار: اِعْلَام مَعَ التَّخْوِیْف ته وئیلے شي یعني د یرے سره خبردارے ورکول چه ځان وساته هلاکیږے.

الَّذِیْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ یَتَّخِذْ وَلَدًا
هغه ذات دے چه هغه لره بادشاهي د آسمانونو او د زمکے ده او نهٔ ئے دے نیولے بچے
وَّلَمْ یَكُنْ لَّهٗ شَرِیْكٌ فِی الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَیْءٍ
او نشته هغه لره هیڅ برخه دار په بادشاهۍ کښې او پیدا کړے ئے دے هر شے
فَقَدَّرَهٗ تَقْدِیْرًا ﴿۲﴾ وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ
نو اندازه کړے ئے دے په خاص اندازے سره. او نیولے دے دوی سوئ د الله نه

اٰلِهَةً لَّا يَخۡلُقُوۡنَ شَيۡـًٔا وَّهُمۡ يُخۡلَقُوۡنَ وَلَا يَمۡلِكُوۡنَ
نور معبودان چه نشي پيدا كولے هيڅ شے او هغوی پيدا كړے شويدي او اختيار نۀ لري
لِاَنۡفُسِهِمۡ ضَرًّا وَّلَا نَفۡعًا وَّلَا يَمۡلِكُوۡنَ مَوۡتًا وَّلَا حَيٰوةً
د خانونو خپلو دپاره د هيڅ نقصان او نۀ د فائدے او اختيار نۀ لري د مرگ او نۀ د ژوند
وَّلَا نُشُوۡرًا ﴿۳﴾
او نۀ د دوباره پورته كولو۔

تفسير : امام شوكانيؒ او صاحب د فتح البيان (صديق القنوجيؒ) ليكي چه پدے آيتِ كريمه كښې الله تعالىٰ خپل څلور صفتونه بيان كړي :

اولنے صفت دادے چه د آسمانونو او زمكے همدا مالك دے، او په دے كښې تمام موجودات په خپل وجود او بقاء كښې د هغۀ محتاج دي۔ دويم صفت دادے چه د هغۀ هيڅ اولاد نشته، لكه څنگه چه يهود او نصارىٰ باطله دعوىٰ لري۔

دريم صفت دا چه : په پوره كائناتو كښې د هغۀ په بادشاهي كښې هيڅوك برخه دار نشته، لكه څنگه چه د مشركانو، بُت پرستو، د دوه معبودانو منونكو، او د شرك خفي كونكو غلطه عقيده ده۔ او څلورم صفت دا چه : هغۀ تمام موجودات پيدا كړي، او هر يو ئے د خپل مطلوبه مصلحت مطابق جوړ كړے۔ (فتح القدير وفتح البيان)

صاحب د محاسن التنزيل ددے په تشريح كښې ليكي چه انسان له ئے فهم او ادراك، غور او فكر، صنعت او حِرفت او د مفيدو كارونو كولو صلاحيت وركړے، دغه شان هر حيوان او هر جماد ئے د هغه مصلحت مطابق جوړ كړے كوم چه د هغۀ نه غوښتل كيدۀ۔

يا فَقَدَّرَهٗ تَقۡدِيۡرًا : نه مراد زمانه د بقاء د هغۀ ده تر نيتے مقررے پورے۔ ❁ - يا ددے نه مراد دا دے چه د هر شي دپاره ئے نيتيه او رزق اندازه كړيدے۔ ❁ يا دا چه هر شے الله تعالىٰ په خاص اندازه پيدا كړيدے د خپل علم او حكمة مطابق۔ لكه اُوبۀ، هواگانے، ونے بوټي تول په اندازه پيدا دي۔

او دا جمله جواب د سوال هم جوړيږي، سوال : خالق خو الله تعالىٰ دے ليكن كيدے شي چه پدے نعمتونو او خير كښې بل څوك كمے زياتے پيدا كړي؟ نو الله جواب كوي :

فَقَدَّرَهٗ تَقْدِيْرًا ۔ چه الله تعالیٰ هر شے په خاص انداز مقرر کړیدے نو هیڅوك په هغے کښې تبدیلی نشی راوستلے۔ (احسن الکلام)

او پدے جمله کښې د الله تعالیٰ قدرت، علم او حکمة ته اشاره ده چه هر کار ئے په اندازه دے۔

او دا آیت دلیل دے چه تقدیر د هر خیر او شر الله تعالیٰ کړیدے نو په تقدیر باندے ایمان راوړل فرض دی، او تقدیر چونکه د خَلق (پیدائش) نه مخکښې شویدے لیکن په فاء سره ئے ذکر کړو چه دلالت وکړی په موافقت د خلق د تقدیر سره۔

وَاتَّخَذُوْا: اُوس په مشرکانو رد او هغوی ته زورنه ورکولے شي۔ یعنی تعجب دے چه مشرکان داسے حقیقی معبود او د هر شیٔ مالك پریدی او بُتان معبودان گڼړی چه هغویٔ هیڅ شے نشی پیدا کولے، بلکه هغه خپله د انسانانو په لاس جوړ شوی، او د خپل ځان دپاره د هیڅ نفع نقصان اختیار نهٔ لری، پاتے لا دا چه هغویٔ خپلو عبادت کونکو ته نفع او نقصان ورسوی۔ او نهٔ هغویٔ چاله ژوند ورکولے شي نهٔ مرگ، او نهٔ د مړ کیدو نه پس دوباره چاله ژوندے کولے شي۔ ددے تولو قدرتونو مالك صرف الله تعالیٰ دے، دے وجے نه هم هغه د عبادت حقدار دے، مشرکان په خپل عقل باندے ماتم ولے نهٔ کوی چه دومره صفا سُتره خبره د دویٔ په دماغو کښې نهٔ راځی۔

اٰلِهَةً: قتادهٔ وائی : ددے نه مراد هغه بتان دی چه د الله تعالیٰ نه سویٰ ئے مشرکان عبادت کوی۔آه۔ او د دوی نه ئے په ضمیر د عقلاؤ سره تعبیر وکړو د کفارو د عقیدے مطابق چه هغوی به وئیل چه دوی نفع او نقصان رسولے شي۔ او پدے کښې د مشرکانو نور معبودان هم داخلیږی لکه ملائك او عزیر او عیسیٰ علیهم السلام چه دوی کښې هم دغه شپږ صفتونه نشته او خپله مخلوق دی۔

اِلٰه هغه چا ته وائی چه د هغه تعظیم کیږی او د هغه سره مینه او هغه ته عاجزی کیږی او د هغهٔ عبادت کیږی۔

يَخْلُقُوْنَ : یعنی په پیدائش کښې الله تعالیٰ ته محتاج دی۔ نو محتاج به چا ته څه فائده ورکړی۔

مَوْتًا: یعنی چا له مرگ نشی ورکولے۔

حَيٰوةً: د ژوند اختیار نهٔ لری چه چا ته ژوند ورکړی۔

وَّلَا نُشُوْرًا: نشور دوباره ژوندی کول۔ نو په حیٰوة کښې معنیٰ دا ده چه ابتداءً هم

ژوند نشی ورکولے او نُشورًا دا چه چا ته الله تعالیٰ ژوند ورکړے وی او بیرته ئے اخستے وی نو دا معبودان ئے ورته دوباره نشی ورکولے۔

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكُ
او وائی هغه کسان چه کفر ئے کړیدے نه دے دا (قرآن) مګر دروغ دی
نِ افْتَرٰىهُ وَاَعَانَهٗ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُوْنَ ۚ فَقَدْ جَآءُوْ ظُلْمًا وَّزُوْرًا ﴿٤﴾ وَقَالُوْٓا
چه د خان نه ئے جوړ کړیدی دهٔ او مدد کړیدے ددهٔ سره پدے باندے قوم نور۔ او وائی دوی
اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى
(دا قرآن) قصے د پخوانو دی چه لیکلی دی دے رسول په بل چا نو دا لوستلے شی
عَلَيْهِ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿٥﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِيْ يَعْلَمُ
په دهٔ باندے صبا او بیګاه۔ اُووایه نازل کړیدے دے لره هغه ذات چه پو هیږی
السِّرَّ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٦﴾
په پټو رازونو په آسمانونو او زمکه کښې یقیناً الله دے بخونکے رحم کونکے دے۔
وَقَالُوْا مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ يَاْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِيْ فِي الْاَسْوَاقِ ۭ
او وائی دوی څه وجه ده دے رسول لره چه خوری خوراك او ګرځی په بازارونو کښې
لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُوْنَ مَعَهٗ نَذِيْرًا ﴿٧﴾ اَوْ
ولے نشی نازلیدلے دهٔ ته ملائك چه شی ددهٔ سره یره ورکونکے۔ یا (ولے نهٔ) شی
يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُوْنُ لَهٗ جَنَّةٌ يَّاْكُلُ مِنْهَا ۭ وَقَالَ الظّٰلِمُوْنَ
غورځیدے دهٔ ته خزانه یا ولے نشته دهٔ لره باغ چه خوراك اُوکړی د هغے نه او وائی ظالمان
اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا ﴿٨﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوْا
تابعداری نهٔ کوئ تاسو مګر د داسے سړی چه جادو پرے شویدے۔ اُوګوره څنګه بیانوی
لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا ﴿٩﴾
تا لره مثالونه (بد صفتونه) نو ګمراه شو نو طاقت نهٔ لری د لارے۔

تفسیر: ربط :

شو کانیّ لیکی مخکښې د الله تعالیٰ توحید ثابت شو او د مشرکانو د باطلو عقیدو رد وشو اُوس الله تعالیٰ د رسالتِ محمدیه (ﷺ) د منکرینو د شبهاتو جوابونه کوی.
مشرکانو به وئیلے چه محمد (ﷺ) دروغژن دے، دا قرآن د الله تعالیٰ کلام نهٔ دے، بلکه دا د ابو فُکیهه (چه نوم ئے یسار وو)، عداس او د جبر غوندے یهودیانو په تعاون سره خپله دهٔ جوړ کړے او د قرآن په نوم سره ئے خلقو ته آوروی.
وَاَعَانَهٗ عَلَیْهِ: مخکښې ئے ووئیل چه د خان نه ئے جوړ کړو نو سوال پیدا شو چه دومره د فصاحت او بلاغت والا کلام محمد (ﷺ) د خان نه څنګه جوړ کړی، دارنګه پدے کښې خو د پخوانو قصے دی، دا محمد (ﷺ) چرته آوریدلی دی. نو بیا ئے ورپسے ووئیل چه ددهٔ سره پدے جوړولو باندے نورو خلکو مدد کړیدے چه دغه ئے نومونه دی.
سورة النحل کښې ددے تفصیلی جواب ذکر شوے وو نو څکه الله تعالیٰ دلته اجمالی رد کوی، فرمائی: دا ظلم دے چه دویٔ د الله تعالیٰ معجزانه کلام ته چه دا د نُور او هدایت سرچشمه ده، انسانی کلام وائی، او دا بهتان دے چه دویٔ محمد ﷺ غوندے صادق او امین ته دروغژن وائی.
وَّزُوْرًا: زور دروغ او بهتان ته وائی. زور په اصل کښې کږو خبرو ته وائی چه د حقیقت سره ئے هیڅ کار نهٔ وی.
وَقَالُوْٓا اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ: دا د مشرکانو بل اعتراض: چه دا قرآن د تیرے شوے زمانو قیصے دی چه دے لره محمد (ﷺ) صبا بیګاه د څهٔ خلقو په تعاون سره لیکی، او بیا دا د قرآن په نوم سره آوروی.
او ددے اعتراض په خورولو کښې نضر بن حارث ډیر پیش پیش وو.
اساطیر جمع د اُسْطُوْرَةٌ ده، دروغژنے قصے ته وائی.
اِکْتَتَبَهَا: اَیْ اِسْتَکْتَبَهَا / اَوْ کَتَبَهَا لِنَفْسِهٖ اَوْ غَیْرِهٖ - (فتح البیان) د بل چا نه ئے ددے د لیکلو طلب کړے (یعنی په بل باندے ئے لیکلے ده) یا ئے د خان دپاره یا ئے د بل دپاره لیکلی دی. یعنی د مختلفو کتابونو نه ئے راجمع کړیدی. اول قول غوره دے څکه چه دوی پو هیدل چه محمد (ﷺ) امی دے چه لیکل او لوستل نشی کولے.
فَهِیَ تُمْلٰی عَلَیْهِ: هرکله چه دهٔ په بل باندے ولیکله نو دے ئے خو نشی لوستلے؟ نو

وائی چه څوك راځي دهٔ ته ئے صبا او بیګاه لولي او دے ئے بیا مونږ ته لولي۔
د فضول اعتراض همدا حقیقت وی۔ چه هیڅ ثبوت ورسره نشته، نهٔ دوی دغه کسان په لیکلو لیدلی دی او نهٔ ئے د هغوی نه آوریدلی دی او نهٔ ئے رسول الله ﷺ لیدلے دے چه هغه باندے دغه کسانو څه شے لوستلے وی۔ د باطل پرستو دغه شان بی حقیقته، دروغژن اعتراضونه او بدنامے وی۔
قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِیْ یَعْلَمُ السِّرَّ : الله تعالیٰ ددے شبهے رد کوی فرمائی چه دا خو د هغه علام الغیوب ذات نازل کړے کتاب دے چه هغهٔ نه په آسمانونو او زمکه کښې هیڅ راز پټ نهٔ دے۔ او پدے کښې اشاره ده چه دا کتاب په داسے رازونو او معناګانو باندے مشتمل دے چه هغے ته انسانی عقلونه نشی رسیدے چه هغه د ځان نه جوړ کړی ځکه چه د انسان پوهه کوتاه ده او د الله تعالیٰ علمونه نهٔ ختمیدونکی دی۔ او همدا وجه ده چه تاسو د سخت مخالفت او دشمنۍ باوجود ددے پشان کلام راوړو نه عاجز یئ۔
﴿ اِنَّهٗ کَانَ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ﴾ حافظ ابن کثیرؒ لیکی : پدے کښې د مکے مشرکانو ته د هغوئ د تمامو دروغو تړلو او د کفر او عناد باوجود د توبے ویستلو او د اسلام قبلولو دعوت ورکړے، آه۔ او اشاره ده چه قرآن الله تعالیٰ د مغفرت او رحمت دپاره رالیږلے دے، دے دپاره چه په بندګانو رحم وکړی، نو بعض خلك راولګیدل هغوی ترے د تکذیب فائده واخسته۔

دارنګه مشرکانو ته دعوت دے چه تاسو د رسول الله ﷺ او د قرآن د تکذیب کولو په وجه په جلتۍ سره د عذاب مستحق یئ لیکن الله تعالیٰ تاسو ته په جلتۍ عذاب نهٔ درکوی ځکه چه هغه ډیر مغفرت او رحمت والا دے، نو د هغه د مغفرت او رحمت نه غلطه فائده مهٔ اخلئ۔ (فتح البیان)
وَقَالُوْا مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ : اُوس په رسول الله ﷺ باندے شپږ اعتراضونه کوی۔ چونکه د مکے مشرکانو د نبی کریم ﷺ د کردار په خلاف د خبرے جوړولو هیڅ جرأت نهٔ جوړیدو ځکه چه همدے خلقو به هغه د نبوت نه مخکښے په صادق او امین لقب سره یادولو، دے وجے نه د تهوقو په انداز کښې به ئے وئیلے چه دا څنګه رسول دے چه زمونږ غوندے خوراك کوی او د معاش تالاش کولو دپاره په بازارونو کښې ګرځی۔ که چرے دا په رشتیا رسول وے نو د آسمان نه به ضرور یو ملائك راکوزیدلے او هر وخت به دهٔ سره وے او دهٔ مدد به ئے کولے، یا د آسمان نه به دهٔ دپاره خزانه رالیږل کیدلے، دے

دپاره چه د معاش په طلب کولو کښې دده محنت کولو ته ضرورت نهٔ راتلے، یا به دهٔ سره د کهجورو او انګورو یو باغ وے، چه د هغې میوه به دهٔ خوړلے.

نو د دوی ذهن د نبوت او رسالت د طبیعت په باره کښې غلط جوړ شوے وو، نبی ئې د ملائك یا د بادشاه په شان ګڼړلو.

لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَیْهِ مَلَكٌ: دوی اول ووئیل چه نبی خو ملائك کیدل پکار دی، بیا وائی چه څه که ملائك نهٔ وی نو کم از کم دده سره خو ملائك راتلل پکار دی چه دده مدد وکړی.

فَیَكُوْنَ مَعَهٗ نَذِیْرًا: یعنی ملائك ورسره راتلل پکار دی چه خلکو ته وائی چه دا د الله رسول دے وے منئ، او که څوك ئې نهٔ منی نو دغه ملائك ئې د مرئ نه نیسی او په زمکه ئې راپرزوی. نو مونږ ته به پته ولګی چه دا د الله رسول دے. مطلب ئې دا وو چه الله دِے په خلکو جبری (په زوره) ایمان راوړی. د ایمان په باره کښې ئې هم تصور غلط وو. ددے اعتراض جواب روستو آیت (۲۱) کښې راځی.

اَوْ یُلْقٰٓی اِلَیْهِ كَنْزٌ: د رسول سره ملائك راکوزیدو نه هم دوی راخکته شو او وے وئیل چه بیا خو پکار ده چه د آسمان نه ورته خزانه ورکړے شی چه د رزق پسے د ګرځیدو نه بی پرواه شی.

وَقَالَ الظّٰلِمُوْنَ: آخر دوی دے ته راغلل چه هرکله دهٔ سره دا هیڅ هم نشته نو دے چه دا شپه او ورځ خبرے کوی، دهٔ باندے چا جادو کړیدے او دماغ ئې ورله خراب کړیدی ځکه هر وخت لګیا دے، که دماغ ئې خراب نهٔ وے نو دا مسئلے به دهٔ نهٔ کولے. دے کافرانو ته الله تعالیٰ ظالمان ووئیل ځکه چه دا تولے خبرے ئې د ظلم وے.

اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا: مطلب دا چه که تاسو دده پسے روان شئ نو دا خو یو جادو کړے شوے سړے دے، د جادو والا پسے به لاړ شئ او د جادو کړے شوی خو دماغ خراب وی نو بیا تاسو ولے د داسے سړی پسے روانیږئ، مطلب ئې دا وو چه د داسے سړی نه ځان وساتئ.

مَّسْحُوْرٌ: دلته هغه چا ته وائی چه جادو پرے شوے وی او د جادو د وجه نه ئې دماغ خراب شوی وی او ګډے وډے وائی. او داسے جادو په رسول الله ﷺ باندے هیڅرے نهٔ دے شوے چه د هغه دماغ خراب شی او لیونے شی. او هغه جادو پرے شویدے کوم چه د بیمارئ په درجه کښې وو. نو مونږ که په رسول الله ﷺ باندے د جادو کیدل منو لکه چه په حدیث د بخاری او مسلم کښې راغلی دی نو د هغې جدا مطلب دے او د کافرانو جدا

مطلب دے نو په رسول الله ﷺ باندے په جادو منلو کښې د کافرانو تصديق نهٔ راځي۔

دويم جواب : ددے آيت او د حديث هيڅ منافات نشته، ځکه چه دا سورت مکي دے، مشرکانو دا خبره په مکه کښې په هغه زمانه کښې کړے وه چه په رسول الله ﷺ باندے لا جادو نهٔ وو شوے، ځکه چه په رسول الله ﷺ باندے جادو (کوم چه د بيمارئ په درجه کښې وو) هغه په مدينه کښې شوے وو۔ ډير عقل پرست خلك د رسول الله ﷺ صحيح احاديث د قرآن په متشابهاتو باندے غورزوي۔ دا لوی ظلم دے، صحيح پوهه حاصلول پکار دي، او دا عقيده ساتل پکار دي چه صحيح حديث هيڅکله د قرآن خلاف نهٔ وي۔ که چا ته خلاف ښکاره کيږي، د هغه عقل به پرے کار نهٔ کوی نو ښهٔ متبحر عالِم ته دِے د تطبيق دپاره رجوع وکړي۔

اُنظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ : د اَمثال نه مراد اَوصاف (صفتونه) او اَلْأَقَاوِيْلُ الْعَجِيْبَة (عجيبه خبرے) دي۔ پدے آيت کښې الله تعالىٰ خپل نبي په تعجب کښې اچوی چه د مشرکانو پدے باطلو اقوالو باندے حيرانتيا ښکاره کول پکار دي، او دا ئے د خپل رسول په شان کښې لويه بے ادبي گڼرلے ده او فرمائيلي ئے دي چه لږ ددے عقل نه خلاص مشرکانو کافرانه جُرأت ته وګورئ چه کله تاته جادوګر وائي، نو کله شاعر او کله تروټنی او ليونے وائي، چه ددے نتيجه داده چه دوئ د حقے لارے نه ډيرے لارے شو، اوس د دوئ د هدايت هيڅ اميد نشته۔ ځکه چه د چا سره هدايت وو، هغه سره ئے دشمني وکړه نو د هدايت لاره ئے په ځان بنده کړه۔

يا فَضَلُّوا : اَیْ عَنِ الصَّوَابِ ۔ د حقے لارے نه واوړيدل چه په رسول الله ﷺ ئے دغه باطل اعتراضات وکړل او فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا : يعني دوی نور طاقت نهٔ لري چه د رسول الله ﷺ په نبوت کښې څه عيب دپاره کومه لاره پيدا کړي۔ (فتح البيان)

او پدے جمله کښې مشرکانو ته دهمکي ده چه دا اعتراضات سبب د ګمراهئ دے، هميشه په حق باندے اعتراضات د ګمراهئ سبب جوړيږي۔ حديث کښې دي : [مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوتُوا الْجَدَلَ] يو قوم چه د هدايت نه روستو ګمراه کيږي ددے وجه دا وي چه هغوی ته جګړے ورکړے شي۔ (الترمذي : ٣٢٥٣ واحمد وسنده حسن)

او پدے کښې بلے خبرے ته اشاره ده چه هرکله دا قوم الله تعالىٰ هلاکوی نو تهٔ به پرے نهٔ خفه کيږے ځکه چه دوی ځان دپاره د هدايت او نجات لاره خپله بنده کړيده۔

تَبٰرَكَ الَّذِىْٓ اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذٰلِكَ جَنّٰتٍ

برکتونو والا دے هغه ذات چه که اُوغواړی هغه اُوبه کرخوی تا لره غوره ددے نه جنتونه

تَجْرِىْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ وَيَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ﴿۱۰﴾ بَلْ كَذَّبُوْا

چه بهیږی به لاندے ددے نه ولے او اُوبه کرخوی تا لره بنګلے. بلکه دروغژن ګنړی دوی

بِالسَّاعَةِ ۚ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ

قیامت لره او تیار کړیدے مونږ دپاره د هغه چا چه دروغژن ګنړی قیامت اُور

سَعِيْرًا ﴿۱۱﴾ اِذَا رَاَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍۭ بَعِيْدٍ سَمِعُوْا لَهَا

بل کړے شوے. کله چه اُووینی اُور دوی لره د ځائے ورانده نه آوری به دوی هغے لره

تَغَيُّظًا وَّزَفِيْرًا ﴿۱۲﴾ وَاِذَآ اُلْقُوْا

غصه کیدل (غرمبیدل د غصے په وجه) او هنریدل. او کله چه ګوزار کړے شی دوی

مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِيْنَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوْرًا ﴿۱۳﴾

د هغے نه ځائے تنګ ته تړلے شوی، آوازونه به کوی دوی په دغه وخت کښ هلاکت ته.

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوْرًا وَّاحِدًا وَّادْعُوْا ثُبُوْرًا كَثِيْرًا ﴿۱۴﴾

(وبه وئیلے شی) آوازونه مهٔ کوئ نن ورځ هلاکت یو ته او آوازونه اُوکړئ هلاکتونو ډیرو ته

قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِىْ وُعِدَ

اُووایه آیا دغه غوره دے که جنت د همیشوالی هغه چه وعده ئے کړے شویده

الْمُتَّقُوْنَ ۭ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَّمَصِيْرًا ﴿۱۵﴾ لَهُمْ فِيْهَا مَا

متقیانو سره، وی به جنت دوی لره بدله او ځائے د واپسئ. دوی لره به په هغے کښ هغه څه

يَشَآءُوْنَ خٰلِدِيْنَ ۭ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْئُوْلًا ﴿۱۶﴾

چه غواړی ئے دوی همیشه به وی په هغے کښ دهٔ دا په رب ستا باندے وعده غوختلے شوے.

تفسیر: پدے آیت کریمه کښ د نزدے سوالونو جوابونه ورکوی یعنی د ﴿اَوْ يُلْقٰى اِلَيْهِ

﴿كَنْزٌ اَوْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ﴾۔ او رسول الله ﷺ ته تسلي ده۔ يعني د مكے مشركانو وويل چه كه محمد (ﷺ) د الله رسول وے نو دهٔ لـه خزانه ولے نهٔ وركړے كيده، يا دهٔ دپاره يو باغ ولے نهٔ وركړے كيدهٔ، الله تعالىٰ رد كوي او خپل نبي كريم ﷺ تـه اطمينان وركوي چه هغه الله چه هغه دے شماره بركتونو خاوند دے، كه چرے هغه وغواړي نو كفار چه څهٔ بيانوي، د هغے نه ډير زيات بهتر دنيوي نعمتونه به ئے تاله دركړي وے، داسے باغونه به ئے دركړي وے چه د هغے لاندے نهرونه بهيږي، او يوه بنګله څهٔ چه ډيرے بنګلے به ئے دركړے وے، ليـكن هغهٔ ستا دپاره دا نهٔ ده غوښتلے، ځكه چه دا دنيا ستا دپاره د عيش او آرام ځاى نهٔ دے، او پـه دے وجـه هم چه كه څوك پـه تا ايمان راوړي نو پـه دے وجه ئے راوړي چه تهٔ د الله واقعي رسول ئے، پـه دے وجه نهٔ چه تاسره ډير مال او محلونه دي۔

﴿خَيْرًا مِّنْ ذٰلِكَ﴾: اشاره ده كنز او جنت ته چه دوي ئے مطالبه كړے وه۔ نو ددے باغونو او بنـګلو نه مراد يا په دنيا كښ دي۔ يا ددے نه مراد د آخرت خزانے او باغونه او بنګلے دي۔ بيـا سوال دا دے چه د رسول الله ﷺ جنـت تـه تـلل او هغهٔ ته بنګلے او خزانے وركيدل خو يقيـني دي، نو بيا (اِنْ شَاءَ) (كـه الله وغـواړي) ولـے وائـي؟ جـواب دا دے چه دلتـه (اِنْ) په معنىٰ د اِذَا دے او اِذَا د تَيَقُّن او يقيـن دپاره استعماليږي۔ حقه دا ده چه دلتـه ان شاء په خپله معـنىٰ دے او رسـول الله ﷺ ته جنت ملاويدل هم د الله په مشيت دي، رسـول الله ﷺ هم پـه خپـل مشيـت او رضـا جـنـت تـه نشـي داخـليـدے، مګر كه الله پرے رحم وكړي۔ لكه رسول الله ﷺ فرمائي: زهٔ هم جنت ته نهٔ شم تللے [اِلَّا اَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ] مګر كه الله ما په خپل رحمت كښ پټ كړي۔ (بخاري٦٤٦٧، مسلم: ٧٢٨٩) نو هر شے د الله تعالىٰ په مشيت كيږي۔

﴿بَلْ كَذَّبُوْا﴾: بَـلْ د اِضـراب دپاره دے يـعـنـي ددے خـلكـو پدے اعتراض كښ بل څـه مـقـصـد نشـتـه مګر دا چه دوي آخرت نهٔ مني۔ نو پدے آيت كريمه كښ د دوئ د كفر او سركشئ وجه ښودلے شوے چه چونكه دوئ د مرګ نه پس په دوباره ژوند ايمان نهٔ لري، دے وجے نـه قـرآن او تـا تـه د دروغـو نسبـت كوي، كه چرے دوئ په آخرت ايمان لرلے نو د هغے د عذاب نه بچ كيدلو او د جنت د نعمتونو حاصلولو فكر به ئے كولے۔

﴿وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ﴾: او الله د آخـرت د دروغ ګنړونكي ځاى د جهنم لمبے وهونكے اُور تيـار كړے، چه هغه كله جهنميان د لرے نه ووينـي نو ډير سخت به غصه شي او د هغوئ د ړانيسولو دپاره به چغے كړي، چه ددے په آوريدو سره به جهنميان ولړزيږي۔ او كله چه د

جهنمیانو خپې او لاسونه په زنځیرونو د دوئ د څټونو سره وتړلے شي او د جهنم یو تنګ ځای ته ورګذار کړے شي، نو د افسوس او نا امیدئ په وجه به چغې کړي چه اے زمونږه تبا هئ! ته چرته ئے، راشه مونږ تباه کړه، دے دپاره چه ددے عذاب نه خلاص شو. نو د دوئ د غم او خفګان د زیاتولو دپاره به دوئ ته وئیلے کیږي چه یو نۀ بلکه ډیر هلاکتونه راوبلئ. نن چه تاسو په کوم رسوا کُن عذاب کښې مبتلا ئے، هغه ددے خبرے تقاضا کوي چه ددے نه د خلاصی دپاره تاسو ګنړ هلاکتونه را اوبلئ.

سَمِعُوْا لَهَا تَغَيُّظًا وَّزَفِيْرًا: دلته یو فعل پټ دے اَیْ وَرَاَوْا لَهَا تَغَيُّظًا. او وبه وینی د جهنم دپاره غصه. ځکه چه غصه د آوریدو سره تعلق نۀ لري. نو دا د قبیلے د [عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا] نه دے چه یو فعل پکښې حذف وي. یا دا چه جهنم به په غصه کښې چغې وهي نو دا د غصے حالت به هم آوریدلے شي لکه یو تن په غصه کښې تیزے خبرے کوي او چغې وهي نو دا غصه هم آوریدلے شي، بیا پټ فعل راویستو ته ضرورت نشته.

وَّزَفِيْرًا: زفیر د خرۀ رمباړو ته وئیلے شي چه لرے پورے آوریدلے شي. نو د جهنم به هم دغه شان ناکاره آواز وي. ددے حال نه معلومه شوه چه جهنم له به الله تعالیٰ شعور او احساس ورکړي، لیدل به کوي او غصه او غرمبار به کوي.

عُبید بن عمیرؒ وائي: [تَزْفِرُ جَهَنَّمُ فَلَا يَبْقٰى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ اِلَّا خَرَّ لِوَجْهِهٖ].

جهنم چه کله آوسیلے وکړي نو هیڅ نزدے ملائك او نبي مرسل به پاتے نۀ شي مګر هغه به په خپل مخ راپریوزي. د وجه د ډیر هیبت نه. په هغوی به عذاب نۀ وي لیکن دا قانون دے چه کله ستا په خوا کښې چا ته عذاب ورکړے کیږي، یا یو تن بجلئ ونیسی نو په تا به هم هیبت او پریشاني راشي. او دا به لږ وخت وي، بیا به الله تعالیٰ خپلو دوستانو ته اطمینان ورکړي.

مُقَرَّنِيْنَ: اَیْ قُرِنَتْ اَيْدِيْهِمْ اِلٰى اَعْنَاقِهِمْ. د دوی لاسونه به د څټونو پورے په زنځیرونو تړلے شوی وي او خپې به ئے سر ته نو یو پیندوس به ترے جوړ شوے وي.

٢ - یا مُقَرَّنِيْنَ مَعَ الشَّيَاطِيْنِ. د شیطانانو سره به تړلے شوی وي.

مَكَانًا ضَيِّقًا: د جهنم په تنګ ځای کښې به واچولے شي. په یو روایت کښې دي چه داسے تنګ ځای به وي لکه میخ چه په دیوال کښې په زور سره وټومبلے شي.

هُنَالِكَ ثُبُوْرًا: یعنی دغه تنګ ځای کښې به هلاکت ته آواز وکړي. یعنی د هلاکت ارمان به وکړي او هغه به راوغواړي ځکه چه مصیبت ئے ډیر سخت دے.

لَا تَدْعُوا: ملائك چه د جهنم خزانچیان دی هغوی به ورته وائی چه که تاسو ډیرو هلاکتونو ته آوازونه وکړئ خو په تاسو به رحم نهٔ کیږی، دا ټول آوازونه ستاسو ضائع دی۔ (۲) یا مطلب دا دے چه تاسو په دنیا کښې په داسے کارونو کښې اخته وئ چه په هغے کښې ستاسو یو هلاکت نهٔ دے، بلکه هغه ډیر هلاکتونه دی ځکه چه عذابونه ډیر قِسمونه دی، هر قِسم ئے هلاکت دے ځکه چه ډیر سخت به وی۔ یعنی اسباب د مرګ به ډیر راځی لیکن مرګ به دربانده نهٔ راځی۔

قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ: مخکښې د کتاب الله نه د معرضینو حال بیان شو اُوس د هغه خلکو حال بیانیږی چه د کتاب الله نه متأثرین دی۔

او ذٰلك کښې اشاره ده مخکښې سعیر (لمبه اُور) ته چه دغه لوی صفتونه لری۔

او دا توبیخی او زجری جمله ده ځکه چه دا تفضیل خو هر چا ته معلوم دے چه کوم حال غوره دے؟۔ الله تعالیٰ کافرانو ته رټنه ورکړے او د خپل رسول په ژبه ئے وئیلی دی چه دا لمبے وهونکے اُور او په زنځیرونو کښې په نبنتی حال کښې ستاسو په دے کښې غورزیدل بهتر دی اوکه هغه همیشه جنت چه د هغے وعده الله تعالیٰ د خپلو پرهیزګاره بندګانو سره کړے، چه دا به د هغوئ د ایمان او عمل صالح بدله وی، او د هغوئ د همیشه وسیدو کور به وی، هلته چه دوئ د څهٔ شی هم خواهش کوی، دوئ ته به فوراً ملاویږی، دا د الله وعده ده چه دا به خامخا پوره کیږی۔

یا ذٰلك اشاره ده هغه جنت مطلوبه ته کوم چه مشرکانو د رسول الله ﷺ دپاره غوښتے وو۔ یعنی تاسو خو د دنیا باغونه غواړئ خو الله تعالیٰ به په آخرت کښې عامو متقیانو ته بهترین باغونه ورکوی، نو رسول الله ﷺ ته خو به ئے په طریق اولیٰ ورکوی۔ اول قول غوره دے چه دا توبیخی جمله ده۔

جَزَآءً: اَیْ عَلٰی اَعْمَالِهِمْ۔ یعنی دا د دوی د عملونو بدله ده۔

وَّمَصِيْرًا: دا ئے ځای د ورګرزیدو دے۔

لَهُمْ فِيْهَا مَا يَشَآءُوْنَ: دلته دوه جملے راوړی، یو دا چه هلته به د دوی د خواهش مطابق کار کیږی۔ دا ځکه وائی چه متقی په دنیا کښې د خپل خواهش مطابق ژوند نهٔ وی تیر کړے، بلکه ټول د الله تعالیٰ د مشیت مطابق وی۔ او دویم خٰلِدِيْنَ دے یعنی دوی به هم جنت کښې همیشه او جنت به هم همیشه وی۔

مَّسْئُوْلًا: اَیْ مَسْئُوْلًا بِلِسَانِ الْمَلَائِكَةِ وَبِلِسَانِ الْمُؤْمِنِيْنَ۔ دا وعده غوښتلے شویده په

ژبه د ملائکو د ایمان والو دپاره او په ژبه د مؤمنانو۔ ملائك وائی :

﴿ رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنّٰتِ عَدْنِ نِ الَّتِیْ وَعَدْتَّهُمْ ﴾ (غافر : ۸)

اے ربه دا مؤمنان داخل کړے د عدن هغه جنتونو ته چه تا د دوی سره وعده کړیده۔ او مؤمنان وائی : ﴿ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰی رُسُلِكَ ﴾ (آلعمران : ۱۹٤) اے ربه زمونږ! راکړه مونږ ته هغه جنت چه تا مونږ سره د خپلو رسولانو په ژبه وعده کړیده)۔

عبد الله بن عباس ﷺ فرمائی : [یَقُوْلُ تَعَالٰی : سَلُوا الَّذِیْ وَعَدْتُّكُمْ تُنَجِّزُوْهُ] ۔ الله فرمائی : ما نه هغه شے وغواړی چه ما درسره وعده کړیده، ضرور به ئے درکوم)۔ (فتح البیان)

او په حدیث د ابویعلی الموصلیؒ کښې دی : یو بنده چه په ورځ کښې د اُور نه اُوه کرته پناهی طلب کړی [اَللّٰهُمَّ اَجِرْنِیْ مِنَ النَّارِ ووائی) نو جهنم وائی چه اے زما ربه ! ستا فلانے بنده په تا پورے زما نه پناهی طلب کوی، هغه ته پناهی ورکړه۔ او دغه شان که جنت وغواړی نو الله جنت ورکوی۔

(مسند ابی یعلی ٤/۱٤۷۲/۱٤۷۳) والصحیحة (٦/۲۲/رقم۲۵۰٦ والحدیث صحیح)۔

وَیَوْمَ یَحْشُرُهُمْ وَمَا یَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
او په کومه ورځ چه راجمع به کړی دوی او هغه څوك چه دوی ئے بندګی کوی سوئ د الله
فَیَقُوْلُ ءَ اَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِیْ هٰٓؤُلَآءِ اَمْ هُمْ
تعالیٰ نه نو اُوبه وائی (الله) آیا تاسو ګمراه کړیدی بندګان زما چه دا دی، که نهٔ دوی
ضَلُّوا السَّبِیْلَ ﴿۱۷﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ مَا كَانَ یَنْۢبَغِیْ لَنَآ
ګمراه شوی دی د نیغے لارے نه۔ هغوی به اُووائی پاکی ده تا لره نهٔ دی مناسب مونږ لره
اَنْ نَّتَّخِذَ مِنْ دُوْنِكَ مِنْ اَوْلِیَآءَ وَلٰـكِنْ مَّتَّعْتَهُمْ
چه اُونیسو سوئ ستا نه څوك دوستان (معبودان) لیکن تا (د دنیا) فائدے ورکړیدی دوی
وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰی نَسُوا الذِّكْرَ ۚ وَكَانُوْا قَوْمًا
ته او پلارانو د دوی ته تردے چه هیر کړو دوی توحید لره او وو دوی قوم
بُوْرًا ﴿۱۸﴾ فَقَدْ كَذَّبُوْكُمْ
هلاك کیدونکی۔ نو (اُوبه وئیلے شی دوی ته) یقیناً دے معبودانو دروغژن کړئ ستاسو

بِمَا تَقُوْلُوْنَ ۙ فَمَا تَسْتَطِيْعُوْنَ صَرْفًا وَّلَا
په هغه خبره چه تاسو ئے وايئ نو طاقت نهٔ لرئ تاسو د اړولو (د عذاب) او نهٔ
نَصْرًا ۚ وَمَنْ يَّظْلِمْ مِّنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيْرًا ﴿۱۹﴾
د مدد حاصلولو او چا چه ظلم اُوکړو ستاسو نه اُویه څکوو هغه ته عذاب لوئی۔

تفسیر : اُوس د بعث بعد الموت عقیده ثابتوی او پدے کښ تخویف اُخروی دے په طریقه د براء ت د باطلو آلهه ؤ د عابدانو نه۔ الله فرمائی: چه کله الله تعالیٰ د محشر په میدان کښ مشرکان او د هغوئ معبودان راجمع کړی، نو د دغه معبودانو نه به هغه تپوس وکړی چه آیا تاسو زما دا بندګان ګمراه کړی وو، او که نه دوئ په خپله ګمراه شوی وو ؟ نو دا معبودان به ووائی چه اے زمونږ ربه ! تهٔ د تمامو عیبونو او نقصانونو نه پاك ئے، هر کله چه زمونږ دپاره په هیڅ طریقه مناسب نهٔ وه چه ستا نه سیوا مونږ څوك خپل ولی او دوست جوړ کړو او د هغهٔ عبادت وکړو، نو بیا دا څنګه ګمان کیدے شی چه مونږ نورو خلقو ته دا حکم ورکړے وی چه تاسو د الله تعالیٰ نه سوئ مونږ ولیان جوړ کړئ او زمونږ عبادت وکړئ۔

خبره دا ده چه تا دوئ له قِسما قِسم نعمتونه ورکړی وو، نو پکار دا وه چه دوئ ستا شکر اداء کولے او تانه سوئ د بل هیچا عبادت ئے نهٔ کولے، لیکن نتیجه اُلټه شوه یعنی دوئ په خواهشاتو کښ ډوب شول او تهٔ ئے هیر کړے او په دے طریقه هلاکت او بربادی د دوئ قِسمت جوړ شو۔ یعنی دوی ته تا تهٔ نګ نهٔ وو ورکړے نو څکه دوی بد مسته شو او نعمتونو دهوکه کښ اچولی وو۔

وَمَا يَعْبُدُوْنَ : ددے نه مراد بتان، او ملائك، عزیر، او عیسیٰ علیهم السلام دی لکه روستو ورته ضمیر د مذکر راجع کوی۔

فَيَقُوْلُ : یعنی الله به په عابدانو باندے د حجت قائمولو او د دوی د پړ کولو دپاره د مشرکانو دغه د څان نه جوړ کړی آلهه ؤ نه تپوس وکړی۔

أَضْلَلْتُمْ عِبَادِيْ : اَیْ أَدْعَوْتُمُوْهُمْ اِلَی الضَّلَالِ ـ آیا تاسو دوی لره ګمراهئ ته رابللی وو او که دوی خپله مفسدان وو؟۔

ضَلُّوا السَّبِيْلَ : دوی اوریدلی وو د حقے لارے نه څکه چه دوی هیڅ فکر نهٔ کولو چه

حق په څه سره ملاویږی او مونږ کوم طرفته روان یو او دا څه کوو؟۔
قَالُوْا سُبْحٰنَكَ: دا ځکه وائی چه تعجب کوی د دوی د خبرے نه۔
مَا كَانَ يَنْبَغِيْ: اَیْ لَمْ نَكُنْ مُشْرِكِیْنَ فَضْلًا عَنْ نَّاْمُرَ غَیْرَنَا بِالشِّرْكِ] یعنی مونږ خپله مشرکان نهٔ وو پاتے لا دا چه مونږ بل ته په شرك حکم وکړو۔
وَلٰكِنْ مَّتَّعْتَهُمْ: بیا سوال پیدا شو چه دے مشرکانو نو ولے شرك کولو؟ نو دغه کسان ورته جواب ورکوی چه ددے وجه دا ده چه تا دوی ته په دنیا کښې فائدے ورکړے وے، په صحت، او اوږد عمر او رزقونو سره تردے چه دوی ستا یاداشت هیر کړو۔
حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ: اَیْ تَرَكُوا الْاِیْمَانَ وَالتَّوْحِیْدَ وَنَسُوْا مَوْعِظَتَكَ وَالتَّدَبُّرَ لِكِتَابِكَ وَالنَّظَرَ فِیْ عَجَائِبِ صُنْعِكَ وَنَسُوْا ذِكْرَكَ ۔ تردے چه دوی ذکر پریخودو یعنی ایمان او توحید ئے پریخودو او ستا نصیحت او ستا په کتاب کښې سوچ او ستا په عجیبه مخلوقاتو کښې ئے فکر او نظر پریخودو۔ او دوی ستا ذکر او یاداشت پریخودو۔ کله چه یو تن جاهل وی او نعمتونه پرے رافراخه شی نو د هغه نه الله هیر شی، او په تکبر کښې راشی او غیر الله ته متوجه شی، نو هلاکت ته ورسیږی۔ او د ذکر هیرولو نه مراد دلته شکر پریخودل هم دی۔ (فتح البیان)
قَوْمًا بُوْرًا: جمعه د بَائِرٌ ده، بَوَار په معنیٰ د هلاکت او فساد سره راځی۔
حافظ ابن القیمؒ لیکی : [مَا تَرَكَ قَوْمٌ ذِكْرَ اللّٰهِ اِلَّا بَارُوْا وَفَسَدُوْا] ۔ هیڅ قوم د الله ذکر (ایمان او توحید) نهٔ پریدی مګر هغه هلاکیږی او خرابیږی)۔
فَقَدْ كَذَّبُوْكُمْ: الله تعالیٰ همدے مشرکانو ته په دنیا کښې خطاب کوی فرمائی : تاسو چه چاته خپل معبودان وایئ او د چا عبادت چه کوئ، هم هغه معبودانو تاسو دروغژن کړئ، دے وجے نه اوس تاسو نهٔ د خپل ځان نه عذاب اړولے شئ، او نهٔ ستاسو د مدد دپاره څوك را وړاندے کیدے شی۔ یعنی نهٔ درسره خپل طاقت شته او نهٔ د بل طاقت شته چه تاسو نه عذاب لرې کړی۔
وَمَنْ يَّظْلِمْ مِّنْكُمْ: د ظلم نه مراد شرك دے۔ یعنی څوك چه په شرك کولو سره په خپل ځان ظلم کوی، هغه به په ډیر لوی عذاب کښې اخته کړو۔

وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّآ اِنَّهُمْ لَيَاْكُلُوْنَ

او نهٔ دی لیږلی مونږ مخکښې ستا نه د پیغمبرانو نه مګر یقیناً دوی به خامخا خوړلو

الطَّعَامَ وَيَمْشُوْنَ فِي الْاَسْوَاقِ ؕ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ
خوراك او گرځېدل به په بازارونو كښې او گرځولي دي مونږ بعض ستاسو دپاره د بعضو
فِتْنَةً ؕ اَتَصْبِرُوْنَ ۚ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيْرًا ﴿۲۰﴾
امتحان، آيا صبر كوئ تاسو او دے رب ستا ليدونكے۔

تفسیر : دا جواب دے د مشركانو د هغه حيرانتيا نه د ډكے توقے كوم چه په (۷) آيت كښې ذكر شوه چه دا څنګه رسول دے چه زمونږ غوندے خوراك كوى او د معاش په طلب كښې په بازارونو كښې چكرے لګوى، د دوئ په همدے كم عقله خبره رد كيږى او د رسالت طبيعت ورته بيانيږى چه د مخلوقاتو د پيدائش راسے چه څومره انبياء او رسولان راغلى هغه ټول انسانان وو، خوراك به ئے خوړلو، او د ژوند د اسبابو تالاش كولو دپاره به بازارونو ته تلل، هيڅ كله داسے نۀ ده شوے چه د انسانانو د هدايت دپاره يو ملائك رسول جوړ كړے شوے وى او راليږلے شوے وى۔

لَيَاْكُلُوْنَ الطَّعَامَ : يعنى رسالت او خوراك خوړل او بازارونو كښې د خپل حاجتونو دپاره ګرزيدل د يو بل سره هيڅ منافات نۀ لرى، لكه د ډيرو خلكو دا غلط ذهن جوړ شوے دے چه يو عالِم سړے په بازار كښې يو تجارت ته لاس واچوى، يا د خپل كور دپاره خرچه پيدا كوى نو دوى وائى چه دنيا پرست شو۔ نۀ به وائے چه دا عالِم مړ دے چه خاورے به خورى، يا ملائك دے چه هيڅ خوراك به نۀ كوى، يا بل كوم خلائى مخلوق دے۔ دا ذهنونه رد كول پكار دى۔ علم او تجارت دواړه جمع كيدے شى۔

الله تعالىٰ پيغمبران داسے جوړ نكړل چه د هغوى روټئ او خوراك ته حاجت نۀ وى څكه چه بيا د خلكو بهانه جوړيږى چه مونږ د هغوى تابعدارى څكه نشوه كولے چه د هغوى خوراك ته ضرورت نۀ وو او مونږ خو ځان او بچو له سير وړو پيدا كولو دپاره ګرزيدو۔

وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً: اُوس الله تعالىٰ نبى كريم ﷺ او هر مؤمن له تسلى وركوى فرمائى چه هميشه راسے زمونږ دا طريقه را روانه ده چه مونږ په خپل مخلوق كښې څينے د څينو نورو په ذريعه په آزمائش كښې اچوو، مومن د كافر په ذريعه، مالدار د فقير په ذريعه، تندرست د بيمار په ذريعه او شريف د رذيل په ذريعه۔ دے وجے نه اے زما

رسوله ! ته د صبر نه کار اخله او د مشرکانو د طرفنه چه تاته کوم تکلیف رسيږي هغه برداشت کوه، او يقين لره چه ستا رب هر څۀ ويني. چه څوك صبر کوي، او څوك د جزع فزع نه کار اخلي، هغۀ ته دا هر څۀ معلوم دي. او د قيامت په ورځ به هغه صبر کونکو له ښه نه ښه بدله ورکوي.

نو پدے کښې مونږ ته دا علاج ذکر شو چه په تاسو به امتحانات او فتنے راځي نو علاج ئے صبر دے.

اَتَصۡبِرُوۡنَ : دا همزه د استفهام تقريري دپاره ده. يعني صبر وکړئ. صبر ډير عظيم عبادت دے، د الله خوښ دے پدے وجه امتحانات راولي چه بندګان صبر وکړي او هغه ترے راضي شي. د الله تعالىٰ دپاره صبر کول د عامو عباداتو نه غوره دے.

ددے جملے مناسبت د ماقبل سره دا دے چه رسول الله ﷺ اشرف المخلوقات دے او د مشرکانو دپاره ازمائش جوړ شوے وو، پکار خو دا وه چه د هغه لاسونه ئے خکل کړي وے ليکن دوي راولګيدل په هغه باندے ئے د اعتراضونو انبار جوړ کړو نو الله خپل نبي ته فرمائي چه تۀ به صبر کوے، دا په تا او په دوي باندے امتحان دے. دارنګه مؤمنان د کافرو دپاره امتحان وو پدے طريقه چه ډيرو مشرکانو به وئيل چه مونږ ايمان نۀ راوړو ځکه چه غريبانو (بلال او صهيب او عمار او خباب ﷺ) زمونږ نه مخکښې ايمان راوړے دے نو که مونږ ايمان راوړو، دوي به زمونږ نه مشران شي او په فضيلت کښې به زمونږ نه غوره شي. نو دوي مونږ خپل مشران نۀ جوړه وو. نو مؤمنان د مشرکانو دپاره امتحان جوړ شو. لکه سورة الانعام آيت (٥٣) کښې تير شويدي.

﴿ وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعۡضَهُمۡ بِبَعۡضٍ لِّيَقُوۡلُوۡۤا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيۡهِمۡ مِّنۡۢ بَيۡنِنَا﴾

(او دغسے امتحان کوو مونږ بعضے د دوي نه په نورو سره دے دپاره چه دوي ووائي چه دا هغه خلك دے چه الله په دوي احسان کړے سوئ زمونږ نه)

نو بيا په آيت کښې نور عموم هم دے. هر انسان د نورو دپاره امتحان دے. علماء فرمائي : [وَمَا آفَةُ النَّاسِ اِلَّا النَّاسُ] د خلکو دپاره آفت او مصيبت خلك جوړ شويدي.

د مور او پلار دپاره بچے امتحان جوړ شي چه هغه مفسد او ورانکارے وي، د ښځه دپاره ښځه امتحان شي، د چا دپاره خاوند، د چا دپاره اينګور، د چا دپاره خواښے، د چا ګاونډي، د چا ورور، د چا استاذ، د چا شاګرد، د چا دپاره پير او مرشد، د چا دپاره يو تنظيم او نظم. نو هر انسان دے خپل ځان ته وګوري چه ددۀ دپاره به هم ډير ځيزونه او ډير خلك

امتحان جوړ شوے وی۔
نو الله تعالیٰ تولو ایمان والو ته د صبر دعوت ورکوی چه پدے صبر سره ستاسو اجر زیاتیږی، د الله تعالیٰ محبت پیدا کیږی، پدے سره ستاسو تربیت کیږی۔

وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآئَنَا لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْنَا
او وائی هغه کسان چه امید نهٔ لری د ملاقات زمونږ ولے نهٔ نازلیږی په مونږ باندے
الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ
ملائك یا ولے نهٔ وینو رب زمونږ، یقیناً لوئی اُوکړه دوی په نفسونو خپلو کښې
وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيْرًا ﴿۲۱﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا
او سرکشی کړیده دوی سرکشی لویه۔ په کومه ورځ چه اُووینی دوی ملائك نهٔ به وی
بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ حِجْرًا
خوشحالی په دغه ورځ دپاره د مجرمانو او وائی به (دا زیریے) بند دے
مَّحْجُوْرًا ﴿۲۲﴾ وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ
بند کړے شوے۔ او مونږ به رامخکښې شو هغه عمل ته چه کړیدے دوی څه عمل
فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿۲۳﴾ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ
نو اُوبه ګرځو هغے لره دوړه الوخولے شوے۔ جنت والا به په دغه ورځ غوره وی
مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿۲۴﴾
په ځائے د اُوسیدلو کښې او ډیر ښائسته به وی په اعتبار د ځائے د آرام۔

تفسیر: دا هم زجر دے منکرینو ته په بدو خبرو او نا مناسبه مطالباتو باندے۔ د مکے مشرکانو به د رسول الله ﷺ په رشتین والی باندے دا عتراض هم کولو چه دا په اصل کښې د هغوئ د کبر او نخرے او د مرګ نه پس د دوباره ژوندون نه د انکار نتیجه وه چه که محمد (ﷺ) واقعی د الله رسول وے نو الله د آسمان نه زمونږ خواته ملائك ولے نهٔ رالیږل چه هغوئ ددهٔ د نبوت ګواهی ورکولے، یا زمونږ رب ولے زمونږ مخے ته نهٔ راځی او دا راته نهٔ وائی چه محمد (ﷺ) د هغهٔ رسول دے؟ دا د رب العالمین انتهائی لویه بی

ادبي وه.
او داسې اعتراض د ډیرو خلکو په ذهن کښ واقع کیږي چه داسې ډېر وشي کیدېشي چه دا خلك به ایمان راوړي. نو الله تعالیٰ پدې باندې رد کوي چه دا خو د حکمة خلاف ده او د الله تعالیٰ نظام خرابول دي او دوی کښ ډیر لوی تکبر دې چه د نطفې نه پیدا دې او بیا يو کافر انسان دې او عظیم رب مخې ته راوستل غواړي.
لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا: الله تعالیٰ فرمائي چه د دوئ دا خبرې صرف د دوئ د کبر او نخرې نتیجه ده، او دوئ خپل ځانونه څهٔ لوی خلق ګنړي او د عاجزئ او بندګئ لاره پریدی او سرکشي کوي، آیا د قرآن غوندې لوېه معجزه د محمد (ﷺ) په نبوت باندې د یقین ورکولو دپاره دوئ له کافي نهٔ ده؟!.
اسْتَكْبَرُوا: د (أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ) سره تعلق لري او (وَعَتَوْا) د (نَرَىٰ رَبَّنَا) سره، په آیت کښ لف نشر مرتب دې.
يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَٰئِكَةَ: الله تعالیٰ فرمائي: ملائك کافرانو خواته دې دپاره نهٔ راځي چه د دوئ مخامخ د محمد (ﷺ) د رشتینوالي ګواهي ورکړي، بلکه د مرګ په وخت یا د قیامت په ورځ به دوئ دپاره د الله تعالیٰ غضب او د جهنم د عذاب زیرې ورکولو دپاره راځي، او دوئ ته به وائي چه نن ستاسو دپاره د الله تعالیٰ د مغفرت یا بل کوم زیرې نشته، بلکه جنت په تاسو حرام کړې شوې دې.
یا مطلب دا دې چه الله فرمائي چه آؤ، دوی به ملائك ویني، داسې ورځ راتللو والا ده، خو هغه به د عذاب ورځ وي ځکه چه ملائك د عذاب په ورځ راځي، او چه کله ملائك دوی ویني نو بیا به دوی ته څه فائده ورکړي؟!.
او الله تعالیٰ دا کار نهٔ کولو ځکه چه دا د حکمة خلاف خبره ده، چه ملائك راغلل نو خلك به مجبوراً ایمان راوړي، بیا به امتحان ختم شي حال دا چه دنیا کښ الله تعالیٰ په بندګانو امتحان کړیدې چه څوك په خپله خوښه ایمان راوړي او څوك نهٔ. او الله تعالیٰ خو داسې کولې شو چه ټول انسانانو ته ئې داسې زړونه ورکړي وې چه ټولو رسولان منلي وې او هدایت ته رسیدلي وې او بیا جنتیان شوي وې. لیکن بیا به امتحان نهٔ وې. او که الله تعالیٰ امتحان ونکړي نو نظام نهٔ چلیږي، که امتحان نهٔ وي نو بیا دوست او دشمن، بصیرت او غیر بصیرت والا او لائق او نالائق او د کافر او مؤمن پته نهٔ لګي. او د الله دا خوښه ده چه انسانان په بصیرت سره حق قبول کړي او د الله طاعت وکړي، او

نالائقه خلك د هغه دشمنان جوړ شي او جهنم ته ورسیږي. او دا د الله تعالیٰ د اسماء او صفاتو تقاضا ده چه بعض کسانو کښې دې د الله رحمت او په بعضو کښې دې د الله غضب ښکاره شي. او د الله په بندګانو کښې او د هغوی په نظام چلولو کښې ناشنا حکمتونه دي چه بندګانو ته د هغې نه ډیر علم نهٔ دے ورکړے شوے.

لَا بُشْرٰی: یعني مجرمانو دپاره به هیڅ خوشحالي او زیرے نهٔ وي بلکه دوی باندے به همیشه پریشاني او عذابونه مسلط شي.

حِجْرًا مَّحْجُوْرًا: د عربو عادت دا وو چه کله به یو تن د دشمن سره ملاؤ شو او هیبتناك مصیبت به راغلو نو دوی به دا د پناهۍ په ځای استعمالوله، یو سړي ته به ووبل شو: آیا تهٔ دا کار کوے؟ نو هغه به ووبل: (حِجْرًا مَحْجُوْرًا) اَیْ حَرَامًا عَلَیْكَ التَّعَرُّضُ لِیُ. یعني په تا باندے حرامه ده چه ما ته تعرض وکړے.

ابن فارس وئیلي دي چه دا لفظ عرب د دوه معنو دپاره استعمالوي یو دا چه انسان نه سوال وشي نو هغه ووائي چه (حِجْرًا مَحْجُوْرًا) نو سائل پوهه شي چه دا به ئې محرومه وي. دویم د استعاذے دپاره استعمالیږي کله چه به یو تن سفر کولو او یو انسان به ئې ولیدو چه د هغه نه به یریدو نو هغه ته به ئې (حجرا محجورا) ووبل. یعني ما ته تعرض مهٔ کوه. (المزهر في علوم اللغة للسیوطی ۲۳۸/۱)

او دا قول د کافرانو دے چه ملائکو ته به وائي او مطلب دا دے: [اِعْصِمُوْنَا عِصْمَةً شَدِیْدَةً] مونږ بچ کړئ په بچ کولو مضبوطو سره.

❁ یا پناهي راکړئ مونږ ته د عذاب نه په پوره پناهۍ سره. لیکن پناهي به ورته نهٔ ملاویږي. یا ((پناهي غواړو پناهي کلکه))

❁ یا به دوی د الله نه سوال کوي چه د دوی نه مصیبت واړوی دے دپاره چه دوی ته مصیبت ونهٔ رسي. یعني ((بند کړه مونږ نه عذاب په بندولو سره)).

❁ یا دا قول د ملائکو دے او مطلب دا دے [حَرَامًا مُحَرَّمًا عَلَیْکُمُ الْجَنَّةُ] په تاسو باندے حرام او بند دے جنت. ❁ یا [حَرَامًا مُحَرَّمًا اَنْ تَکُوْنُ الْبُشْرٰی الْیَوْمَ اِلَّا لِلْمُؤْمِنِیْنَ] حرامه ده حرامه کړے شویده چه نن ورځ زیرے د ایمان والو نه غیر بل چا ته ملاؤ شي.

ابوسعید خدري ﷺ فرمائي: [حَرَامًا مُحَرَّمًا اَنْ نُّبَشِّرَکُمْ مِمَّا نُبَشِّرُ بِهِ الْمُتَّقِیْنَ] - دا حرامه ده چه مونږ تاسو ته په هغه شي زیرے درکړو په کوم چه متقیانو ته ورکوو. (فتح البیان)

اول تفسیر ظاهر دے چه دا قول د مشرکانو دے۔
وَقَدِمۡنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُوا : جواب د سوال دے چه د دوی خو نیك عملونه هم شته، د اولیاؤ سره ئے محبت کولو، د هغوی خدمت ئے کولو، صله رحمی، د مصیبت زده مدد او میلمستیا او داسے نور د بشر دوستیٔ کارونه ئے کول نو په دوی باندے خوشحالی د همیشه دپاره ولے حرمه شوه؟ جواب وشو چه هغه عملونه د دوی د کفر او شرك د وجه نه برباد دی، اخلاص او اتباع د رسول الله ﷺ پکښې نهٔ وه نو پدے وجه الله تعالیٰ به ترے دوړه جوړه کړی چه په هواء کښې به والوزولے شی۔ په آخرت کښې به ئے هیڅ اثر نهٔ وی۔ اګر که الله تعالیٰ په دغه نیك اعمالو دوی ته د دنیا بدلے ورکوی۔
الله تعالیٰ د سورتِ ابراهیم په (۱۸) آیت کښې فرمائی : ﴿ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ ﴾ (کوم خلق چه د خپل رب نه انکار کوی، د دویٔ عملونه د هغه ایرے پشان دی چه په هغے باندے په سخته ورځ کښې تیزه سیلۍ وچلیږی)۔
وَقَدِمۡنَآ : د قدوم نه دے رامخکښې کیدل، دا د الله تعالیٰ د صفاتو نه دے لکه مجیٔ (راتلل) او نزول (راکوزیدل) چه ددے په کیفیت الله تعالیٰ عالِم دے، په ظاهر به ئے ایمان لرو۔ او پدے کښې تاویلاتو ته ضرورت نشته چه څوك قدوم په معنیٰ د قصد سره اخلی او څوك رامخکښې کیدل د ملائکو مراد کوی۔
أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ: اوس د دوی په مقابله کښې د ایمان والو حال او د هغوی بدله بیانوی۔
مُّسۡتَقَرّٗا: ځای د وسیدو۔
مَقِيلٗا: مَقیل په اصل کښې د غرمے د خوب ځای ته وئیلے کیږی لیکن په صحیح حدیث کښې راغلی دی چه په جنت کښې خوب نشته (ځکه چه خوب ته خو ضرورت د ستړی والی د وجه نه پیدا کیږی)
نو د مقیل نه مراد صرف د آرام او د خوشحالیٔ ځای دے۔ چه دے ته ئے په روستو آیت (۷۶) کښې (مقام) وئیلے دے۔ یعنی عمده ځای د پاتے کیدو۔
او ددے نه عبد الله بن مسعود رضی الله عنه معلومه کړیده هغه فرمائی چه د قیامت به نیمائی ورځ لا نهٔ وی تیره شوی (یعنی د قیلولے غرمے وخت) چه جنتیان به په جنت کښې آرام وکړی او جهنمیان به په اُور کښې۔ (فتح البیان)
او د صحیح احادیثو نه معلومیږی چه د قیامت ورځ به په بعض مؤمنانو دومره آسانه وی لکه د فرض د مانځه په اندازه۔ او په چا باندے د مازیګر نه تر مابنامه پورے او

په چا باندے به د ماسپښین نه تر مازیګر پورے او په چا باندے د سهار نه تر غرمے پورے وی۔ پنځوس زره کاله ورځ به پرے دومره زر تیره شی۔ اے الله مونږ پدے خلکو کښې په خپل رحمت سره داخل کړه۔ آمین۔

وَيَوۡمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالۡغَمَامِ وَنُزِّلَ الۡمَلٰٓئِکَةُ
او په کومه ورځ چه اُویه چوی آسمان په وریځو سره او راکوز به کړیشی ملائک
تَنۡزِیۡلًا ﴿۲۵﴾ اَلۡمُلۡكُ یَوۡمَئِذِ ۣ الۡحَقُّ لِلرَّحۡمٰنِ ؕ وَکَانَ
په راکوزولو سره۔ بادشاهی به په دغه ورځ حقه ده د رحمان دپاره، او ده دا (ورځ)
یَوۡمًا عَلَی الۡکٰفِرِیۡنَ عَسِیۡرًا ﴿۲۶﴾ وَیَوۡمَ یَعَضُّ الظَّالِمُ
داسے ورځ چه په کافرانو باندے سخته ده۔ او په کومه ورځ چه چکونه به لګوی ظالم
عَلٰی یَدَیۡهِ یَقُوۡلُ یٰلَیۡتَنِی اتَّخَذۡتُ مَعَ الرَّسُوۡلِ سَبِیۡلًا ﴿۲۷﴾
په دواړه لاسونو باندے او وائی به اے افسوس دے چه نیولے وے ما د رسول سره لار۔
یٰوَیۡلَتٰی لَیۡتَنِیۡ لَمۡ اَتَّخِذۡ فُلَانًا خَلِیۡلًا ﴿۲۸﴾ لَقَدۡ اَضَلَّنِیۡ
هائے هلاکت دے، افسوس دے چه نه وے نیولے ما فلانکی لره دوست۔ یقیناً اړولے ئے دے
عَنِ الذِّکۡرِ بَعۡدَ اِذۡ جَآءَنِیۡ ؕ وَکَانَ الشَّیۡطٰنُ لِلۡاِنۡسَانِ خَذُوۡلًا ﴿۲۹﴾
ما لره د ذکر (قرآن) نه پس د هغے نه چه راغے ما ته او دے شیطان انسان لره شرمونکے۔
وَقَالَ الرَّسُوۡلُ یٰرَبِّ اِنَّ قَوۡمِی اتَّخَذُوۡا هٰذَا الۡقُرۡاٰنَ مَهۡجُوۡرًا ﴿۳۰﴾
او وائی رسول اے ربه زما یقیناً قوم زما نیولے وو دا قرآن پریخودلے شوے۔

تفسیر : ددے آیت نه روستو د آخرت تخویف ذکر کوی په اُوه هیبتونو ذکر کولو سره۔ او پدے کښې د آخرت د منکرینو حال بیانیږی۔ اول دا دے چه د قیامت په ورځ به آسمان وشلیږی په غمام (وریځے) سره، ستوری به غائب شی او پوره نظام به ګډوډ شی۔ بِالۡغَمَامِ: اَیۡ بِسَبَبِ ظُهُوۡرِ الۡغَمَامِ مِنۡهَا۔ په سبب د ښکاره کیدو د وریځے ددے نه۔ د آسمان مثال داسے دے لکه کیس نو کله چه الله تعالیٰ آسمان مات کړی، ددے نه به کیس وځی نو د وریځے په شکل به شی او وریځے به ددے نه راوځی۔ ❁ بعض وائی چه

ددے نه مراد ظلمة الملائکه (د ملائکو تیاره) ده. یعنی ملائك به دومره ګڼ راروان وی لکه د وریځے په شان چه تیاره به ئے جوړه کړی وی. نو ﴿وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا﴾ به ددے تشریح شی.

ﷺ - یا ددے نه مراد (ظُلَلُ النُّوْر) د الله تعالیٰ د نُور سوری دی. اوله معنیٰ ظاهره ده.

د قیامت د ورځے صورت دا دے چه اول به انسانان راپورته کړے شی بیا به آسمانونه چوی او الله تعالیٰ به ترے ملائك راکوزوی، د اول آسمان نه بیا د دویم نه بیا د دریم نه او دغه شان تر د اُوم نه او د عبد الله بن عباس ﷺ نه روایت دے چه د هر پورته آسمان مخلوق به د لاندے آسمان والو او د زمکے والو نه زیات وی. او دا ټول ملائك به د انسانانو نه ګیر چاپیره ګیره آچوی او د صفونو په شکل به ودریږی او بیا به د عرش نه الله تعالیٰ راکوزیږی بندګانو سره د حساب کتاب کولو دپاره. ﴿وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِنِ الْحَقُّ: ۱- یعنی په دغه ورځ به بادشاهی په رشتیا سره د رحمٰن دپاره وی. ۲- حق کامل ته هم وائی. یعنی په دغه ورځ به ټول په ټوله بادشاهی صرف د الله تعالیٰ دپاره وی. ﴿وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ﴾ ۳- یا حق په معنیٰ د ثابت سره دے، یعنی هغه بادشاهی چه ثابته ده چه نهٔ زائله کیږی او چه په هغے کښ د الله تعالیٰ سره هیڅوك نهٔ شریك کیږی هغه د رحمٰن دپاره په دغه ورځ ده.

وَكَانَ يَوْمًا : یعنی دا ورځ به په کافرانو باندے ډیره سخته وی ځکه چه دوی ته به خپل جرمونه مخے ته راشی او د هغے سزاګانے به ورته رسیږی. او په مؤمنانو باندے به آسانه وی ځکه چه هغوی ته به عزتونه او زیری ملاویږی.

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ : دا د قیامت اُوم هیبت دے. په دغه ورځ به کافرانو او ظالمانو ته پته ولګی چه دلته خو د انبیاء علیهم السلام او بیا د رسول الله ﷺ تابعداری پکار راځی او دے کښ دومره فائده ده چه فلانے فلانے جنت ته لاړو او د عرش د سوری لاندے ناست دی، او دا ټول مصیبتونه پدے وجه دی چه د دغه خوږ رسول تابعداری نهٔ ده شوے. نو په دغه ورځ به افسوسونه او ارمانونه شروع کړی او د خپیمانتیا په وجه به خپلو ګوتو باندے چکونه لګول شروع کړی او وائی به : آرمان دے ! په دنیا کښ مونږ د رسول خبره منلے وے، او په هغهٔ مو ایمان راوړے وے. آرمان دے ! ما فلانے کافر شیطان خپل دوست نهٔ وے جوړ کړے، چه هغهٔ زهٔ په قرآن باندے د ایمان راوړو نه منع کړم، او د قِسما قِسم

دروغژنو دلائلو په ذريعه ئې زهٔ دے گمان ته تيار کړم چه دا د الله تعالىٰ کلام نهٔ دے، او دا د رسول حق نهٔ دے۔ نو دلته الله تعالىٰ د رسول الله ﷺ ډير لوى شان بيان کړيدے چه د الله تعالىٰ په نيز ئې دومره قدر دے او اے مشرکانو ! تاسو ئې دومره سپکاوے کوئ چه کله ورته جادوگر او کله ليونے او کله شاعر وايئ۔

د ظالم نه مراد دلته تَارِكُ السُّنَّة (سنت پريښودونکے) دے۔

يَعَضُّ الظَّالِمُ : چك لګول دلته په حقيقت بناء دى او ددے نه هيڅ مانع نشته، او تاويل ته ئې هيڅ ضرورت نشته۔ عطاءؒ وائى : ظالم به خپل دواړه لاسونه وخوري ترديے چه څنګلو پورے به ئې وخوري بيا به راپيدا شي بيا به ئې وخوري او دغه شان به لګيا وى کله چه راپيدا کيږى، دے به ئې خوري، په خپلو کړو به افسوسونه کوى۔ (ذكره الخازن)

لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا : فلانًا لفظ ئې راوړو څکه چه په هر دور کښې د حق مخالفينو څانله مشران نيولى وو، د رسول الله ﷺ په دَور کښې مشرکانو څانله ابوجهل، عتبه، شيبه، وليد، ابى بن خلف او عقبه بن ابى معيط مشران نيولى وو۔ منافقان به وائى چه ارمان چه مونږ عبد الله بن اُبى ابن سلول نهٔ وے نيولے، او يهود به وائى چه مونږ كعب بن الاشرف او ابن ابى الحُقيق مشران نيولى نهٔ وے۔

فائده : حافظ ابن القيمؒ فرمائى : [فَكُلُّ مَنِ اتَّخَذَ غَيْرَ الرَّسُوْلِ يَتْرُكُ لِاَقْوَالِهِ وَآرَائِهِ مَا جَاءَ بِهِ الرَّسُوْلُ ﷺ فَاِنَّهٗ قَائِلُ هٰذِهِ الْمَقَالَةِ لَا مَحَالَةَ] نو هر هغه څوك چه د رسول الله ﷺ نه غير بل څوك مشر ونيسى چه د هغه د اقوالو او آراؤ دپاره د رسول الله ﷺ سنت پريدى نو دا به خامخا دا چغه وهى [يَا لَيْتَنِىْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا] او ددے وجه نه ئې دلته د فلان لفظ راوړو چه هر مشر او ليډر ته شامل شى، نو دا حال د هغه دوه دوستانو دے چه د رسول الله ﷺ د طاعت په خلاف د يو بل سره دوستى کوى او ددے دوستئ عاقبت او انجام دشمنى او په يو بل باندے لعنتونه وئيل دى لکه الله فرمائى : ﴿ اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِيْنَ ﴾ ﴿ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيْرًا ﴾ او پدے خبره کښې د عاقل دپاره ډير عبرت او کافى نصيحت پروت دے۔ آه۔ (بدائع التفسير والرسالة التبوكية ص ٤٦)

نو دا آيت مونږ ته دا خبره ښائى چه داسے دوست څان دپاره مهٔ نيسه چه صبا له د هغه په دوستئ باندے افسوسونه کوے او د رسول الله ﷺ په تابعدارئ کښې افسوسونه او ارمانونه نشته۔

احاديث وګوره۔

رسول الله ﷺ فرمائي : [اَلْمَرْءُ عَلٰى دِيْنِ خَلِيْلِهٖ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ مَنْ يُّخَالِلُ] (ابوداود: ٤٨٣٥) والترمذي (٢٣٧٨) احمد (٨٠١٥) وسنده جيد) (سړے د خپل دوست په دين باندے وي (او راپورته کولے به شي) نو هر يو تن ته وړے وګوري چه د چا سره دوستي کوي)۔

او ابو سعيد خدري رضي الله عنه نه مرفوعاً روايت دے : [لَا تُصَاحِبْ اِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَاْكُلْ طَعَامَكَ اِلَّا تَقِيٌّ] (ابوداود في الادب باب ١٦، والترمذي في الزهد باب ٥٦) واحمد (٣/٣٨)

(ملګرتيا مه کوه مګر صرف مؤمن سره او ستا طعام دے ونه خوري مګر متقي انسان)۔

او بخاري او مسلم د ابوموسیٰ اشعري رضي الله عنه نه روايت کړيدے چه رسول الله ﷺ وفرمايل : [مَثَلُ الْجَلِيْسِ الصَّالِحِ وَجَلِيْسِ السُّوْءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيْرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ اِمَّا اَنْ يُّحْذِيَكَ وَاِمَّا اَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَاِمَّا اَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيْحًا طَيِّبَةً، وَنَافِخُ الْكِيْرِ اِمَّا يُحْرِقُ ثِيَابَكَ، وَاِمَّا اَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيْحًا خَبِيْثَةً] د نيك او بد ملګري مثال داسے دے لکه د مشکو (خوشبوئي) والا او بنيئ پوکے کونکے (يعني لوهار)۔ نو مشك والا به يا تا ته څه برخه درکړي، يا به ترے ته څه عطر واخلے او يا به د هغه نه مزيداره خوشبوئي مونده کړے۔ او بنيئ پوکونکے به يا ستا جامے (کپړے) وسيزي او يا به د هغه نه ناکاره بوئي مونده کړے۔

(بخاري في البيوع باب ٣٨ والذبائح باب ٣١، ومسلم في البر حديث ١٤٦ وغيرهما)

تفسير خازن او صاحب د فتح البيان ليکي : [وَحُكْمُ الْآيَةِ عَامٌّ فِيْ كُلِّ خَلِيْلَيْنِ وَمُتَحَابَّيْنِ اجْتَمَعَا عَلٰى مَعْصِيَةِ اللّٰهِ] د آيت حکم عام دے په هر هغه دوه ملګرو او دوستانو کښې چه دواړه د الله په نافرمانئ راجمع شي۔ او د رسول الله ﷺ طريقه پريدي نو دا ارمانونه به کوي۔

لَقَدْ اَضَلَّنِيْ عَنِ الذِّكْرِ : د ذکر نه مراد قرآن، سنت، توحيد، نصيحت دے، دے ټولو ته شامل دے۔

وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِلْاِنْسَانِ خَذُوْلًا : د شيطان خو صفت دادے چه هغه د خپلو تابعدارو سره د دروغو وعدے کوي او د ګمراهئ په لاره ئے لرے پورے روان کړي، بيا ئے حيران پريدي او ترے روان شي۔

خَذُوْلًا : خِذْلَانٌ مدد پريخودو ته وئيلے شي چه نتيجه ئے شرم ده۔

وَقَالَ الرَّسُوْلُ : د قيامت په ورځ به رسول الله ﷺ د الله تعالیٰ په حضور کښې د مکے د مشرکانو نه او بيا د ټول امت نه شکايت کوي، نو دلته (قَالَ) ماضي په معنیٰ د مضارع

دي، دپاره د تحقق او تيقّن ماضي ذکر شويده. چه اې زما ربه ! دې خلقو په دنيا کښې ستا د قرآن سره د بې توجهئ سلوك کړې وو، کله به چه ددې تلاوت د دوئ په مخ کښې کيدهٔ نو دې خلقو به ورپورې ټوقې کولې، لاسونه به ئې پړقول او قِسما قِسم آوازونه به ئې وخکل، دې دپاره چه خلق ئې په غور سره وانهٔ وري. او دا شکايت به دې دپاره کوي چه د الله تعالیٰ عذاب دوئ دپاره زيات کړې شي.

يو بل قول دادې چه رسول الله ﷺ خپل رب ته دا شکايت په دنيا کښې کړې وو.

د قرآن د هجران (پريخودو) طريقې

دا طريقې تفصيلًا د سورة طه د آيت (١٢٤) وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِيْ د لاندې تيرې شوې هغې ته رجوع پکار ده. امام ابن القيمؒ ليکي چه «هجرانِ د قرآن» يعنې د قرآن پريښودل په څو قِسمه دي: مثلًا يو شخص ئې په غور او فکرسره نهٔ لولي او په دې ايمان رانهٔ وړي، په دې عمل نهٔ کوي، په خپلو تمامو معاملاتو کښې دا فيصله کُن نهٔ مني، په دې کښې غور او فکر نهٔ کوي، او ددې په ذريعه د خپلو روحانو مرضونو علاج نهٔ کوي.

حافظ سيوطيؒ او ابو السعودؒ وغيره ليکي چه په دې آيت کښې هغه خلقو له دهمکي ده چه هغوئ روزانه د قرآن کريم تلاوت نهٔ کوي، چه د قيامت په ورځ به نبي کريم ﷺ د دوئ په خلاف الله تعالیٰ ته شکايت کوي. ډير انسانان اخبارونه خو د اول نه تر آخره پورې هره ورځ په پابندئ سره لولي چه نقصان ئې د فائدې نه زيات دې، او د الله کتاب په هفته، او په مياشت کښې هم نهٔ راخلي، دا کومه وفاداري ده؟!، ډيرو خلکو د الله تعالیٰ کتاب صرف د خپلو حاجتونو ذريعه جوړه کړه چه خاص سورتونه ورته مليانو خودلي دي چه فلانې سورت دومره کرته ووايه فلانې حاجت به دې پوره شي. سورة يس سهار کښې په کاروبار کښې د برکت دپاره لولي. او نور تلاوت نهٔ کوي. په مياشت کښې قرآن ختمول د قرآن کريم حق دې. شعرونه او غزلې او چاربيتې او نعتونه په قرآن باندې مخکښې کول او دا ډير آوريدل او وئيل منافقت پيدا کوي، او دا هم د قرآن کريم په هِجران کښې داخليږي.

دارنګه د قرآن نه خلق منع کول هم. اګرکه دې هجرانونو کښې خپل مينځ کښې په اعتبار د مرتبې سره فرق شته.

وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِيْنَ ؕ وَ كَفٰى بِرَبِّكَ
او دغسې ګرځولې دې مونږ هر نبي لره دښمن د مجرمانو نه او کافي دے رب ستا
هَادِيًا وَّ نَصِيْرًا ﴿۳۱﴾ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَا نُزِّلَ
هدایت کونکے او مددګار۔ او وائي هغه کسان چه کفر ئې کړیدے ولې نۀ نازلیږی
عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً ۛ كَذٰلِكَ ۛ لِنُثَبِّتَ
په دۀ باندې قرآن په یو ځل، دغسې (نازل کړیدے مونږ) دے دپاره چه مضبوط کړو
بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا ﴿۳۲﴾ وَلَا يَاْتُوْنَكَ
پدے سره زړه ستا او لوستلے دے مونږ دے لره په واضح لوستلو سره۔ او نۀ راوړی دوی تا
بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيْرًا ﴿۳۳﴾
ته یو مثال (اعتراض) مګر راوړو مونږ تا ته حق (جواب) لره او ښائسته وضاحت۔

تفسیر : رسول الله ﷺ تــه تسلي بیانیږی چه لکه څنګه چه د مکے کافران تا پورے ټوقے کوی او ستا په دعوت کښ په هره موقعه کښ خنډ واقع کیږی او تا سره دښمنی کوی نو مۀ خفه کیږه، دغۀ شان ستا نه مخکښ چه څومره انبیاء راغلی، د قوم په مجرمانو کښ یو نه یو به د هغۀ پوخ دښمن وو، چه هغه به هغۀ ته په تکلیف رسولو پسے لګیدلے وو۔

وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَّ نَصِيْرًا : د رسول الله ﷺ پـه مقابله کښ به ډیر دعوت کیدو، او شور او شرغب شروع وو، بدنامے به لګیدے، د رسول الله ﷺ دعـوت ئې خکته کولو نو رسول الله ﷺ بـه پریشانه کیدو چه زما مخالفین خو ډیر زیات دی، دلته مشرکان او دلته یهود او دلته منافقان دی، داټول طاقتونه استعمالیږی لګیا دی، نو د هغۀ سره دا خطره پیدا شوه چه دا خلك خو به رانه ټول واړوی او څوك به په حق پو هه نشی، نو الله تعالیٰ تسلي ورکړه چه الله چه چا تـه هدایت کول غواړی، هغۀ ته به سره ددے مخالفت نه هدایت کیږی او د هدایت ډیوے بـه بلیږی، او ستا مدد به کوی اګرکه تۀ د هغوی په مقابله کښ ډیر کمزورے ئې، ځکه چه الله تعالیٰ پوره هدایت کونکے او مددګار دے، د هدایت ذمه واری هغۀ اخستے ده۔

په سورتِ انعام (۱۱۲) آیت کښې هم الله تعالیٰ دا خبره کړې : ﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ ﴾ (دغسې مونږ د انسانانو او پیریانو د شیطانانو نه د هر یو نبي دپاره دشمن جوړ کړې وو)۔

ابن عباس ﷜ ددې آیت په تفسیر کښې فرمائي چه د نبي کریم ﷺ دشمن ابو جهل وو، او د موسیٰ ؑ دشمن قارون وو۔ قارون د موسیٰ ؑ د تره ځوی وو۔

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا : اُوس په قرآن کریم باندې د دوی اعتراض، چه که دا د الله تعالیٰ کتاب وې نو په یو ځل ولې نهٔ نازلیږي لکه څنګه چه تورات او انجیل او زبور په یو ځل نازل شوی وو، هرکله چه دا لږ لږ راځي معلومیږي چه دا ئې د ځان نه جوړوي۔

دا اعتراض صرف د دوئ د کفر او عناد نتیجه وه۔ پدې اعتراض سره به نبي کریم ﷺ ته تکلیف رسیدهٔ، دې وجې نه الله تعالیٰ هغوئ له اطمینان ورکړو چه قرآن کریم د آیتونو او سورتونو په شکل کښې څکه نازلیږي، چه ستا زړهٔ ته قوت رسیږي او ستا همت زیاتیږي۔ لکه څنګه چه د بارانهٔ اویهٔ زمکې ته رسي نو په دې کښې نوې ژوند راځي، او قِسما قِسم ګلونه او میوې په نظر راځي۔

او قرآن کریم په دې وجه هم لږ لږ نازلیږي، چه ددې یادول، ددې زدهٔ کول او په دې عمل کول آسان وي۔ که په یو ځل نازل شوې وې نو رسول الله ﷺ به پریشانه شوې وې نو الله به ورته وئیلې چه فلانی سورت کښې فلانې آیت وګوره په هغې کښې تا ته تسلي ده، نو دوباره به ورته وحی کیدلې، هرکله چه لږ لږ نازلیږي نو په هره موقعه به ورته وحي راغله او تسلي به ورته ملاؤ شوه۔ او چه وحي په موقعه کښې نازل شي نو د آیت پوهه ښه حاصلیږي، دارنګه دا اعتراض څکه غلط دې چه لږ لږ نازلیدو سره اعجاز د قرآن کښې هیڅ اختلاف نهٔ راځي۔

كَذٰلِكَ: اَیْ كَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ مُفَرَّقًا۔ یعني دغه شان لږ لږ مو نازل کړو۔

وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا : (۱) فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيْلًا۔ (سُدي) او مونږ په تفصیل سره بیان کړیدې دا قرآن په ډیر تفصیل سره۔ (۲) وَبَيَّنَّاهُ تَبْيِيْنًا۔ او وضاحت کړیدې مونږ ددې په ښه وضاحت سره۔

(۳) وَرَسَّلْنَاهُ تَرْسِيْلًا۔ یعني په دمه دمه نازل کړې مونږ په دمه دمه نازلولو سره۔ ترتیل دې ته وائي چه یو آیت د بل آیت نه روستو وي۔

همدا مضمون الله تعالیٰ د سورتِ بني اسرائیل په (۱۰٦) آیت کښې داسې بیان کړې :

﴿وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا﴾ (او قرآن مونږ لږ لږ څکه نازل کړے چه ته ئے په مزه مزه خلقو ته اولولے او مونږ دا لږ لږ نازل کړے).

وَلَا يَاْتُوْنَكَ بِمَثَلٍ : مثل په معنیٰ د اعتراض سره دے. او پدے آیت کښې هم په درویشتو کالو کښې د قرآن کریم د نازلیدو حکمت بیان شوے، او د مکے د مشرکانو د اعتراض جواب ورکړے شوے. الله تعالیٰ فرمائی چه اے زما نبی ! ددے حکمت دادے چه د مکے کافران کله هم څهٔ کافرانه او عنادی اعتراض کوی، نو مونږ په وخت باندے دوئ له داسے خاموش کونکے جواب ورکوو چه دوئ شکست وکړی. که په یو ځل نازل شی بیا به کافران اعتراض کوی او جواب به ئے د موقعے نه مخکښې نازل وی، لهذا بیا به مشکلات پیدا شی لکه اوس په مونږ څوك اعتراض وکړی نو د هغے جواب به قرآن کښې موجود وی لیکن مونږ ته به نهٔ وی معلوم. کله چه څوك درس کوی، نو ټول جوابونه ورته یاد شی لیکن بیا د ذهن نه وځی، لهذا د هر باطل اعتراض جواب په قرآن کریم کښې موجود دے.

اعتراض ته مَثَل څکه ووئیل شو چه د دوی اعتراض اشتباه پیدا کوی.

بِالْحَقِّ: د حق نه مراد جواب دے، او جواب حق او حقیقت دے او اعتراض هسے شبهه وی. او دا واقعی خبره ده چه د باطل والو ټول اعتراضات هسے شبهات او اشتباهات وی، چه څه حقیقت نهٔ لری، د بد گمان نه پیدا شوی خبرے وی.

بیا په قرآن کریم کښې معنیٰ او لفظ دواړه مقصود دی پدے وجه په (بالحق) کښې معنیٰ ته اشاره ده او په (اَحْسَنَ تَفْسِيْرًا) کښې د هغے الفاظو ته اشاره ده. نو د قرآن کریم الفاظ هم حق او مزیدار او معنیٰ ئے هم حقیقت والا ده، دواړو اعتبارو سره قرآن کریم کامل دے.

اَلَّذِيْنَ يُحْشَرُوْنَ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ ۙ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا
هغه کسان چه راجمع به کړے شی په مخونو خپلو جهنم ته دغه کسان ناکاره مرتبے والا
وَّاَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا
دی (بد دی په اعتبار د ځائے) او گمراه دی په اعتبار د لارے سره. او یقیناً ورکړیدے مونږ
مُوْسَى الْكِتٰبَ وَجَعَلْنَا مَعَهٗٓ اَخَاهُ هٰرُوْنَ وَزِيْرًا ﴿٣٥﴾
موسیٰ ؑ ته کتاب او گرځولے وو مونږ د هغه سره ورور د هغه وزیر (مدد کونکے)

فَقُلْنَا اذْهَبَا اِلَى الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ؕ

(ملكرى)۔ نو اُووئيل مونږ لاړ شئ دواړه قوم ته هغه كسان چه دروغژن كړى دى آيتونه

فَدَمَّرْنٰهُمْ تَدْمِيْرًا ﴿۳۶﴾ وَقَوْمَ نُوْحٍ

زمونږ نو هلاك كړل مونږ دوى لره په هلاكولو سره۔ او (هلاك كړل مونږه) قوم د نوح

لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنٰهُمْ وَجَعَلْنٰهُمْ

هركله چه دوى دروغژن كړل رسولان غرق كړل مونږ دوى لره او اُوګرځول مونږ دوى

لِلنَّاسِ اٰيَةً ؕ وَاَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿۳۷﴾ وَّ

خلقو لره نخه او تيار كړيدے مونږ ظالمانو لره عذاب دردناك۔ او (هلاك كړه مونږ)

عَادًا وَّثَمُوْدَا۟ وَاَصْحٰبَ الرَّسِّ وَقُرُوْنًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيْرًا ﴿۳۸﴾ وَكُلًّا

عاديان او ثموديان او كوهي والا او پيړئ په مينځ ددے كښې ډيرے۔ او هر يو ته

ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيْرًا ﴿۳۹﴾

بيان كړيدى مونږ عبرتناكے قيصے او هر يو هلاك كړل مونږ په هلاكولو سره۔

تفسير : پدے آيت كښې د آخرت د منكرينو او په قرآن باندے د عنادى اعتراض كونكو د مكے مشركانو انجام ښودلے شوے چه ملائك به دوئ په مخونو باندے راكاږى او جهنم طرفته به ئے بوخى، او ورته وائى به چه دا خلق په دنيا كښې لوى ګمراه خلق وو، او په آخرت كښې به د خپل انجام په اعتبار سره بدترين خلق وى۔

دلته دے خلكو اُلټه (سر چپه) خبرے كولے نو ځكه ئے الله تعالىٰ جهنم ته اُلټه كوزارى۔

شَرٌّ مَّكَانًا: يعنى ناكاره دى په اعتبار د ځاى چه جهنم دے او **اَضَلُّ سَبِيْلًا** : دا په دنيا كښې مراد دے يعنى دوى په دنيا كښې صحيح لاره وركه كړے وه۔

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا : دلته د يو څو انبياء كرامو عليهم السلام او د هغوئ د قومونو واقعے بيانيږى، دے دپاره چه نبى كريم ﷺ له تسلى وركړے شى چه د مكے كافران چه ستا كوم تكذيب كوى، دا څۀ نوے خبره نۀ ده۔ مخكښو مشرك قومونو هم د خپلو انبياؤ دغسے تكذيب كړے وو۔ دے وجے نه تۀ خپل زړۀ مه تنګوه، او د پيغام رسولو په كار كښې خاطر

جَمعیٔ سره لګیا وسه۔ دارنګه دا واقعے دے دپاره هم بیانیږی چه د مکے مشرکان ددے نه عبرت حاصل کړی چه که دویٔ هم په خپل کفر او سرکشیٔ ټینګ پاتے شول نو د دویٔ انجام به هم د همدغه قومونو غونته شی۔

اَلْکِتٰبَ: دلته د کتاب تذکره مخکښ راغله اګرکه تورات موسیٰ ﷺ ته د قبطیانو د هلاکت نه روستو ملاؤ شوے وو، ځکه چه پدے مقام کښ د الله تعالیٰ د کتاب تذکره شروع وه۔ یعنی لکه څنګه چه مونږ موسیٰ ﷺ ته تورات ورکړے وو نو دغه شان مو تا ته هم کتاب (قرآن) درکړیدے۔ ددے تکذیب هم سبب د هلاکت دے۔

وَزِیْرًا: بوج پورته کونکے۔ هارون ﷺ نبی هم وو او وزیر هم وو۔ او وزارت او نبوت یو بل سره منافات نۀ لری۔ پخوانیٔ زمانه کښ به په یو وخت کښ ډیر انبیاء راتلل او هغوی ته به حکم وو چه د یو بل مدد وکړی۔

کَذَّبُوْ بِاٰیٰتِنَا :دا هغه نهه معجزات وو کوم چه په سورة الاعراف آیت (۱۳۳) کښ ذکر شویدی۔

او دلته (کَذَّبُوْا) ماضی په معنی د مضارع [سَیُکَذِّبُوْنَ بِهَا] سره دے۔ یعنی زر دے چه روستو به تکذیب د آیتونو وکړی۔ او دا ځکه چه دوی په اول وخت د راتللو د موسیٰ ﷺ کښ د آیتونو تکذیب نۀ وو کړے، بلکه روستو ئے کړے وو کله چه هغه ورته د توحید دعوت ورکړو۔ یا دا په خپله معنیٰ دے او قبطیانو د پخوانو انبیاء علیهم السلام د معجزاتو نه انکار کړیدے۔

یا د آیات نه مراد آیات مشهوده (دلائل د کائناتو) دی چه ددے نه ئے انکار کړیدے او ددے نه ئے عبرت نۀ دے اخستے چه خپل رب ئے پرے پیژندلے وے۔

وَقَوْمَ نُوْحٍ : الله تعالیٰ نوح ﷺ له هم د توحید دعوت ورکړو او د هغۀ قوم ته ئے ولیږۀ، لیکن د ډیر کوشش باوجود دغه خلقو ایمان رانۀ وړو، او نوح ﷺ او د هغۀ نه مخکښ تول انبیاء کرام ئے دروغژن وګنړل،

یا صرف د نوح ﷺ تکذیب ئے وکړو او د هغۀ تکذیب په حقیقت کښ د تولو انبیاؤ تکذیب دے۔ نو الله تعالیٰ دویٔ د طوفان په ذریعه تباه کړل، او د راتلونکو خلقو دپاره ئے د هغویٔ هلاکت د عبرت سبق وګرځولو، او په آخرت کښ خو دردناك عذاب ددے ظالمانو انتظار کوی۔

وَّعَادًا : [اَیْ وَاذْکُرْ عَادًا] رایاد کړه قوم عاد، قوم ثمود او (رَس) کوهی ته نزدے

وسيدونكى خلق چه دوى هم خپل خپل انبياء دروغژن وګڼړل، او نورو ګڼړو قومونو هم خپل انبياء دروغژن ګڼړلي نو الله تعالىٰ تولو له د انبياؤ په ذريعه مثالونه ورکړل او د نورو قومونو واقعات ئې ورته واورول او په نيغه لاره باندے د راړولو کوشش ئې وکړو، ليکن کله چه د دوئ په حق کښې څۀ دليل او حجت مفيد ثابت نشو او په خپل کفر او عناد باندے ټينګ پاتے شول، نو الله تعالىٰ دا ټول هلاك کړل۔

اصحاب الرس (کوهي والا) څوك دي؟

رس پـه اصل کښې کچـه کوهي تـه وائي۔ د ﴿ أَصْحَابُ الرَّسِّ ﴾ (کوهي والو) په معلومولو کښې د علماؤ ګڼړ قولونه دي:

(۱) سُدّیؒ مقاتلؒ، او عکرمةؒ وائي چه دا په انطاکيه (شام) کښې يو کوهے وو چه په هغے کښې کافرانو حبيب نجار وژلے وو او ديته ئې ورګذار کړے وو، چه ددے ذکر د سورتِ يٰسٓ په (۲۰) آيت: ﴿ قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴾ کښې راغلے۔

(۲) ابن جريرؒ په نيز غوره دا ده چه دے نه مراد [أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ] دي، چه د دوئ ذکر په سورة البروج کښې راغلے۔

(۳) څيني وائي چه دا په آذربيجان علاقه کښې يو قوم وو چه خپل انبياء عليهم السلام ئې ووژل نو د دوى ونے او فصلونه وچ شو نو ټول د لوږے او تندے نه مړۀ شول۔

(٤) قتادةؒ وائي چه دا د شعيب عليه السلام قوم وو چه د کوهي په خوا کښې وسيدل او د هغے نه به ئې اُوبه راويستلے او دوى به د بتانو عبادت کولو نو الله تعالىٰ ورته شعيب عليه السلام نبي راوليږلو، دوى د هغۀ تکذيب وکړو او هغۀ ته ئې ضرر ورکړو نو الله تعالىٰ د کوهي په خوا کښې هلاك کړل۔

(٥) صاحب د تسهيل وغيره ليکلي دي چه دا يو قوم وو چه الله تعالىٰ ورته نبي راوليږلو نو دوى هغه کوهي ته ګوزار کړو، نو دوى د کوهي په خوا کښې وو چه الله تعالىٰ پرے دغه کوهے مات کړو او دوى ئې سره د کورونو نه په زمکه کښې ننويستل۔

دلته الله تعالىٰ د دوى قصه نۀ ده نقل کړے بلکه اجمالًا خبره ئې کړيده نو پدے وجه دے ټولو احتمالاتو ته اشاره صحيح ده۔

تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا: تتبير په عذاب سره هلاکولو ته وئيلے شي۔

وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِيْ اُمْطِرَتْ مَطَرَ
او یقیناً دوی راغلی دی په هغه کلی باندې چه باران کړې شوې وو په هغې باندې باران
السَّوْءِ ؕ اَفَلَمْ يَكُوْنُوْا يَرَوْنَهَا ۚ بَلْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ
بد آیا نو نهٔ وو دوی چه لیدلې وې دوی هغې کلو لره بلکه دوی امید نهٔ لری
نُشُوْرًا ﴿٤٠﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَّتَّخِذُوْنَكَ اِلَّا هُزُوًا ؕ اَهٰذَا
د دوباره ژوند. او کله چه اُووینی دوی تا لره نهٔ نیسی دوی تا لره مګر توقې، آیا دا هغه
الَّذِيْ بَعَثَ اللّٰهُ رَسُوْلًا ﴿٤١﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ
سړے دے چه رالیږلے دے الله تعالیٰ رسول. یقیناً نزدے وه چه دهٔ اړولی وے مونږه د
اٰلِهَتِنَا لَوْلَا اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ؕ وَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ
معبودانو زمونږ نه کچرے صبر نهٔ وے کړے مونږ په هغې باندې، او زر دے چه پوهه به
حِيْنَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿٤٢﴾
شی په هغه وخت چه اُووینی دوی عذاب لره چه څوک دے ډیر ګمراه په اعتبار د لارے.

تفسیر : په دے آیتِ کریمه کښې د قومِ لوط د کلو (سدوم او عموریه) ذکر دے، چه ددے وسیدونکو لوط ﷺ دروغژن وګنړلو، د هغهٔ دعوت ئے قبول نهٔ کړو، او د هلکانو سره په بدفعلئ کولو باندې تېنګ پاتے شول. د مکے مشرکان به چه په خپلو تجارتی سفرونو کښې کله شام او فلسطین ته تلل نو په دے کلو به ورتیریدل او لیدل به ئے چه دا کلی د عبرت نښے جوړے شوی دی. لیکن ددے نه به ئے عبرت نهٔ اخستلو، ځکه چه په آخرت کښې په حساب او جزاء باندې د دوئ د سره یقین نهٔ وو.

وَلَقَدْ اَتَوْا : یعنی دوی په دغه کلو باندې ورتیر شویدی او ورتیریږی.

اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ: بد باران نه مراد د کانړو باران دے. (ابن عباسؓ)

بَلْ كَانُوْا لَا يَرْجُوْنَ : یعنی عبرت خو هغه څوك اخلی چه د آخرت امید لری او د حساب نه او په دنیا او په آخرت کښې د الله تعالیٰ د عذابونو نه یریږی.

وَاِذَا رَاَوْكَ: د مکے مشرکانو ددے دپاره څه کسان مقرر کړی وو چه رسول الله ﷺ په توقو سره تنګ کړی نو دوی به چه کله رسول الله ﷺ په یو مجلس کښې یا په یوه لاره

تلونکے ولیدۀ، نو هغۀ ته به ئے اشاره کوله او په خپلو کښې به ئے د ډیرے استهزاء په انداز کښې وئیل چه همدا هغه سړے دے چه الله رسول جوړ کړو او راوے لیږلو، یعنی دده نه علاوه په بل چاباندے د الله نظر پرے نۀ واتۀ، مونږ دده په جال کښې د نښتلو نه بچ شولو او په خپل دین باندے ولاړ پاتے شو، کنے دۀ خو مونږه د خپلو معبودانو د عبادت نه بندولو۔ په خپله گمراهئ باندے خوشحاله وو۔

اَهٰذَا الَّذِیۡ: اسم اشاره راوړو کښې ئے دوی حقارت (سپکاوے) مقصد وو۔

بَعَثَ اللّٰهُ: دوی رسول الله ﷺ سپک گنړی نو بیا بل څوك غوره دے چه الله تعالیٰ ئے رسول جوړ کړی۔ مگر دوی ته د هغه قدر او مرتبه نۀ وه معلومه۔

وَعَيْنُ الرِّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيلَةٌ	❁	وَلٰكِنَّ عَيْنَ السُّخْطِ تُبْدِي الْمَسَاوِيَا

د رضا سترگه د هر عیب نه ستومانه وی، لیکن د ناراضګئ سترگه د خلکو بدی راښکاره کوی ۔ قدر زر زرگر شناسد قدر جوهر جوهری۔

اِنۡ كَادَ لَيُضِلُّنَا: دا په خپله گمراهئ باندے فخر کوی چه نزدے وه چه دے نبی مونږ د خپلو معبودانو نه اړولی وو خو که مونږ کلك شوی نۀ وے یعنی دومره ډیر دعوت راکوی او ډیر دلیلونه او معجزات راښکاره کوی مگر مونږ باندے هیڅ اثر نکوی۔

يُضِلُّنَا: دا د دوی حماقت دے چه د پیغمبر په لاره روانیدو ته گمراهی وائی، لکه ډیر خلك وائی چه زۀ غیرتی یم، ما څوك ددے (گمراهئ) نه نشی اړولے، دا د جاهلیت غیرت دے۔

په شرك او کفر او غلطه عقیده باندے صبر کول ناکاره صبر دے، بعض خلك په بدعت او گمراهئ باندے د مرگ سوال کوی او پدے باندے فخر کوی او دا لله نه هدایت نۀ غواړی۔

وَسَوۡفَ يَعۡلَمُوۡنَ: یعنی کله چه دا خلق په خپلو سترگو د دنیا یا آخرت عذاب وویني، نو دوئ ته به معلومه شی چه لاره ورك کونکے څوك وو؟، دوئ یا د الله رسول اومؤمنان۔

د دنیوی عذاب په اعتبار سره د بدر په میدان کښې لکه څنگه چه د مکے کافران ووژلے شول او څوك قید کړے شول، دا ددے خبرے ښکاره دلیل دے چه د رسول الله ﷺ او د صحابه کرامو ﷺ په مقابله کښې همدا خلق گمراه وو۔

اَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰهُ ؕ اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَيْهِ
آیا خبرنے یې هغه چا چه نیولے یې دے معبود خپل خواهش خپل لره آیا پس ته یې په ده
وَكِيْلًا ﴿۴۳﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُوْنَ اَوْ يَعْقِلُوْنَ ؕ اِنْ هُمْ اِلَّا
باندے ذمه وار۔ آیا ګمان کوے ته چه یقیناً ډیر د دوی آوری یا پو هیږی نه دی دوی مګر
كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿۴۴﴾ اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ
د چارپیان پشان بلکه دوی ډیر ګمراه دی په اعتبار د لارے۔ آیا نه ګورے ته رب خپل ته
كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَلَوْ شَآءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ
چه څنګه یې اوږد کړیدے سورے او که چرته الله غوختے نو ګرځولے به یې وے په ځائے ولاړ
ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيْلًا ﴿۴۵﴾ ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَيْنَا
بیا ګرځولے دے مونږ نمر په هغے باندے دلیل۔ بیا راغونډو دا مونږ خپل ځان ته
قَبْضًا يَّسِيْرًا ﴿۴۶﴾ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَّالنَّوْمَ
په راغونډولو لږ لږ سره۔ او خاص الله هغه ذات دے چه ګرځولے یې ده شپه جامه او خوب
سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوْرًا ﴿۴۷﴾ وَهُوَ الَّذِيْ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ
آرام او ګرځولے یې ده شپه دپاره د خوریدو۔ او خاص الله هغه ذات دے چه رالیږی هواګانے
بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً
زیرے ورکونکی مخکښ د رحمت (باران) خپل نه او نازل کړیدی مونږ د آسمان نه اوبه
طَهُوْرًا ﴿۴۸﴾ لِّنُحْيِۦَ بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا
پاکونکے۔ دے دپاره چه راژوندے کړو پدے سره ښار اوچ او اوڅکوو دا د هغے چا نه
خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيْرًا ﴿۴۹﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنٰهُ
چه پیدا کړیدی مونږ چارپیانو ته او انسانانو ډیرو ته۔ او یقیناً اړو راوړو مونږ دا اوبه
بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا فَاَبٰۤى اَكْثَرُ النَّاسِ
په مینځ د دوی کښې دے دپاره چه نصیحت واخلی نو پریدی ډیر د خلقو نه هر شے

إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾

مګر ناشکري (نهٔ پريدي).

تفسير: اُوس بيا رد کوي په مشرکانو چه دوي سره هيڅ دليل نشته بلکه صرف د خپل خواهش او د پلار نيکه تقليد پسے روان دي. او پدے کښې رسول الله ﷺ ته تسلي ورکوي فرمائي: چه څوك د خپل خواهش بنده وي چه نن د يو کاڼړي عبادت کوي او صبا له که دهٔ ته يو بل ښائسته کاڼړے په نظر راشي نو اول پريدي او د دويم عبادت کوي، آيا تهٔ داسے پريوتے انسان په نيغه لاره راوستلے شے ؟! که چرے داسے نشے کولے نو دا په خپل حال پريده. يعني تا باندے د دوي د هدايت ذمه واري نشته، بلکه خپل دعوت جاري ساته او د دوي مخالفتونو له هيڅ اعتبار مهٔ ورکوه.

اَرَءَيْتَ: آيا تا سوچ کړے.

اِلٰهَهٗ هَوٰهُ: ١ – دوي به اِلٰه د خپل خواهش مطابق جوړولو، لکه مشرکان کله يو بابا له لاړ شي چه هلته ئے کارونشي بيا بل له ځي. او حال دا چه اِلٰه خو هغه ذات وي چه قادر او عالِم وي او ستا حاجتونه پوره کولے شي.

٢ – اِتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰهُ . اَىْ اَطَاعَ هَوَاهُ كَالْاِلٰهِ. يعني دوي د خپل خواهش داسے تابعدار دي لکه د اِلٰه په شان. يعني دوي کښې د حق طلب نشته بلکه غرض ئے خپل خواهشات پوره کول او خپل عزت او مشري حاصلول وي. لکه بعض خلك همداسے وي چه د دنيا دا خواهشات ئے مقصد وي، دا مقصد ئے نهٔ وي چه الله تعالیٰ رانه رضا شي او په آخرت کښې د اُور نه بچ شو نو پدے وجه هغوي ضد هم کوي، د حق خلاف کوي او د دين هيڅ پرواه نهٔ لري. او دا قسم انسانان په دنيا کښې ډير زيات دي.

مجاهد وائي: [لَا اَدْرِىْ اَىُّ النِّعْمَتَيْنِ اَعْظَمُ، اَنْ هَدَانِىْ لِلْاِسْلَامِ اَوْ عَافَانِىْ مِنْ هٰذِهِ الْاَهْوَاءِ]

(زهٔ نهٔ پوهيږم چه په دوه نعمتونو کښې کوم يو ډير لوي نعمت دے يو دا چه زهٔ ئے اسلام ته راوستے يم او بل دا چه زهٔ ئے ددے خواهشاتو (بدعاتو) نه بچ ساتلے يم).

اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَيْهِ وَكِيْلًا: يعني آيا تهٔ دا کار کولے شے چه دوي د کفر نه راوباسے او ايمان ته ئے راولے او د خواهشاتو نه ئے محفوظ کړے، هرکله چه دا کار نشے کولے نو هدايت ستا په واك کښې نهٔ دے بلکه ستا په ذمه صرف تبليغ کول دي.

اَمۡ تَحۡسَبُ اَنَّ اَكۡثَرَهُمۡ: پدے کښې نبي کريم ﷺ ته خطاب کيږي او د مکے د همدے مشرکانو انتهائي پريوتے حال بيانيږي چه آيا تا ته پته ده چه دوئ ته چه څۀ وئيلے کيږي هغه دوئ آوري او کوم شے چه ترے غوښتلے کيږي هغه معلومولے شي؟ هرګز نۀ، دا خو د څناور غونته دي، بلکه د څناورو نه هم بدتر دي، ځکه څناور خو کم از کم د راتلو لاره خو پيژني، او د شپونکي آواز واوري د هغے مطابق ښي يا ګس طرفته کيږي، ليکن دا خلق خو نۀ خپل رب پيژني، او نۀ د خپل رسول ﷺ د رابللو آواز آوري۔

او پدے آيت کښې عجيبه اشاره ده چه داعي کله نا کله ډير ښۀ بيان وکړي او ډير فصاحت او بلاغت طريقے سره خبره واضحه کړي نو دے وائي چه ګنے خلك به اُوس هدايت ته راشي ځکه چه ما خو ډير ښه بيان وکړو، خلك به پو هه شوي وي ليکن الله تعالیٰ فرمائي چه په اکثرو خلکو کښې نا اهلي ده، که هغوي ته قرآن او حديث لوستلے کيږي نو هغوي د چارپيانو په شان آواز آوري ليکن د هغے نه هيڅ پو هه نۀ حاصلوي، او نۀ د هغے په معانيو او مقصدونو کښې فکر کوي۔ نو داسے خلك اکثر ايمان او صحيح عقيدے ته نۀ راځي۔ معلومه شوه چه مؤمن به د الله تعالیٰ کتاب او وعظ او نصيحت ته په ډيره توجه سره کيني او په هغے کښې به سوچ کوي۔

او اکثر لفظ ئے راوړو اشاره ده چه بعض خلکو ايمان راوړے وو، او بعض کسان په خبره پو هه شي، حق ورته معلوم شي، ليکن د استکبار د وجه نه ضد کوي۔ يا په خپل رياست او مشرئ باندے يريږي۔ (فتح البيان) الله تعالیٰ دے مونږ ته د داسے حال نه امن راکړي۔ آمين۔

بَلۡ هُمۡ اَضَلُّ سَبِيۡلًا: يعني د دوي لاره د چارپيانو نه هم زياته ورکه ده۔

❁ مقاتل وائي ځکه چه چارپيان خپل مالك پيژني او خپلے چراګاه او د اُوبو ځاي ته ځان رسوي او د خپلو مالکانو تابعدار وي او دا مجرمان تابعداري نۀ کوي او نۀ خپل رب پيژني کوم چه د دوي خالق دے او دوي ته رزق ورکوي، د خپل رب احسان هم نۀ پيژني او نۀ د هغه د عذابونو نه يريږي۔

❁ دارنګه د چارپيانو جهالت هيچا ته ضرر نۀ ورکوي او ددے خلکو جهالت فتنے راپورته کوي او خلك د حق نه اړوي۔ ❁ دارنګه چارپيان د کمال په طلب کولو قادر نۀ دي نو د هغوي تقصير او کوتاهي نشته، او نۀ په هغوي باندے بدي راځي او دا کسان کوتاه دي او په خپل تقصير باندے د لوي عذاب مستحق دي۔ ❁ دارنګه دوي د

چارپيانو نه پدې وجه ډير گمراه دي چه په هغوی حساب او عذاب نشته۔

❁ يا پدې وجه چه کـه چارپيان په خپل عقل سره توحيد او نبوت ونهٔ پيژنی نو بل طرفته د هغې خلاف خو نهٔ کوی۔ او هر چه دا مجرمان دی نو دوی د توحيد او د نبوت خلاف عقيده لری په ضد او تکبر، او تعصب او د حق په رد کولو سره۔

❁ يا چارپيان الله ته سجدې لګوی او د هغه تسبيحات وائی او کافران داسې نهٔ کوی۔

(فتح البيان)

اَلَمۡ تَرَ : پدې رکوع کښې تر (٥٠) آيت پورې د الله تعالىٰ د توحيد پنځه دلائل بيان شوی، چه ددې نه هر دليل ددې خبرې تقاضا کوی چه صرف د هغهٔ عبادت ډې وکړې شي۔ ❁ او پدې دليلونو کښې د الله تعالىٰ معرفت دې۔ ❁ او رد دې په مخکنو مشرکانو چه دا کارونه زمونږ رب کريدی، ستاسو معبودان ډې داسې کارونه وکړی،

❁ او پدې نعمتونو کښې د بندګانو د عبادت رابنکل دی يعنی راشئ د يو الله بندګی شروع کړئ ځکه چه تاسو ته ئې داسې لوی نعمتونه درکړيدی۔

❁ او پدې کښې بيان د برکاتو د الله تعالىٰ دې چه الله دوه قسمه برکاتو والا څيزونه راليږلی دی، يو قرآن او بل په دنيا څيزونو کښې ئې برکت اچولې دې۔

اولنې دليل : سورې دې، چه د نمر د ډوبيدو نه تر نمر راختو پورې مونډلې کيږی۔ په دې موده کښې الله تعالىٰ په خپل قدرت سره سورې تمامو کائناتو کښې خوروی، بيا چه کله نمر را اوخيژی نودغه سورې په مزه مزه راغونډيږی۔ که چرې الله غوښتلې نو دابه ئې ولاړ جوړ کړې وې، ليکن الله د خپلو بندګانو د مصلحت مطابق دا راغونډوی، تردې چه ورځ را اوچته شی، او د څهٔ ساعت نه پس نمر مغرب طرفته کوږ شی، او په قلار قلار سورې دوباره په خوريدو شی، دې دپاره چه د ورځې مختلفې برخې او د مونځونو وختونه وپيژندې شی، تردې چه نمر ډوب شی او د شپې تيارهٔ راشی۔ د سوری په دې طريقه د بيګاه په وخت لږ لږ خوريدل، او د صبا په وخت په مزه مزه راغونډيدل، او د بندګانو ډير مصلحتونه او فائدې په دې پورې متعلق کيدل، د الله د قدرت، علم، حکمت او د بندګانو دپاره د هغهٔ د عام رحمت دليل دې۔

دارنګه ددې سوری نه مراد سورې د صبا د راختو نه پس تر نمر راختو پورې تقريباً يوه نيمه ګينټه وی چه دا بهترين وخت دې۔ او دا قول د حسنؒ او قتادةؒ دې۔

قرطبیؒ وائی چه همدا قول ډير صحيح دې۔ ځکه دا په ټولو وختونو کښې مزيدار

وخت دے چه مریض او مسافر پدے وخت کښې راحت مونده کوی.
ابوعبیدة وائی : ظل په سهار کښې وی او فیء په بیګائی (مازیګری) کښې وی.
جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيْلًا : یعنی په سوری باندے دلیل نمر وی ځکه چه د نمر د راختو د وجه نه سورے زائل او ختم شی. نو که نمر نهٔ وے، سورے به نهٔ پیژندلے کیدے او که رنړا نهٔ وے، تیاره به نهٔ پیژندلے کیدے. او ددے ځای نه دا خبره اخستے شویده چه [اَلْاَشْيَاءُ تَتَبَيَّنُ بِاَضْدَادِهَا] څیزونه په خپل ضد سره پیژندلے شی. نو دلته د نمر د بدلیدو رابدلیدو د وجه نه د سوری احوال معلومیږی. ځکه چه سورے د نمر تابع وی لکه څنګه چه دلیل (لاربنود) سره لاره معلومیږی.
ثُمَّ قَبَضْنٰهُ: یعنی رجوع ددے سوری مونږ طرفته ده لکه څنګه چه مونږ پیدا کړے وو.
يَسِيْرًا: الله تعالیٰ د شپے پسے سمدست نمر نهٔ راخیژوی ځکه چه پدے سره بندګانو ته تکلیف پیښیږی نو الله تعالیٰ په مینځ کښې سورے راپیدا کړو چه انسان باندے رنړا د نمر په آرام آرام سره ولګی او د دوی بدنونه او کارونه خراب نشی.
وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ: دویم دلیل : شپه او ورځ دی. الله تعالیٰ شپه د لباس پشان پټونکے، او خوب ئے د انسانی بدن دپاره د راحت ذریعه جوړه کړے، او د ورځے په وخت انسان د روزئ حاصلولو دپاره په زمکه باندے خوریږی.
سُبَاتًا: سبت په اصل کښې (قطع) پریکولو او خالی کولو ته وائی نو خوب هم مشاغل (کارونه) او متاعب (ستړی والے) او مصیبتونه ختموی، یو انسان ډیر مصیبت زده، غمزده وی چه خوب وکړی غم ئے کم شی. او د ورځے بدن ستړے شی د خوب په وجه دغه تحلیل د بدن ختم شی او آرام ورته راواپس شی.
بعض وائی : سبات کښې معنیٰ د تَمَدُّدُ (اوږدوالی او راخکلو) ده او په خوب سره هم بدن ته راحت راخکلے شی. (القرطبی وفتح البیان)
خلیل وائی : سبات دروند خوب ته وائی.
نُشُوْرًا: د نشور نه مراد وخت د نشور (راپاڅیدو او خوریدو) دے.
وَهُوَ الَّذِيْٓ: دریم دلیل : هواء ده، چه ددے په ذریعه الله تعالیٰ وریځے د اوبو نه ډکوی، چه دا مړهٔ زمکه راژوندئ کوی. د سورتِ اعراف په (۵۷) آیت کښې ددے آیت تفسیر تیر شویے.
وَهُوَ الَّذِيْ: څلورم دلیل : د بارانهٔ اوبهٔ دی، چه خوړے او پاکونکے وی. انسانان او

حیوانات ئے څکی، او خلق ددے په ذریعه طهارت او پاکیزه ګی حاصلوی. الله تعالیٰ اوبهٔ پیدا کړے، دا ئے د باران په شکل په زمکه باندے را اُورولے، د انسانانو او حیوانتو جسمونه ئے ددے محتاج جوړ کړل، او بیا ئے ددے څکل او استعمالول وښودل، دا ټولے خبرے د هغهٔ د «رب» کیدو دلیل دے.

دا آیت او د سورتِ انفال (۱۱) آیت: ﴿ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُمْ ﴾ دلیل دے چه اوبهٔ الله تعالیٰ پاکونکے جوړے کړی دی. نبی کریم ﷺ فرمایلی:

[إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ] (بیشکه اُوبهٔ پاکے دی، دے لره هیڅ شے نهٔ پلیتوی) (ابوداود (٦٦) نسائیؒ، (٣٢٥) ترمذیؒ (٦٦)، ابن ماجهٔ وسنده صحیح).

مګر که خوند، رنګ، بوئی ئے د نجاست په وجه سره بدل شو نو بیا به ناپاکه حسابیږی.

بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ: د رحمت نه مراد باران دے.

طَهُورًا: صاحب د فتح البیان د ازهریؒ نه نقل کړیدی چه: د طهور نه مراد دا دے چه دا آله د طهارت (پاکوالی) ده. پدے سره څیزونه پاکیږی. او یا د طهور نه مراد طاهر او مُطَهِّر دی لکه مخکښ بیان شو یعنی خپله پاکې دی او نور ګندونه پاکوی.

كَثِيرًا: سوال: چارپیان او انسانان ټول اُوبو څکلو ته محتاج دی نو کثیرًا ئے ولے وفرمایل؟ ۱– اول جواب: (أَنْعَامًا وَّأَنَاسِيَّ) بدل دے د كَثِيرًا نه، اصل عبارت داسے دے: كَثِيرًا مِّمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَّأَنَاسِيَّ. (یعنی مونږه ئے په ډیرو څکوو د هغه چا نه چه مونږ پیدا کړیدی چه هغه چارپیان او انسانان دی)

دویم جواب: بعض انسانان د سمندر اُوبهٔ صفا کوی او هغه د څکلو دپاره استعمالوی او هغه لرِ خلك دی او ډیر خلك د باران اُوبه څکی. (احسن الکلام)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَهُ بَيْنَهُمْ: پنځم دلیل: د بارانهٔ په اوبو کښ الله تعالیٰ تصرف کوی، چه کله په یوه علاقه باران کیږی او بله علاقه اُوچه پاتے وی. او په بعضو لږ او په بعضو ډیر باران کیږی. الله تعالیٰ د خپل حکمت د تقاضو مطابق چرته چه غواړی لیږی ئے، او چرته نه چه غواړی بندوی ئے. د هغهٔ په مرضئ کښ هیڅوك دخل نشی کولے.

یا مطلب دا دے چه د باران اُوبه په مختلفو ملکونو کښ د خوړونو او سیندونو او چینو په طریقه سره ګرځوو چه خلك ئے وینی او فائده ترے واخلی او د الله تعالیٰ قدرت او توحید پرے یادوی.

(۱) صرفناه کښې (ه) ضمیر ماه (اُوبو) ته راجع دے۔ (۲) او بعض وائي چه دا مخکښې ذکر شوو تېرو حالاتو او نبنو ته راجع دے۔ یعنی الله سورے، وريځ او باران په قرآن او په باقی آسمانی کتابونو کښې بار بار دے دپاره ذکر کړی دی چه خلق په دے کښې غور او فکر وکړی او د الله د توحیدِ ربوبیت قائل شی، او هغهٔ سره په عبادت کښې هيڅوك شريك جوړ نهٔ کړی۔ (فتح البیان)

(۳) او بعض وائي چه ضمیر قرآن ته راجع دے۔ نو مخکښې دلائل وو اُوس بیرته اول د سورت ته واپسی شوه چه د قرآن خبره ئے شروع کړه او دا تفسیر زیات ظاهر دے ځکه چه تصريف غالباً د قرآن کریم دپاره په قرآن کښې استعمالیږی۔

یعنی الله په مختلفو طریقو سره په قرآن کریم کښې بیانات د خلکو دپاره کړیدی دے دپاره چه دوی نصیحت واخلی۔

فَاَبٰۤی اَکۡثَرُ النَّاسِ : که اول تفسیر سره ولګی نو معنیٰ دا ده چه د باران د وریدو نه روستو اکثر خلك ناشکری کوی، څوك وائي دا باران په مونږ باندے فلانی ستوری وکړو او څوك وائي چه د فلانی موسم باران دے او څوك ئے یو بابا او بل بابا ته نسبت کوی او د الله د قدرت تاثیر پکښې نهٔ ګڼړی۔

یعنی انسان د الله تعالیٰ ددے تمامو نعمتونو نه فائده پورته کوی، لیکن په دوئ کښې زیاتره خلق د هغهٔ شکر ګذار نهٔ جوړیږی او هغه پریدی او د نورو عبادت کوی۔

وَلَوۡ شِئۡنَا لَبَعَثۡنَا فِیۡ کُلِّ قَرۡیَۃٍ نَّذِیۡرًا ﴿۵۱﴾
او که چرته غوختلے مونږ خامخا مونږ به رالیږلے وے په هر کلی کښې یره ورکونکے۔
فَلَا تُطِعِ الۡکٰفِرِیۡنَ وَ جَاهِدۡهُمۡ بِهٖ جِهَادًا کَبِیۡرًا ﴿۵۲﴾
پس خبره مهٔ منه د کافرانو او جهاد کوه د دوی سره پدے قرآن په جهاد لوئی سره۔
وَ هُوَ الَّذِیۡ مَرَجَ الۡبَحۡرَیۡنِ هٰذَا عَذۡبٌ
او خاص الله هغه ذات دے چه شریك ئے روان کړیدی دوه دریابونه دا (یو) خوږ دے،
فُرَاتٌ وَّ هٰذَا مِلۡحٌ اُجَاجٌ ۚ
ډیر خوږ دے (ماتونکے د تندے) او دا بل مالګین دے تریو (مرئ کښې انختونکے)

وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿٥٣﴾
او گرځولی ئې دی په مینځ د دواړو کښې پرده او بند مضبوط۔ (بند کړے شوے)۔
وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا
او خاص الله هغه ذات دے چه پیدا کړے ئې دے د اُوبو (نطفې) نه انسان
فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا ؕ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيْرًا ﴿٥٤﴾
نو گرځولے ئې دے دهٔ لره نسبا والا او سخرگنئ والا، او دے رب ستا پوره قدرت لرونکے۔
وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللهِ مَالَا يَنْفَعُهُمْ
او بندگی کوی دوی سوئ د الله تعالیٰ نه د هغه څه چه نهٔ فائده ورکولے شی
وَلَا يَضُرُّهُمْ ؕ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا ﴿٥٥﴾
او نهٔ ضرر ورکولے شی دوی ته او دے کافر خپل رب ته شاگرځونکے۔

تفسیر: د نبی کریم ﷺ د عظمت او فضیلت ښکاره کولو دپاره الله تعالیٰ وفرمایل چه که مونږ غوښتلے نو د عربو او عجمو هر یو کلی دپاره به مو جدا جدا پیغمبر رالیږلی وے، چه هغوئ ته به ئې د هغوئ د خالق د عبادت دعوت ورکولے، لیکن مونږ داسے ونهٔ کړل، ددے جواب پټ دے [اِنَّا قَصَّرْنَا الْاَمْرَ عَلَيْكَ فَضِيْلَةً وَّكَرَامَةً لَّكَ] بلکه د تمامو انسانانو او پیریانو دپاره مو یواځے تهٔ نبی رالیږلے ئې، دے سره که یو طرفته ستا مرتبه ډیره وچتیږی او ستا اجر او ثواب زیاتیږی، بل طرفته ستا ذمه واریانے هم زیاتے شوی دی، نو ددے وجه نه تهٔ به سخته هم زیاته تیروے او تهٔ د صبر او ثابت قدمئ نه کار اخله او په هیڅ یوے معامله کښې د کافرانو خبره مهٔ منه، چه هغوی تا ته دعوت درکوی چه زمونږ ملگرے شه، یا بعض قرآن مهٔ بیانوه بلکه دوئ ته د قرآن کریم په دعوت رسولو کښې پوره کوشش کوه۔ او د دوئ مخے ته ددے تلاوت کوه او په دے کښې چه کوم اوامر او نواهی او پند او نصیحت دے هغه دوئ ته ورښایه، او په دے لاره کښې د هر قِسم کوشش نه دریغ مهٔ کوه۔

او چونکه رسول الله ﷺ تر قیامته پورے د راتلونکو تولو کلو دپاره نبی جوړ شو نو پدے وجه د هغهٔ مجاهدات به هم غټ وی، ځکه چه امت ئې غټ دے۔

وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا : يعني كافرانو سره د قرآن په واسطه لوى جهاد او كوشش وكړه او بار بار ئے ورته بيان كړه. او (بِهٖ) ئے وويل ځكه چه دا مكي سورت دے، پدے وخت كښې لا جهاد فرض شوے نۀ وو. دے ته جهاد بالقرآن وائى. د قرآن په بيانولو سره جهاد كول. او دا كار لوى جهاد ځكه دے چه كافر او مشرك چه نۀ آخرت منى او نۀ توحيد او كلك په ضد ولاړ وى نو هغه ته بار بار خبره كولو سره د انسان ظاهرى عزت ختميږى او دا ډير زور غوارى چه څوك ددے دعوت سره مخامخ شى هغۀ ته پته لګى.
جِهَادًا كَبِيرًا : اهل علم فرمائى : د بيوقوفانو او مبتدعينو سره په دلائلو جهاد كول د دشمنانو سره په توره جهاد كولو نه ډير سخت وى.
مفسر ابو السعودؒ ليكى چه په دے آيت كښې نبى كريم ﷺ كافرانو سره د دعوت او تبليغ په لاره كښې د مدارات او نرمئ كولو نه منع شوے، ځكه چه په دے كار كولو سره د حق آواز كمزورے كيږى، او د اسلام په خوريدو كښې روستوالے كيږى. يعنى د قرآن په بيانولو كښې به ډير كوشش كولے شى او ددے دعوت به نشى پټولے. (القاسمىؒ)
او ددے آيت نه معلومه شوه چه دعوت كښې به قرآن كريم بيانولے شى، كه څوك په دعوت كښې خوبونه او قصے او خرافات بيانوى، دا دعوت الى الله نۀ دے، نو د (بِهٖ) قيد به نشى ضائع كولے. او جهاد كبير كښې اشاره ده چه د قرآن بيانول مجاهده ده او دا خوارى غوارى ځكه چه اول په قرآن ځان پوهه كول بيا د هغے خلكو ته بيانول بيا په هغوى كښې د هغے د راوستو كوشش كول ليكن پدے كښې ډير خيرونه او فضيلتونه او اجرونه دى.
وَهُوَ الَّذِىْ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ : د الله تعالىٰ د رب او د يكتا كيدو يو دليل دا هم دے چه د هغۀ په رحم او د هغۀ په قدرت سره دوه دريابونه په يو ځاى بهيږى، د يو اوبۀ ډيرے زياتے خوږے دى، او د بل انتهائى تروے، او د دواړو ترمينځ هغۀ يو داسے ناليدلے ديوال ودرولے دے چه دواړه دريابونه شريك بهيږى، ليكن خوږ د تريو سره هيڅ كله نۀ يو ځاى كيږى.
همدا حقيقت الله تعالىٰ د سورت رحمٰن په (۲۰/۱۹) آيتونو كښې هم بيان كړے : ﴿ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ ﴾ (هغۀ دوه دريابونه روان كړى چه يو د بل سره ملاويږى، په مينځ د دواړو كښې يوه پرده ده چه ددے نه تجاوز نۀ كوى).
الْبَحْرَيْنِ: ددے دوه دريابونو نه مراد خوږ او تريخ دے. او كوم بعض مفسرينو چه يو د آسمان درياب او بل د زمكے درياب مراد كړيدے نو هغوى ددے حقيقت نه غفلت

کړېدې۔
بیا د الله تعالیٰ دے قدرت ته وګوره چه دریابونه په سطح زمین باندے پورته دی، او بیا هم په اُوچه باندے نهٔ راوړی، نو ددے وجه نه ډیر دهریه خلك چه سائنس ولولی او د فضائی او دریابونو علمونو مهارت حاصل کړی نو ایمان راوړی او د الله تعالیٰ قدرت ته تسلیم شی۔ نو د دریاب راایسارول او بیا دوه دریابه روانول او یو بل سره ئے اختلاط (ګډون) نهٔ راتلل دا عجیب علم او قدرت دے او د رب العالمین عجیبه مهربانی ده چه پدے سره الله تعالیٰ ډیر ښهٔ پیژندلے کیږی۔
فُرَاتٌ: ډیر خوږ چه په مرئ کښې نهٔ انښلی۔
مِلْحٌ: مالګیجن، اجاج: ډیر تروی او تریخ دے۔
بَرْزَخًا: یعنی پرده ده۔ او دا پرده صرف الله ته معلومه ده او دا د الله د قدرت پرده ده۔
وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا: ۱– اَیْ مَانِعًا قَوِیًّا۔ مانع (بند) قوی دے۔
۲– یا دا کلمه د پناهی غوستونکے ده۔ ګویا که هر یو د دواړو دریابونو نه د بل نه پناهی غواړی او دا خبره ورته کوی چه (حِجْرًا مَّحْجُوْرًا) یعنی په ما باندے مهٔ راځه، بند شه۔
۳– یا حَدًّا مَحْدُوْدًا۔ یعنی یوه پوله ده معینه۔ ٤– یا حَرَامًا مُحَرَّمًا اَنْ یُعَذَّبَ هٰذَا الْمَالِحُ بِالْعَذْبِ۔ یعنی دا حرامه ده چه دا تریخ دریاب خوږ شی۔ یا دا خوږ دریاب تریخ شی۔
وَهُوَ الَّذِیْ خَلَقَ: د الله د قدرت او خالق او رب او یکتا کیدو بل دلیل دا هم دے چه هغهٔ انسان د یوے سپکے نطفے نه پیدا کړے، بیا هغه غټیږی، او په دوئ کښې څوك نارینه او څوك زنانه وی۔ او ددے تولو نسبت خپل پلار نیکهٔ طرفته کیږی۔ او کله چه وادهٔ کوی نو د ښځے د طرفنه ددهٔ نور ډیر رشته داران جوړیږی، (سخرانه)۔ د خاندان دا تمامی خوریدنه، د یو څاڅکی مَنِی نه په وجود کښې راځی۔ دا هر څهٔ د الله تعالیٰ د قدرت کرشمے دی۔
نَسَبًا: اَیْ ذَا نَسَبٍ وَّصِهْرٍ۔ یعنی خاوند د نسب او سخرګنئ۔ که الله تعالیٰ انسان د ختے او خاورے نه پیدا کړے وے، نو بیا به ئے د یو بل سره هیڅ تعلق نهٔ وے او نهٔ به ئے د یو بل سره نسب وے او نهٔ به د چا پلار معلوم وے او نهٔ مور۔ نو د یو بل سره به ئے مینه نهٔ وے او نهٔ به ئے په یو بل باندے ترس او رحم راتللے او نهٔ راشه درشه۔ ډیره زندګی به خرابه وے۔
وَّصِهْرًا: سخرانه هم لوی نعمت دے چه یو تن یوه ښځه په نکاح واخلی، نو د هغے موردهٔ مور شی او پلار ئے ددهٔ پلار شی او دلته ئے اوښی او ښینے پیدا شی او ناشنا

زندګی نے شروع شي۔
وَيَعْبُدُوْنَ: یعنی د توحید ربوبیت د مخکنو دلائلو تقاضا دا وه چه د مکے مشرکانو صرف د یو الله تعالیٰ عبادت کولے، لیکن دویٔ د هغه بُتانو عبادت کوي چه هغویٔ د دویٔ د عبادت په بدله کښې نهٔ دویٔ ته فائده ورکولے شي، اوکه دویٔ د هغویٔ عبادت ونهٔ کړي نو نهٔ هغویٔ دویٔ ته نقصان رسولے شي۔ او دویٔ د دغه بُتانو نهٔ بلکه د شیطان عبادت کوي چه هغه دویٔ لره د بُتانو په عبادت باندے غُلوي۔ نو ګویا که کافر د خپل رب په خلاف د شیطان مدد کوي، یعني دهٔ لره د الله په نوره نافرمانیٔ باندے راپاروي، او ددهٔ همت زیاتوي۔
عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا: ۱– اَىْ كَانَ الْكَافِرُ فِیْ مُقَابَلَةِ رَبِّهٖ مُعِيْنًا مَعَ الشَّيْطَانِ بِالشِّرْكِ وَالْعَدَاوَةِ لِلّٰهِ۔ (یعني دے کافر په مقابله د رب خپل کښې مددکونکے د شیطان سره په شرك او د الله په دشمنیٔ سره)۔ دواړه د الله سره شرك کوي او دواړه د هغهٔ دشمني کوي۔
۲– ابوعبیدةؒ وائي: علیٰ په معنیٰ د عِنْدَ سره او ظهیر معنیٰ ده ذلیل۔
اَىْ وَكَانَ الْكَافِرُ عِنْدَ رَبِّهٖ مَهِيْنًا ذَلِيْلًا ۔ یعني دے کافر په نیز د رب ددهٔ باندے سپك او ذلیله۔ شاته غورزولے شوے۔
اول تفسیر ئے خپله معنیٰ ده یعني ظهیر معنیٰ ده الله ته ئے شا راوړلے ده او د شیطان سره مدد کوي۔
۳– یا د رب نه مراد بت دے۔ اَىْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى صَنَمِهِ الَّذِیْ يَعْبُدُهٗ قَوِيًّا غَالِبًا يَعْمَلُ بِهٖ مَا يَشَاءُ]۔ (دے کافر په خپل معبود (بت) باندے چه دا ئے عبادت کوي قوي او غالب دے چه په هغه هرڅه کوي د هغه قدرت په دفع کولو ددهٔ باندے نشته)۔ (فتح البیان)

وَمَا اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿۵۶﴾ قُلْ مَا اَسْئَلُكُمْ
او نهٔ دے رالیږلے مونږ تا لره مګر زیرے ورکونکے او یره ورکونکے۔ اُووایه نهٔ غواړم تاسو
عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ﴿۵۷﴾
نه پدے (قرآن) څه مزدوري مګر هغه څوك چه غواړي چه اُونیسي خپل رب ته لاره۔
وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَیِّ الَّذِیْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ؕ
او خان سپاره په هغه ژوندي ذات چه نهٔ مري او پاکي بیانوه سره د حمدونو د هغه نه

وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا ۚ﴿٥٨﴾

او کافي دے الله تعالیٰ په گناهونو د بندګانو خپلو پوره خبر لرونکے۔

تفسير: پدے آيت کښې رسول الله ﷺ ته تسلي ده او د هغه رشتينوالے دے۔

وَمَا اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا : يعني مونږ تهٔ د جنت زيرے او د جهنم نه يرونکے ليږلے ئے۔ نو تهٔ خپل کار کوه، او دے فکر نه مهٔ پريشانه کيږه چه چا اسلام راوړو او څوك په کفر باندے ټينګ پاتے شهٔ۔ ځکه چه د هدايت توفيق ورکول زمونږ کار دے، مونږ چه چاله غواړو هدايت ورکوو او چه چاله غواړو په کفر او ګمراهئ کښې ئے سرګردانه پريدو۔ او الله چاله هدايت ورکوی او چاله ئے نهٔ ورکوی، ددے تفصيل بار بار تير شوے چه څوك الله نه هدايت غواړی او بار بار ئے غواړی، الله ورته هدايت ورکوی او څوك چه خپل ځان له ګمراهي خوښوی او په دے باندے ټينګ پاتے کيږی، نو الله هغه ګمراه کوی۔

قُلْ مَا اَسْئَلُكُمْ : پدے آيت کښې رسول الله ﷺ ته يو ادب ذکر دے چه خلکو ته خپل اخلاص ښکاره کړی۔ يعني اے د مکے مشرکانو! زهٔ چه تاسو ته قرآن آوروم او په يو الله باندے د ايمان راوړو دعوت درکوم، نو زهٔ تاسو نه د څهٔ مادی فائدے لالچ نهٔ لرم، بلکه زهٔ دا غواړم چه په تاسو کښې څوك غواړی زما دعوت قبول کړی او په الله باندے ايمان راوړی، د هغهٔ بندګی وکړی، او د هغهٔ د نزديکت او رحمت حقدار جوړ شی۔

اِلَّا مَنْ: ١- دا استثناء منقطع ده او جزاء د (مَنْ) پټه ده اَیْ فَلْيَتَّبِعْنِیْ۔ يعني ليکن څوك چه غواړی چه الله ته لاره ونيسی او هغه ته ځان نزدے کړی نو هغه دے زما تابعداری وکړی۔ نو الله ته رسيدل بغير د رسول الله ﷺ د تابعدارئ نه نا ممکن دی۔

٢- يا استثناء متصل ده۔ اَیْ لَا اَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا اِلَّا اَسْئَلُ اَجْرَ مَنْ شَاءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا]

او معنیٰ دا ده چه زهٔ تاسو نه مزدوری نهٔ غواړم مګر زهٔ غواړم اجر د تابعدارئ د هغه چا چه زما په دعوت سره ايمان راوړی ځکه چه دعوت کونکی ته اجر ملاويږی په اندازه د هغه چا چه ددهٔ دعوت قبول کړی، ليکن اوله توجيه غوره ده۔ او دويمه توجيه د اَسْئَلُكُمْ سره پوره مناسبت نهٔ لری۔

نو پدے آيتونو کښې د رسول الله ﷺ دعوت او کار ذکر دے چه زما کار بشارت او إنذار دے۔ او بله دا چه زما ستاسو په ايمان باندے زور نشته۔ بل دا چه زهٔ درنه مزدوری نهٔ

غواړم بلکه مخلص یم. او بله دا چه زما په تابعدارئ کښې الله تعالیٰ ته رسیدل دی نو اوس ستاسو خوښه ده چه زما منئ او که نهٔ.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ: پدے آیت کښې بل ادب ذکر دے، اَیْ لَاتَسْئَلِ الْاَجْرَ بَلْ تَوَكَّلْ. یعنی د خلکو نه په دعوت د دین باندے مزدوری مهٔ غواړه بلکه الله تعالیٰ ته ځان سپاره. یعنی په اخلاص پسے توکل ضروری دے.

یعنی تهٔ په خپلو دعوتی او غیر دعوتی کارونو کښې صرف په الله تعالیٰ بهروسه کوه چه هغه همیشه راسے ژوندے دے او همیشه به ژوندے وی، ټول مخلوقات به مړهٔ شی او هغه به یواځے ژوندے پاتے وی، دے وجے نه هغه ددے لائق دے چه په هغهٔ باندے بهروسه وکړے شی. او د دعوت الی الله په لاره کښې چه کوم تکلیفونه او سختئ رامخے ته کیږی، ددے د برداشت کولو او د ثابت قدم وسیدلو دپاره د الله تعالیٰ تسبیح بیانوه، مونځ کوه او په ذکرِ الٰهی کښې مشغول وسیږه.

الَّذِي لَا يَمُوتُ: دا اشاره ده چه دا حیات د مخلوق د حیات د نوع نه نهٔ دے څکه چه د مخلوق د حیات په مقابله کښې موت ضروری دے.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ: دا ورسره څکه وائی چه د توکل پیدا کیدو دپاره ذریعه د الله تعالیٰ سره د مخکښې نه تعلق دے، که یو تن د الله تعالیٰ بندگی نهٔ کوی، هغه په الله تعالیٰ باندے توکل نشی کولے. نو د الله تعالیٰ په ذکر کښې همیشه وسیږه، ستا توکل به په الله تعالیٰ باندے صحیح شی.

وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا: ۱-پدے کښې دهمکی غرض ده. یعنی الله د خپلو بندگانو گناهونو نه ښهٔ خبر دے، که هغوی کفر او شرك کوی او تا ته کنځل کوی او په تا باندے طعنونه وائی نو الله تعالیٰ ترینه خبردار دے سزا به هغه ورکوی، تهٔ ئے پرواه مهٔ کوه.

۲-یا تهٔ خپل کار جاری ساته الله تعالیٰ د بندگانو د گناهونو نه خبردار دے، هدایت او گمراهی د هغهٔ په لاس کښې ده.

الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا
هغه ذات دے چه پیدا کړی ئے دی آسمانونه او زمکه او هغه څه چه په مینځ د دواړو
فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۚ الرَّحْمٰنُ
کښې دی په اندازه د شپږو ورځو کښې بیا برابر شویدے په عرش باندے رحمن دے،

فَسْئَلْ بِهٖ خَبِيْرًا ﴿٥٩﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ
نو تپوس کوه د هغه په باره کښې د خبر لرونکي نه۔ او کله چه اُووئيلے شي دوی ته
اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۥ اَنَسْجُدُ
سجده اُوکړئ رحمٰن ذات ته وائي دوی او څوك دے رحمٰن آیا سجده اُوکړو مونږ
لِمَا تَاْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُوْرًا ﴿٦٠﴾ (س) تَبٰرَكَ
هغه چا ته چه حکم راکوے ته مونږ ته او زیاتوی دا خبره دوی لره نفرت۔ برکتونو والا
الَّذِيْ جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا
دے هغه ذات چه ګرځولی ئے دی په آسمان کښې برجونه (منزلونه د ستورو)
وَّجَعَلَ فِيْهَا سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيْرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِيْ
او ګرځولے ئے دے پدے کښې نمر بلیدونکے او رڼرا کونکے۔ او خاص الله هغه ذات دے
جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً
چه ګرځولے ئے ده شپه او ورځ د یو بل پسے راتلونکے (خلیفه د یو بل په عمل کښې)
لِّمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُوْرًا ﴿٦٢﴾
دپاره چه د هغه چا اراده لری چه نصیحت واخلي یا اراده لری د شکر کولو۔

تفسیر: دا بل عقلي دلیل دے او پدے کښې د الله تعالیٰ دوه فِعلي صفتونه ذکر دی۔ او دا د مخکښې آیت سره متعلق دے، یعنی ته په هغه الله باندے بھروسه وکړه چه د هغهٔ صفت ((حی)) (یعنی ژوندے) دے، چه هغهٔ آسمانونه او زمکه او ددے دواړو ترمینځه تمام څیزونه په شپږو ورځو کښې پیدا کړل، او چه ددهٔ صفت ((رحمٰن)) دے۔ بیا هغه په عرش باندے پورته شو۔ د [اِسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ] تفسیر د سورتِ اعراف په (٥٤) آیت کښې او د سورت یونس په (٣) آیت کښې او د سورتِ رعد په (٢) آیت کښې او د سورتِ طٰه په (٥) آیت کښې تیر شوے۔

اَلرَّحْمٰنُ: اَیْ هُوَ الرَّحْمٰنُ۔ یعنی دغه ذات رحمن دے۔ یا دا بدل دے د ضمیر د اِسْتَوٰى نه۔

فَسْئَلْ بِهٖ خَبِيْرًا: مفسرینو پدے کښې ډیر تاویلات کړیدی مګر یو تفسیر پکښې راجح دے۔ تاویلات دا دی: ۱- (بِه) په معنیٰ د (عَنْهُ) سره دے۔ یعنی د الله په باره کښې د یو خبردار شخص نه تپوس وکړه۔ ددے قول د مرجوحیت وجه دا ده چه رسول الله ﷺ په الله تعالیٰ باندے د ټولو نه زیات پوهه وو، هغه ته الله تعالیٰ څنګه حکم وکړی چه د بل چا نه د الله په باره کښې تپوس وکړه۔ بیا بعضو وئیلی دی چه د (بِه) ضمیر نه مراد جبریل علیه السلام دے چه هغه په الله ډیر خبردار دے۔

۳- بعضو وئیلی دی چه (ه) ضمیر مذکور ته راجع دے۔ اَیْ اِسْئَلْ بِتَفَاصِیْلِ مَا ذُکِرَ اِجْمَالًا خَبِیْرًا یُخْبِرُكَ۔ یعنی مخکښې چه اجمالاً کوم څیزونه ذکر شو ددے تفصیلات د یو خبردار نه تپوس وکړه نو هغه به خبر درکړی۔ او د دغه خبیر نه مراد به الله تعالیٰ وی یا جبریل علیه السلام۔

٤- دے کښې ظاهر تفسیر دا دے چه باء زیاتی ده اَیْ فَاسْئَلْهُ تَجِدْهُ خَبِيْرًا۔ د رحمن ذات نه تپوس کوه د هر څه په باره کښې او د خپلو حاجتونو په باره کښې نو هغه به تۀ مونده کړے خبر لرونکے۔ الله تعالیٰ د هر چا آواز آوری او په هره خبره او هر مقصد باندے پوهیږی او بیا رحمٰن دے سوال قبلوی۔

❁ یا خَبِيْرًا: حال دے یعنی د رحمٰن ذات نه سوال کوه چه خبردار دے۔

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اسْجُدُوْا: پدے آیت کښې مشرکانو ته زجر دے چه دوی د رحمٰن ذات نه انکار کولو۔ د مکے مشرکانو به د (رحمٰن) معنیٰ نۀ پیژندله، اونۀ ورته دا معلومه وه چه رحمٰن د الله په نومونو کښې یو نوم دے۔ یائے بنۀ پیژندلو لیکن د ضد او عناد په طریقه ئے انکار کولو۔ دے وجے نه نبی کریم ﷺ چه کله دوئ ته ووئیل چه تاسو د بُتانو په ځای (رحمٰن) ته سجده کوئ، نو هغوئ جواب ورکړو چه مونږ (رحمٰن) نۀ پیژنو، صرف (رحمٰن الیمامه) یعنی مُسیلمه پیژنو، چه هغۀ خپل لقب رحمٰن اینبے وو۔ آیا تۀ غواړے چه تۀ مونږ ته د چا د عبادت حکم کوے مونږ د هغۀ عبادت وکړو، یعنی دا غواړے چه بس مونږ ستا هره خبره ومنو۔ نو داسے نۀ کیږی او مونږ (رحمٰن) ته سجده نۀ کوو۔ یعنی د تکبر په وجه د دین او ایمان نه د دوئ نفرت نور هم زیات شو۔

حافظ ابن کثیرؒ لیکی چه د کافرانو بر عکس، مومنان د هغه الله تعالیٰ عبادت کوی چه هغه رحمٰن او رحیم دے، او هم هغۀ ته سجده کوی۔ دارنګه لیکی: د علماؤ په دے اتفاق دے چه ددے آیت تلاوت کونکی او آوریدونکی له سجده کول پکار دی، دے دپاره

چه نقد د کافرانو مخالفت وشي، او د هغوی د صفت نه بچ شي۔
وَزَادَهُمْ نُفُوْرًا: ۱– يعنى زيات كړى دا قول د قائل (چه سجده وكړئ رحمٰن ته) دوى لره نفرت او وړاندے والے د دين نه۔
يا (زَاد) کښې ضمير ذکر د رحمٰن ته راجع دے۔ يعنى زيات كړى ذكر د رحمٰن دوى لره وړاندے والے د ايمان نه۔ (مقاتل) اول قول غوره دے۔
تَبٰرَكَ الَّذِىْ: په دے آيتِ کريمه کښې الله تعالىٰ د خپل قدرت ځينے نښے بيان كړى دى، چه که ((رحمٰن)) ته سجده نهٔ کونکی مشرکان په دے کښې غور او فکر وکړی نو هغهٔ ته په د سجدے په واجب والى باندے قائل شي۔ (فتح البيان)
بُرُوْجًا: الله تعالىٰ بركتناك ذات په آسمان کښې د اووهٔ حركت كونكو سيّارو دولس برجونه يعنى منازل (محلونه) جوړ كړى دى۔ ګويا كه آسمان پدے باندے راتينګ دے۔ پدے کښې دا سيّارے د الله تعالىٰ د حكم مطابق د يو منزل نه بل منزل طرفته منتقل كيږى۔ او د دوئ په دے نقل كيدو سره په حالاتو او واقعاتو کښې مختلفے تبديلئ راځى۔ بعضِ علماؤ (لکه قتادهٓ او حسنٓ او مجاهدٓ) وئيلى دى چه د ((بروج)) نه لوى لوى ستورى مراد دى۔ د شوكانىٓ په نيز اولنے قول غوره دے۔
دارنګه دغه بركتى ذات په آسمان کښې نمر او سپوږمئ پيدا كړى۔
وَهُوَ الَّذِىْ جَعَلَ الَّيْلَ: د الله تعالىٰ د قدرت بله نښه دا ده چه هغه شپه او ورځ د يو بل پسے روستو راتلونكے جوړه كړيده۔ ورځ تيره شى شپه راشى، او شپه تيره شى ورځ راشي۔ نو يو خليفه د بل دى۔
خِلْفَةً: د خِلفه يوه معنىٰ ده: د يو بل پسے راتلونكے۔ ۲– يا خلفة د خلاف نه دے (ابن عباس رضی الله عنه ومجاهدٓ) او مطلب دا دے چه يوه توره او بله سپينه ده۔
۳– يا خِلْفَةً فِى الْعَمَلِ مراد دے۔ يعنى په عمل کښې د يو بل خليفه او نائب دى، كه د شپے درنه عمل پاتے شو نو د ورځے ئے پوره كړه او كه د ورځے درنه پاتے شو د شپے ئے وكړه او د خپل رب شكر ګزارى مهٔ پريده۔ او دا معنىٰ د حديث نه هم معلومه ده او د رسول الله ﷺ په همدے طريقه باندے عمل هم وو۔
لِّمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّذَّكَّرَ: د كائناتو د پيدائش يوه فائده دا ده چه د بنده په الله تعالىٰ باندے صحيح عقيده جوړه شى چه بل څوك ددے كائناتو خالق نهٔ دے سوئ د الله تعالىٰ نه۔
اَوْ اَرَادَ شُكُوْرًا: دويمه فائده د كائناتو د پيدائش دا ده چه بندګان د الله شكر ادا كړى، د

هغهٔ د نعمتونو نه فائدے واخلے او د هغهٔ په بندګئ کښ دا شپه او ورځ ولګوی نو څوك چه بندګی نهٔ کوی، هغه د کائناتو د پیدائش مقصد خراب کړو، او دا کائنات عبث ګنړی۔

کلمه د (اَوْ) د مانعة الخلو دپاره دے، جمع د دواړو جائز ده۔ څو بعض کسانو باندے د تذکر (عبرت اخستو) ماده غالبه وی او چا باندے د عبادت ماده غالبه وی۔

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّ اِذَا

او بندګان د رحمٰن هغه کسان دی چه ګرځی په زمکه باندے په نرمئ او هر کله

خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِيْنَ

چه خبرے کوی د دوی سره جاهلان نو وائی دوی ورته د سلامتیا خبره۔ او دا هغه کسان

يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِيْنَ

دی چه شپه تیروی دپاره د رب خپل سجده کونکی او ولاړ۔ او دا هغه کسان دی

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾

چه وائی اے ربه زمونږ واړوه زمونږ نه عذاب د جهنم یقیناً عذاب د هغے دے تاوان۔

اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِيْنَ اِذَا اَنْفَقُوْا

یقیناً دا بد ځائے د آرام او ځائے د اُوسیدو دے۔ او دا هغه کسان دی چه کله خرچ کوی

لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِيْنَ

(مالونه) د حد نه زیاتے نهٔ کوی او نهٔ کمے کوی او وی په مینځ ددے کښ برابر او هغه خلق

لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ

دی چه نهٔ رابلی د الله سره بل معبود لره او نهٔ وژنی نفس هغه چه حرام کړیدے الله تعالیٰ

اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ

(وژل د هغه) مګر په حق سره او زنا نهٔ کوی او هغه څوك چه اُوکړی دا کار ملاؤ به شی

اَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُّضٰعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ

د سزا د ګناه سره۔ (یا د کندے د جهنم سره)۔ دوچنده به کړے شی هغه له عذاب په ورځ

الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيْهٖ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ اِلَّا مَنْ

د قیامت او همیشه به وی په هغې کښې ذلیله کړے شوے۔ مګر هغه څوك

تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ

چه توبه ئې اُوویستله او ایمان ئې راوړو او عمل ئې اُوکړو عمل نیك نو دا کسان بدلوی

اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ

الله تعالیٰ بدیانې د دوی په نیکو سره او دے الله بخونکے مهربان۔ او چا چه توبه اُوویستله

وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهٗ يَتُوْبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

او عمل ئې اُوکړو نیك نو یقیناً دا توبه اُوباسی الله تعالیٰ ته په توبه ویستلو۔ (یعنی ددهٔ توبه به صحیح وی)۔

تفسیر : په دے مبارکو آیتونو کښې د ((رحمٰن)) د هغه نیك بندګانو څوارلس صفتونه بیان شوی، چه هغوئ له به الله تعالیٰ د قیامت په ورځ په خپل فضل او کرم سره جنت ورکوی۔ او دا هغه خلك دی چه متأثرین دی د الله کتاب نه۔ او دوی عبرت اخستے دے (اَنْ يَّذَّكَّرَ) والا دی۔ او د دوی دنیاوی او اُخروی حالتونه بیانیږی۔

د دوئ اولنے صفت دادے : چه دوئ تکبر نهٔ کوی، کله چه روان وی نو سکون او وقار سره روان وی، کبر سره نهٔ ځی، لیکن ددے دا مطلب هرګز نهٔ دے چه دوئ په ریاکارئ سره د بیمارانو خلقو پشان روان وی۔ نبی کریم ﷺ به داسے روان وو لکه چه د بره نه ښکته کوزیږی۔

هَوْنًا : مَشْيًا هَوْنًا ۔ یعنی مزل په نرمئ او آرام سره۔ او دے ته اِسْتِقَامَة فِي الْخُطْوَات وائی۔ یعنی په مزل کښې د استقامت نه کار اخستل۔ او د نرمئ ګرزیدو مطلب دا دے : [بِالطَّاعَةِ وَالْعَفَافِ وَالتَّوَاضُعِ]

دوی په طاعت او پاکدامنئ او عاجزئ سره ګرځی۔ (ابن عباس رضی الله عنه)۔

۲ــ زید بن اسلمؒ وائی : [لِلدِّيْنِ لَا لِفَسَادٍ وَّمَعْصِيَةٍ] ۔ یعنی د دین دپاره ګرځی او د فساد او ګناه دپاره نهٔ ګرځی۔ ۳ــ قرطبیؒ لیکی : [يَعِيْشُوْنَ بَيْنَ النَّاسِ هَيِّنِيْنَ] د خلکو ترمینځ په آرام ژوند تیروی چه چا ته ئې ضرر نهٔ رسیږی۔

دویم صفت : وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا : او کله چه ناپوهه خلق دوئ ته څهٔ

نامناسبه خبره کوي، نو د بدئ جواب په بدئ سره نۀ ورکوي، بلکه د هغوئ د شر نه د بچ کیدو دپاره خاموشي اختیاروي، یا څۀ داسې جواب ورکوي چه هغې سره شر ختم شي. يعني سلامتيا سره جواب ورکوي. اَیْ رُدُّوْا مَعْرُوْفًا مِنَ الْقَوْلِ. يعني په جائزه وینا سره جواب ورکوي. یا مطلب دا دے : يَسْلَمُوْنَ فِيْهِ مِنَ الْاِثْمِ. داسې خبره کوي چه په هغې کښې ځان د گناه نه خلاصوي. کنځلې نۀ کوي او بد الفاظ نۀ وائي.

لَايَجْهَلُوْنَ مَعَ الْجَاهِلِيْنَ. د جاهلانو (ناپوهو) سره ځان نۀ جاهل کوي. او ددې نه مراد دا نۀ دے چه په جاهلانو (مشرکانو) باندې به سلام اچوي.

وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ: دريم صفت د دوی د شپې دادے : چه دوئ د شپې پاسيږي مونځونه کوي، او د خپل رب مخامخ ژړا او زاري کوي. د سورتِ ذاريات په (۱۸/۱۷) آيتونو کښې دي : ﴿ كَانُوْا قَلِيْلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ ۝ وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ﴾ (دا خلق به په شپو کښې کم اُودۀ کيدل، او د پيشمنی په وخت به ئې د الله نه بخښنه غوښتله).

د شپې په مانځه کښې سجده او قيام غوره دي ځکه ئې دا دواړه ذکر کړيدي.

او په مخکښې آيت کښې د دوی معامله د مخلوق سره بيان شوه اُوس معامله د دوی خالق سره بيانيږي.

او پدې آيت کښې د دوی خوف مُزعِج ذکر دے يعني هغه يره چه دوی پريشانه کوي لکه يو تن چه ډير يريدونکے وی نو هغه د شپې ژور خوب نشي کولے. لکه ربيع بن خيثمؒ ته خپلې لور ووېل چه څه وجه ده ټول خلك اُودۀ دي او تۀ نۀ اُوده کيږې؟ هغه ووېل : [اِنَّ خَوْفَ النَّارِ لَايَتْرُكُ اَبَاكِ يَنَامُ] ستا پلار د اُور يره خوب ته نۀ پريدی.

وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ : پنځم صفت دادے : چه دوئ خپل ژوند د الله په طاعت او بندگئ کښې د تيرولو باوجود د جهنم د عذاب نه سخت يريږي، ځان جنتيان نۀ گنړي چه طاعت پريدی بلکه دعاء کوي چه اے الله! د جهنم هغه عذاب مونږ نه واړوے چه هغه هيڅ کله نۀ ختميږي، او هغه بدترين ځاې د وسيدو دے.

غَرَامًا : دا هغه تاوان او قرض ته وائي چه په انسان باندې واوړي چه بيا ئې نشي خلاصولے او د هغې په مقابله کښې وتړلے شي.

مُسْتَقَرًّا: ځاې د اُوسيدو دے لږ ساعت دپاره.

وَّمُقَامًا: او ځاې د پاتې کيدو دے هميشه دپاره. نو اول حالت د نافرمانو مؤمنانو دپاره دے او دويم حالت د کفارو دپاره دے چه دوی به په اُور کښې هميشه دپاره وسيږي.

شپږم صفت: وَالَّذِيْنَ إِذَا أَنْفَقُوْا : ربط
مخکښ ضبط د نفس وو او اوس ضبط د مال بیانیږي۔
یعنی دوئ په مال خرچ کولو کښ د درمیانه روئ لاره اختیاروی، نهٔ خو فضول خرچی کوی، او نهٔ د بُخل او کنجوسئ په وجه خپل ځان او اهل او عیال په تنګئ کښ اچوی۔
الله تعالیٰ خپل رسول ﷺ ته د سورتِ بنی اسرائیل په (۲۹) آیت کښ د همدے درمیانه روئ حکم ورکړے : ﴿ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً إِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ ﴾ (خپل لاس د خپل څټ سره بند مهٔ ساته او مهٔ دا بیخی را پرانیزه چه بیا به تهٔ ملامت شوے او مانده کینې)۔
اَنْفَقُوْا: یعنی کله چه په خپل ځان یا په کور والو باندے مالونه لګوی۔

د اسراف او تقتیر فرقونه

لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا : ۱– د اسراف صورت دا دے چه په ګناه کښ ئے لګوی، او تقتیر حق منع کول دی۔ (ابن عباس رضی الله عنه– فتح البیان) مثلًا د ښځے، د بچو، د مسکین او د سوالګر حق دے او بنده هغه منع کړی۔
۲– د عمر فاروق رضی الله عنه په نیز باندے د اسراف صورت : [كَفٰى سَرَفًا اَنْ لَا يَشْتَهِيَ شَيْئًا اِلَّا اشْتَرَاهُ فَاَكَلَهٗ] پوره اسراف دا هم دے چه یو څه ته ئے شوق نهٔ کیږی مګر هغه اخلی او خوری ئے۔
۳– اِسراف مُجَاوَزَةُ الْحَدِّ فِي الْاِنْفَاقِ ۔ په خرچه کښ د حدودو نه تجاوز کول دی تردے چه د تبذیر حد ته ورسیږی۔ او اقتار [اَلتَّقْصِيْرُ عَمَّا لَا بُدَّ مِنْهُ] کومه خرچه چه ضروری وی په هغے کښ کوتاهی کول دی۔
وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ : اَیْ كَانَ الْاِنْفَاقُ ۔ وی انفاق ددے دواړو صورتونو په مینځ کښ برابر۔ د مال ګټل آسان دی لیکن هغه په صحیح ځای کښ استعمالول ګران کار دے۔ پدے وخت کښ په هر شی کښ د خلکو نه اکثر اسراف کیږی، د الله د حساب نه نهٔ یریږی۔
وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ : پدے آیت کښ اوس سلبی صفتونه بیانیږی، او درے صفات ئے جمع کړیدی چه راز ئے دا دے چه د ګناهونو اصول درے دی یو تعلق د غیر الله سره۔ دا شرك دے۔ او دویم طاعت د قوتِ غضبی دے چه پدے سره قتل پیدا کیږی، او دریم طاعت د قوتِ شهوانی دے چه ددے نه زنا پیدا کیږی نو ځکه د ایمان والو نه دا درے واړه

نفی کوی۔

نو د دوی اوم صفت دادے: چه دویٔ د الله نه سِوئ بل هیڅوك خپل معبود نهٔ پیژنی، او نهٔ د هغهٔ نه سِوئ د چا عبادت کوی۔

اتم صفت دادے: چه دویٔ هیڅ یے گناه نهٔ وژنی مگر په حق سره او حق درے څیزونه دی یو دا چه څوك د اسلام نه واوړی، یا د وادهٔ کولو نه پس زنا وکړی، یا څوك ناحقه ووژنی۔

نهم صفت: ولا یزنون: او دا خلق زنا نهٔ کوی۔

په بخاریؒ او مسلمؒ کښ د عبد الله بن مسعود ﷺ نه روایت دے، د نبی کریم ﷺ نه تپوس وشو: [اَیُّ الذَّنۡبِ اَکۡبَرُ؟] د ټولو نه لویه گناه کومه یوه ده؟ هغه وفرمایل: [اَنۡ تَجۡعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَّهُوَ خَلَقَكَ] د ټولو نه لویه گناه داده چه تهٔ الله سره څوك شریك کړے، حالانکه هغهٔ تهٔ پیدا کړے ئے، ما ووئیل: بیا کومه؟ هغه وفرمایل: [اَنۡ تَقۡتُلَ وَلَدَكَ خَشۡیَةَ اَنۡ یَّطۡعَمَ مَعَكَ] بله دا چه تهٔ خپل اولاد د محتاجیٔ د ویرے نه ووژنے، ما ووئیل: بیا کومه؟ وے فرمایل: [اَنۡ تُزَانِیَ بِحَلِیۡلَةِ جَارِكَ] چه تهٔ د خپل گاونډی د ښځے سره زنا وکړے۔ نو دا آیت د نبی ﷺ د حدیث په تائید کښ نازل شو۔ (بخاری فی تفسیر سورة ۲، باب ۳، وسورة ۲۵، باب ۲، والادب باب ۲۰ والحدود باب ۲۰ ومسلم فی الایمان حدیث ۱۴۱، ۱۴۲ وغیرهما)

شان نزول

بخاریؒ او مسلمؒ وغیره د ابن عباس ﷺ نه روایت کړیدے چه د مشرکانو نه څه کسانو ښهٔ ډیر قتلونه کړی او زنا ئے ښه ډیر کړے وه بیا رسول الله ﷺ ته راغلل، عرض ئے وکړو: [اِنَّ الَّذِیۡ تَقُوۡلُ وَتَدۡعُوۡ اِلَیۡهِ لَحَسَنٌ، لَوۡ تُخۡبِرُنَا اَنَّ لِمَا عَمِلۡنَاهُ کَفَّارَةً فَنَزَلَتۡ وَالَّذِیۡنَ لَا یَدۡعُوۡنَ] الآیة (تهٔ چه کومے خبرے کوے او کوم دین ته دعوت ورکوے دا خو ډیر مزیدار دے خو که تهٔ مونږ ته خبر راکړے چه آیا مونږ چه کوم گناهونه کړیدی د هغے کفاره شته؟ نو الله دا آیت (وَالَّذِیۡنَ لَا یَدۡعُوۡنَ) نازل کړو۔ او بل دا آیت ﴿قُلۡ یٰعِبَادِیَ الَّذِیۡنَ اَسۡرَفُوۡا عَلٰی اَنۡفُسِهِمۡ﴾ (الزمر: ۵۳) الآیة۔ نازل شو۔

(بخاری فی تفسیر سورة ۲۵، باب ۲، ومسلم فی الایمان حدیث ۱۹۳ والنسائی فی التحریم باب ۲)

نو الله تعالیٰ پدے کښ د توبے دعوت ورکړو په (اِلَّا مَنۡ تَابَ) سره۔

وَمَنۡ یَّفۡعَلۡ ذٰلِكَ: یعنی څوك چه په دے درے گناهونو کښ څهٔ گناه وکړی هغه به

عذاب مومی، د قیامت په ورځ به ددهٔ عذاب دوچنده کړے شی، او ذلت او رسوایئ سره به همیشه په دے عذاب کښې وسیږی۔

أَثَامًا: أَیْ جَزَاءَ الْإِثْمِ۔ ملاؤ به شی د بدلے د ګناه سره۔ او عرب اثام په معنیٰ د سزا سره استعمالوی۔ ۲- یا اثام په جهنم کښې یوه کنده ده چه الله تعالیٰ د کافرانو د سزا ځای ګرځولے دے۔ (عبد الله بن عمرؓ، عکرمهؒ، مجاهدؒ)

فِيْهٖ: دلته ئے په ضمیر کښې اِشْبَاع کړیده اشاره ده چه دوی به په دغه عذاب کښې دننه راخکلے شوی وی۔

مُهَانًا: یعنی ذلیله به وی، جسمانی او روحانی دواړه قسمه عذابونه به ورته ملاؤ وی۔ مُهان ځکه وائی چه څوك د الله دپاره سزا خوری، هغه عزتمند وی، خلك ئے صفت کوی، او دے به د الله تعالیٰ دشمن وی نو ځکه به ذلیله وی، هیڅوك به ئے صفت نهٔ کوی۔

اِلَّا مَنْ تَابَ: ابن عباس ﷺ وائی چه مونږه به د رسول الله ﷺ په زمانه کښې څو کالو پورے ﴿يُضٰعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيْهٖ مُهَانًا﴾ لوستلو، بیا (۷۰) آیت نازل شو، نو رسول الله ﷺ دومره ډیر خوشحاله شو چه ما هغه ددے نه مخکښے په هیڅ شی دومره خوشحاله نهٔ وو لیدلے۔

اِلَّا مَنْ تَابَ دا ستثناء ده د (يَلْقَ اَثَامًا) نه یعنی د سزا سره به نهٔ ملاویږی هغه څوك چه رشتینی توبه وباسی۔

ﷺ غوره دا ده چه دا استثناء منقطع ده۔ اَیْ لٰکِنْ مَنْ تَابَ فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ۔ لیکن څوك چه توبه وباسی نو د دغه خلکو ګناهونه به په نیکیانو بدل کړی۔

حافظ ابن کثیرؒ فرمائی: دا آیت دلیل دے چه د قاتل توبه قبلیږی۔ او ددے آیت او د سورتِ نساء د (۹۳) آیت: ﴿وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خٰلِدًا فِيْهَا﴾ ترمینځه هیڅ تعارض نشته۔ ځکه چه د سورتِ نساء آیت اګرکه مدنی دے، لیکن مطلق دے، دے وجے نه دا به په هغه انسان باندے حملولے شی چه هغه توبه نهٔ اُوکاړی، او د سورتِ فرقان دا آیت په توبے سره مقید دے۔

فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ

د تبدیل الحسنات بالسیئات دوه مصداقه دی او دواړه مراد دی۔

۱- یو دا چه سیئات نه مراد بد صفات دی، مخکښې به ورته مشرك او کافر وئیل

کیدو، اُوس به ورته مؤمن وائی، مخکښې قاتل اُوس رحیم، مخکښې زانی وو اُوس عفیف. لیکن دا دومره لویه فائده نهٔ ده.

۲– نو دویمه لویه فائده دا ده چه الله تعالیٰ ئې گناهونه په نیکیانو بدلوی. نو پدے باندے سوال دے چه گناه څنگه په نیکئ بدله شی، گناه خو د الله نافرمانئ ته وائی او نیکی د الله فرمانبردارئ ته وائی. نو ددے سره حدیث هم ملگرے کړه. د ابوذر رضی الله عنه نه روایت دے چه رسول الله ﷺ وفرمایل: (د قیامت په ورځ به یو تن راوستے شی نو وبه وئیل شی چه دهٔ باندے واړه گناهونه پیش کړئ، په هغه به واړه گناهونه پیش کړے شی، او لوی به ترے جدا وساتلے شی. نو وبه وئیل شی چه تا دا فلانئ فلانئ گناه کړیده او هغه به اقرار کوی هیڅ انکار به نهٔ کوی او هغه به د لوی گناهونو نه یریږی چه چرته هغه راښکاره نکړی نو الله به وفرمائی : «دهٔ ته په بدله د هره گناه کښې نیکی ورکړئ» نو دے به ووائی چه اے الله! زما لوی گناهونه څه شو؟ [لَا اَرَاهَا] هغه خو زهٔ نهٔ وینم. (زړهٔ ور شو) او پدے وخت کښې رسول الله ﷺ وخاندل چه غاښونه مبارك ئې ښکاره شو.

(مسلم فی الایمان حدیث ٣١٤ واحمد فی المسند ١٥٧/٥).

نو پدے حدیث کښې هم دغه اشکال راځی چه گناه خو د الله تعالیٰ غضب ته وائی او حسنات د الله رضا وی نو د غضب په ځای څنگه رضا راشی؟ نو ددے وجه دا ده چه دا خبره د مؤمن بنده په باره کښې ده چه د گناه نه ئې توبه وېستله نو دے همیشه دپاره خپل زاړهٔ گناهونه رایادوی او الله تعالیٰ ته ځان خجالته کوی او هر وخت ئې د سترگو نه اُوښکے بهیږی او ځان ئې الله تعالیٰ ته ذلیله کړے وی. لکه سعید بن عامر رضی الله عنه به په خپل دورِ اِمارت کښې ناڅاپی په مجلس کښې ژړل، او دا به ئې وئیل چه خبیب رضی الله عنه زمونږ مخامخ قتل کیدو، که الله تعالیٰ مونږ نه د قیامت په ورځ تپوس وکړی چه تا د هغه دفاع ولے نهٔ کوله نو مونږ به څه جواب ورکوو. نو صفا زړونو والا خلك په ډیرو زړو گناهونو باندے ژړاگانے کوی نو ددے خفگان په وجه الله تعالیٰ نیکیانے ورکوی، نو دے شخص چه ووئیل چه زما غټ گناهونه څه شو، مطلب دا دے چه ما په هغے باندے هم خفگان کړیدے او د هغے نه مے توبه وېستلے ده نو په هغے هم اجر راکړه نو الله ورله پدے ملامتیا او خفگان باندے اجر ورکوی او دا مطلب نهٔ دے چه یو انسان به زنا وکړی او بیا به قیامت کښې ورته الله تعالیٰ ووائی چه ددے په بدله کښې جنت واخله دا د الله تعالیٰ د اصولو خلاف خبره ده.

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ مَتَابًا :

ددے آیت نه هم مفسرینو په خپلو اقوالو سره مُعمیٰ جوړه کړیده، هغوی ته دا اشکال راپیدا شویدے چه دلته (وَمَنْ تَابَ) شرط دے او (فَإِنَّهُ يَتُوبُ) ئے جزاء ده او شرط او جزاء چه کله یو شے وی نو کلام غیر مُفید وی. ځکه چه معنیٰ به دا وی (چا چه توبه ویستله نو هغه توبه وباسی) او ددے فائده نشته. (۱) نو چا ونیلی دی چه جزاء پټه ده [وَمَنْ تَابَ فَتَوْبَتُهُ مَقْبُوْلَةٌ] چا چه توبه ویستله نو د هغه توبه قبوله ده. او فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ ئے علت دے یعنی توبه ئے ځکه قبوله ده چه دے الله ته راګرځی او څوك چه الله تعالیٰ ته راګرځی نو الله د هغهٔ توبه قبلوی. (۲) چا ونیلی دی چه تقدیر داسے دے [وَمَنْ تَابَ فَإِنَّهُ يَرْجِعُ إِلَى اللهِ مَتَابًا حَسَنًا فِي الْآخِرَةِ] چا چه توبه ویستله نو دے الله تعالیٰ ته په آخرت کښ په ښائسته راګرځیدو سره راګرځی. یعنی آخرت به ئے ښه شی.

(۳) بل تاویل : [وَمَنْ تَابَ فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ لَا إِلَى غَيْرِهِ]. یعنی چا چه توبه ویستله نو دے الله تعالیٰ ته توبه وباسی نهٔ بل چا ته. نو توبه ورله ویستل پکار دی.

(٤) بل تاویل : [وَمَنْ تَابَ فَإِنَّهُ يَرْجِعُ إِلَى اللهِ رُجُوْعًا عَظِيْمًا]

څوك چه توبه وباسی نو هغه الله ته راګرځی په غټ راګرځیدو سره. یعنی بعض کسان په مانځه باندے الله ته راګرځی لیکن څوك چه په توبه سره الله ته راوګرځی نو دا ډیر لوی راګرځیدل دی ځکه چه په توبه کښ عاجزی ډیره وی چه هغه په مانځه کښ دومره نهٔ وی.

(۵) چا وئیلی دی چه دا خبر په معنیٰ د انشاء دے او تقدیر داسے دے : [وَمَنْ أَرَادَ التَّوْبَةَ وَعَزَمَ عَلَيْهَا فَلْيَتُبْ إِلَى اللهِ] چا چه د توبے اراده وکړه او په هغے باندے ئے عزم وکړو نو دا دے الله ته توبه وباسی.

(٦) پدے کښ غوره تفسیر دا دے چه آیت په خپل ظاهر باندے بناء دے او الحمد لله هیڅ اشکال پکښ نشته او هغه صاحب د فتح البیان غوره کړیدے، او هغه دا چه دلته د توبے شرطونه ذکر دی، یو په ژبه توبه ویستل، او بل ورسره نیك عمل یو ځای کول. نو معنیٰ دا ده چا چه توبه ویستله او بیا ورسره نیك عمل ملګرے کړی نو دهٔ اصل کښ الله تعالیٰ ته توبه ویستله. او که یو تن هسے په ژبه توبه وباسی او نیك عمل ورسره نهٔ کوی همغه شان په ګناهونو کښ اخته دے، نو دهٔ الله ته توبه نهٔ ده ویستلے او دا توبه ورله فائده نهٔ ورکوی. [بَلْ مَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَحَقَّقَ تَوْبَتَهُ بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ فَهُوَ الَّذِیْ تَابَ

اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا، اَیْ تَابَ حَقَّ التَّوْبَةِ] - يعنى چا چه توبه ويستله او نيك عمل ئے وكړو، يعنى خپله توبه ئے په نيك عمل سره مضبوطه او رشتينى كړه نو دا هغه شخص دے چه الله تعالىٰ ته ئے توبه ويستله يعنى خپله توبه ئے رشتينى كړه. او دے ته توبة النصوح وائى. ددے وجه نه ئے (متابا) مصدر (مفعول مطلق) د تاكيد دپاره راوړو.

نو مطلب دا شو چه توبه به هله صحيح وى چه عمل صالح ورسره ملګرے وى.

وَالَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا
او هغه كسان چه نهٔ حاضريږى دروغو ته او كله چه ورتيريږى په ناروا كار، ورتيريږى
كِرَامًا ﴿۷۲﴾ وَالَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِاٰيٰتِ
عزتمند. (ځان ساتونكى) او هغه كسان چه كله نصيحت اُوكړے شى دوى ته په آيتونو
رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوْا عَلَيْهَا صُمًّا وَّعُمْيَانًا ﴿۷۳﴾ وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ
د رب د دوى نهٔ پريوځى په هغے باندے كاڼره او ړاندهٔ. او دا هغه خلق دى چه وائى
رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ
اے ربه زمونږ را اُوبخه مونږ ته د بى بيانو زمونږ نه او اولادو زمونږ نه يخوالے د سترګو
وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ اِمَامًا ﴿۷۴﴾ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ
او اُوګرځوه مونږ متقيانو لره امام. دا كسان بدله به وركيدے شى دوى ته بنګلے
بِمَا صَبَرُوْا وَيُلَقَّوْنَ فِيْهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا ﴿۷۵﴾
په سبب د هغے چه دوى صبر كړيدے او وركولے به شى دوى ته په جنت كښ دُالىٔ د سلام
خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ حَسُنَتْ
(يا مباركى) او د سلامتيا خبرے. هميشه به وى په هغے كښ ښائسته دى دا بنګلے
مُسْتَقَرًّا وَّ مُقَامًا ﴿۷۶﴾
ځائے د آرام او ځائے د اُوسيدو.

تفسير: پدے آيت كښ دولسم او ديارلسم صفت ذكر دے: چه دوىٔ په داسے

مجلسونو کښې برخه نهٔ اخلي چه په هغې کښې دروغ وئیلے کیږي او د باطل تائید کیږي، اونهٔ دوئ د دروغو ګواهي ورکوي۔

لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ : (١) د ابن عباس ﷺ په نیز د [الزُّوْرَ] نه مراد (اَعْيَادُ الْمُشْرِكِيْن) دي یعنی د مشرکانو د اختر ورځے۔ یعنی دوئ د مشرکانو په اخترونو کښې برخه نهٔ اخلي۔

(٢) او د ابن مسعود ﷺ په نیز دے نه مراد سندره ده یعنی لوبے او سندرے نهٔ آوري۔

(٣) یا لَایَشْهَدُوْنَ شَهَادَةَ الزُّوْرِ۔ د دروغو ګواهي نهٔ ورکوي۔

لایشهدون : یعنی دوی نهٔ حاضریږي دروغو ته او نهٔ د هغې لیدنه کتنه کوي،

(٤) زجاج وائي چه زور باطل او دروغو ته وائي او د شرك نه بره بل دروغ نشته۔ نو ددے وجه نه دلته اکثر مفسرین د زور نه مراد شرك اخلي۔

(٥) قتادة معنیٰ کوي : [لَايُسَاعِدُوْنَ اَهْلَ الْبَاطِلِ عَلٰى بَاطِلِهِمْ] دوی د باطل والو په باطل کښې مدد نهٔ کوي۔

(٦) بعض وائي : [يَنْفِرُوْنَ عَنْ مَحَاضِرِ الْكَذَّابِيْنَ وَمَجَالِسِ الْخَطَّائِيْنَ، فَلَايَقْرَبُوْنَهَا تَنَزُّهًا عَنْ مُخَالَطَةِ الشَّرِّ وَاَهْلِهٖ] دوی د دروغجنو او ګناهګارو د محفلونو او مجلسونو نه نفرت او تیښته کوي او هغې ته نهٔ نزدے کیږي، ځکه چه د شر او د شریانو د ګډون نه ځان ساتي۔ نو مؤمن به د مشرکانو، مبتدعینو، ټهګ ټکور او خرافاتو والو مجلس ته نهٔ نزدے کیږي۔

وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ: او داسے خلق چه کله په یو بے ځایه او لغوه قول او عمل والا مجلس باندے تیریږي، نو د خپل نفس د عزت خیال لرلو سره لمنه بچ کړي او تیریږي۔ لغو په څلور قسمه څیزونو کښې راځي چه د هغې تشریح د سورة المؤمنون په (٢) آیت کښې ذکر شوه۔

اهل علم فرمائي : [اِذَا رَأَيْتَ قَسَاوَةً فِيْ قَلْبِكَ اَوْ وَهْنًا فِيْ بَدَنِكَ فَاعْلَمْ اَنَّكَ تَكَلَّمْتَ فِيْمَا لَا يَعْنِيْكَ] کله چه تهٔ په زړه کښې سختوالے او په بدن کښې سستوالے محسوس کړے نو پوهه شه چه تا څه لغوه او بے فائدے خبرے کړیدي۔ لغوه د انسان ایمان خرابوي، خړ کوي، او انسان د مقصد نه ورانوي نو ځکه ترے شریعت منع کړیده۔

مَرُّوْا كِرَامًا: [اَيْ مُعْرِضِيْنَ عَنْهُ، غَيْرَ مُلْتَفِتِيْنَ اِلَيْهِ مُكْرِمِيْنَ اَنْفُسَهُمْ عَنِ الْوُقُوْفِ عَلَيْهِ وَالْخَوْضِ فِيْهِ]۔ یعنی دوی د هغے نه مخ اړوي او هیڅ توجه نهٔ کوي هغے طرفته او

ځانونه په هغې باندې د ودرولو او پوهه کولو او په هغې کښې د ننوتو او مشغولولو نه عزتمند کوي. نو پدې کښې د بې حیاء ځیزونو نه سترګې خکته کول او د ګناهونو نه او د ګناهونو د آډو او مرکزونو نه مخ اړول داخل دي. (فتح البیان)

وَالَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ : څوارلسم صفت دا دے : چه کله څوك د قرآن کریم آیتونه لولي او دوئ ته نصیحت کوي نو کاڼهٔ او ړاندهٔ کیږی نهٔ چه نهٔ نصیحت آوري اونهٔ ددے آیتونو نه اثر اخلي، بلکه په ډیر غور سره ئے آوري او ددے نښے نښانے په دوئ باندے راښکاره کیږي. او د قرآن د آوریدو نه روستو احتیاطی ژوند اختیاروي. او دا یو صفت سبب دے د حاصلولو د تولو ښائسته صفاتو.

فراءؔ د لَمْ يَخِرُّوْا معنیٰ کوي : [اَیْ لَمْ يَقْعُدُوْا عَلٰى حَالِهِمِ الْاَوَّلِ كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعُوْا].

یعنی دوي په خپل مخکنی حال باندے نهٔ وي ناست چه ګویا که نهٔ ئے دي آوریدلي، بلکه ضرور اثر اخلي. او دوی کښې تبدیلي پیدا کوي.

وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ : د دوئ پنځلسم صفت دادے : چه ددوی د خپل ځان د غم سره سره د خپلو بچو او اهل او کشرانو او شاګردانو غم هم ورسره دے نو دوی د الله تعالیٰ نه دعاګانے غواړی چه اے زمونږ ربه ! زمونږه ښځے او زمونږه اولاد زمونږ د سترګو یخوالے جوړ کړے.

قُرَّةَ اَعْيُنٍ : دلته د سترګو د یخوالي نه مراد دا نهٔ دے چه ظاهری ښائسته وی بلکه د مؤمن د سترګو یخوالے پدے کښې دے چه خپل بچي او ښځه او کشران د الله په طاعت ویني. نو مطلب دا دے چه دوئ له توفیق ورکړه چه ستا بندګي وکړي او ستا په دین روان شي، دے دپاره چه د دوئ په نیکئ او نیك عمله جوړیدو سره زمونږه سترګے یخے شي. او دا طمع لري چه دوی به هم ددهٔ سره په جنت کښې یو ځای شي نو ددهٔ خوشحالي به پوره شي او پدے سره به ددهٔ سترګے یخے شي. (ابن عباسؓ – فتح البیان)

حسن بصریؒ نه ددے آیت په باره کښې پوښتنه وشوه نو هغهٔ ووئیل [لَيْسَ شَيْءٌ اَقَرَّ لِعَيْنِ الْمُؤْمِنِ مِنْ اَنْ يَّرٰى زَوْجَتَهٗ وَاَوْلَادَهٗ وَاَقَارِبَهٗ مُطِيْعِيْنَ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ] چه د مسلمان بنده دپاره ددے نه زیات د سترګو د یخوالي سبب بل څهٔ کیدے شي چه هغه خپله ښځه، خپل اولاد او خپل رشته دار د الله تعالیٰ فرمانبردار او اطاعت کونکي ویني.

ابن جریجؒ په دے باندے دا اضافه کړے چه دغه خپل خپلوان د ګناهونو او جرمونو د ارتکاب کولو په وجه زمونږ دپاره د شرم سبب جوړ نشي.

وَّاجۡعَلۡنَا لِلۡمُتَّقِيۡنَ اِمَامًا : دا د قُرَّةَ اَعۡيُنٍ تشریح ده۔ یعنی دوئ دا دعاء هم کوی چه اے زمونږه ربه! مونږ د ښیګړے په کارونو کښ د خلقو پیشوایان او سرداران جوړ کړے، یعنی مونږ له او زمونږ اولاد له د نیکئ د کارونو توفیق راکړے، او مونږ د هغوی سرداران جوړ کړه، دے دپاره چه خلق د خیر او ښیګړے په کارونو کښ زمونږ پیروی کوی۔ یعنی داسے کشران مهٔ راکوه چه فاسقان دی، چه چرته د فاسقانو مشر نشم۔

نیسابوریؒ، قفالؒ، سیوطیؒ او نورو مفسرینو د همدے آیت نه استدلال کړے او وئیلی ئے دی چه [اَلرِّيَاسَةُ الدِّيۡنِيَّةُ مِمَّا يَجِبُ اَنۡ تُطۡلَبَ وَيُرۡغَبَ فِيۡهَا] د دینی کارونو او د ښیګړے کارونو دپاره سرداری غوښتل او پدے کښ مینه کول واجب دی۔ داسے وئیلے شی چه اے الله! ما دینی مشر کړه او د دین کار کښ مے استعمال کړه۔ بیا به ددے سره کوشش په ځان او اولادو هم کوی۔

صاحب د فتح البیان وائی : زیاته غوره خبره دا ده چه دوی د الله تعالیٰ نه دا سوال کوی چه دوی په طاعت کښ داسے مرتبے ته ورسوی چه دوی ته پکښ اشاره کیږی او خلك د دوی اقتداء کوی۔ او عبد الله بن عباس ﷺ وئیلی دی : [اَئِمَّةَ هُدًى يُهۡتَدٰى بِنَا وَلَا تَجۡعَلۡنَا اَئِمَّةَ ضَلَالَةٍ] یعنی مونږ د هدایت امامان جوړ کړه چه خلك زمونږ په وجه هدایت مومی او مونږ د ګمراهئ امامان مهٔ جوړه وه) آه۔

بعض وائی : دا په اصل کښ داسے دے : [وَاجۡعَلِ الۡمُتَّقِيۡنَ اَئِمَّةً لَنَا] یعنی زمونږ مشران متقیان جوړ کړے چه مونږ نیکے لارے ته راکاږی۔ دا معنیٰ صحیح ده لیکن دلته نهٔ ده مراد۔ قلب ته ضرورت نشته۔

يُجۡزَوۡنَ الۡغُرۡفَةَ بِمَا صَبَرُوۡا : د الله په کومو نیکو بندګانو کښ چه دا صفتونه وموندے شی، دوئ سره د دوئ رب دا وعده کړے چه هغه به دوئ له په جنت کښ اعلیٰ مقام ورکوی، ځکه چه دوئ د خپل رب د بندګئ په لاره کښ تمام تکلیفونه برداشت کړل او په حق باندے ولاړ پاتے شو، تردے چه دوئ خپل ځانونه خپل پیدا کونکی ته اوسپارل۔

الۡغُرۡفَةَ : ددے نه مراد پورته درجه ده، یا د جنت بالخانے مراد دی او غرفه جنس دے په معنیٰ د جمعے سره دے۔ لکه الله فرمائی : ﴿وَهُمۡ فِى الۡغُرُفٰتِ اٰمِنُوۡنَ﴾ (سبا : ۳۷)

غُرفه په اصل کښ هرے اُوچتے آبادئ ته وئیلے شی۔ جمع ئے غُرَف او غُرُفات راځی۔

بِمَا صَبَرُوۡا : په آخر کښ ئے بیا صبر راوړو، دلیل دے چه دا مخکنی صفات په انسان

كښې بغير د صبر نه نشي راتللے۔ په خپل اهل به صبر كوي، په قرآن باندې، د لغوياتو نه صبر، توبے ويستل، د زنا نه ځان بچ كول، د قتلونو نه صبر، د شرك نه صبر، د شپے تهجدو باندې صبر، د جاهلانو نه ځان بچ كول، د الله يرے او باقي ټول اعمال په صبر باندې كيږي۔

اَىْ بِمَا صَبَرُوْا عَلٰى طَاعَةِ اللّٰهِ وَعَنْ مَعْصِيَةِ اللّٰهِ وَعَلٰى قَدَرِ اللّٰهِ ۔ يعني دوى صبر كړے په طاعت د الله او د الله د نافرمانئ نه او د الله په تقدير باندې۔

وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا : ۱ - يعني دوى ته به وركولے شي په بالخانو د جنت كښې تحيه يعنى ډالئ چه هغه دعاء د حياة (ژوند) ده، او سلام به پرے اچولے كيږي. يعنى مؤمنان به يو بل ته دعاء د حياة كوي او د سلامتيا دعاء به ورته د الله تعالىٰ او د ملائكو او د مؤمنانو د طرفنه كيږي۔ نو (وَسَلٰمًا) عطف تفسير د تحية دے۔

۲ - دويم مصداق دا دے چه تحيه دلته لويه بادشاهئ او (اَلْبَقَاءُ الدَّائِمُ) هميشه پاتے كيدو ته وئيلے شي۔ ۳ - يا د تحيه نه مراد د الله تعالىٰ إكرام دے دوى لره په هدايت او تحفو سره او د سلام نه مراد په دوى باندې په قول سره سلام كول دي۔

٤ - يا د تحيه نه مراد مباركي ده او سلام نه مراد د امن او سلامتيا پيغام دے۔ (قاسميؒ وفتح البيان)

حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَّ مُقَامًا : د الله دا نيك بندګان به په دے جنت كښې هميشه وسي، او دا به د وسيدو ځه ښه ځاى وى چه چاته هلته اوسيدل نصيب شي، دوئ به د هر آفت او مصيبت نه هميشه دپاره محفوظ شي۔

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّىْ لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ
ووايه څه باك كوي ستاسو په عذاب باندې رب زما كچرته نۀ وے عبادتونه ستاسو الله
فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ﴿۷۷﴾
لره نو يقيناً تكذيب اُوكړو تاسو نو زردے چه عذاب به لازم شي په تاسو باندې۔

تفسير : پدے آيت كښې الله تعالىٰ خپله استغناء ذكر كړيده او بندګانو ته ئې د عبادت ترغيب وركړيدے۔ او كه د هغه عبادت نۀ كوي نو د هغوى دپاره ئې دهمكي او سزا بيان كړيده۔ ددے آيت غوره مطلب دا دے چه الله تعالىٰ انسانانو ته هيڅ حاجت نۀ لري، په

دوی څه کوی او څه مقصد دپاره ئے پیدا کړیدی په دوی باندے الله تعالیٰ کومه توره وهی، آسمان پرے جوړوی، یا ورته د کائناتو جوړولو کار سپاری، صرف په انسانانو کښې یو کار دے چه هغه د الله خوښ دے چه هغه د انسانانو عاجزی ده الله تعالیٰ ته، یعنی د انسان په پیدائش کښې بل څه کمال وو چه خامخا د الله تعالیٰ ورته ضرورت وو، هیڅ ضرورت ئے ورته نشته صرف الله تعالیٰ ته ددهٔ بندګی، هغهٔ ته سجده لګول، هغهٔ ته زاری کول او توبه ویستل او هغهٔ ته عاجزی او تواضع خوښه وه نو د همدے دپاره ئے پیدا کړے۔ او چه کله انسان دا نهٔ کوی نو بیا دا بیرته ختمول پکار دی، او دے به د سختے سزا لائق وی چه دهٔ د خپل پیدائش مقصد ونهٔ پیژندلو۔ لکه الله فرمائی : ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ﴾ (الذاریات : ۵۶) پیران او انسانان د بندګئ دپاره پیدا دی۔ او کله چه بندګی نکوی بیا فرمائی : ﴿فَاِنَّ لِلَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ذَنُوْبًا مِّثْلَ ذَنُوْبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُوْنَ﴾ (الذاریات : ۵۹) بیا د عذاب مستحق دی۔

نو دلته د آیت معنیٰ دا ده : څه باك کوی په تاسو باندے رب زما (یعنی څه کوی په تاسو او تاسو ته ئے څه حاجت دے؟) لَوْلَا دُعَاءُكُمْ : که چرته نهٔ وے بندګی ستاسو الله تعالیٰ لره لیکن (فَقَدْ كَذَّبْتُمْ) تاسو هغه هم پریخوده او تکذیب مو وکړو نو (فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا) زر دے چه جزاء د تکذیب به تاسو پورے ونښلی ا وسزا به وخورئ۔

یعنی که دغه مخکښی کمال والا مخونه نهٔ وے کوم چه مخکښې ذکر شو چه ځوارلس صفات لری نو په نورو خلکو الله څه کول خو د دغه خلکو صفات ئے خوښ دی پدے وجه که دا خلك نهٔ وی نو په نورو باندے څه کوی۔

یعنی انسانیت ته د الله تعالیٰ هیڅ حاجت نشته صرف په انسانیت کښې ئے یوه بندګی خوښه ده، چه بندګی ئے ونکړه نو د الله د عذاب سره به مخامخ شی۔ دا د آیت غټ حاصل شو۔ او دا مطلب صاحب د فتح البیان د زمخشری نه او علامه قاسمیؒ نقل کړیدے۔ (فتح البیان۵/۵۹)

د مفسرینو توجیهات

دلته مفسرینو پدے آیت کښې دومره توجیهات او تاویلات کړیدی چه د آیت نه هدایت اخستل ئے معمیٰ جوړه کړیده چه د ګنړو توجیهاتو د وجه نه څوك زر په مطلب نهٔ پو هیږی، د تبصرے دپاره بعض د هغے نه ذکر کولے شی۔

(۱) ما استفهامیه (۲) یا نافیه ده۔ یَعْبَؤُ د عَبْءٌ نه دے په معنیٰ د مبالاة (باك) او پرواه سره۔ بکم کښې دوه تفسیره دی (۱) مَغْفِرَتِکُمْ (۲) یا عَذَابِکُمْ۔ لَوْلَا دُعَاؤُکُمْ : دعاء مصدر مضاف دے فاعل ته اَیْ لَوْلَا دُعَاءُ کُمْ غَیْرَ اللّٰهِ۔ که ستاسو دعاء غیر الله ته نهٔ وے۔

(۲) یا مصدر مضاف دے مفعول ته۔ لَوْلَا دُعَاءُ اللّٰهِ اِیَّاکُمْ اِلَی التَّوْحِیْدِ۔ که د الله رابلل نهٔ وے تاسو لره خپل توحید ته۔ (۳) دریم دعاء په معنیٰ د عبادت سره۔ اَیْ لَوْلَا عِبَادَتُکُمْ لَهٗ۔ که ستاسو بندگی نهٔ وے الله لره۔ فَقَدْ کَذَّبْتُمْ : نو تاسو تکذیب وکړو چه د الله دعوت مو ونهٔ منلو۔ فَسَوْفَ یَکُوْنُ لِزَامًا: په یکون کښې ضمیر جزاء التکذیب ته راجع دے۔ لِزَامًا اَیْ لَازِمًا لَکُمْ۔ تاسو سره به لازمه شی۔

نو بیا دا معانی خپل مینځ کښې داسے ولگوه۔ اوله معنیٰ (۱) باك او پرواه نهٔ کوی یا څه باك به وکړی رب زما په مغفرت ستاسو که تاسو غیر الله ته آواز نهٔ کولے په حاجتونو او مصیبتونو کښې۔ یعنی کچرته تاسو غیر الله ته آواز نهٔ کولے نو الله درته بخنه کوله۔ خو تاسو غیر الله ته آواز کوئ او د الله سره شرك کوئ او د انبیاؤ دعوت نهٔ منئ نو څکه درته مغفرت نکوی۔

(۲) باك نهٔ کوی یا څه باك به وکړی رب زما په عذاب ستاسو که ستاسو بندگی الله لره نهٔ وے۔ یعنی د بندگئ په وجه به د عذاب نه خلاصیږئ۔ که دا نهٔ وے نو الله په تاسو باك نهٔ کولو بلکه په آسانئ سره عذاب درکوی۔ فَقَدْ کَذَّبْتُمْ۔ که تاسو تکذیب وکړو نو عذاب به تاسو پورے انښتے وی۔

(۳) پرواه او باك نهٔ کوی یا څه باك به وکړی الله تعالیٰ په عذاب ستاسو که نهٔ وے رابلنه ستاسو الله تعالیٰ لره په سختو کښې، پس تاسو شرك وکړو نو زردے چه عذاب به تاسو سره انښلی۔

(٤) پرواه نکوی یا څه پرواه به وکړی الله تعالیٰ په عذاب ستاسو که نهٔ وے دعوت د الله تعالیٰ تاسو لره توحید طرفته۔ یعنی الله تاسو توحید ته رابلی پدے وجه ستاسو په عذاب پرواه کوی، نو سمدست عذاب نهٔ درکوی لیکن تاسو تکذیب وکړو د دعوت د الله تعالیٰ نه نو زردے چه عذاب به تاسو پورے ونښلی۔

داسے نورے معانی هم شویدی چه تفسیر احسن الکلام کښې هم دغه نقل کړے شویدی۔ وبالله التوفیق۔

فَسَوْفَ یَکُوْنُ لِزَامًا: ددے عذاب نه مراد چا دنیاوی عذاب او چا اُخروی عذاب

اخستے دے، لیکن د دوارو اخستو نه هیڅ مانع نشته. نو په بدر کښې په مشرکانو عذاب راغلو. او په آخرت کښې به هم پرے عذاب راځي.

امتیازات د سورة الفرقان

١- پدے سورت کښې په رسول الله ﷺ باندے د مشرکانو اعتراضات زیات ذکر شو.

٢- هر اعتراض په قرآن کښې جواب شویدے.

٣- د رسول الله ﷺ په تابعدارئ پسے ارمان پدے سورت کښې ذکر شویدے.

٤- د قرآن کریم د هِجران بیان.

٥- د مؤمنانو پنځلس صفات ذکر دي.

٦- د بشریت د پیدائش مقصد ئے ذکر کړیدے چه هغه بندګي ده ګنے عذاب به راځي.

ختم شو تفسیر د سورة الفرقان په صباح د یوم الاحد تاریخ : شعبان 5 /1436 هـ موافق : 7/6/2015 او ختمه شوه تصحیح د سختے زلزلے په شپه ١١ بجے (٢٢/١١/٢٠١٥)

وکتبه ابوزهیر سیف الله غفر له و لله الحمد والمنة.

❁❁❁❁❁❁❁

بسم الله الرحمن الرحيم

آياتها (۲۲۷)	(۲۶) سورة الشعراء مكية (۴۷)	ركوعاتها (۱۱)

سورة الشعراء مکی دے، په دے کښې دوه سوه اووه ویشت آیتونه، او یوولس رکوع دی

تفسیر سورة الشعراء

نوم : د (۲۲۴) آیت : ﴿وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ﴾ نه اخستے شوے۔ صاحب د محاسن التنزیل د مفسر مهایمیؒ په حواله لیکلی چه په پورتنی آیت کښې د رسولانو او شاعرانو ترمینځه فرق بیان شوے او د نبی کریمﷺ مقام د شاعرانو د مقام نه اعلیٰ او اوچت ثابت کړے شوے، په همدے مناسبت ددے سورت نوم [اَلشُّعَرَاء] کیښودے شوے۔

او حافظ ابن کثیرؒ لیکلی دی چه په تفسیر د مالكؒ کښې دے سورت ته ((سورة الجامعه)) هم وئیل شویدے۔ یعنی د انبیاء علیهم السلام واقعاتو لره راجمع کونکے دے۔

د نازلیدو زمانه : د (۲۲۴) آیت نه واخله تر (۲۲۷) پورے، او د (۱۹۷) آیت نه علاوه باقی ټول سورت په مکی دور کښې نازل شوے۔ دانیؒ وائی : دا روایت په صحیح سند سره ثابت دے چه د جاهلیت په زمانه کښې دوه شاعرانو یو د بل په مقابله کښې شعرونه ووئیل، او د دواړو تائید دوه ډلو وکړو، نو د شعراء والا آیت نازل شو۔ ددّے روایت مطابق پوره سورت مکی دے۔ (ابن کثیر، والطبری وزاد المسیر والتحریر)

مناسبت

۱- مخکښې دفع د اعتراضاتو وشوه نو دلته رسول اللهﷺ ته تسلی ده چه د نجات زمانه راروانه ده۔

۲- مخکښې دوه ډلے ذکر شوے، دلته د هغوی عذاب او نجات بیانیږی کوم چه متأثرین دی د الله د کتاب نه د هغوی نجات، او کوم چه معرضین دی د هغوی عذاب۔

۳- مخکښې سورت کښې په توحید باندے عقلی دلیلونه ذکر شو نو دلته به نقلی دلیلونه د انبیاء علیهم السلام نه زیات ذکر کیږی۔

مقصد د سورت

۱ - اَلتَّسْلِیَۃُ لِلرَّسُوْلِ ﷺ بِنَجَاةِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَهَلَاكِ الْكَافِرِیْنَ. رسول الله ﷺ ته تسلی ده په نجات د مؤمنانو او په هلاکت د کافرانو.

۲ - اَلنَّجَاةُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ بِالْاِیْمَانِ وَاتِّبَاعِ الرُّسُلِ دُوْنَ الْكُفْرَانِ، وَالْخُسْرَانُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ بِالْكُفْرَانِ.

یعنی په دنیا او آخرت کښې نجات په ایمان او د رسولانو په تابعدارئ ملاویږی نۀ په کفر او انکار سره. او په دنیا او آخرت کښې تاوان په کفر او ناشکرئ سره دے.

سورت په دے اعتبار سره ډیر آسان دے چه عبرت ترے زر اخستلے کیږی ځکه چه د انبیاء علیهم السلام واقعات پکښې ذکر دی او د واقعے نه عبرت زر اخستلے کیږی.

خلاصه د سورت

اول کښې قرآن کریم ته ترغیب دے بیا تر نهم آیت پورے مقدمه ده چه پدے کښې رسول الله ﷺ ته تسلی ده چه د خلکو په ایمان ډیره پرواه مۀ کوه، الله تعالیٰ دلائل رالیږلی دی د خلکو خوښه ده که عبرت اخلی او که نۀ،

لنډ مطلب ئے دا دے چه زۀ د دوی په ایمان زور نکوم نو تۀ ئے هم مۀ کوه،

دوه قسمه دلائل موجود دی، یو قرآن او بل کائنات، خلك ډے ترے عبرت واخلی. (مَا یَاْتِیْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ) کښې قرآن ذکر دے، او (اَوَلَمْ یَرَوْا) کښې کائنات ذکر دی.

بیا دوه ډلے جوړیږی منونکی نو دوی ته نجات ملاویږی او نۀ منونکی نو دوی به هلاکیږی. لکه وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ کښې دے دواړو خبرو ته اشاره ده. او په مقدمه کښې دا خبره هم راغې چه اکثر خلك نۀ منونکی دی په هر امت کښې نو دے امت کښې به هم اکثر خلك نۀ منونکی وی.

د مقدمے نه روستو واقعات د انبیاء علیهم السلام راوړی، د واقعاتو نه روستو تعقیب دے په ذکر د صدق د رسول الله ﷺ او په صدق د قرآن او په زهد (بی رغبتئ) د دنیا سره. او د رسول الله ﷺ نه ئے اوه شبهات دفع کړیدی تر آخر د سورت پورے.

طٰسٓمّٓ ﴿۱﴾ تِلْكَ اٰیٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِیْنِ ﴿۲﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ

ددے په معنیٰ الله پو هیږی. دا آیتونه د کتاب ښکاره دی. شاید چه تۀ هلاکونکے

نَفۡسَكَ اَلَّا یَكُوۡنُوۡا مُؤۡمِنِیۡنَ ﴿۳﴾ اِنۡ نَّشَاۡ نُنَزِّلۡ
د خپل ځان ئې چه نهٔ کیږی دوی ایمان راوړونکی۔ که چرته وغواړو مونږ راویه لیږو
عَلَیۡهِمۡ مِّنَ السَّمَآءِ اٰیَةً فَظَلَّتۡ اَعۡنَاقُهُمۡ لَهَا خٰضِعِیۡنَ ﴿۴﴾
په دوی باندے د آسمان نه نخه نو اُویه ګرځی څټونه د دوی هغے ته عاجزی کونکی۔
وَمَا یَاۡتِیۡهِمۡ مِّنۡ ذِكۡرٍ مِّنَ الرَّحۡمٰنِ مُحۡدَثٍ اِلَّا كَانُوۡا
او نهٔ راځی دوی ته څه یاداشت د طرف د رحمان ذات نه چه نوے نازلیږی مګر وی دوی
عَنۡهُ مُعۡرِضِیۡنَ ﴿۵﴾ فَقَدۡ كَذَّبُوۡا فَسَیَاۡتِیۡهِمۡ
د هغے نه مخ اړونکی۔ نو یقیناً تکذیب وکړو دوی (د حق) نو زردے چه رابه شی دوی ته
اَنۡۢبٰٓؤُا مَا كَانُوۡا بِهٖ یَسۡتَهۡزِءُوۡنَ ﴿۶﴾
خبرونه د هغے چه وو دوی چه په هغے ئې پورے توقے کولے۔

تفسیر : طٰسٓمٓ : دا د مقطعاتو نه دی، په اصلی مقصد ئې الله تعالیٰ پوهیږی او د قرآن کریم اعجاز او رازونو ته پکښې اشاره ده۔ بعض وائی : طاء کښې د الله طول (طاقت) او سین کښې سَنَا (ښائست) او میم کښې د هغه مُلك (بادشاهی) ته اشاره ده۔

تِلۡكَ : پدے کښې د قرآن کریم عظمت ذکر کوی او دے ته ترغیب ورکوی۔

الۡمُبِیۡنِ : کښې د انبیاء علیهم السلام واقعاتو ته اشاره وی چه عبرت ترے زر ښکاره کیږی۔

او مبین معنیٰ ده : خپله واضح۔ یا اعجاز ئې ښکاره دے۔ یا اَبَانَ الۡحَقَّ مِنَ الۡبَاطِلِ وَالصِّدۡقَ مِنَ الۡكِذۡبِ وَالنَّجَاةَ مِنَ الۡهَلَاكِ ۔ یعنی حق ئې د باطل نه او هدایت ئې د ګمراهیٔ نه او رشتیا ئې د دروغو نه او نجات ئې د هلاکت نه جدا ښکاره کړیدے۔ اوله معنیٰ دلته غوره ده۔

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفۡسَكَ: رسول الله ﷺ به د مشرکانو د ایمان پسے ډیر غم کولو او ځان به ئې په مشقت کښې اچولے وو چه دوی ولے ایمان نهٔ راوړی۔ نو هغهٔ ته تسلی ورکړے شویده او هغه ته نصیحت شوے چه که د مکے مشرکان په تا او په قرآن کریم ایمان نهٔ راوړی، نو په دے غم کښې نهٔ خپل ځان مهٔ هلاکوه، ستا کار خو تبلیغ کول دی، هغه خو

تا وکړو، هدایت ورکول ستا کار نهٔ دے۔ اوکه چرے مونږ غوښتلے چه دوئ په ایمان راوړو مجبور کړو، نو زمونږ دپاره دا څهٔ غټه خبره نهٔ وه۔ مونږ به د آسمان نه څهٔ داسے نښه رالیږلے وے چه د هغے په لیدو سره به دوئ خپله په ایمان راوړو مجبوره شوی وے، لکه یو غر یا یو لوی ستورے، یا یو ملائك به مو د دوئ د سرونو دپاسه راوړے وے، او د ویرے په وجه به د دوئ څټونه ښکته شوی وے چه کله به د دوئ په سرونو راغوزیږی او دوی به هلاکوی، او چه خپل ځانونه ئے په دے حالت کښ موندلی وے نو مجبوراً به ئے ایمان راوړلے، خو داسے ایمان د دوئ په کار نهٔ راځی۔

مطلب دا چه زهٔ په خلکو زور نهٔ کوم نو تهٔ هم زور مهٔ کوه او د الله نه ځان مهٔ مخکښ کوه۔ زهٔ دا کولے شم چه په یوه نښه دا خلك ایمان ته مجبوره کړم لیکن داسے نهٔ کوم ځکه چه بیا امتحان نهٔ جوړیږی او بندګان خو د امتحان ترمینځ اوړی راوړی۔

اِنۡ نَّشَاۡ: ددے مفعول پټ دے۔ [اَیۡ اِیۡمَانَهُمۡ جَبۡرًا] یعنی که مونږ مجبوراً او په زور سره د دوی ایمان غوښتلے چه خامخا دے دا خلك ایمان راوړی۔

اَعۡنَاقُهُمۡ: یعنی د دوی څټونه به هغے ته عاجزی وکړی ځکه چه چا کښ عاجزی راشی، هغهٔ کښ ایمان راځی۔ د څټونو عاجزه کیدل کنایه ده د وی د ذلیله کیدو او عاجزی کولو نه۔ ❁ أعناق په معنیٰ د مشرانو سره هم دے۔ (مجاهدؒ)

او کله چه مشرانو عاجزی وکړه نو کشران به ئے تابعداری کوی۔

❁ او ابوزیدؒ او اخفشؒ وائی: اعناق ډلو ته وئیلے شی۔

یعنی ډلے ډلے به راځی او دغه نخے ته به ګوری او ایمان به راوړی او دلته درے واړه معانی صحیح دی۔

وَمَا یَاۡتِیۡهِمۡ مِّنۡ ذِکۡرٍ: ددے نه روستو دوه دلیلونه بیانوی چه یو قرآن کریم دے او بل روستو آیت کښ عقلی د کائناتو دلیلونه دی۔ یعنی کتاب مکنون او کتاب مفتوح شته نو دے نه دے عبرت واخلی او ایمان دے راوړی، د ایمان راوړو دپاره دا دوه دلیلونه کافی دی۔

نو پدے آیت کښ د مکے د کافرانو کفر او عناد او د دوئ ضد او تکبر بیانیږی چه قرآن کریم باقاعده نوے نوے نازلیدهٔ، یو آیت نه پس بل آیت او یو سورت نه پس بل سورت، خو دا خلق قرآن کریم او نبی کریم ﷺ دروغژن ګنړی، د دوئ په حالت کښ هیڅ تبدیلی رانغله۔

د ذکر نه مراد د عبرت خبرے دی۔

مِّنَ الرَّحْمٰنِ: د رحمٰن په ذکر کولو کښې اشاره ده چه الله تعالیٰ په امت باندے ظالم نهٔ دے چه څوک پرے ایمان نهٔ راوړی هغه اُور ته بوځی بلکه هغه بیحده مهربان دے ددے وجه نه قرآن کریم د الله لویه مهربانی ده چه دا ئے امت ته راولیږلو۔ لیکن دے خلکو ورله لته ورکړه۔ نو خپله ئے ځان هلاکت ته گوزار کړو۔

مُحْدَثٍ: یعنی چه نوے دے نازلیدل د هغے۔

فَقَدْ كَذَّبُوْا: پدے آیت کښې د دوئ په دے کفری طرز او طریقه دهمکی ورکړے شوے چه هر کله دوئ قرآن کریم ته د دروغو نسبت وکړو نو دے وجے نه په دوئ باندے به هغه عذاب راځی چه هغے پورے دوئ توقے کولے۔

كَذَّبُوْا او يَسْتَهْزِءُوْنَ: دوه جملے ئے څکه راوړے چه اشاره ده چه دوی تکذیب د جهالت د وجه نه نهٔ دے کړے بلکه د استهزاء او سپکاوی د وجه نه ئے کړیدے۔

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
آیا نهٔ گوری دوی زمکے ته چه څومره رازرغون کړیدی مونږ پدے کښې د هر قسم جوړئ
كَرِيْمٍ ﴿۷﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ
(بوټی) عزتمنے (فائده منے) نه۔ یقیناً پدے (ذکر شوی څیزونو) کښې خامخا عبرت دے
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۸﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ
او نهٔ دی ډیر د خلقو نه ایمان لرونکی۔ او یقیناً رب ستا خامخا غالبه دے
الرَّحِيْمُ ﴿۹﴾ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰۤى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ
رحم کونکے دے۔ او کله چه آواز اُوکړو رب ستا موسیٰ علیه السلام چه راشه قوم
الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۰﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ؕ اَلَا يَتَّقُوْنَ ﴿۱۱﴾ قَالَ
ظالمانو ته۔ چه قوم د فرعون دے، آیا نهٔ یریږی دوی (د الله نه)۔ اُووئیل موسیٰ عليه السلام
رَبِّ اِنِّيْۤ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ﴿۱۲﴾ وَيَضِيْقُ
اے ربه زما یقیناً زهٔ یریږم چه دوی به تکذیب اُوکړی زما۔ (نو پدے سره به) تنګه شی

صَدۡرِیۡ وَلَا یَنۡطَلِقُ لِسَانِیۡ فَاَرۡسِلۡ اِلٰی هٰرُوۡنَ ﴿۱۳﴾

سینه زما او نهٔ به چلیږی ژبه زما نو ولیږه (جبریل) په هارون علیه السلام پسے۔

تفسیر : دا دلیل عقلی دے، او دا د قرآن طریقه ده چه د قرآن سره ذکر د کائناتو کوی۔ نو پدے آیت کښې زجر دے په اعراض کولو د دلیل عقلی نه۔ یعنی که چرے د مکے مشرکان په کائناتو کښې سوچ وکړی نو دوی ته به یقین راشی چه د الله تعالیٰ نه سِویٰ بل هیڅوك د عبادت لائق نشته۔ نو دے کښې دوی له سوچ پکار دے، پدے باندے به هدایت او ایمان ته ورسیږی۔ لیکن که یو انسان پدے کښې هم سوچ نکوی او ایمان نهٔ راوړی نو آیا د داسے خلکو پسے خفگان پکار دے څه؟!

تفصیل د دلیل دا دے : په زمکه او په دے کښې پیدا کیدونکی بوټی واخله، چه الله تعالیٰ په خپل قدرت سره قِسما قِسم بے شماره نفعمن بوټی او میوے پیدا کړی، چه دا د هغهٔ د کامل قدرت دلیل دے، لیکن په الله تعالیٰ ایمان راوړل هغه عظیم ترین نعمت دے چه ددے توفیق الله هغه خلقو له نهٔ ورکوی چه هغویٔ د هغهٔ په نښو کښې غور نهٔ کوی، او په خپل اختیار سره کفر په ایمان باندے غوره کوی۔

امام شعبیؒ وائی : انسانان د زمکے د بوټو په شان دی نو څوك چه د دوی نه جنت ته داخل شي، هغه کریم (عزتمند) دے او څوك چه اُورته لاړ شی هغه لئیم (رذیل) دے۔

کَمۡ اَنۡۢبَتۡنَا : اهل علمؒ وائی چه الله تعالیٰ اتیا زره نوعه بوټی پیدا کړیدی چه په مختلفو قسمه فائدو باندے مشتمل دی۔

کَرِیۡمٍ : یعنی عزتمند او فائده مند۔

اِنَّ فِیۡ ذٰلِكَ لَاٰیَةً : یعنی پدے بوټو پیدا کولو کښې ډیرے نښے دی، د الله په قدرت او عجیبه کاریگرئ، او د هغهٔ په توحید اؤ وجود باندے۔ (آیة) جنس دے۔ لیکن اکثر انسانان د ضد او عناد د وجه نه انکار کوی او دا سبب د عذاب دے۔

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الۡعَزِیۡزُ الرَّحِیۡمُ : الله تعالیٰ عزیز دے یعنی منکرینو ته عذاب ورکوی نو تهٔ په صبر او ثابت قدمئ سره خپله ذمه واری ادا کوه او غم او خفگان مهٔ کوه، الله تعالیٰ د کافرانو منکرینو نه په بدله اخستو سره پوره قادر دے۔ او رحیم دے چه مؤمنان د عذاب نه بچ کوی۔ او دا جملے په دے سورت کښې اته کرته ذکر شویدی۔ او دا دلیل دے چه د عذاب دپاره سبب تکذیب یعنی ایمان نهٔ راوړل دی۔

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰى: اوس ددے ځای نه د اُوه انبیاء علیهم السلام واقعات ذکر کیږی چه پدے کښې ډیرے فائدے دی (۱) پدے کښې رسول الله ﷺ ته تسلی ده او د هغهٔ په دعوت باندے راتیزول دی۔ (۲) دویم پدے کښې د نجات او هلاکت مسئله ده۔ یعنی ایمان والو ته الله تعالیٰ نجات ورکوی او کافران به هلاکیږی۔ لکه اُوګورئ فرعونیانو ته او بنی اسرائیلو ته۔

د موسیٰ علیه السلام واقعه ئے د ټولو نه مخکښې ذکر کړه ځکه چه د نبی کریم ﷺ مشابهت د موسیٰ علیه السلام او ددے امت مشابهت د بنی اسرائیلو سره زیات دے۔

په واقعه د موسیٰ علیه السلام کښې تسلی داسے ده چه لکه څنګه چه قریشو تا لره دروغجن وګڼړلو نو دغه شان تیرو شوو قومونو هم خپل انبیاء علیهم السلام دروغجن ګڼړلی وو او هغوی د دعوت په لاره کښې په تکلیفونو باندے صبر کړے وو نو تهٔ هم صبر کوه او آخر الله تعالیٰ دغه ظالمان هلاك کړل۔ دارنګه پدے کښې مشرکانو ته تنبیه ده چه چرته د فرعونیانو او نورو کافرو قومونو غونته تاسو هم هلاك نهٔ کړے شئ۔

او واقعه د موسیٰ علیه السلام ئے په ډیر تفصیل سره بیان کړیده او دے کښې څلور مقامات دی اول مقام تر (۱۷) آیت پورے دے، پدے مقام کښې د موسیٰ علیه السلام رسالت ذکر کوی او دوه ویرے د هغه نه لرے کول او د هغهٔ د خپل د ورور په باره کښې د رسالت دعا قبلول او مقصد د رسالت ئے ذکر کړیدے۔

نَادٰى رَبُّكَ: الله تعالیٰ نبی کریم ﷺ سره خبرے کوی فرمائی چه ستا رب موسیٰ ته د کوهِ طور خواته آواز وکړو (چه ددے تفصیل د سورتِ طٰهٰ په (۱۱) آیت کښې تیر شوے) او ورے وئیل چه تهٔ ظالم قوم، فرعونیانو خواته لاړ شه او هغوئ ته ووایه: آیا تاسو د الله د عذاب نه نهٔ یریږئ چه په کفر او سرکشئ باندے همیش والے کوئ، او بنی اسرائیلو باندے ظلم او زیاتے کوئ؟ نو موسیٰ (علیه السلام) په دے لویه ذمه وارئ باندے نظر واچولو او خپله بے وسی ئے ښکاره کړه، او الله تعالیٰ نه ئے دعاء وغوښته چه زما ربه! ما سره ویره ده چه دغه خلق به ماته د دروغو نسبت وکړی چه ددے په نتیجه کښې به زهٔ زړهٔ تنګے شم، او زما په ژبه کښې چه کوم لُکنت موندلے کیږی، ددے په وجه به د پیغام رسولو ذمه واری پوره نهٔ کړے شم، دے وجے نه زما ربه! تهٔ جبریل (علیه السلام) زما د ورور هارون خواته وحی ورکولو سره ولیږه، دے دپاره چه هغه هم ستا رسول شی او زما مدد وکړی۔

مفسرین لیکی: موسیٰ علیه السلام چه کله نبی جوړ شو نو هغه په شام کښې وو او هارون

علیه السلام په مصر کښې.

اَلَا یَتَّقُوْنَ: اَیْ لَایَتَّقُوْنَ الشِّرْكَ وَالْمَعَاصِیَ. آیا دوی د شرك او گناهونو نه ځانونه نهٔ بچ کوی. یا ولې تقویٰ نهٔ کوی.

اَخَافُ اَنْ یُّکَذِّبُوْنِ: دا خوف د موسیٰ علیه السلام د فرعونیانو د تکبر د وجه نه دے، لکه د موسیٰ علیه السلام د مخکښې نه پدے باندے تجربه وه چه بادشاهان اکثر د تکبر د وجه نه خبره نهٔ منی.

وَلَهُمْ عَلَیَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ یَّقْتُلُوْنِ ﴿۱۴﴾ قَالَ كَلَّا ج
او د دوی په ما باندے گناه ده نو یریږم زهٔ چه دوی به قتل کړی ما. اُوفرمایل الله، هیچرے
فَاذْهَبَا بِاٰیٰتِنَا اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ ﴿۱۵﴾
(تا نشی وژلے) نو لاړ شئ دواړه په معجزاتو زمونږ یقیناً مونږ تاسو سره آوریدونکی یو.
فَاْتِیَا فِرْعَوْنَ فَقُوْلَا اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ
نو ورشئ دواړه فرعون ته پس اُووایئ چه یقیناً مونږ رالیږلے شوی یو د طرف د رب
الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۶﴾ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ ﴿۱۷﴾ قَالَ
العالمین نه. پدے چه اُولیږه (راپریږده) مونږ سره بنی اسرائیل. اُووئیل فرعون
اَلَمْ نُرَبِّكَ فِیْنَا وَلِیْدًا وَّلَبِثْتَ فِیْنَا مِنْ
آیا تربیت نهٔ دے کړے مونږ ستا په مونږ چه وړوکے وے او تیر کړی وو تا په مونږ کښې د
عُمُرِكَ سِنِیْنَ ﴿۱۸﴾ وَ فَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِیْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۱۹﴾
عمر ستا نه ډیر کلونه. او کړیدے تا کار ستا هغه چه تا کړیدے او تهٔ د ناشکرو نه ئے.

تفسیر: وَلَهُمْ عَلَیَّ ذَنْبٌ: یعنی د قبطیانو په ما باندے د قتل گناه ده. (لَهُمْ) نه معلومه شوه چه د الله د طرفنه گناه نهٔ وه بلکه د خلکو وه. یعنی کله چه زهٔ په مصر کښې ووم نو غلطئ سره زما د لاسه یو قبطی ووژلے شو، نو ماسره ویره ده چه دغه خلق چرته ما قتل نهٔ کړی او د پیغام رسولو کار به ونهٔ کړے شم.

دا دلیل دے چه په انبیاء علیهم السلام باندے هم د بشریت د تقاضا مطابق یره راتلے

شي۔
فَاذْهَبَا : د موسیٰ ﷺ خوف په اصل کښې د دواړو ورونو دے ځکه چه د دواړو مقصد يو دے، د دے وجه نه ئے فَاذْهَبَا په صيغه د تثنيه سره ذکر کړو۔ او اِذْهَبَا کښې اشاره ده چه هارون هم ستا په دعاء سره پيغمبر شو، اګرکه د دے خطاب په وخت کښې هارون ﷺ په مصر کښې وو۔ نو پدے کښې حاضر ته په غائب باندے غلبه ورکړے شویده۔
فَأْتِيَا : پدے کښې د رسالت دوه مقصده ذکر شویدي، اول مقصد د رب العالمين توحيد ته دعوت ورکول او دويم د مظلومانو راخلاصول دے دپاره چه هغوی دين توحيد قائم کړي۔
اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ : موسیٰ او هارون عليهما السلام دواړه مستقل رسولان وو نو ځکه ئے په سورة طه کښې (اِنَّا رَسُوْلَا) تثنيه ذکر کړه او دلته اختصار مقصد دے نو ځکه ئے رسول جنس ذکر کړو، يا عبارت کښې تقدير دے [كُلُّ وَاحِدٍ مِنَّا رَسُوْلٌ] هر يو په مونږ کښې رسول د رب العالمين دے۔
پدے سورت کښې رب العالمين نهه کرته ذکر شويدے او رب لفظ (۱۸) کرتو نه زيات راغلے دے، پدے کښې اشاره ده چه الله تعالیٰ د رسولانو په رالیږلو سره او په خوراك څكاك او په ايمان او په عذابونو بيانولو سره د بندګانو تربيت کوی۔
اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ : يعنی مونږ تاسو سره يو، ستاسو خبرے اورے آورو۔ پدے کښې مقصد د موسیٰ او هارون عليهما السلام همت زياتول او د الله له خوا دوئ له يقين ورکول دي چه هغه به د دے دواړو حفاظت کوی۔
اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيْ اِسْرَآءِيْلَ : يعنی تاسو دواړه هغهٔ ته دا هم ووايئ چه بنی اسرائيلو له مونږ سره شام مُلك ته د تللو اجازت ورکړه۔ مفسرين ليکی چه په مصر کښې د بنی اسرائيلو پاتے کيدل څلور سوه (۴۰۰) کالهٔ وو۔ فرعون او فرعونيانو دوئ غلامان جوړ کړی وو، او هر کله چه د دغه ځای نه د موسیٰ ﷺ سره روان شو نو د دوئ شماره شپږ لکهه وه۔
قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ : د دے ځای نه دويم مقام دے تر (۳۳) پورے پدے کښې د فرعون په موسیٰ ﷺ باندے د څلورو شبهاتو جواب دے او د عالمين لفظ تشريح ئے بيان کړيده دے دپاره چه د رب العالمين وضاحت وشی او بيا اظهار د دوه معجزاتو دے۔
پدے آيت کښې فرعون په موسیٰ ﷺ باندے د خپلو نعمتونو زيادونه کوی او دا د

باطل پرستو طریقه وی چه د حق په مقابله کښ په داعی باندے د خپلو نعمتونو زیادونه کوی۔
نو جابر او متکبر او خپل ځان معبود ګنړونکی فرعون دا کله برداشت کولے شوه چه دده په کور کښ تربیت شوے یو معمولی اسرائیلی ماشوم لوی شی او دده په مقابله کښ ودریږی، د رسول کیدو دعوٰی وکړی، او د بنی اسرائیلو د آزادئ مطالبه وکړی۔ دے وجے نه هغهٔ په ډیر سپك انداز کښ ووئیل چه آیا تهٔ هغه سړے نهٔ یے چه زما په کور کښ لوئے شوے، او یوے مودے پورے مونږ سره پاتے شوے، زمونږ روټئ به دے خوړله، نو زما احسانات نهٔ منے او راځے ما ته دعوتونه راکوے۔
اَلَمۡ نُرَبِّكَ فِيۡنَا : اَیْ فِیْ حِجْرِنَا وَمَنَازِلِنَا ۔ یعنی زمونږ په تربیت او زمونږ په کورونو کښ۔
وَلَبِثۡتَ: یعنی تا مونږ سره دومره ډیر وخت تیر کړو نو د کوم ځای نه دے دا خبرے شروع کړے؟ موسیٰ ﷺ د فرعون په کور کښ اتلس یا دیرش کاله تیر کړی وو۔
وَ فَعَلۡتَ فَعۡلَتَكَ الَّتِیۡ: دا دریمه شبهه ده چه تا زمونږ د احساناتو سره سره زمونږ د دربار یو سړے هم وژلے دے۔ او چونکه په فرعون باندے د موسیٰ ﷺ ډیر سخت رعب وو نو پدے وجه ئے په قتل باندے تصریح ونکړه بلکه د فَعَلَ ګردان ئے ورته شروع کړو۔
الۡكٰفِرِيۡنَ: ۱ - یعنی تهٔ د ناشکرو نه ئے زما د احساناتو نه۔ چه څوك مشر ته د خیر او فائدے یوه خبره وراندے کړی نو خلك دا بی ادبی ګنړی۔ دا د باطل پرستو طریقه ده۔
۲ - مِنَ الۡكَافِرِيۡنَ بِمِثۡلِنَا ۔ یعنی تهٔ چه مونږ ته کافران وائے نو تهٔ هم مخکښ په دغه زمانه کښ زمونږ په شان وے او دا مسئلے دے نهٔ کولے۔

قَالَ فَعَلۡتُهَاۤ اِذًا وَّاَنَا مِنَ الضَّآلِّيۡنَ ﴿۲۰﴾ فَفَرَرۡتُ
هغه اُووئیل کړے وو ما دا کار په دغه وخت کښ او زهٔ اُوم د ناخبرو نه۔ نو اُوتختیدم
مِنۡكُمۡ لَمَّا خِفۡتُكُمۡ فَوَهَبَ لِیۡ رَبِّیۡ حُكۡمًا
ستاسو نه هر کله چه اُویریدم ستاسو نه نو را اُوبخله ما ته رب زما پوهه مضبوطه
وَّجَعَلَنِیۡ مِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿۲۱﴾ وَتِلۡكَ نِعۡمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَیَّ
او وے ګرځولم د پیغمبرانو نه۔ او (آیا) دا څه نعمت دے چه ته ئے زیادونه کوے په ما باندے

اَنْ عَبَّدْتَّ بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ ﴿۲۲﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ
چه خدمتونه دِ ے اخستې دي د بني اسرائيلو نه۔ اُووئيل فرعون او څوك دے رب
الْعٰلَمِیْنَ﴿۲۳﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
العالمين۔ اُووئيل موسیٰ رب د آسمانونو او د زمكے دے او د هغه
بَیْنَهُمَا ؕ اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِیْنَ﴿۲۴﴾ قَالَ لِمَنْ
چه په مينځ ددے دوارو كښې دي كه يئ تاسو يقين كونكي۔ اُووئيل فرعون هغه چا ته
حَوْلَهٗٓ اَلَا تَسْتَمِعُوْنَ﴿۲۵﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ
چه گير چاپيره وو ددهٔ آيا غوږ نهٔ اږدئ تاسو۔ اُووئيل موسیٰ رب ستاسو دے
الْاَوَّلِیْنَ ﴿۲۶﴾ قَالَ اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِیْٓ
او رب ستاسو د مشرانو مخكنو دے۔ اُووئيل فرعون يقيناً رسول ستاسو هغه
اُرْسِلَ اِلَیْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ﴿۲۷﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ
چه راليږلے شويدے تاسو ته خامخا ليونے دے۔ اُووئيل موسیٰ رب د مشرق
وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَیْنَهُمَا ؕ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲۸﴾
او د مغرب دے او د هغے چه په مينځ ددے كښې دي كه چرے تاسو عقل لرئ۔

تفسير : دلته جواب په طريقه دِ لُف نشر غير مرتب سره وركوى ښكه چه د قتل تهمت سخت دے د احسان زيادولو نه۔ موسیٰ علیه السلام د هغهٔ په جواب كښې ووئيل : زما دا گمان نهٔ وو چه په يو سُوك خوړلو سره به هغه سړے مري، زما مقصد هيڅ كله د هغهٔ وژلو نهٔ وو۔

مِنَ الضَّآلِّیْنَ : اَیِ الْجَاهِلِیْنَ (ابن عباس رضی الله عنه) يعنى ما چه دا كار كړے نو په هغه وخت كښې ما ته الله تعالىٰ هغه علم نهٔ وو راكړے كوم چه ئے روستو راكړو۔ ۲ – يا مِنَ الْجَاهِلِیْنَ اَنَّ تِلْكَ الْوَكْزَةَ تَبْلُغُ الْقَتْلَ۔ زهٔ پدے ناخبره وم چه سُوك به قتل ته رسيږي۔

۳ – ضلال په معنیٰ د خطاء سره هم راځي۔ اَیْ مِنَ الْمُخْطِئِیْنَ۔ يعنى زهٔ پدے كار كښې خطاء شوے يم، او په خطاء كښې گناه نهٔ وي۔

فَفَرَرْتُ مِنكُمْ: يعنى زهٔ ستاسو د علاقے نه وتښتيدم او مدين ته لاړم، په دے ويره چه هسے نهٔ تاسو ما قتل کړئ. د سورتِ قصص په (۲۰) آيت کښې راغلى چه د فرعون د خاندان نه يو مومن سړى موسىٰ عليه السلام له خبر ورکړے وو چه د فرعون په دربار کښې ستا د قتل سازش کيږى، دے وجے نه ښه داده چه تهٔ دے ځاى نه اوځه بل ځاى ته لاړ شه. نو موسىٰ عليه السلام هلته نه اووتهٔ او مدين ته لاړ.

موسىٰ عليه السلام ووئيل : ماله الله حکمت او نبوت راکړے او زهٔ ئے خپل رسول جوړ کړے يم، او په ما باندے چه کوم احسان زباتوئ هغه خو د ذکرکولو لائق نهٔ دے، ځکه چه تا خو زما پوره قوم يعنى بنى اسرائيل خپل غلامان جوړ کړى دى. زهٔ خو تا په دے وجه پريښے ووم چه تا زهٔ د خپل گمان مطابق خپل خوى جوړولم، دا هم ستا خود غرضى وه.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَّ بَنِيْ اِسْرَآئِيْلَ : ددے جملے ډير مطلبونه دى (۱) يعنى تا ما سره احسانات کړيدى ليکن زما د قوم بى عزتى دے کړے او دا قانون دے [مَنْ اُهِيْنَ قَوْمُهٗ فَقَدْ اُهِيْنَ] د چا د قوم بى عزتى چه وشى، دا د هغهٔ بى عزتى وى. نو په (تِلْكَ نِعْمَةٌ) کښې د استفهام معنىٰ ده يعنى دا څه احسان دے چه تهٔ ئے په ما باندے زبادوے حال دا چه تا د بنى اسرائيلو نه غلامان جوړ کړى وو، يعنى البته زما بى عزتى دے کړے.

(۲) د آيت يوه معنىٰ دا هم ده چه د کوم احسان ذکر چه تهٔ کوے، دا احسان په ما مهٔ کوه، ځکه چه زهٔ دے ته محتاج شوے وم چه تا بنى اسرائيل خپل غلامان جوړ کړى وو، په دغه ورځو کښې تا د هغوئ هلکان وژل. که چرے تا دا ظلم نهٔ کولے نو زما مور به په دريائے نيل کښې زما په غورزولو نهٔ مجبوريدے او زهٔ به ستا کور ته نهٔ رارسيدے، او نن به ستا دا پيغورونه ما نهٔ آوريدے. نو زهٔ په خپله خوښه ستا کور ته نهٔ يم راغلے. نو پدے کښې د فرعون غلے کول مقصد وو. [اَيِ التَّرْبِيَةُ كَانَتْ بِالسَّبَبِ الَّذِىْ ذَكَرْتَ مِنَ التَّعَبُّدِ] يعنى ستا تربيت ما لره پدے وجه وو چه تا د بنى اسرائيلو نه غلامان جوړ کړى وو نو دا ستا د ظلم نتيجه وه. يعنى ستا تربيت ما لره پدے وجه وو چه په ما او زما په قوم باندے دے غلبه کړے وه.

(۳) اَنْ عَبَّدْتَّ بَنِيْ اِسْرَائِيْلَ وَخَدَمُوْكَ فَاَكَلْتَ وَاَكَلْتُ . يعنى تهٔ په ما څه له زبادنه کوے ځکه چه تا د بنى اسرائيلو نه غلامان جوړ کړى او هغوى به ستا خدمتونه کول او کرل ريبل به ئے نو تا به هم خوراك کولو او ما هم. يعنى ما د خپل قوم د لاس خوراك کړيدے. بلکه تا هم زما د قوم د خدمت د لاسه خوراکونه کړيدى. اول مطلب ډير

ښکاره دي۔

(٤) ابن جریرؒ او فراءؒ دا غوره کوي چه دا د موسیٰ ﷺ په دې نعمت باندې اقرار دې یعنې آؤ دا تربیت یو نعمت دې چه تهٔ ئې په ما باندې زبادوې، دا احسان دې منم لیکن پدې سره خو زما رسالت او پیغمبري نهٔ ختمیږي۔ (فتح البیان)

قَالَ فِرۡعَوۡنُ: اوس فرعون د موسیٰ ﷺ په دعوه باندې اعتراض کوي یعنې هغه رب العالمین چه تاسو دواړه د هغهٔ د رسولانو جوړیدو دعویٰ کوئ، هغه څوك دې او د هغهٔ حقیقت څهٔ دې؟ مفسرین لیکي چه د فرعون ددې خبرو د انداز نه انتهائي تکبر او د الله تعالیٰ په شان کښې ډیره زیاته بې ادبي ښکاره ده۔ یعنې مونږ به ستا رسالت هله منو چه اول خو الله وومنو۔

وَمَا رَبُّ الۡعٰلَمِيۡنَ: دا د فرعون څلورم سوال دې چه پدې کښې په خپل قوم تلبیس کوي چه عالمین خو صرف د مصر خلکو ته وائي او د دوی نظام خو زهٔ چلوم نو رب العالمین زهٔ یم بل څوك دې، نو دهٔ د عالمین مقصد نهٔ پیژندلو نو ځکه موسیٰ ﷺ ورته د عالمین تشریح کوي او علوي او سفلي او وسطي څیزونه بیانوي چه دا ټول عالَم دې۔

قَالَ لِمَنۡ حَوۡلَهٗۤ : فرعون چه د هغهٔ دا جواب واوریدهٔ نو د قوم سردارانو او د حکومت اراکینو طرفته متوجه شو، او په کبر او غرور سره ئې ووئیل چه لږ تاسو خو ددهٔ خبرې واورئ، زهٔ ددهٔ نه ددهٔ د رب حقیقت تپوسم، او دا د هغهٔ کارونه ښائي؟ او فرعون قوم ته تعجب ددې دپاره ورکوو چه چرته د موسیٰ ﷺ وینا په دوی باندې اثر ونکړي۔ یعنې ما نه علاوه بل څوك رب العالمین د سره شته دې نهٔ، نو دا څنګه د خپل بل کوم رب حقیقت ښودلې شي۔

موسیٰ ﷺ چه کله ولیدهٔ چه دا قصدًا خپل خان له او خپل پوره قوم له دهوکه ورکوي، او د حقیقت اقرار کولو نه مخ اړوي، نو ددهٔ او د مجلس د نورو حاضرینو د زیاتي سترګو پرانستو دپاره هغهٔ ووئیل چه رب العالمین هغه ذات دې چه هغه ستاسو رب دې او ستاسو د تیرو شوو پلرونو او نیکونو رب دې۔

موسیٰ ﷺ په ډاګه کړل چه اې فرعون! تهٔ د رب العالمین یو سپك بنده ئې، رب نهٔ ئې، او اې د فرعون منونکو! تاسو ولې رب العالمین پریدئ او د هغهٔ د یو سپك بنده یعنې فرعون عبادت کوئ؟

وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الۡاَوَّلِيۡنَ: پدې کښې فرعون باندې حجت قائمول مقصد وو چه ستاسو

د آباء او اجدادو په وخت دا فرعون نۀ وو نو د هغوی رب څوك وو؟.

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ: فرعون چه کله بیخی لا جوابه شو، نو د خپل قوم مطمئن کولو دپاره ئې ووئیل چه موسیٰ لیونے شوے، او ددۀ خبره د لیونو ده. موسیٰ ؑ خپله خبره جاری ساتی وائی چه رب العالمین هغه ذات دے چه هغه د مشرق او مغرب او ددے دوارو ترمینځه د هر شئ رب دے، او دا خبره دومره واضحه ده چه معمولی شان عقل والا انسان هم دا پیژنی، یعنی اے فرعون! صرف ستا په عقل تهسه شوے ده چه دومره صفا سُتره خبره ستا په عقل کښې نۀ راځی.

مفسرین لیکی چه موسیٰ ؑ د مشرق او مغرب د رب کیدو خبره دے دپاره وکړه چه د فرعون په دماغو کښې دا خبره راشی چه نمر د مشرق نه په راخیژولو او په مغرب کښې ډوبولو باندے د دوئ معبود فرعون قادر نۀ دے، نو بیا دا معبود څنګه جوړیدے شی؟ او دے دپاره چه فرعون ته وښائی چه تۀ خو صرف د یو مُلك بادشاه ئې، په نورو ملکونو باندے ستا څۀ اختیار نشته، او رب العالمین خو هغه دے چه د هغۀ بادشاهی مشرق نه واخله مغربه پورے په ټول جهان باندے ده. (فتح البیان)

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ

اُووئیل فرعون که چرے اُونیولو تا اختیار مند سوئ زما نه خامخا اُوبه کرځوو تا د

الْمَسْجُونِينَ ﴿۲۹﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ

جیلینو نه. اُووئیل موسیٰ علیه السلام آیا اګرکه راغلے یم تاسو ته په یو شی

مُبِينٍ ﴿۳۰﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ﴿۳۱﴾

ښکاره سره. اُووئیل فرعون راوړه هغه که ئې تۀ د رشتینو نه.

تفسیر: فرعون چه کله د موسیٰ ؑ ددے معقولے او مُدللے خبرے نه بیخی لاجوابه شو، او یقین ئې راغے چه موسیٰ د خپل دعوت خورولو دپاره پخے ارادے سره را مخکښې شویدے، نو په غصه کښې راغے او د ډیرولو او دهمکی ورکولو والا طریقه ئې اختیار کړه چه همیشه دا د هغه متکبرانو طریقه را روانه ده چه هغوئ سره د خپلے دعوے د رشتین والی دپاره دلائل نۀ وی.

هغه ووئیل: که چرے تا مانه سیوا بل څوك معبود جوړ کړو نو زۀ به تا د جیل په تیارهٔ

کوته کښې واچوم چه هلته به مړ شے او خاورے به شے۔
وئیلے کیږی چه د فرعون جیل د قتل نه بدتر وو، چه هلته به هر انسان د زمکے لاندے په یوه تنګه او ژوره کنده کښې وغورزولے شو، او هغه وخته پورے به په دے کښې پریښودلے شو ترڅو چه هلته به مړ شو۔
قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِيْ: ۱- یعنی که زما نه علاوه بل اِلٰه ونیسے۔
۲- یا بِغَیْرِ اِذْنِیْ مراد دے یعنی زما دا جازت نه بغیر۔ ځکه چه فرعون خلکو دپاره آلِهه مقرر کړی وُو چه ددے عبادت به کوئ او د فرعون د اجازت نه بغیر به نور آلهه نهٔ جوړیدل۔
موسیٰ علیه السلام د هغهٔ ددے جواب آوریدو سره دا معلومه کړه چه فرعون د هغهٔ دلائلو مخے ته بیخی لاجوابه شو، او په دهٔ کښې یو قِسم کمزوری راغلے، دے وجے نه هغهٔ د خبرو انداز نرم کړو او وے وئیل چه آیا تهٔ ما ته په جیل اچولو دهمکی راکوے اګرکه زهٔ تا ته د الله تعالیٰ یوه معجزه پیش کړم چه هغه به ثابته کړی چه زهٔ په خپله دعویٰ کښې رشتینے یم؟ نو آیا دا به ظلم نهٔ وی؟ فرعون ووئیل : هاؤ ! که رشتینے ئے نو پیش ئے کړه۔ فرعون دا مطالبه ولے قبوله کړه ؟ ځکه چه ددهٔ دا ګمان وو چه زهٔ ددهٔ په مقابله قادر یم نو پدے وخت کښې موسیٰ علیه السلام خپله معجزه راښکاره کړه۔
اهل علم وائی : دے ځای کښې فرعون د نورو باطل پرستو مبتدعینو نه انصاف کړیدے چه د معجزے پیش کولو موقعه ئے ورکړیده او مبتدعین خو وائی چه هیڅ دلیل به نهٔ وائے، بلکه شور جوړ کړی۔
بِشَيْءٍ مُّبِيْنٍ: ددے نه مراد دوه لوی معجزات دی چه په روستو آیتونو کښې ذکردی۔

فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿۳۲﴾ وَّنَزَعَ
نو اُوغورځوله موسیٰ امسا خپله نو ناګهانه هغه اژدها وه ښکاره۔ او راوېستلو ئے
يَدَهٗ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۳۳﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ
لاس خپل نو ناګهانه هغه سپین وو دپاره د کتونکو۔ اُووئیل فرعون غټانو ته
حَوْلَهٗ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾ يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ
چه ګیر چاپیره وو ددهٔ نه یقیناً دا خامخا جادوګر دے پوهه۔ اراده لری چه اُوباسی تاسو

مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ ۖ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ﴿۳۵﴾ قَالُوْٓا
د زمکے ستاسو نه په جادو خپل سره نو څه مشوره کوئ تاسو۔ اُووئیل دوی
اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِى الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ﴿۳۶﴾ يَاْتُوْكَ
مهلت ورکړه دهٔ او دهٔ وروره ته او اُولیږه په ښارونو کښې راجمع کونکی۔ چه راولی تا ته
بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ﴿۳۷﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيْقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ﴿۳۸﴾
هر غټ جادوګر پو هه۔ نو راجمع کړے شو جادوګر دپاره د وخت مقرر د ورځې معلومے ته۔
وَّقِيْلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ ﴿۳۹﴾ لَعَلَّنَا
او اُووئیلے شو خلقو ته آیا تاسو جمع کیدونکی یئ (ضرور جمع شئ)۔ شاید چه مونږ
نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۴۰﴾
تابعداری اُوکړو د جادوګرو که شی دوی غالبه۔

تفسیر : موسیٰ علیه السلام خپله همسا په زمکه وارتوله، نو په رشتیا سره ترے یو مار جوړ شو چه منډے ئے وهلے۔ وئیلے کیږی چه دغه مار لږ ساعت روسته فرعون طرفته روان شو، نو هغهٔ د ویرے په وجه موسیٰ علیه السلام ته ووئیل چه ستا په هغه رب قَسَم دے چه هغهٔ تهٔ رالیږلے ئے، دا را ونیسه، موسیٰ علیه السلام را ونیولو، نو هغهٔ نه همسا جوړه شوه۔ او هغهٔ د خپل ګریوان نه خپل لاس را وښکلو، نو هغه په غیر د برګی بیمارئ نه ځکلے ځلیدونکے ښکاره کیدهٔ۔

قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗ : ددے ځای نه تر (۵۱) پورے دریم مقام دے پدے کښې د ساحرانو د موسیٰ علیه السلام سره مقابله ذکر ده، او بیا مغلوبیت د هغوی او ایمان راوړل او د فرعون په مقابله کښې د هغوی تثبت کول ذکر دی۔

فرعون چه دواړه نښے ولیدے نو ویریدهٔ چه دا څهٔ مافوق العاده شے دے، لیکن هغهٔ خپل خوا او شا فرعونیانو او دربار والو له په دهو که کښې اچولو دپاره ووئیل چه دا خو یو دیر لوی جادوګر دے، (هغه ته ئے جادوګر ووئیلو دے دپاره چه خبره ئے په خلکو اثر ونکړی) او دهٔ مقصد دا دے چه د خپل جادو په زور ستاسو په سرزمین قبضه واچوی او تاسو ددے نه بے دخل کړی۔ دا خبره دهٔ د موسیٰ علیه السلام په خلاف د هغوئ په زړونو کښې د

نفرت خورولو دپاره وکړه، دے دپاره چه خلق د هغهٔ خبره ونهٔ منی او ددهٔ نیت خلکو ته بد ښکاره کړی چه دے اخلاص والا نهٔ دے۔ او دا د فرعون بدنامه لګول وو او د موسیٰ علیه السلام دعوت لره غلط پیش کول وو۔ فرعون ووئیل چه ددهٔ په باره کښ ستاسو څهٔ رائے ده ؟۔
مفسرین لیکی چه دا هغه فرعون وو چه د هیچا پرواه به ئے نهٔ ساتله، او اُوس چه کله ددهٔ ربوبیت په ختمیدو دے، او ددهٔ د قِسمت ستورے په ګردش کښ دے، نو دهٔ د خلقو د تائید حاصلولو، او هغوئ لره خپل ځانته مائل کولو دپاره هغوئ له احساس ورکوی چه دا خلق ددے لائق دی چه دوئ سره مشوره وکړے شی۔ فرعون دے وخت کښ ډیر سخت پریشان دے لاره تریے ورکه ده۔
قَالُوْٓا اَرْجِهْ: دا په اصل کښ اَرْجِیْ دے یعنی مهلت ورکړه۔ فرعونیانو ورته ووئیل چه تهٔ ددے دواړو ورونو په باره کښ په فیصله کولو کښ تادی مهٔ کوه، او خپل حکم ورکړه چه د ملك تمام ماهر جادوګران دِے راجمع کړے شی۔ چنانچه دغسے وشوه، او د هغهٔ د حکم مطابق د فرعونیانو د اختر په ورځ د صبا په وخت ټول جادوګران جمع شول۔ او ټولو خلقو له په وخت باندے د راجمع کیدو ښهٔ ترغیب ورکړے شو، دے دپاره چه د موسیٰ او جادوګرانو مقابله په خپلو سترګو ووینی، او د موسیٰ (علیه السلام) د شکست ننداره وکړی او په دهٔ باندے هیڅوك ایمان رانهٔ وړی۔ لیکن د دوئ په دے جدو جهد سره د موسیٰ علیه السلام خواهش پوره شو چه کله د الله تعالیٰ مُعجزه را ښکاره شی نو ټول خلق به دا اووینی، دِے دپاره چه حق او باطل د دوئ د سترګو مخے ته راښکاره شی۔
وَقِيْلَ لِلنَّاسِ : یعنی خلکو ته اعلان وشو چه د فرعون د ساحرانو او د موسیٰ علیه السلام مقابله ده دِے ته راجمع شئ۔
لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ: د دوی دا ګمان وو چه ساحران به غالبه کیږی ځکه چه هغوی ډیر دی او موسیٰ او هارون علیهما السلام دوه تنان دی او عام خلك د اکثریت پسے روانیږی او خلك په دین د خپلو بادشاهانو وی۔ لیکن یوه ښه خبره ئے وکړه چه (اِنْ كَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ) هله به پسے روانیږو چه دوی غالبه شی۔ د باطل پرستو ملیانو په شان نهٔ وو چه فیصله کوی چه که مونږ غالب شو او که مغلوب خو خپله خبره به نهٔ پریدو۔

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالُوْا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ

نو هرکله چه راغلل جادوګر وے وئیل فرعون ته آیا وی به مونږ لره مزدوری که شو مونږ

الْغٰلِبِيْنَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿٤٢﴾

غالبه. اُووئیل فرعون آو او یقیناً تاسو به په دغه وخت کښې خامخا د نزدے کړے شوو نه

قَالَ لَهُمْ مُّوْسٰى اَلْقُوْا مَا اَنْتُمْ مُّلْقُوْنَ ﴿٤٣﴾

یئ. اُووئیل دوی ته موسیٰ ﷺ گوزار کړئ هغه چه تاسو ئے گوزاره ونکی یئ.

فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوْا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ

نو هغوی گوزار کړل پړی خپل او امساگانے خپلے او وے وئیل قسم دے په عزت د فرعون

اِنَّا لَنَحْنُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿٤٤﴾ فَاَلْقٰى مُوْسٰى عَصَاهُ فَاِذَا

یقیناً مونږ خامخا غالبه کیدونکی یو. نو گوزار کړه موسیٰ امسا خپله نو ناڅاپه

هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ﴿٤٥﴾ فَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ

هغے تیر کړل هغه چه دوی د ځان نه جوړ کړی وو. نو اُوغورځولے شو جادوګر

سٰجِدِيْنَ ﴿٤٦﴾ قَالُوْا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوْسٰى

سجده کونکی. وے وئیل ایمان راوړیدے مونږ په رب العالمین. چه رب د موسیٰ

وَهٰرُوْنَ ﴿٤٨﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ

او هارون دے. اُووئیل فرعون آیا ایمان راوړو تاسو په دهٔ باندے مخکښې ددے نه

اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّهٗ لَكَبِيْرُكُمُ الَّذِىْ عَلَّمَكُمُ

چه اجازت کړے وے ما تاسو ته یقیناً دا خامخا ستاسو مشر دے هغه چه خودلے ئے دے

السِّحْرَ ۚ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ؕ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ

تاسو ته جادو نو خامخا زردے چه تاسو به پو هه شئ، خامخا پرے به کړم لاسونه ستاسو

وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ وَّلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٤٩﴾ قَالُوْا لَا

او خپے ستاسو ردوبدل او خامخا په سولئ به کړم تاسو ټول. اُووئیل دوی نشته

ضَيْرَ اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ ﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ

هیڅ ضرر یقیناً مونږ خپل رب طرف ته ورګرځیدونکی یو. یقیناً مونږ طمع لرو

اَنۡ یَّغۡفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطٰیٰنَاۤ اَنۡ کُنَّاۤ اَوَّلَ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ ﴿۵۱﴾

چه وُبه بخي مونږ ته رب زمونږ ګناهونه زمونږ پدې وجه چه یو مونږ اول مؤمنان۔

تفسیر: کله چه تمام جادوګر د مقابلې میدان ته راغونډ شو، نو هغوئ فرعون ته خپل حیثیت وربنکاره کولو او د موقع نه د فائدې پورته کولو دپاره ئې د هغهٔ نه پوښتنه وکړه چه که مونږ په موسیٰ باندې غالبه شو نو آیا مونږ له به څهٔ انعام راکوې؟

فرعون جواب ورکړو چه تاسو ته به ستاسو اجرت ملاویږي، او زیاتي پرې دا چه تاسو به د دربار په خاصو خلقو کښې شامل کړې شئ۔ خو ددې سرې نه مې خلاص کړئ۔

د باطل پرستو هر کار د دنیا د مقصد دپاره وي ددې وجه نه اجرت ئې طلب کړو۔ چونکه دلته په واقعه کښې ډیر تفصیل او تاکید غرض دې نو ځکه ئې دلته ﴿ اِنَّکُمۡ اِذًا لَّمِنَ الۡمُقَرَّبِیۡنَ﴾ کښې تاکیدات راوړل۔

فَاَلۡقَوۡا حِبَالَهُمۡ : جادوګرانو موسیٰ علیه السلام نه پوښتنه وکړه چه اول تهٔ د خپلې جادوګرئ مظاهره کوې اوکه مونږه ئې وکړو؟ موسیٰ علیه السلام ورته وونیل چه مخکښې تاسو چه څهٔ کول غواړئ هغه وکړئ۔ نو جادوګرانو خپلې رسئ او همساګانې په میدان کښې وغورزولې، او د غورزولو په وخت ئې د فرعون په عزت قسم وخوړلو وې وئیل: میدان به یقینًا زمونږ لاس ته راځي۔ چنانچه په لیدو لیدو کښې پوره میدان د مارانو نه ډک شو، او موسیٰ علیه السلام چه دا ویرونکې ننداره ولیده نو په زړهٔ کښې ویریدهٔ، نو الله تعالیٰ ورته د وحی په ذریعه حکم وکړو چه تهٔ خپله همسا په زمکه وارتوه، د همسا په زمکه غورزیدل څهٔ وو چه هغه یو هیبتناکه اژدها جوړه شوه او د جادوګرو تمام ماران ئې ښوې تیر کړل۔

فَاُلۡقِیَ السَّحَرَةُ : جادوګرانو چه دا ننداره ولیده سمدست ئې ایمان راوړو او په سجده پریوتل، دوئ ته یقین راغې چه دا څهٔ جادو نهٔ دې، بلکه د الله ورکړې معجزه ده، او موسیٰ (علیه السلام) جادوګر نهٔ دې، بلکه د الله تعالیٰ غوره رسول دې۔

مفسرین لیکي چه هلته چه څهٔ واقع شو، دا ددې خبرې دلیل وو چه جادو سره د ځیزونو حقیقت نهٔ بدلیږي، بلکه د سترګو مخامخ یو خیالي شے پیش کیږي۔ دارنګه په هر فن کښې پوره مهارت فائده مند دې، لکه څنګه چه دې جادوګرو د جادو په فن کښې د مهارت لرلو په وجه فورًا وپیژندله چه موسیٰ علیه السلام چه څهٔ پیش کړي هغه جادو نهٔ دې

بلکه معجزه ده۔ جادوګرو ووئیل مونږ په رب العالمین ایمان راوړے چه هغه د موسیٰ او هارون (علیهما السلام) رب دے۔ دا ورسره څکه وائی چه فرعون هم ځان ته رب وئیلو۔
فرعون د جادوګرو د سمدستی ایمان راوړو نه ویریدهٔ چه هسے نهٔ ټول قوم ایمان راوړی، او هغه یو اځے پاتے شی، دے وجے نه هغهٔ جادوګر له دهمکی ورکړه وے وئیل : تاسو زما د اجازت نه بغیر په موسیٰ ایمان راوړو، اوس ماته پته ولګیده چه موسیٰ هغه لوی جادوګر دے چه هغهٔ تاسو ټولو ته جادو ښودلے۔
صاحب د «فتح البیان» لیکی چه فرعون اګر که د څهٔ داسے خبرے اقرار کول نهٔ غوښتل چه هغے سره د موسیٰ ﷺ لوی شان ثابت شی، لیکن دلته فرعون ولیده چه ټول خلك پو هه شو چه د موسیٰ ﷺ پیش کړے معجزه د ساحرانو په پیش کړی جادو باندے پورته والے وموندهٔ نو فرعون وغوښته چه خلك په شك کښې واچوی او دا با ور ورکړی چه موسیٰ هم یو جادوګر دے، او هغهٔ نورو خلقو ته د جادو تعلیم ورکړے، یعنی دا څهٔ معجزه نهٔ ده چه ګنے دا د موسیٰ رب هغهٔ له ورکړے ده۔ او دا یقین ونکړئ چه ګنے ساحرانو په بصیرت سره ایمان راوړے دے او حق ورته ښکاره شویدے، بلکه یو جادو په بل جادو غالب شو۔
فَلَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ: فرعون ووئیل : تاسو ته به ډیر زر د خپلو کړو انجام معلوم شی، زهٔ به په تاسو کښې د هريو، یو لاس او د بل طرف یوه خپه پریکړم، او د کهجورو په ونو به سُولیٔ درکړم۔ بعضِ مفسرین وائی چه فرعون دا مسلمانان په دار وخیژول، او بعضِ وائی چه هغهٔ داسے ونهٔ کړل، او په قرآن کښې څهٔ داسے آیت نشته چه هغے نه ثابته شی چه هغه په خپله وینا عمل کړے وو۔ لیکن اول قول غوره دے لکه تفصیل ئے په سورة الاعراف کښې ذکر شوے۔
قَالُوْا لَا ضَيْرَ : اَیْ لَا ضَرَرَ۔ (یعنی هیڅ ضرر مونږ ته نشته) یعنی مسلمانانو جادوګرو د هغه په جواب کښې ووئیل چه دنیوی سزا سره زمونږ څهٔ نقصان نهٔ کیږی، بلکه که چرے مونږ قتل کړے شو نو د خپل رب سره به لوی اجر حاصل کړو۔ زمونږ امید دے چه زمونږ رب به زمونږ د کفر او جادوګرئ ګناه په دے وجه معاف کړی چه د حق واضح کیدو نه پس مونږ د ټول قوم نه مخکښے ایمان راوړو۔
مفسرین لیکی چه مؤمن ته ګناه ډیره لویه ښکاره کیږی پدے وجه هغه ځان خپل مرګ ته هم تیاروی، په حق باندے دے مړ شی خو چه ددهٔ ګناه او کفر معاف شی۔

اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ: ١- یعنی پدے مجمع کښې اول مؤمنان شو۔
٢- یا د فرعون د تابعدارو نه اول مؤمنان مونږ شو۔
٣- یا اولیّت اضافی دے یعنی په دغه زمانه کښې اول مؤمنان یو د روستنو خلکو دپاره۔ لکه صحابه کرامؓ تول د باقی امت دپاره اول مؤمنان دی۔
پدے واقعه کښې امت مسلمه ته ترغیبات دی چه په مؤمنانو به داسے تکلیفونه راځی چه وژلے کیږی به، او حق له به الله تعالیٰ خامخا غلبه ورکوی۔ او انبیاء علیهم السلام جادو ته دعوت نهٔ ورکوی بلکه د جادو مقابله کوی۔

وَاَوْحَيْنَا اِلٰى مُوْسٰى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْٓ اِنَّكُمْ
او وحی اُوکړه مونږ موسیٰ علیه السلام ته چه د شپے بوځه بندګان زما یقیناً تاسو
مُّتَّبَعُوْنَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿٥٣﴾ اِنَّ
پسے به درتلل کیدے شی۔ نو اُولیږهٔ فرعون په ښارونو کښې راجمع کونکی۔ یقیناً
هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ﴿٥٤﴾ وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُوْنَ ﴿٥٥﴾
دا کسان خامخا ډله لږه ده۔ او یقیناً دوی مونږ لره خامخا غصه کونکی دی۔
وَاِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنٰهُمْ مِّنْ جَنّٰتٍ
او یقیناً مونږ خامخا جماعت یو بیدار هوښیار۔ نو اُوویستل مونږ دوی لره د باغونو
وَّعُيُوْنٍ ﴿٥٧﴾ وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ ۚ
او چینو نه۔ او د خزانو نه او د ځائے عزتمند نه۔ دغسے اُوکړل مونږ،
وَاَوْرَثْنٰهَا بَنِيْٓ اِسْرَآئِيْلَ ﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوْهُمْ
او په میراث کښې ورکړه مونږ دا بنی اسرائیلو ته۔ نو فرعونیان وروسے شو د هغوی پسے
مُّشْرِقِيْنَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ اَصْحٰبُ مُوْسٰٓى
په وخت د نمر خاتهٔ کښې۔ نو هرکله چه یو بل اُولیدل دواړو ډلو اُووئیل ملګرو د موسیٰ
اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا ۚ
یقیناً مونږ خامخا لاندے کړے شو۔ اُووئیل موسیٰ هیچرے نشی کیدے

اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ﴿۶۲﴾

یقیناً ما سره رب زما دے زر دے چه ما ته به لاره ښائی۔

تفسیر : ددے ځای نه ښلورم مقام دے تر د واقعے اختتام پورے، پدے کښں د فرعون نه د ایمان والو نجات او بیا د غرق کیدو نه نجات او د کافرانو عذاب بیانوی۔

ددے عظیمے کامیابئ نه څو کاله روسته الله تعالیٰ اراده وکړه چه فرعون او د هغهٔ قوم هلاك کړی ځکه چه ډیر لوی ضرری شو، نو الله تعالیٰ موسیٰ ﷺ ته حکم وکړو چه بنی اسرائیل واخله او د شپے په وخت د اُوچے په ځای سمندر طرفته روان شه، او هغهٔ ته ئے وښودل چه فرعون د خپل لښکر سره تا پسے درځی، لیکن تهٔ په مخه ځه دا خلق تاسو نشی رانیولے۔

فرعون ته چه کله خبر وشو نو هغهٔ د خپلو فوځونو راجمع کولو حکم وکړو، او بنی اسرائیل ئے د هغوئ په نظرونو کښں د کمزوری ښکاره کولو دپاره ووئیل چه د دوئ شماره څهٔ ده، دوی خو پدے کار سره مونږ غصه کړو چه زما د اجازے نه بغیر د موسیٰ سره روان شویدی۔

واحدیؔ وائی چه د بنی اسرائیلو شماره شپږ لکهه وه، او د فرعونیانو شمار نهٔ وو معلوم او دا قول د ابن عباس ؓ دے۔ او د ابن مسعود ؓ د وینا مطابق د فرعونیانو شماره اووهٔ لکهه اویا زره وه۔ (فتح البیان)

لَشِرْذِمَةٌ قَلِیْلُوْنَ : یعنی دا خو لږه شانه وړه ډله ده۔ همیشه اهل حقو ته کم وئیلے شویدی او واقعی چه حق والا همیشه کم وی، د خلکو د نظر نه سپك ښکاره کیږی۔

وَاِنَّا لَجَمِیْعٌ حٰذِرُوْنَ : ۱– اَیْ خَائِفُوْنَ مِنْ شَرِّهِمْ۔ یعنی مونږ د دوی د شرونو نه یریدونکی یو۔ ۲– زجاجؔ وائی حاذر مُستعِد ته وائی۔ یعنی مونږ ټول د دوی رانیولو ته تیار یو، وسله او وسائل راسره پوره دی۔

۳– حاذر حَاذِق (هوښیار خبردار) ته هم وائی یعنی مونږ د موسیٰ او د بنی اسرائیلو د مکر نه ښهٔ خبر یو، او د هغوئ د شر نه د بچ کیدو دپاره بیدار یو، دے وجے نه اے زما د فوج ځوانانو! دوئ پسے زر تر زره ورواچوئ، او نیولو سره ئے زمونږ خواته واپس راولئ۔

فرعون اول کښں د تکبر خبرے وکړے دے دپاره چه خلك راتیز کړی چه دوی مونږ نه ځوك نشی منع کولے۔ او دے دپاره چه خلکو ته ددهٔ د بادشاهئ شان او شوکت مات

ښکاره نښې نو ښارونو والو ته ئې دا خبرے د عذر پیش کولو دپاره وکړے۔ (بیضاوی)

فَأَخْرَجْنٰهُمْ: الله تعالىٰ فرمائي چه مونږ دوئ د مصر د فراخه زمکے، د هغے د باغونو، نهرونو، خزانو او د عیش د ځایونو نه لرے کړل او د موسیٰ پسے مو وروا چول، او په دے طریقه مونږ دوئ لره د دوئ د کورونو او املاکو او جائیدادونو نه جدا کړل، او بني اسرائیل مو ددے ټولو څیزونو وارثان جوړ کړل۔

حسن بصریؒ وائی چه د فرعونیانو د غرقیدو نه پس بني اسرائیل واپس راغلل او د مصر مالکان جوړ شو۔ بعض وائی چه بني اسرائیل واپس رانغلل، او دلته د وراثت نه مراد د فرعونیانو زیورات (ګالی) دی چه بني اسرائیلو د الله په حکم سره د هغوئ نه قرض اخستی وو۔ صحیح خبره دا ده چه بني اسرائیل مصر ته بیرته نهٔ دی واپس شوی۔ بعض وائی چه د داود ؑ په زمانه کښې ورغلی دی،

لیکن صحیح دا ده چه دلته (وَأَوْرَثْنٰهَا) ضمیر مخکنو باغونو ته نهٔ دے راجع بلکه ددے مثل ته راجع دے۔ لکه په قرآن کریم کښې دا قانون دے چه کله مثل ته ضمیر راجع وی لکه ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ بیا وائی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنٰهُ نُطْفَةً﴾ نو آدم ؑ خو د ختے نه روستو نطفه نهٔ وه ګرزیدلے بلکه مراد دا دے چه بیا مے انسان د نطفے نه پیدا کړو۔ نو دلته مطلب دا شو چه مونږ بني اسرائیلو ته نور باغونه ورکړل چه هغه د شام په زمکه کښې وو چه هغه د برکتونو والا زمکه ده۔

(یعنی د فرعون نه باغونه لاړل او بني اسرئیلو ته باغونه ورکړے شول، خبره اُلټه شوه) او مصر باندے د فرعون د هلاکت نه روستو یو بل قوم حمله وکړه چه هغه د فرعون سخرګنئ وه لکه سورة الدخان (۲۸) آیت کښې راځی ﴿وَأَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ ما دغه باغونه بل قوم ته ورکړل۔

فَأَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ: اَیْ دَاخِلِیْنَ فِیْ وَقْتِ الشُّرُوْقِ ۔ یعنی دوی وریسے شو پداسے حال کښې چه داخلیدونکی وو په وخت د نمر ختلو کښې۔ یا معنیٰ ده: په ځان باندے نمر راخیژونکی وو۔ لکه د غټانو خلکو طریقه دا وی چه پدے وخت کښې راپاڅیږی۔

کله چه دواړه ډلے یو د بل سره مخامخ شوے، نو د موسیٰ ؑ ملګرو د ویرے په وجه ووئیل چه اوس خو مونږ رالاندے کړے شو، او زمونږ خو د هغوی د مقابلے طاقت نشته۔ نو هغهٔ پوره ایمان او یقین سره ووئیل چه هرګز نهٔ، داسے نشی کیدے، زما رب ما سره دے، او هغه به خامخا ماته د خلاصی لاره راښائی۔

إِنَّ مَعِيَ: یعنی زما رب زما ملګرے دے، ما سره به مدد کوی او هغه به ماته د نجات لار راښائی۔ إِنَّ مَعِيَ ئے وویل ځکه چه په خپلو ملګروئے پوره اعتماد نهٔ وو۔

فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ ۖ فَانفَلَقَ
نو وحی اُوکړه مونږ موسیٰ علیه السلام ته چه اُووهه په امسا خپله سره دریاب نو اُوچودو،
فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾ وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ ﴿٦٤﴾
نو شوه هره حصه په شان د غر لوئی۔ او رانزدے کړل مونږ دغه ځائے نور خلق۔
وَأَنجَيْنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا
او بچ کړل مونږ موسیٰ او هغه څوك چه د هغه سره وو ټول۔ بیا غرق کړل مونږ
الْآخَرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾
نور خلق۔ یقیناً په دے کښې خامخا عبرت دے او نهٔ دی ډیر د خلقو نه ایمان لرونکی۔
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾
او یقیناً رب ستا خامخا غالبه دے رحم کونکے دے۔

تفسیر : الله تعالیٰ موسیٰ علیه السلام ته د وحی په ذریعه حکم وکړو چه ته خپله همسا د سمندر په اُوبو باندے ووهه، هغهٔ چه داسے وکړل، او د یعقوب علیه السلام د خاندان د دولسو ډلو دپاره په سمندر کښې دولس لارے جوړے شوے، او اوبهٔ د دنګو غرونو پشان دواړو طرفونو ته ودریدے۔

كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ: لوی غر ته وئیلے شی۔

وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ : نو مونږ په مزه مزه فرعون او د هغهٔ فوجونه سمندر ته نزدے راوستل، او موسیٰ علیه السلام او د هغهٔ ملګری په سمندر کښې په جوړو شوو لارو باندے بل طرفته پورے وتل۔ فرعون هم د خپل فوج سره په همدغه لارو پورے وتل وغوښتل، جبریل علیه السلام وړیسے راغلو او د دوی اسونه ئے وزغلول او دریاب مینځ ته ئے ننویستل۔ او فرعون ددے نه جاهل شو چه سمندر کښې څنګه داسے لازے جوړے شی او ددے سوچ نه غافل شو که دا اُوبه راباندے راخلاصے شی۔

او کله چه هغه د سمندر مینځ ته اورسیدهٔ نو الله تعالیٰ د غرونو پشان ولاړے اوبهٔ په

دوئ باندے را خلاصے کړے، او ټول ډوب شول۔
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً: يعنی د موسیٰ ﷺ او د فرعون دا واقعه ډيره عبرتناکه ده، او د الله د لويو قدرتونو دليل دے۔ ځکه چه اتلس لکهه خلك تباه کيدل چه يو تن هم پکښې خلاص نشي او شپږ لکهه کسان ټول خلاصيدل د الله تعالیٰ عجيب قدرت او رحم دے۔
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ: يعنی د فرعونيانو سره چه کوم کسان وو نو د دوی نه صرف يو څو کسانو ايمان راوړو، لکه حزقيل او د هغهٔ يو ے لور، د فرعون ښځے آسيه او نوريو څو کسانو، (چه يو پکښې هغه بوډئ وه چه موسیٰ ﷺ ته ئے د يوسف ﷺ قبر وخودلو کله چه هغه لاره ورکه کړه نو دوی د بوډئ په واسطه قبر پيدا کړو او د يوسف ﷺ جسد مبارك ئے ځان سره واخستو او فلسطين ته پورے وتل لکه دا خبره په صحيح حديث د حاکم وغيره کښې راغلے ده چه شيخ البانیؒ ورته صحيح وئيلے دے)۔ باقی ټولو د فرعون پيروی کوله، تردے چه ډوب شول۔

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ
او اُولوله په دوی باندے خبر د ابرهيم عليه السلام۔ کله چه اُووئيل هغه پلار خپل ته
وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ
او قوم خپل ته د چا بندگی کوئ تاسو۔ ووئيل دوی بندگی کوو مونږ د بتانو نو گرځو مونږ
لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ
هغې ته منجوران (عبادت کونکی)۔ اُووئيل ابراهيم آيا دوی آوری ستاسو کله
تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ
چه رابلئ تاسو دوی لره۔ يا فائده درکوی تاسو ته يا ضرر درکولے شی۔ اُووئيل دوی بلکه
وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَأَيْتُم
موندلی دی مونږ پلاران خپل چه دغسے به ئے کول۔ اُووئيل ابراهيم آيا خبر يئ تاسو
مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ
په هغه چا تاسو ئے بندگی کوئ۔ تاسو او پلارانو ستاسو مخکنو۔ نو يقيناً دوی دشمنان

لِّيْ اِلَّا رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۷﴾ الَّذِيْ خَلَقَنِيْ فَهُوَ يَهْدِيْنِ ﴿۷۸﴾
زما دي سوئ د رب العالمين نه۔ هغه ذات چه زۀ ئے پيدا کړے يم نو هغه ما ته نيغه لار
وَالَّذِيْ هُوَ يُطْعِمُنِيْ وَيَسْقِيْنِ ﴿۷۹﴾ وَاِذَا مَرِضْتُ
ښائي۔ او هغه ذات دے چه خوراك راكوي ما ته او څکاك راكوي۔ او كله چه زۀ بيمار شم
فَهُوَ يَشْفِيْنِ ﴿۸۰﴾ وَالَّذِيْ يُمِيْتُنِيْ ثُمَّ يُحْيِيْنِ ﴿۸۱﴾
نو هغه ما ته شفاء راکوي۔ او هغه ذات دے چه وژني به ما بيا به مے راژوندے کوي۔
وَالَّذِيْ اَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لِيْ خَطِيْٓئَتِيْ يَوْمَ الدِّيْنِ ﴿۸۲﴾
او هغه ذات دے چه طمع لرم زۀ چه اُوبه بخي ما ته گناه زما په ورځ د جزاء۔

تفسير: د ابراهيم ﷺ په واقعه کښې يو غرض دا دے چه کفر لکه څنګه چه سبب د دنيوي عذاب دے نو دغه شان په آخرت کښې هم د عذاب سبب دے۔ لکه دلته به د آخرت عذاب ذکر کيږي۔

او پدے کښې بل غرض دا دے چه قريش د ابراهيم ﷺ د دعوتي ژوند حالات واوري او نصيحت حاصل کړي، اسلام راوړي، او د دنيا او د آخرت د رسوائي نه بچ شي۔

دارنګه پدے کښې په يهود او نصارئ او عربو مشرکانو باندے رد کيږي چه دوي ټولو ابراهيم ﷺ ته خپل نسبت کولو او بيا د هغه په نقش قدم باندے روان نۀ وو، دين حنيف (دين د توحيد) ئے پريخے وو۔ نو پدے واقعه کښې هم د شرك رد او ايمان ته دعوت پروت دے۔

الله تعالیٰ خپل نبي کريم ﷺ ته وفرمايل چه تۀ د قريشو مشرکانو ته د ابراهيم ﷺ داستان واوروه، هر کله چه هغۀ د خپل پلار او قوم نه پوښتنه وکړه چه تاسو د څۀ شي عبادت کوئ؟ ابراهيم ﷺ ته پته وه چه دا خلق د بتانو عبادت کوي، ليکن د هغۀ مقصد د هغوئ د جواب نه دا ثابتول وو چه دا بتان ددے لائق نۀ دي چه ددے عبادت وکړے شي۔ د ابراهيم پلار آزر او د هغۀ د قوم نورو افرادو د فخر په توګه ووئيل چه مونږ د بتانو عبادت کوو، او ټوله ورځ د هغوئ په عبادت کښې لګيا يو، يعني د شپے په وخت د ستورو، او د ورځے د دغه ستورو د مجسمو عبادت کوو۔

مَا تَعْبُدُوْنَ: په (مَا) سره د وجے او علت تپوس کوي چه تاسو د څه وجه نه ددوي

عبادت کوئ؟ دوی کښې څه کمال دے؟۔

فَنَظَلُّ لَهَا : اَیْ نُقِیْمُ وَنَدُوْمُ عَلٰی عِبَادَتِهَا ۔ (فتح البیان) یعنی مونږ به همیشه ولاړ یو ددے په عبادت د دوی د وجه نه۔ ظَل په رڼړا ورځ کښې یو کار کولو ته وئیلے شي۔ نو دلته به مطلب دا وی چه تول ورځ مونږ ددے عبادت کوو، مراد ترے نه هر وخت دے۔ یا مطلب دا دے چه د ورځے ددے بتانو عبادت کوو او د شپے د ستورو او د نمر او سپوږمۍ عبادت کوو۔

قَالَ هَلْ يَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ اَوْ يَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ يَضُرُّوْنَ : یعنی آیا دا بتان آواز آوری؟ (کله چه تاسو ورته آواز کړے وی او ستاسو آواز ئے آوریدلے وی او جواب ئے درکړے وی) بیا که آواز آوری نو آیا تاسو ته فائده درکولے شي۔ کله چه تاسو د دوی عبادت وکړئ یا درته ضرر کولے شي کله چه تاسو د دوی عبادت پریدئ؟ او دا استفهام تقریری دے یعنی هیڅ نهٔ آوری او نهٔ فائده او ضرر درکولے شي نو ددے د عبادت کولو بیا څه وجه ده؟

نو د دوی سره بل هیڅ جواب نشته سوئ ددے نه چه دوی ووائی چه آؤ، دوی نهٔ آوری او نهٔ نفع او نقصان ورکولے شي نو بیا خو د دوی عبادت کول سراسر حماقت او لهو او لعب دی۔

پدے وجه دوی د خلیل ﷺ د جواب نه عاجز شو او حجت پرے قائم شو نو دوی د خپلو مشرانو ړوند تقلید ته رجوع وکړه۔ او وے وئیل :

قَالُوْا بَلْ وَجَدْنَآ اٰبَآءَ نَا : دوی ووئیل چه مونږ خپل پلاران نیکونه پدے طریقه موندلی دی چه هغوی به د دوی عبادت کولو او ددے سره دا جمله مراد ده [وَآبَاؤُنَا اَعْلَمُ مِنَّا] او زمونږ مشران زمونږ نه ښهٔ پو هیدل نو هرکله چه زمونږ مشرانو ددے عبادت کړے، معلومیږی چه دا کار غوره دے هغوی به پکښې ضرور څه فائده لیدلی وی څکه ئے د دوی عبادت کولو۔ دا سراسر وَهم وو، چه هیڅ حقیقت ئے نهٔ لرلو، او شرك همدغه شان وَهم وی، مشرك د اَوْهامو او خیالاتو پسے روان وی۔

خازنؒ ددے آیت په تفسیر کښې لیکلی [وَفِی الْآیَةِ دَلِیْلٌ عَلٰی اِبْطَالِ التَّقْلِیْدِ فِی الدِّیْنِ وَذَمِّهٖ وَمَدْحِ الْاَخْذِ بِالْاِسْتِدْلَالِ] ۔ چه دا آیتِ کریمه په دینی امورو کښې د تقلید په باطل کیدو باندے دلالت کوی، او صرف د هغه احکامو قبلولو دعوت ورکوی چه هغه په دلائلو سره ثابت شوی وی۔ او صاحب د فتح البیان لیکی: [وَهٰذَا الْجَوَابُ هُوَ الْعَصَا الَّتِیْ یَتَوَکَّأ

عَلَيْهَا كُلُّ عَاجِزٍ وَيَمْشِيْ بِهَا كُلُّ أَعْرَجَ، وَيَغْتَرُّ بِهَا كُلُّ مَغْرُوْرٍ، وَيَنْخَدِعُ لَهَا كُلُّ مَخْدُوْعٍ]

د مشرکانو دا جواب هغه امسا ده چه پدے باندے هر عاجز تکیه لګیا وی او هر ګوډ پرے منزل کوی او هر دهوکه کړے شوے غلولے شوے پرے دهوکه خوری. څکه چه که تـهٔ نن صبا ددے زمانے مقلدینو نه تپوس وکړے چه تا سره د یو عالِم په تقلید باندے څه دلیل دے؟ او په دین کښ د هغهٔ د هرے خبرے په منلو او د دلیل په خلاف د هغه ایجاد کړے رائے په تقلید باندے څه دلیل دے؟ نو دوی سره ددے جواب نه سوئی بل هیڅ نشته، دوی به شروع شی تا ته به خپل مشران ذکر کوی چه هغوی دا تقلید کړیدے او هغوی داسے داسے بزرګان او غوره خلك وو نو دوی په ډیر لوی غرور او ناکاره ناپوهئ کښ اخته شویدی څکه چه د الله تعالیٰ د کتاب او د سنتِ رسول حُجج او براهینو ته نهٔ ګوری او په دوی کښ چه د چا په زړهٔ کښ دا مشکله بیماری مضبوطه شویده نو که تهٔ هغه ته هر دلیل او حجت پیش کړے هغه پرے غور هم نهٔ کروی او نهٔ ورته سترګے کولاووی لیکن په تا باندے بیا هم دوی ته د بیان کولو فریضه لازمه ده او هدایت د الله په لاس کښ دے۔ الی آخر ما قال۔

قَالَ أَفَرَءَيْتُم : ابراهیم علیه السلام ووئیل بیا خو تاسو پوهه شئ چه د کومو بتانو تاسو او ستاسو پلرونه نیکونه عبادت کوی، دا ټول زما دشمنان دی، سِوئ د رب العالمین نه چه په دنیا او آخرت کښ هغه زما آقا او مولیٰ دے۔ دے وجے نه زهٔ صرف د هغهٔ عبادت کوم۔

بعض د (اَفَرَاَیْتُم) معنیٰ دا کوی : چه سوچ وکړئ په حال او عجز ددے معبودانو باندے صرف ستاسو او د مشرانو دوی لره بندګی کول خو دلیل نهٔ دے۔

فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيْ : دے باندے سوال دا دے چه بتان خو جمادات دی، د هغوی دشمنی د ابراهیم علیه السلام سره څنګه صحیح کیدے شی؟ (۱) فراءٔ وئیلی دی چه دے عبارت کښ قلب شویدے یعنی [فَإِنِّيْ عَدُوٌّ لَّهُمْ] یعنی زهٔ د دوی دشمن یم او د دوی عبادت نهٔ منم۔ څکه چه ما ته هر څه الله راکړیدی او دوی هیڅ نهٔ دی راکړی۔

(۲) فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنْ عَبَدْتُهُمْ۔ یعنی دوی به په قیامت کښ زما دشمنان شی که زهٔ د دوی عبادت وکړم۔ د قیامت په ورځ به دوی ته الله تعالیٰ د خبرو طاقت ورکړی او د مشرکانو په خلاف به ودریږی او هغوی به خرپر کړی۔

(۳) ظاهر دا ده چه آیت په ظاهر دے یعنی دوی زما دشمنان دی څکه چه څوك غیر الله

ته متوجه شي او د هغه عبادت شروع کړي نو د الله تعالیٰ په غضب ګرفتار شي او هر هغه شے چه ستا دپاره د غضب سبب وګرځي، دا ستا دپاره دشمن دے۔ اهل علم وائي : [كُلُّ مَا لَا يُقَرِّبُكَ إِلَى اللّٰهِ فَهُوَ عَدُوُّكَ] (هر هغه شے چه تا الله ته نۀ نزدے کوي هغه ستا دشمن دے)۔

کله به بچے، کله ښځه او کله به دکان او کله يو تنظيم او نظم ستا دشمن وي۔

فائده : ابراهيم ﷺ دا ويـل غـوښتل چه دا بتان ستاسو دشمنان دي، ليکن هغه ئے خپل دشمنان وښودل يعني لکه څنګه چه دا زما دشمنان دي ستاسو هم دشمنان دي، دے دپاره چه مخاطب د دوئ نصيحت په خوشحاله زړۀ قبول کړي۔ (فتح البيان)

إِلَّا رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ : دا ورسره څکه وائي چه د دوي په معبودانو کښې الله تعالیٰ هم وو، دوي به د الله تعالیٰ عبادت هم کولو۔

الَّذِيْ خَلَقَنِيْ : اُوس د الله تعالیٰ صفتونه راوړي چه ټول حاجتونو ظاهري او باطني پوره کولو والا ذات خو صرف الله تعالیٰ دے۔ نو د داسے ذات بندګي پکار ده چه هر څه د هغۀ سره دي۔

يعني زۀ خو صرف د هغه رب العالمين عبادت کوم چه هغۀ زۀ پيدا کړے يم، او هغه په دين او دنيا کښې هرے ښيګړے طرفته زما لار ښودنه کوي، او ماته خوراك څکاك راکوي، يعني هغۀ ماله روزي راکولو دپاره تمام آسماني او زميني اسباب مهيا کړل، وريځ ئے را وليږله، اوبه ئے را اوروله، زمکے له ئے ژوند ورکړو او قِسما قِسم ميوے او غذائي مواد ئے پيدا کړل، او اوبه ئے صفا شفافے او خوږے پيدا کړے چه هغه څاروي او انسانان ټول څکي۔ او کله چه زۀ بيمار شم، نو ماله په شِفاء راکولو باندے د هغۀ نه سوئ بل هيڅوك قدرت نۀ لري۔

وَإِذَا مَرِضْتُ : ابراهيم ﷺ الله تعالیٰ سره د حُسنِ ادب په توګه بيماري خپل طرفته او شِفاء الله طرفته منسوب کړه، که نۀ وي نو معلومه ده چه بيماري او شِفاء دواړه د الله له خوا وي۔ په دے کښې هيڅ يو هم د الله نه سوئ د بل چا په اختيار کښې نۀ ده۔ ليکن دائرك د شرونو نسبت الله تعالیٰ ته کول بې ادبي ده۔ او د نعمتونو نسبت ئے الله تعالیٰ ته وکړو۔

وَالَّذِيْ يُمِيْتُنِيْ : ددے رب العالمين صفت دادے چه دا تمامي انسانانو له مرګ ورکوي، او قيامت ته نزدے وخت کښې به دا ټول دوباره ژوندي کوي۔ او هم ددۀ نه اميد

کیدے شی چه د قیامت په ورځ به زما ګناهونه معاف کوی۔

مفسرین لیکی چه د [خَطِیْئَةٌ] نه مراد درے خبرے دی چه هغه ابراهیم علیه السلام ګناه ګنړلے، چه هغه به د قیامت په ورځ یادوی او د خلقو د شفاعت نه به ډډه کوی۔ اوله خبره : بُتانو ماتولو نه پس د هغه دا خبره چه دا کار د تولو نه لوی بُت کړے۔ دویمه : د هغه دا خبره چه زهٔ بیماریم، دے دپاره چه د خپل قوم سره د اختر په لوبو تماشو کښې برخه وانهٔ خلی، او د هغوئ د تلو نه پس بُتان مات کړی۔ اودریمه خبره : د ظالم بادشاه مخامخ سارے ته خپله خور وئیل، دے دپاره چه هغه ئے ترے په زوره خپل ځان سره ونهٔ ساتی۔ او دا تفسیر د مجاهدؒ دے۔

یا دا خبره ابراهیم علیه السلام د عاجزئ په طور وئیلے ده او امت ته تعلیم دے چه دوی د ګناهونو نه ځان وساتی او ددے نه په یره کښې ووسیږی۔

اَطْمَعُ : کښې اشاره ده په طریقه د عجز او انکسار چه زما عملونه سبب د مغفرت نهٔ دی یعنی بے سببه طمع د مغفرت کوم ځکه چه طمع وئیلے کیږی بغیر د سبب نه د یو څیز پورے زړه متعلق کیدل۔

رَبِّ هَبْ لِیْ حُكْمًا وَّاَلْحِقْنِیْ بِالصّٰلِحِیْنَ ﴿۸۳﴾ وَاجْعَلْ لِّیْ لِسَانَ
اے ربه زما اُوبخه ما ته پوهه او پیوسته کړه ما د نیکانو سره۔ او اُوګرځوه ما لره ژبه
صِدْقٍ فِی الْاٰخِرِیْنَ ﴿۸۴﴾ وَاجْعَلْنِیْ مِنْ وَّرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِیْمِ ﴿۸۵﴾ وَاغْفِرْ
د رشتینوالی په روستنو کښې۔ او اُوګرځوه ما د وارثانو د جنت د نعمتونو۔ او بخښه اُوکړه
لِاَبِیْ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الضَّآلِّیْنَ ﴿۸۶﴾ وَلَا تُخْزِنِیْ یَوْمَ یُبْعَثُوْنَ ﴿۸۷﴾ یَوْمَ
پلار زما ته یقیناً دے دا د ګمراهانو نه۔ او مهٔ شرموه ما په هغه ورځ
لَا یَنْفَعُ مَالٌ وَّلَا بَنُوْنَ ﴿۸۸﴾
چه دوی به راپورته کولے شی۔ په هغه ورځ به فائده نهٔ ورکوی مال او نهٔ ځامن۔
اِلَّا مَنْ اَتَی اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ ﴿۸۹﴾
مګر هغه څوک چه راغے الله ته په زړه روغ سره۔

تفسیر : ابراهیم علیه السلام چه کله د خپل رب تعریف، د هغهٔ حمد او ثناء او د هغهٔ د

قِسماقِسم نعمتونو ذکر وکړو، نو هغهٔ خپل دواړه لاسونه دعاء دپاره پورته کړل، او انتهائی عاجزئ او زاریٔ سره ئے ووئیل: اے زما ربه! ماله په علم او پوهه کښې کمال راکړه، او د انبیاؤ پشان د عملِ صالح توفیق راکړه، او په جنت کښې ما د هغویٔ ملګرے کړه، او نورو خلقو دپاره ما د خیر نمونه جوړه کړه، او آینده راتلونکو نسلونو کښې زما ذکرِ خیر باقی اوساته.

حُکۡمًا: ددے نه مراد په علم او فهم او عمل کښې کمال دے چه د هغے په وجه د الله د خلافت او د مخلوق د ریاست دپاره مستعد (تیار) وی. یا حکم د فیصلو علم دے. یا حکم نه مراد د الله تعالیٰ د حدودو او د هغهٔ د احکامو معرفت او علم دے.

وَّاَلۡحِقۡنِیۡ بِالصّٰلِحِیۡنَ: یعنی ما په عمل صالح کښې یا په برزخ کښې یا په جنت کښې د مخکنو پیغمبرانو سره یو ځای کړه.

لِسَانَ صِدۡقٍ: ددے نه مراد حسن شهرت (ښائسته شهرت) او قبولِ عام دے. الله تعالیٰ دا دعاء قبوله کړیده چه هر امت د ابراهیم علیه السلام تعظیم او اکرام کوی او د هغه سره محبت کوی. بعض وائی چه ددے سوال مطلب دا دے چه زما په اولاد کښې په آخره زمانه کښې داسے څوك پیدا کړه چه په حق باندے کلك ودریږی نو د هغهٔ دعاء د محمد ﷺ په باره کښې قبوله شوه نو آیت کښې به مضاف پټ وی [اَیۡ صَاحِبَ لِسَانِ صِدۡقٍ] (یعنی صاحب د لسان صدق) لیکن اوله معنیٰ غوره ده.

امام مالكؒ ددے او ددے پشان د نورو آیتونو نه استدلال کړے چه که عملِ صالح سره د انسان نیت د الله تعالیٰ رضا حاصلول وی او دا هم وغواړی چه دنیا والا دهٔ ته ښهٔ ووائی نو په دے کښې څهٔ باك نشته. (القاسمیؒ)

وَاجۡعَلۡنِیۡ مِنۡ وَّرَثَةِ: مخکښې دعاء کښې ئے د دنیا سعادت (نیك بختی) وغوښته نو اُوس د آخرت سعادت غواړی. میراث کښې اشاره ده چه بغیر د محنت او مشقت نه جنت راکړے لکه څنګه چه انسان ته میراث بغیر د څهٔ محنت نه ملاویږی.

وَاغۡفِرۡ لِاَبِیۡ: او اے زما ربه! زما پلار اُوبخه، ځکه چه دهٔ د جهالت او ناپوهئ په وجه تاسره نور څوك شریکان جوړ کړی دی. دا هغه وعده وه چه ابراهیم علیه السلام خپل پلار سره کړے وه چه زهٔ به تا له بخنه غواړم، دلته ئے ورسره پوره کړه لیکن کله چه ورته روستو معلومه شوه چه دا د الله تعالیٰ دشمن دے، بیا ئے ترے بیزاری وکړه. لکه څنګه چه د سورتِ توبه په (۱۱٤) آیت کښې تیر شوی.

ابراهیم علیه السلام په خپله دعاء کښې دا هم ووئیل چه زما ربه! په کومه ورځ چه خلق د قبرونو نه راپاسیږی، په دغه ورځ د خلقو مخامخ ما مهٔ رسوا کوے، یا د قیامت په ورځ ماله عذاب مهٔ راکوے، چه په دے ورځ به نهٔ مال په کار راځی اونهٔ اولاد، صرف هغه خلق به د جهنم د عذاب نه بچ کیږی چه د هغهٔ زړهٔ په دنیا کښې د کفر او شرك، منافقت او نورو بدو خویونو اوعادتونو نه محفوظ وی. د داسے انسان نیك عمل به د قیامت په ورځ د هغهٔ په کار راځی.

وَلَا تُخْزِنِیْ یَوْمَ یُبْعَثُوْنَ: بخاریؒ او مسلمؒ د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت کړے چه نبی کریم ﷺ وفرمایل: ابراهیم علیه السلام به د خپل پلار سره د قیامت په ورځ ملاؤ شی او د آزر په مخ باندے به توروالے او غبار (خړوالے) وی نو هغه ته به ابراهیم (علیه السلام) ووائی: آیا ما تا ته نهٔ ووئیلی چه زما نافرمانی مهٔ کوه؟ پلار به ئے ووائی: نن به زهٔ ستا مخالفت نکوم. نو ابراهیم علیه السلام به ووائی: اے زما ربه تا ما سره وعده کړے وه چه تهٔ به ما د دوباره ژوندی کیدو په ورځ نهٔ شرموے [فَاَیُّ خِزْیٍ اَخْزٰی مِنْ اَبِی الْاَبْعَدِ] نو کوم یو ډیر لوی شرم دے زما د هلاك شوی پلار نه (چه دا به د خلکو مخامخ جهنم ته غورزیږی) نو الله به وفرمائی ما جنت په کافرانو حرام کړیدے، بیا به ووائی: وګوره ستا د خپو لاندے څه دی اے ابراهیمه! نو دغه وخت به ابراهیم علیه السلام په ګند باندے ککړ یو حیوان (ګور کتیٔ) سره ملاؤ شی نو هغه به د خپو نه ونیولے شی او اُور ته به ګوزار کړے شی. (بخاری فی الانبیاء باب۸ رقم: ۳۳۵۰)

اِلَّا مَنْ اَتَی اللهَ بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ: ۱- استثناء منقطع ده اَیْ لٰکِنْ مَنْ اَتَی اللهَ بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ فَهُوَ یَنْفَعُ. یعنی مال او اولاد فائده نهٔ ورکوی لیکن څوك چه په سلیم زړه سره راغلو، هغه به فائده ورکړی یعنی که استثناء کوے نو د قلب سلیم وکړه.

۲- یا استثناء متصل ده. اِلَّا مَالُ وَّوَلَدُ مَنْ اَتَی اللهَ بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ. مګر مال او اولاد د هغه چا چه الله تعالیٰ ته په سلیم زړه سره راشی. ځکه چه مؤمن مال او اولاد په دین باندے استعمال کړیدے او هغه فائده ورکوی. اول قول ظاهر دے.

قلب سلیم څه ته وائی؟

۱- جنیدؒ وائی چه سلیم معنیٰ ده لَدِیْغ (چیچلے شوے) او دے ته سلیم تفاؤلًا وئیلے شویدے چه الله به ئے جوړ کړی. نو قلب سلیم هغه زړه چه د الله د ډیرے نه پریشانه وی

لکه چیچلی شوی انسان۔
صاحب د فتح البیان وائی چه دا تفسیر د قرآن برعکس دے او تحریف دے۔
زړونه په درے قسمه دی (۱) یو قلب میت (مړ زړهٔ) دا د کافر وی (۲) بل مریض زړه دا د منافق وی (۲) نو سلیم د مؤمن زړه وی چه نهٔ په پکښې موت وی او نهٔ مرض۔
بیا سلامتیا د زړه ډیر ضروری شے دے چه د بندګانو نه ئے مطالبه شویده، او حدیث کښې دے ته مخموم القلب وئیلے شویدے چه دا د ټولو انسانانو نه غوره انسان دے۔ مخموم القلب هغه چا ته وائی چه زړه ئے د ګناه، غل او حسد نه صفا وی۔
(۳) امام رازیؒ وائی د ټولو نه صحیح قول دا دے چه قلب سلیم: [سَلَامَةُ النَّفْسِ عَنِ الْجَهْلِ وَالْاَخْلَاقِ الرَّذِيْلَةِ] ته وئیلے شی یعنی چه زړهٔ د جهالت او رذیل اخلاقو نه صفا بچ وی۔ لکه عجب، تکبر، تعصب او غفلت نه۔ فتح البیان۔
(٤) حافظ ابن القیمؒ په «اغاثة اللهفان» کښې داسے تعریف کړیدے [اَلْخَالِيْ مِنَ الشَّهَوَاتِ وَالشُّبُهَاتِ] یعنی د شهواتو او شبهاتو نه خالی وی۔ یعنی غلطه عقیده او بد عمل پکښې نهٔ وی۔
(۵) په بدائع التفسیر او الجواب الکافی کښې ئے بنهٔ تعریف کړیدے: [لَايَسْلَمُ الْقَلْبُ حَتّٰى يَسْلَمَ مِنْ خَمْسَةِ اَشْيَاءَ مِنْ شِرْكٍ يُنَاقِضُ التَّوْحِيْدَ وَبِدْعَةٍ تُخَالِفُ السُّنَّةَ وَشَهْوَةٍ تُخَالِفُ الْاَمْرَ، وَغَفْلَةٍ تُنَاقِضُ الذِّكْرَ وَهَوًى يُنَاقِضُ التَّجْرِيْدَ وَالْاِخْلَاصَ]۔ زړه تر هغه وخته پورے سلامتیا والا نشی کیدے تردے چه د پنځه څیزونو نه خالی شی، د شرك نه چه د توحید ضد دے، د بدعت نه چه د سنت خلاف دے او د شهوت نه چه د الله د امر خلاف وی۔ (هسے شهوت ناروا نهٔ دے خو چه د الله حکم پرے مات شی دا ناروا دے) او د غفلت نه چه د الله د ذکر خلاف وی۔ (نو غافل زړه سلیم نهٔ دے) او هغه خواهش به نهٔ وی چه د تجرید او اخلاص خلاف وی لکه ریاء کاری پکښې وی، د رسول الله ﷺ صحیح تابعداری پکښې نهٔ وی۔ لنډه دا چه ټول ګناهونه او بد صفات به پکښې نهٔ وی او امراض القلوب یو سل یو شپیته دی، ددے ټولو نه بچ کول دی او دوه سوه صفات دی دا پکښې راوستل دی۔ او پدے باندے یو کتاب «نضرة النعیم فی اخلاق النبی الکریم» لیکلے شویدے چه په هغے کښې درے سوه یو شپیته اعمال ذکر دی۔ زمونږ عام خلك د صحت دپاره ډیره خواری کوی او پرهیز هم کوی لیکن د زړهٔ په باره کښې د خوراکونو، خبرو او عملونو نه پرهیز نهٔ کوی، د زړهٔ د صحت او مرض هیڅ پرواه ئے نشته او حال دا چه الله تعالیٰ شرط لګولے

چه آخرت کښې فائده صرف په قلب سلیم باندې ده۔

وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿۹۰﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيْمُ لِلْغٰوِيْنَ ﴿۹۱﴾
او نزدې به کړې شي جنت متقیانو ته۔ او راښکاره به کړې شي جهنم سرکشانو ته۔
وَقِيْلَ لَهُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ ﴿۹۲﴾ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ
او وبه وئیلې شي دوی ته چرته دي هغه چه تاسو ئې بندګي کوله۔ سوئ د الله تعالیٰ نه
هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ ﴿۹۳﴾ فَكُبْكِبُوْا
آیا دوی مدد کولې شي تاسو سره یا بدله اخستې شي۔ نو پرمخې به واچولې شي
فِيْهَا هُمْ وَالْغَاوٗنَ ﴿۹۴﴾ وَجُنُوْدُ اِبْلِيْسَ اَجْمَعُوْنَ ﴿۹۵﴾ قَالُوْا وَهُمْ
په هغې کښې دوی او سرکشان۔ او لښکرې د ابلیس ټولې۔ وبه وائي دوی او دوی به
فِيْهَا يَخْتَصِمُوْنَ ﴿۹۶﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۹۷﴾
په هغې کښې جګړې کوي۔ قسم په الله یقیناً وو مونږ خامخا په ګمراهئ ښکاره کښې۔
اِذْ نُسَوِّيْكُمْ بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۸﴾
کله چه مونږ برابرولئ تاسو د رب العالمین سره۔

تفسیر : د قیامت په ورځ به جنت نیک بختانو ته رانزدې کړې شي چه ددې په لیدو سره به دوئ خوشحاله شي، او جهنم به بدبختانو ته مخامخ کړې شي چه ددې په لیدو سره به د غم او خفګان په وجه د دوئ زړونه ټکړې ټکړې شي۔ او جهنمیانو ته به ووئیلې شي چه د کومو معبودانو تاسو د الله تعالیٰ نه سوئ عبادت کولو هغوئ چرته لاړل، هغه زمونږ مخې ته راولئ، آیا نن هغوئ تاسو نه یا د خپل ځان نه عذاب اړولې شي۔

اَيْنَمَا كُنْتُمْ تَعْبُدُوْنَ : دلته د ((معبودانو)) نه مراد د شیطانانو او د انسانانو او پیریانو هغه مجرمان دي چه هغوئ په دنیا کښې خپل ځان لپاره شرك برداشت کولو۔

هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ: ۱ – نصرت دا دې چه تاسو خلاص کړي او انتصار (بدله اخستل) دا دي چه تاسو خو خلاص نهٔ کړي لیکن مقابل شخص ته ضرر ورکړي لکه دنیا کښې په جګړه کښې همدا دوه طریقې راځي۔

۲- یا نصرت ستاسو خلاصول دي او انتصار د خپل ځان خلاصول دي.
فَكُبْكِبُوْا: یعنې دوئ او د دوئ عبادت کونکي ګمراهان به پړمخې جهنم ته او غورزولې شي، چه په هغې کښې به دوئ روان وي او د هغې آخري کندې ته به اورسيږي. او دوئ سره به د ابليس هغه تابعدار او مددګاران هم واچولې شي چه هغوئ به خلق په شرك او ګناهونو او په زمکه کښې په فساد او جرمونو کولو باندې راپارول. لکه قاتلان، زناکاران، ډاکه مار دا ټول د ابليس نور فوجونه دي.
كبكبه: تكرار د كَبُّ دې، بار بار پړمخې غوزولو ته وئيلې شي. يعنې جهنم ته چه ګوزار کړې شي نو خکته رسيدو کښې به کله مخ خکته او کله پورته سور کونډئ اړوي. نو پدې وجه ئې تکرار وکړو.
هُمْ وَالْغَاوٗنَ: هم نه مراد باطل معبودان دي او غاون نه مراد سرکشان عابدان دي.
قَالُوْا وَهُمْ فِيْهَا يَخْتَصِمُوْنَ: مشركان به د خپلو معبودانو سره په جهنم کښې جګړې کوي، او وائي به: قسم په الله! مونږ چه تاسو د رب العالمين سره برابر ګنړلئ او ستاسو عبادت مو کولو، نو مونږ په ښکاره ګمراهئ کښې وو، او زمونږ د ګمراهئ ذمه دار هم تاسو مجرمان يئ، هم تاسو مونږه په شرك او کفر او ګمراهئ او سرکشئ باندې راپارولو، خپله هم ډوب شوئ او مونږه مو هم د ځان سره ډوب کړو.
د سورتِ احزاب په (٦٧) آيت کښې الله تعالىٰ د مشرکانو جهنميانو وينا نقل کړې ده: ﴿وَقَالُوْا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّوْنَا السَّبِيْلَا﴾ (اې ربه زمونږ! مونږ د خپلو سردارانو او مشرانو خبره اومنله نو دوئ مونږه د سمې لارې نه خطاء کړو).
سوال دا دې چه مشرکانو خو د الله تعالىٰ سره هيڅ يو بت او بابا نهٔ دې برابر کړې، داسې ئې نهٔ دي وئيلي چه زمونږ دا معبود د الله سره برابر دې؟
۱- جواب دا دې چه دلته برابروالې که په يو صفت کښې هم وي، دا د الله سره په ټولو حقوقو کښې برابروالې دې. لکه الله عالم الغيب ګنړل او دغه معبودان هم عالم الغيب ګنړل، الله مشکل کشا ګنړل او بيا دغه معبودان هم مشکل کشا ګنړل دا ټول شرك دې.
(۲) غوره دا ده چه معنىٰ دا ده: [إِذْ نُسَوِّيْكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ فِى الْمَحَبَّةِ وَالتَّعْظِيْمِ وَالْعُبُوْدِيَّةِ لَا فِي الْخَلْقِ وَالْاَمْرِ] يعنې مونږ به تاسو د رب العالمين سره برابرولئ په محبت او تعظيم او عبادت کښې، نهٔ په پيدائش او اختياراتو کښې. نو څنګه چه مو د الله سره مينه وه تاسو سره مو دغه شان کوله او څنګه چه مو د الله تعظيم او عبادت کولو دغه شان به

مو ستاسو کوله۔ ځکه چه مشرکان ددے قائل وو چه د کائناتو پیدا کونکے صرف الله تعالیٰ دے او زمونږ معبودان مخلوق دی۔ خو خپل معبودان به ئے د الله سره په محبت او عبادت کښې برابرول، او دا به ئے وئیل چه د دوی په عبادت سره مونږ الله ته رسیږو۔ عام شرك په حقوقو د الله تعالیٰ کښې کیږی، نۀ په صفاتو د هغۀ کښې۔

وَمَا اَضَلَّنَا اِلَّا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۹۹﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِيْنَ ﴿۱۰۰﴾
او نۀ وو گمراه کړی مونږ لره مگر مجرمانو۔ نو نشته مونږ لره سفارش کونکی۔
وَلَا صَدِيْقٍ حَمِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً
او نۀ دوست مهربان (مخلص)۔ نو که چرته وے مونږه لره دوباره تلل (دنیا ته)
فَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۲﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ط وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ
نو وے به مونږ د مؤمنانو نه۔ یقیناً پدے کښې خامخا عبرت دے او نۀ دی ډیر د خلقو نه
مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۰۴﴾
ایمان لرونکی۔ او یقیناً رب ستا خامخا غالبه رحم کونکے دے۔

تفسیر : اَلْمُجْرِمُوْنَ: ددے نه مراد شیطانان، غلط پیران او ملیان او لیډران او مشران دی۔

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِيْنَ: یعنی مونږ د دوه څیزونو ارمان کوو او دا غواړو۔ یو په دنیا کښې چه مونږ څوك خپل سفارشی او مخلص دوستان گڼړل، نن هغه ټول غائب شول۔

مشرکانو د خپلو بتانو په باره کښې عقیده لرله چه دوئ به د الله په دربار کښې د دوئ سفارشیان جوړیږی۔

وَلَا صَدِيْقٍ حَمِيْمٍ : یعنی مخلص او رحیم دوست۔ د انسانانو په دنیا کښې څه شیطانان پاخه دوستان وو، د حشر په میدان کښې به هیڅوك هم د دوئ په هیڅ کار رانشی، لکه څنگه چه الله تعالی د سورتِ زخرف په (٦٧) آیت کښې فرمائیلی دی: ﴿ اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍۭ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِيْنَ ﴾ (په دے ورځ به پاخۀ دوستان هم د یو بل دشمنان جوړ شی، سوئ د پرهیزگارانو نه)۔

فَلَوْ اَنَّ لَنَا: هرکله چه سفارشیان او دوستان ورك شو نو یو شے پاتے دے چه هغه

زمونږ مقصود دے چه الله تعالیٰ مو دنیا ته دوباره بوځی۔

فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ: دا دلیل دے چه مشرك مؤمن نهٔ دے ځکه چه دوی خو الله تعالیٰ منلو لیکن د هغهٔ سره ئے شرك کولو نو ځکه د ایمان پسے ارمان کوی۔ یعنی مونږ به ایمان راوړو او زمونږ دپاره به هم سفارش جائز شی لکه څنګه چه نورو ایمان والو دپاره وشو۔ لیکن د دوئ دا آرزو به هیڅ کله نهٔ پوره کیږی۔

اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً: د ابراهیم ؑ او د هغهٔ د قوم چه کومه واقعه بیان شوه، په دے کښی د بصیرت والا انسان دپاره ډیره د عبرت خبره ده۔ هغهٔ څنګه ښائسته طریقے سره د خلقو مخے ته خپل دعوت پیش کړو، څومره تحمل او بردبارئ نه ئے کار واخستهٔ، او په قوم ئے شفقت وکړو، او د الله تعالیٰ د توحید د مسئلے څنګه عُمده وضاحت ئے وکړو، دا او ددے نه علاوه نور ډیر مفید نصیحتونه ددے واقعے نه حاصلیږی، لیکن د ابراهیم ؑ دعوت ددے ټولو خوبیانو باوجود، د هغهٔ د قوم ډیرو کمو خلقو ایمان راوړے وو۔

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحِ ۨالْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ
دروغژن ګڼړلی وو قوم د نوح ؑ پیغمبرانو لره۔ کله چه اُووئیل دوی ته ورور د دوی
نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٠٧﴾
نوح ؑ آیا تاسو نهٔ یریږئ (د الله تعالیٰ نه)۔ یقیناً زهٔ تاسو لره رسول امانتګریم۔
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ
نو اُویریږئ د الله نه او زما خبره اُومنئ۔ او نهٔ غواړم تاسو نه پدے باندے څه مزدوری نهٔ ده
اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١١٠﴾
مزدوری زما مګر په رب العالمین ده۔ نو اُویریږئ د الله نه او زما خبره اُومنئ۔
قَالُوا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ
اُووئیل دوی آیا ایمان راوړو مونږ په تا باندے او حال دا چه تابعداری کړیده ستا
الْاَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا
سپکو خلقو۔ اُووئیل هغه او نشته علم زما په (حقیقت) د هغه عملونو

كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ﴿۱۱۲﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّىْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ﴿۱۱۳﴾

چه دوی ئې کوي۔ نهٔ دے حساب د دوی مګر په رب زما دے، ارمان که تاسو پوهېدے۔

وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴿۱۱۴﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ﴿۱۱۵﴾

او نهٔ یم زهٔ شړونکے مؤمنانو لره۔ نهٔ یم زهٔ مګر یره ورکونکے ښکاره۔

تفسير: ابراهيم ﷷ نه پس اوس د نوح ﷷ او د هغهٔ د قوم واقعه بيانولے شي، دے دپاره چه قريش ددے نه نصيحت حاصل کړي، ايمان راوړي، او د دنيا او د آخرت د رسوائۍ نه بچ شي۔

اَلْمُرْسَلِيْنَ: الله تعالیٰ وفرمايل چه د نوح قوم رسولان دروغژن وګڼړل، ځکه چه د تمامو انبياؤ او رسولانو دعوت يو وو، تهولو د شرك نفي کړے، او خلق ئې د الله تعالیٰ توحيد طرفته رابللي۔ دے وجے نه چا چه يو نبي دروغژن وګڼړلو هغه ګويا که تمام انبياء دروغژن وګڼړل۔

رسول الله ﷺ فرمائي: [اَلْاَنْبِيَاءُ اِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ اُمَّهَاتُهُمْ شَتّٰى وَدِيْنُهُمْ وَاحِدٌ]۔ انبياء عليهم السلام پلار شريکي ورونه دي، ميندے ئې جدا جدا دي او دين ئې يو دے۔ (صحيح بخاري: ۳۴۴۳) (۶۰۵)۔ ❁ يا پدے وجه چه نوح ﷷ به خپل قوم ته د روستو راتلونکو انبياء عليهم السلام خبر ورکولو چه زما نه روستو نور انبياء راروان دي هغه به هم منئ نو دوی به د هغوی نه هم انکار کولو۔

اَخُوْهُمْ: د ورور نه مراد نسبي ورور دے نهٔ ديني۔

اَلَا تَتَّقُوْنَ: نوح ﷷ خپل قوم ته ووئيل: آيا تاسو د الله نه نهٔ يريږئ چه د بتانو عبادت کوئ، او د هغهٔ رسولان دروغژن ګڼړئ؟ الله زهٔ ستاسو طرف ته پيغمبر جوړولو سره رالیږلے یم، او څهٔ چه ما ته د وحی په ذريعه ښائي، پوره امانتدارئ سره زهٔ هغه تاسو ته رسوم، دے وجے نه د الله د عذاب نه اويريږئ، د کفر لاره مهٔ اختياروئ، زما تکذيب مهٔ کوئ، د کومو خبرو چه زهٔ تاسو ته حکم کوم په هغے عمل وکړئ، په الله باندے ايمان راوړئ، شرك کول پريدئ، او د الله تعالیٰ د نازل کړی دين مطابق خپل ژوند تير کړئ۔ او زهٔ چه تاسو ته د الله د دين کوم تبليغ کوم نو زهٔ تاسو نه ددے هيڅ اجرت نهٔ غواړم، زهٔ د خپل اجر اوثواب اميد د رب العالمين نه لرم، دے وجے نه د الله تعالیٰ د عذاب نه اويريږئ

او زما خبره او مني.

فَاتَّقُوا اللهَ وَأَطِيعُونِ: دے کښې د الله بندګی او د رسول تابعدارۍ باندے حکم دے او دا ئے دوه ځل ذکر کړو. (۱) یا خو تاکید غرض دے (۲) یا مخکښې تقویٰ ده د مخالفت د رسول نه یعنې زهٔ د الله رسول یم د الله نه ویرېږئ او زما خبره ومنئ. او د دویمے تقویٰ معنیٰ دا ده چه مزدوری درنه نهٔ غوارم د الله نه یره وکړئ.

قَالُوا أَنُؤْمِنُ لَكَ: د نوح ﷺ قوم د هغه د دغه دعوتی خطبے جواب دا ورکړو چه مونږ په تا څنګه ایمان راوړو؟ او ستا پیروی څنګه وکړو؟ حال دا چه ستا پیروی صرف پریوتی خلق کوی. د دوئ په نیز د عزت او شرافت معیار مال او جاه وو، نهٔ بلند کردار او اعلیٰ اخلاق. همیشه راسے دا راروانه ده چه مال او دولت والا دنیا دارو د الله د دین او د اوچتو اخلاقو پرواه نهٔ ده کړے، او غریبان او کمزوری ئے بنکته او ذلیل ګنړلی، او همدغه کمزوری را مخکښے شول او د الله تعالیٰ دین له ئے غاړه ورکړے، او اُوچت کردار او ښائسته اخلاق ئے په مال او دولت باندے غوره ګنړلی.

تاریخ ګواه دے چه د انبیاؤ پیروی کونکی زیاتره غریب او کمزوری خلق وو، او دولتمند خلق د خپل کبر او غرور او د ریاست او مشرئ په وجه روستو پاتے شوی، او د بل تابع کیدل غالباً نهٔ برداشت کوی. او وئیل به ئے چه د کوم دین تابعداری سپك او فقیران خلق کوی، هغه څنګه حق او رشتینے دین کیدے شي؟ نو دوی د تابعدارو کمزورتیا د نبی د غلط والی دلیل ګرزولے وو. لکه قرآن کریم روستو آیتونو کښې د رسول الله ﷺ صدق ئے بیان کړیدے د صحابه کرامو په ښهٔ والی. لیکن د دوی غلط مطلب وو.

الْأَرْذَلُونَ: د ارذل نه مراد کمزوری او خکته او پریوتی او کمے مرتبے او کم مال والا خلك دی. بعض وائی: دا جولاګانو او موچیانو ته وئیلے شي. یا د معمولی کارونو والا خلك وو، حال دا چه کاروبار په دیانت باندے هیڅ عیب نهٔ لګوی، اصل مالداری خو د دین ده او اصل نسب نسب د تقویٰ دے. او دا خبره بعینهٖ د شیعه ګانو ده چه صحابه کرامو ته رذیلان وائی.

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ: ما نافیه ده او مطلب دا دے: [لَيْسَ وَظِيفَتِيَ إِلَّا اعْتِبَارَ الظَّاهِرِ وَعَدَمَ التَّجَسُّسِ عَنِ الْبَاطِنِ]. یعنې زما کار صرف دا دے چه زهٔ د دوی ظاهر لره اعتبار ورکړم او د دوی باطن حال تالاش نهٔ کړم. که په باطن کښې هرڅنګه وی خو په ظاهره ئے ما سره کلمه وئیلے ده او ایمان ئے راوړیدے. ګویا که دوی په (الارذلون) کښې

اشاره کړې وه چه ستا ملګرو په صحیح نیت ایمان نۀ دے راوړے بلکه دوی د مال او مرتبې حاصلولو په امید ایمان راوړے نو نوح ﷺ جواب ورکړو چه زما د دوی د باطن سره کار نشته۔ ❁ یا ما استفهامیه ده [وَمَا عِلْمِیْ بِعَمَلِهِمْ؟ اَیْ لَمْ اُکَلَّفِ الْعِلْمَ بِاَعْمَالِهِمْ اِنَّمَا کُلِّفْتُ اَنْ اَدْعُوْهُمْ اِلَی الْاِیْمَانِ وَالْاِعْتِبَارِ بِهٖ لَا بِالْحِرَفِ وَالصَّنَائِعِ وَالْفَقْرِ وَالْغِنٰی] - یعنی زما څه کار دے چه زۀ د دوی په اعمالو علم راولم چه څوك څه کوی او څوك څه؟۔ یعنی زۀ د خلقو د اعمالو پیژندلو پابند نۀ یم جوړ شوے چه څوك څۀ کوی، څوك مالدار دے او څوك فقیر، او د چاپه زړۀ کښې څۀ دی، ددے خبرو علم خو الله ته دے، او هم هغه به د خپلو بندګانو سره حساب کوی۔ ماته خو صرف دا حکم شوے چه خلق په غیر د څۀ امتیاز نه د الله دین طرفته را اوبلم۔ ۲- یا مطلب دا دے: [اِنِّیْ لَمْ اَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ سَیَهْدِیْهِمْ وَیُضِلُّکُمْ وَیُوَفِّقُهُمْ وَیَخْذُلُکُمْ وَیُرْشِدُهُمْ وَیُغْوِیْکُمْ] ماته دا معلومات نۀ وو چه الله به دوی ته هدایت کوی او تاسو به ګمراه کوی او دوی ته به توفیق ورکوی او تاسو به شرموی او دوی به سمے لارے ته راولی او تاسو به خطاء کوی۔

اِنْ حِسَابُهُمْ : یعنی د دوی د باطن تالاش کولو حساب نشته مګر په الله دے۔

لَوْ تَشْعُرُوْنَ : اے زما د قوم خلقو! که چرے تاسو ددے خبرو شعور لرلے نو تاسو به صنعت او حرفت او د هغوئ مالداری او غریبی د حق او باطل ترمینځه د امتیاز معیار نۀ ګڼرلے۔ او زۀ ستاسو دے خبرے منلو ته تیار نۀ یم چه غریب مسلمانان د خپلے خوانه وشړم، زۀ خو تاسو لره د الله تعالیٰ د عذاب نه صرف ښکاره ویرونکے یم۔

قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ یٰنُوْحُ لَتَکُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِیْنَ ﴿۱۱۶﴾
ووئیل دوی که چرته منع نۀ شوے ته اے نوحه خامخا ته به شے د کانړو ویشتلے شوو نه۔
قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِیْ کَذَّبُوْنِ ﴿۱۱۷﴾ فَافْتَحْ بَیْنِیْ
اُووئیل هغه اے ربه زما یقیناً قوم زما دروغژن کړو ما لره۔ نو فیصله اُوکړه په مینځ زما
وَبَیْنَهُمْ فَتْحًا وَّنَجِّنِیْ وَمَنْ مَّعِیَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۱۸﴾
او په مینځ د دوی کښې او بچ کړه ما او هغه څوك چه ما سره دی د مؤمنانو نه۔
فَاَنْجَیْنٰهُ وَمَنْ مَّعَهٗ فِی الْفُلْکِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۱۱۹﴾
نو بچ کړو مونږ دۀ لره او هغه څوك چه د هغه سره وو په کشتئ د که کړے شوے کښې۔

ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِیْنَ ﴿۱۲۰﴾ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ؕ وَمَا
بیا غرق کړل مونږ روستو ددینه باقی خلقو لره۔ یقیناً پدے کښې خامخا عبرت شته او نهٔ
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿۱۲۱﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ﴿۱۲۲﴾
دی ډیر د خلقو نه ایمان لرونکی۔ او یقیناً رب ستا خامخا هغه زورور دے رحم کونکے دے۔

تفسیر : نوح علیه السلام نهه نیم سوه کالو پورے خپل قوم ته د توحید دعوت ورکولو، لیکن ظالم قوم په خپل کفر او شرك باندے ټینګ پاتے شو، نو آخر هغه خپل رب سره مناجات وکړو، وے فرمایل چه اے زما ربه ! زما قوم زهٔ بیخی دروغژن وګڼړلم، اوس د دوئ د اصلاح هیڅ امید پاتے نهٔ دے، دے وجے نه زما او د دوئ ترمینځ فیصله وکړے، او ما او زما ایماندار ملګری د هغه عذاب نه بچ وساته چه د هغے په ذریعه تهٔ ظالمان تباه کوے۔

مفسرین لیکی چه ددے مؤمنانو شماره آتیا (۸۰) وه۔ څلویښت نارینه او څلویښت زنانه وو۔ چه یوه کشتئ پرے ډکیده۔

بَعْدُ الْبٰقِیْنَ : اَیْ بَعْدَ اِنْجَائِهِمْ۔ یعنی روستو د خلاصولو د مؤمنانو نه مونږ باقیمانده خلك تباه کړل۔

كَذَّبَتْ عَادُ ۨ الْمُرْسَلِیْنَ ﴿۱۲۳﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ هُوْدٌ
دروغژن کړی وو عادیانو پیغمبرانو لره۔ کله چه اُووئیل دوی ته ورور د دوی هود علیه السلام
اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۱۲۴﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿۱۲۵﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
آیا تاسو نهٔ یریږئ۔ یقیناً زهٔ تاسو لره رسول امانتدار یم۔ نو اُویریږئ د الله تعالیٰ
وَاَطِیْعُوْنِ ﴿۱۲۶﴾ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ
او تابعداری اُوکړئ زما۔ او نهٔ غواړم ستاسو نه پدے باندے څه عوض نهٔ دے عوض زما
اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۲۷﴾ اَتَبْنُوْنَ بِكُلِّ رِیْعٍ اٰیَةً تَعْبَثُوْنَ ﴿۱۲۸﴾
مګر په رب العالمین دے۔ آیا تاسو جوړوئ په هر ډیرکئ باندے نخه، لوے کوئ (عبث

وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ ﴿۱۲۹﴾ وَاِذَا بَطَشْتُمْ
کلاز کوئ). او جوړوئ بنګلے ددے دپاره چه تاسو همیشه شئ۔ او کله چه نیول کوئ
بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ ﴿۱۳۰﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿۱۳۱﴾ وَاتَّقُوا
تاسو نیول کوئ ظلم کونکی۔ نو اُویریږئ د الله نه او تابعداری اُوکړئ زما۔ او اُویریږئ
الَّذِیْٓ اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾ اَمَدَّكُمْ
د هغه ذات نه چه درکړیدی تاسو ته هغه څه چه تاسو ته معلوم دی۔ درکړی ئے دی تاسو
بِاَنْعَامٍ وَّبَنِيْنَ ﴿۱۳۳﴾ وَجَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۱۳۴﴾ اِنِّیْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ
ته څارپیان او ځامن۔ او باغونه او چینے۔ یقیناً زهٔ یریږم په تاسو باندے
عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۳۵﴾
د عذاب د ورځے لوئے نه۔

تفسیر : نوح علیه السلام نه پس، اُوس د هود علیه السلام او د هغهٔ د قوم، عادیانو واقعه بیانیږی، ځکه چه په دے کښې قریشو دپاره د عبرت سبق پروت دے۔ دا واقعه په سورتِ اعراف کښې تیره شوے ده، او هلته ذکر شویدی چه عادیان د عُمان او حضرموت ترمینځه د شګلنو غرونو په لمن کښې وسیدل، دا علاقه د (اَحقاف) په نوم سره پیژندلے کیږی۔ د جزیرهٔ عرب په جنوبی طرف کښې ده او ددے مشرقی طرفته عُمان دے او د حضر موت په شمال کښې ده۔ (المعالم الاثیرة)

د دوئ زمانه د نوح علیه السلام د قوم نه روسته وه۔ الله تعالیٰ دوئ ډیر قوی، غټو تنو والا او ډول ډال والا پیدا کړی وو، او دا خلق ډیر سخت خلق وو۔ دا علاقه ډیره شنه وه، هر قِسم باغونه پکښے وو، او د دوئ د زمکو ترمینځ نهرونه روان وو، ګویا که د هر څهٔ نه ډك وو، لیکن د الله ناشکره بندګان وو او د بُتانو عبادت ئے کولو۔

بیا هم الله تعالیٰ د دوئ په حال رحم کولو دپاره دوئ ته هود علیه السلام نبی را ولیږهٔ، چه د هغهٔ څلور سوه څلور شپیتهٔ کاله عمر وو۔ هغه یوے اُوږدے مودے پورے عادیانو ته د ایمان دعوت ورکولو، لیکن دا خلق په کفر او سرکشئ باندے ټینګ پاتے شو، نو الله تعالیٰ دوئ هلاك کړل۔

دا واقعه الله تعالیٰ دلته مختصره بیان کړے چه عادیانو د هود ﷺ دروغژن ګڼړلو سره ګویا که تمام انبیاء دروغژن وګڼړل، ځکه چه د ټولو دعوت یو وو. د هغوئ نسبی ورور هود (ﷺ) هغوئ ته ووئیل چه آیا تاسو د الله تعالیٰ د عذاب نه نهٔ یرېږئ چه هغهٔ سره نور څوك شریکوئ، او نور ګڼا هونه کوئ؟ زهٔ الله تاسو ته خپل رسول جوړ کړے او رالیږلے یم، دے دپاره چه د هغهٔ دین تاسو ته اورسوم، او زهٔ په دے باره کښې په پوره امانتداریم، خپل طرف نه څهٔ کمے زیاتے نهٔ کوم.

دے وجے نه الله نه ویرېږئ او زما خبره ومنئ. او یاد لرئ زهٔ د دعوت او تبلیغ د کار هیڅ عوض تاسو نه نهٔ غواړم، زهٔ د خپل اجر او ثواب امید د رب العالمین نه لرم، یعنی زهٔ د یو عظیم مقصد دپاره لګیا یم چه هغه اجر حاصلول دی.

پدے قوم کښې دوه لوی مرضونه نور وو یو دنیا پرستی او لغوه کارونه کول او بل ظلم په مسافرو. نو اُوس ورله هغه رد کوی او زجر ورکوی:

اَتَبۡنُوۡنَ بِكُلِّ رِیۡعٍ اٰیَةً: تاسو د آخرت نه څومره غافل، او په دنیا کښې څومره ډوب شوی یئ چه په خپلو کښې د فخر او صرف د لهو او لعب په نیت اُوچت اُوچت ځایونو باندے اوچت اوچت مکانات او محلونه جوړوئ، او خپل وخت، جسمانی قوت او خپل دولت ضائع کوئ. او ستاسو د کوتاه نظرئ دا حال دے چه دنیا هر څهٔ ګڼړئ، په داسے حال کښې چه تاسو اوچت اوچت کورونه جوړوئ او په زړهٔ کښې د همیشه ژوند امید لرئ، او د آخرت د فکر او د خپل انجام نه بیخی ناخبره یئ. او ستاسو زړونه دومره سختی شوی چه په نورو باندے د یے رحمه ظالمانو اوجابرانو غوندے وردانګئ. کمزورو اویے وسه خلقو باندے ستاسو رحم نهٔ راځی.

رِیۡعٍ: ۱- لارے ته وائی. (قتادهٌ، ضحاكٌ، كلبیٌ) ۲- یا اَلۡمَكَانُ الۡمُرۡتَفِعُ. اُوچت ځای.

۳- مَا بَیۡنَ الۡجَبَلَیۡنِ. (مجاهدٌ) د دوه غرونو ترمینځ کنډوو. نو دوی به د یادګار او د فخر دپاره په داسے ځایونو آبادیانے جوړولے.

٤- ریع غر ته هم وائی. ٥- اَلتَّلُّ الۡعَالِیُ. اُوچته دیره کیٔ. (فتح البیان)

تَعۡبَثُوۡنَ: ۱- فضول کارونه کوئ.

۲- یا تَلۡعَبُوۡنَ بِالۡمَارَّةِ وَتَسۡخَرُوۡنَ مِنۡهُمۡ. تاسو لوبے توقے کوئ د تیریدونکو پورے.

مَصَانِعَ: ۱- اَلۡحُصُوۡنُ الۡمُشَیَّدَةُ. (مجاهدٌ) پخے او مضبوطے قلعه ګانے.

۲- حِیَاضًا وَبِرَكًا فِیۡهَا الۡمَاءُ. تاسو نیسئ حوضونه او جوړونه د اُوبو.

۳- عبد الرزاقؒ وائي : دا په لغت د يمن كښې اَلْقُصُوْرُ الْعَالِيَة (اُوچتو بنګلو) ته وئيلے شي.
لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ : يعني ستاسو اميد دے چه تاسو به په دنيا كښې هميشه وسيږئ
ځكه چه تاسو د دوباره ژوند نه انكار كوئ.
لعل دلته په معنىٰ د (كَاَنَّ) سره دے. يعني ګويا كه تاسو به دنيا كښې هميشه يئ.
يعني دنيا خو مقصد نۀ دے چه په يوه بنګله باندے دومره خرچه كوي او ديوالونه ورله
دومره مضبوط جوړوي چه هغے ته دومره ضرورت نۀ وي.
وَاِذَا بَطَشْتُمْ : د دوي يو ظلم دا وو چه كله به څوك په لاره تيريدل نو دوي به پرے
حملے كولے او هغوي به ئے لوټ كول، ځكه چه دوي د بدنونو نه غټ وو او نور قومونه
وارۀ وو.
او دا امتحان دے چه كله يو انسان ته الله تعالىٰ بدن، يا علم يا وسائل وركړي او هغه ئے
په ظلم كښې استعمال كړي، اُوس هم عامو كفارو ته دنياوي وسائل حاصل دي، نو كله
په يو ملك حمله او كله په بل ملك حمله كوي او خپل تكبر ښكاره كوي.
فائده : امام كرخيؒ ليكي : اُوچتے بنګلے او آباديانے جوړول د دنيا په محبت دلالت
كوي او مصانع (مضبوطے قلعه ګانے او حوضونه او چمنونه) جوړول د هميشه پاتے
كيدو په خوښولو دليل دے او جباريت (ظلم كول) په تكبر او علو خوښولو باندے دليل
دے او دا صفات د اُلوهيت دي او د دے بنده ته حاصليدل نا ممكن دي، آه. (فتح البيان)
فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيْعُوْنِ : يعني كه چرے تاسو د دنيا او آخرت ښيګړه غواړئ نو د دے
قبيح او خرابو صفتونو نه خپل ځانونه پاك كړئ، ظلم او بربريت، سركشي او كبر او
غرور نه توبه كړئ، د الله د نيوكے نه ويريږئ، او زما خبره ومنئ، هغه الله نه اوبريږئ
چا چه تاسو له هر هغه څۀ دركړي چه هغه تاسو ته معلوم دي. هغۀ تاسو له اوښان،
غوايان او ګډے بزے دركړي، اولاد ئے دركړي، باغونه ئے دركړي، او د اُوبو چينے ئے دركړي
چه د هغے اوبۀ تاسو څكئ، د هغے نه پاكي حاصلوئ او خپل پټي اوبۀ كوئ. اے زما د
قوم خلقو! خبره داده چه ستاسو د شرك او ګناهونو په وجه زۀ ستاسو په باره كښې د دنيا
او د آخرت د عذاب نه يريږم. او د غسے وشوه په دنيا كښې دغه خلق هلاك كړے شول، او
د آخرت عذاب د دوئ انتظار كوي.
اَمَدَّكُمْ: يعني تاسو ته ئے دركړيدي. دويم اَمَدَّكُمْ د اول اَمَدَّكُمْ نه بدل واقع شويدے.

قَالُوْا سَوَآءٌ عَلَيْنَا اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ تَكُنْ مِّنَ الْوٰعِظِيْنَ ﴿١٣٦﴾
وویل دوی برابره ده په مونږ باندے که نصیحت کوے ته او که نۀ یې د نصیحت کونکو
اِنْ هٰذَآ اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ﴿١٣٨﴾
نه۔ نۀ دے دا مګر عادتونه د پخوانو دی۔ او نۀ یو مونږ لره عذاب راکړے شوے۔
فَكَذَّبُوْهُ فَاَهْلَكْنٰهُمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ
نو دوی دروغژن کړو هغه لره نو هلاك کړل مونږ دوی لره یقیناً پدے کښې نخه ده
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٣٩﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٤٠﴾
او نۀ دی ډیر د خلقو نه مؤمنان۔ او یقیناً رب ستا خامخا غالبه رحم کونکے دے۔

تفسير : د هود عليه السلام دے اُوږد تقریر د هغۀ په قوم باندے هیڅ مثبت اثر ونکړو، او د هغۀ خبرے له ئې هیڅ اعتبار ونکړو او سپکه ئې وګڼړله او په جواب کښې ئې ووئیل : که تۀ مونږ ته نصیحت وکړے او که ونکړے، مونږ د خپل دین او مذهب نه ګرځیدونکی نۀ یو۔ د بُتانو عبادت کول، اُوچت کورونه جوړول او ز مونږ نور عادتونه مونږ ته د خپلو پلرونو نیکونو نه ملاؤ شوی دی، ددے په وجه به په مونږ هیڅ عذاب نۀ نازلیږی، او د مرګ نه پس د دوباره ژوندی کیدو د تصور نه مونږ عاجزه یو۔

اِنْ هٰذَآ: ۱- دا اشاره ده عذاب ته۔

خُلُقُ الْاَوَّلِيْنَ : اَىْ طَبِيْعَتُهُمْ وَعَادَتُهُمْ۔ (قاله الفراءؒ) یعنی دا عذاب د پخوانو طبیعتونه او عادتونه دی، کله یو ځای زلزله او هواء راشي او کله بل ځای او خلك پکښې هلاك شي او د قوم کفر او د رسول خلاف ئې وجه نۀ ده۔ د زندګئ په مقصد نۀ پو هیدل او د عذابونو اصلي اسباب ئې نۀ پیژندل۔

۲- یا هذا اشاره ده (مَا نَحْنُ عَلَيْهِ) یعنی مونږ چه په کوم دین روان یو۔ او خلق الاولین نه مراد دین او مذهب او طریقه ده۔ یعنی مونږ چه په کوم دین روان یو او څه کارونه کوو، دا دین او طریقه د پخوانو ده۔ او ددے مطابق تشریح شویده۔

۳- هذا کښې اشاره ده (مَا جِئْتَ بِهٖ) ته یعنی تا چه کوم دین راوړیدے۔ او خُلُق په معنیٰ د دروغو سره هم صحیح دے۔ یعنی تا چه کوم دین راوړے دا خو د پخوانو دروغ خبرے او خیالات دی، چه هیڅ حقیقت نۀ لري۔ (مقاتل بن حیانؒ) اول تفسیر ظاهر دے۔

دویم تفسیر صاحب د فتح البیان غوره کړیدے ځکه چه روستو (وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِیْنَ) ئے تائید کوی۔

كَذَّبَتْ ثَمُوْدُ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٤١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ صٰلِحٌ
تکذیب کړیدے ثمودیانو د پیغمبرانو۔ کله چه اُوئیل دوی ته ورور د دوی صالح علیه السلام
اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٤٢﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿١٤٣﴾
آیا تاسو نهٔ یریږئ (د الله تعالیٰ نه)۔ یقیناً زهٔ تاسو لره رسول یم امانتګر۔
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١٤٤﴾ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَیْهِ
نو اُویریږئ د الله تعالیٰ نه او تابعداری اُوکړئ زما۔ او نهٔ غواړم ستاسو نه پدے باندے
مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿١٤٥﴾ اَتُتْرَكُوْنَ
عوض نهٔ دے عوض زما مګر په رب العالمین دے۔ آیا تاسو به پریخودے شئ
فِیْ مَا هٰهُنَا اٰمِنِیْنَ ﴿١٤٦﴾ فِیْ جَنّٰتٍ وَّعُیُوْنٍ ﴿١٤٧﴾ وَّزُرُوْعٍ
په هغه نعمتونو کښې چه دلته دی امن والا۔ په باغونو او چینو کښې۔ او په فصلونو
وَّنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِیْمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ
او کجورو کښې چه غونچکونه د هغے تازه (نرم) دی۔ او تراشئ تاسو د غرونو نه
بُیُوْتًا فٰرِهِیْنَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
کورونه هوښیارتیا ښکاره کونکی۔ (بے فائدے)۔ نو اُویریږئ د الله تعالیٰ نه
وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِیْعُوْٓا اَمْرَ الْمُسْرِفِیْنَ ﴿١٥١﴾ الَّذِیْنَ
او تابعداری اُوکړئ زما۔ او تابعداری مهٔ کوئ د زیاتی کونکو۔ هغه کسان دی
یُفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ وَلَا یُصْلِحُوْنَ ﴿١٥٢﴾
چه فسادونه کوی په زمکه کښې او اصلاح نهٔ کوی۔

تفسیر: هود علیه السلام نه پس، اُوس د صالح علیه السلام او د هغهٔ د قوم، ثمودیانو واقعه بیانوی، ځکه چه په دے کښې هم د قریشو دپاره د عبرت سبق پروت دے۔ دا واقعه هم په سورت

اعراف کښې تیره شوے۔ د ثمودیانو قوم د وادی القُرئ او د شام مُلك ترمینځه په (حِجُر) نومے ځائے کښې دیره وو، کوم چه اوس د (مَدَائِن صالح) په نوم پیژندے کیږی او په سعودی عربستان کښې واقع دے۔ د دویٔ زمانه د عادیانو نه سل کاله روسته او د ابراهیم خلیل الله ﷺ نه مخکښې وه۔ صالح ﷺ دوه سوه اتیا (۲۸۰) کاله ژوندے وو، او یوے اُوږدے مودے پورے ئے قوم ثمود ته د ایمان دعوت ورکولو، لیکن دا خلق په خپل کفر او سرکشئ کلك پاتے شو، نو الله دویٔ هلاك کړل۔

دا واقعه دلته مختصره بیان شوے، چه ثمودیانو د صالح ﷺ په دروغژن گنړلو سره گویاکه تمام انبیاء دروغژن وگنړل، ځکه د تولو دعوت یو وو۔ د هغویٔ نسبی ورور او خیرخواه صالح (ﷺ) هغویٔ ته ووئیل چه آیا تاسو د الله تعالیٰ د عذاب نه یریږیٔ نهٔ چه هغهٔ سره بل څوك شریکویٔ، او نور گناهونه کویٔ۔ الله زهٔ ستاسو خواته رسول رالیږلے یم، دے دپاره چه تاسو ته د هغهٔ دین ورسوم، او زهٔ په دے باره کښې پوره امانت گریم، د خپل طرفه هیڅ کمے زیاتے نهٔ کوم، دے وجے نه تاسو د الله نه یره وکړیٔ او زما خبره ومنیٔ، او گوریٔ زهٔ د دعوت او تبلیغ په کار تاسو نه هیڅ عوض نهٔ غواړم، زما د خپل اجر او ثواب امید د رب العالمین نه دے، ځکه چه هغهٔ زهٔ رسول جوړ کړے او رالیږلے یم۔

اَتُتۡرَكُوۡنَ: صالح ﷺ هم خپل قوم ته د هغوی په دنیا پرستئ باندے زورنه ورکوی۔ فرمائی: آیا ستاسو گمان دے چه تاسو به دغسے امن او سکون سره د الله د درکړو نعمتونو نه فائدے پورته کونکی اوسیٔ، باغونو، چینو، فصلونو او کهجورو نه به نفع وچتونکی وسیٔ؟ او غرونه به پریکویٔ او کورونه به جوړویٔ؟ او په خپل طاقت او کاریگریٔ په فن باندے به ناز کونکی اوسیٔ؟ دا ستاسو غلطی ده، همیشه دپاره به په دے حال کښې نهٔ وسیږیٔ۔ یوه ورځ به راځی چه مرگ به تاسو رالاندے کوی، او ددے نه پس به قیامت راځی چه په دے ورځ به ستاسو په شان هر انسان سره د خپلو کړو حساب کیږی۔ دے وجے نه د الله د نیوکے او د هغهٔ د عذاب نه یره وکړیٔ اوزما خبره ومنیٔ، او د هغه خلقو خبره مهٔ منیٔ چه هغویٔ د حد نه تیر شوی دی، او په زمکه کښې فساد خوروی او د بنیگړے هیڅ کار نهٔ کوی۔

فِیۡ مَا هٰهُنَا: اَیۡ فِی النِّعَمِ الَّتِیۡ فِی الدَّارِ الدُّنۡیَا ۔ یعنی په هغه نعمتونو کښې چه پدے دنیا کښې دی۔ او اَتُتۡرَكُوۡنَ کښې همزه د توبیخ دپاره ده، یعنی ستاسو دا گمان غلط دے۔تاسو د بل چا په واك کښې یئ۔

هَضِيْمٌ: ۱– اَلْيَانِعُ وَالنَّضِيْجُ ۔ (پاخه)۔ ۲– اَللَّيِّنُ اللَّطِيْفُ ۔ نرم او باريك۔ ۳– هضم په اصل کښې ماتولو ته وئيلے شي اَیْ اِذَا مُسَّ يَتَفَتَّتُ۔ کله چه کوټے وروړے شي نو رژيږي۔

٤– يا مُتَدَلِّ مُتَكَسِّرٌ مِنْ كَثْرَةِ الْحَمْلِ۔ د ډير بوج او درون والي په وجه خکته زوړند وی او ماتيـدونکي وی۔ ماوردیؒ پدے کښې دولس اقوال ذکر کړيدي غوره او د لغت موافق پکښې دغه ذکر شويدي۔

فٰرِهِيْنَ: ۱– فَره نشـاط او سختے خوشحالئ ته وائي۔ ۲– حَاذِقِيْنَ بِنَحْتِهَا (ابن عباس رضی الله عنه) تاسو هوښيارتيا او مهارت ښکاره کونکي يئ د هغے په تراشلو۔

۳– مُعْجِبِيْنَ بِصُنْعَتِكُمْ، نَاعِمِيْنَ آمِنِيْنَ۔ (قتادةؒ والحسنؒ)۔

تـاسو په خپله کاريګرئ خود پسندی (تکبر او لويي کونکي) يئ، مزے اخستونکے او بي غمه، بي خوفه بي خطره يئ۔

٤– ابن زيدؒ وائي: اَقْوِيَاءُ۔ تاسو پدے کار باندے قوي يئ۔

اَمْرَ الْمُسْرِفِيْنَ: د صالح عليه السلام په قوم کښې نهه مشران مفسدان وو چه خلك به ئے د الله د لارے نه اړول او د صالح عليه السلام په خلاف به ئے دعوت کولو۔ او خلك به ئے خپل اطاعت ته رابلل۔ او دا هغه خلك وو چه اُوښه ئے ذبح کړے وه۔

قَالُوْا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِيْنَ ﴿۱۵۳﴾ مَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ج
اُوو‌ئيل دوی يقيناً ته د جادو کړے شوو نه۔ نه ئے ته مګر انسان ئے زمونږ په شان
فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۱۵٤﴾ قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ
نو راوړه يوه معجزه که ئے ته د رشتينو نه۔ اُووئيل هغه دا اُوښه ده دے دلره نمبر د اُوبو
وَّلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿۱۵۵﴾ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ
دے او تاسو لره نمبر د اُوبو د ورځے معلوم دے۔ او مه رسوئ دے ته تکليف
فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۵٦﴾ فَعَقَرُوْهَا
نو راوبه نيسي تاسو لره عذاب د ورځے لوئي۔ نو دوی پريکړل اندامونه د هغے
فَاَصْبَحُوْا نٰدِمِيْنَ ﴿۱۵۷﴾ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ط اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ط
نو صبا ئے کړو پښيمانه۔ نو راونيول دوی لره عذاب يقيناً پدے کښې خامخا عبرت دے

وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴿۱۵۸﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ﴿۱۵۹﴾

او نهٔ دي ډير د خلقو نه مؤمنان. او یقیناً رب ستا خامخا غالبه دے رحم کونکے دے.

تفسیر: د صالح ﷺ ددے اُوږد تقریر هیڅ مثبت اثر د هغهٔ په قوم ونشو، او په جواب کښې ئے ووئیل چه په تا جادو شوے، چه د هغے د اثر په وجه ستا عقل خراب شوے، او داسے ګډے وډے خبرے کوے. تهٔ خو زمونږ غونتته یو انسان ئے او دعوٰی کوے چه الله تهٔ خپل رسول جوړ کړے او رالیږلے ئے، دے وجے نه په زباني دعوے سره کار نهٔ کیږي، په خپل رشتینوالي باندے دلیل پیش کړه.

مفسرین لیکي چه صالح ﷺ مونځ کولو او دعاء ئے کوله او خلقوٓ کتل چه ناڅاپه غر وشلیدهٔ، او هغے نه د یو لوی بدن والا اُوښه را اووتله، نو صالح ﷺ خلقو ته ووئیل چه دا اُوښه زما د رشتین والي نښه ده. او په چینه کښې ددے د څکلو یوه ورځ مقرر ده، په دے ورځ به تاسو د چینے نه څکل نهٔ کوئ او ستاسو د څکلو یوه بله ورځ مقرر ده، په دے ورځ به ددینه صرف تاسو اوبهٔ څکئ، اوښه به ئے نهٔ څکي. او تاسو دے له هیڅ تکلیف مهٔ ورکوئ، مهٔ ئے وژنئ، مهٔ ئے ذبح کوئ، او مهٔ دا په خپله مقرره ورځ کښې د اوبو څکلو نه بندوئ. که چرے تاسو په دے خبرو کښې د یوے خبرے نه هم خلاف ورزي وکړئ نو په تاسو به د الله عذاب نازلیږي.

الْمُسَحَّرِيْنَ: یعني ته د مسحورینو (یعني جادو کړے شوو) نه ئے. (مجاهدؒ وقتادةؒ)

۲– اَلْمُعَلَّلُ بِالطَّعَامِ وَالشَّرَابِ. یعني ته خوراك څکاك کوے. (کلبیؒ)

۳– مؤرج وائي چه مسحر په لغت د ربیعه کښې مخلوق ته وائي. یعني تهٔ خو د عامو خلکو په شان ئے. (فتح البیان).

٤– اَلْمُخْدُوْعِيْنَ. یعني ته د دهوکه کړے شوو نه ئے. (مجاهدؒ وقتادةؒ– بغویؒ)

مَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا: دا د پخوانو ټولو کافرانو یو شان اعتراض دے چه ستا په مونږ خاص فضیلت نشته، تهٔ زمونږ په شان یو انسان ئے، رسول نشے کیدے.

نَاقَةٌ: ابو موسیٰ اشعري ؓ فرمائي: ما د اُوښے د کیناستو ځای ولیدو چه هغه شپیته ګزه په شپیتو کښې وو.

شِرْبٌ: د اُوبو نمبر ته وئیلے شي.

فَعَقَرُوْهَا: ثمودیانو د صالح ﷺ خبره ونهٔ منله، هغه ئے دروغژن وګڼړلو، او د هغه

نافرمانئ ئې وکړه، او اول ئې د اوښې خپې پرېکړې او کله چه هغه کیناسته نو هغه ئې هلاکه کړه. بیا صالح ﷺ هغوئ ته ووئیل چه اوس ستاسو هلاکت او بربادي یقیني شوه، درې ورځو پورې په خپلو کورونو کښې مزې واخلئ. کله چه ورته صالح ﷺ درې ورځې مهلت ورکړو او دوی د عذاب آثار ولیدل چه وخت په وخت به رابښکاره کیدل نو خپله خپیمانتیا ښکاره کول ئې شروع کړل، لیکن د داسې خپیمانتیا اوس څۀ فائده وه، تشه خپیمانتیا توبه نۀ ده. (فتح البیان)

مفسرین لیکي چه دوئ اوښه د بُدهـ (چارشنبې) په ورځ اووژله، دې نه فوراً روسته د هغوئ مخونه زیړ شو، بیا د زیارت په ورځ سرۀ شو، او بیا د جُمعې په ورځ تور شو. د مقاتل" د وینا مطابق د دوئ په بدنو نو باندې دانې را اوختې چه په اولنئ ورځ سرې وې، بیا زیړې شوې، او په دریمه ورځ تورې شوې، او د خالي یا اتوار په ورځ چه کله د هغوئ د هلاکت وخت بیخي رانزدې شو نو هغه دانې را اووتلې، او جبرئیل ﷺ یوه سخته کریکه ووهله او د دوارو په اثر سره ټول مړۀ شول. (فتح البیان)

اِنَّ فِيۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً: چه دې واقعې نه د عبرت سبق ملاویږي، او د ثمودیانو اکثرو خلقو ایمان رانۀ وړو. او دا دلیل دې چه که په دوی کښې نیمائي یا اکثرو خلکو ایمان راوړې وې نو په دنیا کښې به پرې الله عذاب نۀ وې راوستې. او پدې کښې په قریشو احسان دې چه په تاسو کښې څه خلکو ایمان راوړې پدې وجه تاسو باندې عمومي عذاب نۀ نازلیږي.

كَذَّبَتۡ قَوۡمُ لُوۡطِ ۨالۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿١٦٠﴾ اِذۡ قَالَ لَهُمۡ
دروغژن گنړلي وو قوم د لوط ﷺ پیغمبرانو لره. کله چه اُووئیل هغه دوی ته
اَخُوۡهُمۡ لُوۡطٌ اَلَا تَتَّقُوۡنَ ﴿١٦١﴾ اِنِّيۡ لَكُمۡ رَسُوۡلٌ اَمِيۡنٌ ﴿١٦٢﴾
وررور د دوی لوط ﷺ آیا نۀ یریږئ د الله نه. یقیناً زۀ تاسو لره رسول امانتگر یم.
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيۡعُوۡنِ ﴿١٦٣﴾ وَمَاۤ اَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ اَجۡرٍ ۚ
نو اُویریږئ د الله نه او تابعداری اُوکړئ زما. او نۀ غواړم ستاسو نه پدې باندې مزدوري
اِنۡ اَجۡرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿١٦٤﴾ اَتَاۡتُوۡنَ الذُّكۡرَانَ مِنَ
نۀ ده مزدوري زما مگر په رب العالمین باندې. آیا تاسو راتلل کوئ نارینو ته د

الْعٰلَمِيْنَ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُوْنَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ
مخلوقاتو نه- او پریدئ تاسو هغه چه پیدا کړیدی تاسو لره رب ستاسو
مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عٰدُوْنَ﴿١٦٦﴾
د بی بیانو ستاسو نه بلکه تاسو قوم یئ د حد نه تیروتونکی۔

تفسیر: د صالح ﷺ نه پس، اُوس د لوط ﷺ او د هغهٔ د قوم واقعه بیانولے شی، چه هغوئ دپاره هغه نبی جوړ شوے او رالیږلے شوے وو۔ دا واقعه هم په سورتِ اعراف کښې پوره تفصیل سره تیره شوے۔ لوط ﷺ د هاران بن آزر ځوی او د ابراهیم ﷺ ورارهٔ وو۔ الله تعالیٰ دا د ابراهیم ﷺ په ژوند کښې د سدوم، عموریه او ددے علاقے د نورو کلو دپاره نبی جوړ کړے او رالیږلے وو۔ لوط ﷺ د بابِل (عراق) وسیدونکے وو، لیکن کله چه هغه د هغه ځای لپاره نبی جوړ کړے شو، نو د دغه ځای وسیدونکو طرفته د هغهٔ نسبت وکړے شو۔ لوط ﷺ دغه خلق الله طرفته را اوبلل، لیکن هغوئ ته د هغه د دعوت هیڅ فائده ونهٔ رسیده، بلکه ورځ په ورځ د هغوئ سرکشی زیاتیدله، او د هلکانو د کار غونته د بدترین کار په کولو باندے د هغوئ اصرار نور هم زیات شو، نو الله تعالیٰ هغوئ تباه کړل۔

فَاتَّقُوا اللّٰهَ: د قرآن کریم په عامو سورتونو کښې د لوط ﷺ دعوت صرف ددے ناروا کار نه منع ذکر کیږی، او دلته ورسره دا هم ذکر شویدی چه هغه خلک توحید او خپلے تابعدارئ ته رابللی دی، دا دلیل دے چه دا فاحشه دومره عظیم جرم وو چه لائق ده چه ټول کوشش ددے په ختمولو وشی۔ او دا عمل سوئ د دوی نه په بل هیچا کښې نهٔ وو موجود۔

الذُّكْرَانَ: (نارینه) دا ضد د مؤنث دے نو هلکانو او سړو او ټولو حیواناتو ته شامل دے نو دا خبره د بعض جاهلانو غلطه ده چه وائی چه په قرآن کریم کښې صرف د سړو سره د فاحشے نه منع راغلے ده او د هلکانو سره فاحشه په قیاس سره ناروا ده۔

مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ: دا بیان د (مَا خَلَقَ) دے۔ یعنی ښځه تاسو لره پیدا ده او کوم شے چه پیدا وی، نو په هغے باندے صحت هم نهٔ خرابیږی او هغه د فطرت خلاف هم نهٔ وی او کوم شے چه د کومے فائدے دپاره جوړ نهٔ وی او خلک ترے هغه فائده اخلی، دا ظلم او

زياتے هم دے او هغے سره صحت هم خرابيږي۔

قَوْمٌ عٰدُوْنَ: د عُدوان نه دے، د حد نه تجاوز كول په ټولو ګناهونو كښې چه د هغے نه يوه دغه فاحشه هم ده۔

قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ يٰلُوْطُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِيْنَ ﴿١٦٧﴾
اُووئيل دوى كه چرته منع نشوے تهٔ اے لوطه خامخا شے به د ويستلے شوو نه۔
قَالَ اِنِّىْ لِعَمَلِكُمْ مِّنَ الْقَالِيْنَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِىْ
اُووئيل هغه يقيناً زهٔ عمل ستاسو لره د بد ګنړونكو نه يم۔ اے ربه زما نجات راكړه ما ته
وَاَهْلِىْ مِمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ
او كور والو زما ته د هغے نه چه دوى ئے كوى۔ پس بچ كړو مونږ هغه او د هغه كور والا
اَجْمَعِيْنَ ﴿١٧٠﴾ اِلَّا عَجُوْزًا فِى الْغٰبِرِيْنَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا
ټول۔ سوىٔ د بوډىٔ نه چه په روستو پاتے كيدونكو كښې وه۔ بيا هلاك كړل مونږ
الْاٰخَرِيْنَ ﴿١٧٢﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا فَسَآءَ مَطَرُ
نور خلق۔ او باران اُووروَلو مونږ په دوى باندے باران د كاڼو نو بد دے باران
الْمُنْذَرِيْنَ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٧٤﴾
ډيره ولے شوو۔ يقيناً پدے كښې خامخا عبرت دے او نهٔ دى ډير د خلقو نه مؤمنان۔
وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٧٥﴾
او يقيناً رب ستا خامخا غالبه دے رحم كونكے دے۔

تفسير: د لوط عليه السلام ددے اُوږد تقرير په دوىٔ باندے هيڅ مثبت اثر ونشو، او په جواب كښې ئے ووئيل چه كه تهٔ مونږ ته د بد وئيلو نه منع نشوے، نو مونږ به تا د خپل كلى نه وياسو ځكه چه زه مونږ او ستاسو په مزاج كښې مطابقت نشته۔ لوط عليه السلام په جواب كښې ووئيل چه زهٔ ستاسو ددے بدفعلىٔ سره ډير زيات بغض لرم، دے وجے نه زهٔ خپله ستاسو كلے پريښودل غواړم، ځكه ستاسو ددے مجرمانه حركت نتيجه د هلاكت او بربادىٔ نه سوىٔ بله نهٔ ده۔ او څونكه هغهٔ ته يقين وو چه الله په دے قوم باندے خامخا خپل عذاب

نازلوی، دے وجے نه ئے دعاء وکړه چه اے زما ربه ! ما او زما کور والو لره د دوئ ددے بدو کړو د انجام نه خلاص کړه۔ نو الله ددهٔ دعاء قبوله کړه، او هغه او د هغهٔ کور والا او نور مسلمانان ئے د عذاب نه بچ کړل، چه ددے په ذریعه هغه خلق هلاك کړے شول۔

البته د لوط ﷺ بوډئ ښځه چه هغے به د کافرانو د بدفعلئ تائید کولو، او کافره وه، هغه هم د نورو کافرانو سره هلاکه شوه۔ الله تعالیٰ اول دا کلی واړول، بیا ئے پرے د کاڼړو باران وکړو۔

اَلْمُخْرَجِیْنَ : دا ددے قوم دباؤ وو لیکن د بی غیرتئ د وجه نه ئے داسے نشو وئیلے چه مونږ به تا وباسو بلکه وائی چه څوك به دے وباسی۔

الْقَالِیْنَ : د قلیٰ نه اخستے شوے دے بغض او نفرت او بد ګڼړلو ته وئیلے شی برابره ده طبعاً وی او که شرعًا۔ لکه ﴿ وَمَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰی ﴾ (الضحی :٣) کښې راغلے دے۔

مِمَّا یَعْمَلُوْنَ : ١ – اَیْ مِنَ التَّلَبُّثِ بِمِثْلِ عَمَلِهِمْ ۔ یعنی چه د دوی په شان کار کښې واقع نشو او دا د انبیاء علیهم السلام د الله نه سخته یره وی، د الله رسول دے او الله تعالیٰ ته په عصمت او پاکدامنئ کښې محتاج دے او دعاء غواړی لکه ابراهیم ﷺ به وئیل : ﴿وَاجْنُبْنِیْ وَبَنِیَّ اَنْ نَّعْبُدَ الْاَصْنَامَ﴾ اے الله ! ما د عبادت د بتانو نه بچ وساته۔

٢ – مِمَّا یَعْمَلُوْنَ : اَیْ مِنْ عَذَابِ مَا یَعْمَلُوْنَ] یعنی د عذاب د عملونو د دوی نه۔

٣ – مِنْ سُوْءِ عَمَلِهِمْ۔ د دوی د بد عمل او د هغے د اثر نه۔

كَذَّبَ اَصْحٰبُ لْئَیْكَةِ الْمُرْسَلِیْنَ ﴿١٧٦﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَیْبٌ
دروغژن کړی وو بنړ (باغ) والو رسولانو لره۔ کله چه اُووئیل دوی ته شعیب ﷺ
اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٧٧﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
آیا نهٔ یریږئ د الله نه۔ یقیناً زهٔ تاسو لره رسول امانتګر یم۔ نو اُویریږئ د الله نه
وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا اَسْئَلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ
او تابعداری اُوکړئ زما۔ او نهٔ غواړم ستاسو نه پدے باندے بدله نهٔ ده بدله زما
اِلَّا عَلٰی رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ﴿١٨٠﴾
مګر په رب العالمین ده۔

تفسیر : آخري واقعه د شعیب ﷺ او د مدین والو واقعه بیانیږي، چه هغوئ دپاره هغه نبي جوړولو سره اولیږلے شو۔ حافظ ابن کثیرؒ وائي چه (اصحابِ ایکه) مدین والا دي، او شعیب ﷺ د همدے خلقو نه وو۔ چونکه دغه خلقو د (اَیکه) په نوم دیوے ګڼږے وُنے عبادت کولو، دے وجے نه الله تعالیٰ د شعیب ﷺ د ذکر کولو په وخت [اَخُوْهُمْ شُعَيْبٌ] ونهٔ وئیلو، دے دپاره چه بت پرستانو طرفته د هغهٔ نسبت ونشي، اهـ۔ او په سورتِ هود کښې ئے ﴿ وَ اِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ﴾ ووئیل، ځکه چه هغه د همدغه خلقو نه وو۔ مګر ظاهر دا ده چه دواړه جدا جدا قومونه دي او شعیب ﷺ دواړو ته نبي جوړ شوے، اول مدین والو ته رسول جوړ شوے وو۔ هغوی انکار وکړو نو الله تعالیٰ په صیحه سره هلاك کړل، بیا شعیب ﷺ اصحاب الایکه ته رسول جوړ شو۔ او د دوی عذاب روستو ذکر کیږي چه په دوی باندے د وریځے نه اُور راغلو او ټول په ټوله تباه شول۔

بعض وائي : ایکه : اِسْمُ غَيْضَةٍ يَسْكُنُوْنَهَا ۔ دا بنړ (ګڼړو ونو) ته وائي چه دا قوم د هغے په خوا کښې وسیدل۔ بعض وائي چه دا د دغه علاقے نوم دے۔ لیکن دواړو خبرو کښې منافات نشته، دغه علاقه کښې ونے ډیرے وے۔

اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُخْسِرِيْنَ ﴿۱۸۱﴾ وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ﴿۱۸۲﴾
پوره کوئ پیمانه او مهٔ کیږئ د کمی کونکو نه۔ او تول کوئ په تله برابره سره۔
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿۱۸۳﴾
او کمے مهٔ کوئ د خلقو نه د څیزونو د هغوی نه او مهٔ ګرځئ په زمکه کښې فساد
وَاتَّقُوا الَّذِيْ خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۸۴﴾
کونکي۔ او اُویریږئ د هغه ذات نه چه پیدا کړي يئ تاسو او خلق پخواني۔ (دوے
قَالُوْا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِيْنَ ﴿۱۸۵﴾ وَمَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا
پخوانئ) اُووئیل دوی یقیناً ته د جادو کړے شوو نه۔ او نهٔ ئے ته مګر بنده ئے زمونږ پشان
وَاِنْ نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿۱۸۶﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا
او یقیناً مونږ ګمان کوو په تا باندے د دروغژنو۔ نو راګوزار کړه په مونږ باندے ټکړے

مِنَ السَّمَآءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۷﴾ قَالَ رَبِّيْٓ اَعْلَمُ بِمَا
د آسمان نه كه ئے تهٔ د رشتينو نه۔ اُووئيل هغه رب زما ښه پوهه دے په هغه عملونو
تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۸۸﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ
چه تاسو ئے كوئ۔ نو دوی دروغژن كړو هغه لره نو رانيول دوی لره عذاب د ورځے
الظُّلَّةِ ؕ اِنَّهٗ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۸۹﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا
د وريځے (سوری) يقيناً دا عذاب د ورځے لوئی وو۔ يقيناً پدے كښ نخه ده او نهٔ دی
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۹۰﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۹۱﴾
اكثر خلق مؤمنان۔ او يقيناً رب ستا خامخا زورور دے رحم كونكے دے۔

تفسير: الله تعالىٰ سره د شرك كولو نه علاوه مدين والو يوه لويه گناه دا كوله چه په ناپ تول كښ به ئے كمے زياتے كولو۔ يعنی چاله د وركولو په وخت به ئے كم او چانه د اخستو په وخت به ئے زيات تللو، او د خلقو نه به ئے د هغوئ مال قرض يا نسيه اخستل او كله به ئے چه واپس كول نو حتی الامكان به ئے د كم وركولو كوشش كولو، او د مسافرو او لارو نه به ئے مال او اسباب اخستل۔ د دوئ دا كار د دوئ په رذالت او كمينه گئ، د دوئ په پريوتی ذهنيت او دنيا سره په بيحده محبت باندے دلالت كولو۔

شعيب عليه السلام دوئ د الله سره د شرك كولو نه منع كړل، د توحيد دعوت ئے وركړو، او د دوئ د پورته ذكر شوو عملونو قباحت او خرابی ئے بيان كړه او د عدل او انصاف دعوت ئے وركړو، او هغوئ ته ئے نصيحت وكړو چه كله بل چاته ناپ كوئ نو پوره ناپ كوئ، په ناپ تول كښ كمے مهٔ كوئ، عدل او انصاف سره وزن كوئ۔

اَلْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ: ددے تفسير د سورتِ اسراء په (۳۵) آيت كښ تير شوے۔ او د خلقو حقونه او مالونه واپس كولو په وخت كتاتی مهٔ كوئ، او د لوټ مار او غارتگرئ په ذريعه په زمكه كښ فساد مهٔ خورئ، او الله نه ويريږئ چه هغهٔ تاسو او ستاسو نه مخكښے خلق پيدا كړی۔

خَلَقَكُمْ: يعنی تاسو ئے د نطفے نه پيدا كړی يئ او ستاسو ختمول الله تعالىٰ ته انتهائی آسان دی۔ پدے كښ د دوی كمزورتيا ته اشاره ده۔

وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِيْنَ: پدے كښ د پخوانو قومونو قوت ته اشاره ده، چه هغوی سره د

قوت نه د ګناهونو په کولو سره هلاك کړے شول. جبله : مخلوق ته وائي. (مجاهدؒ)
دلته ترے مخکنی امتونه مراد دی. هرویؒ وائی : جِبِلّه او جِبِلّ ډلے او ډیر شمار والا خلکو
ته وئیلے شی. لکه ﴿جِبِلًّا كَثِيرًا﴾ (یس:٦٢) یعنی ډیر خلك.

قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ : د شعیب ﷺ په دے اُوږد تقریر سره د هغهٔ په قوم
باندے هیڅ اثر ونشو، او لکه څنګه چه ثمودیانو صالح ﷺ ته وئیلی وو، دغه شان
مدین والو هم شعیب ﷺ باندے درے اعتراضونه وکړل او وے وئیل چه تا باندے خو
جادو شوے، چه د هغے په وجه ستا عقل ختم شوے، او داسے ګډوډے خبرے کوے، تهٔ خو
زمونږ غوندے انسان ئے، او دعوٰی کوے چه الله تهٔ مونږ ته رسول رالیږلے ئے.

زمونږ یقین دے چه تهٔ دروغژن ئے دے وجے نه د خُلے په دعوٰی کار نهٔ کیږی، که چرے تهٔ
په خپل رشتین والی کلك ولاړ ئے نو د آسمان ټکړے زمونږ په سرونو را اوغورزوه او
مونږ هلاك کړه.

دا ډیره سخت زړی او هټ دهرمی وه. شعیب ﷺ د دویٔ د کفر او عناد دا جواب ورکړو
چه الله تعالیٰ ستاسو د کفر او نورو ګناهونو نه ښهٔ خبر دے، او هغهٔ ته ښهٔ پته ده چه
تاسو د کوم عذاب حقدار یئ، کله چه ستاسو مقرر وخت راشی نو هغه به د خپل علم
مطابق ستاسو د عملونو بدله تاسو له درکوی.

رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ : یعنی الله تعالیٰ ته ستاسو بد عملونه ښکاره دی او په هر بد
عمل باندے سزا شته، الله تعالیٰ به ئے د خپل علم مطابق په تاسو رالیږی.

عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ : کله چه دویٔ د خپل نبی هره خبره دروغژنه وګڼړله، او په خپل
کفر او ګناهونو باندے د هغویٔ ټینګیدل زیات شو، نو د الله تعالیٰ عذاب دویٔ لره
راونیول لکه چه دلته ترے په (سوری والا عذاب) سره تعبیر شوے، او دا ډیر سخت
خطرناك عذاب ښودلے شوے. الله تعالیٰ د دوی په سرونو باندے یخه وریځ راوسته، دوی
هغے ته راجمع شو نو ناڅاپه د هغے نه اُور راتوی شو چه دوی ئے هلاك کړل.

حافظ ابن کثیرؒ لیکی چه د مدین والو د هلاك کولو واقعه د قرآن کریم په درے
سورتونو کښې بیان شوے. د سورتِ اعراف په (۹۱) آیت کښې بیان شوی چه زمکه د
هغویٔ د خپو لاندے پوره سختئ سره اوخوزیده او د هغویٔ په بدنونو رَپ رپے راغے. او
د سورتِ هود (۹٤) آیت کښې ښودلے شوی چه دا خلق دیوے چغے په ذریعه هلاك
شول. او دلته په دے سورت کښې دی چه هغویٔ د شعیب ﷺ نه دا مطالبه وکړه چه د

آسمان نه ټکړې د دوئ په سرونو باندې را غورزیدو سره ډې دوئ هلاك كړې شي، نو الله خبر وركړو چه دوئ د (سوری والا ورځې عذاب) په خپل گرفت كښې واخستل.
نـو دغسې وشـوه چه الله كله د دوئ هلاكول وغوښتـل نو په دوئ باندې ئې درې قِسمه عـذاب مسـلط كړو. د ابن عباس ﷛ نـه روایت دې چـه الله تـعـالىٰ د جهنم سختـه گرمه هـواء را اولیـږلـه چـه هـغه اووهٔ ورځو پورې هلته چلیدله، چه د هغې د گرمئ د وجې نه د هـغـوئ بـدنـونـه پـاخـهٔ شـول، د هـغـوئ كورونه اُور جوړ شول، د كوهيانو او چينو اوبهٔ وخـوټ كيـدلـې، نو د خپلو كورونو نه وتښتيدل، كله چه بهر ووتل نو د نمر سخت تاؤ د هـغـوئ دمـاغـونـه وخوټ كول، او د هغوئ د قدمونو لاندې زمكه اُور جوړه شو، تردې چـه د هـغـوئ خپې وسوزيدې، بيا يوه توره وريځ د هغوئ په سرونو تاويدله، چه په هغې كښې اول يخوالې وو، دې وجې نه تمام مدين والا ددې لاندې را جمع شول، نو الله تعالىٰ په دوئ بـانـدې د اُور بـاران وكـړو، او پـه رَپ ربې، چغې او كړيكې او د اور په باران، تولو سره هـلاك كـړې شـول. دا روايـت د ابن عباسؓ نه عبد بن حُميدؒ، ابن جريرؒ، ابن المنذرؒ او ابن ابى حاتمؒ نقل كړيدې. (القرطبي وفتح البيان وابن كثير)

وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ
او يقيناً دا (قرآن) خامخا راليږل د رب العالمين دى. راكوز شويدې پدې سره روح
الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ
امانتكر. (جبريل) په زړه ستا باندې دې دپاره چه شې تهٔ ديره وركونكونه. په ژبه عربئ
مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾
كښې ښكاره. او يقيناً دا (قرآن) (خبر ددې) خامخا په كتابونو پخوانو كښې دې.
أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَٰٓؤُا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٩٧﴾
آيا نهٔ شته دوى لره نخه دا چه پو هيږى (ددهٔ په رشتينوالى) علماء د بنى اسرائيلو.

تفسير: اُوس پدې مخكنو واقعاتو باندې تعقيبات بيانيږى، پدې ركوع كښې بيرته خبره د قرآن كريم، د رسول الله ﷺ د رشتينـوالـى او د دنيا زهد (بى رغبتى) او رسول الله ﷺ ته آداب بيانيږى.

نو پدې آيتونو کښې د رسول الله ﷺ صدق په لسو وجوهاتو سره بيانيږي.

لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ: يعنى دا قرآن کريم د رب العالمين نازل کړے کتاب دے، په دے کښې د هيڅ شبهې گنجائش نشته، چه دا جبرئيل امين د الله تعالىٰ په حکم سره په نهايت فصيحه او بليغه ژبه کښې د نبى کريم ﷺ په زړهٔ نازل کړے، دے دپاره چه تهٔ ئے ولولے او قريشو ته ئے واوروے او هغوئ د جهنم د عذاب نه ويروے او په الله باندے د ايمان راوړو دعوت ورکړے.

رب العالمين کښې اشاره ده چه الله تعالىٰ ددے په سبب باندے د مخلوقاتو تربيت کوى.

نَزَلَ بِهِ الرُّوْحُ الْاَمِيْنُ: ددے نه مراد جبريل عليه السلام دے. چونکه دلته د قرآن کريم صدق او امانت ثابتول مقصد دے پدے وجه ئے د جبريل عليه السلام صفت په (الامين) سره ذکر کړو. او کوم ځاى چه د قرآن نه اعتراض دفع کول مقصد وى يعنى د قرآن کريم تَقَدُّس ثابتوى نو هلته د جبريل صفت په اَلْقُدُس سره ذکر کيږى.

عَلٰى قَلْبِكَ: کښې اشاره ده چه قرآن کريم د زړونو د اصلاح کتاب دے. او پدے کښې دے ته هم اشاره ده چه رسول الله ﷺ زړهٔ ته کوز کړيدے او هغهٔ نه پکښې هيڅ قسم خطائي او غلطى نهٔ ده شوے. نو قرآن کريم محفوظ کتاب دے.

لِتَكُوْنَ: دا مقصد د اِنزال دے. يعنى د يرولو دپاره نازل شويدے:

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ: اَىْ لِتَكُوْنَ مِنَ الْمُنْذِرِيْنَ بِلِسَانٍ. دے دپاره چه تهٔ خلکو ته يره ورکړے په ښکاره عربى ژبے سره. يا دا متعلق دے په (نَزَّلَ) پورے. يعنى نازل کړے شويدے په عربى ژبه سره. او په عربى ژبه ئے ځکه راوليږلو چه پدے کښې وضاحت دير موجود دے، او بله دا چه د عربو مشرکان پرے اعتراض ونکړى چه پدے باندے مونږ نهٔ پو هيږو.

وَاِنَّهٗ لَفِيْ زُبُرِ الْاَوَّلِيْنَ: دا بل دليل د صدق د قرآن دے. چه ددے قرآن تذکره په پخوانو کتابونو کښې شويده نو هغه کتابونه وګورئ تاسو ته به د قرآن کريم رشتينوالے معلوم شى. نو پخوانى کتابونه ددے مخالف نهٔ دى او دا د هغوى مخالف نهٔ دے.

په تورات کښې دى چه الله تعالىٰ موسىٰ عليه السلام ته وفرمايل: «زهٔ د بنى اسرائيلو ورونو دپاره يعنى عربو دپاره ستا غونته يو نبى راليږم، چه د هغهٔ په خُله کښې به خپل کلام اچوم، بيا به هغه زما وصيتونه دوئ ته په خپلے ژبے سره آوروى».او په انجيل کښې دى، عيسىٰ عليه السلام ووئيل: «زهٔ د الله نه غواړم چه ستاسو دپاره يو بل رسول را وليږى، چه هغه

ستاسو سره همیشه دپاره پاتې شي، او هغه به تاسو ته هره خبره ښائي»۔

او ددې دا مطلب هیڅکله نهٔ دې چه قرآن کریم ټول په ټوله په پخوانو کتابونو کښې موجود وو، دا د عقل او نقل دواړو خلاف ده۔ نو کوم اصولین او شراح چه دا آیت دلیل پیش کوي ددې دپاره چه قرآن کریم نوم د معنیٰ دې نهٔ د نظم، نو دا لوی غفلت دې۔

اَوَلَمۡ یَکُنۡ لَّهُمۡ اٰیَةً اَنۡ یَّعۡلَمَهٗ عُلَمٰٓؤُا بَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ : یعنی آیا د مشرکانو دپاره د قرآن کریم د رشتینوالی نښه نشته چه پدې قرآن باندې د بني اسرائیلو علماء هم پوهیږي چه دا د الله تعالیٰ حق کتاب دې۔

د تورات او د انجیل په ذریعه د بني اسرائیلو علماء به ددې خبرو نه خبریدل چه محمد (ﷺ) به د الله آخري نبي وي، او الله به خپل کلام د هغهٔ په ژبه جاري کوي، او په تورات او انجیل کښې د ذکر شوي تفصیلاتو مطابق د نبي کریم ﷺ راتلل، او د قرآن نازلیدل، آیا دا ټولې خبرې د مکې د کافرانو د ایمان راوړو دپاره کافي نهٔ دي۔

ابن جریرؒ او ابن ابي حاتمؒ وغیره د ابن عباس ؓ نه روایت کړې چه عبد الله بن سلام ؓ د بني اسرائیلو ډیر زیات مشهور او ښهٔ عالم وو، هغهٔ د رسول اکرم ﷺ لیدو سره سمدست یقین وکړو چه همدا هغه نبي دې چه د هغې زیرې په تورات کښې ورکړې شوې دې۔

دارنګه مشرکان تلي وو د یهودو نه ئې تپوس کړې وو چه په مونږ کښې یو داسې سړې پیدا شویدې چه د نبوت دعوه کوي، نو هغوی ورته ووئیل چه دا زمانه د یو نبي د پیدا کیدو ده چه د هغهٔ به داسې داسې صفات وي۔ او هغه صفات ټول په ټوله په محمد رسول الله ﷺ کښې موجود دي، او دوی ته ښه پته ولګیده مګر په ضد کښې راغلل او انکار ئې وکړو۔ نو الله فرمائي چه ښه ښه ورته ښکاره شوه بیا هم دوی د ضد د وجه نه ایمان نهٔ راوړي۔

وَلَوۡ نَزَّلۡنٰهُ عَلٰی بَعۡضِ الۡاَعۡجَمِیۡنَ ﴿۱۹۸﴾ فَقَرَاَهٗ عَلَیۡهِمۡ

او که چرته رالیږلې وې مونږ دا په بعض عجمیانو باندې۔ نو لوستلې وې هغه په دوی

مَّا کَانُوۡا بِهٖ مُؤۡمِنِیۡنَ ﴿۱۹۹﴾ کَذٰلِکَ سَلَکۡنٰهُ فِیۡ قُلُوۡبِ

نهٔ به وې دوی په هغې باندې ایمان راوړونکي۔ دغه شان داخلوو مونږ دا قرآن په زړونو

الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ ﴿٢٠١﴾

د مجرمانو کښې۔ چه ایمان به نهٔ راوړی پدے باندے تردے چه اُووینی عذاب دردناك۔

تفسیر : دا بل دلیل د صدق د قرآن دے، او د عربیٔ ژبے فائده بیانوی او پدے کښې الله تعالیٰ د مکے د کافرانو بیحده عناد او د دویٔ سخت کفر بیان کړے چه که مونږ دا قرآن یو عجمی رسول باندے نازل کړے وے، چه د هغهٔ ژبه عربی نهٔ وے، او هغهٔ دویٔ ته پوره فصاحت سره آورولے وے، نو هم به د مکے کافرانو ایمان نهٔ راوړو او د خپل سخت عناد په وجه به ئے د خپل طرفه ددے څه وجه بیانولے۔ او دا به ئے وئیلے چه (ءَ اَعْجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ) چه قرآن عربی دے او رسول عجمی دے۔ دویم په عربو فاسقانو کښې تعصب او ضد ډیر زیات دے، د عجمی خبره ئے نهٔ منله۔ نو اُوس هرکله چه مونږ دا کتاب یو عربی ته او بیا په دوی کښې ډیر بهتر عربی ته ورکړو نو ددے دپاسه د دوی د انکار هیڅ وجه نشته۔

الْاَعْجَمِيْنَ : اعجمی د عجم نه دے چارا والی ته وئیلے شی یعنی هغه خلك چه د عربیٔ ژبه ئے نهٔ وی او عجم په نسبت د عربو د چارا ګانو په شان دی۔

كَذٰلِكَ سَلَكْنٰهُ: پدے کښې دوه تفسیرونه په سورة الحجر کښې تیر شویدی چه (١) (ه) ضمیر تکذیب ته راجع دے یعنی مونږ د مجرمانو د ګناهونو په وجه د هغوی په زړونو کښې د قرآن کریم تکذیب اچوو لکه د خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ په شان دے۔ نو د کفر د وجه نه په دوی باندے مهر ووهل شو نو دوی په قرآن ایمان نهٔ راوړی مګر چه کله دردناك عذاب وینی او په دغه وخت کښې به دوی ته ایمان راوړل هیڅ فائده نهٔ ورکوی، دا به ایمان بالغیب نهٔ وی۔

(٢) یا (ه) ضمیر قرآن ته راجع دے۔ او د قرآن زړهٔ ته داخلول په دوه قسمه دی، یو دا چه زړهٔ ته ننوزی او هغه ورله خوند ورکړی او دا حالت د ایمان والو دے۔ دویم دا چه په طریقه د تکذیب ننوزی چه زړهٔ ترے نفرت وکړی نو دلته دا دویم قسم داخلول مراد دی۔

معنیٰ دا ده : دغه شان مونږ داخل کړیدے قرآن کریم په زړونو د مجرمانو کښې پداسے حال کښې (لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ) چه ایمان به نهٔ راوړی پدے قرآن اَیْ مُكَذَّبًا بِهٖ ۔ یعنی په طریقه د تکذیب به قرآن د دوی زړونو ته ننباسی یعنی نفرت به ئے ترے پیدا کړی۔ او دا تفسیر حافظ ابن القیمؒ غوره کړیدے۔

فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ
نو رابه شي دوی ته ناڅاپه او دوی به نۀ پو هیږي. نو وائي به دوی آیا مونږ له
مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَءَيْتَ إِن
مهلت راکولے شي. آیا عذاب زمونږ دوی په تادئ سره غواړي. آیا خبر یې تۀ که چرته
مَّتَّعْنَٰهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَآءَهُم مَّا كَانُوا
مزے د دنیا ورکړو دوی ته څو کاله. بیا راشي دوی ته هغه عذاب چه دوی سره ئے
يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾
وعده کیدیشي. څه فائده به ورکړي دوی ته هغه مزے چه دوی له ورکولے شي.
وَمَا أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾
او نۀ دے هلاك کړے مونږ هیڅ کلے مګر هغې لره ویره ورکونکي دي.
ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٠٩﴾
دپاره د نصیحت، او نۀ یو مونږ ظالمان.

تفسیر: د مکے په کافرانو به د الله تعالیٰ دا عذاب ناڅاپه راځي چه دوئ ته به ددے د راتلو هیڅ خبر نۀ وي، او په دے وخت کښې به دوئ آرزو کوي چه کاش په دوئ باندے عذاب نۀ نازلیدے او دوئ له د ایمان او عمل صالح مهلت ورکړے شوے وے، لکه څنګه چه فرعون مرګ په خپلو سترګو ولیدۀ، نو وے وئیل: ما په هغه الله ایمان راوړو چه د هغۀ نه سوئ بل هیڅ معبود نشته په کوم باندے چه بني اسرائیلو ایمان راوړے.

هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ: په استفهام کښې معنیٰ د تمنی پرته ده. یعنی ارمان چه مونږ ته مهلت راکړے شي دے دپاره چه ایمان راوړو.

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ: د مکے کافرانو به نبی کریم ﷺ ته وئیل چه که ستا خبره صحیح وي چه که مونږ په تا ایمان رانۀ وړو نو په مونږ به د الله عذاب نازلیږي، نو بیا په مونږ دے دغه عذاب زر نازل شي، او ستا لاس دے راخلاص وي. لکه د سورتِ اعراف په (۷۰) آیت کښې د هغوئ دا قول نقل شوے: ﴿ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا ﴾ (اے محمده! مونږ سره چه د کوم عذاب وعده کوے هغه په مونږ نازل کړه). او د سورتِ انفال په (۳۲) آیت

کښې دي : ﴿فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (په مونږ باندې د آسمان نه د کانړو باران وکړه، یا مونږ ته یو دردناك عذاب راوړه). نو الله تعالیٰ پدې آیت کښې د دوئ په دې تادئ باندې رد کړیدې او دهمکی ئې ورکړې چه آیا تاسو زمونږ په عذاب باندې تادي کوئ ؟ نو انتظار وکړئ. آیا الله کنې تاسو ته د عذاب ورکولو نه عاجز دې څه؟ لاس دې راخلاص خو هغه چا ته وائي چه هغه په عذاب راوړو باندې قادر نۀ وي او کمزورې وي او چا ته سزا نشي ورکولې.

اَفَرَءَيْتَ اِنْ مَّتَّعْنٰهُمْ : اُوس د دنیا زهد بیانوی په ناشنا انداز سره. او ربط ئې د ماقبل سره دا دې چه فرض کړه الله تعالیٰ دوی ته اُوس فی الحال عذاب ورنکړو بلکه زر کاله روستو ئې ورکړو نو آیا دا به دوی ته فائده ورکړي څه.

مفسرین دې آیت ته [اَبْلَغُ آيَةٍ فِي الزُّهْدِ فِي الْقُرْآنِ] وائي. یعنی دا آیت په قرآن کریم کښې د زهد په باره کښې ډیر کامل دې. خلیفه راشد عمر بن عبد العزیزؒ به چه کله فیصلې ته کیناستو نو دا آیت به ئې لوستلو د زهد پیدا کولو دپاره.

د میمون بن مهرانؒ دا ارمان وو چه د حسن بصریؒ سره ملاقات وکړي نو یوه ورځ ورسره په طواف کښې ملاؤ شو، هغۀ ته ئې وویل : ما ته نصیحت وکړه نو هغه ورته ددې آیت نه زیات په بل څه سره نصیحت ونکړو بلکه دا آیت ئې ورته ولوستلو نو میمون ورته وویل : [قَدْ وَعَظْتَ وَأَوْجَزْتَ فَأَبْلَغْتَ]

تا نصیحت وکړو او مختصر دې وکړو او ښه کامل نصیحت دې وکړو. آه.

او څوك چه همیشه یو نعمت استعمالوی نو ددې استحضار دې وکړي.

مطلب د آیت دا دې : آیا تا پدې خبره سوچ کړې چه که مونږ دوئ له په دنیا کښې اُوږدۀ عمرونه ورکړو او د مال او اولاد پیرزو پرې وکړو چه دې سره دوئ ښې فائدې واخلي بیا چه د کوم عذاب وعده دوئ سره کولې شي، هغه دوئ له ناڅاپي راګیر کړي، نو ددې اُوږد عمر او ددې عیاشیانو به څۀ فائده وي، نۀ د الله عذاب واؤښتو اونۀ سپك شو. ددې لنډ مثال دا دې چه یو تن بادشاه شو او د دنیا نه هر قسم مزې اخلي او بیا ددۀ سل کاله یا زر کاله عمر هم شو نو سمدست د بادشاهئ نه ګوزار شو او مړ شو او سیده اُور ته ورسیدو نو دا سل او زر کاله که ددۀ مزې وکړې نو دا به ورله څه فائده ورکړي چه انجام ئې اُور شو. بلکه دا به ډیر پریشانه وي ځکه چه د مزو نه سیده په عذابونو واوړیدو، کمال خو دا وو چه په دنیا کښې ګوزارې والا ژوند تیر کړي او د الله طاعت کښې مصروف شي او پس د

مرګ نه سیده په مزو پاندے سر شي. نو د دنیا ژوند او مزے د آخرت په عذابونو باندے غوره کول لویه بې وقوفي ده.

ذِكْرٰى : دا خبر د مبتداء محذوف دے یعنی هِیَ ذِکْرٰی. او دا جمله معترضه ده یعنی دا مخکښ چه کومے واقعے ذکر شوے، دا لوئ نصیحت دے. دا مۀ ضائع کوئ (دا قول اخفش غوره کړیدے) لکه یو خطیب د بیان په آخر کښ بیرته بیان ته ترغیب ورکړي چه دا ډیر ښۀ بیان وو دا مۀ ضائع کوئ.

بعض وائي : دا د مُنۡذِرُوۡنَ سره متعلق دے په تقدیر سره. اَیۡ یُذَکِّرُوۡنَ ذِکۡرٰی. مونږ یو کلے نۀ دے هلاك کړے مګر د هغے دپاره یره ورکونکي وو چه هغوی به خلکو ته نصیحتونه کول.

وَمَا كُنَّا ظٰلِمِیۡنَ: یعنی مونږ چه دوی هلاك کړل نو مونږ په دوی ظلم نۀ دے کړے ځکه چه مونږ په هیڅ ظلم کونکي نۀ یو، بلکه هغوی ګناهونه کول او عذرئے ختم وو او انبیاء او رسولان ورته راغلي وو، نو د هغوی نه سرکشي کونکو ته د ګناه سزا ملاؤ شوه.

وَمَا تَنَزَّلَتۡ بِهِ الشَّیٰطِیۡنُ ﴿۲۱۰﴾ وَمَا یَنۡۢبَغِیۡ لَهُمۡ وَمَا یَسۡتَطِیۡعُوۡنَ ﴿۲۱۱﴾
او نۀ دے راکوز کړے دا قرآن شیطانانو. او نۀ دي مناسب دوی لره او نۀ ئے طاقت لري.
اِنَّهُمۡ عَنِ السَّمۡعِ لَمَعۡزُوۡلُوۡنَ ﴿۲۱۲﴾ فَلَا تَدۡعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰـهًا اٰخَرَ
یقیناً دوی د غوږ کیخودو نه خامخا په جدا کولے شي. نو مۀ رابله د الله سره اله (معبود) بل
فَتَكُوۡنَ مِنَ الۡمُعَذَّبِیۡنَ ﴿۲۱۳﴾ وَاَنۡذِرۡ عَشِیۡرَتَكَ الۡاَقۡرَبِیۡنَ ﴿۲۱۴﴾ وَاخۡفِضۡ
نو شے به د عذاب درکړے شوو نه. او یره ورکړه قبیلے خپلے نزدے ته. خکته کړه
جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ ﴿۲۱۵﴾ فَاِنۡ عَصَوۡكَ
وزر خپل هغه چا ته چه تابعداري ئے کړیده ستا د ایمان والو نه. نو که دوی نافرماني
فَقُلۡ اِنِّیۡ بَرِیۡٓءٌ مِّمَّا تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۲۱۶﴾
کوي ستا نه نو اُووایه تۀ یقیناً زۀ جدا یم د هغے عملونو نه ئے چه تاسو ئے کوئ.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ
او څان سپاره په زورور ذات رحم کونکی باندے۔ هغه ذات دے چه وینی تا لره کله
تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾
چه ته اُودریږے۔ او اَوریدل ستا په سجده کونکو کښې۔
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾
یقیناً الله آوریدونکے پو هه دے۔

تفسیر: اُوس بیا د رسول الله ﷺ د رسالت رشتینوالے بیانیږی۔

د مکے مشرکانو به وئیل: [اِنَّ لَهٗ تَابِعًا مِنَ الْجِنِّ يُخْبِرُهٗ] ددے سړی (محمد ﷺ) دپاره د پیریانو نه یو تن تابع دے چه هغه ورته خبرونه راوړی او هغے ته به ئے رڼې وئیلو۔ یعنی لکه څنګه چه شیطانان، تروټیانو ته د آسمان د طرف نه د ځان نه جوړے شوے دروغژنے خبرے آوروی، دغه شان دا شیطانان یو منګرت کلام د محمد په ژبه جاری کوی، چه دیته محمد (ﷺ) قرآن وائی۔ نو الله تعالیٰ د دوی پدے باطل ګمان باندے دلته رد کوی په درے طریقو (۱) یوه طریقه دا ده: وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ۔ یعنی اول خو دا قرآن د هغوئ غرض او مقصد نۀ دے۔ قرآن د الله نُور او انسانانو دپاره د هدایت ذریعه ده، او د شیطانانو کار خو د الله بندګان ګمراه کول دی، شیطانانو کښې فساد پروت دے او قرآن خو د اصلاح کتاب دے نو مفسد څنګه داسے د اصلاح او خیر نه ډک کتاب راوړی۔

(۲) وَمَا يَسْتَطِيعُونَ: که ټول شیطانان او پیریان راجمع شی او داسے کتاب جوړول غواړی نو نۀ ئے شی جوړولے، او تاسو چه د فصاحت او بلاغت نه ډک کلامونه جوړولو دعوے کوئ تاسو ددے مقابله ونکړه نو شیطانان به ئے څه مقابله وکړی۔

(۳) دریم: إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ: شیطانان دے قرآن ته نشی رسیدے، ځکه چه کله الله تعالیٰ د خپل رسول ﷺ په ژبه دا نازلوی، دا وخت د ملائکو سخته پهره وی چه هغوئ د اُور د لمبو په ذریعه هر هغه شیطان وَلی او شړی ئے کوم چه د آوریدو کوشش کوی، دے دپاره چه قرآن پوره حفاظت سره رسول الله ﷺ پورے را اورسی۔ الله تعالیٰ د سورتِ جن په (۸) آیت کښې فرمایلی: ﴿ وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴾ (او مونږ آسمان تالاش کړے دے نو هغه مو د سختو څوکیدارانو او سوزونکو

لمبو نه ډك وموندلو۔ يعنى د شيطانانو او د ملائكو ترمينځ سند منقطع دے۔

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ: د قرآن كريم د حقانيت ثابتولو نه پس، اُوس د قرآن كريم مقصد بيانيږى چه هغه د الله تعالىٰ يواځے بندگى كول او د هغهٔ سره هيڅوك په بندگئ كښ نهٔ شريكول۔

فَتَكُوْنَ مِنَ الْمُعَذَّبِيْنَ: په آيت كښ خطاب نبى كريم ﷺ ته دے، حالانكه هغه معصوم وو او د شرك نه بيخى پاك وو۔ دے وجے نه مفسرينو ددے توجيه دا كړے چه اگركه هغه د الله ډير معزز او مكرم بنده دے، ليكن بفرضِ محال كه چرے هغهٔ نه داسے غلطى وشى نو هغه د عذابٔ نه نشى بچ كيدلے، نو بيا نور خلق د شرك په كولو سره څنګه د الله د عذاب نه بچ كيدے شى؟ نو پدے كښ په توحيد باندے تيزى وركول دى۔ نو خطاب رسول الله ﷺ ته دے او مقصد پكښ امت دے۔ (فتح البيان)

او ددے آيت نه روستو رسول الله ﷺ ته پنځه آداب بيانيږى۔ پدے آيت كښ اول اَدب دے چه داعى دِے د مشركانو د مشابهت او د عذاب د اَسبابو نه ځان وساتى۔

وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ: پدے كښ دويم ادب ذكر دے چه داعى له پكار دى چه صفا دعوت اول خپلو خپلوانو او قبيلے والو ته وركړى اگركه مشران وى او لوى نسب والا وى۔ څكه چه اول حق د خپلو رشته دارو وى چه د هغوى اصلاح وكړے شى او د اُور نه بچ كړے شى۔ دويم ددے دپاره چه څوك دا طعن ونكړى چه خپلوانو ته هيڅ نهٔ وائى او مونږ ته مسئلے كوى۔ دريم دا چه خلك پوهه شى چه په دين كښ د خپل او لوى سړى لحاظ نكوى۔ څلورم دا چه خپل خپلوان دا طمع ونهٔ لرى چه دے به زمونږ خبره ومنى۔ او د قريشو په باره كښ خاص وجه دا هم وه چه دوى د نورو خلكو دپاره د پيرانو او بزرگانو په شان وو د خلكو په دوى باندے اعتماد وو او نور خلك د دوى مُريدان او تابعدار وو نو كله چه دوى ايمان راوړى نو نور خلك به ضرور ايمان راوړى نو دوى ته دعوت كول د دعوت د عام كولو ذريعه وه۔ (احسن الكلام)

امام بخارىؒ د ابن عباس ؓ نه روايت كړے چه هركله دا آيت ﴿ وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ﴾ نازل شو نو رسول الله ﷺ صفا غونډئ ته وختلو او آوازونه ئے وكړل يا بَنِى فِهْر يا بنى عَدِى (د قريشو قبيلو ته) تردے چه هغوى راجمعه شو، څوك چه به خپله نشو راتللے نو هغه به د ځان په ځاى يو استازے راوليږلو چه وګورى چه څه شويدى، پدے كښ ابولهب او قريش راغلل نو رسول الله ﷺ ورته ووئيل :

[اَرَاَيْتَكُمْ لَوْ اَخْبَرْتُكُمْ اَنَّ خَيْلًا بِالْوَادِيْ تُرِيْدُ اَنْ تُغِيْرَ عَلَيْكُمْ اَكُنْتُمْ مُصَدِّقِيَّ؟ قَالُوْا نَعَمْ مَاجَرَّبْنَا عَلَيْكَ اِلَّا صِدْقًا قَالَ فَاِنِّيْ نَذِيْرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيْدٍ]
خبر راکړی! که زهٔ تاسو ته دا ووایم چه ددے کندے نه شا ته اسونه راروان دی او په تاسو باندے حمله کول غواړی نو تاسو به زما خبره ومنئ؟ هغوی ووئیل : آؤ، مونږ په تا باندے (همیشه) د رشتیاؤ تجربه کړیده۔ نو رسول الله ﷺ هغوی ته ووئیل چه زهٔ تاسو لره د سخت عذاب راتللو نه مخکښ یروم (چه هغه به په تاسو باندے د شرك او کفر په وجه راځی یعنی د الله توحید ومنئ چه د هغه د عذابونو نه خلاص شئ)
نو پدے کښ ابولهب ووئیل : [تَبًّا لَكَ سَائِرَ الْيَوْمِ اَلِهٰذَا جَمَعْتَنَا] تو له ورځ هلاك شے آیا تا مونږ دے خبرے دپاره راجمع کړی یو۔ (د دین لویه خبره ورته دومره معمولی ښکاره کیده) او په رسول الله ﷺ باندے لاس اُوچت کړو نو الله تعالیٰ سورة اللهب (تَبَّتْ يَدَا اَبِيْ لَهَبٍ) نازل کړو۔
امام بخاریؒ د ابو هریره ؓ نه روایت کړے چه کله دا آیت نازل شهٔ نو نبی کریم ﷺ عام او خاص اعلانونه وکړل دائے وفرمایل : [يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، اَنْقِذُوْا اَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ فَاِنِّيْ لَا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا] اے د قریشو ډلے خپل ځانونه د اُور نه خلاص کړئ ځکه چه زهٔ تاسو دپاره د هیڅ ضرر او فائدے اختیار نهٔ لرم۔ او دغه شان یا معشر بنی کعب، یا معشر بنی قصی، یا معشر بنی عبد مناف یا معشر بنی عبد المطلب آوازونه ئے وکړل۔ (او بیا ئے خپلے لور ته خطاب وکړو) وے فرمایل : [يَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ اَنْقِذِيْ نَفْسَكِ مِنَ النَّارِ فَاِنِّيْ لَا اَمْلِكُ لَكِ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا] (اے فاطمے د محمد لورے! اے صفیه د عبد المطلب لورے! زهٔ د الله د طرفه ستاسو دپاره هیڅ اختیار نهٔ لرم، تاسو خپله خپل ځانونه د جهنم د اُور نه بچ کړئ۔ [اِلَّا اَنَّ لَكُمْ رَحِمًا وَّسَاَبُلُّهَا بِبِلَالِهَا] آؤ، ستاسو ما سره رشته شته او زهٔ به هغه پوره کوم۔ (لیکن د الله د عذاب نه مو نشم خلاصولے) (بخاری فی الادب باب ١٤ ومسلم فی الایمان حدیث٣٤٨ والترمذی فی تفسیر سورة ٢٦ باب٢ وغیره)
وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ: دا دریم ادب دے۔ الله هغهٔ ته دا حکم هم وکړو چه تهٔ مومنانو سره د رحم اوشفقت سلوك کوه، دے دپاره چه د دوئ په زړونو کښ ایمان مضبوط شی۔ او د وزرو خکته کول کنایه ده د تواضع او عاجزئ او ترحم کولو نه۔
مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ: دا ورسره ځکه وائی چه منافقان ترے وباسی چه هغوی سره به د سختئ معامله کولے شی۔

فَإِنْ عَصَوْكَ: دا څلورم ادب دے چه څوك د رسول الله ﷺ نافرمانی وكړی نو د هغوی نه به بیزاری كولے شی مؤمنان وی او كه مشركان. او هغوی ته به دا تعلیم وركوی چه ای خلكو! پدے خبره ځان پو هه كړئ چه ستاسو په مخالفت او گناه باندے زۀ نۀ رانیولے كیږم بلكه ما درته بیان وكړو او د هرچا معامله د الله تعالیٰ سره خپله خپله ده، تاسو پو هه شئ او الله. او پدے كښ اشاره ده چه كله داعی حق بیان كړی او د هغۀ د ملگرو نه بعض كسان مخالفت وكړی نو پدے به داعی نۀ رانیولے كیږی او د دغه جرم نسبت به داعی ته نۀ كیږی. او بیا رسول الله ﷺ پدے باندے داسے طریقے سره عمل كړیدے چه هغه گناهونه خودلی دی او د هغے نه ئے بیزاری اعلان كړیده په (لَيْسَ مِنَّا) لفظ سره.

[لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُوْدَ وَشَقَّ الْجُيُوْبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ] (صحیح بخاری)

[لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَّبَ امْرَأَةً عَلٰى زَوْجِهَا] (ابوداود:۲۱۷۷)

[لَيْسَ مِنَّا مَنْ حَلَقَ وَمَنْ سَلَقَ وَمَنْ خَرَقَ] (ابوداود)

وَتَوَكَّلْ: دا پنځم ادب دے او هركله چه مخالفینو نه براء ت كول گران كار دے ځكه چه د بیزارئ اعلانولو نه پس تولو مشركانو د هغۀ سره ښكاره دشمنی شروع كړه نو یواځے یو تن به د تول قوم مقابله په پوره توگه بغیر د تائید او نصرتِ الٰهی نه څنگه وكړے شی؟ نو د هغے علاج توكل علی الله دے، داسے الله چه متصف دے په پنځه صفتونو. یعنی په هر حال كښ په الله بهروسه كوه چه هغه په هر شی غالبه دے او په خپلو مومنانو بندگانو خو ډیر زیات مهربان دے،

او هغه ذات دے چه په هرحال كښ تا وینی، كله چه تۀ د شپے په وخت تهجدو دپاره پاڅیږے نو هغه تا وینی، او كله چه تۀ خلقو ته مونځ كوے او قیام، ركوع او سجده كوے نو هم هغه تا وینی، یعنی د الله د فضل او كرم نظر هر وخت په تا باندے وی، ځكه چه هغه ډیر زیات آوریدونكے او ښۀ پو هه دے.

يَرٰكَ حِيْنَ تَقُوْمُ: اَیْ لِلصَّلَاةِ وَالدُّعَاءِ وَمِنَ الْمَجْلِسِ وَمِنَ اللَّيْلِ. یعنی كله چه تۀ مانځه ته ودریږے یا، دعاء ته ودریږے، یا د مجلس نه پاڅیږے یا د شپے تهجدو ته راپاڅیږے.

یعنی په هر حركت كښ تا وینی.

وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ: ۱- د ساجدین نه مراد مونځ كونكی دی چه رسول الله ﷺ به د هغوی په صفونو كښ اوریدو راوریدو د هغوی صفونه به ئے برابرول. نو د ساجدین نه مراد مونځ كونكی دی او مطلب د آیت دا دے: [يَعْلَمُ حَالَكَ اِنْفِرَادًا

وَاجْتِمَاعًا] الله تعالیٰ ته ستا انفرادي او اجتماعي دواړه حالتونه معلوم دي. رسول الله ﷺ تقلب في الساجدين په مختلفو طريقو كولو، صفونو كښې به هم اوړيدو او د شپې به په ملګرو ګرځيدو چه څوك تهجد كوي او څوك نه، ابوبكر صديق ﷺ ته ئې وويل چه قراء ت ديې ولې په آرام كولو، عمر فاروق ﷺ تـه ئې وويل چه تا جهر ولې كولو. علي او فاطمې رضی الله عنهما ته ئې وويل : آلا تُصَلِّيَان؟ـ آيا مونځ نهٔ كوئ؟ـ نو رسول الله ﷺ به د خپلو ملګرو تفقد كولو، نو الله فرمائي چه زهٔ ستا هر حالت وينم، تهٔ چه دا نيك كارونه كوې، مونځونو ته راپاځيږې او د ملګرو تربيت كوې.

پدې كښې بعيد تفسير بلكه غلط تفسير چا دا كړيدې چه د ساجدين نه مراد موحدين دي او د اوړيدو نه مراد دا ده چه ستا پلاران نيكونه تر آدم ﷺ پورې موحدين وو او يو هم پكښې كافر او مشرك نهٔ دې تير شوې. دا تفسير سيوطیؒ كړيدې ليكن د صحيح احاديثو خلاف دې. داسې تفسير او تاويل غلط وي چه د صحيح حديث خلاف وي. او دارنګه آزر تـه قرآن مشرك وئيلې دې. ليكن هغهٔ آزر هم د ابراهيم ﷺ تړهٔ ګڼړلې دې مګر دا ټولې خبرې غلطې دي.

هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ ﴿۲۲۱﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ
آيا خبر خبر دركړم تاسو ته په هغه چا چه نازليږي په هغه شيطانان. نازليږي په هر
اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ﴿۲۲۲﴾ يُّلْقُوْنَ السَّمْعَ
ډير دروغژن ډير ګناهګار. دوی ګوزاري (په غوږونو د كاهنانو كښې) آوريدلې شوې خبره
وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿۲۲۳﴾
او زيات د دوی نه دروغژن دي.

تفسير : اُوس بيا د قرآن كريم او د رسول الله ﷺ رشتينوالې بيانيږي او د مشركانو باطل ګمان رد كيږي چه دوی وئيلي وو چه په رسول الله ﷺ باندې پيريان نازليږي او هغه ورتـه دا خبرې ښائي نو الله تعالیٰ ددې جواب كوي چه دا خبره په عقلي توګه محاله ده، څكه چه شيطانان خپلې خبرې د هغه كاهنانو (ترويتيانو) په ژبه جاري كوي كوم چه پاخـهٔ دروغژن او ډيـر لـوی ګـنهګار وي، او د محمد (ﷺ) رشتين والې خو مشهور دې، شيطانان هغهٔ ته نزدې هم نشي ورتلې، څكه چه شيطان پاكو خلكو له نهٔ راځي بلكه د

شیطان دوستي د کـنـده خلکو (جادوګرو) او مجرمانو سره وي، د پاکو خلکو سره هغه تعلق نهٔ ساتي.

یُلْقُونَ السَّمْعَ : پـدے کـښ د شـیطانانو تذکره کیږي چه شیطانان بره وریځو ته او کله بـره آسـمـان تـه د یـو بـل دپاسـه ولاړ خیژي او هلته دوی ملائکو ته غوږ اږدي، ملائك خپل مینځ کښ یو بل ته کارونه سپاري، څوك په وریځو او څوك په هواګانو او څوك په مـر کـولـو مقرر وي نو خپل مینځ کښ خبرے کوي، دا شیطانان ورته په غلا باندے غوږ کـیـږدي نـو کله پرے ملائك خبر شي، هغوي وریـسـے د اُور شغله راخوشے کړي، کله پرے وسـوزي او کـلـه روغ راخـلاص شـي، نودغه خبره ځان سره راوړي او د کاهن (تروټـي) په غـوږ کـښ ئے واچـوي نـو هـغـه ورسره سل دروغه یوځای کړي او یوه خبره رشتینی وي لـکـه مثلاً صبا بـه باران کـیـږي دا خبره ئے رشتیا وي او هـمـغـه شان وشي نو خلك ئے رشتیاو ته ګوري او سل دروغو خبرو ته ئے نهٔ ګوري، هغه هم ورله ومني.

نو پدے آیت کښ دے خبرے ته اشاره ده چه د رسول الله ﷺ خو ټولے خبرے رشتیني دي او د کاهنانو یوه خبره رشتیا او سل دروغ وي.

بله دا چه کاهن دروغجن او ګنهګار وي او رسول الله ﷺ سید المتقین او مطیع بنده دے.
نو دوی سړي سړي ته نهٔ ګوري او خبرے پرے ورتپي.

لـکـه دا د ټـولـو بـاطـل پـرسـتـو طریقه ده چه متضاد خبرے کوي او برې خلك په داسے خبرو بدناموي چه هغوي ترے خبر هم نهٔ وي. نو معنیٰ به دا وي : چه شیطانان د آسمان خبرے په پټـه بـانـدے د آوریدو کوشش کوي، او بیا په یوه خبره کښ د خپل ځانه نورے ډیرے دروغژنے خبرے یوځای کړي او کاهنانو ته ئے کوي.

نو د یُلْقون (اِلقاء) نه مراد کیخوستل دي، او د السمع نه مراد غوږ دے. یا القاء معنیٰ ده راګوزارول او السمع نه مراد آوریدلے شوے خبره ده.

(۲) او ددے دویـمـه معنیٰ داده چه کاهنان خلق چه د شیطانانو نه څهٔ آوري، په دے کښ د خپل ځانه ډیرے دروغژنے خبرے یوځای کړي او خلقو ته ئے کوي.

د اولـنـۍ معنیٰ مطابق د﴿ وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴾ نـه مـراد شیطانان دي چه د دوئ اکثرے خبرے دروغ وي، او د دویـمے معنیٰ مطابق ددے نه مراد کاهنان دي چه شیطانان چه دوئ تـه څهٔ وربنائي په هغے کښ ډیرے خبرے دروغژنے یوځای کړي او خلقو ته ئے آوروي. او همدا معنیٰ زیاته ظاهره ده.

بخاريؒ او مسلمؒ او نور محدثينو د عائشے رضی الله عنها نه روايت کړے چه بعضِ خلقو د نبی کريم ﷺ نه د ترويتيانو په باره کښې پوښتنه وکړه، نو نبی ﷺ وفرمايل: دا خلق هيڅوك نهٔ دی۔ خلقو ووئيل: يا رسول الله! بعضِ وخت دا خلق صحيح خبره کوی۔ وے فرمايل: پيرے په پټه دا واوری، او د خپل دوست ترويتی په غوږ کښې ئے واچوی، چه په دے کښې ترويتی د خپل طرفه د سلو نه زيات دروغ يو ځای کړی۔ (البخاری فی الطب باب ٤٦ والادب باب ١١٧ والتوحيد باب ٥٧ ومسلم فی السلام حديث ١٢٣ واحمد ٨٧/٦)

وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِیْ
او شاعران روان وی په هغوی پسے سرکشان خلق۔ آيا تهٔ نهٔ گورے چه بيشکه دوی په
كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ ﴿٢٢٥﴾ وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَالَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٢٢٦﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ
هره کنده کښې حيران وی۔ او يقيناً دوی وائی هغه چه نهٔ ئے کوی۔ مگر هغه کسان
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا
چه ايمان ئے راوړيدے او عملونه ئے کړی وی نيك او ياد کړے ئے وی الله تعالیٰ ډير
وَّانْتَصَرُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ؕ وَسَيَعْلَمُ
او بدله ئے اخستے وی روستو د هغے نه چه په دوی ظلم شوے دے او زر دے چه پوهه به
الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَیَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ﴿٢٢٧﴾
شی هغه کسان چه ظلم ئے کړيدے چه کوم ځای د واپسئ ته به دوی ورگرځی۔

تفسير: د مکے خينے مشرکانو به نبی کريم ﷺ ته شاعر وئيلو۔ الله تعالیٰ د دوئ په خبره رد کوی فرمائی چه لکه څنګه چه د شيطانانو او د نبی کريم ﷺ په مزاج کښې منافات دے، شيطانان هغهٔ ته نزدے هم نهٔ راځی، دغه شان د نبی کريم ﷺ شاعر کيدل هم عقلی طور سره محال دی، څکه چه ددهٔ او د عامو شاعرانو په مزاج کښې سخت منافات دے۔ نبی کريم ﷺ حق پسند، حق پرست، صادق او امين او پاکيزه نفس او پاکيزه نظر والا دے، دروغ، مبالغے، د ځانه چا پورے دروغ تړل او لغو او فحاشئ نه بيخی لرے دے۔

او بل طرفته د شاعرانو حال دادے چه د دوئ پيروی هغه خلق کوی چه هغوئ د حق د

لارې نه لرې وي، ځکه چه دوئ د خيالاتو په دنيا کښې سرګردانه وي، د دروغ وئيلو نه بغير د هغوئ شاعري نيمګړې وي، د خلقو په عزتونو حملې کول، پاکدامنو ښځو سره عشق ښکاره کول، بې ګيرې هلکانو سره مينه، دروغ رښتيا او رښتيا دروغ ثابتول، خلق په ګناه را پارول، نا کړې ښهٔ عملونه خپل ځان ته منسوبول، او دا قِسم چه څومره غلطې خبرې کيدې شي د هغوئ د شاعرئ موضوع وي۔

او پدې آيت کښې الله تعالیٰ استدلال د اثر نه په مؤثر باندې کړيدې يعنې د شاعر ملګري اکثر ناکاره خلق وي، سرکشان ورپسې روان وي، او بل طرفته رسول الله ﷺ څومره صادق او د هغه ملګري څومره لوی اولياء دي نو د استاذ او معلم کمال دا دې چه ملګري ئې کامل وي۔ دې وجې نه ثابته شوه چه نبي کريم ﷺ شاعر نهٔ دې، ځکه د شاعر خبرې ګډې وډې وي او خپله بې عمله وي، او بله دا چه غالباً ملګري ئې غلط وي۔ او په رسول الله ﷺ کښې دا يوه خبره هم نشته نو دهٔ لپاره شاعر کيدل هيڅ کله مناسب نهٔ دي۔ دا خو د الله نبي او رسول دې، د تمامو بدو صفتونو نه پاك او په تمامو ښو صفتونو او ښائسته اخلاقو سره متصف دې۔

اَلْغَاوٗنَ: اَيِ الضَّالُوْنَ عَنِ الْحَقِّ۔ يعنې هغه خلك چه د حق نه اوړيدلې وي۔

زجاج وائي: کله چه يو شاعر د چا صفت وکړي يا د چا بدي بيانه کړي او هغه په واقع کښې داسې نهٔ وي او بعض خلك هغه خوښ کړي او د هغه پسې روان شي نو دا خلك سرکشان دي۔

اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ: [اَیْ وَادٍ مِنَ الْكَلَامِ يَحِيْرُوْنَ مَدْحًا وَذَمًّا وَصِدْقًا وَكِذْبًا]۔ يعنې دوئ په هره کنده د کلام کښې حيران وي کله مدح کوي، او کله ذم نو کله رښتيا وائي او کله دروغ۔ کله حقائق بدل ښکاره کوي۔

عبد الله بن عباس ؓ فرمائي: [فِيْ كُلِّ لَغْوٍ يَخُوْضُوْنَ] په هره لغوه (فضول خبرو) کښې ننوزي او بکواس کوي۔

اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا:

شان نزول

دا آيتونه چه کله نازل شول نو بعض شاعرانو صحابه کرامو لکه عبد الله بن رواحه ؓ وفرمايل: چه اې د الله رسوله ! الله تعالیٰ خو د شاعرانو بدي وئيلې ده نو مونږ به نور شعرونه نهٔ وايو نو الله تعالیٰ دا آيت نازل کړو تر (يَنْقَلِبُوْنَ) پورې۔

د شاعـرانو عـام طـور سره دغه مخکنی صفتونه دی لیکن ځۀ داسے خلق هم وی چه ایمـاندار وی، او د دویٔ ژوند په نیك عمل کښ تیرېږی، او په خپلو شعرونو کښ د الله، د هغۀ د رسـول ﷺ او د اسلامی دین او د ښو اخلاقو خبرے کوی، اوکه چرے یو دشمن د الله یا د هغـۀ د نبی بـدی بیانوی نو هغۀ له جواب ورکوی۔ داسے شاعران الله تعالیٰ په دے آیتِ کریمه کښ د نورو شاعرانو نه مستثنیٰ گنړلی، لکه عبد الله بن رواحه، حسان بن ثابت، کعب بن مالك، کعب بن زهیر ﷺ اوداسے نور، چه دویٔ د نبی کریم ﷺ او د اسلامی دین دفاع کړے، او نبی ﷺ په مختلفو اوقاتو کښ د دویٔ صفت کړے او دعاء ئے ورته کړے۔ عبد الله بن رواحه ﷺ ته ئے وفرمایل : قسَم په الله ! ستا شعرونه په کافرانو د غشی نه هم زیات اثر کونکی دی۔ (مسند احمد) او حسان بن ثابت ﷺ ته ئے وفرمایل : د مشرکانو بدی بیانوه جبریل تاسره دے۔ (ابن سعد، ابن ابی شیبه)۔ په یوه موقع ئے ووئیل : اے الله ! د جبریل په ذریعه د حسان مدد وکړه۔ (مسند احمد، ابن سعد)۔

او دا حکم به قیامته پورے باقی وی، یعنی کوم شاعران چه ایمان او عمل صالح خپله ښـه جوړه کړی، د توحید په لاره روان وی، د بدعت او خرافاتو نه لرے وی، او په هغه شاعرانو رد کوی کوم چه په اسلام باندے حملے کوی، یا د کفر او بدعت خورولو کوشش کوی، یا د ښیګړے نه منع کوی او د بدئ دعوت ورکوی، نو دویٔ به د حسان بن ثابت او د عبد الله بن رواحه غونته شاعرانو په ډله کښ داخل وی۔

اٰمَنُوْا: دلته الله تعالیٰ څلور قیدونه ولګول، یو هغه شاعر کامیاب دے چه مؤمن وی۔ ایمان انسان د غلطو خبرو نه منع کوی، او بیا چه نیك عمل ورسره وی نو ډیر کمالی شو۔

وَذَكَرُوا اللهَ: دا دریم قید دے یعنی د الله ذکر به پرے غالب وی او شعر به ئے مغلوب وی، که شعر پرے غالب وی او د الله ذکر مغلوب وی نو بیا ناروا ده۔

وَانْتَصَرُوْا: څلورم دا چه پدے شعرونو سره به د کافرانو نه بدله اخلی یعنی په شعر سره جهاد وکړی نو هله به کامیاب وی او که په شعر باندے صرف د دنیا ګټے کوی او جهاد پرے نۀ کوی نو بیا هم بد دے۔

فائده : شعرونه په دوه قسمه دی (۱) مذموم (بد شعرونه) دا لږ او ډیر تول حرام دی۔ (۲) ممدوح۔ (ښۀ شعرونه) ددے وئیل جائز دی لیکن دے له د الله په ذکر باندے غلبه ورکول ناروا دی، حدیث دے [لَأَنْ یَّمْتَلِیَٔ جَوْفُ اَحَدِکُمْ قَیْحًا یَرِیْهِ خَیْرٌ لَّهٗ مِنْ اَنْ یَّمْتَلِیَٔ

شِعْرًا] کہ د یو تن سینہ د قیح (وینو زوو) نہ ډکہ شی دا غورہ دہ ددے نہ چہ د شعرونو نہ ډکہ شی۔ (بخاری فی الادب باب ۹۲ ومسلم فی السفر حدیث۷–۹ وغیرہ)

پہ اسلام کښ دا عظیم قانون دے چہ یو شے جائز وی لیکن پہ بل باندے ورتہ غلبہ ورکول صحیح نۂ وی لکہ حدیث کښ د ماسخوتن مانځہ تہ عَتَمہ وئیلو نہ منع راغلے دہ دا اگر کہ جائز دہ لیکن پہ عِشاء باندے دے نوم تہ غلبہ ورکول ناروا دی۔ او دا قانون پہ هرځه کښ جاری کیږی۔ د نورو فضائلو کتابونو وئیل او مطالعہ کول جائز دی لیکن هغے تہ پہ قرآن او حدیث باندے غلبہ ورکول ناروا دی۔ یو تن همیشہ د فضائلو کتاب لولی او قرآن نۂ راخلی دا ناروا دہ۔ یو تن همیشہ د شامی نہ فتوے ورکوی او قرآن او حدیث ئے پرینبی وی، یا نعتونہ ډیر وائی او د قرآن تلاوت نۂ کوی نو دا صحیح نۂ دہ۔ زړہ کښ چہ کلہ پټ منافقت راشی، بیا ورلہ قرآن او حدیث خوند نۂ ورکوی او نعتونہ او شعرونہ او چاربیتے ورلہ خوند ورکوی۔ او اُوس پدے فتنہ کښ زنانہ، ماشومان او طالب العلمان اختہ دی۔

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا : پدے کښ کفارو لہ دھمکی ورکړے شوے چہ هغوئ بہ رسول اللہ ﷺ تہ کلہ کاهن او کلہ شاعر وئیلو، او قرآن کریم لہ بہ ئے د جادو او دَ شاعرئ نوم ورکولو نو زر دے چہ دوی تہ بہ پتہ ولگی چہ دوی بہ کوم طرفتہ ورگرزولے شی۔

اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ : قرطبیؒ وائی : [اَیُ اَیَّ مَصِيْرٍ يَصِيْرُوْنَ ؟ وَاَیَّ مَرْجِعٍ يَرْجِعُوْنَ؟]۔ کوم یو ځای د واپسئ تہ بہ دوی واپس کړے شی ځکہ چہ د دوی د ورگرځیدو ځای خو اُور دے او هغہ ډیر بد ځای د ورتللو دے۔ او پہ منقلب کښ اشارہ دہ چہ د دوی د نعمتونو او خوشحالو حال بہ پہ غمونو او عذابونو سرہ بدل کړے شی۔

د منقلب او مرجع فرق

د منقلب او مرجع فرق دا دے چہ منقلب انتقال کول دی ضد د هغہ حال تہ چہ انسان پہ هغے باندے وی لکہ د ښۂ حال نہ بد حال تہ واپس شی۔ او مرجع زوړ حال تہ واپس کیدو تہ وائی۔ نو هر مرجع منقلب دہ او هر منقلب مرجع نۂ دہ۔ (ذکرہ الماوردیؒ)

يَنْقَلِبُوْنَ: پدے کښ اشارہ دہ تجدد د انقلاب تہ چہ د دوی حالت بہ نوے نوے فساد او خرابئ طرفتہ بدلیږی۔

حسن بصریؒ او ابن عباس ﷺ نہ نقل دی چہ ظالمان بہ دا طمعہ لری چہ د اللہ د عذاب

نـه واپس او بدل شي او د هغې نه خلاصے ومومي ليکن پدے باندے به قادر نۀ وي۔ (فتح البيان) يعنى دوى به غواړى چه د عذاب نه راحت ته لاړ شي ليکن نۀ به شي تلے بلکه د هغې نه به سخت عذاب ته واپس کيږي۔

او پدے کښې اشاره ده چه که رسول الله ﷺ شاعر وے او ظلم ئے کړے وے او د ځان نه ئے قرآن ايجاد کړے وے نو ددۀ انجام خرابيدو والا وو ليکن هرکله چه الله تعالىٰ ددۀ انجام خراب نکړو معلومه شوه چه دا د الله تعالىٰ رشتيني رسول دے او هيڅ قسم ظلم پکښې نشته۔

او دا آيت ابوبکر صديق ﷛ په نيابت او خلافت د عمر فاروق ﷛ کښې ولوستو کله چه ورته طلحه بن عبيد الله ﷛ وفرمايل چه عمر سخت سړے دے دا مۀ مشر کوه، نو هغه ووېل چه ما تـه خو نيك سړے ښکاره کيږي او زۀ به الله ته وايم چه اے الله ! ما هغه تن مشر کړو چه ما تـه نيك ښکاره کيدو او که ظلم ئے وکړو نو ﴿ وَسَيَعۡلَمُ الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡۤا اَىَّ مُنۡقَلَبٍ يَّنۡقَلِبُوۡنَ﴾ پته به ورته ولګى چه الله ورسره څه کوى۔ نو هغه ته ئے اشاره وکړه چه چرته ستا نه ظلم ونشي۔ او دا ډير وعيد والا آيت دے چه اے انسانه ! د مرګ نه روستو تۀ د ډيرو سختو عذابونو او جيلونو سره مخامخ کيدونکے ئے که چرته تا کښې ظلم او شرك او ګناهونه راغلل۔ وبالله التوفيق۔

امتيازات د سورة الشعراء

١- پدے آيت کښې د انبياء عليهم السلام تفصيلى قصے ذکر شوے۔

٢- دا خبره ذکر شوه چه نجات په ايمان سره ملاويږي۔

٣- د ټولو انبياؤ يو دعوت دے چه (فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيۡعُوۡنِ)

٥- تکرار د (اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكۡثَرُهُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ)

٦- او د ټولو اقوام مکذبو اعتراض په انبياؤ باندے په بشريت او په سحر سره دے يعنى چه دوى بشر او جادوګر دى۔

٧- او پدے سورت کښې د رسول الله ﷺ د صدق دلائل ډير دى۔

ختم شو تفسير د سورة الشعراء په خصوصي انعام د رب العالمين والحمد لله اولا وآخرا

تاريخ : شعبان 25 / 1436 الموافق : 2015 /6 /13 بجه 6:5 صباح يوم السبت يوم ذهابنا الى اسريت كالام سوات۔ وکتبه بيده ابوزهير سيف الله عفى عنه۔

او پدے سره ختم شو اتم جلد ولله الحمد والمنة

فهرست تفسیر حکمة القرآن جلد (8)

دفتر تمام گشت و بپایان رسید عمر   ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم